6
32 10
24

Ex Bibliotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu
10. e

7 - C - 12

7 L. 12.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

COMMENTARIA
IN
SEX POSTERIORES PROPHETAS MINORES.

BIBL. SOC. IESV. COLL. ROM.

Auctore

R. P. CORNELIO CORNELII

A LAPIDE E SOCIETATE IESV,

Olim in Louanienſi, poſt vero in Romano Collegio Sacrarum Litterarum Profeſſore.

Ex legato

Ill.mi Coccini

LVGDVNI,
Sumptibus CLAVDII LANDRY.

M. DCXXV.

BIBLIOTECA ROM. VITTORIO EMAN.

Digitized by Google

Digitized by Google

AD LECTOREM.

CVM R. Patris Cornelij à Lapide Commentarios tanto autore dignos in ſex priores Prophetas minores edidiſſemus ex autographo ipſius autoris ad nos tranſmiſſo: Quam verò deſiderabamus in ſex reliquos Prophetas eiuſdem autoris expoſitionem, Antuerpiæ cuſam accepiſſemus; noluimus commodis tuis ac muneri noſtro deeſſe in plena ac integra omnium horum Prophetarum explicatione tibi repræſentanda BENIGNE LECTOR. Tuum erit tanti interpretis laboribus ſtudiosè frui, eíque annos multos ac firmam valetudinem à Deo precari, vt vniuerſum Scripturæ ſacræ corpus eius commentariis illuſtratum, quod multi efflagitant, legere aliquando liceat. Vale.

COMMEN

Digitized by Google

Digitized by Google

COMMENTARIVS
IN NAHVM.

ARGVMENTVM.

IONAS contra Niniuen prædicans, eíque excidium poſt quadraginta dies intentans, eandem ad pœnitentiã conuertit; per quam ipſa Ionæ minas & excidium euaſit & auertit. Verùm poſtea ad ingenium, ac ad ſcelera & tyrannidem ſuam rediens, Dei iram rurſum in ſe concitauit, præſertim cùm tyrannicè alias gentes, ac nominatim Iſraëlitas, putà decem tribus, inuaſit & excidit. Quocirca poſt Ionam ſubmiſit Deus Nahum, qui Ionæ minas contra Niniuen renouaret & reuocaret. Porrò Niniuen non eſſe exciſam ob primam in ſcelera recidiuam, quæ poſt actam prædicante Iona pœnitentiam mox ſubſecuta eſt, fusè probat Ribera cap. 2. num. 5. & ſequent. quem ſequitur Torniellus anno mundi 3321. ſed ob aliam longè poſteriorem præuaricationem. Nam propter illũ priorem Niniuitarũ ſub Sardanapalo relapſum, Deus illico puniuit eos; dum permiſit eos ab Arbace Medo & Beloſo Babylonio ſubiugari. Hi enim ceperunt Niniuen, & Sardanapalum ad mortem ſibi conſciſcendam compulerunt. Verùm Niniue ab Arbace vaſtata poſtea refloruit, pluréſque habuit reges potentiſſimos, nimirum Phul, Teglatphalaſar, Salmanaſar, Sennacherib & Aſarhaddon, qui Iſraëlitas vexarunt & oppreſſerunt, vt patet ex lib. 4. Regum; ac ſub iis ad priſtina ſcelera & tyrannidem rediit. Quocirca Dei vindictam & excidium ei, totique Aſſyriæ (huius enim metropolis erat Niniue) rurſum comminatur hîc Nahum; qui quaſi nouus Ionas nouum proclamans ſupplicium, haſce minas ei intentauit poſt abductas decem tribus in Aſſyriam. quod contigit anno ſexto Ezechiæ. Vnde liquet eum prophetaſſe poſt annum ſextum Ezechiæ; ſed ante annũ eius decimum quartum, quo Sennacherib rex Aſſyriorum inuaſit Iudæam, & Ieruſalem obſedit: nam hunc eius aduentum, & Ieruſalem ac Ezechiæ ab eo liberationem prædicit hîc Nahum: ita S. Hieron. hîc in proœmio, Theodor. Theoph. Remig. Haymo, Albertus, Hugo, Ribera, à Caſtro & alij paſſim. Audi S. Hieron. *Poſt Ionam*, inquit, *Michæas ponitur, & poſt Micheam Nahum, qui interpretatur conſolator; iam enim decem tribus ab Aſſyriis deductæ fuerant in captiuitatem ſub Ezechia rege Iuda, ſub quo etiam nunc in conſolationem populi tranſmigrati aduerſus Niniuen viſio cernitur. Nec erat parua conſolatio, tam his* (Iſraëlitis, ſiue decem tribubus) *qui iam Aſſyriis ſeruiebãt, quàm reliquis qui ſub Ezechia de tribu Iuda & Beniamin ab iiſdem hoſtibus obſidebantur, vt audirent Aſſyrios quoque à Chaldæis eſſe capiendos.* Hinc rurſum ſequitur, ab initio prophetiæ Ionę vſque ad Nahum fluxiſſe annos circiter nonaginta. Perperam ergo Hebręi in Seder olam, & ex iis Vatabl. Arias & Genebrard. in Chronol. numerant tantùm quadraginta; quia putant Nahum, Ioëlem & Habacuc prophetaſſe ſub Manaſſe, filio Ezechię, ſed eius, vtpote improbi, nomen tacuiſſe. Nam Ionas, vt oſtendi in eius proœmio, cœpit prophetare tempore Ieroboam, & Sardanapali, ſub initium regni Ozię regis Iuda: quare cùm Ozias regnarit 52. annis, deinde Ioathan filius eius annis ſedecim, poſt Ioathan Achaz annis ſedecim, poſt Achaz ſucceſſerit Ezechias, cuius anno ſexto, vel paulò pòſt prophetauit Nahum; ſi colligas hos omnes annos, conficies nonaginta, quos dixi. Torniellus anno mundi 3321. cenſet Nahum cœpiſſe prophetare vno anno antequam Sennacherib obſideret Ieruſalem, putà anno 13. Ezechię: nam anno eius 14. Sennacherib obſedit Ieruſalem. Quod ſi verum eſt, ſequitur inter Nahum & initium Ionæ fluxiſſe annos 97. Porrò prophetia hęc Nahum impleta eſt, ac Niniue cum regno Aſſyriorum euerſa, ſub annum quintum poſt excidium Ieruſalem factum à Chaldęis, vt oſtendam cap. 2. initio. Quare ab hac Nahum prophetia, vſque ad eius complementum, putà vſque ad excidium Niniues, fluxerunt anni circiter centum triginta octo. Cœpit enim Nahum ſub annum ſextum Ezechiæ, qui deinde adhuc 23. (nam vniuerſim regnauit annis 29.) annis regnauit: ſucceſſit ei filius Manaſſes, qui regnauit annis 55. Huic ſucceſſit Amon annis duobus: huic Ioſias annis 31. huic Ioakim annis vndecim: huic Sedecias annis vndecim, ſub quo anno vndecimo exciſa eſt Ieruſalem à Chaldęis, ac deinde poſt annos quinque ab eiſdem euerſa eſt Niniue. Adde hos annos, habebis 138. quos dixi. Ex dictis ſequitur errare Clementem Alex. qui libr. 1. Stromatum cenſet Nahum prophetaſſe poſt Ezechielem, putà poſt annum quintum tranſmigrationis Ioachin in Babylonem. Minùs rectè quoque Ioſephus libr. 9. Antiq. 11. ſcribit Nahum cœpiſſe prophetare ſub Ioatham, qui fuit auus Ezechiæ.

Tempus quo prophetauit Nahum.

Poſt Ionam 90. annis.

Completa eſt eius prophetia poſt 138. annos.

De Nahum ita ſcribit S. Epiphan. in Vita eius: *Nahum natus erat ab Elkeſi trans Iordanẽ fluuium,*

A *verſus Begabar, de tribu Simeon. Hic eſt Propheta ille, qui poſt Ionam oſtentum ac prodigium dedit ſuper Niniue, quòd ab aquis dulcibus, ignéque terreno olim vaſtaretur. Id quod tandem contigit; quippe eam terræ motu vndique ambiente, mox etiam aqua de ſolitudine ſuperueniens, ſuperiores omnes vrbis locos occupauit. Expirauit verò Nahum animam in pace, & in Begabar, ſedibus ille ſuis placidis, in morte quieſcit.* Verùm de hoc oſtento, quòd ſcilicet Niniue aquis dulcibus, igne & terræ motu euerteretur, nihil expreſsè apud Nahum, vel apud Ioſephum legimus. Eadem tamen habet Dorotheus in vita Nahum, qui & modum addit: *Nam ſtagnum*, inquit, *quo ciuitas illa* (Niniue) *circumdata erat, facto terræ motu ſubmerſit eam, ac perdidit; & ignis è ſolitudine ortus ſuperiorem illius partem conſumpſit.* & aliquid tale inſinuat Nahum cap. 1. verſ. 4. & cap. 2. 13. & cap. 3. 15. vti ibi dicam. Ibidem Dorotheus aſſerit Nahum de reſurrectione prophetaſſe cap. 1. 15.

Oſtenta Nahum.

Tropol.

Tropol. & Anagog. S. Hieron. *Sciendum eſt*, inquit (*quoniam Niniue de Hebræo ſpecioſam ſonat; ſpecioſus autem hic mundus dicitur. vnde & apud Græcos* κόσμος *ab ornatu nomen accepit*) *quidquid nunc aduerſus Niniuen dicitur, de mundo figuraliter prædicari. Quam ob cauſam aſſumptio, quã Septuag. interpretantur* λῆμμα, *& Aquila* ἆρμα, *apud Hebræos* משא *maſſa ponitur, id eſt, graue onus; eo quòd eam aduerſu quam videtur premat, nec ſinat eleuare ceruicem.* Et mox: *De conſummatione itaque mundi, ſecundum anagogen, ô Paula & Euſtochium, in conſolationem Sanctorum prophetia texitur, vt quæcumque in mundo vident, quaſi prætereuntia & caduca contemnant, & præparent ſe ad iudicij diem, vbi vltor aduerſus veros Aſſyrios futurus Dominus eſt.* Idem epiſt. ad Paulinum: *Nahum*, inquit, *conſolator orbis increpat ciuitatem ſanguinum, & poſt euerſionem illius loquitur: Ecce ſuper montes pedes euangelizantis, & annunciantis pacem.* B *Nahum* enim, vel hebr. *Nachum*, deducitur à rad. נחם *nacham*, id eſt, conſolatus eſt. Nahum ergo idem eſt quod Noë, id eſt, conſolator, per apocopen. De Noë enim dicitur Geneſ. 5. 29. *Vocauitque nomen eius Noë, dicens: Iſte conſolabitur nos ab operibus, & laboribus manuum noſtrarum, in terra cui maledixit Dominus.* vide ibi dicta. Rurſum quia *nacham* in *piel*, ſignificat pœnitere; hinc *Nahum* verti quoque poteſt *pœnitens*. Vnde Pagnin. in nominibus Hebr. *Nahum*, inquit, *idem eſt, quod conſolator, aut pœnitens; aut conſolationem vel pœnitentiam adeptus; aut conſolatio vel pœnitentia.* Sicut enim Nahum pios Iſraëlitas ſpe opis diuinæ conſolatur; ita impios Niniuitas terrore minarum percellit, adigitque ad pœnitentiam. Idē faciat concionator.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Duplicem Propheta huic capiti totique prophetiæ præfigit titulum. Prior eſt, Onus Niniue; *quia Niniuitis poſt Ionæ prædicationem, & pœnitentiam, in priſtina ſcelera relapſis, comminatur excidium à verſ. 1. vſque ad verſ. 7. Poſterior*, Liber viſionis; *quia à verſ. 7. vſque ad finem capitis conſolatur Iſraëlitas, Aſſyriorum & Sennacherib hoſtis ſui ſtrage & internecione.*

C *Verſ.* 1.] Onus Niniue: Liber viſionis Nahum Elceſæi.

Verſ. 2.] Deus æmulator, & vlciſcens Dominus: vlciſcens Dominus, & habens furorem: vlciſcens Dominus in hoſtes ſuos, & iraſcens ipſe inimicis ſuis.

Verſ. 3.] Dominus patiens, & magnus fortitudine, & mundans non faciet innocentem. Dominus in tempeſtate & turbine viæ eius, & nebulæ puluis pedum eius.

Verſ. 4.] Increpans mare, & exſiccans illud: & omnia flumina ad deſertum deducens. Infirmatus eſt Baſan, & Carmelus: & flos Libani elanguit.

Verſ. 5.] Montes commoti ſunt ab eo, & colles deſolati ſunt: & contremuit terra à facie eius, & orbis, & omnes habitantes in eo.

Verſ. 6.] Ante faciem indignationis eius quis ſtabit? & quis reſiſtet in ira furoris eius? indignatio eius effuſa eſt vt ignis: & petræ diſſolutæ ſunt ab eo.

ONVS *Niniue.*] *Onus*, id eſt, prophetia oneroſa & calamitoſa, quæ quaſi graue onus & iugum imponitur collo Niniues, quaſi vaccæ laſciuientis, vt illam ducat ad lanienam, Deo mactet & victimet. Vnde Chald. vertit, *onus calicis maledictionis.* vide quæ de voce *onus* dixi Iſaiæ 13. 1. Pro *onus* Septuag. vertunt λῆμμα, id eſt, aſſumptio, putà onus quod aſſumitur; quod aliter & variè explicat Theoph. Primò, ad literam, q. d. Aſſumpta, eleuata, & D *arrepta mens mea à ſpiritu, prauidit quæ Niniue eſſent obuentura.* Secundò, *videtur lemma appellare iram Dei cum zelo, ex eo quòd fortior apprehendit imbecilliorem, vt dilaniet.* q. d. Deus aſſumet & apprehendet Niniuen, ſicut accipiter apprehendit turturem, vt diſcerpat. Tertiò, myſticè & alleg. *Niniue eſt ipſa caro quam aſſumpſit Chriſtus, vt condemnaret peccatum in carne. Eadem eſt liber viſionis; quia Chriſtus eſt lux illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum.* Quartò, tropol. lemma Niniues eſt aſſumptio peccatorum ad Chriſti gratiam, iuſtitiam & ſalutem. *Vide autem quòd primùm, lemma Niniue, deinde liber viſionis dixerit. Niſi enim quis vitia ſpoliet, & ſub iugum mittat, ad librum viſionis,* VERS. 1.

Digitized by Google

ſionis, qui eſt contemplatio, non perueniet. hæc Theoph. Quintò, poëticè Sanchez: Lemma, inquit, eſt titulus vel ſummarium Epigrammatis, vel Emblematis, vti Martialis lib. 14. ſuis Epigrammatibus præfigit titulos, quos vocat lemmata, cauſámque dat:

Lemmata ſi quæris cur ſint adſcripta, docebo:
Vt ſi malueris lemmata ſola legas.

Sic ſenſus erit q. d. Libri viſionis Nahum argumentum totum eſt contra Niniuen.

Liber.] Solebant Prophetæ viua voce prophetare & concionari, ac deinde eadem in libro conſcribere, vt ab auditoribus relegi & repeti, atque à poſteris legi poſſent: hac de cauſa vocatur hîc liber. Addit Arias, librum more Hebræo vocari epiſtolam, qua hoc oraculum ſcripſit Nahum, miſitque ad Niniuitas; nec enim ipſe eos adiit, vti fecit Ionas.

Viſionis Nahum.] Viſionem aliqui interpretati ſunt ecſtaſin: vnde Mōtanus hæreſiarcha tempore Tertull. docuit, Prophetas in ecſtaſi locutos, ita vt neſcirent quid dicerent, ſicuti faciunt energumeni à dæmone correpti, vti refert Epiphan. hæreſ. 48. Sed hic eſt error, quem Epiphan. S. Hieron. S. Baſil. S. Chryſoſt. & alij paſſim impugnant.

Prophetæ non loquebantur in ecſtaſi.

Audi S. Baſil. præfat. in Iſaiam: *Sunt, ait, qui dicant eos* (Prophetas) *extra ſe raptos prophetare, humana mente à Spiritu abſorpta: verùm id abhorret à profeſſione diuina præſentia, vt amentem reddat, qui à numine corripitur.* Et mox: *Qui conſonum eſt, vt quis ex ſapientiæ Spiritu ſimillimus inſano reddatur? quin potius neque lumen cæcitatem parit, verùm videndi vim à natura inſitam expergefacit.* Et rurſum reſpondens obiectioni: *Porrò ſi, quoniam Iſaac in ingreſſu filij ſui extra ſe raptus fuit, & quoniam Dauid dixit in exceſſu ſuo* (omnis homo mendax) *ob id fingunt Sanctos extra ſe rapi; intelligant admirationem ac ſtuporem appellatum eſſe raptum.* Et S. Hieron. præfat. in Iſaiam: *Neq; verò, ait, vt Montanus cum inſanis fœminis* (Priſca & Maximilla, prophetiſſis eius) *ſomnia Prophetæ in ecſtaſi ſunt locuti, vt neſcirent quid loquerentur, & cùm alios erudirent, ipſi ignorarent quid dicerent, de quibus Apoſtolus dicit, Neſcientes quid loquantur: ſed iuxta Salomonem* (*ſapiens intelligit quæ profert de ore ſuo, & in labiis ſuis portabit ſcientiam*) *etiam ipſi ſciebant quid dicerent. Si enim ſapientes erant Prophetæ, quod negare non poſſumus, quomodo, inſtar brutorum animalium, quid dicerent ignorabant?* Et S. Chryſoſt. hom. 29. in 1. ad Corinth. *Hoc vatis, ait, proprium eſt, mente commoueri, & neceſſariò compelli, & trahi tamquam furiis percitum: Propheta autem non eiuſmodi eſt, ſed ſobria mente, & modeſta, & firma, quæ loquitur omnia nouit, vt decet.*

Viſio eorum qualis.

Viſio ergo Prophetarum, non fuit ecſtaſis arreptitia, ſed intelligentia mentalis, qua videbant, id eſt, intelligebant, ea, quæ ſibi à Deo oſtendebantur & reuelabantur, vti dixi Iſaiæ 1. 1. Porrò prophetiam ſuam Nahum vocat tum onus, tum viſionem; quia illa fuit onoroſa Niniuitis, eadémque fuit viſio conſolatoria Iſraëlitis; eos enim conſolatur ex Niniues & Sennacherib ſtrage.

Elceſæi.] Oriundi ex Elceſe viculo Galilææ, de quo S. Hieron. in prooemio: *Quidam, ait, putant, Helkeſæum patrem eſſe Nahum, & ſecundùm Hebræam traditionem etiam ipſum Prophetam fuiſſe, cùm Helkeſai vſque hodie in Galilæa viculus ſit, paruus quidem, & vix ruinis veterum ædificiorum indicans veſtigia; ſed tamen notus Iudæis, & mihi quoque à circumducente monſtratus:* ita quoque Epiph. in vita Nahum, Chald. Theophyl. Remig. Lyran. Hugo, Ribera, à Caſtro & alij paſſim. Quare minùs rectè nonnulli cum Vatablo cenſent, Nahum à familia cognominatum eſſe Elceſæum. Porrò Symbolicè Elceſæus hebr. idem eſt quod ſerotinus, tardus (vnde ab eadem radice deriuatum nomen לֶקֶשׁ *lekes*, vel מַלְקוֹשׁ *malcos* ſignificat pluuiam ſerotinam.) quare appoſitè denotat ſerotinam & tardam Dei vindictam exercendam in Niniuem, quam poſt Ionam Nahum, quaſi ſerotinus, ei denunciat. Deus enim tardus eſt ad puniendum, ſed tarditatem ſupplicij grauitate compenſat, iuxta illud veterum: *Dij laneos habent pedes, ſed ferreas manus.* Quocirca Arias cenſet Ionæ oraculum fuiſſe, quaſi pluuiam temporaneam, quæ ſegetes germinare facit: Nahum verò prophetiam eſſe quaſi pluuiam ſerotinam, quæ meſſem maturat; imminentem enim cladem & demeſſionem gentis & regni Niniuitis denunciat.

Elceſæus, id eſt, ſerotinus. Cur?

Vers. 2.

Deus æmulator, & vlciſcens Dominus.] Hebr. *Deus* (vel *fortis*: hîc enim eſt אֵל *el*) *zelotes, & vltor eſt Iehoua*; Syrus, *Deus zelator & vltor.* q. d. Iehoua eſt Deus zelotes qui ingenti zelo tuetur fideles ſuos, æquè ac iuſtitiam & pietatem; ideóque infideles & tyrannos, qui fideles & inſontes vexant & opprimunt, acriter punit, & vlciſcitur. Zelus enim ipſius non fert fidem & iuſtitiam ab impiis calcari, aut eorum iniurias manere inultas & impunitas. Quocirca ipſe, vt zelotes, graui vindicta vos, ô Aſſyrij & Niniuitæ, plectet, eo quòd populum ipſi fidelem, putà Iſraëlitas, ſæpiùs inuaſeritis & vaſtaueritis. Itaque zelus duos, eóſque contrarios actus complectitur. Prior, eſt ingens amor & cura tuendi rem amatam, putà populum ſuum: poſterior, ingens ira & cupido puniendi eos, qui populum à ſe amatum lædere & affligere auſi ſunt. Vnde pro *Deus zelotes*, Tigurina vertit, *Deus iniquè ferens iniurias*, Chald. *Deus iudex.* Iudicis enim eſt tueri iuſtos & iuſtitiam, ac punire iniuſtos, eorúmque iniurias. Zelotes ergo idem eſt quod vehemens ardénſque amator ſuorum, & vltor hoſtium. Vnde τὸ *vlciſcens* tertiò hîc repetit Propheta; vt ſignificet Deum acerrimum eſſe vltorem, & acerrimè puniturum Niniuitas, eo quòd poſt monitionem Ionæ, relapſi ſint in priſtina ſcelera, ac tertiò, id eſt, ſæpius, inuaſerint & expilarint populum Dei. Vide hîc & mirare zelum & zelotypiam, vt ita dicam, Dei noſtri in ſuos fideles & filios, quos cùm flagellauit illico in flagella ipſa indignationem ſuam conuertit: ideóque in hoſtes eius acer vindex inſurgit, illíſque vehementer iraſcitur: perinde ac pater flagellans filium peccantem, percuſſi filij dolorem multò magis commiſeratione ſentit, quàm filius ipſe vapulando ſentiat: vnde mox furorem ſuum in virgam ipſam conuertens, ipſam confringit, in fruſta concidit & abiicit, mòxque totus lachrymis perfuſus, corruens in collum plangentis filij, inter dulces amplexus, mœrori ac dolori lætis gratiſſimíſque pollicitationibus medetur. Ita facit hîc Deus Iſraëli. Quare blandiens illi verſ. 12. ait: *Afflixi te, & non affligam te vltrà.* Denique Deus eſt zelotes, quia ſolus ab Eccleſia, & ab anima ſancta amari vult, nec in amore vllum patitur riualem.

Zeli actus duplex.

Habens furorem.] Hebr. בַּעַל חֵמָה *baal chema*, id eſt, vir iræ, vel dominus furoris, id eſt, habens furorem. *baal* enim, id eſt, dominus rei alicuius vocatur is, qui illam habet & poſſidet. Sic maritus vocatur *baal*, id eſt, dominus vxoris, hoc eſt, habens vel poſſidens vxorem. q. d. Putatis, ô Niniuitæ,

Digitized by Google

uitæ,Deum carere ira, quia tamdiu ſcelera veſtra diſsimulauit,& impunita reliquit? Fallimini: nam in ſe habet colligitque ingentem furorem, quem totum ſuo tempore, inſtar torrentis ignei, in vos effundet. Apis,dum mel fundit, aculeum retrahit & occultat: at ſi quis hoc mel rapere conetur, mox in eum aculeum diſtringit: ita & Deus ſuis fundit mella donorum, impiis verò reſeruat aculeum ſuppliciorum. Id patet in beatis & damnatis. Quanta enim eſt felicitas & gloria beatorum, tanta eſt infelicitas & miſeria damnatorum: hi enim bibunt fel amariſſimum iræ, æquè ac illi mel dulciſsimum gratiæ & amoris Dei.

Deus eſt dominus iræ, homo ſeruus.

Myſticè, Deus dicitur dominus iræ & furoris; quia illi dominatur. homines irati & furibundi, impotes ſui, reguntur ab ira & furore: at Deus ab illis non regitur,ſed ea ad nutum regit, ponit, exſerit,moderatur, perinde vt paſtor regit ouem.

Iraſcens ipſe inimicis ſuis.] Hebr. נוטר *noter*, id eſt,cuſtodiens,ſcilicet memoriam offenſarum, earúmque vindictam,& vlciſcendi cupidinem. Vnde Pagnin.vertit,*iram reſeruans inimicis ſuis*; Tigurina,*iniuriarum memor aduerſus hoſtes ſuos*, Septuag.*tollens ipſe inimicos ſuos*, idque *in ira vehementi*;vt ait Chald.Deus ergo in mente ſua colligit,& quaſi in theſauro recondit iram, vt eam ſuo tempore in impios totam effundat,ait Mariana.

Vers. 3.

Dominus patiens.] Hebr. *Iehoua longis*,id eſt,latis,*naribus*,id eſt,*tardus ad iram*, vt vertit Vatabl. & *longanimis*, vt vertunt Septuag. Vnde Chald. vertit,*Dominus longè propellit iram*;Arabicus, *Dominus prolongans*,tolerans,patiens. Qui enim longas,id eſt, magnas & latas, habent nares, fumos iræ & bilis facilè efflant & expirant, ideóque ſunt longanimes;qui verò arctas habent, difficiliùs illos efflant,ideóque ſunt cholerici, vti dixi Exodi 32.18.q.d.Deus licèt habeat iram & furorem,tamen longanimiter ſuſtinet vos,veſtráque ſcelera, ô Niniuitæ,quia expectat vt reſipiſcatis.Ita Athenodorus Philoſophus Cæſari Auguſto valedicés, hoc ei velut aureum & diuinum dedit documentum: *Iratus nihil dicas, vel facias, priuſquam 24. Græcorum literas percurreris.* ita Sueton. in Auguſto.

Athenodori vox de ira ſupprimenda.

Et magnus fortitudine.] Vatabl. *pollens viribus*; Arabicus,*fortitudo eius maxima*;alij, *magnus virtute*, vel potentia. q. d. Deus non ducitur ira & animi impotentia, ſed iram poteſt cohibere apud ſe, quamdiu vult; & tamen punit ſuo tempore. *Deus*,ait S.Hieron. *magnanimitatis ſuæ fortitudine iniquitates eorum*(Niniuitarum) *ſuſtinuit, prouocans eos ad pœnitentiam.*Deus enim ita excelſo fortique eſt animo, vt neque offenſionibus irritetur, nec repulſis frangatur, nec quantauis ſcelerum multitudine vel magnitudine vincatur, vt furibundus proſiliat ad vindictam; ſed nouit poteſtque iram ſuam ſuſtinere,vt,ſi reſipiſcant homines,miſereatur & parcat;ſi obſtinati ſint, expectet tempus opportunum quo eos plectat, totúmque furorem tanto tempore collectum vno impetu in eos effundat. Quanta enim fuit Dei patientia in expectando, tanta erit eius potentia & furor in vindicando,iuxta illud S.Pauli Rom.2.4. *An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis? ignorans quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit*,id eſt, adducere conatur: *ſecundum autem duritiam tuam & impœnitens cor, theſaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iuſti iudicij Dei.*Quæ verba explicans S. Auguſt.lib.2. contra aduerſ. legis & Proph. *Ille*, inquit, *auget*

A *longanimitatem,& tu auges iniquitatem. Erit illius theſaurus in ſempiterna miſericordia, ſed in eos qui non contempſerunt miſericordiam: tuus autem theſaurus in ira inuenietur, & quod ponis quotidie per modicum,ingentem poſtea maſſam inuenturus es. Tu minutim imponis ſed poſtea cumulum inuenies. Noli attendere minuta peccata tua quotidiana; de minutiſſimis enim guttis flumina implentur.* Vnde & ſubdit Nahum:

Et mundans non faciet innocentem.] q.d. Nullo modo Deus vos,ô Niniuitæ,mundos & innocentes,tacendo,patiendo & diſſimulando declarabit; ſed potiùs nocentiſſimos eſſe ſuo tempore puniendo oſtendet.Hinc Chald.vertit, *dimittet pœnitentibus,non pœnitentibus verò non dimittet*; Tigurina,*pollens viribus, at neutiquam impunita ſcelera dimittens*;Vatabl. *abſoluendo non abſoluet*: abſoluere enim eſt non punire, ac reipſa declarare B reum eſſe purum & innocentem. q. d. Etiamſi Deus non ſtatim puniat improbos,non tamen idcirco abſoluit; ſed tandem de illis pœnas ſumet. Vnde Syrus vertit, *& iuſtificando non iuſtificat*; Arabicus Antiochenus, *& mundans non mundat*; Arabicus Alexandrinus,*& mundus ſine mundatione.*Alludit Nahum ad Moſen, qui eadem epitheta dat Deo,Exodi 32.28.& Numer. 14. 18. vide ibi dicta.Theophyl. duas alias huius loci verſiones affert.Prior eſt: *ſine noxa exiſtens non eſt extra noxam.*q.d. Deus,cùm ſit ſine noxa & labe, punit C tamen noxios,eiſque noxam meritam infert. Poſterior: *innoxium ſine noxa non dimittet.* q. d. In communi clade,& Niniues excidio,perdet innoxios cum noxiis, quia communem omnibus perniciem afferet.

Myſticè, S. Hieronym. hæc omnia in bonam partem accipiens, *Deus patiens eſt*,inquit, *qui ſuſtentat omnes ruentes, & erigit eliſos:qui ſanat tribulatos corde, & alligat contritiones eorum. Et magna virtus eius:ſoluens inimicitias in carne, & nocentem non faciens innocentem; cùm etiam qui nimium ſibi applaudet,argutus fuerit,quòd non merito proprio ſed Dei miſericordia ſit ſaluatus. Licèt enim dicat. Ecce ego tot annos ſeruio tibi, & numquam præceptum tuum præterius; tamen quoniam bonus eſt Dominus* D *omnibus, & miſericordia illius ſuper omnia opera eius; & omnes peccauerunt, & indigent gloria Dei, iuſtificatus ab eo gratis, audiet: An oculus tuus nequam eſt,quia ego bonus ſum? Atque ita fiet,vt in eo quod arguit & ignoſcit, nullum innoxium abire patiatur.*

Moral. patientia eſt potentia.

Moral.Nota patientiam eſſe veram potentiam. Deus enim ideo eſt magnus fortitudine,quia eſt patiens. Verè Poëta:

Fortior eſt qui ſe,quàm qui fortiſſima vincit
Mœnia. Et alius:
Latiùs regnes auidum domando
Spiritum,quàm ſi Libyam remotis
Gadibus iungas,& vterque Pœnus
Seruiat vni.

E Quin & Sapiens Prouerb.16.32. *Melior*, ait,*eſt patiens viro forti, & qui dominatur animo ſuo, expugnatore vrbium.*Et Pſaltes pſalm.7.12. *Deus iudex iuſtus fortis & patiens.* Et Eccleſiaſt.cap. 7. 9. *Melior eſt patiens arrogante.* Rationem dat Sapiens Prouerb. 14, 29.dicens: *Qui patiens eſt, multa gubernatur prudentia*: prudentia enim eſt magiſtra & mater fortitudinis. Quin & Cicero: *Animum*,inquit,*vincere,iracundiam cohibere*, &c. *hæc qui faciat, non ego eum ſummis viris comparo, ſed ſimillimum Deo iudico.*

Dominus

Digitized by Google

A *Dominus in tempeſtate & turbine via eius.*] q.d. Viæ Domini ſunt in tempeſtate & turbine. Eſt hebraiſmus: Hebræi enim per pleonaſmum exprimunt relatiuum cum ſuo antecedente, putà *Dominus & eius*, cùm Latini alterutrum omittant. Vnde Tigurina, Vatabl. & Pagnin. vertunt, *Domini via per turbinem & procellam eſt.* quod explicans Vatabl. *Quando*, inquit, *Dominus ſtatuit affligere aliquem, affligit vehementer & citò:* tempeſtas enim vehementiam habet, turbo celeritatem, quæ in inſtanti ſecum omnia conuoluit & rapit. Nota hîc poëticam catachreſin, qua graphicè Dei robur, pugna & vindicta deſcribitur, quaſi venientis, & in Aſſyrios hoſtes ſuos irruentis cum magno impetu & fragore. Similis eſt pſal. 17. verſ. 10. & ſequent. Vnde Propheta eamdem mox comparat exercitui magno, qui properans puluerem pedibus excitat, eóque aërem obſcurat, iuxta illud Virgil. Æneid. 9.

Hic ſubitam nigro glomerari puluere nubem
Proſpiciunt Teucri, & tenebras inſurgere campis:
Primus ab aduerſa conclamat mole Caicus,
Quis globus, ô ciues, caligine voluitur atra?
Hoſtis adeſt.

Puluis pedum Dei tria denotat.

Ait enim: *Et nebula puluis pedum eius*, id eſt, vt Pagnin. *& tenebræ vt puluis pedum eius erunt.* Hæc ergo phraſis & parabola ſymbolicè ſignificat, 1. Primò, magnam potentiam, iram & furorem Dei in 2. inuadenda Niniue & Aſſyriis. Secundò, Deum non rarò in hoſtes ſuos immittere procellas, ventos & turbines, quibus eos proterit: vti anno 1572. in pugna nauali Chriſtianorum cum Turcis ad Naupactum, ventum aduerſum Chriſtianis ſubitò conuertit, fecítque aduerſum Turcis, & propitium Chriſtianis: quæ fuit cauſa illuſtris victoriæ, quam ope B. Virginis tunc obtinuerunt Chriſtiani. Idem fecit Theodoſio Imper. pugnanti contra Eugenium Tyrannum. quod admirans Claudianus exclamat in Panegyr. Theodoſij:

O nimium dilecte Deo, cui fundit ab antris
Æolus armatas hiemes, &c. reuolutáque tela
Vertit in auctores, & turbine reppulit haſtas.

Idem fecit Pharaoni & Ægyptiis in mari rubro, 3. vti dixi Exodi 14. quò hîc alludit Nahum. Tertiò, hæc phraſis ſignificat innumeras copias Medorum & Chaldæorum, per quas Deus magno impetu inuaſit & vaſtauit Niniuen: hæ enim copiæ verè puluerem ingentem pedibus ſuis, equis & curribus excitarunt. Vnde Chald. vertit, *Dominus in turbine & ſpiritu ducem ſe præbet, ac nubem caliginis ſubiecit coram ſe.* Hinc de equitatu Nabuchodonoſor ait Ezechiel cap. 26. 10. *Inundatione* 4. *equorum eius operiet te puluis eorum.* Quartò, vox *nebulæ*, inquit Arias, ſymbolicè ſignificat Deum hoſtes ſuos ita circumuallare & percellere, omnéſque euadendi exitus præcludere, vt ipſi velut denſa nebularum & tenebrarum caligine præoccupati, nequaquam ſibi cauere, aut ſalutem fuga quærere, nedum obſiſtere ac repugnare valeant. Nam Deus velut rerum omnium dominus, ad manum habet montes, ventos, mare, flumina, grandines, fulmina plurima & potentiſſima, quæ quaſi milites Dei ad eius nutum excubant, & in hoſtes inſiliunt, iuxta illud pſal. 148. 8. *Ignis, grando, nix, glacies, ſpiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius.* Hinc vocatur Deus ſabaoth, id eſt, exercituum, tam angelicorum, quàm hominum & creaturarum omnium.

Alleg. hæc veriora erunt in die iudicij, quando, vt ait Sapiens cap. 5. 18. *armabit creaturam ad vltionem inimicorum, &c. & pugnabit cum illo orbis terrarum contra inſenſatos. Ibunt directè emiſſiones fulgurum, & tamquam à bene curuato arcu nubium exterminabuntur, & ad certum locum inſilient. Et à petroſa* (πετροβόλω, id eſt, petras iaciente) *ira plenæ mittentur grandines. Excandeſcet in illos aqua maris, & flumina concurrent duriter. Contra illos ſtabit ſpiritus virtutis, & tanquam turbo venti diuidet illos.* Quàm ſapiunt qui hæc meditando præuidentes peccata cauent, ſanctéque viuunt, vt fugere valeant à ventura hac Dei ira.

Trop. turbines ſunt 4. paſſiones animæ.

Scripſit Iulianus Archiepiſcopus Toletanus commentarium moralem & elegantem in Nahum, qui extat tom. 2. Biblioth. SS. Patrum, vbi hunc locum tropol. ſic explicat: *Quatuor*, inquit, B *ſunt animæ tempeſtates, & quatuor turbines ipſius. Prima eſt vitiorum, ſecunda negotiorum, tertia tentationum, quarta vtilium affectionum. Prima ergo eſt iræ, ſecunda miſeriæ, tertia iuſtitiæ, quarta gratiæ. Prima virtutum grandinat florem, ſecunda conſcientiæ peſſundat honorem, tertia contemplationis ſuauiſſimum fugat odorem, quarta ad cæleſtium prouehit ardenter amorem. Prima eſt à diabolo, ſecunda à mundo, tertia à miſeriæ debito, quarta à Deo. Prima religionis annihilat ſanctitatem, ſecunda conſcientiæ turbat ſerenitatem, tertia diuiniſſimi odoris fugat ſuauitatem, quarta ad angelicam ſublimat puritatem. Prima ergo eſt diuinæ indignationis, ſecunda diſpenſationis, tertia probationis, quarta dilectio-* C *nis.* Deinde ſingulis remedia vel vſum ita ſubiicit: *Viæ primæ ſunt, pura confeſſio, & virilis pœnitentia: ſecundæ, mundi contemptus, & vita ſolitaria: tertiæ, deuota compunctio, & mentis innocentia: quartæ, purificati ſilentium animi, & ſponſi lætitia. Sed quia in tempeſtate, non in tempeſtatibus Domini vias eſſe Propheta aſſerit, de quarta, vt datur intelligi, ſpecialiter loquitur, de qua lib. 3. Reg. 19. 11. Ait enim: Elias ſtabat in oſtio ſpeluncæ, & ecce ſpiritus Domini tranſiens, ſubuertens montes, & conterens petras; non in ſpiritu Dominus: & poſt ſpiritum commotio; non in commotione Dominus: & poſt commotionem ignis; non in igne Dominus: & poſt ignem ſibilus auræ tenuis; ibi Dominus. Per ſpiritum tranſeuntem deſignatur animi tempeſtas, amara ſcilicet, ſed vtilis* D *peccatorum contritio. Per commotionem, deuota mentis compunctio. Per ignem, feruens & ordinata dilectio. Per ſilentium, beatæ contemplationis ſecretiſſima infuſio.* Pari modo inferiùs quatuor turbines animæ recenſet. Primus eſt, ſubita iuſtorum oppreſſio, quam ſequitur tempeſtas primò vitiorum, ſecundò ſuppliciorum. Secundus eſt, ſollicitudinum & negotiorum incurſio, cui ſuccedit diluuium criminum. Tertius eſt, tentationum inuaſio, quam ſequitur tranquillitas conſcientiæ & gratia donorum. Quartus eſt, repentina & vehemens ex diuerſis cauſis animi commotio, quam ſequitur tempeſtas iuſtorum affectuum, cui ſuccedit ordinatæ dilectionis amœnitas, & contem- E plationis diuinæ iucunda ſerenitas. Hucuſque Iulianus.

Et nebula puluis pedum eius.] q.d. Suis militum copiis incedendo Deus nubem pulueris concitat, vti iam dixi.

Tropol. Iulianus Archiep. Toleran. loco iam citato: *Pedes*, inquit, *Domini* (putà Apoſtoli & homines ſancti) *puluis ſunt, per humilitatem conſcientiæ; nebula, per obſcuritatem eloquentiæ. Puluis ſunt, humilia de ſe ſentiendo; nebulæ, arcana cæleſtia velamine literæ tegendo: humiles vita, obſcuri doctrina. Puluis ſunt, vt placeant; nebulæ, ne margaritas porcis*

prebeant. Vnde in pſalmo legitur : Poſuit tenebras latibulum ſuum: quia ſub litera Prophetarum velamine opertus diu latuit. De his pedibus ait Iſaias: Quàm pulchri ſuper montes pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona! Et alibi: Qui appropinquant pedibus eius, accipient de doctrina eius. Iſti ergo pedes Domini fuerunt, qui eum prædicando per vniuerſum mundum detulerunt, Petrus Romæ per Italiam, Andreas per Achaiam, Ioannes per Aſiã, &c. Paulus per totum orbem. Sed quia officium prædicationis vix poteſt diu exhiberi ſine nævo, ideo puluis ineſſe dicitur pedibus, quia fermentum gloriæ pauxillum adhæret moribus. At quoniam compunctionis mox feruente fugatur lumine, puluis euaneſcit in morem nebulæ.

Vers. 4. *Increpans mare, & exſiccans illud.*] Ex Hebræo Primò in præterito vertit Pagnin. *qui increpauit mare, & exſiccauit illud*, putà mare rubrum, vt tranſirent Hebræi, Exodi 14. Secundò, pleniùs Tigurina vertit, *qui ſtatim vt increpitat mare, areſacit ipſum, omnéſque fluuios exſiccat*. Verba enim Increpat & Exſiccat ſunt modi potentialis, ſumunturque δυνατικῶς, vti crebrò ſumuntur futura apud Hebræos. Significant enim omnipotentiam Dei, qua ſolo verbo poteſt ſiſtere maria, & ſiccare flumina quantumuis vaſtiſſima, vti ſiccauit Iordanem tranſeunte Ioſue & Hebræis. Increpans ergo, vel, vt Septuag. comminans, idem eſt, quod more increpantis & comminantis imperans mari, illúdque diuidens, vel exſiccans prout ei libuerit. Alludit ad diuiſionem maris rubri, de qua pſalm. 105. 9. *Increpuit mare rubrum, & exſiccatum eſt, & deduxit eos* (Hebræos) *in abyſſis, ſicut in deſerto.* Sic Chriſtus *exurgens comminatus eſt vento, & dixit mari: Obmuteſce*: quo dicto ſedauit fluctus, maréque effecit tranquillum, Marci 4. 39. ita Albertus, Hugo, Arias, Ribera & alij. Simili ſchemate Iſaias cap. 40. 12. Dei potentiam & magnificentiam graphicè deſcribit: *Quis*, inquit, *menſus eſt pugillo aquas, & cœlos palmo ponderauit? Quis appendit tribus digitis molem terræ, & librauit in pondere mõtes, & colles in ſtatera?* &c. *Ecce gentes quaſi ſtilla ſitulæ, & quaſi momentũ ſtateræ reputatæ ſunt. Ecce inſulæ quaſi puluis exiguus. Omnes gentes quaſi non ſint, ſic ſunt coram eo. Qui ſedet ſuper gyrum terræ, & habitatores eius ſunt quaſi locuſtæ.*

Tropol. *Mare*, ait Theophyl. *eſt amaritudo huius vitæ, quam inſipientes nos ceu flumina appetimus. Hanc Dominus exſiccauit, ac quod in ea potioni accommodum videbatur, obliterauit: inſtituens nos quòd in mundo afflictionem nos ferre oporteat. Si enim iugum eius tulerimus, inueniemus requiẽ animabus noſtris. Præterea ſi quiſquam in tentationibus fuerit, in mari eſt, & in fluminibus. Ad eum ergo tentato confugiendum eſt, qui interminatur mari, amnéſque exſiccat.*

Infirmatus eſt Baſan & Carmelus] q.d. Fertiliſſimi montes & regiones, quales ſunt Baſan, Carmelus & Libanus, fient ſteriles, flaceſcent, & quaſi emorientur, quando Deus volet: ipſe enim eſt creator, & conſeruator, & ſummus omnium dominus; vti de facto contigit tempore Eliæ, quando per triennium inhibita fuit pluuia, ideóque ex defectu aquæ omnes montes & campi exaruerunt. Vnde liquet quantum Dei donum ſit pluuia: experiuntur & ſentiunt idipſum agricolæ.
Symbol. Symbolicè Baſan, Carmelus & Libanus notant fertilitatem & opes Niniues: mare & flumina copiam ciuium & incolarum. quæ omnia Deus in eius excidio areſecit, & ſuſtulit. Alludit ad Tigrin fluuium, cui adiacet Niniue: hic enim vrbem ab hoſte tutari nequiuit, ſed potiùs cum ea quaſi infirmatus & deſolatus eſt. Addit Theoph. Aiunt, inquit, Baſanitim regionem fertiliſſimam, æquè ac Carmelum, à gentibus habitatam fuiſſe pugnacibus & moroſis: attamen eas Deus euertit, ac Iſraëlem eò introduxit: quocirca non eſt fidei abſonum, Deum etiam Niniuẽ ſubuerſurum. ſic & Cyrill. Rurſum vide hîc eminẽs Dei in omnia imperium. Verè Poëta:

Poli, ſoli, ſali, omnium
Regnator æternus.

Et Virgil. lib. 1. Æneid.

O qui res hominúmque Deúmque
Æternis regis imperijs, & fulmine terres,

Idem Deum vocat *Cœlóque Erebóque potentẽ*, &c,

Nimborúmque ſimul tempeſtatúmque potentem.

Et lib. 4. Æneid. *Deorum*, inquit,

Regnator, cœlum & terras qui numine torquet.

Allegor. *Diminuta eſt Baſanitis & Carmelus, quando Iudæi ob crucifixum abs ſe gloriæ Dominum, traditi ſunt Romanis. Deinde per Baſanitim, in moribus & operibus verſans Reſp. per Carmelum verò dogmatum altitudo indicatur: quæ cum multa eſſent, diminuta ſunt in conciſum & conſummatum ſermonem Euangelij ſummatim collecta. Libanus quoque, id eſt, Græcorum ſapientia, infatuata eſt. Concuſſi ſunt autem & in cruce montes, ac natura noſtra terrea antehac exiſtens, ſublimata eſt, ad ſuperna iter faciens, ac profectionem ad cœlos inſtituens: omnes iuxta in ipſa commorantes terrenæ cogitationes, diuinæ adeóque cœleſtes factæ ſunt. In cruce quoque reuera petræ ſenſibus obiectæ ſciſſæ ſunt: item petræ, id eſt, duræ & ſaxeæ hominum corda, verbo Euangelij accepto, contritæ ſunt. Rurſum in diluuio, id eſt, in baptiſmo quo Chriſtus baptizatus eſt, obruit hoſtes ſuos, id eſt, dæmones.* Hucuſque Theophyl.

Montes commoti ſunt.] q.d. Montes loco mouebuntur, & terra contremiſcet, quoties & quandocumque Deus id volet. omnia enim hæc verba ſunt modi potentialis, ac demonſtrant Dei ſummum robur & potentiam, quod proinde meritò Niniuitæ, omnéſque impij formidare debeant. Vnde Tigurina vertit, *montes ab eo contremiſcunt, & colles ſeſe reſoluunt* (vel colliqueſcũt. Alludit ad liquefactionem niuis, quæ montes tegit, & ita poſtea liqueſcit, vt videantur quaſi diſſolui & colliqueſcere montes, inquit Vatablus.) *terra ſe proripit ex eius conſpectu, & totus orbis vnà cum degentibus in eo.* Pro *proripit*, Vatabl. vertit, *flagrat*, id eſt, ignem concipit, exuritur, cenſétque hoc accidiſſe in Sodoma. q. d. Deus ſolo verbo eſt auctor incendiorum, quæ aliquando apparent in montibus, v.g. Ætna, Veſuuio, Hecla, &c. Vel immittit tantum æſtum, vt colles & terra ardere videãtur, vti accidit in incendio Phaëthontis. vnde Chald. vertit, *montes commoti ſunt à conſpectu eius, & diſrupti ſunt, ac vaſtata* (Septuag. *contracta eſt*, Aquila ἔφριξε, id eſt, *horruit*) *eſt terra ab eius præſentia, necnon orbis & omnes qui habitant in eo, quando ſe patefecit cum miſericordia, vt daret legem populo ſuo: ſic commotus eſt mundus à conſpectu eius.* Videtur enim alludere ad terræ motum Sina montis, cùm in eo Moſi & Hebræis data eſt lex, Exodi 19. 18. Ex dictis rectè infert Nahum:

Ante faciem indignationis eius quis ſtabit?] q.d. Cùm tanta ſit potentia, æquè ac ira Dei, quis veſtrûm, ô Niniuitæ, vel cæterorum hominum coram Vers. 6.

ram

Digitized by Google

tam illo ſubſiſtere, nedum ei obſiſtere poterit?

Indignatio eius effuſa eſt vt ignis, & petræ diſſolutæ ſunt ab eo.] Septuag. *furor eius conſumit principatus, & petræ contritæ ſunt ab eo*; Aquila, *furor eius* συνεχωνεύθη, id eſt, *conflatus eſt*; Symmach. & Theodot. ἔσταξεν, id eſt, *ſtillauit*. q. d. Sicut ignis ardentiſſimus diſſoluit & liquat petras, ferrum, æs, omniáque quantumuis duriſſima; ita ira & vindicta Dei, hoſtes licèt potentiſſimos, omniáque licèt firmiſſima diſſoluit, frangit, conterit, vti vos, ô Niniuitæ, breui experiemini. Nam *effuſa eſt*, id eſt, iam iam certò effundetur in vos hic ignis furoris & vindictæ Dei. Alludit ad fornaces conflatorias & metallicas, in quibus conflatur æs, ferrum, plumbum, &c. quæ igne ardentiſſimo liquata ita igneſcunt, vt, cùm pertuſa fornace in foſſam vicinam defluunt, videantur eſſe torrens & fluuius igneus, qui petras & ſaxa quælibet obuia in momento incendit & abſumit, vti oculis meis vidi in Ardenna. Sanè videbar mihi in illis viuam incendiorum gehennæ effigiem intueri. Adeo horrendus eſt hic ignis, talis eſt ira Dei. Quis ergo ſapiens eam ruminans non percellatur? quis non caueat peccata, ne iis illam in ſe concitet, ne corpus & animam hiſce incendiis vltrò obiiciat? Meritò exclamas & proclamas omnibus impiis (ſed, heu! pauci audiunt) ô Iſaia c. 33. 14. *Conterriti ſunt in Sion peccatores, poſſedit tremor hypocritas. Quis poterit habitare de vobis cum igne deuorante? Quis habitabit ex vobis cum ardoribus ſempiternis?*

Ignis iræ Dei ardentiſſimus.

Secundò, Sanchez: Ignis Dei indignantis, inquit, eſt fulgur & fulmina. hæc enim ſunt arma Dei, quæ in inimicorum ſuorum caput eiaculatur. Habacuc 3. *In luce ſagittarum tuarum ibunt, in ſplendore fulgurantis haſtæ tuæ*. Pſalm. 17. 15. *Miſit ſagittas ſuas, & diſſipauit eos*, hoc eſt, vt explicans ſubdit, *Fulgura multiplicauit, & conturbauit eos.* Sic fulmine & grandine Deus ſiderauit Siſaram Iud. 5. 20. *De cœlo dimicatum eſt contra eos: ſtellæ manentes in ordine & curſu ſuo aduerſus Siſaram pugnauerunt*. Sic & Virgil. Æneid. 1.

Intonuere poli, & crebris micat ignibus æther,
Præſentémque viris intentant omnia mortem.

Et Æneid. 8.

Namque improuiſò vibratus ab æthere fulgor
Cum ſonitu venit, & ruere omnia viſa repentè.

Verſ. 7.] Bonus Dominus, & confortans in die tribulationis: & ſciens ſperantes in ſe.

Verſ. 8.] Et in diluuio prætereunte, conſummationem faciet loci eius: & inimicos eius perſequentur tenebræ.

Verſ. 9.] Quid cogitatis cõtra Dominum? conſummationem ipſe faciet: non conſurget duplex tribulatio.

Verſ. 10.] Quia ſicut ſpinæ ſe inuicem complectuntur, ſic conuiuium eorum pariter potantium: conſumentur quaſi ſtipula ariditate plena.

Verſ. 11.] Ex te exibit cogitans contra Dominum malitiam: mẽte pertractans præuaricationem.

A *Verſ.* 12.] Hæc dicit Dominus: Si perfecti fuerint, & ita plures; ſic quoque attondentur, & pertranſibit: afflixi te, & non affligam te vltrà.

Verſ. 13.] Et nunc conteram virgam eius de dorſo tuo, & vincula tua diſrumpam.

Verſ. 14.] Et præcipiet ſuper te Dominus, non ſeminabitur ex nomine tuo ampliùs: de domo Dei tui interficiam ſculptile, & conflatile, ponam ſepulchrum

B tuum, quia inhonoratus es.

Verſ. 15.] Ecce ſuper montes pedes euangelizantis, & annunciantis pacem: celebra Iuda feſtiuitates tuas, & redde vota tua: quia non adiiciet vltrà vt pertranſeat in te Belial: vniuerſus interiit.

Bonus Dominus.] Solent Prophetæ, quaſi concionatores induſtrij & eximij, poſt minas conſolari, & læta triſtibus ſubiungere, ne peccatores deſperent; ſed pœnitentes ſpem veniæ & ſalutis concipiant. Ita hîc Nahum poſtquam graphicè depinxit iram & furorem Dei in infideles, iniu- VERS. 7.

C ſtos & impios Niniuitas, hîc viciſſim Dei clementiam & bonitatem in fideles & pios Iſraëlitas & Iudæos demonſtrat, indéque appoſitè vocatur Nahum, id eſt, conſolator. Conſolatur enim hîc Ezechiam & Iudæos obſeſſos à Sennacherib rege Aſſyriorum, prædicens eius ſtragem, & Hieroſolymæ liberationem, ac Niniues hoſtilis excidium: qua re pariter conſolatur Iſraëlitas, ſiue decem tribus, paulò antè à Salmanaſar, cui ſucceſſit Sennacherib, vaſtatos, & in Aſſyriam abductos. Conſolatio enim eſt afflictis videre quòd Deus ipſorum iniurias vlciſcatur, & de perſecutoribus ac vaſtatoribus pœnas ſumat, eóſque pariter lege talionis perſequatur, & vaſtet. Oſtendi enim in

D proœmio, Nahum propheta[ſſ]e inter annum ſextum regni Ezechiæ, quo vaſtata eſt Samaria, & decimumquartum, quo obſeſſa eſt Ieruſalem à Sennacherib; quod fuit interſtitium octo annorum. Ergo in hoc interſtitio & paulò ante obſidionẽ Ieruſalem, eius euentum felicem, putà ſolutionem & liberationem, prædicit hîc Nahum. Itaque ait: *Bonus Dominus, & confortans in die tribulationis*, Septuag. χρηστός, id eſt, *vtilis, ſuauis, beneficus, Dominus expectãtibus eum in die tribulationis*; Chald. *bonus eſt Dominus Iſraëli, vt innitatur ei tempore anguſtiæ*, Pagnin. *bonus Dominus, fortitudo in die anguſtiæ*. q. d. Deus ſuis in tribulatione fortem, validam & efficacem afferre ſolet opem.

E Optimè Tigurina & Vatabl. *benignus, mitis & clemens* (hæc enim omnia ſignificat Hebr. טוב *tob*) *eſt Dominus* (ſeruis ſuis & fidelibus) *præſidium temporibus difficillimis*. Hebr. enim מָעוֹז *maoz* ſignificat fortitudinem, locum fortem, arcem, præſidium, munitionem. Vnde Antichriſti Deus vocatur *Maozim*, q. d. Deus fortitudinum; vel Mars, vt vertit Pagnin. Daniel. 11. 38. Mars ergo noſter, arx noſtra, aſylum noſtrum, idque inuictum, in omni tribulatione eſt Deus.

Et ſciens ſperantes in ſe.] Septuag. *cognoſcens timentes ſe*. Scientia hæc eſt practica & efficax, non ſpeculatiua & otioſa. q. d. Deus cognoſcit, id eſt,

Digitized by Google

approbat, amat, protegit, propugnat eos, qui ſpem ſuam in eo collocant; vti mox proteget & propugnabit Ezechiam & Iudæos contra Sennacherib, Sic ait Deus Moyſi: *Noui te ex nomine, & inueniſti gratiam coram me*, Exodi 33.12. Sic de electis & beandis ait Apoſtolus: *Cognouit Dominus qui ſunt eius*, 2. Timoth. 2.19. De reprobis verò & æterna pœna plectendis ait Chriſtus: *Numquam noui vos: diſcedite à me qui operamini iniquitatem*, Matt. 7.23.

Vers. 8. *Et in diluuio prætereunte, conſummationem faciet loci eius.*] Primò, Rupert. & Lyran. per diluuium accipiunt caſtra numeroſa Sennacherib, quæ inſtar diluuij inundauerunt & oppleuerunt Iudæam, vti docet Iſaias cap. 8. verſ. 7. q. d. Exercitus Aſſyriorum erit quaſi diluuium Iudæam obruens, ſed præteriens & citò tranſiens. Nam Deus *faciet cõſummationem loci eius*, ſcilicet tribulationis & captiuitatis, ait S. Hieron. hoc eſt, Deus faciet, vt citò illa conſummetur, finiatur & ceſſet, nec amplius illa eiúſque locus reperiatur. Verùm duriuſculè conſummatio loci attribuitur conſummationi tribulationis; aliud enim eſt locus, aliud loci tribulatio.

Secundò, S. Hieron. Remig. & Hugo, diluuium accipiunt paſſiuè, pro ipſa vaſtitate illata Samariæ, & decem tribubus ab Aſſyriis, quæ præteriit cùm Deus conſummauit locum eius, exſcindendo ſcilicet Niniuen.

Tertiò & genuinè, diluuium hîc vocatur, exercitus Medorum & Babyloniorum, qui inſtar diluuij ingenti turba, celeritate & impetu inuaſerunt Aſſyrios, eorúmque locum, putà regiam Niniuen vaſtarunt. hæc enim fuit conſummatio, & excidium vrbis & regni Aſſyriorum. q. d. Deus vos, ô Aſſyrij, funditus quaſi quadam eluuione hoſtium perdet, obruétque veſtram Niniuen, Medorum & Chaldæorum copiis & inſultibus; ac ciues illius tenebris, id eſt, omni calamitate & clade, perſequetur. ita Theodor. Clarius, Arius, Vatabl. & à Caſtro. Hunc eſſe ſenſum patet intuenti Hebræa. nam מְקוֹמָהּ *mekoma* ſignificat *locum eius* femininè, putà Niniues, vtpote contra quam totum hoc oraculum dirigitur. Eſt enim hoc *onus Niniue*, vt dixit in prologo verſ. 1. Fauet id quod narrat Diodorus Sicul. lib. 3. Hiſtor. nimirum ad excidium Niniues confluxiſſe ex Babyloniis, Perſis, Medis, Arabibus & Bactrianis ſuper quadringẽta hominũ millia. Hoc enim fuit diluuium non aquarũ, ſed hominum & militũ. Addit Arias, hoc diluuio ſignificari inundationem Tigris, qua obruta fuit Niniue; ſicut ex aduerſo Babylon capta eſt à Cyro, diuertendo Euphratem, qui Babylonem interluit, in alias foſſas, & per ſiccum eius alueum milites immittendo in vrbem, vti ex Xenophõte & aliis oſtendi Daniel. 5.30. & Ierem. 50. verſ. 38. Hanc enim Tigris in Niniuen exundationem ſignificare videtur Propheta hoc loco, & cap. 2.6. dicens: *Portæ fluuiorum apertæ ſunt, & templum ad ſolum dirutũ.* Et verſ. 8. *Niniue quaſi piſcina aquarum, aquæ eius: ipſi verò fugerunt.* q. d. Deus nimbos coget in Tigrin, vt is exæſtuet, & cataclyſmo Niniuen obruat. Eiuſdem inundationis clarus eſt teſtis Diodor. Sicul. lib. 3. Hiſtor. *Erat*, inquit, *reſponſum progenitoribus datum, numquam Ninam* (Niniuen: hæc enim à conditore dicta eſt Ninus & Nina) *capi poſſe, niſi cùm fluuius vrbi hoſtis fieret. Quod numquam futurum ratus* (rex Niniues) *ſpem ceperat obſidionis traducendæ, & ſimul futura auxilia*

Niniue exundatione Tigris obruta & capta.

A *expectabat. Cùm duobus annis obſidio perſeueraſſet per ſummum otium obſeſſorum, tertio continuis imbribus excreſcens ſuper modum fluuius, cùm partem vrbis inundaſſet, muros deiecit ad ſtadia viginti. Hic rex exiſtimans tempus oraculi adueniſſe, deſperata ſalute, ne in hoſtium poteſtatem perueniret, pyram in regia ingentem exſtruxit, ſéque cremandum vnà cum ſuis in ignem iniecit. Hoſtes, audita regis morte, vrbem per eam, quæ ab oraculo prædicta erat, muri partem ingreſſi, Arbacem regia ſtola indutum regem appellarunt.* Hæc Diodorus, cui conſentiunt S. Epiphan. & Doroth. in vita Nahum, qui Niniuen aquarum eluuione perditam aſſeuerant, vti dixi in prooemio. quæ omnia huic loco mirè conſentiunt, quo Deus Niniuæ com-
B minatur excidium per tempeſtatem, turbinem, nimbos & ventos, quibus exundans Tigris vrbis muros deiecit. Tantùm hoc intereſt, quòd Diodorus id contigiſſe aſſerat ſub Sardanapalo, eiúſque hoſte Arbace Medo, qui coæui fuerunt Oziæ regi Iuda, ac multis annis præceſſerunt Prophetam Nahum: ſed fieri poteſt vt in perſona & tempore errarit Diodorus. nam Iuſtinus lib. 1. Herod. lib. 1. Oroſius lib. 1. cap. 19. & alij in excidio Niniues ſub Sardanapalo, nullius exundationis meminerunt. Sic enim videmus, in rebus priſcis ſæpe facta ipſa apud auctores conſtare; perſonas & tempora certa non con-
C ſtare. Factum enim ipſis relictis monumentis & ſignis indicari poteſt, perſonæ verò & tempora ob fluxam ſæculorum & gentium naturam, ob minùs attentam diligentiam, ob variam linguarum & ſermonum, ac dominationis mutationem, inuerti ac turbari facilè poſſunt: ex diuinis autem Scripturis temporum vera ratio petenda eſt, inquit Arias.

Quod ſi omnino velis Diodorum non erraſſe, ac loqui de eodem excidio Niniues de quo Ionas & Nahum, dicas oportet Sardanapalum non ſub Ozia, vt vult Euſeb. ſed ſub Ezechia & Manaſſe vixiſſe, vti cenſet Perer. tomo 2. in Geneſ. lib. 15. diſp. 8. num. 104. vbi cenſet Nahum hic
D prædicere excidium Niniues factum tempore Sardanapali ab Arbace Medo. Idem ſentit noſter Auguſt. Quiros hic, & nonnulli moderni Chronologi. Conſentit Genebrar. in Chronol. vbi cenſet Sardanapalum eundem eſſe cum Aſarhaddon filio Sennacherib; quia ſicut Hiſtorici Gentiles tradunt Monarchiam Aſſyriorum deſiiſſe in Sardanapalo, ſic S. Script. in lib. Reg. vltimum regem Aſſyriorum conſignat Aſarhaddon, qui cœpit regnare paulò poſt copias Sennacherib cæſus ab Angelo ſub annum 14. Ezechiæ. 4. Reg. 19.35. Porrò Pererius cenſet Niniuen euerſam ab Arbace anno quadrageſimo Manaſſis Re-
E gis Iuda. Hæc ſententia eſt probabilis, & appoſitè explicat hoc diluuium. Verùm de auctore & tempore euerſionis Niniues fuſius inferius diſſeram: nec enim facile ab Euſebio in chronologia priſca recedendum; vtpote cum eo antiquiorem, magiſq; receptum & tot ſæculis probatũ Chronologum non habeamus.

Denique diluuium hoc accipi poſſet cladis & ſtragis Aſſyriorum, putà militum occiſorum; qua vna nocte ab angelo in caſtris Sennacherib cæſa ſunt 185. millia, tunc enim Deus conſummationem fecit loci eius, id eſt, loci caſtrorum Sennacherib, quando hunc locum repleuit cadaueribus militum, qui illo in loco caſtra metabantur. Hunc enim locum iuxta Ieruſalem pro caſtris

Digitized by Google

caſtris ſuis cepit & occupauit Niniue, id eſt, Niniuitæ & Aſſyrij, cum ſuo rege Sennacherib. De Sennacherib enim, vti cœpit, ita pergit agere in ſequentibus; quia tunc cœpta eſt Niniuitarum & Aſſyriorum clades, quæ poſtea planè conſummata & completa eſt in excidio Niniues per Medos & Chaldæos. de quo c. 2. 1.

Tropol. de regnorum fluxu & tranſitu.

Tropol. diſce hîc quàm celer ſit regnorum, regum, opum, deliciarum, honorum, totiúſque mundi fluxus, tranſitus, interitus. Ecce tibi Tigris, qui per naues merces omnes aduehebat Niniuen, intumeſcens illam ipſam obruit, & hoſti inuadendam tradidit. Ecce tibi inclyta illa Babylon, quam ditabat, roborabat & ornabat Euphrates, per illum ipſum in alias foſſas deriuatum à Cyro, capta & euerſa eſt. Verè æquè ac pulchrè S. Auguſt. myſticè explicans illud pſal. 136. *Super flumina Babylonis, illic ſedimus, & fleuimus dum recordaremur tui Sion: Flumina*, ait, *Babylonis, ſunt omnia quæ hic amantur, & tranſeunt. Neſcio quis amauit v. g. agriculturam; ipſam exercere, inde diteſcere, imò occupare animum, inde percipere voluptatem: attendat exitum, & videat, illud quod amauit non eſſe fundamentum Ieruſalem, ſed fluuium Babylonis, &c. Aduocatum eſſe*, inquit, *res magna eſt, potentiſſima eloquentia in omnibus habere ſuſceptos, pendentes ex lingua diſerti patroni ſui, & ex eius ore ſperantes vel damna, vel lucra; vel mortem, vel vitam; vel perniciem, vel ſalutem. Neſcis quò te miſeris. Alius & iſte fluuius Babylonis eſt, & quod multum ſonat, ſtrepitus aquæ ſaxa percutit. Attende quia fluit: percutit, attende quia labitur: & ſi attendas quia fluit & labitur, caue, quia trahit.* Idem oſtendit de nauigatione & mercatura, vtramque ſcilicet eſſe fluuium Babylonis, vtriuſque lucra citò tranſire & præterlabi: *Vno*, inquit, *naufragio nudus exibis, & rectè te planges in flumine Babylonis, quia noluiſti ſedere & flere ſuper flumina Babylonis. Alij ergo ciues ſancta Ieruſalem, intelligentes captiuitatem ſuam, attendunt humana vota, & diuerſas hominum cupiditates hac atque illac rapientes, trahentes, impellentes in mare; vident hæc, & non ſe mittunt in flumina Babylonis, ſed ſedent ſuper flumina Babylonis.* Et mox: *O ſancta Sion, vbi totum ſtat, & nihil fluit! quare dimiſimus conditorem tuum, & ſocietatem tuam? Ecce inter fluentia & labentia conſtituti; vix quiſquam raptus à flumine, ſi tenere lignum potuerit, euadet. Sedeamus ſuper flumina Babylonis, non infra flumina Babylonis: talis ſit humilitas noſtra, vt nos non mergat. Sede ſuper flumina, noli in flumine, noli ſub flumine.* Et inferiùs: *Sedebit autem, & plorabit, ſi recordatus fuerit Sion. O pax illa quam videbimus apud Deum! ô pax illa & ſancta æqualitas angelorum! ô illa viſio & ſpectaculum pulchrum! Ecce in Babylonia pulchra ſunt quæ tenent: non te teneant, non te decipiant. Aliud eſt ſolatium captiuorum, aliud gaudium liberorum. Super flumina Babylonis, illic ſedimus, & fleuimus cùm recordaremur Sion.* Mens ergo noſtra, vt ſapiat, vt firma felixque conſiſtat, ſuper flumina hæc ſe erigat, & in ſtabili æternitate, in Sione inquam cœleſti, ſe ipſa defigat.

Secundò, S. Bernar. ſerm. de B. Maria pag. 395. *Triplex*, inquit, *eſt diluuium, vnum iniquitatum; aliud aduerſitatum huius vitæ, tertium calamitatum gehennæ. De primo per Nahum dicitur: In diluuio prætereunte conſummationem faciet; ac ſi diceretur: Si diluuium vitiorum ſuper hos cœperit abundare, noli te de illis deſperare: quia ſuper quos inundare*

A *permitto iniuſtitiam, ſuper illos faciam abundare gratiam. Hinc illud Michææ 4. Venies vſque Babylonem, & ibi liberaberis. Et illud Iſaiæ 54. Ad punctum in modico dereliqui te, & in miſerationibus magnis congregabo te. Conſummationem ergo Deus faciet præeunte diluuio; quia de profundo vitiorum viriliter erigit, quos ponit in virtutum culmine*, &c.

Quid cogitatis contra Dominum?] Aliqui putant ſermonem eſſe ad Iudæos pauidos ob aduentum & obſidionem Sennacherib. q. d. Quid vos, ô Iudæi modicæ fidei, diffiditis Deo, quaſi ipſe vos è manu Sennacherib liberare non poſſit, aut non velit? itáque cogitatis eum vel non B eſſe ſatis potentem, vel non ſatis prouidum, & clementem, ad protegendam ſuam vrbem, ſuúmque populum? Verùm meliùs alij paſſim cenſent ſermonem eſſe ad Aſſyrios. q. d. Quid vos, ô Aſſyrij, cogitatis mala contra Dominum, id eſt, contra Domini plebem, vrbem & templum, vt ſcilicet obſideatis & euertatis Ieruſalem & Iudæos? itáque mala malis cumuletis? exſcidiſtis enim Samariam, & pari modo vultis exſcindere Ieruſalem, ſed Deus malitiam veſtram inhibebit, nec permittet ſecundò affligi & exſcindi Iſraëlem. Vnde ſequitur: *Non conſurget duplex tribulatio.* ita Hebræi, S. Hieron. Remig. Haymo & Lyran. Aut q. d. Quid vos, ô Aſſyrij, cogitatis Domino vlciſcenti reſiſtere, vóſque in caſtris Sennacherib per angelum, ac Niniuen per Chaldæos op- C pugnanti & euertenti, obiectis vallis & militibus opponere? impingitis enim in fortem, & contra ſtimulum calcitratis; nam *conſummationem ipſe faciet*: ipſe vos conſumet & diſperdet. Hæc enim eſt eadem conſummatio cum illa, de qua paulò antè dixit: *Conſummationem faciet loci eius*, ſcilicet Niniues. ita Theodor. Theophyl. Clarius, Arias & Vatabl. Alludit ad Iſaiæ 10. 23. *Conſummationem enim & abbreuiationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ.* vide ibi dicta. VERS. 9.

Non conſurget duplex tribulatio.] Chald. *non conſurget domui Iſraël duplex anguſtia*; Arabicus, *non conſurget altera vice in nocumento*; Syrus, *non ſtabit* (ſurget) *duabus vicibus tribulatio.* q. d. Vnam D anguſtiam paſſus eſt Iſraël in excidio Samariæ, & decem tribuum per Salmanaſar: quare non patietur Deus clementiſſimus ſecundam ei inferri à Sennacherib, vt duas eius tribus reliquas & Ieruſalem exſcindat. ita Hebræus quem citat S. Hieron. Secundò, alij, q. d. Deus ita fortiter vna vice per angelum cædet & atteret caſtra Sennacherib, vt ſecundò ea percutere & plagam iterare non ſit opus: quia extremis ſuppliciis ea afficiet, & primo ictu ea diſperdet & conſumet. ita Vatab.

Duplex tribulatio quę? Reſp. 1.

2.

Tertiò, alij, q. d. Deus vnica irruptione Chaldæorum ſubuertet Niniuen, vt ſecunda non ſit opus. Simili enim phraſi ait Abiſai de Abſalone: *Nunc ergo perfodiam eum lancea in terra, ſemel; &* E *ſecundo opus non erit*, 1. Reg. 26. 8. Explicat enim conſummationem quæ præceſſit, q. d. Conſummabo ſtragem & excidium Niniues vna percuſſione, vt ſecundò eam ferire non debeam. ita à Caſtro. Sic ait Virgil. Æneid. 11.

3.

Procubuit moriens, & humum ſemel ore momordit.

Et Ouid. epiſt. 5.

Nulla reparabilis arte
Læſa pudicitia eſt, deperit illa ſemel.

Omnes hi ſenſus probabiles ſunt; primus tamen, quem

Digitized by Google

quem tradit quoque S. Cyrill. & Theoph. magis videtur congruus & appoſitus, magíſque reſpondet communi tropologiæ, quam mox afferam; illique magis fauent Hebræa, quæ ad verbum habent, *Non exurget duabus vicibus tribulatio.* Tribulario enim pertinet ad populum Dei; conſummatio ad infideles & impios Niniuitas. Vnde Septuag. vertunt, *non vindicabit bis in idipſum in tribulatione. In idipſum*, id eſt, idipsũ, vel ob idipſum, ſcilicet crimen vel delictum. Theodotio, *non conſurget ſecunda tribulatio*; Symmach. *non ſuſtinebunt impetum ſecunda anguſtia*; Pagnin. *non conſurget bis anguſtia.* Et ſic ſe explicare videtur Nahum verſ. 12. dicens: *Afflixi te, & non affligam te vltrà. Et nunc conteram virgam eius de dorſo tuo.* Sat enim Iſraël per Aſſyrios punitus videbatur vaſtatione Samariæ, & decem tribuum, vt Hieroſolymæ & Iudæis parcendum eſſet. Iudæi enim, ſiue duæ tribus, in decem tribuum, vtpote fratrum ſuorum, excidio, ſat pœnarum dederunt Aſſyrio. Hinc ex verſione Septuag. manauit Theologorum axioma: *Deus non punit bis idipſum*, quando nimirum ita puniuit, vt pœna adæquarit culpam: ſi enim non adæquarit, ſed illa ſit inferior & minor, iuſtè iterare & augere poteſt plagas, donec culpam adæquent.

Tropol. quos Deus punit in hac vita, non puniet in futura.

Vnde Tropol. S. Hieron. & Remig. ſic explicant, q. d. Quos Deus punit in hac vita, eos ſecundò non puniet in futura. Audi S. Hieron. *Quid contra Dominum cogitatis? ipſe qui creauit mũdum, & conſummationem eius faciet. Quòd ſi vobis videtur crudelis, rigidus & cruentus, quòd in diluuio genus deleuit humanum; ſuper Sodomam & Gomorrham ignem & ſulphurem pluit; Ægyptios ſubmerſit fluctibus; Iſraëlitarum cadauera proſtrauit in eremo: ſcitote eum ideo ad præſens reddidiſſe ſupplicia, ne in æternum puniret. Non vindicabit Dominus bis idipſum in tribulatione. Ergo qui puniti ſunt, poſtea non punientur. Receperunt ergo & qui in diluuio perierant, & Sodomitæ, & Ægyptij, & Iſraëlitæ in ſolitudine mala ſua in vita ſua.* Vbi videtur ſentire S. Hieron. Sodomitas, Pharaonem & Ægyptios hic punitos, ne punirentur in inferno. ſed contrarium verius eſt: occiſi enim ſunt à Deo in flagranti delicto, putà Sodomitæ in inuaſione domus Lot, vt hoſpitibus angelis turpiter abuterentur: Pharao & Ægyptij in tyrannica perſecutione Moſis & Hebræorum: mortui ergo in peccato deſcenderunt in tartara, vti dixi Geneſ. 19. & Exodi 14. Quærit deinde S. Hieron. *Si fidelis deprehenſus in adulterio decolletur, quid de eo poſtea fiat? Aut enim punietur, & falſum eſt hoc quod dicitur: Non vindicabit Dominus bis in idipſum in tribulatione. Aut non punietur, & optandum eſt adulteris, vt in præſentiarum breui & citâ pœnâ cruciatus fruſtrentur æternos.* Ac reſpondet, *Deum, vt omnium rerum, ita & ſuppliciorum quoque ſcire menſuras, & non præuenire ſententia iudicis; nec illi in peccatorem exercendæ dehinc pœnæ auferri poteſtatem: & magnum peccatum magnis diuturniſque elui cruciatibus. ſi quis autem punitus ſit* (ſatis & adæquatè ad menſuram culpæ) *vt ille in lege qui Iſraëlitis maledixerat, & qui in ſabbato ligna collegerat, tales poſtea non puniri; quia culpa leuis præſenti ſupplicio compenſata ſit.* q. d. Adulter decollatur, quia peccato ſuo læſit Rempub. eique dedit ſcandalum: decollatione ergo luit offenſam in Rempub. Idem tamen offendit Deum; vnde neceſſe eſt vt pariter hanc offenſam luat contritione, confeſſione, & ſatisfactione, vel ſatiſpaſſione (v. g. offerendo Deo decollationem in ſatisfactionem adulterij) adæquata culpæ: quòd ſi moriatur impœnitens, aut ſatisfactio hæc non ſit adæquata, Deus eam adæquabit in Inferno, vel in Purgatorio. Adde, adulterium eius punitur decollatione, non verò eius obſtinatio & impœnitentia: illam ergo luere debet in Inferno. Quare imperitè hæretici hoc loco abutuntur contra ſatisfactionem, dum ſic argumentantur: Chriſtus luit omnia peccata noſtra; illáque Deus in ipſo abunde puniuit; ergo non punit illa in nobis, nec exigit à nobis pœnas temporarias, quibus pro illis ſatisfaciamus diuinæ iuſtitiæ. imperitè inquam, tum quia Chriſti ſatisfactio altioris eſt ordinis, quàm ſit noſtra. eſt enim generalis pro culpa totius generis humani; noſtra verò eſt particularis, pro propriis culpis. Iam ſicut cauſa vniuerſalis, v. g. ſol, non tollit efficientiam cauſarum particularium, v. g. hominis vt generet hominem, ſed potiùs cum illis operatur, & earum cooperationem exigit, ita vt ſine illis non operaretur; ita pariter Chriſti ſatisfactio generalis noſtram particularem requirit, nec ſine illa operatur. Hoc ergo axioma, *Deus non punit bis idipſum*, intellige in eodem rerum ordine: nam in diuerſo ſæpe bis punit. Hinc pro peccato Adæ, & culpa generis humani non aliam exigit ſatisfactionem, quàm Chriſti; quia illa generalis fuit culpæ generali adæquata: pro culpis verò particularibus, particulares ſingulorum exigit ſatisfactiones. Tum quia Chriſti ſatisfactio nil prodeſt, niſi nobis eam applicemus: applicare autem eam debemus per noſtram cooperationem & ſatisfactionem. Id enim voluit & ordinauit Chriſtus, vti docent Scripturæ & Eccleſia.

Hæreticorum paralogiſmus.

Moral de pœnitentia.

Tropol. puniamus hic peccata noſtra voluntaria pœnitentia; ita Deus non puniet ea in futuro. *Neque enim bis in idipſum iudicat Deus, ſed impœnitentes ipſe iudicat & damnat: pœnitentes verò, quia à ſeipſis ſuſcipit iudicatos, abſoluit, neque iudicio, quod pœnitentia humanæ ſeueritas protulit, aliquid iuſtitia cœleſtis apponit*, ait S. Cyprian. ſerm. de paſſione Chriſti. Nam de impœnitentibus ait Ierem. cap. 17. 18. *Duplici contritione contere eos, idque quia eorum contritio hic cœpta, illic* (in gehenna) *perficitur; vt incorrectis vnum flagellum ſit quod temporaliter incipit, ſed in æternis ſuppliciis conſummatur; quatenus eis, qui omnino corrigi renuunt, iam præſentium flagellorum percuſſio, ſequentium ſit initium tormentorum*, ait S. Gregor. lib. 18. Moral. cap. 13. Ita Mauricius Imper. orauit peccata ſua puniri in hac vita, vt non puniretur in futura: orauit & impetrauit. vnde ipſe cum filiis à Phoca Imper. interemptus eſt. Hinc S. Fulgentius orabat: *Domine da hic patientiam, & illic indulgentiam*, vti habet eius vita. Et S. Auguſt. *Hic vre*, inquit, *hîc ſeca, vt in futuro parcas.* Quin & Habacuc c. 3. 16. *Ingrediatur*, ait, *putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat; vt requieſcam in die tribulationis, vt aſcendam ad populum accinctum noſtrum.* Idem optarunt & obtinuerunt ſeptem fratres Machabæi excruciati ab Antiocho, 2. Machab. 7. Nam vt ait S. Paulus 1. Corinth. 11. 32. *Dum iudicamur*, id eſt, punimur in hoc mundo, *à Domino corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur.* Hoc ſapiebat Abbas Olympius, qui rogatus quomodo aſſiduè degens in ſpelunca, ibi ingentes toleraret æſtus & culicum morſus: reſpondit: *Ideo iſta tolero, vt futuris cruciatibus liberer; ideo conphes patior, vt immortalem effugiam vermem; ſic & æſtum patior, vt æternum ignem euadam: hæc enim temporalia ſunt,*

tua

Digitized by Google

illa finem nullum habente, vti refert Sophron. in A Prato ſpirit.cap. 141. Qui & cap. 142.narrat fratrem quemdam victum ab acedia audiſſe ab Abbate Alexandro: *Si in cella tua ſollicitè cogitares regnum cœlorum, & cruciatum æternum, in cella tua acediam non ſentires.*

Vers. 10. *Quia ſicut ſpinæ.*] Clarè vertit Pagnin. *quia venient vſque ad ſpinas complexas, & cùm inebriati fuerint ebrij, conſumentur ſicut ſtipula ariditate plena.* Et Tigurina, *nam planiſſimè ritu veprium implicitarum, cùm fuerint comeſſando refrti, abſumentur ceu culmus ad plenum torridus.* Siquidem, vt ait S.Hieron. dum in terra Iuda ſunt Aſſyrij cum Sennacherib obſidentes Ieruſalem, & quaſi ſpinæ ſeſe inuicem denſis agminibus complectuntur, potantes, lætantes & gaudentes, ab angelo cæ- B duntur & conſumuntur. Ita & Niniue capta eſt, dum ciues præſidentes ſuis muris & munitionibus, hoſtemque obſidentem contemnentes, vacarent conuiuiis & ſympoſiis, vti tradit Diodor.Sicul.lib.3. Ita capta eſt & Babylon conuiuante rege Balſaſare, Daniel.5.1. Aſſyrios comparat ſpinis; quia ipſi vt ſpinæ pungebant & affligebant populum Dei, ideóque à Medis & Chaldæis quaſi ſpinis, pari modo pungendi & affligendi erant. Rurſum *conuiuium*, id eſt, cœtum conuiuarum, ſiue conuiuas, putà Aſſyrios conuiuantes & compotantes, comparat ſpinis; quia ſicut ſpina ſpinæ implexa eſt, ita conuiua conuiuæ aſſidet, ac mutuo C manus conſerunt & implicant, dum vltro citróque calices & fercula tranſmittunt. Rurſum conuiuia conuiuiis, vt ſpinæ ſpinis implicantur, dum inuitati inuitantes rurſum inuitant: itaque conuiuia eunt in orbem, ſúntque aſſidua.

Conuiuia vocantur ſpinæ tribus de cauſis. 1. 2. 3.

Moral. conuiuæ vocantur ſpinæ, quia ſæpe abſentes ſua maledicentia, conuiciis & ſcommatibus pungunt & lacerant. Vitium enim dicacitatis & detractionis frequens eſt in conuiuiis: lingua enim innatans vino ſoluitur, promítque & eructat quidquid habet in corde, imò quidquid in buccam venit. Quare M.Varro cenſuit conuiuarum numerum incipere oportere à Gratiarum D numero, & progredi ad Muſarum, id eſt, proficiſci à tribus, & conſiſtere in nouem; vt, cùm pauciſſimi conuiuæ ſunt, non pauciores ſint quàm tres; cùm plurimi, non plures quàm nouem. ſi enim plures ſint, turbam efficient dicacem & turbulentam. Alij ſeptem dumtaxat menſæ adhibendos iudicarunt. Vnde prouerbium: *Septem conuiuium, nouem conuicium.* Porrò conuiuij proprietatem præclarè deſcribit Cicero lib. de Senectute: *Bene*, inquit, *maiores accubationem epularem amicorum, quia vitæ coniunctionem haberet, conuiuium nominauerunt.* Huic autem repugnat turba in diſſidia & conuicia prona; conuiuiones, inquam, imò combibiones. Contra hos conſultò S. Auguſt. E hos verſus menſæ ſuæ aſcripſit, qui conuiuarum iugiter oculos ferirent, oráque à detractione compeſcerent:

Quiſquis amat dictis abſentum rodere vitam,
Hanc menſam vetitam nouerit eſſe ſibi.

Ita Poſſidon.in vita S.Auguſt. Porrò in Hebræo eſt elegans paronomaſia inter סְבֻכִים *ſebubim*, id eſt, qui complectuntur; סָבְאָם *ſobam*, id eſt, conuiuium, vel ebrietas eorum; & סוּבְאִים *ſobeim*, id eſt, ebrij. q.d. Ebrietas ebrios ſtringit & colligat, ſicut aculeis ſuis colligantur ſpinæ, vt ſeſe inuicem complectantur: hinc pariter Deus eos quaſi in faſciculo ſtringet & colligabit, eiſque ignem ſubiiciet, quo quaſi ſtipula aridiſſima ſubito ſtridore conflagrabunt & conſumentur. Ita angelus cædens caſtra Sennacherib ignem peſtiferum in ea immiſit, vti tradunt Hebræi, de quo dixi Iſaiæ 10. 16. Ita pariter Medi & Chaldæi Niniuen conuiuantem ferro flammáque vaſtarunt.

Denique Septuag. aliter vertunt, nimirum, *quia vſque ad fundamenta ſua in pauimentum redigentur, & quaſi ſmilax planta implicata comedentur, & quaſi ſtipula exſiccabitur.* ita habet editio Regia; ſed Romana ſic, *quia vſque ad fundamentum ſuum redigetur in vepres, & quaſi voluola circumdata comedetur, & quaſi ſtipula ariditate plena.* Smilax enim dicitur voluola, quòd inſtar hederæ ſe arboribus circumuoluat. Smilax enim eſt herba ſpinoſa, denſis geniculata caulibus, fruticoſa ramis, folio hederaceo, flore candido olente lilium. Duæ eius ſunt ſpecies. Prior eſt ſmilax aſpera, ſiue hedera Cilicia: altera ſmilax læuis. Vide Dioſcor.l. 4. cap. 143. & 144. Theophr.lib. 3. hiſtor.Plant.cap.vlt. Smilax læuis eſt conuoluolus maior: nam minor eſt helxine ciſſampelos, inquit Dioſcor. Smilax notat corymbos & coronas quibus delicioſi conuiuæ ſe coronabant, vti dixi Amos 6.verſ. 6. illæ enim fiebant ex ſmilace, & ſimilibus herbis ac floribus. Audi Plinium lib. 24.cap.10. *Smilax quoque, qui & nicophoros cognominatur, ſimilitudinem hederæ habet, tenuioribus foliis. coronam ex eo factam impari foliorum numero, aiunt capitis doloribus mederi. Quidam duo genera ſmilacis dixere. Alterum immortalitati proximum in conuallibus opacis, ſcandens arbores comantibus acinorum corymbis, contra venenata omnia efficaciſſimis, in tantum vt acinorum ſucco infantibus ſæpe inſtillato, nulla poſtea venena nocitura ſint. Alterum genus culta amare, & in his gigni, nullius effectus.* Aſſyrij ergo comparantur ſmilaci, arbores ſcandenti: quia ad altiora ſemper conſcendentes deuorati ſunt à Medis & Chaldæis. Tropol. ſmilaces ſunt, qui charitatem & beneuolentiam ſimulant, ac interim perniciem moliuntur, ait Theoph.

Smilax ſiue voluola quę herba?

Tropol.

Vers. 11. *Ex te exibit.*] q. d. Cauſa tuæ cladis & excidij, ô Niniue, erit Sennacherib rex tuus, qui ex te exibit in aciem contra Dominum, id eſt, contra Domini vrbem Hieroſolymam & templum, vt ea diſperdat. Volet ergo quaſi cum Domino bellum gerere, inſtar gigantum & Titanum cum Ioue certantium; ſed hæc gigantomachia caro illi ſtabit: nam cæſus & confuſus à Deo, profugus redibit in terram ſuam, ibíque à filiis ſuis occidetur. ita Theodor. Theophyl. Clarius, Vatabl. Arias & Chald. qui vertit, *ex Niniue egreſſus eſt rex, qui cogitauit contra populum Domini mala.* Vide blaſphemiam Rabſacis, quem Sennacherib miſit ad Iudæos, qua iactat Deum non poſſe eos è manu ſua eripere, Iſaiæ 36.20. Quocirca

Vers. 12. *Hæc dicit Dominus*, puniens tantum Aſſyriorum faſtum & blaſphemiam: *Si perfecti fuerint, &c.*] q.d. Licèt copiis, robore, opibus præſtetis, & numero ſitis plures, imò plurimi; tamen attondebit vos angelus pertranſiens & feriens. *Attondentur* ergo, id eſt, attondebuntur (ſic enim multa verba ſecundæ coniugationis vſurpantur & coniugantur in tertia, vti pro ferueo dicitur feruo, pro fulgeo fulgo, pro ſedeo ſido) hoc eſt, more capillorum facillimè & omnino ab angelo reſecabuntur, & in terram deiicientur: & *pertranſibit*, ſcilicet rex eorum Sennacherib, vt fugiat in ſuam Aſſyriam: vel *pertranſibit*, id eſt, euaneſcet, exercitus, robúrque Sennacherib. ita S. Hieron. Remig. Albert. Hugo, Lyranus; & alij. Aliter Theodor. Rupert.

Digitized by Google

Rupert. Arias,& Vatabl. accipiunt enim de Niniue.q.d. Etiamſi Niniuitæ ſumma pace, & rerum copia fruantur,tamen eorum copia, imperium & gloria tranſibit ad Medos & Chaldæos. Vbi Nota, pro *perfecti*, hebr. eſt שְׁלֵמִים *ſcelemim*, quod verti poteſt, Primò, pacifici. ita Vatabl.indéque concordes & vnanimes ad reſiſtendum hoſti. Secundò,integri.ita Tigurina. Tertiò, perfecti. ita noſter. Quartò,in pace,id eſt, proſperitate & rerum abundantia.ita Chald.& Pagnin. Hæc omnia eodem redeunt. Significant enim Aſſyrios integros & perfectos fuiſſe copiis, opibus & viribus. Vnde Pagnin.vertit,*ſic dixit Dominus:Num erunt in pace? Et verè multi ſunt, & verè excidentur, & tranſibunt. Et afflixi te per eos, non affligam te vltra te.*

Afflixi te(ô Iſraël,ô Ieruſalem, per Sennacherib & Aſſyrios)*& non affligam te vltra.*] Scilicet per Aſſyrios : nam per Chaldæos poſtea ob noua ſcelera exciſa eſt Ieruſalem. vide dicta Ioël.2.38. Pronomen enim *te* refert Ieruſalem, non Niniuen, vti docent S. Hieron. Remig. Haymo,Rupert. Lyran. Arias, Vatabl. Ribera & alij. Nam ſequitur:

Vers. 13. *Conteram virgam eius* (ſcilicet Sennacherib. hebr. enim eſt affixum ſiue pronomen maſculinum)*de dorſo tuo.*] *Virgam* vocat vim & tyrannidem, qua Iudæos affligebat, obſidebat & quaſi vinctos tenebat.Vnde Chald. vertit, *frangam iugum Gentium de collo veſtro, & vincula veſtra præcidam*;& Pagnin.*conteram iugum eius à te, & vincula tua* (quibus te conſtrinxit) *dirumpam.* Hebræum enim מַטֶּה *matte*,id eſt, virga, ſi alio puncto legas מֹטָה *mota*, ſignificat iugum, catenas & vincula. Symbol. Theophyl. virga Sennacherib, ait,ſunt peccata,& tentationes diaboli, quæ conterit gratia Chriſti. Eadem ſunt ſemen diaboli, quod ſuffocat Chriſtus.Vnde de eo ſequitur:*Non ſeminabitur ex nomine tuo amplius.* Hæc ſunt zizania,de quibus Chriſtus Matth.13.27.

Vers. 14. *Et præcipiet ſuper te Dominus.*]*Præcipiet*, id eſt, decernet,& ſanciet id quod ſequitur : *Non ſeminabitur*,id eſt,vt non ſeminetur,*ex nomine tuo amplius.* Hoc eſt,vt nemo deinceps gignatur ex te, qui nomen tuum & ſtirpem propaget, vocetúrque filius tuus,& ſit rex Aſſyriorum. Nam paulò pòſt fugiens Sennacherib in Aſſyriam, in templo Dei ſui à filiis interfectus eſt. Vnde filium deinceps generare nequiuit. Succeſſit ei quidem in regno filius Aſarhaddon iam pridem genitus;ſed & hic paucis annis regnauit, nec ſobolem in regno reliquit. In eo ergo defecit ſtirps regia Sennacherib.ita S.Hieron.Remig.Albert.Hugo, Lyran.Clarius,Vatabl. Ribera & alij. Aliter Theodor.& Theoph. q. d. In excidio Niniues deſinet auguſtum illud nomen Nini & Aſſyriorum : eorum enim monarchia transferetur ad Babylonios. Vnde deinceps Aſſyrij vocabuntur Babylonij, quia Babyloniis rerum dominis erunt ſubditi: ſicut poſtea vtrique vocati ſunt Græci, & Romani,cùm ab Alexandro, & Romanis fuerunt ſubacti. Aliter quoque Sanchez,q.d.Nomine Sennacherib non ampliùs ſeminabuntur agri, quorum fructus in regium eius horreum comportentur: quia ipſe breui ſpoliabitur imperio & vita. Regis enim nomine fieri dicitur, quod eius imperio, æquè ac commodo fit,non alterius. Sic ait Plautus in Mercatore:

Tibi aras,tibi occas,tibi ſeris,tibi eidem metis.
Tibi denique iſte pariet lætitiam labor.

A Moral. Diſce hîc iuſtum iudicium Dei, quo talionem rependit tyrannis,v. g. Aſſyriis,vt qui aliena inuaſerant, perdant ſua, imò intereant cum ſua ſtirpe & nomine. Vnde Chald.vertit,*non erit amplius memoria nominis tui.* Hoc eſt quod Ieremias cap.22.30.intentat Ioachin, ſiue Iechoniæ tyranno : *Scribe*,inquit, *virum iſtum ſterilem,virum qui in diebus ſuis non proſperabitur; nec enim erit de ſemine eius vir qui ſedeat ſuper ſolium Dauid.* In Iechonia enim defecit ſtirps regia Dauidis,adeóque regnum Iuda:licèt enim Iechonias genuerit Salathiel,tamen hic numquam fuit rex, ſed in captiuitate Babylonica natus, & mortuus, reliquit filium Zorobabel,qui Iudæos Babylone reduxit in Iudæam ; ſed regis ius & titulum numquam eſt
B adeptus. Simili pœna punitus eſt tyrannus Nabuchodonoſor,vel potiùs Balſaſar. de quo ait Iſaias cap. 14. 20. *Non vocabitur in æternum ſemen peſſimorum.*

De domo Dei tui interficiam ſculptile & conflatile.] Hæc iungenda ſunt cum Hebr. Chald. Septuag.& Romanis;licèt Biblia Regia, S. Hieron. Remig. Haymo, Lyran.& Clarius aliter diſpungant, nimirum ſic : *De*(id eſt,*in*)*domo Dei tui interficiam*, ſcilicet te,ô Sennacherib : *ſculptile & conflatile ponam ſepulchrum tuum.* Verùm Hebr. Septuag. & Chald. tollunt hanc diſpunctionem, omniáque hæc connectunt. Interficiam ergo, id eſt,excidam,tollam,diſperdam, exterminabo, tua
C ſculptilia,id eſt, tua idola, tuos Deos. Vnde Septuag.vertunt, *ex domo Domini Dei tui diſperdam ſculptilia & conflatilia*;& Chald.*de domo idolorum tuorum delebo ſimulachrum & conflatile*;quia,vt ſequitur,& vt expreſsè habet Chald. & Pagnin. *ibi ponam ſepulchrum tuum.* q. d. Profanabitur templum Dei tui Neſroch cæde tua, præſertim tam immani & parricidiali, qua tu rex & Monarcha à propriis filiis in ipſo templo occideris, ibíque inhumatus iacebis,4. Reg. 19. 37. quo fiet vt idola pariter profanata cenſeantur,atque vt profana vel abiiciantur, vel efferantur & confringantur. q.d. *Inde punieris vnde ſperabas auxilium. Erit ſculptile & conflatile ſepulchrum tuum, vt inter aras & pulminaria adorantis idola,ſanguis nefarius effundatur,*
D ait S. Hieron. Templum ergo iam non erit templum deorum;ſed ſepulchrum tuum,id eſt, regis à filiis mactati. Sic Lucan. ait lib.7. *Cælo tegitur qui non habet vrnam.* Sic mare eſt ſepulchrum naufragorum.*Quia inhonoratus es*, quia ſcilicet ob cœleſtem in Iudæa exercitus tui ſtragem,turpémque tuam ex ea fugam, contemptus à tuis ciuibus & filiis, in templo occideris ; ibíque inſtar idoli confracti & proiecti,ſanguine & tabe manans,inſepultus proiicieris, ídque in iuſtam pœnam & vindictam ; quia ſcilicet tu ſacrilegè inhonoraſti, contempſiſti,& blaſphemaſti Deum Iſraël.

Poſſet Secundò ſic exponi,q. d. Per Medos & Chaldæos in excidio Niniues exſcindam, diri-
E piam,& diſperdam pariter tua ſculptilia, tua idola, in quibus tu, ô Sennacherib, fruſtra tuas ſpes collocaſti : inſuper ibidem ponam ſepulchrum tuum,quia tu illa honorans,me inhonoraſti. Minùs rectè S.Cyril.hæc refert ad Ioſiam,qui in Iudæa delubra idolorum ſubuertit,4.Reg. 23. Agitur enim hîc de templo Niniues,non Iudææ.Nota,pro *quia inhonoratus es*, Septuag. vertunt,*quia velocer*; Chald.*quia hoc perfacile eſt corã me.* Hebr. enim קַל *cal* ſignificat Primò,leuem;Secundò,velocem;Tertiò,facilem;Quartò, vilem & inhonoratum : homines enim leues ſunt viles & abiecti.

Ecce

Digitized by Google

Verſ. 15. *Ecce ſuper montes pedes euangelizantis.*] Ita quoque Syrus vertit, & Arabicus vterque. q. d. Cæſo Sennacherib, ſtatim curſores & veredarij id ipſum vbique diuulgabunt. Vnde Ezechias & primores Iudæorum hoc euangelium, id eſt, lætum nuncium, per ſuos curſores & præcones, more gentis ſuæ, in montibus proclamabunt, vt à populis circumquaque in vallibus habitantibus, quàm longiſſimè dato tubæ ſigno exaudiantur. Clamabunt ergo, dicéntque: *Celebra Iuda feſtiuitates tuas*, antea ob obſidionem intermiſſas, *& redde vota tua.* Quæ pollicitus es Deo, cùm in Ieruſalem obſidereris à Sennacherib, vt ab eo te liberaret. ita S. Hieron. Theodor. Theophyl. Haymo, & Lyran. Vbi aduerte, minùs verum videri quod S. Hieron. Haymo & Hugo cenſent, ſcilicet, per feſtiuitates intelligi ſolemne illud paſcha inſtitutum, & reſtitutum ab Ezechia, 2. Paral. 30. 3. & 15. Nam illud diu ante aduentum Sennacherib, ſub initium regni ſui inſtituit Ezechias, vt patet 2. Paralip. 29. verſ. 3. Septuag. quos ſequitur S. Cyril. Theoph. & S. Auguſt. 18. ciuit. 31. ita diſpungunt & legunt: *quia veloces ecce ſuper montes pedes euangelizantis & annunciantis pacem.* atque idipſum Allegoricè referunt ad Apoſtolos euangelizantes pacem & gratiam Chriſti; vt alludat Nahum ad Iſaiæ 52. 7. *Quàm pulchri ſuper montes pedes euangelizantis & prædicantis pacem!*

Myſticè. Myſticè S. Auguſt. *Hæc, ait, ad nouum teſtamentum pertinent, quorum dies feſti ita ſpiritaliter innouantur, vt in vetuſtatem tranſire non poſſint. Porrò per Euangelium exterminata ſculptilia & conflatilia, id eſt, idola deorum falſorum, & obliuioni tamquam ſepulturæ tradita, iam videmus. Et hanc etiam hac in re prophetiam completam eſſe cognoſcimus.* Et S. Hieron. *Si quando*, inquit, *grauiſſima perſecutio fuerit, qualis ſub Valeriano, & Decio, & Maximiano* (hi enim ſunt noſtri Aſſyrij & Sennacheribi) *& Domini vltio apparuerit in aduerſariis eius* (vti apparuit in ſtrage Valeriani, Decij & Maximiani) *dicamus ad Eccleſiam: Celebra Iuda feſtiuitates tuas & redde vota tua.* Sic Tropol. anima fidelis Euangelij aſſecla, quieta & ſancta celebrat ſua feſta, exultans, & iubilans Deo in laude & gratiarum actione, in pſalmis, hymnis, & canticis ſpiritualibus, vti monet Apoſtolus Epheſ. 5. 19.

Quia non adiiciet vltra vt pertranſeat in te Belial.] Belial dicitur quaſi בְּלִי עוֹל *beli ol*, id eſt, ſine iugo; hinc Belial ſignificat inobedientiam, impietatem, apoſtaſiam; ac Secundò, ipſos inobedientes, impios, apoſtatas, qui iugum legis, vel fidei, vel profeſſionis excutiunt; quorum quia princeps & caput eſt diabolus, hinc Tertiò, Belial ſignificat diabolum. Vnde pro Belial Tigurina vertit, *Deo & hominibus infeſtus.* Hinc in Scriptura homines valde impij & ſcelerati vocantur, filij Belial. vide dicta 2. Corinth. 6. 15. Hîc ergo impium & theomachum Sennacherib, cum ſuo exercitu vocat Belial, q. d. Impius Sennacherib non ampliùs ſuis copiis te, ô Iudæa & Ieruſalem, obſidebit, & affliget; quia vniuerſus interiit, cæſus ab angelo. ita S. Hieron. Hugo, Vatab. Alij per Belial accipiunt Aſſyrium, id eſt, Aſſyrios, vt ſingulare ponatur pro plurali. q. d. Periit Niniue, & imperium Aſſyriorum: tranſlatum eſt enim ad Chaldæos. ita Theodor. Remig. & Albert. Porrò Septuag. vertunt, *Non apponent vltrà vt pertranſeant in vetuſtatem. Conſumptum eſt, conſummatum eſt: aſcendit inſufflans in faciem tuam, eruens de tribulatione.* vel, vt S. Chryſoſt. legit in lib. decem homil. Romæ impreſſo, *Non adiicient vltrà venire ad vetuſtatem. Conſummata ſunt ſublata ſunt. Aſcendit enim è terra inſufflans in faciem tuam, & eximens è tribulatione.* Quæ ita interpretatur, q. d. *Vetera conſummata, & ſublata ſunt: noua facta ſunt omnia.* Videntur Septuag. Belial deriuare à rad. בָּלָה *bala*, id eſt, inueteraſcere, conſumi; vt *belial*, ſiue *beli ol*, ſit idem quod *vetuſtas iugi* & ſeruitutis.

Anag. Hoc Anagog. de renouatione Eccleſiæ futura in fine mundi, ita explicat S. Hieron. *O Iuda* (ô Eccleſia, ô fidelis, ô ſancte & electe) *redde vota tua, quia nequaquam vltrà pertranſient inimici qui te adducent in vetuſtatem, hoc eſt, qui te volunt imaginem portare veteris hominis. Quoniam quod vetus eſt ſeneſcet, & quod ſeneſcit perditioni proximum eſt. Completus eſt mundus, conſumptus eſt aduerſarius: venit tibi Chriſtus, qui priùs inſufflauerat in faciem tuam, cùm te de limo fingeret, & poſt reſurrectionem quoque inſufflans in faciem Apoſtolorum ait: Accipite Spiritum ſanctum. ipſe eſt qui te liberat de tribulatione. Vaſtata enim Niniue & tranſeunte mundo, tribulatio quoque pertranſiet.*

Alleg. Alleg. hic Belial, putà Sennacherib hoſtis populi Dei, eſt diabolus, peccatum & mors, inquit S. Cyril. & Theoph. quem proſtrauit & fugauit Chriſtus, cuius ira & furor contra eum graphicè deſcribitur hic verſ. 2. 3. & 6. Quocirca eo fuſo & fugato tranquillè agit Eccleſia, ac ſine timore & periculo celebrat ſuas feſtiuitates.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Pergit vaticinari obſidionem & excidium Niniues per Medos & Chaldæos, quorum arma, caſtra, & milites feroces, celeres & terribiles inſtar fulguris graphicè deſcribit. Deinde verſ. 8. Niniues deſolationem, ſpoliationem, pauorem & conſternationem depingit; causámque addit, & inculcat, quod fuerit cubile leonum, id eſt, tyrannorum & prædonum.

Verſ. 1.] Aſcendit qui diſpergat coram te, qui cuſtodiat obſidionem: contemplare viam, conforta lumbos, robora virtutem valde.

Verſ. 2.] Quia reddidit Dominus ſuperbiam Iacob, ſicut ſuperbiam Iſraël: quia vaſtatores diſſipauerunt eos, & propagines eorum corruperunt.

Digitized by Google

Verſ. 1. ASCENDIT *qui diſpergat coram te, qui cuſtodiat obſidionem.*] Syrus & Arabicus, *cuſtodiens cuſtodiam*, id eſt, agens excubias. Quæres Primò, de qua obſidione agit hîc Nahum, an Hieroſolymæ, an Niniues? De Hieroſolymæ agi cenſent Chald. Theodor. Theoph. & Vatabl. qui vertit & applicat ſic: *Aſcendit*, id eſt, inſtar vaporis aſcendit in auras, abiit, euanuit & periit *diſperſor* vel diſſipator, id eſt, Sennacherib, qui diſperſit filios tuos, ô Ieruſalem, téque obſedit. Videtur enim Nahum proſequi cladem Sennacherib, de qua egit in fine capitis præcedentis. Vnde Septuag. vertunt, *aſcendit inſufflans in faciem tuam, eruens de tribulatione*, q.d. inquit Theodor. Deus in te, ô Ieruſalem, obſeſſam & penè enectam inſufflauit ſpiritum vitæ & ſalutis, fecitque vt reuiuiſceres, quando exſufflauit & occidit caſtra Sennacherib, quæ te obſidebant & enecabant: ſicut olim formans Adamum inſufflauit in eum ſpiritum vitæ, fecitque eum in animam viuentem, vt ſcilicet eſſet animal & homo viuens. Fauent ſequentia, in quibus agit de Iſraële dicens: *Quia reddidit Dominus ſuperbiam Iacob, ſicut ſuperbiam Iſrael.* q. d. Deus poſtquam per Sennacherib ſat caſtigauit ſuperbiam Iſraëlis & Iudæ, proiecit virgam in ignem, hoc eſt, ipſum Sennacherib cum ſuis interemit. Huc pertinet expoſitio Ariæ, quæ talis eſt: Ne ſuperbias ô Ieruſalem, eo quòd euaſeris manus Sennacherib; nam ſi in ſcelera recidas, aſcendet contra te Nabuchodonoſor, qui tuam ſuperbiam puniat, téque obſidebit & vaſtabit, vti de facto contigit.

Secundò, meliùs alij paſſim accipiunt hæc de obſidione & excidio Niniues; tum quia tota prophetia Nahum eſt *onus Niniue*, vt habet eius titulus, non Hieroſolymæ, tum quia expreſsè de ea ſe explicans verſ. 8. ait: *Et Niniue quaſi piſcina*, &c. ita Hebræi, S. Hieron. Remig. Albert. Hugo, Lyran. Clarius, Ribera, à Caſtro & alij. Senſus ergo eſt, q.d. Contra te, ô Niniue, *aſcendit*, id eſt, breui aſcendet hoſtis, qui *coram te*, id eſt, in tuis oculis, te ſpectante & gemente *diſpergat*, hebr. מפיץ *mephits*, id eſt, confringat, conterat, diſſipet, diſperdat tuos agros, villas, munitiones, opes, incolas & accolas, *quique cuſtodiat obſidionem*, id eſt, qui arctiſſimè te obſideat, arctet, & obſeruet quaſi cuſtos, ne qua via elabaris, & eius manus euadas, nec deſiſtet, donec te expugnet & capiat. Nam vt ſapienter ait Liuius libr. 5. *Obſidio eius vrbis, quam citò capere velis, & vrgenda & premenda.* Item: *Cum obſtinato hoſte obſtinatè pugnandum*, ait idem lib. 10. Hinc prouerbium: *Hectorem imiteris, ab Ilio numquam recedis.*

Quando, & à quo exciſa Niniue. 1. ſent.

Quæres Secundò, quando, & à quo obſeſſa & capta eſt Niniue? Primò, Diodorus Siculus lib. 3. Iuſtin. lib. 1. Megaſthenes, Euſebius, Oroſius & alij Chronologi & Hiſtorici, paſſim docent Niniuen expugnatam ab Arbace Medo, & Beloſo Babylonio, qui Sardanapalum regem Niniues coëgerunt ad ſui necem, vt ſcilicet inſiliret in pyram à ſe accenſam: hunc enim fuiſſe vltimum regem vel Monarcham Aſſyriorum, in eóque illam deſiiſſe, ac tranſlatã eſſe ad Medos & Chaldæos. Porrò Euſebius in Chron. S. Hieron. initio comment. in Amos, S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. cap. 21. Oroſius & alij paſſim tradunt, Sardanapalum vixiſſe tempore Oziæ regis Iuda, quo tempore Procas Syluius auus Romuli rex erat Latinorum, regnabátque in Alba. Verùm hæc duo A non ſatis conſentiunt cum S. Scriptura; nam conſtat poſt Oziam ſub eius nepote Ezechia vixiſſe Salmanaſar, Sennacherib, & Aſarhaddon, qui erãt reges Aſſyriorum, regnabántq; in Niniue, erántque potentiſſimi: niſi dicas in Sardanapalo euerſam eſſe Niniuen, & Monarchiam Aſſyriorum; poſtea tamen refloruiſſe Niniuen, eique reſtitutum eſſe regnum, licèt non Monarchiam. Nam quod aliqui, volentes Hiſtoricos profanos cum S. Scriptura conciliare, reſpondent cum Euſebio & Megaſthene, Salmanaſar, Sennacherib & Aſarhaddon fuiſſe reges Aſſyriorum, id eſt, Babyloniorum, qui ad ſe Monarchiam Aſſyriorum iam tranſtulerunt, Aſſyriiſque à ſe deuictis dominabantur, hoc, inquam, dici nequit. Nam eodem B tempore Babyloniis dominabatur Merodach Baladan, quo Aſarhaddon Aſſyriis, vt patet 4. Reg. 20. verſ. 12. collato cum cap. 19. verſ. vltimo. Ergo illo tempore diuerſi erant, propriique reges Aſſyriorum, æquè ac Babyloniorum. Vt vt eſt, de excidio Niniues ſub Sardanapalo, ſi eum ponas coæuum Oziæ, loqui nequit Nahum, vtpote eo longè poſterior; illud ergo pertinet ad tempora Ionæ, vti dixi in eius proœmio. Refellitur.

2. Secundò, Hebræi cenſent Niniuen vaſtatam eſſe ſub initium regni Manaſſis, qui Ezechiæ patri in regno Iuda ſucceſsit, ideóque Manaſſen ductum captiuum in Babylonem, non in Niniuen; eo quòd Niniue iam eſſet euerſa, vti ex Suida C refert Genebr. lib. 1. Chronol. qui & addit, Sardanapalum per craſin, eundem eſſe & nomine, & perſona cum Aſarhaddon. Aſarhaddon enim regnauit ſub tempora Manaſsis, videtúrque fuiſſe vltimus rex Aſſyriorum. nam poſt eum nemo alius in Scriptura nominatur. Cúmque profani Hiſtorici aſſerant vltimum regem Aſſyriorum fuiſſe Sardanapalum, videtur quòd hic non fuerit alius, quàm Aſarhaddõ, qui vixit ſub Manaſſe; ac conſequenter tum deſiiſſe imperium Aſſyriorum, & Niniuen eſſe euerſam. Verùm huic ſententiæ reſtagantur Euſeb. S. Hieron. S. Auguſt. & alij Græci ac Latini paſsim, qui docent Sardana- Refellitur. D palum diu ante Manaſſen vixiſſe ſub Ozia rege Iuda, vt iam dixi.

3. Refellitur. Tertiò, S. Cyril. & Theophyl. cenſent Niniuen euerſam eſſe à Cyro & Perſis. Sed hi videntur confundere Aſſyrios cum Babyloniis, & Niniuen cum Babylone: Babylonem enim euertit Cyrus, nõ Niniuen. Sic Hiſtorici ſæpe ſub Aſſyriis comprehendunt Babylonios, & vice verſa, vt cùm numerant quatuor celebres veterum Monarchias, Aſſyriorum, Perſarum, Græcorum, & Romanorum, ſub Aſſyriis comprehendunt Babylonios.

4. & vera à Cyaxare. Dico ergo, Niniuen captam & euerſam eſſe à E Medis & Chaldæis, putà à Cyaxare rege Medorum, & à Nabuchodonoſore rege Babyloniorum. Cyaxares hic fuit filius Phraortis, & pater Aſtyagis, Aſtyages autem fuit auus maternus Cyri. Prob. 1. Prob. hæc ſententia Primò, quia id diſertè aſſerunt Septuag. Tobiæ 14. verſ. vltimo. Tobias enim ſenior moriens ibidem verſ. 5. monet filium Tobiam iuniorem, vt ſecedat ex Niniue, eo quòd ob ſcelera ſua illi immineat excidium intentatum à Iona. Addunt Septuag. in fine capitis, Tobiam iuniorem ante mortem audiſſe hoc excidium, dicúntque: *Et mortuus eſt* (Tobias iunior) Cyaxares quis? *annorum centum viginti ſeptem in Ecbatanis Mediæ. Et audiuit priuſquam ipſe moreretur, perditionem Niniue, quam captiuarunt Nabuchodonoſor & Aſſue*

Aſſue

Digitized by Google

A *Aſſuerus*, vel, vt Romana legunt, *Aſſyeros*, id eſt, Cyaxares. Nomen enim Cyaxares, vel Kyaxares, conflatum eſt ex prænomine *Ky*, id eſt, Princeps, & *Axaros*, qui idem eſt cum Hebræo & Chaldęo Achaſueros, id eſt, Aſſuerus, vti docet Scaliger de Emendat. temp. in Aſſuero, & Serarius in Tobiæ cap. 14. quæſt. 4. in vtroq; enim nomine ſunt eædem literæ conſonantes, quas ſolas attendunt Hebræi & Chaldæi, etiamſi puncta ſiue vocales
2. varientur. Secundò, quia communis ſententia Chronologorum & Hiſtoricorum eſt, Nabuchodonoſorem fuiſſe conditorem Monarchiæ Babyloniorum, eámque ab Aſſyriis & Niniue in Babylonem tranſtuliſſe: hoc autem facere non potuit, niſi capta & vaſtata Niniue imperium ei
3. B adimeret. Tertiò, Herodot. l. 1. diſertè docet Niniuen euerſam eſſe à Cyaxare. Cùm enim narraſſet Phraortem oppugnaſſe Niniuen, ſed fruſtra, ibi enim cum copiis interiiſſe, ſubdit, Cyaxarem Phraortis filium, vt patris necem vlciſceretur, Niniuen obſediſſe: ſed cùm interim Scythæ Mediam inuaſiſſent, Aſiæque imperium occupaſſent (quod tenuerunt per 28. annos) Cyaxarem obſidionem ſoluiſſe, ac cum Scythis bella geſſiſſe, donec poſt 28. annos eos ſuperauit, & expulit, quo facto Niniuen rurſus aggreſſus, expugnauit. Idem docet Euſeb. in chronico, & S. Hieron. hìc, & præfatione in Ionam: *Et reuera*, inquit, *quantum ad hiſtorias tam Hebræas, quàm* C *Græcas pertinet, & maximè Herodotum, legimus Niniuen regnante apud Hebræos Ioſia, & Aſtyage* (regnante cum patre Cyaxare) *rege Medorum, fuiſſe ſubuerſam*. Porrò Cyaxares expugnauit Niniuen adiutus à genero ſuo Nabuchodonoſore; hac enim de cauſa ei filiam ſuam deſpondit, nomine Nitocrin. Hæc eſt illa Nitocris famoſa, quæ in Babylone curauit fieri hortos penſiles, qui orbis fuere miraculum, de quibus Curtius lib. 5. & Ioſeph. libr. 10. Antiq. 13. Eiuſdem opera heroica celebrat Herod. lib. 1. vbi & addit, illam ſibi ſepulchrum extruxiſſe, eíque hæc inſcripſiſſe: *Si cui regum Babylonis poſt me futurorum fuerit pecuniæ penuria, aperto ſepulchro tollat quantumcumque libuerit, pecuniæ dumtaxat indigens, aliter ne aperiat*. Aperuit illud Darius; ſed pro pecuniis hanc D ſententiam reperit: *Niſi pecunia eſſes inexplebilis, & turpis lucri cupidus, haud aperuiſſes vrnas defunctorum*.
4. Denique hæc eſt ſententia Hebræorum in Seder olam, Theod. Rupert. Lyrani, Riberæ, à Caſtro, Adrichomij in chronol. anno mûdi 3257. Serarij in c. 14. Tobiæ, & aliorum.

Horti penſiles Nitocris.

An ante, an poſt Ieruſalem exciſa ſit Niniue?

Quæres Tertiò, quando Cyaxares & Nabuchodonoſor expugnarint Niniuen, an ante, an poſt excidium Hieroſolymæ, quod illi intulit Nabuchodonoſor anno 18. regni ſui, qui fuit annus Sedeciæ regis Iuda vndecimus & vltimus?

Ante cenſet Euſeb. & alij.

Aliqui cenſent Niniuen expugnatam eſſe ante Ieruſalem. ita Euſeb. in chronico dicit expugnatam Niniuen inchoatè anno 28. Ioſiæ, & E complerè anno quarto Ioakim filij Ioſiæ. Euſebium ſequitur Beda lib. de Sex ætatibus mundi, vbi tradit Script. numerare annos Nabuchodonoſoris ab anno quarto Ioakim, quia ex eo ipſe non ſolùm Chaldæis & Iudæis, ſed etiam Aſſyriis & Ægyptiis cœpit dominari. Accedit Chriſt. à Caſtro, qui cenſet Niniuen expugnatam anno primo Nabuchodonoſoris.

Alij addunt à Nabuchodonoſore ſeniore.

Rurſum moderni quidam Chronologi manuſcripti, cenſent Cyaxarem anno regni ſui 35. qui Ioſiæ regis Iuda, inquiunt, fuit 13. & Nabuchodonoſoris ſenioris primus, expugnaſſe Niniuen. Hic Nabuchodonoſor ſenior à Beroſo, Euſebio, Ioſepho Scaligero, Cardin. Bellarmi. & aliis vocatur Nabonaſſar, vel Nabopolaſſar, qui regnauit 21. annis, fuitque pater Nabuchodonoſoris iunioris, qui euertit Ieruſalem, aliáſque gentes: vnde à rerum geſtarum gloria cognominatus eſt Magnus, de quo paſſim loquitur Scriptura in libr. 4. Reg. cap. 24. & 25. & in Ieremia, Ezechiele, Daniele, aliiſque Prophetis. Ab huius ergo patre, æquè ac à Cyaxare, dicunt hi euerſam eſſe Niniuen. Probant 1.
Probant id Primò, quia Herodotus indicat Cyaxarem fuiſſe coæuum Pſammiticho regi Ægypti, qui fuit proauus Apries, ſiue Ephree. Nam Pſammiticho, qui 54. annis regnauit, ſucceſſit filius Nechao, qui B Ioſiam regem Iuda occidit. Nechaoni ſucceſſit filius Pſammis, qui fuit pater Pharaonis Apries, ſiue Ephree, vti narrant Herod. & Diodorus Siculus. Ephree autem regno ſpoliatus fuit à Nabuchodonoſor iuniore, vti docet Ierem. cap. 44. verſ. 30. Ergo Cyaxares expugnans Niniuen, non videtur fuiſſe coæuus Nabuchodonoſori iuniori, vtpote quem aliquot generationibus anteceſſit;
ſed ſeniori. Secundò, quia Euſeb. & S. Hieron. 2.
paulò antè citati docent, Niniuen euerſam à Cyaxare, vel Aſtyage ſub Ioſia rege Iuda; ergo ante excidium Ieruſalem: hoc enim contigit ſub Sedecia filio Ioſiæ. Tertiò, quia Septuag. iam citati 3.
docent Tobiam iuniorem ante mortem audiſſe C excidium Niniues: hic autem Tobias puer, ſcilicet ſex vel ſeptem circiter annorum, cum patre in excidio Samariæ & regni Iſraël abductus fuit à Salmanaſar in Aſſyriam, anno ſexto Ezechiæ regis Iuda, atque in Media mortuus eſt anno ætatis 99. vt habent Latina Biblia, Tobiæ 14. 16. Deme ſeptem pueritiæ eius annos, qui eius abductionem & annum ſextum Ezechiæ præceſſerût, ab eóque computa ſequentes annos vſque ad 13. Ioſiæ, inuenies 99. ita vt Tobias hic videatur
mortuus anno 13. Ioſiæ iam dicto. Quartò, Ioſeph. lib. 9. Antiq. cap 11. docet Nahum prophetaſſe ſub Ioatham patre Achaz, additque: *Euenerunt autem omnia quæ de Niniue prædicta erant poſt centum quindecim annos*. Atqui annus 13. Io- 4.
D ſiæ eſt 115. ab anno vltimo Ioatham: ergo hoc anno 13. Ioſiæ videtur euerſa Niniue. Atque hæc videtur fuiſſe virga vigilans omnium gentium dorſo imminens, quam anno 13. Ioſiæ vidit Ieremias c. 1. 2. ſcilicet virga hæc fuit Nabuchodonoſor ſenior, qui anno 13. Ioſiæ euertit Niniuê, cœpitque in alias gentes graſſari.

Refelluntur primò.

Verùm obſtat huic ſententiæ, Primò, quòd hi auctores in ſuo ſynchroniſmo, ſiue combinatione temporum, cogantur 70. annos captiuitatis Babylonicæ ordiri ab anno 13. Ioſiæ in hunc enim dicunt incidiſſe annum 35. Cyaxaris, quo ipſe Niniuen euertit, qui deinde adhuc regnauit quinque annis (vniuerſim enim regnauit annis 40.) E ſucceſſit ei filius Aſtyages per annos 38. Aſtyagi ſucceſſit nepos Cyrus, vt patet Daniel. 13. 65. Cyrus autem ſenſim creſcens viribus & victoriis, tandem anno 27. regni ſui aggreſſus Babylonem eam cepit, factúſque eſt Monarcha, ac tum ſoluit Iudæos in Babylone captiuos. Adde annos quinque Cyaxaris, 38. Aſtyagis, 27. Cyri; habebis annos 70. captiuitatis: illi enim finiûtur anno 27. Cyri. Vnde neceſſariò ſequitur annos 70. captiuitatis Babylonicæ inchoandos eſſe ab anno 13. Ioſiæ, qui, vt ipſi aiunt, fuit 35. Cyaxaris. Hoc autem paſſim refutant Chronologi, qui multò tar-

Digitized by Google

dius hos 70. annos inchoant, & à 13. Ioſiæ vſque ad 27. Cyri longè plures quàm 70. numerant. Adde, ſub Ioſia fuiſſe felicem Hieroſolymam, eius verò captiuitates cœpiſſe ſub Ioakim & Sedecia filiis Ioſiæ. Secundò, Euſeb. in Chronico, & alij dicunt Cyaxarem cœpiſſe regnare anno 15. Ioſiæ; non ergo potuit euertere Niniuen anno 13. Ioſiæ; vtpote cùm nondum eſſet rex. Tertiò, quia Nahum c. 3. verſ. 7. & 8. ſignificat Niniuen euertendam poſt euerſionem Alexandriæ: Alexādria autem euerſa eſt poſt Ieruſalem. Nam vt docet Ioſeph. 10. Antiq. 11. & Ezechiel c. 29. 17. Nabuchodonoſor iunior poſt vaſtatam Ieruſalem, anno quinto inuaſit & occupauit Ægyptum, cuius metropolis eſt Alexandria. Quartò, fauet Ieremias, qui c. 25. 26. inter gentes & reges ſuperandos à Nabuchodonoſor iuniore, nominat reges Aquilonis: inter hos enim viciniſſimus ipſi & Babyloni erat rex Niniues & Aſſyriorum. Vnde Iudith 16. 5. dicitur: *Venit Aſſur ex montibus ab Aquilone.* Rurſum Ierem. cap. 50. 18. *Ecce*, inquit, *viſitabo regem Babylonis, & terram eius ſicut viſitaui regem Aſſur*, ſignificans non diu poſt Niniuen pari modo euertendam Babylonem, ſcilicet poſt 54. annos: tot enim ſunt ab anno 24. Nabuchodonoſoris iunioris, ſiue Magni, quo ipſe Niniuen euertit, vſque ad 27. Cyri, quo ipſe cepit Babylonem, eáque euerſa fecit ſe Monarcham.

Reſp. Niniuen exciſam poſt Ieruſalem à Nabuchodonoſore.

Videtur ergo quòd Nabuchodonoſor Magnus ſenſim creſcens armis & victoriis, exciſa Ieruſalem, tandem anno regni ſui 23. inuaſerit Ægyptum: qua occupata, anno 24. auſus eſt tentare arcem Monarchiæ, putà Niniuen, adiutus à Cyaxare, eáque capta Monarchiam ex Niniue tranſtulit Babylonem, ſéque eius primum fecit Monarcham. Vnde ab hoc anno, vtpote primo Monarchiæ, annos eius numerat Daniel cap. 2. verſ. 1. vt ibi dixi. Ita cenſet Ribera, Serarius in Tobiæ 14. quæſt. 4. & Torniellus anno mundi 3452. qui & addit, Niniuen ſæpius captam eſſe. Nam ipſa rebellans identidem Chaldæis, vtpote iugi impatiens, quæ cæteris dominari aſſueta erat, primò capta eſt ab Arbace Medo, cùm ei rex eſſet Sardanapalus, paulò poſt prædicationem Ionæ ante tempora Nahum. Secundò capta eſt ſub Aſarhaddon filio Sennacherib à Merodach Baladan, rege Babylonis. Vnde poſt Aſarhaddon in Scriptura nulli ampliùs nominantur reges Aſſyriorum; ſed Babyloniorum dūtaxat. Hinc Aſarhaddon deuictum eſſe à Merodach Baladan, ſub annum 27. Ezechiæ regis Iuda, cenſent Ioſeph. lib. 10. Antiq. c. 3. Bellarm. Genebrar. & Torniellus in Chron. anno mundi 3335. qui & anno mundi 3384. ſeriem regum Babylonis illius æui ita recenſet. Nabonaſſar regnauit annis 26. deinde Merodach Baladan annis 52. poſt hunc Ben Merodach annis 24. mox Nabolaſſar (ſiue Nabuchodonoſor ſenior) annis 21. denique Nabuchodonoſor iunior annis 24. Tertiò, capta & ſubacta eſt plenè & planè Niniue à Cyaxare, & Nabuchodonoſore iuniore anno regni eius 24. Denique poſt reditum Iudæorum è captiuitate Babylonica, tempore Xerxis, vt vult Ribera, vel Artaxerxis, vt alij, alius in Niniue regnauit Nabuchodonoſor, qui in Iudæam miſit Holofernem, quem occidit Iudith, c. 15. Vide vt Deus premat vrbes ſuperbas & ſuperbos, idque toties quoties ceruices & cornua erigunt.

Ad 1. aliorum reſp.

Ad primum argumentum prioris ſententiæ reſpondeo. Cyaxarem incipientem regnare in fine regni Pſammitichi, potuiſſe facilè pertingere ad tempora Ephree, qui Pſammitichi fuit pronepos. Cyaxares enim regnauit annis 40. Certum verò eſt eum fuiſſe coæuū Nabuchodonoſori iuniori; hic enim cœpit regnare anno 3. Ioakim filij Ioſiæ, Daniel. 1. 1. Cyaxares autem regnare cœpit anno 15. Ioſiæ, qui 31. annis regnauit. Vnde ſequitur, Cyaxarem octodecim annis tantùm regnaſſe ante Nabuchodonoſorem, & cum eo regnaſſe annis 22. vniuerſum enim regnauit annis 40.

Ad 2.

Ad ſecundum, reſpondeo Euſeb. & S. Hieron. confuſè loqui de tempore excidij Niniues, illúdque ſub Ioſia conſignare; quia Cyaxares cœpit obſidere Niniuen ſub Ioſia; ſed inuadentibus Mediam Scythis, obſidionem intermiſit per 28. annos, vti paulò antè dixi: poſt quos cum Nabuchodonoſore iuniore obſidionē reſumens & inſtaurans, Niniuen cepit, & vaſtauit anno iam dicto. Hinc S. Hieron. ait, eam vaſtatā ſub Aſtyage, quando nimirum Cyaxares ſeneſcens Aſtyagem filium regni conſortem, imò moderatorem effecerat; quod vtique non fuit ſub Ioſia, ſed diu pòſt.

Hinc rurſum Euſebius non ſatis ſibi conſtat: Nam initium regni Cyaxaris conſignat anno 15. Ioſiæ, expugnationem verò Niniues anno 28. Ioſiæ, & rurſum quarto Ioakim. Vnde ſequitur, eum expugnaſſe Niniuen anno regni ſui 13. vel certè 20. cùm ex aduerſo ex Herodoto cōſtet 28. annos vt minimùm elapſos, inter initium regni eius, & obſidionis Niniues, vſque ad eius expugnationem.

Ad 3.

Ad tertium reſp. Septuag. dare Tobiæ iuniori non tantùm annos 99. vt habent Latina Biblia, ſed 127. quos ſi numeres, pertinges ad annum excidij Niniues à me paulò antè deſignatum. Adde aliquos, vt Serarium, hos 99. annos computare à morte patris; quibus adde annos 63. quibus eum patre in captiuitate vixit, ac facito eum fuiſſe duorum tantùm annorum, cùm in captiuitatem venit; conficies eum vniuerſim vixiſſe 164. annos, ita vt pertigerit ad annum 24. Nabuchodonoſor, quo euerſa eſt Niniue.

Ad 4.

Ad quartum reſpondetur, Ioſephum dicere hanc prophetiam Nahum impletam poſt 115. annos, quia tunc cœpit impleri; tunc enim cœpit Cyaxares obſidere Niniuē: perfectè autem completa eſt poſt 28. annos Cyaxaris, vti iam oſtendi. Adde, Ioſephum errare, dum dicit Nahum cœpiſſe prophetare ſub Ioathā: cœpit enim ſub eius nepote Ezechia, vti dixi in procemio.

Synchroniſmus.

Denique facilis erit ſynchroniſmus illorum temporum, ſi Cyaxari, cui Euſebius dat tātùm 32. annos regni, addas decem ex annis Aſtyagis filij eius, qui patre ſene regnum adminiſtrabat, eáque de cauſa hi anni dantur ab Hiſtoricis Aſtyagi, non Cyaxari; ideóque S. Hieron. præfatione in Ionam ait, Niniuen expugnatam ab Aſtyage, non à Cyaxare: nam additis Cyaxari decem annis, annus 42. Cyaxaris incidet in annum 24. Nabuchodonoſoris iunioris, ſiue Magni, quo ipſe vaſtata Ægypto, cum copiis Cyaxaris expugnauit Niniuen. Succeſſit deinde Cyaxari filius Aſtyages, qui ſolus regnauit 28. annis, ac deinde Cyrus, qui 27. anno regni ſui ſoluit captiuitatem Babylonicam, quæ iam 70. annis durauerat. hos enim 70. annos inuenies, ſi eos inchoes ab anno vndecimo & vltimo Ioakim, qui fuit Cyaxaris 27. adde

Digitized by Google

Monarchia Aſſyriorum ſtetit annis 1440.

adde enim reliquos Cyaxaris annos 15. Aſtyagis 28. Cyri 27. habebis annos 70. quos quærimus. Ex dictis ſequitur, imperium Niniues & Aſſyriorum ſtetiſſe annis 1440. tot enim fluxerunt ab anno primo Nini conditoris Niniues, qui 43. annis præceſſit natiuitatem Abrahæ (nam anno 43. Nini natus eſt Abraham, ait Euſeb. in Chron.) vſque ad annum 24. Nabuchodonoſoris, quo euerſa eſt Niniue. ita Ribera. Hæc de chronologia adeo vetuſta, ideóque incerta & obſcura, dicta ſufficiant.

Contemplare (ô Niniue) *viam.*] Qua aduentant Medi & Chaldæi magnis agminibus, vt te obſideant & perdant. Ita enim ſolent ciues obſidendi curioſè & anxiè intueri vias, per quas aduentant caſtra hoſtium, vrbem obſeſſura. Via ergo ponitur pro viatoribus, putà hoſtibus, metonymicè.

Conforta lumbos.] q.d. Quidquid habes virium collige, vt hoſtibus reſiſtas. Vires enim hominis magna ex parte ſitæ ſunt in lumbis; vnde infirmi vocantur elumbes: & cùm hominem vel animal debilitare volumus, lumbos illi infringimus. ita Plautus in Amphit. *Si me*, inquit, *irritaſſis*, *hodie lumbifragium hinc auferes*. q. d. Si me irrites, infringam tibi lumbos. Ex aduerſo de muliere forti ait Sapiens Prouerb. 31. 17. *Accinxit fortitudine lumbos ſuos, & roborauit brachium ſuum.* Porrò confortantur lumbi, ſi manu, cingulo, ſimilive vinculo ſtringantur. Vnde Septuag. vertunt, *tene lumbos, viriliter age.*

Robora virtutem valde.] *Virtutem*, id eſt, vires. Hebr. *fortifica robur valde*, Septuag. *roborare vehementer*; Chald. *corrobora vires valde*; Tigurina, *omnibus modis inſtrue copias*: hæ enim ſunt vires vrbium, putà ciuium & militum copiæ.

Tropol. de robore animæ.

Tropolog. S. Hieron. *Tria*, ait, *præcipiuntur Iudæ*, id eſt, Eccleſiæ, & animæ fideli. *Primum, vt contempletur viam, & iter per quod ambulaturus eſt diligenter aſpiciat, iuxta illud Ierem. 6. State in viis, & interrogate ſemitas æternas, & videte quæ ſit via bona, & ambulate in ea, vt, cùm ſteterimus in viis multis, veniamus ad eam viam quæ dicit: Ego ſum via. Deinde dicitur ei vt teneat lumbum, id eſt, vt poſt electionem vitæ, mortificet corpus ſuum & ſeruituti ſubiiciat, ne quaſi rex & magiſter aliis prædicans, ipſe reprobus inueniatur, quod virtus diaboli vel maximè ſit in lumbis, Iob 40. 11. & quòd Ioannes Zona pellicea cingitur, Matth. 3. & quòd à Saluatore diſcipulis imperatur: Sint lumbi veſtri præcincti, Luc. 12. & Apoſtolus Epheſ. 6. State ergo ſuccincti lumbos veſtros in veritate. licèt enim ἀγνεία plurimùm præſtet, & vitæ continentia ſuper mortificatione lumborum, tamen nihil eos ita mortificat, vt cognitio veritatis. Vnde dicitur: Accingite lumbos veſtros in veritate. Si enim veritas eſt Chriſtus, qui tota in Chriſto mente credidit, lumbos ſuos mortificauit in Chriſto. Tertiò præcipitur: Confortare virtute nimis. Elegiſti, inquit, viam, tenuiſti lumbum; aſſume virtutem, vt poſſis pugnare cum hoſtibus. Et ne fortè diffidas, datur tibi cauſa cur ſperes. Auertit, inquit, Dominus contumeliam Iacob, quam ſcilicet ſolebat Iacob aliis facere. Non enim tantæ virtutis eſt, ab aliis factam iniuriam ſuſtinere, quantæ gratiæ Domini eſt placidum, mitem atque tranquillum iniuriam facere non poſſe. Iſraël ergo, id eſt, ſenſus vel vir videns Deum, & ſemper de Deo cogitans, facere neſcit iniuriam.*

Vers. 2.

Quia reddidit Dominus ſuperbiam Iacob, ſicut ſuperbiam Iſraël.] Pro *ſuperbia* hebr. eſt גאון *gheon*, quod & ſuperbiam, & magnificentiam gloriámque ſignificat. Vnde Chald. Vatabl. & Arias vertunt, *reuocabit magnificentiam Iacob, iuxta maieſtatem Iſraël*, id eſt, iuxta priſtinã dignitatem. q.d. Reſtituet Dominus per Cyrum Iſraëli priſtinam maieſtatem & gloriam, quam obſcurauerat Aſſyrius & Babylonius ſpoliando Iudæos omnibus bonis, eóſque captiuos ducendo in Babylonem. Iacob enim & Iſraël videtur accipi pro eodem, ſcilicet pro Iudæis. Sic Iſaias c. 60. 15. ait: *Ponam te in ſuperbiam*, id eſt, magnificentiam & gloriam, *ſæculorum*. Et c. 62. 6. *In gloria eorum ſuperbietis*, id eſt, gloriabimini. Sic & Virgil. 1. Æneid.

Hinc populum latè regem, belloque ſuperbum,
Venturum excidio Lybiæ. Et lib. 3.
Barbarico veſtes auro ſpoliiſque ſuperbi,

id eſt, magnifici. Vnde Syrus vertit, *quia reſtituit* (reducit: vox enim Syra propriè dicitur de re quæ in captiuitatem, prædam vel perditionem redacta, priſtino ſtatui reſtituitur) *honorem, vel gloriam Iacobi, ſicut honorem vel gloriam Iſraelis.* Sic & Arabicus Antiochenus. Verùm meliùs alij paſſim *ſuperbiam* hîc propriè accipiunt, idque duplici ſenſu. Prior eſt, vt ſuperbia Iacob & Iſraël capiatur paſſiuè, pro ea quam ab Aſſyriis paſſus eſt Iacob & Iſraël. Sic Deus vocatur noſter amor, timor, ſpes, patientia, paſſiuè & obiectiuè, ſcilicet qui à nobis amatur, timetur, ſperatur, propter quem patimur. q.d. Obſideberis & vaſtaberis, ô Niniue, quia Deus vlciſci deſtinat ſuperbiam, quam rex tuus Sennacherib, tuíque Aſſyrij exercuerunt in Iacob, id eſt, in Iudæos, inſultando illis per Rabſacen; æquè ac ſuperbiam, quam iidem exercuerunt in Iſraël, id eſt, in Samariam & decem tribus, vaſtando illas per Salmanaſar. ita S. Hieron. Remig. Hugo, Lyranus. imò & Septuag. vertunt enim, *auertit Dominus contumeliam Iacob ſicut contumeliam Iſraël.*

Poſterior eſt, vt ſuperbia Iacob & Iſraël propriè & actiuè capiatur, pro faſtu Iudæorum & Iſraëlitarum, quo tumentes & turgidi ſibi viuere voluerunt, Deo ſubeſſe & obſequi noluerunt. q. d. Reddam in caput Niniues, puniámque & exſcindam eius ſuperbiam; quia *reddidi*, id eſt, reddam & puniam, ſuperbiam Iacob, id eſt, Hieroſolymæ & Iudæorum, exſcindendo eos per Nabuchodonoſor & Chaldæos, ſicut reddidi, puniui & excidi Iſraëlem ſiue decem tribus per Salmanaſar & Aſſyrios. Si enim non parco populo meo fideli, multò minùs parcam hoſtibus meis, putà infidelibus Aſſyriis; ſed ſicut illius ſuperbas ceruices per Chaldæos contudi, ita & horum contundã; præſertim quia ipſi huic populo meo iniurij fuerunt, atque ad hoc tantùm ipſos, ipſorúmque iniurias ad tempus permiſi & toleraui, vt per eas caſtigarem populum meum: at nunc eo ſatis ſupérque caſtigato, Aſſyriis caſtigatoribus vltrà non indigeo; caſtigabo ergo & ipſos, ac virgam, vt vulgò dicitur, in ignem coniiciam. ita Clarius & Arias. Hunc eſſe ſenſum probatur Primò, quia iuxta eum propriè accipitur ſuperbia Iacobi & Iſraëlis. Secundò, quia eum exigunt ſequentia, *Quia vaſtatores*, putà Chaldæi, *diſſipauerunt eos.* Chaldæorum enim mox clypeos, arma, vires, ardorem, vim & impetum fusè deſcribit à verſ. 3. vſque ad 8. Vnde Arabicus Alexandrinus vertit, *quia Dominus contempſit Iacob ſecundùm contemptum Iſraël.*

Quia vaſtatores diſſipauerunt eos.] Primò, S. Hieron. Haymo, Hugo, Lyran. Arias & Vatabl.

Digitized by Google

per vaſtatores intelligunt Aſſyrios.q.d. Aſſyrij vaſtarunt & diſſiparunt Iſraëlem, id eſt, Samariam & decem tribus per regem ſuum Salmanaſar; & Iacob,id eſt,Ieruſalem & Iudam, per Sennacherib.Secundò & melius,per vaſtatores cum Theodor.& Theophyl.accipias Chaldæos, qui vti Hieroſolymam & Iudæos,ita pariter Niniuen & Aſſyrios vaſtarunt & ſpoliarunt. In Hebræo eſt pulchra paronomaſia : כי בקקום בקקים *ki becacum bokekim*, id eſt, *quia euacuauerunt eos euacuantes bonis*,vt vertit Pagnin. & Tigurina, *direptores diripuerunt eos*; &, vt Vatabl.*ſpoliatores ſpoliauerunt eos*.Sequitur:

Et propagines eorum corruperunt.] q. d. Sicut apri, vel hoſtes vaſtantes vineam, ſingulas vites, earúmque propagines euellunt,diſſiciunt & corrumpunt;ita Chaldæi vaſtantes Niniuen,æquè ac Hieroſolymam,ſingulas eius familias, imò ſingulos eius ciues & incolas diſperdent & corrumpent,vel occidendo eos, vel in captiuitatem abducendo.Nota,Propagines vrbium,v.g. Niniues, Primò; accipi poſſunt ſuburbia, pagi & oppida, quæ à metropoli deriuantur & dependent, eámque ornant,ſicut propagines,ſiue palmites vitem. ita Chald.& Arias.Secundò, tribus & familiæ.ita Albert.& Hugo.Tertiò, filij & nepotes. Quartò, meſſes & opes,quas de anno in annum accumulabant Iſraëlitæ. Aſſyrij enim ſingulis penè annis inuadebant terram Iſraël,eámque ſuis bonis,quæ accumularat, ſpoliabant. Has vocat propagines corruptas,inquit Vatabl. Verùm iam dixi,hæc de Chaldæis Niniuen, æquè ac Ieruſalem expilantibus,non de Aſſyriis,accipienda eſſe. Niniuitarum ergo, æquè ac Iudæorum meſſes & opes, vocat eorum propagines,quas identidem inuaſit & carpſit Nabuchodonoſor.Vnde de eo ſubdit:

Verſ. 3.] Clypeus fortium eius ignitus,viri exercitus in coccineis : igneæ habenæ currus in die præparationis eius,& agitatores conſopiti ſunt.

Verſ. 4.] In itineribus conturbati ſunt:quadrigæ colliſæ ſunt in plateis : aſpectus eorum quaſi lampades, quaſi fulgura diſcurrentia.

Verſ. 5.] Recordabitur fortium ſuorum, ruent in itineribus ſuis:velociter aſcendent muros eius, & præparabitur vmbraculum.

Verſ. 6.] Portæ fluuiorum apertæ ſunt, & templum ad ſolum dirutum.

Verſ. 7.] Et miles captiuus abductus eſt:& ancillæ eius minabantur gementes vt columbæ, murmurantes in cordibus ſuis.

VERS. 3. *Clypeus fortium eius ignitus.*]De Chaldæis nunc loquitur in plurali,dicens:*Vaſtatores diſſipauerunt eos*; nunc in ſingulari,dicens : *Clypeus*, id eſt,clypei:quia exercitus eſt vnus collectiuè, ſed multus diſtributiuè;multos enim continet milites, ſicut ciues multi faciunt vnam ciuitatem, & multæ familiæ vnum populum,ac multæ gentes vnum regnum & imperium. Reſpicit ad initium capitis: *Aſcendit qui diſpergat coram te. Aſcendit*,ſcilicet Nabuchodonoſor,eiúſque exercitus. Vnde de eo, vtpote ſingulari, ſingulariter hîc ait : *Clypeus fortium eius ignitus.* q. d. Chaldæi & Medi vaſtatores tui, ô Niniue, clypeos habent ex auro vel aurichalco,qui ſolis repercuſſu rubei & igniti videntur,ideóque terribiles ſunt & formidabiles; iuxta illud Virgilij Æneid.10.

Terribilem criſtis galeam,flammáſque vomentem.
Ardet apex capiti,criſtiſque à vertice flamma
Funditur,& vaſtos vmbo vomit aureus ignes.

Hebr. enim eſt, *clypeus fortium eius* מאדם *meoddam*,id eſt,*rubeus*,vt vertit Chald.vel, vt Pagnin. *rubefactus*;Tigurina,*parma heroum illius rubet* inſtar ignis vel fulguris;Syrus,*clypei gigantum*(fortium)*eorum rubeſcunt & viri gigantes* (fortes) *ludunt lampadibus ignis* (ignitis)*& in curribus in die qua præparantur*;Arabicus, *clypei gigantum eorum rubeſcentes emicant, & viri gigantes contriſtant ignem*;Septuag. aliis punctis legentes מאדם *meadam*,id eſt,ex homine,vertunt, *arma potentiæ eius ex hominibus*, nimirum quia *viri exercitus in coccineis*,vt ſequitur. Graphicè Propheta hîc depingit clypeos,arma,robur,animos & impetus Chaldæorum,vt iis percellat Niniuen & Aſſyrios.Primò ergo primam eorum aciem clypeis inſtructam hîc depingit. q. d. Primipili Chaldæorum clypeis & parmis aureis inſtructi caſtra præibunt, vt iis omnia hoſtium tela & iacula excipiant:nobiles ergo erunt & generoſi. Quocirca generoſè & ſtrenuè te,ô Niniue,oppugnabunt:non fugient vt plebeij & gregarij milites; hoc enim æſtimabunt ſibi eſſe dedecus : ſed malent occumbere quàm fugere, vt ſuum decus & gloriam tueantur. Ita Hiſpani hoc bellicum celebrant axioma: *Capitaneus, qui venatur famam & gloriam, oportet vt parui faciat vitam.* Inde Secundò, ſecundam aciem deſcribit dicens:

Viri exercitus in coccineis.] q. d. Milites Chaldæorum erunt nobiles, ideóque veſtientur chlamydibus coccineis. Coccus enim erat nobilium, imò regum veſtis, vti dixi Thren. 4. 5. ad illud, *Qui nutriebantur in croceis*,hebr.*in coccineis*. Vnde Tigurina vertit, *viri militares purpurati ſunt*; Pagnin.*viri exercitus induti veſtibus vermiculatis:* Color hic coccineus, vtpote ſanguineus, repræſentat Chaldæorum feritatem, quòd ſanguinolenti ſint futuri, multúmque in Niniue ſanguinem fuſuri.ita Remigius,Albertus & Arias.Quocirca S. Ioannes magnum illum & horribilem exercitum,qui in fine mundi occidet tertiam partem hominum, vidit habentem loricas igneas hyacinthinas & ſulphureas,Apocal.9.17. Ita Romani conflicturi cum hoſte,ſignum prælij exponebant in prætorio, tunicam ruſſam, ſiue coccineam;quin & eadem induebantur milites, indéque ruſſati dicebantur, vti ex Plutarcho in Fabio & in Bruto,item ex Iſidoro docet Lipſius lib. 4. de Militia Romana c. 12. Idem fecere ſubinde Græci. Nam Plutarch. agens de pugna Antiochi cum Cleomene : *Quieſcere*,inquit,*quoſdam iuſſit, donec à rege ſublata eſſet punicea veſtis ſuper ſariſſam extenſa.* Et Homerus Iliade θ. agens de Agamemnone ſuos ad pugnam vocante : *Purpuream endo manu valida tollens ſibi veſtem.* Quocirca & milites in galeis criſtas geſtabant rubras, ſiue puniceas, appoſitas vtique ſanguineo Marti. Hinc Virgil. Æneid.9.*Criſtáque tegit galea aurea rubra.* Et iterum:*Purpurei criſtis iuuenes.*Diodorus lib.6. idem Hiſpanos factitaſſe docet:*Circum capita*,inquit, **Milites olim veſtiebantur coccineis. Cur?**

Digitized by Google

quit, *galeas æreas ponunt, puniceis ornatas criſtis.* De Cyri exercitu Xenophon lib.6.Pædiæ Cyri: *Vniuerſus*, inquit, *exercitus ære fulgurabat, puniceóque florebat ornatu.* Cauſam dat noſter Martin. de Roa lib.1.Singul.c.2.vt ſcilicet ſanguis, ſi quis ex impreſſo vulnere eſſet expreſſus, abſorberetur à cocco: tum illi confidentiùs, & ſine pauore dimicarent. Hoc verius in ſanguine Chriſti, qui noſtra eſt purpura & coccinea veſtis, ait S. Ambroſ. in pſal.118.ſerm.17. Hic enim animas tingit, ex iiſque quaſi ebibit ſanguinem peccatorum. *Lauit enim nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo.* Rurſum hic nos accendit ad acriter præliandum cum dæmone, carne & mundo. Nil enim ita acuit animos in hoſtem, quàm acceptæ iniuriæ ſpecies oculis obiecta. Hæc enim dolorem oculis affert, animo iracundiam: quæ dux in bello faces. Addit ſecundam cap.3. ſcilicet Gentiles credidiſſe, quòd coccinea veſtis tutos præſtaret in præliis & periculis. Vnde & olim pueris Chriſtianis funiculus coccineus ex collo ſuſpendebatur, ad auertendum faſcinum, & quæuis diſcrimina, vti recenſet & redarguit S.Chryſoſt.hom.12.in c.4.epiſt.1.ad Corinth. Ægyptij quoque quotannis omnes arbores, pecora, & alia multa rubrica illinebant aduerſus incendium, & alia incommoda, teſte Epiphanio hæreſ.18. quam ſuperſtitionem videntur hauſiſſe ex eo, quòd filij Iſraël ſeruati ſint ab angelo percutiente, illinendo poſtes ſanguine agni paſchalis, Exodi 12. Tertiam dat lib.4. c. 7. quòd coccineus color, ſiue purpureus, ad ignem accedat, igneique animi ſit index & ſtimulus: vnde purpureum cùm dicis, purum vrentem, putà ignem, dicere videris. Purpureum igitur & roſæ colorem præ ſe fert, & ignis ſplendorem. Vnde ignis à Poëtis vocatur purpureus, & purpura ignea. Symbolicam dat ibidem cap. 8. quòd qui in pugnam deſcendunt; pro anima dimicent, quæ conſiſtit in ſanguine, quem repræſentat coccus ſiue purpura. Vnde Virgil.11.Æneid.

Purpuream vomit ille animam.

Hic ergo color maximè animos facit, in hoſteſque commouet, quos ſcimus cruorem expetere, aut etiam effudiſſe.

Tropol. coccinei milites Chriſti ſunt Martyres, qui ſanguine ſuo purpurantur, cúmque ſanguini Chriſti libentes, imò gaudentes rependunt: qua de cauſa Cardinales purpura veſtiuntur, vt oſtendant ſe paratos pro Chriſto & Eccleſia ſanguinem fundere, vti dixi Ezech. 16. 10. Coccinei quoque ſunt fideles charitate flagrantes, iuxta illud de ſponſa Cantic. 4.3. *Sicut vitta coccinea labia tua*, ſcilicet *vt ſermo ſemper charitate ardeat, paſſione agni & ſponſi rubeat, qui ſemper debet eſſe in corde, ſemper in ore, candidus & rubicundus, dulcis Ieſus*, ait S.Bern. de paſſione Domini c.31.

Tertiò, igneos eorum currus ita deſcribit:

Igneæ habenæ currus in die præparationis eius.] *Igneæ*, id eſt, aureæ, quæ radiante ſole, fulgidæ & ignitæ videbuntur, vti antè de clypeis dixi. *Iam in ardentibus* loris & habenis, ait S.Hieron. *velocitatem præparantium ſignificat, & quaſi iam axibus præparantium ſe ad prælium pompa narratur.*

Nota, Chaldæi, æque ac Romani olim nobiles & milites, toti erant in armis; ac, ſi equites eſſent, in frænis & equis adornandis. Audi Iuuenal. Satyr. 11.

Argenti quod erat ſolis fulgebat in armis.
Magnorum artificum frangebat pocula miles,
Vt phaleris gauderet equus.

A Et Virgil. Æneid.4. de Ænea:

Atque illi ſtellatus iaſpide fulua
Enſis erat.

Et lib. 7. de equis quos Latinus rex Æneæ donauit:

Teucris iubet ordine duci
Inſtratos oſtro alipedes, pictiſque tapetis.
Aurea pectoribus demiſſa monilia pendent,
Tecti auro fuluum mandunt ſub dentibus aurum.

Pro *habenæ*, vt vertit noſter & Septuag. hebr. eſt פלדות *peladot*, quod per metatheſin poſitū pro לפידות *lappidot* id eſt, lampades, tedæ, faces accipiūt Chald. Tigurina, Vatabl. Pagnin. & Rabbini: vnde vertunt; *currus expeditionis eius tempore erunt velut ignis lampadarum.* vel facum. q. d. B Currus falcati ipſius Nabuchodonoſoris venientis oppugnatū Ieruſalem, videbuntur quaſi ignei, vel circumdati igne; qui excitabitur ferro rotarum celerrimè agitatarum, alliſo ad ſaxa & ſilices. Hac phraſi indicat violentiam & velocitatem, rapidúmque curſum, & quaſi volatum curruum. Addunt aliqui curribus hiſce annexas fuiſſe faces & tedas ardentes, quibus obuios & obuia comburerent, perinde ac iiſdem annexæ erant falces (ex quibus falcati vocátur) ad omnia reſecandum & demetendum. Vnde Chald. vertit, *ignifices curruum eorum apparatæ ſunt*. Hinc & de iiſdem ſubditur: *Aſpectus earum quaſi lampadarum, quaſi fulgura diſcurrentia.*

C *Et agitatores conſopiti ſunt.*] Syrus, *equites validi obſtupeſcunt*, q.d. Medi & Chaldæi, curruum & equorum agitatores peritiſſimi & fortiſſimi, ebrietate conſopiti (ita nimirum vt ſopiant apprehenſionem & metum prælij, non ſenſus & animos præliandi; ſed eos potiùs vino acuant & accendant, vti fit in ſemiebriis) intrepidè contra Niniuitas in prælia & arma ruent. Ita hodie videmus Cozakos, Hollandos, Hibernos, aliáſque nonnullas gentes pugnaturas, vino aduſto ſe opplere, vt audaces igneſcere, & ignem ſpirare videantur, itáque interritos in hoſtes & enſes ruere. Huc pertinet expoſitio Sanchez, q.d. Chaldæi in gra- D diendo & pugnando adeo erunt ardentes & præcipites, vt furor illis & vinum omnino mentem & conſilium eripuiſſe videatur. Pro *agitatores* hebr. eſt ברושים *beroſcim*, id eſt, abietes. Vnde Vatabl. & Arias vertunt, *abietes*, id eſt, *lanceæ & haſtæ Chaldæorum abiegnæ, veneno infectæ ſunt*, vt omnes perderent; Pagnin. *& abietes tremuerunt*, id eſt, duces Aſſyriorum, qui ſunt inſtar abietum, in Niniue tremore correpti ſunt, dum viderent currus & equites igneos Chaldæorum, ſe inuadentes. Verùm noſter vertit, *agitatores*; & Septuag. *equites*, qui in curribus ſtantes celſi erant, duri & fortes, quaſi abietes. Sic enim Pharao erectus & glorioſus comparatur abieti, cedro & platano Ezech.31. E 8. Fortè pro ברושים *beroſcim* legunt בראשם *beraſcam*, id eſt, in capite eorum, putà duces & ductores curruum, hoc eſt eorum aurigæ & agitatores. Vnde Chald. vertit, *magnates*. Hi enim ſunt quaſi aurigæ currus politici, id eſt, Reipub. Vnde Eliæ dicitur: *Pater mi, currus Iſraël, & auriga eius.* 4. Reg.2.12. Rurſum pro *conſopiti ſunt*, hebr. eſt הרעלו *horalu*, quod deriuatur à רעל *raal*, id eſt, venenum mortiferum, tremor, ſopor, item mitra, vel corona tremula. Quocirca *horalu* Primò verti poteſt, *conſopiti ſunt*, vt vertit noſter. Secundò, *mitrati* vel *coronati ſunt*, quaſi nobiles nobilium curruum agitatores, & præſides. Vnde Chald. vertit, *& magnates eorum coruſcant veſtibus coloratis*;

Digitized by Google

Tertiò, *veneno infecti ſunt*; Quartò, *tremuerunt*, vel conturbabuntur. Vnde Septuag. vertunt, *equites eorum tumultuabuntur*. q. d. Equites & aurigæ præ numero, feſtinatione, violentia & impetu in viis nimis ſibi anguſtis occurrentes tumultuabuntur, ita vt quadrigas inter ſe collidant. Hinc videtur quòd hæc, æquè ac præcedentia, & ſequentia ad Chaldæos Niniuen obſidentes ſpectent, non ad Aſſyrios obſeſſos. nam Chaldæorum quadrigas bellicas, vti cœpit, ita pergit in ſequentibus depingere. A

Ad Aſſyrios tamen hæc refert S. Hieron. Theodor. Theophyl. Remig. Hugo, Lyran. Ribera & à Caſtro. q. d. Velociter ad vaſtandam Niniuen venient Chaldæi, cùm Aſſyrij equites antea in agitandis equis egregij & celebres, vel crapula, vel deſidia, vel pauore fuerint conſopiti. Hi enim propriè dicuntur conſopiti, cùm Chaldæi potiùs agiles eſſent, vigiles, & acres ad prælium. Et hoc propriè ſignificat Hebr. *horalu*, id eſt, ſoporati ſunt, contremuerunt, conſternati ſunt, ac ſi venenum mortiferum bibiſſent. Quocirca hic ſenſus de Aſſyriis planior & germanior videtur. Nec obſtat, quòd antè & pòſt de Chaldæis agat Nahum: quia ſolent Prophetæ perſonas ſæpe mutare, & ab vna ad aliam, quæ cum priore litem vel rem habet, tranſire: idque ſilenter & tacito nomine. Sic hîc currus & bellatores Chaldæos, ex eo celebrat, quòd ad eorum præſentiam, vim & impetum Aſſyrij, aliàs in equorum & curruum agitatione & aurigatione illuſtres & famoſi, corruerint, ac quaſi exanimes obſtupuerint, & conſopiti ſint. Vnde de iiſdem ait v. 13. *Succendam vſque ad fumum quadrigas tuas.*

Vers. 4. *In itineribus conturbati ſunt.*] Aſſyrij ſcilicet, agitatores equorum & curruum, de quibus immediatè antè locutus eſt Nahum. Hi enim deſperantes de ſalute, more amentium diſcurrebant per vrbem, ſcilicet Niniuen, à Chaldæis obſeſſam. ita Theodor. Theophyl. Vatabl. & à Caſtro. Melius S. Hieron. Remig. Ruper. Hugo, Lyran. & Arias hæc referunt ad Caldæos. Horum enim currus bellicos, vim & impetum deſcribit; hóſque paulò pòſt comparat fulguribus. q. d. Chaldæorum currus & quadrigæ tanto numero & impetu diſcurrent per plateas Niniues, vt ſeſe inuicem conturbent & collidant, ac colliſione ſcintillas flammáſque excitent. Vnde adeo erunt terribiles, celeres & violenti, vt quaſi lampades igneæ, hoc eſt, ignis & fulgura diſcurrentia, eſſe videantur; *vt antè viſu aduerſarios terreant, quàm mucrone proſternant*, ait S. Hieron. Pro *conturbati ſunt* hebr. eſt יִתְהוֹלְלִין *ithholein*. quod Pagnin. propriè vertit, *inſanient*, id eſt, inſtar inſanorum diſcurrẽt, inquit Vatab. Chald. *perſtrepunt*; Septuag. *confundentur*; Tigurina, *tumultuabuntur*. Sic de Cnæo & Publio Scipionibus dixit Poëta: *Duo fulmina belli Scipiadæ.* Sic & Cherubini, milites Dei, ibant & reuertebantur in ſimilitudinem fulguris coruſcantis, Ezech. 1. 14. vide ibi dicta. In fulgure notatur ſplendor velocitati coniunctus, qui oculos perſtringit, & animum vehementer percellit: hinc fulgur in Script. ſymbolum eſt terroris, & rei formidabilis. Chaldæi ergo comparantur fulguribus diſcurrentibus imitatione ſplendoris, celeritatis & efficaciæ ad terrendum penetrandúmque, propter cataphracti equitis Babylonici & Perſici, quem Heliodorus lib. 9. Hiſtor. Æthiop. deſcribit, rutilantia arma, & præpetem curſum. ita Cyprianus Monachus Ciſterc- B C D E

ienſis in hunc locum & Delrio adagio 997. Denique galeæ Chaldæorum aureæ ſolis repercuſſu fulgurabant: fortè etiam in iis fulgetra depingebant, vt magis terribiles & fulminei viderentur, iuxta illud Statij lib. 3. *Fulmine criſtatum galea iubar.* Secundò, *aſpectus eorum*, ſcilicet Chaldæorum, erit minax, ardens, fulgureus, vt ex oculis emicet furor & ardor ſæuiendi. Sic de Verre ait Cicero: *Ardebant oculi, toto ex corpore crudelitas emicabat.* Et Seneca in Oedip.

Ardens minaces igne truculento genæ,
Oculi vix ſe ſedibus retinent ſuis.

Et Virgil. 10. Æneid.

His agitur furiis, totóque ardentis ab ore
Scintillæ abſiſtunt, oculis micat acribus ignis.

Ita Sanchez.

Tropol. hæc omnia facile eſt adaptare Lucifero. Hic enim eſt noſter Nabuchodonoſor, hoſtiſque fulmineus, cuius iacula ignita, vt ait Apoſtolus Epheſ. 6. 16. ſunt ardentes tentationes & concupiſcentiæ, quas in carne noſtra ſuſcitat. Huius milites ſunt dæmones innumeri, qui quaſi fulgura diſcurrunt, vt homines perdãt. eorum enim odio & inuidia flagrant. Ideóque in ipſorum perniciem coniurant. Quocirca S. Petrus epiſt. 1. cap. 5. 8. *Sobrij*, inquit, *eſtote, & vigilate: quia aduerſarius veſter diabolus tanquam leo rugiens circuit, quærens quem deuoret: cui reſiſtite fortes in fide.* Et S. Paulus Epheſ. 6. 11. *Induite*, ait, *vos armaturam Dei, vt poſſitis ſtare aduerſus inſidias diaboli: quoniam non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinem, ſed aduerſus principes & poteſtates, aduerſus mundi rectores tenebrarum harum, contra ſpiritualia nequitiæ in cœleſtibus.* vide ibi dicta, & dicenda hîc c. 3. verſ. 4.

Recordabitur fortium eius.] Hic verſus & ad obſeſſos Niniuitas, & ad obſidentes Chaldæos pertinere poteſt. Si ad obſeſſos, ſenſus erit q. d. Vers. 5.
Niniue eiúſque rex recolet & recenſebit omnes ſuos fortiſſimos duces & milites, eóſque mittet ad muros, vt eos propugnent, qui ad eos tanta vi & numero procurrent; vt in viis præſertim anguſtis, ſeſe inuicem protrudentes & impingentes, corruant: inde aſcendent muros, ibique conſtruẽt vmbracula, vel, vt Septuag. *propugnacula*, vel, vt Chald. *turres*, quibus ſe contra inuadentes Chaldæos, vel etiam contra aëris iniurias tueantur, vt longam obſidionem ſuſtinere poſſint. ita S. Hieron. Theodor. Theophyl. Remig. Rupert. Lyran. Hugo, Clarius, à Caſtro & Ribera. Si ad obſidentes, ſenſus erit q. d. Hoſtis Cyaxares, & Nabuchodonoſor ſuos fortes milites in te, ô Niniue, immittet tanta copia & impetu, vt præ feſtinatione & turba corruant, dum muros tuos conſcendent, & inuadent; dúmque præparabunt & admouebunt *vmbraculum*, id eſt, teſtudinem, qua per arietem immiſſum & impulſum in muros, eos quatient & deiicient. Qui enim agebant arietem, delitescebant ſub teſtudine, ſuffodientes muros vrbium. ita Vatabl. & R. Dauid. Erat enim teſtudo machina bellica hac forma: materia tabulatis erat contexta, & coriis cilicinis, aut centonibus & aliis quæ difficulter comburi poſſunt, contecta. Hæc intrinſecus habebat trabem, quæ vnco præfigebatur ferreo, & falx vocabatur ab eo quòd incuruata eſſet, & de muro extraheret lapides. Retro enim ducebatur trabs funiculis ſuſpenſa (quæ aries dicebatur) vt reducta impetuoſiùs feriret: ideóque & teſtudo dicta à ſimilitudine reptilis quòd caput nunc exerat, nunc reducat. Reptile Teſtudinis bellicæ forma.

autem

Digitized by Google

autem hoc vocatur teſtudo, à teſta quá ſe contegit & includit, ait Varro. Hinc Silius lib. 1.

Tandem condenſis arctæ teſtudinis armis,
Subducto Pœni vallo, cæcáque latebra,
Pandunt prolapſam ſuffoſſis mœnibus vrbem.

Hæc teſtudo dicebatur arietaria, eò quòd arietem contineret, & vibraret in mœnia. ita Procopius l. 1. de Bello Gothico, & noſter Valtrinus lib. 5. de Re militari cap. 6. Erat enim alia teſtudo militaris, facilis & vulgaris, nimirum continuata à militibus condenſatis, ſcutorum ſuper caput eleuatorum ſeries, curuata in formam teſtudinis, qua tecti illæſi à iaculis hoſtium ſubibant muros, eóſque vel ſuffodiebant, vel ſcandebant. Teſtudo enim erat quaſi ſcala, qua milites inuadentes vrbem, eleuabantur, & conſcendebant arces & mœnia.

Myſticè, teſtudo ſancti eſt Dei prouidentia.

Myſticè, teſtudo noſtra eſt prouidentia Dei, eiuſque fides, ſpes & confidentia. hæc enim nos protegit, & illæſos ab omni hoſte & periculo conſeruat; imò arietes & tela in hoſtes noſtros contorquet, quibus eos proſternit. Vnde Pſaltes pſal. 90. *Qui habitat in adiutorio Altiſſimi, in protectione Dei cœli commorabitur.* lege pſalmum, qui totus eſt de hac re. In hac teſtudine ſedens Dauid fidenter proclamat pſalm. 26. 1. *Dominus illuminatio mea, & ſalus mea; quem timebo? Dominus protector vitæ meæ; à quo trepidabo? ſi conſiſtant aduerſum me caſtra, non timebit cor meum: ſi exurgat aduerſum me prælium, in hoc ego ſperabo.*

Vers. 6. *Portæ fluuiorum apertæ ſunt.*] q. d. Portæ Niniues, quæ ducunt ad Tigrim, eius eluuione & hoſtium irruptione, apertæ ſunt. ita Clarius, Vatabl. Dionyſ. & Chald. qui vertit, *fontes fluuiorum exciſi ſunt.* Vnde mox Niniuen vocat Propheta Piſcinam aquarum. vide quæ de hac Tigris in Niniuen exundatione, dixi cap. 1. 8. Symbolicè, portæ Niniues vocantur *portæ fluuiorum*, id eſt, populorum, quia immenſam effundebant ciuium copiam. Sic Apoc. 17. 15. aquæ multæ vocantur populi multi. Vnde Septuag. vertunt, *portæ ciuitatum apertæ ſunt*: ciuitates enim abundant populo. ita S. Hieron. Theod. Theoph. Rupert. Remig. & Lyran. Secundò, Sanchez per fluuios metaphoricè accipit copias Chaldæorum, quæ muris Niniues quaſi aggeribus cohibitæ, iis vi perruptis, vrbem inundarunt & vaſtarunt.

Et templum ad ſolum dirutum eſt.] Templum ſcilicet Neſroch, opibus & fama celebre, ait Lyran. in quo Sennacherib adorans, à filiis ſuis occiſus eſt. Hebr. eſt הֵיכַל *bechal*, id eſt, baſilica, palatium, domus auguſta, templum. Vnde Septuag. vertunt, *regalia*, id eſt, regiæ ædes, *conciderunt*; Chald. *rex in palatio ſuo contremuit*; Tigurina, *palatium diſſolutum eſt*. Eôdem res redit. Nam in palatiis reges habebant ſua deorum tutelarium templa, vti Romani in Capitolio habebant templum Iouis Capitolini, Troiani in arce habebant templum Palladis, eiúſque imaginem, quam Palladium nuncupabant. Idem fecit Conſtantinus Imper. cùm in Laterano palatio ſuo ædificauit baſilicam Lateranenſem. Idem etiamnum faciunt reges & principes, vti videre eſt in eorum aulis.

Vers. 7. *Et miles captiuus abductus eſt.*] Legit interpres הֻצַּב *hatſab*, id eſt, ſtans, conſiſtens, putà miles ſtatarius & præſidiarius pro vallo in ſtatione conſiſtens, vt Niniuen contra Chaldæos propugnaret, à Chaldæis captus & abductus eſt. ita S. Hieron. Rupert. Remig. Haymo & Lyran. Secundò, *hatſab* idem eſt quod ſtatio, ſubſtantia, ſubſiſtentia. Vnde

A Septuag. vertunt, *& ſubſtantia reuelata eſt.* q. d. Chaldæi diripuerunt ſubſtantiam & opes Niniues. Iam pro *hatſab*, alio puncto legunt paſſiuè in *hophal* הֻצַּב *hutſab*, id eſt, ſtatuta, conſtituta, ſcilicet vel arx; vnde Arias & Tigurina vertunt, *& munitio eius firmiſſima denudata eſt atque ſublata*, vel vxor regis, ſiue regina quæ aſtare ſolet regi: vnde Chald. vertit, *& regina quæ ſedebat aſſiſtens, in captiuitatem abiit, & ancillæ eius abductæ poſt eam incedebant gementes, ſicut columbæ.* ita Hebræi. Vnde Pagnin. Hebræum nomen *hutſab*, quaſi proprium reginæ retinuit, vertitque, *& hutſab regina captiua ducta eſt, currum iuſſa eſt aſcendere.*

Et ancillæ eius minabantur.] q. d. Virgines & matronæ Niniues, olim nobiles, nunc captiuæ, B quaſi ancillæ & mancipia, imò quaſi pecudes, minantur à Chaldæis, trahuntúrque in ſeruitutem, quæ eorum pauore eiulare non audent: ſed quaſi columbæ ſecretò gemunt, & murmurant in corde. Symbolicè S. Hieron. Rupert. & Remig. per ancillas accipiunt oppida, quæ Niniuæ metropoli erant ſubiecta, eique quaſi ancillæ ſeruiebant, quæ omnia cepit, vaſtauit & captiuauit Nabuchodonoſor. Aliter Sanchez, qui hæc arctat ad milites cuſtodes templi, de quo proximè præceſſit; ac conſequenter per ancillas accipit feminas religioſas quæ ſe templo dicarant, vt Dei ſui cultum, ſacra & nitorem curarent. Sic apud Iudæos ſacris C Priapi turpiſſimis dicatæ erant feminæ, quibus præerat mater regis Aſa, 3. Reg. 15. 13. Sic apud Babylonios, Cyprios, Phœnices, &c. erant feminæ Veneri dicatæ, vt oſtendi Baruch 6. 42. Verùm obſtat, quod pro *eius* hebr. ſit pronomen femininum, quod vtique Niniuen, non templum, refert & reſpicit, vti rectè aduertit ipſe Sanchez, qui proinde tandem hanc expoſitionem deſerit.

Verſ. 8.] Et Niniue quaſi piſcina aquarum aquæ eius: ipſi verò fugerunt: ſtate, ſtate, & non eſt qui reuertatur.

D *Verſ.* 9.] Diripite argentum, diripite aurum: & non eſt finis diuitiarum ex omnibus vaſis deſiderabilibus.

Verſ. 10. Diſſipata eſt, & ſciſſa, & dilacerata: & cor tabeſcens, & diſſolutio geniculorum, & defectio in cunctis renibus: & facies omnium eorum ſicut nigredo ollæ.

Verſ. 11.] Vbi eſt habitaculum leonum, & paſcua catulorum leonum, ad quam iuit leo vt ingrederetur illuc, catulus leonis, & non eſt qui exterreat?

E *Verſ.* 12.] Leo cepit ſufficienter catulis ſuis, & necauit leænis ſuis: & impleuit prædâ ſpeluncas ſuas, & cubile ſuum rapina.

Verſ. 13.] Ecce ego ad te, dicit Dominus exercituum, & ſuccendam vſque ad fumum quadrigas tuas, & leunculos tuos comedet gladius: & exterminabo de terra prædam tuam, & non audietur vltrà vox nuntiorum tuorum.

Et

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE
Digitized by Google

Vers. 8. *Et Niniue quaſi piſcina aquarum aquæ eius.*] Legit interpres מֵימֵי *meme* geminatè, id eſt, *aquæ*; ſic & Septuag. Iam legunt מִימֵי *mime*, id eſt, *à diebus*, ſcil. antiquis, id eſt, ab olim, ſupple fuit. ita Chald. Hebræi, Vatabl. Pagninus & Syrus qui vertit, *Niniue quaſi lacus* (ſtagnum) *eſt aquarum, & inter aquas eſt.* Sic & Arabicus. Per aquas ad literam intelliguntur fluctus Tigris, qui Niniuen inundabant, vt viderentur eſſe piſcina, vel palus, q.d. Tigris non eſt tutatus Niniuen, ſed potiùs eam obruit, & tradidit hoſti. Addunt alij ex Herodoto lib. 1. & Diodoro Siculo lib. 3. Niniuen loco humido & paludoſo ſitam fuiſſe, ideóq; procreaſſe ciues debiles, languidos & lentos, qui vrbem tutari non valerent. Symbolicè, Niniue erat piſcina aquarum, id eſt, plena aquis, id eſt, populis. Vrbem enim comparat piſcinæ, ciues aquis; ſicut ergo piſcina abūdat aquis, ita Niniue incolis. q. d. Niniue aluit turbam hominum, ſed imbellem & inutilem: nam obſidente eam Chaldæo, inclamauit opem & tutelam eorum; *ipſi verò fugerūt*: ac licèt ipſa vociferans ad rauim, iterum iterúmque eos à fuga reuocaret, & vociferaretur, *State, ſtate*, vt me defendatis, & reſiſtatis Chaldæo; fruſtra tamen id fecit, nam *non eſt qui reuertatur* à fuga, vt hoſti frontem opponat, & pro muris conſiſtat, ac dimicet. Ita S. Hieron. Theod. Theophyl. Remig. Hugo, Lyran. & Vatabl. Denique aquæ ſignificant copiam opum, quæ in Niniuen influebant, ſicut aquæ in piſcinam influunt. Vnde de iis ſubdit: *Diripite argentum, diripite aurum, & non eſt finis diuitiarum.* ita Rupert. & Vatabl.

State, ſtate.] Sunt verba Niniues, id eſt, principum Niniues, qui ſuis fugientibus inclamant, vt ſtent, & reſiſtant hoſti, vti iam dixi: licèt alij cenſeant eſſe verba Chaldæorum, irridentium vel prouocantium Niniuitas ad conflictum, ac de more dicentium: *State, ſtate*, ac nobiſcum confligite.

Vers. 9. *Diripite argentum.*] Eſt vox Medorū & Chaldæorum, qui fugientibus Aſſyriis, capta Niniue, inuicem cohortantur ad eius expilationem, vt prædam ex ea diripiant & efferant. Vides hic quàm crebrò mutentur perſonæ: nunc enim loquitur Niniue, nunc Chaldæi, nunc Propheta, nunc Deus. Eſt enim quaſi dialogiſmus. ita Vatab. Licèt alij cenſeant eſſe hic vocem Prophetæ ad Chaldæos, qua eos hortetur, vt Niniuen à ciuibus fugientibus deſertam expilent. ita Dionyſ. Vatabl. & Arias. Alij denique cenſent eſſe vocem Niniues, ſe ſuáſque opes à ciuibus deſertas dedentis Chaldæo. q.d. O Chaldæi, rapite aurum meorum ciuium ignauorum, quia ipſi illud retinere & poſſidere non merentur; nec valent, aut poſſunt. Cauſam, vel potiùs illecebram huius expilationis aſſignant Chaldæi, dum ſubdunt:

Et non eſt finis diuitiarum.] Hebr. enim *vau*, id eſt, *&*, capitur pro *quia*. q.d. Eia ſocij agite, rapite aurum, vaſa & opes, quas Niniue ab aliis gentibus rapuit, & in ſe coaceruauit: quia vaſa hæc & opes, ſunt pulcherrimæ & pretioſiſſimæ, æquè ac plurimæ & innumeræ; ideóque ſummè deſiderabiles. Heb. additur כָּבוֹד *cabod*, id eſt, gloria, vel pondus & onus. Vnde Septuag. vertunt, *aggrauata ſunt ſuper omnia vaſa concupiſcentiæ ſuæ*, id eſt, vt Tigurina vertit, *onuſta eſt rebus quibuſque chariſſimis.* quanto enim plus habebat auri, quod graue eſt, *tanto magis ipſa aggrauabatur, quæ grauia diligebat*, ait S. Hieron. *Vnde & iniquitas, Zachar. 5. ſuper talentum plumbi ſedet, & Ægyptij qui erant*

A *peccatis graues, demerſi ſunt in mare vt plumbum. Et ex perſona peccatoris dicitur* Pſal. 37. *Sicut onus graue grauata ſunt ſuper me.* Vatabl. verò vertit, *gloria maior omni ſupellectile deſiderabili*, id eſt, ſupellex pretioſa (hanc enim vocat gloriam) eſt maior, ſiue pretioſior omni re deſiderabili. q. d. *Supellex eius pretioſior eſt omni alia ſupellectile*, quantumuis pretioſa & concupiſcibili, vt vertit Pagnin. In Niniue verum fuit illud Eccleſ. 5. 12. *Eſt & alia infirmitas peſſima, quam vidi ſub ſole: diuitiæ conſeruatæ in malum domini ſui.* Vnde

Moral. de vanitate auri.

Moral. Diſce hîc, quàm aurum ſit vanum, & indignum cui homo cor apponat; imò noxium, vtpote quod hoſtes allexerit ad excidium Niniues, vt ſcil. eius aurum raperent. Quocirca Baby-
B taceni aurum oderant, illúdque abiiciebant, imò ſepeliebant, ne cui eſſet noxæ. Audi memorabile quod de iis ſcribit Solinus Polyhiſt. c. 36. *A Suſis*, ait, *Babytace oppidum centum triginta quinque millibus paſſuum diſtat, in quo mortales vniuerſi odio auri coëmunt hoc genus metalli, & abiiciunt in terrarum profunda, ne polluti eius vſu, auaritia corrumpant æquitatem.* Idem totidem penè verbis de iiſdem ſcribit Plinius lib. 6. c. 27. qui & lib. 33. c. 1. *Vtinam*, ait, *poſſet è vita in totum abdicari aurum, ſacra fames, vt celeberrimi auctores dixere, proſciſſū conuiciis ab optimis quibuſque, & ad perniciem vitæ repertum: quantum feliciore æuo, cùm res ipſæ permutate inter ſe ſicut & Troianis tēporibus factum, Homero credi conuenit.* Et mox: *Peſſimum vitæ ſce-*
C *lus fecit, qui annulum primus induit.* additque Romanos olim annulo vſos, non aureo, ſed ferreo; ídque etiamnum factitare Lacedæmones. Et inferiùs: *Romæ*, ait, *non fuit aurum, niſi exiguum, longo tempore. Certè cum à Gallis capta vrbe pax emeretur, non pluſquam mille pondo effici potuere.* Idem lib. 33. c. 3. *Seruius rex*, inquit, *primus ſignauit æs* (nam antè rudi ære vtebantur) *ſignatum eſt nota pecudum: vnde & pecunia appellata. Argentum ſignatum eſt anno Vrbis* D. *octogeſimo quinto, Q. Fabio Conſ. quinque annis ante primum bellum Punicum. Aureus nummus poſt annum ſexageſimum ſecūdum percuſſus eſt, quàm argenteus.* Et mox: *A nummo prima eſt origo auaritiæ excogitata. Rex Mithridates Aquilio duci capto aurum in os infudit. Hæc pa-*
D *rit habendi cupido. Pudet intuentem tantùm nomina iſta, quæ ſubinde noua Græco ſermone excogitantur, expreſſo argenteis vaſis auro, aut incluſo, quibus delicíis veneunt tam aurea quàm aurata, cùm ſciamus interdixiſſe caſtris ſuis Spartacum, ne quis aurum haberet aut argentum. Tanto plus animi fuit fugitiuis noſtris.* Simile de Medis ſcribit Iſaias c. 13. 17. *Ecce*, inquit, *ſuſcitabo ſuper eos Medos, qui argentum non quærant, nec aurum velint.* Arguté Philoſophus ille interrogatus, *cur palleret aurum*, reſpondit: *Ex metu; quia omnes ei inſidiantur.* Præclarè S. Bernard. ſerm. 4. in Aduentu: *Filij Adam*, ait, *genus auarum & ambitioſum audite. Quid vobis cum terrenis diuitiis, & gloria temporali, quæ nec*
E *verè veſtra ſunt? Aurum & argentum nónne terra eſt rubra & alba, quam ſolus hominum error facit* (*aut magis reputat*) *pretioſam. Deniq; ſi veſtra ſunt hæc, tollite ea vobiſcum. Sed homo cùm interierit non ſumet omnia, neque deſcendet cum eo gloria eius. Veræ ergo diuitiæ, non opes ſunt, ſed virtutes, quas ſecum conſcientia portat, vt in perpetuum diues fiat.* Scribit B. Thomas Morus in Vtopia republ. felici, aurum non æſtimari. Sic enim ait lib. 2. Vtopiæ: *Aurum argentúmque à nullo pluris æſtimatur, quàm rerum ipſarum natura meretur, qua quis non videt*

quàm

Digitized by Google

quàm longè infra ferrum ſunt? vt ſine quo non magis quàm abſque igni atq; aqua viuere mortales queãt, cùm interim auro argentóque nullum vſum, quo non facilè careamus, natura tribuerit, niſi hominum ſtultitia pretium raritati feciſſet. Subdit deinde, eos, vt ſuis contemptum auri iniiciant, in eius contumeliam, ex auro matulas & ſordidiſſima vaſa conficere, item catenas & craſſas compedes, quibus ſeruos coërcent. *Poſtremò*, inquit, *quoſcũque aliquod crimen infames facit, ab horum auribus annuli dependent aurei, digitos aurum cingit, aurea torques ambit collum, & caput denique auro vincitur. Margaritis & gemmis ornant infantulos, qui, vbi pluſculum accreuit ætatis, cùm animaduertunt eiuſmodi nugis non niſi pueros vti, nullo parentum monitu, ſed ſuomet ipſorum pudore deponunt.* Subdit deinde facetam narrationem de legatis aliarum gentium in Vtopiam ingreſſis, quorum gemmatæ aureæq; veſtes, torques, annuli, &c. *apud Vtopienſes, aut ſeruorum ſupplicia, aut infamium dedecora, aut puerorũ nugamenta fuere. Quocirca infimum quemque pro dominis reuerenter ſalutantes, legatos ipſos ex aurearum catenarum vſu pro ſeruis habitos, ſine vllo prorſus honore prætermiſerunt. Quin pueros quoque vidiſſes, qui gemmas ac margaritas abiecerãt, vbi in legatorum pileis affixas conſpexerunt, compellare matrem ac latus fodere: En mater, quàm magnus nebulo margaritis adhuc & gemmulis vtitur, ac ſi eſſet paruulus! At parens ſeriò etiam illa: Tace, inquit, fili; eſt opinor quiſquam de morionibus legatorum.* Cauſam ſubiicit: *Mirantur illi ſiquidẽ quemquam eſſe mortalium, quem exigua gemmulæ aut lapilli dubius oblectet fulgor; cui quidem ſtellam aliquam, atque ipſum denique ſolem liceat intueri: aut quemquam tam inſanum eſſe, vt nobilior ipſe ſibi ob tenuioris lanæ filum videatur, ſiquidem hanc ipſam ouis olim geſtauit, nec aliud tamen interim quàm ouis fuit. Mirantur item aurum ſuapte natura tam inutile, nunc vbique gentium æſtimari tanti, vt homo ipſe, per quem, atque adeo in cuius vſum id pretij obtinuit, minoris multò quàm aurũ ipſum æſtimetur; vſqueadeo vt plumbeus quiſpiã, & cui non plus ingenij ſit quàm ſtipiti, nec minùs etiam improbus quàm ſtultus, multos tamen & ſapientes & bonos viros in ſeruitute habeat, ob id dumtaxat, quòd ei magnus contigit aureorum numiſmatum cumulus; quem ſi fortuna, aut aliqua legum ſtropha ab hero illo ad abiectiſſimum totius familiæ ſuæ nebulonem tranſtulerit, fit vt paulò pòſt in famuli ſui famulitium concedat, velut appendix additamentum numiſmatum.* Hæc Morus, non μωρὸς, ſed σοφὸς, ideóque Angliæ Cancellarius & Martyr, in ſua illa Republ. non Platonica, ſed Chriſtiana. Si Vtopiæ indigenæ tam vili æſtimant aurum, multò magis Vraniæ cælique ciues, illud & cæteras opes pro luto habent, inquit S. Theofridus in Epitaph. ſanct. lib. 2. c. 4. Soli ciues Babylonis & Ægypti, qui ex luto & paleis ciuitates exſtruunt, illud in pretio & deliciis habent. Quid enim ſunt vniones, niſi excrementa concharum? quid gemmæ, niſi lapides minores & ſubtiliores? quid purpura, niſi ſanguis fœdi piſciculi? quid coccus, niſi ſanguis vermiculi? quid byſſus, niſi fila & tela bombycum, horridorum inquam vermium? Sapienter Venantius Fortunatus: *Pauper in anguſto regnat, habendo Deum.* Et S. Paulinus Nolæ Epiſcopus, captus à Wandalis: *Domine*, ait, *non excrucier propter aurum & argentum, vbi enim mea omnia ſint, tu noſti*, vti refert S. Aug. lib. 1. de Ciuit. 10.

VERS. 10. *Diſſipata eſt* (Niniue à Medis & Chaldæis) *& ſciſſa, & dilacerata.*] In Hebræo eſt elegans & neruoſa paronomaſia בּוּקָה וּמְבוּקָה וּמְבֻלָּקָה *buka vmebuka vmebulaka*, id eſt, *vacuitas, & euacuatio, & laceratio* eſt illi. q. d. Planè opibus & incolis ſuis euacuata eſt Niniue, ac muris & domibus dilacerata. ita Tigurina, Vatabl. Pagnin. Hinc Septuag. vertunt, *concuſſio, & excuſſio, & ebullitio.* Chald. *direpta, expilata, & aperta eſt porta inimico.* Porrò ebullitio græcè ἐκβρασμὸς dicitur, ait S. Hieron. cùm quod intrinſecus latebat, erumpit in faciem. Vnde papulæ quoque, quæ poſt ægrotationem naſcuntur in labiis, dicuntur ἐκβράσματα, & ſanitatis videtur indicium. Hoc ergo quaſi remedium adhibetur Niniuæ ægrotanti, vt malum internum latens in vitalibus, foras ebulliat, vt excutiatur, vexetur & affligatur crebrò. Non ſolùm autem hoc remedium datur, ſed & cordis confractio, & diſſolutio genuum, vt durum & lapideum Niniues cor fractum emolliatur, & rigida genua quæ priùs Deo non curuabantur, diſſoluantur & flectantur Deo, ac in nomine Ieſu omne genu flectatur cœleſtium, terreſtrium & infernorum. Hæc S. Hieronymus.

Cor tabeſcens.] Hebr. *cor liquefactum.* ita Chald. Pagnin. & Vatabl. ſicut enim cera admota igni liqueſcit & tabeſcit; ita & cor admotum vehemẽti anguſtiæ, dolori & pauori velut liqueſcens tabeſcit, concidit, & quaſi confringitur, vt vertũt Septuag. hæc ſpectant ad ciues, ſicut priora ad ipſam ciuitatem. Porrò ex hoc cordis deliquio, quaſi ex fontis obſtructione, naturaliter ſequitur Primò, *diſſolutio geniculorum*; Tigurina, *tremor genuum*; Pagnin. & Vatabl. *colliſio genũ.* corde enim fatiſcente, fatiſcunt ſpiritus vitales & animales, qui à corde ad genua tranſmittuntur, vt ea roborent ad ſuſtinendum corpus, & ad ambulandum: ſubductis autem, vel langueſcentibus ſpiritibus, genua langueſcunt, & tremunt, & inter ſe colliduntur ex trepidatione. Secundò, ſequitur *defectio in cũctis renibus*; Tigurina, *ægritudo in omnium lumbis.* In renibus ergo, id eſt, in lumbis duobus, quibus ſubſunt duo renes. Lumbi enim carnei ſunt, & quinque vertebras ſacræ ſpinæ infernè vtrimque complectuntur, à qua ſpina nerui, muſculi & ſpiritus motiui per eius medullam deriuantur ad totum corpus. Si vertebræ hæ diſſoluantur, aut lædantur, & contrahantur, aut impediantur, vti fit in timore & pauore, elumbis & infirmus fit homo. ita Ribera. Hinc in renibus & lumbis conſiſtit magna pars virium & roboris hominis, vti dixi verſ. 1. Tertiò, ſequitur: *Et facies omniũ eorum ſicut nigredo ollæ*; Hebr. *contraxerunt ollam*, id eſt, vt Tigurina, *ollæ ſpeciem*, colorem & fuliginem; Chald. *omnes vultus operientur nigredine, inſtar ollæ denigratæ*; Septuag. *ſicut aduſtio ollæ:* facies enim deſtituta cordis influxu & ſpiritibus, expalleſcit & nigreſcit, vti videre eſt in ijs qui ſuffocantur, vel ſuſpenduntur. Vide dicta Ioëlis 2. verſ. 6. Myſticè, Rupert. Olla atra, inquit, eſt diabolus, & omnes qui in eo ſpem reponunt, qui tandem ſimiles fient illi quem coluerunt; dum in ollam vulcaniam, putà in gehennam, detrudentur, fiéntque aterrimi tam corpore quàm mente.

VERS. 11. Luſtrum leonum erat Niniue.

Vbi eſt habitaculum leonum?] Tigurina, *vbi eſt luſtrum leonum?* id eſt, vbi eſt Niniue, quæ erat quaſi ſpelunca leonum, id eſt, regia prædonum & tyrannorum? q. d. Deſerta eſt, euerſa eſt, periit, interiit. Reges Aſſyriorum comparat leonibus; Niniuen luſtro; filios, & principes eorum leunculis, ob eorum fortitudinem, crudelitatem & rapacitatem.

Digitized by Google

tatem. Ipſi enim quaſi leones venabantur & expilabant omnes gentes, earúmque opes & prędas conuehebant in Niniuen, ibique eas inter filios, vxores & principes diſtribuebant, vt patet 4. Reg. 19. 11. ita S. Hieron. Remig. Haymo, Theophyl. Lyran. Clarius, Arias & Vatabl. Sic Ezechiel c. 19. verſ. 1. & ſequent. Ieruſalem vocat leænam, leunculos verò vocat reges eius iuuenes, putà Ioachas, Ioakim, Ioachin, & Sedeciam filios Ioſiæ. Sic Ierem. c. 4. 7. Nabuchodonoſorem vocat leonem: *Aſcendit*, inquit, *leo de cubili ſuo, & prædo gentium ſe leuauit: egreſſus eſt de loco ſuo, vt ponat terram tuam in ſolitudinem.* Eſt ſarcaſmos, vel potiùs emphatica admiratio. Irridet enim, vel potiùs miratur, & aliis admirandum proponit horrendum excidium inclytæ illius Niniues, & tyrannorum eius, vt illius exemplo percellantur, caueántque à faſtu & ſpolio leonino, vtpote ob quem exciſam audiunt vidéntque Niniuen. Simili ſchemate ait Baruch c. 3. 16. *Vbi ſunt principes gentium, & qui dominantur ſuper beſtias, quæ ſunt ſuper terram? qui in auibus cœli ludũt? qui argentum theſaurizant & aurum?* &c. *exterminati ſunt, & ad inferos deſcenderunt, & alij eorum loco ſurrexerunt.* Et Iſaias de Babylone c. 14. 4. *Quomodo ceſſauit exactor, quieuit tributũ? Contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium, cædentem populos in indignatione plaga inſanabili, ſubiicientem in furore gentes, perſequentem crudeliter* (nónne hæc fuit ſpelunca leonum?) *Conquieuit & ſiluit omnis terra, gauiſa eſt & exultauit*, dum vidit exſcindi à Cyro Babylonem, virgam ſuam tyrannicam. Pari modo Niniue hîc vocatur *habitaculum leonum, & paſcua catulorum leonũ*, id eſt, ſedes tyrannorũ, eorúmque filiorum. *paſcua* enim eſt nomen femininũ ſingularis numeri, vti oſtendi Ioël. 1. 18. Vnde de ea ſubdit:

Ad quam (ſcilicet paſcuam catulorum leonum, putà ad Niniuen) *iuit leo, vt ingrederetur illuc, catulus*, id eſt, catuli, *leonis, & non eſt qui exterreat.*] q. d. Vbi eſt illa diues & ſpecioſa Niniue, in qua quaſi in paſcuis vberrimis, paſcebant ſe reges eorúmque filij ſpoliis & prædis, quas diripuerant ab omnibus prouinciis & gentibus? Vbi ſunt eius reges & tyranni, eorúmque filij & principes, qui quaſi leones & leonum catuli in Niniue, quaſi in ſpelæo inexpugnabili, ſuis viribus & opibus præfidentes ſecuri degebant, vt nemo eos inuadere auderet, nemo terrorem aut metum eis incutere valeret? q. d. Exciſa eſt, periit, euanuit; fuit Ilium & ingẽs gloria Teucrorum; fuit Nina & ingens gloria Niniadum. ita Theodor. Theoph. Lyran. Clarius, Arias & Vatabl. Ex aduerſo tamẽ S. Hier. cum ſuis aſſeclis, Remigio, Haymone & aliis, per leonem intelligit Nabuchodonoſorem, qui quaſi leo inuaſit leones Aſſyrios, eorúmque luſtrũ, ſcil. Niniuen, adeo validè & horrendè, vt nemo eum deterrere, nemo ſe ei opponere auderet. Verùm omnia præcedentia & ſequentia ſpectant ad Aſſyrios, nõ ad Chaldæos. Taceo quòd leones non ſoleant alios leones, eorúmque luſtra inuadere & prædari: ſed tauros, boues, equos, aliáſque beſtias & feras ſpecie à ſe diſtinctas. ſecùs eſt de lupis: lupus enim in fame lupum deuorat. Vnde adagium: *Homo homini lupus.* Quare prior ſenſus germanior videtur.

Moraliter, vide hîc celeres & miſerabiles tyrannorum, regum & regnorum ortus & occaſus. Vbi eſt gloria illa Niniue? vbi ſuperba Babylon? vbi illa inclyta Roma? Præclarè Ouidius libr. 15. Metamorph.

Nunc humilis veteres tantummodo Troia ruinas,
Et pro diuitijs tumulos oſtendit auorum.
Clara fuit Sparte: magna viguere Mycenæ.
Vile ſolum Sparte eſt: alta cecidere Mycenæ.
Oedipodioniæ quid ſunt niſi nomina Thebæ?
Quid Pandioniæ reſtant, niſi nomen, Athenæ?

Leo cepit ſufficienter catulis ſuis paſcendis, *& necauit leænis ſuis.*] Tigurina, *ſtrangulauit*; Pagnin. *ſuffocauit leænis ſuis.* Solent enim leones ſtrangulare animalia, eáque diſcerpere & diſtribuere ſuis catulis & leænis. Leo eſt rex Aſſyriorum, catuli ſunt filij, leænæ ſunt vxores & concubinæ, quos ex ſpoliis gentium ditabat & ornabat rex. Ita Cicero actione 5. in Verrem aſſerit *ſolere barbaros reges Perſarum & Syrorum* (ſub quibus Aſſyrios & Chaldæos intellige) *plures vxores habere: iis autem vxoribus ciuitates attribuere hoc modo: Hæc ciuitas mulieri in redimiculum præbeat, hæc in collum, hæc in crines. Ita populos habent vniuerſos non ſolùm conſcios libidinis ſuæ, verùm etiam adminiſtros.* Sic Antiochus rex Syriæ duas illuſtres ciuitates donauit concubinæ ſuæ, 2. Machab. 4. 30. Vers. 12.

Ecce ego ad te.] O ſpelunca leonum, ô Niniue, veniam, vt te per Chaldæos debellem, puniam & euertam. Vnde Tigurina vertit, *en me tibi hoſtem, dicit Dominus.* Vers. 13.

Et ſuccendam vſque ad fumum quadrigas tuas.] Pagnin. & Vatab. *ſuccendam igne fumante*, id eſt, igne fumo permiſto, *quadrigas eius*, id eſt, tuas. eſt enallage perſonæ, q. d. Niniuen, eiúſque quadrigas ſuccendam, omniáque in fumum & flammam conuertam. Alludit ad venatores, qui ad ſpelæa leonum & ferarum ſtruunt ignes, fumúmque ingentem excitant, quo cogunt feras, earúmque catulos ne fumo ſuffocentur egredi, atque egreſſos venabulis excipiunt & confodiunt. ita Theodor. & Theophyl. Addunt Doroth. & Epiphan. in vita Nahum, ignem hunc de terra & ſolitudine ortũ, inuaſiſſe & concremaſſe Niniuen, vti dixi in proœmio: Septuag. pro כ legentes ei affine ב, putà pro רִכְבָּה *ricba*, id eſt, quadrigas eius, legentes רִבְּבָה *ribba*, vertunt, *ſuccendam in fumo multitudinem tuam.* radix enim רָבַב *rabab*, vel *rab* ſignificat multiplicari & eſſe multum. Vnde *rab* & *rabbi*, id eſt, multus, hoc eſt, magnus, ſcil. Doctor, vel Prælatus.

Exterminabo de terra prædam tuam.] Tigurina, *lacerationem auertam à terra*, q. d. Non prædaberis vltrà. ita Vatabl.

Et non audietur vltrà vox nunciorum tuorum.] Quos, ô Niniue, mittere ſolebas ad vrbes, poſtulans ab eis vel deditionem, vti miſiſti Rabſacen Hieroſolymam, qui eam regi Sennacherib dedi efflagitauit, Iſaiæ 36. 2. ita S. Hieron. & Theophyl. Vel tributa ab eis pendi ſolita, aut noua onera quæ eis imponebas, quibus eas expilabas. ita Remig. Albert. & Hugo. Septuag. pro מַלְאָכֵכֵה *malacheca*, id eſt, *nũcios tuos*, aliis punctis legẽtes מְלַאכְתֵּךְ *malacheca*, id eſt, *opera tua*, vertunt, *non audientur vltrà opera tua.*

Symbolicè, incendium & excidium Niniues, repræſentat incendium & excidium mundi ſub diem iudicij, quod ſub nomine Babylonis myſticè deſcribit S. Ioannes Apocal. 17. *Mundus* enim hic, vt aiebat Philoſophus, *non eſt aliud quàm forum impoſtorum, ſcrinium dolorum, ſchola vanitatis, luſtrum tyrannorum, ſpelæum latronum & iniquorum*, in quo potentes diripiunt pauperes & ſimplices. Sicut ergo Niniue punita fuit incendio,

Excidium Niniues typus eſt excidij mũdi.

Digitized by Google

cendio, ſic & mundus igne conflagrationis expiabitur, iuxta illud: *Ignis ante ipſum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos eius*, pſalm. 96. 3. Illo ergo igne comburentur omnes leones & A leunculi, id eſt, omnes tyranni, raptores & iniqui, omnéſque eorum nuncij, quadrigæ, & pompæ, ac imprimis eorum dux & princeps Antichriſtus, inquit S. Hieron.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS.

Pergit currus, equites, micantes gladios, fulgurantes haſtas Chaldæorum deſcribere, quibus conficient Niniuen meretricem, ob eius cædes, rapinas & maleficia. Deinde verſ. 8. confert eam cum Alexandria, in frequentia, robore, opibus, aitque: Sicut illa capta eſt à Chaldæis, ita capieris & tu ô Niniue. Denique verſ. 12. docet quòd Deus omnes eius munitiones debilitabit & diſiiciet, quódque duces eius & milites erunt ignaui, imbelles & pauidi quaſi mulieres, quódque mercatores & merces ab ea auolabunt, ſicut bruchus & locuſta incaleſcente ſole auolant.

Verſ. 1.] Væ ciuitas ſanguinum, vniuerſa mendacij dilaceratione plena: non recedet à te rapina.

Verſ. 2.] Vox flagelli, & vox impetus rotæ, & equi frementis, & quadrigæ feruentis, & equitis aſcendentis.

Verſ. 3.] Et micantis gladij, & fulgurantis haſtæ, & multitudinis interfectæ, & grauis ruinæ: nec eſt finis cadauerum, & corruent in corporibus ſuis.

Verſ. 4.] Propter multitudinem fornicationum meretricis ſpecioſæ, & gratæ, & habentis maleficia, quæ vendidit gentes in fornicationibus ſuis, & familias in maleficiis ſuis.

Verſ. 5.] Ecce ego ad te, dicit Dominus exercituum, & reuelabo pudenda tua in facie tua, & oſtendam Gentibus nuditatem tuam, & regnis ignominiam tuam.

Verſ. 6.] Et proiiciam ſuper te abominationes, & contumeliis te afficiam, & ponam te in exemplum.

Verſ. 7.] Et erit: omnis, qui viderit te, reſilier à te, & dicet: Vaſtata eſt Niniue: quis commouebit ſuper te caput? vnde quæram conſolatorem tibi?

Vers. 1. VÆ, ſcilicet tibi, ô *ciuitas ſanguinum.*] ô Niniue ſanguinaria, quæ omnium gentium ſanguinem fudiſti, vt eas tibi ſubiiceres. Vnde Chald. vertit, *væ ciuitati ſanguinum*. ita Theophyl. Haymo, Rupert. Hugo & Lyran. Poſſet Secundò, vox *ſanguinum*, E accipi pro *ſcelerum*. q. d. Væ tibi ô ciuitas ſcelerata, omnibus criminibus plena & cooperta; quia enim ſanguinis effuſio, putà homicidium, grauiſſimum eſt ſcelus in proximum, hinc quodlibet enorme crimen vocatur *ſanguis*, id eſt, ſanguinis effuſio, per ſynecdochen, qua pars pro toto; vel per catachreſin, qua ſimile pro ſimili ponitur. Vnde Syrus & Arabicus vertunt, *væ ciuitati ſanguinum, quæ tota eſt mendacium, & plena iniquitate.* B Dat cauſas excidij Niniues, cur ſcilicet Deus ab ea tranſtulerit Monarchiam in Babylonem. Prima eſt, cædes iniuſtæ, eæque plurimæ. Secunda, quòd ſit *vniuerſa mendacij*, id eſt, vt Septuag. *tota mendax*; Tigurina, *in vniuerſum plena mendacio.* q. d. *In Niniue nulla eſt veritas, ſed omne mendacium*, ait S. Hieron. quia regnat in ea omnis dolus & fraus. Tertia, quòd ſit *dilaceratione plena*, id eſt, plena rapina & laceratione prædarum. Vnde vertit Aquila, *exceruicatione plena*; Symmachus, ἀποτομίας, id eſt, *crudelitate* vel *ſeueritate plena. In altera eius editione*, ait S. Hieron. *reperi* μελοκοπίας πλήρης, *id eſt, ſectionibus carnium, & fruſtis per membra conciſis plena. denique ſtatim ſubiecit: Vbi indeſinens præda eſt.* C q. d. Niniue repleta eſt rapinis, ſicut luſtra leonum plena ſunt membris & oſſibus animalium ab eis laceratorum & deuoratorum. Hiſce enim comparauit Niniuen cap. 2. 11. vbi eam vocauit *habitaculum leonum.* Subdit S. Hieron. *Porrò Hebræus* (S. Hieron. in Hebræa lingua magiſter) פרך *perec, gubernaculum, id eſt*, κυβερνισμὸν, *interpretatus eſt, vt oſtenderet & vrbem fuiſſe regalem, & velut in naui cunctarum gentium tenuiſſe gubernaculum.*

Symbolicè, Niniue ſpecioſa eſt ſpecioſus hic mundus, qui græcè κοσμὸς à ſpecie & ornatu dicitur. Hic enim totus in maligno poſitus, plenus eſt, D pleniórque erit in fine, ſub diem iudicij (ideóque tunc euertetur & concremabitur) ſanguinibus, id eſt, cædibus & ſceleribus, æquè ac mendaciis, dolis & fraudibus; item calumniis, rapinis, omníque violentia, qua proximorum vel famam, vel burſa, vel corpus vitámque dilacerat. ita S. Hieron. Symbol. Niniue ſcelerata eſt mundus in maligno poſitus.

Non recedet (id eſt, numquam recedet) *à te rapina.*] q. d. Niniue tota eſt rapinis intenta; futura enim Hebræorum ſæpe actionis continuationem, morem, conſuetudinem & perpetuitatem ſignificant.

Vox flagelli.] S. Hieron. cum Remigio, Alberto, aliiſque ſuis aſſeclis pergit hæc accipere de Niniue & Aſſyriis, quaſi hic eorum currus, equites, arma deſcribat Propheta, quibus vim inferebant aliis gentibus, eáſque prædabantur & lacerabant. Meliùs Theodor. Theophyl. & Vatabl. hæc accipiunt de Chaldæis, qui flagellarunt & caſtigarunt prædationes, cædes & rapinas Niniues. Eſt ergo hîc hypotypoſis, ſiue viua belli à Chaldæis Niniuę inferendi imago & repræſentatio. q. d. Videor iam cominus videre, & audire flagella auri- Vers. 2.

Digitized by Google

garum in curribus Chaldæorum hoſtilibus, rotarum curſus & impetus, equites equóſque frementes; item micantes eorum gladios, & fulgurantes haſtas,quibus ipſi ingentem multitudinem Niniuitarum interficient, ipsiſque grauem ruinam, id eſt, multitudinem cadauerum,afferent. Nota,*Grauis* hîc ponitur pro magno,id eſt,multo. eſt enallage:ponitur enim qualitas pro quantitate,& quantitas continua pro diſcreta;putà grauis pro magno, & magnum pro multo. Sic Antiochus dicitur intraſſe Ægyptum in multitudine graui,id eſt,numeroſa & copioſa, 1.Machab.1.18. Sic Deus in Ægyptum per Moſem miſit muſcam grauiſſimam,id eſt,plurimam, Exodi 8.24. vide ibi dicta. Rurſum quadrigas vocat feruentes & ardentes, ob celeritatem & impetum, quo ipſæ, ipſarúmque rotæ adeo motu & colliſione lapidum incaleſcunt,vt ardere videantur,quin & verè ſcintillas ignémque emittant. Similem curribus feruorem dat Virgil.3.Georg.

Illi inſtant verbere torto,
Et proni dant lora:volat vi feruidus axis,
Iámque humiles,iámque elati ſublime videntur
Aëra per vacuum ferri,atque aſſurgere in auras.

Tropol.eſt anima impia.

Tropol.Niniue eſt anima peccatrix,plena ſanguinibus, id eſt, ſceleribus. hæc eſt tota mendacij, quia nullum in ſe locum relinquit Deo,qui veritas eſt:ſed fallacibus opinionibus imbuta, & diaboli præſtigiis deluſa, corpus & rem ſolidam,putat eſſe opes, delicias, & honores, quæ tantùm ſunt vmbræ.Hæc dilacerat famam & bona proximorum, quin & alios à via Dei auertit, & bona eorum opera diripit, nec ab hac rapina recedit. Huic imminent multa mala. Primum eſt,*vox flagelli*,id eſt,conſcientiæ intus mentem flagellantis, de quo Iuuen.Satyra 13.

Euaſiſſe putes,quos dira conſcia culpa
Mens habet attonitos, & ſurdo verbere cadit,
Occultum quatiente animo tortore flagellum?

ita Ribera.

Vers. 3. *Corruent* (Niniuitæ & Aſſyrij) *in corporibus ſuis.*] Id eſt,inter corpora & cadauera ſuorum.ita Chald.Vnde Tigurina vertit, *ruent per ſua corpora.*Paulò aliter vertunt Pagnin. & Vatabl. *impingent* (ſcilicet Chaldæi) *in corpora eorum*, ſcilicet Aſſyriorum occiſorum. q.d. Tanta erit ſtrages Niniuitarum,tanta multitudo cadauerum,vt viam tum Aſſyriis fugientibus, tum Chaldæis inſequentibus intercludant, atque vtrique in ea impingant & corruant.

Vers. 4. *Propter multitudinem fornicationum meretricis ſpecioſæ.*] Fornicatio apud Prophetas ſignificat idololatriam;idolum enim eſt quaſi adulter; Niniue eſt quaſi meretrix ſpecioſa.q.d. Ruent Aſſyrij propter multitudinem idololatriæ Niniues, quæ & re & nomine ſpecioſam ſonat, ideóque ob ſuas ſpecioſas opes, delicias & pompas omnibus erat grata. q. d. Ait S. Hieron. Ruet Niniue, quia totius orbis ſibi ſubiecti coluit idola, & maleficia magica; quia tota magiæ, ſuperſtitioni & idololatriæ fuit dedita, ad eámque pellexit, imò coëgit omnes gentes. Vnde ſequitur:

Quæ vendidit gentes in fornicationibus ſuis.]q.d. Niniue tradidit alias gentes & populos ſuis hoſtibus, putà Chaldæis; quia ipſa eos docuit ſuas idololatrias & maleficia, putà incantationes magicas & ſuperſtitiones, ob quæ à Deo traditi ſunt Chaldæis. Ideo enim Deus immiſit Chaldæos quaſi lictores in omnes gentes, vt earum idololatriam & ſcelera punirent,vt patet Ierem.25.17.

Nota,τὸ *vendidit* ſignificat Primò, Niniuen inſtar reginæ,ſed meretricis,alias gentes ſibi ſubditas,nunc vi,nunc illecebris,nunc mendaciis,aliiſque artibus meretriciis coëgiſſe ad ſua idola & ſcelera. ita S. Hieron. Theodor. Rupert.Hugo & Lyran. Secundò, eam gentes in ſeruitutem redegiſſe, iiſque abuſam eſſe quaſi mancipiis, vtpote quæ illas vendidit hoſti, dum eas coëgit ſecum prodire in aciem contra Chaldæos; itaque ipſas quaſi oues, gladiis Chaldæorum ſecum mactandas obiecit. ita Theophyl. Hîc verum eſt illud Poëtæ:

Quidquid delirant reges, plectuntur Achiui.

Addit Cyrillus & Theophyl. fornicationem hîc vocari magiam, per quam gentes & tribus vendebant, dicentes: Date nobis mercedem & pretium, ac nos execrabimur gentes vobis hoſtiles, itáque faciemus vt vobis reſiſtere nequeant, eáſque facilè expugnetis, vti fecit Balaam ariolus Balac regi Moab,Numer.22.& 23.Tertiò,in Scriptura Achab 3.Reg.21.25.& alij dicuntur venditi vel venumdati vt facerent malum; quia ſcilicet traditi ſunt quaſi ſerui in poteſtatem peccati & diaboli,vt ad eius nutum agerentur quaſi mancipia in omne ſcelus: traditi,inquam, directè à ſe ſuiſque heris & dominis,indirectè à Deo permittente,& puniente priora eorum ſcelera.

Et familias,id eſt,populos, *in maleficiis ſuis.*] *Maleficia* vocat veneficia, vt vertunt Septuag. opes,pompas,delicias,incantationes,philtra, putà illecebras, quibus Niniue quaſi meretrix omnes ad ſui amorem, & ſuorum deorum cultum alliciebat.Hæc enim ſignificat Hebr.כשפים *keſaphim.*

Symbol.flagella Niniues ſunt tribulationes mundi.

Symbol.S.Hieron.Niniue,inquit, eſt mundus illecebroſus,habens maleficia; Septuag.*dux maleficiorum*, id eſt, incantationum & illecebrarum, quibus homines dementat. *Vox flagellorum auditur in mundo, quia multæ ſunt tribulationes iuſtorum,quibus qui flagellantur, clamitant, & doloris magnitudinem flebili voce teſtantur. Quando alius dæmone,alius ira quæ furori ſimilis eſt, alius libidine,odio,inuidia, ſuperbia corripiuntur; flagellum in eis Aſſyrij regis ſonat. Sed & in corporis malis,flagellum diaboli intelligimus, de quo ad iuſtum dicitur,pſal.90. Et flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo. Quando videmus hunc morbo regio computruiſſe,& ſupereſſe cadaueri ſuo: alium intercuti aqua & tumenti natare corpore, creſcentibúſque membris formam priſtini hominis decreſcere: illum purulentias quaſdam,& vulnerati damna pulmonis egerere: iſtum humore in lapides deſiccato, vrinæ amaritudinem,& veſicæ tormenta ſentire; non dubitemus dicere,vocem flagellorum eſſe Niniue.*

Hæc S.Hieron.qui & ſubdit:*Et vox commotionis rotarum,dum huc atque illuc genus raptatur humanum,& incertis per cuncta diſcurſibus, vbi periculum,vbi ſalus ſit ignoramus.De quâ rota & Ezech.1.16.& pſal.76.legimus: Vox tonitrui tui in rota. Habet & Niniue equum perſequentem,putà diabolum,de quo Iob 39.De longè odoratur bellum. Quadrigæ, & quatuor earum equi ſunt quatuor perturbationes,de quibus Maro:Hi cupiunt,metuúntque, dolent gaudéntque. His equis, & hac quadriga Niniue cuncta perturbat. Et quomodo quatuor, quibus pugnamus & tegimur, ſunt ſcuta virtutum; prudentia,iuſtitia,temperantia,fortitudo:ita è contrario quatuor vitia ſunt,ſtultitia,iniquitas, luxuria, formido, quibus ab hoſte percutimur. Quarum ſingula pullulantes habent in ſe ac multiplices ſpecies ſagittarum, quibus inſtruuntur vulnera, imò vulnerati vſque ad inferna*

Quadrigæ ſunt quatuor paſſiones animæ.

Digitized by Google

inferna demerguntur. Nec eſt finis gentibus eius. Malitia eius finem non habet, & quanta ſpecies peccatorum, tot gentes ſunt Niniue, quæ infirmabuntur in corporibus ſuis à multitudine fornicationis. Nec mirabitur Niniuen ſcortorum iam eſſe gratiſſimam, qui tantam hominum multitudinem cum ea viderit fornicari, & maleficiis illius, & quibuſdam incantationibus ad amorem eius penè cunctos trahi. Hæc vendidit gentes in fornicationibus ſuis, quæ tollunt membra Chriſti & faciunt membra meretricis: idque facit tribus maleficiis ſuis. Facit enim amare eas quæ odiſſe debuerant; & deteſtari quæ amare debebant; vt cùm deceptæ fuerint, etiam alios malefica arte ſupplantent. Vnde huc alludens S. Ioannes Apoc. 17. verſ. 3. Babylonem ſuam (quæ typus eſt mundi) quaſi alteram Niniuen ſchemate reginæ, ſed meretricis ita depingit: *Vidi mulierem ſedentem ſuper beſtiam coccineam, plenam nominibus blaſphemiæ, habentem capita ſeptem, & cornua decem. Et mulier erat circumdata purpura, & coccino, & inaurata auro, & lapide pretioſo, & margaritis, habens poculum aureum in manu ſua, plenum abominatione, & immunditia fornicationis eius. Et in fronte eius ſcriptum: Myſterium, Babylon magna, mater fornicationum, & abominationum terræ. Et vidi mulierem ebriam de ſanguine ſanctorum, & de ſanguine martyrum Ieſu.* Vide ibi dicta.

Præclarè S. Bernard. epiſt. 103. *Va*, ait, *væ: vapor eſt ad modicum parens, quod æternæ felicitatis aditum intercludit. Quouſque tu tantæ gloriæ præfers fœnum, quod hodie eſt & cras in clibanum mittitur: carnem dico, & eius gloriam? Siquidem omnis caro fœnum eſt, & omnis gloria eius tamquam flos fœni. Si ſapis, ſi habes cor, ſi tecum eſt lumen oculorum tuorum, deſine iam ea ſequi, quæ & aſſequi miſerum eſt. Beatus qui poſt illa non abiit, quæ poſſeſſa onerant, amata inquinant, amiſſa cruciant.* Et epiſt. 107. *Dies*, ait, *iſta in te mundus habere non poterit, & te quippe ipſum breui non habiturus. Nam breues dies hominis ſunt. Mundus quidem cum ſuis concupiſcentiis tranſit; ſed te priùs emittit quàm ipſe pertranſit. Quid te ſine fine delectat amor mox finiendus?*

Vers. 5. *Ecce ego ad te.*] O Niniue, armatus & furibundus in Chaldæis venio, vt te quaſi ſcortum infame ſpoliem, denudem, caſtigem, totique orbi ridendam & exſibilandam proponam. Vnde Tigurina vertit, *en me tibi hoſtem, inquit Dominus exercituum.*

Reuelabo pudenda tua in facie tua.] Tigurina, Pagnin. & Vatabl. *reuelabo fimbrias tuas*, vel limbos tuos, hoc eſt, ſpoliabo te tuis fimbriis, & veſtibus ſpecioſis & pretioſis per Chaldæos, vt omnibus ſpoliata & nudata à cunctis ridearis & ſubſanneris, dum cuncti præter nuditatem & paupertatem, etiam occultas tuas ſordes, vomicas & carcinomata, quas ſyrmate & veſte aurata tegebas (hæc enim vocat *pudenda*, quia ob ea pudefiebat) id eſt, occultas tuas ſpurcitias, vitia & fœditates, propalam conſpicient. Perſtat enim in metaphora meretricis. Vnde explicans ſubdit:

Vers. 5. & 6. *Oſtendam gentibus nuditatem tuam, & regnis ignominiam tuam. Et proiiciam ſuper te abominationes.*] Id eſt, tibi imponam, oſtendam, & propalabo omnia tua abominanda ſcelera; quo fiet vt omnes certatim te abominentur, & diris mille deuoueant: tam acris enim vindicta Dei, qua te puniet & euertet, omnibus oſtendet te rapaciſſimam & ſceleratiſſimam tyrannam fuiſſe. Vnde ſequitur, *Et contumeliis te afficiam*, vti meretrices publicè in circulo expoſitas, vel ad vncum alligatas omnes ſubſannant, in eaſque fæces, lutum & ſtercora iaciunt: itaque *ponam te in exemplum*; Tigurina, *faciam te ſpectaculum*; Pagnin. *ponam te inquinamentum*; Chald. *ponam te execrandam, & ponam te fœdiſſimam oculis omnium videntium te.*

Moral. Magna Dei eſt gratia, cùm peccatori reuelat ſuam turpitudinem, ac voluptatis illicitæ, v. g. meretricis, ſordes. Sicut enim exteriùs & publicè meretrice nihil videtur ſpecioſius & elegantius; ſic interiùs & domi nihil putidius, ſordidius, vilius, miſerius, pauperius; adeo vt adoleſcentes qui in illas ita pompoſas rapiuntur, viſis earum internis ſordibus nauſeent, & eas abominentur. Tale eſt peccatum & peccatrix anima, putà eſt quaſi ornata meretrix, & ſepulchrum dealbatum; exteriùs nitens, interiùs putens & fœtens; exteriùs Venus, interiùs anus; exteriùs formoſa vt Lais, interiùs deformis vt Thais, publicè ſplendidior Cyro, domi pauperior Iro, vix habens panem atrum quem mandat, vt ait Terent. in Eunucho. Audiui ab aulicis principis cuiuſdam feminæ luxurioſè viuentis, corpus eius tantum fœtorem exhalaſſe, vt intolerabilis videretur, nec tam corpus quàm triduanum cadauer eſſe diceres.

Omnis qui viderit te, reſilier à te.] Pagnin. *elongabunt ſe à te*; Tigurina, *refugiet à te, & dicet: Vaſtata eſt Niniue*; Chald. *expilata eſt Niniue*; Septuag. *qui viderit te, deſcendet à te, & dicet: Miſera eſt Niniue.* Simili modo in excidio Babylonis dicitur Apocal. 18. 15. *Mercatores horum, qui diuites facti ſunt, ab ea longè ſtabunt propter timorem tormentorum eius, flentes ac lugentes, & dicentes: Væ, væ ciuitas illa magna, quæ amicta erat byſſo, & purpura, & cocco*, &c. *quoniam vna hora deſtitutæ ſunt tantæ diuitiæ.* Sic de Tyro ait Ezechiel c. 26. 17. *Quomodo periſti, quæ habitas in mari, vrbs inclyta?* &c. *nunc ſtupebunt naues in die pauoris tui, & turbabuntur inſulæ in mari, eò quòd nullus egrediatur ex te.* Et c. 27. 28. deſcribit nautas & mercatores eiulantes in vaſtitate Tyri. Vers. 7.

Tropol. S. Hieron. *Quamdiu*, ait, *terrena bonoramus, & putamus eſſe ſublimia, velut in quodam ſuperbiæ culmine ſumus, & miramur pulchritudinem Niniue*, id eſt, mundi. *Cùm autem conſiderauerimus naturam eius, & omnia corporalia bona, quaſi humilia deſpexerimus, ſubiicientes nos potentiæ manus Dei, tunc miſerebimur Niniue, & omnia terrena bona digna planctu iudicabimus, dicemúſque: Miſera Niniue, quanti tuis laqueis irretiti ſunt? quantos alligatos laqueis tuis tenes? quis putas reſiliet à te, & deſcendet de ſuperbia tua, & te miſeram iudicabit?* q. d. Pauci ſunt, ſed ſapientes & oculati; qui id iudicant. Niniue ergo eſt ſpecioſa vxor, ſpecioſi filij & filiæ, ſpecioſa famulorum pompa, ſpecioſæ opes, ſpecioſæ dignitates, quæ multos ſua ſpecie capiunt & dementant. Verùm prudentes, qui conſiderant earum breuitatem, inſtabilitatem, fugacitatem, curas, moleſtias, angores, pericula, vident hanc ſpeciem eſſe fucatam & laruatam. illico enim præterit figura huius mundi, vt ait Apoſtolus. Quocirca ea deſpiciunt, dicúntque: *O quantum eſt in rebus inane!* atque ad ſpeciem mundi cæleſtis, quæ ſemper durat, ac diuina eſt & beata, anhelant. Exemplum inſigne hac in re præbuit S. Eucherius Lugdun. Epiſc. anno Domini 440. qui, vt habet Ado in Martyrol. die 16. Nouemb. cùm eſſet ſenator ingenio, opibus, eloquentia, ſcientia, dignitate prænobilis, haberétque coniugem illuſtrem & opulentam, ex eáque ſpecioſos liberos, plures mares, & feminas; hæc omnia contempſit, (Tropol. de fuco Niniues, id eſt mundi.)

A tempſit, ſuóſque omnes eadem contemnere docuit. Nam vniuerſis relictis, ſeceſſit in monaſterium Lirinenſe; inde in ſolitudinem, ibique in ſpelunca totum ſe ieiuniis & orationibus addixit, donec ſede Epiſcopali Lugduni vacante, angeli monitu deſignatus eſt Lugdunenſis Epiſcopus. Quare à Clero & populo ad hoc munus requiſitus, cùm ipſe illud omnino abnueret & excuteret, vi è ſpelunca extractus, vinctúſque ductus in vrbem, in cathedra Epiſcopali violenter collocatus eſt, quam mira fide, ſanctitate & doctrina adminiſtrauit. Extant etiamnum doctæ eius lucubrationes in Geneſim, libros Regum, &c. quas filiis ſuis Veranio & Salonio dedicauit. Hos enim à puero in monaſterio educari curauit, qui deinde pariter ex monaſterio, ob illuſtrem virtutem & ſapientiam, ad Epiſcopatum euocati ſunt. Vxor verò eius, nomine Galla, in ſpeluncam mariti, cùm ipſe ad Epiſcopatum raperetur, ſeceſſit, eique in vitæ æquè ac loci rigore ſucceſſit. nam ibidem totam ſe pœnitentiæ & orationi conſecrauit. Filiæ verò Conſortia & Tullia, patrem & matrem imitatæ, virginitatem Deo vouerunt, atque non tantùm virginitatis gratia, ſed & ſignorum gloria claruerunt, æquè ac pater, nimirum ipſe S. Eucherius. qui inter alia miracula in Alpibus incidens in hominem membris contractum, ac iuſſu S. Cæſarij Arelatenſis Epiſcopi (vt habetur in eius vita) porrigens ei manum, eundem eleuans, ſanitati membriſque reſtituit. ita Baron. anno Chriſti 441. & 463. vnde Claudian. in l. 2. de Statu animæ agens de S. Eucherio: Qui, inquit, *viridis æui, maturi animi, terræ deſpuens, cœli appetens, humilis ſpiritu, arduus merito, ingenio ſubtiliſſimus, ſcientia plenus, eloquij profluus, magnorum ſui ſeculi Pontificum longè maximus, editis in rem fidei multiiugis variorum operum voluminibus, ad populum quoque ſuper ſtatu animæ concionatus eſt.* Quiſquis ergo ſapis cum S. Eucherio deſpue terræ, aſtra appete, ſolum deſpice, cælum ſuſpice, vana licet ſpecioſa contemne, vera & æterna ſectare, terrenis cunctis deſpuendo dicito: Phy phy terra, quomodo ſordes mihi, cùm cælum aſpicio!

D *Quis commouebit ſuper te caput?*] Septuag. *quis gemet eam?* Chald. Pagnin. & Vatabl. *quis condolebit tibi?* quia ſicut antea nullius fuiſti miſerta, ſic iam nullus miſerebitur tui. Tigurina, *quis eius gratia iter ſuſcipiet?* vt ei opituletur. Hebr. ad verbum eſt, *quis mouebit ei*, vel *pro ea?* ſcilicet pedes, vel potiùs caput: commotio enim capitis ſuper afflicto, ſignum eſt condolentiæ & compaſſionis, Iob 16. 5. Ierem. 18. 16. & alibi.

Vnde quæram conſolatorem tibi?] q. d. Nuſquam inuenietur, qui te conſoletur, quia inuiſa es omnibus, ideóque omnes experti tuam tyrannidem gaudebunt de tuo caſu & ruina. ita Vatabl.

E *Verſ.* 8.] Numquid melior es Alexandria populorum, quæ habitat in fluminibus? aquæ in circuitu eius? cuius diuitiæ, mare: aquæ, muri eius.

Verſ. 9.] Æthiopia fortitudo eius, & Ægyptus, & non eſt finis: Africa & Libyes fuerunt in auxilio tuo.

Verſ. 10.] Sed & ipſa in tranſmigrationem ducta eſt in captiuitatem: paruuli eius eliſi ſunt in capite omnium viarum, & ſuper inclytos eius miſerunt ſortem; & omnes optimates eius confixi ſunt in compedibus.

Verſ. 11.] Et tu ergo inebriaberis, & eris deſpecta: & tu quæres auxilium ab inimico.

Numquid melior es Alexandria populorum?] Id eſt, populoſa, quæ multos habet populos, quæ abundat multitudine & turbis. ita Pagnin. Vatabl. Mariana & alij: hoc enim ſignificat Hebr. אמון *amon*; poſitum enim eſt pro המון *hamon*. Rurſum *Amon* eſt cognomen Alexandriæ, eo quòd ipſa ſita fuerit in regione Ammonia, non longè à fano Iouis Ammonij. vide dicta Ierem. 46. verſ. 10. Vnde Syrus vertit, *numquid melior es Iouon Amon* (id eſt, Alexandria, quæ etiam Amon aquarum dicitur. ita Lexica Syriaca) *quæ ſedet in fluminibus?* Quare alieniùs vertit Arabicus Antiochenus, *numquid tu melior es buar* (exitio) *Moab?* & Alexandrinus, *para tibi ſortem de ciuitatibus Horod*, id eſt, Scytharum, *aut ſortem de Tammuz, quæ habitat in fluminibus.* Niſi dicas Alexandriam dici Tammuz à ſuo idolo, eo quòd coluerit Tammuz, id eſt, Adonidem amaſium Veneris; quod creditu eſt facile: fuit enim hæc vrbs opibus & deliciis, indéque luxu & luxuria diffluens. Senſus eſt: Numquid ô Niniue tu melior, id eſt, maior, fortior, populoſior, potentior, es Alexandria populoſiſſima & fortiſſima? vtpote quæ ab vna parte Nilo, ab altera lacu Mareotico, à tertia mari, à quarta incommeabili ſolitudine cingitur, vt docet Ioſeph. lib. 2. Belli c. 16. vide eius ſitum & deſcriptionem apud Abrah. Ortelium in Theatro vrbium. q. d. Si Alexandria, quæ & ſitu loci, & ciuium multitudine videtur munitiſſima, inacceſſa & inexpugnabilis, expugnabitur tamen & capietur; non eſt quòd tu ô Niniue tuo robori præfidas; nam pari modo expugnaberis capieriſque & tu. ita S. Hieron. Theodoret. Rupert. Remig. Hugo, Lyran. & alij.

Nota Primò, Vrbs hæc tempore Nahum & Ieremiæ dicta eſt *No*, vt habet textus Hebræus, quæ poſtea, ſcil. poſt annos ducentos, nimirum anno 320. ante natiuitatem Chriſti reſtaurata & amplificata ab Alexandro Magno, ex eo dicta eſt Alexandria, vti docet Plinius libr. 5. 10. Solinus c. 35. Strabo lib. 14. & alij. Prædicit hîc Nahum, vti & Ierem. 46. 10. eam euertendam à Nabuchodonoſor; quod licèt aliqui, vt à Caſtro, factum cenſeant ante excidium Ieruſalem, nimirum anno primo Nabuchodonoſoris; tamen lõgè verius eſt id factum eſſe poſt excidium Ieruſalem, anno 23. vel 24. Nabuchodonoſoris, vti oſtendi c. 2. v. 1. ídque ſatis ſignificat hîc Nahum. Alexandriæ origo.

Nota Secundò, Vrbs hæc fuit Ægypti celeberrima, opulentiſſima, munitiſſima & populoſiſſima. Vnde Alexander Magnus eandem ad effigiem chlamydis Macedonicæ, ait Plinius libr. 5. 10. orbe gyrato, ſpatio ſeptemdecim dierum, vt Iuſtinus teſtatur libr. 11. extructis muris, qui ſe extenderent ad ſex millia paſſuum, magnificè reſtituit. Vrbs fuit omnium poſt Romam maxima (vnde hîc cum Niniue comparatur, quam maximam fuiſſe docet Ionas c. 3. 3.) longa ſtadiis triginta, lata decem, ambitu ipſo complectens paſſuum millia quindecim. Addit Q. Curtius l. 4. de geſtis Alexandri: *Fama eſt,* inquit, *cùm rex vrbis futuris muris polentam, vt Macedonum mos eſt, deſtinaſſet,* Splendor.

Digitized by Google

ſtinaſſet, auium greges aduolaſſe, & polēta eſſe paſtas. Cúmque id omen pro triſti à pleriſque eſſet acceptum reſpondiſſe vates; magnam illam vrbem aduenarum frequentiam culturam, multiſque eam terris alimenta prabituram. Portum enim habet optimum, cui ad dexteram obiecta Pharus inſula, turrim maximam ſuſtinet, ad trecenta vſque ſtadia nauigantibus igne lucentem. Quocirca cùm Romanis paruit, pendebat plus tributorum ſingulis mēſibus, quàm Hieroſolyma toto anno, & præter pecuniam, annonam quatuor menſium plebi Romanę miniſtrabat. Alexandria ergo, quam Strabo l. 14. vrbem potentem & populoſam nominat, Alexandri Magni opus, nomen & buſtum, emporiū erat totius Ægypti vetuſtiſſimum, loco ad mercimonia oportuno ſitum, nimirum ad littus noſtri maris, iuxta Canobicum Nili oſtiū, in Africam vergens. Vrbs olim magnifica, ſuperbiſſimis ędificiis, tam publicis quàm priuatis. Quam deinde ob cultum diuinum iſthic florentem, plebiſque ſanctimoniam paradiſum Domini veteres nuncuparunt, ſicut & Antiochiam Theopolim. Quocirca Auguſtus Cæſar, poſt deuictum Antonium Alexandriam veniens, & fundatoris corpus reuerenter aſpiciens, triplici de cauſa ſe eandem, licèt hoſtilem, & Antonio fauentem conſeruaſſe, palàm eſt faſſus: ſcil. ob Alexandri memoriam, pulchritudinem vrbis, & propter Arrium Philoſophum, qui in Vniuerſitate Alexandrina profeſſor, magno apud Auguſtum in honore fuit. In ea enim fuit Muſæum Serapium & Iſæum, à Muſis Serapi & Iſide denominatū. S. Marcus tandem Euangeliſta à S. Petro eò miſſus, Alexandrinos fide & religione Chriſtiana imbuit per viginti annos, ac pro ea ibidem Martyr occubuit. Inſuper ipſe Alexandriæ Eccleſiaſticam ſcholam inſtituit, cui doctiſſimi ſemper & ſanctiſſimi viri præfuerunt, vt Pantenus; deinde Origenes, qui arcem Philoſophiæ & eloquentiæ occupans, ibidem in ſacra Scriptura ſua hexapla & octapla, ac in eam commentaria illuſtria exarauit. Origeni ſucceſſit Heraclas, huic Dionyſius, Athenodorus, Malchion, Didymus, S. Athanaſius, Cyrillus, Theophilus, &c. Hic S. Hieron. S. Baſilius, S. Gregor. Nazianzenus, aliúque præſtantiſſimi viri eruditi ſunt. Celebris fuit & hîc ſcriptis Philo Iudæus. Quantum hîc floruerit Matheſis, docet Cicero lib. 1. de Diuinat. De magnifica & omnium diſciplinarum libris inſtructiſſima Bibliotheca Alexandrina, in qua erant quadraginta millia librorum, quam Ariſtoteles primùm inſtituit, teſtis eſt Strabo lib. 13. hanc Ptolemæus Philadelphus, ſecundus ab Alexandro Magno Ægypti rex, mirè auxit libris ex Græcia, præſertim Athenis & Rhodo, petitis, teſte Athenæo lib. 1. c. 17. ſed maximè ſacris Bibliis, in Græcum tranſlatis à Septuag. Interpretibus, quos ipſe ab Eleazaro pontifice poſtulauit. Hæc ergo verſio Septuaginta Interpr. facta & cuſa eſt Alexandriæ. ita Euſeb. lib. 8. de Præp. c. 1. Ioſeph. lib. 12. Antiq. c. 2. Clemens Alex. lib. 1. Strōm. & alij. Denique Alexandrina fuit S. Catharina, quæ ibidem decollata, lac pro ſanguine fudiſſe fertur. Meritò ergo Nahum Alexandriam confert cum Niniue, tum in magnitudine, tum in frequentia, tum in robore, tum in clade excidij.

Nota Tertiò, Pro *Alexandria populorum* hebraicè eſt נא אמון *numme amon*; ſed Septuag. aliis punctis legentes מנה *mana* (vnde *mina* & *mna*) *Amon*, vertunt, *pars Ammon*. ſic enim habent, *apta chordam pars Ammon*. Per. *Ammon* aliqui Ammonitas Moabitis vicinos accipiunt. Meliùs accipias Ammonitidem Ægypti, iuxta quam ſita erat Alexandria. q.d. O Ammonitis regio, ô Alexandria vaſtaberis: apta ergo chordas tuæ lyræ, vt canas tibi lyricum & funebre carmen. ita S. Hieron. qui & aliter explicat, nimirum de Niniue, q.d. *O Niniue inordinatum & incompoſitum tuum, & in diuerſa diſcrepans in chordarum ſimilitudinem apta, vt fiat harmonia, & vocalis in laudes Dei concentus; quia nihil tibi proderit ſpecies & magnitudo tua, quæ præcipua habere te credis, niſi te aptaueris ad canendum. Conſidera enim omnem partem ſortis filiorum Ammon, & quæcumque æſtimantur poſſidere bona, quomodo eos non defenderint, ne irent in captiuitatem:* ſic nec tua te defendent. Verùm priorem ſenſum præfert S. Hieron. & meritò: non enim agitur hîc de filiis Lot, Ammon & Moab, ſed de Ammone Ægypti.

Nota Quartò, Pro *Alexandria populorum*, verti poteſt, *Alexandria tumultus*, vti vertit noſter Ierem. 46. 25. vtrumque enim ſignificat Amon, vel hamon; quia populus adducit turbam, turba parit tumultum, tumultus ſeditionem, ſeditio ſtragem & exitium. Prudenter Liuius lib. 2. *Opulentis, ait, ciuitatibus venenum ſeditio, magna imperia mortalia reddidit.* Hinc rurſum ſapienter monet Thucydides lib. 4. *Curandum eſt, inquit, vicinis populis, vt pax inter vicinos populos colatur*, ne eorum tumultus & bellum, tumultum & bellum vicinis afflet & afferat. Hac de cauſa vrbes & regiones populoſæ, vt ſeſe in pace conſeruent, oportet vt foras ad bellum, vel ad nouas colonias ſæpe multos ex illis emittant, præſertim otioſos, inquietos, acres & pugnaces. Ita de Hiſpanis ſcribit Iuſtin. l. 44. *Hiſpani, ait, bellum quàm otium malunt: ſi extraneus deeſt, domi hoſtem quærunt.* Et Carolus V. Imp. dixiſſe fertur Franciſco Valeſio Galliarum regi: *Tui Franci & mei Hiſpani adeo ſunt feruidi & ardentes, vt ſi bellum nulli moueant, illud ſuo inferant principi.* Quocirca acutè vir ſapiens pronunciauit: *Gallia vt ſana ſit & ſeſe in pace conſeruet, neceſſe eſt vt quolibet decennio ſanguinem mittat.* Quin & S. Catharina Senenſis hac de cauſa ſuaſit Gregorio Vndecimo, & Vrbano Sexto Pontif. bellum ſanctum inferendum Saracenis & Turcis; cúmque ei obiiceret Pontifex, id intempeſtiuum eſſe ob inteſtinas diſcordias & bella, reſpondit illa, efficax medium ad ſopiendas haſce diſcordias, fore bellum Turcicum. In eo enim Chriſtianos poſituros priuatas lites, & communibus animis contra communem fidei hoſtem libenter ituros. Inſuper in illud emiſſuros homines otioſos & pugnaces, & his emiſſis pacem domi fore. Sapiens vtique conſilium, quod vtinam caperent, & practicarent Reip. & Eccleſiæ Principes. nam domi ditiones ſuas pacarent, & alienas infidelium ſibi & Eccleſiæ acquirerent. Id de S. Catharina Senenſi refert Ambroſ. Catharinus in eius vita. Pari modo tumultus populorum perdidit Alexandriam, quod vt ſignificet Nahum, argutè vocat eam Alexandriam Amon, id eſt, populorum & tumultus. Alexandrini enim aliíque Orientales calidi ſunt, & callidi: calor facit eos mobiles, mutabiles, bilioſos, pugnaces: calliditas facit vafros, ſubtiles, doloſos, induſtrios ad machinandum tumultus & bella.

Polit. Bellum foris creat domi pacem.

Quæ habitat in fluminibus.] Quia Alexandria ab ortu & occaſu cingitur Nilo, qui in varios riuos ſe diuidens vrbem interluit, multáſque in ea facit inſulas.

Digitized by Google

Aqua in circuitu eius.] Vatab. *aquis eſt circũflua:* A
quia ab Oriente & Occidente Nilo, à Septẽtrione mari, à Meridie lacu Mareotico vallatur. Vnde *aquæ* ſunt *muri eius: cuius diuitiæ mare*, quia per mare omnis generis merces eò quaſi ad Orientis, imò orbis, emporium comportãtur. Scribũt Oſorius, Mapheius lib. 1. de rebus Indic. & alij, antequam Luſitani nauigarent in Indiam, & Goa merces Indicas deueherent Vlyſſiponem, omnes illas ex India ſolitas aduehi Alexãdriam, & ex ea deuehi Venetias, indéque diſtribui per Europã. Pro *diuitiæ* heb. eſt חֵיל *chel*, quod robur æquè ac opes ſignificat. Vnde Chald. vertit, *cuius murus eſt mare*; Pagnin. *cuius antemurale eſt mare*; Tigurina, *cuius propugnaculũ eſt mare*. Septuag. verò *chel* deriuantes à חוֹל *chol*, id eſt, incipere, vertunt, *cuius princi-* B
pium eſt mare. Hinc patet Alexandriã aquis & ſitu fuiſſe munitiſſimã. Nam, vt ait Ioſephus libr. 2. de Bello c. 16. *munitur vndiq; aut incommeabili ſolitudine, aut importuoſo mari, aut fluminibus, aut cænoſis paludibus*. Et Solinus Polyhiſt, c. 35. *Alexãdria inſidioſo acceſſu aditur, fallacibus vadis, cæco mari, tribuſq; tantùm canalibus admittit nauigantes*. Et S. Cyril. eius Patriarcha: *Alexandria*, ait, *ſuper alias Ægypti vrbes plurimum excellebat, tuta à prædonibus, & ſecurũ perfugium; quòd aquis vndique ambiatur, & verſus Aquilonem mari alluatur, verſus Auſtrum verò latam & longam, & velut alterũ mare, paludem inquam Mareotidem, habeat: munita ſit inſuper aliis fluminibus, & lacubus cingatur.* C

Vers. 9. *Æthiopia fortitudo eius.*] Æthiopia enim, ſiue Abyſſia, vicina eſt & adiacens Alexandriæ: vnde vocatur Æthiopia ſub Ægypto. Alexandria ergo facilè ex Æthiopia auxiliares copias ad ſe euocabat, & faciliùs ex viciniſſima Ægypto.

Et non eſt finis.] Scil. militum & copiarum, quas ex vicinis gentibus ſibi confœderatis ad ſe accerſebat. Nam &

Africa, & Libyes fuerunt in auxilio tuo.] q. d. Auxiliarem habebas totam Africam, & maximè viciniorem eius partem, ſcil. Libyam. In voce *tuo*, eſt enallage perſonæ, Hebræis vſitata. Tranſit enim à tertia perſona ad ſecundam. Aliter Vatab. q. d. D
Æthiopia & Ægyptus erant auxilio Alexandriæ, ſicut tibi ô Niniue auxiliabantur Africa & Libya. Verùm Africa & Libya vicinæ ſunt Alexandriæ, remotæ verò admodum à Niniue: vnde procliue & facile erat Alexandrinis inde euocare auxilia, non verò Niniuitis.

Vers. 10. *Sed & ipſa* (Alexãdria) *ducta eſt in captiuitatem.*] Hinc Clarius & Arias cenſent Alexandriam iam vaſtatam fuiſſe, cùm hæc ſcriberet Nahum. Verùm ex Ieremia c. 46. 10. conſtat eam vaſtatam à Nabuchodonoſor, qui diu poſt Nahum vixit. Eſt ergo enallage temporis prophetica; ponitur enim præteritum pro futuro, *ducta eſt*, id eſt, ducetur, *in* E
captiuitatem.

Alle. Alexandria populorum eſt Eccleſia. Alleg. Alexandria populorum eſt Eccleſia ex omnibus populis collecta, quæ, vt inquit S. Hier. *habitat ſuper omnes Prophetas, & habet doctores in circuitu ſuo; quorum de ventre manant flumina; cuius initium eſt mare*, id eſt, lex quæ amara eſt, niſi ligno crucis Chriſti dulcoretur: *quæ habet Æthiopiam in fortitudine. Aethiopia quippe præueniet manus eius Deo, & Ægyptum, in quam Dominus venit in nube leui: & Libyes, qui antea habitabant in arentibus, & poſtea facti ſunt in auxilio eius. Et hæc ergo, ſi non ſe attenderit, & omni diligentia cuſtodierit cor ſuum, captiua ducetur, & planget filios ſuos. Et tu ergo Niniue, homines videlicet infideles, homi-* A
nes mundo inhærentes, ſenties ſupplicia, & conſopieris calice meo, cùm illi quoque biberint, qui de mea parte fuerant, & ſuo vitio corruerunt.

Paruuli eius eliſi ſunt.] Alliſi sũt ad ſaxa à Chaldæis, quod ſummæ crudelitatis æquè ac miſeriæ eſt argumentum.

Et ſuper inclytos eius miſerunt ſortem.] q. d. Chaldæi ſuper viros nobiles, & primores Alexandrinos à ſe captos ſortem iecerunt, atque eos quaſi mancipia ſortitò inter ſe diſtribuerunt.

Et omnes optimates eius confixi (Septuag. *alligati*; Tigurina, *vincti*) *ſunt in compedibus.*

Et tu ergo, ô Niniue, pari modo quo Alexãdria, Vers. 11.
inebriaberis calice iræ Dei, vt puniaris & vaſteris; *& eris deſpecta.*] Adeo vt etiam ab inimicis, quos B
antea deſpexeras, cogaris opem poſcere. Pro *deſpecta* Chald. vertit, *peſſundata*; Pagnin. *abſcondita*; Tigurina, *obſcurata*. q. d. Abſcondes te præ metu & trepidatione: vel, vt alij, tolleris de medio, ita vt non appareas; quia deſines eſſe in rerum natura. ita Vatabl.

Verſ. 12.] Omnes munitiones tuæ ſicut ficus cum groſſis ſuis: ſi cõcuſſæ fuerint, cadent in os comedentis.

Verſ. 13.] Ecce populus tuus mulieres in medio tui: inimicis tuis adapertione pandentur portæ terræ tuæ, deuorabit ignis vectes tuos.

Verſ. 14.] Aquam propter obſidionẽ hauri tibi, extrue munitiones tuas: intra in lutum, & calca, ſubigens tene laterem.

Verſ. 15.] Ibi comedet te ignis: peribis gladio, deuorabit te vt bruchus: congregare vt bruchus: multiplicare vt locuſta.

Verſ. 16.] Plures feciſti negotiationis tuas quàm ſtellæ ſint cœli: bruchus expanſus eſt, & auolauit.

Verſ. 17.] Cuſtodes tui quaſi locuſtæ: & paruuli tui quaſi locuſtæ locuſtarum, quæ conſidunt in ſepibus in die frigoris: ſol ortus eſt, & auolauerunt, & non eſt cognitus locus earum vbi fuerint.

Verſ. 18.] Dormitauerunt paſtores tui, rex Aſſur: ſepelientur principes tui: latitauit populus tuus in montibus, & non eſt qui congreget.

Verſ. 19.] Non eſt obſcura contritio tua, peſſima eſt plaga tua: omnes qui audierunt auditionem tuam, compreſſerunt manum ſuper te: quia ſuper quem non tranſiit malitia tua ſemper?

Omnes munitiones tuæ ſicut ficus cum groſſis ſuis.] Vers. 12.
Duplices ſunt in ficubus groſſi: priores ſunt primæ ficus, quæ proinde flores ficulneæ vocantur, vtpote primò maturæ & ſapidiſſimæ: poſteriores ſunt ficus immaturæ, quæ in hyeme per ſe decidunt. De prioribus hîc agitur, q. d. Sicut groſſi, id eſt, primæ ficus præcoces & maturæ (has enim ſignificat Hebr. בכורים *biccurim*) vento cum ſua arbore

Digitized by Google

bore concuſſæ, facilè ex ea decidunt in os come-
dentis,id eſt,hominis ſub ficu hiantis,vt ficus de-
cidentes excipiat & comedat;ita tuæ munitiones,
ô Niniue,concuſſæ à Chaldæis,illico corruent,&
in os,id eſt,in manus & poteſtatem eorū, cadent.
Hoc ſenſu ficus hîc arborem ſignificat, non fru-
ctum.ita Chald.S.Hieron.Haymo,Rupert. & alij
paſſim.Secundò,& meliùs,Vatab.à Caſtro & alij,
per ficus accipiunt non arbores,ſed fructus. q. d.
Sicut ficus poſteriores cum prioribus, ſiue præ-
cocibus,quæ groſſi vocantur, vento agitatæ deci-
dunt in os comedentis; ita cadent muri & propu-
gnacula Niniues in manus Chaldæorum,idq; fa-
cilè & ſine labore.Non enim arbores,ſed fructus
ficuum cadūt in os comedentis.Vnde Syrus ver-
tit, *ſicut ficus temporaneæ* (primitiuæ) *quæ cùm factæ*
(maturæ) *fuerint,cadunt in os comedentis*; Arabicus
Antiochenus, *ſicut ficus pulchræ, quæ cum maturæ
fuerint,cadunt de ore eas comedentis*; Arabicus Ale-
xandrinus, *omnes habitationes tuæ tumētes quaſi ar-
bores ficuum, in quibus remanet reſiduum, quæ cum
fuerint concuſſæ,cecidit quod in eis eſt comedēti illud.*

Ita Tropol. animæ peccatorum ſunt quaſi ficus,
& groſſi,qui cadunt in os diaboli, ait Theophyl.
vti in eius os cecidit Adam comedens pomū ve-
titum,quod videtur fuiſſe ficus. Sic pariter Ana-
gogicè in die iudicij,inquit Rupert. *quando mani-
feſtè veniet Deus noſter, & non ſilebit; quando ignis
in conſpectu eius exardeſcet, & in circuitu eius tem-
peſtas valida*;magno terræ motu cadent munitio-
nes totius orbis, quantæcūque vel qualeſcūque,
tam ſpirituales quàm materiales poſſunt intelligi,
& illæ quarum primus ſtructor fuit Cain, & illæ
quas contra veritatem exſtruxit ſpiritus erroris,
omnes cadent in os deuorantis inferni,glutientis
abyſſi,gehennalis incendij.

Vers.13. *Ecce populus tuus mulieres.*]id eſt, quaſi mulie-
res imbelles, effeminatus fuit ô Niniue. Vnde
Chald. vertit, *ecce populus tuus imbecillis eſt inſtar
mulierum,in medio tui*:quia ob eius ignauiā &me-
tum *inimicis*,&c. *pandentur portæ*; Vatab. *aperient ſe
portæ*,ſcil.ſponte ſua,vt ſit hyperbole. Tropol. S.
Hier. *Niniue*,inquit,*id eſt, homines ſæculares paſſio-
nibus eneruati ſunt, & viribus elanguerunt, vt imbe-
cillitati mulierum comparentur. Nihil enim in ani-
mabus ſuis forte, nihil robuſtum poſſident & virile.
Vnde inimici præualentes aduerſus eos, aperuerunt
omnes ſenſus eorum, & per corporales ianuas intro-
greſſi ſunt;quia diſſolutis manibus,id eſt,operibus vo-
luptatis,quidquid in te habueras roboris perdidiſti.*

Deuorabit ignis vectes tuos.]Ignem propriè ac-
cipio,de quo dixi c.2.v.13.Aliter Vatab.q.d. Ve-
ctes tui, qui aliàs ſolent eſſe ferrei & fortiſsimi,
ad inſultus Chaldæorum non reſiſtent, ſed illico
diſsilient,vt videantur igne conſumi.

Vers. 14. *Aquam propter obſidionem hauri tibi.*]q.d.Inſtat
tibi,ô Niniue,obſidio;ad eam ergo te para,aquam
& annonam compara;erit enim longa &diuturna
obſidio. Vrbes quædam carent puteis, vnde per
aquæductus forinſecus ex fontibus vel flumini-
bus,aquas in ciſternas excipiunt & conſeruāt; vti
fit Brugis Flandrorum; quin & Romæ plerique
aqua non puteali,ſed fontana per aquæductus in-
uecta vtuntur.Talis videtur fuiſſe Niniue. Vnde
monet Propheta,vt ante obſidionem de aqua ſibi
prouideat.Vnde Syrus vertit, *aquas in tribulatione*
(obſidione) *hauri tibi*, Arabicus, *aquam in anguſtia
hauri tibi.*

Intra in lutū.]Hoc eſt,vt S.Hier.ſubigendo ar-
gillam lateres confice,quibus ruinas murorū ob-
A ſtruas; ſed fruſtra id facies,quia ibi & in iſto ope-
re igne & ferro te vaſtabunt Chaldæi. Tropol. S.
Hier.corpus,inquit,noſtrum eſt lutū,&later: *quia
quaſi terra, & paleis, & aqua; ita carnibus, ſanguine,
venis,neruis,oſſibúſq; compactum eſt.q.d.Quia ſemel,
ô anima,ingreſſa es lutum,& clauſa corpore. ſuſtine
iniuriam & neceſſitates corporis, & cōculcare ab ini-
micis, & omnia ad conficiendam carnem, quæ pœni-
tentia digna ſunt,patere.Semel enim aſſumens lutum
& paleas, & manibus huius ſæculi negotijs inuoluta,
debes per iniuriā ſponte calcari. Et tamen noli ſalu-
tem penitus deſperare:eſto confidens,& corpus,id eſt,
laterem tuū,propter aſſumptū ſermonem,quaſi aquam
in ſeruitutem redige, & ſubiice tibi, vt domineris la-
teri tuo, ne viuax te gehennæ flamma conſumat.*

B *Peribis gladio, deuorabit te vt bruchus.*] q. d. Vers. 15.
Sicut bruchus omnia germina abſumit,ita gladius
hoſtilis omnia ciuiū tuorum agmina perdet,&,vt
ait S.Hier. *quidquid in te virēs videbatur, & naturæ
bono ſponte germinans,auaro dente conſumit; & quaſi
bruchus volatu perdito, & grauatus pōdere ſuo, ita &
tu grauata onere peccatorum detraheris in terram.*

*Congregare ergo vt bruchus, multiplicare vt lo-
cuſta.*]q.d.Cōtrahe & collige numerum militum
maximum, quantus eſſe ſolet numerus brucho-
rum & locuſtarum,ſi ita velis & poſsis; ſed fru-
ſtra: nam nullæ copiæ te tutari valebunt; certò
enim peribis.Eſt ironia.Bruchus eſt ſpecies locu-
ſtæ,de qua dixi Ioël.1. verſ.4.

C *Plures feciſti negotiationes tuas quàm ſint ſtellæ cœ-
li:bruchus expanſus eſt, & auolauit.*] q.d. Plurimas Vers.16.
collegiſti merces & opes, ſed iſtæ omnes vt bru-
chus citò à te auolabunt ad Chaldæos, à quibus
diripientur. Vatab. *plures habuiſti mercatores,quàm
ſint ſtellæ cœli:ipſi autem erunt ſicut bruchus,qui vbi
omnia depaſtus eſt auolat.*q.d.Mercatores tui,ô Ni-
niue, mox vt famā belli & obſidionis audierint,
aufugient cum ſuis mercibus & opibus; inſtar
bruchi deficiente germine auolantis. Sic & à Ca-
ſtro & Pagnin.qui vertit, *bruchus graſſatus eſt, &
auolauit.*Hoc eſt quod ait Sophar Iob cap. 20. 5.
*Quòd laus impiorum breuis ſit, & gaudium hypocri-
tæ inſtar puncti.Si aſcenderit vſque ad cœlū ſuperbia
eius, & caput eius nubes tetigerit, quaſi ſterquili-*
D *nium in fine perdetur: & qui eum viderant dicent,
Vbi eſt? velut ſomnium auolans non inuenietur,trāſiet
ſicut viſio nocturna.*Sic quoque accipi poteſt illud
Sapientis Prouerb. 23.5. *Ne erigas oculos tuos ad
opes,quas non potes habere* (ſcilic.iuſtè & licitè,q.d.
Quas habere vel retinere eſt nefas) *quia facient
ſibi pennas quaſi aquilæ, & volabunt in cœlum*; ſicut
aues captæ ab aucupe, dum patet exitus, illico ab
eo quaſi iniuſto & tyranno auolant: ſimili enim
modo opes ab iniuſtis poſſeſſoribus, quaſi capti-
uæ violenter detinentur; vnde vt ab hac captiui-
tate in libertatem ſe aſſerant,ſeruiántque Deo &
iuſtis,propter quos creatæ ſunt, ad eos aduolant,
vti docet Sapiens Prouerb.28.8.

E *Cuſtodes tui quaſi locuſtæ.*] q.d. Duces & mili- Vers.17.
tes,qui te ô Niniue cuſtodiebant, erunt quaſi lo-
cuſtæ,quæ rectore carentes,in periculo huc illúc-
que diſcurrunt, quæque nocturno frigore torpi-
dæ,oriente ſole incaleſcentes,auolant:ita & igna-
ui tui milites,accedēte Chaldæo, quaſi igne per-
cuſſi & perculſi diffugient. Nota, *Cuſtos* Hebræis
vocatur præfectus,Rex,Dominus,huius enim eſt
cuſtodire & tueri ſibi ſubditos.Sic Iob c.7. v.20.
Deū vocat cuſtodem,id eſt,regem & Dominum
hominum.Sic Ieremias c.4.17.cuſtodes vocat re-
ges gentium,qui venturi erant contra Ieruſalem.

Digitized by Google

A Pro *cuſtodes* heb. eſt *minneZaraich*, quod deriuatur à נצר *neZer*, id eſt, corona, diadema, coma, ſeparatio, conſecratio, nazaræatus. Vnde Vatabl. vertit, *coronati tui*, id eſt, vt Pagnin. *magnates & principes tui*; Chald. *lamina tua flammificant ſicut locuſta. Lamina*, ſcil. coronarum & diadematum, quibus hi principes decorabantur. alij, *Nazaræi tui*; alij, *ſeparati & conſecrati tui*. Principes enim, ſicut ſacerdotes, dignitate æquè ac corona & veſte, à plebe erant ſeparati. Tigurina, *comatuli tui locuſtas referunt*. q.d. Principes tui erant comati, ipſaque coma & cæſarie, velut corona & diademate, ab aliis fuerunt quaſi dignitate ſeparati. Coma enim & cæſaries in viro, eſt quaſi corona dignitatis. Hinc Nazaræi apud Hebræos à vulgo ſeparati erant, & quaſi conſecrati Deo per comam quam alebant: coma ergo erat inſigne honoris & dignitatis.

Et paruuli tui quaſi locuſta locuſtarum. [*Paruuli*, id eſt, inferiores & gregarij milites. omnis generis & gentis. Hos enim ſignificat Heb. טפסר *tapſar*, quos proinde Septuag. vocant commiſtos, ſcil. ex varia hominũ ſorte & gente. ita S. Hier. hi enim, quia ſunt parui, & plurimi variíque, rectè comparantur locuſtis, vti iiſdem comparantur ea de cauſa Madianitæ Iudic. 6. v. 5. Alij *tapſar* cenſent compoſitum ex טף *taph*, id eſt, paruus, & סר *ſar*, id eſt, princeps. Vnde Chald. vertit, *duces tui*; Pagnin. *principes tui*; Vatabl. *optimates tui*; Tigurina, *ingenui tui*; Arabicus Antiochenus, *armati tui*; Arab. Alex. *populus tuus*; Syrus verò, *Nazaræi* (continentes, caſti) *tui quaſi locuſta inhærens*, vel *infixa ſepi*.

Taphſar quid?

Melius *taphſar* exponas *paruus principis*, ſcilic. ſeruus & miles. ita noſter & Septuag. Porrò locuſta locuſtarum, eſt locuſta non magna & prægrandis, vt vult à Caſtro, ſicut canticum canticorum eſt magnum & inſigne præ cæteris cãticum; ſed parua, putà proles & ſoboles locuſtæ, ſcil. attelabus, vt vertunt Septuag. & Tigurina. Vnde S. Hier. ſic explicat, q.d. *Sunt locuſta & bruchus, & paria genimina locuſtarum, quæ vocantur attelabi, ſole incaleſcente auolant, nec reperiuntur, ſic tu ô Niniue diſpergeris & fugies. Natura enim locuſtarũ eſt, vt in frigore torpentes, per calorem volitent. Porrò attelabus, quem ſignificantiùs comeſſorem interpretatus eſt Aquila, parua locuſta eſt inter locuſtam & bruchum, & modicis pennis reptans potiùs, quàm volãs, ſempérq; ſubſiliens, & ob hanc cauſam vbicũque ortus fuerit, vſque ad puluerem cuncta conſumit; quia donec creſcant pennæ, abire non poteſt*. Vide de locuſtis & attelabis ea, quæ notaui Ioël. 1. verſ. 4. Vbi nota hebraiſmum: Hebræi enim cùm volunt ſignificare animal tenerum, & recèns natum, ei adiũgunt nomen matris, quaſi ipſum adhuc matrem ſectetur, ab eáque lactetur vel alatur. Sic vocantur agni ouium, id eſt, agni teneri, ſequentes oues matres ſuas. Sic Alexander vocatur hircus caprarum, id eſt, hœdus capram matrem ſequens, quia erat iuuenis, Daniel. 8. verſ. 5. Sic catulus leænæ vocatur leunculus leænam matrem comitãs. Sic Samſon ait Iudic 15. 16. *In maxilla aſini, in mandibula pulli aſinarum*, id eſt, aſelli lactentis & ſequentis aſinam matrem ſuam, *deleui eos, & percuſſi mille viros*. Fortis enim viri eſt, per rem paruã magna facere, vti Samſon per mandibulam aſelli occidit mille Philiſthæos.

Non eſt cognitus locus earum.]Hoc eſt, ipſæ locuſtæ non ſunt cognitæ, nec inuẽtæ in loco ſuo, quia perierunt. Eſt hypallage. Vide dicta c. 1. 18.

Dormitauerunt paſtores (principes & duces) *tui rex Aſſur*.]O rex Niniues. Significat deſidiam ducum cauſam fuiſſe, cur à Chaldæis caperetur Niniue. ac proinde ipſos duces à Chaldæis eſſe occiſos, & plebem diſperſam. Hoc eſt enim quod ſubdit: *Sepelientur principes tui* primò vino, deinde humo. q.d. Chaldæi inuadent Niniuen ſomno vinóque ſepultam, itáque ſepultos occident, & in foſſis ſepelient. Septuag. vertunt, *conſopiuit fortes tuos*, ſcil. rex tuus ô Niniue, ſicut Balſaſar mero conſopiuit optimates: quos proinde Cyrus capta Babylone, eadem nocte oppreſſit & occidit, Daniel. c. 5. 1. & ſeq. Quod Tropol. S. Hier. explicat de diabolo: hic enim eſt rex Niniues, id eſt, mun- B di. *Semper enim*, inquit, *diaboli ſtudium eſt vigilantes animas conſopire. Denique & in paſſione Domini Apoſtolorũ oculos graui ſopore premit, quos Saluator ſuſcitans ait: Vigilate & orate, ne intretis in tentationem. Et rurſum: Quod vobis dico, omnibus dico, vigilate. Hinc quos ille ſuaui & pernicioſo carmine Sirenarum illexerit ad dormiendum, excitat ſermo diuinus, & dicit: Surge qui dormis, & illuminabit te Chriſtus*, Epheſ. 5. Vnde idẽ Anagog. dicet Chriſtus in excidio Niniues, id eſt, in fine mundi, cùm homines ob peccatum ſomno mortis conſopitos reſuſcitabit, facietq; reſurgere ad vitam beatam.

Vers. 18.

Diabolus ſomnum, Chriſtus vigiliam inducit.

Latitauit populus tuus in montibus.] Chald. Tigurina & Pagnin. *diſperſus eſt populus tuus per* C *montes*, ſcil. fugiens Chaldæos, ac in montibus & ſpeluncis ab eis ſe abſcondens.

Non eſt obſcura cõtritio tua.]q.d. Clades & ſtrages tua, ô Niniue, tuum inquam excidium, nõ eſt ſecretum, ſed publicum totique orbi conſpicuum. Septuag. vertunt, *non eſt ſanitas contritionis tua*, id eſt, plagæ & vulneris tibi à Chaldæis inflicti; Chald. *nõ eſt qui doleat ſibi de fractione tua*. q.d. Non eſt qui tibi tuæq; plagæ condoleat. Pagnin. *non eſt curatio fracturæ tuæ*; Tigurina, *neque leue eſt vulnus tuũ ſed acerba plaga tua*; Vatab. *non erit curatio fractura tuæ, doloris plena erit plaga tua*, id eſt, fractura tua nulla ratione curari poterit, vulnus quod accipies à Chaldæis, erit plenum doloris.

Vers. 19.

D *Omnes qui audierunt auditionem tuam*; hoc eſt rumorem & famam de tua calamitate & excidio. eſt metonymia: ponitur enim actus pro obiecto, ſcil. auditio pro re audita, putà pro nuncio & fama: *compreſſerunt manum ſuper te*.]Id eſt, vt Chald. *comploſerũt ſuper te manibus lætantes*; quia *tua malitia* & tyrannis, per tributa, onera, aliáſque exactiones & oppreſſiones *tranſiit* per vniuerſos, omnéſque iugiter vexauit. q.d. Quia alios ſemper afflixiſti, idcirco nunc pari modo affliget te Deus per Chaldæos, omnéſque gaudebunt, & laudabunt iuſtum Dei in te iudicium.

Symbol. & Tropol. omnia quę hiſce tribus ca- E pitibus de Niniue, eiúſque pompa, opibus, viribus, gloria, illecebris, fuco, fraudibus, vanitate, & excidio dicta ſunt à Propheta, facile eſt mutato tantùm nomine Niniues in nomen mundi, adaptare mundo, eiúſque pompæ, opibus, gloriæ, vanitati, & interitui, quæ in dies oculis noſtris cernimus, & plenè cernemus in eius fine, putà in die iudicij. Quocirca ſapienter monet S. Ioannes 1. ep. 2. 15. *Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo ſunt; qui diligit mundum, non eſt charitas Patris in eo*. Et rurſum: *Mundus tranſit & concupiſcentia eius*. Vbi S. Aug. *Quid vis*, inquit, *vtrùm amare temporalia, & tranſire cum tempore, an Chriſtum amare, & in æternum viuere?* Idem epiſt. 36. *Vincula*, ait, *huius mũdi aſperitatem habent veram, iucun*

Symb. omnia Niniues ſunt mundi.

iucunditatem falſam; certum dolorem, incertam voluptatem, durũ laborem, timidam quietem; rem plenam miſeriæ, ſpem beatitudinis inanem. S. Ambr. lib. de Virgin. *Diſcite*, ait, *in hoc mundo ſuper mundum eſſe. Si corpus geritis, volitet in vobis ales interior.* S. Chryſoſt. homil. 77. in Matth. *Cur perforato dolio aquam ingeris? Nihil enim aliud eſt pro præſentibus iſtis laborare, quàm flammã decerpere, quàm pugnis aera cædere. Certè fruſtra curris. Vanitas enim omnia.* S. Greg. hom. 3. in Euang. *Deſpiciamus*, ait, *cuncta præſentia. Nulla ſunt etenim, quæ tranſire poſſunt. Turpe ſit diligere, quod conſtat citiùs perire. Non nos terrenarum rerum amor ſuperet, non ſuperbia, nõ ira dilaniet, non luxuria polluat, non inuidia conſumat.* Et homil. 5. *Ipſæ ruinæ eius prædicant, quòd amãdus non eſt. Si enim ruinam ſui domus quaſſata minaretur, quiſquis in illa habitaret, fugeret: & qui ſtantem dilexerat, recedere quantocyus à cadente feſtinaret. Si igitur mũdus cadit, & nos eum amando amplectimur, opprimi volumus potiùs, quàm habitare: quia nulla nos ratio à ruina illius ſeparat, quos eius paſſionibus amor ligat.* S. Bernardus paſſim mundum vocat ſtabulum, viam peccatorũ, carcerem, atrium diaboli, noctem, plenum ſpinis, crucem, infidum, amantem nihil, vento vanitatis impulſum, inimicum Deo. *Impellit*, ait ipſe ſerm. 85. in Cant. *omnes, ſed ſolos euertit amicos ſuos, id eſt, conſentaneos ſibi. Nolo eſſe amicus mũdi, ne cadam. Nam qui vult eſſe huius mundi amicus, inimicus Dei conſtituitur, quo vtiq; nullus grauior caſus.* Idem ſerm. 9. in cœna Domini: *Amor*, ait, *mundi totum mundũ quærit, & nũquam ſatiatur. Imò cùm plus habet, plus cupit ſemper habere. Amor Dei, vnum cupit ſemper habere ſolum, illo contentus eſt, nil aliud iam poſſidere præoptat. Amor Dei nil aliud quærit, niſi ſolũ Deũ.* Idem ſerm. de miſeria humana, *Vide miſer homo, quia totum eſt vanitas, totum ſtultitia, totũ dementia, quidquid facis in hoc mundo, præter id ſolum quod in Deum, & propter Deum, & ad honorem Dei facis. Es mundum diligis, & Deum relinquis. Mundũ qui diligit, ſemper eſt in anguſtia. mundo viuere mors eſt, mundo anima mortua viuet. Dum viuis in carne, morere mundo, vt poſt mortem carnis Deo viuere incipias.* ait ipſe epiſt. 105. Idem in Meditat. *Dic mihi*, ait, *vbi ſunt amatores mundi, qui ante pauca tempora nobiſcum fuerunt? Nihil ex eis remanſit niſi cineres & vermes. Attende diligenter, qui ſunt & fuerunt, ſicut tu comederunt & biberunt, riſerunt, duxerunt in bonis dies ſuos, & in pũcto ad inferna deſcenderunt. Hic caro eorum vermibus, illic anima eorum ignibus deputatur, donec rurſus infelici collegio colligati, ſempiternis ignibus inuoluantur. Qui ſocij fuerunt in vitijs, ſocij erunt in pœnis: vna namque pœna*

A *illos implicat, quos vnus amor in crimine ligat.* Boëtius lib. 2. de Conſol. metro 3.

Rara ſi conſtat ſua forma mundo,
Si tantas variat vices,
Crede fortunis hominum caducis,
Bonis crede fugacibus.
Conſtat æterna poſitũmque lege eſt,
Vt conſtet genitum nihil.

Quin & Cicero Tuſcul. 4. *Quid*, ait, *videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis, totiúſque mundi nota ſit magnitudo?* Et Seneca: *Doce*, inquit, *leue eſſe & vanum hoc, quod apud homines felicitas dicitur, vnam illi ſyllabam facillimè accedere.* Syllaba hæc eſt *fel*: felicitas enim terrena, eiúſque mel facilè in fel vertitur, aut eſt *in*: felicitas enim facilè fit infelicitas.
B Et Plinius in Panegyr. Traiani: *Habet*, ait, *has vices conditio mortalium, vt aduerſa ex ſecundis, ſecunda ex aduerſis naſcantur.*

Hæc cogitabat, hæc ſapiebat Aulicus ille Cæſaris, qui lecta vita S. Antonij, conuerſus ad ſocium: *Dic*, ait, *quæſo te, omnibus laboribus noſtris, quò ambimus peruenire? Quid quærimus? Cuius rei cauſa militamus? Maiórne eſſe poterit ſpes noſtra in palatio, quàm vt amici Imperatoris ſimus? Et ibi quid non fragile plenũmque periculis? Et per quot pericula peruenitur ad grandius periculum? Et quamdiu iſtud erit? Amicus autem Dei ſi eſſe voluero, ecce nũc fio.* Et mox: *Ego iam me abrupi ab illa ſpe noſtra, & Deo ſeruire ſtatui; & hoc ex hora hac, hoc in loco*
C *aggredior. Te ſi piget imitari, noli aduerſari. Reſpondit ille, ſe adhærere ſocio tantæ mercedis, tantæq; militiæ.* Ambo ergo valedicentes aulæ & mundo, ibidem Dei obſequio ſe manciparunt. *Et ambo habebant ſponſas, quæ poſtea quàm hoc audierunt, dicauerunt etiam ipſæ virginitatem tibi ô Domine.* ita S. Aug. lib. 8. Confeſſ. c. 6.

Hæc ſapiebat S. Romula, quæ mũdum calcans, totámque ſe dedicans Deo, moriens à duobus angelorum choris pſallentibus deducta eſt in cœlum. de qua proinde S. Greg. homil. 40. in Euang. ita exclamat: *O vos qui in hoc mundo diuites aut*
D *eſſe creditis, aut eſtis, conferte, ſi poteſtis, falſas diuitias veſtras veris diuitiis Romulæ. Vos in huius mundi via omnia amiſſuri poſſidetis, illa nihil quæſiuit in itinere, & omnia inuenit in peruentione. Vos lætam vitam ducitis, triſtem mortem timetis; illa triſtem vitam pertulit, ad lætam mortem peruenit. Vos ad tempus quæritis obſequium hominum, illa deſpecta ab hominibus inuenit ſocios choros angelorum. Diſcite ergo fratres temporalia cũcta deſpicere, diſcite honorem tranſeuntem contemnere, æternam gloriam amare.*

COMMEN

Digitized by Google

COMMENTARIVS
IN HABACVC.

ARGVMENTVM.

SANCTVS Hieronym. in prologo: *Habacuc, inquit, vel ex eo quòd amabilis Domini eſt, vocatur amplexatio, vel quòd in certamen & luctam, & (vt ita dicam) amplexum cum Deo congreditur, amplexantis, id eſt, luctantis, ſortitus eſt nomen* (Habacuc enim deducitur à חבק *chabac*, vel *habac*, id eſt, amplexari, complecti, ſtringere.) *Nullus enim tam audaci voce auſus eſt Deum ad diſceptationem iuſtitiæ prouocare, & dicere: Cur in rebus humanis, & in mundi iſtius politia tanta rerum verſatur iniquitas?* Idem in Prologo galeato, qui Bibliis præfigitur: *Habacuc*, ait, *luctator fortis & rigidus, ſtat ſuper cuſtodiam ſuam, & figit gradum ſuper munitionem ſuam, vt Chriſtum in cruce contempletur, & dicat: Operuit cælos gloria eius, & laudis eius plena eſt terra. Splendor eius vt lux erit, cornua in manibus eius: ibi abſcondita eſt fortitudo eius.*

Habacuc idē eſt quod luctator, ſcilicet cum Deo.

Chaldæus Paraphraſtes tradit Habacuc fuiſſe filium Sunamitidis defunctum, quem Heliſæus vitæ reſtituit, 4. Reg. 5. 36. Verùm obſtat ratio temporum. Nam Heliſæus floruit ſub Ioſaphat; Habacuc verò diu pòſt, ſub Manaſſe. Iſidorus & Epiphan. in vita Habacuc, tradunt eũ fuiſſe oriundum ex tribu Simeon, ex agro Bithicucar, vel, vt Epiphan. nominat, Bexzochar. Hebræi in Seder olam cenſent, Nahum, Ioëlem & Habacuc prophetaſſe ſub Manaſſe, eum verò non nominaſſe ob eius impietatem & ſcelera. Verùm proœmio in Nahum oſtendi Nahum prophetaſſe poſt excidium Samariæ, quod contigit anno 6. Ezechiæ, & ante obſidionem Hieroſolymæ factam à Sennacherib, quæ contigit anno 14. Ezechiæ. Ergo inter annum ſextum & decimum quartum Ezechiæ prophetauit Nahum: quare ſub idem tempus videtur prophetaſſe Habacuc. ita Ribera in proœmio. Communior tamen ſententia eſt, Habacuc ante Sophoniam & Ieremiam, paulò poſt Nahum prophetaſſe ſub Manaſſe. ita Hebræi, Gueuara, à Caſtro, Vatabl. Clarius, Arias & alij. Videtur ergo Habacuc vnus fuiſſe è Prophetis illis, quos Deus miſit ad Manaſſen, vt eum de impietatibus ſuis arguerent, 4. Reg. 21. 10.

Prophetauit ſub Manaſſe.

Putant aliqui, vt S. Hieron. Remig. Albert. Hugo & Lyran. Habacuc poſt excidium Hieroſolymæ, directè & ex profeſſo prophetare excidium

A Babylonis & Chaldæorum; ſicut Nahum, qui eum præceſſit, prophetauit excidium Niniues & Chaldæorum. Verùm dico: ex profeſſo Habacuc tollit onus contra Iuda & Ieruſalem, eorúmque excidium per Chaldæos, conſequenter tamen Chaldæorum quoque per Cyrum & Perſas interitum prædicit. Solent enim Prophetæ triſtibus læta ſubiungere, & poſt minas conſolari. Ita hîc Habacuc, vt ſoletur Iudæos à Chaldæis vaſtandos & in Babylonem abducendos, prædicit Chaldæos pariter poſt 70. annos à Cyro perdendos, túmque Iudæos è Babylone liberandos & in patriam redituros. ita S. Gregor. Nazianzen. orat. 1. Apolog.

Contra Iuda & Ieruſalem.

B & ibi Elias Cret. S. Chryſoſt. lib. 2. de Prouidentia, Theodoret. Theophyl. Gueuara. Porrò à Cyro liberatore, exemplo Iſaiæ c. 45. 8. aſſurgit ad Chriſtum redemptorem, eíque c. 3. carmen inſigne pangit, quo eius natalem, vitam, paſſionem, reſurrectionem, ſecundum aduentum ad iudicium, quo impios damnabit, pios beabit, graphicè depingit & celebrat. Nam liberatio Iudæorum è Babylone, fuit typus liberationis hominum è ſeruitute peccati, diaboli & inferni. Iudæa enim, ſiue terra promiſſa typus eſt cæleſtis patriæ, Chaldæi dæmonum, Iudæi humani generis; Ieſus filius Ioſedec, Zorobabel, Eſdras & Cyrus Babylonis de-

C ſtructor vindéxque Iudæorum, figuram geſſerunt Chriſti, Regis & Pontificis, Redemptoris noſtri. Hinc ſequitur, hunc Habacuc ante excidium Hieroſolymæ prophetaſſe, ac conſequenter non eſſe eundem cum Habacuc, qui per aërem raptus ab angelo, & ex Iudæa traductus in Babylonem, ibi prandium tulit Danieli c. 14. 32. coniecto in lacum leonum, vti cenſet S. Hieron. in prologo non tam ex ſua, quàm ex Hebræorum ſententia. Ille enim Habacuc fuit diu poſt excidium Hieroſolymæ, cùm iam Iudæi in Babylone degerent captiui: hic autem noſter fuit ante excidium; nam illud prophetat dicens cap. 1. 6. *Ecce ego ſuſcitabo Chaldæos gentem amaram & velocem, ambulantem*

Alius eſt ab Habacuc Danielis.

D *ſuper latitudinem terræ, vt poſſideat tabernacula non ſua*, &c. Adde, Danielem coniectum eſſe in lacum leonum ſub Euilmerodach, qui patri Nabuchodonoſori in regnum ſucceſſit: Nabuchodonoſor autem 44. annis regnauit, & ante eum Ioſias regnauit in Iuda 31. annis, ante eum Amon annis duobus, ante Amon Manaſſes annis 55. ante Manaſſen Ezechias annis 29. Pone Habacuc cœpiſſe prophetare ſub finem regni Ezechiæ, vel, vt Hebræi, ſub Manaſſe, túnque eum fuiſſe triginta annorum

Digitized by Google

annorum (nam ante trigeſimum annum apud Hebræos ordinariè nemini docere, aut prophetare licebat) atque adde annos regum iam recenſitos, colliges Habacuc longè ſuperaſſe annum centeſimum, ſi vnus idémque fuit noſter hic cum illo Danielis. Hoc autem non videtur probabile, nimirum quòd vir ea ætate decrepitus prandium ferret meſſoribus. Quare ſicut duo fuerunt Mi- A chææ Prophetæ, & duo Abdiæ, vti dixi in eorum procemiis, ita & duo fuerunt Prophetæ habentes idem nomen Habacuc.

Denique Habacuc Sanctorum catalogo inſcriptus legitur die 15. Ianuarij, vbi hæc de eo habentur: *In Iudæa Sanctorum Habacuc & Michæa Prophetarum, quorum corpora ſub Theodoſio ſeniore diuina reuelatione reperta ſunt.*

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Queritur Habacuc de Iudæorum prauitate, quòd ſcilicet nullus apud eos iuri & rationi ſit locus; ſed impunè dominetur opum honoríſque cupido, ideóque iniuſtus præualeat aduerſus iuſtum, & egrediatur iudicium peruerſum. Cui reſpondet Deus verſ. 5. ſe hanc prauitatem puniturum per Chaldæos, eámque Iudææ excidio vindicaturum. Quocirca mirè Chaldæorum potentiam, celeritatem, induſtriam, ferociam & crudelitatem exaggerat. His minis territus Habacuc verſ. 12. Deum precatur, vt ſuum populum quaſi filium virga corripiat, non gladio interimat & perdat, eo quòd minora ſint peccata Iudæorum ſceleribus Chaldæorum, ne dum leuiora illorum expurgat, grauiora horum ſinat perpetrari.

Verſ. 1.] Onus, quod vidit Habacuc propheta.

Verſ. 2.] Vſquequo Domine clamabo, & non exaudies? vociferabor ad te vim patiens, & non ſaluabis?

Verſ. 3.] Quare oſtendiſti mihi iniquitatem & laborem, videre prædam & iniuſtitiam contra me? & factum eſt iudicium, & contradictio potentior.

Verſ. 4.] Propter hoc lacerata eſt lex, & non peruenit vſque ad finem iudicium: quia impius præualet aduerſus iuſtum, propterea egreditur iudicium C peruerſum.

VERS. 1. ONVS, *quod vidit Habacuc.*] Pro *onus* Septuag. vertunt λῆμμα, id eſt, *aſſumptio*, qua ſcilicet Deus gratia prophetica mentem Habacuc corripiés, & à rebus humanis abſtrahens, rapiebat ad res diuinas & futuras contempládas, inquit Theodor. quem S. Petrus apud S. Clementem in lib. Recognit. ſextum ſenſum appellat. Eſt, inquit, *& alius ſextus ſenſus, id eſt, prænoſcendi: iſti enim quinque ſenſus ſcientiæ capaces ſunt, ſextus autem præſcientiæ, quem habuerunt Prophetæ.* Porrò *onus*, eſt oneroſa & minax prophetia. Vide dicta Nahum 1. 1. D

VERS. 2. *Vſquequo Domine.*] Aliqui cenſent Prophetam præuidiſſe excidium Hieroſolymæ mox futurum per Chaldæos, pro eóque auertendo ardenter & crebrò oraſſe; cúmque videret ſe non exaudiri, ſed immotam excidij manere ſententiam, de eo hîc queri apud Deum, non ex impatientia, ſed ex dolore & commiſeratione ſuæ gentis. ita Vatabl. & Ribera. imò S. Hieron. Remig. Albert. Hugo & Lyran. cenſent Prophetam hæc dixiſſe poſt vaſtatam Ieruſalem, ac queri quòd B Deus permiſerit eam ab infidelibus & impiis Chaldæis ita vaſtari.

Meliùs S. Chryſoſt. Nazianz. Theod. Theoph. Gueuara & à Caſtro, quos citaui in procemio, cenſent Prophetam conqueri de prauitate morum ſui æui ſuique populi, quòd ſcilicet cùm Deum ſæpè precatus eſſet, vt eam inhiberet ac frenaret, non fuiſſet exauditus, ſed potiùs ſcelera ipſa augeri & multiplicari cerneret. Hoc enim clarè verba ſignificant, cùm ſubdit: *Lacerata eſt lex; quia impius præualet aduerſus iuſtum, propterea egreditur iudicium peruerſum.* Loquitur ergo non de tyrannide & violentia Chaldæorum, qui erant exleges, ſed de peruerſitate Iudæorum, qui legem quam à Deo acceperant, violabant opprimendo iuſtos, eorúmque cauſas & iudicia peruertendo. Vnde Septuag. vertunt, *contra me factum eſt iudicium, & iudex accipit.* Queritur itaque de populo Iudaico, quòd, cùm is ſit fidelis & à Deo electus, tamen vi, rapina & ſceleribus ſit plenus, atque ſe diſcruciat eo quòd Deus eum ab his non expurget & liberet. Quocirca reſpondet ei Deus verſ. 5. ſe hæc ſcelera puniturum & expiaturum per Chaldæos. Ait ergo: *Vſquequo Domine clamabo*, vt ceſſare facias has rapinas & ſcelera in populo tuo, *& non exaudies?* hoc eſt, & non exaudis me continuò clamantem.

Vociferabor ad te vim patiens.] Hebr. *vociferabor ad te* חמס *chamas*, id eſt, iniquitas. q. d. Videns aſſiduè tot rapinas & iniurias, ad ſingulas clamo *chamas*, dicóque: En Domine *chamas*, en *chamas*, en noua vis, en noua rapina, en nouum ſcelus. Singula enim populi mei ſcelera ita me affligunt, vt ab iis vim pati videar. Vnde Chald. vertit, *clamito in conſpectu tuo, numquid eſt apud te ſeruandi poteſtas?* q. d. Video Domine in tuo meóque populo nullam eſſe Dei reuerentiam, nullum hominum pudorem aut timorem, ſed eos perfricta fronte iniurias & iniquitates perpetrare, calcare diuina & humana iura, opulentos & potentes affligere & opprimere inopes & innocentes, ac eorum bona nunc vi, nunc fraude corradere; quin & arte vel armis, magiſtratus & clauum Reipubl.

inua

inuadere, ac ſumma rerum potiri. Vides eadem tu ô Domine. cur ergo taces? cur diſſimulas? cur tantis malis non mederis? itáne dormit tua prouidentia, tua vindicta, vt inſontes opprimi, ſontes dominari ſinas? vim patior ego, affligor & crucior, nec ferre ſuſtineo: zelus enim domus tuæ comedit me. Vim pateris & tu: quomodo eam ſuſtines? videris Tyrannis & impiis vel non poſſe, vel nolle defendere & ſaluare innocentes. Luget enim Habacuc, & Prophetæ probi & zeloſi, non tantùm ipſos læſos, & iniuriam paſſos, ſed etiam (imò magis) ipſos lædentes & iniurios. Nam, vt ait Ariſtot. *minor eſt iniuria iniuriam pati; maior iniuria eſt iniuriam inferre.* Et Socrates apud Platonem in Gorgia: *Qui iniuriatur*, ait, *iniuſtúſque eſt, omnino eſt ante alios miſer; miſerior autem ſi iniuriarum pœnas numquam luat; minùs verò miſer ſi luat, ſupplicúmque iuſtum diis hominibúſque reportet.* Et Cato dicebat ſe malle pro collato beneficio nullam reportare gratiam, quàm pro perpetrato maleficio non dare pœnam: ſignificans nil eſſe periculoſius impunitate, quæ ſemper ad deteriora inuitat, vti refert Plutarch. in Apoph. Rom. Luget ergo Habacuc, queritúrque cur iniuſtitia præualeat aduerſum iuſtitiam, & in iuſtos impunè graſſetur. *Et hoc dicit*, ait S. Hieron. in prologo, *præ mentis anguſtia, neſciens aurum in igne conflari, & tres pueros de camino ignis puriores exiſſe quàm intrauerant. Sed & hoc generaliter accipere poſſumus, quòd ex perſona humanæ impatientiæ loquatur, vt in querulam vocem & plenam doloris erumpat, dicens: Quare reſpicis contemptores, & taces conculcante impio iuſtiorem ſe? Hæc autem loquitur, neſciens iudicia Dei inueſtigabilia, & profundum diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ eius, quòd non ita videat Deus vt videt homo: homo tantùm præſentia reſpicit, Deus futura & æterna cognoſcit. Et quomodo ſi ægrotus & æſtuans febribus aquam frigidam poſtulet, & dicat ad medicum: Vim patior, crucior, vror, exanimor: vſquequo medice clamabo, & non exaudies? Et reſpondeat ei ſapientiſſimus ac clementiſſimus medicus: Scio quo tempore dare debeam quod poſtulas, & non miſereor modò, quia miſericordia iſta crudelitas eſt, & voluntas tua contra te petit. Ita & Deus noſter ſciens clementiæ ſuæ pondera atque menſuras, interdum non exaudit clamantem, vt eum probet, & magis prouocet eum ad rogandum, & quaſi igne excoctum iuſtiorem & puriorem faciat.* Huculque S. Hieron.

Impunitas luctuoſa eſt peccanti.

Vers. 3. *Quare oſtendiſti mihi iniquitatem?*] Aliqui vim ponunt in voce *oſtendiſti*, quaſi hæc connectat ſequentia præcedentibus. q. d. Tam iratus es populo tuo, vt non ſatis habeas precibus & clamoribus meis non annuere: vis etiam mihi os obſtruere, ne clamem; ne fortè, quæ tua bonitas & clementia eſt, furorem tuum auertas. Nam cùm mihi tot tantáque populi ſcelera oſtendis, & ante oculos proponis, quaſi frænum & vincula mihi in labia iniicis. Quis enim cùm tantam populi iniquitatem cernat, atque iniurias, quibus nomen tuum ſanctum affecit, & afficere pergit, audeat ſe pro eo deprecatorem interponere, aut etiam aſpectum tuum ſubire? Víſne igitur populum iſtum nemine intercedente delere? ita Mart. de Roa lib. 1. Singul. c. 2. Secundò & ſimpliciùs, *oſtendiſti*, id eſt, exhibuiſti, hoc eſt, exhiberi & fieri permiſiſti, q. d. Cur permittis, cur fieri ſinis tantam iniquitatem, quæ oculis meis oſtenſa & exhibita, dirè me cruciat?

Et laborem.] Labor hic tum paſſiuè accipi po-

A teſt pro dolore & moleſtia patientium vim & iniurias impiorum. Vnde Septuag. vertunt, *quare mihi oſtendiſti labores & dolores afflictorum?* Hi enim mihi compaſſionem mouent, ſuique ſimilem dolorem. Tum potiùs actiuè pro afflictione quam nocentes innocentibus inferunt. Vnde Chald. vertit, *conſpicio operantes laborem falſitatis*, q. d. Quare video impios affligentes pios? tuum enim ô Domine eſt de eis pœnas ſumere. ita Vatabl. & Pagnin. qui pro *laborem* vertunt, *peruerſitatem.* Vis enim & iniuria, adeóque quoduis peccatum in Scriptura vocatur עָמָל *amal*, id eſt, labor: tum quia cum labore incipit, & agitur, atque in laborem & dolorem deſinit. quot enim quantóſque labores & dolores ſubit auarus, currens

B per terras & maria ad Indos vſque, vt opes congerat? luxurioſus, vt libidinem; guloſus, vt gulam; iracundus, vt iram & vindictam expleat? Sanè modicam voluptatem magno labore emunt, quæ deinde in æternos labores & tormenta vertitur. Tum quia aliis quos vel affligit, vel ſcandalizat, dolorem & laborem infligit. Labor enim agentis & iniuriantis, labor quoque eſt patientis & iniuriam ſuſtinentis. hæc enim ſunt connexa & correlatiua. Tum denique, quia Prophetis & viris ſanctis pro Deo & iuſtitia zelantibus, ingentem concitat dolorem iniuria tam actiua iniuriantis, quàm paſſiua ſuſtinentis. Vnde laborem hunc ſuum explicans Habacuc, ſubdit:

C *Videre prædam & iniuſtitiam*, Hebr. *chamas*, id eſt, vim, violentiam, iniuriam, oppreſſionem, *contra me.*] Id eſt, coram me, vt habent Hebr. & Chald. q. d. Me vidente, gemente & renitente. Sic peccatum vocatur labor, vel dolor, pſal. 7. 15. *Ecce parturiit iniuſtitiam, concepit dolorem, & peperit iniquitatem.* Pſal. 9. 17. *Cuius maledictione os plenum eſt, & amaritudine, & dolo, & ſub lingua eius labor & dolor.* Pſal. 54. 11. *Die ac nocte circumdabit eam ſuper muros eius iniquitas, & labor in medio eius & iniuſtitia.* Pſal. 139. 10. *Labor labiorum ipſorum operiet eos.* q. d. Suis fraudibus & doloſis labiis capientur, doli in caput eorum recident. Eccleſ. 10. 15. *Labor ſtultorum affliget eos.* Iſaiæ 59. 4.

D *Conceperunt dolorem, & pepererunt iniquitatem.* Hoc eſt quod in die iudicij improbi gementes dicent: *Laſſati ſumus in via iniquitatis & perditionis, & ambulauimus vias difficiles: viam autem Domini ignorauimus. Quid nobis profuit ſuperbia, aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis?* Sapient. 5. 7. Labor enim magnus impiorum deſinit in maiorem, imò æternum dolorem: labor verò piorum paruus deſinit in immenſum & æternum gaudium.

Et factum eſt iudicium & contradictio potentior.] Hebr. *& fiet vt lis & contentio exaltetur*,

E vel exaltet ſe, vt ſcilicet fiat potentior, & aliis præualeat. Pro *iudicium* enim hebr. eſt רִיב *rib*, id eſt, litigium, iurgium, hoc eſt, vt explicans ſubdit, *contradictio*; Pagnin. *contentio*. q. d. Peruerſi qui lites & iurgia ſerunt vrgéntque, potentiores ſunt iuſtis ſimplicibus & quietis, eóſque in iudicio & iurgio ſupplantant & expilant. Vnde Chald. vertit, *direptores & raptores coram me ſunt, atque contentione & ſuperbia ipſi præualent.* Sic ſæpe videmus ſuperbos & impudentes contentione & iurgio obtinere, quod iure & ratione aſſequi nequeunt: quia viri graues & modeſti nolunt cum iis rixari, nolunt eorum importunis clamoribus ſibi caput obtundi. Vnde vt ab iis ſe liberent, dant eis quod poſtulant. Vatabl. vertit, *quare eſt*

qui

Digitized by Google

A *qui ſuſcipiat rixam & contentionem?* ſubaudi contra me.

Vers. 4. *Propter hoc lacerata eſt lex.*] Septuag. *diſſipata eſt lex*; Vatabl. *debilitata eſt lex*; Chald. *langueſcit lex*; Tigurina, *idcirco lex non viget*: tum quia iniqui ſua potentia leges & iura, iudicia & iudices peruertunt. ita S.Hieron. Theodor. Hugo & Lyran. tum quia pij videntes impios ſua impietate præualere, in ſtudio legis & pietatis langueſcunt, atque in impiorum partem & ſortem inclinant. ita Clarius, Arias & alij. Sic ait Seneca in Hercule Furente:

Ius eſt in armis, opprimit leges timor.

Et Ennius:

Tollitur è medio ſapientia, vi geritur res.
Non ex iure manu conſertum, ſed mage ferro
Rem repetunt.

B *Et non peruenit vſque ad finem iudicium.*] Ita & Septuag. q.d. Propter hanc iniquorum potentiam & peruerſitatem, iudicium non poteſt aſſequi ſuum finem, qui eſt, vt iuſtitia in lite euincat & dominetur, iniuſtitia verò & violentia vincantur & proſcribantur; vt iuſti defendantur, iniuſti puniantur; vt iuſtè & pacificè viuatur imperante lege & iuſtitia. Iudicij enim finis eſt iuſtitia, ait S.Ambroſ. ſerm.16. in pſalm. 118. Tigurina vertit, *nec habet efficacem executionem iudicium*; quia eam ſuis muneribus, ſuâque vi & potentia impediunt & inuertunt potentes & iniqui. Secundò, C aliter exponit Clarius, Arias & Vatabl. q.d. Propterea homines impij lacerant violántque legem, quia putãt quòd ad eos non perueniet iudicium, id eſt, iuſta vltio & vindicta Dei, vſque ad finem, id eſt, in æternum; quòd ſcilicet Deus numquam eos puniet, vel quòd nullus ſit, ſed caſu omnia regantur; vel quòd non curet res humanas, vel quòd dæmoni alicui peruerſo eas regendas tradiderit. Tertiò, pro *ad finem* hebr. eſt לָנֶצַח *lanetſach*, quod verti poteſt, *ad victoriam*. Vnde clarè ſic vertas, & *non peruenit iudicium*, ſcilicet iuſtum, *ad victoriam*: quia ab iniuſtitia exundante, putà ab iniuſtis potentibus, vincitur & obruitur. Primus ſenſus eſt genuinus, eúmque expoſcit Latina verſio & Septuag.

D *Quia impius præualet aduerſus iuſtum.* Hebr. *quia impius circumdat inſtar coronæ* (id eſt, vt Tigurina, *circumuenit*, arctat, opprimit) *iuſtum, propterea egreditur iudicium peruerſum.*] q. d. Quia impij opprimunt pios, propterea peruertuntur iudices & iudicia, vt iniquas ferant ſententias in fauorem iniquorum, & noxam iuſtorum. Idem repetit & inculcat. Aliter Vatabl. q.d. Quia homines vident impios præualere piis, propterea peruerſè putant iudicium Dei eſſe iniuſtum, hoc eſt, Deum non curare iuſtos, nec punire iniuſtos ob cauſas paulò antè dictas. Loquitur non de Nabuchodonoſore opprimente Iudæos, vt vult S. Hieron. eiúſque aſſeclæ; ſed de Hieroſolymitis & Iudæis opprimentibus ſuos ciues ſimplices & pauperes. ita Theodor. Theoph. & alij ſuperiùs citati. Hîc finitur querela Prophetæ, de impiorum tyrannide & dominio in pios cum Deo expoſtulantis: ſequitur Dei ad eam reſponſio.

Morale de iudicio Dei, quo pios opprimi, impios dominari permittit.

Moral. Diſce hîc non ſcrutari, ſed admirari arcanum iudiciorum Dei, quo pios opprimi, impios proſperari & dominari permittit. Hoc enim multi ſcrutari volentes, nec penetrare valentes, eò prolapſi ſunt, vt dubitarent de Dei prouidentia, an ſcilicet eſſet Numen aliquod vniuerſo præſidens, an Deus curaret res hominum, an verò circa cardines cæli perambulans, eas negligeret, & velut indignas ſe deſpiceret. Ita Ouid. lib.3. Amor. eleg.8.

Cùm rapiant mala fata bonos, ignoſcite faſſo,
Sollicitor nullos eſſe putare deos.
Viue pius, moriere pius; cole ſacra, colentem
Mors grauis à templis in caua buſta trahet.

Tales ſunt & illi apud Iuuenalem ſatyra 3.

Sunt qui in fortunæ iam caſibus omnia ponunt,
Et nullo credunt mundum rectore moueri,
Natura voluente vices & lucis & anni.

Cato, inquit Plutarch. in eius vita, cùm Pompeio res infeliciter ſuccederent, & ad Cæſarem inclinaret victoria, dicebat *in rebus diuinis multum eſſe caliginis, quòd Pompeio præter ius agenti fuiſſent omnia proſpera, cauſam Reip. tuenti nihil ſuccederet.*

Audi Lucan. lib.1. Pharſal.

Nec quemquam iam ferre poteſt, Cæſárue priorem
Pompeiúſve parem: quis iuſtius induit arma
Scire nefas, magno ſe iudice quiſque tuetur.
Victrix cauſa diis placuit, ſed victa Catoni.

Et Claudian. lib.1. in Ruffin.

Sed cùm res hominum tanta caligine volui
Aſpicerem, lætóſque diu florere nocentes,
Vexarique pios; rurſus labefacta cadebat
Religio, cauſæq; viam non ſponte ſequebar
Alterius, vacuo quòd ſemina currere motu
Affirmat, magnúmque nouas per inane figuras
Fortuna, non arte regi, quæ numina ſenſu
Ambiguo, vel nulla putat, vel neſcia noſtri.

Subdit deinde, & ex caſu Ruffini ſapientior factus, mentem corrigit:

Abſtulit hunc tandem Ruffini pœna tumultum,
Abſoluitque deos: iam non ad culmina rerum
Iniuſtos creuiſſe queror: tolluntur in altum,
Vt lapſu grauiore ruant.

Socrates rogatus: *Quid bonis viris moleſtum eſſet?* reſpondit, *Malorum proſperitas.* ita in Meliſſa Anton. & Maxim. ſerm. de fortuna bona & mala. Et Publius: *Felix*, ait, *improbitas optimorum eſt calamitas.* Quin & fideles ſapientes & ſancti, hac impiorum proſperitate & potentia offenſi ſunt: vt Dauid pſal.72. verſ.2. *Mei autem penè moti ſunt pedes, penè effuſi ſunt greſſus mei: quia zelaui ſuper iniquos pacem peccatorum videns, &c.* Et Iob cap.21. verſ. 7. & ſeq. *Quare ergo impij viuunt, ſubleuati ſunt, confortatique diuitiis? Semen eorum permanet,* &c. Et Ieremias c.12.1. *Quare via impiorum proſperatur, bene eſt omnibus qui præuaricantur & iniquè agunt?* &c. Similia ſunt Malachiæ 3.14. & Eccl.7.16.

Cauſæ huius permiſſionis Dei.

Porrò cauſæ ob quas Deus has impiorum in pios iniurias & ſcelera permittit, præter ſecretas quas Deus in mente ſua ſeruat, manifeſtæ & ab eo reuelatæ nobis ſunt variæ. Prima, vt oſtendat ſuam longanimitatem, impaſſibilitatem & celſitudinem, ſcilicet ſe his ſceleribus non tangi, non pungi, non affligi, non turbari; ſed in ſereniſſima gloria lõgè ſuper iura & iniurias mortalium eminere. E Sicut enim ſol cloacas illuminans, earum ſordibus non fœdatur: ſic nec Deus impiorum, quos alit, ſceleribus inquinatur aut tangitur. *Sicut lux à nullo illuſtratur, ſed ſe ipſa oſtendit: ſic Deus, qui nullis hominum operibus illuſtrari (vti nec offuſcari) poteſt, diuina ſua eſſentia ſeipſum ſolus illuſtrat,* ait Philo lib.1. de Monarchia. Rurſum S. Anſelm. lib. cur Deus homo: *Deum*, ait, *impoſſibile eſt honorem ſuum perdere. Aut enim peccator ſoluit ſponte quod debet, aut Deus ab inuito accipit. Sicut autem homo peccando rapit quod Dei eſt, ita Deus puniendo aufert quod hominis eſt.*

Prima.

Digitized by Google

Secunda, vt piis det materiam patientiæ, conſtantiæ & virtutis, dum eos ſinit per impios vexari, affligi, cruciari. Quocirca Seneca lib. de Prouidentia: *Nihil, ait, infelicius eo cui nihil accidit aduerſi: quia malè iudicauerunt dij de ipſo.* Et rurſum, *Illos meritò dixeris miſeros, qui nimia fœlicitate torpeſcunt, quos velut in mari lento tranquillitas iners detinet.* Diodorus Philoſ. apud Anton. & Maxim. ſermone de fortuna bona & mala, felicioris ingenij eſſe dicebat infortunia cum dexteritate ferre, quàm ingentem proſperitatem regere prudētia. Nam vt ait Epictetus in Enchirid. *Stultus proſperitatis, tanquam ebrietatis voluptate nimium fruens, ſtultior efficitur.* Præclariùs S. Auguſt. lib. 4. de Ciuit. cap. 3. *Iuſtis, ait, quidquid malorum ab iniquis dominis irrogatur, non eſt pœna criminis, ſed virtutis examen. Proinde bonus etiamſi ſeruiat, liber eſt, malus autem etſi regnet, ſeruus eſt: nec vnius hominis, ſed, quod grauius eſt, tot dominorum, quot vitiorum.* Idem lib. 13. cap. 4. *Nunc, ait, maiore & mirabiliore gratia Saluatoris, in vſus iuſtitiæ, peccati pœna conuerſa eſt. Tunc enim dictum eſt homini, Morieris ſi peccaueris; nunc dicitur Martyri, Morieris ne pecces.* Rurſum impij ſunt virga & flagellum Dei, quibus quaſi pater filiorum ſuorū peccata caſtigat & emendat, vti per Alanos, Wandalos & Gothos puniuit peccata Chriſtianorum, qua de re multa ſcribit Saluianus libris 8. de Prouidentia. Sic de Sennacherib dicitur Iſaiæ 10. 5. *Virga furoris mei Aſſur.* Sic Attila rex Hunnorum dicebat ſe eſſe flagellum Dei. Sic Nabuchodonoſor fuit virga vigilans, vel, vt alij vertūt, vigilantis, ſcil. Dei, Ierem. 1. 11.

3. Tertia, quia Deus impios longa & diuina patientia ad pœnitentiam exſpectat, ideóque eos caſtigat remorſu conſcientiæ, quæ non parua ſcelerum eſt pœna. Nam vt ait Pythagoras apud Stobæum ſerm. 24. *Vir malus plus mali patitur afflictus conſcientia, quam ille qui in corpore caſtigatur & flagris cæditur.* Sicut ergo puer virgis cæditur, vt vitium emendet, ita & impius à conſcientia flagellatur, vt mentem mutet moréſque corrigat. Quòd ſi pœnitere nolint, tandem eos adeo grauiter punit, vt tarditatem ſupplicij grauitate compenſet. Rectè Zonaras lib. 3. *Etiamſi,* ait, *prouidentia tardius inuadat iniurios, conceſſo pœnitentiæ ſpatio; tamen niſi à malitia diſceſſerint, lento gradu eos aſſequitur, & pœnas exigit.* Et Virgil. 1. Æneid. *At ſperate deos memores fandi atque nefandi.* Diuinius verò Apoſt. Roman. 2. 4. *Ignoras,* inquit, *quoniam benignitas Dei, ad pœnitentiam te adducit?* id eſt, adducere conatur: *ſecundùm autem duritiam tuam & impœnitens cor, theſaurizas tibi iram in die iræ.*

4. Quarta, vt oſtendat omnes huius mundi opes, pompas, proſperitates velut res parui momenti eſſe contemnendas; ideo enim eas ſæpe dat ſuis hoſtibus, negat verò ſuis amicis. Verè S. Auguſt. in c. 27. S. Matth. *Si haberes,* ait, *ſapientiam Salomonis, ſi pulchritudinem Abſalonis, ſi fortitudinem Samſonis, ſi longæuitatem Enoch, ſi diuitias Crœſi, ſi felicitatem Octauiani; quid proſunt hæc, cum tandem caro datur vermibus, & anima dæmonibus, cum diuite ſine fine cruciandæ?* Idem in pſalm. 36. *Fumus, ait, à loco ignis erumpens in altum extollitur, & ipſa elatione in globum magnum intumeſcit; ſed quanto fuerit globus ille grandior, tanto fit vanior: ſic impius quo magis exaltatur, tanto citius deficit.* Et Conſtant. Manaſſes Annal. pag. 160. *Proſperitas,* ait, *eſt ſimilis graui plumbo: ſi hominem robuſtum*

A *non nanciſcatur qui oneri ferendo par ſit, pronum in terram præcipitat & proterit.* Et Salluſt. in Catilin. *Secundæ res ſapientum animos fatigant.* Et Tacitus lib. 1. *Secundæ res acrioribus ſtimulis animum explorant: quia miſeriæ tolerantur, felicitate corrumpimur.* Hinc Menander, *Miſer,* ait, *eſt improbus, felix licèt.* Et Publius, *Citò improborum læta in perniciem cadunt.* Et Auſonius, *Felix criminibus nullus erit diu.* Pſaltes, *Vidi,* ait, *impium ſuperexaltatum & eleuatum ſicut cedros Libani. & tranſiui, & ecce non erat: quæſiui eum, & non eſt inuentus locus eius,* pſal. 36. 35.

Quinta, vt permittat impios ſuæ libertati, oſtēdátque quanta ſit vis concupiſcentiæ ex lapſu Adami contractæ, vtpote quæ homines in tot ra- 5.
B pinas, violentias & ſcelera, magis iniurianti quàm iniuriato nocitura, adigit: vtque ex eo mortales agnoſcant ſuam inſipientiam, infirmitatem & miſeriam, ac Chriſti redemptoris ſapientiam & gratiam requirant & efflagitent.

Præclarè S. Athanaſ. ſerm. de paſſione Domini: *Sicut,* ait, *ſi quis ſerpentem apprehendat manu, dúmque conatur in alterum proijcere, prorſus ipſe mordetur: aut ſi quis ignem manu tenens, dum vult hoſtem lædere, non intelligit quòd ipſe prorſus exuritur, ſic malitia militat aduerſus eos qui ipſa vtuntur, magiſque lædit eos à quibus habetur, quàm eos in quos intenditur.* Idem eadem ignis, & alia foueæ & veneni ſimilitudine docet & declarat S. Aug.
C in pſal. 34. Quin & Seneca: *Illud venenum,* inquit, *quod ſerpentes ſine ſua pernicie continent, in alienam effundunt: at malitia maximam ſui veneni partem bibit ipſa.* Peccatum enim eſt dulce venenum, quod amaram peccatori necem affert. Peccatum eſt acerbiſſimum vulnus naturæ. Peccatum eſt maxima febris, peſtis & mors animæ. Peccatum eſt infenſiſſimus hominis hoſtis, qui cum à Deo ſegregat, & diabolo in ſeruitutem mancipat. *Omnes (iniquitates) quaſi quibuſdam compedibus nos premunt, & peccatorum nos retibus ligare contendunt,* ait S. Auguſtin. ſerm. 175. de temp. Idem ſerm. 139. *Malorum omnium noſtrorum cauſa peccatum eſt.*

D Sexta, vt oſtendat præſens tempus eſſe operandi bene vel malè, merendi vel demerendi. 6.
Sequens verò fore iudicij, præmiorum & pœnarum, quo omnia peruerſa hominum iudicia reformabit, corriget & æquitati reſtituet, iuxta illud, *Cum accepero tempus* (iudicij) *ego iuſtitias iudicabo.* Vnde S. Auguſt. in pſal. 7. *Nemo, ait, gratuletur homini qui proſperatur in vita ſua, cuius peccatis deeſt vltor, & adeſt laudator. Maior hic ira Domini eſt: irritauit enim Dominum peccator, vt iſta patiatur, id eſt, vt correctionis flagella non patiatur.* Et S. Gregor. lib. 5. Moral. *Deus, ait, nonnulla percutit, & nonnulla inulta derelinquit. Quia ſi nulla reſecaret, quis Deum res humanas curare crede-*
E *ret? Et rurſus ſi hæc cuncta percuteret, extremum iudicium vnde reſtaret?* Dixit vir ſapiens, tantā eſſe gloriam quæ ſanctos & patientes manet, vt mirum ſit omnes dæmones & homines impios, quin & ſaxa & elementa, contra eos non inſurgere, eóſque affligere & excruciare, quo tantam gloriam promereantur. Ex aduerſo tantas eſſe pœnas quæ impios manent, vt mirum ſit eos maximis deliciis non abundare, omniáque eis in mel & roſas non conuerti, vt aliqua voluptatula tantum gehennæ pondus penſetur. Sicut enim non ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in ſanctis; ita non

Digitized by Google

non ſunt condignæ voluptates & pompæ huius ſæculi ad futuram gehennam, quæ reuelabitur in impiis & damnatis. Vir ergo prudens potiùs condolebit præſenti eorum felicitati, quàm inuidebit.

Verſ. 5.] Aſpicite in gentibus,& videte: admiramini, & obſtupeſcite: quia opus factum eſt in diebus veſtris, quod nemo credet cùm narrabitur.

Verſ. 6.] Quia ecce ego ſuſcitabo Chaldæos, gentem amaram & velocem, ambulantem ſuper latitudinem terræ, vt poſſideat tabernacula non ſua.

Verſ. 7.] Horribilis,& terribilis eſt: ex ſemetipſa iudicium, & onus eius egredietur.

Verſ. 8.] Leuiores pardis equi eius, & velociores lupis veſpertinis:& diffundentur equites eius: equites namque eius de longè venient, volabunt quaſi aquila feſtinans ad comedendum.

Verſ. 9.] Omnes ad prædam venient, facies eorum ventus vrens: & congregabit quaſi arenam, captiuitatem.

Verſ. 10.] Et ipſe de regibus triumphabit, & tyranni ridiculi eius erunt: ipſe ſuper omnem munitionem ridebit, & comportabit aggerem,& capiet eam.

Verſ. 11.] Tunc mutabitur ſpiritus, & pertranſibit, & corruet: hæc eſt fortitudo eius Dei ſui.

VERS. 5. *Aſpicite in gentibus.*]Id eſt, *aſpicite gẽtes*, vt vertit Chaldæus. Hebræi enim verba contactus, vel adhæſionis, ſiue corporalis, ſiue ſpiritualis, qualis eſt aſpectus, conſtruunt cum *bet*, id eſt *in* regente ablatiuum, vel accuſatiuum. Hic reſpondet Deus expoſtulationi Habacuc, cur ſinat impios Iudæos præualere piis. Reſpondet enim, ſe non diu id permiſſurum, ſed mox ipſos per Chaldæos puniturum: atque hoc eſt onus quod vidit, quódque prophetiæ ſuæ velut titulum præfigit Habacuc.

Quæres, quænam hæ gentes quas aſpici iubet? Primò, S. Hieron. cum ſuis, cenſens hæc dicta eſſe poſt exciſam Ieruſalem ad conſolationem Iudæorum, gentes accipit Moabitas, Ammonitas, Ægyptios, aliáſque quas ſubegit Nabuchodonoſor. q. d. Ne miremini, ô Iudæi, vos exciſos à Chaldæis, quia ab iiſdem exciſæ ſunt aliæ gentes omnes vobis vicinæ, quæ robore, numero & gloria vobis longè erant ſuperiores. Secundò & genuinè, gẽtes hæ ſunt Chaldæi: hi enim ſunt onus quod Iudæis ſceleratis intentat Deus. q. d. Ne queraris, ô Habacuc, de Iudæorum improbitate, quaſi eam impunitam dimittam. illico enim eam puniam. En aſpice gẽtes & agmina Chaldæorum, quæ adduco ad exſcindendam impiam Iudæam. ita Auctores citati verſ. 2. Vnde has gentes explicans ſubdit: *Quia ecce ſuſcitabo Chaldæos gentem amaram*, &c.

A Nota, Pro *in gentibus* hebr. eſt בגוים *baggoim*, & ita legerunt Aquila, Symmach. Theod. Chaldæus & noſter, qui omnes vertunt, *in gentibus*. Verùm Septuaginta legunt בגדים *bogedim*, nimirum vice ו legentes affine ד; *bogedim*, autem ſignificat *contemptores* & præuaricatores, vel, vt alij apud S. Hieron. vertunt, *calumniatores*, vel declinantes. Septuag. ſequitur S. Paulus Actor. 13. 41. dicens: *Videte ergo ne ſuperueniat vobis quod dictum eſt in Prophetis: Videte contemptores, & admiramini, & diſperdimini.* Quæres, vtra lectio eſt hîc genuina & canonica? Reſp. Ribera & alij veram lectionem eſſe *baggoim*, id eſt, *in gẽtibus*, quia ita legit noſter, Aquila, & alij plerique iam citati; lectionem tamen Septuag. putà *bogedim*, eſto mi-
B nùs ſit ad literam, tamen cum ſenſu verborum propheticorum congruere; quia ex antecedentibus & ſequentibus liquet hæc dici contemptoribus, putà Iudæis, qui iura Deíque leges contemnebant. Verùm hæc reſponſio non ſatisfacit: quia ex ea ſequitur Septuag. & S. Paulum ſecutos eſſe non veram, ſed falſam lectionem S. Scripturæ: nam pro *baggoim*, quæ vera eſt lectio, legerunt *bogedim*: vnde conſequens eſt, eorum verſionem non eſſe genuinam, nec canonicam; imò eſſe diſtortam & corruptam. Nam pro *in gentibus*, vt habet textus Scripturæ, ipſi ſuppoſuerunt *contemptores*. Addunt alij alia, ſed nodum non extricant, imò magis intricant. Secundò, alij reſpon-
C dent, gentes hîc idem eſſe quod contemptores. q. d. *Videte in gentibus*, id eſt, videte gentes, putà Iudæos, qui inſtar gentium contemnunt ius & fas. Hæc reſponſio eſſet commoda, ſi τὸ *contemptores* eſſet accuſatiui caſus: iam autem eſt nominatiui, vt patet ex Græco καταφρονηταί. Hinc Tertiò, melius reſpondeas, Scripturam Hebræam fuiſſe variam, vel certè ambiguam, ídque ex intentione Spiritus ſancti volentis vtramque trãſlationem, ſcilicet noſtram & LXX. ſignificare & ſtabilire, nimirũ vt litera ר eſſet ambigua: ſi enim caput habeat breuius, eſt ו; ſi longius, eſt ר. Vnde per ו legi poterat *baggoim*, per ר *bogedim*, aliis & aliis punctis. Aut certè Prophetã vtramque lectionem poſuiſſe, nimirum vt in textu poneret: vnam ſine vocalibus (hæ enim olim in tex-
D tu Hebræo non fuerunt) ad marginem alteram, ſignificans vtrolibet modo legi poſſe. Vnde v. 13. τὸ *bogedim* eſt in Hebræo. Sic enim Hebræi in Scriptura habent ſuum *keri* & *ketif*, quo multis in locis textus Hebraici aliter ſcribunt, aliter legunt: nimirùm ſcribunt in textu lectioné tritam, ſed veram & genuinam notant in margine. Idem faciunt ſubinde Scriptores Græci & Latini, cùm voces ſunt ſimiles, vnáque tantùm vel altera litera differentes, quarum vtraque præſenti loco congruit, & quælibet ſuam habet vim & energiam. Tale eſt illud Ciceronis, *Semper hîc erro.* Et Satyrici, *Iſte mendicus*, ſignificantis medicum eſſe mendicum. Sic Geneſ. 47. 31. Iacob dicitur ado-
E raſſe מטה, quod noſter legens מטה *mitta*, id eſt, lectulum, vertit, *conuerſus ad lectuli caput*. Septuag. verò, & ex iis S. Paulus Hebr. 11. 21. aliis punctis legentes מטה *matte*, id eſt, virgam, vertunt, *adorauit faſtigium virgæ eius*, ſcilicet Ioſephi: vtraque ergo lectio & verſio eſt canonica, vt oſtendi Heb. 11. Sic Prouerb. 3. v. 12. noſter legẽs כאב *keab*, id eſt, *ſicut pater*, vertit, *quaſi pater in filio complacet ſibi.* Septuag. verò, & ex iis S. Paulus Heb. 12. 6. aliis punctis legentes כאב *keeb*, id eſt, *affligit, flagellat*, vertunt, *flagellat autem omnem filium quem*

 recipit.

Digitized by Google

recipit. Vtraque ergo lectio & verſio eſt canonica.

Dices, hiſce locis tantùm mutari puncta, ſed eaſdem manere conſonantes, quas ſolas Hebræi æſtimant; hîc verò in *baggoim* & *bogedim*, mutari ipſas conſonantes, ſcilicet *vau* in *dalet*. Reſp. Primò, æquè magna eſt mutatio, ſiue vocales, ſiue conſonantes mutes: nam inter *mitta & matte* tanta pronunciationis & ſignificationis eſt differentia, quanta eſt inter *lectum* & *virgam*; inter *kieb* & *keab* tanta, quanta eſt inter *flagellat* & *ſicut pater*. Secundò, Oſee 13.14. noſter legit אֱהִי *ehi*, id eſt, *ero*; vnde vertit, *ero mors tua ô mors*; Septuag. verò, & ex iis S. Paulus 1. Corinth. 15.55. legunt mutatis, id eſt, tranſpoſitis, conſonantibus, אַיֵּה *aie*, id eſt, *vbi*; vnde vertunt, *vbi eſt mors victoria tua*? Et tamen vtraque lectio & verſio eſt canonica. Sic Iſaiæ 8.9. noſter legit רעו *rou*, per *res*, id eſt, *congregamini*; Septuag. verò legentes דְעו *deu*, per *dalet*, vertunt *ſcitote*. Sic Iſaiæ 3.12. *Mulieres dominatæ ſunt eis*, pro נָשִׁים *naſcim*, id eſt, *mulieres*; Septuag. & Aquila legunt נֹגְשִׁים *negeſcim*, id eſt, *exactores*, fœneratores. Sic Thren. 2.7. noſter legit נִאֵץ *niets*, id eſt, ſpreuit, *maledixit ſanctificationi ſuæ*; Septuag. verò legentes נִעֵר *nier*, vertunt, *excuſſit*, *eiecit ſanctificationem ſuam*. Plura citat Leo Caſtrius Prolegom. in Iſaiam c.23. & 24. Vbi & addit, cùm in Hebræo duplex eſt lectio, vtrãque lectionem admiranda præ ſe ferre myſteria, ideóque ex vbertate Spiritus ſancti factum eſſe, vt multis locis de induſtria ſit duplex lectio, vt duplex ſit ſenſus, & duplex referetur myſterium. Adiicit S. Auguſt. lib. 18. de Ciuit. c.44. Septuag. non ex ſe ſuóque cerebro, ſed ex inſtinctu Spiritus ſancti aliter quædam vertiſſe quàm ſint in Hebræo. Nam ſcribens de loco Ionæ Prophetæ, quem Septuag. ſic vertunt, *poſt triduum Niniue ſubuertetur*; cùm hebraicè ſic legatur, *poſt quadraginta dies Niniue ſubuertetur*, ſubdit hîc duo myſteria eſſe ſignificata à Spiritu ſancto, alterum per Septuag. alterum hebraicè per Ionam Prophetam (vnde ſentire videtur, quod & alij viri graues ſenſerunt, ipſos Septuag. habuiſſe aſſiſtentiam Spiritus ſancti, ex eiuſque inſpiratione ſcripſiſſe, ac proinde ipſos fuiſſe quaſi Prophetas & Scriptores hagiographos) nimirum Septuag. ſignificaſſe, quòd Chriſtus poſt triduum reſurgeret; Hebræa verò, quòd poſt 40. dies aſcenderet in cœlum. *In 40.* inquit, *diebus ipſum quære, in quo & triduum poteris inuenire; illud in aſcenſione, hoc in eius reſurrectione reperies.* Idem habet l. 1. quæſt. in Geneſ. c.169. Sic hic pro *in gentibus*, Septuag. vertunt, *contemptores*: quia more ſuo reſpiciunt tempora Chriſti, & perſtringunt Iudæos qui futuri erant contemptores Chriſti & Euangelij, idque accepta occaſione ex vicinitate vocum Hebræarum *baggoim* & *bogedim*: præſertim quia *baggoim* ſic exponi poteſt, vt ſit idem quod *bagedim* in nominatiuo, nimirum ſi ſic interpreteris: *Aſpicite*, ô Iudæi, qui eſtis *baggoim*, id eſt, in gentibus, hoc eſt inſtar gentium *bogedim*, id eſt, *contemptores* Dei & hominum. Quare ſi vtramque lectionem admittas, vtramque valde appoſitè ſic ordinabis: *Aſpicite bogedim*, id eſt, *contemptores*, *baggoim*, id eſt, *in gentibus*, hoc eſt qui inter gentes & inſtar gentium, imò præ gentibus contemnitis iura & iuſſa Dei. Aut potiùs q.d. Aſpicite, ô Iudæi contemptores Dei, in gentibus, id eſt, gentes, putà Chaldæos, qui vos Iudæa exturbabunt; item gentes quæ tempore Chriſti vos ex Eccleſia, & benedictione ac hereditate Abrahæ, putà fide, ſalute & electione Dei, expellét. Itaque verſionis Septuag. & S. Pauli hic eſt ſenſus. Accuſat Propheta Iudæos impios, ius & fas peruertentes, audaciæ & contemptus in Dominum, ait S. Hieronym. quòd auſi ſint Dei contemnere maieſtatem, quaſi ipſa non curaret ſuas leges, nec earum violatores eſſet punitura: ita enim liberè graſſati ſunt in alios, ac ſi nulla eſſet prouidentia, nullum numen, quod inſontium iniurias vindicaret. q. d. Vos ô Iudæi, qui eſtis contemptores Dei & hominum, aſpicite opus horrendum vindictæ, quo ego hunc veſtrum contemptum caſtigabo. Adducam enim Chaldæos, qui funditus vos cum Hieroſolyma exſcindent. Porrò S. Paulus idipſum rectè adaptauit Iudæis ſui æui, Chriſto incredulis eiúſque contemptoribus, quia Iudæi priſci contemptores Prophetarum, fuerunt typus Iudæorum ſpernentium Chriſtum; vnde & excidium illorum per Chaldæos, præfigurauit excidium horum per Titum & Romanos. Hoc eſt quod eis intentat Paulus dicens: *Videte ergo ne ſuperueniat vobis quod dictum eſt in Prophetis: Videte contemptores, & admiramini, & diſperdimini: quia opus ego operor in diebus veſtris, opus quod non credetis ſi quis enarrauerit vobis.* q.d. Videte ô Iudæi ne contemnatis Chriſtum & Euangelium, quod ego vobis annuncio. Si enim illud ſpreueritis, ſpernet pariter vos Deus, vti ſpreuit patres veſtros. Abiiciet enim & reprobabit vos, veſtrúmque regnum, templum & gẽtem delebit per Romanos, ſicut deleuit maiores veſtros per Chaldæos: atque loco veſtri ſubrogabit Gentes, eáſque ſibi adoptabit in filios & heredes, vt vobis expulſis, illæ ſint eius populus & Eccleſia, quaſi veri Iſraëlitæ & filij Abrahæ per fidem.

Admiramini & obſtupeſcite.] Heb. הִתַּמְּהוּ תְּמָהוּ *hittammehu temahu*, id eſt, vt Pagnin. *admiramini admiramini*, hoc eſt, valde admiramini & obſtupeſcite: geminatio enim eiuſdem verbi apud Hebræos ſignificat actionis vehementiam, & gradum quaſi ſuperlatiuum. Septuag. & ex iis S. Paulus vertunt, *admiramini & diſperdimini*: quia pro ה legerunt ח, ſcilicet pro תְּמָהוּ *temahu* legerunt תִּמָּחוּ *timchu*, vel *temachu*, id eſt, delemini, *diſperdimini*. *Timchu* enim eſt futurum *cal*, à rad. מָחָה *macha*, id eſt, deleuit, diſperdidit. Vides hîc rurſum duplicem lectionem & verſionem, planè diuerſam, nimirum *temahu*, id eſt, *admiramini*; & *timchu*, id eſt, *diſperdimini*; vtramque canonicam. ſunt *diſperdimini*, id eſt, diſperdemini & delebimini, tum vos à Chaldæis, tum poſteri veſtri à Tito & Romanis.

Opus.] Scilicet excidij & vaſtitatis Hieroſolymæ & templi, ac captiuitatis Iudæorum in Babylone, patrandum per Nabuch·donoſoré & Chaldæos. Vnde explicans ſubdit: *Ecce ego ſuſcitabo Chaldæos.* Quod Allegoricè typus & præludium erat excidij Hieroſolymæ faciendi per Romanos; atque vaſtitatis ſpiritalis, id eſt, excæcationis & reprobationis Iudæorum futuræ tempore Chriſti, vti docet S. Paulus Actor. 13.41. Addit Leo Caſtrius lib. 5. Apologetici num. 147. per Chaldæos ad literam accipi Romanos, vaſtatores Iudæorum tempore Chriſti: quia, inquit, de Romanis hunc locum explicat S. Paulus Actor. 13. Verùm hoc parum eſt probabile. Nam S. Paulus & alij Apoſtoli non rarò citant Prophetas in ſenſu, non literali, ſed allegorico.

Factum eſt.] Id eſt, mox fiet. Loquitur prophe-ticè,

Digitized by Google

ticè, nimirum de futuro per præteritum, ob futuri certitudinem, ac ſi iam factum eſſet.

Quod nemo credet cum narrabitur.] Hebr. & Septuag. *quod non credetis ſi enarretur*, vel, ſi quis enarrauerit, ſcilicet antequam fiat. Nam cùm fiet idipſum, non tantùm credetis, ſed & oculis ſpectabitis. Nimirum Iudæi non poterant credere, templum Dei & ciuitatem ſanctam, à Deo ipſo tradendam infidelibus & impiis Chaldæis, ab eiſque funditus euertendam & concremãdam. Hoc enim eis tam inſolens & inopinabile videbatur, vt omnem ſuperaret fidem, imò cœlum citiùs ruiturum crederent. Hinc illæ eorum voces obſtreperæ minis Prophetarum: *Templum Domini, templum Domini, templum Domini eſt*, Ierem. 7. 4.

Vers. 6. *Quia ecce ego ſuſcitabo Chaldæos.*] *Suſcitabo*, ſcil. indirectè & obiectiuè, nimirum addendo Chaldæis animos, arma, ſocios; vóſque, ô Iudæi, iis denudando, ita vt ipſi certa ſpe vos veſtráque deuorent: atque idipſum directè ordinando ad iuſtam veſtram punitionem, meritúmque ſupplicium. Vide canon. 35. & 36. quos præfixi Prophetis maioribus. Verbum *ſuſcitabo* habet emphaſim, q.d. Chaldæi vacant quieti, otio ſomnóque indulgent, non cogitant de Iudæa inuadenda: ecce ego eos ab hoc otio & ſomno ſuſcitabo: iniiciam enim eis cogitationem de Iudææ opibus, ſceleribus meam iram prouocantibus, imbecillitate ad reſiſtendum, aliiſque ſimilibus, quæ Chaldæos excitabunt ad eam bello appetendam.

Gentem amaram.] Id eſt trucem & ferocem, quæ ſuis armis perambulat & circumit, ſibíque ſubigit latitudinem totius terræ, putà omnium regionum in circuitu ſibi adiacentium, vt eas non tantùm ſpolient, ſed & ſtabiliter *poſſideant*, quaſi *tabernacula*, olim *non ſua*, iam verò ſua, vtpote bello capta. Verè dixit Poëta:

Vers. 7. *Improbos aduerſus improbos armat improbitas.*

Terribilis.] Septuag. *illuſtris*: vtrumque enim ſignificat Heb. נורא *nora*. Nam ſi à rad. ראה *raa*, id eſt, *vidit*, deducas, idem eſt quod *viſibilis*, conſpicua, illuſtris; ſin à rad. ירא *iare*, id eſt, *timuit*, deriues, idem eſt quod *terribilis*, vt vertit Tigurina.

Ex ſemetipſa iudicium & onus eius egredietur.] Pro *onus* hebr. eſt שאתו *ſeet*, quod Primò, Symmach. vertit δόγμα, id eſt, decretum; Chald. *ſententiam definitam*. Secundò, Vatabl. excellentiam & *magnificentiam*, q. d. Gloria & magnitudo imperij, quam conſequetur, ab ipſa egredietur, non ab externo: hoc eſt, orbis imperium obtinebit gens Chaldæa propria virtute, non alienis opibus & viribus. Tertiò, noſter cum Septuag. meliùs vertit *onus*, vel pondus: hoc enim propriè ſignificat *ſeet*, vel משא *maſſa*, à rad. נשא *naſa*, id eſt, tulit, portauit. Iam S. Hieron. Remig. & Lyran. hoc onus paſſiuè accipiunt. q. d. Chaldæi parant ſibi iudicium & onus, putà Dei vindictam & excidium, quod ipſi portabunt. Nam ſicut alios onerant ſuis cladibus, tributis, duriſque oneribus; ita pariter iiſdem onerabuntur à Cyro, qui Babylonem ſubiugabit. Meliùs Theodor. Theophyl. & Hugo hoc onus actiuè accipiunt, quod ſcilicet Chaldæi aliis gentibus à ſe victis imponunt. Agitur enim hîc de eorum robore, imperio & victoriis. vnde Symmach. vertit, *Ipſa ſibi iudicabit, & decretum ſuum exequetur.* q. d. Chaldæi ius omne ponunt in armis, non ratione, non legibus ducuntur; ſed pro ſua dominandi libidine & tyrannide decernunt de aliis

A gentibus quod volunt, & quod ſtatuerunt illico exequuntur, illúdque quaſi onus graue eis imponunt. *Iudicium* ergo vocat decretum Chaldæorum de aliis gentibus vaſtandis, ſpoliandis, occidendis: *onus* verò, huius decreti executionem. Vnde S. Hieron. ſic quoque exponit, q.d. Chaldæi *iudicium*, id eſt, iudices; & *onus*, id eſt, oneratores, putà exactores, aliis gentibus imponunt ex ſuo cœtu, qui eas ſuis exactionibus & tributis onerent & expilent. Senſus ergo eſt: *iudicium*, quo ſcilicet Chaldæa gentes alias damnat, punit & exſcindit, aliis verò miſeretur & parcit: & *onus* ſiue iugum, quo gentes vexat, *ex ſemetipſa egredietur*, id eſt, ex ſola eius voluntate, non ratione, ſed mera libidine orietur. Sic dicunt Iudæi rebel-
B les Ieremiæ cap. 44. 27. *Faciemus omne verbũ quod egredietur de ore noſtro*, id eſt, faciemus quidquid nobis libuerit, non tibi, non Deo. Similis phraſis eſt Matth. 4. 4. Deuter. 8. 3. & alibi. Hinc Quartò, *ſeet* verti poteſt *exactio*, vel *tributum*, q. d. Gens Chaldæa ex ſeipſa ſuóque populo conſtituet iudices & exactores, non ex aliis populis, qui gentibus à ſe ſubactis præſint, ab eiſque tributa exigant: ſicut Romani paſſim per prouincias conſtituebant Præſides, Prætores, Proconſules & Procuratores ex ſua gente, putà Romanos & Italos: ſuis enim magis fidebant quàm exteris.

Leuiores pardis equi eius.] Pardus animal eſt Vers. 8.
ſæuum & maculoſum, cuius femina pardalis &
C panthera nuncupatur, de quo Plinius lib. 10. 73. ſic ſcribit: *Inſidunt in eadem Africa pardi condenſa arbore, occultatique eius ramis in prætereuntia deſiliunt, atque è volucrum ſede graſſantur.* Ita pardos in Braſilia ex arboribus deſilire in milites Luſitanos prætereuntes, eóſque diſcerpere, narrarunt mihi Romæ Patres noſtri, qui in Braſilia multo tempore vixerunt. Hinc à Claudiano pardi vocantur *fulminei*: quia inſtar fulminis ex alto in ſubiecta irruunt. Ita Alexander Macedo, qui belli fuit fulmen (quem proinde Apelles pinxit manu tenentem fulgur perſtringens orbem: quia celerrimè & potentiſſimè eum peruaſit & ſubiugauit) Daniel. cap. 7. 6. comparatur pardo, vti ibidem fuſiùs explicui. Vbi politicè
D & moraliter Nota: in prœliis rebúſque quibuſlibet conficiendis, multum facit celeritas; vt quod maturè conſultaueris, velociter exequaris. Vnde Alexander rogatus, qua ratione orbis imperium obtinuiſſet, reſpondet: *nihil cunctando*, id eſt, celeritate, qua velut fulgur omnia perſtrinxit & peſſundedit. Sic Iulius Cæſar, cùm Pharnacem primo congreſſu viciſſet, inquit Plutarch. in Apophth. amicis ſcripſit: *Veni, vidi, vici.* quod Carolus V. Imper. parta de Germanis hæreticis velociſſima victoria, pientiùs ſic vſurpauit: *Veni, vidi, vicit Deus*, ſummam rei geſtæ celeritatem indicans.

Pardi fulminei.

Velociores lupis veſpertinis.] Pro *velociores*
E hebr. eſt חדו *chaddu*, id eſt, *acutiores* (vnde Arabicus Antiochenus vertit, *ſurdi acutius quàm muſca mellis*; ſed parergõs: nec enim de ſurdis & muſcis, ſed de pardis & lupis hîc agitur) tum dentibus, & appetitu, ad prædam diſcindendam & dilacerandam; vnde Tigurina vertit, *auidiores*: tum pedibus & curſu. Vnde noſter cum Septuag. optimè vertit, *velociores*. Eſt metaphora ab acutis gladiis, qui leuiter & velociter tranſire ſolent per rem quam ſecant, inquit Vatabl. aut potiùs à ſagittis acutis, quæ celeriter aërem ſecant & tranſuolant.

Digitized by Google

Lupi veſpertini qui?

Quæres, quinam ſint lupi veſpertini? Multi cum Geſnero in Hyæna, putant eſſe certam luporum ſpeciem, quæ ſub veſperam magis ſit famelica, ideóque tunc magis prædetur & ſæuiat. Gueuara cenſet eſſe hyænas. Duplex, inquit, eſt luporum genus: alterum quod vulgò lupus, alterum quod hyæna vocatur: illud ſub auroram, vtpote digeſtione iam peracta, famere incipiens; hoc noctu rapinas exercet, eò quòd oculos habeat hebetes & cæcutientes, ideóque meliùs noctu quàm diu cernat.

Quippe dies illi nox eſt, atráſque tenebras
Conſequitur paſſim, lucem pertæſa coruſcam,

An ſint hyænæ?

ait Oppian. lib. 3. de Venatione. Hyæna enim crudelior eſt, voracior & aſtutior (vnde & in mille colores tranſit, ſi credimus Plinio lib. 11. cap. 37.) lupo, canúmque implacabilis hoſtis. Vomitus quoque humanos mentitur, vt canes alliciat; falsíſque ſingultibus ſollicitatos deuorat. Molitur homini etiam inſidias, ſequitúrque ſtabula paſtorum, & auditu aſſiduo addiſcit eorum vocamen, quod exprimere poſſit imitatione vocis humanæ, vt in hominem aſtu accitum nocte ſæuiat. Adeo enim carnis hominum eſt auida, vt vel ſepulchra effodiat, eruátque cadauera. ita Plinius lib. 6. c. 30. Solinus Polyhiſt. c. 40. & alij. Septuag. & Arabicus Alexandrinus pro עֶרֶב *ereb*, id eſt, veſpera, aliis punctis legentes עֲרָב *arab*, vertunt, *lupos Arabiæ*, id eſt, lupos prædones & latrones. Arabes enim latrociniis erant infames: inde Arabs ſumitur pro prædone, ſicut Chananæus pro mercatore, Bæotus pro hebeti, Chaldæus pro ariolo, ait Delrio. Nam, vt ait Ariſtot. lib. de Mirandis naturæ audit. eſt in Arabia hyænarum quoddam genus, quod cùm belluam vel hominem præuiderit, eos obmuteſcere facit, ac ſic in veſtigio hærere, vt corpora mouere nequeant. Sic & Ælianus, & Solinus Polyhiſt. c. 40. ſcribunt, hyænas habere vim ſoporiferam, qua canes & homines torpidos, ſtupidos & elingues faciant, itáque eos capere & ſuffocare. Idem habet Herodotus lib. 4. & Plinius lib. 6. c. 30. Hinc Cælius lib. 29. c. 6. ſcribit hyænæ pellem non tangi fulmine. Quin & Horus Apollo in Hierogl. Si quis, inquit, hyænæ pellem ſibi circumponat, intrepidè per medios hoſtes tranſibit illæſus (malim hoc credere, quàm experiri. Certè Poloni equites vt hoſtes percellant, luporum exuuias induunt & oſtentant.) Proinde Ægyptiis hieroglyphicum intrepiditatis & conſtantiæ in calamitatibus, erat hyænæ pellis. Eandem valere contra latratus & morſus canum, etiam rabidorum, tradunt Plinius & Oppianus. Et tamen hyænæ cor maximum eſt, vt & reliquis timidis, putà muribus, lepori, aſino, ceruo, pantheræ, muſtelæ, ait Ariſtot. & Plinius lib. 11. c. 37. Hyænam alternis annis mutare ſexum, eſſéque marem & feminam, tradunt Oppianus, Plinius lib. 8. c. 30. Horus & alij: ſed id commentitium eſſe cenſet Ariſtoteles lib. 6. Hiſtor. Anim. c. 32. Porrò Habacuc rectè equos Chaldæorum comparat hyænis: quia hyænæ iubas habent vt equi, ſed ſeta duriore longioréque, & per totum dorſum porrecta.

Huic ſententiæ vnum obſtat, quòd ſcilicet hyænæ non ſint lupi, ſed ſpecies animalis à lupis diuerſa. Reſpondet Gueuara, hyænas quoque luporum nomine cenſeri. Probat ex Oppiano lib. 3. de Venatione, cuius verſus Græcos ita latinè reddidit Ioannes Bodinus:

Nunc duo, Diua, refer genera exitioſa luporum,
Serratis armata ferentes dentibus arma:

A *Nempe ouium mactatores* (lupos communes)
cæcas quoque hyænas.

Verùm, vt rectè aduertit Ribera, *τὸ luporum* non eſt in Græco. Oppianus ergo tantùm vult dicere, in Æthiopia extrema duo eſſe genera ferarum quæ ſerratos habeant dentes, ſcilicet lupum & hyænam. Dici tamen poſſet pro Gueuara, hyænas, eſto propriè non ſint lupi, ad eos tamen referri. Vnde Geſnerus in lupo, inter feras lupo congeneres numerat hyænas, lynces (qui & lupi canarij vocantur) pantheres, lycaones, & thoës, qui ex hyæna & lupo generantur. Eſt enim hyæna lupo ſimilis, ait Philoponus, & ex eo Niphus. Et Ariſtot. lib. 6. Hiſtor. Animal. c. 32. *Hyæna, ait, colore*
B *lupi propè eſt, ſed hirſutior, & iuba per totum dorſum prædita eſt.* Quocirca Arabes hyænam vocant *al-Zabo*, quod idem eſt cum Hebræo זאב *zeeb*, id eſt, lupus: *Al* enim eſt articulus, quem Arabes paſſim nominibus præponunt. Multa namque lupo & hyænæ communia ſunt, ſcilicet primò, magnitudo; ſecundò, color; tertiò, voracitas; quartò, inſidiæ, quas aliis animalibus moliuntur, ille gregibus ouium & caprarum, hæc canibus, & homini quãdoque; quintò, dentes vtriſque ſerrati, genitalia vtriſque ſimilia; ſextò, vtrique noctu vagantur cibi cauſa, lupus vrgente fame, hyæna neceſſariò ferè: quia acriùs noctu videt, interdiu hallucinatur, vti feles. Hæc omnia ex Æliano, Plinio, Ariſt. Oppiano & Solino tradit Geſnerus in lupo, & in hyæna: ex quibus probabiliter cenſet, lupos ve-
C ſpertinos eſſe hyænas.

Secundò, alij paſſim hîc lupos propriè dictos accipiunt, iiſque cenſent comparari Chaldæos equites. Lupi enim generoſi, feroces & inſidioſi ſunt, ait Ariſtot. Vnde Iſidorus lib. 12. Origin. c. 2. cenſet *lupos* vocari quaſi *leopos*, eo quòd quaſi leonibus, in pedibus illis ſit virtus: nam quidquid pedibus preſſerint, enecant. Inſuper lupi voraciſſimi ſunt, & pene inſatiabiles: vorant potiùs, quàm comedant: pilos & oſſa glutiunt, eáque integra rurſus aluo reddunt. Iam *τὸ veſpertini*, eſt epithetum commune luporum. hi enim veſpere & noctu graſſantur. Vnde Virg. Georg. 1. *Per noctem reſonare lupis vlulantibus vrbes.* Hinc & lupus græcè dicitur λυκὸς, id eſt, lucens. Nam oculi eius, æquè
D ac capræ, ſplendent, & lucem noctu iaculantur, ait Plinius lib. 11. c. 37. Lupi ergo cognominantur veſpertini, quia per diem ob metum venatorum, in antris quieſcunt ieiuni: vnde veſpere noctúque fame rabidi ad prædam egrediuntur, & obuia quæque lacerant vorántque. ita S. Hieron. Alij inſuper edaciores, noctu conſumpta præda veſpertina, manè rurſum ad prædam egrediuntur, dicique poſſunt lupi matutini. Porrò quanta ſit luporum noctu ferocitas, graphicè deſcribit Virg. Æneid. lib. 9.

Veſpertinus vocatur quiuis lupus. Cur?

Ac veluti pleno lupus inſidiatus ouili;
E *Cùm fremit ad caulas, ventos perpeſſus & imbres,*
Nocte ſuper media, tuti ſub matribus agni
Balatum exercent: ille aſper & improbus ira
Sæuit in abſentes: collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & ſicca ſanguine fauces.

Veſpere ergo lupus acutiſſimus eſt, audaciſſimus & ſæuiſſimus, vtpote qui non tantùm famem, ſed & crudelitatem ſuam exſatiare velit. Vnde noctu multa milliaria conficit, ac vbi ad ouile aliámue prædam peruenit, omnia loca circumit, omnes aditus tentat, vndique procurrit, omnia circumſpicit, vt irrumpat & præda potiatur. Hinc Ierem. c. 5. 6. lupum veſpertinum, vocat lupum ad veſperam,

Digitized by Google

petam, ſcilicet ſæuientem & graſſantem: & Oppianus lib. 1. de Venat. lupum vocat νυκτιπόρον, id eſt, noctuambulonem.

Hæc omnia allegoricè facile eſt adaptare diabolo, & tropologicè gulæ & improbitati: vtriuſque enim ſymbolum, imago & exemplum eſt lupus veſpertinus. Nam & diabolus nocturnus eſt, & in tenebris perambulat, pſalm. 90. verſ. 5. & 6. Vnde in Completorio monet Eccleſia, canitque illud S. Petri, ***Fratres ſobrij eſtote & vigilate: quia aduerſarius veſter diabolus tamquam leo rugiens circuit, quærens quem deuoret.*** Veſpere enim ſollicitat homines ad crapulam, venerem, rixas, cædes. Vnde Poëta:

Lupus veſpert. eſt diabolus & gula.

Nox & amor, vinúmque nihil moderabile ſuadent:
Illa pudore caret, Liber amórque metu.

Accedit, quòd diabolus ſæpe in lupum ſe & magos ſuos transformet: tales enim ſunt lycanthropi, putà homines qui per magiam ope dæmonis ſe in ſpeciem, æquè ac ferociam luporum transmutant, ouéſque & homines inuadunt & dilaniant. de quibus multa Delrio in Magicis. Inde & Gentiles per lupos contra veneficia remedia præſtari opinati ſunt. Vnde Plinius lib. 28. c. 10. ***Veneficiis***, ait, ***roſtrum lupi inueteratum reſiſtere aiunt, ob idque villarum portis præfigunt. Hoc idem præſtare & pellis è ceruice ſolida exiſtimatur; quippe tanta eſt vis animalis, præter ea quæ retulimus, vt veſtigia eius calcata equis afferant torporem.*** Hinc & lupus hominem raucum vel elinguem reddere vulgò creditur, ſi primus eum inſpiciat. Vnde illud Virgil. eclog. 9.

Vox quoque Mœrim
Iam fugit ipſa: lupi Mœrim vidêre priores.

Vbi id clarè docet Seruius, & Iſidor. lib. 12. Orig. c. 2. qui & addit: ***Vnde & ſubitò tacenti dicitur: Lupus in fabula. Certè ſi ſe priùs viſum ſenſerit, deponit feritatis audaciam.*** Et Plinius lib. 8. c. 22. ***In Italia quoque creditur***, ait, ***luporum viſus eſſe noxius, vocemque homini, quem priores contemplentur, adimere ad præſens.*** Sic diabolus fauces peccatori, iniecto pudore metúque claudit, ne peccatum confiteatur, & veniam, opémue, aut conſilium mali ſui quærat. Inſuper diabolus inſtar hyænæ & lupi, cadaueribus & mortibus hominum paſcitur; canibus, id eſt, prædicatoribus, inſidiatur, vt iis euerſis vel amotis, oues diripiat. Hinc & eorum voces imitatur, dum ſe transfigurat in angelum lucis. Multos enim ſapientes decipit ſpecie boni, qua ſuas fraudes obtegit. Lupi ergo veſpertini tropol. ſunt dæmones, ait S. Hieron. Item rapaces Prælati & iudices. Adhæc hæretici: hos enim lupis comparat Chriſtus Matth. 7. 15. qui ouium pellibus induti incautos decipiunt, & ſpecie veri tenebras offundunt. Hinc & ſub veſperam ſuos cœtus celebrare ſolent. Hæretici enim quaſi lupi famelici & hiantes caulas Eccleſiæ circumeūt, vt fideles ex iis auellant & perdant, atque Arabum more latrociniis & cædibus Catholicorum ditiones & regna depopulantur, vti noſtro æuo in Anglia, Scotia, Hollandia, Francia, Hungaria, &c. eos factitaſſe vidimus.

Volabunt quaſi aquila.] Quæ rapax & ferox ex alto in leporem aliámue prædam feſtina inuolat cum impetu ***inſtar tormenti***, id eſt, bombardæ dum globum eiaculatur, ait Iſidor. lib. 12. cap. 7. Alludit ad aquilas, quas Chaldæi in vexillis præferebant, æquè ac poſtea Romani: vnde ſignifer aciei erat & vocabatur aquilifer. Audi Ouidium lib. 5. Faſtor.

Signa decus belli Parthus Romana tenebat,
Romanaque aquilæ ſignifer hoſtis erat.

Et Lucan. lib. 1.

Vt nota fulſêre aquilæ, Romanáque ſigna.

Hinc Ezechiel cap. 19. & Ieremias ſæpe Nabuchodonoſorem & Chaldæos vocant aquilas. Nota, In pardis Chaldæorum indicat ſæuitiam, in lupis voracitatem, in aquilis rapacitatem. Quocirca eoſdem Ieremias c. 5. 6. comparat leoni, pardo & lupo. ***Idcirco***, inquit, ***percuſſit eos*** (Iudæos) ***leo de ſylua, lupus ad veſperam vaſtauit eos, pardus vigilans ſuper ciuitates eorum.***

Porrò appoſitè equites & equos Chaldæorum comparat pardo, lupo, aquilis: quia equi bellici pernicitate veloces ſunt, & animoſitate feroces vincendi conſuetudine ferociores euadunt: gaudent ſanguine effuſo, ac lituis tubiſque auditis exultant, vt ait Iob c. 39. 21. & Virgil. lib. 3. Georg.

Equi Chaldaici feroces.

Si qua ſonum procul arma dedere,
Stare loco neſcit, micat auribus, & tremit artus,
Collectumq; premens voluit ſub naribus ignem.

Additq; cæteris præſtare equos Chaldæorum:

Armenij Siculi, Parthique Euphratis ad vndas
Præſtant.

Idem clariùs docet Oppianus, dicens:

Qui habitant virides Euphratis ad vndas,
Magnanimis vtuntur equis in bella leonum.
Lumina glauca vibrant, & magnum in pectore robur
Efferat audaces animos ad feruida bella.
Accedit leuitas curſus, quodque ora leonis
Intrepidè perferre valent, voceſque ſuperbas:
Cùm reliqui fremitus nequeant tolerare minaces.

Omnes ad prædam venient.] Tigurina, ***quiſquis eorum ad hoc venit, vt vim inferat***; Vatabl. ***omnes venient ad rapinam***, vt ſcilicet Iudæos expilent; Pagnin. ***tota gens propter rapinam veniet.*** Vers. 9.

Moral. S. Aug. in pſal. 123. ***Ideo***, inquit, ***quærit te raptor maior, quia inuenit minorem: ideo te quærit maior aquila, quia prior cepiſti leporem: præda tibi fuit minor, præda eris maiori.***

Facies eorum ventus vrens.] Intellige notam ſimilitudinis ***ſicut***, vel ***inſtar***, q. d. Chaldæi inſtar venti vrentis, vel auruginis omnia areſacient & vaſtabunt. Pagnin. vertit, ***ex aduerſo facierum ſuarum venient ad Orientem***; Chald. ***aſpectus eorum perſimilis eſt vento vehementi, qui colligit quaſi arenam captiuitatem.*** Tigurina, ***quidquid faciebus eorum obijcitur flaccidum fit, vt ſi vredo exuſſiſſet***; Vatabl. ***aſpectus***, vel ***oppoſitio facierum eorum erit tanquam ventus Orientalis.*** Hic ventus in terra ſancta eſt vehementiſſimus. Senſus eſt q. d. Impreſſio Chaldæorum aduentantium erit intolerabilis, vt in Iudæa eſt ventus Orientalis. Sic Genuæ, & nonnullis alijs Italiæ locis procelloſus eſt ventus turbinis, qui à Græcis vocatur ecnephias, quòd è nube erumpat; adeo vt ſtabula cum equis in altum eleuet, transferat, elidat, vti mihi Romæ viri graues oculati teſtes affirmarunt.

Et congregabit quaſi arenam, captiuitatem.] q. d. Sicut ventus in Iudæa congregat arenas, ſic Chaldæi ex eadem congregabunt captiuos. ita Chald. & Tigurina. Innuit plurimos fore captiuos, vti plurima eſt arena. Eſt metonymia: nam abſtractum ponitur pro concreto, captiuitas pro captiuis. Sic Chriſtus aſcendens cum triumpho in cælum, dicitur captiuam duxiſſe captiuitatem, id eſt, captiuos duxiſſe ſanctos quos è captiuitate diaboli

Digitized by Google

boli erutos,ſuos fecit, meliori iam ſorte captiuos, vtpote qua eos in libertatem filiorum Dei aſſeruit,Epheſ.4.8.Nota,De Chaldæis nunc loquitur in plurali,dicens,*Diffundentur,volabunt, venient*; nunc in ſingulari,dicens,*Congregabit,triumphabit, comportabit*, intelligens exercitum, vel certè ducem regémque eorum,putà Nabuchodonoſorem. Hæc omnia tropologicè facile eſt adaptare diabolo,cuius miniſter & flagellum fuit Nabuchodonoſor:ipſe enim ſæuit vt pardus, lupus & aquila, plurimóſque capit,& in abyſſum demergit ludens & ridens.

Vers. 10. *Et ipſe.*] Scilicet Nabuchodonoſor, gentis Chaldææ princeps. Nota, Scriptura miſtim nunc de gente, nunc de eius principe loquitur. Hæc enim politicè ſunt vnum, putà vnus exercitus, vnum imperium, quod totum pendet à ſuo principe,ſicut totum corpus pendet à capite. Hoc verum eſt in bellis,vbi victoriæ cauſa eſt animoſus, vigil & ſagax Imperator. Vnde celebre eſt illud: ***Fortior eſt exercitus ceruorum duce leone,quàm leonum duce ceruo.***

Tyranni ridiculi eius erunt.]q.d.Reges & principes ludibrio habebit Nabuchodonoſor, faciet eos ſuos moriones, equiſones, imò ſcabella pedum;vti Sapores fecit Aureliano Cæſari,& Tamberlanes Baiazeti Turcarũ Imperatori.ita S. Hieron. Secundò,*ridiculi* vel,vt hebr.*riſus eius erunt*: quia ipſe potentiſſimus, deridebit eorum arma & copias.Vnde explicans ſubdit:

Ipſe ſuper omnem munitionem ridebit.] q.d. Ipſe munitiones quaſuis deſpiciet, quaſi ridens & ludens eas expugnabit.ita Theodor.Vatab.& Arias. Significanter vertunt Septuag. *tyranni erunt eius* παίγνια, id eſt, ludibria, quomodo Zeno Imper. prælio victus dixit:*Dei ludibrium eſt homo.* Syrus & Arabicus, *ipſe reges deridebit, & principes ſubſannabit.*

Comportabit aggerem,& capiet eam.] *Agger* dicitur aggerata, id eſt, congeſta, terra,iuxta illud Virg.Æneid.9.*Et foſſas aggere complent.* vbi Seruius,*Agger*,ait,*eſt cuiuſlibet rei coaceruatio, vnde foſſæ aut valles repleri poſſunt.* Significat Habacuc maximè aggerem,quem per tredecim annos comportarunt Chaldæi circa Tyrum, vt mare, quod illam cingebat, implerent, itáque ex inſula facerent continentem,quam pedibus inuadere & expugnare poſſent,vti tandem fecerunt, de quo dixi Ezech. 29.18.Rurſum ſolent duces, cùm metantur caſtra, ea cingere & munire contra inſultus hoſtium aggere,id eſt, vallo & foſſa inſtar ciuitatis.vnde Virgil.7.Æneid.

Primáſque in littore ſedes
Caſtrorum in morem pinnis atque aggere cingit.

Inſuper ſolent per aggeres obſidere & oppugnare vrbes.Vnde Cicero ad Catonem lib.15.*Vallo & foſſa circumdedi: ſex caſtellis caſtriſque maximis ſepſi aggere, vineis,turribus oppugnaui.* Sic Virgil. 6.Æneid. Alpes vocat aggeres, id eſt, muros & munimenta, Italiæ. Hebr. pro *aggerem* eſt עפר *aphar*,id eſt,puluerem, quod Chriſt. à Caſtro ſic exponit, q. d. Nabuchodonoſor faciet altiſſimos aggeres ex puluere,vt eius inſperſione, flatu oppoſiti venti facta, oculos, nares & fauces repugnantium offundat,& enecet;qua arte Sertorium expugnaſſe Charatinos, narrat Plutarch. in eius vita.Quocirca axioma eſt bellicum:*Duci captandum eſſe ſolem & ventum*, vt vtrumque habeat ſibi ſecundum,& hoſti aduerſum.Verùm noſtra verſio melior eſt,& communem caſtrorum aggerem

A ſignificat.hic enim fit è terra,puluere,ſaxis, lignis omníque re.Adde, Hebræos *aphar*, id eſt,puluerem,vocare quamlibet terram. Vnde Adam dicitur factus è puluere,id eſt,è terra, iuxta illud Geneſ.3.19. *Puluis es,& in puluerem reuerteris.*

Tunc mutabitur ſpiritus.] q. d. Nabuchodonoſor elatus tot victoriis,ſe non capiet, ſed ſpiritus altos ſumet, putans ſe eſſe Numen quoddam inuictum, ideóque adorari volet in ſtatua aurea, quam eriget, & omnes adorare compellet, Daniel.3.1.Quocirca Deo vleiſcente mutabitur ſpiritus eius humanus in belluinum, vt ex homine fiat quaſi bos,ideóque regno expellatur, tranſeat & corruat,ac quaſi quadrupes in ſyluis cum feris vitam agat,Daniel 4.30. ita S. Hieron.Albert. & Vers. 11.
B Lyran. Simili modo ob tot victorias, tantámque Monarchiam, mutabitur ſpiritus gentis Chaldææ in ſuperbiam & faſtum, ideóque pertranſibit eius imperium,& corruet in Balſaſare, exſcindendum à Cyro & Perſis, inquit Arias & Vatabl. Vnde Chaldæus vertit, *propter elationem ſpiritus eius tranſlatum eſt regnum*;aliter Septuag. *tunc mutabit ſpiritum & pertranſiet, & propitiabitur.hac eſt fortitudo Dei mei*.quod Theod.ſic explicat,q.d.Cùm Deus ſat caſtigarit Iudæos per Chaldæos, tunc iram commutabit in miſericordiam, ac miſericors erit, & acerbitates leniet, ſcilicet cùm Cyrum liberatorem adducet, cui robur inuictum, indéque victorias præclariſſimas dabit.

C *Et corruet.*] Hebr. אשם *aſcam*, id eſt,Primò, *delinquet*; Secundò, *delictum expiabit*, per metonymiam, qua delictum & peccatum in Leuitico, ſæpe ſignificat hoſtiam pro peccato. Vnde Septuag. vertunt, *propitiabitur*. Tertiò, אשם *aſcam* hebr. ſæpe ponitur pro vicino שמם *ſcamam*, id eſt,deficere, deſolari, corruere: cognata enim ſunt culpa & pœna, ſiue delictum & deſolatio: hæc enim indiuiduus illius eſt comes, perinde vt carnifex eſt rei, quem ducit ad ſupplicium, vnde noſter rectè cum Aquila & Symmacho, pro *delinquet* vertit, *deficiet*.corruet,præſertim quia defectus & ruina eſt delictum & peccatum, non moris & vitij, ſed naturæ. Ex tribus hiſce ſignificatis triplex hîc oritur verſio & in-
D terpretatio. Primò enim Chald. vertit, *deliquit & peccauit, eo quòd multiplicauit gloriam Deo ſuo*, quia ſcilicet impenſè coluit ſuos deos,non Deum verum. Secundò, Septuag. *tunc mutabit ſpiritum, & pertranſiet, & propitiabitur. Hac eſt fortitudo Dei mei.* q. d. ait S. Hieron. Deus vltione Iudæorum per Chaldæos peracta,mutabit ſpiritum iræ in ſpiritum miſericordiæ: vnde pertranſibit eos, nec vlteriùs puniet. ſed ſat punitis propitiabitur. Tertiò,optimè noſter vertit,*& deficiet*, vel corruet, iuxta ſenſum paulò antè aſſignatum. Sic enim *aſcam*, id eſt,delinquere, ſæpe ſignificat deficere; vt, *Et non delinquent*, id eſt,non deficient,
E *omnes qui ſperant in eo*, pſalm. 33. 23. Simile eſt Ezech. 6.6. in Hebræo, Ioëlis 1. 18. & alibi.

Hæc eſt fortitudo eius Dei ſui.] quam ſcilicet iactat eſſe Dei ſui,quam Deo ſuo acceptam refert. q.d.Tam imbellis,modica & breuis eſt fortitudo, victoriæ & triumphi Nabuchodonoſoris, quos ipſe Deo ſuo, putà Belo aſſeribit. Nam, vt paulò antè dixi, hæc omnis illico in Balſaſare corruet, occidente eum Cyro. Eſt ironia, & ſarcaſmus, ſiue hoſtilis irriſio. Aliter à Caſtro, q. d. Nabuchodonoſor victorijs elatus ſuperbiet, & in id ſcelus corruet, vt veri Dei oblitus, tribuat virtuti Dei ſui Beli partas victorias. Septuag. vertunt,

Digitized by Google

tunt, *hæc eſt fortitudo Deo meo:* quod ſic explicat Theodor. Propheta, inquit, obſtupeſcens ad Dei miſericordiam, ex ira commutatam in Cyro liberatore Iudæorum, exclamat: Hæc eſt fortitudo Dei mei. Tibi ſoli Domine adeſt poteſtas & puniendi pro arbitrio, & commutandi vltionem in miſericordiam. Verùm Hebr. habent, *Dei eius*, & Chald. *idoli ſui.* Quare noſtra verſio & explicatio eſt germanior. Vnde & Syrus vertit, *deuincetur virtus eius cum Deo ſuo*; Arabicus, *obediet virtus eius Deo*, non ſuo ficto, ſed vero Iſraëlis.

Verſ. 12.] Numquid non tu à principio Domine Deus meus, ſancte meus, & non moriemur? Domine in iudicium poſuiſti eum: & fortem, vt corriperes, fundaſti eum.

Verſ. 13.] Mundi ſunt oculi tui, ne videas malum, & reſpicere ad iniquitatem non poteris. quare reſpicis ſuper iniqua agentes, & taces deuorante impio iuſtiorem ſe?

Verſ. 14.] Et facies homines quaſi piſces maris, & quaſi reptile non habens principem.

Verſ. 15.] Totum in hamo ſubleuabit, traxit illud in ſagena ſua, & congregauit in rete ſuum. Super hoc lætabitur & exultabit.

Verſ. 16.] Propterea immolabit ſagenæ ſuæ, & ſacrificabit reti ſuo: quia in ipſis incraſſata eſt pars eius, & cibus eius electus.

Verſ. 17.] Propter hoc ergo expandit ſagenam ſuam, & ſemper interficere Gentes non parcet.

Vers. 12. *Numquid non tu à principio Domine*] Propheta poſt prophetiam de Chaldæorum robore & tyrannide, ac Iudæorum per eos excidio, hic de eo dolens & ingemiſcens, conuertit ſe ad orationem, Deumque obſecrat vt tantam Iudæorum ſtragem auertat, nec ſinat minas haſce impleri, ſed populo ſuo miſereatur & parcat. q.d. Tu Domine es Deus noſter, tu ſanctè à nobis coleris in ſancto templo tuo. Tu es ſanctus ille noſter antiquus, qui patres noſtros dilexiſti, & elegiſti ſemen eorum poſt eos. Tu es qui ſanctum fœdus cum ipſis iniuiſti, ſanctèque promiſiſti te fore eorum & poſterorum Deum. Tu nos tibi in populum ſanctificaſti, & ab aliis gentibus infidelibus & impiis, quaſi tuum peculium ſegregaſti, nóſque ſancta tua lege, prophetis, ſacrificiis, miraculis, beneficiiſque plurimis decoraſti, ac tibi & tuæ ſanctitati arctiſſimè obſtrinxiſti: non ergo patieris nos ab impiis Chaldæis vaſtari: quare te, vti ſperamus & obſecramus, tutante *non moriemur*, vt illi minantur. Aliter Ioannes Alba Electorum cap. 64. *Numquid non tu à principio? A* ponitur, inquit, pro *ante.* q. d. Tu es ante omne rerum principium, tu es æternus. Et quia Æternum Hebræis ſignificat quòd magnum eſt in ge-

A nere ſuo, hinc eſſe à principio, vel eſſe æternum, ſignificat eſſe potentiſſimum. Poteſt & Æternum accipi pro miſericorde. q. d. Numquid non ô Domine tu es ſummè potens & miſericors? Vtique. Oſtende ergo in nos miſeros & penè cõſumptos tuam omnipotẽtiam & miſericordiam, quam ſemper à principio hucuſque in nos & patres noſtros oſtendiſti. Hæc Alba, qui & addit: ſic & ſanctus magnum, regem, potentémque ſignificat: & ſanctum, id quod magnum eſt & excellens.

Nota Primò, Dicit, *non moriemur*, aſſertiuè, non autem, *non moriamur*, optatiuè, eſto idipſum obſecret; ad efficaciam orationis, vt ſcilicet certam ſpem, & quaſi fidem non moriendi ſigni-
B ficet, eaque conſtringat Deum, ne eos mori ſinat? Quis enim ſperauit in Deum, & confuſus eſt? Nam, vt ait S. Bernard. ſerm. 3. de Annunciat. Domin. *Deus oleum miſericordiæ ponit in vaſe fiduciæ.* Expeditiùs dicemus, repetendam eſſe vocem *numquid* quæ præceſſit. q. d. Numquid non moriemur, cùm te habeamus Deum protectorem ſanctum & æternum? Syrus Vaticanus pro, *non moriemur*, habet, *ſine lege*; Arabicus, *ſine ſimilitudine.* Sic enim vertit Syrus, *quoniam tu es à principio Domine Deus meus ſanctus, ſine lege aliqua*, hoc eſt, nulla lege, nullo decreto, nulla determinatione, nullo fato conſtringeris.

C Nota Secundo, Pro לא נמות *lo namut*, id eſt, non moriemur, aliqui codices legunt, לא תמות *lo tamut*, id eſt, non morieris. q. d. Tu Domine, vti ſanctus, ita es & immortalis: quare non permittas nos mori, & à Chaldæis occidi: illi enim, æquè ac illorum dij, vti impij, ita & mortales, infirmi & corruptibiles ſunt, ac à te corrumpentur, mortique præſenti & æternæ addicentur. Vnde Chald. vertit, *tu Deus iudex verus ſuper omnes creaturas tuas, & ſanctus in operibus tuis: verbum tuum in ſæcula permanet Domine.* q. d. Conſerua nos, vti promiſiſti. fidelis & ſtabilis es, fac ergo nos ſtabiles: immortalis es, ne ergo ſinas nos mori, ſed fac nos tui ſimiles, & quaſi immortales.

D Nota Tertiò, quadruplicem antitheſim. Opponit enim Deum idolis & hominibus Primò, quòd Deus ſit *à principio*, putà ab æterno. q. d. Deus æternus eſt, idola & Chaldæi temporanei ſunt, modicóque tempore duraturi. Secundò, Deus eſt omnium creator & dominus, idola & Chaldæi creaturæ ſunt & ſerui. Tertiò, ipſe eſt Deus immenſus, immortalis, omnipotens, &c. illi ſunt hominum plaſmata exigua, caduca, infirma. Quartò, Deus eſt ſanctus, ipſaque per eſſentiam ſanctitas ſumma & perfectiſſima; illi impuri ſunt & ſcelerati. q. d. Deſtrue ergo ô Domine, idola & Chaldæos, tot nominibus tibi è diametro oppoſitos & inimicos. Porrò ad maius pathos, maioremque affectum & obſecrationem, vt gratiam à Deo eblan-
E diatur, vocat eum *Deus meus, ſancte meus*, non, noſter: tum quia Propheta hic loquitur in perſona populi, qui collectiuè eſt vnus & ſingularis: perſonam enim populi in ſe ſuſcipit & induit, vtpote vnus & primarius è populo, vt in ſe, & ſecum totum populum ſupplicem Deo conſtituat, itáque tot capitum numero armatas preces Deo offerat, veniámque extorqueat: tum quia Deus cuiuſque fidelis & iuſti, tam eſt Deus, id eſt, pater, prouiſor, cuſtos, amicus, &c. ac ſi eius ſolius eſſet Deus. Sic ait S. Auguſt. lib. 3. Confeſſ. c. 11. *O tu bone omnipotens, qui ſic vnumquemque noſtrûm cu-*

ras,

Digitized by Google

ras, ac ſi ſolum curet; & ſic omnes, tanquam ſingulos. Et S. Paulus ait, Chriſtum eſſe ſuum: *Qui*, inquit, *dilexit me, & tradidit ſemetipſum pro me*, Galat. 2. 20.

Domine in iudicium poſuiſti eum.] Eſt conceſſio, q. d. Fatemur te Domine miſiſſe Nabuchodonoſorem *in iudicium*, id eſt, in iuſtam vindictam, vt ſcil. per eum quaſi per virgam, caſtigares peccata noſtra & aliarum gentium, ideóque eum fortem effeciſti.

Fundaſti.] Firmaſti & roboraſti Nabuchodonoſorem tot opibus, viribus, copiis, imperiis, victoriis.

VERS. 13. *Mundi ſunt oculi tui, ne videas malum.*] *Videas*, id eſt, approbes & faueas. Eſt catachreſis: quæ enim approbamus, quæque nobis placent & grata ſunt, ea continuè & lætè aſpicimus: quæ verò odioſa & ingrata ſunt, ab his oculos auertimus. Vnde Virgil.

Diua ſolo fixos oculos auerſa tenebat.

Et vulgò dicitur: *Vbi oculus, ibi amor: vbi manus, ibi dolor.* Senſus eſt, q. d. Tui oculi, tuáque mens mundiſſima & iuſtiſſima eſt: quare malum, id eſt, peccatum & iniuriam, æquis & benignis oculis aſpicere & videre nequis, vt illi faueas, & pro illo pugnes. Cur ergo reſpicis ſuper Chaldæos iniqua agentes, violentos & iniurios, ac permittis vt ipſi nos deuorent? Eſto enim ſimus peccatores & iniuſti, Chaldæis tamen, vtpote idololatris & tyrannis, meliores & iuſtiores ſumus. Sufficiat ergo Domine, quòd peccata noſtra per eos leuiter caſtiges: at ne ſinas nos per eos exſcindi & diſperdi. Sic enim videberis fauere tyrannis & idololatris contra nos fideles & cultores, ac idololatræ iactabunt te fauere eorum tyrannidi & idololatriæ: aut certè te non poſſe, vel non velle, auxiliari populo tibi deuoto.

Nota, Propheta hîc non obmurmurat Deo, vt blaſphemat Caluin. ſed ex dolore liberè queritur, deprecatur, & amicè expoſtulat cum Deo, quòd velit Iudæos punire & vaſtare per Chaldæos Iudæis peiores. Sic improborum proſperitatem indolet & admiratur Dauid pſalm. 72. 12. Ieremias cap. 12. 1. Iob cap. 21. 7. Aliter reſpondet S. Hier. hæc dici à Propheta, *non quòd ipſe ſic ſentiat, ſed quòd impatientiam humanam in ſua perſona exprimat: ſicut frequenter videmus Apoſtolum varias hominum in ſe recipere ſententias, & nunc dicere: Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati*, Rom. 7. *Et quaſi incipiens ſit: Fratres ego non arbitror me comprehendiſſe. Ac rurſum quaſi perfectus ſit: Quotquot ergo perfecti, hoc ſapiamus*, Philip. 3. Et: *Hæc autem fratres transfiguraui in me & Apollo propter vos, vt in nobis diſcatis*, &c.

Mundi ſunt oculi tui, ne videas malum.] Cùm enim ſis ipſa mundiria & ſanctitas, extremè odis omne peccatum, ideóque *perdes omnes qui operantur iniquitatem*, pſalm. 5. Nam ſicut lux aduerſatur tenebris, eáſque naturaliter auerſatur & odit, ac pulchritudo turpitudini, & puritas maculis ſordibúſque, & rectitudo obliquitati, & vita morti, & bonitas malitiæ; ita & ſanctitas auerſatur & execratur omne peccatum. Quare ſicuti Deus neceſſariò ſanctitatem amat infinito amore, ita neceſſariò peccatum perfectum & mortale, odit infinito odio. Cuius odij ſigna dat multa. Nam Primò, ob peccatum mortale priuat hominem infinito bono, nimirum poſſeſſione ipſius Dei. Secundò, quia ob illud infligit peccatori infinitum

Deus odit peccatum mort. infinito odio.

cruciatum & opprobrium, nimirum incendia æterna gehennæ. Tertiò, quia, etiamſi quis haberet merita infinita, ea tamen omnia aboleret Deus ob vnum peccatum lethale. Quartò, quia filium ſuum ad delendum peccatum, infinitam humiliationem & afflictionem ſubire voluit. Talis enim fuit eius incarnatio & mors, qua, vt ait Apoſtolus, *ſemetipſum exinaniuit*, id eſt, ex omni fecit ſe quaſi inane. & illud Philip. 2. Deum æmulátur Sancti, qui proinde immensè oderunt peccatum, tam in ſe, quàm in aliis; ideóque omni modo ſatagunt vt illud aboleatur, dum ſuo zelo iuſtos in iuſtitia conſeruant, peccatores à peccato ad iuſtitiam traducunt.

Porrò ſanctitas conſiſtit in conformitate cum lege æterna, quæ eſt in mente Dei. Is enim perfectus & ſanctus eſt, cuius voluntas & opera exactè conformantur legi æternæ, purà menti & voluntati Dei. Voluntas enim Dei cùm reipſa ſit eadem cum mente & intellectu ſuo, ideóq; neceſſariò & eſſentialiter legi æternæ conformis ſit, & ex æquo reſpondeat; hinc pariter ipſa eſt menſura & regula omnis ſanctitatis: & quia hæc conformitas in Deo eſt infinita, hinc pariter infinita eſt eius ſanctitas. Quare Secundò, ſanctitas conſiſtit in amore & coniunctione cum Deo, qui eſt origo & plenitudo ſanctitatis. Sanctitas ergo eſt amor Dei. *Sanctitas* enim *eſt omnimoda puritas*, ait S. Dionyſ. cap. 12. de Diuin. nom. Iam ſicut impuritas naſcitur ex contactu inferiorum, putà ex amore & adhæſione ad epulas, veneres, honores vanos, aliáque bona terrena & infima: ita puritas oritur ex contactu ſuperiorum, putà ex amore & adhæſione ad Deum, réſque diuinas & cœleſtes. Purus ergo & ſanctus eſt, qui toto affectu adhæret Deo: & quo magis omnem affectum in Deum transfert; eo indies fit ſanctior, dum ſingula cogitata, volita & opera ſua dirigit ad Deum, vt indies magis magíſque ei appropinquet. Sic enim imitatur Deum, de quo dicitur pſalm. 144. *Iuſtus Dominus in omnibus viis ſuis, & ſanctus in omnibus operibus ſuis*, ſequitúrque eius præceptum: *Sancti eſtote, quoniam ego ſanctus ſum*, Leuit. 11.

Sanctitas in quo conſiſtat. Reſp. 1

2.

VERS. 14. *Et facies homines quaſi piſces.*] Primò, q. d. Cur permittis ô Domine, vt, ſicut piſcator piſcatur piſces, nemine eos tuente; ſic Nabuchodonoſor expiſcetur, capiat & expilet omnes gentes: hæ enim illi ſunt piſces. ita Rupert. & Vatab. Vbi Nota inſignẽ allegoriam: Piſcator Dei eſt Nabuchodonoſor: hamus ſunt doli eius & technæ: ſagenæ & retia ſunt arma, milites & aperta violentia: piſces ſunt Iudæi aliæq; gentes, quas vt piſces (qui nullius ſunt domini, nec habent ducẽ aut protectorem, ſed fiunt primò occupantis, putà piſcatoris, qui eos ex aquis expiſcatur & trahit) ita ſibi ſubiugat, calcat & occidit, quaſi reuera piſces & reptilia eſſent, non homines. Hinc & per portam piſcium Chaldæi irruperunt in vrbem, vti dicam Sophoniæ 1, verſ. 10. Secundò, magis genuinè & neruosè, q. d. Cur permittis ô Domine, vt, ſicut piſces maiores & fortiores, putà balenæ, lupi, polypi, deuorant minores: ita homines potentiores & tyranni, v. g. Chaldæi, deuorent eos qui ſunt imbecilliores: vt inter homines, æquè ac inter piſces, non dominetur iuſtitia, ſed robur, vis & tyrannis, illéque ſit dominus, qui viribus præualet? ita S. Hieron. Theodor. Remig. & Theophyl. Hinc illud Polybij prouerbiũ vulgò vſurpatum: *Piſces maiores glutiunt minores.*

Præclarè

Digitized by Google

Præclarè S. Baſil. homil. 7. Hexam. *Maior pars piſcium, ait, liguriunt alter alterum, & minor apud illos eſca maioris eſt. Et ſi euenerit vt is qui minorem ſuperauerat, alterius præda fiat, ambo tum ſimul deglutiuntur, & vnà vltimi piſcis immerſi ventrem ingrediuntur. Quid igitur nos homines aliud agimus, cum vim inferimus inferioribus?*

Homines ſunt quaſi piſces ob viginti analogias.

Symbol. appoſitè Propheta homines comparat piſcibus, ob multas analogias. Prima eſt. Sicut Deus creauit cœtum hominum, ſic & cœtum piſcium: piſces multi, multi & homines. Piſcium
1. valde variæ ſunt ſpecies: varij pariter ordines, gradus, complexiones, linguæ, familiæ & gentes ſunt hominum: mare eſt mundus piſcium, terra eſt mundus hominum. Omnes enim animalium ſpecies quæ ſunt in terra, proportionaliter ſunt & in mari, vt porci, canes, equi, vituli, quin & homines marini, vti multis exemplis Tritonum, Nereïdum & Sirenum docet Plinius lib. 9. cap. 5. & Olaus Magnus l. de Gentib. Septentr. Inſuper *plurima pars piſcium eſt gregatilis, nec vllus grex caret duce*, ait Ariſtot. l. 8. de Hiſt. Animal. cap. 13. Sic & homines ſuas habent reſp. & regna; & in omnibus ſuus eſt dux & princeps.

2. Secunda. Homines in mundo variis tentationum & mutationum æſtibus iactantur, vti piſces in mari; ac ſicut hi in illis ludunt, ita & homines ludunt in ſuis; atque in vtriſque ludit ſapientia & potentia Dei. Prouerb. 8. 30.

3. Tertia. Piſces ſunt aquei & humore luxuriāt: ita & in hominibus pleriſque, præſertim in hieme, prædominatur pituita, qua proinde & ſenes ferè omnes, & iuuenes permulti moriuntur, ac catharro ſuffocantur. Quocirca Philoſophus definiens hominem: *Homo*, inquit, *eſt fortunæ luſus, inconſtantiæ imago, corruptionis ſpeculum, temporis ſpolium, mancipium mortis, viator tranſiens, Dei ludibrium: reliquum, pituita & bilis.*

Quid homo?

4. Quarta. Piſces ſicut ex aqua generantur, ita in eadem viuunt (nam extra illam moriuntur) ex eáque aluntur & nutriuntur, vti docet Rondeletius lib. 1. de Piſcib. cap. 13. licèt enim aqua maris ſit ſalſa, ac proinde inepta nutritioni, vtpote cuius alimentum eſt ſuccus dulcis; tamen in mediis vndis ſalſis permultus humor dulcis continetur, admiſtúſque eſt, quem piſces in alimentum familiare tranſmutant: quam ob cauſam crebrò in Pontum migrare ſolent, & ibi pingueſcere, quòd illud mare dulcibus aquis copioſè alluatur, vti docet Ariſt. lib. 8. Hiſtor. Animal. cap. 13. Et c. 2. in mari eſſe dulcem liquorem, probat ex aquæ percolatione. ſi enim ex cera vas tenue finxeris, idque funiculo appenſum in aquam demiſeris die ac nocte vna, humoris dulcis copiam intra ſe colliget. Rurſus nautæ & qui arentia maris littora incolunt, aquarum dulcium copia deſtituti, puteis vix tres cubitos altis ad littus effoſſis, ſuauem dulcémque liquorem ex mari deducunt, qui per arenam tranſcolatus à ſalſugine ſeparatur. Nec mirum piſces aqua ali: quia ſola aëris inſpiratione plurima animalia viuunt. Aſtomos ſcribit Plinius libr. 7. cap. 2. halitu tantùm & odore, quem naribus trahunt, viuere. Sed hoc fabuloſum fortè: tamen ab aliis, qui Plinio vetuſtiores fuerunt, literis proditum eſt, vites in animi conſternatione & ſyncope, admotis odoratis maximè refici & inſtaurari. Romæ annos quadraginta ſacerdotem quendam ſola aëris inſpiratione vixiſſe, ex Leonis Pont. Max. & multorum Principum cuſtodia, & Harmolai Barbari hiſtoria fidéque certiſſimum eſt. Puellam annos tres in Gallia Narbonenſi omnes audiuimus, vidimus multi, & Spiræ in Germania aliam à viris doctis accepimus, quæ multos annos nullo alio præter aërem cibo potúque, vitam ſalubriter traduxit. Aliam etiam nos vidimus, quæ etiamnum hodie viuit, eodem victus genere ad decimum ætatis annum perueniſſe, tandem grandem factam nupſiſſe, & felicem prolem ſuſtuliſſe. Si aër ſubtilis homines, multò magis aqua craſſior piſces nutrire poteſt. Hucuſque Rondeletius. Eadem exempla ſacerdotis & puellarum narrat probátq; noſter Delrio libr. 2. Magic. quæſt. 21. Sed inediæ cauſam aſcribit complexioni phlegmaticæ, putà humori phlegmatico crudo, lento & viſcoſo, quo alitus ſit calor naturalis. idque veroſimilius videtur. In eo ergo piſces ſunt ſimiles hominibus, quòd vtrique humore nutriantur & viuant, ſiue is aëreus ſit, ſiue aqueus. Aër enim & aqua ſunt elementa vicina & ſymbola. Aër enim eſt aqua ſubtilior, & aqua eſt aër craſſior. Elementa enim noſtra non habent primæuam puritatem & ſimplicitatem, in qua condita ſunt, ſed multis exhalationibus, vaporibus, rebúſque terreſtribus permiſta ſunt, ac proinde alimenta viuentium eſſe poſſunt, vimque ea alendi habent. Sanè terra viuunt aluntúrque plantæ, ſerpentes & reptilia.

In mari eſt humor dulcis.

Quinta. Maiores piſces minores deuorant, ita 5.
& homines: iuxta illud, *Homo homini lupus.* Rurſum, ſicut cetus piſces penè omnes abſorbet, etiam maximos; ſic & diabolus, qui quaſi balæna in mari huius ſæculi animas quaſlibet, etiam regum & principum, quin & Sanctorum, prædatur, iuxta illud pſalm. 103. 26. *Draco iſte quem formaſti ad illudendum ei.* Audi Ariſtot. libr. 9. Hiſtor. Animal. cap. 2. *Ineunt prælium piſces maiores contra minores: maior enim quiſque & robuſtior minorem inferiorémque deuorat.* Idem libr. 8. c. 2. *Alter*, inquit, *alterum ſui generis edit, excepto mugile, ſed maximè congri.*

Sexta. Piſces ſunt muti: ſic & homines coram 6.
Deo, quantumuis ſapientes & ſancti, quaſi piſciculi obmuteſcunt, eóque arguente ponunt cum S. Iob c. 39. 34. manum ſuper os ſuum: ac in die iudicij coram Chriſto iudice, omnes quaſi piſces conticeſcent, 1. Reg. 2. 9. Matth. 25. 46.

Septima. Piſcibus iuxta caput ſunt binæ pin- 7.
næ, quaſi binæ pennarum alæ, quibus velut remis mare ſulcant: ſic & homini bina ſunt brachia, quibus omnia operatur. Inſuper piſcis cauda, quaſi temone & clauo, nauis ſuæ greſſum dirigit (vnde à natatu piſcium didicerunt homines fabricare naues, iiſque ſulcare maria. Eſt enim piſcis quaſi nauis natans & velificans in mari, vti de nautilo piſce & concha ait Plinius l. 9. cap. 29. 30. & 33.) ita & homines pedibus ſe quocumque volunt promouent. Rurſum ſicut aues aliquæ ſunt ſemipiſces, quia volant in aëre, & natant in aqua, vt merguli, anatès, fulicæ, ita viciſſim ſunt piſces, qui ſunt ſemiaues, quia habent ingentes pinnas quaſi pennas, quibus volant ſuper aquas inſtar auium, qualem vidi Romæ in Bibliotheca Ducis de Altheimps. Symbolicè, aues ſunt angeli, qui in æthere verſantur, & ad Deū euolāt: piſces ſunt homines, qui in mari huius ſæculi volutantur. Sicut ergo angeli ſunt ſemihomines, dum corpus aſſumunt, & cum hominibus colloquuntur; ita viciſſim homines ſunt ſemiangeli, dum pennis per contemplationem eleuati, ad Deum euolant.

Octaua.

8\. Octaua. Piſces ventre incubant aquis; ita & A multi homines incubant aqueis voluptatibus, *Quorum Deus venter eſt, & gloria in cõfuſione ipſorum, qui terrena ſapiunt*, Philip. 3. 19. Hac de cauſa Chriſtus factus homo, factus eſt piſcis huius ſæculi, vt ex aqueis & terreis hominibus quaſi piſcibus, faceret æthereos & cœleſtes. Quocirca Chriſti nomen fuit ἰχθύς, id eſt, piſcis, vt patet ex acroſtichi Sibyllæ, cuius primæ literæ combinatæ hæc verba præferebant, Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ υἱὸς σωτὴρ, id eſt, Ieſus Chriſtus Dei filius, Saluator: quarum vocum Græcanicarum literas initiales ſi iungas, habebis ἰχθύς. Acroſtichin hanc recenſet Euſeb. libr. 4. de Vita Conſtantini. Hinc & Chriſtus piſcatores elegit, fecitque Apoſto- B los, quos *cum retibus fidei ad mare huius ſæculi pauciſſimos miſit, atque ita ex omni genere tam multos piſces, & tanto mirabiliores, quanto rariores, etiam ipſos philoſophos cepit*, ait S. Auguſt. libr. 22. Ciuit. c. 5. Et de verbis Domini in Euang. ſecundùm Ioannem ſerm. 59. *Leguntur*, ait, *modò verba piſcatorum, & colla ſubduntur oratorum.*

Præclarè S. Chryſoſt. ſerm. de S. Andrea, qui extat apud Surium die 30. Nouemb. Apoſtoli, inquit, piſcatores fuerunt, ſed *illorum inſtrumenta noua & inuſitata fuerunt. Nam pro arundine prædicatione vtuntur, pro funiculo memoria, pro hamo potentia, pro eſca miraculis, pro petra cœlis, ex quibus huiuſmodi piſcationem exercent: pro ſcapha habent altare: pro piſcibus reges etiam ipſos capiunt: pro ſagena Euangelium expandunt: pro arte diui- C nam gratiam adhibent: pro mari vitam humanam tractant: pro retibus cruce, velut ſagena quadam, vti ſolent. Quis vmquam vidit à mortuis piſcatoribus viuentes homines, tamquam piſces, capi! O magnam crucifixi potentiam, ô diuinæ dignitatis præſtantiam, ô Apoſtolorum ſumma beneficia! Nihil tale in vita eſſe poteſt, quale eſt Apoſtolicæ gratiæ faſtigium.*

9\. Nona. Piſcis ſale eget ne putreſcat; ſic & homo prudentia. Rurſum, piſcis primùm à capite putreſcit & fœtet, ſic & homo à ratione & voluntate, qua ſe ſinit à cupiditate vinci & corrumpi. Sicut enim molles ſunt piſces, ſic effeminati & homines: hinc vtrique eſcis & illecebris quaſi laqueis capiuntur. Pari modo monaſteria, colle- D gia, Ordines, Reſp. à capite vitium & ruinam trahunt. Quamdiu enim habent bonos, & vigiles acreſque rectores, magiſtratus, principes, vigent, & ſarta tecta conſiſtunt: ſed vbi prauos, vel inertes & remiſſos accipiunt, omnis diſciplinæ rigor, ac conſequenter Reipublicæ vigor, integritas & dignitas, inſtar ſalis aqua liquefacti, diſſoluitur & euaneſcit.

10\. Decima. Piſces *vagantur & oberrant, maximè qui carne aluntur*, ait Ariſtot. l. 9. Hiſtor. Animal. c. 37. Ita oberrant & homines, præſertim lucri & voluptatum cupidi. Rurſum idem lib. 8. c. 12. *Vt* E *homines*, inquit, *alij domicilia hieme repetunt, alij qui amplioris prouinciæ principes ſunt, ſedem pro tempore mutant, vt moram æſtate locis frigidis, hieme tepidis trahant*, &c. *Sic & piſces per hiemem ex alto in littora, teporis gratia veniunt: contrà æſtate ex littore in altum, vitantes æſtum, diſcedunt.*

11\. Vndecima. *Piſces pinnulas habent, vt nantes pedibus carent, vt non pedeſtres, ſed aquatiles.* Homo verò quia terreſtris eſt, pedeſter eſt: *Pedum enim additio vtilis ad motum, qui in pedo, hoc eſt, ſolo, agatur: vnde & nomen inditum pedibus eſt*, ait Ariſtot. lib. 4. de Partib. Animal. c. 13.

12\. Duodecima. Piſces nonnulli reſpirant & dormiunt, vt homo. Audi Ariſtot. lib. 6. Hiſtor. Animal. c. 12. *Spirant, quæ fiſtulam habent omnia, & recipiunt aërem: haud enim carent pulmone. Et quidem viſus eſt delphinus dormire roſtro emerſo, ac ſtertere.* Idem docet Plinius l. 9. c. 7. idque probat ex piſcium in æſtate anhelatione, oſcitatione, & bullantium aquarum ſufflatione.

13\. Decimatertia. Piſces ſeneſcunt, vt homines. Ita Ariſtot. lib. 8. Hiſtor. Animal. c. vlt. *Vitiant*, ait, *ſenectute piſces, & quidem thunni vel ad rem ſalſamentariam ſenes improbi ſunt; multum enim carnis abſumitur: quod idem in cæteris piſcibus euenit. Declaratur eorum ſenectus duritie magnitudinéq; ſquamarum. Iam captus eſt thunnus ſenex, cuius pondus erat ad talenta quindecim, & caudæ interuallum ad quinque cubita & palmum.*

14\. Decimaquarta. Homines plures & frequentes habent dentes, ac primores acutos ad cibi ſciſſionem & maſticationem: ita & piſces multos habẽt dentes, eóſque acutos & ſerratos. Vnde Ariſtot. lib. 3. de Partib. Animal. c. 1. *Piſces*, ait, *omnes ſerratis ſunt dentibus, vno excepto qui ſcarus vocatur: complures etiam dentes in lingua habent, & in palato. Cuius rei cauſa eſt, quòd, cùm merſi in aqua degant, humorem cum cibo admittant, eumque expuant quamprimùm neceſſe eſt: non enim in molendo commorari poſſunt, quando humor in ventrem interrumpit: idcirco omnes acuti & frequentes vndique ſunt, videlicet vt præ multitudine in minuta ſecent, quæ attritu ſubigere nequeunt. Adunci præterea ſunt, quoniam robur ferè totum piſcium in dentibus ſitum eſt.*

15\. Decimaquinta. Homines laborant morbis; ita & piſces, à peſtilentia tamen immunes ſunt. ita Ariſt. lib. 8. Hiſtor. Animal. cap. 19. *Morbus*, ait, *peſtilens nullus incidere piſcibus vniuerſis videtur*, &c. *ægrotare tamen & ipſi putantur; & quidem piſcatores pro morbi indicio capiunt, cùm aliquot extenuatos languentibus ſimiles, & colore immutatos inter multos pingues ac validos eiuſdem generis ceperint.* Addit idem paulò ſuperiùs, æſtiuos imbres commodiores eſſe piſcibus; & hiemem ſereniorem: *Ad ſummum propè dixerim*, inquit, *cùm bene hominibus annus cedit, tunc & piſcibus feliciter degere contingit.* Porrò piſces cùm ægrotant, apio viridi ſanari tradit Plinius lib. 20. c. 11. Idem magnum piſcium in medicinis hominum eſſe vſum, docet lib. 32. c. 4.

16\. Decimaſexta. Piſces habent cor, eiúſque ſitum ſimilem homini. Audi Ariſtotel. libr. 3. de Part. Animal. cap. 4. *Cor*, ait, *cæteris animalibus in medio pectore eſt, homini tantùm paulò vergit ad læuam, vt eius partis refrigerationẽ moderetur & compenſet: omnium enim animalium maximè homo refrigeratam habet partem ſiniſtrã. In piſcibus etiam cor ſimilem ſitum tenet. Solis his cordis mucro ad caput ſpectat, cum ea pars prior ſit: eodem enim agitur motus.* Rurſum, piſces generant vt homines: habent enim ſexum diſtinctum, alij mares ſunt, aliæ feminæ; ac feminarum oua non perficiuntur ad generationem ſine mare, vti fit in gallinis & auibus, teſte eodem Ariſt. libr. 6. Hiſtor. Anim. cap. 21. & lib. 4. c. vltimo, vbi docet piſces feminas maiores eſſe maribus, ſed ad cibũ mares præſtantiores eſſe feminis, excepto ſiluro. aſſerit idem lib. 8. c. 19.

17\. Decimaſeptima. Piſcium omne genus vorax & guloſum eſt, teſte Ariſt. libr. 3. de Part. Anim. cap. 14. item prolificum & fœcundum; abundant enim

Digitized by Google

enim humore: ſic & homines in gulam & venerem propenſi ſunt. Rurſum, piſcibus *oculi ſunt lubrici, propter circumfuſi humoris craſſamentum*, ait Ariſtot. lib. 2. cap. 13. ſic & hominibus. Vnde multi meritò gemunt, dicúntque illud Thren. 3. 51. *Oculus meus deprædatus eſt animam meam.* Et v. 48. *Diuiſiones aquarum deduxit oculus meus in contritione filiæ populi mei.*

18. Decima octaua. Piſces habent memoriam, & vitam agunt rationi humanæ vicinam. Id negarunt nonnulli, ſed certiſſimum eſſe, & experientia ſe didiciſſe teſtatur S. Auguſt. lib. 3. de Geneſ. ad liter. cap. 8. *Nam fons*, inquit, *Bullenſium regionum ferè plenus eſt piſcium. Solent autem homines deſuper intuētes eis aliquid iacere, quod ſibi vel præripiant confluentes, vel inter ſe diripiant concertantes. Quo paſtu aſſuefacti, deambulātibus ſuper oram fontis hominibus, ipſi quoque cum eis congregatim natando eunt & redeunt, expectantes vt aliquid iactent, quorum præſentiam ſentiunt. Non ergo nulla memoria, vel ſenſus tardior animæ ineſt piſcibus.* Idipſum ego ſubinde in ſtagnis piſcium expertus ſum. Quocirca idem in Ioannem tract. 123. *Viderunt*, inquit, *prunas poſitas, & piſcem ſuperpoſitum, & panem. Piſcis aſſus, Chriſtus eſt paſſus. Ipſe eſt panis, qui de cœlo deſcendit. Piſces dicuntur homines.* Hinc priſci homines temperantes & caſti veſcebantur, non carne, ſed piſce, vtpote digeſtu facili, & refrigerante tam calorem naturalem, quàm æſtum iræ ac libidinis. teſtis eſt Athen. de Cœnis ſapientum lib. 3. 4. & 8. Viciſſim, vt ait idem lib. 7. *piſcis quiuis humana carne delectatur.* Augurium piſcium recenſet Plinius lib. 9. cap. 16. *Siculo*, ait, *bello, ambulante in littore Auguſto, piſcis è mari ad pedes eius exiliit, quo argumento vates reſpondere; Neptunum patrem adoptantē eum ſibi, Sexto Pompeio repudiato. Tanta erat naualis rei gloria: ſub pedibus Cæſaris futuros qui maria tempore illo tenerent.* Idem cap. 42. mira habet de aſtutia piſcium, vt pinnæ, torpedinis, rhombi, paſtinacæ, &c. Idem cap. 53. refert quoſdam piſces vixiſſe ſexaginta annos, quæ eſt ætas hominum. Idem lib. 10. cap. 45. ait vitulos marinos, multóſque alios piſces cicurari & miteſcere. Et cap. 70. ait in piſcinis Cæſaris quoſdam per nomen euocatos, illico adnatare. Idem lib. 9. c. 8. ex Mecænate narrat, delphinos è manu hominum veſci, pueros dorſo excipere & vectare, eóſque amare, adeo vt cum iis morientibus emoriantur.

19. Decima nona. S. Auguſt. in pſalm. 64. *Mare*, inquit, *in figura dicitur ſæculum hoc ſalſedine amarum, procellis turbulentum, vbi homines cupiditatibus peruerſis & prauis facti ſunt velut piſces ſe inuicem deuorantes. Attendite mare malum, mare fluctibus ſæuum. Attendite quibus hominibus plenum ſit. Quis optat hereditatem, niſi morte alterius? Quis optat lucrum, niſi damno alterius? Quàm multi aliorum defectione cupiunt ſublimari? Quàm multi vt emant, optant alios vendere res ſuas? Quomodo ſe inuicem opprimunt, & qui poſſunt deuorant? Et cùm deuorauerit vnus piſcis maior minorem, deuoratur & ipſe à maiore. O piſcis malè prædam vis de paruo, præda efficieris magno.*

20. Denique S. Bernard. ſerm. de B. Maria, pag. 394. triplicem aſſignat hominum piſcinam, & triplices piſces: *Primum*, inquit, *diluuium eſt vitiorum, ſecundum tribulationum, tertium miſeriæ & tenebrarum. Primum eſt peccati, ſecundum mundi, tertium inferni. Piſces primi ſunt oblectamenta, ſecundi iniqua tentamenta, tertij perpetua tormenta.*

A *Hinc in Euang. de bonis piſcantibus, vitia calcantibus, tentamenta ſuperantibus, æterna tormenta vitantibus, dicitur: Elegerunt bonos in vaſis ſuis, malos autem foras miſerunt*, Matth. 13. verſ. 47. Vnde liquet, ipſos reprobos & damnatos eſſe piſces qui natant, iactantur & æſtuāt in ſtagno ardente igne & ſulphure, Apocal. 21. 8. Longè maior hominum pars, imò maxima, & penè innumera, in hoc ſtagno volutatur & ardet. Eia Domine, nunquid facies homines quaſi piſces maris? atque vtinam eſſent piſces maris! vtinam à ceto deuorarentur! iam autem ſunt piſces, imò folles & fomenta gehennæ, præda & laniena diaboli, imò multorum millium & millionum dæmonum: vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Eia
B Domine, nunquid ſines vt dilatet infernus animam ſuam, & aperiat os ſuum abſque vllo termino, vt abſorbeat tot gentes & populos, quorum non eſt numerus inſtar arenæ maris? Parce Domine, parce creaturis tuis, quas ad tui imaginem creaſti, quas quaſi ſtellas cœlo deſtinaſti, quas pretioſo ſanguine Vnigeniti tui redemiſti. Obſtrue hoc immane os tartari, ne tot animas glutiat. Emitte ſpiritum tuum in nos, vt huius flammantis ſtagni meditatione & horrore concuſſi peccata vitemus, concupiſcentiæ reſiſtamus, pœnitentiæ nos dedamus, ac vitam ſanctam tāquam viam in cœlum capeſſamus; vt in illud transferri,
C ibíque quaſi piſces cœleſtes in fluuio Paradiſi, Apocal. 22. 1. putà in te, tuíque viſione, fruitione & gaudiis ſempiternis, natare mereamur. Amen.

Et quaſi reptile non habens principem.] Reptile eſt animal quod non incedit pedibus, ſed ventre ſerpit repítque, vti faciunt ſerpentes, vermes, lumbrici, aut certè quod adeo exiguos habet pedes, vt iis non tam incedere, quàm repere videatur, vti habet lacerta, muſtela, mus, talpa, rana, &c. Hæc ſunt reptilia terræ: nam reptilia maris & fluminum ſunt piſces. Porrò Propheta, vt Deo repræſentet hominum iniurias, afflictiones & ærumnas, eos non tàntùm comparat piſci-
D bus, ſed & reptilibus, quæ piſcibus infirmiora ſunt, & iniuriæ magis obnoxia. Nam Primò, piſces in maris vel fluminum vaſtitate aut profundo abſcondere ſe poſſunt à piſcatoribus, & piſcibus voracibus: at reptilia in terra degunt, & exigua habent antra, in quibus ſtatim deprehēduntur & capiuntur. Secundò, piſces multi, nimirum qui gregatim incedunt, vti haleces, delphini, mugiles, ſuum habent ducem, etſi ſui ſimilem, imbellem, inualidum & improuidum: at reptilia nullum habent ducem, ſed ſolitaria repunt, omniúmque prædæ exponuntur. Tertiò, piſces nando hoſtem effugere, & quaſi auolare poſſunt. at reptilia quia repunt, tardigrada ſunt, adeóque fuga elabi nequeunt. Senſus ergo eſt, q. d. Cur per-
E mittis, ô Domine, vt Iudæi & gentes calcentur, proterantur & enecentur à Chaldæis, ſicut reptilia (v. g. ranæ, lumbrici, limaces, quæ non habent principem qui eos ab iniuria tueatur) calcantur & proteruntur à viatoribus, vel à reptilibus potentioribus, v. g. ſerpentibus. Hæc enim, inquit Theophyl. *ob naturæ ſuæ amaritiem, neque duces habent, ceu exortia mixturæ & ſocietatis, & mutuo inter ſe odio ſæuientia. Nam animantia ſub duce conſtituta manſuetiora ſunt, contubernij & ſocietatis amantem, ac gregis & armenti ſequacem naturam & indolem per hoc indicantia.* Vnde per hæc Tropol. accipit homines brutos & mutos,

c feros

Digitized by Google

feros & ſerpentinos, qui in ſeſe inuicem graſſantur.

Homo eſt reptile ob tres analogias. Tropol. rurſum vide hîc quàm miſera ſit hominum conditio: homines enim ſunt quaſi reptilia. Vnde Ieſbaam, id eſt, ſedens in cathedra, primus fortium Dauidis, vocatur *tenerrimus ligni vermiculus*, 2. Reg. 23. 8. Idque Primò, quia homo dum naſcitur, eſt quaſi reptile: manibus enim & pedibus repit ſuper terram. Hinc illud ænigma ſphyngis de homine: *Manè quadrupes, meridie bibus, veſperi tripes.* Homo enim manè, id eſt, in infantia dum naſcitur, quaſi quadrupes manibus & pedibus innititur: deinde in iuuentute incedit bipes: veſpere, id eſt, in ſenio, graditur tripes: quia præter binos pedes adſciſcit tertium, putà ſcipionem cui inſiſtit.

2. Secundò, quia plerique homines manibus, pedibus, totóque corpore, quin & mente repunt in terra: nam nil cogitant niſi terrena. omnis eorum labor & occupatio eſt in terra. multi quoque in ventrem proiecti, nil niſi eum terrenis deliciis implere & farcire ſatagunt.

3. Tertiò, quod propriè hîc ſpectat Propheta, quia homines, æquè ac reptilia, potentiorum iniuriæ & prædæ expoſiti ſunt. Turcæ, Tartari, Indique reges educunt in aciem trecenta & quingenta hominum millia, eáque hoſtibus inſtar pulicum pro ſe mactanda obiiciunt. An non hi ſunt reptilia coram ſuis regibus, æquè ac coram hoſtibus? Serui & mancipia ad aurifodinas & metalla damnati; coloni agris herorum colendis addicti; ſerui & opifices terrenis vilibúſque dominorum imperiis & miniſteriis deputati, nónne ſunt quaſi reptilia terræ?

Denique Gueuara probabiliter per reptile accipit piſces maris, qui non habent principem, ſcilicet potentem, eos tutantem, & à rapinis vindicantem. vt ſit epanaphora Prophetæ vſitata: nam ſequentia omnia ſpectant piſces, & piſcatorem, cui hîc comparat Nabuchodonoſorem. Sic piſces vocantur reptilia pſalm. 103. 25. *Hoc mare magnum & ſpatioſum manibus: illic reptilia quorum non eſt numerus.* Sic ſenſus erit, q. d. Itáne Domine nos fideles barbaro Chaldæo quaſi piſces, qui non ſunt niſi vilia & miſera reptilia maris, expiſcandos & deuorandos trades? Itáne nos, qui ſumus tuum peculium, tuáque hereditas, immani tyranno quaſi lautum piſcium epulum obiicies? Itáne Iſraëlem dilectum tuum, feriſſimæ huic beſtiæ glutiendum appones, vt eam tam pretioſa eſca ſagines? Abſit Domine; abſit. Sic Pij II. Pontificis gnome erat: *Litigatores ſunt aues, forum area, iudex rete, aduocati aucupes. Quocirca dignitatibus viri dandi ſunt, non dignitates hominibus. Graue eſt Pontificis onus, ſed beatus, qui id bene fert.*

Vers. 15. *Totum.*] Putà totam piſcium prædam, totum piſcabile, nimirum omnes piſces, hoc eſt, omnes gentes expiſcatus eſt magnus hic piſcator, ſcilicet Nabuchodonoſor ſuo hamo, ſagena & reti. Vox *totum* notat inſatiabilem eius auaritiam & rapacitatem, ob quam dum totum rapuit, totum perdidit, iuxta illud S. Cypriani lib. 5. epiſt. 2. *Dum inſatiabiles multum volumus, totum perdimus.* Et illud: *Camelus deſiderans cornua, etiam aures perdidit.* Veriſſimum eſt ergo illud paradoxum: *In dubiis dimidium plus eſt toto.* de quo Heſiodus: *Stolidi*, ait, *ignorant quanto plus dimidium ſit toto.* Fit enim ſæpe, vt qui plus cupidè appetit, etiam id quod habet amittat. Videre id eſt in litigantibus, qui dum totum cupiunt, ſæpe totum perdunt, vel per ſententiam iudicis, vel per immanes ſumptus quos in litem inſumunt, iuxta illud Eccleſ. 4. 6. *Melior eſt pugillus cum requie, quàm plena vtraque manus cum labore, & afflictione animi.* Et illud Prouerb. 15. 16. *Melius eſt parum cum timore Domini, quàm theſauri magni & inſatiabiles.* Et cap. 16. 8. *Melius eſt parum cum iuſtitia, quàm multi fructus cum iniquitate.* Et Eccl. 14. 9. *Inſatiabilis oculus cupidi in parte iniquitatis: non ſatiabitur donec conſumat areſaciens animam ſuam.* Verè Philoſophus: *Omnis virtus eſt mediocritas.* Et diues eſt animus ſuis contentus, ſibique ſufficiens: pauper, qui plura cupit. Pittacus, cùm Mitylenæi ei multa offerrent, pauca tantùm accepit, dicens: *Parua munera ſunt diuina, quibus nemo inuidet: locupletia, ſolent non eſſe propria.* ita Probus in Thraſybulo.

In hamo ſubleuauit.] Hamus eſt inſtrumentum aduncum cui eſca appenditur; quam dum glutiunt piſces, vnco ſe induunt & infigunt, itaque hamo à piſcatore ducuntur & extrahuntur. Vnde hamata munera vocantur, quæ ita dantur, vt maiora ad ſe alliciant, &c, vt vulgò dicitur, Piſciculo piſcem capiunt: dant enim parua, vt magna recipiant. Sagena eſt rete, ſed minus, v. g. quod vnus piſcator vtraque manu expandere, ac rurſum eleuare & attrahere poteſt. Rete eſt maius. Quare per hamum, ſagenam & rete ſignificatur inſtrumentum piſcationis paruum, maius, & maximum. Per omnia hæc intelligit vires & copias Nabuchodonoſoris, quibus gentes capiebat & quaſi expiſcabatur. Totus enim eius exercitus erat Primò, quaſi hamus vnus in manu Nabuchodonoſoris, vtpote totus ab eo dependens, in eiúſque poteſtate & manu poſitus: idem tamen ob innumeros milites, cohortes & turmas, erat quaſi ingens ſagena & rete, ex plurimis filis & ocellis contextum. Secundò, quia ipſe paruas vrbes paruis copiis quaſi hamo, magnas magnis quaſi ſagena & reti capiebat. ita S. Hieron. Tertiò, per hæc tria alludit ad tres expeditiones, quas in Iudæam fecit Nabuchodonoſor. Nam Primò, anni regni ſui tertio inuaſit eam; ſed paucos, putà Danielem cum ſociis, abduxit, Daniel. 1. 1. tunc ergo quaſi hamo piſcatus eſt. Secundò, anno regni ſui octauo rediit, & Ioakim regem occidit, filiúmque eius Ioachin, ſiue Iechoniam cum multis aliis captiuos in Babylonem abduxit. hæc ergo fuit piſcatio per ſagenam. Tertiò, anno regni ſui decimo octauo Ieruſalem cepit & euertit, Sedeciam regem exoculauit, filios eius alióſque principes occidit, cęteros omnes in Babylonem tranſtulit, 4. Reg. 25. Hæc ergo piſcatio fuit per rete, qua vti totam Iudæam, ita & reliquas gentes concluſit, euerrit, comprehendit. Denique Ribera, per hamum accipit dolos & technas, per ſagenas & retia apertam violétiam Nabuchodonoſoris. Hamus enim, vtpote exiguus, occultior eſt retibus, & occultiùs piſcem expiſcatur.

Nota, Sagena Græcis eſt genus retis piſcatorij: Latini verriculum vocant, eo quòd piſces è mari vel flumine quaſi euerrat, & in ſe, ſui ſcilicet angulum, congreget, de qua Manilius l. 5.

Excipitur vaſta circumuallata ſagena.

Vnde explicans ſubdit:

Et congregauit in rete ſuum.] Dum enim ſagena à piſcatoribus per mare vel fluuium trahitur, illúdque verrit, piſces eam fugientes congregantur in retia arctata & angulata, certis locis diſpoſita, ad quæ eos propellit ſagena. Per hamum ergo, ſagenam & rete, quibus piſcatores impedicant & illa

Digitized by Google

& illaqueant piſces, ſignificat omnes artes, copias & machinas, tum minores, tum maiores, quibus Nabuchodonoſor vſus eſt ad debellandas & capiendas omnes gentes. Vnde Delrio adagio 1000. Hamo, inquit, ſigillatim captis oppidis videntur ciues ſubleuari, ſagena verò attrahi ſimul tota gens in captiuitatem abducta. Secundò, per hamum, vtpote paruum & occultum, accipi poſſunt eius technæ, doli & ſtratagemata; per ſagenam & rete publicum, aperta vis & prælia. Tertiò, alij per ſagenam & rete accipiunt idola, putà Belum, cui victorias ſuas aſſcribebat Chaldæus. Vnde ſubdit: *Propterea immolabit ſagenæ ſuæ, & ſacrificabit reti ſuo*, putà Belo. ita Remig. & Lyra. Quartò, S. Hieron. & Remig. ita hæc tria diſcriminant, *vt piſcator quod hamo non potuit, reti comprehendat; & quod euaſerit rete, ſagenis latioribus circumdetur: ita Nabuchodonoſor quod minoribus copiis vincere non potuit, maioribus debellauit, adeo vt cuncta vaſtarit, & vniuerſum hominum genus prædam fecerit.* Paulò aliter Chaldæus: *Omnes*, inquit, *ſimiles ſunt piſcatori, qui cùm ceperit piſcem, hamo colligit eum in ſagena ſua, & proiicit eum in rete ſuum.* Appoſitè Nabuchodonoſorem comparat piſcatori, quia ipſe regnabat in Babylone, quæ adiacet Tigri & Euphrati; exercitum eius ſagenæ, quia Iudæos & gentes quaſi piſces circumdedit, euertit & cepit. Præclarè Sapiens Eccleſ. 9. 12. *Neſcit*, inquit, *homo finem ſuum; ſed ſicut piſces capiuntur hamo, & ſicut aues laqueo comprehenduntur, ſic capiuntur homines tempore malo, cùm eis extemplò ſuperuenerit.*

Vers. 16. *Propterea immolabit ſagenæ ſuæ.*] Per ſagenam S. Hieron. & alij intelligunt Deum Chaldæorum, cui ipſi victorias ſuas acceptas ferebant, eíque in gratiarum actionem immolabant: Deum autem hunc eſſe Belum. Gueuara verò cenſet Deam hanc eſſe Dercetem, Semiramidis reginæ matrem, quam Syri fabulantur in piſcem eſſe conuerſam. quocirca eam pingebant facie mulieris, quoad cætera effigie piſcis, eíque inſigne templum ad Aſcalonem iuxta lacum piſcibus plenum ſtatuerunt. Hanc proinde Plinius Atargateim prodigioſam vocauit: erat enim monſtrum conflatum ex muliere & piſce. Athenæus auctor eſt Atargatim ſyriacè dictam ab *atar*, id eſt, ſine, & *gatis*, id eſt, piſcis, q.d. Sine piſcibus; eo quòd piſcium abſtinentiâ coleretur. Sunt qui putant Dagon Deum Palæſtinorum, de quo 1. Reg. 5. 4. eundem eſſe cum Dercete: nam Dagon hebr. piſcem ſignificat, & piſcis formam habebat. ita ex Diodoro, Xenophonte, Plinio, Cicerone & Ouidio Gueuara, qui proinde cenſet hîc eſſe metonymiam: nam ſagenam ac rete pro piſcibus vſurpari. Cuiuſmodi eſt illud Virgilij: *Nunc pateras libate Ioui*, id eſt, vinum contentum in pateris. Porrò piſcem, putà Dercetem, præ aliis Chaldæorum diis hîc nominari hac ratione, q.d. Nabuchodonoſor ſuas victorias acceptas referet, non tantùm regi Belo, ſed & mutis piſcibus (putà Derceti) eiſque ſacrificabit; quod quàm ſtultum ſit, quis non videt? Quomodo enim piſces imbelles alios defendant, qui ſe à piſcatoribus defendere nequeunt, quin quoties lubuerit, eorum ſagena & reti capiantur? Vide ergo ô Domine hanc eius ſtolidam impietatem, ac tuæ iniuriæ & diuinitatis zelotes eam vlciſcere, nóſque tibi deuotos è manibus & vnguibus eius libera. Hæc Gueuara. Verùm quia Dercete erat Syrorũ Dea, non Chaldæorum (horum enim idolum erat Bel;) & quia ſagenam hanc explicans Propheta ſubdit, *Propter hoc ergo expandit ſagenam ſuam*; non autem expandit Deam ſuam, ſed ſuas copias: hinc meliùs magiſque genuinè per ſagenam accipias induſtriam militarem, arma, vires & exercitus Nabuchodonoſoris, quibus ipſe acceptas ferebat ſuas victorias. q. d. Mea virtute bellica tot peperi triumphos: illa ergo mihi Deus eſt; alium non agnoſco. Vnde Chald. vertit, *propterea ſacrificat armis ſuis, & adolet aromata retiaculo ſuo*. Sic Mezentius ait apud Virgil. lib. 10. Æneid.

Dextra mihi Deus eſt, & telum quod miſſile libro.

Tales etiamnum videmus principes politicos & atheos. Et Antiochus, vel potiùs Antichriſtus, colet Deum Maozim, id eſt, fortitudinum, putà vires ſuas bellicas, Daniel. 11. 38. ita Ribera, Emmanuel Sà, Mariana, & alij. Aliter hæc explicat Ioan. Alba Electorum cap. 65. nimirum: *Sagenæ ſuæ, & reti ſuo*, inquit, poſitum eſt pro, *de ſagena ſua, & de reti ſuo*. q.d. Immolat, ſcilicet diis ſuis, illis offert ſacrificia de ſagena & reti ſuo, id eſt, de ſpoliis gentium, quas expiſcatus eſt, id eſt, vaſtauit & ſpoliauit. Verùm hic multa ſupplendo euertit verſionem vulgatam: immolare enim reti, eſt reti ipſi ſacrificare, non diis de reti. Quis enim aliter hanc phraſin intelligat?

Quia in ipſis incraſſata eſt pars eius.] q.d. Pingues lautáſque epulas, ſcilicet omnium gentium ſelectas opes, quaſi partem ſortémque ſuam, ſibi hac ſua ſagena & reti comparauit. Vnde iis ineſcatus, non ceſſat eam vlteriùs ſemper expandere, vt plura regna capiat, & imperium ſuum longè latéque propaget. Hoc eſt quod ait: *Et cibus eius electus.* Tropol. S. Theophilus Alexandr. epiſt. 2. Paſchali: *Cibus*, inquit, *diaboli negatores Dei ſunt, Habacuc loquente, Eſca eius electa: cibus autem omnium impiorum execrabilis ipſe diabolus, Prophetæ vaticinio concrepante: Dediſti eum eſcam populis Æthiopum.*

An Deus habeat prouidentiam particularẽ piſcium?

Nota, Cautè hîc ſub finem capitis legendus eſt S. Hieron. videtur enim negare Deum habere cognitionem & prouidentiam piſcium, culicum, & rerum minutarum; qui eſt error manifeſtus: Deus enim curat & paſcit paſſeres, lilia, fœnum, &c. vti ait Chriſtus Matth. 6. 26. & 30. & Matth. 10. 29. Quare ab eo purgandus eſt S. Hieron. duplici titulo: priore, quòd loquatur de cognitione non qualibet, ſed ea dumtaxat, quam Deus de nouo, nouis piſcibus & culicibus naſcentibus, acquirat, vti nos acquirimus. Hæc enim temporalis eſt: vnde non eſt in Deo. Deus enim ab æterno, ſimul & ſemel omnia futura cognouit. Poſteriore, quòd velit dicere, Deum ex parte effectus non tantam habere prouidentiam & curam piſcium, quantam habet hominum, quibus maiora dat auxilia & beneficia, ac præſertim maiorem conſtituit cuſtodiam angelorum: quiſque enim homo habet angelum cuſtodem, non autem quilibet piſcis. Id velle S. Hieron. colligitur ex ipſis eius verbis, dum ait: *Cæterùm abſurdum eſt ad hoc Dei deducere maieſtatem, vt ſciat* (vt ſcilicet experiendo & numerando diſcat, quaſi antè neſciiſſet; hoc enim dedecet eius maieſtatem: nam alioqui omnis ſcientia æterna eum maximè decet, illíque eſt propria: aut potiùs, *vt ſciat*, id eſt, vt ſcire curet & ſatagat, vt peculiari intuitu aduertat, vt ſcientiam oculúmque ſuum attentus & ſollicitus iis affigat, ſicut affigit homini) *per momenta ſingula, quot naſcantur culices, quotúe moriantur, quæ cimicum, &*

Digitized by Google

pulicum, & muſcarum in terra ſit multitudo, quanti piſces in aqua naſcent, & quæ de minoribus maiorum præda cedere debeant. Non ſimus tam fatui adulatores Dei, vt, dum potentiam eius ad ima detrahimus, in nos ipſos iniurioſi ſimus, eandem rationabilium quam irrationabilium prouidentiam eſſe dicentes. Ex quo liber ille apocryphus ſtultitiæ condemnandus eſt, in quo ſcriptum eſt, quendam angelum, nomine Tyri, præeſſe reptilibus; & in hanc ſimilitudinem piſcibus quoque, & arboribus, & beſtiis vniuerſis proprios in cuſtodiam angelos aſſignatos. Ecce hoc eſt quod intendit ſanctus Hieronymus, ſcilicet ſingulos piſces non habere angelos cuſtodes, aliáque ſingularia Dei auxilia, quæ habent homines: quo ſenſu dixit Apoſtolus 1. Cor. 9. 9. *Numquid de bobus cura eſt Deo?* Nam alioqui generalem Dei ſcientiam & prouidentiam ſe extendere ad piſces omnéſque creaturas, etiam minutiſſimas, paulò antè diſertè aſtruit S. Hieron. vti & in cap. 10. S. Matth. explicans illud: *Nónne duo paſſeres aſſe veneunt, & vnus ex illis non cadet ſuper terram ſine patre veſtro? Eſt ſenſus,* inquit, *ſi parua animalia & vilia abſque Deo auctore non decidunt, & in omnibus eſt prouidentia, & quæ in his peritura ſunt ſine Dei voluntate non pereunt, vos qui æterni eſtis non debetis timere, quòd abſque Dei viuatis prouidentia.* Tantùm ergo hîc negat S. Hieron. ſcientiam & prouidentiam muſcarum & piſcium in Deo de nouo acquiſitam, aut potiùs tam ſingularem quàm habet de hominibus: quaſi ſingulis momentis occupari debeat Deus in perueſtigandis, curandis, alendis muſcis & piſcibus; ſicut paſtor occupatur in luſtrandis & paſcendis ſuis ouibus. Hæc enim ſcientia & cura indigna eſt Deo; perinde ac Domitiano Imper. indignum fuit occupari per horas integras numerandis & captandis muſcis, neglectis rebus Imperij. Vnde prouerbium: *Ne muſca quidem,* teſte Suetonio in eius vita. Sufficit enim ad hæc curanda generalis Dei prouidentia, conſeruando ſcilicet & continuando curſu vniuerſi & naturæ, primitus ab eo inſtitutæ: ex eo enim ſequitur culicum numerus & ſeries.

Vers. 17. *Propter hoc ergo expandit ſagenam ſuam.*] Chald. *numquid* (hebraicè enim eſt *he* interrogatiuum) *propterea mittet exercitus ſuos* (hi ergo ſunt eius ſagena) *vt perpetuò conſumat gentes, idque ſine vlla miſericordia?* q. d. Omnino eos mittet. ita S. Hier. Theodor. Theophyl. Remig. Albertus, & Hugo. Aliter Clarius, Vatabl. & Arias, q. d. Numquid quia iſtas expilationes & victorias tribuit viribus ſuis, permittendus eſt à te, ô Domine, pergere in hac ſua ſuperbia, & expilatione ac ſtrage gentium? q. d. Minimè: tempus eſt vt eum deprimas, coërceas & caſtiges.

Nota, Pro *expandit* hebr. eſt יָרִיק *iaric*, id eſt, *euacuabit.* Solent enim piſcatores retia piſcibus

A plena euacuare, ac deinde ea rurſum ad capturam expandere. Ita Nabuchodonoſor vnam vrbem gentémque debellans, eius opes euacuabat mittebátque Babylonem; ac rurſum aliam gentem ſuo exercitu inuadebat, eandem ſimili modo euacuaturus & expiſcaturus, id eſt, expilaturus. Eſt ergo metalepſis: ex antecedenti enim intelligitur conſequens, putà ex euacuatione expanſio, ex ſpoliatione vnius gentis inuaſio & ſpolium alterius.

Moraliter diſce hîc, quanta ſit vis ambitionis & auaritiæ. Hæc enim tyrannos in tot rapinas & prælia impulit. Præclarè Seneca epiſt. 94. ſub finem: *Agebat,* ait, *infelicem Alexandrum furor aliena deuaſtandi, & ad ignota mittebat. An tu putas ſanum, qui à Græciæ primùm cladibus, in qua* B *eruditus eſt, incipit, qui quod cuique optimum eſt, eripit? Lacedæmona ſeruire iubet, Athenas tacere. Non contentus tot ciuitatum ſtrage, quas aut vicerat Philippus, aut emerat, alias alio loco proiicit, & toto orbe arma circumfert: nec ſubſiſtit vmquam laſſa crudelitas; immanium ferarum modo, quæ plus quàm exigit fames mordent. Iam in vnum regnum multa regna coniecit; iam Græci Perſæq; eundem timent; iam etiam à Dario liberæ nationes iugum accipiunt. Idem tamen vltra Oceanum ſolémque indignatur ab Herculis Liberíque veſtigiis victoriam flectere: ipſi naturæ vim parat. Non ille ire vult, ſed non poteſt ſtare: non aliter quàm in præceps deiecta pondera, quibus* C *eundi finis eſt iacuiſſe.* Deinde ab Alexandro tranſit ad Pompeium, Cæſarem & Marium: *Nec Cneio quidem Pompeio externa inire bella aut domeſtica, virtus aut ratio ſuadebat: ſed inſanus amore magnitudinis falſæ, modò in Hiſpaniam & Sertoriana arma, modò ad colligendos piratas, ac maria pacanda vadebat. Hæ prætexebantur cauſæ, ad continuandam potentiam. Quid illum in Africam? quid in Septemtrionem? quid in Mithridatem & Armeniam, & omnes Aſiæ angulos traxit? Infinita ſcilicet cupido creſcendi, cùm ſibi vni parum magnus videretur. Quid C. Cæſarem in ſua fata pariter ac publica immiſit? gloria & ambitio, & nullus ſupra ceteros eminendi modus. Vnum ante ſe ferre non potuit, cùm* D *Reſp. ſupra ſe duos ferret. Quid tu C. Marium ſemel Conſulem (vnum enim conſulatum accepit, ceteros rapuit) cùm Theutonos Cimbróſque concideret, cùm Iugurtham per Africæ deſerta ſequeretur, tot pericula putas appetiſſe virtutis inſtinctu? Marius exercitum, Marium ducebat ambitio. Iſti cùm omnia concuterent, concutiebantur turbinum more, qui rapta conuoluunt, ſed ipſi antè voluuntur, & ob hoc maiore impetu incurrunt, quia nullum illis ſui regimen eſt. Ideóque cùm multis fuerint mali, peſtiferam illam vim, qua pleriſque nocuerunt, ipſi quoque ſentiunt. Non eſt quòd credas, quemquam fieri aliena infelicitate felicem.*

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Habacuc cap. præcedenti, audiens à Deo, Chaldæos exciſuros Ieruſalem ob eius ſcelera, indoluit, excidiúmque deprecatus eſt verſ. 12. conquerens, non decere vt fidelibus dominentur infideles, eóſque diſperdant. Hîc querelæ eius occurrit Deus, dans nouum latúmque oraculum de Chaldæorum excidio. Reſpondet ergo, ſe Chaldæos, poſtquam per eos punierit Iudæos aliáſque gentes, illico

Digitized by Google

lico perditurum, ac punitur um eorum tyrannidem, quam in populum Dei exercuerunt. Vnde verſ. 6. pangens Nabuchodonoſori carmen lugubre, multiplex va eius arrogantia, auaritia & rapinis intentat. Denique verſ. 18. docet eum fruſtra in ſuo Deo Belo confidere, cùm is non ſit niſi ſimulacrum mutum, pictum & fictum: Dominus autem, *inquit*, in templo ſancto ſuo, ſileat à facie eius omnis terra.

Verſ. 1.] Super cuſtodiam meam ſtabo, & figam gradum ſuper munitionem: & contemplabor, vt videam quid dicatur mihi, & quid reſpondeam ad arguentem me.

Verſ. 2.] Et reſpondit mihi Dominus, & dixit: Scribe viſum, & explana eum ſuper tabulas, vt percurrat qui legerit eum.

Verſ. 3.] Quia adhuc viſus procul, & apparebit in finem, & non mentietur. ſi moram fecerit, expecta illum, quia veniens veniet, & non tardabit.

Verſ. 4.] Ecce qui incredulus eſt, non erit recta anima eius in ſemetipſo: iuſtus autem in fide ſua viuet.

Verſ. 5.] Et quomodo vinum potantem decipit: ſic erit vir ſuperbus, & non decorabitur: qui dilatauit quaſi infernus animam ſuam: & ipſe quaſi mors, & non adimpletur: & congregabit ad ſe omnes gentes, & coaceruabit ad ſe omnes populos.

Vers. 1. SVPER *cuſtodiam meam ſtabo.*] Symmàchus, *quaſi cuſtos ſuper ſpeculam ſtabo*; Chald. *ſuper vigiliam meam ſto paratus.* q. d. Ego quaſi excubitor, ſtabo vigil in excubiis meis, nimirum *figam gradum ſuper munitionem meam*; hoc enim idem eſt quod, *ſuper cuſtodiam meam ſtabo.* Pro *munitionem*, hebr. eſt מָצוֹר *matſor*, quod Theodotio vertit, *gyrum*; Aquila, *circuitum*; Symmachus, *concluſum*; Septuag. *petram.* quæ omnia eôdem recidunt. *Matſor* enim propriè ſignificat arcem, vel locum natura artéve munitum, muriſque per gyrum cinctum & concluſum, in quo milites excubant in turriculis, vel propugnaculis, ne hoſtis in ea irrepat & occupet. Eſt metaphora à militibus & vigilibus qui in ſtatione ſua excubant, vt partem munitionis vel mœnium ſibi commiſſam vigilanter & attentè cuſtodiant. q. d. Ego Habacuc ſtrenuus ero & attentus in officio meo, perinde ac ſi mihi commiſſa eſſet munitio aliqua ſeruanda, inſtar excubitoris in ſtatione mea, putà in circulo excubiarum mearum, vigil conſiſtam, vt inde ſpeculer oculis, & auribus attendam, quid querelæ meæ & deprecationi de Chaldæorum in Iudæos tyrannide, ſiue per viſum, ſiue per vocem reſpondeat Deus. Vnde S. Hieron. ſic explicat: *Stabo*, inquit, *in ſpecula mea, id eſt, in prophetiæ meæ ſublimitate, & videbo, poſt captiuitatem populi, & euerſionem ciuitatis & templi, & deinceps, quid ſequatur. vel certè ita: Cuſtodiam omni diligentia cor meum, & ſtabo ſuper Chriſtum petram.* Sed hoc poſterius myſticum eſt, non litterale. Denique Arabicus vertit, *ſtabo, & gradatim incedam ſuper ſaxum*, vti faciunt excubitores, vt pellant frigus, & tempus fallant.

Myſticè, *cuſtodia* Primò, eſt ſecretum & receſſus, in quo animæ ſilenti & collectæ loquitur Deus. Audi Cyrillum: *In exercitatione & conſuetudine mea excubabo, animum rurſum purgabo, curis mundanis exoluam, ſurſum quodammodo volabo, vt in petram, hoc eſt, in ſtabilitatem quandam, & velut in ſublimi ſitam ſecuritatem cogitationum. Illic ceu ex iugo montis ſpeculabor per intellectum, quæ Deus mihi locutus fuerit.* Et S. Bernard. hom. in hæc verba Habacuc: *Et nos ergo fratres obſecro ſuper cuſtodiam noſtram ſtemus, quoniam tempus militiæ eſt. Neque in ſterquilinio huius miſeri corporis, ſed in corde, vbi Chriſtus habitat; in iudicio, & conſilio rationis ſit conuerſatio noſtra: ita ſanè vt non in ipſa habeamus fiduciam, aut fragili innitamur cuſtodiæ, ſed figamus gradum in munitione firmiſſima petræ, Chriſto totis viribus innitentes, ſicut ſcriptum eſt: Qui ſtatuit ſupra petram pedes meos, & direxit greſſus meos.*

Secundò, *cuſtodia* eſt ſtatus, gradus & officium, in quo vel per ſe, vel per Superiores nos poſuit Deus, vt eum cuſtodiamus & exerceamus. Ibi loquitur, ibi operatur: extra eum ſilet & quieſcit. Qui ergo vult Deum audire, in ſtatu ſuo maneat, alium non ambiat officium, in quo eum poſuit obedientia, non deſerat; ſed ſtrenuè & conſtanter illud obeat. ita Sanchez.

Et quid reſpondeam ad arguentem, id eſt, arguenti, *me.*] Ex Hebræo ſic Primò vertunt Theodor. Theoph. Pagnin. & Vatabl. *& quid reſpondeam ad diſceptationem meam*, vel *ad argumentum meum: meum*, id eſt, mihi propoſitum ab improbis, qui putant Deum non habere curam rerum humanarum, eo quòd proſperet & fortunet impios. q. d. Expectabo reſponſum Dei, vt ex eo reſpondeam improbis, qui eius prouidentiam ſuo hoc argumento impugnant & accuſant.

Secundò, Chald. ſic vertit, *quid reſpondebitur ad deprecationem meam.* Vnde à Caſtro ſic exponit q. d. Vt audiam quid reſpōdeat Deus ad meam humilem & mitem expoſtulationem, ſeu argumentationem, & ex animo ſincero prodeuntem correptionem. Verùm Hebr. Septuag. & noſter habent, *quid reſpondeam*, ſcilicet ego, non *quid reſpondeat*, ſcilicet Deus.

Tertiò & genuinè, noſter vertit, *quid reſpondeam ad arguentem me*, hoc eſt, quid reſpondeam Deo, qui, vt præſagit mihi animus, me arguet, quòd queſtus ſum de eius prouidentia, qua ſinit impios Chaldæos vaſtare Ieruſalem. Sed ego illico cogitabo quid Deo arguenti reſpondeam, & replicem. Vnde hebr. eſt, *quid reſpondeam correptioni*, vel *redargutioni meæ.* q. d. Scio quòd Deus meam libertatem redarguet; ſed ego redargutioni huic meæ modeſtè replicabo quod mens ſuggeret: geſtit enim animus dolens & æger, de hac impiorum felicitate diſſerere & diſputare. Simili modo Iob afflictus diſputauit cum Deo cap. 13. 3. Sicut ergo miles & excubitor, obſeſſus ab hoſte, cum eo de munitionis deditione diſputat argumentis, vel verborum & rationum, vel verberum

 & telo

& telorum, ita Philoſophus & Theologus, argumentans & diſputans cum altero de aliqua quæſtione, v.g. de Dei prouidentia, de impiorũ felicitate, &c. intendit & excubat vt audiat, quid ſuo argumento ab eo qui theſin defendit, reſpondeatur; vt illico reſponſionem eius nouo argumento impugnet. Ardet enim eius animus ad differendum, & ad confligendum, argumentis, non bellicis, ſed ſcholaſticis. Ita ardet hîc Propheta differere cum Deo, eique argumenti replicare. ita S. Hieronymus, Albertus, & Lyranus. Porrò notat S. Hieronymus aitque: *Eleganter autem, & miro ſenſu humanam deſcribit impatientiam, quam in diſceptationibus ſemper habere conſueuimus, vt antequam nobis ex aduerſo aliquis reſpondeat, & ſciamus in quo nos arguerit, ad reſpondendum paremur. Ex quo oſtenditur reſponſionem non rationis eſſe, ſed contentionis. Si enim eſſet ratio, reſponſio debuerat exſpectari & ſic videri, vtrùm reſpondere deberet, an conſentire rationabili reſponſioni.* Quare Deus benigniſſimus, molli & conſolatoria ſua reſponſione, frangit hunc Prophetæ diſputãdi ardorem, adeo vt ipſe, ea partim confuſus, partim conſolatione plenus, non habeat quod replicet, ſed obmuteſcat, imò c. ſequenti in hymnum & doxologiam Dei erumpat.

Vers. 2. *Scribe viſum.*] Id eſt, rem viſam, putà præuiſam prophetiam, quam tibi nunc reuelo & oſtendo de Chaldæorum interitu, & Iudæorum è Babylone liberatione. Scribe inquam, tum pro præſentibus, tum potiùs pro poſteris, quos hæc res tanget: illi enim ituri ſunt in Babylonem, indéque redituri; vt ex hoc tuo oraculo id reſciant, indéque conſolationem & certam reditus ſpem concipiant: ideóque vt omnibus hoc innoteſcat, iubeo illud ſcribi, non in libro, qui claudi & ſeponi ſolet; ſed in tabulis apertis & expanſis, quæ publicè cuilibet ad legendum proponuntur. Vnde ſubdit: *explana eum* (ſcilicet *viſum*) *ſuper tabulas, vt percurrat, qui legerit eum*, vt ſcilicet legẽs eum, facillimè percurrere & perlegere poſſit; Vatabl. *clarè explica eam* (viſionem) *in tabulis, vt feſtinatò & expeditè pergat, qui eam legerit*; Septuag. *ſcribe viſionem manifeſtè in buxum, vt currat qui legit ea.* Olim enim non erat cognitio nec vſus chartæ, vel pergameni; ſed ſcribebant in tabulis ligneis, præſertim è buxo, quia buxus mollis eſt, & facilè characteres recipit. Ægyptij deinde tempore Alexandri Magni ſcribere cœperunt, teſte Plinio lib. 13. cap. 11. in tabulis, vel phylluris arboris, quæ ibi frequens eſt, vocarúrque papyrus; indéque charta noſtra quæ fit è linteis contuſis, quia eundem, imò commodiorem ſcribendi vſum præbet, vocatur papyrus: nam papyro veterum ſucceſſit, vti dixi Exodi 2.5. Porrò in hiſce tabulis ſcribebant, vel nudis, vel cera obductis. In nudis incidebant characteres. Ita Beda in Collectaneis & floribus, ait titulũ crucis Chriſti, buxo fuiſſe inſcriptum; itáque reuera eſſe meis oculis conſpexi. Vidi enim ſæpius titulum crucis, qui à S. Helena Hieroſolymis Romam tranſlatus, repoſitus eſt in eccleſia S. Crucis in Ieruſalem. Titulus hic eſt tabella lignea, in qua nuda inciſæ ſunt literæ, quæ quia tabulæ ſunt concolores, & quia vetuſtate extritæ, hinc clarè diſcerni legíque nequeunt: vnde in alia tabella eædem à Romanis olim deſcriptæ & expreſsè ſunt, vt legi poſſint. Sæpius tamen tabulas has cera obducebant, ac ſtylo in cera complanata ſcribebant. Vnde Propertius:

Non illas fixum charas effecerat aurum,
Vulgari buxo ſordida cera fuit.

Hiſce ſtylis pueri & diſcipuli S. Caſſiani Martyris, ipſum præceptorem ſuum, longa & horrenda morte enecarunt, vti legimus in eius vita. Plura de hac re vide apud Gueuaram.

Quia adhuc viſus procul.] Hebr. *quia adhuc viſio in tempus.* Vers. 3. Dat cauſam Deus, cur iubeat hunc viſum, id eſt, viſionem, in tabulis ſcribi; *Quia*, inquit, *procul eſt*. q. d. Poſt multa tempora eueniet. Scribe ergo eam ad memoriam, vt poſteri eam legentes, eius expletionem fidenter expectent: quia cito differatur, certò tamen *apparebit in finẽ*, hebr. יפח *iapheach*, id eſt, afflabit, aſpirabit, anhelabit, feſtinabit ad finem, vt ſcilicet citò finiatur & compleatur, per rei prophetatę euentum, exiſtentiam & apparitionem, ſe oſtendet in fine, id eſt, tandem tempore à Deo præſtituto adueniente, reipſa explebitur.

Quæres, quis hic viſus; quæ prophetia; quem tangit, de quo agit? Aliqui putant, ad literam hîc eſſe prophetiam de Chriſto. q. d. Veniet Chriſtus, qui in die iudicij iniuriantes Chaldæos puniet, & damnabit; fideles verò iniuriam paſſos æterna gloria remunerabit. ita S. Hieron. Theophyl. Remig. Rupert. Clarius & Ribera. Probant, quia S. Paulus citans hunc locum, eũm intelligit de Chriſto Rom. 1. 17. & Hebr. 10. 38. Verùm dico, prophetiam hanc ad literam loqui de Nabuchodonoſoris & Babylonici imperij euerſione, per Cyrum; ac Iudæorum è Babylone liberatione. Id ita eſſe, patet ex antecedentibus & ſequentibus. Reſpondet enim Deus Prophetæ querelæ de Chaldæorum in Iudæos tyrannide, & proſperitate: eúmque conſolatur, promittens celerem eius finem, quem proinde ipſe è ſua prophetiæ ſpecula, quaſi excubitor proſpectat & prænunciat. ita Cyril. Theodor. Albert. Arias, Vatabl. & à Caſtro. Allegor. tamen loquitur de aduentu Chriſti, qui myſticam Babylonem, id eſt, regnum diaboli confuſione plenum, euertens, ex eo veros ſpirituales Iſraëlitas, id eſt, fideles & Chriſtianos, eruit in primo ſuo aduentu in carnem; & completè eoſdem eruet in ſecundo ſuo aduentu ad iudicium. Id patet ex eo, quòd Apoſtolus locis iam citatis hæc accipiat de Chriſto. Idem innuit τὸ *veniens veniet*. Solet enim Chriſtus qui venturus eſt, à Prophetis dici ὁ ἐρχόμενος, id eſt, veniens, vt vertunt Septuag.

Si moram fecerit, expecta illum, ſcilicet viſum, id eſt, viſionem & prophetiam: *quia veniens veniet,* quia certò implebitur, *& non tardabit.*] Vltra tempus ſuum ſibique à Deo præſtitutum, licèt Iudæis afflictis & impatientibus tardare videatur: captiuis enim in Babylone mora 70. annorum videbatur longiſſima & tardiſſima. Hæc ergo mora Iudæis erat prolixa & ſera, Deo verò erat exigua & velox: mille enim anni in conſpectu eius, ſunt quaſi dies heſterna, quæ pertranſiit. Aliter Sanchez q.d. *Expecta illum*, hoc eſt, time Nabuchodonoſorem, qui breui veniet puniturus improbos Iudæos, qui, vt tu, ô Habacuc, quereris, violenter opprimunt pauperes. Nabuchodonoſor enim vlciſcens oppreſſionem pauperum, fuit typus Chriſti, æquè ac Cyrus vlciſcẽs impios Chaldęos qui opprimebant Iudæos. Sic expectare, non deſiderare, ſed timere ſignificat pſalm. 68. v. 21. *Improperium expectauit cor meum & miſeriam.* Et Æneid. 1.

At ſperate Deos memores fandi atque nefandi.

Sperate,

Digitized by Google

Sperate, id eſt, timete. Et lib. 4.

Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem.

Verùm non videtur hoc ad mentem Prophetæ, qui de Nabuchodonoſore queritur quaſi de tyranno, & oppreſſore tam piorum quàm impiorum Iudæorum, ideóque eius aduentum deprecatur. Hic enim nequit eſſe typus Chriſti redemptoris, vti fuit Cyrus liberator Iudæorum è Babylone. Conſolatur enim hîc Deus Prophetam promittendo Cyrum, qui populum Dei captiuitate Babylonica; & allegoricè Chriſtum, qui eundem captiuitate diabolica liberet; eúmque iubet expectari, quia veniens veniet, vt hac fide & ſpe viuat, ac ſe ſuóſque à Nabuchodonoſore affligendos ſuſtentet.

Vers. 4. *Ecce qui incredulus eſt, nõ erit recta anima eius.*] Pro *incredulus* hebr. eſt עֻפְּלָה *vppela*, id eſt, obtenebratus, arctus, anguſtus, diffidens, incredulus, impatiens, contentioſus, ſuperbus, præſumptuoſus, rebellis: hæc enim vitia omnia inter ſe connexa ſunt, vnúmque ſequitur ex alio. Vnde Tigurina vertit, *ecce arrogantis & faſtuoſi animus non eſt in ſe rectus*; Pagnin. *viri ſuperbi non eſt recta anima in eo*; quod Vatabl. exponit de Nabuchodonoſore, hoc modo q.d. Nabuchodonoſor qui non rectam, ſed peruerſam habet animam & mentem, victorias ſuas non Deo, ſed ſibi tribuit, in iiſque exultat & ſuperbit: at iuſtus qui rectam habet animam, & rectè ſecundùm Deum viuit, eſt humilis, non arrogans; quia Deo humiliter omnia bona aſcribit, non ſibi. Rectam enim habere animam, eſt rectè ſentire de Deo, rectam de Deo habere fidem. Opponit enim incredulum, qui non habet animam rectam, fideli & iuſto, qui in fide ſua viuit, q.d. Fidelis fidẽter & rectè viuit, in ſua recta opinione & fide, quam de Deo conceptam habet: infidelis autem & incredulus prauam de Deo habet opinionem & fidem; vnde in ea rectè & confidenter viuere nequit. Secundò, R. Moſes, quem ſequitur Chriſt. à Caſtro, hæc exponit de Sedecia & Iechonia ſic, q.d. Sedecias aliique Iudæi increduli, qui iubẽte Deo per Ieremiam c. 24. noluerunt ſe dedere Nabuchodonoſori, peruerſi ſunt & peribunt. At Iechonias eiúſque aſſeclæ fideles & iuſti, qui Dei oraculo obedientes dediderunt ſe eidem, credentes & ſperantes ex eiuſdem oraculi promiſſione, ſuo tempore liberationem, vitam & felicitatem, in hac ſua fide viuent felices & fortunati: quia bona quæ crediderunt, & ſperarunt ex Deo, eis obuenient. Vnde R. Moſes Hebr. *vppela* vertit, *abſcondit ſe in arce* עֹפֶל *ophel*, quæ erat arx celſa & munita in Ieruſalem, quaſi dicat: Sedecias cum ſuis poſuit ſe in Ieruſalem, quaſi in arce & turri Ophel à Chaldæis inexpugnabili, nec credidit aut ſperauit in Deo: idcirco peribit. At Iechonias pro turri & arce, pro ſuo Ophel, habuit Deum, Deíque oraculum: cui quia obediuit, idcirco viuet ſoſpes & felix. Verùm hic ſenſus arctior videtur; præſertim quia de Sedecia & Iechonia nulla hîc fit mentio.

Tertiò ergo genuinè & adæquatè ſenſus eſt, q.d. Qui hiſce meis oraculis de Iudæorum è Babylone liberatione per Cyrum, & alleg. de hominum liberatione per Chriſtum, incredulus eſt, ideóque iniuſtus & impius, hic non habet animam rectam, ideóque diſplicet Deo, vt vertunt Septuag. & ex iis S. Paulus Hebr. 10. 38. ac conſequenter vera, recta, pacata, felicique vita fidei, ſpei, gratiæ & gloriæ non viuet; tum quia me ha-

A bet infenſum; tum quia in hominibus rebúſque creatis, ſpem ſuam æquè ac metum reponit: quocirca nunc à ſpe, nunc à metu huc illúcque agitabitur, vitámque aget fluctuantem, ærumnoſam & infelicem. At verò fidelis & iuſtus, qui credit Deo & meis hiſce ex Deo prophetiis, de liberatore Cyro, & alleg. de Saluatore Chriſto; hic viuet vita recta, ſancta & fælici, quia in Deo qui vera eſt vita, eiúſque promiſſis defixus, illi charus, cordi & curæ erit. Vnde vertit, *ecce impij dicunt in corde ſuo, Non erunt hæc omnia*, quæ per Habacuc prædicit & promittit Deus; *ſed iuſti in veritate eius*, putà in fide & fidelitate Dei, *firmabuntur*. Et Symmach. *iuſtus autem per fidem ſuam*
B *propriam viuet*. ita S. Hieron. Remig. Rupert. Hugo & Lyran.

Nota, Hebr. *vppela* eſt femininum; noſter tamen vertit maſculinè *incredulus*: quia Hebræi ſæpe vtuntur enallage generum, vnúmque genus ponunt pro alio, præſertim cùm aliud ſequitur: eſto illud propriè id quod præcedit non referat, nec reſpiciat. Adde, ad verbum, ſeruando genus Hebræum, illúdque concordando, ſic vertas, *non erit recta anima eius, cuius eſt incredula*, vel impatiens & ſuperba.

Nota Secundò antitheſin: opponit enim incredulum credenti & iuſto, quòd ille non habeat animam rectam, hic verò habeat; putà in fide ſua viuat. Vnde ſequitur, animam hîc metonymicè
C capi, pro vita, q.d. Incredulus habet animam, id eſt, vitam, non rectam, ſed diſtortam, anxiam, miſeram & infelicem; iuſtus autem in fide & ſpe ſua agit vitam rectam, putà lætam, quietam, ſanctam & felicem. Rectitudo ergo animæ eſt iuſti vita, quæ in duobus conſiſtit.

Primò, in conſtanti tolerantia aduerſitatum, & afflictionum, v.g. captiuitatis Babylonicę, ad quam directè hîc reſpicit Propheta; propriè enim vult ſignificare, Iudæos qui conſtanter eam tolerabunt, ſuſcipientes eam de manu Dei, pro pœnitentia ſuorum peccatorum, ac longanimiter ſed certò expectantes eius finem poſt 70. annos, iuxta promiſſa Dei; rectam habituros animam, *Iuſti vita & rectitudo ſita in duobus.*
D id eſt, in captiuitate vitam acturos patientẽ, tranquillam, ſerenam; cùm alij in eadem impatientes, & diffidentes ſe vnquam ex ea liberandos, habebunt animam diſtortam, prauam, & miſeram, vitámque viuent infelicem: mille enim rumoribus, mille timoribus, triſtitiis, angoribus, deſperationibus, iugiter huc illúcque iactabuntur, eo quòd non credant nec fidant Deo, eiúſque Prophetis; vt Habacuc promittenti hanc liberationem. Fideles enim per fidem & ſpem promiſſæ liberationis, ærumnas omnes fortiter tolerant & ſuperant: hæc enim fides & ſpes mentem corroborat ad omnia triſtia fortiter ſuſtinẽda, vti docet Apoſtolus toto cap. 11. ad Hebræos: *Fides*, inquit, *eſt*
E *ſubſtantia rerum ſperandarum, argumentum non apparentium. Fide intelligimus aptata eſſe ſæcula verbo Dei. Fide Henoch tranſlatus eſt*, &c. *Qui* (heroës veteris teſtamenti) *per fidem vicerunt regna, operati ſunt iuſtitiam, adepti ſunt repromiſſiones, lapidati ſunt, ſecti ſunt*, &c.

Secundò, rectitudo animæ, iuſtique vita eſt ſublimior, nimirum diuina; qua anima fidelis, per fidem & ſpem ſuſtinens captiuitatem, & tribulationes à Deo immiſſas, credens, & ſperans quòd Deus, vti promiſit ex iis liberationem, ita & certò eam præſtabit ſuo tempore, grata eſt, placétque Deo; vtpote patiens & reſignata in Dei voluntatem,

Digitized by Google

luntatem, ideóque deiformis & ſancta; cùm ex aduerſo incredulus & diffidens Deo, per hanc ſuam diffidentiam, diſpliceat ei peccétque, & idcirco mereatur in ſua tribulatione, diffidentia ac deſperatione relinqui, imò nouis tam in hac vita, quàm in futura afflictionibus puniri. Hoc ita eſſe patet ex verſione Septuag. *Si ſubtraxerit*, inquit, *ſe, non complacebit anima mea in eo. iuſtus autem ex fide mea viuet*. ita paſſim interpretes. Idem patet ex Apoſtolo Roman. 1. 17. & Hebr. 10. 38. vbi docet iuſtum ex fide viuere, id eſt, iuſtificari. Vide ibi dicta.

Vbi Nota, Septuag. pro ו legentes י, purà pro בְּאֱמוּנָתוֹ *beemunato*, id eſt, *in fide ſua*. vti legũt Heb. Aquila, Symmach. & Theodot. legentes בֶּאֱמוּנָתִי *beemunati*, vertunt, *in fide mea*; ſed eodem redit ſenſus. Eadem enim eſt fides noſtra, quæ Dei; fides enim eſt noſtra, ſubiectiuè: eadem eſt Dei, obiectiuè: pro obiecto enim habet Deum. Ratio enim formalis credendi in fide, eſt prima & increata Dei veritas, quæ falli aut fallere nequit. Ideo enim certò credimus ea quę Prophetæ prędixerunt, eſſe vera, & reipſa euentura; quia Deus, qui eſt ipſiſſima veritas, ea per Prophetas nobis reuelauit & promiſit.

Anagog. rectitudo animæ iuſtíque vita, perficitur in cœlo, vbi ob meritum tolerantiæ, fidei & ſpei, donabitur gloria æterna, quæ plenam animæ, & potentiis omnibus dabit rectitudinem, vitámque cœleſtem iucundiſſimã & beatiſſimam.

Moral. de præſtantia fidei & ſpei.

Moral. Diſce hîc quanta ſit virtus fidei & ſpei, quæ omnia aduerſa ſuperat, facitque animam rectam, eíque dat vitam ſerenam, lætam & diuinam. Viderunt id per vmbram Gentiles. Vnde Bias rogatus: *quid eſſet dulce hominibus*? reſpondit, *Spes*. Ita ſpes ſuſcitat colonos, vt conſtanter ſuſtineant labores arandi, fodiendi, occandi, ſerendi, ſarriendi, &c. exſpectatione meſſis. Ita victoriæ & ſpoliorum ſpes acuit milites ad fortiter pugnãdum, ad verbera & vulnera omnia generosè excipiẽda. Alexander Macedo apud Granicum cum copiis Darij conflicturus, hortabatur Macedones vt affatim prandcrent, quaſi poſtridie ex hoſtiũ commeatu cœnaturi. Nimirum victoriam certa ſpe præceperat, & viciſſim ſpes hæc accendebat milites ad dimicationem, vt ea victoriam pararent. Idem in bellum profectus, cùm regias opes in duces & milites diſtribuiſſet, roganti Perdiccæ: *Quid tibi nunc rex ſupereſt*: *Spes*, inquit. Tum Perdicca: *Hæc nobis commilitonibus tuis futura eſt communis*, quare prædium, quod ipſi deſignarat Alexander, recuſauit. *Tanta erat fiducia bene ſucceſſuram expeditionem*, ait Plutarchus in Alexandro.

Scriptura.

Diuiniùs Iacob Patriarcha: *Salutare tuum*, inquit, *exſpectabo Domine*, Geneſ. 49. & Iob c. 13. *Etiamſi me occideris, in ipſo ſperabo*. Sapiens Prouerb. 3. 5: *Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo*. & cap. 16. *Qui ſperat in Domino, beatus eſt*. Eccleſ. cap. 2. *Qui timetis Dominum ſperate in illum, & in oblectationem veniet vobis miſericordia*. Et cap. 11. *Confide in Domino, & mane in loco tuo: facile eſt in oculis Dei, ſubitò honeſtare pauperem*. Ierem. cap. 17. *Benedictus vir qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia eius*. Thren. 3. *Pars mea Dominus, dixit anima mea, propterea exſpectabo eũ. Bonus eſt Dominus ſperantibus in illum, animæ quærenti illum*. Michæas cap. 7. *Ego ad Dominum aſpiciam, exſpectabo Deum ſaluatorem meum, audiet me Deus meus*. S. Paulus Rom. 8. *Spe ſalui facti ſumus*. Et cap. 12. *Spe gaudentes*. Pſalm. 32. *Sperantem in Domino miſericordia circumdabit*. Prouerb. 28. *Qui ſperat in Domino, ſaluabitur*. Iſaiæ 57. *Qui fiduciam habet mei, hereditabit terram*. Pſalm. 26. *In Domino ſperans, non infirmabor*.

Patres.

Audi & Patres. S. Auguſt. in pſalm. 3. *Vita verè mortalis, ſpes eſt vitæ immortalis*. S. Gregor. *Spes in æternitatem animum erigit, & idcirco nulla mala exteriùs, quæ tolerat, ſentit*. S. Bernard. ſerm. 9. in pſal. *Qui habitat*: *Tu es Domine ſpes mea, quidquid agendum, quidquid declinandum, quidquid tolerandum, quidquid operãdum, tu es Domine ſpes mea. hæc vna mihi omnium promiſſionum cauſa, hæc tota ratio meæ exſpectationis. Prætendat alter meritum*, &c. *mihi autem adhærere Deo bonum eſt, & ponere in Domino Deo ſpem meam*. Et rurſum: *Si inſurgant aduerſum me prælia, ſi ſæuiat mundus, ſi fremat malignus, ſi ipſa caro aduerſus ſpiritum concupiſcat, in te ego ſperabo. Vt quid cunctamur omnino abiicere ſpes miſeras, vanas, inutiles, ſeductorias; & huic vni, tam ſolidæ quàm perfectæ, tam beatæ ſpei, tota deuotione animi, toto feruore ſpei inhærere?* Idem ſerm. 10. *Tu es patientia mea. ſi tribulatio infertur, per te ſperabo, tu es ſpes mea; ſi præmia promittantur, per te obtinebo; ſi inſurgat hoſtis, non niſi in te ſperabo*.

Exempla.

B. Carolus Borromæus reformaturus Cõgregationem quandam, cùm à ſuis moneretur vt eam non adiret, in ea enim illi inſidias necémque parari, reſpondit: *Ergóne Deus in mundo eſt pro nihilo? Imò verò ibo: Deus cuius cauſam ago, tutabitur me. quòd ſi nolit, lubens pro eo occumbam*. Quocirca hoc fidei & ſpei ſuæ præmium à Deo tulit, vt ibidem ſclopo appetitus, glans ferrea veſtem penetrarit, ſed in cute hæſerit, quaſi vi diuina repulſa, ne in corpus Sancti penetraret. S. Ioannes Silentiarius irruente Alamundaro Saracenorum rege, cùm fugerent cæteri, è cella ſua egredi noluit, dicens: *Si Deus mei curam non habet, vt quid viuo?* Vnde in meritum huius ſuæ confidentiæ, Deus leonem ſubmiſit, qui iugiter ei aſſiſtens, ipſum contra barbaros tutatus eſt. S. P. Ignatius fundator Societatis noſtræ ſolebat dicere: *Neſcitis quantas vires habeat ſpes in Deum*. Vires haſce ipſe aſſiduè expertus eſt, cùm vnius Dei ope fretus, Societatem per orbem adeò feliciter ſparſit. Nimirum didicerat illud S. Petri epiſt. 1. c. 5. & ex eo S. Bernardi ſerm. 5. in Vigilia Natiuit. *Omnem ſollicitudinem veſtram proiicientes in eum, ipſi enim cura eſt de vobis. Nam ſibi quidem ipſi fidere, non fidei, ſed perfidiæ eſt; nec confidentiæ, diffidentiæ magis in ſemetipſo habere fiduciam. Is verò fidelis eſt, qui nec ſibi credit, nec in ſe ſperat, factus ſibi tãquam vas perditum; ſed ſic perdens animam ſuam, vt in vitam æternam cuſtodiat eam. Porrò id quidem ſola facit humilitas cordis, vt nõ ſibi fidelis anima innitatur, ſed deſerens ſemetipſam aſcendat iam de deſerto, innixa ſuper dilectum ſuum, atque adeò delicijs affluens*.

Gnomæ Gentilium.

Vis & gnomas Gentilium ſapientum? Appian. l. 2. de Bello ciuili: *Nihil*, ait, *eſt efficacius ſpe, ad ſubleuandam hominum laſſitudinem*. Thucyd. l. 7. *Vt plurimum ſpes maxima præbet maximam audaciam & promptitudinem ad inuadendũ*. L. Florus lib. 4. c. 8. *Magnæ indolis eſt, ſperare ſemper*. Cicero in Catilinam: *Sola ſpes hominem in miſerijs conſolari ſolet*. Seneca in epiſt. *Spes eſt vltimum aduerſarum rerum ſolatium; memoria minimum quiſque tribuit, ſpei plurimum*. Seneca in Medea: *Qui nil poteſt ſperare, deſperet nihil*. Ouidius lib. 1. de Ponto eleg. 7.

Hæc

Digitized by Google

Hæc dea (ſpes) cùm fugerent ſceleratas numina terras,
In dijs inuiſa ſola remanſit humo.
Hæc facit vt viuat foſſor quoque compede vinctus,
Liberaque à ferro crura futura putet.

Tibullus eleg. 2.

Iam mala finiſſem letho, ſed credula vitam
Spes fouet, & meliùs cras fore ſemper ait.
Spes alit agricolas, ſpes ſulcis credit aratis
Semina, quæ magno fœnore reddat ager.
Hæc laqueo volucres; hæc captat arundine piſces, &c.

Denique præclarè Laurent. Iuſtin. libr. de Ligno vitæ cap. 2. *Spes eſt quaſi columna, quæ totum ſpirituale ædificium ſuſtentat, qua deficiente ædificium corruit, ac in barathrum deſperationis concidit. Eſt etiam anchora animæ, eam ſeruās ne à procellis tentationum irrumpatur, de qua Apoſtolus: Firmiſſimum ſolatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propoſitam ſpem, quam ſicut anchorā habemus animæ, tutam ac firmam.*

Vers. 5. *Et quomodo.*) Heb. אף כי *aph ki*, quod Lyra. Arias & Vatabl. vertunt *quanto magis*, húncque dant ſenſum, q. d. Si ſuperbus & incredulus Nabuchodonoſor, qui non Deo, ſed ſibi ſuiſque idolis, ſuas victorias aſſcribit, viuet vitam non rectam & beatam, ſed diſtortam & miſeram; quanto magis vir vinoſus, æquè ac ſuperbus & incredulus, putà eius filius Balſaſar, de ſuo ſtatu, felicitate, & culmine regio corruet? Verùm noſter vertit meliùs, *& quomodo.* Tranſit enim Propheta à Iudæis incredulis ad Nabuchodonoſorem, eorum virgā & flagellum. Hunc ergo comparat ebrio; tum quia omnes gentes, quaſi vinum intemperanter hauriebat, earúmque ſpoliis ſe ingurgitabat: tùm quia in modum ebrij bacchantis non recta incedebat rationis via, ſed libidine dominandi, æſtúque cupiditatum in quæque deuia greſſus obliquans, nunc hos, nunc illos inuadebat & trucidabat. Sed hoc vino, quod initio ei ſapidiſſimum erat & iucundiſſimum poſtea deceptus eſt inſtar ebrij, quia imperio & mente priuatus, omne hoc vinum reuomere coactus eſt, dum omnibus ſpoliatus, relegatus eſt ad beſtias; quare quaſi ebrius omnibus fabula ac ludibrium effectus eſt, vt ſalſas parabolas, dicteria, & ſcōmata in eum certatim torquerent: ac tandem in filio Balſaſare regnum, vitā & animam perdidit. ita S. Hieron. Theophyl. Remig. & Hugo. Pari modo ambitio, auaritia, gula, cæteræque cupiditates, quaſi vinum inebriant animos hominum, faciúntque vt quaſi mente capti, ruant in ſuam perniciem & exitium; vinum enim ambitionis v. g. quo magis hauritur, eo magis hominem dementat, vt ex faſtu faciat multa inſulſa & ſtulta; per quæ dignitate & gradu ſuo excidit Porrò quomodo vinum decipiat potentem, graphicè deſcribit Lucretius:

Cupiditas eſt mentis ebrietas.

Cùm vini, inquit, *vis penetrauit*
Acris, & in venas diſceſſit diditus ardor,
Conſequitur grauitas membrorum, præpediuntur
Crura vacillanti, tardeſcit lingua, madet mens,
Nant oculi, clamor, ſingultus, iurgia gliſcunt.

Quocirca Sapiens Prouerb. 23. 29. *Cui*, ait, *væ? cuius patri væ? cui rixæ? cui foueæ? cui ſine cauſa vulnera? cui ſuffuſio oculorum? Nónne his qui commorantur in vino, & ſtudent calicibus epotandis? Ne intuearis vinum quando flaueſcit, cùm ſplenduerit in vitro color eius; ingreditur blandè, ſed in nouiſſimo mordebit vt coluber, & ſicut regulus venena diffundet.* Ita Chremes apud Terentium à vino ſe

A deceptum queritur: *At at, inquit, data hercle verba mihi ſunt: vicit vinum, quod bibi. At dum accubabam, quàm mihi videbar publicè ſobrius: poſtquam ſurrexi, neque pes, neque mens ſatis ſuum officium facit.* Ita prorſus omnis mūdi pompa, omnes opes, omnes illecebræ, primò quidem blanda ſui ſpecie, pulchróque quaſi vultu omnes ad ſe alliciunt; at mox tot curis, tot periculis, tot moleſtijs, tot inuidijs & æmulationibus, tot infortunijs & calamitatibus eos iactant, raptant & exagitant, vt tandem ad ſcopulos allidant, confringant & diſperdant. ita Gueuara.

Qui dilatauit quaſi infernus animam ſuam.] Vox *dilatauit*, & vox *animam*, magnam denotant aui-
B ditatem. Anima enim idem eſt, quod animæ auiditas, ſitis, cupiditas. Sicut paulò antè Nabuchodonoſorem comparauit ebrio, vino ambitionis tumenti & turgido, indéque vomenti, impingēti & corruenti; ita hîc eundem comparat inferno, quia eius ambitio & auaritia erat inſatiabilis, nam omnia glutiens, nunquam ſatiabatur, ſed quo plura rapiebat, eo plura rapere geſtiebat, erátque quaſi cerberus inſatiabiliter caua guttura pandēs. Hinc inferni præſes, à Gentilibus vocatus eſt Pluto, quòd mortuorum ſit diues, ait Lucian. πλοῦτος enim Græcis, ſunt diuitiæ. Hinc & infernus dictus eſt Orcus, ab vrgendo; quòd in interitum omnia vrgeat & præcipitet, ait Feſtus. Tertiò,

Auarus & ſuperbus comparatur ebrio, inferno, & morti.

C comparat eundem morti, quæ omnibus dominatur, omnéſque deuorat. Sicut enim mors non ſatiatur mortuis, ſed quo plures emori coëgit, eo plures occidere ſatagit: ita & Nabuchodonoſor non ſatiabatur gentibus & regnis; ſed quo plures debellarat & mactarat, eo plures ſubiugare & mactare anhelabat. Porrò Gueuara cenſet, hîc & alibi, infernum & mortem eſſe idem; infernum enim ſumi pro ipſa morte defunctorum regina; quia mortem, inquit, veteres Plutonis nomine notarunt, & eundem Iouem infernum nuncuparunt. Idem probat ex eo, quòd Scriptura ſæpe infernum cum morte coniungat & combinet. Verùm S. Hieron. Theodor. Theophyl. Lyran.
D Clarius, Vatabl. Ribera, à Caſtro & alij paſſim, infernum à morte diſtinguunt, duáſque hîc comparationes fieri cenſent. Nam & profani hæc tria, mors, infernus, Pluto, diſtinguunt; licèt enim infernum Iouem vocent Summanum, quaſi ſummum Deorum Manium, tamquam inferni præſidem; non tamen ipſum inferni locum, vocant Iouem aut Plutonem. Iam, ſi infernus & mors in Scriptura combinantur; ergo bina ſunt, non vnū. Reginam dicis mortem, coniugio iunge cū Plutone rege, & fac Proſerpinam. Rex enim & regina, idem eſſe nequeunt, ait Delrio adagio 1002. Denique mirè hæc verba explicat Ioannes Alba Electorum c. 27. *Infernus*, inquit, capitur pro mor-
E te, & mors pro hoſte mortem inferente. Infernum ergo vocat hoſtem. *Anima* vocantur nobiles & principes populi. *Dilatare* per antiphraſin ſignificat coarctare, id eſt, affligere, vexare, perdere. *Suam* dixit pro *eius*: vtrúque enim ſignificat Hebræum pronomen. Senſus ergo eſt, q. d. Hoſtis coarctabit & vaſtabit animam, id eſt, principes populi Iſraëlitici; vel, hoſtis dilatabit os ſuum, vt animam, id eſt, principes Iſraël, deuoret. Verùm hæc violenta & paradoxa ſunt.

Moral. Nota hîc, cupiditatem, quo magis ei indulgetur, eo magis in immenſum creſcere, inſtar ebrietatis, inferni & mortis. Cupiditas enim eſt quaſi ignis, cui quo plus lignorum inijcis, eo magis

Cupiditas eſt charybdis inſatiabilis.

gis

Digitized by Google

gis creſcit & inardeſcit. Sic *creſcit amor nummi, quantum ipſa pecunia creſcit.* Cupiditas ergo eſt, quaſi ardens febris, quæ quo plus bibit, eo plus ſitit. Cupiditas eſt quaſi fera, putà leo, lupus, pardus, tigris, quæ quo plus prædatur, eo magis efferatur, magiſque ad prædandum accenditur. Cupiditas eſt charybdis & vorago inexplebilis; vnde Philoſophus ventrem guloſi, vocabat vitæ charybdim.

Verſ. 6.] Numquid non omnes iſti ſuper eum parabolam ſument, & loquelam ænigmatum eius: & dicetur; Væ ei, qui multiplicat non ſua? vſquequò & aggrauat contra ſe denſum lutum?

Verſ. 7.] Numquid non repentè conſurgent qui mordeant te: & ſuſcitabuntur lacerantes te, & eris in rapinam eis?

Verſ. 8.] Quia tu ſpoliaſti gentes multas, ſpoliabunt te omnes qui reliqui fuerint de populis, propter ſanguinem hominis, & iniquitatem terræ ciuitatis, & omnium habitantium in ea.

Verſ. 9.] Væ qui congregat auaritiam malam domui ſuæ, vt ſit in excelſo nidus eius, & liberari ſe putat de manu mali.

Verſ. 10.] Cogitaſti confuſionem domui tuæ, concidiſti populos multos, & peccauit anima tua.

Verſ. 11.] Quia lapis de pariete clamabit: & lignum, quod inter iuncturas ædificiorum eſt, reſpondebit.

Verſ. 12.] Væ qui ædificat ciuitatem in ſanguinibus, & præparat vrbem in iniquitate.

Verſ. 13.] Numquid non hæc ſunt à Domino exercituum? Laborabunt enim populi in multo igne, & gentes in vacuum, & deficient.

Verſ. 14.] Quia replebitur terra, vt cognoſcant gloriam Domini, quaſi aquæ operientes mare.

Verſ. 15.] Væ qui potum dat amico ſuo mittens fel ſuum, & inebrians vt aſpiciat nuditatem eius.

Verſ. 16.] Repletus es ignominia pro gloria: bibe tu quoque, & conſopire: circumdabit te calix dexteræ Domini, & vomitus ignominiæ ſuper gloriam tuam.

Verſ. 17] Quia iniquitas Libani operiet te, & vaſtitas animalium deterrebit eos de ſanguinibus hominum, & iniquitate terræ & ciuitatis; & omnium habitantium in ea.

A *Numquid non omnes iſti ſuper eum parabolam ſument, & loquelam ænigmatum eius?*] Parabolam vocat, carmen funebre de ſtrage Nabuchodonoſoris, qui imperium perdidit in filio Balſaſare. Hebræi enim omnem ſententiam inſignem, acutam & illuſtrem, quale eſt hoc carmen, vocant parabolam, prouerbium, vel ænigma, præſertim cùm in ea miſcentur vera prouerbia, parabolæ, vel ænigmata, vti hîc fit. Simile carmen de eodem pepigit Iſaias cap. 14. 4. Senſus eſt q. d. Nónne Balſaſar cæſus à Cyro, fiet fabula & dicterium omnibus gentibus, vt in eum hoc, vel ſimili carmine, imò ſcommate, ludant & ſubſannent? Vers. 6.

Et dicetur: Væ ei qui multiplicat non ſua? vſquequo & aggrauat contra ſe denſum lutum.] Nota
B Primò, *aggrauat*, id eſt, multiplicat: ſic ſæpe alibi, grauis idem eſt quod multus, vt patet Exodi 8. 24. Pſal. 34. 18. 1. Machab. 1. 18. Eſt enallage quantitatis continuæ pro diſcreta; vel metalepſis: quæ enim multa ſunt, eadem & grauia ſunt, hominémque aggrauant & degrauant. Vnde Syrus vertit, *aggrauat contra ſe nubem luti*; Arabicus, *quouſque creſcet ſupra te nubes luti?*

Secundò, per *lutum* Gueuara accipit ceroma, quod ex oleo fiebat & luto, erátque vnguentum, quo ſe athletæ in palæſtra certaturi perungebant; tum vt fortiores eſſent; tum vt lubrici, manus antagoniſtæ fallere & elabi poſſent. q. d. Væ Nabu-
C chodonoſori; væ Balſaſari; ô infelix, quàm triſtis eum manet exitus! vt quid alienis opibus, quaſi multo ceromate, inſtar pugilis, vt fortior & potentior ſit ad comparandos exercitus & bella, ſe ſuperlinit? Fruſtrà & noxiè id facit. Nam hoc ceroma eum aggrauabit, quaſi denſum lutum in perniciem ſuam: nam inuitabit Cyrum & Perſas ad eum inuadendum, & diſpoliandum. Porrò ceroma vocari lutum, patet ex illo Perſij: *Craſſiſque lutatus amomis*; & illo Martialis:

Ne lutet immundum nitidos ceroma capillos,
Hac poteris madidas condere pelle comas.

Simpliciter tamen vulgare platearum hîc lutum accipi poteſt. Nam opes vocantur denſum lutum. Opes ſunt denſum lutum. Cur?
D Primò ob earum vilitatem. Quid enim *ſunt aurum & argentum? nónne terra rubra & alba, quam ſolus hominum error facit (aut magis reputat) pretioſam?* ait S. Bernard. ſerm. 4. de Aduentu: *quid ſunt gemmæ, niſi lapides terræ? quid byſſus, niſi vermium, putà bombycum, fila? quid uniones, niſi excrementa concharum?* Secundò, quia has opes Nabuchodonoſor denſabat, vt ex iis copias robúrque ſuum conflaret; ſed reuera iis ſibi perniciem & exitum conflauit: vnde Septuag. vertunt, *vſquequo aggrauat torquem ſuam grauiter?* q. d. Nabuchodonoſor denſat aurum, vt ex eo ſibi ſuiſque faciat torques aureas; ſed hæ torques erunt eis laquei & catenæ graues, quibus eos captiuos vincient, illaqueabunt
E & ſuffocabunt Medi & Perſæ. Aliter Theodor. per torquem enim accipit onus tributorum & vectigalium, quod gentibus à ſe deuictis imponebat, & in dies aggrauabat Nabuchodonoſor. Tertiò, tropolog. opes ſunt denſum lutum: quia congregatæ ex rapinis, vſuris, fraudibus, animam conſpurcant, aggrauant, & detrahunt in gehennam. Vnde Chald. vertit, *væ qui multiplicat diuitias non ſuas: vſquequo aggregaturus es in te grauitatem peccatorum?* Et Remig. *Opes*, ait, *ſunt denſum lutum, quia ſinceritatem mentis confundunt, & grauiſſimo pondere iniquitatis mentem premunt.* Et S. Gregor. 3. p. Paſtor. cap. 21. *Auaro, ait, contra ſe denſum lutum aggrauare, eſt terrena lucra cum pondere peccati*

Digitized by Google

cati cumulare.Idem lib. 34.Moral.cap.13. *Per lutum*, ait, *terrenarum rerum multiplicitas figuratur, ſicut per Habacuc dicitur: Væ ei qui multiplicat non ſua? vſquequo aggrauat contra ſe denſum lutum? denſo enim luto ſe aggrauat, qui per auaritiam terrena multiplicans, peccati ſui ſe oppreſſione coanguſtat. Rurſum luti nomine, doctrina ſordidum ſapiens deſignatur, ſicut per eundem Prophetam dicitur cap. 3. Viam feciſti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum; ac ſi diceret: Aperuiſti iter prædicatoribus tuis, inter doctrinas huius ſæculi, ſordida & terrena ſapientes. Per lutum quoque deſiderium ſordidæ voluptatis exprimitur, ſicut Pſalmiſta deprecans ait, pſal.* 68. *Eripe me de luto, vt non inhæream. Luto quippe inhærere, eſt ſordidis deſideriis concupiſcentiæ carnalis inquinari.* Quocirca ſapienter alibi monet S.Bernard. *Nolite, ait, amare ea, quæ amata inquinant, poſſeſſa onerant, amiſſa cruciant.* Simili modo Crates Philoſophus, videns adoleſcentem vino & carne incraſſari: *O miſer*, inquit, *deſine aduerſus temetipſum carcerem munire*, ait Maximus ſerm. 27. *Omnis enim hæc pinguedo quid eſt aliud, quàm denſum lutum, quo ſe aggrauat, quóque quaſi carcere animam ſuam arctius includit & incarcerat guloſus.*

Vers. 7. *Numquid non repente conſurgent qui mordeant te?*] Putà Cyrus & Perſæ, inquit S.Hieron. Theophyl. Remig. Lyran. & alij paſſim. Nota, Perſas comparat canibus aut feris alias feras inſectantibus & mordentibus. Canis enim cùm canem, & fera cùm feram præda potitam videt, mox eam adoritur, cum ea rixatur, ringit, mordet, lancinat, donec ei adeptam prædam adimat; ita Perſæ cum Chaldæis de præda rixati ſunt, eámque illis extorſerunt.

Tropol. Mordentes ſunt vermes, qui cadauera Balſaſaris & Chaldæorum depaſti ſunt; hoſce enim vermes Balſaſari intentauit Iſaias cap. 14. 11. dicens: *Subtus te ſternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes.* ita Clarius & Vatabl.

Vers. 8. *Quia tu ſpoliaſti gentes multas, ſpoliabunt te omnes*, &c. *propter ſanguinem hominis*, id eſt, hominum. ita Septuag. & Chald. *& propter iniquitatem terræ ciuitatis, & omnium habitantium in ea.*] q. d. Quia tu multorum ſanguinem effudiſti, & iniquè terram Iudææ, vrbémque Ieruſalem, & incolas eius vaſtaſti, idcirco vaſtaberis & tu. ita S.Hieron. Remig. Rupert. Hugo, Lyran. Ieruſalem enim erat quaſi ciuitas & metropolis orbis, *gaudium vniuerſæ terræ*, Thren. 2. 15. vti poſtea fuit Roma, de qua Virgil.

Tantum inter alias caput extulit vrbes,
Quantum lenta ſolent inter viburna cupreſſi.

Secundò, vox *terræ*, generatim, vt ſonat, accipi poteſt, & *ciuitatis*, id eſt, ciuitatum: Babylon enim & Nabuchodonoſor, non tantùm Iudæam & Ieruſalem, ſed & totam terram, plurimáſque eius ciuitates oppreſſit, ideóque oppreſſa eſt & ipſa. ita Theodor. & Theophyl.

Vers. 9. *Væ qui congregat auaritiam malam domui ſuæ.*] *Auaritiam malam* vocat opes malè partas, putà per vim & rapinam extortas. Vnde Chald. vertit, *diuitias iniquas & impias*. Secundò, *malam*, id eſt, exitialem, *domui ſuæ*. Vnde Tigurina vertit, *væ inhianti lucro, idque malo domus ſuæ*. q. d. Nabuchodonoſor rapit opes gentium, vt iis domum ſibi conſtruat, in qua quaſi in nido ſecurè & molliter conquieſcat; ſed reuera eas colligit in malum & excidium domus ſuæ. Nam propter hanc rapinam puniet eum Deus, & domum ex rapinis ædificatam diſturbabit. Rurſum prædæ eius congeſtæ in hanc domum irritabunt Cyrum & Perſas, ad eam inuadendam, vt prædas haſce prædentur. Porrò per domum intelligit, tum palatium, quod quaſi arcem magnificentiſſimam, æquè ac munitiſſimam ædificauit Nabuchodonoſor, vt in ea nomen ſuum & familiam ſtirpémque æternaret; tum ipſam Babylonem, de qua ipſe ſuperbiens ait Daniel. 4. 27. *Nónne hæc eſt Babylon, quam ego ædificaui in domum regni, in robore fortitudinis, & in gloria decoris mei?* Nam præter ædificia ab eo vel ædificata, vel magnificentiùs reſtaurata, *tres murorum ambitus intra vrbem extruxit; & totidem foris circumdedit, omnes è coctilibus laterculis. Cúmque memorabilibus operibus vrbem muniiſſet, & portas in templorum modum ornaſſet, paternæ regiæ contiguam aliam extruxit regiam, cuius ſubſtructiones, & reliquam magnificentiam fortè ſuperuacaneum eſſet dicere*, ait Ioſeph. lib. 10. Antiq. c. 11. Denique tropol. S.Hieron. *mala auaritia*, ait, dicitur ad diſtinctionem bonæ, vt ſit bona auaritia doctoris Eccleſiaſtici, qui numquam ſatiatur multitudine ſectatorum; & quanto plures habuerit diſcipulos, tanto magis ad doctrinæ ſtudium concitatur.

Vers. 10. *Vt ſit in excelſo nidus eius, & liberari ſe putat de manu mali.*] Alludit ad aquilam, cui comparauit Nabuchodonoſorem c. 1. 8. q. d. Sicut aquila in excelſo ponit nidum, vt ſe & pullos ab hominibus & feris rapacibus tueatur & liberet, ideóque eò prædam omnem conuehit, vt & illa tuto ſit loco: ſic Nabuchodonoſor ſuam arcem poſuit in Babylone, vt ea ſe ſuóſque contra omnes reges tueretur, ideóque eò prædas omnium gentium congeſſit. Sed errat: nam excelſo hoc nido præcipitabit eum celſior Deus. Sic Romanus ille dicebat, *arces eſſe nidos tyrannorum.*

Vers. 11. *Quia lapis de pariete clamabit.*] Eſt adagium, ſignificans crimen & iniuriam publicam & enormem, quæ celari nequeat. q. d. Tua tyrannis & violentia tanta eſt, támque manifeſta, vt, etſi homines tacerent, tamen lapides ipſi & ligna, etiam abdita in iuncturis, quæ rapuiſti, vel rapta pecunia emiſti, ad palatia tua & muros in Babylone erigendos, cum illa à Cyro capientur, incendentur & vaſtabuntur, velut pari aut alterno concentu, coram Deo & toto mundo palàm teſtatura & clamatura ſint, te improbum eſſe raptorem & tyrannum; itáque tibi conuiciabuntur & inſultabunt, ac Dei vindictam omnéſque diras hoſtiliter imprecabuntur; eo quòd illis vim intuleris, auferendo ea è loco ſuo. naturali enim appetitu deſiderabunt & quaſi clamabunt, poſcentes iuſtitiam à Deo, vt ſuo loco reſtituantur. Eſt proſopopœia, ſimilis illi Iſaiæ 14. 7. *Abietes quoque lætatæ ſunt ſuper te, & cedri Libani.* Et cap. 33. 9. *Luxit & elanguit terra, confuſus eſt Libanus.* Inducit enim Propheta quaſi in comœdiam lapides & ligna Babylonis, inſtar chori alternis concinentia, & proclamantia tyrannidem Nabuchodonoſoris, eiúſque ſtragi & cladi inſultantia, ac dicentia:

Vers. 12. *Væ qui ædificat ciuitatem* (Babylonem) *in ſanguinibus.*] Id eſt, ex pecunia parta cædibus; item ex oppreſſionibus pauperum, quos cogit in hoc opere ſudare & laborare, in eóque ſpiritus & ſanguinem ſuum exhaurire. ita Chald. Albert. Hugo, Vatabl. & alij. Vnde Arabicus vertit, *quia lapis de pariete clamabit in ſanguine, & loquetur paxillus*, vel *palus de trabe.*

Paulò aliter S.Hieron. *Lapides*, inquit, *parietum qui*

qui à te deſtructi ſunt, & ligna eorum quos ſubuertiſti, tuam ferociam clamitabunt. Simili ſchemate ait Chriſtus Matth. 21. *Si iſti*(infantes clamantes, oſanna filio Dauid) *tacuerint, lapides clamabunt.* Sic & Salluſtius: *Saguntini*, inquit, *fide atque ærumnis inclyti, per mortalium ſtudium maiores quàm opibus: quippe quibus etiam tum ſemiruta mœnia, domus intectæ, parietéſque templorum ambuſti, manus Punicas oſtentabant.* Simile quid & Tullius ad Cæſarem pro Marcello: *Parietes mediusfidius, C. Cæſar, huius curiæ tibi gratias agere geſtiunt, quòd breui tempore futura ſit illa auctoritas in his maiorum ſuorum, & ſuis ſedibus.* Subdit deinde S. Hieron. *Porrò quod nos interpretati ſumus: Et lignum quod inter iuncturas ædificiorum eſt, reſpondebit, pro quo Septuag. poſuerunt κάνθαρος, id eſt ſcarabæus ex ligno loquetur ea* (q. d. Vermis è ligno & tigno, cum ſuo tigno clamabit tuam iniuſtitiam, ſibique vim eſſe factam) *manifeſtiùs more ſuo tranſtulit Symmach. σύνδεσμος, id eſt, iunctura ædificij lignea loquetur ea. Sic & Theodotion, & quinta editio. Quod enim hebr. dicitur* כפיס *caphis, lignum ſignificat quod ad continendos parietes in medio ſtructuræ ponitur, & vulgò apud Græcos ἱμάντωσις appellatur. Aquila vertit, Maſſa de ligno reſpondebit. Reperi & aliam editionem: Quia lapis de pariete clamauit quaſi vermis in ligno loquens. Et alteram: Lapis enim de pariete vociferabitur, & σκώληξ de ligno loquetur ea: σκώληξ* idem eſt quod vermis, v. g. teredo, qui ligno innaſcitur. Vaſtatis enim domibus, trabes & tigna in terram corruentia corrumpuntur & putreſcunt, generántque teredines & alios vermes, qui reipſa vim domibus illatam, indéque earum ruinam & interitum teſtantur, & clamitant. Ita Cyrill. & Theophyl. qui & addit, fortè Septuag. contextum trabium culmina ſuſtinentium *cantharos* nominaſſe; quia ipſæ ſibi ſuperpoſitum tectum ferunt. Probabiliter quoque coniectat Delrio adagio 1003. Aquilam vertiſſe *μάσσα, ἀπὸ τοῦ μάσσασθαι*, quod Homero ſignificat *prehendere.* Nam huiuſmodi lignum prehendit parietes; & fortè à forma reflexa *σκώληξ* dicitur: quia *σκωληκοειδὴς* vermis ſpeciem exhibet; ſicut & ſagittæ vocantur *ſcorpiones*; & machinæ *arietes*, vel *teſtudines*; ac capita trabium in fabricis extantia & prominentia, vocantur *canes.* Sic enim conciliantur omnes veterum verſiones, vt eòdem recidant.

Allegor. S. Hieron. *Scio*, ait, *quendam de fratribus lapidem qui de pariete clamauerit, intellexiſſe Dominum Saluatorem; & ſcarabæum de ligno loquentem, latronem qui Dominum blaſphemauerit: quod licet piè poſſit intelligi, tamen quomodo cum vniuerſo propheticæ contextu poſſit aptari, non inuenio.*

Tropol. lapides clamant ſacrilegia.

Tropol. lapides & tigna templorum & monaſteriorum in die iudicij clamabunt contra hæreticos, qui ea demoliti ſunt, vel exuſſerunt: clamabunt, inquam, eos eſſe ſacrilegos, ac vindictam à Deo expoſcent; quòd Dei ſolium violarint, quòd ſacerdotes & Religioſos Dei ſeruos ſuis domiciliis ſpoliarint, quòd Dei laudes & cultum ſuſtulerint. Ita in Anglia ſub Henrico VIII. ſchiſmatis auctore,

Millia dena vnus templorum ſuſtulit annus.

Rurſum eadem clamabunt contra ſacerdotes & Religioſos, qui indignè & irreligiosè in locis tam ſanctis Deóque conſecratis vixerint, ſcandalúmque fidelibus dederint, ac dicent illud Iſaiæ 26. 10. *In terra ſanctorum iniqua geſſit*, & (idcirco) *non videbit gloriam Domini.* Sic clamauit lapis & paries contra Balſaſarem, ſacrilegè in eo profanantem vaſa templi, in iiſque potantem, cùm manum vindicem intentantem ei exitium ex ſe emiſit, quæ ei mortis ſententiam dictaret: *Mane, tekel, phares*, Daniel 5. 25.

Et præparat vrbem (Babylonem) *in iniquitate.*] *Præparat*, id eſt, vt Tigurina, *inſtaurat*; Vatablus, *fulcit*; alij, *erigit*, ædificat, firmat, concinnat, ornat ex rapinis, & ex ſudore pauperum: hæc omnia enim ſignificat Hebr. כונן *konen*, quod noſter vertere ſolet, *præparat.* Hinc Prouerb. 8. 27. dicitur: *Quando præparabat*, id eſt, formabat, fundabat, *cælos, aderam.* Sic Iſaiæ 2. 2. dicitur, *Præparatus*, id eſt, fundatus, erectus, ornatus, *mons domus Domini*, putà Sion, id eſt, Eccleſia Chriſti. Vide ibi dicta. Nabuchodonoſor enim præter alia, *tres murorum ambitus intra vrbem* (Babylonem) *extruxit, & totidem foris circumdedit, omnes è coctilibus laterculis*, ait Ioſeph. lib. 10. cap. 11. Vide dicta Daniel. 4. 27.

Vers. 13. *Numquid nõ hæc ſunt à Domino exercituũ?*] *Hæc*, ſcilicet quæ contra te ô Nabuchodonoſor vaticinor. q. d. Has clades & ſtrages quas tibi intento, non ex me, ſed ex Dei ore & decreto tibi intento: ex Deo, inquam, qui eſt Dominus exercituum, non humanorum dumtaxat, vti es tu, ſed angelicorum etiam, & creaturarum omnium. Hæ enim omnes illi militant, & ad nutum eius feruntur in impios. ita S. Hieron. Aliter Theodor. & Theophyl. q. d. Annon à Deo repoſcetur ratio tuæ vitæ anteactæ; putà tuæ tyrannidis, qua gentes & vrbes igne concremaſti, cùm illæ fruſtra tibi reſiſterent, quia à copiis tuis oppreſſæ ſuccumbebant.

Laborabunt enim populi in multo igne.] Quo ſcilicet, à Cyro & Perſis ſuccendetur Babylon, vt eum reſtinguant; ſed in vacuum & fruſtra. Nam omni ſuo labore eum ſiſtere, vel ſopire non poterunt; ſed potiùs feſſi & fracti *deficient.* Secundò, Chald. *numquid*, ait, *non plagæ vehementes venient à facie Domini exercituum, & labor gentium robuſtarum tamquam ignis, & regna in vacuum laborabunt?* q. d. Laborant Chaldæi vt prædas & opes coaceruent; ſed laborant in ignem: quia igni, quo comburetur à Cyro Babylon, materiam luculentam præparant. Ergo hi labores eorum cadent in vanum & deficient: quia ab igne conſumentur. Ita *in operibus manuum ſuarum comprehenſus eſt peccator*, vt ait Pſaltes. ita Vatablus & à Caſtro.

Vers. 14. *Quia replebitur terra, vt cognoſcant gloriam Domini, quaſi aquæ operientes mare.*] Ita & Syrus, & Arabicus, q. d. Fruſtra laborabunt Chaldæi in reſtinguendo incendio: quia replebitur terra eorum igne & incendiariis, putà Medis & Perſis hoſtibus, qui innumera ſua turba Babylonem operient, imò in vicinas gentes effundent ſe, & exundabunt, ſicut aquæ maris alueum replent & operiunt. Hebr. *ſicut aquæ operiunt ſuper mare.* id eſt, ſupra maris alueum & littora, in vicinos agros exuberant & exundant. Atque ex hac tam plena & terribili vindicta, cognoſcent omnes gentes gloriam Domini, qui tyrannos hoſce punit & opprimit. ita S. Hieron. Remig. Albert. & Lyran. Secundò, Theophyl. q. d. Sicut aqua copioſa inundans & ſuperbulliens, in omnem hinc inde locum quaquauerſum effunditur; ſic fama huius vindictæ & excidij Babylonis, indéque cognitio Numinis Deique vltoris, replebit terram, & ſuper cunctas gentes fundetur, vt omnes gloriam,

id eſt,

id eſt, glorioſam Dei iuſtitiam & potẽtiam agnoſcant, celebrent & paueant. Iuxta hunc ſenſum Hebr. *ki*, id eſt, *quia*, non cauſam, ſed effectum & conſecutionem ſignificat, vti & alibi ſæpe. Poteſt tamen propriè ſumi, vt ſignificet cauſam finalem. Ideo enim Deus Babylonem puniuit, quia intendebat per hanc punitionem toti orbi patefacere ſuam iuſtitiam & gloriam.

Vers. 15. *Væ qui potum dat amico ſuo, mittens fel ſuum, & inebrians vt aſpiciat nuditatem eius.*] Pro *fel ſuum* hebr. eſt חֲמָתְךָ *chamatecha*. quod Primò, verti poteſt, *vtrem tuum*. Ita Pagnin. & Vatabl. Secundò, *furorem tuum*, vel ſuum. ita Aquila & Symmachus. Vel *ſubuerſionem turbidam*. ita Septuag. vel *effuſionem tuam*. ita Theodotion. vel, vt alij, *amentiam tuam*: vel *venenum tuum*: vel *fel tuum*, aut *ſuum*, per enallagen perſonæ. ita noſter. Syrus & Arabicus vertunt, *væ qui potat amicum fæce* (vel turbido) *furoris ſui*. Iam varij varium hîc dant ſenſum. Primò, Hebræi, & ex eis S. Hieron. Lyran. Hugo & S. Thom. tradunt, quòd Nabuchodonoſor in die ſolemnis epuli & publici conuiuij, iuſſerit Sedeciæ regi Iuda à ſe capto propinari καθαρτικόν, id eſt, potionem quæ aluum laxaret, cúmque illa operaretur & ventrem ſolueret, iuſſiſſe vt in locum conuiuij introduceretur, vt ante omnium principum oculos ſordes emittens irrideretur. qua ex re, inquiunt, tanto pudore affectus eſt, vt in carcerem reductus præ triſtitia ſit mortuus, hócque eſſe quod hîc in Nabuchodonoſore redarguit Habacuc. Addúntque id Chaldæis in conuiuiis vſitatum fuiſſe, vt aliorum ſe crapula, nuditate ac fœditate, quaſi pars eſſet ſplendidæ menſæ, oblectarent. Huc ſpectat quod Hebræi ſcribunt in Seder olam cap. 28. *Interiit*, inquiunt, *Sedecias, & de ipſo hunc inſtituerunt planctum: Heu qui mortuus eſt rex Sedecias, bibens fæces omnium ætatum.* Quod Genebrard. in Chronol. ſic exponit. q. d. Qui luit peccata omnium ſuperiorum ætatum. Verùm hoc, vt fabellam Rabbinicam, ridet hîc S. Hieron. præſertim cùm nil tale habeat Scriptura, nec Ioſeph. lib. 10. Antiq. 11. vbi ſignificat Sedeciam naturali morte defunctum, à Nabuchodonoſore honorificè fuiſſe ſepultum.

Secundò, Theoph. Clarius, Vatabl. & Abul. in cap. 25. lib. 4. Reg. quæſt. 38. cenſent hîc argui Nabuchodonoſorem, eo quòd Sedeciam, alioſque principes à ſe captos inebriarit, hoc fine, vt ebrij & vino æſtuantes diſcingerent tunicas (femoralibus enim non vtebantur Hebræi & Chaldæi) ſuas, itáque verenda nudarent, vt hac ratione & probro eos illuderet, omnibúſque conuiuis ridendos proponeret, vti Noë ebrius illuſus eſt à filio Cham, Geneſ. 9. 21. quò hîc alluditur.

Tertiò & genuinè, q. d. Væ Nabuchodonoſori eiúſque aſſeclis, qui fel ſuum, id eſt, ſuam bilem & amaritudinem, ac, vt Aquila, *furorem ſuum*, vſque ad ebrietatem propinat, etiam amicis ſibi regibus; hoc eſt, qui eos crudeli tyrannide diuexat, donec eos regno, opibus, honore, ipſa denique libertate pudendè, & ad irriſionem diſpoliet atque denudet. Væ, inquam, ei: nam lege talionis ſimili modo ipſe ab aliis nudabitur, parique ignominia & irriſione mulctabitur. Eſt metaphora ab ebrio, qui ex ebrietate & æſtu nudari ſolet, ideóque rideri, vti iam de Noë dixi. ita S. Hieron. Remig. Theodor. Hugo & Ribera.

Aliqui hunc verſum 15. ſic legunt: *Væ qui dat potum proximo ſuo ſubuerſionem turbidam, & inebrians eum: væ qui errare facit cæcum in via.* Ita

A B. Oreſieſis diſcipulus S. Pachomij in Inſtruct. monaſt. cuius meminit S. Hieron. lib. de Script. Eccleſ. quæque extat in appendice Biblioth. SS. Patrum; vbi ipſe hanc ſententiam applicat iis, qui ſubditos, eorúmque errata defendunt cum à Præpoſitis corripiuntur. *Tales enim*, ait, *errant, & alios errare faciunt, dum obedientes transferunt ad ſuperbiam; & eos qui in dulcedine charitatis poterant ambulare, conuertunt in amaritudinem, & ſubiectos legibus monaſterij malis conſiliis deprauant, faciúntque odiſſe eum, & contraſtari contra illum, qui eos docebat Domini diſciplinam, lites ſerentes inter fratres & diſcordias, atque pro obedientia contumaciam ſerunt in cordibus audientium.* Vnde Tropol. felle potant amicos ſuos diaboli, & homines diabolici,
B qui fellita doctrina mentes hominum interimunt. *Quas enim per vitia carnis & cupiditatem præuiderint ſe ſupplantare non poſſe, peruerſi dogmatis veneno ſo poculo perimunt, ne ſoli in æternis ſuppliciis crucientur*, ait Apponius lib. 2. in Cantica tomo 1. Biblioth. SS. Patrum.

Repletus es ignominia pro gloria: bibe tu quoque, & conſopire.] Et ex ſopore denudare, vt irridearis. Vers. 16. Videtur noſter cum Septuag. & Tigurina legiſſe הֵרָעֵל *herael*, id eſt, conſopire: iam per metatheſin legunt הֵעָרֵל *hearel*, id eſt, denudare præputium. ita Chald. & Pagnin. Senſus eſt q. d. Tu quoque ô Nabuchodonoſor, bibes de calice iræ Dei, inebriaberis vino angoris, perplexitatis, ignominiæ
C & confuſionis: conſopieris more ebriorum verenda ſua denudantium; hoc eſt, vehementer & ad ſtuporem vſque punieris, ita vt omnes tuæ fœditates denudentur, omnibúſque ridendæ oſtententur: imò illo ita repleberis, vt vomitus ignominioſus ſequatur, & effluat ſuper gloriam tuam, vt ſcilicet veſtes tuas glorioſas, omnéque tuum decus & gloriam vomendo conſpurces, id eſt, vt turpiter omnia reuomas in manus Cyri & Perſarum, quæ auarè deglutieras, & poſſidebas glorioſè. Vnde Pagnin. vertit, *bibe etiam tu, & apparebit præputium tuum: vertet ſe ſuper te calix dexteræ Domini, & vomitus ignominioſus veniet ſuper gloriam tuam.*

Symbolicè, Nota hîc fœditatem deliciarum,
D gulæ & crapulæ; vtpote quæ illico in vomitus, ſordes & excrementa vertantur. Quocirca S. Gregor. Nazianzen. orat. 38. ait, *delicias non eſſe aliud quàm pretioſum ſtercus.* pretioſum, quia in pretio eſt guloſo, ab eóque magno labore & pretio comparatum. Nazianzenum magiſtrũ ſecutus S. Hieron. epiſt. 13. ad Paulinum: *Qui Chriſtum*, inquit, *deſiderat, & illo pane veſcitur, non magnopere quærit, de quàm pretioſis cibis ſtercus conficiat. Quidquid poſt gulam non ſentitur, idem ſit tibi quod panis & legumina.* Et Nicetas in orat. 38. Nazianzeni ſub finem: *Omnis*, ait, *voluptas quæ nec ex Deo, nec in Deo ſuſcipitur, voluptatis excrementum eſt.* Id ipſi didicerunt ex S. Paulo, qui Philip. 3. 8. ait: *Propter*
E *quem* (Chriſtum) *omnia detrimentum feci, & arbitror vt ſtercora, vt Chriſtum lucrifaciam.* Quamobrem rectè S. Eucherius epiſt. ad Valerianum: *Anne aliquis*, inquit, *ex illa Ariſtippi ſchola veritatem videbit, qui ingenio ſuo à ſuibus aut pecore nihil differt, cùm beatitudinem in corporis voluptate conſtituat, cui Deus venter eſt, & gloria in pudendis eius?* Hinc & illud Horatij: *Epicuri de grege porcus.*

Circumdabit te calix dexteræ Domini.] Alludit Primò, ad calicem conuiuas circumdantem, id eſt, circumeuntem in orbem conuiuij, q. d. Calix vindictæ Dei ab eo propinatus eſt Iudæis, Moabitis,

f Ægyptiis,

Digitized by Google

Ægyptiis, aliiſque gentibus: tandem & Chaldæis eorúmque regi propinabitur, vt fęces eius exhauriat, vtque eum inebriet, æſtuare & vomere cogat. Hoc enim diſertè ait Ierem. c. 26. 17. Simile eſt Threnor. 4. 21. & pſal. 74. 9. ita Theoph. & Sanchez.

Secundò & neruoſiùs, alludit ad potores, qui cùm aliquem vinipotentem inebriare, ac mente, menſa & ſcamno deiicere volunt, vndique eum calicibus propinando impetunt & cingunt, donec eum obruant vino ſomnóque, vt ſe nudare, & vomere cogatur. Ita Deus calicibus iræ & vindictæ ſuæ, putà Perſis & Medis, vndique cinxit Chaldæos, vt eis ad fauces obruti, & ad ſtuporem amentiámque adacti fuerint. Porrò ne quis Italus hoc calicum certamẽ acre magis quàm telorum, eorúmque bacchicam, imò beſtialem obſidionem miretur, ſciátque quàm nonnulli ſint bibaces & vinipotentes, audiat illud Martial. lib. 9. epigr. 74.

Nunc mihi dic quis erit, cui te Calathiſſe Deorũ
Sex iubeo cyathos fundere? Caſar erit.

Et Ouidium 3. Faſtor.

Inuenies illic qui Neſtoris ebibat annos,

putà qui bibat tot cyathos, quot Neſtor habuit annos, ſcilicet trecentos, vel, vt alij, nonaginta. Et Horat. lib. 3. ode 21.

Reges dicuntur magnis vrgere culullis,
Et torquere mero quos perſpexiſſe laborant.

Et Iuuen. ſatyra 6.

Tanquam alta in dolia longus
Deciderit ſerpens, bibe.

Vers. 17. *Iniquitas Libani.*] Id eſt, in Libano à te exercita. Libanum vocat Iudæam & Ieruſalem: tũ quia Libanus erat terminus, & initium Iudææ verſus Septentrionem: tum quia Ieruſalem domorum & turrium multitudine & ſublimitate referebat Libanum cedris, cypreſſis, aliiſque proceris arboribus denſum, ex iiſque ædificata erat. ita Theodor. Theophyl. Vatabl. Arias & Clarius: imò S. Hier. Chald. Remig. Hugo, Lyran. & Ribera putant Libanum vocari templum: quia illud ex cedris Libani erat conſtructum, & quia Libanus dicitur à candore niuium, quibus operitur (Libanus enim hebr. idem eſt quod candidus) ſic & templum ob candorem lapidum, mons quidam niueus videbatur, teſte Ioſepho lib. 6. Belli c. 6. Senſus eſt, q. d. Iniquitas & violentia tua, ô Nabuchodonoſor, qua Iudæam vaſtaſti, Ieruſalem exſcidiſti, ipſúmque Dei templum exuſſiſti, obruet & perdet te, vt pari modo tua Babylon, cum tuo filio Balſaſare à Perſis & Medis vaſtętur, exſcindatur, exuratur. Hîc verum eſt illud vulgo tritum: *Ipſus ſe lædit, alium qui lædere quærit.*

Et vaſtitas animalium deterrebit eos.] Hebr. *vaſtitas iumentorum*, id eſt, ferarum, *terrebit*, vel *conteret eas*, ſcilicet feras. Noſter vertit, *eos*. quia animalia, id eſt, feras, vocat tum Chaldæos, qui quaſi pardi, vrſi & leones Libanum, ideſt, Iudæã, vaſtarunt. ita Arias & Vatabl. tum Medos & Perſas, qui quaſi feræ in feras, id eſt, in Chaldæos, graſſati ſunt. ita Theodor. & Theophyl. Senſus eſt, q. d. Quia Chaldæi truculenter quaſi feræ vaſtarunt Hieroſolymam, idcirco viciſſim truculenter à Medis & Perſis quaſi feris percellentur, vaſtabuntur & contererentur.

De ſanguinibus (id eſt, propter ſanguinem hominum copioſum, quem fudiſti) *& iniquitate terræ & ciuitatis.*] Id eſt, propter iniquitatem, vim & expilationem terræ Iudææ, & ciuitatis ſanctæ Ieruſalem, q. d. Quia diripuiſti & deſolaſti Iudæam A & Ieruſalem, omnéſque habitantes in ea, idcirco pari ſorte & iure tu quoque diripieris & deſolaberis à Cyro & Perſis. ita Chald. & alij paſſim.

Verſ. 18.] Quid prodeſt ſculptile, quia ſculpſit illud fictor ſuus, conflatile, & imaginem falſam? quia ſperauit in figmento fictor eius, vt faceret ſimulachra muta.

Verſ. 19.] Væ qui dicit ligno: Expergiſcere; Surge, lapidi tacenti: numquid ipſe docere poterit? Ecce iſte coopertus eſt auro & argento: & omnis ſpiritus non eſt in viſceribus eius.

B *Verſ.* 20.] Dominus autem in templo ſancto ſuo: ſileat à facie eius omnis terra.

Quid prodeſt ſculptile. Clarè Septuag. *quid prodeſt ſculptili, quòd ſculpſerunt illud: formauerunt illud conflatile, imaginationem falſam: quia confidit fictor in figmento ſuo.* q. d. Quid ſibi & vobis ô Vers. 18. Chaldæi, tunc (cùm exſcindemini à Cyro) prodērunt ſculptilia, id eſt, idola veſtra, in quibus gloriamini, quaſi per ea inuicti ſitis, omniúmque prædis & victoriis clari. *quia ſculpſit illud fictor ſuus?*] Scilicet idoloplaſtes ſculpſit fecitque hoc idolum ſculptile, lima illud ſculpendo; aliud verò (nec enim vnum idémque idolum eſt ſculptile C & conflatile; ſed hoc ſculpitur, illud conflatur: ſubaudiendum eſt hîc ergo verbum fecit, vel conflauit *conflatile.* ita Vatabl.) fecit conflatile, in fornace illud liquando & conflando; quæ non ſunt aliud, quàm imago falſa Dei, ac numen mendax, omnis diuinitatis, prouidentiæ, conſilij, doctrinæ, imò & vitæ expers, bruta & muta. q. d. Sculptili nil prodeſt elegans ſculptura ſculptoris, nec conflatili artificioſa conflatio conflatoris: nõ enim ipſe omni ſua arte potuit formare Deũ, aut lapidi quem in idolum ſculpſit, vel metallo quod in idolum conflauit, animam & mentem, multò minùs deitatem indere, vel inſpirare: fruD ſtra ergo in eo confidit, fruſtra illud inuocat dicens: Expergiſcere, & pugna pro me: fruſtra illi robur & victorias aſſcribit, tam ipſe, quàm eius aſſeclæ idolicolæ: idque ad oculum patebit, cùm idola veſtra, ô Chaldæi, vobiſcum à Perſis diripientur & diffringẽtur. Nota, Pro *ſimulachra muta*, in Heb. eſt elegans paronomaſia אלילים אלמים *elilim illemim*, id eſt, deiculi elingues & mutuli. Septuag. εἴδωλα κωφά, id eſt, idola muta. Quocirca idolis hiſce Deum verum opponens, hoc epiphonemate caput concludit: *Dominus autem in templo ſancto ſuo: ſileat à facie eius omnis terra.*

Væ qui dicit ligno: expergiſcere, & ſurge.] Gen- Vers. 19. E tiles enim quia ſciebant Iouem, Saturnum, Vulcanum, Apollinem, Venerem, &c. fuiſſe homines, quos maiores eorum in deos retulerant, hinc cenſebant etiamnum eos habere corpora, quæ quiete & ſomno paſcantur & egeant, ac ſubinde dormire, ideóque à ſomno debere excitari, more regum & principum. Hinc oraturi, præſertim manè, deos inclamando excitabant, vt preces ſuas audirent. Audi Arnobium lib. 7. *Quid ſibi volunt excitationes illæ, quas canitis matutini collatis ad tibiam vocibus? Obdormiſcunt enim ſuperi, remeare vt ad vigilias debeant.* Hinc Elias 3. Reg. 18, 27. irridens ſacerdotes Baal, ait: *Clamate voce maiori. Deus enim eſt, &c. certè dormit, vt excitetur.* Lactant. lib. 6. *Mactant*, inquit, *hoſtias Deo, tanquam eſurien*

eſurienti: profundunt vina, tanquam ſitienti: accendunt lumina, velut in tenebris agenti. Martialis de Iſide: *Nunciat octauam Pharia ſua turba iuuenca,* putà Iſidi, quæ formam habebat vitulæ. Apuleius lib. 11. de eadem: *Inchoatæ lucis ſalutationibus, religioſi primam nunciantes horam perſtrepunt.* Seneca apud S. Auguſt. lib. 6. de Ciuit. c. 10. ridens hâc ſuorum ſtultitiam: *Alius,* inquit, *numina Deo ſubiicit, alius horas Ioui nunciat, alius lictor eſt, alius vnctor. Sunt quæ Iunoni ac Mineruæ capillos diſponant: ſunt quæ ſpeculum teneant,* &c.

Verſ. 10. *Dominus autem in templo ſancto ſuo.*] q.d. Deus non eſt ex auro ſculpto vel conflato, in tempore ab artifice formatus, ideóque non habitat in idolo ſculptili vel conflatili; quod in terra, putà in ſuis delubris, locant idololatræ; ſed in cœlo, quod eſt eius ſolium & templum, glorioſus habitat ab omni æuo. eſt enim αὐτόθεος & æternus. E cœlo ergo aſpicit & proſpicit, moderatur & dirigit ad nutum res hominum. Quocirca *ſileat à facie eius omnis terra. Sileat,* præ reuerentia, pauore, admiratione & ſtupore. Vnde Septuag. *revereatur eum omnis terra;* Syrus, *commoueatur,* vel *contremiſcat coram eo;* Arabicus, *timeat ante eum vniuerſa terra.* Silere enim in Script. per metalepſin ſæpe ſignificat timere, reuereri, obſtupeſcere; vt Sophon. 1. 7. *Silete à facie Domini Dei, quia iuxta eſt dies Domini.* 1. Machab. 1. 3. *Et ſiluit terra in conſpectu eius,* Alexádri Magni: quia eius armis & victoriis perterrita conticuit, ſicut mures ſilent coram fele, oues coram lupo, aues coram accipitre. Rurſum Theodor. & Theophyl. templum hîc intelligunt Hieroſolymitanum. In eo enim, non in idoliis, reſidebat, & præſens ſuis aderat Deus: multò magis iam in lege noua, in templis præſens adeſt, & corporaliter in S. Euchariſtia inhabitat Chriſtus. Quocirca meritò S. Franciſc. epiſt. exhort. ad ſacerdotes ſui Ordinis, quæ habetur to. 5. Biblioth. SS. Patrum in fine: *Magna,* ait, *miſeria, & miſeranda infirmitas, quando ipſum* (Chriſtum in Euchariſtia) *præſentem habetis, & aliquid aliud in toto mundo curatis. Totus homo paueat, totus mundus contremiſcat, & cœlum exultet, quando ſuper altare in manibus ſacerdotis eſt Chriſtus filius Dei viui.* Et noſter Thomas θεοδίδακτος, ideóque doctor irrefragabilis, lib. 4. de Imitat. Chriſti cap. 3. *O mira circa nos tua pietatis dignatio, quòd tu Domine Deus, creator & viuificator omnium ſpirituũ, ad pauperculam dignaris venire animam, & cum tota diuinitate tua ac humanitate, eius impinguare eſuriem,* &c. *Sileant à facie tua dulciſſime dilecte mi, cœlum & terra, & omnis ornatus eorum: quoniam quidquid laudis habent ac decoris, ex dignatione tua eſt largitatis; nec ad decorem tui peruenient nominis, cuius ſapientia non eſt numerus.* Quocirca in Liturgia S. Iacobi, lectores hiſce vocibus populum ad reuerentiam excitant: *Sileat omnis humana ac mortalis caro, ſtétque cum metu & tremore, ac nihil terreſtre apud ſeipſam cogitet. Rex enim regnantium, & Dominus dominantium Chriſtus Deus noſter progreditur, vt immoletur, ac detur in cibum fidelibus. Ipſum autem antecedunt angelorum chori cum omni imperio & potentia.* Hæc ſibi fixè impreſſerat B. Aloiſius Gonzaga, ideóque nullam vnquam in oratione, & præſertim in ſancta communione mentis euagationem patiebatur. Qua de re rogatus à Card. Bellarmino, qui id fieri poſſet? reſpondit: *Mirari ſe ſi aliter fieri poſſet. Quis enim,* inquit, *ſibi perſuadens ſe cum diuina maieſtate colloqui, ab eáque videri & compellari, poſſit ad alia vilia &* A *exilia oculos animúmque conuertere?* Ita habet eius vita, & proceſſus canonizationis.

Moral. de Deo per ſilentium venerando.

Porrò tanta eſt Dei maieſtas, tanta poteſtas, tãta iuſtitia & vindicta, vt eam expertus Nabuchodonoſor, cùm in beſtiam verſus, ſibi poſtea eſt reſtitutus, pleno ore eandem celebrarit: *Quia poteſtas eius,* inquit, *ſempiterna, & regnum eius in generatione & generationem. Et omnes habitatores terræ apud eum in nihilum reputati ſunt,* &c. Dan. 4. 31. Idem fecit impius Antiochus, ſed ſerò, dum vindicem Dei manum ſenſit, qua infelicem animam exhalauit. Cùm enim percuſſus à Deo fœtorem ſuum ferre non poſſet, exclamauit: *Iuſtum eſt ſubditum eſſe Deo, & mortalem non paria Deo ſentire.* 2. Machab. 9. 12.

B Significat ergo hic Propheta, tantam eſſe Numinis maieſtatem, vt eam potiùs caſto profundóque ſilentio, vt ait S. Dionyſ. lib. de Myſtica Theolog. quàm exili noſtro præconio venerari debeamus. Omnium enim hominum & angelorũ mentes, voces & linguæ deficiunt in ea contemplanda, colenda & celebranda. Quocirca Eccleſiaſticus c. 43. 29. *Multa, ait, dicemus, & deficiemus in verbis.* q.d. Licèt multa dixerimus, deficiemus tamen ab eius operibus (multò magis ab ipſo) pro dignitate celebrandis. *Conſummatio autem ſermonum ipſe eſt in omnibus,* q. d. Finis & ſumma verborum ſit, quòd Deus eſt in omnibus, vel, vt Græca habent, αὐτός ἐςι τὰ πᾶν, id eſt, *ipſe eſt omnia:* quia ipſe rerum omnium eſt principium, medium & finis: ipſe eſt omnium cauſa, finalis, conſeruans & efficiens: ipſe eſt qui creatis omnibus dedit, & iugiter dat ſuum eſſe, ac ſubſtantifico ſuo influxu perpetim illud fouet. Si enim ad momentum laxaret manum ſuam, illico omnia in nihilum ſuum, ex quo ab eo educta ſunt, corruerent, & velut vmbra perirent. Nihil enim eſt ſolidi, vel in corporibus, vel ſpiritibus, niſi quatenus virtus Dei intrinſecus ea continet & conſtringit, ne velut aqua diffluant, vel inſtar fumi diſſipentur, vel vt ſomnium quoddam & phãtaſma inane euaneſcant. Quocirca ſubdit Eccleſiaſticus: *Glorificantes ad quid valebimus?* q.d. Quantulum eſt, quòd nos poſſumus eum glorificare? nullam enim ei gloriam noſtra glorificatione addere poſſumus, vti nec gloriá eius immenſam dignè celebrare. *Ipſe enim omnipotens ſuper omnia opera ſua. Terribilis Dominus, & magnus vehementer, & mirabilis potentia ipſius. Glorificantes Dominum quantumcũque potueritis, ſuperualebit* (excellet, tranſcendet omnem glorificationem) *enim adhuc, & admirabilis magnificentia eius. Benedicentes Dominum, exaltate illum quantum poteſtis: maior eſt enim omni laude. Exaltantes eum replemini virtute* (vi, ſpiritu, robore, q.d. Exſerite & expromite, omnes vires & voces veſtras,) *ne laboretis: nõ enim comprehendetis. Quis videbit eum, & enarrabit? & quis magnificabit eum ſicut eſt ab initio?* Hac de cauſa regius Propheta pſal. 64. 1. canit: *Te decet hymnus Deus in Sion;* Hebr. *tibi tacet laus Deus in Siõ,* q.d. Tua opera ſunt tanta, & multò magis tanta eſt maieſtas tua, vt eius reſpectu laus noſtra omnis nihil ſit, videatúrque merum eſſe ſilentium. ita Chald. & S. Hieron. ibidem. Vnde Zacharias c. 2. 13. *Sileat, ait, omnis caro à facie Domini: quia cõſurrexit de habitaculo ſancto ſuo.* Quin & S. Ioannes Apocal. 8. 1. *Factum eſt,* inquit, *ſilentiũ in cœlo.* Si cœlites ſilent & obſtupeſcũt ad Dei gloriam, quidni ſileant & obſtupeſcant mortales?

Ratio prima. Ratio eſt, Primò; quia eſſentia Dei eſt auguſtiſſima,

ſtiſſima, ſacratiſſima,ſublimiſſima,& imméſa quaquauerſum, ideóque in immenſum omnem creaturarum intellectum,conceptum & vocem tranſcendit; vt omnis noſtra laus non ſit aliud,quàm vox graculorum & pipionum. Deitas enim eſt oceanus eſſentiæ, maieſtatis & immenſitatis. Hinc Deus hebraicè vocatur *Iehoua*,id eſt,*qui eſt*;& ipſe ſe nuncupat: *Ego ſum qui ſum*, Exodi 3. Ab hoc oceano ſingulæ creaturæ guttam,vel ſtillam vnam eſſentiæ hauriunt. Rurſum, Deus eſt ſol quidam immenſus claritatis & gloriæ,à quo ſinguli homines & angeli radiolum vnum lucis & vitæ emendicant. Quare meritò S. Gregor. Nazianz. orat. in Natalitia, de Deo loquens ait: *Vniuerſum eſſe in ſeipſo, numquam inceptum, numquam deſiturum complexus continet, tamquam infinitum quoddam & interminatum eſſentiæ pelagus*. Et S. Dionyſ. lib. de Myſtica Theolog. totus in eo eſt, vt oſtendat Deum in immenſum excedere omnem eſſentiá, omnémque intellectum & cognitionem propter ſuam *ſupereſſentialem infinitatem*. Vnde ipſe crebrò Deum vocat ὑπερούσιον οὐσίαν, id eſt ſupereſſentialē eſſentiam. Idem lib. de Diuinis nomin. c.13. *Nihil* ait, *eorum quæ ſunt, aut eorũ quæ alicui exiſtentium ſunt cognita, explicat arcanum illud omnẽ rationem & intellectũ ſuperans ſupereſſentialiter ſuper omnia ſuperexiſtentis ſuperdeitatis*. Et c.4. *In ipſo eſt omne principium, exemplare, finale, efficiens, formale, elementare; & ſimpliciter omne principium, omnis connexio, omnis terminus.* Hinc *lucem inhabitat inacceſſibilem*, 1. Timoth. 6.16. & tamen in ipſo viuimus, mouemur & ſumus. Ipſe enim eſt quidam fundus & fundamentum rerum omnium, cui vniuerſa innixa recumbunt, vt ait S. Dionyſ. lib. de Diuin. nominibus c.10. Quocirca Iob cap. 11.7. *Forſitan*, inquit, *veſtigia Dei comprehendes, & vſque ad perfectum Omnipotentem reperies? Excelſior cælo eſt, & quid facies? profundior inferno, & vnde cognoſces? Longior terra menſura eius, & latior mari.* Sileant ergo à facie tua, ô Rex maieſtatis, elementa & cœli. Sileant arbores, herbæ, flores, plantæ, prata, campi. Sileant aues, piſces, iumenta & feræ. Sileant homines, angeli, & creaturæ omnes: quia coram te omnes in vnum collectæ, non amplius ſunt, quàm momentum ſtateræ, & gutta roris antelucani, quam illico ſorbet ſol oriens, Sapient. 11.23. quàm ſtilla ſitulæ, quàm puluis exiguus, quàm locuſtæ, quàm inane & nihilum, Iſaiæ 40.15.17.22. quàm puluis & cinis, Geneſ. 18.27.

Secunda.

Secunda ratio eſt, quòd, ſicut in Deo auguſtiſſima eſt eſſentia, & maieſtas; ſic pariter auguſtiſſima in eo eſt ſanctitas, auguſtiſſima ſapientia, auguſtiſſima prouidentia, auguſtiſſima omnipotétia, auguſtiſſima miſericordia, auguſtiſſima iuſtitia, auguſtiſſimæ perfectiones cæteræ, eæque infinitæ. Deus enim in ſe formaliter, vel eminenter, continet omnes perfectiones creaturarum omnium quæ fuerunt, ſunt & erunt, ac inſuper infinitas alias creaturis incõmunicabiles. Sicut enim eſt oceanus eſſentiæ, ſic eſt & oceanus perfectionum. Formaliter Deus in ſe continet perfectiones creaturarum abſolutas, vti ſunt vis intelligendi, volendi, operandi, aliæque ſpiritales. Eminenter continet perfectiones creaturarum mixtas, quæ videlicet cum aliqua imperfectione coniunctæ ſunt, quales ſunt calor, color, odor, ſapor, ſonus, aliæque corporales. Quocirca Eccleſ. c.43.29. ait: αὐτός ἐστι τὸ πᾶν, *ipſe eſt τὸ omne*. Vnde Gentiles

Deus eſt Pan, id eſt, omne.

Deum vocabant τὸ πᾶν, id eſt, vniuerſum, teſte

A Eugubino lib. 5. Perennis Philoſoph. c.8. Fingitur à Poëtis Pan cum Amore Deo luctatus, & ab eo victus: quia omnia vincit amor, quin & Deum ipſum. Hic enim ab amore ſe vinci paſſus eſt, tum aliàs, tum maximè cùm Verbum caro factum eſt, vt nobis fieret frater, imò redemptor & pater. Hinc illud oraculum: *Magnus Pan mortuus eſt*, cùm in Chriſti morte defecerunt oracula deorum, cuius meminit Plutarch. lib. de Oraculorum defectu. Quin & Deus ad Moſen: *Ego*, inquit, *oſtendam omne bonum tibi*, Exod. 33.19. Et Apoſtolus Rom. 11.33. *O altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei: quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius!* &c. *Quoniam ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia: ipſi gloria*
B *in ſæcula. Amen.* Quocirca eleganter S. Cyprian. lib. *Quòd idola non ſint dij: Mundi*, ait, *vnus eſt rector, qui vniuerſa quæ ſunt verbo iubet, ratione diſpenſat, virtute conſummat. Hic nec videri poteſt, viſu clarior eſt: nec comprehendi, tactu purior eſt: nec æſtimari, ſenſu maior eſt: & ideo ſic eum dignè æſtimamus, dum ineſtimabilem dicimus.*

Tertia.

Tertia ratio eſt, quòd Deus vti in eſſentia, ita & in hiſce ſuis attributis omnibus & ſingulis, ſit poſitiuè infinitus. Habet enim infinitam ſanctitatem, infinitam potentiam, infinitam ſapientiam, & ita de cæteris. In hiſce ergo omnibus & ſingulis, eſt infinitus & immenſus. Rurſum Deus in infinitum tranſcendit non tantùm omnes res creatas, earúmque perfectiones & dotes, ſed & omnes res
C poſsibiles & imaginabiles, quæ ſunt infinitæ, tráſcendit, inquam, eas omnes, non vno, nõ centum, non mille gradibus, ſed mille millenis millionibus, imò in infinitum. Cogita enim ſapientiam, potentiam, bonitaté, &c. quantam potes, eámque maiorem ſemper & creſcentem in infinitum: cùm omnia hæc cogitaueris, ſcito quòd vniuerſa hæc tua, omniúmque hominum & angelorum cogitata, Dei ſapientia, potentia, bonitas, &c. tranſcendat in infinitum; ſcito quòd necdum ad primum deitatis punctum pertigeris; ſed ab illo diſtes in infinitum. Sileát ergo in conſpectu maieſtatis tuæ Domine, omnes mentes, omnes linguæ, omnes conceptus, omnes voces Seraphicæ & Cherubicæ, veléntque ſuas facies & pedes, præ pudore & re-
D uerentia, Iſaiæ 6.2. quia omni ſua acie, omni ſuo ardore minimum tuæ gloriæ gradum penetrare & comprehendere nequeunt. *Verè magnus Dominus & laudabilis nimis, & magnitudinis eius non eſt finis*, pſ. 144. Baruch c.3. *Magnus, ait, eſt, & non habet finem, excelſus & immenſus.*

Fructus primus.

Ex hiſce rationibus ſequitur, imméſæ Dei maieſtati, ſanctitati, ſapientiæ, &c. immenſam deberi reuerentiam, cultum & latriam: cúmque eam nos homunciones & vermiculi præſtare nõ poſſimus, debere nos coram ea humiliare, & deprimere in abyſſum noſtri nihili, miſeriæ, vilitatis & peccatorum; ac cum S. Franciſco ex imo corde dicere: Quis tu Domine? quis ego? Tu abyſſus eſſentiæ,
E ſanctitatis, ſapientiæ, potentiæ, omniſque boni: ego abyſſus nihili, malitiæ, ignorantiæ, infirmitatis, omniſque mali. Abyſſus ergo miſeriæ meæ, inuocat abyſſum miſericordiæ tuæ.

Quocirca noſtrum hoc debitum exſoluit Chriſtus, offerens ſe in cruce Deo pro nobis. Ipſe enim cùm ſit Verbum Dei, eſt hoſtia infinita, & infiniti pretij, quæ Dei immenſitati comméſa eſt, quam proinde nobis teſtamento reliquit, vt quotidie in Euchariſtia eandem Deo immolemus, itáque debitum Deo cultum & latriam perſoluamus.

Secundò,

Digitized by Google

Secundus. Secundò, hinc excitamur, vt Deum ſuper omnia ſummo & ſinceriſſimo, quem præſtare poſſumus, affectu & amore diligamus: quia ipſe propter infinitam ſuam excellentiam, infinitè dignus eſt omni amore, omni bono, omni gloria, omni laude, omni veneratione, omni obedientia & obſequio. Ex hoc amore ſequitur ingens & ardens deſiderium gloriæ Dei, ac promptitudo animi, vt vires, ſpiritus, ſanguinem & vitam expendamus ad eius nomen & gloriam vbique celebrãdam & promouendam, vt omnes Dei maieſtatem, æternitatem, immenſitatem, ſanctitatem, omnipotentiam, miſericordiam, iuſtitiã, prouidẽtiam cognoſcant, timeant, ament, colant & glorificẽt in æternum. Deinde ex hoc amore naſcitur gaudium mirificum, gratulatio & iubilus, quo gaudemus de tanta Dei maieſtate & gloria, eique identidem iubilamus dicẽtes: *Benedictio, & claritas, & ſapientia, & gratiarum actio, honor, & virtus, & fortitudo Deo noſtro in ſæcula ſæculorum. Amen*, Apocal. 7. 12. Sic inchoamus vitam angelicam & beatam. Hoc enim eſt officium angelorum & Sanctorũ in cœlo: hoc eorum otioſum negotium, & negotioſum otium, vt toto corde, ſummo gaudio & iubilo Deũ perpetim honorent, laudent, glorificent.

Tertius. Tertiò, diſcimus contemnere omnes mundi illecebras & pompas, totúmque cor noſtrum in Deo defigere, ac dicere cum Pſalte: *Mihi autẽ adhærere Deo bonum eſt. Quid enim mihi eſt in cœlo, & à te quid volui ſuper terram? Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternũ.* Sileant à facie tua omnes opes, omnes honores, omnes voluptates, quæ cæci mortales quaſi idola colunt, cum reuera non ſint niſi imago falſa, & ſimulachra vmbratica ſolidarum opum, honorum & deliciarum: quia in te ſolo eſt verum & omne bonum, omne pulchrum, omne delectabile, omnis dulcedo, omnis quies, omnis cõſolatio, omnes theſauri, omnis dignitas, omnis maieſtas, omnis gloria, omnis ſapientia, omnis vita, omnis felicitas. Tu pelagus infinitum eſſentiæ, bonitatis & beatitudinis; omne eſſe, omne verum, omne bonum in te concludens, & ab æterno eminenter anticipans, tanquam fons totius entitatis. Tu fundamentum poſſibilium omnium, eſſe ſupereſſentiale omnium quæ ſunt & quæ non ſunt, ſine quo non ſolùm nihil poteſt eſſe actu, ſed nec poteſtate, nec vllam habere rationem poſſibilem, conceptibilem vel intelligibilem. Tu omnium principium, omnium finis, omnium conditor, conſeruator, promotor; omnium locus, omnium æuum, duratio, ordinatio, connexio, conſummatio. In te omne bonum angelorum, hominũ, & creaturarum omnium. Deus meus, amor meus & omnia, natem in te quaſi pelago, ſicut piſces in mari; in immenſitate prouidentiæ, miſericordiæ & bonitatis tuæ immergar, inebrier, perdar, abſorbear, ibíque vnà mecum mergam omnes ſpes & res meas, omnes affectus & amores, omnia deſideria & vota.

Quartus. Denique hinc diſcimus, medium & ſcalã optimam qua aſcendamus ad Deum, eſſe ſilentium creaturarum. Vir quidam ſanctus apud D. Taulerum pag. 685. rogatus, *Vbi inueniſti Deum?* reſpondit: *Vbi creaturas reliqui.* S. Dion. lib. de Myſtica Theologia, docet duobus modis & viis nos pertingere ad Dei cognitionem. Prior eſt, affirmationis & comparationis, nimirum aſcendendo

A à creaturis ad creatorẽ, ac de eo affirmando omnes dotes, quas reperimus in creaturis, quòd in Deo creatore eædem ſint ſine comparatione excellentiùs & perfectiùs. Poſterior eſt, negationis, nimirum negando de Deo omnes res creatas, v.g. dicendo, Deus non eſt animal, non homo, non cœlum, non angelus; ſed infinities quid præſtantius & diuinius. Atque hoc ſecundo modo meliùs & puriùs Deum cognoſci aſſeuerat. Hac ſcala S. Auguſt. lib. 10. Confeſſ. c. 6. aſcendit ad Deũ: *Domine,* inquit, *amo te: ſed & cœlum, & terra, & omnia quæ in eis ſunt, ecce vndique mihi dicunt, vt amem te, nec ceſſant dicere omnibus, vt ſint inexcuſabiles. Quid autem amo, cùm te amo? non ſpeciem corporis, nec decus temporis, nec candorem lucis, ecce iſtis amicum oculis, non dulces melodias ſuauium cantilenarum omnimodarum; non florum, & vnguentorum, & aromatum ſuaueolentiam;* B *non manna & mella, non membra acceptabilia carnis amplexibus. Non hæc amo, cùm amo Deum meũ; & tamen amo quandam lucem, & quandam vocem, & quendã odorem, & quendam cibum, & quendam amplexũ, cùm amo Deum meum; lucem, vocem, odorem, cibum, amplexum interioris hominis mei; vbi fulget animæ meæ quod non capit locus, & vbi ſonat quod non rapit tempus, & vbi olet quod non ſpargit flatus, & vbi ſapit quod non minuit edacitas, & vbi hæret quod non diuellit ſatietas. Hoc eſt quod amo, cùm Deũ amo. Et quid eſt hoc? Interrogaui terram, & dixit: Non* C *ſum; & quæcumque in ea ſunt, idem confeſſa ſunt. Interrogaui mare, & abyſſos, & reptilia animarum viuentium; & reſponderunt: Non ſumus Deus tuus, quære ſuper nos. Interrogaui cœlum, ſolem, lunã, ſtellas, &c. & exclamauerunt voce magna: Ipſe fecit nos. Interrogaui mundi molem de Deo meo, & reſpondit mihi: Non ego eum, ſed ipſe me fecit,* &c. Idẽ lib. 9. c. 10. cum matre S. Monica, paulò ante eius mortem colloquens de vita æterna Sanctorum, quæ eſt Deus, quam nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcendit: *Erigentes,* inquit, *nos ardentiore affectu in idipſum, perambulauimus gradatim cuncta corporalia & ipſum cœlũ, vnde ſol & ſtella lucent ſuper terram. Et adhuc aſcendebamus interiùs cogitando & loquendo te, & mirando opera* D *tua, & venimus in mentes noſtras, & tranſcendimus eas, vt attingeremus regionem vbertatis indeficientis, vbi paſcis Iſraël in æternum, &c. Dicebamus ergo, ſi cui ſileat tumultus carnis, ſileant phantaſiæ terræ, & aquarum, & aëris, ſileant & poli, & ipſa anima ſibi ſileat, & tranſeat ſe, non ſe cogitando; ſileant ſomnia & imaginariæ reuelationes, omnis lingua, & omne ſignum, & quidquid tranſeundo fit, ſi cui ſileat omnino: quoniam ſi quis audiat, dicunt hæc omnia: Non ipſa nos fecimus, ſed fecit nos qui manet in æternum. His dictis ſi iam taceant, & loquatur ipſe ſolus, non per ea ſed per ſeipſum, vt audiamus verbum eius, non per linguam carnis, neque per vocem angeli, neque per ſonitum nubis, neque per ænigma* E *ſimilitudinis: ſed ipſum quem in his amamus, ipſum ſine his audiamus ſicut nunc extendimus nos, & rapida cogitatione attingimus æternam ſapientiã ſuper omnia manentẽ: ſi continuetur hoc, & ſubtrahantur aliæ viſiones longè imparis generis, & hæc vna rapiat & abſorbeat, & recondat in interiora gaudia ſua, vt talis ſit ſempiterna vita, quale fuit hoc momentum intelligentiæ cui ſuſpirauimus, nónne hoc eſt, Intra in gaudium Domini tui? Et iſtud quando?*

Digitized by Google

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS.

Multi hoc caput & carmen ad literam accipiunt de Chriſto, Chriſtíque victoria & redemptione: quia Propheta hîc crebrò loquitur per verba futuri temporis. ita videtur ſentire S. Hieron. Theodor. Theophyl. Euthym. Haymo, Rupert. Emmanuel, & S. Auguſt. lib. 18. de Ciuit. c. 32.

Alij ad literam hæc accipiunt de Cyro, expugnatore Babylonis, & liberatore Iudæorum, cui proinde omnia hæc futura accommodant, quaſi reuera vti ſonant, tunc acciderint, idque probant ex Herodoto & Xenophonte. ita Hugo, Albert. Lyran. & Mariana.

Verùm dico, ad literam Prophetam, cùm ad ſuam querelam de Chaldæorum in Iudæos tyrannide, imperio & excidio, à Deo accepiſſet reſponſum de Babylonis punitione, & Iudæorum ex ea liberatione per Cyrum, hoc carmine Deo gratias agere, eúmque obſecrare, vt idipſum reipſa exequatur. Quocirca canit magnalia, plagas & prodigia quæ Deus pro Hebræis patrauit, ab exitu eorum ex Aegypto vſque ad ingreſſum in terram Chanaan; vt ſignificet, ſimilia Deum pro eiſdem patraturum in liberatione ex Babylone, & reductione in Iudæam; quæ omnia aſcribit meritis Chriſti Ieſu, quem Cyrus typicè adumbrauit. ita Chald. Hebræi, Vatabl. Arias, Ianſenius, & tandem fatentur idipſum S. Hieron. Theodor. & Theophyl. Id ita eſſe, patet Primò, ex cap. 1. & 2. maximè verſ. 3. atque ex tota connexione prophetiæ huius. Hic eſt enim auditus, de quo ait verſ. 1. Domine audiui auditionem tuam, & timui. *Nam cap. 1. & 2. audiens Chaldæorum in Iudæos ſæuitiam, extimuit & expauit. Secundò, quia ea de cauſa ab initio cap. vſque ad verſ. 24. plurima beneficia Hebræis in exitu ex Aegypto præſtita commemorat, vt ſimilia eis in egreſſu è Babylone præſtanda demonſtret, & ad id credendum fidem & ſpem eorum exacuat. Tertiò, idipſum clarè indicat cùm ait verſ. 16.* Vt aſcendam ad populum accinctum noſtrum. *Denique id ſignificat titulus,* Oratio pro ignorantiis, *id eſt, pro peccatis ſuis & populi, ne ſcilicet Deus ob ea liberationem eius è Babylone, licèt promiſſam, differat, vel omnino reuocet & auferat.*

In ſenſu tamen allegorico, qui præcipuè hîc intenditur à Spiritu ſancto, loquitur de Chriſto, Chriſtíque myſteriis & redemptione. Sicut enim Nabuchodonoſor tyrannus, & vaſtator populi Dei geſſit typum diaboli; ita Cyrus liberator eiuſdem, figura fuit Chriſti redemptoris; & ſicut Babylon repræſentat regnum peccati, ita liberatio è Babylone repræſentauit redemptionem Chriſti, qui euertit regnum peccati, hominéſque ex eius & diaboli ſeruitute liberauit. Hac de cauſa Propheta iam loquitur in præterito, vt ſignificet ſe ad literam loqui de Pharaone, Aegypto, & Hebræis præteritis; iam in futuro, vt ſignificet ad literam ſimilia Iudæis euentura per Cyrum, in expugnatione Babylonis. Allegor. verò ſimilia, imò longè maiora, omnibus gentibus præſtanda per Chriſtum, orbis redemptorem. Hinc nominat Chriſtum, & Ieſum verſ. 18. Exultabo, *inquit,* in Deo Ieſu meo, *eiuſque natiuitatem, miracula & geſta vſque ad vltimum eius iudicium, typicè percenſet. ita Theoph. Euthym. Rupert. Ribera, Titelman. Ianſen. in hoc canticum. Simili modo victorias & beneficia ſui temporis ad literam, quibus allegoricè repræſentant victoriam & gratiam Chriſti, carmine ſuo celebrant Moſes Exodi 15. Debora Iudic. 5. Iudith cap. vltimo, Anna 1. Regum 2. Dauid pſalm. 71. & 88.*

Vbi Nota, Quia allegoricus ſenſus hîc præcipuè eſt intentus à Spiritu ſancto, hinc quædam interſeruntur, quæ magis conueniunt allegoriæ quàm literæ, vti eſt nomen Ieſu, & quod Septuag. verſ. 2. habent, In medio duorum animalium cognoſceris; *& verſ. 5.* Ante faciem eius ibit mors; *&,* Egredietur diabolus ante pedes eius. *Simili modo allegoriam literæ miſcet Iſaias c. 14. vbi ſub typo Luciferi, caſum Balſaſaris depingit, & Ezechiel cap. 28. vbi ſub typo Cherubini, ruinam regis Tyri repræſentat.*

Ad literam ergo tres ſunt huius cantici partes. Primò enim Propheta Deum obſecrat; vt opus redemptionis Hebræorum è Babylone promiſſum, reipſa præſtet & perficiat. Secundò, à verſ. 2. ad 16. recolit & celebrat magnalia Dei, edita in eorumdem liberatione ex Aegypto, quo tacitè rogat, vt ſimilia præſtet in eorum liberatione è Babylone. Tertiò, verſ. 16. redit ad verſ. 1. & ad cladem Babylonis obſtupeſcit: mox gaudet & exultat in Domino, qui Iudæos è Babylone liberabit, eóſque quaſi ceruos veloces & alacres in Iudæam reducet.

ORA

Digitized by Google

ORATIO

PRO IGNORANTIIS.

Vers. 1. PRo *ignorantiis.*] Hebr. eſt שִׁגְיֹנוֹת *ſigionot*, quod aliqui, vt R. Dauid, Pagninus, Vatabl. accipiunt pro certo genere cantici, harmoniæ, vel inſtrumenti muſici: vnde Septuag. vertunt, *oratio Habacuc Prophetæ cum cantico*: quia partim eſt hîc oratio, partim & magis canticum, quo celebrat Dei beneficia præterita, vt impetret futura. Hæc eſt enim vera ratio orandi & impetrandi, ſi eius, à quo quid petimus, munificentiam, potentiam, dotes & laudes celebremus. Vnde in Scriptura, oratio ſubinde vocatur laus, vt Thren. 2. verſ. 19. *Conſurge, lauda* (id eſt, laudando ora) *in nocte*. Ierem. 11. 14. *Ne aſſumas pro eis laudem*, id eſt, ne ores pro Iudæis tam impiis. Hinc & R. Iona, & ex eo Genebrar. *ſigionot* vertunt, *gaudium, oblectationem. Oratio*, inquiunt, *Habacuc Prophetæ cum oblectationibus*, qua ſcilicet ſe populúmque oblectat, commemorando futuram eius liberationem. Alij, vt R. Iuda, vertunt, *oratio pro occupationib⁹*, putà pro grauibus negotiis, quæ animo verſabat, quibúſque ſe occupabat Propheta; Tigurina, *colloquium, ſeu diſputatio Habacuc Prophetæ de rebus perplexis*. Verùm meliùs noſter vertit, *pro ignorantiis*. ita enim vertit & Aquila, Symmach. Quinta editio & Chald. Hebræum enim שָׁגָה *ſaga*, ſignificat errare, ignorare: inde שִׁגְיֹנָה *ſigiona*, vocatur error, ignoratio, putà delictum & peccatum, tum ex ignorantia commiſſum, tum quodlibet aliud, etiam voluntarium. Vnde Theodotion vertit, *pro voluntariis*, ſcilicet delictis. Nam, vt ait Ariſtotel. *Omnis peccans eſt ignorans*. Et Sapiens: *Errant qui operantur malum*, Prouerb. 14. 22. Semper enim peccato coniuncta eſt aliqua ignorantia, putà inconſideratio. Si enim conſideraret peccator turpitudinem & damna peccati, Deúmque vindicem, cuius iram & tormenta æterna prouocat, vtique non peccaret.

Iam ſenſum hîc varium dant varij. Primò, Chald. more ſuo paraphraſticè ſic vertit, *Oratio quam orauit Habacuc, quando reuelatum eſt ei de longitudine temporis, quam dedit Deus impiis: quòd ſi conuertantur ad legem corde perfecto, remittetur eis, erúntque omnia ſcelera eorum, quæ admiſerunt in conſpectu eius, quaſi ignorantia.*

Secundò, S. Hieron. Remig. Albertus & Ianſenius, cenſent Habacuc hîc deprecari veniam ſuæ ignorantiæ, id eſt, ſui peccati, quo ignoranter & temere auſus fuit cum Deo diſputare, imò de eius prouidentia, qua ſinit impios piis dominari, conqueri. Verùm in toto hoc carmine nullam huiuſce deprecationis veniæ, ſignificationem dat Propheta.

Dico ergo, per ignorantias ſignificantur peccata populi. q. d. Oro Domine pro peccatis populi, vt illa condones & diſſimules, ne propter illa differas opus liberationis noſtræ è Babylone, & multò magis Alleg. opus incarnationis Chriſti, & redemptionis generis humani à te promiſſum.

Verſ. 2.] **Domine audiui auditionem tuam, & timui.**

Domine opus tuum, in medio annorum viuifica illud.

A **In medio annorum notum facies: cùm iratus fueris, miſericordiæ recordaberis.**

Domine audiui auditionem tuam.] Eſt metonymia. nam actus ponitur pro obiecto: *auditionem*, id eſt, rem, vel verbum auditum, ſiue oraculum quod à te audiui; ſcilicet tantam cladem & vaſtationem, tum Iudæorum per Chaldæos, tum ipſorum deinde Chaldæorum per Medos & Perſas: ideóque *timui*, maximè metuens, ne nos in Babylone degentes, vtpote captiuos, etiam Babylonica clades, & Chaldæorum excidium per Cyrum infligendum pariter inuoluat, & omnino deleat. ita S. Hieron. Remig. & Theodor. Porrò B Septuag. addunt: *Conſideraui opera tua, & ἐξέστην*, id eſt, *obſtupui*, vel *expaui*: quod Allegor. rectè S. Auguſt. lib. 18. de Ciuit. 32. refert ad opus incarnationis Chriſti, quod præ ſui nouitate, tantæque maieſtatis exinanitione, non tantùm ſtuporem, ſed & ſacrum quendam pauorem & horrorem ex ſui reuerentia incutit. *Quid enim*, inquit, *hoc eſt, niſi præcognitæ, nouæ, ac repentinæ ſalutis hominum ineffabilis admiratio?* Quis enim non ſtupeat, quis non expaueſcat, ſi videat Deum in carne, Deum in cruce? Hoc eſt magnum pietatis ſacramentum, quod obſtupeſcunt Seraphini & Cherubini, quod, vt ait Apoſtolus 1. Timoth. 3. 16. *manifeſtatum eſt in carne, iuſtificatum eſt in ſpiritu, apparuit angelis* (qui omnes ſtupentes illud C adorarunt Hebr. 1. 6.) *prædicatum eſt Gentibus, creditum eſt in mundo, aſſumptum eſt in gloria.* Verè S. Bernard. ſerm. 3. in Vigilia Natiuit. *Tria opera, tres mixturas fecit omnipotens illa maieſtas in aſſumptione noſtræ carnis, ita ſingulariter mirabilia, & mirabiliter ſingularia, vt talia nec facta ſint, nec facienda ſint ampliùs ſuper terram. Coniuncta quippe ſunt ad inuicem Deus & homo, mater & virgo, fides & cor humanum. Admirabiles iſtæ mixturæ, & omni miraculo mirabilius, quomodo tam diuerſa, támque diuiſa ab inuicem potuerint coniungi.* Et infrà: *Contraxit ſe maieſtas, vt quod melius habebat, videlicet* D *ſeipſum, limo noſtro coniungeret, & in perſona vna ſibi inuicem vnirentur Deus & limus, maieſtas & infirmitas, tanta vilitas & ſublimitas tanta. Et attende, ſicut in illa ſingulari diuinitate trinitas eſt in perſonis, vnitas in ſubſtantia; ſic in iſta ſpeciali commixtione trinitas eſt in ſubſtantiis, in perſona vnitas. Verbum enim, & anima, & caro, in vnam conuenere perſonam: & hæc tria vnum; & hoc vnum tria, non confuſione ſubſtantiæ, ſed vnitate perſonæ.* Quocirca meritò S. Auguſt. S. Hieron. S. Bernard. S. Franciſcus, aliíque Sancti, in contemplatione huius myſterij quaſi extra ſe rapti & attoniti expauerunt & obſtupuerunt. Equidem ſi, cum S. Magdalena ſecedentes & abſtracti, non aliud contemplaremur tota vita, quàm hoc, *Verbum caro* E *factum eſt, Deus homo*, iugiter obſtupeſceremus; & quo magis ac diutius illud contemplaremur, eo magis in ſtuporem, imò in ecſtaſim raperemur.

Opus incarnationis ſtupendum.

Sanè ipſa humanitas Chriſti in incarnatione, videns ſe aſſumi & eleuari ſuper omnes cælos & angelos, ad thronum maieſtatis diuinæ, obſtupuit & expauit: quin & iugiter obſtupeſcit & expaueſcit, dum videt ſe in eadem non tantùm ſede, ſed & hypoſtaſi cum diuinitate ſedere & ſubſiſtere. Videt enim ſe ex creatura eleuari ad creatorem, ex nihilo fieri omnia, ex homine fieri Deum; idque ex nulla ſui dignitate (eſt enim ipſa tanto honore & bono indigna) vel merito, ſed ex mera dignatione Dei, qui eam ex omnibus hominibus,

Humanitas Chriſti videns ſe vniri Verbo, obſtupuit.

Digitized by Google

nibus, angelis & creaturis elegit, & ad tantum gloriæ faſtigium euexit. Iugiter ergo illa obſtupeſcens ſuam vilitatem & indignitatem, ac Dei dignationem & gratiam, gratulabunda exclamat: O immenſa Dei in me, ô abyſſalis, ô incomprehenſa bonitas!

Tropolog. hæc verba ſibi adaptauit S. Leo, cùm eligeretur in Pontificem. Sic enim ait ſerm. 2. de ſua Aſſumptione: *Domine audiui auditum tuum, & timui: conſideraui opera tua, & expaui. Quid enim tam inſolitum, tam pauendum, quàm labor fragili, ſublimitas humili, dignitas non merenti?*

Domine opus tuum, in medio annorum viuifica illud.] Tò *illud* per pleonaſmum Hebræum redundat. Hebræi enim repetunt pronomen relatiuum, vel demonſtratiuum, illúdque iungunt cum ſuo nomine quod anteceſſit. Porrò *opus* intelligit liberationis Iudæorum è Babylone, & myſticè redemptionis generis humani è captiuitate diaboli & peccati per Chriſtum. Vnde Chald. opus hoc interpretatur renouationis mundi, & miſerationum Dei. ita S. Hieron. & Auguſt. loco citato. Hoc enim vocatur opus Dei antonomaſticè, ſiue per excellentiam; quia omnium Dei operum fuit maximum & excellentiſſimum. Nam in eo vno magis, quàm in operibus creationis, conſeruationis, gubernationis, cæteriſque omnibus, Deus generi humano oſtendit immenſam ſuam clementiam, ſapientiam, potentiam & amorem. Quódque de Bruto dixit Poëta, *Et magnum magni Cæſaris illud opus:* illud longè veriùs dicas de Verbo incarnato, putà de Chriſto: *Et magnum magni Numinis illud opus.* Hoc opus inquam, *in medio annorum*, id eſt, intra annos, vel annis, ſcilicet à te præfixis, *viuifica*, id eſt, effice, ſuſcita, adimple. Hebræi enim metaphoricè vitam dant rebus inanimis, vt annis, diebus, aëri, fertilitati, ſterilitati, captiuitati, liberationi, &c. cùm enim illa fiunt & vigent, dicuntur hebr. viuificari & viuere.

In medio annorum.] Varij variè hoc medium explicant. Primò, Gueuara & Vatabl. *In medio annorum*, inquiunt, hoc eſt, in medio illorum calamitoſorum & infelicium dierum, in quibus Chaldæam, eiúſque incolas funditus igne ferróque vaſtandos Propheta audierat. *In medio* dixit, id eſt, cùm in præcipiti erunt mala, cùm ingruent vehementiùs pericula, cùm circumfluentibus vndique calamitatum fluctibus nulla emergendi affulgebit ſpes. In medio enim alicuius rei eſſe dicitur quandoque id, quod ab ipſa premitur & vrgetur maximè, vt circumfuſo malorum æſtu nullum euadendi pateat effugium. Tale eſt illud pſalm. 22. *Nam etſi ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es.* Et pſalm. 37. *Si ambulauero in medio tribulationis, viuificabis me.* Orat ergo Habacuc Deum, vt populum ſibi peculiarem è mediis calamitatibus Chaldæorum eripiat, & quem tantis hactenus beneficiis affecerit, cuique, vt artifices ſolent, quaſi abſolutiſſimo manuum ſuarum operi, & ſuum nomen inſcripſerit, notámque & ſtigma circumciſionis inuſſerit, Chaldæorum ſæuitia interire, aut cum Chaldæis pariter in Babylone à Medis & Perſis exſcindi delerique penitus non patiatur. Hic ſenſus valde huic loco congruere videtur. Medium enim ſæpe capitur pro ſummo, vt cùm dicimus: In medio tribulationum verſor; medio mari iactor; in medio ferarum dego, id eſt, in ſummis verſor malis, periculis & hoſtibus. Annus enim, dies, & tem-

A pus ſæpe metonymicè ſumuntur pro clade inſigni & calamitate, quæ tali anno, die & tempore contigit, vel continget. Sic ſæpe Prophetæ diem Domini vocant diem vltionis, quo Iudæam, vel Babylonem, aut alias vrbes & gentes puniet & perdet; vt Sophon. 1. 14. *Iuxtà eſt dies Domini magnus*, &c. *dies iræ dies illa, dies tribulationis & anguſtiæ.* Ioël. 2. 1. *Venit dies Domini*, &c. *dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis.* Similia ſunt Ierem. 30. 7. Amos 5. 18.

Secundò, alij ex aduerſo medium capiunt pro optimo. q. d. Euolutis annis 70. captiuitatis calamitoſiſſimæ, in medio, id eſt, in optimo anno 70. illos annos conſequente, opus hoc liberationis

B noſtræ tam exoptatum dabis & præſtabis. Sic dicitur Ezech. 5. 5. *Iſta eſt Ieruſalem: in medio*, id eſt, in optimo, *gentium* loco *poſui illam.* Et Iſaiæ 38. 9. ait Ezechias: *In dimidio dierum meorum*, id eſt, in ætate optima & florenti, *vadam ad portas inferi.* Quamquam alij *tò dimidio* propriè accipiunt. erat enim Ezechias tunc 39. annorum, quæ ætas eſt quaſi dimidia vitæ humanæ: integra enim eſt ea, quæ notatur pſal. 89. 10. *Dies annorum noſtrorum in ipſis ſeptuaginta anni: ſi autem in potentatibus, octoginta.*

Tertiò, ſimpliciùs alij medium hîc non accipiunt geometricè, ſed phyſicè, aut potiùs vulgariter ex Hebræorum phraſi & vſu, quo *In medio*

C *annorum*, idem eſt quod intra annos, ſcilicet præfinitos & deſtinatos à Deo. Vnde Symmach. vertit, *intra annos reuiuiſcere fac ipſum*; Aquila, *dum appropinquant anni, viuifica illud*; Septuag. *cùm appropinquauerint anni, cognoſceris.* Sic Deus fecit *firmamentum in medio aquarum*, id eſt, inter aquas ſuperas & inferas, Geneſ. 1. 6. & *lignum vitæ in medio paradiſi*, id eſt, intra paradiſum, Geneſ. 2. 9. & ignem in medio rubi, id eſt, intra rubum, Exodi 3. 2. Dicit autem potiùs *in medio*, quàm in fine annorum, quia optat annos hoſce non expleri, ſed potiùs imminui & dimidiari. q. d. Fac Domine, vt anni 70. quos captiuitati noſtræ deſignaſti, non ad finem vſque decurrant, ſed decurtentur & dimidientur.

Quartò, aliqui, vt Albertus, medium hîc geometricè & præcisè accipiunt, ſcilicet medium annorum mundi. Nam liberatio Hebræorum facta eſt ſub annum mundi ter milleſimum, putà anno 3419. hoc autem eſt penè medium durationis mundi. Durabit enim mundus ſex millia annorum, vt tradunt Hebræi & Patres, quos citaui Apocal. 20. verſ. 6.

Rurſum Ianſenius dimidium hoc exponit annum 37. tranſmigrationis Ioachin, quo Euilmerodach eum exaltauit, 4. Reg. 25. 27. quod fuit quaſi præludium & initium felicitatis & liberationis Hebræorum, quæ perfecta eſt anno 70. captiui-

E tatis: nam 37. ſunt penè dimidium 70. Hoc ſenſu vox *viuifica* in ſenſu, non perfecto, ſed inchoato accipienda eſt, q. d. *Viuifica*, id eſt, incipe viuificare, & adimplere opus tuum; inchoa operis tui fabricam, da eius ſpecimen, quaſi auroram futuræ lucis & libertatis.

Allegor. opus incarnationis & redemptionis Chriſti factum eſt *in medio annorum*, iuxta primum ſenſum: quia Chriſtus venit calamitoſiſſimo tempore. Fecit enim vti facit ſapiens medicus, qui ſinit morbum creſcere ad ſummum paroxyſmum, vt omnes ſuas vires exſerat & euomat: quo facto, morbo quaſi exhauſto & eneruato, facilem adhibet curationem. Ita Chriſtus permiſit,

Digitized by Google

miſit, vt peccatum & concupiſcentia creſcerent ad ſummum per quatuor annorum millia, vtque omnem ſuam malitiam exſererent ac euomerent. quo facto,medicam ei manum ſuam attulit; cùm iam pariter & natura, & lex Moſis omnem vim ſuam oſtendiſſent; nec tamen potuiſſent peccato mederi,ac proinde omnes & omnia Chriſti opem tacitè poſcerent & inclamarent.

Secundò,idipſum fuit *in medio*,id eſt, in optimo, *annorum*: quia ipſe adduxit aureum iubilei ſæculum, iuxta illud Apoſtoli: *Ecce nunc tempus acceptabile,ecce nunc dies ſalutis*, 2.Cor.6.2.

Tertiò,fuit *in medio annorum*, id eſt,inter annos,vel annis à Deo præfixis & conſtitutis. Rurſum *in medio*, id eſt, in complemento annorum. Medium enim eſt extremorum centrum, vnio, perfectio & complementum. Hinc *in medio annorum*, idem eſt quod in conſummatione annorum,vel,vt Apoſtolus Galat.4.verſ.4.ait, *in plenitudine temporum*, cùm ſcilicet planè conſummata & impleta eſſent tempora à Deo tanto operi præſtituta. Medium enim extremorum eſt finis: extrema enim in medio terminantur & finiuntur. ita S. Hieron. In medio ergo annorum natus eſt Chriſtus: quia ætas Chriſti fuit finis ſæculorum præcedentium miſerorum,& initium ſequentium feliciſſimorum. Dicit autem *in dimidio*, potiùs quàm in fine: quia optat hoſce annos accelerari, ideóque dimidiari; ſicut per preces Danielis & Prophetarum, abbreuiatæ & acciſæ ſunt 70.hebdomades præuiæ Chriſto,vti dixi Daniel.9.21.

Quartò, arithmeticè *in medio annorum* paſſus eſt Chriſtus hoc computu: Primò,quia in medio 70.& vltimæ hebdomadis Danielis paſſus, redemit mundum,Daniel.9.verſ. 27. Licet enim Daniel fuerit poſt Habacuc, tamen hebdomades hæ 70. iam ante Danielem decretæ erant in mente Dei, qui eas hîc confusè & implicitè reuelauit Habacuc, quas poſtea diſertè expreſſit Danieli. Secundò,*in medio annorum*: quia Chriſtus paſſus redemit nos anno ætatis 34. quæ eſt media vitæ humanæ: hæc enim cenſetur 70. annis. Tertiò, Hebræi ex oraculo Eliæ,durationem,ſiue ætatem mundi tradunt fore ſex millia annorum, ſiue ter bina millenaria, quorum prima duo ſpectant ad legem naturæ,quæ fuit ante diluuium, & poſt illud vſque ad Abraham: ſecunda, ſiue media duo ad legem Moſis: tertia,ſiue vltima duo ad Euangelium,& tempus Meſſiæ ac gratiæ. Iam Chriſtus natus eſt durante lege Moſis: natus eſt ergo in medio harum trium ætatum, ac conſequenter in medio annorum, id eſt, ſæculorum mundi. ita Franciſc.Georgius Venetus in Problem. tomo 3. ſect.4.de Chriſti aduentu num. 142. Rurſum in medio annorum venit Chriſtus: quia tempus Euangelij, & gratiæ eius, eſt medium inter tempus legis & tempus gloriæ, ſiue inter ſæculum præſens & futurum.Chriſtus enim fuit quaſi horizon temporis & æternitatis. eſt enim ipſe legis temporiſque finis, ac principium æternitatis, vitæque beatæ. Hinc ab Iſaia cap. 9. vocatur *pater futuri ſæculi*. Denique ne quid omittam, ex his Habacuc verbis nonnulli,vti refert S. Vincentius Ferrerius epiſt.ad Benedictum, & Adrianus Finus lib.5.Flagelli cap.8.cenſuerunt,Chriſtum in medio durationis mundi tempore aſſumpſiſſe carnem, ita vt tot exactè præceſſerint anni Chriſti incarnationem, quot poſt eam futuri ſunt. Idipſum indicauit Virgil. qui ex oraculis Sibyllæ Cumææ Auguſto Cæſari (cuius ætate natus A eſt Chriſtus) adulatus, cecinit 3. Georg.

Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas
Cæſaris,& nomen fama tot ferre per annos,
Tithoni prima quot abeſt ab origine Cæſar.

Verùm hoc planè incertum,& multis parum probabile videtur:certè ex hoc loco euinci nequit.

Symbolicè,Chriſtus eſt medium, vti S.Trinitatis,ita & totius vniuerſi & ſæculorum omnium, æquè ac redemptionis & felicitatis noſtræ mediator. Nam in SS. Trinitate ipſe,vtpote Filius, eſt medius inter Patrem & Spiritum ſanctum, quia à Patre procedit & generatur, ac genitus cum eo ſpirat & producit Spiritum ſanctum. Secundò, quia ipſe eſt Verbum, quod eſt idea, per quam creauit Deus omnia: ipſe ergo vt Verbum, eſt B nodus,nexus,vinculum, medium & centrum rerum omnium. Tertiò, in ipſo pariter vt Verbo, creata & ordinata ſunt omnia ſæcula & tempora: *Fide* enim *intelligimus aptata eſſe ſæcula verbo Dei*, ait Apoſt. Hebr. 11. 3. Quartò,hinc congruè aſſumpſit naturam humanam, vt eſſet mediator Dei & hominum. Decebat enim,vt perſona media in SS. Trinitate humanam naturam aſſumeret, in eáque fieret mediator; quia & ipſa media eſt inter cælum & terram, media inter Deum & cæteras creaturas,vtriuſque naturam participans, vt per ipſam naturam mediam vtraque vniret extrema. Natura enim humana meditullium, & quaſi vinculum omnium exiſtit,& cum omnibus C partem habens,cum omnibus deliciatur:omnibus enim creaturis cæteris homo vel veſcitur, vel oculis,alióue ſenſu paſcitur & fruitur: terra nos ſuſtentat,aqua potat, aër dat reſpiraculum, ignis calefacit: veſcimur plantis,piſcibus, animalibus: ſole & cælo illuminamur. Ab angelis erudimur, purgamur, perficimur. Pari modo Chriſtus factus homo, deliciatur cum omnibus, & omnes cum eo.Hine eius typus fuit arbor vitæ in medio paradiſi à Deo collocata,Geneſ.2.Quocirca Chriſtus naſcens, viuens, moriens, ſemper capeſſiuit medium. Natus eſt enim in media nocte, dum quietum ſilentium continerent omnia, & nox in ſuo curſu medium iter perageret, Sapient.18.14. Natus quoque poſitus eſt in medio duorum aniD malium: aſinus infirmior denotat miſericordiam; bos fortior,& in arando æquus & fidus hero,denotat iuſtitiam. Hæc enim duo obuiare ſibi fecit Chriſtus,ideóque naſcens in eorum medio ſtetit. Puer inuentus eſt in templo, in medio Doctorum. Domi fuit medius inter matrem & patrem, putà Mariam & Ioſeph. Sicut enim medius eſt in Trinitate increata, ſic medius eſt & in Trinitate creata;quæ eſt Ioſeph,Ieſus, Maria. Vir in medio fuit Apoſtolorum: *Ego*, inquit, *ſum in medio veſtrûm,tamquam qui miniſtrat*: vt omnibus videlicet æqua diſtributione,ſaltem geometrica, ſuſcepta munera diſtribueret. Rurſum concionando operatus eſt ſalutem in medio terræ, pſal. 73.12. E Moriens pependit in medio duorum latronum, vt iam eorum conſtitutus iudex, redderet vtrique debitas vices, iuxta vtriuſque merita, præſagio quodam magni & extremi iudicij, in quo medius ad dexteram habebit Sanctos, quos vita æterna præmiabit; ad ſiniſtram reprobos: quos morte æterna mulctabit. In cælo medium tenet locum.eſt enim medius inter Patrem & nos, vtpote aduocatus noſter. Ita eum vidit S.Ioan.Apocal.5.6. quaſi agnum in medio throni, in medio quatuor animalium,& in medio ſeniorum. Hinc eum repræſentauit Iſaac immolandus à patre, & riſus

Chriſtus eſt medium vniuerſi.
1.
2.
3.
4.

Chriſtus vbique fuit medius & mediator.

riſus ac gaudium orbis. Iſaac enim medius fuit inter Abraham & Iacob: fuit enim Abrahæ filius, Iacobi pater. Rurſum ipſe palàm profitetur: *Vbi ſunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ſum in medio eorum*, Matth. 18. 20. Quocirca ipſe ab æterno decretus, & in tempore factus eſt verus & optimus mediator inter Deum & hominẽ, iuxta illud Apoſtoli: *Vnus mediator Dei & hominũ, homo Chriſtus Ieſus*, 1. Timoth. 2. 5. Ipſe enim factus homo, effectus eſt vinculum & glutinum, ligans, connectens & vniens hominem cum Deo. Ipſe eſt velut canalis medius, per quem à fonte viuo, putà à Deo, fluunt ad nos aquæ viuæ, & fluenta gratiarum. Ipſe eſt ſcala Iacob, per quam quaſi medium, ab extremo ad extremum, putà è terra in cœlum ad Deum aſcendimus. Præclarè S. Bernard. ſer. 1. de S. Michaële: *Amat*, inquit, *ſemper media Ieſus, diuerticula ſemper & reclinatoria reprobat filius hominis, Dei & hominũ mediator. Dilectus meus mihi, & ego illi, qui paſcitur inter lilia.*

Vt nos doceret aureã mediocritatem.

Nimirum hiſce omnibus ſignificare voluit & commendare auream medioeritatem, quæ nos Deo & hominibus gratos efficit: virtus enim conſiſtit in medio. Item pacem & concordiam: medium enim eſt nexus, & quaſi pax & concordia extremorum. Hoc eſt quod ait Matth. 5. 9. *Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur*: quia ego qui ſum filius Dei naturalis, ſum pax vniuerſi, pacificans omnia quæ in cœlis, & quæ in terris ſunt, Coloſſ. 1. 20. Iure ergo nomen filij Dei ſortiũtur, qui mediandi pacẽmque conciliandi officiũ ipſi proprium intimúmque vſurpant.

Annorum.] Ita vertunt quoque Aquila, Symmach. Theodotion, Chald. & alij paſſim: legunt enim in Hebræo שָׁנִים *ſçanim*, quod ſignificat *annos*. Verùm Septuag. aliis punctis legẽtes שְׁנַיִם *ſcenaim*, id eſt, *duorum*: rurſum pro חַיֵּיהוּ *chaiiehu*, id eſt, *viuifica illud*, legentes חַיּוֹת *chaiot*, id eſt, *animalium*, vertunt, *in medio duorum animaliũ cognoſceris*: mox tamen pro *ſcenaim* legunt *ſçanim* cum cæteris. Vnde ſubdunt: *Cùm appropinquauerint anni, cognoſceris.* Addúntque per epexegeſin: *Cùm aduenerit tempus, demonſtraberis.* Hæc enim verba non ſunt in Hebræo; ea tamen in Septuag. legunt codices Vaticani, Cõplut. Regij, S. Hieron. Cyrill. Theodot. & alij paſſim. Aliqui tamen cenſent Septuag. in Hebræo legiſſe vt cæteros, ſcilicet vt τὸ *cùm appropinquauerint anni, cognoſceris*, reſpondeat illi quod vertit noſter, *in medio annorum viuifica illud*; & τὸ *cùm aduenerit tempus, demonſtraberis*, reſpondeat illi quod vertit noſter, *in medio annorum notum facies*: id verò quod præcedit, *in medio duorum animalium cognoſceris*, additum ſit à Septuag. propheticè & paraphraſticè, ſicut ab eiſdem additum eſt τὸ *à ligno*, quod non eſt in Hebræo, nec in Latino, pſal. 95. 10. Vbi enim illi legunt, *regnauit Deus*, Septuag. addiderunt *à ligno*, ſcilicet à cruce. Crux enim fuit quaſi ſolium regni Chriſti. Fortè in Hebræo fuit duplex lectio, vna in textu, altera in margine, quales iam multæ ſunt in Hebræo, quas Rabbini vocant *keri vketif*, nimirum vt in textu fuerit, *bekereb ſçanim chaiiehu*, id eſt, *in medio annorũ viuifica illud*; in margine verò, *bekereb ſcenaim chaiot*, id eſt, *in medio duorum animalium*; & vtrũque exprimere voluerint LXX. leui enim mutatione ex *ſçanim* fit *ſcenaim*, ex *chaiiehu chaiot*.

Porrò quoad ſenſum literalem de Chaldæorum excidio, duo animalia quæ hoc peregerunt,

A & populum Dei Babylone liberàrunt, fuerunt Medi & Perſæ, ſiue Darius & Cyrus. Alludit ad Iſaiæ oraculum cap. 21. 7. *Et vidit currum duorum equitum, aſcenſorem aſini, & aſcenſorem cameli*, putà Cyrum qui Perſis quaſi aſinis; & Darium qui Medis quaſi camelis dominabatur: hi enim euerterunt Babylonem. Vnde erat oraculum, editum per Nabuchodonoſor, ait Euſeb. libr. 9. de Præpar. Euang. cap. vltimo: *Veniet Perſa mulus, qui vobis, ô Babylonij, afferat ſeruitutem.* Mulus eſt Cyrus, natus matre Meda, quaſi camela; & patre Perſa, quaſi aſino. ita Sanchez.

Chriſtus in medio duorum animalium, quorum?

Quoad ſenſum verò allegoricũ, & præcipuum de Chriſto, varij variè hanc verſionẽ exponunt. Primò, Theop. per duo animalia accepit duos
B Cherubim, qui erant ſuper arcam in propitiatorio, Exodi 25. 17. q. d. Typus tuus, ô Chriſte, erat propitiatorium erectum inter duos Cherubim: ibi per vmbram typicè fuiſti agnitus, imò præcognitus. Propitiatorium enim ſignificabat te fore propitiatorem mundi. Secundò, alij per duo animalia accipiunt duos Seraphim, quos vidit Iſaias cap. 6. Chriſto ſpecie humana, quaſi incarnato, ſedenti in throno acclamare, *Sanctus, ſanctus, ſanctus*, quaſi illa *velantia caput & pedes Domini*, ait S. Hieron. *in præſenti tantùm ſæculo velent. & alter ad alterum myſterium inclament Trinitatis. & mittatur vnus de Seraphim (quod interpretatur ardens) & veniat in terram, & mundet*
C *Propheta labia, & dicat: Ignem veni mittere in terram, & quàm volo vt ardeat?* Tertiò, τὸ *In medio duorum animalium cognoſceris, multi putant de Filio intelligi & de Spiritu ſancto, eo quod Pater per Filium intelligatur & Spiritum* ait S. Hieron. Pari modo Filius, qui eſt medius inter Patrem & Spiritum ſanctum, per Patrem à quo gignitur, & per Spiritum ſanctum quem producit & ſpirat, intelligitur. Quartò, duo animalia ſunt duo latrones, inter quos crucifixus, agnitus eſt Chriſtus, ait idem S. Hieron.

Quintò, duo animalia ſunt duo populi, ſcilicet Babylonij & Iudæi tempore Habacuc, in medio quorum agnitus eſt Deus, Babylonios euertens
D ac Iudæos liberans. Rurſum tempore Chriſti agnitus eſt in medio Iudæorum & Gentiũ. Hiſce enim duobus populis ſe hinc hinc cingentibus, intellectus eſt Saluator & creditus, ait S. Hieron. qui Sextò, addit: Sunt qui duo animalia duo intelligant teſtamenta, nouum & vetus, quæ verè animantia ſint atque vitalia, quæ ſpirent, & in quorum medio Dominus cognoſcatur. Septimò, Tertul. l. 4. cont. Marcion. cap. 22. per duo animalia accipit Moſem & Heliam, inter quos transfiguratus, & ab Apoſtolis agnitus eſt Chriſtus, tanquam Meſſias, in monte Tabor. Octauò, & optimè: *in medio duorum animalium*, id eſt, in præſepio inter bouem & aſinum, agnoſceris ô Chri-
E ſte, cùm in carnem & mundum venies; iuxta illud Iſaiæ 1. 3. *Cognouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe domini ſui.* quod Patres, quos ibi citaui, intelligunt de Chriſto reclinato in præſepio inter bouem & aſinum. Ita Eccleſia hunc locum accipit in officio Natiuitatis Chriſti: *O magnum*, inquit, *myſterium & admirabile Sacramentum, vt animalia viderent Dominum natum iacentem in præſepio!* Et in Officio Circumciſionis Domini: *Domine*, ait, *audiui auditum tuum, & timui; conſideraui opera tua, & expaui: in medio duorum animalium iacebat in præſepio, & fulgebat in cœlo.* Et S. Auguſt. orat. contra Iudæos & Paganos c. 13.

affe

Digitized by Google

A afferens quartam, ſextam & ſeptimam expoſitionem, quas iam recitaui, addit: *Dic & tu, Habacuc Propheta, teſtimonium de Chriſto. Domine*, inquit, *audiui auditum tuum, & timui; conſideraui opera tua Deus, & expaui. Quæ opera Dei iſte miratus expauit? Nũquid fabricam mundi iſte miratus expauit? Abſit. ſed audi quid expauit: In medio*, inquit, *duorum animalium innoteſces opera tua Deus. Verbum caro factum eſt: In medio duorum animalium cognoſceris: qui quouſque deſcendiſti, expaueſcere me feciſti, quia Verbum, per quod facta ſunt omnia, in præſepio iacuiſti. Agnouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe domini ſui. In medio duorum animaliũ cognoſceris.* Ita & Gregor. Nyſſen. ac Nazianzen. orat. in Chriſti natiuitatem, Cyrillus Hieroſol. Catech. 12. S. Hieron. epiſt. 27. ad Euſtoch.

Chriſtus in medio duorum animalium, quorum?

B S. Paulinus epiſt. 10. ad Seuerum, Origenes hom. 13. in Lucam, S. Ambroſ. in Lucæ cap. 2. verſ. 7. Quocirca S. Hieron. epiſt. 18. *Præſepe*, inquit, *in quo infantulus vagijt, ſilentio magis, quam infimo ſermone honorandum eſt.* Porrò bouem & aſinũ non adduxit Ioſeph, vt volunt Lyran. S. Bonau. & alij, vtpote pauper, ſed vel herus hoſpitij, vel quis alius peregrinus, vel pauper indigena. ita ex S. Chryſ. Sanchez.

Cur Chriſtus reclinatus in præſepio? Cauſa 1.

Cauſa literalis, cur Chriſtus in præſepio, in medio bouis & aſini, reclinari voluerit, fuit illa quam dat Euangeliſta Lucas 2. 7. *Quia non erat ei locus in diuerſorio*: omnes enim Iudæi tũc con-

C fluebant ad cenſum ab Auguſto Cæſare indictũ, qui, quia ditiores, iam occupauerant omnia diuerſorij loca, vel certè anteuerterant Ioſeph & Mariam, longè ex Nazareth aduentantes, iamque totum hoſpitium præoccuparant. Seceſſit ergo B. Virgo Chriſtum paritura, diuerſorio excluſa, in ſtabulum, ſeu ſpeluncam ſtabularem adhærentem diuerſorio, quod hoſpitandis iumentis ſeruiebat cauponis diuerſorij, eiúſque hoſpitum, exilem ſibi locum à beſtiis mutuata: quæ cùm non haberet cunas, reclinauit Chriſtum infantem in præſepio inter fœnum & paleas, vt ibi commodiùs paulò iaceret, & frigus minùs ſen-

D tiret, præſertim calefactus halitu bouis & aſini; ipſa ad præſepe vigilans cum ſanctis angelis & Ioſepho, diuinum myſterium admirantibus & adorantibus. ita Franciſcus Lucas & Toletus in Lucæ cap. 2. Voluit Chriſtus à ſui ortu demonſtrare veritatem ſui dicti Matth. 8. 20. *Vulpes foueas habent, & volucres cœli nidos, filius autem hominis non habet vbi caput reclinet.* Nimirum *propter nos egenus factus eſt, cùm eſſet diues, vt illius inopia nos diuites eſſemus*, 2. Corinth. 8. 9.

2. Rurſum voluit Chriſtus naſci quaſi filius paſtoris inter animalia, & poni in præſepio, vt ſignificaret ſe eſſe verum paſtorem ouium ab Ezechiele prædictum cap. 34. 23.

3. Tertiò, vt ſignificaret regnum ſuũ non conſiſtere in faſtu, palatiis, opibus & pompa, ſed in mundi contemptu; nec ignominiæ

E Chriſto fore hanc paupertatem, ſed gloriæ, imò hoc eſſe eius ſignum & notam propriam. Vnde angelus paſtoribus hoc ſignum nati Meſſiæ dedit: *Inuenietis*, ait, *infantem pannis inuolutum, & poſitum in præſepio.* Quocirca clamat ſtabulum, clamat præſepe, clamant bos & aſinus, clamant lacrymæ, clamant panni Chriſti; & quid? clamant humilitatem, clamant paupertatem Chriſti, clamant pœnitentiam, clamant auſteritatẽ vitæ, clamant contemptum opum, deliciarum & cõmodorum mundi, vti piè & eleganter docet S. Bern. de Natiuit. Domini ſerm. 3. & 6.

Typus paupertatis.

A Exſtat typus paupertatis, & pauperis regni Chriſti, in quo pingitur Chriſtus recèns natus poſitus in præſepio, iacens in fœno inter bouem & aſinum, aſtantibus & adorantibus S. Maria & Ioſeph, cũ lemmate aureas eius dictante gnomas: *Hic diſce*, inquit, *ô fidelis anima, pleniſſima reſignatione & abdicatione rerum creatarum, & purificatione affectuum liberam, imperturbabilem, quietam & nudam Deo tuo mentem præſentare, vt nihil habens vera in eo omnia poſſideas. Eſt enim vera paupertas*, EXPEDITA: *Si vis perfectus eſſe, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus.* Matth. 19. verſ. 21. NVDA: *Quid mihi eſt in cœlo, & à te quid volui ſuper terram?* Pſal. 72. PATIENS: *Patientia pauperum non peribit in finẽ.*

B Pſal. 9. CONFIDENS: *Tibi derelictus eſt pauper.* Pſal. 34. OPVLENTA: *Centuplum accipiet, & vitam æternam poſſidebit*, Matth. 19. 29. SECVRA: *Ego autem mendicus ſum & pauper, Dominus autem ſollicitus eſt mei.* Pſal. 39.

Concio Chriſti è præſepio.

Hæc nimirum eſt concio, quam è præſepio, non verbo, ſed facto proclamat Chriſtus, quamque tota vita, adeóque in ipſa morte è patibulo crucis proclamauit, ſcilicet: Filij hominũ, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? vanæ ſunt omnes mundi opes, vanæ pompæ, vanæ deliciæ, vani honores, vana contemnite, vera ambite: veræ opes, veræ deliciæ, veri honores ſunt

C in cœlis apud Deũ, qui eas mihi, angelis & Sanctis communicat. Has vobis annuncio, has offero, has promitto. Ego ſum ſapientia Patris, ſum puer ſapiens, Verbum infans: ſcio reprobare malum, & eligere bonum. Mihi ergo credite, non mundo mendaci & fallaci: quæ ego elegi, eligenda docui, quæ contempſi, contẽnenda monſtraui. Ego ſum vita, doceo vos, veram vitam, cœleſtem & diuinam conſiſtere in bonorũ cœleſtium & æternorum amore & deſiderio: illam ergo capeſſite, ideóque fugite vitam animalẽ & carnalem, quæ ducit ad mortem præſentẽ & æternam. *Apparuit*, inquit Apoſt. ad Titum 2. verſ. 11. *gra-*

D *tia Dei Saluatoris noſtri omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegantes impietatem & ſecularia deſideria, ſobriè, & iuſtè, & piè viuamus in hoc ſæculo, exſpectantes beatam ſpem, & aduentum gloriæ magni Dei Saluatoris noſtri, Ieſu Chriſti.* Quiſquis ergo ſapis, quiſquis Chriſti doctrinam ſequens, quiſquis Chriſtianus es, amores omnes rerũ terrenarum exue, eóſque pone ante præſepe Chriſti inter bouem & aſinum, ac totum cor, totum amorem, omnes ſpes & res tuas reſolutè & efficaciter offer Chriſto Domino, vt cum paupere pauper, cum humili humilis, cum ſobrio ſobrius, cũ ſpiritali ſpiritalis, cum cœleſti cœleſtis, cum ſapiente ſapiens, cum felici felix efficiare. Hac enim de cauſa natus, reclinatus eſt in præſepio, *vt, dum viſibiliter Deum cognoſcimus, per hunc in inuiſibi-*

E *lium amorem rapiamur.* Iacebat enim in præſepio, & fulgebat in cœlo: lectus erat fœnum ei, cuius eſt terra & plenitudo eius: clauditur hiſce cunis ille, qui cœlum & terram implet: alget, & lachrymatur inter bouem & aſinum, qui vita, ardor & iubilus eſt angelorum. Verè S. Bernard. ſerm. 4. in Vigilia Natiuit. *Pretioſiores*, ait, *panni Saluatoris omni purpura, & glorioſius hoc præſepe auratis regum ſoliis: ditior denique Chriſti paupertas cunctis opibus, cunctiſque theſauris ſæculi, quid enim humilitate ditius, quid pretioſius inuenitur? qua nimirum regnum cœlorum emitur, & diuina gratia acquiritur, ſicut ſcriptum eſt: Beati pauperes ſpiritu,*

Chriſti paupertas ditiſſima.

Digitized by Google

ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum. Idem ſer.4. de Natiuitate, *Saluator*, inquit, *cuius eſt aurum pariter & argentum, ſacram in corpore ſuo dedicat paupertatem.* Ergo, vt canit Poëta:

Eſt ſtabulum cœlum, ſol Chriſtus, lunáque Virgo,
Bos aſinúſque ſuum ſigna Bootis habent.

Denique Chriſtus inter bouem & aſinum collocatus, reipſa clamat illud Pſaltis pſal.72.22. *Vt iumentum factus ſum apud te*, vt tibi ſeruiam per omnia & totus, vti iumentum ſeruit hero: iumentum ergo deſignat ſummã Chriſti humilitatem, obedientiam, reſignationem, labores, patientiam; ac tandem ſacrificium, mortem & martyrium; quòd quaſi bouem ſe offerat victimam Deo, iuxta illud Ier.11. verſ.19. *Ego quaſi agnus manſuetus*; vbi Vatabl. Pagnin. & alij vertunt, *ego autem ſicut agnus & bos.*

Cauſa tropolog. præſepis Chriſti.

Cauſa tropologica fuit, quam dat S. Chryſoſt. hom.1. in Lucam, dicens: *Quare in præſepio? vt compleretur vaticinium Iſaiæ Prophetæ, Cognouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe Domini ſui. Scriptum eſt in alio loco: Homines & iumenta ſaluos facies Domine. Si homo es, panem comede, ſi animal es, ad præſepe accede.* Et eandem ferè rationẽ latiùs perſequitur, alias ſimul inſinuans Gregor. Nyſſenus orat. de ſancta Chriſti Natiuitate, his verbis: *Porro præſepe, rationis atque ſermonis expertiũ animalium domicilium eſt: in quo Verbum naſcitur, vt bos cognoſceret poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe Domini ſui: bos ſubditus legi: aſinus oneribus portandis deſtinatum animal, quod peccato ſimulacrorum cultus oneratum atque grauatum eſt. At brutis quidem conueniens cibus & victus gramen ac fænũ eſt. Qui producit enim gramen & fænum pecoribus, inquit Propheta: rationale autẽ animal pane nutritur. Quamobrem idcirco in præſepio, quod eſt habitaculum brutorum, is qui de cœlo deſcendit panis vitæ proponitur, vt etiam bruta, rationali inuicem ſumpto cibo, rationẽ adipiſcantur. Melius igitur inter bouem & aſinum in præſepio, vtriuſque dominus eſt, vt ſoluto interſtitio ſepis, ambos in ſeſe creet in vnũ nouum hominem, & ab hoc graue legis iugum auferat, & illud ſimulacrorum cultus onere leuet.* Huc accedit Sophronius Archiep. Conſtant. orat. 1. in Chriſti Natalitia: *Deus, ait, in præſepio palam proponitur, nobiſque qui & fame tabeſcimus, & iumentorũ more nulla penè ratione ducimur, ſeipſum vltrò in cibum exhibet. Ecquis euchabruto illo alimento tanquam diuinis dapibus, diuináque charitate prorſus indigno abiecto, in illius diuinitate ſe non oblectet? verè dixerim: Gloria in excelſis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Tripudio, paſtorúmque more exulto, dum voces eiuſmodi planè diuinas audio; & ad præſepe, quod Deum excepit, necnon ad cœleſtem illam ſpecum toto animi impetu raptus, myſterium quod in ipſo latet, corã conſpicari, atque hymnum illum: Gloria in excelſis Deo, &c. in recens nati gloriam & honorem depromere ardenter deſidero.*

Idipſum typicè ſignificauit Iob cap.6. dicens: *Numquid rugiet onager* (id eſt, aſinus ſylueſtris) *cùm habuerit herbam, aut mugiet bos, cum ante præſepe plenum ſteterit?* Onager enim, qui eſt aſinus liber, ſignificat Gentiles exleges ante Chriſtum; bos verò iugo aſſuetus, ſignificat Iudæos legi ſubditos: vtriuſque enim pabulũ factus eſt Chriſtus. Audi S. Gregor. verba Iobi explicantem more ſuo myſticè lib.7. Moral. cap.4. *Herba onagri & fænum bouis, eſt hæc ipſa Mediatoris incarnatio,*

A *per quam ſimul gentilitas & Iudæa ſatiatur. Quia enim per Prophetam dicitur: Omnis caro fænum, vniuerſitatis conditor ex noſtra ſubſtantia carnem ſumens, fænum fieri voluit, ne noſtra in perpetuum caro fænum remaneret. Tunc ergo herbam onager inuenit, cùm Gentilis populus gratiam diuinæ incarnationis accepit. Tunc bos vacuum præſepe non habuit, cum plebi Iudaicæ eius carnem exſpectanti lex exhibuit, quem diu prophetatum exſpectauit. Vnde & natus Dominus in præſepi ponitur, vt videlicet ſignaretur, quia ſancta animalia, quæ ieiuna diu apud legem inuenta ſunt, incarnationis eius fæno ſatiarentur. Præſepe enim natus impleuit, qui cibum ſemetipſum mentibus mortaliũ præbuit, dicens: Qui comedit meam carnem, & bibit meum ſanguinem, in me* B *manet, & ego in eo.* Rurſum Chriſtus in præſepio iacens, qui, vt ait S. Fulgent. ſer.1. de Epiphania, *portatur vt paruulus, adoratur vt Deus; paruulus in præſepio, immenſus in cœlo; vilis in pannis, pretioſus in ſtellis*, fecit ſe eſcam & pabulum iumentorum: quia homo per peccatum fecit ſe iumentum, iuxta illud pſal.48.21. *Homo cùm in honore eſſet non intellexit, comparatus eſt iumentis inſipientibus, & ſimilis factus eſt illis.* Nominatim aſinus, cùm ſit animal pigrum, vorax & laſciuum, repræſentat acedos, guloſos & laſciuos, iuxta illud Ezech. 23. 20. *Quorum carnes ſunt vt carnes aſinorum.* Bos ſua indole refert duros, ſtupidos, obſtinatos, ſæuos & ſuperbos.

Symbola ſeptem præſepij Chriſti.

C Symbolicè, præſepium Chriſti inter duo animalia, repræſentat ea quæ ex S. Hieron. Auguſt. & aliis paulò antè recenſui, nimirum Primò, oraculum inter duos Cherubim: hoc enim erat ſedes Dei. Secundò, thronum Dei Iſaiæ 6. inter duos Seraphim. Tertiò, thronum filij Dei mediũ inter thronum Patris & thronũ Spiritus ſancti. Quartò, crucem Chriſti inter duos latrones. Quintò, Eccleſiam Chriſti collectam ex Iudæis & Gentibus. Sextò, Eccleſiam noui & veteris teſtamenti. Septimò, tabernaculum gloriæ Chriſti inter Moſen & Eliam in Tabor.

Hac de cauſa S. Hieron. Roma in Bethlehem migrauit, vt ad præſepe Chriſti viueret, ad idém- D que vocauit S. Paulam, Euſtochium, aliáſque Romanas matronas & virgines nobiliſſimas. Quapropter præſepe Chriſti Romam tranſlatum, in baſilica S. Mariæ Maioris conditum magno honore veneramur, æquè ac corpus S. Hieron. quod cõgruè iuxta illud reconditum eſt, vt, ſicut iuxta illud ipſe vixit, ita iuxta illud mortuus quieſcat.

Chriſtus eſt medium duarum vitarum quadrupliciter.

Secundò, aliqui in verſione Septuag. pro ζώων accentu penacuto, id eſt, animalium, à ζῶον, id eſt, animal, legunt ζωῶν accentu circumflexo, id eſt, vitarum, à ζωὴ, id eſt, vita, quod reſpondet Hebr. חַיֵּהוּ *chaiiehu*: quod non tantùm verbũ eſt, ſignificans *viuifica illud*; ſed & nomen, ſignificans *vi-* E *tas eius*. Id ſecuti Euſeb. libr.6. Demonſtr. Euang. cap.15. Theodor. & Theophyl. ſic vertunt & legunt, *in medio duarum vitarum cognoſceris*, ſcilicet iniuriarum vltor & vindex, ait Sanchez: quia in vita Nabuchodonoſoris cognoſceris vindex impiorum Iudæorum; in vita verò Cyri cognoſceris vltor impiorum Chaldæorum. Allegor. verò in Chriſto cognoſceris Primò, in medio vitæ diuinæ & humanæ: vtramque enim in ſe complexus eſt Chriſtus, vtpote θεάνθρωπος & ἀνθρωπόθεος, id eſt, homo Deus. Ita Gregentius Archiepiſcopus Tephrenſis diſput. cum Herbano Iudæo tomo 4. Bibliot. SS. Patrum: *In medio duorum animalium,*

Digitized by Google

malum, id eſt, inquit, *in medio duarũ eſſentiarum, ſcilicet diuinæ & humanæ, ſubſiſtit Chriſtus Deus & homo.* Secundò, in medio vitarum, id eſt, annorum & vitæ. Hebr. enim חיים *chaiim*, tantùm vſitatum eſt in numero duali: vnde in eo & ſingularem, & dualem, & pluralem vitam ſignificat. Chriſtus enim paſſus redemit nos anno ætatis & vitæ 34. quæ media eſt ætas vitæ humanæ. Tertiò, in medio vitæ temporalis & æternæ: ab illa enim ad hanc traducit nos Chriſtus, qui nobis factus eſt via, veritas & vita. Quartò, in medio, id eſt, inter duas vitas, ſcilicet cœleſtem beatam, & infernalem miſerámque in gehenna: vtriuſque enim arbiter, iudex, dominus & diſtributor eſt Chriſtus. Vnde Arabicus vertit, *Domine aſpexi ad opera tua, territus autem*, vel *conturbatus ſum in annis vitæ, & in annis cognoſceris.* ita Euſeb. Theod. Theophyl. & alij.

In medio annorum notum facies, id quod ſequitur, nimirũ, quòd, *cum iratus fueris, miſericordiæ recordaberis.*] Miſericordiam intelligit liberationem è Babylone, & allegoricè redemptionem Chriſti. Hucuſque oratio, id eſt, poſtulatio, Habacuc: ſequitur eiuſdem canticum, quo orationem ſuam ſtabilit & firmat.

Verſ. 3.] Deus ab Auſtro veniet, & ſanctus de monte Pharan.
Operuit cœlos gloria eius: & laudis eius plena eſt terra.

Symbola ſeptem præſepij Chriſti.

Verſ. 4.] Splendor eius vt lux erit: cornua in manibus eius:
Ibi abſcondita eſt fortitudo eius:

Verſ. 5.] Ante faciem eius ibit mors.
Et egredietur diabolus ante pedes eius.

Verſ. 6.] Stetit & menſus eſt terram.
Aſpexit, & diſſoluit Gentes: & contriti ſunt montes ſæculi.
Incuruati ſunt colles mundi, ab itineribus æternitatis eius.

Verſ. 7.] Pro iniquitate vidi tentoria Æthiopiæ, turbabuntur pelles terræ Madian.

Verſ. 8.] Numquid in fluminibus iratus es Domine? aut in fluminibus furor tuus? vel in mari indignatio tua?
Qui aſcendes ſuper equos tuos: & quadrigæ tuæ ſaluatio.

hriſtus eſt edium uarum itarum uadrupliciter.

Verſ. 9.] Suſcitans ſuſcitabis arcum tuum, iuramenta tribubus quæ locutus es.

Verſ. 10.] Fluuios ſcindes terræ: viderunt te, & doluerunt montes: gurges aquarum tranſiit.
Dedit abyſſus vocem ſuam: altitudo manus ſuas leuauit.

VERS. 3. *Deus ab Auſtro.*] Hebr. *Deus de Themã veniet.* Theman enim filius Eliphaz, filij Eſau, Geneſ. 36. 14. nomen dedit regioni Idumææ, ex qua Eliphaz amicus Iob c. 4. 1. cognominatus fuit Themanites: quia, vt Chaldæus ibidem vertit, fuit *princeps Themanorum.* Inde Idumæa vocatur Theman, ſicut ab Eſau vocatur mons Seir, vel Edom. Eſau enim quia piloſus; vocatus eſt Seir; quia rufus, Edom. Id patet Ierem. 49. 7. & 20. Iam quia Theman & Idumæa erat Iudææ ad Auſtrum, vt patet Ioſue 11. 16. ſicut Libanus ex aduerſo erat eidem ad Aquilonem; hinc Theman ſignificat Auſtrum, purà Auſtralem plagam. Sunt qui velint Auſtrum vocari Theman, id eſt, dextrum, à rad. ימין *iamin*, id eſt, dextera (vt tau initiale in Theman, ſit heemanticum & aſſcititium, vti eſt in *talmid*, id eſt, diſcipulus, & *talmud*, id eſt, doctrina: hæc enim deriuantur à rad. למד *lamad*, id eſt, didicit) eo quòd aſpicientibus nobis Orientem, Auſter dexteræ aſſiſtat. Hinc S. Hieron. pſalm. 88. 12. vbi Septuag. verterunt, *Aquilonem & mare tu creaſti*; quia in Hebræo pro *mare eſt iamin*, id eſt, *dextera*, tranſtulit, *Aquilonem & dextrum tu creaſti: dextrum*, id eſt, *Auſtrum*: hic enim opponitur Aquiloni. Dextera ergo mundi pars eſt Auſter, ſiniſtra Aquilo: hinc illa felicitatis & bonorum, hæc infelicitatis & malorum eſt ſymbolum. Quocirca Deus & Chriſtus congruè hîc ab Auſtro & dextro venire dicitur, quia venit vt ſalutem bonáq; omnia afferat, quaſi verus Beniamin, id eſt, filius dexteræ, fortis, felix, ſalutifer, ac nos omnes fortificans, fortunans & beans. Auſter enim calidus, vitam, ſalutem & omne bonum affert: Aquilo verò frigidus & rigidus, mortem & omne malum. Nam *ab Aquilone pandetur malum ſuper omnes habitatores terræ*, Ierem. 1. 14. Romæ tamen & in Italia Auſter eſt turbidus, noxius & peſtifer, Aquilo verò ſalutifer. vnde Horat. lib. 2. epiſt. 2.

Non agimur tumidis velis Aquilone ſecundo:
Non tamen aduerſis ætatem ducimus Auſtris.

hoc eſt, nec in ſumma ſumus proſperitate, nec in ſumma calamitate.

Alludit Habacuc ad Deuter. 33. 2. *Dominus de Sina venit, & de Seir ortus eſt nobis* (id eſt, ab Auſtro: tam enim Sina, quàm Seir, ſiue Theman, erant Auſtrales Iudææ) *apparuit de monte Pharan, & cum eo Sanctorum millia.* Loquitur Moſes de lege data à Deo ſibi in Sina, déque columna ignis & nubis, qua ſe Deus Hebræis oſtendebat, itérque per deſertum præibat in Chanaan. Idem beneficium celebrat Pſaltes pſalm. 67. 8. & Debora Iudic. 5. 4. Porrò per Auſtrum intelligit deſertum Arabiæ, in quo ſiti erant mõtes Sina, Pharan & Seir, ſiue Idumææ: hæc enim loca omnia erant ad Auſtrum Iudææ. Senſus ergo eſt, q. d. Deus qui olim patribus noſtris exeuntibus ex Ægypto, & peregrinantibus per deſerta Arabiæ in nube ſe oſtendit, dum ſenſim è montibus Seir & Pharan velut emergens, ſuámque maieſtatem per columnam ignis & nubis, pérque prodigia oſtendens, nos deduxit in Sina: vbi cum fulguribus, tonitruis & terræ motu legem dedit, indeque per mille pericula ſalutis deduxit in Chanaan: idem ſe ſuámque præſentiam & opem oſtendet nobis in Babylone. Nam ab Auſtro, purà à Perſide & Media, quæ Auſtrales ſunt Chaldææ, adducet Cyrum & Darium, qui Babylonem vaſtent, indéque nos liberent, vt in patriam Deo duce & protectore, per tot hoſtes & pericula, ſalui & incolumes redeamus. Idem Deus manifeſtiſſimè ſe oſtendet, nobíſque facie ad faciem apparebit, cùm fiet homo: ille, inquam, qui in mõtibus Seir, Pharan & Sina olim patribus apparuit, nec poſtea viſus

Digitized by Google

ſus eſt, ſed ibi quaſi delituit, vt in plenitudine temporis ſe claré in Chriſto reuelaret. vnde

Allegor. Sina, vbi data fuit lex vetus, typum geſſit Sionis, in qua data eſt lex noua in Pentecoſte: Seir, vbi erectus eſt æneus ſerpens, cuius aſpectu ſanabantur Hebræi morſi à ſerpentibus, Numer. 21. 4. & 6. typum geſſit crucis Chriſti, cuius fide à morſu omni peccati, concupiſcentiæ & diaboli ſanamur: Pharan, vbi à Moſe deſignati 70. iudices, impleti ſunt Spiritu ſancto Numer. 11. 15. typum geſſit miſſionis Spiritus ſancti in Apoſtolos. Vide dicta Deuter. 33. verſ. 2.

Auſter myſticè quid?

Hinc rurſum S. Hieron. Theodor. & Theophyl. hunc locum de incarnatione Chriſti exponunt, hoc modo: *Dominus ab Auſtro veniet*, id eſt, à Bethlehem, quæ ad Auſtrum eſt reſpectu Hieroſolymæ: quia in Bethlehem naſcetur. Rurſum *ab Auſtro*, id eſt, ex calore charitatis, nimirum effundens viſcera miſericordiæ ſuæ, quibus viſitauit nos oriens ex alto. Auſter enim ventus eſt calidus, vitalis & fœcundus, qui plantas vegetat fertiléſque efficit. Auſter ergo, id eſt, charitas, fecit eum incarnari, *de Pharan*, id eſt, de ore aſpicientis: prodiit enim ipſe ex ore Altiſſimi aſpicientis & miſerantis ærumnas & funera hominum. Vnde Septuag. vertunt, *Deus de Theman veniet, & ſanctus de monte vmbroſo & condenſo*. Vbi per montem vmbroſum & condenſum Theophyl. & Euthym. accipiunt B. Virginem Deiparam, quæ quaſi mons virtutum cæteris Sanctis excelſior, obumbratione Spiritus ſancti concepit & peperit Chriſtum, iuxta illud Gabrielis promiſſum: *Virtus Altiſſimi obumbrabit tibi, ideóque quod ex te naſcetur ſanctum, vocabitur filius Dei*. Alij, vt Theodor. accipiunt Hieroſolymam & Synagogam, quæ erat ſub vmbra, id eſt, protectione Dei, quæque erat vmbra & typus claritatis & gloriæ Dei, quam ipſe in Chriſto aperta quaſi nube reuelauit & expandit.

Symbolicè S. Auguſtinus libr. 18. de Ciuit. cap. 32. per montem vmbroſum accipit *Scripturarum altitudinem, quibus*, inquit ipſe, *prophetatus eſt Chriſtus. Multa quippe ibi vmbroſa atque condenſa ſunt, quæ mentem quærentis exerceant. Inde autem venit, cum ibi eum, qui intelligit, inuenit*. Et S. Gregor. lib. 33. Moral. cap. 1. *Deus*, inquit, *à Libano veniet, & ſanctus de monte vmbroſo & condenſo. Qui enim venturum ſe per Teſtamenti ſui paginas ſpopondit, quaſi inde venit, vnde velut ſub promiſſione ſe tenuit. Quod videlicet Teſtamentum bene mons vmbroſus & condenſus dicitur, quia ſpiſſis allegoriarum obſcuritatibus opacatur.*

S. Hieron. verò per montem vmbroſum, accipit Deum Patrem, qui lucem habitat inacceſſibilem, ac maieſtate ſua quaſi vmbra omnia protegit: ex Patre enim proceſſit, & venit ad nos Filius. Vel cælum, quod terram obúbrat & tegit, quódque eſt quaſi paradiſus arboribus pulcherrimis, id eſt, virtutibus, angelis & Sanctis, vmbroſus & denſus. Ex cælo enim deſcendit ad nos Filius, quaſi è monte beatitudinis & gloriæ ad vallem ærumnarum.

Denique Septuag. vertunt, *Deus ab Africo veniet, & ſanctus de monte vmbroſo*: quibus verbis abutebantur Donatiſtæ, quaſi Propheta hîc eorum ſectam & Eccleſiam denotaſſet: hæc enim cœpit in Africa, quam ipſi cenſebant eandem eſſe cum Africo. Ridet hoc S. Auguſt. lib. de Paſtoribus cap. 15. & 16. vbi per Africum accipit Ieruſalem, quæ ſita eſt ad Africum; & per montem

A vmbroſum accipit montem Oliueti: inde enim Chriſtus miſit Apoſtolos ad prædicandum Euangelium per totum orbem. ita ipſe myſticè.

Anagog. *Pharan*, id eſt, *os videntis*, ſymbolum eſt cæli, vbi Deus Beatis ſe videndum & fruendum exhibet. Rurſum Pharan deduci poteſt à פאר *peer*, id eſt, decus, gloria, magnificentia, quæ eſt in cælo: vbi pariter eſt locus vmbroſus & condenſus, putà amœniſſimus: vbi quoque Deus ſua ſecreta & occulta iudicia, quæ nobis hîc vmbroſa & obſcura ſunt, ſuis reuelabit, ait Rupert.

Nota, In Hebræo additur *ſelah*, quæ vox tantùm in hoc cantico, & in Pſalmis reperitur. Vnde videtur eſſe nota cantus & melodiæ, ad vocem vel eleuandam, vel producendam, vt ſcilicet cantores illi verſiculo cui additur *ſelah*, ob rei grauitatem diutiùs vel contentiùs canendo inſiſterent, vel interquieſcerent quaſi meditabundi: radix enim *ſala* ſignificat calcare, vrgere, inſiſtere; *ſalal* verò attollere, eleuare. *Selah* ergo idem eſt quod contentio & eleuatio, ſcilicet vocis ad excitandos audientes, vt rei quæ canitur, quaſi miræ, graui & ſublimi, aut feſtiuæ attendant, illam admirentur, meditentur, illi applaudant, vel vt ouantes, vel vt ſtupentes, vel vt gratulantes. *ſelah* enim eſt nota nunc optantis, nunc affirmantis, applaudentis & confirmantis. Hinc Aquila pro *ſelah* vertit, *ſemper*; Quinta editio, *iugiter*, vel *in finem*; Chald. *in ſeculum*, ſcilicet *eſt*, aut *fiat* id quod canitur. Hinc & Hebræi in ſuis epitaphiis, defunctis apprecantur dicendo: *Sit anima eius in paradiſo. Amen, amen; ſelah*, id eſt, ſemper, in omnem æternitatem. Septuag. verò, Symmachus & Theodotion, *ſelah* vertunt διάψαλμα, q. d. Cantilenæ interruptionem, vel potiùs immutationem, ait S. Hieron. loco citato. Quare errant qui *ſelah*, id eſt, *ſemper*, referunt ad ſequentia hoc modo: *Semper ſcindes fluuios terræ*. Nam, vt ait S. Hieron. epiſt. 138. ad Marcellam, *vt ſolemus nos completis opuſculis, ad diſtinctionem rei alterius ſequentis, medium interponere, Explicit, aut Feliciter, aut aliquid einſmodi; ita & Hebræi, vt quæ ſcripta ſunt roborentur, facere ſolent, vt dicant, Amen, aut, in ſempiternum; aut ſcribenda commemorant, vt ponant Selah; aut tranſacta felicitate proteſtantur, pacem in vltimo ſubnotantes*. Et paulò antè: *Ex quo animaduertimus hoc verbum Selah, ſuperiora pariter inferioráque connectere, aut certè docere ſempiterna eſſe quæ dicta ſunt.*

Selah quid?

B

C

D

Senſus ergo eſt q. d. *Deus ab Auſtro veniet, & ſanctus de monte Pharan; Selah*. q. d. Attendite, expendite, ſtupete, celebrate iugiter hanc Dei excelſi in nos dignationem & beneficentiam, qua eius maieſtas nobis ſe oſtendere dignata eſt, imò noſtra ſe carne veſtire, vt nobis fieret frater, redemptor & ſaluator. Aliqui apud S. Hieron. ſic exponunt. *Sela* q. d. *Ipſe qui natus eſt in Bethlehem, & qui in Sina, id eſt, in monte Pharan, legem dedit, ſemper in vniuerſis beneficiis, præteritis, præſentibus & futuris, auctor eſt & largitor*. Valdè probabile eſt quod S. Chryſoſt. Nyſſen. & alij mox citandi cenſent, *ſelah* inſinuare inſignem aliquem affectum, quo pſallens, v.g. Dauid, pro mouente ſpiritu afficeretur: qui quia in poteſtate noſtra non eſt, non in omni pſalmo, neque in omni verſu à nobis haberi poteſt; ſed prout Spiritus ſanctus mouet cor, & affectus hoſce ei ſuggerit: & hanc eſſe cauſam cur in pſalmis, tam confusè ac citra vllam quam aſſequamur rationem, *ſelah* poſitum inueniatur; alibi verò, vbi illuſtriores videntur ſententiæ, omittatur. Porrò *ſelah* ter hoc cantico reperitur,

E

in

Digitized by Google

in Pſalmis verò ſeptuagies ſemel, pro quo Septuag. vbique vertunt διάψαλμα, quod Suidas interpretatur viciſſitudinem canendi, alij commutationem metri, alij pauſationem ſpiritus, alij alterius ſententiæ exordium, alij rythmi diſtinctionem, alij verò cuiuſdam muſicæ varietatis ſilentium eſſe dixerunt. Vnde liquet *ſelah* ad verbum, non ſignificare *ſemper*, vti rectè probat Burgenſis, ſed eſſe dumtaxat notam carminis & muſices, ideóque *ſelah* non tranſtulit noſter interpres, Septuag. verò tranſtulerunt διάψαλμα. Sed quæ, & qualis hæc nota fuerit, nemo veterum expreſſit: vnde nihil hîc certi afferre poſſumus. Quocirca Patres & interpretes in varias hîc abeunt ſententias & coniecturas. Nam Primò, Marinus in Lexico, cenſet *ſelah* ſignum fuiſſe altioris vocis in cantu, quo cùm peruenerant, pulſabant tantùm organa, & ob id ferè ſemper, inquit, ponitur in pſalmis illis, qui nomine מזמור *mizmor*, id eſt, cantiones & voce & organo canendæ, prænotantur. Inſuper *ſelah* ſupplet metri defectum, & carmen explet; ſicut Græci in carmine deficiente aliqua ſyllaba, vel pede, eum ſupplent addendo μὰ, ἐν, μήν, γὲ, aliáſque particulas encliticas. Ita ipſe.

Qualis nota carminis?

Secundò, Eugubin. in pſalm. 3. ait, *ſelah* eſſe idem quod certè; profectò, ſemper, vt vertit S. Hieron. cum vocis exaggeratione; quale eſt Amen, id eſt, fiat: qui & addit, ſe ſuſpicari Septuag. retinuiſſe Heb. *ſelah*, ſed ſcriptores per imperitiam pro eo poſuiſſe diapſalma. Sed hoc non videtur probabile.

Tertiò, Nyſſenus in Pſalm. tract. 2. cap. 10. ait, διάψαλμα eſſe ceſſationem & quietem derepente inter pſallendum factam, ad receptionem diuinitus miſſæ illuſtrationis. S. Hieron. epiſt. 136. videtur negare *ſelah* eſſe notam ſilentij: Quia, inquit, ponitur aliquando in fine pſalmorum. Sed ad hoc reſponderi & dici poſſet, fini vnius pſalmi ſucceſſiſſe initium alterius: *ſelah* autem poni in fin. pſalmi, vt ibi mens interquieſcat, & rei quæ canitur immoretur.

Quartò, alij cenſent *ſelah* denotare, ab altero choro eundem verſiculum eſſe canendum. Vnde noſter Lorinus in pſalm. 3. 3. putat *ſelah* geminationem cantus innuere, à rad. סלל *ſalal*, id eſt, aceruare, aggerere.

Quintò, S. Chryſoſt. Præfatione in Pſalmos: Mutatione facta, inquit, muſici carminis, aut rythmi, vel ſententiæ variatione, diapſalma ſcripſerunt interpretes, vt vir ſapientiſſimus Hippolytus ait.

Sextò, Euſeb. in pſal. 4. cenſet διάψαλμα eſſe ſignum ceſſationis, vt ſcilicet Spiritu ſancto inſiliente in alterum Prophetam, prior ceſſaret & taceret, darétque alteri locum, iuxta præceptum Apoſtoli 1. Corinth. 14.

Septimò, Agellius Præfatione in Pſalmos in fine, cenſet hac voce ſignificari mutationem chori totius, cùm cantorum Præfectus in medio pſalmi, partem reliquam alteri choro canendam tradidiſſet. itáque illam in pſallendo ſucceſſionem cantorum, διάψαλμα fuiſſe appellatam. nam ipſa vox διὰ interruptionem & viciſſitudinem pſallentium ſignificat, & ſimul vbi hæc viciſſitudo eſt, altera in pſalmo ipſo quoque ſententia ſuccedit; ſicuti fit dum finita vna periodo ſequitur altera. & veriſimile eſt nouæ ſententiæ nouum quoque concentum accommodari ſolitum. vt hæc tria ſimul omnia in diapſalmate inueniri neceſſe ſit, cantorum ſcilicet, concentus, & ſenten-

A tiæ mutationem. Omnes hæ ſententiæ in eo conueniunt, quòd διάψαλμα iuxta ſui etymon, denotarit mutationem aliquam carminis & cantus. Eandem ergo denotat *ſelah*: pro eo enim Septuag. & alij verterunt, διάψαλμα. Porrò ſi ex etymo *ſelah* coniicere licet, mutatio hæc fiebat vel eleuando, vel contendendo, vel continuando vocem. Radix enim *ſala* ſignificat aggerare, calcare, inſiſtere: & hoc ipſum ſignificare voluerunt alij interpretes, dum vertunt *ſemper*, vti initio dixi. Quocirca Genebrard. in pſalm. 3. & alij multi aſſerunt, *ſelah* ſignum eſſe non tantùm concentus muſici, ſed & exclamationis & attentionis, vt mens & cogitatio excitetur ad id quod canitur
B perpendendum & ponderandum.

Operuit cælos gloria eius.] Septuag. δύναμις, id eſt, virtus, ſiue potentia eius. q. d. Ille glorioſus ab Auſtro veniens, olim gloriam ſuam tum in cælo, tum in terra oſtendit, vt meritò eam admirantes laudibus celebrarint cælites & terrigenæ, præſertim Iudæi in Sina & deſerto, cùm viderunt fulgura, tonitrua, ignem, fumum in Sina, quibus gloria Dei cælum, id eſt, aërem, complere & operire videbatur. Rurſum, cùm è cælo eis dedit manna continuum, & coturnices, Exod. 16. item columnam ignis & nubis, aliáque portenta plurima. ita Chald. Arias, Clarius & Ianſen. Simili modo maieſtas eius ſuam gloriam, id eſt, glorioſam poten-
C tiam, vindictam & miſericordiam, oſtendet, cùm Babylonem, eiúſque monarchiam per Cyrum exſcindet, nóſque ex eius captiuitate liberabit, ait Albert. & Lyran.

Allegor. id factum eſt in Chriſti tum natiuitate, ait S. Hieron. glorioſa enim Dei ſapientia, potentia & bonitas cælum & terram compleuit, cùm Verbum caro factum, hominem Deo, & cælum terræ vniuit. Vnde meritò in ea cecinerunt angeli: *Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Tum in eius glorioſa doctrina, vita & miraculis, ac præſertim in glorioſa eius reſurrectione & aſcenſione ad cælum. ita Theodor. & Theophyl. Simili modo Pſaltes pſal.
D 56. 12. Dei immenſam gloriam celebrat dicens: *Exaltare ſuper cælos Deus, & ſuper omnem terram gloria tua.* Et Iſaias cap. 6. 3. vidit Seraphinos Deo acclamantes: *Sanctus, ſanctus, ſanctus, Dominus Deus exercituum: plena eſt omnis terra gloria eius.* Et Ezechiel cap. 1. vidit currum Cherubicum maieſtatis & gloriæ Dei, quatuor rotis per totum orbem celerrimè quaquauerſum agitari.

Splendor eius vt lux erit.] q. d. Claritas & ſplendor Dei in Sina fuit quaſi lux ſolis terram illuſtrans: apparuit enim in igne maximo. Vnde Deut. 32. 2. de eo dicitur: *In dextera eius ignea lex.* Vide ibi dicta. Ita Chald. & alij iam citati. Alle- VERS. 4.
E gor. naſcente Chriſto angelus paſtoribus eum annunciauit, & *claritas Dei circumfulſit illos*, Luc. 2. 9. Similiter omnibus virtutibus ſplenduit vita, paſſio, mors & reſurrectio Chriſti, quibus totum orbem illuminauit. Vnde S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. 32. ſic ait: *Splendor eius vt lux erit, quid eſt, niſi fama eius credentes illuminabit?* Chald. vertit, *porrò ſplendor eius vt ſplendor primigenius apparuit.*

Cornua in manibus eius.] Hebr. *cornua è manu eius ipſi.* q. d. In manu habet cornua, quæ ipſi ſunt robur, vt ea in hoſtes exſerens, illos iis configat. Quæres, quænam hæc cornua Dei? Primò, Vatabl. Mariana & Ianſen. accipiunt cornua, id eſt, radios lucis, quos Deus dans legem Moſi, ei afflauit & quaſi affixit in Sina, vt ſuam potentiam & terribi-

Cornua Dei quadruplicia.

Digitized by Google

lem vindictam Hebræis oſtentaret, ne legem ab eo datam violare auderent; vt Moſes hîc vocetur manus, id eſt, inſtrumentum & mediator Dei legiſlatoris, vibrans radios lucis, qui cornua vocantur, ob radiorum pyramidalem & tortuoſam figuram, qualem habent cornua. Et hinc Poëtas Vulcanum ignis & lucis præſidem, claudum finxiſſe, ait Gueuara. Vnde Syrus vertit, *ſplendor eius vt luxerit, & in cornibus manuum eius*, ſcilicet eſt ille ſplendor & lux.

2. Secundò, alij meliùs accipiunt radios lucis, quos ex ſe ſuiſque tabulis legis, quas dabat Moſi & Hebræis, vibrabat Deus. Vnde Vatabl. & Pagnin. vertunt, *ſplendores de manu eius fuerunt ei*; & Chald. *ſcintillæ à quadriga gloriæ eius prodierunt*. Tabulæ enim legis ignitæ radios longè eiaculabantur. Vnde Deuter. 32. 2. vocatur *ignea lex*. *Cornua* ergo *in manibus eius*, idem eſt cum eo quod præceſſit: *Splendor eius vt lux erit*. In hoc enim lucis & ſplendoris apparatu, quaſi in quodam tentorio & vmbraculo, Dei maieſtas, vis & fortitudo latuit, & ſeſe velauit ac abſcondit, vt eam videre Iudæi non poſſent, ſed admirari & adorare. Igneæ enim tabulæ in manibus Dei, radios pyramidales inſtar cornuum vibrantes, ſignificabant cornua & arma Dei eſſe ignem, hoc eſt eſſe ignea, efficaciſſima & penetrantiſſima, quæ in legis violatores vibraturus eſſet. Huic expoſitioni fauet verſio Syriaca, quam paulò antè recitaui.

3. Tertiò, Gueuara per cornua Dei accipit diabolum & mortem. Vnde Propheta hæc cornua explicans, inquit, ſubiicit: *Ante faciem eius ibit mors, & egredietur diabolus ante pedes eius*. q. d. Deus per diabolum & mortem, quaſi per duo cornua, in Chananæos, pro Iudæis pugnans, irruit, eóſque occidit, protriuit & expulit. Diabolus enim & mors ſunt vaſa, id eſt, inſtrumenta fortiſſima interfectionis Deo, vt ait Ezechiel cap. 9. 1. & quaſi narthecia fortitudinis eius.

4. Quartò, planiſſimè per cornua accipias robur, vires & arma Dei. horum enim ſymbola ſunt cornua. Alludit enim ad Deuter. 33. 17. *Quaſi primogeniti tauri pulchritudo eius: cornua rhinocerotis cornua illius: in ipſis ventilabit gentes*. Et pſal. 43. 6. *In te inimicos noſtros ventilabimus cornu*. Hinc tollere cornua, eſt animo efferri, vt pſal. 74. 5. *Dixi iniquis: Nolite iniquè agere, & delinquentibus: Nolite exaltare cornu, nolite extollere in altum cornu veſtrum, nolite loqui aduerſus Deum iniquitatem*. Simile eſt illud Poëtæ:

Namque in malos acerrimus, parata tollo cornua.

Senſus eſt, q. d. Deus poſt datam legem in Sina, vt eam ſuúmque populum tueretur, inſtar tauri fortis & ferocis aſſumpſit & exſeruit robur ſuum, vires & arma, quaſi fortiſſima cornua, quibus angelus Hebræorum dux per deſertum inſtructus, ab eis mortem & dæmonem repulit, eáque in Chananæos immiſit, eóſque diſperdidit, ac pro eis in eorum terra collocauit & ſubſtituit Hebræos. Simili modo Deus Chaldæos per Cyrum & Darium, quaſi per duo ſua cornua, pérque eorum arcus, cornuum ſpeciem habentes, configet & diſperdet, pro Iudæis ſuis liberandis, inquit Albert. Hugo & Lyran.

Alleg. cornua Chriſti ſunt cornua crucis.

Myſticè, cornua Chriſti eſt crux, ſeu fortitudo crucis, qua ſuperauit dæmones omneſque hoſtes, ita vt ante currum ſuum triumphalem victos in triumphum ducat mortem & diabolum. Hinc Chriſtus factus eſt nobis cornu ſalutis, vt canit Zacharias Lucæ 1. 69. ita S. Hieron. Theophyl.

A Rupert. Haymo, Ribera, Emmanuel hîc, & S. Auguſt. loco iam citato, Euſeb. l. 6. Demonſtr. Euangel. cap. 15. S. Cyprian. lib. 2. contra Iudæos cap. 21. Cornua ergo crucis fuerũt cornua & arma Chriſti, quibus confregit ſuos noſtróſque inimicos. Iam licèt propriè manus Chriſti fuerint in cruce eiúſque cornibus, tamen viciſſim crux eiúſque cornua fuerunt in manibus Chriſti: tum quia claui crucis fuerunt in manibus Chriſti: tum quia crucis diſtẽſio & cruciatus fuit in manibus Chriſti: tum quia cornua, id eſt, robur Chriſti, fuit in manibus eius crucifixis; hiſce enim ſoluit lytrum pro peccatis noſtris, nobiſque meruit gratiam & ſalutem: tum denique per hypallagen Hebræis vſitatam, cornua crucis fuerunt in manibus, quia B manus fuere in cornibus crucis. Sic calceamenta dicuntur eſſe in pedibus, id eſt, pedes in calceamentis, Exodi 12. 11. Sic Poëta ait: *Perflauit fiſtula buccas*, pro *perflauit bucca fiſtulam*. Vnde Arabicus vertit, *in ciuitate manuum ſuarum poſuit fortitudinem ſuam in templo*.

Tropol. charitas & humilitas ſunt cornua Chriſti.

Tropol. hæc cornua fuerunt patientia, humilitas, cæteræque virtutes Chriſti, ſed præſertim incenſa, inuicta & fortiſſima eius charitas, amórque in Deum & homines, quæ eum ad crucem & mortem adegit. Hiſce amoris ſui telis vulnerauit corda primorum Chriſtianorum, præſertim Martyrum, vt S. Stephani, S. Pauli, S. Ioannis, S. Ignatij, S. Laurentij, &c. eáque ad ſe redamandum, ac vitam pro vita reddendam coëgit & accendit, vt C deſiderio inſatiabili martyrij & patiendi plurima pro Chriſto arderent. Vnde Septuag. vertunt, *cornua in manibus eius, & poſuit dilectionem robuſtam fortitudinis ſuæ*. Nimirum idcirco, ait S. Hieron. *Deus Pater operuit cælos gloria, & terram repleuit laude, & cornua, id eſt, regnum, poſuit in manu filij ſui, vt faceret dilectum ſuum ab hominibus diligi, non leuiter, ſed in virtute*, id eſt, vehementer & fortiter. Fortis enim ſicut mors fuit eius in nos dilectio, dura ſicut infernus æmulatio, quę proinde fortes & validas amoris ſui ſagittas, vtpote igneas, in nos iacit, quibus mentes noſtras ſauciat & penetrat, vt quaſi cerui iaculo amoris eius confixi, per cruces, per tela, per hoſtes & ignes poſt eum curramus, dicentes cum S. Paulo: *Quis nos* D *ſeparabit à charitate Chriſti? tribulatio? an anguſtia? an fames? an nuditas? an periculum? an perſecutio? an gladius?* &c. Hæc fuerunt cornua S. Stephani, quibus Paulum alióſque confixit & Chriſto ſubiugauit. Audi S. Fulgentium ſerm. de S. Stephano: *Stephanus vt nominis ſui coronam meruiſſet accipere, charitatem pro armis habebat, & per ipſam vbique vincebat. Per charitatem Dei, ſæuientibus Iudæis non ceſſit: per charitatem proximi, pro lapidantibus interceſſit. Per charitatem arguebat errantes, vt corrigerentur: per charitatem pro lapidantibus orabat, ne punirentur: charitatis virtute ſubnixus vicit Saulum crudeliter ſæuientem, & quem habebat in terra perſecutorem, in cælo meruit habere* E *conſortem*.

Ibi abſcondita eſt fortitudo eius.] Pagnin. *ibi fuit abſconſio fortitudinis eius*; Tigurina, *illic latibulum fortitudinis eius*; Vatabl. *ibi fuit reuelata & detecta fortitudo eius, quæ prius erat abſcondita. Ibi*, ſcilicet tum in ſplendore, tum in cornibus & manibus; id eſt, potentibus ſuis operibus per Moſen & Ioſue editis, Deus latens abſcondebat ſe ſuámque maieſtatem & fortitudinem: paríque modo eam abſcondet in expugnatione Babylonis & liberatione Iudæorum per Cyrum. In Cyro enim

erat

Digitized by Google

erat fortitudo Dei abſcondita, ait Albertus. Allegor. in infirmitate humanitatis, paſſionis & crucis Chriſti abſcondita fuit eius maieſtas, diuinitas & fortitudo immenſa. Vnde eam exſerens in paſſione, totam terram ingenti terræ motu concuſſit, ſaxa & rupes diſſecuit, ſolem & lunam obſcurauit. Septuag. vt dixi, vertunt, *poſuit dilectionem robuſtam fortitudinis ſuæ*, id eſt, *per fortitudinem ſuam, puta Pater per Filium ſuum*, inquit Cyrill. in Catena. Aut, vt alij, q. d. Dum Chriſtus natus & paſſus eſt pro nobis, oſtendit nobis robuſtum ſuum amorem. Paſſus enim eſt non ex infirmitate, ſed ex valida fortique dilectione; ita vt fortitudo eius & robur fuerit dilectio, ac viciſſim dilectio illi fuerit robur & fortitudo ad omnes labores, dolores & cruces fortiter ſuperandas. ita Theodor. & Theophyl. Aut, vt alij, q. d. Poſuit dilectionem robuſtam fortitudinis ſuæ, hoc eſt, iuxta menſuram immenſi amoris, admenſus eſt Deus Pater Filio potentiæ ſuæ vim, quam tum ad eius agones, labores & dolores immenſos generosè ſuſtinendos; tum ad eius exaltationem & gloriam immenſam, in reſurrectione & aſcenſione in cælum oſtendendam adhiberet & exereret. Vbi enim amor eſt machina, quanta ſperari poteſt eleuatio ponderum, etiam maximorum? Omnis enim ponderis pondus & libramentum eſt amor. Verè S. Auguſt. *Amor meus pondus meum, eò feror quocumque feror. Nam velut amores corporum*, ait idem lib. 11. de Ciuit. cap. 28. *momenta ſunt ponderum, ſiue deorſum grauitate, ſiue ſurſum leuitate nitantur. Ita enim corpus pondere, ſicut animus amore fertur quocumque fertur.* Et S. Gregor. *Machina mentis eſt vis amoris, quæ dum hanc à mundo extrahit, in alta ſuſtollit.* Et S. Bernard. *Labor meus vix eſt vnius horæ, & ſi maioris moræ, non ſentio præ amore.* Ita Chriſtus amoris pondere ſuperauit omne paſſionis & crucis pondus, adeo conſtanter, vt illud præ leuitate non videretur ſentire. Rurſum, pondus amoris quo in eum ferebatur & deprimebatur Pater, tantum erat, vt æternum & diuinum gloriæ pondus, quod illi reſurgenti & aſcendenti dedit, præ eius amore, & præ Filij meritis, leue & exiguum ei videretur.

Tropol. charitas & humilitas ſunt cona Chriſti.

Pondus ordis eſt amor.

Vers. 5. *Ante faciem eius ibit mors.*] Hebr. דֶּבֶר *deber*, id eſt, peſtis, & inde conſequens mors. ita Aquila, Symmachus, Quinta editio, noſter, Pagnin. Tigurina, Clarius, Arias & Vatab. Verùm Septuag. & Theodotion aliis punctis legentes דָּבָר *dabar*, id eſt, verbum, vertunt, *ante faciem eius ibit verbum*, quo ſcilicet iubebit hoſtes occidi. Loquitur de peſte & ſtrage quam Deus immiſit Chananæis, quæ eos attriuit, vt venientes Hebræi in Chanaan, eam facilè occuparent, iuxta id quod promiſerat per Moſen Exodi 23. 27. *Terrorem meum mittam in præcurſum tuum, & occidam omnem populum ad quem ingredieris*, &c. *emittens crabrones priùs, qui fugabunt Heueum, & Chananæum, & Hethæum, antequam introeas*: idque reipſa Deum præſtitiſſe, patet Ioſue 24. 12. Similes plagas præmiſiſſe Deum in Chaldæos, vt à Cyro facilè vincerentur, docet Lyran.

Allegor. Chriſtus ſua cruce & morte debellauit mortem & diabolum, eóſque quaſi ante ſe in triumphum duxit, vti docet Apoſtolus Coloſ. 2. 15. præſertim cùm per Apoſtolos diabolum ex templis & idolis, æquè ac ex mentibus hominum expulit.

Egredietur diabolus ante pedes eius.] Pro *diabolus* hebr. eſt רֶשֶׁף *reſeph*, quod ſignificat omne id quod inſtar auis volando adurit, & adurendo volat, vt fulgetra, ſcintillas, ſagittas ignitas: inde ſignificat diabolum, de quo ait Chriſtus Luc. 10. 18. *Videbam ſatanam ſicut fulgur de cælo cadentem.* hic enim quaſi fulgur in terra omnia afflat, omnia vaſtat, omnémque quam poteſt noxam hominibus affert. Quocirca Homerus & Gentiles ex hoc Luciferi caſu finxerunt deam Aten, id eſt, noxam, quæ à Ioue cælo deturbata in terra vires ſuas exſerat, omnibúſque noceat: illam enim homines vniuerſis malis implicare; mentes ſeducere ac perturbare. ita Villalpando Ezech. 28. 23. Vide quæ de *reſceph*, dixi Deuter. 32. 24. Significat ergo Habacuc, quòd Deus per diabolum & angelos malos, vt ait Pſaltes pſal. 77. 49. fulgetra, peſtes, ſagittas igneas, &c. in Chananæos immiſerit ante ingreſſum Hebræorum in Chanaan, quibus eos protriuit & diſperdidit. Vnde Tigurina vertit, *faciem eius antecedit lues, & egreſſa eſt deflagratio ad pedes eius*; Chald. verò, *ab eius conſpectu emiſſus eſt angelus mortis, & prodiit in flamma ignis verbum eius*; alius, qui citatur in editione Rom. Septuag. *ante faciem eius præcedet ruina, & ad pedes eius ſequentur maxima volatilium*; Syrus & Arabicus Antiochenus, *exibit volucris* (auis) *ad pedem eius*, vel *ad ouile eius*, vel *ad tranſmigrationem eius*; Arabicus Alexandrinus, *verbum incedet corã eo: egreſſus eſt autem in agros; ſequentur verò illum volucres.*

Alleg. S. Hieron. hoc refert ad diabolum tentantem Chriſtum in deſerto, qui ab eo victus turpiter aufugit. Pleniùs id referas ad totam vitam & mortem Chriſti ac Apoſtolorũ: hiſce enim ſenſim proſtratus & eiectus è mundi regno eſt diabolus.

Stetit.] Non diabolus, ſed Deus victor mortis & diaboli. q. d. Deus poſt longam cum Hebræis peregrinationem per deſertum, multáque bella & diſcrimina, victor ingreſſus in Chanaan, ibi in tabernaculo & arca fœderis conſtitit in Galgalis, Ioſue 4. 19. ac terram promiſſam per Ioſue cap. 15. dimenſus, æqua ſorte diſtribuit inter duodecim tribus Iſraël, cùm priùs ſolo quaſi aſpectu & minaci vultu, diſſoluiſſet & perdidiſſet gentes Chananæorum, eorúmque reges & principes, qui giganteo robore, magnitudine & multitudine militum, quaſi montes quidam firmi, æterni & inexpugnabiles eſſe videbantur, ac per multa ſæcula regiones illas inuicti poſſederant: ſed æternitas Dei, putà Deus æternus ſedens in propitiatorio & arca inter Cherubim, certis, ſecuris & victricibus itineribus deducens populum Iſraël, per hoſtes hoſce ſuos victor incedens, eos incuruauit, contriuit atque comminuit. Simili modo Deus per Cyrum expugnata Babylone, in ea quaſi victor conſtitit, indéque ſubiectas Babyloni regiones dimenſus, inter principes Cyri diſtribuit, profligatis omnibus qui Chaldæorum partes propugnabant. ita Albert. Lyran. & Hugo. Vnde Syrus vertit, *ipſius ſunt inceſſiones* (itinera) *quæ à ſæculo; greſſus, & greſſuum veſtigia*; Arabicus Antiochenus, *infirmati ſunt colles qui ſunt à ſæculo: illi perſeuerantia quæ eſt à ſæculo*; Arabicus Alexandrinus, *contritæ ſunt valles in fortitudine eius, & laxati ſunt colles in perpetuum: egreſſiones eius à ſæculis æternis.* Vers. 6.

Alleg. Chriſtus æternus omnes gentes Apoſtolis dimetiens & diſtribuens, vti S. Ioanni Aſiam, S. Matthæo Æthiopiam, S. Andreæ Achaiam, S. Thomæ Indiam, &c. eas omnes ſibi ſuæque fidei ſubiecit, idque dum cognoſcerent & admirarentur itinera æternitatis eius immenſa, quæ ipſe hominum

Digitized by Google

minum cauſa confecit, vt è cœlo & æternitate ad terram tempúſque noſtrum, factus homo deſcenderet: nam *egreſſus eius à diebus æternitatis*, ait Michæas cap. 5. 2. Audi S. Aug. lib. 18. de Ciuit. cap. 32. explicantem verſionem Septuag. *Stetit & terra commota eſt: quid eſt, niſi quod ſtetit ad ſubueniendum, & terra commota eſt ad credendum? Reſpexit & tabuerunt gentes, hoc eſt, miſertus eſt & fecit populos pœnitentes. Contriti ſunt montes violentia, hoc eſt, vim facientibus miraculis elatorum contrita eſt ſuperbia. Defluxerunt colles æternales, hoc eſt, humiliati ſunt ad tempus, vt erigerentur in æternum. Ingreſſus æternos eius pro laboribus vidi, hoc eſt, non ſine mercede æternitatis laborem charitatis aſpexi.*

Itinera æternitatis Dei quæ? 1. Quæres, quænam ad literam ſint itinera æternitatis? Primò, Vatabl. per hæc itinera intelligit motus orbium cœleſtium: hi enim ſunt conſtantes & quaſi æterni, q. d. Deus non ſolùm gubernat colles ſæculi, id eſt, homines potentes, & mundum hunc inferiorem, ſed & itinera æternitatis, id eſt, mundum ſuperiorem orbéſq; & motus cœleſtes. Multi enim Gentiles putarunt regna, & res humanas à ſtellis regi, hocque eſſe fatum. Ex quo, ait Arias, regum & principum faſtidioſa inſolentia ortum habuit, vt ſe cæterorum dominos natura & fato eſſe crederent, & tãquam montes quoſdam & colles, cæteris mortalibus ſe principes cœleſti quodam iure conſtitutos, quo dementiæ morbo vtinam Chriſtiani principes non teneantur. Nuper quidam primarius rogatus, cur tali calculum ad principatum dediſſet, reſpondit: *Sic erat in fatis.* Cui argutè alter: *Imò ſic erat in fatuis.* Error hic eſt certus: nam cœli & ſtellarum nulla eſt vis ad regna & imperia, ſed ea conſignantur ex ſolo Dei conſilio & voluntate, qui pro arbitrio hunc humiliat, illum exaltat, & regna ab vno ad alium transfert. *Domini enim ſunt cardines terræ, & poſuit ſuper eos orbem*, vt canit Anna 1. Reg. 2.

2. Secundo, Hebr. עוֹלָם *olam* ſignificat ſæculũ, mundum. Vnde ſic planè & clarè vertas, *incuruati ſunt à Deo colles olam*, id eſt, mundi & ſæculi, quia itinera, id eſt, ſucceſſiones & viciſſitudines *olam*, id eſt, mundi & ſæculi, eius ſunt. Quocirca Chald. vertit, *poteſtas ſæculi illius eſt*, q. d. Deus incuruat colles, id eſt, principes ſolio ſuo deiicit, alióſque ſubſtituit, quia ipſe præeſt mundo & ſæculo, eiúſque itinera, id eſt, ordinem, gyrationem, motus & viciſſitudines moderatur, regit & diſtribuit ad libitum.

3. Tertiò, *olam* Septuag. & noſter vertunt, *æternitatem.* radix enim עָלַם *alam*, ſignificat abſcondere: inde *olam* vocatur æternitas, cuius duratio & finis eſt abſconditus & impenetrabilis: quia æternitas eſt duratio immenſa quæ nullum habet terminum, q. d. Colles olam, id eſt, æternitatis, putà principes Chananæi, qui iactabant ſe ab omni æuo & ſæculo Chananæam poſſediſſe, ac in omne æuum poſſeſſuros, incuruati, loco & regno moti, depreſſi & contriti ſunt à Deo, qui illis longè eſt antiquior, ac prior Chananæam poſſedit: quia ipſi ſoli ſubſtant itinera æternitatis, id eſt, omnium temporum & ſæculorum viciſſitudines, volubilitates & ſeries, quæ ſub ipſius æternitate per partes, quaſi per varias vias & itinera decurrunt, tranſeunt & perambulant (vnde Hebr. הֲלִיכוֹת *halichot*, quod noſter vertit, *itinera*, propriè vertas, *perambulationes* vel *tranſitus*) ipſe enim eſt rex ſæculorum, præſes temporum, dominus, &, vt Syri

A loquuntur, *gigas æternitatis*. Vnde Pagninus vertit, *incuruauerunt ſe colles longi temporis ab itineribus ſæculi eius.* Æternitas enim Dei eſt fons, origo & cauſa omnium temporum & ſæculorum: hæc enim ab illa emanant & oriuntur, ſunt radius à ſole, ſicut aqua ex fonte, ſicut ſcintilla ex igne. Quare ſicut varij radij viciſſim & ſucceſſiuè emanant à ſole, variæ aquæ ex fonte, variæ ſcintillæ ex igne; ſed idem ſemper manet conſtátque ſol, idem fons, idem ignis, qui hos radios, has aquas, has ſcintillas iugiter eiaculatur: ita varij dies, anni, ætates, tempora, omnéſque ſæculorum ordines & viciſſitudines ab æternitate Dei emanant; ſed ipſa ſibi ſemper eadem fixa & immota conſtat æternitas. Ipſa enim eſt, **Deus eſt gigas æternitatis.**

B id quod in rota axis, quod in circulo centrum. **Æternitas eſt axis ſæculorum.** Sicut enim circa axem voluitur rota, & circa centrum circulus, putà ſicut circa centrum terræ gyrant, & voluuntur omnes orbes cœleſtes & elementares: ita circa æternitatem quaſi axem & centrum rotant & voluuntur omnia tempora, & quæcunque per tempora ſingula oriuntur, occidunt, veniunt, abeunt; attolluntur, ſublata incuruantur & deprimuntur. Hinc Cæſar Ripa in Iconologia parte 1. pag. 159. pingit diuinitatem quaſi matronam albis veſtitam, habentem in capite flammam ignis, quæ in tres partes æqualiter ſe diſpertit. vtraque manu tenet globum è lapide lazuli, vtrique inſidet flamma. Veſtis alba deno-

C tat puritatem diuinæ eſſentiæ: flamma eius amorem & ardorem: ſectio in tres partes æquales, Trinitatem perſonarum: globus ſphæricus æternitatem; eámque duplicem, vnam quam in ſe habet, alteram quam angelis & hominibus beatis in ſui fruitione communicat, idque per Chriſtum qui duplicem habet naturam vndequaque perfectam, ideóque quaſi ſphæricam. Hinc rurſum Deus ob ſuam æternitatem omnia tempora complectentem, vocatur *æuum æuorum* à S. Dionyſio cap. 5. de Diuin. nomin. Et S. Bern. ſerm. 80. in Cant. *Tempora*, inquit, *ſub ea* (diuina & æterna natura) *tranſeunt, non ei: futura non expectat, præterita non recordatur, præſentia non experitur.*

D Itinera ergo æternitatis ſunt itinera temporis, putà præteritum, præſens & futurum, quæ ſub æternitate decurrunt & tranſeunt: decurrente enim, &, vt ita dicam, itinerante tempore quolibet, noſtro modo concipiendi videtur cum eo pariter decurrere & itinerari æternitas illi connexa & commenſa, vt illud propellat, cogátque ſequenti & ſuccedenti locum cedere. Alludit ad itinera Hebræorum in deſerto per 40. annos, quibus Deus cum illis continuè profectus eſt ad inuadendos & debellandos Chananæos: hæc enim itinera, quia tam longa, fuerunt *olam*, id eſt, ſæculi, & ſæcularis cuiuſdam æternitatis. Pleniùs S. Aug. libr. 1. Confeſ. cap. 6. *Summus*, inquit, *es,*

E *& non mutaris: neque peragitur in te hodiernus dies, & tamen in te peragitur, quia in te ſunt & iſta omnia: non enim haberent vias tranſeundi, niſi contineres ea. Et quoniam anni tui non deficient, anni tui hodiernus dies: & quàm multi iam dies noſtri & patrum noſtrorum per hodiernum tuum tranſierunt, & ex illo acceperunt modos, & vtcumque extiterũt, & tranſibunt adhuc alij, & accipient, & vtcunque exiſtent. Tu autem idem ipſe es, & omnia craſtina atque vltrà, omniáque heſterna & retro, hodie facies, hodie feciſti.*

Denique propriè itinera vel *deambulationes æternitatis ſunt ei*, ſcilicet Deo, vt habent Hebr

q. d.

Digitized by Google

Deus eſt gigas æternitatis.

q.d. Deus deambulat, id eſt, degit, verſatur, viuit & viget in altis illis ſuis montibus æternitatis, indéque ſubiectas haſce valles & colles temporum, regnorum & ſæculorum deſpicit, incuruat, immutat, moderatur & dirigit prout ei libuerit. Rurſum, ex æternis hiſce ſuis ſæculis, quæ mente fingimus æternitati eius coexſtitiſſe, magnis quaſi itineribus contendit, id eſt, plurima & infinita quaſi ſæcula tranſmiſit, peruaſit & peruenit ad initium temporis, quo mundum creauit, conſeruat, exornat, gubernat, immutat; atque ad initium ſynagogæ ſuæ, vt nimirum expulſis & contritis Chananæis per Ioſue, in eorum regione collocaret Iſraëlem, in eóque fundaret ſuam Eccleſiam, ſuum templum, ſuum ſacerdotium & regnum; quod propriè hîc ſpectat Habacuc. Quocirca Gueuara per æternitatem accipit Deũ æternum: nullum enim attributum Dei maieſtatem hominibus magis admirandam & reuerendam facit, quàm æternitas. q.d. Contriti ſunt colles, id eſt, principes Chanaan, itinerante cum Hebræis, pro eiſque depugnante Deo, qui eſt ipſa æternitas, id eſt, æterna maieſtas: quia vbicunque illa in Chanaan itinerans cum eis fixit pedem, ibi ſibi ſuiſque Hebræis ſedem conſtituit. Olim enim pedis immiſſione in agrum vel locum fiebat vſucapio, id eſt, capiebatur loci poſſeſſio. Vnde illud pſalm. 59.10. *In Idumæam extendam calceamentum meum.* q.d. Immiſſione calcei & pedis occupabo & vendicabo mihi Idumæam. Porrò ludit Propheta in voce *olam*: nam priùs *colles olam* vocat principes mundi, mox itinera æternitatis Dei: quia aliud eſt *olam* Dei, aliud *olam* hominum & principum. *Olam* Dei eſt cœlum & æternitas: *olam* hominum eſt terra & tempus. Sic Apoſtolus ludit in voce *peccatum*, dicens: *Chriſtus de peccato damnauit peccatum.* &, *Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit,* 2. Corinth. 5.21.

Æternitas eſt æternitas ſæculorum.

Myſticè.

Myſticè S. Bernard. ſerm. 10 in pſalm. *Qui habitat*: Itinera, ait, æternitatis æternique Dei ſunt miſericordia & veritas. *Ab his itineribus incuruati ſunt colles mundi, ſuperbi dæmones, principes mundi huius, qui viam veritatis & miſericordiæ neſcierunt. Quid illi & veritati, qui mendax eſt & pater eius? quando ille vnquam miſericors fuit, qui homicida erat ab initio? In hunc ergo modum tumidi illi colles incuruati ſunt ab itineribus æternitatis, dum à viis Domini quæ rectæ ſunt, per anfractus ſuos & diſtorta, non tam itinera, quàm præcipitia corruerũt. Quàm verò prudentius atque vtilius alij quidem colles ab his itineribus incuruati & humiliati ſunt ad ſalutem? An non humiliatos iam cernere eſt colles mundi, dum ſublimes quique atque potentes deuota ſubiectione inclinantur ad Dominum, & eius veſtigia adorant? Nunquid non incuruantur; cùm ab ipſa ſua pernicioſa celſitudine vanitatis & crudelitatis, ad humiles ſemitas conuertuntur, miſericordiæ & veritatis?*

Moral. itinera ſeptem æternitatis ex S. Bonauent.

Moraliter ſcripſit S. Bonauent. opuſculum de ſeptem itineribus æternitatis, quod exſtat tom. 2. opuſcul. eius, in quo doctè & piè more ſuo docet & deſcribit ſeptem itinera ad ingrediendum intrinſecum ſecretum & æternum, quod eſt animæ patria, putà ipſum penetrale diuinitatis & æternitatis Dei, in quo conſiſtit æterna vita & beatitudo noſtra.
1. Primum iter, inquit, eſt æternorum recta intentio, vt ſcilicet anima aggrediatur vnum æternum intendendo, vnum æternum attendendo, vnum æternum ingrediendo, in

A vno æterno permanendo, propter vnũ æternum, quod eſt optimum & vnum neceſſarium, & finis quietans & conſummans multitudinem omnium deſideriorum in vnum, quod non auferetur ab eo in æternum, quod Magdalenæ aſſignauit Chri-
ſtus Lucæ 10.42. Secundum iter æternitatis, eſt 2.
æternorũ ſtudioſa meditatio, iuxta illud S. Greg. 4. Moral. 28. *In ſolitudine manere eſt à ſecreto cordis terrenorũ deſideriorum tumultus expellere, & in vna intẽtione æternæ patriæ, in amorem intimæ quie-
tis anhelare.* Tertium iter eſt æternorum limpi- 3.
da contemplatio (quæ eſt apex & culmen meditationis) quam ex Richardo ita deſcribit: *Contemplatio eſt libera mentis perſpicacia, in ſapientiæ ſpectacula cum admiratione ſuſpenſa*, iuxta illud
B Iob 7. *Suſpendium elegit anima mea.* Suſpendium illud eſt extenſio mentis in æterna ſpectacula, vt cùm fieri poteſt nunquam ex intentione voluntatis, ſed ſola interpellatione neceſſitatis, acies mentis inde flectatur, vt dicit Pſalmiſta: *Oculi mei
ſemper ad Dominum.* pſalm. 24. Quartum iter eſt 4.
æternorum charitatiua affectio, de qua S. Bern. ſerm. 83. in Cant. *Magna res eſt amor ſi ad ſuum recurrit principium, ſi ſuæ origini reducitur, ſi refuſus ſuo fonti ſemper ex eo ſumit, vnde iugiter fluat.* Amor enim transformat amantem in ſimilitudinem amati in quantum poteſt, non ſolùm quantum ad ſubſtantiam, ſed & quantum ad operationes arduas & difficiles. Vnde S. Greg. lib. 7. Mor. cap. 6. *Sancti viri,* inquit, *cùm ad deſiderium æter-*
C *nitatis anhelant, in tanta altitudine vitæ ſe ſubleuãt, vt audire iam quæ mundi ſunt graue ſibi ac deprimens pondus credant. Valde enim intolerabile æſtimant, quidquid id non ſonat quod intus amant.* Et inferiùs cap. 7. *Et multiplicata charitate maioribus deſiderijs æſtuant, & iam peruenire ad vitam ſpiritus, etiam per cruciatus corporis anhelant.* Ita ſponſa Cant. 5. *Adiuro, ait, vos filiæ Ieruſalem, vt annuncietis dilecto meo quia amore langueo.* q. d. Præ magnitudine amoris omnia temporalia ſunt mihi faſtidium; vnde langueo. Languor autem iſte cauſatur ex amore perfecto. O quàm durum eſt amanti, animum dimidiare cum Chriſto & mundo! Rurſum: *Nihil tam durum & ferreum, quod non igne amoris vincatur,* ait S. Auguſt. libr.
D de Moribus Eccleſiæ cap. 22. Quintum æterni- 5.
tatis iter; eſt æternorũm occulta reuelatio. Aſſidua enim reuelationum ſpiritualium ruminatio præbet aſſiduum cognitionum & exultationum mentis incrementum; & ex hoc mens exceſſum æternorum, & ingreſſum occultorum conſequitur. Qui enim ardentiùs diligunt, profundiùs conſpiciunt, & ſubtiliùs diſcernunt, & euidentiùs cognoſcunt: quanto ergo æterna ardentiùs amantur, tanto perfectiùs cognoſcuntur. Vnde S. Greg. 18. Moral. dicit: *In ſanctis fit æternitas, aſpiciendo Dei æternitatem.* Sic irradiente menti ra-
E dio diuino, ducitur illa cum Moſe in caliginem occulti ſilentij, in qua reuelatè & verè apparet Dominus ſuperintellectualiter, ait S. Dionyſius
de Myſt. Theol. cap. 1. Sextum iter eſt æterno- 6.
rum experimentalis quædam prægustatio, quam habuit Pſaltes dicens pſalm. 33. *Guſtate & videte quoniam ſuauis eſt Dominus.* Et ſponſa Cantic. 2. *Fructus eius dulcis gutturi meo.* & cap. 5. *Comedi fauum cum melle meo.* Fauus, inquit Orig. eſt cera virginea cellulis diſtincta, melle repletis. Quid ergo eſt aliud, *Comedi fauum cum melle meo,* niſi manducare corpus virgineæ carnis, dulciſſima diuinitate repletum? & ſic per guſtum huma-

Digitized by Google

nitatis peruenitur ad guſtum diuinitatis, & ideo ad prælibamen æternitatis. Talem prægustum & prælibationem æternæ vitæ multi Sancti ſenſerunt,& ſentiunt in pia & ardenti ſumptione Euchariſtiæ. De hiſce loquens S. Gregor.libr. 24. Moral. cap.7. explicans illud Iob, *Videbit faciem eius in iubilo*; *Pleriqúe*, inquit, *contemplatione quadam retributionis æternæ, etiam prius quàm ſpolientur carne, hilareſcunt, dum in iubilo faciem Dei conſpiciunt: quod fit, cùm aliquis ſpiritualem oculum in radio æterni ſolis figit. Ibi lumen viuens videt: quia iam omni mutabilitatis viciſſitudine atque obumbratione calcata, veritati æternitatis inhæret, eique inhærendo quem cernit, ad ſimilitudinem incommutabilitatis aſſurgit, atque in ſemetipſam auctoris ſui inconuerſibilem ſpeciem dum reſpicit, aſſumit. Quæ enim ad mutabilitatem per ſeſpſam lapſa eſt, ad immutabilitatis ſtatum immobilem videndo formatur.* Septimum iter eſt æternorũ meritoria operatio, ſiue deiformis, id eſt, diuinæ operationi conformis, actio, mores & vita. *Opera enim illorum ſequuntur illos*, Apoc. 14. Sicut, inquit S.Bern. libr.5. de Conſider. cap.5. Deus in Seraphim amat vt charitas, in Cherubim noſcit vt veritas, in Thronis ſedet vt æquitas; oportet etiam vt nos quantum poſſumus, Deum ſummum bonum diligamus, vt ſummam veritatem cognoſcamus, & vt ſummam æquitatem in nobis teneamus: & ſic erimus bene ordinati quoad Deum, per deiformes operationes, vt ferueamus amore cum Seraphim, luceamus ſcientia cum Cherubim, ſpiritales facti iudicemus omnia cum Thronis. *Quamuis ergo in vſu operis ſit temporalitas, tamen in intentione debet eſſe æternitas*, ait S. Gregor. 22. Moral. cap.22. Ad hæc ducit nos Chriſtus, qui eſt via, veritas & vita, qui facit vt noſtra conuerſatio in cœlis ſit. ipſe enim æternitatis nobis aditum deuicta morte reſerauit. Hæc & multò plura verbotenus, licet ſparſim, S. Bonauent.opuſc.citato. Felix, qui hiſce itineribus ad beatam æternitatem contendit. Felix, qui celerem temporum & ſæculorum omnium volubilitatem tranſcendens, ſuper anni ſoliſque vias ſe librans, mentem figit in ſtabili & immobili æternitate. Felix, qui ſpretis vanis & caducis terræ bonis, iugiter circulantibus, viuit æternis & ſolidis, viuit æternitati iugiter conſiſtenti.

Quatuor gradus æternitatis S.Auguſt.

Simili modo S.Aug. (vel quiſquis eſt auctor) tract. de Scala paradiſi tom.9. quatuor huius ſcalæ gradus aſſignat, ſcilicet lectionem, meditationem, orationem, contemplationem. Lectio enim eſt iter ad meditationem, meditatio ad orationem, oratio ad contemplationem. *Contemplationis enim*, inquit, *adeptio ſine oratione, aut rara, aut miraculoſa. primus gradus eſt incipientium, ſecundus eſt proficientium, tertius eſt deuotorum, quartus beatorum. lectio ſine meditatione arida eſt: meditatio ſine lectione erronea eſt: oratio ſine meditatione eſt tepida: meditatio ſine oratione infructuoſa: oratio cum deuotione contemplationis eſt acquiſitiua.*

Vers. 7.

Pro iniquitate vidi tentoria Æthiopiæ.] Vatabl. *in nihilum redacta vidi tentoria Æthiopum.* Hebr. enim אָוֶן *auen* & iniquitatem, & nihilum ſignificat. Putant Chald. Arias & Clarius hîc celebrari victoriam Othonielis, qua liberauit Hebræos à ſeruitute Chuſan Raſathaim regis Meſopotamiæ, Iudic.3. & ad victoriam Gedeonis, quam retulit de Madianitis, Iudic 6. quia nominatur hîc Madian, & quia in Hebr. eſt Chuſan, non

A Chus, vel Chuſim, quod propriè ſignificat Æthiopiam & Æthiopes. Verùm Septuag. S. Hieronym.& alij, Chuſan vertunt Æthiopiam: Chuſan ergo per paragogen idem eſt quod Chus, ſicut Melchom idem eſt quod Melech & Moloch. Nam Habacuc hîc tantùm celebrat miracula Dei patrata à tempore egreſſus ex Ægypto vſque ad ingreſſum in Chanaan, vt patet ex ſequentibus; non autem ea quæ poſtea in Chanaan per Othonielem & Gedeonem Deus patrauit. Porrò iidem hîc ſunt Madianitæ & Æthiopes. Madianitæ enim in Script. vocantur Æthiopes, ſcilicet Orientales, ſicut Abyſſini ſunt Æthiopes Occidentales. Vnde vxor Moſis Madianitis, vocatur Æthiopiſſa Numer. 12. 1. Vide ibi dicta.

B Senſus ergo eſt q.d. Vidi, id eſt, cognoui & patrum narratione accepi, ac ex Scripturis intellexi, quid olim feceris ô Domine Æthiopibus, id eſt, Madianitis, *pro iniquitate*, id eſt, propter ſcandalum fornicationis & cultus Beelphegor, quod ipſi dederunt filiis Iſraël, ſubmittendo in eorum caſtra ſuas filias, quæ ad vtrumque ſcelus eos pellicerent, Numer. 25 1. Cognoui enim quòd eorum pelles, id eſt, tentoria & caſtra, turbaueris & profligaueris per Ioſue, occiſis eorum principibus omnibúſque maſculis, ac Balaam ſcandali auctore, Numer. 31. Nota enallagen temporis: *turbabuntur*, id eſt, turbata ſunt: præceſſit enim præteritum *vidi*. Rurſum eſt hendiadys: *vidi & turbabuntur*, id eſt, turbabantur, hoc eſt, vi-

C di turbari tentoria Madian. Addunt Albert.& Lyran. dici *turbabuntur*, quia ſimul Propheta reſpicit futuram victoriam Cyri. q. d. Sicut turbaſti Madianitas per Ioſue, ita turbabis & profligabis eoſdem per Cyrum, ob iniquitatem eorum quam commiſerunt in filios Iſraël, adiuuando Chaldæos in expugnatione Hieroſolymæ.

Allegor. Æthiopes ſunt dæmones & impij.

Alleg. Æthiopes typi ſunt tum dæmonum, tum hominum impiorum: quia hi deformes & atri ſunt moribus, vti Æthiopes pelle & cute. Rurſum, corpora & mentes hominum impiorum non ſunt aliud quàm pelles & tentoria Æthio-

D pum, id eſt, dæmonum. Senſus ergo eſt. q.d. Ego Habacuc in ſpiritu vidi & præuidi, quomodo, & quàm acriter Chriſtus dæmones hominéſque impios, qui Eccleſiam & fideles eius perſequuntur, ſit caſtigaturus. Aut q.d. Æthiopes & Madian, id eſt, *Gentes repentè perterritæ nuncio mirabilium tuorum, etiam quæ non ſunt in iure Romano, erunt in populo Chriſtiano*, ait S. Auguſt. libr. 18. de Ciuit. 32. vt ſignificetur hîc conuerſio Gentium, etiam barbararum ad Chriſtum, per Apoſtolorum miracula, prædicationem & vitam cœleſtem.

Vers. 8.

E *Nunquid in fluminibus iratus es?*] Flumina vocat fluenta maris rubri, æquè ac Iordanis. Sic Homerus oceanum vocat flumen, dicens; *Oceani fluxum fluuij cùm cymba reliquit.* Et Heſiodus: *Oceani fluuij perfecti gnata puella.* Poëticè deſcribit Propheta diuiſionem maris rubri, Exodi 14. & Iordanis, Ioſue 3. vt tranſirent Hebræi: vnde metaphoricè zelum Dei depingit per iram in mare & flumina, ac vires eius per currus & pharetras, equos & quadrigas eius nuncupat nubes & ventos: hinc etiam eodem tropo aquis quaſi vim paſſis dat dolorem. Senſus ergo eſt. q.d. Ad ſaluandum populum tuum Iſraël, videbatis ô Domine iraſci & indignari Iordani & mari rubro, quando pro eo contra Pharaonem alióſque eius hoſtes pugnaturus, aſcendebas nubes quaſi currum

rum

Digitized by Google

rum bellicum, ac quaſi equos agebas tum ventos, tum angelos velociſſimos, quibus partim Iordanem & mare diſſecuiſti, vt panderes iter viámque euadendi populo tuo, partim turbines ac fulmina, quaſi arcus tui ſagittas eiaculatus in Ægyptios, eos protriuiſti, & in mari demerſiſti, vt ſuſcitares *iuramenta*, id eſt, promiſſa tua iuramento confirmata, quæ Iſraëlitis præſtiteras; ideóque *fluuios*, id eſt, fluenta hæc maris rubri & Iordanis, *ſcindes*, id eſt, ſcidiſti, vt *gurges* & abyſſus *aquarum* recederet, & contra naturam quaſi cum dolore, timore, ſtupore, ſonitu ac fremitu vndarum ſeſe collidentium, in montes, id eſt, in montium molem & *altitudinem*, vtrimque ſe attollens, & quaſi ſupplex manus in cœlum ad Deum extendens, medium iter præberet Hebræis ſiccum planúmque ad tranſitum. Simili modo per Cyrum deduces Euphratis alueum in foſſas, per eúmque iam deſiccatum Perſas immittes in Babylonem Euphrati adiacentem, vt eam vaſtent, & Hebræos ex ea liberẽt, inquit Albertus & Hugo. Hoc enim ſtratagemate Cyrum cepiſſe Babylonem ex Xenophonte docui Daniel. 5. in fine.

Nota. v. 9. in Hebr. additur *ſela*, de quo dixi v. 3. q.d. O potentiam, ô victoriam, ô felicitatem, ô bonitatem Dei, ſuos per diuiſionem maris & fluminum liberantis, ſtupendam omnique æuo decantandam?

Allegor.

Allegor. aquæ multæ ſunt populi multi, Apocal. 17. 15. q.d. Anne gentibus iratus es Domine? minimè, quia eis ſaluatorem miſiſti Chriſtum. *Quia*, inquit S. Auguſt. loco iam citato, *aſcendes ſuper equos tuos, & equitatio tua ſalus, hoc eſt, Euangeliſtæ tui portabunt te, quia reguntur à te: & Euangelium tuum ſalus eſt eis, qui credunt in te. Fluminibus ſcindetur terra, hoc eſt, influentibus ſermonibus prædicantium te, aperientur ad confitendum hominum corda, de quibus dictum eſt: Scindite corda veſtra, & non veſtimenta veſtra. Quid eſt, Videbunt te & dolebunt populi? niſi vt lugendo ſint beati. Quid eſt, Diſpergens aquas inceſſu? niſi ambulando in eis, qui te vſquequaque annunciant, hac atque illac diſpergis fluenta doctrinæ. Quid eſt, Abyſſus dedit vocem ſuam? An profunditas cordis humani quid ei videretur, expreſſit?* Appoſitè Gloſſa hæc adaptat exaltationi Eccleſiæ ſub Conſtantino Imper. *Greges aquarum tranſiit*, id eſt, inquit, *impetus perſecutionum tranſiit ſuper Chriſtianos vſque ad tempora Conſtantini. Dedit abyſſus vocem ſuam, altitudo manus ſuas leuauit. Per altitudinem intelligitur Conſtãtinus, cui totus orbis erat ſubiectus: ipſe verò manum ſuam leuauit ad protegendam Chriſtianitatem: & tunc abyſſus dedit vocem ſuam, quia Chriſtiani priùs in abyſſo tribulationis poſiti, eruperunt ſolemniter in Dei laudem. Sol & luna ſteterunt in habitaculo ſuo, id eſt, Chriſtus & B. Virgo patenter honorati fuerunt in eccleſiis, qui priùs colebantur in cryptis & locis occultis.*

Allegor. Æthiopes ſunt dæmones & impij.

Verſ. 8.

Tropol.

Tropol. S. Gregor. lib. 8. Moral. cap. 13. legens iuxta Septuag. *Dedit abyſſus vocem ſuam ab altitudine phantaſiæ ſuæ*, ſic explicat: *Abyſſus quippe phantaſiæ altitudinem portat, cum humanus animus immenſa cogitatione caliginoſus, ſemetipſum etiam diſcutiendo non penetrat: ſed ab hac altitudine vocem dare eſt, quia dum ſe deprehendere non poteſt, cogitur in admirationem conſurgere, vt eo perſcrutari non audeat quod ſuper ipſum eſt, quo incomprehenſibilitatem ſuam ipſe cogitans, non valet inuenire quod eſt.*

Anagog. hæc planè vt ſonant faciet Chriſtus in fine ſæculi, quando puniet & perdet Antichriſtum & Antichriſtianos fluctibus, ſonitu maris, amaritudine aquarum, fœtore, putredine, tonitru, pluuiis, grandine, fulminibus, vt patet Lucæ 21. verſ. 25. Apocal. cap. 8. & cap. 16. ita vt abyſſus & altitudo, id eſt, inferi & ſuperi, terra & cœlum, totúſque orbis pro eo contra impios pugnet & decertet, Sapient. 5. verſ. 21. ac Dei vindicis vindictam & triumphum, plauſu oris & manuũ concinat & celebret.

Quadrigæ Dei ſunt nubes.

Quadrigæ tua ſaluatio.] Equos & quadrigam Dei vocat nubes, quibus quaſi inequitans Deus fulgetra & tonitrua iaculabatur in Ægyptios, iuxta illud pſalm. 103. verſ. 3. *Qui ponis nubem aſcenſum tuum*, id eſt, currum tuum, q.d. Qui nubibus pro vehiculo vteris. Et pſalm. 76. verſ. 18. *Vocem dederunt nubes: etenim ſagittæ tuæ tranſeunt: vox tonitrui tui in rota.* Sic Poëtæ Iouis potentiam oſtentant, cùm eum fulminantem, nubicogum, tonantem, ὑψιβρεμέτην, id eſt, altofremẽtem vocitant, vt ait Lucianus in Miſanthropo. Hinc illud Ouidij:

Illic & nebulas, illic conſiſtere nubes
Iuſſit, & humanas motura tonitrua mentes.

Et lib. 2. Metamorph.

Ille pater rectorq́; Deûm, cui dextra triſulcis
Ignibus armata eſt, qui nutu concutit orbem.

Alludit in voce *quadrigæ* ad arcam teſtamenti: huic enim quaſi currui bellico gloriæ ſuæ Cherubinis ſtipatus inſidebat Deus, caſtra Hebræorum præiens & deducens per mare rubrum. Licet enim arca reſpectu duorum Cherubim videretur biga, tamen erat quoque quadriga: tum quia quaternis globulis ſeu ſphærulis, quibus à pauimento eleuabatur, quaſi quatuor rotis inſiſtebat: tum quia duo Cherubini quaternos & quadriformes, putà quatuor animalium, bouis, leonis, aquilæ & hominis, habebant vultus, quaſi quatuor inſignia virtutum diuinarum: tum quia Ezechiel cap. 1. eundem currum gloriæ Dei deſcribens, dat ei quatuor rotas, æquè ac quatuor Cherubinos. Vnde ad eum alludens Pſaltes pſalm. 67. verſ. 18. *Currus*, inquit, *Dei decem millibus multiplex, millia lætantium, Dominus in eis in Sina, in ſancto*, q.d. Agunt & ſtipant currum Dei multæ angelorum phalanges, imò myriades, & Dominus inter eos & ſuper eos inequitans, venit in Sinai, atque manſit in ſanctuario. Vnde ſubdit: *Viderunt ingreſſus tuos Deus, ingreſſus Dei mei, & regis mei, qui eſt in ſancto*, putà in ſanctuario. ita Prado in primam viſionem Ezech. cap. 10. & Pineda de rebus Salomon. libr. 6. cap. 1. Cùm ergo ait Habacuc: *Aſcendes ſuper equos tuos, & quadrigæ tuæ ſaluatio*, ſenſus eſt q. d. Deus non conſcendit equum niſi ad ſaluandum, inquit Gueuara. Secundò, neruoſiùs Alcazar in Apoc. cap. 6. notat. 2. q.d. Dei equi & quadrigæ ſunt ipſa hominum ſaluatio, ſiue ſalus: ac ſi diceret: Deo nulli alij ſunt equi, nullæ quadrigæ quas ipſe conſcendat, niſi huiuſmodi opera quæ ad hominum ſalutem ſpectant, in quibus ipſe gloriatur, & ſe hominibus agnoſcẽdum exhibet, iuxta illud Zachar. 10. verſ. 3. *Viſitauit Dominus exercituum gregem ſuum, & poſuit domum Iuda quaſi equum gloriæ ſuæ in bello.* Quòd ſi obiicias: quomodo ergo ſequitur, *Ante faciẽ eius ibit mors?* Reſp. præit mors, vt hoſtes populi ſui occidat, itáque eum ſaluet.

Symbolicè & Allegor. S. Ambroſ. in pſal. 40. per equos & equitatum Dei accipit carnem & humani

Digitized by Google

humanitatem Chriſti, cui quaſi equo & currui inſedit & inequitauit diuinitas, vt victoriam nobis de peccato & dæmone pareret. *Vnde*, inquit, *dictum eſt Habacuc 3. Equitatus tuus ſalus: quòd caro eius, mundi totius erat ſuſceptura peccatum, vt ſalus pro exitio, & vita æterna pro morte ſuccederet. Vulneratus ergo eſt equus ſolus, non mendax ad ſalutem. Vulneratus eſt equus qui totius mundi peccata ſuſcepit, & onera noſtra portauit: & non fuit fatigatus. Et ideo fortaſſis Ioanni Euangeliſta Apoc. 19. cælum apertum, & albus equus demonſtratus eſt, ſuper quem ſedebat habens in capite diademata multa, & in femore ſuo nomen ſcriptum: Rex regum, & Dominus dominantium*, &c. *Hic ergo equus eſt vulneratus, ſed non retardatus. Denique cum ipſo vulnere de tumulo reſurrexit, cucurrit ad cælum ſupra omnes angelos & archangelos, velocior omni equitatu militiæ cæleſtis inuentus: ſupra equos etiam illos igneos quibus Helias raptus eſt.* Secundò idem Ambroſ. in pſalm. 118. in fine octonarij quarti, per equos accipit Apoſtolos: *Aſcendiſti*, inquit, *equos tuos, equitatus tuus ſanitas. O bonorum equorum dodecaiugum mirabile, quibus frena pacis, habenæ ſunt charitatis, conſtricti inter ſe concordiæ vinculis, & iugo fidei ſubiecti, quatuor rotis Euangelij myſterium totius orbis finibus inuehentes, bonum aurigam portantes Dei verbum; cuius flagello fugatæ ſunt illecebræ ſæculares, exterminatus mundi iſtius princeps, iuſtorum curſus impletus eſt! O rationabilium equorum grande certamen, ô mirandum myſterium*, &c. Et mox: *Animarum igitur noſtrarum auriga Ieſus; qui nos quoque vult aſcendere equos noſtros, hoc eſt, noſtra corpora, & vigilare ſemper, ne dicatur nobis: Dormitauerunt qui aſcenderunt equos.*

Tropol. idem S. Ambroſ. lib. de Iſaac cap. 8. *Currus*, inquit, *eſt anima: habet equos bonos, vel malos. Boni equi, virtutes ſunt animæ: mali equi, paſſiones ſunt corporis. Bonus ergo rector malos equos reſtringit & reuocat, bonos incitat. Boni equi ſunt quatuor: prudentia, temperantia, fortitudo, iuſtitia. Mali equi iracundia, concupiſcentia, timor, iniquitas. Interdum ipſi equi inter ſe diſſident, & aut iracundia protendit, aut timor, & ſe inuicem impediunt, & curſum retardant. At verò boni equi volant, & à terris ad ſuperiora ſe ſubrigunt, animámque eleuant, maximè ſi iugum habeant ſuaue, & onus leue dicentis* (Chriſti.) *Ipſe rector eſt qui nouit equos proprios gubernare, vt æqualis omnium curſus ſit. Velociores prudentia tardat, iuſtitia admonet flagello proprio ſegniores, temperantia manſuetiores, fortitudo duriores reddit: nouit copulare diſcordes, ne fortè currum ſuum diſſipent. Iſti ſunt equi ſubiecti fidei iugo aſtricti vinculo charitatis, iuſtitiæ frenis, retinaculis ſobrietatis*, &c. *Et intelligis illam animam eſſe pacificam, cui pater Deus Præſul ſit Chriſtus agitator. Hi ſunt equi Chriſti. Aſcendit ergo equos ſuos Chriſtus, aſcendit verbum Dei animas pias. Vnde cognoſce quia & iſtam aſcendit, & perduxit eam ad locum palmæ, quando & dicit ad eam: Quàm pulchra & ſuauis facta es charitas in delicijs tuis! ſtatura tua ſimilis facta eſt palmæ. Et ipſa ait*, Cantic. 7. *Dixi, Aſcendam in palmam. Sed etiam ipſa charitas palma eſt: ipſa eſt enim plenitudo victoriæ. Plenitudo enim legis charitas eſt. Curramus ergo, vt comprehendamus: curramus, vt vincamus.*

Verſ. 11.] Sol & luna ſteterunt in habitaculo ſuo, in luce ſagittarum tuarum, ibunt in ſplendore fulgurantis haſtæ tuæ.

Verſ. 12.] In fremitu conculcabis terram in furore obſtupefacies Gentes.

Verſ. 13.] Egreſſus es in ſalutem populi tui, in ſalutem cum Chriſto tuo.
Percuſſiſti caput de domo impij: denudaſti fundamentum eius vſque ad collum.

Verſ. 14.] Maledixiſti ſceptris eius, capiti bellatorum eius, venientibus, vt turbo ad diſpergendum me.
Exultatio eorum, ſicut eius qui deuorat pauperem in abſcondito.

Verſ. 15.] Viam feciſti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum.

Sol & luna ſteterunt in habitaculo ſuo.] Commemorat miraculum Ioſue quo ſtitit ſolem & Vers. 11.
lunam, ac conſequenter omnes orbes cæleſtes, vt proſequeretur victoriam cõtra Amorrhæos, eóſque deleret. Imperans enim iis dixit: *Sol contra Gabaon ne mouearis, & luna contra vallem Aialon: ſteterúntque ſol & luna donec vlciſceretur ſe gens de inimicis ſuis, ſtetitque ſol in medio cæli, & non feſtinauit occumbere ſpatio vnius diei*, Ioſue 10. verſ. 12. ita Chald. Albert. Clarius, Ianſen. Emmanuel, Mariana & alij. Aliter Vatabl. cenſet enim, hîc ſignificari plagam nonam Ægyptiorum, quæ fuerunt denſiſſimæ tenebræ per triduum, ita vt ſol & luna conſiſtere viderentur, Exodi 10. verſ. 21. Verùm tunc nec ſol, nec luna ſtetit, nec tenebræ hæ à ſtatione ſolis & lunæ, ſed à Deo aërem obſcurante productæ ſunt.

In luce ſagittarum tuarum, ibunt (id eſt, ibant, vel iuerunt: præceſſit enim præteritum *ſteterunt*) *in ſplendore fulgurantis haſtæ tuæ.*] Sagittas & haſtam fulgurantem Dei vocat fulmina, tonitrua, grandines & lapides, quæ Deus tunc è cælo pro Ioſue & Hebræis iaculatus eſt in Amorrhęos. Vnde Tertul. lib. 4. contra Marcion. cap. 39. legit: *Sol & luna conſtitit in ſuo ordine, in lucem coruſcationes tuæ ibunt in fulgorem: fulgur ſcutum tuum, in comminatione tua diminues terram.* Senſus eſt, q. d. Cùm ſagittis tuis magnis, nempe lapidibus & fulguribus grandini permiſtis, hoſtes Iſraëlitarum proſterneres, tunc ipſi Iſraëlitæ per eorundem fulgurum ac fulminum lucem illæſi, imò illuſtrati, inimicos inſectabantur. Ita mirabili diſpenſatione tua factum eſt, vt hæc tela tua populi tui commodis inſeruirent, quæ hoſtibus extremum exitium inferrent. Noctu enim Iſraëlitæ aggredi cœperunt Amorrhæos, vt patet Ioſue 10. verſ. 9. Secundò, planiùs Arias, qui τὸ *ibunt* refert non ad Iſraëlitas, ſed ad ſolem & lunam, quę ibant, id eſt, iter ſuum moderabantur pro iuſſu & commodo Ioſue, *in luce*, id eſt, ad lucem, vel ad lucendum ſagittis Dei. q. d. Sol & luna, quæ aliàs ſtatum ſuum iter peragere ſolent ad totius terræ omniúmque gentium vſum, illo die iter ſuum inuerterunt & conuerterunt ad ſolius Ioſue vſum, Deique victoriam: nam ſteterunt quaſi ſpectantes lucem armorum & fulgurantium haſtarum Dei, & ſimul ſua luce ibant cum Hebræis, ipsíſque præibant ad perſequendum Amorrhæos. Sol enim & luna conſiſtendo cooperata ſunt ad hanc pugnam & victoriam. Vnde hac ſua ſtatione videbantur ire in hoſtes Hebræorum, eóſque cædere & proſternere. Simili ſchemate & plauſu victoriam ſuam

contra

contra Siſaram celebrant Debora & Barac, Iudic.5. verſ. 20. vt oſtendant eam non humanis, ſed diuinis viribus partam. *De cælo*, inquiunt, *dimicatum eſt contra eos: ſtellæ manentes in ordine & curſu ſuo aduerſus Siſaram pugnauerunt:* quia Hebræis ſua luce ad pugnandum & vincẽdum præluxerunt, hoſtes verò ſuo ſplendore & fulgore quaſi fulgure percelluerunt. Vnde Plato in Cratylo cenſet ἄστρα dici quaſi ἀστρωπὴ, id eſt, fulgur; ἀστρωπὴ autem, eo quòd oculos luce illa ἀναστρέφῃ, id eſt, conuertat. Tertiò, Albert. Hugo, Lyran. & Dionyſ. τὸ *ibunt* propriè accipiunt vt futurum, explicántque de Cyro & Perſis, qui poſt tempora Habacuc noctè concubia, vt patet Daniel. 5. verſ. 30. ex improuiſo adorti Babylonem, ad lucem ſagittarum ſuarum & fulgurantium haſtarum, quaſi facum prælucentium, iuerunt, ingreſſique ſunt vrbem; eámque ferro & flamma vaſtarunt; perinde ac Ioſue iiſdem vaſtauit Amorrhæos.

Allegor. S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. cap. 32. *Eleuatus*, inquit, *ſol & luna ſtetit in ordine ſuo, hoc eſt, aſcendit Chriſtus in cælum, & ordinata eſt Eccleſia ſub rege ſuo. In lucem iacula tua ibunt, hoc eſt, non in occultum, ſed in manifeſtum verba tua mittentur. In ſplendorem coruſcationis armorum tuorum, ſubaudiendum eſt, iacula tua ibunt. Dixerat enim ſuis: Quæ dico vobis in tenebris, dicite in lumine. In comminatione minorabis terram, id eſt, comminando humiliabis homines. Et in furore deiicies gentes: quia eos qui ſe exaltant, vindicando collides.* Et S. Gregor. lib. 30. Moral. cap. 2. per ſagittas & iacula, accipit verba prædicantium; per fulgurantes haſtas, miracula eorundem. hiſce enim confixæ, perculſæ & conuerſæ ſunt Gentes ad Chriſtum. Huc accedit Anaſtaſius Sinaita Patriarcha Antiochenus lib. 4. Hexam. tom. 1. Biblioth. SS. Patrum, vbi docet quòd, ſicut luna poſt Solis occaſum oritur, ita poſt Chriſti receſſum orta ſit Eccleſia: *In altum*, inquit, *elatus eſt ſol, hoc eſt, Chriſtus aſcendit in cælos; & tunc luna ſtetit in ordine ſuo, nempe Eccleſia in valido ſuo ſtatu, in pulchritudine ſua, in decore ſuo, in illuminatione ſua, in curſu ſuo. Rectè autem dixit, In ordine ſuo; prius enim erat inordinata & incompoſita, vt quæ eſſet dedita idololatriæ.* Secundò, *ſol dominatur æſtui, vt qui ſit elementum ſiccum, in typum Chriſti, qui in fine meſſis conſummationis eſt exſiccaturus eos qui ſunt ſub peccato flumine igneo: luna verò habet gubernationem aquæ, & Spiritus ſancti, qui à Chriſto Eccleſiæ tanquam lunæ donatus eſt & creditus, vt per ipſam regeneremur, donec præterierit nox huius ſæculi, & rurſus exortus fuerit ſol iuſtitiæ.* Addit deinde creſcere fideles creſcente Eccleſia, ſicut creſcunt animalia creſcente luna, dátque exempla: Ibis, inquit, auis infeſta ſerpentibus, non videt, nec comedit eo tempore, quo luna in cælo non apparet. Simiæ orbes oculorum dilatantur creſcente luna, eáque decreſcente minuuntur. Lychnis lapillus creſcente luna edit ſonum modulatum. Clopias piſcis creſcente luna albeſcit, decreſcente nigreſcit. Simili modo mutationes Eccleſiæ redundant, & tranſfundunt ſe in animam cuiuſque fidelis.

Anagog. idem planè quod verba ſonant, faciet Deus in fine ſæculi, cùm ſolem & lunam obſcurabit, ac fulmina vibrabit in hoſtes, iuxta illud Sapient. 5. verſ. 22. *Ibunt directè emiſſiones fulgurum, & tanquam à bene curuato arcu nubium exterminabuntur. Et à petroſa ira plena mittentur grandines.* Denique tum ſtabit ſol, luna, omniſque cælorum motus, ſiſtétque in æternum.

Tropol. cùm ſol, id eſt, Prælatus ſe eleuat ad vitæ reformationem & perfectionem, tunc ad eandem eleuatur & luna, id eſt, congregatio illi ſubdita. Vnde S. Bernard. epiſt. 142. ad Monachos Alpenſes: *Bonus*, inquit, *Pater veſter atque noſter, auctore Deo ad altiorem gradum aſſumptus eſt. Faciamus ergo quod dicit Propheta* (Habacuc cap. 3.) *Eleuatus eſt ſol, & luna ſtetit in ordine ſuo. Sol eſt ille per quem Alpenſis congregatio illuſtris vbique redditur, tanquam luna per ſolem. Eleuato itaque illo, ſtemus nos in ordine noſtro, quicunque elegimus abiecti eſſe in domo Dei noſtri, magis quàm habitare in tabernaculis peccatorum. Ordo noſter abiectio eſt, humilitas eſt, voluntaria paupertas eſt, obedientia, pax, gaudium in Spiritu ſancto. Ordo noſter eſt eſſe ſub magiſtro ſub Abbate ſub regula, ſub diſciplina. Ordo noſter eſt ſtudere ſilentio, exerceri ieiuniis, vigiliis, orationibus, opere manuum, & ſuper omnia excellentiorem viam tenere, quæ eſt charitas. Porrò in his omnibus proficere de die in diem, & in ipſis perſeuerare vſque ad vltimum diem. Et hæc quidem aſſiduè vos confidimus actitare. Cæterùm vnum opus feciſtis, & omnes mirantur, quòd cùm ſancti eſſetis, non reputantes veſtram ſanctitatem, alienam participare curaſtis, vt eſſetis ſanctiores:* quia tranſierant ad ſtrictiorem Ordinem Ciſtercienſium. vnde ſubdit: *Quàm lato ſinu collegit vos multitudo Ciſtercienſis, quàm alacri vultu ſpectauit hoc angelica celſitudo.*

Eleuante ſe Prælato, eleuatur Eccleſia, quaſi luna ſequẽs ſolem.

Vers. 13.

Egreſſus es in ſalutem populi tui, cùm eum liberaſti & eduxiſti ex Ægypto: *in ſalutem cum Chriſto tuo.*] Vt populum ſaluares & educeres per Moſen, quem quaſi Chriſtum ſpiritu tuo vnxiſti; vt eſſet dux & Propheta populi tui. Simili modo egredieris cum Cyro in aciem cõtra Babylonem, vt ex ea liberes & educas populum tuum captiuum. Hinc Cyrus ab Iſaia cap. 45. verſ. 1. vocatur Chriſtus, dum ait: *Hæc dicit Dominus Chriſto meo Cyro.* ita Albert. Hugo, Lyran. & Dionyſ. Allegor. propriè & potiùs per Chriſtum Dominum, cuius antitypus fuit Moſes, æquè ac Cyrus, ſaluabis populum fidelem, eúmque educes ex captiuitate diaboli. Vnde Sexta editio habet, *egreſſus es vt ſaluares populum per Ieſum Chriſtum tuum.* ita Hebræi, S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. 32. S. Hieron. & alij paſſim. Quare fraudulenter hunc locum verterunt, imò deprauarunt, Symmachus & Theodotion, qui quia erant Ebionitæ, & Chriſtum negabant eſſe Deum, hinc tranſtulerunt, *vt ſaluaret Chriſtum tuum*: non enim Chriſtus hîc dicitur ſaluatus, ſed populus per Chriſtum ſaluatorem. Egredi enim in ſalutem populi cum Chriſto, eſt ſaluare populum per Chriſtum. Perperam quoque Chald. vertit, *reuelatus es ad liberandum populum tuum, ad liberandum Chriſtum tuum*, quaſi populus Iſraël & fidelis vocetur hîc Chriſtus, iuxta illud pſalm. 104. verſ. 15. *Nolite tangere Chriſtos meos*, id eſt, Iſraëlitas meos. Verùm ibi per Chriſtos Pſaltes intelligit Patriarchas, vt rectè annotauit S. Hieron. & Theodor. putà Abraham, Iſaac & Iacob, quos Deus vnxerat, id eſt, ſua gratia conſecrarat & auctorarat, Prophetas & principes gentis ſuæ. Vnde explicans ſubdit: *Et in Prophetis meis nolite malignari.* Adde, Hebræa hîc non habere, *ad liberandum Chriſtum tuum*, vt vertit Chald. ſed *ad ſaluandum*, vel liberandum, ſcilicet populum *cum Chriſto*, vel *per Chriſtum tuum* Præpoſitio enim את *et*, ſignificat *cum*, *per*. Quocirca Hebræa præcisè ſic ſonant: *Egreſſus*

Digitized by Google

ſus es in ſalutem populi tui, in ſalutem cum Chriſto tuo.

Percuſſiſti, Pagnin. *transfixiſti*; Tigurina, *contudiſti, caput de domo impij.*] *Caput* intellige Pharaonem, quem Deus percuſſit mergendo eum in mari rubro. hic enim caput erat & princeps domus impij Cham, qui fuit nequiſſimus, & primus regnauit in Ægypto, quæ inde dicta eſt terra Cham, pſalm. 104. verſ. 23. & pſalm. 77. verſ. 51. Alij, vt Albertus & Vatablus, per *caput* intelligunt filium primogenitum Pharaonis, quem morte percuſſit Deus, Exodi 12. verſ. 29. Aut caput, id eſt, capita, hoc eſt principes impij Pharaonis. Simili modo percuties Balſaſarem; qui eſt caput in domo impij Nabuchodonoſoris, per Cyrum, inquit S. Hieron. Hugo & Lyran.

Alleg. Chriſtus percuſſit diabolum, qui eſt caput impiorum, ac in fine mundi percutiet Antichriſtum, qui erit princeps in domo & familia diaboli. ita S. Hieron.

Denudaſti fundamentum eius vſque ad collum.] *Eius*, ſcilicet non capitis, ſed domus: domus enim habet fundamentum, non caput. q. d. Domum impij Pharaonis, putà familiam regiam, ipſámque Ægyptum, ab imis fundamentis vſque ad collum, id eſt, vſque ad ſummos vertices, detexiſti, id eſt, detegendo diruiſti & euertiſti, per metalepſin. q. d. Totum exercitum Pharaonis à minimo vſque ad maximum, in mari rubro perdidiſti, & quaſi à terra abraſiſti. Caput enim eſt Pharao, collum ſunt principes, fundamenta & ima ſunt milites. Combinat duas metaphoras, hominis & domus. Nam collum & caput ſunt hominis, fundamentum proprium eſt domus. Hebræi enim hominem, putà filium, vocant *ben*, quaſi domum, quam בָּנָה *bana*, id eſt, ædificauit, pater. Si enim homo eſt microcoſmus, multò magis eſt μικρόοικος, id eſt, parua domus. Et viciſſim ſicut mundus eſt quaſi magnum quoddam animal, & magnus homo, cuius anima eſt ſpiritus Dei, hepar eſt mare, veſica ſunt flumina, oculi ſunt fontes, &c. ita domus, familia & reſp. eſt magnus quidam ciuilis & politicus homo, cuius caput eſt paterfamilias, princeps aut rex; collum ſunt principes; brachia ſunt milites; pedes & ima ſunt plebs. Plebs enim eſt maximè neceſſaria pars, & quaſi hypoſtaſis reip. cui omnia eius onera incumbunt. In domo verò particulatim, & quaſi phyſicè, caput eſt tectum, collum ſunt iuncturæ tecti cum parietibus, corpus ſunt ipſi parietes, pedes & plantæ ſunt fundamenta. Iam ſymbolicè domus eſt familia & reſp. cuius caput & tectum eſt pater, princeps vel rex; collum & iuncturæ ſunt principes, corpus & parietes ſunt ciues & mercatores; pedes ſunt ruſtici & coloni, è quibus colliguntur milites. Dicit ergo: Tu ô Domine, fundamentum domus Pharaonis, id eſt, regni Ægypti, denudaſti, vt illud funditus quaſi à fundamentis dirueres. Qui enim domum euertere volunt, fundamenta nudant, iuxta illud quod Babyloni imprecatur Pſaltes pſalm. 136. *Exinanite, exinanite vſque ad fundamentum in ea.* quaſi dicat, Interemiſti exercitum Pharaonis cum ſuis ducibus & principibus, in quo erat fundamentum, id eſt, robur & fortitudo totius Ægypti. ita Vatablus. Secundò, Gueuara ſic explicat, quaſi dicat, Maximis opprobriis & ignominiis affeciſti, ô Domine, Ægyptum, non ſecùs ac ſi illius caput raſiſſes, inferioréſque corporis partes (quæ ſunt quaſi baſes & fundamenta) pudendáque ipſa ad collum etiam vſque nudaſſes. Nudare

Nudare pro tondere.

enim in Scriptura ſubinde tondere ſignificat, vt Iſaiæ 3. verſ. 17. *Decaluabit Dominus verticem filiarum Sion, & crinem earum nudabit.* Alludit ad Iſaiæ 7. verſ. 20. *In die illa radet Dominus in nouacula conducta, in his qui trans flumen ſunt, in rege Aſſyriorum caput, & pilos pedum, & barbam vniuerſam.* Quod enim dixit Iſaias, *Radet caput*; hoc dixit Habacuc, *Percuſſiſti caput: percuſſiſti*, ſcilicet nuditate & caluitio. Rurſum, per fundamentum poſſumus intelligere caput. Eſt enim homo velut arbor inuerſa, pro radicibus habens capillos, pro ramis manus & pedes. Porrò quantum probrum ſit raſura & decaluatio, ac depilatio totius hominis, patet ex illo Poëtæ.

Turpe pecus mutilum, turpis ſine gramine campus,
Et ſine fronde frutex, & ſine crine caput.

Hæc Gueuara. Prior explicatio vti planior, ita & literæ conformior & germanior eſt. Denique in Hebræo additur *ſelah*; quaſi nota admirationis & plauſus tantæ ſtragis & victoriæ.

Maledixiſti ſceptris eius.] Maledicere Dei eſt malefacere, lædere, occidere, perdere: dicere enim Dei eſt efficax; idémque quod facere. Per ſceptra, vel principes intellige, qui geſtabāt ſceptra quaſi inſigne principatus: vel metonymicè *ſceptris*, id eſt, regnis & prouinciis *eius*, quibus cum ſceptro, id eſt, poteſtate regiâ, imperabat Pharao. quaſi dicat, Regna & ditiones Pharaonis, omnémque eius tyrannicam vim & potentiam deſtruxiſti. Olim enim vniuerſi principes ac magiſtratus ſceptra geſtabant. Sic ſingulæ tribus Iſraël habebant ſuam virgam, quaſi ſceptrum, Numer. 17. verſ. 1. Sic Homerus non tantùm Agamemnoni regi, ſed & Achilli & Telemacho principibus ſua dat ſceptra, per quæ iurant: quia diuinitatis quippiam ſceptra habere veteres exiſtimarunt. Vnde Chæronæos legimus ex diis omnibus maximè coluiſſe ſceptrum Agamemnonis. Multis idipſum probat Gueuara. Hinc Aſſuerus Eſtheri cap. 5. verſ. 2. porrexit ſceptrum, quod ipſa oſculando venerata eſt regem. Et cap. 8. verſ. 4. rurſum eidem prætendit ſceptrum, in ſignum clementiæ. Idem habetur cap. 4. verſ. 11. Quin & Iacob adorauit faſtigium virgæ eius, putà ſceptri Ioſephi, Hebr. 11. verſ. 21. Sceptra ergo hîc principes ſceptrigeros denotant. Pro *maledixiſti* hebr. eſt נִקַּבְתָּ *nakabta*, quod etiam perforare ſignificat. vnde Pagninus vertit, *perfodiſti baculis eius caput exercituum eius*; Tigurina, *perforaſti cum baculis ſuis caput paganorum* (colonorum, qui in pagis & villis habitant) *eius*, vel, vt Vatablus, *copiarum eius*, ſcilicet Ægypti, vel Pharaonis; hoc eſt, peremiſti eum, perinde ac ſi propriis telis perforaſſes capita eius. quaſi dicat, Te auctore periit exercitus Pharaonis, ipſiuſmet conſilio: nam conſuluit Pharao Ægyptiis, vt inſequerentur Hebræos in mari rubro; quod dum faciunt, reuoluente ſe mari merſi ſunt. Simili modo Deus maledixit, perfodit & deiecit ſceptrum Balſaſaris & Chaldæorum per Cyrum.

Vers. 14.

Allegoricè, Chriſtus perforauit & proſtrauit ſceptra Neronis, Decij, Diocletiani, cæterorúmque perſecutorum Eccleſiæ; ac pari modo in fine mundi proſternet ſceptra Antichriſti, Gog & Magog.

Capiti bellatorum eius.] *Capiti*, id eſt, capitibus, putà cunctis ducibus bellatorum eius, videlicet impij Cham; vel Pharaonis, qui fuit caput & princeps domus Ægypti, vti præceſſit. Eſt epanalepſis, ſiue prioris ſententiæ repetitio & expoſitio. Principes enim, quos vocauit ſceptra, id eſt,

ſceptra

Digitized by Google

ſceptrigeros, hîc vocat capita, ſiue duces bellatorum. Quocirca Septuag. vertunt, *diuiſiſti in ſtupore capita potentum*. Vnde de iis ſubdit:

Venientibus vt turbo, &c.] q.d. Deieciſti ſceptra, id eſt, ſceptrigeros, qui veniebant cum impetu & furore quaſi turbo, ad diſpergendum me, ſcilicet Iſraëlem, qui ſum populus tuus.

Exultatio eorum.] Scilicet erat, q.d. Exultabant ſceptrigeri duces Ægyptij, quòd me concluſum in mari cernerent: putabant enim ibi me deuorare; ſicut quis potens exultat, cùm pauperem quem mactare vel ſpoliare intendit, in latebris reperit, vbi nemo ei auxilietur.

Vers. 14.

Nota, Propheta toto hoc carmine adeò celebrat ſtragem Pharaonis, & liberationem Hebræorum ex Ægypto: quia illi per omnia ſimilis futura erat ſtrages Chaldæorum, & liberatio Hebræorum ex Babylone, quam propriè ipſe ſpectabat & ſperabat: & vtraque ſimilis fuit liberationi hominum è captiuitate peccati per Chriſtum, quam vltimò & maximè ipſe repræſentare intendebat. Id ita eſſe patet ex hiſce triſtrophis antiſtrophis.

Triſtropha.

Pharao,	Balſaſar,	Diabolus.
Moſes,	Cyrus,	Chriſtus.
Ægyptus,	Babylon,	Peccatum.
Seruitus,	Captiuitas,	Tyrannis.
Mare rubrum,	Euphrates,	Iordanes.
Hebræi,	Iudæi,	Chriſtiani.
Chanaan,	Iudæa,	Eccleſia.

Pharao enim tyrannus affligens & perſequens Hebræos, typus fuit Balſaſaris captiuos detinentis Iudæos: & vterque typus fuit diaboli, genus humanum opprimentis. Moſes liberator Hebræorum & cæſor Pharaonis, fuit typus Cyri liberatoris Iudæorum per cædem Balſaſaris: & vterque fuit typus Chriſti liberatoris fidelium per ſtragem diaboli. Ægyptus carcer Hebræorum, fuit typus Babylonis carceris Iudæorum: & vterque fuit typus peccati, mortis & inferni, cui quaſi carceri mancipati erant homines peccatores. Seruitus Ægyptia fuit typus captiuitatis Babylonicæ: & vtraque typus fuit tyrannidis peccati & concupiſcentiæ. Scidit Moſes ſua virga mare rubrum, itàque Hebræos liberauit, Ægyptios merſit: ita Cyrus ſcidit & diuiſit Euphratem, ac per eius alueum ſiccum milites immiſit in Babylonem, itàque Chaldæos occidit, Iudæos liberauit.

Allegor.

Alleg. Chriſtus in Iordane baptizatur, fluenta baptiſmi ſegregans à vulgaribus aquis, per ea ſuos fideles traducens iuſtificat & ſaluat. Moſes Hebræos ex Ægypto eduxit in Chanaan, Cyrus Iudæos è Babylone remiſit Hieroſolymam, Chriſtus fideles è paganiſmo & iudaiſmo traduxit ad Eccleſiam, tum militantem, tum triumphantem.

Vers. 15.

Viam feciſti in mari equis tuis.] q.d. Tu Domine deducens filios Iſraël per mare rubrum, ita ſecurè & glorioſè deduxiſti eos in conſpectu hoſtium Ægyptiorum, ac ſi magno equitatu eos vallares & proſequereris. Poëticè enim equos & quadrigas Dei, vocat eius robur & potentiam, quæ plus valebat quàm omnes Pharaonis equi & equites, iuxta illud Pſalm. 19. 8. *Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine Dei noſtri inuocabimus.* Propriè per equos hoſce ſignificat angelum in columna ignis & nubis præeuntem caſtra Hebræorum. Hic enim cum angelis ſibi aſſeclis erat quaſi equitatus & comitatus Hebræorum, eos deducens & defendens contra Ægyptios. Vnde de eo dicitur Exodi 14. 19. *Tollenſque ſe angelus Dei qui præcedebat caſtra Iſraël, abiit poſt eos, & cum eo pariter columna nubis priora dimittens, poſt tergum ſtetit, inter caſtra Ægyptiorum & caſtra Iſraël.* Idem angelus paulò poſt iaculatus tela & fulmina in Ægyptios, eos proſtrauit. Hoc eſt enim quod dicitur ibidem verſ. 24. *Et ecce reſpiciens Dominus ſuper caſtra Ægyptiorum per columnam ignis & nubis, interfecit exercitum eorum, & ſubuertit rotas curruum, ferebanturque in profundum.* Iure ergo hi vocantur equi & equitatus Dei, qui totum Pharaonis equitatum deleuerunt. Vnde Chald. vertit, *manifeſtatus es ſuper mare in quadriga gloriæ tuæ.* Simili modo Deus viam fecit equitibus Cyri in Euphrate, ad inuadendam Babylonem.

In luto aquarum multarum.] Alueum maris rubri immiſſo vento iam ſiccarat Deus, vt ſicco pede tranſirent Hebræi; eum tamen vocat *lutum*, quia paulò antè fuerat lutum, vel quia ad latera vtrimque aquis cooperta, inter quæ tranſierunt Hebræi, erat lutum plurimum. Pro *luto* hebr. eſt חמר *chemer*, pro quo Chald. & recentiores aliis punctis legunt חמר *chomer*, id eſt, vtrem, vel aceruum. vnde vertunt, *in aceruo aquarum multarum.* Vtrimque enim in magnos quaſi vtres & aceruos aſſurgebant aquæ, in quorum medio ſicco pede tranſierunt Hebræi, iuxta illud pſal. 77. 13. *Interrupit mare, & perduxit eos, & ſtatuit aquas quaſi in vtre.* Septuag. vertunt, *ſuperduxiſti in mari equos tuos, conturbantes aquas multas.* Radix enim *chamar* ſignificat miſcere, turbare, confundere. vnde *chemer* ſignificat lutum, vel vinum miſtum & turbidum.

Allegor. Deus Apoſtolis quaſi ſcidit flumina & maria, dum per hæc eis iter peruium fecit, vt totum orbem euangelizando peragrarent, & ſubigerent Chriſto. Vnde S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. 32. *Immiſiſti*, ait, *in mari equos tuos, turbantes aquas multas, quæ nihil ſunt aliud, quàm populi multi. Non enim alij timore conuerterentur, alij furore perſequerentur, niſi omnes turbarentur.*

Tropolog. ſimili modo per medias calamitates, quaſi per medias maris aquas & fluctus, ſaluos & incolumes ſuos fideles, cum iis quaſi incedens, eóſque protegens, deducit & educit Chriſtus. vel, vt S. Gregor. 34. Moral. 13. *Viam feciſti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum, ac ſi diceret: Aperuiſti iter prædicatoribus tuis inter doctrinas mundi huius, ſordida & terrena ſapientes. Luto quippe inhærere, eſt ſordidis deſideriis concupiſcentiæ carnalis inquinari.* Idem 31. Moral. cap. 10. *Miſiſti*, inquit, *in mari equos tuos, conturbantes aquas multas: quietæ quippe aquæ iacuerunt; quia humanæ mentes diu ſub vitiorum ſuorum torpore ſopitæ ſunt: ſed equis Dei mare turbatum eſt, quia miſſis ſanctis prædicatoribus omne cor quod peſtifera ſecuritate torpuit, impulſu ſalutiferi timoris expauit.*

Tropol.

Verſ. 16.] Audiui, & conturbatus eſt venter meus: à voce contremuerunt labia mea.

Ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat.

Vt requieſcam in die tribulationis: vt aſcendam ad populum accinctum noſtrum.

Verſ. 17.] Ficus enim non florebit: & non erit germen in vineis.

Digitized by Google

Mentietur opus oliuæ: & arua non afferent cibum.

Abſcindetur de ouili pecus: & non erit armentum in præſepibus.

Verſ. 18.] Ego autem in Domino gaudebo: & exultabo in Deo Ieſu meo.

Verſ. 19.] Deus Dominus fortitudo mea: & ponet pedes meos quaſi ceruorum.

Et ſuper excelſa mea deducet me victor in pſalmis canentem.

Vers. 16. *Audiui.*] Redit hic Propheta poſt carmen & epinicium victoriæ Dei ad verſ. 1. q.d. Talis quidem fuit victoria Dei contra Pharaonem, taliſque erit contra Balſaſarem; ſed interim dũ in ſtatione mea vigil excubo, vt audiam, Dei oraculum, vti dixi cap. 2. verſ. 1. ecce ab eo audiui, & audio, vt cœpi dicere verſ. 1. tantam ſtragem fore Iudæorum per Chaldæos, & Chaldæorum per Cyrum & Perſas, vt eam cogitans contremiſcam & cohorreſcam, nimirum, vt dum eam rumino, cor mihi commoueri & vox tremere videatur. Triſtes enim & atroces, etiam hoſtium, caſus naturaliter horrorem incutiunt, & natura quẽdam compaſſionis motum ſenſúmque excitant, vti excitauit caſus Babylonis Iſaiæ c. 21. 3. ita S. Hieron. Hugo, Clarius & alij. Allegor. Theod. q.d. Audiui à te Domine, quòd populus meus Chriſtũ ſit occiſurus, ideóque exſcindendus à Tito: quocirca conturbatus ſum & contremui; ſed me conſolor, quòd eo tempore non ero ſuperſtes, nec tanta mala videbo.

Ingrediatur putredo in oſſibus meis.] q.d. Sed quid me hiſce ſtragibus fruſtra diſcrucio? iam enim à Deo abſolutè decretæ ſunt, idcóque ineuitabiles. Quid ergo? hoc vnum ſupereſt quod optem & orẽm, nimirum, opto Domine oróque, vt veniant in me omnes tribulationes & ærumnæ, adeo vt oſſa mea putreſcant, & caro mea inſtar S. Iob pus vomat, & vermibus ſcateat, dummodo mihi concedas vt requieſcam in die tribulationis, id eſt, excidij Babylonis, vt tunc cum Chaldæis non perimar à Perſis, ſed ex ea iubente Cyro redux aſcendam ad populum noſtrum, vt illi annumeratus, cum eo & inter eum ſoſpes pergam in auitam patriam. Ipſe enim duce Zorobabele, inſtructa quaſi acie accinctus ad iter, per medios hoſtes fortis & felix redibit in Iudæam. ita S. Hieron. Hugo & Ianſenius. Aut q.d. Emoriar Domine, ne videam hanc tribulationem & captiuitatem gentis meæ; ſed in ſuaui mortis ſomno quieſcens aſcendã & tranſeam ad cœtum Abraham, Iſaac, Iacob, Ioſue, aliorúmque virorum ſanctorum & fortiũ è populo meo, qui olim pro gente ſua armis accincti, inſignes de hoſtibus victorias retulerunt.

Nota, hebr. pro יגודנו *iegudennu*, id eſt, *accinget eum*, noſtrum legiſſe יגודנו *iegudenu*, id eſt, *quem accinget*, vel *qui accingetur nobis*, id eſt, *accinctum noſtrum*. Rurſum, *iegudenu* non tantùm ſignificat accinctum, ſed & vnitum, collectum, colligatum, congregatum & coniunctum: inde enim turmæ & cõgregationes militum vocantur גדודים *ghedudim*. Iam fideles & ſancti cùm diem ſuũ obirent, dicebantur congregari & colligi ad populum ſuum, patribúſque ſuis apponi & copulari, vti de Moyſe dicitur Numer. 31. 2. de Ioſia 2. Paral. 34. 28. Dicebantur autem pij viri colligi, ſeu colligari in faſciculo viuentium, 1. Reg. 25. 29. vt A inſtar odoratiſſimorum florum faſciculi, in æternum eſſent in manu Domini, Eccli. 39. 17. Ad hunc igitur floridiſſimum hortum Palæſtinæ, fragrantiſſimis Patriarcharum, Prophetarum, cæterorúmque iuſtorum floribus vernantem; ad hunc ſanctorum populum iam accinctum, id eſt, in faſciculo viuentium iam collectum & colligatum, in terra autem promiſſionis ſepultum, ſe aſcenſurum lætatur, ſimúlque orat Habacuc, Hebræi populi repræſentans perſonam. Horũ enim ſummum deſiderium Iſraëlitas in captiuitate tenuiſſe credibile eſt. Sic Iacob deſiderauit ſepeliri, non in Ægypto, ſed in Chanaan, vbi parentes, Abraham & Iſaac ſepulti erant, Geneſ. 47. verſ. 29. Sic & Ioſeph Geneſ. 50. 25. Quin & Æneas apud Virgil. B Palinuri mortẽ deplorat, quòd longè à ſuis in peregrino ſolo ſepeliretur:

O nimium cœlo & pelago confiſe ſereno,
Nudus in ignota Palinure iacebis arena.

Anhelabant ergo Iſraëlitæ è Babylone redire, & aggregari patribus ſuis ſanctis, qui in Palæſtina degebant ſepulti, quaſi ſtationarij quidam ac præſidiarij terræ illius milites, quorum ſubſidio Iudæi tot periculis & calamitatibus erepti, tot beneficiis à Deo affecti iugiter extiterant. ita Gueuara.

Aliter vertit Pagninus, nimirum; *ingreſſa eſt putredo in oſſa mea, & in loco meo expaui, qui me putabam requieſcere in die anguſtiæ, quæ erit quando* C *hoſtis cogitabit aſcendere contra populum, vt ſuccidat eum.* Aliter quoque Vatabl. & alij, dum ſuo more Hebræa conciſa variè ſupplent, & à vulgato recedunt. Porrò Gueuara in contrariam prorſus abit ſententiam. Cenſet enim hæc verba Prophetæ, non indolentis, ſed lætantis eſſe, ac geſtientis ex læto oraculo de Chaldæorum excidio & Iudæorum libertate. Solet enim vehemens lætitia totum corpus alterare ac cõmouere, imò euaneſcẽtibus ſpiritibus abire in deliquiũ ipſámque mortem. Multi enim ex repentino & ingenti gaudio animam exhalarunt, vti pluribus exemplis demonſtrat Gueuara. Hunc ergo huius lo- D ci dat ſenſum: Audiui, inquit Habacuc, Babylonem à Cyro exſcindendam, & Iudæos meos ex ea liberandos: atque dum mentis auribus tam iucunda nuncia percipio, cor meum & omnia interiora mea tremefacta ſunt, ac ad vocem & lætiſſimum hoc nuncium præ gaudio contremuerunt labia mea. E cunctis enim membris tremor hæc tria maximè ſolet inuadere, labia, genua & cor. Ad ſubitas quippe animi perturbationes, ſiue doloris eæ ſint, ſiue lætitiæ, cor palpitat, concutiuntur labia, & genua pariter collabuntur. Ventrem autem Hebræa dialecto Propheta pro corde poſuit. A corde enim lætitiæ, ſicut & mœroris, E motus exoritur, æquè ac in eodem deſinit. Quidquid enim à collo vſque ad inguina eſt corporis, venter ab Hebræis vocatur. Quod autem ſequitur: *Ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat,* periphraſis eſt mortis, quæ teſte Ariſtotele, putredo quædam eſt. Is enim in Problem. quærens, *Cur diutius viuunt, qui locis calidis ſuam degunt ætatem?* reſpondet, *An quia natura ſunt ſicciore? firmius autem diuturniúſque, quod ſiccius eſt: mors autem putredo quædam eſt.* Hac mortis periphraſi vſus eſt Iob, dicens cap. 13. verſ. 28. *Qui quaſi putredo conſumendus ſum.* Et cap. 17. verſ. 14. *Putredini dixi: Pater meus es, mater mea, & ſoror mea, vermibus.* Et cap. 25. verſ. 6. *Homo putredo, & filius hominis vermis.* Et Eccleſ. cap. 19. verſ. 3.

Qui

Digitized by Google

Qui ſe iungit fornicariis, erit nequam: putredo & vermes hereditabunt illum. i. cita & præcoci morte occũbet. Inquit igitur Habacuc: Audito tam hilari nuncio tanta lætitia præoccupatus ſum, vt & intus totis viſceribus, & labiis exteriùs contremiſcerem, parúmque abfuerit quin exanimatus putrefierem, & putridus vermibus ſcaterem; id eſt, parum abfuit quin emorerer riſu, & tantam lætitiam non ſuſtinens exanimarer. Aut q. d. Amodo iam ob tam fauſtum oraculum lætus morior, núncque profectò tempus eſt, cùm iam alacer & contentus occumbam: poſthac licebit vtique per me, vt ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat. Atque vt dixit Chærea: *Nunc tempus profectò eſt, cum perpeti me poſſim interfici.* Verùm huic expoſitioni aduerſatur id quod ſequitur, *Vt requieſcam in die tribulationis.* quæ verba ſignificant hæc non eſſe lætantis, ſed dolentis & pauentis, ac ex pauore optantis quidlibet perpeti, vt in die tantæ tribulationis ei detur quieſcere, eiúſque mala & ſenſum euadere.

Myſticè. 1. Myſticè, hæc vſurpet, hæc oret quiſque fidelis, & cum S. Auguſt. dicat: Hîc vre, hîc ſeca Domine, vt in futuro parcas, vt in die iudicij requieſcere merear, quando myſtica Babylon, id eſt, mundus, in quo eſt confuſio tyrannorum ſuperborum & vitiorum omnium, à te diſperdetur, & in æternam gehennæ miſeriam detrudetur: nimirum, vt, cùm reprobi dicent montibus, Cadite ſuper nos; & collibus, Operite nos; ego cũ Sanctis aſcendam ad populum electorum, cum eóque ſcandam in cœlum, qui in hac vita armis ſpiritalibus accinctus, fortiter contra peccatum & diabolum dimicauit, ideóque in illa die corona æterna donabitur; vt ſicut hîc accinctus fuit gladio ad prælium, ita ibi accinctus ſit paludamento & balteo gloriæ ad triumphum. Ita S. Aug. in Manuali cap. 14. tom. 9. *O anima mea,* inquit, *ſi quotidie oporteret nos tormenta perferre, ſi ipſam gehennam longo tempore tolerare, vt Chriſtum in gloria ſua videre poſſemus, & ſanctis eius ſociari, nónne dignum eſſet pati omne quod triſte eſt, vt tanti boni tantæque gloriæ participes haberemur? inſidientur ergo dæmones, parent ſuas tentationes, frangant corpus ieiunia, premant carnem veſtimenta, labores grauent, vigiliæ exſiccent, clamet in me iſte, inquietet me ille vel ille, frigus incuruet, conſcientia murmuret, calor vrat, caput doleat, pectus ardeat, infletur ſtomachus, palleſcat vultus, infirmetur totum corpus, deficiat in dolore vita mea & anni mei in gemitibus, ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat, vt requieſcam in die tribulationis, & aſcendam ad populum accinctum noſtrum.*

2. Denique S. Gregor. lib. 32. Moral. cap. 10. ex Septuag. legit: *Et introiuit tremor in oſſa mea, & ſubtus me turbata eſt virtus mea.* ſicque explicat, q. d. *Non mea virtus eſt, in qua ſuperiùs raptus imperturbabilis maneo: ſed meæ infirmitatis eſt, qua interius turbor. Ipſe ergo ſuper ſe imperturbabilis eſt, ipſe ſub ſe perturbabilis: quia ſuper ſe aſcenderat, inquantum rapiebatur ad ſumma, & ſub ſemetipſo erat, inquantum adhuc reliquias trahebat in infima. Ipſe ſuper ſe imperturbabilis eſt, quia in Dei iam contemplationem tranſierat: ipſe ſub ſe perturbabilis, quia ſub ſemetipſo adhuc infirmus homo remanebat.*

Vers. 17. *Ficus enim non florebit.*] q. d. Tanta erit Babylonis per Cyrum vaſtitas, tantum incendium, tanta deſolatio, vt exareſcant ficus, vineæ, germina, oues & armenta. Chaldæus paraphraſticè & nimis liberè, imò violentè & falsè ita vertit, *etenim regnum Babel non permanebit, nec exercebit dominium in Iſrael: trucidabuntur reges Mediæ, & fortes Græciæ non proſperabuntur: delebuntur Romani, nec colligent tributum de Ieruſalem.* Quæ verba redolent iudaiſmum. Iudęi enim expectant ſuum Meſſiam, qui deleat Romanos, Græcóſque, Medos & alias gentes omnes ſibi & Iudæis ſubigat.

Myſticè S. Aug. lib. 18. Ciuit. 32. hæc explicat de ſterilitate bonorũ ſpiritualium, quam paſſi ſunt & patiuntur Iudæi ob cæſum Chriſtum. Tropol. *Vidit,* inquit, *eam gentem quæ Chriſtum fuerat occiſura, vbertatem copiarum ſpiritualium perdituram, quas per terrenam fœcunditatem more prophetico figurauit. Et quia iram Dei talem propterea paſſa eſt illa gens, quia Dei ignorans iuſtitiam, ſuam voluit conſtituere, ille continuè: Ego autem, inquit, in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Ieſu meo.*

Mentietur opus oliuæ.] Opus oliuæ eſt fructus oliuæ, quem producit olea. q. d. Olea non feret oliuas, quas frondendo promittebat, itáque fallet herum ſuum, eíque quaſi mentietur, dum ſpondebit fructum quem non præſtabit. Vnde explicans ſubdit: *Et arua non afferent cibum.* Sic Horat. *Spem mentita ſeges.*

Ego autem in Domino gaudebo.] Hebr. אֶעְלוֹזָה *eeloſa,* quod Græci dicũt ἀλαλάζω, Septuag. ἀγαλλιάσομαι, id eſt, exultabo, iubilabo, canam alala, idque *in Domino,* propter opem & ſalutem ab eo mihi præſtitam. Vers. 18. Gaudere in Domino, eſt de illius in nobis imperio, gubernatione & protectione lætari; quicquid boni ac læti interiùs aut exteriùs nobis contingit, illi acceptum ferre; próque acceptis ab eo beneficiis gratias illi cum iucunditate & iubilo rependere. vide dicta Philip. 4. 4.

Nota τὸ *autem,* quod hæc connectit & opponit præcedentibus. q. d. Hoſtes & oppreſſores noſtri Chaldæi, in excidio Babylonis erunt in ſumma miſeria, vaſtitate & deſolatione rerũ omnium: ego autem cum meis Iudæis ex Babylone liberandus & rediturus in patriam, in Domino iam felix gaudebo, qui iuſtam de Chaldæis ſumpſit vltionem, nóſque ereptos ex eorum ſeruitute & tyrannide, liberos & alacres domũ regredi conceſſit. Ipſum enim mihi hanc ſalutem, hoc decus, hanc felicitatem paraſſe, cum gaudio iugiter & gratiarum actione profitebor.

Et exultabo; Tigurina, *geſtiã; in Deo Ieſu meo.*] Pagnin. Vatablus & alij recentiores, *in Deo ſalute mea,* qui ſcilicet hanc è Babylone liberationem & ſalutem mihi attulit: hoc enim ſignificat Hebr. יִשְׁעִי *iiſci.* Sic Deus antonomaſticè & metonymicè dicitur ſalus, quia ſalutis omnis fons eſt & auctor. Pſalm. 34. 3. *Dic animæ meæ, Salus tua ego ſum.* Pſalm. 3. 9. *Domini eſt ſalus.* Pſal. 37. 23. *Domine Deus ſalutis meæ.* Pſalm. 68. 30. *Salus tua Deus ſuſcepit me.* Verùm meliùs & dulciùs, ait S. Aug. libr. 18. Ciuit. 32. vertit noſter, *in Deo Ieſu meo.* Legit enim pro *iiſci,* aliis punctis יֵשׁוּעִי *Ieſçui: Ieſçua* enim eſt Ieſus, *Ieſçui* eſt Ieſus meus, vt ſignificet teneras amoris delicias, inſtar S. Franciſci iubilantis: *Deus meus, Ieſus meus, amor meus & omnia.* Sic quoque videntur legiſſe Septuag. vertunt enim, *in Deo ſalutari,* id eſt, Saluatore *meo*: Ieſus enim idem eſt quod Saluator. & Chaldæus, *in Deo factore redemptionis meæ;*

Syrus, *& exultabo in Deo ſaluatore* (redemptore) *meo*; Arabicus Alexandrinus, *& exultabo in Deo ſalutis meæ*; Arabicus Antiochenus, *& gaudebo in Deo Domino dominorum*, iubilando. Habacuc ergo in ſpiritu præuidens, Ioſue qui eduxit Hebræos ex Ægypto, & Cyrum qui eoſdem è Babylone liberauit, tam re, quàm nomine fuiſſe typos Ieſu Chriſti, adeóque hanc liberationem & ſalutem populo Dei attuliſſe virtute diuinitatis & meritis humanitatis Ieſu Chriſti: denique ipſum longè maiorem, æternámque redemptionem & ſalutem naſcendo generi humano allaturum, exultans in ſpiritu iubilat, noménque eius *Ieſus*, ſexcentis annis ante ortum eius prophetat & nominat, cum eóque diſſuauiatur: quia præuidebat ſe & nos per eum liberandos ab hoſtibus omnibus, putà à dæmone, peccato, concupiſcentia, carne, mundo, inferno, ac omni gratia, gloria, ſalute & felicitate cumulandos.

Moral. de nomine Ieſu.

Moraliter, hic diſcimus, quàm amabile & reuerendum ſit nomen Ieſu, vt in eo iugiter exultare & geſtire debeamus, ac dicere cum S. Bernard. *Ieſus mel in ore, melos in aure, iubilus in corde.* Nomen enim Ieſus ſignat Primò, omnia dona & bona ab eo nobis donari. hæc enim omnia complectitur noſtra ſalus, quam attulit Ieſus, id eſt, ſaluator. Sicut ergo omnes aquæ è ſua manant ſcaturigine & fonte, omnes radij lucis à ſole, omnes ſinus & brachia maris ab Oceano: ita omnis virtus, omnis gratia & ſanctitas in ſui principio, medio & fine profluit à Ieſu. Ieſus eſt qui omnes ſordes peccatorum ſuo ſanguine abluit & abſtergit, qui concupiſcentiæ ardores ſopit, qui conſuetudinum malarum vincula rumpit, qui paſſionum furorem edomat, qui iugum & tyrannidem diaboli confringit, qui libertatem menti reſtituit, qui animam ſua gratia exornat, eámque facit filiam, ſponſam & templum Dei, qui conſcientiam tranquillat & ſerenat, qui ſenſus internos ſpiritúmque acuit & viuificat, qui intellectũ rerum diuinarum cognitione illuminat, qui voluntatem earumdem deſiderio inflammat, qui infirmitatem noſtram corroborat, qui in tentatione dat victoriam, & in bello triumphum.. Si in deſolatione degis, Ieſum inuoca, conſolatorem experiere. Si timores, ſi ſcrupuli, ſi anxietates te ſtringunt, Ieſum inuoca, dabit tibi cordis latitudinem & lætitiam. Si cholera te infeſtat, Ieſum inuoca, felle paſſionis, & melle manſuetudinis eius dulcorabitur. Si paupertas, ſi morbus, ſi tribulationes, ſi hoſtes te inuadunt, Ieſum fidenter inuoca: *Dominus illuminatio mea, & ſalus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? ſi conſurgant aduerſum me caſtra, non timebit cor meum, ſi exurgat aduerſum me prælium, in hoc ego ſperabo.* Quocirca viri pij aſſiduè in ore habent nomen Ieſu & Mariæ, ad eúmque crebrò ſuſpirant, dicendo, Ieſu eſto omnis actionis meæ dux & director. Ieſu eſto mihi in labore adiutor, in dolore medicina, in æſtu refrigerium, in morte vita. Ieſu bone in omni actione & paſſione aſſiſte mihi: redde mihi lætitiam ſalutaris tui, & ſpiritu principali confirma me. Ieſu dulciſſime rape ad te cor meum: eſto mihi Ieſus, tui amore me inebria, vt nil cogitem, nil amem, nil deſiderem niſi te. Mi Ieſu in hora mortis adſis mihi, & ſuſcipe ſpiritũ meum, vt arctiſſimis amoris vinculis tibi vniar, & in æternum te fruar in cœlo.

Secundò, nomen Ieſus non tantùm ſignificat

A ſaluatorem, & ſalutem quam nobis dedit, ſed & modum quo nos ſaluauit, qui fuit eximius & admirabilis. Non enim vti verbo nos creauit, ità & verbo recreauit & ſaluauit; ſed infirmitates noſtras in ſe ſuſcepit, vt eas in nobis ſanaret: peccata noſtra ſua fecit, luitque in corpore ſuo acerbiſſimis pœnis, vt ea in nobis aboleret: mortem noſtram in ſe ſuſcepit, vt morte ſua nobis vitam redderet. Cùm ergo Ieſum dicimus, dicimus Verbum carnem factum, Deum humanatum, qui pro nobis iacuit in præſepio, circumciſus eſt, laborauit, ſudauit, fleuit, famem, ſitim, æſtus, frigora tolerauit; qui pro nobis captus, verberatus, conſputus, irriſus, flagellatus, ſpinis coronatus, felle potatus, clauis confixus,
B crucifixus, occiſus eſt. Hæc omnia ſignificamus, cùm Ieſum nominamus. Quocirca nomen Ieſu, vti ſummè eſt hominibus deſiderabile, & angelis venerandum; ita ſummè dæmonibus eſt tremendum & horrendũ, vt eo audito expaueſcant & diffugiant. Vide S. Bernard. ſerm. 15. in Cantica. Ieſus ergo ſit amor noſter, & centrum cordis noſtri. Ieſus ſit ſpiritus oris noſtri, Thren. 4. 20. Ieſus ſit anima & vita noſtra, vt, ſicut in illo ſecundùm Deum viuimus, mouemur & ſumus, ita illi ſoli ſeruiamus & placeamus; illi ſoli loquamur, videamus, ambulemus, operemur & patiamur quidlibet, quantũuis difficile & arduũ.

Præclarè S.Chryſoſt. homil. 11. in epiſt. 2. ad Corinth. *Cùm*, inquit, *per Chriſtum Ieſum mor-*
C *tuum viuamus, eí vtique ob quem viuimus, viuere debemus.* Et S.Bernard. ſerm. de quadruplici debito, hoc primo loco aſſignat. *Primò*, inquit, *Chriſto Ieſu debes omnem vitam tuam, quia ipſe vitam ſuam poſuit pro tua, & cruciatus amaros ſuſtinuit, ne tu perpetuos ſuſtineres.* Ac poſt multa in hanc rem, ita concludit: *Cùm ergo ei donauero quidquid ſum, quidquid poſſum, nónne iſtud eſt ſicut eſt ſtella ad ſolem, gutta ad flumium, lapis ad montem, granum ad aceruum?* Idem tract. de Dilig. Deo: *Si totum me debeo pro me facto, quid addam iam pro refecto, & refecto hoc modo? Nec enim tam facilè refectus, quàm factus. nam qui me ſemel & tantum dicendo fecit, in reficiendo profectò & dixit multa, & geſſit mira, & pertulit dura; nec tantùm dura,*
D *ſed & indigna. In primo opere me mihi dedit, in ſecundo ſe; & vbi ſe dedit, me mihi reddidit. Datus ergo & redditus, me pro me debeo, & bis debeo. Quid Deo retribuam pro ſe? Nam etiamſi me millies rependere poſſem, quid ſum ego ad Deum?*

Verſ. 19. *Deus Dominus fortitudo mea.*] Hebr. *Iehoua noſter elohim*, id eſt, noſter protiſor, gubernator & rector, eſt חילי *cheli*, id eſt, virtus mea, ſtrenuitas mea, vigor meus, exercitus meus, vires meæ, robur meũ. *Nullam enim aliam niſi in Chriſto habebo virtutem, & cunctas legis iuſtitias quiſquilias computabo*, ait S.Hieronymus.

Porrò Propheta hîc exultat & triumphat, non in ſe, ſed in Domino, dicens: *Deus Dominus for-*
E *titudo mea.* Sicut enim aëris lumen eſt ſol; nec intereſt vtrùm hoc lumen innatum ei ſit, an à ſole mutuatum, modò ita ei promptum ſit & ad manum, ac ſi ei eſſet innatum: ſic nos Dei & Ieſu viribus vtimur, ac ſi eſſent noſtræ, ideóque ipſe eſt fortitudo noſtra. Quid autem hæc eius fortitudo in nobis efficit? *Ponet*, inquit, *pedes meos quaſi ceruorum*, vt impigrè, alacriter & ſine fatigatione currant, non ſolùm in infimis & in planitie, ſed *ſuper excelſa* & difficilia quæque, idque me non dolente aut gemente, ſed *in pſalmis* cum iubilo

Digitized by Google

iubilo & gratiarum actione canente. Id videre ad oculum eſt in nouitiis Religionum, quos Deus tanta lætitia, feruore & ſpiritu cumulat, vt ardua quæque Religionis exercitia alacres capeſſant, de quibus appoſita & illuſtria exempla recenſet P. Platus lib. 3. de bono ſtatus religioſi c. 16.

Et ponet pedes meos quaſi ceruorum.] Sub ceruis ceruas intellige. Nam ceruus, bos, equus, ouis, &c. tam feminas, quàm mares ſignificant. Nam hebr. eſt איילות *aialoth*, id eſt, ceruarum. Ceruæ enim ceruis maribus ſunt velociores, quia cornibus, vt illi, non præuagrauantur. Mas etiam cùm pinguerit, quod valde tempore fructuum fit, nuſquam apparet, ſed longè ſecedit, vt qui corpulentiæ ſuæ grauitate capi ſe poſſe faciliùs ſentiat. Adde, quòd ferarum quadrupedum, vt ait Ariſtot. cerua maximè prudentia excellere videatur. Quin & Q. Sertorij ceruam fatidicam eſſe Hiſpani crediderunt, ait Plinius libr. 8. cap. 32. tum quia cerua circa ſemitas parit, quò feræ propter homines minùs accedunt: tum quia cùm peperit, inuolucrum primum exedit, mox ſeſelim herbam petit, quam cùm ederit, redit ad prolem. Præterea hinnulum quem genuit ducens in ſtabula, aſſuefacit quò refugere debeat. Saxum hoc eſt abruptum, vno aditu: quo loco eam ſi quis inuadit, exſpectare repugnaréque, etiamſi excornis ſit, affirmant. Hæc omnia habet Ariſt. libr. 9. Hiſt. animal. c. 5. & Plinius loco citato. At cõtrà maribus

Degener eſt animus, pectúſque ignobile ceruis.
Ingens ad faſtum cornu ſed inutile pondus
Eminet, vt nunquam confligere cornibus auſint.

Ceruæ ceruis velociores. Cur?

Per ceruas ergo ſignificat Habacuc, Iudæos Dei ope nõ tantùm celerrimè è Babylone in antiqua ſtabula, & excelſa abruptáque ſaxa ac mõtes Palæſtinæ redituros; ſed etiam bello fore acres & martios, vt finitimis nationibus vrbis Ieruſalẽ reædificationem interpellantibus generosè reſiſtãt, iiſque inuitis eam reſtaurent, inquit Gueuera.

Tropol. S. Greg. lib. 26. Mor. 10. *Electorum*, ait, *mentes cerui dicuntur, dum quæque, quæ in hoc mũdo obuiantia obſiſtere ſibi conſpiciunt, contemplationis ſaltu tranſcendunt. & more ceruorum deſpectis terrenarum rerum ſenſibus, in ſuperna, id eſt, æterna, ſe euehunt.*

Et ſuper excelſa mea, iuga collium & montium Iudææ, *deducet me*, hebr. יַדְרִכֵנִי *iadrichem*, id eſt, calcare me faciet, *victor in pſalmis canẽtem.*] Quibus ſcil. læta Deo victori epinicia, laudes & gratiarum actiones cum canticis, organis & iubilo perſonem & concrepem. Loquitur Habacuc in perſona non tam ſua, quàm Iudæorum, qui feſtiuè redituri erant è Babylone. Nam ipſe eouſque non vixit, nec hunc reditum aut redeuntiũ gaudium vidit.

Varia

Myſticè, S. Hier. in pſ. 17. Deus, ait, dat ponitq; nobis pedes quaſi ceruorũ, imò ceruarum, cùm facit ſua conſolatione & gratia, qua mentẽ mulcet, vt omnia mũdi excelſa, tam inuitamẽta, quàm impedimenta & tentamenta, omnia ardua virtutum opera, labores, dolores & cruces, non tãtùm fortiter, ſed & alacriter, lætóq; & hilari animo canentes & iubilantes (vnde aliqui vertũt, *ſuper colla inimicorum meorum imponet me*) tranſiliamus.

Anagogicè, per pedes ceruorũ ſignificatur dos agilitatis, quæ Sanctos agillimè per excelſa cœlorum tranſire, imò trãſuolare faciet. q. d. Deus peracto iudicio agillimè me cum aliis Sanctis ſuſtollet in cœlũ, vt ibi illi & Agno iuges concinã laudes, quas audiuit S. Ioannes Apocal. 5. 12. Chriſto

Anagog. pedes ceruorum eſt dos agilitatis.

victori mortis, inferni & hoſtiũ omnium: *qui me omnem mundanam ſolemnitatem cõtemplatione cæleſtium tranſcendere fecit*, ait S. Hier. Qui & addit: *Et ponet pedes meos quaſi ceruorum, vt calcem ſuper aſpidem & baſiliſcum, &c. Similis enim eſt fratruelis meus capreæ, aut hinnulo ceruorum, Cant. 2. Et quia ipſe eſt ceruus, mihi quoque donauit vt ceruus eſſem, ſublimis cornibus, findens vngulas, cibos ruminãs, & ad odorem meũ ſerpentes fugans, de quo dicitur pſ. 28. Vox Domini perficientis ceruos. Ponet ergo pedes meos inter cæteros ceruos ſuos, & ad cæleſtia perducet, vt inter angelos canam gloriam Domini, & ſuper terram pacem hominibus bonæ voluntatis annunciem. Canam autem victoriam eius; & triumphum, & trophæum crucis.*

Victor.] Hebr. לַמְנַצֵּחַ *lamnatſeach*, id eſt, *victori*, ſcil. canentem me in pſalmis. Vnde Chald. *cuius*, inquit, *ſunt victoriæ & virtutes: proinde corã eo ego fides pulſo cũ hymno meo*; & Pagnin. *victori in pſalmis meis*. ita & Tigurina, Vatab. Gueuara, Ribera, Ianſenius & alij paſſim, qui cenſent legendũ *victori* (non *victor*) ſic enim legit S. Hier. in cõmentario, Remigius & alij. Videtur enim Propheta alludere ad pſalmum 3. 4. 5. & ſequentes, quibus titulus eſt *lamnatſeach*, id eſt, *vincenti*, ſc. Chriſto. Vnde Septuag. vertunt, *in finem*, id eſt, Chriſto, qui legis & pſalmorũ eſt finis & ſcopus: illi enim pſalmi ſunt epinicia Chriſti. Licèt Aquila, Theodotion, Vatab. Eugubinus, Ianſen. Arias, Genebrar. & alij recẽtiores paſſim cùm Rabbinis cenſeant, *lamnatſeach*, id eſt, vincentem, vocari præfectum cantorum: vnde addit tam Pſaltes, quàm Habacuc hîc in Hebr. בִּנְגִינוֹתָי *binginot*, id eſt, *in neginot*, quod genus eſt muſices, vel inſtrumenti. Quocirca Tigurina vertit, *in excelſis meis incedere me faciet præfecto cantorum in inſtrumentis meis muſicis*, vt ſcil. cum præfecto & ſub præfecto, eo dirigente concinam pſalmos in laudem Domini; vel q. d. Gratias agam Deo ductori meo, cantãdo pſalmos illos, quibus titulus præfigitur *lamnatſeach*, id eſt, *vincenti*, hoc eſt præfecto cantorum. Hic enim ad literam intelligitur, cùm in titulo pſal. inſcribitur *lamnatſeach*, per quem alleg. intelligitur Chriſtus. Radix enim נצח *natſach* ſignificat inſtare, vrgere, vincere: inde præfectus, qui dirigit vrgétque cantores ſibi ſubiectos, vocatur *menatſeach*, id eſt, vrgens, vincens, ſuperans: quia ipſe in muſica & cantu princeps eſt, cæteróſque cãtores ſuperat, cantúmq; ad finem vſque perurget & perducit. Vincit ergo ipſe & triũphat in muſica. Porrò quod aliqui cenſent hoc canticum ab Habacuc inſcribi *lamnatſeach*, id eſt, præfecto cantorũ, illiq; dicari, vt ipſe illud in templo concini curet, ſicut Dauid pſalmos iam dictos eidem inſcribit & deſtinat ad idipſũ, non videtur verũ: tũ quia ſic *lamnatſeach* initio cantici ponendum fuiſſet, vti illud ponit Dauid initio pſalmorũ. non autem in fine, vti hîc ponitur: tum quia additur *binginotai*, id eſt, in pſalmis meis: pſalmodiã ergo intelligit ſuam, non præfecti cantorum.

Verùm, quia ſubinde (licet rarò & anomalè) litera *lamed*, quæ eſt initio *lamnatſeach*, éſtq; articulus & nota datiui caſus, ſeruit nominatiuo, vt ſit idẽ quod *he* demonſtratiuũ; hinc *lamnatſeach*, verti poteſt *victor* in nominatiuo. & ita legit Remig. Haymo, Albert. Hugo, Clarius & alij. Rurſum *lamed* ſæpe ſeruit accuſatiuo: vnde *lamnatſeach* verti poteſt, *victorem* æquè ac victori, & victor. Hæc tria hîc appoſita ſunt & connexa: vnde omnia videntur intenta & ſignificata à Spiritu

Digitized by Google

ſancto, q. d. Deus ipſe victor fecit me victorem per Ieſum Chriſtũ, deditq; vt Chriſto victori iuges & æternas laudes concinam, ac præſertim illos pſalmos qui ſunt epinicia Chriſti, ideóq; inſcribuntur *lamnatſeach*. ita S. Hieron. Remig. Hic ſenſus plenus eſt, omnéſq; iam dictos complectitur.

Septuag. pro *lamnatſeach* legẽtes לְנַצֵּחַ *lanetſach*, id eſt, ad vrgendum vel vincendum, vertunt, *vt vincam in cantico eius*. q. d. Vt in laudando Deum, pſallendo & gratias agendo cæteros vincam, imò eos vrgeam & ſollicitem, vt pro me & mecum Deo pſallant & iubilent. Vnde

Anagog. Anagogicè S. Hieron. hæc refert ad triumphos & hymnos Beatorum, poſtquam calcauerint excelſa quæque mundi. *Tunc*, inquit, *quicũque iuſtus & electione Dei dignus fuerit inuẽtus, loquetur exultans: Ego autem in Domino exultabo, gaudebo in Deo ſalutari meo. Dominus Deus fortitudo mea. Et quaſi poſitus à Deo ſuper conſummationem ſaculi, vt poſtea ad ſuperiora conſcendat, & à Deo educatur ad ſummum, dicet: Et ponet pedes meos in conſummationem, ſuper excelſa imponet me, vt cùm ab ἀγωνοθέτῃ Ieſu, qui primus in agone ſuperauit, præmiũ fuerit cantantibus poſitũ, ego vincã in carmine eius, & manus meæ cõponant citharã, & pſalteriũ, & omne organorũ genus, ſcribámq; panegyricũ triũphanti.* Et Remigius, *Deducet*, inquit, *me ſuper excelſa mea. Ipſe autem deducet me, quia hæc non mea virtus efficiet ſed eius gratia. Deducet autem me canentem victori, id eſt, Chriſto triumphatori mortis & diaboli. Deducet ergo me ſuper excelſa, hoc eſt, ad beatam ſupernæ ciuitatis frequentiam, quæ ex angelis & ſanctis hominibus conſtat, vt illis admixtus atque coniunctus canam victori cum angelis: Gloria in excelſis Deo.*

Moral. de gratiarum actione. Moral. diſce Prophetas & Sanctos, omnes ſuas vires, virtutes, victorias & triumphos acceptos referre Deo & Chriſto. Ita Iephte Iudicũ 11. 24. *Nónne*, ait, *quæ poſſidet Chamos Deus tuus tibi iure debẽtur? Quæ autẽ Dominus Deus noſter victor obtinuit, in noſtrã cedent poſſeſſionem.* Ita Dauid benedicens Domino 1. Paral. 29. 11. *Tua*, ait, *eſt Domine magnificentia & potentia, & gloria atque victoria.* Ita Sapiens Sap. 10. *Iuſti*, ait, *tulerunt ſpolia impiorum, & decantauerũt Domine nomen ſanctum tuũ, & victricem manũ tuam laudauerunt pariter.* Ita Moſes parta victoria de Pharaone in mari rubro: *Cantemus*, inquit, *Domino: glorioſè enim magnificatus eſt, equum & aſcenſorem proiecit in mare*, &c. Exodi 15. 1. Et c. 17. 15. victo Amalec *ædificauit Moyſes altare, & vocauit nomen eius, Dominus exaltatio mea.* Ita Iudith cæſo Holoferne c. 16. 15. Deo victori hymnũ cecinit: *Hymnũ cantemus* ait, *Domino, hymnũ nouũ cantemus Deo noſtro. Adonai Domine magnus es tu, & præclarus in virtute tua & quẽ ſuperare nemo poteſt. Tibi ſeruiat omnis creatura.* &c. Multò magis Sãcti victo diabolo, carne & mundo triũphantes & regnantes cum Chriſto, illi omne ſuum robur, victoriam & gloriam aſſcribunt. Hinc Apoc. 4. 10. *Procidebant*, ait Ioannes, *viginti quatuor ſeniores ante ſedentem in throno, & adorabant viuentem in ſæcula ſæculorum, & mittebant coronas ſuas ante thronum, dicentes: Dignus es Domine Deus noſter accipere gloriam, honorem & virtutem.* Et cap. 15. 2. *Vidi*, inquit, *tanquam mare vitreum, & cantantes canticum Moyſi ſerui Dei, & canticum Agni.*

Infinitæ gratiæ Deo debentur infinitis modis. Porrò præclarè noſter Leſſius li. 12. de Perfect. diu. c. 19. notat nos Deo noſtro debere gratiarum actioné infinitã, nẽpe infinito tẽpore in futurum, infinito affectu & ſignificatione gratitudinis, infinita cum animi demiſſione, infinita mentis deuotione, infinito ſpiritus iubilo, vt cũ Habacuc perpetim ei iubilemus: *Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Ieſu meo.* Ratio eſt, quia beneficia eius, tũ generalia creationis, incarnationis, paſſionis, Euchariſtiæ, &c. tũ peculiaria vocationis, iuſtificationis, & infinitorũ beneficiorum tam naturalium, quàm ſupernaturalium, quæ ab eo continuò gratis ex mera eius liberalitate accepimus, & accípimus; ſempiterna ſunt, & infinitæ æſtimationis, non modò in ſeipſis, ſed etiam ratione modi quo nobis ſunt collata, & conferuntur, præſertim quia nos illis infinitè quodammodo ſumus indigni, atque illa à ſumma illa & auguſtiſſima Dei maieſtate, quam ne reſpicere quidem meremur, nobis donantur. Simili modo ob eadem, ſed maximè ob Verbum humanatum, puta Ieſum Chriſtum, qui noſtra caro, noſter frater, imò pater & redemptor fieri dignatus eſt, ideóque tot labores per triginta tres annos pro nobis exantlauit, ac atrociſſimam paſſionem, crucem & mortem pro nobis vltro libénſque ſuſtinuit, denique ſe totum, quantus quantus eſt, nobis impendit & donauit, vt nobis hanc victoriam, ſalutem & gloriam pareret (præſertim, quia multi ab eo ſunt vocati, ſed pauci electi ad illam) debemus illi, totique Sanctiſſimæ Trinitati infinitam laudem & benedictionem, infinitum amorem & obſequium: tum quia infinito amore, obſequio, benedictione & laude, ob infinitam ſuam perfectionem, in ſe digniſſimus eſt: tum quia eius labores, dolores, amores & beneficia ex parte ſua hanc infinitam compenſationem poſtulant, quamuis ex parte creaturæ ea præſtari non poſſit. Mirum eſt homines cum ſancta Magdalena, ſancto Franciſco, ſancto Dominico non rapi in ecſtaſin, dum cogitant & ruminant: *En Deus meus pro me in carne, imò in cruce.*

Infinitè itaq; in omnibus abſumus ab eo quod ipſi eſt debitum, ſeu ab eo quod ipſe ex natura ſua meretur, quódque nos ei debemus, licèt ſoluendo non ſimus. Vt tamen quod poſſumus ei reddamus, crebrò cum Pſalte pſalm. 102. ei iubilemus: *Benedic anima mea Domino, & omnia quæ intra me ſunt nomini ſancto eius. Benedic anima mea Domino, & noli obliuiſci omnes retributiones eius. Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis: qui ſanat omnes infirmitates tuas: qui redimit de interitu vitam tuam: qui coronat te in miſericordia & miſerationibus: qui replet in bonis deſiderium tuum.* Et pſalm. 88. *Miſericordias Domini in æternum cantabo, in generatione & generationem annunciabo veritatem tuam in ore meo.* Inſuper, quia eum laudare, eíque gratias agere quas debemus, neutiquam ſufficimus, inuitemus omnes angelos, omnes Beatos, omnes cælos, omnes creaturas, terreſtres & cæleſtes, vt nobiſcum, & pro nobis Deo & Ieſu Chriſto, de infinita in nos miſericordia gratias agant, cúmque laudent & benedicant, ac cum Daniele dicamus: *Benedicite omnia opera Domini Domino, laudate & ſuperexaltate eum in ſæcula. Benedicite angeli Domino. Benedicite cæli Domino*, &c. Quin & diuino amore ebrij, optemus mille linguas, mille corda, mille animas, mille vitas, mille corpora, quæ in ipſius honorem conſumamus & expendamus; imò optemus tantum eum amare & laudare, quantum eum amant & laudant omnes Sancti in cælo, ac eorum laudes & mentes quaſi induamus, vt per eos Deum immensè diligamus, colamus, celebremus & glorificemus. Amen.

COMMEN

Digitized by Google

COMMENTARIVS IN SOPHONIAM.

ARGVMENTVM.

Sophonias quis?

A SOPHONIAS hebr. idem eſt quod *ſpeculator Domini*. Radix enim צפה *tſapha* ſignificat ſpeculari: יה *ia* eſt nomen Dei, putà per craſin idem quod Iehoua: vel *abſconditus Domini*, à rad. צפן *tſaphan*, id eſt, abſcondit. Qui enim ſpeculari volunt diuina, vti Prophetæ, neceſſe eſt vt mentem oculóſque auocent à terra, cóſque in Deo abſcondant. *Sophonias*, inquit S. Hieron. ad Paulinum, *ſpeculator & arcanorum Dei cognitor, audit clamorem à Porta piſcium, & eiulatum à ſecunda, & contritionem à collibus. Indicit quoque vlulatum habitatoribus Pila: quia conticuit omnis populus Chanaan, diſperierunt vniuerſi qui inuoluti erant argento.* B Idem hic: *Sophonias*, ait, *Propheta, nomine (vt ita dicam) prophetico, & glorioſa maiorum ſuorum ſtirpe generatus eſt. Habuit enim patrem Chuſi, auum Godoliam, proauum Amariam, atauum Ezeciam, & talem quadrigam ipſe velut extremus auriga compleuit. Nomen Sophoniæ alij ſpeculam, alij arcanum Domini tranſtulerunt. Siue igitur ſpecula, ſiue abſconditum Domini interpretetur, vtrumque Propheta conuenit. Dicitur enim ad Ezechielem: Fili hominis ſpeculatorem te dedi domui Iſraël. Iſte ergo Propheta, qui erat in ſpecula & in ſublimibus conſtitutus, & nouerat myſteria Domini, filius erat Chuſi*, &c. Porrò S. Epiphan. in vita Sophoniæ: *Sophonias*, ait, *Propheta à monte Sarabatha, è tribu ac proſapia erat Simeon. Is quoque de Hieroſolyma prophetauit, nempe quòd multo foret* C *ſatius, ſi in longum latúmque ædificaretur: ſuper conſummatione etiam Gentium, nec non & ſuper confuſione impiorum, déque aduentu Domini. Vitam morte commutauit in apocalypſi Domini; & ſolitarius in aruo ſuo funeratus eſt.* Eadem habet S. Dorotheus & Iſidorus in Sophonia. Denique Sophonias Sanctorum catalogo aſcriptus legitur in Martyrol. Romano die 3. Decembris.

Quando?

Prophetauit tempore Ioſiæ regis Iuda, vt ipſe ait cap. 1. verſ. 1. qui fuit rex piiſſimus, fidémque & cultum veri Dei, euerſis excelſis & idolis, in Ieruſalem reſtituit. Eodem tempore prophetauit Ieremias, vt ipſe ait cap. 1. 1. & Holda propheteſſa 4. Reg. 22. 14. Tradunt Hebræi, & ex iis Arias, Vatabl. & à Caſtro, Ieremiam prophetaſſe publicè in plateis, Sophoniam in Synagogis, Holdam in cœtibus mulierum: licèt Ribera id ridiculum cenſeat, & rideat. Præceſſit ergo Sophonias Ezechielem & Danielem, qui ſub Ioachin nepote Ioſiæ, vt patet ex eorum exordio, prophetarunt. Hinc ſequitur, Sophoniam prophetaſſe poſt vaſtatam Samariam & captiuitatem decem tribuum (hæ enim in Aſſyriam abductæ ſunt anno ſexto Ezechiæ, qui fuit atauus Ioſiæ.) ac conſequenter eum vaticinari ſolis duabus tribubus reliquis, putà Iudæ & Beniamin. Haſce ergo hortatur ad pœnitentiam, præſertim vt relicta idololatria ad Dei cultum redeant: ni id faciant, minatur eis ineuitabile excidium per Nabuchodonoſorem, æquè ac Ammonitis, Moabitis, Æthiopibus & Aſſyriis. Tandem conſolatur eas ſpe liberationis & reditus è Babylone, ac magis promiſſione Chriſti liberatoris, qui per ſuam incarnationem omnibus gentibus ſalutem afferet, inquit Theodor. dando euangelicam legem, in qua tam Gentes, quàm Iudæi ſanctè & feliciter ſint victuri, vſque ad finem mundi diémque iudicij, quando Iudæi aliique infideles qui Chriſtum recipere noluerunt, damnabuntur, & æternis gehennæ pœnis addicentur. Cenſet Ribera Sophoniam prophetaſſe primis octodecim annis Ioſiæ: nam anno 18. Ioſias templum & populum ab idolis emundauit, & Deo reconciliauit, ita vt deinceps populus ſub eo non coluerit idola, quæ hic redarguit Sophonias. Verùm hæc ratio non concludit certò. Nam Ieremias cœpit prophetare anno 13. Ioſiæ, & perrexit continuè ſub eo detonare contra idola: quia licèt ea publicè à Ioſia eſſent abolita, priuatim tamen adhuc à multis retinebantur & colebantur. ita S. Hieron. Sophonias ergo ex alta reuelationis diuinæ ſpecula, eminus ſpeculatur diem excidij vrbis Ieruſalem, & alleg. orbis vniuerſi. Vnde inclamat diem illam fore tribulationis & anguſtiæ, diem calamitatis & miſeriæ; diem tenebrarum & caliginis, diem nebulæ & turbinis, diem tubæ & clangoris, vt eius terrore & horrore omnes impellat ad pœnitentiam, lachrymas & preces, æquè ac facit Ioël, cui ſimilis in ſtylo & patho eſt Sophonias, atque Ieremias, cuius quaſi compendium & abbreuiator eſt Sophonias, inquit Iſidorus. Vtrumque imitetur concionator, qui non aures vult ſcalpere, ſed eſſe malleus Domini conterens petras, ſaxea inquam peccatorum pectora. Id faciet, ſi diſcat eſſe Sophonias, ſi in ſpecula cum Deo verſetur: ibi enim videbit quis quantúſque ſit Deus, ac deſpiciet hoc terræ punctum, & quæcumque in ea punctula ſunt deſpuet.

Prædicator ſit Sophonias, id eſt, ſpeculator.

Præclarè Seneca epiſtola 41. *Quemadmodum*, inquit,

Digitized by Google

inquit, *ſolis radij contingunt quidem terram, ſed ibi ſunt vnde mittuntur: ſic animus magnus & ſacer, & in hoc demiſſus, vt propiùs diuina noſſemus, conuerſatur quidem nobiſcum, ſed hæret origini ſuæ: illinc pendet; illuc ſpectat ac nititur.*

Præclariùs S. Gregor. homil. 11. in Ezechiel. *Cui*, inquit, *aliena cura committitur, ſpeculator vocatur, vt in altitudine mentis ſedeat, atque vocabulum nominis ex virtute actionis trahat. Non eſt enim ſpeculator, qui in imo eſt. Speculator quip-* A *pe ſemper in altitudine ſtat, vt quidquid venturum eſt, longè proſpiciat. Et quiſquis populi ſpeculator ponitur, in altum debet ſtare per vitam, vt poſſit prodeſſe per prouidentiam. Hinc Propheta alius ſpeculatorem admonet dicens: Super montem excelſum aſcende tu qui euangelizas Sion,* Iſaiæ 48. *Vt videlicet qui prædicationis locum ſuſcipit, ad altitudinem bonæ tranſeat actionis, ad excelſa tranſeat, & eorum qui ſibi commiſſi ſunt opera tranſcendat.*

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Prædicit Deus excidium Hieroſolymæ, ob incolarum peccata, per Chaldæos quaſi ſanctos ſacerdotes, qui impios Iudæos, quaſi hoſtiam, iuſtitiæ & vindictæ ſuæ immolent. Vnde verſ. 10. *Iudæorum clamorem & vlulatum deſcribit: quia, inquit,* ſcrutabor Ieruſalem in lucernis, & viſitabo ſuper viros defixos in fæcibus ſuis. *Denique verſ.* 14. *acerbitatem huius diei repræſentans ait, hanc diem fore diem calamitatis & miſeriæ, æquè ac iræ & zeli Dei, à qua nemo ſe per aurum vel argentum redimere poterit.*

Verſ. 1.] Verbum Domini quod factum eſt ad Sophoniam filium Chuſi, filij Godoliæ, filij Amariæ, filij Ezeciæ, in diebus Ioſiæ filij Amon regis Iudæ.

Verſ. 2.] Congregans congregabo omnia à facie terræ, dicit Dominus:

Verſ. 3.] Congregans hominem & pecus, congregans volatilia cæli, & piſces maris: & ruinæ impiorum erunt: & diſperdam homines à facie terræ, dicit Dominus.

Verſ. 4.] Et extendam manum meam ſuper Iudam, & ſuper omnes habitantes Ieruſalem: & diſperdam de loco hoc reliquias Baal, & nomina æedituorum cum ſacerdotibus;

Verſ. 5.] Et eos qui adorant ſuper tecta militiam cæli, & adorant & iurant in Domino, & iurant in Melchom.

Verſ. 6.] Et qui auertuntur de poſt tergum Domini, & qui non quæſierunt Dominum, nec inueſtigauerunt eum.

Verſ. 7.] Silete à facie Domini Dei: quia iuxtà eſt dies Domini, quia præparauit Dominus hoſtiam; ſanctificauit vocatos ſuos.

Verſ. 8.] Et erit: in die hoſtiæ Domini, viſitabo ſuper principes, & ſuper filios regis, & ſuper omnes qui induti ſunt veſte peregrina:

Verſ. 9.] Et viſitabo ſuper omnem, qui arroganter ingreditur ſuper limen in die illa: qui complent domum Domini Dei ſui iniquitate & dolo.

B AD *Sophoniam filium Chuſi.*] *Tradunt Hebræi*, ait S. Hieron. *cuiuſcumque Prophetæ pater aut auus ponatur in titulo, ipſos quoque Prophetas fuiſſe. Vnde & Amos vnus de duodecim Prophetis, qui dixerat, Non ſum Propheta, nec filius Prophetæ, ſed paſtor caprarum vellicans ſycomoros, patris nomen in titulo non habet. Hoc ſi verum eſt, Sophonias glorioſa maiorum ſuorum ſtirpe generatus eſt.* Deinde Symbolicè nomina ſingulorum explicans: *Sophonias*, inquit, *qui erat in ſpecula, & in ſublimibus conſtitutus, & nouerat ſublimia Domini, filius erat Chuſi, qui interpretatur humilitas. Habebat quoque auum Godoliam, qui dicitur magnitudo Domini: & proauum Amariam, qui & ipſe vertitur in ſermonem Domini: & atauum Ezechiam, qui ſonat fortitudo Domini. De fortitudine itaque Domini natus eſt ſermo Domini, & de ſermone Domini nata eſt magni-* C *tudo Domini, & de magnitudine nata eſt humilitas* (viri enim ſapientes & ſancti quo magis à Deo illuminantur, & tolluntur in altum, eo magis cognoſcunt Deum eſſe omnia, ſe verò nihil, ideóque magis ſe ſub eo humiliant & deprimunt) *vt, cùm peruenerit aliquis ad perfectum, dicat: Quia non ſum dignus vocari Apoſtolus. Et illud in Pſalmis: Domine non eſt exaltatum cor meum, neque elati ſunt oculi mei.* Hanc Hebræorum traditionem ſequuntur Albertus, Haymo, Remig. Lyran. Hugo, Vatabl. Dionyſ. & alij paſſim: quia tunc cum propagatione generis fiebat propagatio religionis, ait S. Auguſt. & ex eo Albertus. Verùm an hæc traditio per omnia vera & certa ſit, diſcuſſi in procemio. Sufficit hoc loco dicere, hoſce patres D & auos Sophoniæ fuiſſe claros & illuſtres, vndecumque id acciderit, ideóque hîc nominari. ita Vatabl. Vers. 1.

Ezeciæ.] Rabbini cenſent hunc eſſe Ezechiam regem Iuda, ita vt eius abnepos fuerit Sophonias. Verùm id impugnat Ribera, à Caſtro & alij: nam hoc non tacuiſſet Sophonias, qui ex genere hîc ſibi auctoritatem conciliat. Adde, Scriptura 4. Reg. 20. 21. & Ioſeph. lib. 10. Antiq. 3. non alium Ezechiæ regis filium aſſignant, quàm Manaſſem.

Congregans congregabo omnia à facie terræ.] q. d. Certò & omnino coaceruabo & colligam in captiuitatem Vers. 2.

Digitized by Google

ptiuitatem & interitum, tradendo Chaldæis omnes incolas & omnia prædia terræ huius, ſcilicet Iudææ. Loquitur enim de ſtrage & captiuitate Iudæ, non aliarum gentium. *omnia* ergo, ſcilicet homines, pecora, volatilia & piſces maris, vti explicans ſubiungit. Vnde Tigurina vertit, *conficiendo conficiam omnia*; Vatabl. *perdēdo perdam*; Complut. *conſumens conſumam*; alij propriè, *colligam vt perdam, congregabo vt faciam deficere*. Quocirca Septuag. vertunt, *defectione deficiet homo & iumenta*. Vbi Nota, Defectio, mors, interitus in Script. vocatur collectio. Cauſam dat noſter Pineda in cap. 34. Iob verſ. 14. num. 5. Quia, inquit, cùm à Deo deriuetur omnis vita rerum viuētium, quod in illa ſimpliciſſima Dei vita vnitum eſt & collectum, hoc per exitum ad creaturas videtur diuidi, & diſpergi in multa viuentia. Rurſus, cùm vita aufertur viuentibus, videtur id quod erat diuiſum in viuentibus atque diſperſum, vniri & colligi in ſuo principio, & vita illa participata reuocari ad primam vitam & fontem viuendi. Vnde colligere idem eſt quod diſperdere aut perire, eo quòd cùm vita aufertur viuentibus illáque pereunt, videtur illa ipſa vita congregari & rurſus colligi in Deo, vt *ſpiritus redeat ad Deum qui fecit illum*, Eccleſ. 12. 7. Rurſum res omnes & animantia, excepto homine, cùm intereunt, congregantur & redeunt in ſuam abyſſum nihili, ex qua Deus eas creando ad tempus eduxit.

Vers. 3. *Volatilia cæli & piſces.*] Quia, vt ait S. Hieron. *vaſtatis vrbibus & hominibus interfectis, ſolitudinem & raritatem beſtiarum quoque fieri & volatilium piſciúmque, teſtis eſt Illyricus, teſtis Thracia, teſtis in quo ortus ſum ſolum, vbi præter cælum & terram, & creſcentes vepres & condenſa ſiluarum, cuncta perierunt.* Addit Sanchez, perire dici ea quorum non eſt vſus. q. d. Vobis, ô Iudæi, in Babylone captiuis peribunt aues & piſces Iudææ, quia eas ampliùs aucupio capere & expiſcari non poteritis.

Symbolicè, Albertus per homines accipit ciues, per pecus ruſticos, per volatile principes & arrogantes, per piſces gulæ & veneri addictos. Piſces enim ſemine & fœtu luxuriant.

Et ruinæ impiorum erunt.] Pro *ruina* hebr. eſt מַכְשֵׁלוֹת *machſceloth*, id eſt, ruinæ, lapſus, offendicula, ſcandala: per quæ Primò Chald. actiuè accipit idololatriam & ſcelera, in quæ Iudæi prolapſi ſcandalum aliis gentibus dederunt. Vnde vertit, *conficiam auem cælorum, & piſces maris, eo quòd multiplicatum ſit offendiculum impiorum*. Hinc & Vatabl. vertit, *offendicula inueniem improbos*. id eſt, improbi idololatræ ob ſuam impietatem dabunt grauiſſimas pœnas. Alij, *congregabo ſcandala*, id eſt, idola *impiorum*, eáque cum impiis traducam in Babylonem. Secundò, alij paſſiuè hæc accipiunt. Vnde noſter vertit, *ruinæ impiorum erunt*; & Septuag. *infirmabuntur impij*; alij, *corruent impij*.

Diſperdam.] Funditus. Hebr. enim eſt הִכְרַתִּי *hichratti*, id eſt, exſcindam; Septuag. *auferam*; Chald. *delebo*; Pagnin. *ſuccidam homines de ſuperficie terræ*.

Vers. 4 *Et diſperdam de loco hoc reliquias Baal.*] Putà reliquias templorum, altarium, idolorum, ſacerdotum, cultorum & cultus Baal.

Et nomina æditiuorum cum ſacerdotibus.] q. d. Diſperdam æditiuos & ſacerdotes Baal, adeo vt deinceps ne nominentur quidem, nec vlla eorum memoria, nomen aut fama ſuperſit. Sic ait Poëta:

Noli
Reſpicere ad fumos, & nomina vana Catonum.

Secundò, *nomina æditiuorum* ſunt ipſi æditui, nomine ſuo nominati, vt ſit metonymia.

Æditiuus vocatur miniſter templi Baal, ita dictus, non quaſi adolens thus, vt aliqui volunt, ſed quaſi ſacræ ædis tutor, id eſt, curam agens; inquit Feſtus. Ædituor enim idem eſt quod ędem tueor. Idem dictus eſt Æditimus, quaſi ædis intimus, ait Feſtus: licet Cicero in Topicis, in *finitimo, legitimo, æditimo*, cenſeat non plus eſſe *timum*, quàm in meditullio *tullium*, ſcilicet vtrumque tantùm productionem eſſe nominis. Vide Gellium lib. 12. cap. 10. Lucretius lib. 6. hoſce vocat Æditientes, quaſi ædem tuentes. Sic iam Romæ quodque templum ſuos habet æditiuos, quorum officium eſt templum, eiúſque ſupellectilem, veſtes & vaſa cuſtodire, mundare, ornare, dare hoſtias, vinum, miniſtros, aliaque ad ſacrificium neceſſaria; peregrinos excipere, Martyrum reliquias & monumenta oſtendere, &c. Heb. vocantur כְּמָרִים *kemarim*, q. d. Accenſores ignis & thuris, thurificatores, à rad. כָּמַר *kamar*, id eſt, accendit, vſſit, exarſit. Horum ergo officium fuiſſe videtur thurificare, & quaſi diaconos ſubſeruire ſacerdoti victimas mactanti. Vnde 4. Reg. 23. 5. dicitur: *Deleuit Ioſias kemarim, quos poſuerunt reges Iuda ad ſacrificandum*, hebr. לְקַטֵּר *lecatter*, id eſt, ad ſuffumigandum, vel adolendum thus, *in excelſo*. Alij, vt Vatabl. & Mariana, volunt dictos *kemarim*, quaſi ex ...tos, id eſt, atros, ab atro & pullo veſtitu. Vnde Pagnin. vertit, *qui nigras induunt veſtes*. Hebræorum enim ſacerdotes erant candidati: ſacrificabant enim tunica linea induti, Exodi 28. 40. æquè ac Ægyptij, qui inde Linigeri ſunt dicti, vti dixi Ierem. 13. Sic & in ſacris Eleuſinæ Deæ ſacerdotes amiciri albis, docet Tertull. lib. de Pallio. ita Sanchez. Alij, quòd eſſent incluſi quaſi monachi in monaſteriis. ita Marinus in Lexico, qui cenſet *kemarim* eſſe vocem Chaldaicam. Alij, à ſtigmatibus, quæ in facie & in corpore inuſta geſtabant. Alij, ab ardore deuotionis, quo erant accenſi in ſacris ſuis peragendis. Verùm primum quod dixi verius videtur. Similes hiſce fuerunt apud Gentiles Romæ virgines Veſtales, & magis in Cappadocia Magi, dicti Pyrethi, à pyra, id eſt, igne, eo quòd πῦρ, id eſt, ignem ſacrum, ſeruarent & fouerent, ne quando extingueretur, cum certis precibus & cæremoniis, vti docet Strabo lib. 15. Quocirca *kemarim* videntur fuiſſe ſimij & æmuli æditiuorum, quos Deus iuſſerat ſeruare & fouere noctu diúque ignem ſacrum, quo comburendæ erant victimæ, Leuit. 6. verſ. 12. quo pariter igne quotidie, tam manè quàm veſpere, thymiama erat incendendum & adolendum Deo, Exodi 30. 7. Itaque *kemarim* officium erat, Primò, ignem ſacrum perpetuò accenſum ſeruare & nutrire: indéque rurſum vocantur à Prophetis per irriſionem *kemarim*, id eſt, exuſti, fuliginoſi & atri, q. d. Carbonarij, qui ab igne & carbonibus denigrati, Æthiopum vel dæmonum habent colorem & formam. Secundò, thus adolere idolis, vt patet 4. Reg. 23. 5. Tertiò, ſubſeruire ſacerdotibus in ſacrificiis. Vnde à ſacerdotibus hîc, quaſi eorum miniſtri & diaconi ſecernuntur & diſtinguuntur. Ait enim: *Et nomina æditiuorum cum ſacerdotibus*, vtique non Dei, ſed Baal, inquit Remig. Albert. Ribera & alij: licèt S. Hier. cum ſuis aſſeclis, ſacerdotes hîc veros veri Dei accipiat; ſed eos dumtaxat qui ſimul cum Deo colebant idola, quos inſectatur Ezech. c. 8. v. 3. & ſeq. de quibus 4. Reg. 17. 31. & 33. Fateor tamen aliquos ex hiſce *kemarim* fuiſſe ſacerdotes, ita enim vertunt

Æditiuus quaſi ſacræ ædis tutor.

Eius officia tria.

Digitized by Google

A vertunt hic Septuag. Adde thurificare, quod erat officium *kemarim*, eſt quoddam ſacrificare. Primum enim veterum ſacrificium fuit oblatio & incenſio thuris. Vnde & thymiama Deo vero quaſi ſacrificium bis quotidie adolebatur in altari thymiamatis: quin & in omni ſacrificio carneo, putà ouis, capræ & bouis, Hebræi iuſſu Dei imponebant & adolebant thus; ac per hoc ſignificabant, victimam hanc dari & ſacrificari Deo, vt patet Leuit. 2. 1. Videntur ergo hi *kemarim* apud Gentiles fuiſſe id, quod apud Chriſtianos, præſertim Romanos, ſunt æditui, qui curam habent templi, altarium & ſacrorum: inter quos alij ſunt Sacerdotes, alij Clerici, quibus præſunt Canonici, quorum caput eſt Decanus, Præpoſitus, vel Epiſcopus. B Munia ergo *kemarim* erant, templum cuſtodire, aperire, claudere, purgare, ornare, aduenas docere cæremonias & cultum Baal, ſiue idoli & Dei ſui, oblationes excipere, dies feſtos adornare, choros canentiū & choreas ſalientium ordinare, imò præire more furentium & bacchantium. Vnde S. Hieron. *kemarim* vertit fanaticos, quaſi enthuſiaſmo actos & dæmonis ſpiritu afflatos. Hinc Oſeas c. 10. 5. ait: *Et kemarim eius qui de illo exultabant*, vti habent Hebr. Alludit enim vox כָּמַר *kamar*, vnde *kemarim*, ad חָמַר *chamar*, quod ſignificat turbari inſtar ebrij & inſani, vel inſtar vini fæculenti, miſti, & turbidi, indéque bacchari & inſanire.

Vers. 5. *Et eos qui adorant ſuper tecta.*] C Quæ in Iudæa & Syria etiamnum plana ſunt, quaſi tabulata ſub dio, in quibus incolæ ambulant, prandent, cœnant, imò & in æſtate noctu dormiunt, vti mihi Romæ viri graues, iique oculati teſtes narrarũt. Hæc ergo tecta conſcendebant Iudæi aſtricolæ, vt ex iis liberè & planè contemplarentur & adorarent *militiam cœli*, putà ſolem, lunam, luciferum, aliáſque ſtellas & aſtra: quæ quia multa ſunt, & ordinata inſtar exercitus, motúque ſuo, loco & ordine ſtato incedunt inſtar aciei inſtructæ; hinc vocantur militia cœli, cuius rex eſt ſol, regina luna, ſignifer Venus, ſiue lucifer. Hinc Iudæi dicunt Ieremiæ (qui Sophoniæ fuit ſynchronos & coæuus) cap. 44. 25. *Faciamus vota noſtra quæ fecimus, vt ſacrificemus reginæ cœli* (id eſt, lunæ) *& libemus ei libamina.* D Et cap. 7. 18. *Filij colligunt ligna, & patres ſuccendunt ignem & mulieres conſpergunt adipem, vt faciant placentas reginæ cœli.* quibus ipſe denuntiat cap. 10. 2. *A ſignis cœli nolite metuere, quæ timent Gentes*, q. d. Nolite colere aſtra cœli, quæ colunt Gentes. Timere enim in Script. eſt colere, revereri, adorare. Vide quæ illis locis annotaui. Sic apud Gentiles multi fuerunt cœlicolæ & ſolicolæ, æſtimantes cœlum, ſolem & ſidera ob pulchritudinem, celſitudinem, magnitudinem, influxum, ordinem & ſplendorem eſſe animata, eſſéque numina: quos deteſtans E Iob cap. 31. 26. *Si vidi*, inquit, *ſolem cùm fulgeret, & lunam incedentem clarè; & lætatum eſt in abſcondito cor meum, & oſculatus ſum* (id eſt, adoraui ea, oſculando) *manum meam ore meo: quæ eſt iniquitas maxima, & negatio contra Deū altiſſimum.* Et Sapiens cap. 13. 2. *Solem & lunam, rectores orbis terrarum, deos putauerunt: quorum ſi ſpecie delectati, deos putauerunt, ſciant quanto his dominator eorum ſpecioſior eſt: ſpeciei enim generator hæc omnia conſtituit.*

Et adorant & iurant in Domino, & iurant in Melchom.] Iurant tam per Melchom, quàm per Deum verum: quia vtrumque vt numen colunt A & adorant. Iuramentum enim eſt actus latriæ. Dum enim iuramus per aliquem, hoc ipſo confitemur & proteſtamur ipſum eſſe primam & increatam (hæc enim ſola eſt infallibilis) veritatem, ideóque eſſe Deum.

Taxat Iudæos, quòd cum Deo vero colerent deos gentium vicinarum, putà Melchom Deum Ammonitarum. ita Theodor. Remig. Albert. Hugo & Lyran. Nota, τὸ *in Domino*, quatenus refertur ad *iurant*, idem eſſe quod *per Dominum*: quatenus verò refertur ad *adorant*, idem eſſe quod *Dominum*. Hebræi enim verba contactus, ſiue corporalis, ſiue ſpiritualis, qualis eſt adoratio, conſtruunt cum *beth*, id eſt, *in*; vt credere in Deo, B eſt credere Deo, vel Deum: inuocare in nomine Domini, eſt inuocare nomen Domini, &c. Hebr. eſt, *iurant per Melchom*, id eſt, regem ſuum. ita Septuag. Tigurina. Vatabl. & Pagnin. hoc eſt, iurant per idolum ſuum, quod pro ſuo Deo & rege habent, ideóque nuncupant illud Melech, Moloch, Melchom, Malcam, id eſt, regem ſuum. Hæc enim omnia vnum idémque ſunt. Perperam ergo Arias ſic exponit q. d. Qui vt regi ſuo adulentur, æquè per eum, ac per Deum iurant. Nam iurare per regem, eſt licitum. qui enim per regem iurat, per Deum, qui cum regem conſtituit, iurat: vti in ſimili docet Chriſtus Matth. 23. 20. Ita Ioſeph iurat per ſalutem Pharaonis, Gen. 42. 15. & Thecuitis per ſalutem Dauidis, 2. Reg. 14. verſ. 19.

C *Et qui auertuntur de poſt tergum Domini.*] Putà qui tergum Domini, id eſt, Dominum, ſequi nolunt; ſed ei tergum obuertunt, hoc eſt, ab eo recedunt, dum eum auerſantur & ſpernũt. ita Septuag. vnde Chald. *qui auertuntur retrorſum à cultu Domini*, Pagnin. *qui retrocedunt vt non eant poſt Dominum*; Tigurina, *qui à Domino ſunt abſtracti.* Vers. 6.

Qui non quæſierunt Dominum, nec inueſtigauerunt eum.] Moral. Quærunt & inueſtigant Deū, Primò, infideles & ignorantes, qui inquirũt quis & qualis ſit Deus. Secundò, peccatores, qui per peccatum Deum Deíque gratiam perdiderunt: hi pœnitendo eum requirunt, rogantes vt ad eos & cum eis in gratiam redeat. Tertiò, egentes & D afflicti, qui à Deo opem, putà lumen, conſilium, auxilium, robur, directionem poſcunt. Vnde Vatabl. vertit, *neque implorant opem Domini, neque conſulunt eum.* Sic & Chald. Sapiẽter monet Pſaltes: *Quærite*, inquit, *Dominum, & confirmamini: quærite faciem eius ſemper.*

Silete à facie Domini.] Hoc eſt, vt Septuag. εὐλαβεῖσθε, id eſt, ſilentes timete & reueremini Dominum. eſt metalepſis, vel catachreſis: ſilentium enim reuerentiæ, timoris, admirationis & ſtuporis eſt indicium, ideóque pro illis hîc ponitur. ita Theodor. Vide dicta Habacuc 2. verſ. E vltimo. Vnde Syrus & Arabicus vterque vertunt, *timete à conſpectu Domini.* Aliter Albertus & Hugo, q. d. Obmuteſcite coram Deo vindice; quia adeſt dies Domini, quo ipſe vos exſcindet & diſperdet. Et Clarius, q. d. Silete, id eſt, ſilenter expectate, & mox videbitis iram & vaſtitatem Domini. Et Chald. *pereatis*, inquit, *funditus omnes impij à conſpectu Domini*; quaſi ſilere idem ſit quod perire & interire. Mortui enim ſilent: vnde locus mortuorum hebr. vocatur דוּמָה *duma*, id eſt, ſilentium. Vers. 7.

Quia iuxta eſt dies Domini.] Arabicus, *quia iam propè eſt dies iudicij*, putà dies iuſtitiæ & vindictæ

dictæ Domini exercendæ in Iudæos per Chaldæos. Sic dies iudicij vocatur dies Domini, reliqui ſunt dies hominum, quibus agunt quod lubet: ſicut dies hebdomadæ ſunt dies diſcipulorũ, ſed ſabbatum eſt dies ludimagiſtri, quo totius hebdomadæ penſum à diſcipulis exigit, & diligentes præmiat, negligentes vel petulantes caſtigat & flagellat.

Quia præparauit Dominus hoſtiam: ſanctificauit vocatos ſuos.] Eſt metaphora continua: ſiue allegoria. ſtragem enim Iudæorũ, vtpote impiorum, vocat ſacrificium, idq; publicum & ſolemne; in quo hoſtia ſunt Iudæi mactandi: dies ſacrificij eſt dies excidij Hieroſolymæ & templi; ſacerdotes ſunt Chaldæi, qui hanc victimam Deo & diuinæ iuſtitiæ immolant. Vnde dicuntur vocati & ſanctificati à Deo: quia Deus eos è Chaldæa euocauit, ſuóſq; quaſi milites, imò miniſtros & ſacerdotes, auctorauit & conſecrauit, quando eos elegit & deſtinauit laniones Iudæorum, vt eos quaſi ſanctam victimam diuinæ ſuæ vindictæ offerrent & iugularent. ita S. Hieron. Theodoret. Haymo, Lyran. & alij paſſim, niſi quòd Chald. Vatabl. & Clarius, per vocatos intelligunt, non ſacerdotes, ſed conuiuas, putà aues, & feras, quos Deus ad ſolemne hoc epulum euocet, vt Iudæorũ cadauera à Chaldæis cæſa deuorent. Vnde Arabicus Antiochenus vertit, *parauit victimas Dominus, & notificauit ijs qui ſunt conuiuij ſui*; clariùs verò Arabicus Alexandrinus, *præparauit Dominus mactationem* (id eſt, victimas mactatas ad epulum) *& ſanctificauit vocatos*; & Syrus, *præparauit Dominus victimam*, vel *conuiuiũ*, *& inuitauit vocatos ſuos.* Alludit ad votum חרם *cherem*, ſeu anathematis, quo res vel pia, vel impia, tota per mortem, vel ciuilem, vel naturalem, Deo mactanda & ſacranda erat. de quo plura dixi Leuit. vltimo v. 28. & Rom 9.9.

Moraliter, diſce hîc quàm iniuſtitia & ſcelera ſint Deo inuiſa, quàmque ex aduerſo iuſtitia & ſcelerum vindicta ei ſit chara, curæ, honori, voluptati; nimirum perinde ac eſt ſacrificium ſolemne, vel holocauſtum, quod ei tamquam ſummo rerum domino offertur, & ab eodem in odore ſuauitatis excipitur: adeo vt reges & tyrannos, licet infideles & impios, qui hanc vindictam peragunt, vocet ſuos milites, ſuos ſanctificatos, ſuos ſacerdotes. Hinc iiſdem per Ieremiam c. 6. 4. mandat & edicit: *Sanctificate ſuper eam* (contra Ieruſalem) *bellum.* Et Iſaiæ 13. 3. de Cyro & Perſis vaſtaturis impiam Babylonem, ait: *Ego mãdaui ſanctificatis meis, & vocaui fortes meos in ira mea.* Quin & Ierem. 48. 10. vindictam hanc impiorum Moabitarum, Chaldæis ſub interminatione maledictionis imperat & indicit: *Maledictus qui facit opus Domini fraudulenter.* Quodnam hoc opus? Audi: *Maledictus qui prohibet gladium ſuum à ſanguine.* Ex aduerſo Sapiens cap. 14. 7. *Benedictum eſt lignum*, inquit, *per quod fit iuſtitia.*

Vers. 8. *In die hoſtiæ Domini* (excidij Ieruſalem, quando ipſa futura eſt hoſtia, mactanda à Chaldæis Domino) *viſitabo ſuper principes, & ſuper filios regis.*] Sedeciæ. Nabuchodonoſor enim capta Ieruſalem, *iugulauit filios Sedeciæ in oculis eius: ſed & omnes principes Iuda occidit*, vt dicitur 4. Reg. 25. 7. ita Lyran. Arias, Vatabl. & alij. Aliter S. Hieron. Theodor. Remig. eorúmque ſequaces, qui per filios regis accipiunt filios Ioſiæ: è quibus Ioachaz abductus fuit in captiuitatem à Pharaone: Ioakim à Chaldæis occiſus, Sedecias excæcatus, Ioachin ductus in Babylonem. Verùm diem hoſtiæ vocat diem excidij, in quo non alius fuit rex Hieroſolymæ, quàm Sedecias, cuius filios quaſi hoſtias mactauit Nabuchodonoſor: è filiis verò Ioſiæ nullum fecit hoſtiam, id eſt, nullum occidit. Nam Ioakim non ab eo, ſed à latrunculis, ſiue prædonibus Chaldæorum occiſus eſt.

Et ſuper omnes qui induti ſunt veſte peregrina.] Primò, aliqui veſtem hîc intelligunt eam, qua idololatræ vtebantur in cultu idolorum. Vnde Iudæi veſtem hanc induentes, ipſo habitu profitebantur ſe cultores idolorum, perinde ac qui pileum flauum induit Romæ, profitetur ſe Iudæum; & qui turbantum, Turcam. Quocirca Chald. vertit, *qui perſtrepunt ad cultum idolorum.* Secundò, Hebræi nonnulli putant taxari hîc ſatellites & miniſtros principum & nobilium. hi enim ſolent vti veſte varia & diuerſa à vulgo, in qua geſtant inſignia ſui principis. Tertiò, Theodor. veſtem peregrinam exponit, à peregrinis furto vel rapina acceptam, quaſi taxet hîc furta & rapinas Iudæorum, quibus hoſpites & peregrinos ſpoliabant veſtibus, iiſque ſe induebant. Quartò, alij veſtem peregrinã accipiunt eam, quæ eſt alterius ſexus, putà ſi vir induatur veſte muliebri, aut mulier virili: quod eſt contra honeſtatem, verecundiam & caſtitatem, ideoque vetatur à Deo Deuteron. 22. 5. & à Concilio Gangrenſi ſub pœna anathematis, vt habetur diſt. 30. cap. *Si qua mulier.* Quintò, propriè & genuinè veſtem peregrinam vocat eam, quæ non erat Iudaica, ſed gentilitia, putà Ægyptia, Philiſthæa, Ammonitis, Tyria, &c. Taxat ergo hîc Iudæorũ ambitionem, leuitatem & curioſitatem, quòd veſtitum nouum, peregrinum & gentilitium aſſumerent, quódque cum veſtibus mores & idololatriam Gentium inducerent. ita S. Hieron. Idem ferè taxat Ezechiel cap. 23. v. 12. & 15. & Auctor lib. 2. Machab. c. 4. verſ. 13.

Moraliter, hîc diſcant Chriſtiani, quàm Deus oderit veſtium nouitatem & luxum, quámq; eum vindicet & puniat. is enim ſapit mollitiem, faſtum, leuitatem, inconſtantiam, defectúmque iudicij. Vnde talibus rectè dicas illud Stilponis ad Cratetem. δοκεῖς μοι χρεῖαν ἔχειν ἱματίου καινοῦ, videris mihi indigere pallio nouo, vel pallio & mente: καινοῦ enim iunctim ſignificat *nouum* disiunctim verò καὶ νοῦ ſignificat *& mente.* ita Laërt. lib. 2. cap. 12. Q. Curtius lib. vltimo, & Plutarch. in Alexandro, culpant eum, quòd deuictis Perſis habitum mutarit, veſtémque Perſicam induerit. Strato, vel, vt alij volunt, Plato, dixit Ariſtippo: *Tibi vni & chlamydem, & pannum ferre datum eſt.* Chlamys veſtis eſt ſatraparum, pannus mendicorum. ipſe enim apud Dionyſium ſaltauit in purpura, interdum vili pallio vtebatur. ita Laërt. lib. 2. cap. 8. vnde Horat. *Omnis Ariſtippum decuit color.* Ita hodie ſunt chamæleontes, qui omnibus gentibus, locis, ſectis tam in habitu, quàm in fide & moribus ſe conformant: ſed dum ſingulis concolores fieri cupiunt, vniuerſis diſcolores & difformes fiunt. Phrygiones ſunt, qui fucant tam mores, quàm colores, de quibus Prudent. in Hamartigen. Moral. de veſtium luxu & nouitate.

Additur ars, vt fila herbis ſaturata recoctis,
Illudant varias diſtincto ſtamine formas.

Et Martialis: *Victa eſt*
Pectine Niliaco iam Babylonis acus.

Dioge

Diogenes cuidam glorianti, quòd leonis pelle veſtitus incederet: *Non tu deſines*, inquit, *virtutis ſtragula pudefacere*: indignum iudicans, quòd homo mollis Herculis amictum ſibi vendicaret. Ita Laërt. libr. 6. Idem cùm videret iuuenem ſtudioſius ſe ornantem: *Si ad viros*, inquit, ἀτυχεῖς, id eſt, *fruſtra facis: ſi ad feminas*, ἀδικεῖς, *iniuſtè agis*. Nam fruſtra mas ſe mari ornat, cùm inter eos nequeat eſſe cõiugium: iniquè verò agit, ſi lenocinio ſuo inſidietur feminæ. Idem diuitem quemdam indoctum, ſed ſplendidè indutum, χρυσόμαλλον, id eſt, ouem aureo vellere amictam nuncupabat. Demonax cuidam ſuam purpuram oſtentanti: *Heus tu*, inquit, *hoc ante geſtabat ouis, & ouis erat*, ſignificans illum ſtupidum eſſe vt ouem, etiamſi purpuram geſtaret. Teribazo Artaxerxes rex veſtem ſuam donarat ea lege, vt ea non indueretur. Induit tamen ille, muliebribus etiam donis quæ à rege acceperat, inſignitam. Tũc rex in riſum effuſus: *Tibi*, inquit, *vt mulieri aurum, vt inſano regium amictum geſtandi tui poteſtatémque concedimus*. Auguſtus Cæſar cùm pro concione multos videret palliatos, indignabũdus: *En* inquit, *Romanos rerum dominos gentémque togatam*. Indoluit nimirum, Romanos habitum nouare, & Græcum pallium aſſumere. Eiuſdem hæc fuit gnome: *Veſtitus inſignis ac mollis ſuperbiæ vexillum eſt, nidúſque luxuriæ*. Ita Suetonius in eius vita. Peregrinam veſtem in Ruffino culpauit Claudianus, in Carolo Caluo Franci. Conſtantiſſimi olim Germani, cum fide veſtes mutare cœperũt. *Turpis*, ait Poëta, *Romano Belgicus ore color*. Si hæc laicos dedecent, multò magis Clericos & Religioſos, in quibus veſtium luxũ acriter taxat S. Bern. ſerm. 23. in Cantic. & Apolog. ad Gulielmum Abbatem.

Trop. veſtis peregrina eſt hæreſis.

Tropol. veſtis peregrina eſt hæreſis, quam aſſumunt Nouantes, *qui receſſerunt à protectione & indumento Dei, & ſuo errore cooperti ſunt*, inquit S. Hieron. Myſticè idem: *Veſtis*, ait, *filiorum regis, & principum indumentum Chriſtus eſt*, quod aſſumimus in baptiſmo, iuxta illud Epheſ. 4. 24. *Induite nouum hominem, qui ſecundum Deum creatus eſt in iuſtitia & ſanctitate veritatis*. Et Coloſſ. 3. 12. *Induite vos ergo ſicut electi Dei, viſcera miſericordiæ, benignitatem, humilitatem, modeſtiam, patientiam*. Peregrina ergo veſte diaboli induimur, cùm pro miſericordia induimus crudelitatem, pro benignitate aſperitatem, pro humilitate ſuperbiam, pro modeſtia faſtum, pro patientia impatientiam. Hinc rurſũ monet Apoſtolus Rom. 13. 14. *Induimini Dominum Ieſum Chriſtum*: qui enim ſpretis virtutibus vitia aſſumit, pro Chriſto Antichriſtum induit. Peculiariter verò veſtis peregrina eſt hypocriſis. *Quid enim magis eſt peregrinũ, quàm ſunt lupis rapacibus veſtimenta ouium? quid magis peregrinum, quàm eum qui intus plenus eſt iniquitate, foris hominibus iuſtum apparere?* ait Rupert.

Et hypocriſis.

Verſ. 9. *Qui arroganter ingreditur ſuper limen.*] Hebr. *qui ſaltat ſuper limen*, hoc eſt, qui tanto faſtu & arrogantia ingreditur, vt ſaltitando & ſubſultim incedere videatur, præſertim cùm gradus templi conſcendit; quod Amos culpat dicens cap. 6. 1. *Væ qui opulenti eſtis in Sion ingredientes pompaticè domum Iſraël*. Vide ibi dicta. Taxat principum, nobilium & diuitum arrogantiam in ingreſſu, etiam templi, præſertim cùm in templo omnes coram Deo ſe humiliare debeant, humilitatémque & habitu & inceſſu, & prece profiteri. Qui

A enim templũ adeũt, id faciũt, vt humiliter Deum inuocent, eiúſque opem & gratiam poſtulent: quare indignum eſt ibi arrogantiam oſtendere, vbi ſuppliciter venia in culpis, & auxilium in neceſſitate à Deo flagitatur. Taxat inſuper faſtum ſacerdotum & pontificum, qui dilatatis phylacteriis arroganter in templo, quaſi eius præfecti & præſides incedebant. Vnde Septuag. vertunt, *vlciſcar ſuper omnem manifeſtè, qui in veſtibulis*. Sacerdotes enim degebant in ſuo atrio, proximè templo, quaſi in eius veſtibulo. Ita Chriſtus caſtigat eorũdem, ſed ob ſacerdotij honorem alio, putà Scribarum & Phariſæorum, nomine, ſupercilium & faſtũ, Matth. 23. 5. Hunc ſenſum dant S. Hieron. Haymo, Albertus, Hugo & alij: qui

Secundò, ſic quoque explicant, quaſi Propheta reprehendat ſuperſtitionem Iudæorũ acceptam à Philiſthinis, qui truncato Dagon idolo ſuo in B limine templi, illud deinceps ex reuerentia calcare non auſi, tranſiliebant, 1. Reg. 5. 4. Vnde Chald. vertit, *puniam omnes qui ambulant in legibus Paleſtinorum*. Verùm hoc ſolos Azotios feciſſe legimus, quorum Deus erat Dagon, à quibus, vti hoſtibus, abhorrebant Iudæi: vnde nuſquam reperimus eos coluiſſe Dagon. Et ſanè ſi id feciſſent, vtique non tacuiſſet hîc Propheta. Parua enim, imò nulla, culpa eſt tranſilire limen templi ex reuerentia, eo quòd quis ſe reputet indignum qui calcet limen domus Dei; ſed longè C maior culpa eſt, id facere in honorem Dagon, vel alterius idoli, itáque illud venerari & colere.

Tertiò, Chald. Arias, Pagnin. Tigurina & Vatabl. ex Hebræo ſic vertunt, *viſitabo omnem tranſilientem limen in die illa, qui implent domum dominorum ſuorum rapina*: quaſi hîc taxet Iudæos, præſertim principum & potentum aſſeclas vel miniſtros de furto, quòd ſcilicet tranſiliant limen, tum proximorum, vt eorum bona furentur, tum dominorum ſuorum, vt ibi furta recondant, tutique ſint, & cum illis prædam diuidant. Verùm tam Septuag. quàm noſter pro *dominorum ſuorum*, vertunt, *Domini Dei ſui*. Culpat ergo principum non tantùm arrogantiam, ſed & iniuſtitiam, putà rapinas, vſuras & fraudes; quódque D eas impudenter & quaſi ſacrilegè conſecrarent Deo: ſacerdotes verò arguit, quòd eaſdem acceptent, imò extorqueant, quódq; ipſi pauperum bona ſpecie religionis, quaſi illa offerenda ſint Deo, doloſè & impiè expilent & diripiant; ſuadendo v. g. filiis: Si parentes egentes à vobis quid petãt, dicite id eſſe corban, id eſt, munus dicatum Deo & ſacerdotibus, vti Chriſtus eis improperat Matth. 15. 6. & Matth. 23. 14. *Væ*, ait, *vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quia deuoratis domos viduarum, orationes longas orãtes*. q. d. Væ vobis Scribæ, qui emungitis burſas viduarum, vendendo ſcilicet eis cum ſanctitatis ſimulatione longas veſtras orationes: Græcè enim eſt, προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι, E id eſt, occaſione longæ orationis, vel prætextu quòd multum pro eis oretis. ita S. Chryſoſt. ibidem.

Verſ. 10.] **Et erit in die illa, dicit Dominus, vox clamoris à porta piſcium, & vlulatus à ſecunda, & contritio magna à collibus.**

Verſ. 11.] **Vlulate habitatores Pilæ: conticuit omnis populus Chanaan, diſperierunt omnes inuoluti argento.**

Verſ.

Digitized by Google

Verſ. 12.] Et erit in tempore illo : ſcrutabor Ieruſalem in lucernis : & viſitabo ſuper viros defixos in fæcibus ſuis: qui dicunt in cordibus ſuis : Non faciet benè Dominus , & non faciet malè.

Verſ. 13.] Et erit fortitudo eorum in direptionem , & domus eorum in deſertum:& ædificabunt domos,& non habitabunt:& plantabunt vineas,& non bibent vinum earum.

Verſ.10. *Vox clamoris à porta piſcium.*] Scilicet audietur: quia, vt docet Ribera & Vilalpando parte 1. de Apparatu vrbis libr.2. cap. 13. per portam piſcium primò in vrbem Ieruſalem irrupiſſe videntur Chaldæi, omnéſque incolas vel occidiſſe, vel cepiſſe; ſicut piſcator ſolet in omnes piſces maris impunè graſſari. Vnde Habacuc cap. 1. 14. ait, *Et facies homines* (Iudæos) *quaſi piſces maris*, vt capiantur à piſcatore Nabuchodonoſor. Et verſ. 15. *Totum in hamo ſubleuauit, traxit illud in ſagena ſua.* Hæc porta dicta eſt piſciū, quòd ſpectaret mare, & inde per eam piſces importarentur. Audi ex S. Hieron. Saligniaco & Borchardo Adrichomium : Porta,inquit,piſcium iuxta turrim Dauid, inter montem Sion & ciuitatem inferiorem, in valle Mello contra Occidentem ſita erat. Piſcium dicebatur , quòd per eam à Ioppe & aliis maritimis locis (ac præſertim è mari Galilææ illic ex aduerſo exiſtente, ait Vilalpando parte 1. lib.3. cap.9.) quotidie piſces in vrbem inferebantur. Hæc aliis nominibus etiam porta Dauid,& porta negotiatorum inſcribitur:Dauid quidem , quòd turri Dauidis proxima eſſet : negotiatorum verò, quòd per eam variæ negotiatorum merces à Bethlehē , Hebron, Gaza, Ægypto & Æthiopia inueherentur. Per hanc portam peregrini Occidentales vrbem ingredi ſolent.Sic & Vilalpando parte 1.lib. 3.c.9. Vbi tamen in eo ab Adrichomio diſſentit, quòd cenſeat portam piſcium non fuiſſe ad Occidentem Hieroſolymæ,vt vult Adrichom. ſed ad Septemtrionem; Quia,inquit , Chaldæi caſtra habebant ad Septemtrionem; ac per portā piſcium irruperunt in vrbem , occuparúntque mox portam ſecundam , quæ ſcilicet erat in ſecundo muro,& à Ieremia vocatur porta media. Quæ ratio bene concludit , ſi verum eſt Chaldæos per portam piſcium ingreſſos in vrbem,& in portam ſecundam,vti inſinuat hîc Sophonias. Cenſet ergo ipſe portam piſcium fuiſſe ad Septemtrionem vrbis,inter portam Ephraim & turrim Hananeel, Bezethæ proximam ; & Chaldæos per eam ingreſſos, quia inhiabant opibus templi , quod illi vicinum erat. Adrichomio tamen aſtipulatur S. Hieron. & fauet 2. Paral. 33. 14. vbi dicitur: *Ædificauit murum extra ciuitatem Dauid, ad Occidentē Gihon, in conualle ab introitu portæ piſcium vſque ad Ophel :* atque ad argumentum Vilalpando reſponderi poſſet, Chaldæos vtraque via irrupiſſe in Ieruſalem, nimirum Aquilonari vrbis muro dirupto penetraſſe in ſecundam , & Occidentali porta piſcium effracta irrupiſſe in vallem Mello , æquè ac in ciuitatem inferiorem, quæ filia Sion dicebatur:vtrique enim vicina erat hæc porta, & ad vtramque aditum pandebat; ideóque Sophonias vtrobique, ſcil. tam in porta piſcium, quàm in ſecunda , vlulatum fore ſignificat.

Et vlulatus à ſecunda.] Secunda porta dicebatur, quæ erat in ſecundo muro. Ieruſalem enim verſus Septemtrionem iuxta templum,in tres regiones erat diſtributa , quarum quæque ſuum habebat murum in longum porrectum. Primus murus erat vicinus Sion : ſecundus erat medius, ſplendidiſſimis portis conſpicuus , & in quatuordecim turres diuiſus , quem Ezechias rex reparauit, & firmiorem altioremque fecit , 2. Paral. 32.5. Tertius erat extimus , quem Agrippa rex non primus ædificauit , vt vult Ribera , ſed iam ædificatum publico ſumptu permuniit , & latiorem altioremque reddidit.Hic totus ſolidus erat, & 25. cubitis altus, habebátque nonaginta quadrangulares validas & celſas turres. ita Ioſephus lib.6.Belli c.6.& 19.Antiq.7. Fuit ergo vlulatus in porta ſecūda,ſiue media: quia Chaldæi principes fracto muro tertio & extimo , irruperunt in ſecundum,eiúſque portam,quæ ſecunda ſiue media dicebatur, eámque ceperunt & inſederunt, vti narrat Ieremias cap.39. Addunt Hebræi, Pagnin. Vatabl. Arias & Clarius, in ſecunda fuiſſe academiam : vnde illic habitabat Holda Propheteſſa,4.Reg.22.14. Quocirca pro משנה *miſne*,id eſt, ſecunda,ipſi vertunt,*academia : vlulatus* , inquiunt, *magnus ad academiā.* Solent enim academici non gladiis,ſed calamis aſſueti,præ aliis metu belli percelli & trepidare , ac irruente hoſte vociferari:nimirum non bene conueniunt Muſæ quietæ & ſilentes , cum Marte feroci , & tubis, tympaniſque & ſclopis perſtrepente. Extimus enim murus Hieroſolymæ continebat regionem tertiam vrbis,in qua habitabant opifices , mercatores & plebs. Secundus continebat regionem ſecundam,in qua, vtpote tutiori & tranquilliori, habitabant nobiles,ſtudioſi , doctores, Rechabitæ & ſimiles. Tertius & intimus continebat Sionis arcem & templum , eiſque ſubiectam ciuitatem inferiorem , quæ idcirco filia Sion dicebatur. Vide hæc graphicè expreſſa in deſcriptione & tabula Hieroſolymæ , quam exhibet Adrichomius poſt paginam 144. Lege & noſtrum Vilalpandum in Apparatu vrbis par.1.lib.2.c.3. & lib.3.c.9.

Et contritio magna à collibus.] Scilicet Sionis & templi,aliiſque ſimilibus, ad quos, vtpote munitiores, capta à Chaldæis vrbe,ex ſecunda & extima regione confugerunt Iudæi ; ſed à Chaldæis perſequentibus ibidem comprehenſi, contriti & trucidati ſunt.ita S.Hieron. & Theodor.

Tropol. in hora mortis & in die iudicij erit planctus,ob peccata quæ per portas, id eſt, oculos vel aures ; ac in collibus , id eſt , in ratione, mente & voluntate , commiſimus. Mors enim aſcendit per feneſtras, Ierem.9.21. vide ibi dicta. Itaque porta piſcium,eſt porta oculorum,de quibus Cant.7.4. *Oculi tui ſicut piſcinæ in Heſebon, quæ ſunt in porta filiæ multitudinis.* Oculi enim ob humorem aqueum & cryſtallinum, videntur eſſe piſcinæ & portæ piſcium , per quas ſcilicet ſpecies rerum caducarum & voluptatum in mare huius ſæculi volutantium , quaſi piſces irrepunt in animam, eámque inficiunt ſibique aſſimilant. Audi S. Hieron. *Prima porta oculorum erit , qua exhibebuntur nobis peccata ante oculos noſtros , & omnis pompa & imago antiquorum ſcelerum & vitiorum atque luxuria proferetur in mediū.Torquebit*

Moral.de vlulatu portarum, id eſt,ſenſuum.

Digitized by Google

igitur eum conſcientia & poſtquam compunctus clamauerit à prima oculorum porta, vlulabit etiam à ſecunda, quam & aures intelligere poſſumus. Per hos enim vel maximè ſenſus, quibus vitia illapſa fuerant, eorum pœna ſentietur, quando cernemus quod fecimus, & audientes ſermonem totúmque ordinem peccatorum, in vlulatum compellemur, & conteretur in nobis quidquid fuerit excelſum, & propter cæcitatem & ſurdas aures ignorabatur in nobis. Secundò, idem paulò inferiùs: *Vel certè*, inquit, *in fine mundi & in conſummatione lugebunt à porta piſcium prima qui ſuum baptiſma non ſeruauerunt: lugebunt à ſecunda, qui non egerunt pro peccatis dignam pœnitentiam. Et erit magna contritio ſuper colles, qui nec pro peccatis incuruati ſunt, vt ceruicem ſuam ſubmitterent,* B *& ſcelera ſua deplorarent. Per has enim duas portas Baptiſmi & Pœnitentiæ, in Ieruſalem, id eſt, in Eccleſiam Dei, vel introitus, vel reditus eſt.*

Verſ.11. *Vlulate habitatores Pilæ.*] Pilæ, id eſt, mortarij in quo tundimus piper, zinziber & aromata; vel, ſi maius ſit, orizam & frumenta. Audi S. Hieron. *Pila, quæ hebr. dicitur* מכתש *machtes, & ab Aquila verſa eſt* εἰς τὸν ὅλμον, *non per breuem ſyllabam prima legenda eſt* (vt ſit pila luſoria) *ne σφαῖραν putemus, ſed per productam, vt de pila ſciamus dici in qua frumenta tunduntur: vas concauum & medicorum aptum vſui, in quo propriè ptiſana feriri ſolent.* Vnde pila dicta eſt à pinſo, pinſis; quòd in ea ſiccata frumenta piſtillo pinſebant ac contundebant, vt ait Cato cap. 14. lib. de re ruſtica. Porrò C Pila hîc proprium vrbis vel loci eſt nomen. Vnde Pagnin. Hebr. *Machtes*, quaſi proprium loci retinuit.

Pila quæ? Reſp. 1. Quæres, quis hic locus, vel vrbs? Primò, R. Salomon cenſet Pilam vocari vrbem Tiberiadem, eo quòd in valle concaua ſit ſita: portam verò piſcium eſſe Ptolemaidem, quæ mari piſcoſo adiacet: *miſne*, quod noſter vertit *ſecundam*, eſſe *Luz* vrbem iuxta Ieruſalem: colles eſſe Sephorim. Verùm hoc ipſe more ſuo fingit, non probat. Certè de Tiberiade hîc ſermo eſſe nequit, vtpote quæ iampridem à Salmanaſare vaſtata erat cum tota Galilæa & Samaria, anno ſexto Ezechiæ regis Iuda, qui fuit atauus Ioſiæ, ſub quo hæc prophetat D Sophonias, vti ipſe ait verſ. 1.

2. Secundò, meliùs Lyran. per pilam intelligit Ieruſalem. Totum enim vaticinium hoc eſt contra Iudam & Ieruſalem, cui intentat excidium per Chaldæos. Porrò Ieruſalem dicitur pila, quia erat in meditullio Iudææ, eiúſque centrum, quò ad forum & nundinas confluebant vndequaque Iudæi. Simili metaphora Ezechiel cap. 24. 3. Ieruſalem vocat ollam, in qua coquuntur carnes, id eſt, Iudæi. Vnde & dictionaria Syriaca, *Machtes*, vel *Machtoſe*, exponunt Ieruſalem, à rad. *chtaſe*, quæ ſignificat perturbare, agitare, vexare, vel etiam oppugnare, & bellum gerere; quæ omnia competunt Hieroſolymæ. Verùm cùm verſ. 4. Propheta E expreſsè nominarit Ieruſalem, quorſum hîc obſcurè eandem vocaret pilam? Adde, immediatè antè nominauit peculiaria loca Hieroſolymæ, putà portam piſcium, ſecundam, & colles: ergo & machtes, ſiue pila, peculiaris fuit locus eiuſdem vrbis. Vnde

3. Tertiò, per pilam poteſt accipi ciuitas inferior Hieroſolymæ, quæ in valle concaua ſita, erat quaſi pila, ſiue mortarium reſpectu Sionis aliorúmque collium. Hæc enim ciuitas vicina erat portæ piſcium & ſecundæ. Dicitur pila, tum ratione ſitus humilis iam dicti: tum quia in ea erat forum A aromatariorum, piſtorum, coquorum, &c. qui in pila aromata, frumenta, carnes & herbas contundunt. ita Arias, Vatabl. & Clarius.

Quartò, per pilam accipi poteſt vorago Mello, quæ & Tyropœon dicta eſt. Nam vt docet Ioſeph. lib. 6. Belli cap. 6. Ieruſalem ſuper duos colles erat condita, contrariis frontibus ſemet inſpicientes, interueniente valle diſcretos, in quam domus creberrimæ deſinebant. Et inferiùs: Vallis autem quæ Tyropœon appellatur, qua diximus ſuperioris ciuitatis collem dirimi ab inferiori, vſque ad Siloam pertinet: ita enim fontem, qui dulcis eſt ac plurimus, vocabamus. Hæc vallis vocatur hîc pila: tum ob profunditatem: tum quòd in ea contundendi eſſent Iudæi. S. Hieron. eam vocat *vallem Siloë*; Chald. *vallem*, vel *torrentem Cedron*; quia vſque ad Siloë & Cedron per portam aquarum excurrebat. Senſus ergo eſt q. d. *Quomodo frumenta feriente deſuper vecte in pila contunduntur, ita de porta piſcium, & de porta ſecunda, & de collibus proruens in vos decurret exercitus*, vóſque contundet & comminuet, inquit S. Hieron. & ex eo Remig. Ribera, Emmanuel & Mariana. 4.

Quintò, Adrichom. in deſcriptione Ieruſalem, 5. cenſet *machtes*, ſiue pilam propriè eſſe vallem Cedron. Cedron torrens eſt inter Ieruſalem & montem Oliueti, qui per vallem Ioſaphat in longum decurrit. Vallis ergo Ioſaphat eſt vallis Cedron, quæ poſteriore ſui parte, qua torrens Cedron iuxta fontem & piſcinam Siloë perlabitur, ab eo vallis Siloë nuncupatur. Audi Adrichomium: Vallis Cedron, inquit, lata, profunda & tenebroſa (vnde & Cedron dicta eſt, à rad. קדר *cadar*, id eſt, niger, ater, obſcurus, tenebroſus eſt) quæ in modum foſſæ templum circumibat; ac quòd in mortarij ſimilitudinem diſpoſita eſſet, hebraicè Machtes, latinè autem Pila vocabatur. Hæc tantæ profunditatis erat, vt de templi tecto ad imum eius deſpicientium oculi, non abſque vertigine capitis, caligarent. In hac mercatores, & omnis generis negotiatores habitabant. In hanc vallem, cùm Iacobus frater Domini, primus Hieroſolymorum Epiſcopus, in pinna templi coram omni populo, Ieſum Dei filium ipſo feſto Paſchæ profiteretur, Anani Sadducæi pōtificis iuſſu præcipitatus eſt, & confractis cruribus, deſuper quoque à Scribis & Phariſæis lapidatus, tandem fullonis fuſte in cerebrum percuſſus interiit. Huc uſque Adrichom. Hæc ſententia probabilis eſt, eique fauet S. Hieron. qui pilam vocat vallem Siloë; & Chald. qui pro pilam vertit, *torrentem Cedron*. Verùm ei obſtare videtur, quòd torrens Cedron & vallis Siloë fuerint extra vrbem: pila autem, vt & porta piſcium, & ſecunda, videantur fuiſſe intra Ieruſalem.

Quare quarta ſententia paulò antè recenſita Reſp. Auctoris. videtur probabilior, quæ omnes expoſitiones cōciliat. Accedit, quòd porta piſcium, per quam Chaldæi irruperunt in vrbem, ab Adrichomio conſignetur directè ad ingreſſum vallis Mello, ſiue Tyropœi, vt iure Propheta dicat, ingentem eo loci fuiſſe vlulatum, vtpote in quem primò furorem ſuum exercuerint Chaldæi. Erat enim vallis hæc latiſſima, & habitationibus hominum frequentiſſima, vtpote quam Salomon coæquauit & ædificiis ornauit, quæ collapſa inſtaurauit Ezechias, vt patet 3. Reg. 9. 15. & 2. Paralip. 32. 5.

Porrò per vnam hanc vrbis partem, Propheta ſignificat totius vrbis vlulatum & complorationem.

Digitized by Google

nem. Tota enim Ieruſalem, ſicut dixit Lyranus, vti fuit pila contundens & occidens Prophetas, ita pariter fuit pila, in qua impios hoſce ciues & Propheticidas contuderunt & occiderunt Chaldæi: perinde ac eadem poſtmodum fuit pila contundens Chriſtum & Apoſtolos, ideóque facta eſt pila, in qua Titus & Romani eoſdem Chriſticidas contuderunt & enecarunt, vti ei prædixit Chriſtus Lucæ 19.41. & ſequentibus. Vnde Septuag. vertunt, *plangite qui habitatis conciſam.* Hebræum enim *machtes* & pilam, & mandibulam dentium ſignificat: quia ſicut in pila comminuuntur & conciduntur aromata, ita dentibus conciduntur & comminuuntur cibi. *machtes* ergo generatim eſt vas vel inſtrumentum, quo fit conciſio vel contuſio, qualis eſt pila & mandibula. Vnde Iudæi in Ieruſalem quaſi in pila contuſi, & in eadem quaſi mandibula dentibus, id eſt, gladiis & armis Chaldæorum, conciſi & lacerati ſunt.

Symbolicè, vlulet Conſtantinopolis, vlulet Buda, vlulet Trapezuntium, vlulet quælibet vrbs capta à Turca, vel ab hæretico principe: in qua quaſi pila Catholicus ipſe contundit.

Pila eſt tribulatio. Tropol. pila eſt tribulatio, in qua Deus peccatores tundit, vt pœnitentiæ gemitus & lachrymas extundat: ſed in multis verum eſt iſtud Sapientis Prouerb. 17.22. *Si contuderis ſtultum in pila, non auferetur ab eo ſtultitia eius.* Iuſti verò & Martyres in ea dicunt, quod Anaxarchus in pila contuſus dixit Tyranno: *Tunde, tunde, follem* (corpus) *tundis, Anaxarchum non tundis*, vti refert Philo lib. *Quòd omnis probus ſit liber.* Et Ouidius in Ibim:

Aut vt Anaxarchus pila minuaris in alta,
Ictáque pro ſolitis frugibus oſſa ſonent.

Et gehenna. Anagog. pila eſt olla Vulcani, putà gehenna, in qua diaboli tot piſtillis reprobos tundunt, quot hîc voluptates illicitas ſenſerunt, vel perpetrarunt; ac præſertim piſtilla ſunt puncturæ conſcientiæ, quæ damnato occlamans & exprobrans, iugiter eum tundit & angit, dicens: Cur infelix tè in hanc pilam coniecisti? cur modica voluptate tanta dolorum & angorum piſtilla tibi accerſiuiſti? Tundetur illa in æternum, at numquam pertundetur: tunderis & tu, & contunderis vſque ad oſſa, vſque ad animam; at nullus ictus eam extundet, ſed viuam ſemper & immortalem, ad æternas tunſiones & tormenta ſeruabit. Huius rei ſymbolo fingunt Poëtæ, cor Promethei ad ſaxum alligati in Caucaſo monte, ab aquila perpetuò tundi & rodi, at numquam erodi vel extundi, idque in pœnam furti, quo ignem è cælo furatus, eum in terras detulit, de quo Ouid. 1. Metamorph. Sed cur in hac pila tam horrendè tunduntur? quia in hac vita fuerunt pila gulæ, ventris, veneris & mammonæ, in qua delicias ſuas, epulas ſuas, aromata ſua, vina ſua, ſordes ſuas, opes ſuas congeſſit, compreſſit, contudit & comminuit caro, mundus & diabolus: quia ignauè vixerunt, permittentes ſe à tentationibus, paſſionibus & vitiis calcari & contundi. Talis enim eſt pila, quæ ignaua ſinit ſe iugiter tundi. Vnde Timon Miſanthropus Cleanthem, ob ingenij tarditatem, vocauit ὅλμον ἄτολμον, id eſt, *piſtillum retuſum, mortarium ignauum.* Inde prouerbium: *Piſtillo retuſior, nudior, caluior*: ima enim piſtilli pars adeo retuſa & glabra eſt, vt calui cranium referre videatur. Pila ergo notat improborum ignauiam reſiſtendi peccatis, & bene operandi, conieciſſe eos in pilam & ollam Vulcani.

Conticuit omnis populus Chanaan.] Hebr. additur כי *ki*, id eſt, *quia*, quaſi hic cauſa reddatur, cur vlulaturi ſint habitatores Pilæ, quia ſcilicet conticuit omnis populus Chanaan. *Chanaan*, id eſt, mercator, qui mercibus emendis & vendendis vacat, vt faciebant incolæ Chanaan, ſiue Chananæi. Vnde illud Oſeæ 12.7. *Chanaan in manu eius ſtatera doloſa.* Vide ibi dicta. imò Chald. per Chanaan accipit Chananæos. q. d. Vlulate ciues Hieroſolymæ, quia ceſſabunt Chananæi aliique mercatores ad veſtrum forum, ad veſtram pilam deferre aromata, frumenta, cæteráſque merces. Secundò, & meliùs, τὸ *ki*, id eſt, *quia*, hîc, vt & alibi ſæpe, non eſt cauſale, ſed encliticum, & ornatus tantùm cauſa additur. Quocirca per Chanaan non Chananæos, ſed Iudæos accipe. Hi enim à Prophetis vocantur Chananæi, non Hebræi, nec Abrahæi; eo quòd non Abrahæ, ſed Cham, Chanaan, & poſterorum eius mores imitarentur. Eius enim quis dicitur filius, quem imitatur & refert. Vnde illud Daniel. 13. *Semen Chanaan, & non Iuda.* Et Ezech. 16. *Radix tua & generatio tua de terra Chanaan. Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa.* Hinc & Chriſtus ad Iudæos: *Vos, ait, ex patre diabolo eſtis*, Ioann. 8. Quocirca Chald. vertit, *periit populus, cuius opera ſimilia ſunt operibus populi terræ Chanaan.* ita S. Hieron. Theodor. Haymo & Lyran. Porrò in voce *conticuit* eſt emphaſis. Nam *conticuit*, id eſt, penitus exciſa eſt & periit, vt vertit Chald. ita vt nullius in ea vox, gemitus vel ſibilus audiatur: quia omnes vel capti, vel occiſi ſunt à Chaldæis; vel ſi qui ſunt reliqui, ita perculſi, afflicti & attoniti ſunt, vt præ vehementia doloris, & præ ſtupore vox illis intercludatur, nec vocem vllam proferre, imò nec hiſcere poſſint.

Diſperierunt omnes inuoluti argento.] Putà mercatores & auari, qui non tractant aliud quàm aurum & argentum, ac diuites vndique opibus cincti & circumſepti, iiſque confidentes & ſuperbientes, quaſi per eas ſint à Chaldæis inexpugnabiles. ita S. Hieron. Vnde Septuag. vertunt, *eleuati argento*; Secundò, *inuoluti argento*: quia cor ſuum omnémque affectum dederunt argento, illúdque ita ei affixerunt & inuoluerunt, inquit Ribera, vt non tam argentum poſſidere & regere, quàm ab argento poſſideri & regi videantur. Quocirca alij vertunt, *portatores argenti*; alij, *onera argenti.* Argentum enim eſt idolum, quod adorat auarus, quod conſulit, quod per fas & nefas ſequitur, cui per omnia obedit & ſe quaſi ſeruum mancipat. Vnde ab eo agitur ad vſuras, fraudes, dolos omniáque ſcelera. Qua de cauſa auaritia ab Apoſtolo vocatur idolorum ſeruitus, græcè idololatria, Epheſ. 5.5. Dictum eſt de Ariſtotele, cùm ſeptenos per diem Euripi fluxus & refluxus curioſiùs ſcrutari volens, ab eo abſorptus eſt: *Ariſtoteles non habet Euripum, ſed Euripus habet Ariſtotelem.* Idem veriùs dicas de auaro: Auarus non habet Euripum pecuniæ, ſed hic habet & poſſidet auarum. Verè Cicero actione 5. in Verrem: *Nihil eſt tam ſanctum, quod non violari; nihil tam munitum, quod non expugnari pecunia poſſit.* Et Cato apud Gellium: *Fures priuatorum in neruo & in compedibus ætatem agunt: fures verò publici in auro atque in purpura.* Denique auari inuoluti ſunt argento: quia cor habent in ære, non in æthere. Cuius rei exemplum ad literam extat in vita S. Antonij de Padua. Cùm enim ipſe in exequiis cuiuſdam diuitis auari haberet orationem funebrem, dixit: Chriſtus ait, *Vbi eſt theſaurus tuus, ibi eſt & cor*

Digitized by Google

tuum. ita diues hic cor ſuum habet in ſuo theſauro, ibique illud reliquit. ite domum ipſius, & in auro eius inuenietis illud. Iuerunt, & in auro cor eius repererunt, vti vir ſanctus affirmarat. Pluta ſimilia exempla extant in vitis Sanctorum. Addit Delrio adagio 1005. Sicut infantes qui rebus vilibus, vt nucibus, delectantur, inuoluuntur faſciis; ita diuites, qui vili terra rubra & alba, id eſt, auro & argento, delectantur, eo ſe inuoluunt; *eadem inuolutione ita groſſeſcit*, inquit Rupert. *vt nimis difficile ſit introire eos in regnum Dei.* iuxta illud Chriſti: *Facilius eſt camelum per foramen acus tranſire, quàm diuitem intrare in regnum Dei*, Marci 10.25.

Myſticè, S.Gregor.lib.18.Moral.11. *Quia*, ait, *nonnulli eloquia Dei non interiùs per exhibitionem, ſed exteriùs per oſtenſionem habere concupiſcunt, idcirco per Prophetam dicitur: Diſperierunt omnes inuoluti argento. Hi nimirum, qui eloquio Dei non interiori refectione ſe replent, ſed exteriori oſtenſione ſe veſtiunt.* Ita ad literam Clerici & Religioſi, qui habitum pietatis exteriùs præferunt, ſi interiùs cor habeant inuolutum argento, à gradu ſuo decidunt & diſpereunt. Hac de cauſa multas eccleſias, monaſteria & Ordines à primæuo ſanctitatis ſplendore decidiſſe, ideóque vel periiſſe, vel contempta iacere, vel ab hæreticis & infidelibus euerſa vidimus, & videmus. Verè dixit vir ſapiens: *Mater genuit filiam, ſed filia ſuffocauit matrem*; nimirum *filia ampla dotationis ſuffocauit matrem deuota religionis.*

VERS.11. *Scrutabor Ieruſalem in lucernis.*] q. d. Efficiam vt Chaldæi capta Ieruſalem, omnes eius angulos & latebras exactè ſcrutentur, ne quis Iudæorum ſe abſcondens manus eorum euadat. ita pariter Romani ſub Tito ſcrutati ſunt Iudæos in cloacis, ſpeluncis & ſepulchris, indéque eos extraxerunt ad necé, vti refert Ioſephus lib.7.Belli c.17.26.& 30. & lib.3.cap.14. Vbi ſe ex eiſdem extractum, aut potius ſponte egreſſum, cùm Veſpaſianus ei vitam & libertatem promitteret, eidem ſe dedidiſſe narrat. Eſt adagium. Lucerná enim adhibemus, cùm quid exactè ſcrutari, & penitus perſpicere volumus. Vnde illud verus dictum, quod citat Plutarch. in præceptis connubialibus: *Sublata lucerna nihil intereſt inter mulieres*, ſignificans pleraſque eſſe impudicas, vel ad id faciles, ſi detur facultas tenebrarum & ſecreti, vbi ſine teſte peccetur. Quin & Diogenes adhibita interdiu lucerna, rogatus quid faceret; reſpondit, *Hominem quæro*, teſte Laërtio in eius vita. Seneca lib. de Vita beata, indicat idipſum ſolere fieri per ſuperſtitionem, ſi quando denunciabatur ira numinis. Cùm *laurum*, inquit, *linteatus ſenex, & medio lucernam die præferens, conclamat iratum aliquem deorum, concurritis & auditis.*

In die iudicij Deus ſcrutabitur in lucernis.

Alleg. id verius erit in die iudicij, quando Deus ſcrutabitur arcana locorum & mentium ac reuelabit abſcondita tenebrarum & manifeſtabit conſilia cordium, 1.Cor.4. tunc enim etiam de minimo verbo otioſo, & de ſubtiliſſimis cogitationibus rationem à quolibet exiget, inquit S.Hieron. Audi S. Bernard. ſerm. 55. in Cant. explicantem illud Cantic.2. *Similis eſt dilectus meus capreæ*, quæ acuti eſt viſus. *Time*, inquit, *ſcrutinium iudicis, time oculos capreæ, time illum qui per Prophetam dicit: Et erit in die illa, & ego ſcrutabor Ieruſalem in lucernis. Acuto viſu eſt, nihil inſcrutatum relinquit: oculus eius ſcrutabitur renes & corda, ipſáq; cogitatio hominis confitebitur illi. Quid tutum in Babylone, ſi in Ieruſalem* A *manet ſcrutinium? Puto enim hoc loco Prophetam Ieruſalem nomine deſignaſſe illos, qui in hoc ſæculo vitam ducunt religioſam, mores ſupernæ illius Ieruſalem conuerſatione honeſta & ordinata pro viribus imitantes; & non veluti hi qui de Babylone ſunt, vitam in perturbatione vitiorum ſcelerumque confuſione vaſtantes. Denique illorum peccata manifeſta ſunt præcedentia ad iudicium, & non egent ſcrutinio, ſed ſupplicio. Mea autem (qui videor monachus & Hieroſolymita) peccata certè occulta ſunt, nomine & habitu monachi adumbrata: & idcirco neceſſe erit ſubtili ea inueſtigari diſcuſſione, & quaſi admotis lucernis in lucem prodi, iuxta illud Pſal. 74. Cùm accepero tempus, ego iuſtitias (id eſt vias iuſtorum) iudicabo. Verendum valde, cùm ad hoc ventum fuerit, ne* B *ſub tam ſubtili examine multa noſtra iuſtitia (vt putantur) peccata appareant.* Remedium ſubdit: *Vnum eſt tamen, ſi nos ipſos diiudicauerimus, non vtique iudicabimur. Mala melioribus curabo corrigere actibus, diluere lachrymis, punire ieiuniis, cæteriſque ſanctæ laboribus diſciplinæ, &c. Scrutabor ego vias meas & ſtudia mea, quo is qui ſcrutaturus eſt Ieruſalem in lucernis, nihil inſcrutatum in me, ſiue indiſcuſſum inueniat. Neque enim iudicaturus eſt bis in idipſum. Quis mihi det ita ad liquidum proſequi & perſequi vniuerſa delicta mea, vt in nullo oporteat vereri oculos capreæ, in nullo ad lumen cõtingat erubeſcere lucernarum? Et nunc videor, ſed non video. Præſtò eſt oculus cui omnia patent, etſi non patet ipſe. Erit quando cognoſcam ſicut & cognitus ſum.*

C Quæres, quænam ſint lucernæ Dei, quibus ſcrutabitur omnes & omnia in die iudicij? Reſp. Increata lucerna Dei eſt ipſa eius mens, intellectus, perſpicacia, ſcientia, qua omnia penetrat & peruidet clariſſimè. Nam, vt ait Apoſtolus, *viuus eſt ſermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti*, &c. *diſcretor cogitationum & intentionum cordis. Et non eſt vlla creatura inuiſibilis in conſpectu eius: omnia autem nuda & aperta ſunt oculis eius*, Hebr.4.12. Hinc Ægyptij Deum pingebant hieroglyphicè, quaſi oculum ſceptro inſiſtentem: oculo ſignificantes eius viſionem, ſcientiam, prouidentiam; ſceptro, eius potentiam, regnum, vindictam & caſtigationem. *Deus* enim, inquit Plinius lib.2.cap.7. *totus eſt ſenſus, totus viſus, totus* D *auditus, totus anima, totus animi, totus ſui.* Et vt ait Tertull. lib. de Trinit. *Deus totus eſt oculus.* Hinc Eccli.23.verſ.27. *Omnia videt oculus illius.* Et verſ. 28. *Oculi Domini multò plus lucidiores ſunt ſuper ſolem, circumſpicientes omnes vias hominum, & profundum abyſſi, & hominum corda, intuentes in abſconditas partes.* Quocirca cogita, ô peccator, te hunc oculum effugere non poſſe, eſto abdas te in conclaue, in ſpeluncas, in antra. vbique enim hic oculus te videt. Si id ſcis & cogitas, quomodo in conſpectu diuini & vindicis huius oculi peccare, eúmque irritare audes?

Lucerna increata Dei, quæ?

Creatæ lucernæ Dei ſunt variæ. Prima ſunt angeli & dæmones, qui quoad naturam ſpiritus E ſunt lucidi & peruigiles, omnia penetrantes, ſcrutantes & peruidentes. de quibus Pſaltes pſal.103. & Apoſtolus Hebr.1.7. *Qui facit angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis.* Hi in iudicio peccatorem accuſabunt, omniáque eius ſcelera, etiam occultiſſima & minutiſſima, prodent & pandent in tribunali Chriſti.

Creatæ quinque. 1.

2. Secunda lucerna Dei eſt ratio & conſcientia cuiuſque, de qua pſal.4. *Signatum eſt ſuper nos lumẽ vultus tui Domine.* Et Matth.22. *Lucerna corporis tui eſt oculus tuus.* Hęc culpam in memoria ſeruat, eámque

Digitized by Google

eámque agnoſcet & fatebitur coram iudice & toto mundo. Hæc dicet ipſi peccatori: Ego te monui, ego tibi occlamaui, noli hoc ſcelus patrare, Deus te videt, Deus te puniet: ſed noluiſti me audire; me reclamante effrons in conſpectu Dei, impudenter, hæc & iſta in particulari crimina commiſiſti: tu noſti, ego teſtor, negare non potes.

3. Tertia lucerna eſt lex & verbum Dei, de qua Pſaltes pſal. 118. 104. *Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen ſemitis meis.* Et Sapiens Prouerb. 6. 23. *Mandatum lucerna eſt, & lex lux.* Et 2. Petri 1. 17. *Attendentes quaſi lucernæ lucenti in caliginoſo loco.* Lex enim Dei deteget iniquitates hominum, quas legi huic contrarias & repugnantes admiſerunt, oſtendétque quàm iniquæ impiæque, & à ratione legéque alienæ & abhorrentes fuerint. Audi S. Ambroſ. in pſalm. 118. octonario 18. ad illud: *Ignitum eloquium tuum: Tripliciter*, inquit, *deſcribe tibi ignitum eloquium Dei, vel quod mundat, vel quod accendit, vel quod illuminat audientes. Ideò ait Dominus: Scrutatus ſum Ieruſalem ad lucernam. Sed neminem in ea vel qui mundaretur, vel qui incenderetur, aut illuminaretur, inuenit: ideo eam in tenebris dereliquit.*

4. Quarta lucerna eſt ſol, luna, ſtellæ, quæ peccatori dum peccaret, luxerunt & facem præbuerunt. hæ enim teſtabuntur ſcelus, quod viderunt, cuique lucem præſtiterunt. Vnde de iis ait Iſaias c. 24. 23. *Erubeſcet luna, & confundetur ſol, cùm regnauerit Dominus exercituum in monte Sion, & in Ieruſalem, & in conſpectu ſenum ſuorum fuerit glorificatus.* Et Ioël c. 2. 31. *Sol conuertetur in tenebras, & luna in ſanguinem.*

5. Quinta lucerna eſt vita Chriſti & Sanctorum. Hinc de Ioanne Baptiſta ait Chriſtus: *Ille erat lucerna ardens & lucens*, Ioannis 5. 35. Et Philip. 2. 15. *Inter quos lucetis ſicut luminaria in mundo.* Et de Helia & Henoch ait S. Ioannes: *Hi ſunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conſpectu Domini terræ ſtantes*, Apoc. 11. 4. Tot ergo lucernæ Dei ſunt, quot Sancti, imò quot virtutes & exempla Sanctorum. Hęc pandent arguéntque nequitiam peccatorum. Quocirca cuilibet reprobo dicet Chriſtus iudex: En dedi tibi hæc exempla piorum quaſi faces, quas ſequereris: tu verò maluiſti tenebras & opera tenebrarum ſequi, quàm lumen. Vide quàm tua opera, quàm tua vita difformis ſit vitæ S. Pauli, S. Franciſci, S. Dominici, &c. Si reſpondeas: Domine non potui ſeruare caſtitatem, quia natura & conſuetudine nimis procliuis eram in libidinem; arguet iudex: Mentitis. Nam S. Auguſtinus in libidinem propenſiſſimus, eam vicit per meam gratiam; vicit Magdalena; vicit Pelagia; vicerunt alij innumeri: ergo & tu tuam procliuitatem vincere potuiſti per eandem gratiam, quam tibi vel obtuli, vel præparaui, ac reipſa dediſſem, ſi eam humiliter & inſtanter poſtulaſſes; eíque ſtrenuè fuiſſes cooperatus. Quis hoc Dei ſcrutinium non expaueſcat?

Anagog. lucerna Ieruſalem cæleſtis, eſt ſplendidiſſima & glorioſiſſima humanitas Chriſti, quæ non tantùm eam ſcrutabitur, ne quid in eam intret coinquinatum, ſed & eamdem miris & æternis ſplendoribus irradiabit, lætificabit & beabit: de qua Apoc. 21. 23. *Ciuitas non eget ſole, neque luna, vt luceant in ea: nam claritas Dei illuminauit eam, & lucerna eius eſt Agnus.*

Et viſitabo ſuper viros defixos, id eſt, totos immerſos, agglutinatos, &, vt hebr. eſt, קֹפְאִים *kopheim*, id eſt, coagulatos, vel congelatos, *in fæcibus*, id eſt, in ſordidis & ſpurcis voluptatibus, putà deliciis & diuitiis, *ſuis.*] Vnde Chald. vertit, *animaduertam in viros, qui ſumma tranquillitate fruuntur diuitiis.* Eſt metaphora à vino aſpero fæcibus incubante, quod dum immotum in iis perſiſtit, aſperitatem ſuam vitiúmque conſeruat: vnde vt eam ponat, fiátque ſuauius, ab œnopolis ab iis amoueri, & in aliud vas transferri ſolet. Sic enim Deus Iudæos in Ieruſalem otio & opibus diffluentes, vt corruptos eorum mores corrigeret, ex ea tranſtulit in Babylonem. Alludit Sophonias ad Ieremiæ ſynchroni ſui cap. 48. 11. vbi de Moab dicit: *Fertilis fuit Moab ab adoleſcentia ſua, & requieuit in fæcibus ſuis; nec transfuſus eſt de vaſe in vas, & in tranſmigrationem non abiit: idcirco permanſit guſtus eius in eo, & odor eius non eſt immutatus.* Vide ibi dicta. Ita loci & officij mutatio ſæpè homines à ſuis cupediis, moribus & amoribus auellit. Quocirca ſapienter in Religionibus inductum eſt, vt Religioſi ſubinde ex vno monaſterio, vel Collegio in aliud, ex vna prouincia in aliam transferantur, vt meminerint ſe hîc non habere manentem ciuitatem, ſed eſſe aduenas & peregrinos, ciues verò Sanctorum & domeſticos Dei, in eóque mentem amorémque ſuum defigant.

Qui dicunt in cordibus ſuis: Non faciet bene Dominus, & non faciet male.] q. d. Qui cogitant & cenſent, quòd Deus non habeat prouidentiam bonorum & malorum, vt hos puniat, illos præmiet; ſed omnia caſu vel fato eueniant. Fortuna eſt, inquiunt, vel fatum, quod omnia regit, quod his bona, illis mala irrogat. Eſt vox politicorum & atheorum: qui enim in fæcibus peccatorum ſuorum defixi iugiter hærent, tandem fiunt athei. Amor enim voluptatum, & conſuetudo peccandi quam nolunt dimittere, impellit eos & excæcat, vt dicant: Non eſt prouidentia; quo liberiùs ablato numinis metu peccent, & ſuis amaſiis vel cupediis fruantur, iuxta illud pſalm. 13. 1. *Dixit inſipiens in corde ſuo: Non eſt Deus.*

Et erit fortitudo eorum in direptionem.] Pro *fortitudo* hebr. eſt חֵיל *chel*, quod robur, vires, opes, exercitus ſignificat. Vnde Chald. vertit, *erunt diuitiæ eorum in ſpolium*; Pagnin. *erit ſubſtantia eorum in direptionem*; Tigurina, *diripientur opes illorum.* Hinc & ſequitur: *Et domus eorum* (erunt) *in deſertum*; Chald. *domus eorum in prædam*; Pagnin. *domus eorum in deſolationem*; Tigurina; *domus eorum vaſtabuntur.* Diuites enim omne ſuum robur ponunt in domibus & opibus, iuxta illud Prouerb. 18. 11. *Subſtantia diuitis vrbs roboris eius, & quaſi murus validus circumdans eum.* S. Hieron. tamen, Remig. & Haymo per fortitudinem accipiunt exercitum. Audi S. Hieron. *In die mortis & iudicij omnis fortitudo eorum in direptionem erit, vt quod malè valebat & erigebatur aduerſus Dominum, infirmum fractúmque vertatur ad melius: velut ſi quis fortitudinem latronis, & piratæ, & furis diripiat, infirmóſque eos reddat, prodeſt illis ſua infirmitas: debilitata enim membra, quibus prius non benè vtebantur, à malo opere ceſſabunt.* Vers. 13.

Verſ. 14.] Iuxtà eſt dies Domini magnus, iuxta eſt & velox nimis: vox diei Domini amara, tribulabitur ibi fortis.

Verſ. 15.] Dies iræ dies illa, dies tribulationis,

Digitized by Google

nis & anguſtiæ, dies calamitatis & miſeriæ, dies tenebrarum & caliginis, dies nebulæ & turbinis,

Verſ. 16.] Dies tubæ & clangoris ſuper ciuitates munitas, & ſuper angulos excelſos.

Verſ. 17.] Et tribulabo homines, & ambulabunt vt cæci, quia Domino peccauerunt: & effundetur ſanguis eorum ſicut humus, & corpora eorum ſicut ſtercora.

Verſ. 18.] Sed & argentum eorum, & aurum eorum non poterit liberare eos in die iræ Domini: in igne zeli eius deuorabitur omnis terra, quia conſummationem cum feſtinatione faciet cunctis habitantibus terram.

VERS. 14. *Iuxta eſt dies Domini magnus.*] Putà dies vindictæ & excidij Ieruſalem, ac captiuitatis Babylonicæ.

Alleg. aptè S. Hieron. Remig. Vatabl. imò Eccleſia in officio defunctorum, hæc omnia adaptat diei iudicij. Vide dicta Ioëlis 2. Propè, inquit S. Hieron. eſt dies mortis & iudicij, *vel propter æternitatem quia nihil ei longum eſt, vel propter pœnæ magnitudinem, quia patienti numquam longè videtur ſupplicium quod inferendum eſt. ſiue, cùm exierimus à ſæculo, & vniuſcuiuſque mors conſummationem mundi fecerit, non ſolùm propè erit, ſed & velox nimis.*

Vox diei Domini amara.] Quia in illa die erit clangor, ſtrepitus, tumultus & comploratio tum Chaldæorum occidentium, tum Iudæorum vel occiſorum, vel captiuorum, amarus & horrendus. Allegor. S. Hieron. iugiter ſentiebat ſibi inſonare vocem vltimæ tubæ: *Siue*, inquit, *bibo ſiue comedo, ſiue dormio, ſemper tuba illa inſonat auribus meis: Surgite mortui, venite ad iudicium.* Sapientes qui hanc vocem iugiter audiunt & ruminant.

Tribulabitur ibi fortis.] Chald. *ibi potentes interficientur*; Pagnin. *clamat ibi fortis*; Tigurina, *ibi fortis turpiter eiulabit.* Alij mutata diſtinctione ſic exponunt: *Vox diei Domini propè eſt, ibi fortes vociferabuntur amarum*, id eſt, ibi audietur vox atrox & horrenda Chaldæorum expugnãtium Ieruſalem, ciuéſque trucidantium; & alleg. angelorum tuba canentium, orbique excidium & finem adducentium in die iudicij.

VERS. 15. Horror diei iudicij quãtus ex vndecim epithetis.

Dies iræ.] Ad literam loquitur de die excidij Ieruſalem per Chaldæos; Allegor. de die iudicij. Septuag. *Dies iræ dies illa, dies tribulationis & neceſſitatis, dies miſeriæ & perditionis, dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & nebulæ, dies tubæ & clamoris*; Chald. *dies ille dies afflictionis & anguſtiæ, dies tumultus & commotionis, dies tenebrarum & caliginis, dies nubiloſus & obſcurus, dies buccinæ & iubilationis*; Pagninus, *dies iræ dies illa, dies anguſtiæ & afflictionis, dies tumultus & deſolationis, dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & caliginis, dies tubæ & taratantaræ.* Exaggerationes hæ acerbitatem, horrorem & atrocitatem illius diei ſignificant & repræſentant. Tigurina, *dies excandeſcentiæ dies illa, dies angoris & coanguſtatio-*
A *nis, dies deſolationis & deuaſtationis, dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & nebulæ, dies buccinæ & claſſici.* Vidè dicta Ioël. 2. 2. Meditans,
& concionator ſingula hæc diei illius epitheta
ruminet, expendat, ponderet & vrgeat. v. g. dies 1.
huius vitæ eſt dies gratiæ, illa futuræ vitæ & iudi-
cij erit dies iræ: quia in illa Deus omnem ſuam
iram per ſex annorum (quibus eum iugiter in
hoc mundo offenderunt & irritarunt peccatores)
millia collectam, totam ſimul vno impetu, quaſi
torrens effundet in impios. Secundò, illa dies erit 2.
dies tribulationis, quia tribulã omnium afflictio-
num aget ſuper impium Deus, dicétque, *Quantum glorificauit ſe & in deliciis fuit, tantum date*
B *illi tormentum & luctum*, Apoc. 18. 7. Tertiò, erit 3.
dies anguſtiæ: quia ab omni parte arctabuntur
reprobi. Si enim aſpiciant ſurſum, videbunt iudi-
cem iratum, ſpirantem fumos. Si deorſum, vide-
bunt flammas gehennæ ſibi paratas. Si retro, vide-
bunt voluptates elapſas iam ſe deſerere & cruci-
are. Si antè, videbunt æternitatem interminam,
eámque miſerrimam. Si ad latera, videbunt ange-
los ſe relinquentes, & dæmones ſe inuadentes. Si
intus, videbunt conſcientiam ſe accuſantem &
flagellantem. Quartò, erit dies calamitatis, id eſt, 4.
calamitoſiſſima, adeo vt dicant montibus: *Operite
nos:* & collibus: *Cadite ſuper nos*, Oſeę 6. 8. Apocal.
6. 16. Vndique enim pœnæ quaſi hoſtes in eos
irruent. Quintò, erit dies neceſſitatis, vt vertunt 5.
Septuag. quia neceſſariam & ineuitabilem ſen-
C tentiam & condemnationem ſubibunt, à qua nec
homines, nec angeli, nec B. Virgo eos volet, aut
poterit liberare. Sextò, erit dies perditionis: quia 6.
& famam, & vitam, & lætitiam, & animam, &
omne bonum perdent in æternum. Septimò, erit 7.
dies tumultus, vt vertit Chald. quia in tanto, &
penè infinito damnatorum numero, turbáque
condenſata & cõſtipata, tam in valle Ioſaphat,
quàm in gehẽna, horrendus erit ſtrepitus, clamor,
eiulatus; horrenda conuitia, maledictiones & bla-
ſphemiæ, quibus damnati ſociis, parentibus, dæ-
monibus, angelis, Deóque maledicent: ringent
enim contra ſe inuicem quaſi canes ex ſummo
dolore & deſperatione. Octauò, erit dies tene- 8.
brarum: quia ibunt in tenebras exteriores, vbi
D numquam videbunt ſolem, lunam, vel vllum lu-
men. Nonò, erit dies turbinis: quia quaſi mentis 9.
impotes vertigine agentur, & ignis ſtridens quaſi
turbo aget eos in gyrum, rapiétque in tartara.
Decimò, erit dies tubæ & taratantaræ, vt vertit 10.
Pagnin. id eſt, prælij, quo Deus eos profligabit &
conficiet. Rurſum erit dies tubæ: quia tuba pro-
clamante educentur coram toto mundo ad locum
ſupplicij, vt plectantur in gehenna. Vndecimò, 11.
erit dies deſolationis & deuaſtationis, vt vertunt
Pagnin. & Tigurina, quia priuabuntur omni
conſolatione & gaudio, ac replebuntur omni
E mœrore & triſtitia. Duodecimò, erit dies iubila- 12.
tionis, vt vertit Chald. quia ſancti iubilabunt, &
applaudent iuſtitiæ & vindictę Dei ipsíſque dam-
natis inſultabunt, ac de iis quaſi hoſtibus profli-
gatis triumphum agent. Sap. 5. 1.

Dies nebulæ & turbinis.] Tum propriè, Deus enim pugnat aduerſus impios, ac pręſertim in die iudicij pugnabit, cogendo & vibrando in eos nebulas, turbines, fulmina, tonitrua, procellas & grandines. Hi enim milites in caſtris Dei cenſentur pſal. 10. 7. Sapient. 5. 22. Sic pro Theodoſio pugnans contra Eugenium tyrannum, ventos in eum immiſit,

Reuo

Digitized by Google

Reuolutaq́; tela
Vertit in auctores, & turbine reppulit haſtas,
ait Claudian.

Tum Symbolicè. Nebula enim, tẽpeſtas, & turbo ſymbolum & imago ſunt horrendi prælij, conflictus, ſtragis, ſupplicij & vindictæ, ex altò à Deo detonantis & depluentis in impios, eóſque grandinantis. Sic Homerus Iliade 4. Græcorum agmina, quaſi procellas irruentes in Troianos depingit:

Qualem ſuper æquora nubem
Sæpe videt celſo ſcopuli de vertice paſtor,
Contractam Zephyri flatu, & caligine nimboſ
Denſante picea, & ſæuam minitante procellam.

& Homerũ de more imitans Virgilius Æneid. 12.

Qualis vbi ad terras abrupto ſidere nimbus
It mare per medium, miſeris heu! præſcia longè
Horreſcunt corda agricolis: dabit ille ruinas
Arboribus, ſtragémque ſatis, ruet omnia latè.
Antè volant, ſonitúmque ferunt ad littora venti.
Talis in aduerſos ductor Rhœteius hoſtes
Agmen agit.

Et rurſum Æneam in medio conflictus quaſi turbinis, ita deſcribit:

Ac velut effuſa ſi quando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator, &c.
Sic obrutus vndique telis
Aeneas, nubem belli dum detonet.

VERS. 16. *Super angulos excelſos.*] Chald: *ſuper collibus exaltatis*; Tigurina, *ſuper turres excelſas*: hæ enim in angulis palatiorum ſolent exædificari. q. d. Chaldæi turres altiſſimas celerrimè conſcendent, occupabunt & vaſtabunt. ita Theodor. Lyran. Arias & Vatabl.

VERS. 17. *Ambulabunt vt cæci.*] Præ metu, angore, horrore & ſtupore. Videtur enim timor & anxietas timidis, anxiis & perplexis eripere lumen, mentem & oculos, vt neſciãt quò fugiant. q. d. Iudæi erunt attoniti, vt cæcutire videantur, & ambulare tamquam cæci, præſertim quia adimet eis conſiliarios & viros ſapientes, qui ciuitatis & ciuium ſunt quaſi mens & oculi, vti prædixit Iſaias c. 3. 3.

Effundetur ſanguis eorum ſicut humus.] Tigurina, *vt puluis*, ſcilicet contemptus & nullius pretij, qui omnium pedibus calcatur.

Corpora]. Cadauera Iudæorum inſepulta proiicientur vt ſtercora, hoc eſt, ſepultura aſini ſepelientur, vti ſub idem hoc tempus Ioakim regi comminatus eſt Ieremias c. 22. 19.

Argentum eorum & aurum non poterit liberare eos.] Quia Chaldæi truculenti Iudæorum vitam quærent, non aurum. VERS. 18

In igne Zeli eius (Domini) *deuorabitur omnis terra.*] Scilicet Iudææ: de ea enim agit. *Ignem Zeli* vocat iram vindictæ, vel iram vindicem. Ira enim vocatur ignis: quia in ira, ebulliente ſanguine, efferueſcimus & igneſcimus, vt oculis, ore & naribus flammas vomere videamur. Vnde illud: *Ignes, vel iras naribus efflat.* Vnde Arabicus Antiochenus vertit, *in igne feruoris eius*; Arabicus Alexãdrinus, *in flamma ignis eius*. Rurſum, vindicta vocatur *Zelus*: quia hæc in Deo ex ingenti amore naſcitur. Alludit enim ad zelum maritorum, qui quia vxores ardenter amant, hinc, ſi ipſæ adulterentur, & fidem amorémque fallant, acerrimè eas puniunt, & ſæpe occidunt. Ita Deus, quia populum ſuum, putà Iudæos, ardenter amabat, quaſi ſponſas ſuas; hinc eos fidem fallentes, & cum idolis adulterantes, amore in indignationem verſo, grauiſſimè puniuit, vaſtauit & conſumpſit vſque ad conſummationem, id eſt plenè, funditus & conſummatè: ita S. Hieronymus. Loquitur, vt dixi, ad literam de die excidij Ieruſalem per Chaldæos; & à pari, vel ſimili, de die excidij eiuſdem per Titum & Romanos, de quo S. Hieronym. *Vſque in præſentem*, inquit, *diem videas Iudæos prohiberi ingredi Ieruſalem excepto planctu: & vt ruinam ſuæ eis flere liceat ciuitatis, pretio redimunt, vt qui quõdam emerant ſanguinem Chriſti; emant lacrimas ſuas. Videas in die quo capta eſt à Romanis & diruta Ieruſalem, venire populum lugubrem, confluere decrepitas mulierculas & ſenes pãnis annìſque obſitos, in corporibus & in habitu ſuo iram Domini demonſtrantes. Congregatur turba miſerorum, & patibulo Domini coruſcante, ac radiante ἀναστάσει eius, de Oliueti mõte quoque crucis fulgente vexillo, plangere ruinas templi ſui populum miſerum, & tamen non eſſe miſerabilem, &c. & dubitat aliquis, cùm hæc videat, de die tribulationis & anguſtiæ.*

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Hortatur Iudæos ad pœnitentiam, vt euadant ſtragem Chaldæorum, quam ſubituræ ſunt vicinæ gentes. Vnde v. 4. Gazæ, Aſcaloni, Azoto, Accaron, Ammon, Moab, ac v. 12. Aethiopiæ, quin & v. 13. ipſi Niniuæ orbis dominæ excidium intentat; ſimul vt ſoletur Iudæos horum populorum, vtpote Iudæis hoſtilium, clade & interitu.

Verſ. 1.] Conuenite, congregamini gens non amabilis:

Verſ. 2. Priuſquam pariat iuſſio quaſi puluerem tranſeuntem diem antequam veniat ſuper vos ira furoris Domini, antequam veniat ſuper vos dies indignationis Domini.

Verſ. 3.] Quærite Dominum omnes manſueti terræ, qui iudicium eius eſtis operati: quærite iuſtum, quærite manſuetum: ſi quomodo abſcondamini in die furoris Domini.

CONVENITE.] Hebr. התקוששו *hitkoſceſçu*, id eſt, colligite, adunate vos in cœtum, ſicut ſtipulæ & paleæ colliguntur & conſtringuntur in faſciculos. Vnde Septuag. & Chald. vertunt, *congregamini* & συνδέθητε, id eſt, *colligamini*: malè enim quidam legunt συνδεήθητε, id eſt, comprecamini, ait Theodor. Hortatur enim populum, VERS. 1.

Digitized by Google

pulum, vt ſimul omnes coëant in templum, ibique vnanimiter per preces & pœnitētiam, communem Deum placent, ac ipſi quaſi vim faciant, itáque comminata mala auertant, & flagellum è manu eius extorqueant. q. d. *Conuenite in Eccleſia, ſociamini vobis charitate & pace,* ait S. Hieron. nimirum vt, ſicut grana in aceruos, ſtipulæ in faſciculos colliguntur, ita vos mutuis & communibus charitatis & pietatis ſtudiis conueniatis in vnam religionem, eccleſiam, litaniam & ſupplicationē, vt hac vnione præualeatis iræ Dei, Deúmque vobis reconcilietis. Quare minùs rectè Rabbini, & ex iis Pagnin. Tigurina & Vatab. vertunt, *ſcrutamini voſipſos, & ſcrutamini* deinde alios, vt ſcilicet priùs veſtram, deinde alienam conſcientiam emundetis, & inducatis ad pœnitentiā. Heb. enim קוש *kos*, non ſignificat ſcrutari conſcientiā, ſed colligere, aceruare, congregare.

Tropol. S. Hieron. hæc applicat cuique è ſæculo migranti, q. d. *O tu qui ſeculi negotiis occupatus per diuerſa diſcurris, reuertere in ſanctorum eccleſias, & iunge te eorum vitæ & cœtui, quos vides placere Deo; & diſſoluta membra animæ tuæ, nec ſibi cohærentia, in vnam ſapientiæ coge compagem; & illius hære complexui, & audi myſticè: Confortamini manus diſſolutæ, & genua debilia ſolidamini. Nec glorieris in bonis carnis, & eius flore qui præterit. Omnis enim caro fœnum, & omnis eius gloria quaſi flos fœni. Aruit fœnum, & flos decidit: verbum autem Domini manet in æternum.* Subdit deinde aliud: *Poſſumus,* inquit, *hoc capitulo vti pro tempore, ſi quando viderimus aliquem honoribus ſæculi deditum, & congregandis diuitiis occupatū, ad eccleſiam, vel rarò, vel numquam venire, & dicere ad eum: Congregare & coniungere populo Dei, qui Domini præcepta non audis, antequā gloria tua pertranſeat, antequam dies tibi furoris Domini adueniat.*

Gens non amabilis.] Hebr. לא נכסף *lo nichſaph*, id eſt, vt Pagnin. *gens non deſiderabilis.* q. d. O Iudæi, vos eſtis gens nō amore, ſed odio Dei digna, Deóque ob peccata inuiſa & exoſa. Vnde Septuag. vertunt, *gens ineruditа*, quæ ſcilicet doctrinam & diſciplinam Dei ignorat & reſpuit; Tigurina, *gens non deſiderans*, ſcilicet Deum Deíq; legem, Chald. *generatio nolens conuerti ad legem*; Syrus, *gens non correpta*, non erudita, abſque diſciplina; Arabicus Antiochenus: *gens quæ non probatur*, hoc eſt, tentatione, vel afflictione nō examinatur; Arabicus Alexandrinus, *gens inſipiens.* Eſt liptote, ſiue mioſis: minus enim dicitur, & maius intelligitur: *non amabilis*, id eſt, inamabilis, quæ nequit amari, inuiſa, odioſa. Sic Plautus in Bacch. *Incredibilis, impos animi, inamabilis, illepidus viuo.* Et Virgil. 6. Æneid. de Styge: *Triſtiq; palus inamabilis vnda*, id eſt, palus ſummè horrida & exoſa. Idem 3. Georg.

Quis aut Euryſthea durum,
Aut illaudati neſcit Buſiridis aras?

illaudati, id eſt, vituperati, infamis & ſceleratiſſimi: Buſiris enim hoſpites ſuos diis mactabat ad aras, cúmque pariter Herculem mactare vellet, ab eo mactatus eſt. Sic Script. ſæpe idolum, vel peccatum, vocat vanum, vel inutile, id eſt, maximè damnoſum & nocentiſſimum. Secundò, Iudæi vocantur *gens non amabilis:* quia cæteris gentibus erant inuiſi, tum ob religionis & fidei differentiam, tum quòd cum eis nullum haberent commercium, affinitatem vel coniunctionē, imò eas auerſarētur. ita Pineda lib. 1. de rebus Salom. cap. 1.

A *Priuſquam pariat iuſſio, &c.*] q. d. Congregamini ad publicas preces & lamenta, antequam Deus iuſſu ſuo pariat & producat diem excidij & captiuitatis Babylonicæ, qui tranſibit vt puluis, hebr. כמוץ *cammots*, id eſt, vt palea & gluma, hoc eſt, erit vt turbo qui violenter puluerem & paleas diſpergit, ac celerrimè tranſit omnia miſcēs, obnubilans, diripiens & auferens. ita S. Hieron. Theodor. Remig. Hugo & Lyran. Verùm Septuag. paraphraſticè pro puluere aliam dant ſimilitudinem, nimirum floris. *Antequam,* inquiūt, *ſitis ſicut flos pertranſiens die*, qui ſcilicet eodem die quo mane oritur, veſpere occidit. q. d. Ne ſicut flores verni illico defluatis, diuina ira quaſi turbine vos decutiente, inquit Theodor. Similiter B Chald. aliam addit ſimilitudinem vmbræ: *Antequam,* inquit, *prodeat in vos edictum domus iudicij, & ſimiles ſitis glumæ quam perflat ventus, & vmbræ quæ tranſit à conſpectu diei,* nimirum *antequam veniat ſuper vos vehemens ira Dei:* illa enim erit implacabilis, nec dabit locum obſecrationi aut pœnitentiæ. Vers. 2.

Quærite Dominum omnes manſueti terræ.] q. d. Omnes quidem, ſed vos maximè qui eſtis humiles & māſueti, obſecrando quærite Deum, eúmque aſſiduis genitibus fatigate, ſi fortè eum toti populo indignantem lenire & placare poſſitis. Vbi Nota, nullos poſſe lenire iram Dei, eámque toti genti propitiare, niſi humiles & manſuetos, qualis fuit Moſes, Numer. 12. 3. & Exodi C 32. 32. Vers. 3.

Qui iudicium eius eſtis operati.] *Iudicium*, id eſt, id quod æquum & iuſtum eſt, putà id quod lex ſancit & præcipit. Sic pſalm. 118. ſæpe lex Dei vocatur *iudicium.* ita S. Hieron. vnde explicans ſubdit.

Quærite iuſtum, hebr. צדק *tſedec*, id eſt, *iuſtitiā: quærite manſuetum.*] Hebr. ענוה *anaua*, id eſt, *māſuetudinem*; Pagnin. *humilitatem*; alij, *paupertatem*, q. d. Eſtote iuſti & manſueti, facite opera iuſta, idque manſuetè, conuerſatio veſtra ſit iuſta, æquè ac mitis, modeſta, & in omnibus actibus, mo- D tibus & moribus compoſita. Hanc enim morum compoſitionem facit humilitas & manſuetudo. ita Theodoretus.

Aliter S. Hieron. Remig. Albertus & Hugo, qui per iuſtitiam & manſuetudinem accipiunt Deum, qui eſt ipſa increata & immenſa iuſtitia & manſuetudo. q. d. Quærite Deum operando iudicium, id eſt, opera iuſta: ipſe enim iuſtiſſimus eſt, æquè ac manſuetiſſimus. Quocirca, quia iuſtiſſimus, reſpiciet opera iuſta: quia māſuetiſſimus, pœnitentes in gratiam clementer recipiet. Hæc ergo duo vos abſcondent & protegent ab eius ira & furore.

E *Verſ. 4.*] Quia Gaza deſtructa erit, & Aſcalon in deſertum, Azotum in meridie eiicient, & Accaron eradicabitur.

Verſ. 5.] Væ qui habitatis funiculum maris gens perditorum: verbum Domini ſuper vos Chanaan terra Philiſthinorum, & diſperdam te, ita vt non ſit inhabitator.

Verſ. 6.] Et erit funiculus maris requies paſtorum, & caulæ pecorum:

Verſ. 7.] Et erit funiculus eius, qui remanſerit

Digitized by Google

ſerit de domo Iuda: ibi paſcentur, in domibus Aſcalonis ad veſperam requieſcent: quia viſitabit eos Dominus Deus eorum, & auertet captiuitatem eorum.

Verſ. 8.] Audiui opprobrium Moab, & blaſphemias filiorum Ammon: quæ exprobrauerunt populo meo, & magnificati ſunt ſuper terminos eorum.

Verſ. 9.] Propterea viuo ego, dicit Dominus exercituum Deus Iſraël, quia Moab vt Sodoma erit, & filij Ammon quaſi Gomorrha, ſiccitas ſpinarum, & acerui ſalis, & deſertum vſque in æternum: reliquiæ populi mei diripient eos, & reſidui gentis meæ poſſidebunt illos.

Verſ. 10.] Hòc eis eueniet pro ſuperbia ſua: quia blaſphemauerunt, & magnificati ſunt ſuper populum Domini exercituum.

Verſ. 11.] Horribilis Dominus ſuper eos, & attenuabit omnes deos terræ: & adorabunt eum viri de loco ſuo, omnes inſulæ Gentium.

Verſ. 12.] Sed & vos Æthiopes interfecti gladio meo eritis.

Vers. 4. *Quia Gaza deſtructa erit.*] Dat cauſam cur furorem Dei expaueſcere debeant, ideóque ſtudere, vt per opera pœnitentiæ & iuſtitiæ eum à ſe auertant; quia ſcilicet tantus erit furor Dei, tantum robur & impetus Chaldæorum, militũ eius, vt ipſi venientes in Iudæam, etiam vicinos Philiſthinos, qui ſæpe Iudæis ſunt dominati, ſint vaſtaturi. q. d. Multò ergo magis vos, ô Iudæi, Chaldæos formidare debetis: veſtrum enim ipſi propriè, ita deſtinante Deo, ſunt flagellum: vobis enim ita iratus eſt Deus, vt non tantùm vos, ſed & propter vos, vicinas gentes ſit vaſtaturus. Vos enim, quia fideles Deum cognoſcentes, imò Deo quaſi conſecrati, magis eum offendiſtis colendo idola, &c. quàm Gentes infideles quæ Deum non cognouerũt. Cùm ergo illas puniturus ſim, multò magis vos puniam & vaſtabo. Aliter hæc præcedentibus connectit à Caſtro, quaſi dent cauſam cur dixerit: *Si quo modo abſcondamini in die furoris Domini.* q. d. Vos liberabimini ab illa communi clade & captiuitate Babylonica (quia inde redibitis) à qua nulla alia gens ſe poterit liberare: quia Gaza funditus deſtruetur. Aut q. d. Dominum precibus & actionibus iuſtis propitiate: fortè vos proteget aliqua ratione ſibi nota, quam nos ignoramus: fugere enim ad vicinas gẽtes non licebit, quia Gaza deſtruetur.

Nota, Quinque erant ſatrapię Philiſthinorum, quarum metropoles totidem erant hæ, Gaza, Accaron, Azotus, Aſcalon, Geth: in quibus nominibus elegans eſt paronomaſia in Hebræo. Ait enim עַזָּה עֲזוּבָה *azza azuba*, Gaza erit derelicta, aut, vt latinè eam imitemur, Gaza erit vaſta, vel vaſtata: fortè etiam alludit ad nomen Perſicum *gaza*, quod opes ſignificat, q. d. Gaza olim habuit gazam, eámque recondidit: at nunc ea priuabitur, eritque derelicta: imò putant aliqui Gazam nuncupatam à gaza Perſica, ob opulentiam vrbis. Verùm Gaza hoc nomen habuit tempore Dauidis, ante regnum Perſarum. Quocirca verum etymon Gazę eſt Hebræum. Hebr. enim vocatur עַזָּה *azza*, id eſt, fortis; erat enim ſitu & arte inſigniter munita. Pro *Azza* enim Septuaginta dixerunt *Gaza*: quia literam Hebræam *ain* ſæpe vertunt in G, vt pro *Amora* vertunt *Gomorrha*, pro *omer* vertunt *gomor*.

Azotum in meridie eijcient.] q. d. Chaldæi Azotios non clàm & furtim, ſed palam clara luce, collatâ acie expugnabunt. ita S. Hieron. Remig. Albert. & Hugo.

Accaron eradicabitur.] Hebr. eſt paronomaſia עֶקְרוֹן תֵּעָקֵר *Accaron teacker*, q. d. Accaron, quæ hebr. ab eradicando dicitur, éſtque idem quod eradicatio, à Chaldæis eradicabitur, id eſt, funditus euertetur.

Moraliter Lyran. Per *Philiſthæam*, inquit, quæ *potione cadens* interpretatur, ebrietas bene ſignificatur, ad quam ſequitur deſtructio fortitudinis corporalis. Prouerb. 23. *Cui væ, cuius patri væ, cui rixa, cui fouea, cui ſine cauſa vulnera, cui ſuffoſſio oculorum, nonne his qui commorantur in vino, & ſtudent calicibus epotandis* Et hoc ſignificatur per deſtructionem Gazæ, quæ fortitudo interpretatur. Secũdò, ad ebrietatem ſequitur hebetatio diſcretionis, quæ ſignificatur cùm ſubditur, *Et Aſcalon in deſertum*: nam *Aſcalon* interpretatur *ponderatio*: actus autem humani debent diſcretionis iudicio ponderari. Tertiò, per ebrietatem deſtruitur amicitia charitatis. 3. Eſdræ 3. 22. *Et non meminerunt, cùm biberint, amicitiam, nec fraternitatem: ſed non multum poſt ſumunt gladios.* Et hoc ſignificatur per deſtructionem Azoti, cùm dicitur, *Azotum in meridie eijciam*: nam communiter circa meridiem incurrunt homines ebrietatem. Quartò, per ebrietatem conſumitur ſubſtantia corporalis. Eccli. 19. *Operarius ebrioſus non locupletabitur*: & hoc ſignificatur cùm dicitur, *Et Accaron eradicabitur*: *Accaron* enim *paſcua gregis* interpretatur, & conuenit ſubſtantiæ temporali, per quam omnia ad victum pertinentia habentur.

Audiui opprobriũ Moab, &c.] Hic deſcribitur deſtructio quatuor gentium. Primi ſunt Moabitæ, qui interpretantur *ex patre*; ideo ſignificant blaſphemos, quibus dicitur Ioan. 8. *Vos ex patre diabolo eſtis.* Secundi ſunt Ammonitæ, qui interpretantur *populi dolorum*, ideo ſignificãt inuidos, qui dolent de bonis aliorum. Tertij ſunt Æthiopes, qui *tenebroſi* interpretantur, & ideo ſignificãt hæreticos, qui tenebris errorum obfuſcantur. Quarti ſunt Aſſyrij, qui interpretantur *factura vigilantes*; ideo ſignificant latrones, qui de nocte vigilant ad malefaciendum. Iſti verò quatuor hominum modi, ſunt per diuinum iudicium, niſi pœniteant, æternaliter condemnandi. Hucuſque Lyranus.

Funiculum maris.] Id eſt, partem vel oram maritimam. Vers. 5. Eſt metonymia: quia enim olim funiculis agros & prædia dimetiebantur & diuidebant, hinc funiculus ſignificat partem poſſeſſionis, ſiue ſortem hereditariam quæ cuique partitò obtingit, vt pſalm. 15. 6. *Funes ceciderunt mihi in præclaris*, hoc eſt, vt explicans ſubdit: *Etenim hereditas mea præclara eſt mihi.* Senſus eſt, q. d. Væ vobis

Digitized by Google

vobis Cerethim, qui habitatis circa oram maritimam maris Mediterranei : nam perdet & vaſtabit vos Nabuchodonoſor.

Gens perditorum.] Hebr. *gens Cerethim.* Iam vox *Cerethim* dupliciter accipi poteſt, Primò, vt nomen proprium gentis. ita accipiunt Hebræi, Clarius, Vatabl. Arias, Pagnin. & Septuag. qui vertunt, *accolæ Cretenſium.* Cerethim ergo idem ſunt quod Cretes & Cretenſes.

Secundò, vt appellatiuum. Vnde Aquila, Quinta editio & Theodotion vertunt, *gens perditionis*; noſter, *gens perditorum*; Tigurina, *gens vaſtatrix.* Cerethim enim deducitur à כָּרַת *carat*, quod ſignificat exſcindere, occidere, perdere : inde deriuantur Cerethim, q.d. Perditores, exciſores, interfectores, qui omnes & omnia perdunt, occidunt, deuaſtant. erant enim Cerethim gens fera & bellicoſa. Ad hoc etymon alludit Sophonias, q.d. O Cerethim eratis olim Cerethim, id eſt, perditores & vaſtatores; iã eritis כְּרוּתִים *cheruthim*, id eſt, exciſi & vaſtati : olim perdebatis alios, iam vos ipſi perdemini; occident enim vos & exſcindent Chaldæi. Vnde Symmachus vertit, *genus exterminatum*; Arias, *gens interficienda*, quia excidio Chaldæorum deſtinata.

Cerethim qui

Quære, quænam fuit gens Cerethim? Primò, S. Hieron. Ribera & Clarius cenſent, Philiſthinos omnes vocari Cerethim, id eſt, exciſores : quia erant ſæui & bellipotentes; vnde continua bella geſſerunt cum Iudæis, eiſque ſæpe dominati ſunt, vt patet ex lib. Iudicum & Regum. Sophonias enim videtur mox hoſce *Cerethim*, vocare *Chanaan* & *Philiſthiim.*

Verùm dico, non omnes Philiſthinos, ſed certam eorum regionem ſitam ad Meridiem, vocari Cerethim. ita Abulenſ. in lib. 1. Reg. c. 30. quæſt. 10. Vatabl. Emmanuel, Mariana, Arias, à Caſtro hîc, & Prado Ezech. 25. ſub finem. Id ita eſſe, patet 1. Reg. 30. 14. *Erupimus*, inquit, *ad auſtralem plagam Cerethi, & contra Iudam, & ad meridiem Siceleg.* quod verſ. 16. explicans ait, *Quæ ceperant de terra Philiſthiim & de terra Iuda.* Cerethim ergo erant pars terræ Philiſthiim Meridionalis. Secundò, quia ex hac gente collectæ ſunt duæ legiones Dauidis prætorianæ & fortiſſimæ, &, vt Ioſeph. lib. 7. Antiq. c. 11. ait, corporis regij cuſtodes, qui circa aulam verſantur (quales iam apud reges ſunt Heluetij.) Hæ enim dictæ ſunt *Cerethi*, quaſi interfectores; & *Phelethi*, quaſi liberatores, à robore & virtute bellica : quia regem, eiúſque aſſeclas ab omni periculo hoſtium liberabant, hoſtéſque eius interficiebant. Vnde ad nomen, æquè ac ad miniſterium Cerethi & Phelethi, alludere milites *cetratos & peltatos*, de quibus Liuius 3. decad. lib. 1. ſuſpicatur Pineda lib. 2. de rebus Salom. c. 5. num. 5. atque à פָּלַט *palat*, id eſt, liberauit, deduci nomen *pelta*, qua protegimur & liberamur ab hoſtili ictu. Chald. vertit, *ſagittarios & fundibularios*: licet ea non ſit vocum etymologia, ſed muneris eorum & officij notatio. Audi Scripturam 2. Reg. 15. 18. fugiente Dauide Abſalonem, *vniuerſi ſerui eius ambulabant iuxta eum, & legiones Cerethi & Phelethi.* Et 1. Paral. 18. 17. *Banaias filius Ioiadæ ſuper legiones Cerethi & Phelethi.* R. Kimchi putat hoſce milites Dauidis fuiſſe Iſraëlitas, vnde Pagnin. in interpr. nominum propriorum Hebr. cenſet Cerethim dictos quaſi accolas Carith torrentis in tribu Ephraim, vbi Elias paſtus fuit à coruis, 3. Reg. 17. 5. Verùm exteros potiùs, putà Philiſthæos, fuiſſe, indicat Sophonias, &

A Ezechiel. c. 25. 16. vbi eos vocat Palæſtinos. Videtur enim Dauid cùm profugit à Saule ad Philiſthæos, putà ad Achis regem Geth, inde eos ſecum adduxiſſe. Rediens enim ex Geth vrbe Philiſthæa, adduxit ſecum ſexcentos viros & Cerethi & Phelethi, quos deinde & fortiſſimos & fidiſſimos, corporis cuſtodes habuit.

Porrò noſter Prado loco citato opinatur ab hiſce Cerethim, putà ex Philiſthæa maritima, nimirum à Phœnicibus hiſce Cerethis, vel Cretis, habitatam & nominatam eſſe Cretam inſulam. Creta enim videtur colonia Phœnicum, qui nauibus valebant, ideóque vicinas inſulas nauigando luſtrantes, eò deducebant colonias: vnde & in Creta portus erat, cui nomen Phœnix, Actor. 17. Cerethim ſunt Cretenſes.

B 32. Hinc & Creta dicta eſt quaſi Cureta, ab incolis Curetibus, putà Cerethim. Alij, vt Theodoret. ex aduerſo opinantur, Cretenſes inſulanos coloniam deduxiſſe in Phœniciam & Philiſthæam, ideóque hoſce Cerethim ortos eſſe à Cretenſibus. Vnde Septuag. vertunt, πάροικοι Κρητῶν, id eſt, aduenæ Cretenſium, qui ſcilicet ex Creta in Philiſthæam aduenerant : nimirum Septuag. inquit S. Hieron. *pro* גּוֹי *goi, id eſt, gens, legerunt* גֵּר *ger, id eſt, aduena* (licet Græcum πάροικοι non tantùm aduenas, ſed & accolas vel incolas quoſlibet ſignificet, vt ſit idem quod Hebr. *goi.*) vide dicta Ezech. 25. 16. Hinc & Cretenſes in re nautica excelluerunt, ait Strabo. Vnde prouerbium ironicum, *Cre-*

C *tenſis mare neſcit*, de eo qui id ſe ſcire diſſimulat, quod callet optimè. Creta enim, licet ſit inſula, videtur tamen primitus inhabitata, ob ſoli bonitatem. Nullum enim in Creta animal noxium eſt; optimíque vini, quod vulgò Malua ſia dicitur, eſt fertiliſſima. Vnde Virgil. Æneid. 3.

Creta Iouis magni medio iacet inſula ponto,
Mons Idæus vbi, & gentis cunabula noſtræ.
Centum vrbes habitant magnas, vberrima regna.

Hinc & Iupiter fuit Cretenſis, ibique regnauit. Inſuper Cretenſes olim bellicoſos fuiſſe, æquè ac Cerethim, patet tum ex hiſtoriis, tum ex veteri epitheto : *Pugnaces* enim *Creſſæ*, vocantur canes Cretenſes, de quibus Seneca in Hippol.

D *Teneant acres lora moloſſos,*
Et pugnaces tendant Creſſæ
Fortia trito vincula collo.

Denique Strabo lib. 10. celebrat Cretenſium virtutem bellicam, & in alias regiones tranſmigrationes.

Verbum Domini ſuper vos Chanaan, ô Chananæi, qui eſtis *terra Philiſthinorum.*] q.d. Verbum Domini contra Philiſthinos, qui ſunt Chananæi. Philiſthæa enim erat pars terræ Chanaan, Ioſue 13. 3. Significat non ſolos Cerethim, ſed omnes omnino Philiſthinos vaſtandos.

Et erit funiculus maris requies paſtorum, & caulæ pecorum.] q.d. Ita à Chaldæis vaſtabuntur Ce- Vers. 6.

E rethim omnéſque Philiſthini, qui incolunt oram maritimam, vt terra eorum deſolanda ſit, & vertenda in pabula & ſtabula pecorum. Septuag. rurſum de Creta hæc accipiunt: *Et erit*, inquiunt, *Creta paſcua gregis, & ouile pecorum.* quod myſticè exponens S. Hieron. *Cretenſes*, ait, *ſemper mendaces, malæ beſtiæ, ventres pigri.* ad Titum 1. *Qui fluctuant & circumferuntur omni vento doctrinæ, in deceptione hominum, in verſutia erroris : iſti cùm debuerint in terra confeſſionis, id eſt, in terra habitare Iudææ, voluerunt magis aduenæ eſſe Cretenſium, qui diuerſis maris fluctibus hinc inde tunduntur; & ſonant ære Corybantino, & ſunt iuxta Apoſtolum quaſi cymba-*

lum

Digitized by Google

lum tinniens. Et quia aduenæ ſunt Cretenſium, ideo ſermo Dei, hæc eſt comminatio fit ad illos. Et dicuntur terra Chanaan, ſemper in fluctu, ſemper in motu; & terra Allophylorum (Philiſthinorum;) *alieni enim à Deo, in funiculo maris, & in Creta regione verſantur. Fit itaque ad eos ſermo Dei, vel in fine mundi, vel quotidie per Eccleſiaſticos viros*, &c. *vt eiiciantur de Creta, & perdantur de priſtinis habitationibus ſuis; & illa regio quæ prius gregem perditum continebat, incipiat eſſe ouile pecorum Chriſti; & Iudas, id eſt, vera confeſſio, habitet in funiculis maris. q. d. Cretenſes, id eſt, infideles, errones & heretici, qui prius in Creta & in mendacio paſcebantur*, fient ouile Chriſti, ibique eius veritate & ſanctitate paſcentur.

Cerethim ſunt Cretenſes.

Vers. 7. *Et erit funiculus eius* (maris, putà ſors & terra Philiſthinorum erit illius) *qui remanſerit de domo Iuda.*] q. d. Iudæi reliqui ex captiuitate Babylonica redeuntes poſſidebunt Philiſthæam à Chaldæis vaſtatam, ibique quaſi in deſerto paſcent pecora ſua. Factum id ſub Machabæis, Simone & Ionatha, qui ceperunt Gazam & Aſcalonem, ac Philiſthæos ſubegerunt, vti ex Theodor. & aliis dixi in Abdia ſub finem.

Alleg. Apoſtoli è Ieruſalem & Iuda prodeuntes, Philiſthæam conuerterunt, eámque fecerunt caulam & ouile Chriſti. ita Philippus diaconus euangelizando perambulauit Gazam & Azotum, Act. 8. vnde ſubdit: *Ibi paſcentur in domibus Aſcalonis*, id eſt, *vbi prius diaboli & interfectorum manabat cruor. Aſcalon enim interpretatur ignis homicida*, inquit S. Hieron.

Quia viſitabit eos, ſcilicet Iudæos qui remanſerint in Babylone, *Dominus Deus eorum, & auertet captiuitatem eorum.*] Quia captiuos per Cyrum remittet in Iudæam.

Vers. 8. *Audiui opprobrium Moab*, cuius metropolis eſt Areopolis, id eſt, ciuitas Martis, *& blaſphemias filiorum Ammon.*] Quorum metropolis eſt Philadelphia, ait S. Hieron. q. d. Audiui probra & conuicia, quæ in vos, ô Iudæi, iactarunt Moabitæ & Ammonitæ. Inſultarunt enim vobis dum Ieruſalem caperetur à Chaldæis, ideo ipſos per eoſdem Chaldæos puniam, & pari modo eueriam. Ità Chald. Albert. Lyran. Arias & Vatabl. Vbi Nota, Pro *blaſphemias*, heb. eſt גִּדּוּפִים *ghidduphim*, id eſt, ſannas, probra, conuicia, quæ vulgus vocat blaſphemias, id eſt, maledicta. S. Hieron. tamen & Theodor. propriè accipiunt blaſphemias, quas ſcilicet Ammonitæ iactabant in Deum, dicentes: Ecce Deus Iudæorum inualidus eſt, nec poteſt eos tueri à vi Chaldæorum. Simili modo Rabſaces blaſphemauit Deum Iſaiæ 37. verſ. 10.

Et magnificati ſunt; hebr. יַּגְדִּילוּ *iagdilu*, id eſt, *magnificarunt*, actiuè, ſcilicet tum animos, tum os & linguam, *ſuper terminos eorum.*] Arroganter ſcilicet & ſuperbè irridendo Iudæos, ac iactando quòd terram & terminos eorum à Chaldæis vaſtatos eſſent inuaſuri & occupaturi, vti explicat Ezechiel c. 35. 12. & Abdias verſ. 12. ita S. Hieron. Albert. Lyran. & Arias. Poteſt Secundò verti, *magnificarunt*, ſcilicet os, *ſuper terminos ſuos*. q. d. Ammonitæ magnifica & ſuperba locuti ſunt contra populum meum, dum ipſe abductus in Babylonem tranſiuit per fines eorum. ita Vatabl.

Vers. 9. *Propterea viuo ego, dicit Dominus exercituum Deus Iſraël*, putà tutor & vindex Iſraëlis, qui iniurias & probra eis ab Ammonitis & Moabitis irrogata puniam & vlciſcar: *quia Moab vt Sodoma erit, & filij Ammon quaſi Gomorrha.*] Nimirum funditus exſcindentur, perinde ac ſi igne de cælo ſiderarentur, vti ſideratæ ſunt Sodoma & Gomorrha, quibus vicina eſt regio Moab & Ammon. Simili enim modo ipſæ vindicta cæleſti, à Deo per Chaldæos afflabuntur & conſumentur. Dico ſimili, non eodem. Nam Deus non pluit ignem & ſulphur ſuper Moab, vti pluit ſuper Sodomam.

Quocirca erunt *ſiccitas ſpinarum.*] Hoc eſt, ita deſolabuntur, vt nil in eis ſit reperire niſi ſiccas ſpinas. Pro *ſiccitas*, hebr. eſt מִמְשַׁק *mimſac*, quod R. Salomon vertit: *crepitatio*; Chald. *derelictio*; alij, *exitus*. Propriè *mimſac* eſt *excurſio*, id eſt, propagatio ſpinarum. Radix enim שָׁקַק *ſakac* ſignificat excurrere. Spina enim ſpinam ſerit, vti fraga fragum, itàque ſe propagat, vt breui per totum campum excurrat, eámque occupet. Septuag. pro מִמְשַׁק *mimſac*, legerunt דַּמֶּשֶׂק *dammeſec*, id eſt, Damaſcus. Vnde vertunt, *Damaſcus derelicta erit*, quaſi hîc ſit prophetia contra Damaſcum.

Et aceruus ſalis.] q. d. Terra Moab & Ammon ex inundatione maris mortui (quod mare ſalis in Scriptura vocatur) vicini, ſalſuginoſa erit, & conſequenter ſterilis. Moab enim vicina erat mari mortuo: Ammon verò mari Galilææ. Pro *aceruus*, hebr. eſt מִכְרֵה *michre*, quod Chald. Pagnin. & Vatabl. vertunt, *foſſam* vel *fodinam ſalis*. Sal enim aliud eſt marinum, quod ex aqua maris decocta coaleſcit; aliud terreſtre, quod ex terra inſtar bituminis effoditur, vti fit Salisburgi, quod ex ſale foſſili dives eſt, ex eóque nomen accepit. Hîc verum eſt illud pſalm. 106. 34. *Poſuit terram fructiferam in ſalſuginem à malitia inhabitantium in ea.* Idque *in æternum*, vel propriè & abſolutè, vti hîc cenſent S. Hieron. & Theod. vel impropriè & accommodè, ſcilicet *in æternum*, id eſt, ad longum tempus. Nam poſtea habitata & culta fuit Moabitis, æquè ac Ammonitis. Arabicus Antiochenus vertit, *erunt ſicut Gomorrha, quia iam corrupta eſt fortitudo* (gloria) *eorum: & perierunt dantes conſilium eis, & erit corruptio in ſæculum*; Arabicus Alexandrinus, *Gomorrha & Damaſcus peribit ſicut palea manipulorum, & erit perditio eorum in æternum*; Syrus, *corrupta* (deprauata, adulterata) *eſt planta* (plantatio) *earum, & periit ma'uchen*, id eſt, *puluis aſperſiuus earum*, hoc eſt, nitor, decor & ornatus earum. Hic enim puluis eſt cinis cuiuſdam herbæ, quam Arabes in ſolitudine colligunt & comburunt, ac in vicinis ciuitatibus ingenti copia diuendunt. Hic enim cinis eſt quaſi ſapo, quo ſericum imbuitur, vt bene coloribus tingatur: eodem vtuntur feminæ ad purgationem multarum rerum, quin & ſui ipſarum: eo enim ſe lauant, vt nitidæ & decoræ appareant. Secundò, Syrum *meluch*, idem eſt quod Hebræum *melach*, id eſt, ſal. Vnde vertas, *periit earum ſal*, quia ſcilicet ſale aſperſa eſt terra earum, itàque ſterilis & arida effecta eſt: quare tam ſal, quàm terra ſale aſperſa periit. Et ſic conſentit cum noſtro qui vertit, *Moab erit aceruus ſalis*, &c. Tertiò, ſal quia omnibus cibis miſcetur, hinc ſignificat communionem & communicationem, vt notat Andreas Maſius in Lexico Syro Chaldaico Biblior. Reg. pag. 1.9. Vnde vertas, *nulla erit in Moab communicatio* & hominum frequentia, quia in ea vaſtata erit ſolitudo. Omnes hæ verſiones eòdem recidunt, ſignificant enim magnam vaſtitatem & deſolationem. Moral. Vide hîc vanitatem omnis magnitudinis & magnificentiæ. Cygnæa nuper, ſed aurea, fuit vox Philippi III. Hiſpan. Regis in morte: *Nihil iuuat regem*

Digitized by Google

regem eſſe, niſi vt in morte cruciet fuiſſe. Audite principes,audite Prælati:idem ſentietis, idem dicetis in morte, quod rex hic præpotens, ſapiens, & innocentis vitæ.

Reliquia populi mei diripient eos.] q. d. Reliquiæ Iudæorum Babylone redeuntium, diripient Moabitas & Ammonitas.Factum id à Machabæis, putà à Iuda 1.Machab.5.6.& ab eius nepote Alexandro,vti docet Ioſeph.lib.12.Antiq.c.11.& lib. 1.Belli c.3.Allegor. pleniùs & meliùs id fecerunt Apoſtoli, qui Ammon, Moab, cæteráſque Gentium regiones ſubegerunt Chriſto. ita S.Hieron. qui cenſet hunc ſenſum eſſe literalem;ſed verius eſt eſſe allegoricum.

Vers. 11. *Horribilis Dominus ſuper eos.*] Chald. Pagnin. & Tigurina *terribilis*:hoc enim eſt Heb. נורא *nora*, à rad. ירא *iare*,id eſt,timuit. Verùm Septuag. *nora*, verrunt ἐπιφανὴς,id eſt,manifeſtus, à rad. ראה *raa*, id eſt, vidit. q.d. Deus terribilem & manifeſtam vindictam per Chaldæos, ac deinde per Machabæos, exercebit in Moabitas & Ammonitas, vtpote hoſtes Dei,& irriſores Iſraëlis.

Et attenuabit, hebr. רזה *razah*,id eſt, emaciabit, macie conficiet, inquit Vatabl. *omnes deos terræ.*] Putà orbis vniuerſi.Cœpit hoc impleri per Chaldæos in Ammon & Moab, cùm inde idola aurea & argentea diripuerunt,vt cenſet Hugo: promotum eſt per Machabæos,qui Ammonitas & Moabitas compulerunt ad iudaiſmum & veri Dei cultum,vti dixi in fine Abdiæ. Verùm planè & plenè in toto orbe id effectum eſt per Apoſtolos, tempore Euangelij. Tunc enim peractum eſt excidium idololatriæ, & vera Dei Chriſtíque religio vbique gentium recepta, toti mundo dominata eſt.ita S.Hieron.Theodor.Remig. S.Auguſt. lib.18.Ciuit.33.Euſeb.lib.2.de Demonſtr.Euág. c.16.& alij paſſim. Aſſurgit ergo Propheta à typo ad antitypum, à Iudæis ad Chriſtum & Chriſtianos,qui non tantùm Moab & Ammon, ſed omnes gentes occuparunt, Deíque cultu, ſublatis idolis, imbuerunt. q. d. Deus hoſtes ſuos ſuíque populi, putà Ammon & Moab, eorúmque deos deiiciet per Apoſtolos,faciétque vt quæque gens non in ſola Ieruſalem,vti Iudæi, ſed vbique terrarum, qualibet in ſuo loco & regione, Chriſtum Deúmque verum colat,inuocet & ſacrificet.Vnde pro *&*,hebr.eſt כי *ki*,id eſt,*quia,quoniam*;quod ſæpe habet emphaſim,éſtque nota auxeſis, ſignificans idem quod *imò, quinimò*. Addit à Caſtro, eſſe notam admirantis, & ſignificare *quid?* q.d. Dixi Deum ſubacturũ Ammon & Moab. Quid? parum dixi;addo multò maiora:attenuabit & diſperdet omnes deos, gentéſque per vniuerſam terram. Verùm exempla nulla produci poſſunt, quæ hanc ſignificationem euincant: quæ enim ipſe profert, potiùs ſignificant *ki* idem valere quod *imò*.

Omnes inſulæ Gentium.] Iudæi,vti dixi Iſaiæ 49. 1. non ſolùm Cyprum, Cretam, Siciliam, ſed & Italiam, Galliam, Hiſpaniam, cæteráſque Europæ prouincias nuncupabant inſulas: quia ipſis trans mare erant ſitæ, ita vt ad illas per mare quaſi ad inſulas tendere & proficiſci deberent. Quocirca S. Chryſoſt.orat.2. contra Iudæos,docet hîc prophetari vocationem Gentium, & propagationem Euangelij per totum orbem,ideóque huc alluſiſſe Apoſtolum ad Titum cap. 2. *Audi*, inquit, *quo pacto Euangelia & Apoſtoli cum prophetia concordent. Hic* (Sophonias iuxta Septuag.) *dixit; Illuceſcet Dominus: Apoſtolus au*; *Illuxit gratia Dei*

A *ſalutaris. Hic inquit, Super Gentes: ille, Super omnes homines. Hic dixit, Abolebit deos Gentium:ille, Erudiens nos vt abnegantes impietatem ac mundanas concupiſcentias ſobriè, & iuſtè, & piè viuamus.*

Sed & vos Æthiopes interfecti gladio meo eritis.] Vers. 12.
Hæc non cohærent cum iis,quæ proximè præceſſerunt de idolorum excidio per totum orbem,ſed ſuperiùs referenda ſunt ad v.9.q.d.Dixi vaſtandos eſſe à Chaldæis Ammonitas & Moabitas, nunc addo dicóque: *Sed & vos Æthiopes* ab iiſdem vaſtabimini. Nabuchodonoſor enim anno quinto poſt exciſam Ieruſalem, inuaſit & ſubegit Ægyptum, eíque vicinam Æthiopiam, vt refert Ioſeph. l. 10. Antiq. 11. & lib. 1. contra Apion. & Iſaias c. 20. 3. & Ierem. c. 25. Addit S. Hieron. Æthiopes poſtea quoque vaſtatos eſſe à Cyro, & à Cambyſe vaſtante Ægyptum. Æthiopia enim
B ſita eſt trans Ægyptum: ex qua venit Regina Saba ad Salomonem,3.Reg.10.1.in qua iam degunt Abyſſini, quibus imperat Preto-Ioannes. Hæc olim infeſta fuit Iudæis tempore Aſa regis Iuda, vt patet 2.Paral.14.9.ideóque punita eſt & vaſtata à Chaldæis.

Porrò Æthiopia eſt pars Africæ,eſtque duplex, vna Orientalis, altera Occidentalis. Inde Æthiopes alij vocantur Eoi, alij Heſperij. *Vniuerſa gens Ætheria appellata eſt, deinde Atlantia,mox à Vulcani filio Æthiope Æthiopia*, inquit Plinius lib.6. cap.30. licet alij ita dictam velint ab αἴθω, id eſt,
C cremo, & ὤψ, id eſt, aſpectus, eo quòd ſolis vicinitate torreatur. Vnde Æthiopes faciem habent toſtam & atram: ſunt enim ſubiecti zonæ torridæ. De quibus Virgil. Æneid.4.

Oceani finem iuxta, ſolémque cadentem
Vltimus Æthiopum locus eſt,vbi maximus Atlas
Axem humero torquet, ſtellis ardentibus aptum.

Perperam ergo Rabini per *Chuſim*, id eſt, Æthiopes, accipiunt ipſoſmet Chaldæos, quaſi eorum hîc excidium per Cyrum prænuncietur.Æthiopes enim & Chaldæi toto climate, &, vt ita dicam, toto cælo diſtant & diſtinguuntur.

Myſticè, Æthiopes ſunt peccatores, qui ardẽt ira vel concupiſcentia, eáque ita torrentur, vt ſint aterrimi & incorrigibiles, in quibus verum eſt
D illud prouerbium: *Æthiopem lauas, Æthiopem dealbas*, iuxta illud Ierem.13. 23. *Si mutare poteſt Æthiops pellem ſuam,aut pardus varietates ſuas, & vos poteritis bene facere cùm didiceritis malum.* Et Amos 9. 7. *Numquid non vt filij Æthiopum, vos eſtis mihi filij Iſraël?* Tales ſunt dæmones, qui proinde pinguntur vt Æthiopes, & vt tales apparuerunt S. Antonio, S. Macario, aliiſque Sanctis: quos proinde Deus gladio oris ſui interficiet in die iudicij, quando eos damnabit ad mortem æternam. Ita Abbas Theodoſius, vt refert Ioannes Moſchus in Prato ſpirit. cap.66. vidit Æthiopem ita procerum & altum, vt nubes vertice tangeret, audiuitque ab angelo: *Cum hoc te luctari oportet: incipe: mox vt cæperis, ego tibi auxilia-*
E *bor; eúmque ſternes & vinces.* fecit, & vicit. Ita Palladius in Lauſiaca c. 52. refert de Apollo Abbate, quòd, cùm oraret, *Aufer à me Domine arrogantiam, ne fortè elatus ſuperbia ſuper fraternitatem, muller omni bono opere*; miſſa ſit ad eum vox diuina, *Mitte manum tuam ſuper collum tuum, & deinde pones eam & infodies in arenam. Is autem cùm ſtatim manum miſiſſet ſuper collum, apprehendit paruum Æthiopem, & eum infodit in arena clamantem & dicentem: Ego ſum dæmon ſuperbiæ.* Ita Moſchus in Prato ſpirit. c. 160. *Abbas*, inquit,

Æthiopes myſtici ſunt dæmones, & homines obſtinati in malo.

Paulus

Digitized by Google

Paulus narrauit nobis, Cùm ſederem in cellula, &c. A *ecce per feneſtram ingreſſus eſt quaſi puer Æthiops, & ſtans coram me ſaltare cœpit, pſallentique mihi dixit: Senex nónne bene ſalto? Ego autem nihil reſpondi. Tum ille: Ecce putas te male ſenex magnum aliquid agere. Dico tibi, quia & in ſexageſimo quinto & ſexageſimo ſexto pſalmo erraſti. Tunc ſurgens ego procubui ad orationem, & ille euanuit.* Ita in Vitis Patrum lib. 5. tractat. 5. de fornicatione nu. 23. narratur de quodam Monacho, quòd apparuerit ei dæmon fornicationis ſpecie Æthiopiſſæ. *Stetit*, inquit, *coram ipſo velut mulier Æthiopiſſa, fœtida & turpis aſpectu, ita vt fœtorem eius ſufferre non poſſet, & abijciebat illam à ſe. Et illa dicebat ei: Ego ſum quæ in cordibus hominum dulcis appareo, ſed propter obedientiam tuam, & laborem quem ſuſtines, non me permiſit Deus ſeducere te, ſed innotui tibi fœtorem meum.* Æthiopes tamen, quibus ſua placent, ſuúſque color ater videtur pulcher, diabolum pingunt non atrum, ſed album; non Æthiopem, ſed Europæum & candidum: ita & peccatoribus ſua placet deformitas, morúmque nigredo apparet & bella & elegans.

Verſ. 13.] Et extendet manum ſuam ſuper Aquilonem, & perdet Aſſur: & ponet ſpecioſam in ſolitudinem, & in inuium, & quaſi deſertum.

Verſ. 14.] Et accubabunt in medio eius greges, omnes beſtiæ Gentium: & onocrotalus & ericius in liminibus eius morabuntur: vox cantantis in feneſtra, coruus in ſuperliminari, quoniam attenuabo robur eius.

Verſ. 15.] Hæc eſt ciuitas glorioſa habitans in confidentia: quæ dicebat in corde ſuo: Ego ſum, & extra me non eſt alia ampliùs; quomodo facta eſt in deſertum cubile beſtiæ? omnis qui tranſit per eam, ſibilabit, & mouebit manum ſuam.

Vers. 13. *Et extendet*, ſcilicet Deus per Chaldæos percutiens Æthiopes, *manum ſuam ſuper Aquilonem.*] Vt ſcilicet percutiat quoque Aſſyrios, & eorum metropolim Niniuen. Aſſyrij enim ſiti ſunt ad Aquilonem reſpectu Iudææ. De Aſſyriis enim hîc agi, patet ex eo quod explicans ſubdit Propheta: *Et perdet Aſſur, & ponet ſpecioſam*; Hebr. *Niniuen.* ita S. Hieron. Theodor. Remig. Lyran. Vatabl. Ribera & alij. Quare perperam Arias, & aliqui alij per Aquilonem accipiunt Babylonem, quaſi eius excidium per Cyrum hîc prænuncietur. Nota: Poſt Ionam & Nahum, qui prophetarunt excidium Niniues, mittitur hîc Sophonias, vt idem prophetet, vt in ore duorum, imò trium, teſtium ſtet & confirmetur hoc Dei verbum. Hinc ſequitur, Niniuen euerſam eſſe poſt regnum Ioſiæ (ſub eo enim vaticinatus eſt Sophonias) per Nabuchodonoſor, vti probaui Nahum 2. 1.

Et ponet ſpecioſam in ſolitudinem.] Pro *ſpecioſam*, Hebr. Chald. & Septuag. habent *Niniuen*, quod hebr. ſignificat ſpecioſam. *Specioſam* ergo hîc eſt nomen proprium, idem ſignificans latinè, quod hebr. ſignificat *Niniue.* Solet enim interpres ſubinde pro nomine proprio eius ſignificatum reddere, præſertim quando in eo eſt vis aliqua, v. g. elegans annominatio, comparatio, vel antitheſis; vti hic eſt. Vide canon. primum, quem initio præfixi. Senſus enim eſt, q. d. Niniue olim fuit Niniue, id eſt, ſpecioſa domibus, palatiis, turribus & mœnibus: at nunc Chaldæi hanc eius ſpeciem & decorem diſperdent & deſolabunt: adeo vt fiat luſtrum ferarum & beſtiarum. Vnde ſubdit:

Et accubabunt in medio eius greges, omnes beſtiæ Gentium.] Scilicet vicinarum, quæ eò adducent ſuos greges & pecora, vt herbidum Niniues ſolum depaſcantur. ita S. Hieron. Theodor. Remig. & Lyran. Aliter Clarius, qui per greges & beſtias accipit gentes hoſtiles & ſæuas, quæ cum Chal- Vers. 14. B dæis confœderatæ expugnarunt Niniuen. Verùm hoc myſticum eſſe patet ex ſequentibus. Simile eſt illud Ouidij 1. Heroid.

Semiſepulta virûm curuis feriuntur aratris
Oſſa, ruinoſas occulit herba domos.

Et onocrotalus.] Eſt auis ſimilis cygno, ita dicta à ſono quem edit: rudit enim inſtar aſini. Nam ὄνος eſt aſinus, κροτεῖν eſt ſonare: vnde κρόταλος eſt ſonitus & crepitus. Hebr. dicitur קאת *kaa*, id eſt, vomens, eo quòd in faucibus habeat ingluuiem & ſinum inſtar vteri, quo piſciculos cum aqua excipit; ſed aquam reuomens, piſcibus veſcitur. Vnde auis hæc *gutturoſa* cognominatur. Audi Plinium lib. 10. c. 47. *Olorum ſimilitudinem onocrotali habent, nec diſtare exiſtimarentur omnino, niſi faucibus ipſis ineſſet alterius vteri genus. Huc omnia inexplebile animal congerit, mira vt ſit capacitas: mox perfecta rapina, ſenſim inde in os reddita, in veram aluum ruminantis more refert.* Addit Ælianus, pelecanes (ſic ipſe vocat onocrotalos) conchis ſe complere, eáſque, cùm ſtomachi calore concoxerint, euomere, atque ita teſtis iam alui calore diductis, eligere ex his quæ ſunt eſculenta. Quapropter onocrotalus immunda eſt auis, Iudæis lege vetita, Leuit. 11. 18. eſt enim gulæ & guloſi exemplum, æquè ac ſymbolum. Audi Alciatum in emblemate gulæ, eam ita pingentem: Onocrotalus quis? C

Gurgulione gruis, tumida vir pingitur aluo,
Qui larum, aut manibus geſtet onocrotalum.

D Septuag. hîc vertunt, *chamæleontem*; ſed Leuitici 11. 18. & pſalm. 102. 7. vertunt, *pellecanum*: quia, vt ibi annotat S. Hieron. onocrotalus dicitur quoque pellecanus, fortè à pelle cana quam habet. eſt enim inſtar cygni, qui totus eſt candidus, & quaſi canus. Ita & Oppianus in Ixeuticis, onocrotalum vocat pellecanum; & Geſnerus in onocrotalo, recenſet ſpeciem onocrotali pellecano congenerem. Porrò hoc animal, vti & ericius, quia ſolitudinis auidum, hinc ſummam deſignat deſolationem. q. d. Niniue ita à Chaldæis euertetur & deſolabitur, vt ampliùs in ea non habitent homines, ſed onocrotali, & ericij, aliáque lucifuga & ſoliuaga animalia.

E *Ericius.*] Hebr. קפד *kippod*, quod ex literarum affinitate *cypſelos* eſſe cenſet Forerius in Iſaiæ 34. 11. quæ ſunt aues inſtar hirundinum, rapidiſſimè volantes ſuper paludes, & vocantur apodes, eo quòd breues habeant pedes. Rabbini vertunt, *teſtudinem*, quam Itali vocant *tartarucam*; Tigurina vertit, *caſtorem*, qui & fiber dicitur, animal amphibium homini inimicum, æquè ac crocodilus, de quo Plin. lib. 32. cap. 3. Verùm Septuag. S. Hieron. Pagnin. Vatabl. & alij conſtanter hîc & Iſaiæ 34. 11. vertunt, ericium. Porrò ericius, ſiue herix, vel hericius, eſt herinacius, qui græcè ἐχῖνος, à Ericius.

Digitized by Google

vulgo Porcellus hortenſis nūcupatur, animal ſpinis horridū, quas ad libitū vel remittit, vel exertat, dum in globum ſe colligit. Furunculus eſt pomorum, quæ ſpinis ſuis infigens, iis ſe onerat, & in antrum ſuum aſportat; in quo tota hieme ſe condit. Vnde ſymbolum eſt furis & raptoris, qui manus furaces cùm ſolum ſe videt, exertat, & clepit quidquid poteſt; ſed cùm videri ſe conſpicit, eas contrahit & occultat. Audi Plinium libr. 8. cap. 37. *Preparant hiemi & herinacei cibos, ac volutati ſupra iacentia poma, affixa ſpinis, vnum, non amplius, tenentes ore portant in cauas arbores. Idem mutationem Aquilonis in Auſtrum, condentes ſe in cubile, præſagiunt: vbi verò ſenſere venantem, contracto ore, pedibúſque, ac omni parte inferiore, quæ raram & innocuam habent lanuginem, conuoluuntur in formam pilæ, ne quid comprehendi poſſit præter aculeos. In deſperatione verò vrinam ex ſe reddunt tabificam, tergori ſuo ſpiniſque noxiam, propter hoc ſe capi gnari. Quamobrem exinanita prius vrina, venari ars eſt, & tum præcipua dos tergori, aliàs corrupto, fragili, putribus ſpinis atque deciduis, etiāſi viuat ſubtractus fuga: ob id nonniſi nouiſſima ſpe maleficio illo perfunditur.* Et mox: *Calida aqua aſperſu reſoluitur pila: apprehenſúſque pede altero è poſterioribus, ſuſpendio ac fame necatur: aliter non eſt occidere, & tergori parcere. Hac cute expoliuntur veſtes.*

Vox cantantis in feneſtra.] q.d. In feneſtris iam deſertis & deſolatis conſidebunt canéntque auiculæ, ita Chald. Tigurina, Pagnin. & Vatab. Alij q.d. Pro muſicis, & auiculis olim ſuauiter canentibus in feneſtra, ſuccedet horridus cantus corui in ſuperliminari. Verùm paſſim interpretes vocem cantantis, à coruo ſeiungunt & diſpeſcunt.

Coruus in ſuperliminari,] Scilicet crocitabit triſti & ferali voce. Hebr. eſt חֹרֶב *choreb*, id eſt, æſtus, ſiccitas, deſolatio, vaſtitas. ita Chald. Tigurina, Pagnin. Arias, Vatabl. Secundò, Aquila vertit, *gladius*: quia pro *choreb*, aliis punctis legit חֶרֶב *chereb*: gladius enim omnia deſolat & deuaſtat. Tertiò, Septuag. & S.Hieron. vertunt, *coruus*: quia pro *choreb* per *chet*, legerunt עֹרֵב *oreb* per *ain*, aut certè cenſuerunt *chet* poſitum pro *ain*. Hæ enim duæ litteræ, cùm ſint gutturales fortiſſimæ aſpirationis, ideóque ſono viciniſſimæ, hinc ſubinde permutātur, vti pariter *aleph* permutatur cum *he*, quia vtraque lenis eſt aſpirationis.

Moral. coruorum inſtar *cras, cras* canunt, qui emendationem vitæ, & ſana conſilia procraſtināt, eáque de die in diem differunt, de quibus S.Aug. ſerm. 16. de verbis Domini: *Ipſa*, ait, *res eſt, quæ multos occidit, cùm dicunt, Cras, cras, & ſubitò oſtium clauditur. Remanſit foris cum voce cornina, quia non habuit gemitum columbinum. Cras, cras corui vox eſt.* Talibus & Poëta Martial. intonat lib. 1. epigram. 59.

Cras viues: hodie iam viuere, Poſthume, ſerum eſt.
Ille ſapit, quiſquis, Poſthume, vixit heri.

Idem lib. 1. epigram. 16.

Non eſt, crede mihi, ſapientis dicere, Viuam.
Sera nimis vita eſt craſtina, viue hodie.

Et Seneca epiſt. 12. *Sic*, ait, *ordinandus eſt dies omnis, tanquam cogat agmen, & conſummet atque expleat vitam*, &c. *In ſomnum ituri læti hilaréſque dicamus:*

Vixi, & quem dederat curſum fortuna, peregi.

Craſtinum ſi adiecerit Deus, læti recipimus. Ille beatiſſimus eſt, & ſecurus ſui poſſeſſor, qui craſtinum ſine ſollicitudine expectat. Quiſquis dixit, Vixi, quotidie ad lucrum ſurgit. Fecit hoc S.Marcella, de qua S.Hieron. epiſt. 16. ad Principiam eius filiam: *Sic*, ait, *ætatem duxit & vixit, vt ſemper ſe crederet eſſe morituram: ſic induta eſt veſtibus, vt meminiſſet ſepulchri, offerens ſe hoſtiam rationabilem, viuam, placentem Deo.* Ita S.Antonius moriens ſuis præſcripſit, vt quotidie manè cogitent, ſibique perſuadeant illum diem fore vitæ vltimum: quocirca ita viuant, ac ſi eo die ſint morituri, vti refert S.Athanaſ. in eius vita. E Societate noſtra P.Ioannes Maldonatus editis libris celebris, quotidie quinquies mortis memoriam, imò præſentiam, ſibi ob oculos ponebat, indagabátque nū quid eſſet in conſcientia, quod in hora mortis eum angere & affligere poſſet; & ſi quid reperiret, illico illud per confeſſionem, vel eo modo quo congruebat, tollebat, itáque ſtabat ſemper in procinctu quietus & ſecurus, paratus ad mortem. Beatus qui hoc ſui de morte examen crebrò ſecum obit. Beatus qui viuit tamquam ſemper moriturus, & ſtudet tanqam ſemper victurus, ait S.Hieron.

Symbol. feralis corui vox, Cras, cras, ſtrages & funera quæ præſentit, quibúſque inhiat, non rarò portendit futura, vel facta ſignificat, vti hoc loco.

Quoniam attenuabo robur eius.] Legit interpres ארזה עזו *arze vzzo*, id eſt, *emaciabo, attenuabo robur eius*, putà Niniues. Iam legunt ארזה ערה *arza era*, id eſt, *cedrum eius nudabo*. q.d. Deſtruam, per Chaldæos tecta, & tabulata Niniues fabricata ex cedro: hinc concident ruéntque; quo fiet, vt corui ſedeant in ſuperliminari ex ruina reliquo. ita Chald. Arias, Pagnin. Vatablus, & alij. Hebr. enim *arza* tam eſt nomen, idem cum ארז *erez*, ſignificans cedrum, tignúmque & tabulatum cedrinum, quàm verbum, ſignificans *attenuabo*, à radice רזה *raza*, id eſt, attenuauit. Rurſum pro *era*, id eſt, nudabo, Septuag. quoque legerūt עזו *vzzo*, id eſt, robur eius, quod ipſi interpretantur ἀνάρυμα, id eſt, *altitudo*, ita Roman. vel, vt Complutenſ. ἀνάστημα, id eſt, *coronatio*. vertunt enim, *quia cedrus altitudo*, vel *coronatio eius*. q. d. Niniue cingebatur domibus cedrinis altiſſimis & fortiſſimis, quaſi corona: at Chaldæi hanc ei coronam detrahent, & in terram deiicient. Aliter noſtrum cum Hebræo textu moderno conciliat Arias, nimirum dicendo robur eſſe quercum, quæ eſt ſpecies *arze*, id eſt, cedri. Nam, vt ait Marinus in Lexico, *Cedrorum ſpecies multæ ſunt:* תאשור *teaſſur, id eſt, buxus;* תרזה *tirza, id eſt, ilex;* אלגומים *algumim;* ברוש *beros, id eſt, fraxinus;* ארן *oren, id eſt, ornus;* ברותים *berothim, id eſt, buxus.* Verùm prius, quod dixi, verius eſt, vt patet conferenti verba noſtri interpretis cum verbis Hebræis.

Hæc eſt ciuitas glorioſa.] Eſt exclamatio ad pathos. q. d. Videte ad quas ærumnas deuenerit, in quas ruinas corruerit Niniue, ciuitas illa olim glorioſa & inclyta. Sic ait Virgil. Æneid. 2. *Fuit Ilium, & ingens gloria Teucrorum.* Sic de eadem Niniue iam vaſtata admirans Nahū c. 2. v. 18. exclamat: *Vbi eſt habitaculum leonum, & paſcua catulorum leonum?* Sic de Ieruſalem exciſa obſtupeſcens Ierem. Thren. 2. 15. *Hæccine*, ait, *eſt vrbs perfecti decoris, gaudium vniuerſæ terræ?* Vers. 15.

Septuag. vertunt, αὕτη ἡ πόλις ἡ φαυλίστρια. *Hæc eſt ciuitas illa malis dedita, nequā & ſcelerata*, aut magis propriè, *vilipendens*, vt vertit interpres Roman.

Digitized by Google

Roman. *& ſubſannatrix.*

Omnis, qui tranſit per eam, ſibilabit.] Vel ſubſannando, vel exſibilando Niniuen ita humiliatam & vaſtatam, vt vult S. Hieron. vel potiùs admirando & obſtupeſcendo tãtam cladem & ruinam, vt cenſet Theodor. Simili modo *mouebit manum*, id eſt, complodet manus, vel eas extendet oſtendendo Niniues rudera, ſiue irridendo & inſultãdo, ſiue potiùs obſtupeſcendo & commiſerando.

Tropol. de commiſerando peccatori.

Tropologicè, multò magis gemens ſibilet manúſque complodat, quicumque videt Niniuen, id eſt, Eccleſiam aliquam, congregationem, vel animam olim ſpecioſam virtutibus, quæ erat templum Dei & ſedes angelorum, per peccatum à dæmone vaſtari, fierique cubile leonum & draconum, præſertim cùm eam cœlo deſtinatam videt damnari; & ruere in tartara. Gemens ergo & attonitus dicat cum Iſaia c. 14. verſ. 11. *Quomodo cecidiſti de cœlo Lucifer, qui manè oriebaris: detracta eſt ad inferos ſuperbia tua: concidit cadauer tuum: ſubter te ſternetur tinea, & operimẽtum tuum erunt vermes.* Et cum Baruch c. 3. verſ. 10. *Quid eſt Iſraël, quòd in terra inimicorum es? inueteratus es in terra aliena, coinquinatus es cum mortuis, deputatus es cum deſcendentibus in infernum.* Cauſam ſubdit: *Dereliquiſti fontem ſapientiæ. Nam ſi in via Dei ambulaſſes, habitaſſes vtique in pace ſempiterna: diſce vbi ſit prudentia, vbi ſit virtus, vbi ſit intellectus, vt ſcias ſimul vbi ſit longiturnitas vitæ & victus, vbi ſit lumen oculorum & pax. Vbi ſunt principes Gentium, qui dominantur ſuper beſtias quæ ſunt ſuper terram; qui in auibus cœli ludunt, qui argentum theſaurizant & aurum, in quo confidunt homines, & non eſt finis acquiſitionis eorum!* &c. *Exterminati ſunt & ad inferos deſcenderunt.* Similia lamenta pathetica habet Ezechiel de ruina regis Tyri c. 28. verſ. 11. de Pharaonis ac Ægyptiorum c. 32. verſ. 18. & ſequentibus; & S. Ioãnes in damnatione Babylonis meretricis, Apocal. 18. verſ. 10.

S. Hieronym. hæc omnia de Niniue vaticinia accipit de hæreticis & hypocritis, *Qui auditores*, inquit, *ſunt legis, non factores, quòd fruſtra ſpecioſos ſe eſſe iactent, cùm habitent in eis greges, vitiorum ſcilicet multitudo, & bruta animalia corpori ſeruientia, & omnes beſtiæ terræ, quæ corda eorum comedunt; & chamæleontes, qui non habent vnum colorem, ſed diuerſis peccatis, nunc auaritia, nunc luxuria, nunc crudelitate, nunc libidine, nunc triſtitia, nunc exultatione per momenta mutantur. Et ericyin præſepibus eorum, animal ſpinoſum & plenum ſentibus, & vulnerans quidquid contigerit. Sed & beſtiæ cubabunt in foraminibus, id eſt, in cordibus eorum: & corui, immundæ aues, in portis eorum, vel in ore, vel in auribus, quòd aut loquantur ſemper, aut audiant mala. Poſt quæ infertur, ideo Eccleſiam hæc paſſuram fore, vel eſſe perpeſſam, quòd in ſuperbiam ſe eleuauerit.* Et mox: *Vbi enim priùs habitabat Pater, & Filius, & Spiritus ſanctus, & angeli eius miniſterijs præſidebant, tunc habitabunt beſtiæ, de quibus Propheta pſalm. 73. complorat dicens: Ne tradas beſtijs animam confitentem tibi.* Et inferiùs: *Dicamus, per animam de qua Chriſtus receſſerit, & quæ priùs templum Dei fuerat, & eſſe deſinit, tranſire ſerpentem, & ſibilare in ea, & venena ſua malitiæ euomere, & non ſolùm hoc facere, ſed opera quoque ſua, quæ τροπικῶς manus vocantur, mouere*, iuxta illud Prouerb. 18. *Mors & vita in manibus linguæ.*

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS.

Lyran. & Arias cenſent toto hoc cap. ad literam agi de Chriſto & Chriſtianis, putà accuſari ſcelera Chriſtianorum, quæ Chriſtus iudicabit in die iudicij, cùm impios damnabit, pios ſaluabit. Ex aduerſo alij totum hoc caput explicant de Iudæorum criminibus, ob quæ puniti ſunt captiuitate Babylonica, déque illorum ex ea liberatione, reditu & felicitate. Verùm media incedendum eſt via: nimirum initio capitis agit de Iudæis, ſed v. 8. tranſit ad Chriſtianos, quos Iudæis impiis Deus in Eccleſia & benedictione Abrahæ ſurrogabit, ſibiq́; aſciſcet. ita S. Hieron. Theod. Haymo, Vatab. & Dionyſ.

Dico ergo, initio capitis accuſat Hieroſolymæ ſcelera, ac præſertim rapinas principum, iudicum iniuſtitiam, Prophetarum veſana oracula & mendacia promiſſa, ſacerdotum impietatem; quódque ipſa cùm vidiſſet gentes vicinas impias à Deo puniri & vaſtari, non tamen earum exemplo reſipuerit. Quapropter v. 8. illi & Gẽtibus vindictam minatur, ſed diuinam, nimirum quòd Deus per Chriſtum deſtruet gentiliſmum, æquè ac iudaiſmum, quódque gentes omnes, etiam barbaras & remotiſſimas, ſubiugabit Chriſto, eáſque ab idolis ad Deum conuertet, vt ſeruiant ei humero vno, æquè ac Iudæos, qui illum recipient, quod maximè fiet in fine mundi, quando credentes ipſi ſaluabuntur, increduli verò ab ipſo reprobabuntur, & igni æterno addicentur.

Verſ. 1.] Væ prouocatrix, & redempta ciuitas, columba.

Verſ. 2.] Non audiuit vocem, & non ſuſcepit diſciplinam: in Domino non eſt confiſa, ad Deum ſuum non appropinquauit.

Verſ. 3.] Principes eius in medio eius quaſi leones rugientes: iudices eius lupi veſpere, non relinquebant in manè.

Verſ. 4.] Prophetæ eius veſani, viri infideles: ſacerdotes eius polluerunt

ſanctum,

Digitized by Google

ſanctum, iniuſtè egerunt contra legem.

Verſ. 5.] Dominus iuſtus in medio eius non faciet iniquitatem: manè manè iudicium ſuum dabit in lucem, & non abſcondetur: neſciuit autem iniquus confuſionem.

Verſ. 6.] Diſperdidi Gentes, & diſſipati ſunt anguli earum: deſertas feci vias eorum, dum non eſt qui tranſeat: deſolatæ ſunt ciuitates eorum, non remanente viro, neque vllo habitatore.

Verſ. 7.] Dixi: Attamen timebis me, ſuſcipies diſciplinam: & non peribit habitaculum eius, propter omnia in quibus viſitaui eam: verumtamen diluculo ſurgentes corruperunt omnes cogitationes ſuas.

Vers. 1

V*Æ prouocatrix.*] Hebr. מוֹרְאָה *morea*, id eſt, amaricatrix, quæ ſcilicet Deum maritum tuum adulterando amaricas, id eſt irritas & prouocas ad bilem: hæc enim amara eſt & fellea. vnde Chald. vertit, *quæ multiplicat iræ prouocationem*: Tigurina, *væ rebellanti.* Radix enim מָרָה *mara* ſignificat amaricare, amarum facere, offendere, rebellare. Vnde Noëmi: *Ne* inquit, *vocetis me Noemi (id eſt, pulchram) ſed vocate me Mara (id eſt, amaram) quia amaritudine valde repleuit me Omnipotens.* Ruth 1. verſ. 20. Pagninus & recentiores non verbotenus, ſed rem & ſenſum reddunt, dum vertunt, *væ fœdatæ væ pollutæ.* Nam ideo erat amaricatrix Dei, quia fœdata & polluta ſceleribus.

Septuag. vertunt, *væ illuſtris*, alij, *væ monſtroſa.* Nam *morea* deducunt à rad. רָאָה *raa*, id eſt, vidit, q.d. Væ Hieroſolymæ, quæ inſignis & monſtroſa eſt ſceleribus, putà adulteriis, id eſt, idololatriis, ideóque Deo ſponſo ſuo infida & rebellis, eum ad amaritudinem & iracundiam prouocat. Alludit vox *morea* ad montem Moria, id eſt, viſionis, vel illuſtrem, qui erat Hieroſolymis, de quo dixi Geneſ. 22. verſ. 14. q.d. O Ieruſalē tempore Abrahæ & Iſaac, mihi fidelium & obedientium vſque ad mortem, fuiſti mons Moria, id eſt, viſionis cœleſtis: at nunc infidelis, per inobedientiam & apoſtaſiam facta es *morea*, id eſt, amara & amaricatrix.

Et redempta.] Ita vertunt quoque Chald. & Septuag. גָּאַל *gaal* enim ſignificat redimere. Recentiores Rabbini, & eos ſecuti Pagnin. & Tigur. vertunt, *inquinata*, vel *contaminata*: vtrumque enim ſignificat *gaal*: alludit enim ad גָּלַל *galal*, id eſt, voluere, reuoluere: inde enim *gaal* ſignificat, rem aliò deuolutam ad ſe reuoluere, id eſt, redimere: rurſum, rem in ſanguine menſtruo, ſtercore, aliàve re immunda volutare, voluere & reuoluere, hoc eſt, inquinare & contaminare, vti adultera Ieruſalē ſe in ſordibus idololatriæ cum variis diis Gentium volutabat, & inquinabat. Noſtra verſio vti magis propria, ita efficacior & neruoſior eſt. Taxat enim Ieruſalem, eamque arguit ingratitudinis, quòd, cùm à Deo redempta eſſet ex Ægypto, & liberata à duro iugo & ſeruitute Pharaonis tempore Moſis; æquè ac Philiſthi-

A notum, Ammonitarum, Moabitarum, aliarúmque gentium tempore Iudicum, Dauidis & Salomonis, Deum tamen ſua idololatria & peccatis ſæpe grauiſſimè ad indignationem concitarit, & in dies concitet.

Columba.] Ita Hebræū יוֹנָה *iona* vertunt quoque Septuag. & S. Hieron. in comment. At Chaldæus, Rabbini, & eos ſecuti Pagninus, Tigur. & Vatablus vertunt, *moleſtatrix*, quæ pauperes vexat, ſpoliat, opprimit, à rad. יָנָה *iana*, id eſt, laborare fecit, afflixit, oppreſſit. Aptiùs noſter vertit, *columba*: huic enim Iſraëlem pariter comparauit Oſee cap. 7. verſ. 11. dicens: *Factus eſt Ephraim quaſi columba ſeducta*: ita eidem Ieruſalem hîc comparat Sophonias, quaſi dicat: Ieruſa- B lem ſtolidè relinquens Deum verum, & ſequens Deos inanes Gentium, facta eſt quaſi columba, vt vertit Arabicus Alexandrinus, excors, ſine prudentia, ſine intellectu, quæ ſinit ſe decipi, vltróque ruit in laqueum & necem. Vide dicta Oſee 7. Aliter S. Hieron. Remigius, Albertus & Lyranus, quaſi dicat, Ieruſalem, quæ olim dum me coleret, erat quaſi columba bella, ſimplex, innocens & candida, nunc deſiit eſſe columba, & facta eſt quaſi coruus teter, malignus, furax & ater. Tertiò, Syrus & Arabicus Antiochenus vertunt, *heu ciuitas nota & redempta*, *ciuitas Ionæ*, hoc eſt, Niniue, quæ vſque hodie ab Orientalibus vocatur ciuitas Ionæ, tum quia in ea prophetauit Ionas; tum quia Iona hebraicè ſignifi- C cat columbam, quam colebant Niniuitæ & Aſſyrij, eo quòd dicerent Semiramidem ſuā reginam poſt mortem conuerſam eſſe in columbam, vti alibi dixi. Cenſent ergo ipſi hanc prophetiam dirigi ad Niniuen.

Non audiuit vocem.] Dei per me alióſque Prophetas eam inuitantis ad pœnitentiam & reconciliationem: ſicut columba ab aucupe ineſcata & ſeducta, non audit vocem & ſibilum ſui heri, eam reuocantis ad columbarium. ita Chald. Hugo, & Vatablus.

Vers. 2.

In Domino non eſt confiſa.] Hebr. *non ſperauit in Domino.* q.d. Ieruſalem ſpes ſuas non repoſuit in Deo, ſed in ſuis opibus, viribus, principibus, populis, ſociis, quaſi iis eſſet inuicta, & ſatis mu- D nita contra Chaldæos alióſque hoſtes. Ideo Deus permiſit eam ab illis capi & vaſtari, vt oſtenderet inanes fuiſſe eius ſpes, & vt puniret eius diffidentiam in Deum, Deique neglectum.

Moral. de diffidentia Dei.

Moral. Diſce hîc eſſe grauem Dei iniuriā, valdéque eum pungere, ſi illi non fidamus, ſpémque noſtram ab eo auertamus, & defigamus in creaturis. Hæc enim diffidentia oritur ex defectu fidei, quòd ſcilicet fide viua non credamus Deum eſſe omnipotentem, ſummè prouidum & beneficum, quódque ipſe poſſit & velit nos iuuare, ſi eius opem imploremus; quódque ipſi præponamus homines, vel alias creaturas, quaſi illæ magis vel poſſint, vel velint nobis opitula- E ri, quæ ſanè perſuaſio infidelis eſt, & contumelioſa Deo. Quocirca Deus eam punire ſolet, ac facere vt creaturæ in quas ſperauimus, nos deſerant, fallant, imò oppugnent & euertant. Ex aduerſo proſperat eos, qui ſpes ſuas in ipſo defigunt: quia *nullus ſperauit in Domino, & confuſus eſt*, Eccleſ. 2. verſ. 11. Quocirca Ieremias c. 17. verſ. 5. *Maledictus*, ait, *homo qui confidit in homine, & ponit carnem brachium ſuum, & à Domino recedit cor eius. Erit enim quaſi myricæ in deſerto, & non videbit cum venerit bonum: ſed habi-*

tabit

Digitized by Google

tabit in ſiccitate, in deſerto, in terra ſalſuginis & inhabitabili. Benedictus vir qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia eius, &c. Vide ibi dicta. Ita Pſaltes: *In te*, inquit, *Domine ſperaui, non confundar in æternum.* Ita S. Barbara, virgo fragilis & tenera, cùm pectinibus ferreis horrendè à carnifice laceraretur, & facul is ardentibus vſtularetur, corde & oculis in cœlum defixis, Chriſtum ſponſum ſuum inuocans, aiebat: *O bone Ieſu, tu vides ſecretum cordis mei, quòd in te ſolo ſpem meam defixi: non ergo me deſeras: quia ſine te ſum debilis & infirma, tecum autem ſum fortis & robuſta. Omnia enim poſſum in te, qui me confortas.* Eadem fuit ſpes, vox & oratio in tormentis Martyrum omnium, quæ eos fecit inſuperabiles, ac ignibus, leonibus, vngulis & cataſtis fortiores & celſiores.

B

Ad Deum ſuum non appropinquauit.] Vt in eum ſperaret, eum inuocaret, illi obediret, illum amaret, qui eſt ſummum bonum ſuum & noſtrum. Ita Plato dialogo, qui inſcribitur Philebus, non aliud docet, quàm felicitatem in eo verſari, vt ad Deum propiùs accedamus, ab eóque verum bonum hauriamus, itáque fiamus diuini & Deo ſimillimi: accedere autem nos ad Deum, per virtutem. Nam Deus, inquit ipſe, eſt ſummum bonum, cuius hæc ſunt conditiones, vt ſit αὐτάρκες, ἱκανὸν, καλὸν, ἀρχιτεκτονικὸν, τέλος τῶν ὄντων, αἱρετὸν, id eſt, ſibi ſufficiens, cæteriſque C omnia ſuppeditans, perfectum, pulchrum, conſentaneo ordine conſtitutum, rerum omnium finis, ac proinde ab omnibus eligendum & expetendum. Qui ergo à Deo recedit, recedit à bono, accedit ad malum, putà ad peccatum, mortem, diabolum & infernum.

Vers. 3. *Principes.*] Quod verſ. 1. dixit de toto, putà Ieruſalem totam eſſe corruptam & ſceleratam, hìc per partes explicat, incipitque ab eius capite, putà à primoribus, tum ſæcularibus, tum Eccleſiaſticis; vt oſtendat quod de ſuo tempore dixit Iſaias c. 1. verſ. 6. *A planta pedis vſque ad verticem capitis non eſt in eo ſanitas*, etiamnum verum D eſſe. Primò ergo taxat hìc principum crudelitatem, quòd quaſi leones populum expilarent & deuorarent. ita S. Hieronym. Allegor. taxat eorum ſequaces & poſteros, putà tyrannidem & ſæuitiam principum & pontificũ tempore Chriſti. Leo enim ferociſſimus fuit Herodes Aſcalonita, qui immani feritate paruulos omnes à bimatu & infra, in Bethlehẽ occidit propter Chriſtum, quíque, vt alia taceam, moriens iuſſit primores omnes Iudæorum occidi, vt Iudæi in ſua morte gaudere non poſſent, ſed, vellent nollent, plangerent ob ſuorum ſtragem, vti refert Ioſeph. lib. 17. Antiquit. c. 8. Leones fuerunt Annas, Caiphas & cæteri, qui Chriſtum ad crucem, Apoſtolos ad verbera & ad mortem adegerunt. Rugie E runt enim cùm clamarunt: *Crucifige, crucifige.* ita Lyranus.

In medio eius.] Quaſi dicat, Sicut leo in medio animaliũ graſſatur, rapítque & diſcerpit nunc hoc, nũc illud, prout ei libuerit; ita principes Hieroſolymæ nunc hos, nunc illos ciues & pauperes deprædantur.

Iudices eius lupi veſpere, non relinquebant in mane.] A principibus deſcendit ad iudices, qui principum in iniuſtitia & rapacitate erant aſſeclæ. quaſi dicat, Sicut lupi lucifugi veſpere graſſantur, túmque ex diurna inedia, fame rabidi prædantur, prædámque totam deuorant, ita vt A ne oſſa quidem (hoc enim ſignificat Hebræum גָּרְמוּ *garemu*) relinquant, quæ mane comedant; ſed in ipſa nocte qua prædam egerant, eam totam deuorant; ita & iudices iniqui ſuis iniuſtis iudiciis diripiebant bona pauperum tanta auiditate, vt nihil ex iis reliquum facerent. Ita S. Hieronym. per lupos veſpertinos accipit malos Prælatos & iudices, *capientes*, inquit, *munera & vendentes iuſtitiam, & poſſeſſiunculas Eccleſiæ, & ea quæ in Dei donaria conferuntur, vertentes in lucrum ſuum, vt non habeant pauperes quæ mane comedant; qui quaſi in nocte & nullo vidente omnia populantur, & cùm luporum more cuncta diripiant, ne paruos quidem cibos indigentibus derelinquunt.* Quinam ſint lupi veſpertini, dixi Habacuc 1. v. 8.

Propheta eius veſani.] A magiſtratu ſæculari tranſit ad Eccleſiaſticum, putà ad Prophetas & ſacerdotes, eorúmque in ſuis muniis infidelitatem & impietatem redarguit. Prophetas, quòd ſint veſani, id eſt, ſpiritu non Dei, ſed diaboli, agantur, imò agitentur. Vnde Aquila vertit, ἐνθυσιαζόμενοι, id eſt, enthuſiaſmo correpti, & furore fanatico perciti; Septuag. πνευματοφόροι, id eſt, ſpiritum ferentes, actiuè; vel potiùs paſſiuè πνευματόφοροι accentu in antepenultima, id eſt, ſpiritu portati & acti. Hebraicè eſt פּוֹחֲזִים *pochazim*, quod Pagnin. vertit, *contemptibiles*, Tigurina, *leues*, Vatablus, *homines nihili.* Nimirum Prophetæ hi cùm eſſent viliſſimi & ignorantiſſimi, fingebant ſe furere & agi ſpiritu prophetico, aut reuera ex pacto cum dæmone, ab eo correpti quaſi furentes prophetabant, id eſt, aliena & exotica loquebantur, vti de Sibylla narrat Virgil. lib. 6. Æneid. Vers. 4.

Non vultus, non color vnus,
Non compta manſere comæ: ſed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument, maiórque videri,
Nec mortale ſonans, afflata eſt numine quando
Iam propiore Dei.

Et inferiùs:

Bacchatur vates, magnum ſi pectore poſſit
Excuſſiſſe Deum, tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingítque premendo.

Propriè *pochazim* ſignificat temerarios & præcipites, qui audacter & temere pro affectu quiduis effutiunt, aſſeuerant, diuinant, & iurant. ſicut enim פַּחַד *pachad* ſignificat præcipitatiam ex metu aut reuerentia; ita ei affine פָּחַז *pachaz*, notat præcipitantiam ex temeritate & audacia. vnde noſter appoſitè vertit, *veſani*; Syrus vertit, *Prophetæ eius laſciui, impudici*; Arabicus, *Niniue Prophetæ eius in ſpiritu immundo, genſtulti.* Hinc iidem ſunt *viri infideles*, heb. *viri præuaricationum*, id eſt, præuaricatores, inquit Vatabl. Septuag. *viri contemptores*; Chald. *viri mendaces*: quia mentiuntur ſe à Deo mitti, & eius nomine dicunt, Pax, pax, promittúntque omnia proſpera, cùm Deus per me, alióſque Prophetas comminetur excidium.

Sacerdotes.] A Prophetis tranſit ad ſacerdotes, in quibus duo culpat. Prius, quòd profanent & polluãt *ſanctum*, putà ſanctuarium, ſiue templum, nimirum ſacra & ſacrificia indignè tractando, eáque non ad Dei, ſed ad ſuum vſum & luxum conuertendo, exercendo vſuras, ſimonias, rapinás, ſacrilegia, profana ibi tractando, ſcandaloſè viuendo. Poſterius: *Iniuſte*, inquit, *egerunt contra legem*; Hebr. חָמְסוּ *chameſu*, id eſt, oppreſſerunt legem, vim attulerunt legi: quia eam audacter

tranſgrediuntur,violant,contaminant,populóque duces & auctores,imò doctores ſunt, vt idem faciat; adeo vt legem per ſuas falſas, & ad lucrum conficlas expoſitiones & traditiones peruertant, vti eis improperat Chriſtus Matth. 5. verſ. 21. & c.23.16.

Vers. 5. *Dominus iuſtus in medio eius non faciet iniquitatem.*] q. d. Deus, quia æquiſſimus eſt iudex, æquè ac omniſciens,hinc non iniquè, ſed æquiſſimè, licet acerrimè, puniet impiam Ieruſalem. Quòd ſit omniſcius, probat, Quia, inquit,eſt in medio eius,q.d. Deus in templo ſuo reſidens,circumquaque proſpicit Ieruſalem, vidétque omnia ſcelera quæ in ea vbilibet perpetrantur:ergo non deeſt ipſi ſcientia,nec cognitio criminum, vti nec poteſtas & æquitas ad ea puniendum & vindicandum.Nota liptoten, ſiue mioſin: *Non faciet iniquitatem*, id eſt, faciet ſummam æquitatem quando acriter caſtigabit tot tantáque ſcelera, quæ fiunt in ſua vrbe coram ſe ſeque ſpectante. ita S.Hieron.Remig.Albert.Arias & Clarius. Accedit & Chald.qui vertit, *Dominus purus dixit ſe collocaturum maieſtatem ſuam in medio eius: quare coram ipſo mendacium non fit*, id eſt, fieri non debet.q.d. Nemo deberet eſſe tam effrons & impudens,vt audeat peccare Hieroſolymæ, in conſpectu & in oculis Dei viuentis. Mendacium enim in Scriptura ſæpe ſignificat quodlibet peccatum: peccatum enim eſt mendacium practicum, quod fit contra legem, & contra rectum rationis iudicium. Notent hoc ſibique applicent Clerici & Religioſi,dicántque: Quomodo audebo peccare in Religione, in templo, vbi Deus reſidet, vbi omnia circumſpicit quaſi leo terribilibus oculis, vt loci ſancti violatores, ſuique contemptores diſcerpat & laceret?

Aliter Vatablus, *In medio eius*, inquit,q.d.Deus Ieruſalem dignatur ſua præſentia, ſua cura & familiaritate, verſatur in medio eius quaſi ſocius, amicus,imò protector,curator,& pater:quòd ergo eam punit,non facit ex odio,ſed ex amore,tum eius, tum iuſtitiæ: quocirca nemo cenſebit eum facere iniquitatem, dum eam pro meritis acriter caſtigat. Vnde ſequitur:

Manè,manè,hoc eſt citiſſimè,inquit Theodor. Rurſum,non ſolùm clàm, ſed palàm in matutina & manifeſta luce,inquit S.Hieron.Deus *iudicium ſuum*,id eſt,iuſtum ſuum ſupplicium, quo caſtigabit Ieruſalem,proferet & *dabit in lucem.*] Secundò,*manè,manè*,id eſt,quolibet manè. q. d. Deus quotidie, & quaſi quolibet manè edit aliquod exemplum ſui iudicij,quo nunc hunc,nunc illum ſceleratum;nunc hanc, nunc illam gentem malè mulctat & perdit,illúdque *non abſcondetur*, hebr. *non deeſt*, quin ſemper aliquod publicè edatur ad terrorem impiorum: & tamen *iniquus neſcit confuſionem*,id eſt, neſcit erubeſcere, ſed audacter & impudenter pergit ſcelera ſceleribus cumulare. ita Clarius, Arias & Vatabl. Hic ſenſus ſatis aptè connectit totam ſententiam: futura enim apud Hebræos ſæpe ſumuntur pro præſenti, quando ſignificatur rei continuatio, mos & conſuetudo; vti hîc *manè,manè iudicium ſuum dabit*, id eſt,dare & edere ſolet. Verùm quia agitur hîc propriè de Ieruſalem, cui minatur futurum, ſed inſtans excidium; hinc prior ſenſus aptior & germanior videtur,iuxta quem ſequentia ita explica.

Neſciuit autem iniquus confuſionem.] q. d. Hieroſolymitæ ſunt tam iniqui & impij, vt non pudeat eos, nec pœniteat ſcelerum, etiamſi ob ea
A audiant à Prophetis inſtare ſibi iudicium, id eſt, vindictam Dei, ac videant propter eadem gentes ſibi ſimiles à me puniri & diſperdi, vti ſequitur. Aliter Septuag. Roman. qui hæc ad Deum iudicium ſuum manè proferentem referentes,ſic vertunt, *neſcit iniquitatem in exactione, nec in contentione iniuſtitiam.*

Diſperdidi Gentes.] Per *Gentes* Primò accipi Vers. 6.
poſſunt Samaritæ,qui vicini erant Iudæis, & iam ob idololatriam exciſi erant à Salmanaſar, & abducti in Aſſyriam.q.d. Videte ô Hieroſolymitæ, quid vicinis & fratribus veſtris, putà decem tribubus,contigerit:idem enim vobis continget niſi vitam corrigatis. Nam *tunc tua res agitur, paries cum proximus ardet.* Porrò vocat eos *gentes*, non
B Iſraëlitas, tum quia iam ab auita fide, religione, ſocietate & regno Iſraëlis & Dauidis per ſchiſma deſciuerant, fecerántque nouam rempubl.& Eccleſiam idololatricam, vti faciunt Gentiles: tum quia iam poſt excidium commiſti erant Gentibus, putà Aſſyriis in Aſſyria, & Cuthæis in Samaria. Salmanaſar enim ſicut Samaritas in Aſſyriam, ita Aſſyrios, putà Cuthæos, in Samariam tranſtulit, eóque modo vtramque gentem permiſcuit, vt patet 4.Reg.17.

Secundò,S. Hieron. per *gentes* accipit Iudæos, quos vaſtauit & diſperdidit Sennacherib,adeo vt ſola Ieruſalem ab eo intacta remanſerit, angelo eam,ob pietatem Ezechiæ & preces Iſaiæ, tutan-
C te cæſis 185. millibus Aſſyriorum, Iſaiæ 37.verſ. 36.Hi pariter vocantur *Gentes*,quia viuebant gentiliter & impiè,quaſi Gentiles eſſent, non Iudæi. In Scriptura enim Iudæi ſæpe vocantur nominibus gentium, quarum cultum, mores & vitam imitabantur. Hinc iam vocantur Amorrhæi, iam Cethæi,Ezech.16.verſ. 45.iam Sodomitæ & Gomorrhæi,Iſaiæ 1.verſ.10.

Tertiò,propriè per gentes poſſunt accipi Syri, Armeni, Parthi; aliíque qui inter Babylonem & Ieruſalem interiacent,vel adiacent, quos, vtpote viciniores, priùs ſubiugauit Nabuchodonoſor, antequam inuaderet Iudæos, vtpote remotiores. Hoſce enim omnes Iudæis in exemplum proponi
D voluit Deus,vt eorum ſtrage reſipiſcerent, & ab idolis ſceleribúſque ad Deum redirent. Sed fruſtra.nam,vt præceſſit, *Neſciuit iniquus*,in iniquitate ſua defixus & obduratus,*confuſionem.*

Aliter à Caſtro: nam per gentes accipit Philiſthæos,Ammon,Moab, Æthiopes & Aſſyrios,de quibus cap.præcedenti verſ.4.8. 11. licet enim hi poſt excidium Ieruſalem exciſi ſint à Chaldæis, tamen Deus eorum,quaſi hoſtium, excidium iam diu antè prædixerat & promiſerat Iudæis, vtpote qui ſæpe eorum hoſtilitatem & direptionem ſuſtinuerant. Sed tunc *τὸ diſperdidi*, accipi debet non propriè,ſed pro *diſperdere decreui*, diſperditurum me prædixi & promiſi.q.d. Promiſi tibi,ô
E Ieruſalem,me gentes tibi hoſtiles perditurum, & deſtructurum earum imperia, vt qui me per plagas non ſenſeras, ſaltem per beneficia cognoſceres: ſed tu hæc promiſſa, méque pariter ea promittentem non curaſti,imò ſpreuiſti.

Et diſſipati ſunt anguli earum.] *Angulos* vocat arces & munitiones, quæ in limitibus regionum eriguntur,quaſi antemurale, ad tutelam regionis. Chald.vertit, *palatia*. Tropol.S.Hieron. *Puto*,inquit, *quòd & ſuperbis profit detrahi eos de arrogantia ſua, & diſſipari angiportus & angulos eorum, vt poſtea recto itinere gradiantur.* Et mox: *Diſſipantur ergo itinera ſuperborum,& anguli eorum, ne ambulent*

Digitized by Google

lent in ſuperbia & in prauitate, & vrbes eorum quæ malè ædificatæ fuerant in arrogantia & ſuperbia, deſtruuntur ne ſubſiſtant, & habeant habitatores peſſimos.

Dixi, q.d. Monui Iudæos per Ieremiam alióſque Prophetas, vt deſiſterent ab idolis & ſceleribus Gentium, ne ſimiles illis pœnas incurrerent, ac æquè vt illæ diſperderentur, atque vt timerent & colerent me, ne periret *habitaculum eius.*] Id eſt, tuum, putà tua ciuitas, tuæ domus, templum & muri tui ô Ieruſalem. Hebræi enim crebrò vtuntur enallage, vt perſonam ſecundam in tertiam, & vice verſa, commutent, præſertim ad pathos; vti hîc Deus à Iudæis, quaſi indignans, auertit faciem & ſermonem, ac de iis, quibus cœperat loqui cominus in ſecunda perſona, iam ob idololatriam euertendis, ideóque quaſi alienis, loquitur in tertia perſona. Monui, inquam, eos, vt non perirent: quia contentum me fore dixi pœnis, quibus eos *viſitaui*, id eſt, puniui per Salmanaſar & Sennacherib: at tantùm abeſt vt hiſce meis monitis auſcultarent, & mores corrigerent, vt diluculo, id eſt, ſollicitè, ſine mora, feſtinanter magis eos corruperint, & peiùs egerint. Opus enim quod diluculo fit, cordi & curæ eſt, fitque ſollicitè & feſtinato, vtpote ante diem & ante omnia diei opera; imò diluculo ſolent diſponi & ordinari, æquè ac inchoari opera totius diei. Quocirca neruosè ait: *Diluculo ſurgentes corruperunt omnes cogitationes ſuas*; Tigurina, *omnia ſtudia ſua*; Pagnin. *omnia opera ſua*: hæc enim ex cogitatione, deſtinatione, & diſpoſitione quæ fit diluculo, manant. Ita S. Hieron. Theodor. Albert. Hugo & Vatabl. Aliter Septuag. qui hæc cum ſequentibus iungunt, de quo mox.

Verſ. 8.] Quapropter expecta me, dicit Dominus, in die reſurrectionis meæ in futurum, quia iudicium meum vt congregem Gentes, & colligam regna: & effundam ſuper eos indignationem meam, omnem iram furoris mei: in igne enim zeli mei deuorabitur omnis terra.

Verſ. 9.] Quia tunc reddam populis labium electum, vt inuocent omnes in nomine Domini, & ſeruiant ei humero vno.

Verſ. 10.] Vltra flumina Æthiopiæ, inde ſupplices mei, filij diſperſorum meorum deferent munus mihi.

Verſ. 11.] In die illa non confunderis ſuper cunctis adinuentionibus tuis, quibus præuaricata es in me: quia tunc auferam de medio tui magniloquos ſuperbiæ tuæ, & non adiicies exaltari ampliùs in monte ſancto meo.

Verſ. 12.] Et derelinquam in medio tui populum pauperem & egenum: & ſperabunt in nomine Domini.

Verſ. 13.] Reliquiæ Iſraël non facient iniquitatem, nec loquentur mendacium, & non inuenietur in ore eorum lingua doloſa: quoniam ipſi paſcentur, & accubabunt, & non erit qui exterreat.

Quapropter expecta me, dicit Dominus, in die reſurrectionis meæ in futurum.] *Expecta*, ſcilicet auidè, anhela & inhia. Hebræum enim חכה *chaca*, ſignificat anhelare & inhiare ad perſonam, vel rem aliquam, vt eam apprehendat: deducitur enim à חך *chec*, id eſt, guttur, palatum, quod dum famet, cibo inhiat, vti pulli aperto ore & gutture inhiant eſcæ, quam mater aduehit. Pari, imò maiori auiditate fideles debent anhelare ad Deum & Chriſtum, eíque inhiare: quia ipſe ſolus eſt cibus, refectio & ſaties animæ. Rurſum, pro *in futurum* hebr. eſt לעד *lead*, quod Septuag. vertunt, *in teſtimonium*, à rad. עוד *vd*, id eſt, teſtari: vnde עד *ed*, id eſt, teſtis. Pagnin. verò, Vatabl. & Clarius ſecuti R. Dauidem, vertunt, *ad prædam*, vel *ad ſpolia*, à rad. עוד *auad*, id eſt ſpoliare, prædari, diripere. Vnde vertunt, *expectate me, dicit Dominus, ad diem, qua conſurgam ad ſpolia*, vel *ad rapinam*, vt idem ſit cum illo pſalm. 67. verſ. 19. *Aſcendiſti in altum, cepiſti captiuitatem, accepiſti dona in hominibus.* Vers. 8.

Quocirca Primò, Chald. Cyrill. & Sanchez hæc exponunt de direptione Babylonis per Cyrum, q.d. Bono animo eſtote, ô Iudæi abducendi in Babylonem: ibi expectate me. Nam poſt 70. annos vltor pro vobis conſurgam, ac Babylonem per Cyrum euertam & diripiam, vóſque inde eripiam, vt deinde vnanimes & læti domum redeuntes, omnes me colatis humero vno, & nullus inter vos ſit infidelis, vel impius. Verùm eſto eò alludat, tunc tamen Deus non effudit zelum & ſpiritum ſuum in omnes gentes; nec effecit vt omnes colerent eum humero vno: imò paulò pòſt Iudæi ab Antiocho afflicti, ac tandem à Tito & Romanis ſunt euerſi. Quamobrem Iudæi hæc expectant à ſuo Meſſia venturo; ſed perperam & incaſſum. Dies reſurrectionis hic quæ

Ergo communis ſententia Græcorum & Latinorum, quin & Hebræorum, eſt, hæc tam auguſta promiſſa ad tempora Chriſti pertinere, ab eóque eſſe completa in primo aduentu, & pleniùs complenda in ſecundo. Salit ergo hîc Propheta de more ad Chriſtum, & tempus legis nouæ. In Chriſto enim, qui finis eſt legis & Prophetarum, Sophonias, Abdias, aliique Prophetæ deſinunt, & oracula ſua concludunt. Vocat ergo *diem reſurrectionis meæ*, Primò propriè diem tertium à Chriſti nece, quo ipſe à mortuis reſurrexit. Senſus ergo eſt, q.d. Quia fruſtra per Prophetas vos, ô Iudæi, moneo, fruſtra clamo, vt ad me redeatis, hac de cauſa ego nouum & diuinum, non humanum, vindictæ genus in vos, & in omnes gentes exercebo. Mittam enim Chriſtum, qui Iudæos multos, & omnes gentes ſibi mihique ſubiget, cogétque eas abdicare gentiliſmum, æquè ac vos iudaiſmum, ac ſuſcipere chriſtianiſmum, vt omnes humero vno ſibi & Deo vero ſeruiant: Iudæos verò rebelles ac incredulos, imò chriſticidas, grauiſſimè puniam & exſcindam per Titum & Romanos, iiſque reiectis & reprobatis ſurrogabo Gentes, vt dicitur verſ. 9. quæ ſuccedent in benedictionem promiſſam Abrahæ, eruntque filij & heredes regni Dei, putà Eccleſiæ tum militantis, tum triumphantis, vnde Euſeb. lib. 2. Demonſtr. Euág. cap. 17. S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. cap. 33. S. Hieron. Remig. Hugo, Arias, Ribera & alij docent hîc prædici reſurrectionem Chriſti, reprobationem

Digitized by Google

tionem Iudæorum,& vocationem Gentium.

Secundò, pleniùs id fiet in ſecundo Chriſti aduentu ad iudicium, putà in reſurrectione vniuerſali, quæ vocatur dies reſurrectionis Chriſti, tum quia per Chriſtum, & Chriſti gratiam ac virtutem omnes homines reſurgent. Reſurrectio enim Eccleſiæ, quaſi corporis, eſt reſurrectio Chriſti,quaſi capitis.Scriptura enim, vt notat Ticonius in Regulis S.Scripturæ, quod Eccleſiæ eſt tribuit Chriſto,& vice verſa, ob ſummam Chriſti cum ea coniunctionem. eſt enim ipſe Eccleſiæ caput,ſponſus,pater,anima, ſpiritus & vita. Tum quia Chriſti reſurrectio & gloria apparebit toti mundo in die iudicij, quando oſtendet poteſtatem ſuam iudiciariam, in reſurrectione ſibi à Patre datam, per quam iudicabit omnes gentes, vti hîc ſubdit Sophonias. Senſus ergo eſt, q.d. Ego ſæpius veſtra, ô Iudæi, ſcelera coargui per Prophetas;ſed fruſtra.expectate ergo me vindicem in die iudicij,quo ego reſurgens & triumphator ducam poſt me agmina omnia reſurgentium, ac iudex conſidebo in valle Ioſaphat, in quam colligam & congregabo Iudæos & omnes gentes, vt infideles & incredulos condemnem (tunc ergo vos,ô Iudæi rebelles,dabitis pœnas veſtræ rebellionis, ingratitudinis & obſtinationis) credentes verò & fideles beem & glorificem, vt in cælis dem eis labium electum, quo iugiter me laudent & benedicant.ita S.Hieron.Remig.Haymo, Lyranus, Clarius & Vatablus.

Porrò vtroque die reſurrectionis Chriſtus venit ad prædam,vt vertit Pagnin.& Rabbini. Nam in primo aduentu prædatus eſt Gentes, earúmque regiones, dum omnes per Apoſtolos ſibi ſubiecit, iuxta illud Iſaiæ 8. verſ. 4. *Voca nomen eius* (Emmanuelis,id eſt, Chriſti naſcituri) *Accelera ſpolia detrahere,feſtina prædari.* Rurſum,in die reſurrectionis prædatus eſt limbum & infernum: nam inde ſecum victor eduxit animas SS. Patrum, vt eas ſecum cum triumpho deduceret in cælum. In ſecundo verò aduentu ad iudicium, prædabitur omnes infideles & impios, eóſque tradet inferno. Inſuper vtroque die venit Chriſtus *ad teſtimonium*,vt vertunt Septuag.quia vterque dies teſtabitur & demonſtrabit mundo,Chriſtum eſſe Chriſtum, id eſt, Dei filium, iudicem, vindicem & dominum omnium. Simili modo & miſericordia vltus eſt Deus incredulitatē Achaz, promittendo non tam ipſi, quàm poſteris eius Chriſti natiuitatem,gratiam & ſalutem. *Nunquid parum,*inquit,*vobis eſt moleſtos eſſe hominibus, quia moleſti eſtis & Deo meo? Propter hoc dabit Dominus ipſe vobis ſignum: Ecce virgo concipiet & pariet filium,& vocabitur nomen eius Emmanuel,* Iſaiæ 7. verſ.14.

Quia iudicium meum.] q. d. Quia iudicaui & decreui congregare gentes & regna,& effundere ſuper ea meam iram & indignationem. ita Arias & Vatabl.nimirum euertendo eorum idola,templa,regna, mores, eáque conuertendo in fidem, cultum & regnum Chriſti, vt illi ſe ſubiiciant, eiúſque mores Chriſtianos & ſanctos induant, illúmque colant & laudent labio vno & electo. Perperam ergo aliqui ſic exponunt. q. d. Colligam Iudæos per totum orbem diſperſos ad paſcha celebrandum in Ieruſalem, vt in ea à Tito & Romanis concludantur, capiantur & occidantur. Contrarium enim dicit Propheta, *Vt congregem Gentes,*non Iudæos, *& colligam regna.* vnde & de iiſdem ſubdit:

Et effundam ſuper eos indignationem meam.] Indignatio hæc vindicta eſt diuina,non humana, vt dixi. Deus enim ita ſe vindicat, vt perdat inimicos, dum eos facit amicos; vt occidat infideles, dum eos conuertit facítque fideles:quia nimirum in mente & corde eorum occidit impietatem,idololatriam,libidinem, ſuperbiam, cæteráque vitia, eíſque indit ſpiritum & vitam fidei,gratiæ, caſtitatis,humilitatis, cæterarúmque virtutum. Vnde ſubdit:

In igne enim zeli mei deuorabitur omnis terra.] Chald. *nam igne zeli mei conſumentur omnes impij terræ. etenim tunc conuertam in omnes gentes locutionem vnam electam, vt precentur omnes in nomine Domini.* Hic eſt zelus Dei, quo magis pugnat in vitia & dæmones,quàm in homines, imò pugnat pro hominibus:ſicut medicus pugnat cōtra morbum,non contra ægrum, ſed pro ægro. Vindicta ergo hæc Dei in peccata & dæmones, eſt miſericordia & gratia in peccatores.Vide can.46.quem præfixi Prophetis maioribus. Hic eſt zelus quem Chriſtus oſtendit in primo ſuo aduentu, de quo propriè hîc agitur.Illo enim dedit omnibus gentibus labium electum, conuertit Æthiopes, omnéſque gentes,&c.vti fusè in ſequentibus prædicit Sophonias.In ſecundo autem ſuo aduentu zelum iræ oſtendet in infideles & impios, quo eos in die iudicij condemnabit adigétque in tartara, ideóque per ignem conflagrationis mundi, quem emittet,deuorabitur & comburetur omnis terra. ita Lyran.& Vatabl.

Quia tunc reddam populis labium electum; Arabicus,*linguam electam*; Symmach. *tunc conuertam in populos labium mundum*; Aquila & Theodotion,*tunc vertam ad omnes populos labium electum, vt inuocent omnes in nomine Domini* (id eſt,nomen Domini, hebr. *Iehoua.* q. d. Vt omnes inuocent Deum verum) *& ſeruiant ei humero vno.*] Pro *electum*, vti vertit noſter, Aquila & Theodotion, hebr.eſt ברורה *berura* (pro quo Septuag. legerunt בדורו *bedoro*,id eſt, in generatione eius) quod Secundò,verti poteſt *purum,caſtum,mundum,candidum.*ita Symmachus,Arias & Tigurina;Chaldæus vertit, *clarum.* Senſus eſt quaſi dicat, Deus per Chriſtum tollet diuerſitatem animorum, religionum,idolorum & labiorum, quibus hic adorabat & inuocabat Iouem, ille Martem, tertius Saturnum,quartus Melchom, quintus Dianam,&c. faciétque vt omnes conſpirent in eandem fidem & cultum vnius veri Dei,cúmque vno labio electo, ſancto & diuino inuocent,dicentes: Deus,qui es vnus in eſſentia, & trinus in perſonis, nimirum Pater, Filius & Spiritus ſanctus, miſerere nobis. Huic enim ſoli ſeruient latria,id eſt, cum colent & adorabunt omnes humero vno, hoc eſt,vnanimi conſenſu, conſpiratione & conſonantia. Eſt metaphora à baiulis, qui ſimul vno quaſi humero ſuccollant oneri ingenti: aut certè à bobus combinatis in plauſtro, qui eius iugum pari onere, quaſi humero vno ferunt, illúdque pari conatu & paſſu protrahunt.Vnde Septuag. Syrus & Arabicus vertunt,*iugo vno*,ſcilicet Chriſti, quod ſuaue eſt,& excutit plurima & duriſſima iuga diaboli.ita S.Hieron.Theodor.Chaldæus,Haymo, Hugo,Vatabl.& alij. Nouè Ioannes Alba Electorum cap.67. Labium,inquit, hoc eſt lingua, ſubinde pro lege capitur. Labium ergo electum vocat legem perfectam, omnibus numeris abſolutam, ſanctiſſimam, putà legem Euangelicam. Hanc enim Deus dedit omnibus populis, cùm legem Moſai

Digitized by Google

Moſaicam dederit ſolis Iudæis. *Et ſeruient ei humero vno*, id eſt, vna manu, vno conſenſu, vel vno munere vnóque ſacrificio. hoc enim vocatur manus, quia manu offertur: denique manus ſæpe ponitur pro opere. q.d. Seruient ei manibus, id eſt, operationibus & operibus, ſanctis, quæ concorditer ſe inuicem adiuuantes quaſi vna eadémque manu operabuntur. Hæc Alba, ſymbolicè potiùs, quàm literaliter.

Moral. de concordia.

Mirum quàm potens ſit, quantúmque ferre poſſit vnus omnium ad idem onus conſpirantium humerus. Videre hoc eſt in Religionibus, congregationibus, familiis, in quibus viget ſpiritus & charitas. Aurea eſt Micipſæ regis, in morte filios ad mutuum amorem & opem cohortantis, ſententia: *Concordia parua res creſcunt, diſcordia autem maximæ dilabuntur.* ita Salluſt. de bello Iugurth. *Tyrrhenus lapis quamuis grandis innatat, comminutus ſubſidit: ita concordia ſuſtinemur, diſcordia peſſum imus*, ait Plinius lib. 2. cap. 106. Sicut ſingula haſtilia facilè frangas, coniuncta non poſſis: ita diſſidentes facilè ſuperes, concordes haud facilè, ait Plutarch. in Moral. Vis enim vnita fortior eſt ſeipſa diuiſâ; vnde multa ſuſtinet & euincit, quæ diuiſa nequit. Tyreſius rogatus à Scipione Africano, qua de cauſa Numantia priùs inuicta, à ſe ſubacta & euerſa fuiſſet, reſpondit: *Concordia victoriam, diſcordia exitium præbuit.* Seuerus Imp. moriturus vocans filios Marcum Antoninum & Getam: *Facite*, inquit, *vt inter vos conueniat, locupletate milites, cæteros omnes contemnite.*
Vers. 9 ita Xiphil. in eius vita. Ageſilaus rogatus cur Sparta mœnibus non cingeretur? oſtendit ciues armatos & vnanimes: Hi, inquit, ſunt ciuitatis mœnia. ita Plutarchus in Apophtheg. Quid non euincit, quid non ſuperat exercitus ducum & militum in idem conſpirantium? Iſæus Sophiſta citans illud Homeri: *Scutum hæſit ſcuto, galea galea, atque viro vir: Sic*, inquit, *mihi ſtate Lacedemonij, & muris cincti ſumus.* ita Philoſtr. in Sophiſtis.

Alludit ad vnitatem ſermonis & linguæ, quæ fuit in ſtatu innocentiæ & legis naturæ. In paradiſo enim Adam & Eua eadem fide, labio, & lingua, putà Hebræa, coluerunt, & poſteri eorum coluiſſent Deum verum. Hoc labium per peccatum & ſuperbiam fabrorum turris Babel, vitiatum, inquinatum, & diſſectum eſt in 70. ferè labia & linguas, quas Deus totidem familiis tunc indidit, vti dixi Geneſ. 11. v. 7. Hic ergo promittit Deus, ſe per Chriſtum primæuum illud vnanime, electum & purum labium redditurum, idque præſtitit, quando Apoſtolis in Pentecoſte indidit Spiritum ſanctum in ſpecie linguarum ignearum, quibus purè & ardenter Deum verum celebrarent, omnéſque gentes docerent, & impellerent ad eundem eodem labio & lingua colendum, vt ſcilicet quaſi vno ore, æquè ac mente & fide, eum confiterentur, laudarent, adorarent & inuocarent. Labium ergo vnum & electum eſt vna Dei confeſſio, laus, inuocatio, prædicatio.

Labium electum quod.

Porrò addunt aliqui apud Galatin. lib. 12. de Arcan. fid. cap. 3. per labium vnum accipi poſſe linguam Græcam, qua primùm Apoſtoli per Græciam, Aſiam & vicinas regiones cœperunt propagare fidem Chriſti. Græca enim lingua poſt imperium Alexandri Magni & Græcorum, magnam Orientis partem occupauit. Alij accipiunt linguam Latinam, qua omnes fideles ſub Romano Pontifice, Deum & Chriſtum toto orbe colunt

A & inuocant. Hoc non eſt incongruum, nec abſonum; licet enim propriè per labium vnum ſignificetur vniformitas cultus & fidei, ſcilicet quòd Deum vnum vniformiter omnes colét, eſto eum ſua lingua aliter & aliter nuncupent; conſequenter tamen innuitur pariter vniformitas linguæ, quòd ſcilicet Eccleſia & Euangelica doctrina, Chriſtíque fides & religio ſemper floruerit in vna lingua, nimirum primùm in Hebræa, deinde in Græca, tandem in Latina & Romana: perinde ac ante Chriſtum floruit in ſola Hebræa, putà in familia Heber, & Abrahæ, qui ſolus à Deo ex omnibus gentibus fuit electus ad eius cultum, laudem & obſequium. Vnde & lingua eius vocatur labium electum. B Multum enim facit ad conſociationem, vnionem & vnitatem Eccleſiæ, vnitas linguæ, v.g. Latinæ, qua Eccleſia Latina vbique gentium vtitur in ſacrificio & officio Eccleſiaſtico, quámque omnes ſacerdotes & literati callent. Nam, vt ait S. Auguſt. lib. 19. de Ciuit. cap. 7. *Linguarum diuerſitas hominem alienat ab homine*, &c. *ita vt libentiùs homo ſit cum cane ſuo, quàm cum homine alieno*, &, vt ait Plinius, *vt externus alieno non ſit hominis vice. Hinc illa gentium totque linguarum diuerſitas*, &c. *quæ nos diſtinxit à feris, inter ipſos quoque homines diſcrimen alterū æquè grande quàm à belluis fecit*, inquit ipſe lib. 11. cap. 51. Quocirca Roma olim rerum domina *ſatagebat, vt non ſolùm iugum, verùm etiam linguam ſuam domitis gentibus per pacem ſocietatis imponeret*, ait ibidem C Auguſtin. ita vt Romani Hiſpanias & Gallias Latinas prorſus fecerint, veteribus illarum gentium linguis abolitis: & in Senatu nullos audierint legatos, niſi latinè verba facientes; nimirum conabantur vt eſſet vna lingua, qua ſe gentes omnes mutuo intelligerent. Sed planè & plenè id conſequi nequiuerunt: altioris enim & diuinæ virtutis hoc eſt opus. Quocirca Spiritus ſanctus Apoſtolis dedit donum linguarum, quo ab omnibus gentibus intelligerentur, & viciſſim omnes intelligerent. Deus, inquit S. Auguſt. in pſalm. 54. diuiſit linguas in fabrica turris Babel, *ne ſe intelligendo pernicioſam facerent vnitatem. Per ſuperbos homines diuiſæ ſunt linguæ, per humiles Apoſtolos congregatæ ſunt linguæ. Spiritus ſuperbiæ diſperſit linguas*, D *Spiritus ſanctus congregauit linguas. Quando enim Spiritus ſanctus venit ſuper diſcipulos, omnium linguis locuti ſunt, ab omnibus intellecti ſunt, linguæ diſperſæ in vnum congregatæ ſunt. Ergo ſi adhuc ſæuiunt & Gentiles ſunt, expedit eis diuiſas habere linguas. Volunt vnam linguam; veniant ad Eccleſiam: quia & in diuerſitate linguarum carnis, vna eſt lingua in fide cordis.* Idem in pſalm. 44. explicans illud: *Aſtitit regina à dextris tuis in veſtitu deaurato circumdata varietate: Varia*, inquit, *linguæ faciunt varietatem veſtis reginæ huius. Quomodo autem omnis varietas veſtis in vnitate concordat, ſic* E *& omnes linguæ ad vnam fidem. Qualibet ſit varietas linguarum, vnum aurum prædicatur, non diuerſum aurum, ſed varietas de auro. Aurum eſt ſapientia. Eandem quippe ſapientiam, eandem doctrinam, & diſciplinam omnes linguæ prædicant: varietas in linguis, aurum in ſententiis.*

Vnitas linguæ quantum conferat.

Anagog. Beati in cælo ſeruiunt Deo labio vno: quia conſono corde & ore canunt iugiter Halleluia, laudes & hymnos Deo, iubilántque dicendo; Gloria Patri, & Filio, & Spiritui ſancto, qui nos vocauit in partem ſortis Sanctorum, imò Beatorum. *Benedictio, & claritas, & ſapientia, & gratiarum actio, honor, & virtus, & fortitudo Deo noſtro in ſæcula*

Anagog.

Digitized by Google

ſæcula ſæculorum, Amen. Apocal. 7. 12. Et, *Redemiſti nos Domine in ſanguine tuo ex omni tribu, & lingua & populo, & natione, & feciſti nos Deo noſtro regnum & ſacerdotes & regnabimus ſuper terram,* Apocal. 5. v. 9. Addit Arias, à Caſtro, & Galatin. loco citato, Beatos in cœlo eadem lingua, quæ in paradiſo fuit primigenia, ideóque ſancta cognominatur, præſertim quia ea conſcripta eſt vetus ſacta Scriptura, putà Hebræa, Deum laudaturos: de quo vide dicta 1. Cor. 13. v. 8.

Tropol. Tropol. Labium electum fidelis habet, cùm ſincerè Deo confitetur, & quæ Dei ſunt ſanctè loquitur, cùm de rebus piis ſermones ſerit, cùm iratos mitigat, afflictos cōſolatur, peccatores conuertit. Huic opponit Propheta v. 13. linguam doloſam.

Vers. 10. Trans Æthiopiam regio triplex. Prima. *Vltra flumina Æthiopiæ.*] Triplex eſt hic expoſitio, quæ tamen in vnam communem & vniuerſalem coaleſcit & deſinit. Aliqui enim per hanc phraſim intelligunt Ægyptum: alij Abyſſiam & Africam: alij Indiam. Primò enim Ægyptus eſt vltra fluenta Nili, qui oritur in Æthiopia, indéque in Ægyptum defluit. quaſi dicat, Ægyptij conuertentur ad Chriſtum, illique deferent munera. Addit à Caſtro, Hebr. כוש *chus*, id eſt, Æthiopia, in Scriptura non ſignificare Æthiopiam ſub Ægypto, quæ nunc Abyſſia dicitur, vbi regnat Preto-Ioannes; ſed Arabiam, in qua inter alios degebant Madianitæ, qui in Scriptura vocantur Æthiopes. Vnde de Pharaone merſo in mari rubro dicitur pſalm. 73. verſ. 14. *Dediſti eum eſcam populis Æthiopum*, putà Arabibus accolis maris rubri. Chus enim filius Cham, qui nomen dedit Æthiopiæ, numquam ingreſſus eſt Ægyptum, vel Abyſſiam, ſed cum ſuis filiis, Saba, Heuila, Sabatha, Regma, Sabatacha & Dedan, ſedes fixit inter ſinum Perſicum & ſinum Arabicum, ſiue mare rubrum. Hic ergo terræ tractus vocatur Chus, id eſt, Æthiopia, putà Arabia, in qua eſt Gihon fluuius ex paradiſo decurrens, Traianus fluuius, lacus Sirbonides, ſinus Arabicus, foſſæ quoque manu factæ, quæ Dioryges vocantur, quas omnes fluuiorum nomine comprehendit Scriptura. Porrò vltra hęc flumina eſt Ægyptus. De Ægypto ergo loqui videtur hîc Sophonias, æquè ac Iſaias c. 18. verſ. 1. Hæc à Caſtro. Verùm eius ratio non concludit. Nam omnis Æthiopia hebr. vocatur Chus, eſto Chus filius Cham, cum ſuis filiis proximis omnem non incoluerit: ſicut eadem vocatur Æthiopia ab Æthiope Vulcani filio, ſi credimus Plinio libr. 6. c. 30. eſto Æthiops non totam, ſed partem tantùm occuparit. Sicut ergo Abyſſini vocātur Æthiopes græcè & latinè, ſic iidem hebr. vocātur Chuſim. Nam ex Abyſſia videtur veniſſe Taraca rex Chuſim, id eſt; Æthiopum, 2. Paralip. 14. verſ. 9. Et Nabuchodonoſor poſt vaſtatam Ægyptum vaſtauit Æthiopiam ei vicinam, putà Abyſſiam, Iſaiæ 20. Et ex Abyſſia veniſſe Reginā Saba ad Salomonem, cenſent S. Hieronym. Auguſt. Origen. Nazian. Nyſſenus, Anſelmus, Toletus, Barradius, Ortelius, & alij, quos citat P. Pineda lib. 5. de rebus Salom. c. 14. ſect. 5. num. 21. Denique filij Chus licèt habitarint iuxta mare rubrū, tamen poſteri eorum ſe propagarunt vſque in Æthiopiam, vtpote vicinam. Vnde & rex Æthiopiæ olim fines regni ſui extendebat vſque ad mare rubrum. A quo enim progeniti ſunt Æthiopes, niſi à poſteris Cham & Chus?

Secunda. Secundò, S. Hieronym. Remigius, Albertus,
A Hugo, Emmanuel & Ribera, propriè Æthiopiam hîc accipiunt eam, quæ eſt ſub Aegypto in Africa, putà Abyſſiam. Hæc enim Iudæis erat vicina, nota & nominata. Sic ſenſus erit, q. d. Afri, qui ſunt vltra flumina Aethiopiæ reſpectu Iudææ & Aegypti, imò & vlteriores populi trans mare ſiti, vt Braſilij, Peruani, Mexicani, omnéſque Indi Occidentales ad Chriſtum conuertentur, eique deferent munera.

Tertiò, alij, quibus fauet à Caſtro, putant hîc notari Indiam Orientalem vſque ad Iaponiam & Chinam: flumina enim Aethiopiæ hîc vocari Tigrim & Euphratem, quæ primum per Chaldęam (in qua regnauit Nemrod filius Chus) & Meſopotamiam, deinde per mediam labuntur Arabiā, quæ, vt dixi, in Scriptura vocatur Chus, id eſt, Aethiopia: vltra quæ flumina eſt tota Aſia & In- Tertia.
B dia vſque ad Sinas. Accedunt Chaldæus, qui vertit, *trans fluuios Indiæ*; Arias & Vatablus, qui hęc de Indis exponunt, quaſi Aethiopia hîc Indica intelligatur, cuius flumina ſunt Tigris, Indus & Ganges; quæ licèt Iudæis tempore Sophoniæ eſſet ignotior, Chriſtianis tamen, quibus prophetat Sophonias, eſt notiſſima. Vnde & Sabæi ſunt Indi, æquè ac Perſici, Arabici, & Abyſſini, vt ex Beroaldo & Dionyſio docet Pererius in cap. 25. Geneſ. verſ. 5. Senſus ergo eſt quaſi dicat, Indi Orientales, Iapones, Sinæ, conuertentur ad Chriſtum, veniéntque ſupplices ad Eccleſiam, deſe-
C rentes ſua munera, vti hoc ſæculo factum eſt, & in dies fieri videmus. Huic ſententiæ fauet, quod aliqui filij Chus, vt Heuila, verſus Indiam habitarint, quódque S. Cyrillus, Theodor. Procopius & alij, quos citat Pineda loco iam citato numero 23. Sabæā gentem vocent Aethiopiam Indicam. Denique Luſitani, qui ſubegerunt & conuerterunt Indos Orientales, Iapones & Sinas, ad eos nauigant circumeundo Aethiopiam, imò totam Africam. Eorum ergo reſpectu, Indi poſſunt dici ſiti trans Aethiopiam & Africam. Summa, vult dicere hac phraſi Sophonias, remotiſſimas gentes, quales ſunt Aethiopes, & quæ vltra Aethiopiam ſiue Arabicam, ſiue Africanam & Abyſſinam habitant, putà Garamantas & In-
D dos, conuertendos ad Chriſtum. Iudæi enim cenſebant Æthiopes eſſe vltimos hominum, iuxta illud Poëtæ: *Extremique hominum Morini.* Propriè tamen & præciſè per Æthiopiam Sophonias accipit, non illam quæ ſub Aegypto eſt, putà Abyſſiam, ſed Arabicam, vti dixit à Caſtro in prima expoſitione. Alludit enim, vt mox dicam, ad Iudæos per Arabiam ductos in Babylonem, & per totum Orientem diſperſos, quos reduxit Cyrus, & multò magis Chriſtus, in Ieruſalem, id eſt, in Eccleſiam, vt munera, vota & hoſtias Deo vero offerrent. Per hos tamen à ſimili, quoſlibet populos & gentes trās Aethiopiam, in India extremiſque mundi oris ſparſos intelli-
E git. Hoſce enim omnes ad Deum per Chriſtum & Apoſtolos conuertendos prædicit. ita Mariana & alij.

Inde ſupplices mei, filij (ita legunt Romana, licèt S. Hieronym. in comment. legat *filia*) *diſperſorum meorum deferent munus mihi.*] Pagnin. Tigurina & Vatablus de more ſequentes R. Dauid, ſic vertunt, *trans flumina Æthiopiæ Atharai, filia Putſai, afferent munus mihi*, quaſi *Atharai* ſint nomen gentis, prognatæ ex gente dicta *Putſai*, quæ munus ſit allatura Domino. Verùm nec Scriptura, nec Ioſephus, nec quis alius harum gen

Digitized by Google

gentium meminit. Quocirca noſter, Chald. Symmach. Septuag. Tigurina & alij, hæc nomina accipiunt, non vt propria gentis, ſed vt appellatiua. *Atharai* enim hebr. ſignificat ſupplices, *puſai* diſperſos. Vnde ex Hebr. ſic ad verbum cum S. Hieronym. vertas, *trans flumina Æthiopiæ ſupplices mei* (qui ſunt) *filia diſperſorum* (id eſt, cœtus & congregatio diſperſorum : vel potiùs *filia*, id eſt, progenies chariſſima, putà filij chariſſimi diſperſorum, vt vertit noſter, Symmach. & alij) *meorum afferent munus mihi*; quod S. Hieronym. ſic exponit, q.d. O Iſraël, ô Synagoga quondam mihi filia, quam nunc toto orbe diſperſi, licèt inuideas, licèt æmulatione erucieris, tamen de Aethiopia mihi victimæ deferentur, id eſt, de Gentilium populo. Verum vulgata lectio habet *filij*, non *filia*, quæ lectio hunc ſenſum non patitur. — Tertia.

Dico ergo, alludit Propheta ad Iudæos à Chaldæis in Babylonem abductos, & per Orientem diſperſos, quos per Cyrum Deus reduxit in Ieruſalem, qui ibidem hoſtias ſuas in gratiarum actionem obtulerunt Domino. Vnde Chald. vertit, *de trans flumina Indiæ cum miſerationibus reuertetur captiuitas populi mei, qui captiuus ductus eſt, & adducent eos illuc tamquam oblationes*. Verùm per hos, quos obiter tantùm perſtringit, intelligit quaſlibet gẽtes toto orbe diſperſas, etiam remotiſſimas in Indiis degentes. De hiſce enim prædicit, quòd per prædicationem Apoſtolorum, pérque Chriſti vocationem & gratiam venient ad Eccleſiam, in eáque ſua vota & munera offerent Domino. Hoc eſt enim quod ait S. Ioannes c. 11. 51. *Prophetauit* (Caiphas) *quòd Ieſus moriturus erat pro gente, & non tantum pro gente* (Iudaica,) *ſed vt filios Dei, qui erant diſperſi, congregaret in vnum*. ita Hugo, Arias, Clarius & alij. Poſſent Secundò, cum Theodor. diſperſi accipi Apoſtoli: hos enim Chriſtus per totum orbem diſperſit: horum filij ſunt viri Apoſtolici & prædicatores, qui Apoſtolis in officio & zelo conuertendi animas ſucceſſerunt. q.d. Apoſtoli, & qui eis ſuccedent viri Apoſtolici, conuertent gentes, etiam remotas & barbaras, vti Aethiopes, Indos, Iapones, Sinas, &c. eáſque quaſi munus, imò quaſi holocauſtum, Deo gratiſſimum offerent; vti fecit S. Paulus, qui Rom. 15. verſ. 16. ait: *Vt ſim miniſter Chriſti Ieſu in Gentibus ſanctificans* (græcè λειτουργῶν, id eſt, ſacrificans) *Euangelium Dei, vt fiat oblatio Gentium accepta & ſanctificata in Spiritu ſancto*. Quocirca Chald. & Septuag. vertunt in accuſatiuo: Chald. quidem, *adducent eos illuc tamquam oblationes*; Septuag. verò, *ſuſcipiam diſperſos meos, afferent munus mihi*. Gratulentur ergo ſibi Xauerij, Gaſpares, & eorum aſſeclæ, qui ingenti animo, labore, & zelo Indias petunt: ſciát ſe ſucceſſores, poſteros & filios Apoſtolorum: cogitent ſe munus & holocauſtum Deo gratiſſimũ, putà animas infidelium ad Dei imaginem creatas, pro quibus Chriſtus carnem aſſumpſit, & ſeipſum in cruce Patri immolauit, Deo offerre: ſciát ſe adimplere quæ deſunt laborum & paſſionum Chriſti in Eccleſia: ſciant ſe eius regnum ad vltimos vſque orbis fines propagare.

Myſticè Deus in iuſtificatione Æthiopes dealbat.

Myſticè, Chriſtus Aethiopes trãs Aethiopiam deducit in Candiam, cùm infideles & vitiis atros traducit ad fidem, caſtitatem, virtutem: tunc enim *mundat omnem nigredinem animæ*, inquit S. Hieronym. *& tetrum colorem, ac draconis venenum, quo tincti fueramus vitijs atque peccatis, reddito nobis labio electo ſiue mundo & candido, & facit derelinquere nos in fluminibus Æthiopiæ peruerſorum dogmatum magiſtros, quibus ante irrigabamur, & cum diſperſis quondam Iſraël Chriſto munera delaturos*. Sic S. Auguſt. lib. 9. Confeſſ. c. 2. ait, ſe exemplo Victorini & aliorum, quos Deus de nigris lucidos fecerat, quaſi ſagittis diuinis confixum exarſiſſe, vt ſuam infidelitatis & libidinis nigredinem, in puritatem fidei & caſtæ vitæ conuerteret. Dicat ergo cum eo quicumque pœnitens & iuſtificatus: Aethiops fui; Deus in baptiſmo, vel aquarum, vel lachrymarum me dealbauit: ipſe pro atra candidam innocentiæ veſtem, imò cutem mihi reſtituit: niger fui, nunc candidus & formoſus ſum: quia conſcientiæ meæ veſtem laui & dealbaui in ſanguine Agni, Apoc. 7. verſ. 14. Deo gratias, qui me de tenebris vocauit in admirabile lumen ſuum: deinceps viuam non æthiopicè, ſed candidè, illúdque Apoſtoli ſequar: *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: vt filij lucis ambulate, fructus autem lucis eſt in omni bonitate, & iuſtitia, & veritate*, Epheſ. 5. verſ. 8. Habitaui olim trans flumina atra Aethiopiæ, putà trans fluenta Nili, qui quia turbidus & limoſus, hinc hebr. שיחר *ſichor*, græcè μέλας, id eſt, niger, vocatur; cùm nimirũ viuerem in atra caligine Deique ignorantia; cùm in me influerent æſtus motúſque iræ, ſuperbiæ, gulæ, libidinis, aliarúmq; atrarum cupiditatum. Verùm Chriſtus ſua gratia, trans hæc flumina me traduxit ad candida fluenta Iordanis, ibique me baptiſmo abluit & dealbauit: collocauit me in Ieruſalem, id eſt, in Eccleſia, & in quiete puræ cõſcientiæ, vbi fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei: vbi candidi gratiæ, amoris, caſtitatis, aliarúmque virtutum fluuij in animã meam cælitus influunt & impluunt.

Verſ. 11. *In die illa non confunderis*.] Loquitur Hieroſolymæ, id eſt, Iudæis, non manentibus in Iudaiſmo, ſed Chriſtum recipientibus, in eúmque credentibus, vt patet verſ. 13. q. d. O Ieruſalem nunc confunderis & pudeſis ob idololatriam & ſcelera, quibus præuaricata es in me. Sed agedum, vultum attolle, ſpera meliora: veniet Meſſias tibi promiſſus, qui omnia tua crimina ſanguine ſuo in baptiſmo eluet, téque gratia ſua decorabit, vt iam non ſordida, ſed ſpecioſa & gratioſa, appareas in conſpectu Dei, angelorum & hominum. ita S. Hieron. Theodor. Remig. Hugo & Lyran.

Aliter Vatabl. q.d. Veniet Chriſtus qui in te effundet gratiam ſuam, qua fiet, vt bonis operibus ſtudeas, & caueas peccata omnia, quibus antea in me præuaricari ſolebas.

Quia tunc auferam de medio tui magniloquos ſuperbiæ tuæ.] Cauſam dat, cur per Chriſtum ceſſatura ſit Hieroſolymæ confuſio: quia nimirum auferet Chriſtus ab ea ſuperbiam, quæ omnis ſceleris & confuſionis eſt mater & origo, ideóque auferet *magniloquos ſuperbiæ tuæ*; Septuag. φαυλίσματα τῆς ὕβρεως, id eſt, *contemptus, deriſiones, ſubſannationes contumeliæ tuæ*: quia magniloquorum ſuperba laus & adulatio reipſa nõ eſt aliud, quàm irriſio & contumelia; Chald. *fortes gloriæ tuæ*; Tigurina, *qui in te inſolenter exultant*; Pagnin. *qui exultant in ſuperbia tua*, id eſt, qui exultant & geſtiũt ob tuam dignitatem, excellentiam & magnificentiam, inquit Vatabl. eámque ore magniloquo exaltant, buccinant & deprædicant. Taxat ſuperbos & ſuperciliosos principes Iudæorum, præ

præſertim Scribas & Phariſæos,inquit S.Hieron. Remig.Hugo & Lyranus, qui Hieroſolymæ præſtantiam, ſapientiam, religionem, ſacra & templum plenis buccis concrepabant, ſeque quaſi eius magiſtros, ſacerdotes & principes iactitabât, aliáſque gentes omnes, ac præſertim Chriſtum ipſum, contemnebant. Hi enim fouebant Hieroſolymitarum ſuperbiam & faſtum, à quo oritur omne malum. Vnde hic faſtus faciebat eos incapaces fidei,gratiæ & ſalutis Chriſti. Hos ſuſtulit Chriſtus, eíſque ſubſtituit humiles Apoſtolos, qui Hieroſolymitas docerent modeſtiã & humilitatem,quæ omnis boni eſt cauſa: quia gratiã Dei & hominum ſibi conciliat,ideóque prima eſt diſpoſitio ad ſuſcipiendam Chriſti doctrinam, iuſtitiam & ſalutem.Vnde ſubdit:

B *Et non adjicies exaltari amplius in monte ſancto meo.*] Mons ſanctus eſt Sion,in quo erat templum.Iudæi enim perpetim iactabant ſe ob templum, dicebántque: *Templum Domini, templum Domini, templum Domini*, Ierem.7. verſ.4. Chriſtus hanc iactantiã ſuſtulit,quando hoc templum euertit per Titum & Romanos, & quando in Sion erexit Eccleſiam ſuam, ad quam è templo Iudaico credentes tranſtulit & trãſcripſit; in qua quaſi in ſchola humilitatis docet Iudæos animi demiſſionem, vt in fide & religione non ſe præferant Gentibus, vti ſolent; ſed humiliter cum iis ſe ſubdant gratiæ Chriſti, quæ Gentes, æquè C ac Iudæos, vocat & iuſtificat excluſa circumciſione & lege Moſaica, per quam ſe iuſtificari putabant Iudæi;ſed falsò,vti docet Apoſtolus in epiſt. ad Rom.& ad Galat.ita Remig.Haymo, Hugo & Lyran.Mor.diſce hîc ſuperbiam vbique Deo diſpliceret,ſed maximè in loco ſancto, putà Eccleſia,vel Religione,ſcilic. ſi Clerici & Religioſi de primo loco contendant.

Vers. 12. *Et derelinquam in medio tui populum pauperem & egenum.*] q. d. Pro magniloquis & ſuperbis Scribis & Phariſæis, dabo tibi meos Apoſtolos & diſcipulos pauperes, tum propriè dictos: primi enim fideles relictis omnibus bonis, pauperes ſequebãtur Chriſtum & Apoſtolos. tum pauperes, id eſt, manſuetos & humiles, vt vertunt Septuag. & Theodor. paupertas enim eſt amica D & mater humilitatis.Chald. vertit *, tolerantes violentiam & contumeliam*, vti Apoſtoli & diſcipuli pro Chriſti fide dura paſſi ſunt verba, æquè ac verbera.ita S.Hieron.Theod.Remig.Vatab.Arias & alij.

Vers. 13. *Reliquiæ Iſraël non facient iniquitatem.* q. d. Primi fideles & Chriſtiani ex Iſraële à Chriſto euocati & collecti, iique pauci, præſertim Apoſtoli,adeo ſancti erunt,vt omne peccatum, id eſt, crimen mortale (quin & veniale deliberatum) dolum & mendacium caueant, imò abominentur: *quoniam ipſi paſcentur & accubabunt.*] In ouili Chriſti, putà in Eccleſia, vbi quaſi oues à E Chriſto paſtore paſcentur doctrina, & gratia diuina & cœleſti, quæ eos faciet ſanctos, æquè ac tutos & ſecuros, vtpote qui omnem ſuam ſpem locarunt in Chriſto, à quo ſciunt ſe regi, paſci, protegi, & bonis omnibus cumulari, cùm in hac vita,tum magis in futura.ita S.Hieron.Remigius & alij.

*Verſ.*14.] Lauda filia Sion: iubila Iſraël: lætare,& exulta in omni corde filia Ieruſalem,

A *Verſ.* 15.] Abſtulit Dominus iudicium tuum,auertit inimicos tuos: rex Iſraël Dominus in medio tui, non timebis malum vltrà.

*Verſ.*16.] In die illa dicetur Ieruſalem: Noli timere: Sion, non diſſoluantur manus tuæ.

*Verſ.*17.] Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipſe ſaluabit: gaudebit ſuper te in lætitia, ſilebit in dilectione ſua, exultabit ſuper te in laude.

Verſ. 18.] Nugas, qui à lege receſſerant, congregabo,quia ex te erant:vt non vltrà habeas ſuper eis opprobrium.

Verſ. 19.] Ecce ego interficiam omnes, qui affixerunt te in tempore illo: & ſaluabo claudicantem:& eam,quæ eiecta fuerat,congregabo:& ponam eos in laudem,& in nomẽ, in omni terra confuſionis eorum.

Verſ. 20.] In tempore illo,quo adducam vos; & in tempore, quo congregabo vos:dabo enim vos in nomen,& in laudem omnibus populis terræ, cùm conuertero captiuitatem veſtram coram oculis veſtris,dicit Dominus.

Lauda filia Sion.] *Filiam Sion* vocat Eccleſiam primitiuam. Hanc enim Chriſtus è Iudæis collegit in Sion,itáque fecit vt vetus Sion tranſiret in nouam, putà Synagoga in Eccleſiam. Eadem enim eſt Eccleſia vetus & noua, Iudæorum & Chriſtianorum. Iudæi enim ante Chriſtum crediderunt in Chriſtum venturum: Iudæi verò vocati à Chriſto crediderunt in Chriſtum iam præſentem. Eadem ergo vtrorumque eſt Eccleſia: quia eadem vtriuſque fides,ſpes,charitas,iuſtitia,gloria & beatitudo;ac idem Chriſtus vtroſque gubernans, iuſtificans & beans.Hac de cauſa Eccleſia Chriſti verè & propriè vocatur filia Siõ: quia originem ſumpſit à Iudæis in Sion, quod ſi conſiderarent & caperent moderni Iudæi, iam non eſſent Iudæi,ſed Chriſtiani. Vers. 14.

Propheta ergo præuidens felicitatem Eccleſiæ à Chriſto inſtituendæ, hortatur ipſam, vt eam conſiderans toto corde exultet & iubilet. Vnde Chald.vertit,*hymnos cane congregatio Siõ,& exulta Iſraël: gaude & lætare in toto corde congregatio Ieruſalem*; Septuag. *gaude filia Sion, prædica Ieruſalem, exulta & delectare* (Tigur. *geſti*) *ex toto corde tuo filia Ieruſalem.* Rationem tanti gaudij & iubili ſubdit:Quia,inquit, Chriſtus à te auferet omne malum,& conferet omne bonum.Nam Primò,

Abſtulit Dominus iudicium tuum.] *Iudicium* vocat peccata,quibus iudicium, id eſt, condemnationem & ſupplicium merebatur, illique erat adiudicata, vel certò adiudicanda. Eſt metonymia. ita S. Hieron. Secundò, *iudicium*, id eſt, ipſam condemnationem & pœnã.q.d. Chriſtus à te auferet & eluet in baptiſmo omnem culpam,& pœnam præcedentium ſcelerum. Hinc Secundò, Vers. 15.

Auer

Auertit inimicos tuos.] Putà dæmones & vitia: ab horum enim miſera ſeruitute liberabit te Chriſtus, viréſque eorum infringet, vt non illa tibi, ſed tu illis domineris. ita S. Hieronymus, Theodor. Remig. & alij. Vnde Chald. vertit, *extirpauit inimicos tuos*; Septuag. *redemit te de manu inimicorum tuorum rex Iſraël*; Pagnin. *euacuauit inimicum tuum*; Tigurina, *auerruncauit hoſtes tuos*, hoc eſt, auertit, depulit, eiecit: auerruncare enim dictum eſt ab auertendo, inquit Varro, & arunca, quod eſt inſtrumentũ vinitorum, quo vitium ſarmenta auertunt & amputant. Vnde Auerruncus erat Gentilibus Deus, qui mala auerruncabat, id eſt, auertebat. ita Varro lib. 6. Noſter Auerruncus eſt Chriſtus, de quo S. Antonius, teſte S. Athanaſio, dicere ſolet: *Adueniente Domino* (Chriſto in carnem) *deſtructus eſt inimicus, & omne eius robur elanguit.* Vnde de eo tertiò ſubdit Propheta.

Rex Iſraël Dominus in medio tui.] q. d. Chriſtus Dominus, qui eſt Rex Iſraëlis, id eſt, populi fidelis, eſt in medio tui ô Sion, ô Eccleſia, vt te regat quaſi rex, paſcat quaſi paſtor, alat quaſi pater, amet quaſi ſponſus, defendat & protegat vti capitaneus. Vnde ſub eius alis & armis ſecura, *non timebis malum vltrà*: quia ipſe illud vel à te depellet, vel vires dabit ad ſuperandum, vt morbos, exilia, martyria, & quælibet aduerſa non tantùm patienter, ſed & hilariter ſufferas, in iiſque cum S. Paulo glorieris & exultes. ita S. Hieron. Quocirca idipſum inculcans & exaggerans ſubiungit quartò:

Vers. 16. *Noli timere*, Sion, *non diſſoluantur manus tuæ.*] Ob tribulationes & perſecutiones inſurgentes, ſed eas generosè ſupera & deſpice, vt Deus ſuper te & tua pietate, amore, conſtantia & victoria delectetur & gaudeat. Rationem ſubdit: Quia *Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipſe ſaluabit.* Quid ergo timeas, quę tam fortem habes ducem? Quid metuas, cùm pro te pugnet Ieſus, id eſt, ſaluator, imò ipſa ſalus? Hinc quintum bonum & dotem addit dicens:

Vers. 17. *Silebit in dilectione ſua.*] Sic legendum cum Hebr. Septuag. & Rom. non *tua*, vti legunt aliqui. Iam triplex hîc eſt expoſitio. Prima, q. d. Deus ſilebit præterita tua peccata, quæ olim cõmiſiſti, non ea refricabit, non exprobrabit, imò non commemorabit, ſed ſilentio inuoluet, delebit & abolebit: quia diliget te. ita S. Hieronym. & Remig. vnde Chald. *abſcondet delicta tua in miſericordia ſua.* q. d. Si anima adulterio, id eſt, ſcelere, polluta, in gratiam cum Deo ſponſo ſuo redeat, ille cum ipſa de præterita iniuria, vtpote condonata, non expoſtulabit; ſed potiùs dicet quod dixit Chriſtus Magdalenæ: *Remittuntur ei peccata multa, quia dilexit multum.* Vnde Caſſiodor. in pſalm. 31. *O ingenioſa*, ait, *ſimplicitas, & multa tergiuerſatione cautior puritas, manifeſtare delictum. Illis non iudex, ſed aduocatus eſt Chriſtus, qui ſe propria confeſſione damnarunt.* Secunda, q. d. *Silebit*, id eſt, ſtabilis & firmus erit in ſua dilectione tui, ſemper te diliget, numquam, nullóque caſu vel euentu dilectionem ſuam reuocabit, aut minuet; ſed vti lapis in centro, ita Chriſtus in dilectione tui ſilebit & conquieſcet. Tertia, q. d. Cùm in tentationibus & laboribus fueris, ſilebit ſæpe, diſſimulabit & ſinet te affligi, laborare & ſudare, eo quòd diligat & eligat te ad magnam gloriam & coronam. Ita S. Antonius à turba dæmonum variis formis leonum, luporum, taurorum, aſpidum, ſcorpionum, pardorum, vrſorum ſe inuadentium acriter flagellatus, vulneratus & confoſſus, cùm *imperterritus duraret mente peruigili*, ait S. Athanaſ. *vidit ad ſe radium lucis influere. Illico præſentiam Domini intellexit, & ex intimo pectore longa trahens ſuſpiria: Vbi, inquit, eras bone Ieſu, vbi eras? quare non à principio adfuiſti, vt ſanares vulnera mea? Et vox ad eum facta eſt: Antoni hîc eram, ſed exſpectabam videre certamen tuum. Nunc autem quia dimicando viriliter, non ceſſiſti, ſemper auxiliabor tibi, & faciam te in toto orbe nominari.* Sic S. Catharina Senenſis faces libidinis à dæmone immiſſas fortiter repellens & ſuperans, poſt victoriam meruit videre Ieſum. cúmque illa quæreretur, Cur me Domine in hoc prælio reliquiſti? audiuit: Non te dereliqui, nam fui in corde tuo, illúdque continui & roboraui, ne illecebris cederet & conſentiret. Similia legimus in vitis Sanctorum. Septuag. vertunt, *innouabit te in charitate ſua.* q. d. Nouo amore te diliget, perinde ac ſi alia eſſes, & noua ſponſa nouè ei nupta, cúmque tibi aſpirabit, vt viciſſim nouo amore & feruore eum diligas, ac pro eo maiora, magíſq; heroica patrare & tolerare ambias. Diſce hîc, tribulationes, ſi fortiter eas Chriſti amore ſufferat anima fidelis, illam de nouo quaſi vnire & deſpondere Chriſto, vt quaſi noua ſponſa ei dicat cũ Sephora vxore Moſis: *Sponſus ſanguinum tu mihi es propter circumciſionem*, propter tribulationes, Exodi 4. verſ. 25.

Exultabit ſuper te (Deus & Chriſtus) *in laude.*] Laudando tuam patientiam, pugnam, victoriam, ac Patris æterni gratiam, quam tibi ad hæc dedit. Septuag. vertunt, *lætabitur in te in delectatione*, hoc eſt, delectabiliter & valde in te lætabitur & delectabitur; Tigurina, *geſtiet de te cum iubilo*; Vatabl. *exultabit ſuper te cum cantico.* q. d. Præ gaudio & lætitia videbitur canere. Eſt metaphora ab hominibus lætitia geſtientibus.

Moral. Deus mirè delectatur noſtra virtute.

Moraliter Nota, quàm Chriſtus & Deus delectetur noſtra virtute & tolerantia, vt videatur geſtire, canere, & iubilare. Quis ergo non ſtudeat bonis operibus? quis non dura quæque eius amore patiatur, vt Deo ſuo & angelis eius hanc delectationem, hoc gaudiũ, hunc iubilum exhibeat & præſtet? Ita Chriſtus aſſerit gaudium eſſe in cœlis ſuper vno peccatore pœnitentiam agente, Lucæ 15. verſ. 7. Ita S. Paulus hortatur Hebræos cap. 13. 16. ad opera charitatis, vt illis oblectent Deum: *Beneficentiæ*, inquit, *& communionis nolite obliuiſci: talibus enim hoſtiis promeretur* (Syrus שפר *ſcaphar*, id eſt, pulchreſcit, oblectatur, hilareſcit) *Deus.* Et Iſaias cap. 62. verſ. 3. 4. & 6. *Eris*, inquit, *corona gloriæ in manu Dei*, &c. *vocaberis voluntas mea in ea*, &c. *quia cõplacuit Domino in te*, &c. *gaudebit ſuper te Deus tuus.* Et c. 65. 19. *Exultabo in Ieruſalem, & gaudebo in populo meo.* Et Moſes exhortãs Iſraël ad cuſtodiam legis Dei: *Reuertetur*, inquit, *Dominus, vt gaudeat ſuper te in omnibus bonis, ſicut gauiſus eſt in patribus tuis*, Deuter. 30. 9. Et Pſaltes: *Lætabitur Dominus in operibus ſuis*, pſal. 103. 31. Et pſal. 44. 9. *Myrrha & gutta, & caſia à veſtimentis tuis: ex quibus delectauerũt te filiæ regum in honore tuo.* Deniq; Apoſtolus excitat Romanos cap. 12. 1. *Obſecro*, inquit, *vos, fratres, per miſericordiam Dei, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem, ſanctam, Deo placentem.* Ita Martyres gaudebant

Digitized by Google

in martyriis, eo quòd ſeipſos Deo quaſi hoſtias viuas, quibus ipſe ſummè delectatur, offerrent in odorem ſuauitatis. Vnde Tertull. Apologet. cap. 50. Martyrum agon & *victoria*, inquit, *habet & gloriam placendi Deo, & prædam viuendi in æternum.* Et S. Cyprianus lib. 4. epiſt. 1. ad Rogatianum cæteróſque Confeſſores incarceratos, & martyrij candidatos: *Quid*, ait, *iucundius & ſublimius, quàm oſculari nunc ora veſtra, quæ glorioſa voce Dominum confeſſa ſunt? O beatum carcerem, quem illuſtrauit veſtra præſentia*, &c. *vbi modo conſtituta ſunt Dei templa, & ſanctificata diuinis confeſſionibus membra veſtra.* Dicat ergo humilis, patiens, pauper, obediens, &c. Humiliabo me in abyſſum, patiar dura, famem ſitimque tolerabo, obediam vſque ad mortem, vt mea humilitate, patientia, paupertate, obedientia, &c. lætificem & exhilarem Deum meum, vt illi hoc ſuaue epulum præbeam, vt oculos eius hoc ſpectaculo paſcam & oblectem. Si enim idipſum faciunt famuli Cardinalibus & principibus ſuis, quid me conuenit facere Domino Deo meo?

Aliter vertit Pagnin. ſcilicet, *exultare faciet in laude.* q. d. Deus te faciet exultare in tribulationibus & laboribus, vt ei de iis gratias agas, eúmque laudes & iubiles, vti fecerunt tres pueri in fornace Babylonia, Daniel. 3. 51. Vnde S. Hieron. *Exultabit*, inquit, *ſuper te in laude, vel quia laudabilis ſis, vel quia eum tuis laudibus canas.*

Nugas, qui à lege receſſerant, congregabo.] Pro *nugas* hebr. eſt eadem vox *nuge*, pro qua Septuag. vertunt, *διεσκορπισμένους*, id eſt, confractos. Interpres in Bibliis Regiis vertit, *diſperſos*; Aquila, *tranſlatos*; Chald. *qui remorati ſunt in te tempora ſolemnitatis tuæ*; Pagninus, *dolore affectos*; Tigurina, *abſtractos à loco colligam*; Vatablus ſic vertit & explicat, *mærore affectos à tempore ſtatuto, hoc eſt Iudæos, qui iam erant affecti tædio exſpectandi diem ſtatutum aduentus, non Cyri, qui eos Babylone liberaret (vt vult Theodor.) ſed Chriſti, congregabo in Eccleſiam Catholicam*; alij vertunt, *ſqualidos, mæſtos, afflictos. Nuge* enim deriuatur à יָגָה *iaga*, id eſt, mœrere, dolere, affligi. Vnde Clarius hæc exponit de reſurrectione, q. d. Squalore confectos & mortuos, qui receſſerunt à ſtato hominum cœtu, in reſurrectione ſuſcitabo, & congregabo in vallem Ioſaphat, & inde in cælum. Verùm S. Hieron. cenſet נוּגֵי *nuge*, idem eſſe quod Latinum *nugæ*, illúdque ab Hebræo *nuge* deriuatum eſſe. Ruſum Hebr. מוֹעֵד *moed* idem eſt quod condictum, ſtatutum, vel teſtimonium, id eſt, lex. Ergo נוּגֵי מִמּוֹעֵד *nuge mimmoed*, vocantur nugatores, id eſt, peccatores, qui ob nugas, id eſt, leuiſſimas & mendaces rationes & voluptates, à lege Dei recedunt, eáſque Deo præferunt. Notat Iudæos, qui ob nugas, id eſt, nugacia bona terræ, à lege, quam ſe ſeruaturos promiſerant, receſſerunt; quique ob nugaces ſuas traditiones Chriſtum, quem lex indicabat, ſpreuerunt. Sic Poëtas vocat nugas Xenarchus apud Athenæum lib. 6. *Porrò*, ait, *ipſi Poëtæ nugæ ſunt.* Hi enim ſunt luſciniæ nugis inſidentes, de quibus Plinius lib. 10. 29. Et Ariſtophanes in Nebulis Socratem vocat nugarum antiſtitem, quaſi friuolarum argutiarum auctorem. Plautus quoque nugas theatri, appellat quotidiana conuicia, quæ in meretrices, lenones & paraſitos iaciebantur à Comœdiarum actoribus. Cicero lib. 6. ad Atticum epiſt. 31. *Amicos*, inquit, *habet meras nugas.* Et lib. 1. ad Quintum Fratrem epiſt. 38. nugas vocat homines nihili, & planè ridiculos. *Nugæ*, inquit, *maximas omni comitate complexus ſum.* Lexicographi priſci hæc quatuor pro iiſdem habent, *nuga, nugæ, nugax, nugator*; & interpretantur *nullius frugis, nequam, nequis.*

Nugæ hebr. & latinè vocantur homines reiſque nugaces.

Audi S. Hieron. *Nugas, ſiue, vt Aquila interpretatus eſt tranſlatos, qui à te receſſerunt, congregabo; quia ex te erant: hoc eſt, hi qui per vitia atque peccata de tuo ſinu fugerant, & facti erant ſub dæmonum poteſtate, redintegrato omnium ſtatu venient ad te, & nequaquam vltra ſuper perditis filiis tuis patieris opprobria. Id quod diximus nugas, ſciamus in Hebræo ipſum Latinum eſſe ſermonem* נוּגֵי *nuge, & propterea à nobis ita vt in Hebræo erat, poſitum, vt noſſe poſſimus linguam Hebraicam omnium linguarum eſſe matricem.*

Propriè enim נוּגֵי *nuge* ſignificat mœſtos, mœrore confectos, ſqualidos, vt vertit noſter Thren. 1. verſ. 4. ac tabidos, vt vmbræ potiùs eſſe videantur quàm homines: inde per catachreſin ſignificat abiectos, viles & nullius pretij, quales ſunt nugæ. Id ita eſſe patet Iſaiæ 51. 23. vbi dicitur: *Et ponam illum in manu* מוֹגַיִךְ *mogaich* (quod æquè ac נוּגֵי *nuge*, à rad. יָגָה *iaga* deſcendit) id eſt, *eorum qui te humiliauerunt*, vt vertit noſter, Septuaginta, & Chald. Et Thren. 3. 33. idem verbum Septuag. vertunt, *humiliauit*; noſter, *abiecit* מוֹגֵי *moge* ergo actiuum in Hiphil, ſignificat humiliantes; נוּגֵי *nuge* verò paſſiuum in Niphal, ſignificat humiliatos, contemptos, viles, & nugas. Id enim aſſerit S. Hieronym. qui id accepit ab Hebræis, cui ſanè credendum, etſi hæc ſignificatio iam alibi diſertè non reperiatur. Lingua enim Hebræa iam valdè acciſa eſt, nec pura, niſi in S. Scriptura reperitur. Porrò ſicut latinè vox *nuga* alludit ad *non ago*, q. d. Nugæ ſunt quæ nihil agunt; ita & Hebr. נוּגֵי *nuge* alludit ad אֵין יָגָה *en iaga*, id eſt, *non laborat.*

Appoſitè Iudæi vocantur *nugæ*. Primò, quia mortalium ſunt abiectiſſimi & viliſſimi, vti videre eſt Romæ, quorum *cophinus fœnúmque ſupellex*, vt ait Poëta: vnde contemptim vocantur verpi, apellæ, recutiti, nugiuendi. Quocirca Iudæorum hæc vox eſt Sapient. 2. verſ. 16. *Tamquam nugaces æſtimati ſumus*, græcè *εἰς κίβδηλον*, id eſt, in ſpurium, vel in ſcoriam, aut æruginem, q. d. Æſtimamur vt ſpurij, aut quaſi quiſquiliæ & nugæ. ita Emmanuel & Mariana, qui nugas interpretatur homines perditos.

Iudæi vocantur nugæ ob duas rationes.

Secundò, quia Iudæi nugis & fabulis ſcatent. Vnde Hebr. נוּגֵי *nuge* deduci poteſt ab הָגָה *haga*, id eſt, garrire, muſſitare, fabulari. Iuſto enim iudicio Dei factum eſt, vt, cùm à veritate, lege & Chriſto receſſerint, inciderint in errores, fabulas, fabulones & impoſtores. R. Salomon, aliique eorum Rabbini, æquè ac Thalmud, ita iis abundant, vt fabularum centones videantur; quibus miſera plebs credit, quaſi oraculis. Ex hiſce, aliiſque nouis à ſe confictis Mahomet conſarcinauit Alcoranum, quod eſt quaſi lex & S. Scriptura Turcarum & Saracenorum. Verè Pſaltes pſalm. 118. 85. *Narrauerunt mihi iniqui fabulationes, ſed non vt lex tua.* Idem faciunt hæretici; dum enim à vera fide & lege Dei recedunt, abeunt in errores & fabulas. Notæ ſunt ex Irenæo, Tertull. Epiphan. & aliis fabulæ Simonis Magi, Saturnini, Carpocratis, Montani, Marcionis, Gnoſticorum, Manichæorum, ac Valentinianorum, qui triginta fingebant æones quaſi deos, ſed reuera nominum potiùs portenta, quàm numina.

Moral. Diſce corruptionem naturæ humanæ ex peccato, qua nugas magis amat, quàm ſeria & vtilia,

Mor. de nugacitate hominum.

lia, adeo vt homines hîc à Propheta, non nugatores, ſed nugæ ipſæ appellentur. Præclarè S. Hieronymus in prooemio lib. 12. in Iſaiam: *Nullus*, ait, *tam imperitus ſcriptor eſt, qui lectorem non inueniat ſimilem ſibi; multóque pars maior eſt Mileſias fabellas reuoluentium, quàm Platonis libros. In altero enim ludus & oblectatio eſt, in altero difficultas & ſudor mistus labori. Teſtamentum Grunnij Corocottæ Porcelli decantant in ſcholis puerorum agmina cachinnantium*; quin etiamnum illud extat in Bibliothecis, vti in noſtra Romana inter Inſcriptiones antiquas, in quo Porcellus à coco iugulandus ita ſua legata partitur: *Patri meo Verrino Lardino delego dari glandis modios triginta, & matri meæ Verrinæ Scrophæ delego dari lalluginis modios quadraginta, & ſorori meæ Verrinæ hordei modios triginta. Et de viſceribus meis dabo ſutoribus ſetas, rixoribus capitinas, ſurdis auriculas, cauſidicis & verboſis linguam, inteſtina exiciariis, lumbos pueris, muſculos curſoribus, venatoribus talos, latronibus vngulas*, &c. Hæc refero, tum vt locus S. Hieron. de hoc teſtamento intelligatur, tum vt nugarum Prophetæ dem vetus exemplum, quo videamus quàm nugoſa ſit hominis indoles, quæ has nugas per tot annorum centurias conſeruauit. Plinius lib. 30. cap. 2. Appion, inquit, Homerum ab inferis euocatum nil aliud interrogauit, quàm qua patria quibúſque parentibus genitus eſſet. ſic quidam, etiam primores, grauiſſimorum virorum concilio conuocato, de meris nugis, id eſt, rebus otioſis & friuolis, conſulunt. Porrò maior hominum pars cœtúſque circa nugas occupatur, nugax eſt, nugiger & nugiuendus. Martialis, qui à multis ita auidè legitur & teritur, quid eſt niſi pater leporum & nugarum? Audi ipſummet de ſe initio lib. 9.

Ille ego ſum nulli nugarum laude ſecundus:
Quem non miraris, ſed, puto, lector amas.

Audi Satyricum in Carmine cui titulus *Nugæ*:

Accipe, ſtat pretium nugis, & callidus emptor
Vix plura ex alia ſperat compendia merce.
Quippe hominū in vita, nugis ſine nulla voluptas.
Teſtis erit blando nugas qui garrit amico.
Pyramides nugæ, nugæ miracula rerum.
Luſciniæ in nugis melior conſumitur ætas.
Viuit & immoritur nugis ſchola magna Sophorū.
Grata oculis nugæ; nugis viſenda theatra.
Forma breues nugæ, ſed quæ euertiſſe feruntur
Pergama, &c.
Nobilitas nugæ inſignes, & gentis origo
Ducta Prometheis ab auis, & ſanguine Pyrrhæ.
Captus erat nugis, qui vexit Ariona delphin.
Mercurius nugis, nugis ſe iactat Apollo.
Suſtuleris nugas, & cuncta poëmata tolles:
Grandiloquo fiet de Rhetore Tullius infans.
Quærimus & Tyriæ nugas in ſanguine conchæ.
Ambroſia & nectar nugæ, conuiuia diuûm.
Riphæo concreta gelu cryſtallina nugæ.
Nugæ amethyſtus, onyx, beryllus, iaſpis, achates,
Nugæq; igniuomo tremulus fulgore pyropus;
Famaq; manſurum ſpondens poſt funera nomen
Votáque ſunt nugæ: nugæ, fortuna ſuperbas
Quas largitur opes, & nutu temperat orbem.

Seneca lib. 1. epiſt. 1. *Magna*, ait, *vitæ pars elabitur malè agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus.* Et Cato: *Satius eſt otioſum eſſe, quam nihil agere.* Nihil agit, qui nugis & friuolis ſe occupat. Domitianus Imperator, teſte Suetonio in eius vita, molem tanti Romani Imperij ſuſtinens, cùm negotia maxima tractare deberet, multas ſæpe horas impendebat captandis muſcis: vnde rogãtibus, quis eſſet cum Domitiano? reſponſum eſt, Nec muſca quidem, quia homines & muſcas occidebat, ne quis alius ſupereſſet. Quocirca ipſe viciſſim à Stephano œconomo ſuo occiſus eſt. Heliogabalus Imper. tota Roma curauit conquiri araneas, earúmque telas colligi & ponderari ad hoc, vt ſciret quantum omnium eſſet pondus & multitudo. Ita multi hodie negotia vertunt in otia, ſeria in nugas. Ambis gloriam, ambis honorem, ambis prælaturam? muſcam captas. Ambis gulam & venerem? putidam araneam captas. Ambis veſtes ſericas, aureas, purpureas? telas aranearum captas. Annon hæ ſunt nugæ? In hiſce tamen multi tempus, quod ad æternitatem promerendam nobis Deus conceſſit, vltrò terunt, & gaudentes conſumunt. Verè Sapiens: *Faſcinatio nugacitatis obſcurat bona*, Sapient. 4. 12. q. d. Faſcinum vanitatis & nugarum, ea quæ ſunt verè bona & honeſta, obſcurat. Species enim voluptatis, quæ eſt in nugis & vanitate peccati, faſcinat mentem, vt hanc nugacitatem, æquè ac turpitudinem peccati non videat, non conſideret, vti nec honeſti, ſiue virtutis pulchritudinem & præſtantiam. Sanè faſcinati videntur homines, & illecebris creaturarum quaſi præſtigiis præſtricta eorum mens, dum velut bruta ruunt in ſuas veneres & cupedias, etiamſi ſciant ſe per eas ruere in tartara & incendia æterna. Sapienter Æſchines epiſt. 5. *Res perexiguas*, inquit, *maximi facere, puſillanimitatis cuiuſdam & inſcitiæ eſt.* Hoc ſibi iuueni accidiſſe confitetur & dolet S. Auguſt. lib. 8. Confeſſ. cap. 11. *Retinebant*, ait, *me nugæ nugarum, & vanitates vanitatum antiquæ amicæ meæ.* Excutiamus cum S. Aug. haſce nugas nugarum, mentémque noſtram ac vitam in cæleſtibus veriſque bonis, in vero animi robore & magnanimitate, in omnium rerum mundanarum contemptu & deſpicientia, in arduarum & heroicarum virtutum exercitatione defigamus.

Quàm nugæ fideli vitandæ.

Porrò quantoperè nugæ fidelibus vitãdæ ſint, graui cenſura docet S. Bernard. *Nugæ*, inquit, *ſi incidant, interdum ferendæ fortaſſis, referendæ nunquam. Interueniendum cautè & prudenter nugacitati. Prorumpendum ſanè in ſerium quid, quod non modò vtiliter, ſed & libenter audiant, vt ſuperſedeant otioſis.* Ita auctor vitæ S. Bernard. lib. 3. c. 3. Idem in Apologia ad Guilielmum Abbatem: *Nihil*, ait, *de Scripturis, nihil de ſalute agitur animarum, ſed nugæ, & riſus, & verba proferuntur in ventum. Inter prandendum quantum fauces dapibus, tantum aures paſcuntur rumoribus.* Idem de conuerſione ad Clericos c. 12. *Friuola*, ait, *prorſus, & inanis ac nugatoria conſolatio, & neſcio quid illi durius imprecer, quam vt ſemper habeat quod requirat; qui iucundæ quietis pacem fugitans, curioſa inquietudine delectatur. Liquet ſanè vel ex hoc ipſo, nihil his omnibus delectationis ineſſe, quorum ſolus tranſitus iuuat. Vanus vtique labor, qui ſtudio vanitatis aſſumitur. O doxa, doxa, ait ſapiens* (putà Boët. lib. 3. de Conſol. proſa 6.) *in millibus mortalium nihil aliud, quàm aurium inflatio vana.* Celebre eſt iſtud Aſtyadamantis:

Garrulitas eſt deambulatio linguæ.
Nugas agis, dum philoſopharis intempeſtiuè.

Et illud Euripidis:

Tu verò linguam quidem volubilem habes, vti vir prudens,
Sed in ſermonibus tuis nulla mens ineſt.

Nicoſtratus aptè hoſce nugaces & garrulos, vocat hirundines. Grauiter & verè Clemens Alex.

lib.2.Pædag.c.5.*Cùm verba*, inquit, *omnia à cogitatione & moribus emanent, fieri non poteſt, vt aliqua verba mittantur ridicula, quæ non procedant à moribus ridiculis. Ex abundantia enim cordis os loquitur*. S.Chryſoſt.explicans illud Epheſ.4.29.*Omnis ſermo malus ex ore veſtro non procedat: Quale*,inquit,*cor vnuſquiſque habet, talia verba loquitur, & talia opera facit*.Verba ergo & opera leuia & nugacia ſigna ſunt animi leuis & nugacis. Quocirca S.Baſil. in exhort. ad filium ſpirit. *Ne*, inquit,*in modum paruuli iocari velis aſſiduè, quia non conuenit ei qui ad perfectionem nititur, iocari vt paruulus.* S.Thom.Aquinas hæc duo dabat ſigna, è quibus cognoſci poſſit,an quis in virtute multum profecerit.*Si*,inquit, *quem videris verbis leuibus nugiſque delectari,ac ægrè ferre ſe contemni, ſcito hunc non eſſe perfectum, etiamſi miracula faciat.* Quamobrem S.Hieron. *Felix*,ait,*lingua, quæ non nouit niſi de diuinis texere ſermonem*.Et S.Baſil.tract.de Renunciat.ſæculi:*Si futiles*,ait,*habeantur ſermones, tu magnopere ne attendito; ſed ſi quæ ex diuinis literis ad ſalutem animi pertinentia memorare audieris, acerba guſtatu tibi ea ſunto, quæcumque de rebus mundanis memorentur; contráque fauis mellis ſimilia, quæ à pietatem colentibus viris narrentur.* In Vitis Pat.lib.3.num.56.refertur de quodam viro ſancto in monaſterio S.Pachomij, qui, cum inter Monachos fieret ſermo de S.Script.& rebus ſanctis,videbat *angelos lætantes in hilari vultu: delectabantur enim de eloquiis Domini. Cum verò aliud quodcumque inter ſe loquerentur, ſtatim angeli recedebant longiùs, indignantes contra eos: veniebant autem porci ſordidiſſimi & morbo pleni, & volutabant ſe inter eos. Dæmones enim in ſpecie porcorum, delectabantur per ſuperflua & vaniloquia eorum. Beatus autem ſenior hæc videns abiit in cellulam ſuam, & per totam noctem cum grandi fletu & vlulatu gemendo deflebat miſerias noſtras. Dicebat ergo: Cauete fratres à multiloquio, & ab otioſis ſermonibus linguam prohibete, per quam malus interitus animæ generatur: & non intelligimus, quoniam per hæc & Deo,& ſanctis angelis odibiles ſumus.*

Sanctus Hugo Abbas Cluniacenſis, qui vixit tempore ſancti Anſelmi, & cum eo viſus eſt ab angelis vehi in cælum, monuit ſæpe Durannum Epiſcopum Toloſanum, vt à nugis & ridiculis verbis,quibus aſſueuerat, ſibi temperaret;alioqui eum poſt mortem tumentibus labris & ſpumoſo ore appariturum. *Non correxit Epiſcopus: vnde defunctus cuidam ſacerdoti Signino apparuit, &, vt Sanctus prædixerat, vlceroſis tumida labiis ora præferebat. Petit auxilium Patris lachrymabiliter, quem audire noluerat. Signinus refert Patri quod viderat. miſeretur Abbas; & exceſſum oris ſeptem fratrum ſilentio ſanare feſtinat. Septem fratres deligit, quibus ſeptem dierum ſilentium pro Epiſcopo indixit. Vnus ex iis tranſgreditur, ſilentium ſoluit. Redit Epiſcopus ad Signinum, fractum accuſat ſilentium, de tranſgreſſore conqueritur, dilatam oris ſanitatem propter ſeptimi inobedientiam cauſatur. Signino hæc iterum ad Patrem referente, Abbas inquirit de tranſgreſſione. Tranſgreſſio inuenitur, & alter ſeptenarius ſilentio dedicatur. Quo completo tertiò Præſul apparuit, gratias agens Abbati, pontificali indutus chlamyde, os ſanatum oſtendit.* Quocirca S.Hugo magis quàm antè nugas vitans, ſeria tractabat: *Orationem Deo, lectionem ſibi, conſilium proximo ſedulus exhibebat. A mendacio & ſimulatione abhorrebat penitus, torporem & otium damnabat, pauperes opulenta manu paſcebat, infirmos pia ſollicitudine refouebat, afflictos conſolabatur, pupillos & viduas tuebatur. In vitioſos ſeuerus, erga pœnitentes mitiſſimus erat: diſciplina caſtigatione iudex, doctrina magiſter, charitate parens, obſequio miniſter. Ita verò pluribus erat intentus, vt minor ad ſingula vix haberetur*, inquit Hugo illi coæuus in eius vita.

Interficiam omnes qui afflixerunt te.] q. d.Perſecutores tuós ô Sion, ô Eccleſia Chriſti,perimam, Vers. 19.
nimirum Iudæos per Titum & Romanos.ita Lyran.& Vatabl.Gentiles verò,vt Neronem, Aurelianum, Decium, Maximianum, Diocletianum, &c. perimam per Romanos, Perſas, Gothos, ac plenè per Conſtantinum Magnum. ita Theodor. Remig.& Haymo: ac tandem in die iudicij,omnes omnino impios, hoſtes tuos, æterna morte mulctabo.

Et ſaluabo claudicantem, ſcilicet populum,non tam Iudaicum, qui partim ad Moſem, partim ad Chriſtum inclinabat, vt vult Arias; quàm Chriſtianum in primitiua Eccleſia, qui fugiens perſecutiones ibat in remotos montes, ſiluas & vrbes, ac ex labore peregrinationis fatigatus, claudicabat. Vnde ſequitur: *Et eam quæ eiecta fuerat, congregabo.*] Tigurina, *& eam quæ longius abſtracta erat, colligam.* Eiiciebant enim Chriſtianos Iudæi è ſuis ſynagogis;Gentiles ex ſuis vrbibus & locis. q.d. Eccleſiam, putà cœtum fidelium à perſecutoribus eiectum colligam, ſuæque vrbi, loco & patriæ reſtituam, vt ibi ſint in honore, laude & gloria, vbi priùs affecti ſunt confuſione, probris & verberibus. Factum id per Conſtantinum. ita Theodor.Remig.& Vatabl.

Myſticè,colligit Deus peccatores claudicantes, qui nunc Deo,nunc dæmoni;nunc Chriſto,nunc carni & mundo adhæſerant, ideóque à Dei gratia & domo eiecti erant, cùm eos efficaciter ad ſe vocat, ſibíque fortiter aſtringit, vti vocauit & aſtrinxit S.Magdalenam.

In tempore illo.] Repete *interficiam omnes qui afflixerunt te,& ſaluabo claudicantem*,&c. Vers. 20.

Cum conuertero captiuitatem veſtram.] Qua in primitiua Eccleſia vos, ô Chriſtiani, ſub Iudæis magiſtratibus,& Gentilibus Imperatoribus fuiſtis quaſi captiui & oppreſſi: faciam enim per Conſtantinum, vt vos libertatem aſſequamini, imò dominemini infidelibus,eorúmque templa occupetis, ac publicè Chriſtum glorioſè & magnificè colatis.ita Lyran.& Vatabl. Secundò, captiuitas hæc accipi poteſt ſeruitus diaboli & peccati, à qua Chriſtus nos ad libertatem filiorum Dei traducit per gratiam in hac vita, & per gloriam in altera, vbi poſt multos labores & agones, è ſeruitute corporis, ærumnarum & mortis nos liberabit,ac cæleſtibus coronis & honoribus donabit, & beabit in æternum.ita S.Hieron. Theodor.Hugo & alij.

COMMEN

Digitized by Google

COMMENTARIVS IN AGGÆVM.

ARGVMENTVM.

Aggæus, id eſt, feſtiuus. Cur?

A DECIMVS inter Prophetas ponitur Aggæus, vel, vt hebr. ſcribitur per *chet* חגי *Chaggai*, ſiue Chaggæus, id eſt, feſtiuus, feſtum agẽs, à rad. חגג *chagag*, id eſt, feſtum celebrauit, feſtiuè prophetans ad populum lætè è Babylone in Iudæam redeuntem. *Aggæus*, inquit S. Hieron. ad Paulin. *feſtiuus & lætus, qui ſeminauit in lachrymis, vt in gaudio meteret, destructum templum ædificat, Deúmque Patrem inducit loquentem: Adhuc modicum, & ego commouebo cælum & terram, & mare & aridam, & mouebo omnes gentes, & veniet deſideratus cunctis gentibus*, putà Meſſias, ſiue Chriſtus. Quoad tempus, prophetauit Aggæus paulò poſt Iudæorum reditum è captiuitate Babylonica. B Cùm enim reſp. Iudæorum vitiis eſſet corrupta, Deus eam excidit, & traduxit in Babylonem, ibique captiuos detinuit per 70. annos, adhoc, vt tota illa generatio vetus & vitiata interiret, & in eorum locum filij ab hiſce vitiis intacti ſuccederent, vt nouus populus ad renouationem Ieruſalem perueniret. Eo ergo rediit primo anno Cyri: mox cœpit reædificare templum, iecítque eius & altarium fundamenta; ſed cæſo paulò pòſt à Tomyri Scytharum regina Cyro, ſucceſſit ei in regnum Perſarum filius Cambyſes, ſiue, vt eum Eſdras vocat, Aſſuerus chaldaicè, perſicè Artaxerxes, qui perſuaſus à Sanaballat aliiſque Samaritanis Iudæorum hoſtibus, quòd Iudæi in ſpeciem templum, ſed reuera arcem quaſi rebellaturi ædificarent, C vetuit eos in fabrica progredi. Narrat hæc fusè Eſdras lib. 1. c. 4. vbi & addit verſ. 24. *Tunc intermiſſum eſt opus domus Domini in Ieruſalem, & non fiebat vſque ad annum ſecundum regni Darij regis Perſarum.* Iudæi enim videntes à Cambyſe, Sanaballat & aliis tot tantáſque fabricæ remoras iniici, dictitabant needum eius tempus aduenisse. Quocirca Deus ſuſcitauit Aggæum anno ſecundo Darij, qui eos ad templi fabricam reſumendam incitaret. Hoc eſt enim quod mox ſubdit Eſdras c. 5. 1. *Prophetarunt autem Aggæus Propheta & Zacharias filius Addo, prophetantes ad Iudæos qui erant in Iudæa & Ieruſalem, in nomine Dei Iſraël. Tunc ſurrexerunt Zorobabel filius Salathiel, & Ioſue filius Ioſedec, & cœperunt ædificare templum Dei in Ieruſalem, & cum eis Prophetæ Dei adiuuantes eos.* Qui & ſubdit cap. 6. Deum flexiſſe animum Darij, vt templi fabricam

Argumentum.

A non tantùm permitteret, ſed & edicto ſuo promoueret, iubens ex tributis regiis præberi ſumptus in fabricam & ſacrificia neceſſarios. Vbi rectè aduertit S. Hieron. in prologo: *Sciendum*, inquit, *eſt magni ſpiritus fuiſſe Aggæum & Zachariam Prophetas, vt aduerſus Artaxerxis regis edictum, & Samaritanos gentéſque cunctas per circuitum ædificationem templi impedientes, iuberent templum extrui: Zorobabel quoque, & Ieſum filium Ioſedec, & populum qui cum eis erat, non minoris fidei, vt Prophetas magis audirent iubentes, quàm prohibentis regis imperium.* Addítque ſecutus Chronicon Euſebij hęc contigiſſe, *quo tempore apud Romanos ſeptimus à Romulo regnauit Tarquinius Superbus, habens annum imperij vigeſimumſeptimum, qui poſt octo annos expulſus eſt à Bruto: at deinde remp. per quadringentos & ſexaginta quatuor annos vſque ad Iulium* B *Cæſarem Conſules adminiſtrauerunt.* Quare ab hoc anno ſecundo Darij vſque ad annum 42. Auguſti Cæſaris, quo natus dicitur Chriſtus, fluxerunt anni 518. tot ergo annis Aggæi prophetia de Chriſto eum anteceſſit.

Aggæi ingens animus.

Tempus.

Porrò illa quatuor continet partes, ſiue viſiones: tres primæ elidunt tres excuſationes Iudæorum de differenda templi fabrica; in quarta promittit Zorobabeli fabricam reſumenti Chriſtum ex eius ſtirpe naſciturum, qui templum hoc ſua præſentia, doctrina & miraculis decorabit, faciétque glorioſius quàm fuerit templum prius à Salomone ædificatum, ac thronum regni ſui ſuper omnia gentium regna, iis ſubactis, ſublimabit.

Partitio libri.

Myſticè, Aggæus, inquit S. Hieron. Cyril. & C Rupert. optat vt Ieſus & Zorobabel, id eſt, Ieſus Chriſtus filius Dei, ſummus ſacerdos, qualis fuit Ieſus filius Ioſedec; æquè ac ſummus princeps, qualis fuit Zorobabel, Dei domum, id eſt, corpus, ſibi & nobis in incarnatione ædificet.

Tropol. vt Deus ſibi in anima fideli & ſancta templum virtutum conſtruat, inquit idem S. Hieron. & Remig.

Denique adeo illuſtris, ſanctus & ſapiens fuit Aggæus, vt Origen. illum, æquè ac Malachiam & Ioannem Baptiſtam, cenſuerit non fuiſſe homines, ſed angelos incarnatos, vti refert Gabriel Vaſquez 1. parte tomo 2. diſp. 184. num. 7. & alij; imò S. Hieron. c. 1. verſ. 13. Ratio Origenis erat, quia cap. 1. verſ. 13. Aggæus in Hebræo vocatur angelus: *Et dixit*, inquit, *Aggæus nuncius* (hebr. מלאך *malach*, id eſt, angelus) *Domini de nunciis Domini.* Verùm hic eſt error. certum enim eſt

An Aggæus fuerit angelus?

Eius vita. Prophetas omnes fuiſſe homines, non angelos. Aggæi vitam ita paucis deſcribit Epiphan. lib. de Proph. vita: *Aggæus Propheta iuuenis admodum ex Babylone profectus eſt Hieroſolymam, & ingenuè de reditu populi vaticinatus eſt. Et oculis ſtructuram templi Ieruſalem vidit. Idem ibidem omnium primus cecinit Alleluia. Eodem igitur loci vitam finiuit, & humo prope ſacerdotes cum honore & gloria cõditus eſt. Proinde etiamnum hodie pſallimus Alleluia, qui hymnus Aggæi & Zachariæ perhibetur.* Eadẽ habet S. Dorotheus, qui & addit, eum de Chriſto vaticinatum ſub perſona Zorobabelis cap. 2. dum ait: *Ponam te ſignaculum; quoniam te elegi; dicit Dominus: ſicut & Ioannes Euangeliſta dicit: Hunc enim Pater ſignauit Deus.* Accedit & Iſidorus, qui & addit, eum in Babylonia natum, iuuenculum cum cæteris Iudæis rediiſſe Hieroſolymam. Catalogo ſanctorum aſcriptus legitur Aggæus cum Oſee in Martyrolog. Rom. die 4. Iulij. Pſalmos aliquos compoſitos eſſe ab Aggæo cenſent nonnulli, nimirum 111. qui inſcribitur, *Alleluia reuerſionis Aggai & Zachariæ.* Et 145. cuius pariter titulus eſt, *Alleluia Aggai & Zachariæ.* Idem titulus eſt pſal. 146. 147. & 148. in Græcis codicibus Septuag. Vaticanis. Addunt aliqui pſal. 137. qui in iiſdem inſcribitur, *Pſalmus ipſi David Aggai & Zachariæ.* Verùm alij communiter cenſent hos pſalmos non eſſe compoſitos, ſed decantatos à populo redeũte è Babylone, præcinentibus Aggæo & Zacharia; eo quòd feſtiui ſint, & euchariſtici, ideóque huic materiæ & iubilo populi reducis congruant: de quo plura in Pſalmis. Quod audis Aggæum primum in Ieruſalem cecini ſſe Alleluia, intellige primum à reditu è Babylone. Nam ante captiuitatem in vſu fuit Alleluia, vt patet ex pſalmis, in quibus crebrò reſonat Alleluia: aut, quòd primus poſt pſalmos adiecerit Alleluia, ob lætum è Babylone reditum. **Pſalmi.**

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Reprehendit Iudæos intermittentes fabricam templi, ac dicentes necdum adueniſſe eius tempus, eo quòd Samaritæ illam impedirent, & Cambyſes eandem prohibuiſſet. Docet enim hanc excuſationem eſſe falſam, eſſéque prætextum pigritiæ, qua ſuis ædibus conſtruendis intenti, domum Dei poſtponebant & negligebant: Deum enim velle, vt ipſi illuc manum admoueant templo: hanc enim ſuam voluntatem ſatis declaraſſe, cùm ob neglectam templi fabricam immiſit eis ſterilitatem, famem & inopiam. Quamobrem huic oraculo credentes Zorobabel, Ieſus, & populus, illico rem aggrediuntur.

Verſ. 1.] In anno ſecundo Darij regis, in menſe ſexto, in die vna menſis, factum eſt verbum Domini in manu Aggæi Prophetæ, ad Zorobabel filium Salathiel, ducem Iuda, & ad Ieſum filium Ioſedec, ſacerdotem magnum, dicens:

Verſ. 2.] Hæc ait Dominus exercituum, dicens: Populus iſte dicit: Nondum venit tempus domus Domini ædificandæ.

Verſ. 3.] Et factum eſt verbum Domini in manu Aggæi prophetæ, dicens:

Verſ. 4.] Numquid tempus vobis eſt vt habitetis in domibus laqueatis, & domus iſta deſerta?

Verſ. 5.] Et nunc hæc dicit Dominus exercituum: Ponite corda veſtra ſuper vias veſtras.

Verſ. 6.] Seminaſtis multum, & intuliſtis parum: comediſtis, & non eſtis ſatiati: bibiſtis, & non eſtis inebriati: operuiſtis vos, & non eſtis calefacti: & qui mercedes congregauit, miſit eas in ſacculum pertuſum.

Vers. 1. Darius hic quis? Sentent. 1.

IN anno ſecundo Darij.] Quæres, quiſnam hic Darius? Primò, Philo Annij, & eum ſecuti Genebrardus & Gerardus Mercator in Chronol. ac Cyrillus Hieroſol. catech. 12. & Tertull. lib. contra Iudæos tit. de Paſſione Chriſti, cenſent eſſe Darium Medum. Verùm hoc falſum eſſe liquet, tum ex aliis, tum ex eo quòd Darius Medus præceſſerit Cyrum: nam Cyrus ei ſucceſſit, vt ait Daniel. c. 5. 31. Aggæus autem prophetauit poſt Cyrum & Cambyſem, vt patet 1. Eſdræ 4. v. 5. & 24. & c. 5. 1. Cyrus enim conceſſit fabricã templi, ſed eam prohibuit Cambyſes. Vnde poſt Cambyſem ſub Dario miſſus eſt Aggæus, qui eam rurſum vrgeret. Adde, Darium hunc non fuiſſe Medum, ſed regem Perſarum. ita enim vocatur 1. Eſdræ 4. 24.

2. Secundò, Ianſenius in Concordia Euangel. cap. 19. cenſet hunc Darium eſſe Artaxerxem Longimanum, ſextum regem Perſarum. Ratio eius eſt, quia Iudæi Ioannis 2. 20. aiunt, hoc templum ædificatum eſſe 46. annis. hoc autem verificari nequit, niſi dicamus illud ædificatũ ſub Cyro (ſub Cyro enim cœpit) annis 20. ſub Cambyſe totidem, & ſex ſub Dario Longimano. Verùm hæc ſententia confundit Darium cum Artaxerxe: hic enim dictus eſt Longimanus, non ille; & Darius quartus fuit Perſarum rex, Longimanus verò fuit ſextus. Dario enim ſucceſſit filius Xerxes, Xerxi Artaxerxes. Adde, Cambyſem non regnaſſe 20. annis, ſed vt ſummum octo. Denique vſq; ad Longimanum viuere nequiuit Aggæus, Zorobabel & cæteri. de quo mox plura.

Tertiò,

Digitized by Google

3. Tertiò, Seuerus Sulpitius lib. 2. Hiſtor. & Scaliger in Emend. tempor. cenſent hunc Darium eſſe Darium nothum, qui fuit filius ſpurius Artaxerxis Longimani, ita vt Artaxerxes qui 1. Eſdræ cap. 7. eum ſequitur, miſitque Eſdram in Ieruſalem, fuerit ille qui cognominatus eſt Mnemon, id eſt, memor, à memoriæ præſtantia. Hic enim ſucceſſit Dario notho. Verùm hoc eſt incredibile. Sic enim Eſdras fuiſſet ducentorum ferè annorum, vti Scaliger coactus fatetur: Zorobabel & Ieſus, qui ſub Cyro populum Babylone reduxerunt in Ieruſalem, fuiſſent 140. annorum, cùm tamen lib. 3. Eſdræ cap. 3. verſ. 4. Zorobabel vocetur adoleſcens, vnus è cuſtodibus Darij. Eiuſdem ætatis fuiſſet Aggæus. Rurſum ex hac ſententia ſequitur, neminem eorum qui viderant primum templum Salomonis, quod à Chaldæis 70. annis ante laxationem captiuitatis per Cyrum, fuerat euerſum, potuiſſe videre ſecundum à Zorobabele ædificatum, poſt reditú è captiuitate ſub hoc Dario: cuius tamen contrarium ſignificat Aggæus cap. 2. verſ. 4. Id ſequi patet. Adde enim 70. annis captiuitatis tres annos Cyri, octo Cambyſis, 36. Darij Hyſtaſpis, viginti Xerxis, quadraginta Artaxerxis, cui ſucceſſit Darius hic nothus, conflabis annos 177. quot nemo ea ætate vixit.

4. vera. Dico ergo, Darium hunc fuiſſe Darium Hyſtaſpis, qui Aſſuero, ſiue Artaxerxi, vt habet Eſdras, hoc eſt Cambyſi, in regno Perſarum ſucceſſit, non vt filius, ſed à Satrapis electus per hinnitum equi. ita S. Hieronym. Theodor. Albert. Euſeb. in Chron. Ioſeph. libr. 11. Antiq. cap. 4. Clemens Alex. libr. 1. Strom. & alij paſſim. Anno itaque Darij huius ſecundo, iubente Aggæo cœperunt Iudæi reſumere fabricam templi, eámque perfecerunt anno ſexto eiuſdem, vt ait Eſdras libr. 1. cap. 6. verſ. 14. ſcilicet quoad Sanctum & Sanctum ſanctorum. Nam atrium, ſiue exterior pars templi, & per conſequens totum templum quoad omnia, conſummatum fuit anno eiuſdem nono, vti diſertè teſtatur Ioſeph. loco citato.

Moral. Moraliter Nota hîc, cor regis eſſe in manu Dei, vt illud flectat quocumque libuerit, vti flexit hîc cor Darij ad amorem Iudæorum & curam templi; eo quòd Iudæi iam captiuitate 70. annorum afflicti & compuncti, ad Deum rediiſſent, eiúſque opem pœnitentes & ſupplices inuocaſſent. ſicut ex aduerſo olim flexerat cor Nabuchodonoſoris ad eorum odium & caſtigationem; eo quòd ipſi à ſe auerſi idola colerent, & impiè viuerent. Vnde diſcimus, ad Deum eſſe recurrendum cùm à Tyrannis opprimimur. Rurſum eum eſſe rogandum, vt principes ſapientes, moderatos, pios & iuſtos vel conſtituat, vel iam conſtitutos efficiat. A principibus enim Eccleſiaſticis pendet Eccleſia, à ſæcularibus reſpubl. Multi cenſent Darium hunc fuiſſe maritum Eſther, ideóque tam beneuolum extitiſſe Iudæis, ac ſumptus præbuiſſe templo. de quo in libr. Eſther.

Porrò notat S. Hieron. in prologo, R. Dauid, Vatabl. & alij, Aggæum vaticinatum eſſe anno ſecundo Darij, hortatúmque Iudæos ad reſtaurandum templum, quia hoc anno ſecundo finiebantur 70. anni deſolationis templi, de quibus Zachar. cap. 1. 12. Anno enim 18. Nabuchodonoſoris, qui fuit vndecimus Sedeciæ, à Chaldæis combuſtum & deſolatum eſt templum: inde vſque ad ſecundum annum Darij fluxerũt anni 70. ſicut anni 70. captiuitatis Iudæorum in Babylone, qui incipiunt vndecim annis citiùs, nimirum anno ſeptimo Nabuchodonoſoris, qui fuit Ioakim vndecimus & vltimus, finiuntur anno primo monarchiæ Cyri. Quocirca 70. anni deſolationis templi, ſicut vndecim annis poſt 70. annos captiuitatis incipiunt, ita & vndecim annis poſt eoſdem deſinunt. Adde enim tres annos Cyri, quibus quaſi monarcha regnauit poſt captam Babylonem & laxatam captiuitatem Iudæorum, deinde ſeptem Cambyſis, mox duos Darij, habebis annos vndecim completos, ſed duodecim inchoatos. Verùm hac de re diſputandum Zachar. 1. 12.

In menſe ſexto.] Nota: Hebræi duplicem habebant annũ, ideóque dupliciter numerabant menſes. Prior annus erat ſacer, quo vtebantur ad feſta & res ſacras: vnde eo vtitur S. Script. Hic initium ſumebat ab æquinoctio verno, ita vt primus eius menſis eſſet is, cuius nouilunium proximius erat æquinoctio verno. Hebræi enim vtebantur menſibus lunaribus, ac conſequenter anno lunari, qui vndecim diebus minor eſt anno ſolari; quem tamen tertio quoque anno per intercalationem, ſiue additionem vnius menſis, æquabant anno ſolari, quo Romani aliæque gentes vtebantur, vt iis ſe conformarent. Primus ergo menſis anni ſacri erat Niſan, qui priſco Romanorũ Martio reſpondebat, iam verò noſtro partim Martio, partim Aprili reſpondet. Niſan enim erat menſis paſchalis, quo ſcilicet paſcha celebrabant, in memoriam liberationis & exitus ex Ægypto, quæ illo menſe olim contigerat, de quo proinde ita ſancit Deus Exodi 12. 2. *Menſis iſte vobis principium menſiũ, primus erit in menſibus anni.* Vide ibi dicta. Poſterior annus erat profanus, ſiue vulgaris, quo vtebantur ad commercia & res ciuiles. Hic inchoabatur ab æquinoctio autumnali, ita vt primus eius menſis eſſet is, cuius nouilunium proximius erat huic æquinoctio, qui hebr. vocabatur *Ethanim*, id eſt, fortis & potens; ſcilicet frugibus & fructibus; chald. *Tiſri*, ac veteri Romanorum Septembri reſpondebat: iam verò noſtro partim Septembri, partim Octobri reſpondet. ita Ioſeph. l. 1. Antiq. c. 4. S. Hier. in c. 1. Ezech. & alij. Duplex annus & menſis Iudæorum.

Iam Lyran. & Vatabl. menſem ſextum hîc intelligunt anni vulgaris, non ſacri, nimirum menſem Niſan, ſiue Martium: ille enim aptiſſimus eſt ad fabricas inchoandas, & vſque ad hiemem per multos menſes continuandas. Verùm dico annum hîc accipi ſacrum, qui incipit à Niſan, ac conſequenter menſem ſextum eſſe *Elul*, qui Romanorum Sextili, ſiue Auguſto, Chriſtianorũ verò partim Auguſto, partim Septembri reſpondet. ita Ioſeph. libr. 1. Antiq. cap. 4. Remig. Albert. Hugo & alij, imò S. Hieron. quia aſſerit ſextum menſem electum ad fabricam, non ſeptimũ; eo quòd ſeptimus plenus eſſet ſolemnitatibus. In Tiſri enim, ſiue in Septembri, celebrabantur feſta Tubarum, Tabernaculorum, Expiationis, &c. quibus operari & fabricare non licebat. Id ita eſſe patet ex eo, quòd Scriptura vtatur anno ſacro: vnde eo vtitur Zacharias, coæuus & ſocius Aggæi cap. 1. verſ. 7. & cap. 7. 1. *In anno quarto*, ait, *Darij regis, in quarta menſis noni, qui eſt Caſleu.* Caſleu enim eſt Nouember. Et Eſdras cap. 6. 14. cùm narraſſet Iudæos obedientes Aggæo ædificaſſe templum, illúdque conſummaſſe anno 6.

Digitized by Google

Darij die 13. menſis Adar, id eſt, Februarij, mox ſubdit verſ. 19. *Fecerunt autem paſcha decima quarta die menſis primi.* q.d. Poſt fabricam templi abſolutam in Februario, mox ſequenti menſe celebrarunt paſcha, putà in Niſan ſiue Martio, qui primus erat menſis anni ſacri, non profani. Quin & Aggæus ipſe idipſum indicat c. 2. 19. dicens. *Pon te corda veſtra ex die iſta in futurum, à die vigeſima & quarta noni menſis: à die qua fundamenta iacta ſunt templi Domini,* &c. *numquid iam ſemen in germine eſt?* Semen autem in Palæſtina germinare ſolet in Nouembri. Is ergo nonus eſt menſis à Niſan, ſiue Martio, qui proinde primus eſt anni, ſcilicet ſacri, non vulgaris. Licèt enim fabrica in genere eſſet res profana & ſeruilis, hîc tamen erat rei ſacræ, putà templi: vnde rebus ſacris in computu menſium annumeratur. Ad rationem Lyrani reſpondendum, Aggæum monuiſſe & mouiſſe Iudæos ad fabricam templi in Auguſto, non in Martio: quia in Auguſto tempus eſt meſſis & frugum, quo Iudæi earum raritatem experiebantur: vnde tunc ex re nata erat tempus maximè congruum & opportunum Aggæo concionari, & aſſignare cauſam huius ſterilitatis, nimirum neglectum fabricæ templi, itáque illos ad eam capeſſendam incitare.

Moral. Idem faciat concionator, vt, cùm peſtis, morbus, bellum, aliáque publica clades à Deo infligitur, tunc populum afflictũ & perculſum acriùs pulſet, incitétque ad pœnitentiam, & vitiorum inolitorum ſeriam emendationem, proponendo eis ſtrages & plagas, quas ob ea Deus immittit, quaſque ipſi valde ſentiunt, ac oſtendendo vnicum eſſe remedium eas euadendi, ſi Deo ſe reconcilient, moréſque corrigant. Inſuper deſtinabat Deus fabricæ templi Auguſtum: quia deſtinabat illam finire quarto anno, putà anno ſexto Darij, in Februario; ad hoc, vt ſequenti menſe Martio poſſent in eo celebrare paſcha, vti Iudæos feciſſe & celebraſſe docet Eſdras lib. 1. cap. 6. 15. Porrò hiems in Iudæa, regione calida, eſt modica, æquè ac Romæ, vbi perenne quaſi eſt ver, vt ait Virgil. 2. Georg. Vnde fabricas non remoratur. Sciebat ergo Deus hoc tempus præcisè requiri, & ſufficere ad conſummandam templi fabricam.

In die vna.] Id eſt, prima. Sic enim ſæpe numerus cardinalis ſumitur pro ordinali, putà vnus pro primo, vti dixi Geneſ. 1. 5. Cœpit ergo Aggæus prophetare & hortari Iudæos die prima menſis Auguſti, itáque Iudæos permouit, vt mox, putà poſt 23. dies, die 24. eiuſdem menſis fabricam inchoarent, vti dicitur cap. 2. 1. ita S. Hieron.

Moral. Moral. aduerte annum, menſem & diem quo verbum Dei excepit Aggæus, tam diſertè ab eo notari, vt diſcamus quanti Dei verba, inſpirationes & monita interna externáque facere debeamus, quibus ipſe nos ad fabricam ſublimiorem templi ſpiritualis in anima noſtra excitat & impellit; adeo vt & diem & horam qua illæ nobis ſuggeruntur, ſtudioſè annotare par ſit: vti multos Sanctorum ea annotaſſe legimus, memores Deum accuratam earum rationem à nobis exacturum in hora mortis & in die iudicij. ita à Caſtro.

In manu Aggæi.] Id eſt, per Aggæum, opera & miniſterio Aggæi. Manus enim cùm ſit organum organorum, ſumitur pro organo, ſiue inſtrumento. Prophetæ ergo vocantur manus Dei: A quia per eos quaſi per manus, Deus negotia ſua tractabat & conficiebat, ſéque populo exhibebat, imò depingebat, iuxta illud Oſee 12. 10. *In manibus Prophetarum aſſimilatus ſum.* ita Theodor. & Lyran.

Myſticè, *in manu*: quia Aggæus non tãtùm lingua & ſermone, ſed & manu, id eſt, opere ſanctáque vita & exemplo, prophetauit. ita Nazianz. oratione 40. in S. baptiſma, per manum Prophetæ, vitæ probitatem accipit, quaſi ea tanta fuerit, vt illa meruerit prophetiam: probis enim actionibus, inquit ibidem Nicetas, meruit Propheta verbum Dei in fidem accipere, quaſi magnum theſaurum ſuæ fidei cõcreditum ad populi vſum expendendum, vt tanquam fidelis diſpenſator & B prudens, *quem conſtituit Dominus ſuper familiam ſuam, det illis in tempore tritici menſuram,* Lucæ 12. 42. ita & Haymo & Hugo, imò S. Hier. *Si voluerimus*, ait, *in nobis fieri ſermonẽ Dei, ſimus Aggæi, id eſt, feſta celebrantes, & non appareamus in conſpectu Dei vacui: ſeminantéſque in ſpiritu, de ſpiritu metamus vitam æternam, vt celebremus ſolemnitatem primitiuorum de operibus noſtris.* Sic Ieſus priùs manu cœpit facere, deinde ore docere, Actor. 1. 1. Ieſum ſecuti ſunt Apoſtoli & viri Apoſtolici, quorum proinde concio erat efficax, quia ex corde procedens ad cor audientium loquebatur, ac quod docebat verbo, monſtrabat exemplo: qui enim ſecùs faciunt quàm dicunt, C ſunt æs ſonans & cymbalum tinniens; aërem verberant, non corda ſauciant. Latronem de iuſtitia, inceſtum de caſtitate, ebrium de ſobrietate diſputantem ridemus & aſpernamur: ita & quemuis ea patrantem vel appetentem, quæ vitanda proclamat. Præclarè S. Bernard. ſerm. 18. in Cant. ſeptem gradus ad ſuggeſtum requirit. Primus, eſt contritio; ſecundus, deuotio; tertius, pœnitentiæ labor; quartus, pietatis opus; quintus, orationis ſtudium; ſextus, contemplationis otium; ſeptimus, plenitudo dilectionis. S. Gregor. libr. 10. Moral. Docere, ait, & non facere, non ſolùm nihil lucri, ſed etiam damni plurimum affert. Grandis enim D condemnatio eſt componenti quidẽ ſermonem ſuum, ſed opere negligenti. Idem libr. 5. in libr. 1. Reg. cap. 14. *Quid eſt,* ait, *quòd apparere Ionathas Philiſthæis cum armigero dicitur, niſi quia doctor ipſe prior debet bonum oſtendere, quod alios contendit edocere?* Idem libr. 21. Moral. cap. 8. *Doctoris,* inquit, *progenies eradicatur, quando is qui per verbum naſcitur, per exemplum necatur: quia quẽ lingua vigilans gignit, vita negligentia occidit.* Imò Ariſtoteles aſſerit ab his qui non perinde viuunt vt loquuntur, tolli & interimi veritatem. Seneca autẽ, Nullos, inquit, peiùs mereri de omnibus mortalibus iudico, quàm qui Philoſophiam velut aliquod venale artificium didicerunt, qui aliter viuunt quàm viuendum eſſe præcipiunt. Exempla enim inutilis diſciplinæ circumferunt: doctores ſunt humilitatis, ſed duces ſuperbiæ: ore laudant humilitatem, obedientiam, reſignationem, charitatem, vt vtilem, facilem, iucundã; ſed factis contrarium, longéque potentiùs inculcant, quocirca tam verbis facta, quàm factis verba ſua condemnant, ac contra ſe proferunt ſententiam, ideóque in die iudicij toties ex ore ſuo iudicabuntur, quoties alios ad humilitatem, charitatem, &c. hortati fuerint. *Propter quod*, inquit Apoſtolus Rom. 2. 1. *inexcuſabilis es, ô homo omnis qui iudicas: in quo enim iudicas alterum, teipſum condemnas.* Quare, inquiet Dominus, enarraſti iuſtitias meas, & aſ-

Cõcionator prædicet tam manu quàm ore.

Gentilium gnomæ.

ſum

ſumpſiſti teſtamentum(legem)meũ per os tuum? tu verò oderas diſciplinam, & cũ adulteris portionem tuam ponebas. pſal.49. Denique Chriſtus Dominus Matth.5. verſ.19. *Qui fecerit*, inquit, *& docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum.*

Zorobabel cuius filius?

Ad Zorobabel filium Salathiel.] Dices, Zorobabel fuit filius Phadaiæ, vt patet 1. Paral.3.17. quomodo ergo hîc dicitur filius Salathiel? Primò, S. Hieron. quæſt. in Paral. reſpondet Salathielem fuiſſe binomium, & alio nomine vocatum Phadaiam. Verùm eo loci Scriptura hoſce duos diſtinguit, facitque diuerſas perſonas, ait enim verſ.17. *Filij Iechoniæ fuerunt Aſir, Salathiel, Melchiram, Phadaia.* Secundò, Vatablus, cenſet Zorobabel patrem habuiſſe Phadaiã, auum verò Salathielem: vocari ergo hîc eius filium, id eſt, nepotem. Vnde locum Paralip. iam citatum ſic ex Hebræo vertit, *filij Iechoniæ Aſir, & Salathiel filius eius, Melchiram quoque & Phadaia*, ſicque exponit, q.d. Filij, id eſt, poſteri, Iechoniæ fuerunt hi, Aſir, cuius filius fuit Salathiel, qui fuit pater Melchiram & Phadaiæ. Verùm obſtat, quòd in Paralip. texatur genealogia Patriarcharum Iſraël preſsè & præcisè: voce ergo *filij*, propriè dicti & proximi ibi intelliguntur, non nepotes & poſteri. Tertiò, Arias reſpondet Zorobabel filium naturalem fuiſſe Phadaiæ, ſed adoptatum à Salathiele. Verùm Matth.1.12. expreſſè dicitur: *Salathiel genuit Zorobabel*: fuit ergo eius pater per generationem, non adoptionem.

Dico ergo, Phadaiam fuiſſe fratrem Salathielis, ex Iechonia patre, vt patet ex verbis Paralip. iam citatis, ac proinde vtrumque filio à ſe genito idem impoſuiſſe nomen, Zorobabel, vti fratres facere ſolent, cõiunctionis & neceſſitudinis ergo. Zorobabel ergo noſter filius Salathiel, alius eſt à Zorobabele filio Phadaiæ: ille enim huius eſt patruelis, ſiue conſobrinus: vnde & diuerſi vtriuſque filij memorantur: ille enim genuit Abiam Matth.1.13. hic verò genuit Moſollam & alios, qui recenſentur 1.Paral.3.19.

Etyma Zorobabelis quatuor.

Symbolicè, Zorobabel dictus eſt Primò, quaſi זרוע בבל *zarua babel*, id eſt, ſatus & genitus in Babylone, inquit S.Hieronym. Secundò, quaſi dicat, ורב בבל *zu rab babel*, id eſt, iſte magiſter, vel princeps in Babylone. ita idem. Tertiò, q. d. זרע בבל *zara babel*, id eſt, diſpergens Babylonem, id eſt, confuſionem: vel quaſi זור בבל *zur babel*, id eſt, expreſſio, aut calcatio, aut ventilatio, aut alienatio confuſionis, inquit Pagnin. in Interpr. nom.Hebr. Sicut enim Ioſue ex deſerto, ita Zorobabel ex Babylone Iudæos reduxit in terrã promiſſam. Vnde vterque fuit typus Chriſti, qui nos è confuſione peccati ducit ad Eccleſiam militantem & triumphantem. Quartò, addit S. Hieron. Zorobabel hebr. idem eſſe quod fluxus adiacens, cui contrarius eſt Iezabel, id eſt, fluxus vanus, vel fluxus menſtruatæ, qui immunditiem ſonat; ſicut & Zabulon fluxus noctis interpretatur. Relinquentes ergo, inquit, fluxum mundi, vanum, ſordidum & tenebroſum, ſequamur fluxum Ieſu, qui nobis expoſitus ad bibendum, è largiſſimo fonte ſe præbet, dicẽs: Si quis ſitit veniat ad me, & bibat. Et hunc poterimus bibere, cùm petierimus à Patre, iuxta id quod legitur: Petite, & dabitur vobis. Salathiel quippe interpretatur petitio Dei. Hucuſque S.Hieron.

Ducem Iuda.] Deſiit regnum & ſtirps regia Iudæ in Iechonia rege, qui fuit pater Salathiel, & A auus Zorobabel. Vnde de eo audiuit à Deo Ieremias c.22.30. *Scribe virum iſtum ſterilem.* Cauſam ſubdit: *Nec enim erit de ſemine eius vir, qui ſedeat ſuper ſolium Dauid.* Porrò Salathiel mortuus eſt in Babylone ante ſolutam captiuitatem. Iudæi ergo data libertate per Cyrum, redeuntes in Iudæam ducem ſibi conſtituerunt eius filium, putà Zorobabel, æquè ac Ieſum filium Ioſedec pontificis, teſte Ioſepho lib.11. Antiq.4. & innuit hîc Aggæus. Porrò in ducatu, id eſt, in dignitate & præeminentia ducali, potiùs quàm in regimine & imperio, nam regimen ſummum & ducale erat penes pontifices, inquit Ioſeph, & ex eo S. Hier. in locum citatum Ieremiæ) ſucceſſerunt ei filij & poſteri vſque ad Chriſtum. Vnde Nehemias c.5. B 15. *Duces primi*, inquit, *qui fuerunt ante me, grauauerunt populum.* Ita S.Aug.lib.18.de Ciuit. c.45. Cyril.lib.8.contra Iulian. Ambroſ.lib.3. in Lucã, Iuſtin.contra Tryphon. Euſeb.libr.3. Demonſtr. c.2.& alij.

Et ad Ieſum, filium Ioſedec, ſacerdotem magnũ.] Id eſt, ſummum, putà pontificem. Saraias enim pontifex, qui in excidio Hieroſolymæ occiſus eſt à Nabuchodonoſor 4.Reg.25.18. genuit Ioſedec, & Ioſedec Ieſum, 1.Paral.6.14. Porrò Eſdras pariter fuit filius Saraiæ pontificis, ac conſequenter frater Ioſedec, & patruus Ieſu. Ex Ieſu prognatus eſt Ieddoa, ſiue Iaddus, 2.Eſdræ 12. C 10. quem veneratus eſt Alexander Magnus, teſte Ioſepho. Ieſus hic in pontificatu nomine & ſanctitate, æquè ac in reductione populi, fuit typus Ieſu Chriſti. Vnde à Zacharia cap.3.1. vocatur *ſacerdos magnus*, viſúſque eſt cum angelo ad luctam ſtare contra Satanam. Sic omnes Antiſtites Chriſto comparati, parui ſunt, typi & vmbræ dumtaxat, imò nihil, ait S.Hieron. De vtroque ſic ſcribit Eccleſ.c.49.13. *Quomodo amplificemus Zorobabel? nam & ipſe quaſi ſignum in dextera manu: ſic & Ieſum filium Ioſedec? qui in diebus ſuis ædificauerunt domum, & exaltauerunt templum ſanctum Domino, paratum in gloriam ſempiternam.* D Eandem laudem iure tribuamus hodie ſimilibus piis principibus, qui templa & monaſteria conſtruunt & dotant, vt in iis Deus à multis colatur & celebretur.

Porrò tres Prælati inſignes, nomen Ieſus adepti ſunt, iique in triplici ſtatu principes, ſcilicet primus Ioſue, qui fuit dux populi in terram promiſſam. Ioſue enim idẽ eſt quod Ieſus: vnde Ieſus vocatur à Septuag. Philone & Græcis. Secũdus, Ieſus filius Ioſedec ſummus pontifex. Tertius, Ieſus Sirach, auctor Eccleſiaſtici, doctor Synagogæ. Hi tres typi fuerunt Ieſu Chriſti, eiúſque triplicem prælaturam adumbrarunt. Chriſtus enim eſt ſummus, Primò, Princeps; Secũdò, Pontifex; Tertiò, Propheta & Doctor Eccleſiæ: vnde eſt filius Ioſedec, id eſt, iuſtitiæ Dei. Ipſe E enim eſt iuſtitia ſempiterna, vt ait Daniel cap.9. 14. qui iuſtificat impios, & in iuſtitia iudicat pauperes & manſuetos terræ, Iſaiæ 11.4. Porrò ſicut Ieſus cum Zorobabel reædificauit templum à Chaldæis deſtructum, ita Ieſus Chriſtus reædificauit in reſurrectione templum corporis ſui à Iudæis exciſum & occiſum, vt ipſe eis prædixit Ioan.2.19. *Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud.* Cúmque Iudæi non intelligentes mentem & templum eius, replicarent: *Quadraginta ſex annis ædificatum eſt templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud?* reſpondet Euangeliſta, ſubditque: *Ille autem dicebat de templo corporis ſui.*

Tres Ieſus typi Ieſu Chriſti triplices.

Digitized by Google

ſui, à ſe reſtaurando reſurrectione. *Cùm ergo reſurrexiſſet à mortuis, recordati ſunt diſcipuli eius, quia hoc dicebat, & crediderunt ſcripturæ & ſermoni quem dixit Ieſus:* quia eum iam videbant impletum. Simili modo reſtaurauit Chriſtus templum myſticum & politicum, putà Eccleſiam infidelitate & gentiliſmo deſtructam.

Verſ. 2. *Populus iſte.*] Cui vos ô Zorobabel & Ieſu præſidetis. Nota, Propheta ſermonem dirigit ad principes, & tamen directè non eorum, ſed populi ſocordiam accuſat, tum vt eos coram populo honoret, doceátque eorum peccata publicè non eſſe carpenda, ſed priuatim, ne & eis auctoritas adimatur, & populus ad ipſis rebellandum concitetur: tum vt oſtendat directè hanc culpam fuiſſe populi, quem coram principibus ſuis arguit, vt iis quaſi teſtibus oculatis conuictus erubeſcat, pœniteat & obediat Deo, inquit Theodor. indirectè verò hanc culpam afflare ipſos principes, vtpote quorum ſit populum ad opus hoc Dei vrgere. Rarò enim Prælatus liber eſt à culpa ſubditorum, eo quòd vel illi conſentiat, vel diſſimulet, & cùm poſſit non coërceat, inquit ex Alberto noſter à Caſtro: quamquam exigua vel nulla hîc fuerit culpa Zorobabelis & Ieſu, vt mox patebit, & aſſerit S. Hieron. Theodor. Arias & Vatabl. Imitentur hoc concionatores, vt, cùm publicum reipub. vitium coram magiſtratu accuſant, directè non ipſum, ſed populum accuſent: hoc ipſo enim ſat intelligit magiſtratus, indirectè ſe quoque accuſari, quidque ſui ſit muneris & officij animaduerterit: nec indignatur; ſed laudat concionatoris prudentiam, modeſtiam & reuerentiam, vtpote qui ipſorum honori conſulat, ipſiſque animos & auctoritatem addat, ad hoc vitium è republica extirpandum.

Rarò Prælatus liber à culpa ſubditorum.

Nondum venit.] Dicunt id, tum quia videbant Sanaballat & Samaritas apud Cyrum & Cambyſem, hucuſque fabricam templi impediuiſſe: hinc verſi in ſocordiam, illam neglexerunt. ita S. Hieron. Theodor. Lyran. & alij. Tum quia 70. anni deſolationi templi à Deo præſtituti, necdum erāt euoluti, inquit S. Hieron. & R. Dauid, quos citaui verſ. 1. Hi enim 70. anni finiti ſunt anno ſecundo Darij, quo hæc vaticinatus eſt Aggæus.

Hiſtoria Zorobabelis apud Darium.

Vbi Nota hiſtoriam rei geſtæ, quæ magnam huic loco lucem affert, narrari lib. 3. Eſdræ 4. verſ. 42. & ſeq. nimirum, quòd Zorobabel cum duobus ſociis cuſtos corporis Darij, coram illo propoſuerit problema, quidnam eſſet in orbe fortiſſimum, ac primus eorum reſponderit: *Forte eſt vinum;* ſecundus, *Fortior eſt rex;* tertius, putà Zorobabel, *Fortiores ſunt mulieres, fortiſſima autem eſt veritas.* Hic ea de re perorando, tulit palmam. Vnde à Dario iuſſus petere quidquid vellet (ſe enim daturum) petiit, vt rex votum olim à ſe nuncupatum exſolueret. Votum hoc erat, ſe, ſi rex crearetur, templum Deo in Ieruſalem ædificaturum. Darius oſculatus eum annuit, eúmque cum Iudæis remiſit in Ieruſalem cum præſidio mille militum, deditque litteras ad præfectos, vt fabricam templi iuuarent, & datis ſumptibus curarent. Rediit ergo è Babylone Hieroſolymam Zorobabel anno ſecundo Darij menſe primo, putà Niſan, vt dicitur 3. Eſdræ 5. 6. cœpitque populum hortari ad fabricam templi. Verùm cùm populus præteritarum difficultatum memor, non ſatis crederet Zorobabeli aſſerenti Darium fauere, imò iubere fabricam templi, ideóque per ſex menſes vſque ad Auguſtum opus diſtuliſſet; cœpit Aggæus eodem menſe ſexto vaticinari, ac eorum diffidentiam & negligentiam accuſare, hortaríque vt opus inchoarent. Deum enim id velle: vnde eum affuturum, & curaturum vt nec Darius, nec Samaritæ, nec quis alius opus impediret. Prophetæ credidit populus, præſertim cùm ex nouis Darij litteris, quæ recitantur 1. Eſdræ 6. cognouit Darium prorſus idem velle. Quare ſtrenuè opus aggreſſus, illud perfecit poſt quatuor annos & quinque menſes, putà menſe Adar, id eſt, Februario, vti ibidem enarrat Eſdras.

Tropol.

Tropol. Cùm quem lapſum videris cogitare de pœnitentia, *vt ædificet*, inquit S. Hieron. *templum per pudicitiam, quod per libidinem antè deſtruxerat, & tamen diem de die trahere, dic ad eum: Verè & tu es de populo captiuorum, & tu dicis: Nondum venit tempus domus Domini ædificandæ. Qui ſemel decreuit inſtaurare templum Dei, huic omne tempus aptum eſt ad ædificandum, nec rex diabolus poteſt impedire, nec hoſtes per circuitum, nec pietas ſimulata parentum, affinium, liberorum. ſtatim vt conuerſus inclamaueris nomen Domini, dicet: Ecce adſum.* Et inferiùs: *Omne tempus quo habitatio vallis* (alludit ad Septuag. qui pro *domibus laqueatis*, vertunt, *conuallibus*) *eligitur, vel ſeruimus deliciis, importunum eſt. Vnde & Stoici dixerunt, tempus eſſe correctionis. Omne enim tempus, in quo non virtutibus, ſed vitiis deſeruimus, perit, & quaſi non fuerit reputatur in nihilum. Si quis ergo de nobis vel in conualle habitat, vel in voluptate & luxuria ſæculari ſuam conſignat domum, iſte templum Deo non ædificat, nec habet Dominus in eo vbi caput ſuum reclinet.* Omne ergo tempus nobis debet eſſe menſura motus, non quietis; negotij, non otij; virtutis, non vitij: alioqui perditur irrecuperabiliter, & cum ipſo otio vitióque perit, imò punitur acriter. Sic Barlaam apud Damaſcen. in Hiſtor. roganti Ioſaphat, quotnam eſſet annorum? reſpondit 45. quia licet, inquit, 70. vixerim, tamen 45. tantùm Deo vixi: vnde hos ſolos annos vitæ computo, cæteros quos in vanitate tranſegi, mortis fuiſſe cenſeo, ideóque eos non numero, quos me perdidiſſe æſtimo & deploro. Idem viderunt Gentiles. Theophraſtus ſemper habebat in ore: *Nullum eſſe ſumptum pretioſiorem tempore. Solum enim hoc recuperari non poteſt, & tamen vulgò nihil vilius habetur tempore.* ita Laërt. lib. 5. Simonides interrogatus: *quantum temporis vixiſſet? Tempus quidem,* inquit, *exiguum, annos autem multos.* ita Stobæus ſerm. 96. Plutarch. in vita Antonij: *Temporis,* ait, *iactura damnoſiſſima.* M. Varro dicere ſolebat, nullam iacturam eſſe grauiorem, præſertim ſcienti, quàm temporis. Seneca ad Lucil. *Omnia, mi Lucili, aliena ſunt, tempus tantùm noſtrum eſt: in huius rei vnius, fugacis ac lubricæ, poſſeſſionem natura nos mittit.* Ouidius:

Tempus eſt menſura, non otij, ſed pij negotij.

Gnomæ de pretio temporis.

Vtendum eſt ætate, cito pede labitur ætas:
Nec bona tam ſequitur, quàm bona prima fuit.

Meritò ergo monet Sapiens: *Fili conſerua tempus, & deuita à malo.* Eccleſ. 4. 23. Et Apoſt. *Videte fratres, quomodo cautè ambuletis, non quaſi inſipientes, ſed vt ſapientes, redimentes tempus.* Epheſ. 5. 15. Vide ibi dicta.

Verſ. 3. *Et factum eſt verbum Domini.*] Videtur hîc eſſe noua prophetia ad populum, cùm prior fuerit ad principes, vti cenſent S. Hieron. Arias & Vatabl. aut potiùs prioris continuatio. Priori enim nihil vaticinatus eſt, ſed tantùm recenſuit dictum populi, ſcilicet nondum eſſe tempus ædificandi templi. Huic dicto hîc vaticinando reſpondet, illúdque

que

Digitized by Google

quę confutat; atque vt confutationi ſuæ pondus addat, repetit iteratque ſe hæc non fingere, nec edicere ex ſuo cerebro, ſed ex mente & ore Dei, præſertim quia ipſe iuuenis erat. Nuper enim redierat iuuenculus Babylone, vti ait Epiphan. in eius vita. Eadem de cauſa Prophetæ in ſuis minis & oraculis crebrò iterant & inculcant illud: *Hæc dicit Dominus.* quà te moraliter docent, quanti Dei verbum facere, quámque ab ore Dei pendere debeamus, vt illud iugiter in ore habeamus, illud reuereamur, illud ruminemus, eructemus & celebremus, cum illo perpetim diſſuauiemur. Prophetia ergo non eſt hominis, ſed Dei verbum & oraculum.

Tropol.

Vers 4. *Numquid tempus vobis eſt vt habitetis in domibus laqueatis, & domus iſta deſerta.*] Hîc incipit prima Aggæi prophetia. *laqueatis*, id eſt, fornicatis, concameratis, fornice, ſiue teſtudine tectis: hoc enim ſignificat Heb. ספונים *ſephunim*; Chald. *quæ tectæ ſunt tabulatis cedrinis*; LXX. κοιλοςάθμοις, id eſt, concauis, aut potiùs, vt S. Hieron. interpretatur, *deorſum poſitis & in conualle demerſis*; Ambroſ. lib. 3. epiſt. 12. vertit, *cælatis*. Solent enim fornices domorum illuſtrium & templorum variis picturis & cælaturis exornari, vti Romæ in pleriſque baſilicis factum videmus. Eſt argumentum à minori ad maius, q. d. Vobis ſuppetit tempus, animus & ſumptus ad conſtruendas vobis domos, non tantùm neceſſarias, ſed & delicatas ac pretioſas, putà cælatas & laqueatas: ergo multò magis tempus, animus & ſumptus vobis ſuppetere debet ad ædificandam domum Dei, quæ planè diruta eſt. Vultiſne vt Deus habitet in pauimento ventis & pluuiis expoſito, vos verò in domibus egregiè & eleganter tectis? Itáne vos veſtra commoda Deo antefertis? Itáne ſinitis eum degere incommodiſſimè, dummodo vos lautè degatis & viuatis? *Itáne habitaculum meum, in quo fuerunt Sancta ſanctorum, & Cherubim, & menſa propoſitionis, pluuiis rigabitur, ſqualebit ſolitudine, æſtu torrebitur?* ait S. Hieronymus.

In fabrica vrbis primò erigendum eſt templū.

Docet hîc Deus, fidelibus primam debere eſſe curam templi & ſacrorum, ac, cùm reſp. vel vrbs noua erigitur aut reſtauratur, primò erigendum eſſe templum, & cultum Dei ſtabiliendum. Ita fecit Salomon, qui priùs ædificauit domum Deo, deinde ſibi, 3. Reg. 6. 1. iuncto cap. 7. 1. Ita & Dauid pſalm. 131. 3. *Si introiero*, inquit, *in tabernaculum domus meæ: ſi aſcendero in lectum ſtrati mei: ſi dedero ſomnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem, donec inueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob.* Ita Moſes in Sina formans remp. & Eccleſiam Hebræorum legibus à Deo acceptis, ante omnia fabricauit tabernaculum, quaſi mobile templum Deo, cum arcâ, Cherubim, &c. idque iuſſu Dei, Exodi 25. & ſeq. Ita Conſtantinus Magnus Imper. mox vt Imperium antè gentilitium, nunc Chriſtianum, Chriſtianus ipſe adminiſtrare cœpit, ante omnia baſilicas auguſtiſſimas, Lateranenſem S. Saluatoris, Vaticanam S. Petri, Oſtienſem S. Pauli, Veranam S. Laurentij, aliáſque plurimas Deo in honorem Sanctorum exædificauit. Illum in hac pietate ſecuti & æmulati ſunt eius ſucceſſores, Gratianus, Theodoſius, Honorius, Marcianus, Carolus, &c. qui proinde opibus, victoriis, regnis à Deo dotati & ditati feliciter, æquè ac iuſtè & religioſè Imperium adminiſtrarunt, illúdque firmarunt & amplificarunt.

Idem fecere Gentiles.

Idem lumine & duce natura viderunt Gentiles, licet eo ad ſua idola, vtpote idololatræ, abuſi ſint. Romulus Romæ conditor, cum primis vrbis fundamentis, templa Ioui Statori & Feretrio dedicauit, teſte Liuio lib. 1. Numam Pompilium, qui Romulo ſucceſſit, ſcribit Plinius de viris Illuſtribus c. 2. ferum populum *religionis inſtitutione & vtilibus legibus domuiſſe, regnúmque ita firmaſſe, vt pendente eius regno nemo illi bellum moueret.* Romanus verò Senatus, inquit M. Varro, ita magni religionem fecit, vt quotieſcumque à magiſtratu coactus ille eſſet, hoc ipſum quod primò proponebatur, ad religioné pertineret, nullâque quamquam grauior cauſa, vel quæ celeritatem requireret, morem hunc anteuerteret. Nimirum eo reſpectu, quòd *religio & timor Dei ſolus ſit, qui cuſtodit hominum inter ſe ſocietatem*, vt ait Lactant. lib. de Ira c. 12. *quódque omnia proſpera eueniant colentibus Deum, aduerſa ſpernentibus*, vt ait Liuius lib. 5. Hinc Cyrus apud Xenophontem lib. 8. Cambyſem filium admonet, vt nihil publicum vel priuatum agat, niſi priùs ad Deum confugerit (noțent hoc & imitentur Principes Chriſtiani) & niſi priùs eius voluntatem agnouerit: quia mundus, inquit, erroribus eſt refertus: Deus verò, vt qui ſemper fuit, præſentia, præterita & futura agnoſcit & moderatur: atque inuocatus preces exaudit eorum, qui religionem & pietatem colunt, ac multis ſignis eis quid agere debeant, oſtendit. Quocirca Cicero lib. 1. de Natura deorum: *Pietate*, inquit, *erga Deum ſublata, fidem & humani generis ſocietatem tolli neceſſe eſt, & iuſtitiam virtutum omnium excellentiſſimam.* Et Silius lib. 4.

Prima ſcelerum cauſa mortalibus ægris,
Naturam neſcire Deûm.

Euertentes tēpla euerterūt Reſp.

Ex aduerſo templorum & ſacrorum euerſores, euerterunt pariter Remp. æquè ac ſe ſuámque ſtirpem. Antiochus Epiphanes, templi Iudæorum profanator, fœda lue à Deo percuſſus, ſerò Numinis vindictam agnouit, dixitque: *Iuſtum eſt Deo ſubiici, & mortalem paria Deo non ſentire*, 2. Machab. 9. Conſtantius Arrianus Imper. qui templa orthodoxis eripuit, & Arrianis tranſcripſit, à Iuliano Apoſtata, quem, vtpote cognatum, collegam imperij deſignarat, imperio & vita penè priuatus, tandem ſacro igne percuſſus interiit, vti narrat Pompon. Lætus in eius vita. Iulianus, qui ex templis idolia facere deſtinabat, in prælio aduerſus Perſas ſagitta cælitus ictus, occubuit, vti narrat Aurelius Victor in eius vita. Valens Arrianus, Conſtantij in ſcelere aſſecla, à Gothis fuſus in tugurium ſe abdens, ibi ab iiſdem concrematus eſt. Conſtantinus Copronymus, id eſt, ſtercorarius, qui vti ſtercore ſuo baptiſterium dum baptizaretur, ita & ſordibus hæreſis ac ſacrilegij ſui fœdauit Eccleſiam, fœda lue percuſſus, putidam animam exhalauit. Plura, ſi voles, vide apud Thomam Bozium lib. 22. de Signis Eccleſiæ.

Patrum noſtrorum memoria Henricus VIII. Angliæ rex, ſchiſmatis Anglicani fax & auctor, qui monaſteria & eccleſias, ac nominatim opulentam illam S. Thomæ Cantuarienſis baſilicam expilauit, vel diruit, adeo vt de Anglia ſæculò præcedenti ſcripſerit Poëta:

Millia dena vnus templorum ſuſtulit annus.

Henricus inquam, ad pauperiem redactus, corpore ita intumuit, vt alter Bacchus videretur, ac moriturus pateram vini aſtantibus præbibens: *Omnia*, inquit, *perdidimus amici.* Ita deſperabundus ſacrilegam animam effudit, vti refert Nic.

Digitized by Google

Nic.Sanderus in Schiſm.Anglic.& alij.

Tropol.S.Ambroſ.in hunc Aggæi locum ſcribens,per domos cælatas accipit hypogæa, & voluptatum gurguſtia : talia enim ſunt hypogæa,id eſt,ſubterranea habitacula : *Qui enim*,inquit,*infra terram habitant,non poſſunt ædificare templum Dei, & dicunt:Non venit tempus ædificandi domum Domini : ſimul quia luxurioſorum eſt hypogæa quærere, captantium frigus æſtiuum, eo quòd reſoluti delicijs æſtus aliter ferre ac tolerare non queant, & ideo requirant vmbroſa penetralia:vel quòd deſidioſi ignaua ſub terris agant otia : deinde quòd tenebroſa illos & opaca delectent magis, quibus operiri flagitia ſua, credant,ſecundum illud Eccleſ.23.Tenebræ circumdant me, & parietes, quem vereor? Sed fruſtrà hoc* B *ſperant,cùm profunda abyſſi & abſcondita Deus cernat. At non Elias in hypogæis, non Eliſeus habitabant;ſed in ſuperioribus*, &c. *Ergo Sancti aſcendunt ad Dominum, flagitioſi ad vitia deſcendunt : Sancti in montibus,criminoſi in vallibus. Deus enim montium eſt, & non Deus vallium.* Et mox : *Quomodo enim poſſunt tales homines templum ædificare, qui quaſi feræ ac beſtiæ in ſpelæa ferarum, & beſtiarum latibula ſeſe recepiant, atque in foueas ſe ſerpentum more demergunt, & conſuetudine fraudulentæ vulpis infodiunt?*

Vers. 5. *Ponite corda veſtra ſuper vias veſtras.*]*Vias* vocat opera,eorúmque ſucceſſum & fructum. q. d. Attenta mente perpendite opera veſtra, ſcilicet ſeminandi,laborandi, comedendi, bibendi, veſtiendi,negotiandi;quòdque ex eis paruum tuleritis fructum,ſcilicet paruam meſſem,paruum lucrum,paruam refectionem & calefactionem,tum hoc anno(erat enim iam Auguſtus & meſſis)tum præcedentibus à Cyro hucuſque:ac ſimul examinate cauſam huius infelicis ſucceſſus, cur videlicet omnia veſtra infauſta ſint & infeliciter cadant : ac inuenietis non eſſe aliam, quàm negligentiam veſtram in inſtaurando templo. ita Lyran.Vatabl.Arias & alij. q.d. Conſiderate quanta mala ſitis paſſi ob veſtram iſtam ſocordiam; quocirca exinde ponite Secundò, corda in vias veſtras,ac diſcite quantum inter curam rerum diuinarum & earundem incuriam interſit. ita S. Hieron. Ac Tertiò, ponite corda, id eſt,adiicite mentes, & applicate animum, vt incuriam hanc maiore cura & ſtudio compenſetis, vt tanto ſitis in fabrica hac diligentiores,quanto hactenus fuiſtis negligentes.Sic enim ſeſe explicat verſ. 7. dicens:*Ponite corda veſtra ſuper vias veſtras : aſcendite in montem,portate ligna*,&c.

Aliter Pagnin. prius enim verbum vertit per præteritum, poſteriora per futurum : *Seminaſtis*, inquit,*multum,& inferetis parum:comedetis,& non ſaturabimini : bibetis,& non inebriabimini:induetis vos,& non calefacietis vos:& qui ſe locauerit mercede, locabit ſe mercede qua erit, ac ſi poneret eam in ſacculo pertuſo*.q. d. Ponite corda veſtra, & conſiderate non tantùm vias & actiones veſtras præteritas,ſed & futuras, vt ex vtriſque cum euentu ſuo collatis, per experientiam diſcatis meum hoc oraculum eſſe verum,& ex Deo. Nam ex iis quæ ſeminaſtis,parum meſſis colligetis:ex cibo & potu non ſaturabimini:ex veſtibus non calefietis:ex laboribus non diteſcetis, quamdiu in hoc domus Dei neglectu perſiſtetis. Et ſic ex Hebræo verti poteſt : ibi enim verba ſunt modi infinitiui, quæ ita ſonant : *Seminaſtis multum, & inferre*(in horrea)*parum:comedere, & non ad ſatietatem : bibere, & non ad ebrietatem:veſtire, & non calefieri : mer-*A *cedes congregans, congregans in ſacculum pertuſum.* Qui infinitiui & per præteritum verti poſſunt, vti vertit noſter,Septuag.& Tigurina; & per futurum,vti vertit Pagnin.& per præſens, vti vertit Chaldæus,dicens:*Seminatis multa,& educitis modicum : comeditis,& non ſatiamini : bibitis, & non inebriamini : induimini, nec caleſcitis:qui operas ſuas locat,mercedem reportat maledictionem*, putà infelicitatem,inopiam & penuriam; ſicut ex aduerſo iuſti ex laboribus ſuis referunt benedictionem,id eſt,rerum copiam & abundantiam. Licet enim in Chaldæo ſint participia præſentis temporis, non verba, tamen hæc æquiualent verbis eiuſdem temporis, vti & apud Hebræos : quia vtrique carent verbis præſentis temporis, & pro eis vtuntur B participiis,vt dicant:*Seminantes multa,& educentes modicum*, pro eo quod nos dicimus, *Seminatis multa,& educitis modicum*,&c.Plenus erit ſenſus, ſi omnia tria tempora complectamur : quamdiu enim culpa,tamdiu durat & pœna. Propheta ergo ita recenſet præterita & præſentia mala, vt ſimul minetur & futura,ni mores mutent,& pigritiam diligentia compenſent. Has calamitates eis minatus erat Moſes Deuter.28.38.

Symbol.S.Hieron.q.d. *Habuiſtis hucuſque corda veſtra vitiis ſeruientia ſine ordine, ſine præceptore,quocumque trahebant deſideria pergentes. Nunc autem Dominus vobis præcipit, vt ordinetis in ſe charitatem, & ponatis corda veſtra ſuper vias ve-* C *ſtras,vt nihil abſque iudicio & conſideratione faciatis,ſed ſemper ante pedes veſtros legalis lucerna præcedat,& dicatis : Lucerna pedibus meis lex tua, & lux ſemitis meis.* Cor enim,quia non ſedes,vt aliqui Phyſici voluerunt; ſed origo(ex corde enim oriuntur ſpiritus animales, qui menti, rationi & contemplationi deſeruiunt)& ſymbolum eſt ſenſus communis, rationis, prudentiæ & ſapientiæ, vti oſtendi Ezech.36.26.hinc pro iis in Scriptura ſumitur. Symbol.

Tropol.S.Gregor.homil.10.in Ezech. *Multum*,inquit,*cordi ſuo ſeminat, ſed parum infert, qui de mandatis cæleſtibus, vel legendo, vel etiam audiendo multa cognoſcit, ſed negligenter operando pauca fructificat.Comedit, & non ſatiatur,qui verba Dei audiens, lucra vel gloriam ſæculi concupiſcit.* D *Bene autem non ſatiari dicitur,qui aliud mandit,& aliud eſurit. Bibit,& non inebriatur, qui ad vocem prædicationis aurem inclinat,ſed mentem non mutat. Solet enim per ebrietatem bibentium ſenſus mutari.* Vide & Haymonem in hunc locum. Tropol.

Et intuliſtis parum.] Hoc & plura Iudæis comminatus fuerat Dominus Leuit.26.ſi Deum Deíque cultum negligerent. Notent hoc agricolæ, diſcántque ſe parum fructuum ex ampla ſemente ſubinde colligere, quia neglexerunt Dei templum,Miſſas,feſta, inuocationem & cultum : qua de re extant exempla luculenta in vitis Sancto- E rum. Deus enim punit fame & pauperie neglectum ſui & ſacrorum,ac multò magis tropol.punit neglectum ſanctificationis animæ, quam in templum Dei virtutibus conſtruere & ornare debemus.ita S.Hieron.& Theodor.

Comediſtis,& non eſtis ſatiati.] Hoc rurſus eis comminatus erat Dominus Leuit.26.26.*Comedetis, & non ſaturabimini. Qui verò ſanctus eſt*, ait S.Hieron.*vſque ad ſatietatem comedet, & explebitur in illo quod ſcriptum eſt*,Prouerb.13.25. *Iuſtus comedens replet animam ſuam : venter autem impiorum inſaturabilis.*

Bibiſtis,& non eſtis inebriati.] Id eſt,ſatiati,refecti,

Digitized by Google

fecti, exhilarati. Sic fratres Ioſeph in eius conuiuio dicuntur inebriati cum eo, id eſt, ſaturati & hilares effecti, Geneſ. 43. 34. Sic & Cant. 5. 1. *Bibite & inebriamini, chariſſimi.* Pſal. 35. 9. *Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ*, id eſt, ita replebuntur & exhilarabuntur, vt videantur eſſe ebrij. Vnde explicans ſubdit: *Et torrente voluptatis tuæ potabis eos.* Porrò cauſa cur bibentes non ſint ſatiati, fuit, partim quia parum vuarum & vini collegerunt, partim quia vuæ fuerunt euanidæ & exſuccæ, ac villum dederunt, non vinum. fortè etiam, quòd Deus iratus vino, æquè ac pani, vim & vigorem nutriendi ſatiandíque ademerit, non concurrendo cum eis ad nutritionem & ſatiationem, idque in pœnam peccati Hebræorum. Eædem cauſæ ſunt cur veſtibus non ſint calefacti.

Ebrietas ſpiritalis quæ?

Symbol. S. Hieron. Peccatores vino ſapientiæ & gratiæ Dei deſtituti ſitiūt, iuſtus verò eo abundans inebriatur, *qui poteſt dicere ad Dominum: Calix tuus inebrians quàm præclarus eſt? pſalm. 22. & inebriatur cum Noë: & licet in Ægypto conſtitutus, tamen in conuiuio Ioſeph cum Patriarchis & fratribus vino madet: iſte præ magnitudine lætitiæ & quotidiano gaudio, cum Apoſtolis verſus in exſtaſin, appellabitur muſto plenus.* Actor. 2. Et S. Gregor. homil. 10. in Ezech. *Solet*, inquit, *per ebrietatem bibentium ſenſus mutari. Qui ergo ad cognoſcendum Dei verbum deuotus eſt, ſed ea quæ ſunt huius ſæculi adipiſci deſiderat, bibit, & inebriatus non eſt. Si enim inebriatus eſſet, proculdubio mentem mutaſſet, vt iam terrena non quæreret, iam vana & tranſitoria quæ amauerat, non amaret. De electis namque per Pſalmiſtam pſal. 35. dicitur: Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ: quia tanto omnipotentis Dei amore repleti ſunt, vt mutata mente ſibimetipſis extranei eſſe videantur, implentes quod ſcriptum eſt: Qui vult venire poſt me, abneget ſemetipſum,* Matth. 16.

Symbol.

Tropol.

Et qui mercedes operarum ſuarum, laborum & negotiationum *congregauit, miſit eas in ſacculum pertuſum.*] Id eſt, eas perdidit, ac ſi miſiſſet in burſam pertuſam, per quam in terram decidunt & amittuntur. Eſt catachreſis. Similis parœmia eſt Plauti in Pſeudolo: *In pertuſum ingerimus dicta dolium, operam ludimus.* Et illa Alciphronis apud Athen. lib. 4. *In Danaidum dolia amphoras infundimus.* Fingunt enim Poëtæ, Danaides doliis pertuſis haurire apud inferos aquas, ad quas Medea:

Vos quoque vrnis quas foratis irritus ludit labor.

Et illa Ariſtot. lib. 1. Oeconom. c. 6. *Cribro aquam hauris.* Vnde illud quod pueri audiuimus: *Haurit aquam cribro qui diſcere vult ſine libro.* Similes ſunt: In aqua ſementem facis: In ſaxis feris: In aqua ſcribis: In arena ædificas: Oleum & operam perdis: Reti ventos venaris: In aëre piſcaris: Aranearum telas texis: Nugas agis: Vndas numeras: Arenam metiris. Hæc omnia veriſſima ſunt, quando inuito, vel irato Deo aliquid molimur.

Moral. Notent hoc operarij, mercenarij & mercatores, nimirum ſuos labores, operas & mercimonia, quibus noctu diúque ſeſe fatigant, incaſſum cadere ob neglectum Dei cultum & gratiam. Vide Leuit. 26. 14. & Deut. 28. 38. Quare ſi ea vtilia velint, ſi lucrum & diuitias inde cupiant & captent, Deum colant & inuocent, iuxta illud Chriſti Matth. 6. 33. *Quærite primum regnum Dei & iuſtitiam eius, & hæc omnia adiicientur vobis.* Hinc Apoſtoli tota nocte piſcantes nihil ceperunt, quia ſine Chriſto piſcabantur: mox autem

A vt in nomine Chriſti laxauit rete Petrus, concluſit piſcium ingentem multitudinem, Lucæ 5. 5. quia, vt ait Pſaltes pſal. 126. 1. *Niſi Dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt qui ædificant eam.* Et vt ait Apoſt. 1. Corinth. 3. 7. *Neque qui plantat eſt aliquid, neque qui rigat, ſed qui incrementum dat Deus.*

Saccus pertuſus myſticè triplex.

Myſticè mittit mercedes in ſacculum pertuſum. Primò, qui poſt bona opera & merita in peccatum mortale prolapſus, ea ſordidat, perdit & diſſipat. ita S. Hieron. Secundò, qui bona opera malis actibus perdit, qui ſcilicet bona opera quæ ante oculos habet, conſiderat, & culparum quæ inter ea irrepunt, obliuiſcitur: aut poſt bona ad vana & mala redit, vt v.g. bonum quod plangendo B lucratus eſt, mox nimiè ridendo perdat, inquit S. Gregor. homil. 4. in Ezech. & parte 3. Paſtor. admon. 22. *In ſacculo*, inquit, *pertuſo videtur quando pecunia mittitur, ſed quando amittitur non videtur: qui ergo quanta largiuntur aſpiciunt, ſed quanta rapiunt non perpendunt, in pertuſo ſacculo mercedes mittunt: quia profectò has in ſpem ſuæ fiduciæ intuentes congerunt, ſed non intuentes perdunt.* Quocirca appoſitè Auctor quidam antiquus hæc Aggæi verba adaptat Regibus, qui magna tributa ſubditis indicunt, ſed inde non ditantur, quia ea illicò in ſuos paraſitos effundunt. *Pertuſus*, inquit, *iampridem eſt regius fiſcus & nihil retinet, ſed omnia effundit, vt poſſit de illo rectè dici illud Aggæi: Qui* C *congregauit mercedes, miſit illas in ſaccum pertuſum. Videmus in ſacco pertuſo nihil immiſſum poſſe diu contineri, ſed quod vna ex parte ingeritur, ex altera effunditur; quódque ex ſuperiori parte accipit, mox per inferiorem defluit. Quæ ſunt autem ſacci pertuſi duo foramina, niſi duo vitia, quæ prima ſpecie videntur contraria, ſed ſubinde in Principibus ſunt coniuncta, nimia ſcilicet cupiditas aliena habendi, & immoderata prodigalitas habita largiendi? Prima congregat, ſecunda diſpergit: prima infundit, ſecunda effundit: prima ingurgitat & ſemper eſurit, ſecunda etiam cum ſatura eſt fragmenta proiicit. Prima ſollicitari de futuro videtur, ſecunda improuida nec præſentia regit, nec futura proſpicit. Prima eſt os ſacci ſupremum ſemper paratum ad accipiendum; ſecunda foramen infimum quod nunquam clauditur, ſed* D *iugiter patet ad latè ſpargendum. Liquet ergo quod pecunia talibus angariis collecta, nihil principibus proficit, qui ſemper ex tempore illo quo iſta fieri cœperunt, inopes & egeni fuerunt, & infinito oppreſſi ære alieno.* Deinde oſtendit iſta nec aulicis, quibus donantur, prodeſſe. *Fallitur autem quiſquis exiſtimat aulicis qui totum ferè accipiunt, iſta profutura, qui tandem cæleſti eos vrgente iudicio, aut à Principibus quos ſpoliauerunt, ſolent ſpoliari; aut ab eorum heredibus vel ſucceſſoribus, qui ſe per illorum inſidias tanta exutos hereditate conſpiciunt; aut ab illis qui diuino inſtinctu Remp. per tales collapſam releuare aggrediuntur, non ſolum glutita coguntur euomere, ſed ſuis peſſimis conſiliis proſtratæ patriæ pœ-* E *nas debitas exſoluere. Quocirca tales peſtes, tales furias regum pariter ac regni exterminatrices, à Principum neceſſe eſt ſocietate longius abalienari, niſi irreparabiliter regnum ipſum deperire volumus. Hoc eſt enim capitale & letale regni vulnus.* Sapienter dixit Liuius lib. 22. *Priuatæ res ſemper offecere, officientque publicis conſiliis.* Et Tacitus lib. 1. hiſt. *Peſſimum veri affectus venenum, ſua cuique vtilitas.* Clamat Amos c. 9. 1. *Auaritia in capite omnium.* Quod eſt autem *populi caput*, niſi de quibus dictum eſt: *Optimates, capita populorum?* Diſcant

ergo

Digitized by Google

ergo principes eorúmque Conſiliarij illud Sapientis Prouerb. 25. 4. *Aufer rubiginem de argento, & egredietur vas puriſſimum: aufer impietatem de vultu Regis, & firmabitur iuſtitia thronus eius.* Aufer ſcilicet Harpyas iſtas voraces peculatu infames, quæ ſaccum ærarij publici pertundũt, illúmque depeculantur, & iuſta erit publicorum vectigaliũ opúmque (quæ Reip. ſunt firmamentum) diſtributio. Tertiò, qui virtutum opera faciunt ob vanam gloriam, putà ob oſtentationem. ita Remig.

Verſ. 7.] Hæc dicit Dominus exercituum: Ponite corda veſtra ſuper vias veſtras:

Verſ. 8.] Aſcendite in montem, portate ligna, & ædificate domum: & acceptabilis mihi erit, & glorificabor, dicit Dominus.

Verſ. 9.] Reſpexiſtis ad amplius, & ecce factum eſt minus: & intuliſtis in domum, & exſufflaui illud: quam ob cauſam, dicit Dominus exercituum? quia domus mea deſerta eſt, & vos feſtinatis vnuſquiſque in domum ſuam.

Verſ. 10.] Propter hoc ſuper vos prohibiti ſunt cœli ne darent rorem, & terra prohibita eſt ne daret germen ſuum:

Verſ. 11.] Et vocaui ſiccitatem ſuper terram, & ſuper montes, & ſuper triticum, & ſuper vinum, & ſuper oleum, & quæcumque profert humus, & ſuper homines: & ſuper iumenta, & ſuper omnem laborem manuum.

Verſ. 12.] Et audiuit Zorobabel filius Salathiel, & Ieſus filius Ioſedec ſacerdos magnus, & omnes reliquiæ populi, vocem Domini Dei ſui, & verba Aggæi prophetæ, ſicut miſit eum Dominus Deus eorum ad eos: & timuit populus à facie Domini.

Verſ. 13.] Et dixit Aggæus nuntius Domini de nuntiis Domini, populo dicens: Ego vobiſcum ſum, dicit Dominus.

Verſ. 14.] Et ſuſcitauit Dominus ſpiritum Zorobabel filij Salathiel, ducis Iuda, & ſpiritum Ieſu filij Ioſedec ſacerdotis magni, & ſpiritum reliquorum de omni populo: & ingreſſi ſunt, & faciebant opus in domo Domini exercituum Dei ſui.

VERS. 8. *Aſcendite in montem.*] Libanum: inde enim, vtpote viciniũ, & cedris aliiſque arboribus abundantem, ligna ſuccidit Salomon pro templo & domibus ſuis. Idem fecerunt Zorobabel & Iu-

A dæi in reſtauratione templi, vt patet 1. Eſdræ 3. 7. ita S. Hieronym. Chald. Theodoretus, & alij. Ex Libano ergo præcidite & *portate ligna* ad fabricam templi. Aiunt Hebræi, inquit S. Hieronymus, *ſola tantùm ad contignandum ligna fuiſſe neceſſaria, ſtantibus muris templi poſt incendium.* Sed errant: funditus enim dirutum eſt templum à Chaldæis. Id patet ex eo, quòd Zorobabel & Iudæi reædificantes templũ, ima eius fundamenta iecerint, vti dicitur 1. Eſdræ 5. 16. & cap. 6. 3. Ex quibus locis liquet, ſub Cyro iacta eſſe fundamenta templi, & parietes erectos. Vnde ſub Dario tantùm opus fuiſſe lignis ad contignationem, & ad tectum, vti hîc dicitur; eáque de cauſa hîc tantùm lignorum comportandorum fit

B mentio.

Tropol. S. Hieronymus, *Aſcendamus,* ait, *in montem rationabilem, & ad ſingula problemata congrua de teſtimonijs Script. ligna quærentes, præcidamus ea, & ædificemus domum ſapientiæ in nobis: poſtquam enim hæc fuerit extructa, finis ædificationis eius erit, vt Dominus glorificetur in nobis.* Porrò domus & templi huius fundamentum iaciendum eſt fides, pauimentum humilitas, antemurale patientia, altare oratio, tectum charitas, quatuor parietes quatuor virtutes cardinales, pinnaculum ſpes. Vide dicta Ezech. 40. ſub initium. Hoc eſt quod ait Apoſt. 1. Corinth. 3. 9. *Dei ædificatio eſtis. Vnuſquiſque autem videat quomodo ſuperædi-*

C *ficet,* &c. Et v. 16. *Neſcitis quia templum Dei eſtis, & ſpiritus Dei habitat in vobis.* Et Epheſ. 2. 22. *Superædificati ſuper fundamentum Apoſtolorũ & Prophetarum, ipſo ſummo angulari lapide Chriſto Ieſu, in quo omnis ædificatio conſtructa creſcit in templum ſanctum in Domino: in quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in ſpiritu.*

Et acceptabilis mihi erit.] Hebr. ואֶרְצֶה בּוֹ *vear-tſe bo,* id eſt, vt Septuag. & Pagnin. *complacebo in ea*; Tigurina, *& gratum mihi erit*; Vatabl. *& erit mihi beneplacitum in eo,* ac proinde orantes in eo, vel verſus illud exaudiã, vti promiſi Moſi Deut. 12. 11. & Salomoni 3. Reg. 8. 29.

D *Et glorificabor.*] In eo colar & celebrabor hymnis, pſalmis, votis, orationibus, oblationibus, victimis, &c. ac viciſſim gloriam & beneficentiam meam in eo vobis oſtendam. Nota. In Hebræo eſt *keri & ketif,* id eſt, varietas lectionis & ſcriptionis. Scribitur enim אֶכָּבֵד *eccabeda,* id eſt, *glorificabor,* ſine *he,* ſed legitur per *he* paragogicum, quod proinde ad marginem annotatur. Quocirca Rabbini & Thalmudici, vt R. Elias, R. Salomon, R. Dauid, & ex iis Galatinus libr. 4. cap. 9. Genebrard. in Chronol. Arias, Ribera & à Caſtro hîc, huius varietatis hanc cauſam aſſignant, quòd litera *he* apud Hebræos ſit nota numeri

E quinarij, vt ſignificet quinque defuiſſe in templo ſecundo, quæ fuerunt in primo: quæ proinde Deus per ſuam præſentiam & gloriam ſe hîc compenſaturum promittit. Quinque hæc ſunt. Primò, arca teſtamenti; Secundò, Vrim & Tummim in rationali pontificis, per quæ pontifex conſulens Deum, accipiebat ab eo reſponſa, & cognoſcebat futura; Tertiò, ignis ſacer cœlo lapſus ad comburendas victimas; Quartò, præſentia Dei in Sancto ſanctorum ſuper propitiatorium & Cherubim; Quintò, Prophetæ & prophetiæ. Arcam enim defuiſſe in ſecundo templo, liquet ex 2. Machab. 2. 4. Vbi narratur, quòd Ieremias imminente excidio Hieroſolymæ, eam è templo extulerit & abſconderit, dixeritque:

Quinque res defuerũt ſecũdo templo, quæ adfuerunt primo.

Quòd

Digitized by Google

Quod ignotus erit locus, donec congreget Deus congregationem populi, & propitius fiat Iudæis. quod erit in fine mundi, cùm eos colliget in Eccleſiam Chriſti, & ſaluabit. Quare arca teſtamenti quæ hîc Romæ oſtenditur in baſilica Lateranenſi, non eſt arca à Moſe fabricata, ſed eius imago & repræſentatio, quam Iudæi, primæua arca Moſaica, continente vrnam cum manna, & tabulas decalogi digito Dei inſcriptas, deſtituti, ad eius ſimilitudinem efformarunt, & in templo (vt dicitur) collocarunt. Sed ignem ſacrum in ſecundo templo defuiſſe, falſum eſt. nam is ſub Iuda Machabæo & Nehemia, in repurgatione templi illi cœlitus reſtitutus eſt, vt patet 2. Machab. 1.32. Id tamen verum eſt, ſi de igne primæuo ad Aaronis & Moſis ſacrificia delapſo, loquamur. Hic enim abſconditus à Ieremia, poſtea requiſitus nō comparuit, vti ibidem dicitur. Similiter oraculum Vrim & Tummim in ſecundo templo defuiſſe videtur, ſaltem pluribus annis. Nam de eo ſic ſcribit Ioſeph. lib. 3. Antiq. c. 12. *Ceſſauit itaque eſſen* (hebr. *choſen*, id eſt, Rationale, in quo erant Vrim & Tummim) *& ſardonyx ſplendeſcere annis ducentis antequam ego hæc ſcriberem, cùm Deus moleſtè ferret legum tranſgreſſiones.* Vbi nota, Ioſephum meminiſſe tantùm ſplendoris Rationalis, non oraculi: quare oraculum multò antè ceſſaſſe videtur. Vnde Arias, Vatabl. & alij cenſent, per τὸ *glorificabor* ſignificari, quòd Chriſtus *he* deficiens in *eccabeda*, id eſt, quinque hæc dona, ſua præſentia & gloria ſit ſuppleturus, quando in ſecundo templo verſabitur, docebit, faciétque miracula, de quo plura c. 2. 7. Quamobrem pro אכבד *eccabeda*, id eſt, *glorificabor*, aliis punctis legi poſſet actiuè אכבד *ecbbod*, id eſt, *glorificabo.* Ita legiſſe videtur Chald. dum vertit, *placebit mihi, vt collocem maieſtatem meam in ea in gloria:* licèt enim inuiſibiliter Dei maieſtas ſemper habitarit in tēplo, viſibiliter tamen in eo habitauit quādo Verbum incarnatum, putà Chriſtus, illud ſua præſentia & maieſtate corporaliter condecorauit. Aptiùs fortè dici poſſet, *he* ſubintellectum in *eccabeda*, id eſt, *glorificabor*, ſignificare, quòd Chriſtus futurus ſit gloria ſecundi templi, ſed arcana, & Iudæis occulta. Tradunt enim Cabaliſtæ, *he* ſignificare perſonam mediam in SS. Trinitate, putà Filium, per quem quaſi ideam & verbum omnis res היה *haia*, id eſt, exſtitit & creata eſt: vnde nomen *Iehoua* in ſe continere SS. Trinitatem. *Iod* enim initiale denotat Patrem, qui eſt SS. Trinitatis origo: *he* Filium: *vau* Spiritum ſanctum. Porrò geminari *he* in יהוה *Iehoua*, vt ſignificetur gemina Chriſti natura, diuina & humana.

Vers. 9. *Reſpexiſtis ad amplius.*] Sperastis vos habituros meſſem peramplam, & ecce paucam collegiſtis: & paucum quod conuexiſtis in horrea, ego Deus *exſufflaui illud*, id eſt, flatu & nutu meo feci euaneſcere, ſeu redegi in nihilum, vti ſegetes ſolet exſufflare ventus vrens, dum grana adurit & deſiccat, itáque folliculos inanes relinquit. *Cum iam candeſcerent ſegetes*, inquit S. Hieronym. *& meſſium tempus inſtaret, & frumenta vos in manibus tenere putaretis, meſſuiſtis vacuos culmos & inanes ſtipulas. Plena erant area, ſpes in oculis, luctus in manibus. Sed & hoc quoque ipſum quod vix de multa ſegete, & infinitis aceruis fuerat electum, intuliſtis in domum, & virtute mea diſperſum eſt. Exſufflaui enim illud, & redegi in nihilum: quia frumentum emortuum, & vacui folliculi, quæ vtilia eſui ſunt, farinam & ſimilam non habebant.* Qui &

A Tropol. addit: *Quoties vidi ego tam in doctrina, quàm in conuerſatione de quibuſdam ſperata plurima, & poſtquam ventum eſt vt haberent tempus meſſium, id eſt, tempus docēdi, vitámque ſuam in exemplum præbendi populorum, de excelſo præcipitatos, & minus inuentum in eis quàm opinio ſibi omnium promittebat: Vnde accidit, vt paulatim negligentia ſurrepente paruum quoque ipſum quod videbantur habere, perderent. Hoc autem idcirco perpeſſi ſunt, quòd ſecuri fuerūt in priſtinis domibus ſuis, nec aſcenderunt Scripturæ montem, ædificationis de eo Dominica ligna cadentes, nec extruxerunt in ſe quotidie domum Domini.* Hanc enim cauſam ſubdit Propheta: *Quia domus mea deſerta, & vos feſtinaſtis vnuſquiſque in domum ſuam;* Tigurina, *quia domus mea adhuc deſerta eſt, vos autem curritis vt quiſque* B *domum ſuam habeat.* hoc eſt, ſatagitis quiſque rerum ſuarum, & interim negligitis res diuinas. ita Vatabl. Tropol.

Propter hoc ſuper vos prohibiti ſunt cæli.] Sic & Chald. vertit per præteritum, *idcirco ob ſcelera veſtra ceſſauerunt cæli ab emittenda pluuia, & terra ceſſauit ad edendos fructus.* Poſſunt rurſum hæc & ſequentia verti per futurum cū Septuag. *propter hoc cœlum abſtinebit à rore, & terra ſubtrahet germina ſua:* quia Dei creatoris ſui iniuriam ſentiunt, eámque vlciſcentur. Vers. 10.

Et vocaui ſiccitatem ſuper terram.] Et inde conſequēter ſterilitatem, penuriam, vt vertit Chald. & famem, ac conſequenter morbos & peſtes, imò lites, iras & bella, quæ ex hac aëris & frugum C inflammatione ac defectu naſcuntur. Vnde Septuag. pro חרב *choreb*, id eſt, ſiccitatem, legentes חרב *chereb*, id eſt, gladium, vertunt, *inducam gladium ſuper terram, gladium* intellige vel propriè dictum, putà bella iam dicta, vel metaphoricum, putà ſiccitatem & famem, quæ inſtar gladij homines enecat & ſuccidit. ita à Caſtro. Sic enim in Scriptura gladius, vel ignis, generalia ſunt nomina, & quamlibet cladem ſignificant. In Hebræo eſt elegans paronomaſia, qua pœna alludit ad culpam: quia, inquit, domus mea חרב *chareb*, id eſt, deſerta eſt, hinc ego pariter vocaui חרב *choreb*, id eſt, ſiccitatem, vel חרב *chereb*, id eſt, gladium, qui D ſimili modo vos deſolabit, faciétque domos veſtras deſertas. Sic Iudæi, quia deſeruerunt & ſpreuerunt Chriſtum, hinc ab eo viciſſim audierunt, *Ecce relinquetur vobis domus veſtra deſerta*, Matth. 23.38. Vers. 11.

Tropol. de reformatoribus Eccleſiæ.

Tropol. *Hæc vniuerſa*, inquit S. Hieronym. *poſſunt de Eccleſiæ rectoribus intelligi, qui ædificantes carnalem domum, liberiſque ſuis & poſſeſſionibus prouidentes, non curant vel in ſeipſis extruere templum Dei, vel Eccleſiam Domini, quæ infecta & diruta eſt, inſtaurare: quorum ſæpe vita & ſermo incongruus ſcandalizat plurimos, & de Eccleſia eijcit, & ad ſolitudinem perducit domum Dei, vt propter eorum vitium, nec cæli rorem, nec terra det germē,* E &c. Hac de cauſa Deus quouis ſæculo excitauit inſignes Pontifices, Doctores, fundatores Ordinum, viros ſanctitate & ſapientia illuſtres, qui ruinas Eccleſiæ reſtaurarent, eámque verbo & exemplo exædificarent. Tales fuere S. Athanaſius, Baſilius, Nazianz. Chryſoſt. Auguſt. Hieronym. Ambroſius, Benedictus, Bernardus, Dominicus, & Frāciſcus: qui viuens Innocentio III. Pontif. per viſionem apparuit, quaſi ſuſtentans ruentem baſilicam Lateranenſem, vbi Pontifex Pontificiam habet cathedram: qua viſione motus Pontifex, eius regulam & Ordinem mox ap-

Digitized by Google

probauit. Quin & idem Sanctus ſimili viſo ad idipſum à Deo vocatus eſt. Nam, vt narrat S. Bonauent. in eius vita c. 1. *Cùm in Eccleſiam S. Damiani quæ minabatur ruinam, cauſa orationis intraſſet, proſtratus ante imaginem crucifixi, in eámque lachrymoſis oculis intendens, vocem de ipſa cruce dilapſam ad ſe corporeis audiuit auribus, ter dicentem: Franciſce, vade & repara domum, quæ, vt cernis, tota deſtruitur. Tremefactus Franciſcus mentis alienatur exceſſu. In ſe tandem reuerſus, totum ſe recolligit ad perficiendum mandatum de materiali eccleſia reparanda; licèt principalior intentio verbi ad eam ferretur, quam Chriſtus ſuo ſanguine acquiſiuit, ſicut eum Spiritus ſanctus edocuit, & ipſe poſtmodum fratribus reuelauit.* Subdit S. Bonauent. eum deinde tria templa inſtauraſſe, ſcilicet S. Damiani, S. Petri, & S. Mariæ de Angelis, vt ſignificaretur quid facturus eſſet in poſterum. *Nam inſtar reparatæ triplicis fabricæ ipſius ſancti viri ducatu ſecundùm datam ab eo formam, regulam & doctrinam, Chriſti triformiter renouanda erat Eccleſia, trináque triumphatura militia ſaluandorum*, putà triplex Ordo ab eo erat inſtituendus, qui omnes Eccleſiæ ſtatus reformaret. Hi ſunt quos in ſpiritu præuidens Iſaias, gratulabundus eis accinit cap. 58. 12. *Et ædificabuntur in te deſerta ſeculorum: fundamenta generationis & generationis ſuſcitabis: & vocaberis ædificator ſepium, auertens ſemitas in quietem.* Denique S. Chryſoſtom. orat. 3. contra Iudæos tom. 5. docet eum qui animam conuertit, maius gratiúſque donum Deo offerre, quàm ſi templum ei conſtrueret. *Vnicum*, inquit, *templum diruit Deus Hieroſolymis, & innumerabilia erexit, illo longè venerabiliora. Vos, ait, eſtis templum Dei viuentis.* Et inferiùs: *Hæc eſt maior eleemoſyna, quàm decem millia talentorum, quàm hic mũdus vniuerſus, quantus quãtus vndique patet oculis. Siquidem homo eſt toto mundo pretioſior. Huius enim cauſa & cœlum, & terra, & mare, & ſol, & ſtellæ conditæ ſunt.*

Verſ. 12. *Sicut miſit eum Dominus.*] Pro *ſicut* hebr. eſt כַּאֲשֶׁר *caaſcer*, quod vel cauſam ſignificat, quaſi dicat, Quia miſerat Aggæum Dominus, hinc populus audiuit eum: vel modum, quaſi dicat, Eo modo populus audiuit & obediuit Aggæo, quo Deus eum miſerat, nimirum, verba eius non in alium ſenſum detorſit, ſed planè ea accepit iuxta mentem Domini, prout ea protulerat & explicarat Aggæus, itáque eadem mox opere cõpleuit.

Vera obedientia in quo ſita? Vera enim obedientia conſiſtit in eo, vt verba præcepti non ſiniſtrè interpretemur, non ad noſtrum placitum explicemus & torqueamus, ſed ea ſimpliciter accipiamus & exequamur iuxta mentem præcipientis. ita à Caſtro.

Verſ. 13. *Et dixit Aggæus nuntius Domini de nuntiis Domini.*] τò *nuntiis* poteſt accipi dupliciter. Primò, in genere neutro, q. d. Qui erat Domino à nuntiis, id eſt, à legationibus, vti vulgò dicimus: Hic mihi eſt à pedibus, à conſiliis, à literis. ita Arias. Vnde hebr. eſt מַלְאֲכוּת *malachut*, id eſt, vt Tigurina, Pagnin. & alij vertunt, *& dixit Aggæus, legatus Domini in legatione Domini*, id eſt, qui fungebatur legatione, ad quam eum legarat & miſerat Dominus. Vnde Syrus vertit, *dixit Aggæus angelus Domini in angelatione Domini*, hoc eſt *legatus*, vel *nuntius in nuntiatione Domini*, vt vertit Arabicus, qui ſcilicet mittebatur à Domino ad populum, vt ei Dei iuſſa nuntiaret. Secundò &

A planiùs, maſculinè, q. d. Dixit Aggæus, qui erat nuncius & legatus vnus ex probatiſſimis nuntiis & legatis Domini, cui proinde meritò Zorobabel & populus fidem præſtitit. Simili hebraiſmo & geminatione dicitur Geneſ. 19. *Pluit Dominus à Domino.* Identidem inculcat Aggæus ſe mitti & loqui ex Deo, vt oraculis ſuis fidem conciliet, & acriùs moueat pigrum populum ad fabricam templi, vtpote quam iterum iterúmque iubeat & vrgeat Deus, ſimul promittendo ad eam ſuam opem & protectionem. Legit interpres cum Septuag. alio puncto בְּמַלְאֲכוֹת *bemalachot*, id eſt, in angelis, ſiue legatis & nuntiis: licèt enim ſit hoc nomen Hebr. femininum, tamen maſculinè ſumitur, ſignificátque rei, putà legationis, ex-

B cellentiam. Sicut *Eccleſiaſtes* hebr. vocatur קֹהֶלֶת *kohelet* femininè, q. d. Concionatrix, ob concionis præſtantiam. Mulieres enim in eloquio ſunt facundæ, diſertæ & præſtantes, mirámque habent dicendi, in animum influendi & perſuadendi vim. Ita Septuag. qui vertunt, ἐν ἀγγέλοις, id eſt, *in*, id eſt, *ex angelis*, hoc eſt, nuntiis. Sic & S. Hieron. Remig. & alij. Hic ſenſus eodem redit, & coincidit cum priore. Ex hoc loco Origen. vti tacito nomine refert hîc S. Hieronym. ſuſpicatus eſt Aggæum non fuiſſe hominem, ſed angelum incarnatũ, vti dixi in procemio; ſed temerè. Hebr. enim מַלְאָךְ *malach*, angelum ſignificat non tan-

C tùm natura, ſed & officio, id eſt, legatum, nũtium, vt vertit noſter, Septuag. Chald. & alij. Hinc tamen diſce dignitatem Aggæi. Vnde Septuag. vertunt, *dixit Aggæus angelus Domini in angelis Domini.* id eſt, angelus inter angelos ſelectus & electus. Ex Hebræo vertas, *dixit Aggæus angelus Domini in euangelio Domini*, vel *nuntius in annuntiatione Domini.* Chriſti enim ortum & redemptionem annuntiat feſtiuè cap. 2. 7. Simili modo vltimus Propheta vocatur *Malachias*, id eſt, angelus Domini. Et Ioannes Baptiſta ob angelicam vitam & prædicationem vocatur *angelus*, Malach. 3. 1. *Ecce ego mitto angelum meum, & præparabit* Aggæus vocatus angelus. Cur?

D *viam ante faciem meam.* Sic Chriſtus Iſaiæ 9. verſ. 6. à Septuag. vocatur *magni conſilij angelus*, id eſt, nũtius. Videant hîc dignitatem ſuam Prophetæ, id eſt, doctores & prædicatores, ſciántque ſe eſſe angelos in Euangelio Domini, ſe eſſe legatos & nuntios Dei. ita S. Paulus 2. Corinth. 5. 20. *Pro Chriſto*, inquit, *legatione fungimur, támquam Deo exhortante per nos, obſecramus pro Chriſto, reconciliamini Deo.*

Ego vobiſcum ſum.] *Non loquitur*, inquit S. Hier. *ad Zorobabel & Ieſum, cum quibus, & in quibus ſemper erat Dominus; ſed ad populum, qui timuerat à facie Domini, q. d. Ego ero veſter adiutor, ædificate domũ meam quæ in vobis deſtructa eſt: me in medio veſtri conſtituto, nemo ædificationem veſtram prohibere poterit.*

E *Et ſuſcitauit Dominus ſpiritum Zorobabel, & ſpiritum Ieſu.*] *Vt regnum & ſacerdotium ædificent templum Dei*, ait S. Hieron. *ſuſcitatur etiam ſpiritus populi, qui in eis ante dormiebat: non corpus, non anima, ſed ſpiritus, qui magis ædificare ſcit templum Dei.* Verſ. 14.

Tropol. *Suſcitatur in nobis Spiritus ſanctus, vt ingrediamur domum Domini, & faciamus opera Domini.* Porrò ſuſcitauit Deus ſpiritũ, id eſt, mẽtem animúmque populi, excitando illum vt alacriter & ſtrenuè intenderet fabricæ. Tropol.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Tres prophetiæ c.2.

Primam Aggæi prophetiam audiuimus cap.1.hîc audiemus tres alias quæ conſecutæ ſunt. Prima eſt verſ.1.qua incitat Iudæos ad fabricam templi,promittendo maiorem eius fore gloriam quàm fuerit templi Salomonici, eo quòd in illo docturus & miracula facturus ſit Chriſtus, cuius aduentum cunctis gentibus totiq; orbi deſideratum fore prædicit, adeò vt in eo commouenda ſint cælum & terra,mare & arida. Secunda eſt v.11.qua Iudæos in inchoata fabrica tardiores & tædio affectos,quòd dicerent ſufficere altare ad victimas,nec opus eſſe integro templo,redarguit, aſſerendo Deum nolle altare ſine templo: altaris enim locus, domus & decus eſt templum. Quod ſi ædificare pergant,promittit eis frugum abundantiam. Tertia eſt v.21.qua Zorobabeli ob præſtitam in fabrica diligentiam pollicetur, quòd Chriſtus ex eius ſtirpe naſcetur, cui Deus euerſis aliјs regnis,dabit regnum æternum.

Verſ. 1.] In die vigeſima & quarta menſis, in ſexto menſe, in anno ſecundo Darij regis.

Verſ. 2.] In ſeptimo menſe, vigeſima & prima menſis, factum eſt verbum Domini in manu Aggæi Prophetæ, dicens:

Verſ. 3.] Loquere ad Zorobabel filium Salathiel ducem Iuda, & ad Ieſum filium Ioſedec ſacerdotem magnum, & ad reliquos populi dicens:

Verſ. 4.] Quis in vobis eſt derelictus, qui vidit domum iſtam in gloria ſua prima? & quid vos videtis hanc nunc? numquid non ita eſt, quaſi non ſit in oculis veſtris?

Verſ. 5.] Et nunc confortare Zorobabel, dicit Dominus: & confortare Ieſu fili Ioſedec ſacerdos magne, & confortare omnis populus terræ, dicit Dominus exercituum: & facite (quoniam ego vobiſcum ſum, dicit Dominus exercituum)

Verſ. 6.] Verbum quod pepigi vobiſcum cùm egrederemini de terra Ægypti: & ſpiritus meus erit in medio veſtrum, nolite timere.

Vers. 1. I*N die vigeſima & quarta menſis, in ſexto menſe, in anno ſecundo Darij.*] Hæc verba pertinent ad finem capitis præcedentis, indéque pendent. Significant enim à Iudæis inchoatum fuiſſe opus, & fabricam templi die 24. menſis ſexti, ſcilicet tunc cœpiſſe eos materiam præparare, ligna cædere & aptare. Nam fabrica ipſa inchoata eſt die 24. menſis noni, vt dicetur verſ. 11. Caput ergo ſecundum propriè inchoatur à verſ. 2. alioquin enim verſus ſecũdus pugnaret cum primo, vt patet intuenti. ita S. Hieronym. Theodor. Rupert. Remig. Haymo, Lyran. Vatabl. & alij paſ-

A ſim. Similem diaſtolem irrepſiſſe Ierem. 28. 1. cenſet S. Hieronymus, & alij. Vide can. 33. in Procemio.

Cœpit ergo Aggæus cap. 1. verſ. 1. hortari Iudæos ad opus die prima menſis ſexti, perrexítque quotidie eos vrgere ad illud per 23. dies, tandémque perpulit eos, vt die 24. opus inchoarent. Eum imitentur concionatores, vt conſtanter pergant in arguendis vitiis, nec ceſſent, donec animos audientium permoueant ad illa extirpandum. Sicut enim *gutta cauat lapidem non vi, ſed ſæpe cadendo*; ita dura & lapidea hominum corda non vi, ſed crebra monitione & inculca-
B tione eiuſdem rei mollienda ſunt. Ita S. Chryſoſt. in homiliis ad populum, crebrò inuehitur in iurandi conſuetudinem, ac hac de re murmurantibus reſpondet, ſe non deſtituturũ, donec ipſi eam correxerint: omnia enim vincit conſtantia & perſeuerantia. Quocirca S. Paulus præcipit Timotheo epiſt. 2. c. 4. 2. *Prædica*, inquit, *verbum, inſta opportunè, importunè: argue, obſecra, increpa in omni patientia & doctrina.*

In ſeptimo menſe, vigeſima & prima menſis, factum eſt verbum.] Ergo hæc prophetia, quæ ordine eſt ſecunda, menſe penè integro fuit poſte- Vers. 2.
C rior inchoatione fabricæ: hæc enim inchoata eſt die 24. menſis ſexti, vt dictum eſt v. 1.

Quis in vobis eſt derelictus, qui vidit domum iſtam in gloria ſua prima?] Qui ſcilicet viderit prius templum Salomonis auguſtum, antequam illud cum vrbe euerteretur à Chaldæis. Vers. 4.

Et quid vos videtis hanc nunc?] q. d. Qualem, quàm vilem & exilem videtis fore ſecundam hãc domum Dei quam ædificatis, ſi comparetur cum templo Salomonis? iam pridem enim eius fundamenta erant iacta ſub Cyro, à quorum exiguitate & vilitate colligere licebat, exiguam & vilem fore fabricam. Templum autem Salomonis
D auguſtiſſimum aliqui viderant, alij tale fuiſſe à patribus audierant. Nam Iudæi Babylone redeuntes, vtpote pauci & pauperes, templum ædificabant ex lapide vulgari & impolito, cùm Salomon illud conſtruxiſſet ex lapidibus politiſſimis, iiſque validis & pretioſis, 3. Regum 6. Secundò, templum hoc iuſſu Cyri altitudinẽ, æquè ac latitudinem, habiturum erat ſexaginta dumtaxat cubitorum, 1. Eſdræ 6. Salomonis verò duplo erit altius & latius, erat enim 120. cubitos altum, æquè ac latum. Quocirca templũ hoc ſecundum,

Digitized by Google

intra prioris ſepta ædificatum eſt, illius ruinis extra in circuitu relictis; quibus demolitis vſque ad fundamenta, iiſdem inædificauit ſuum templum Herodes, ſi credimus Ioſepho lib. 15. Antiq. c. 14. Quocirca cùm primò hoc templum fundaretur anno 1. Cyri, *principes patrum & ſeniorum qui viderant templum prius, flebant voce magna*, ait Eſdras lib. 1. c. 3. 12. Vnde liquet multos vidiſſe vtrumque templum. nam ab eius excidio, quod contigit anno 11. Sedeciæ, vſque ad primum annum Cyri, fluxerunt anni 59. inde vſque ad annum 2. Darij fluxerunt anni 11. qui prioribus additi faciunt 70. Qui ergo 80. erant annorum, poterant prius templum vidiſſe, eiúſque magnificentiæ optimè meminiſſe. Sanè Eſdram vidiſſe certum eſt. nam parens eius Saraias pontifex, occiſus eſt in excidio vrbis & templi: quare neceſſe eſt, vt Eſdras ante illud ab eo genitus ſit. Eſdras autem prorogauit vitam poſt Darium vſque ad Artaxerxem, cuius fuit pincerna, vti ipſe narrat lib. 1. c. 7. Sic & Daniel annis 8. ante excidium vrbis & templi, putà anno 3. Ioakim abductus eſt in Babylonem, vti ipſe ait c. 1. 1. Daniel autem vixit vſque ad finem regni Cyri, vt patet ex eius c. 10. 1. imò, ſi Hebræis credimus, vixit vſque ad Artaxerxem Longimanum. Idem patet de Mardochæo patruo Eſther Nehem. c. 7. verſ. 7.

Quaſi non ſit.] Septuag. *& quomodo videtis ipſam nunc, ſicut non exiſtentem?* Chald. *nonne quaſi res nihili, ſic & ipſa eſt in oculis veſtris?* Si nimirum comparetur cum magnificentia templi Salomonis, quam vel vidiſtis, vel ab iis qui viderunt, audiſtis.

Vers. 5. *Facite.*] Scilicet opus in domo mea, inquit S. Hieron. & alij mox citandi. Verùm Hebr. & Romana *τὸ facite* referunt ad *verbum*, quod paulò pòſt ſequitur, q. d. Facite verbum quod pepigi, &c. Vnde intermedia, ſcilicet, *quoniam ego vobiſcum ſum, dicit Dominus exercituum*, intercipiunt & includunt parentheſi.

Vers. 6. *Verbum quod pepigi.*] Eſt hîc duplex diſpunctio, & conſequenter duplex ſenſus. Prior *verbum* accipit in nominatiuo, illúdque refert ad ſequentia, q. d. Facite opus in templo quod iubeo, quia *verbum*, id eſt, pactum & fœdus quod vobiſcum pepigi per Moſen in Sina, quóque promiſi me fore veſtrum Deum & protectorem, vos tutabitur contra Samaritas volentes impedire templi fabricam, & contra alios quoſlibet hoſtes: quia ſcilicet ego idipſum quod olim in hoc fœdere promiſi, nunc opere præſtabo & reipſa exequar. ita Septuag. Chald. S. Hieron. Theodor. Haymo, Lyran. & Pagnin. Sic myſticè *Verbum* eſt filius Dei, Iudæis promiſſus quaſi Meſſias. vt hîc ſignificetur ſancta Trinitas, nimirum Pater dicit: *Ego vobiſcum ſum*. Filius eſt Verbum. Spiritus ſanctus eſt ſpiritus qui cum eis erit, ſcilicet per effectum gratiæ, opis & protectionis, quam eis præſtabit. ita S. Hieron. Albertus, Nyſſenus, Haymo, & alij mox citandi. Fauet Chald. dum vertit, *verbum meum erit vobis auxilio*. Vnde & mox Propheta pergit prophetare de Chriſto dicens: *Adhuc vnum modicum, &c. & veniet Deſideratus cunctis Gentibus.* Poſterior diſpunctio planior eſt, vt *verbum* ſit accuſatiui caſus (hunc enim notat articulus את *et*, qui ordinariè accuſatiuo, rarò nominatiuo ſeruit) & referatur ad *facite*, q. d. Facite verbum, id eſt, legem, quam in pacto vobiſcum inito, quaſi conditionem fœderis à vobis præſtandam exegi: ego viciſſim præſtabo quod meum eſt, nimirum opem quam vobis promiſi, faciámque vt ſpiritus meus prouidus, vigil, acer, potens & efficax ſit in medio veſtri, vóſque tueatur, corroboret, adiuuet & propugnet. ita Hebræi & Arias. Hunc ſenſum exigit parentheſis Romanis Bibliis interiecta, & Hebr. articulus *et*, vti paulò antè dixi.

Et ſpiritus meus erit in medio veſtrum.] Spiritus, tum increatus, iſque duplex: prior, in Deo eſſentialis, qui eſt ipſa mens & potentia diuina, cuius dotes deſcribit Sapiens c. 7. 22. dicens: *Eſt enim in illa* (ſapientia diuina) *ſpiritus intelligentiæ ſanctus, vnicus, multiplex, ſubtilis, diſertus, mobilis, incoinquinatus, certus, ſuauis, amans bonum, acutus, quem nihil vetat, benefaciens, humanus, benignus, ſtabilis, certus, ſecurus, omnem habens virtutem, omnia proſpiciens, & qui capiat omnes ſpiritus.* Poſterior, notionalis, putà Spiritus ſanctus, de quo hunc locum accipiunt S. Hieron. Theodor. Remig. Haymo, Arias hîc, & S. Athanaſ. epiſt. ad Serapionem, Cyrillus catech. 19. ac Nyſſenus l. Teſtimon. contra Iudæos de Sanctiſſima Trinitate, vbi ſic legit: *Confirmare Zorobabel, quia ego vobiſcum ſum, & verbum meum bonum, & ſpiritus meus in medio veſtrûm*; ex eóque probat in vna Deitatis eſſentia eſſe trinitatem perſonarum. *Quid enim*, inquit, *opus erat trium mentionem facere, ſi non vnumquodque proprium eſt in propria ſubſiſtentia perſonæ?* Spiritui ſancto enim appropriatur amor, cura, protectio, fauor, auxilium, quæ hîc Deus ſe ſpiritu ſuo præſtiturum Iudæis promittit; vt ſit in medio eorum, ſicut ſpiritus noſter medius eſt in corpore, & Spiritus ſanctus eſt in medio Eccleſiæ. Secundò, Spiritus hic increatus ex ſe diffundit ſpiritum creatum ſibi ſimilem. Vnde Albertus per ſpiritum hunc accipit ſpiritum ſapientiæ, virtutis & fortitudinis, quem Deus aſpirauit Moſi, & per eum ſeptuaginta ſenioribus ad iudicandum, dirigendum & regendum populum Iſraël, Numer. 11. 25. Accedunt Hebræi, qui per ſpiritum accipiunt prophetiam. Vnde Chald. vertit, *Prophetæ mei docebunt vos, ne timeatis*, q. d. Dabo vobis Aggæum, Zachariam & Malachiam Prophetas, qui vos in opere dirigant, animent, corroborent, Deúmque in dubiis omnibus conſulant. Malachias enim fuit vltimus Prophetarum, nec poſt eum Iudæi alium vſque ad Chriſtum habuerunt, inquit S. Hieron. & idipſum fatentur Hebræi. Poſſumus tamen generaliùs & pleniùs hunc ſpiritum accipere, q. d. Ego ſpiritu meo vobis adero, vobíſque aſpirabo ſpiritum prouidentiæ, fortitudinis, alacritatis, æquè ac artis architectonicæ, vt eo vegetati opus hoc fabricæ templi alacriter, fortiter, prouidè, æquè ac ſapienter & affabrè ſuſcipiatis & peragatis. Itaque ſpiritus hic inter alia ſignificat artem architectonicam: hæc enim maximè neceſſaria erat in fabrica templi. Significat ergo, quòd, ſicut olim illam ſpiritu ſuo aſpirauit Beſeleel in fabrica tabernaculi, Exodi c. 31. verſ. 2. ita nunc eandem Iudæis aſpirabit in fabrica templi, dabítque inſignes architectos, fabros & opifices. Diſcant hîc architecti & opifices, artes etiam mechanicas eſſe dona Dei. Vnde ſæpe in iis excellunt, qui pij ſunt, Deúmque ad id inuocant.

Spiritus multiplex.

Spiritus pro arte.

Verſ. 7.] Quia hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc vnum modicum eſt, & ego commouebo cælum, & terram, & mare, & aridam.

Verſ. 8.] Et mouebo omnes Gentes: & veniet

Digitized by Google

veniet Deſideratus cunctis Gentibus: & implebo domum iſtam gloria, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 9.] Meum eſt argentum, & meum eſt aurum, dicit Dominus exercituum.

Vers. 7. *Adhuc vnum modicum eſt, & ego commouebo.*] Eſt hebraiſmus, q.d. Poſt modicum tempus commouebo cælum, &c. Certum eſt Prophetam loqui de Chriſto, eiúſque primo in carnem & mundum aduentu. De eo enim explicat Apoſtolus Hebr. 12.26. & paſſim Patres, S. Hieron. Remig. Rupert. Haymo, Albert. Hugo, Lyran. Arias, Clarius, Vatabl. hîc, & S. Auguſt. 18. Ciuit. 35. S. Ambroſ. lib. 3. epiſt. 12. Cyril. lib. 5. in Geneſ. quin & Hebræi apud Galatin. lib. 4. c. 9. & 10. Conſolatur enim Propheta Hebræos puſillanimes & mœſtos, quòd viderent fabricam templi ſecundi tam fore exiguam, vilem, & quaſi nullius momenti, ſi compararetur cum fabrica Salomonis. Conſolatur, inquam, hoc argumento, quòd Deus magis glorificaturus ſit templum ſecundum quàm primum, eo quòd in ſecundo daturus ſit Chriſtum doctorem & ſaluatorem, ideóque in eius aduentu commoturus ſit cælum & terram, omniáque elementa, in quibus mira, magnifica & glorioſa ſit patraturus ad gloriam Chriſti, & conſequenter templi.

Nota, Ab hac prophetia, facta anno 2. Darij Hyſtaſpis, vſque ad ortum Chriſti fluxerunt anni 517. vti dixi in proœmio. Hi tamen vocantur hîc tempus modicum, tum quia Prophetis eleuatis ad Deum Deique æternitatem, omnia tempora, æquè ac terrena & ſæcularia, videntur, & reuera ſunt modicum quid, imò punctum, vel momentum dumtaxat. Simili modo S. Ioannes epiſt. 1. cap. 2. 18. tempus legis nouæ vocat *horam nouiſſimam: Filioli*, inquit, *nouiſſima hora eſt.* Tum quia modicum erat reſpectu temporis elapſi ab orbe condito, & à lapſu Adæ, à quo mox Deus promiſit Saluatorem Chriſtum, Geneſ. 3. 15. Cùm enim hæc dixit Aggæus, elapſi erant à geneſi mundi anni 3434. ita Lyran. & Vatabl. Addit Arias, eſſe modicum reſpectu legis Chriſtianæ, quæ iam durauit 1624. annos, & plures durabit.

Modicum omne ſæculum.

Pro *vnum modicum*, Septuag. & eos ſecutus S. Paulus Hebr. 12. 26. vertunt, ἅπαξ, id eſt, *ſemel*: quia Hebr. אחת *achat*, id eſt, vnum, ſumitur pro ſemel: intelligitur enim פעם *paam*, id eſt, vice, q.d. Vna vice, id eſt, ſemel. Vox *ſemel* ſignificat vnicam tantùm legem Chriſti & Euangelij, ſucceſſuram legi Moſaicæ & Prophetis, poſt quam nulla alia ſit exſpectanda, ita vt ea finita venturum ſit Chriſti iudicium, reſurrectio, vita & gloria æterna his qui eam obſeruauerunt.

Commouebo cælum & terram.] Vt omnes homines, & angelos per multa magnáque prodigia excitem ad attentionem operis magni, quod patraturus ſum, ſcilicet ad Chriſti incarnationem, legiſlationem & redemptionem; ſicut Iudæos olim per ſimilia excitaui in Sina, ad excipiendam legem veterem per Moſem, vt iiſdem tam Moſi, quàm legi auctoritatem conciliarem, & pondus adderem. ita S. Chryſoſt. hom. 1. in epiſt. ad Roman. Nota, licet S. Auguſt. lib. 18. de Ciuit. c. 48. & Rupert. hîc, hanc commotionem cæli & terræ accipiant de ſignis & portentis præuiis diei iudicij, & iudici Chriſto, déque reſurrectione & glorificatione Beatorum, de quibus Matth. cap. 24. tamen ad literam accipiendam eſſe illam, quæ facta A eſt in primo aduentu Chriſti in carnem, putà paulò ante eius incarnationem, vt cenſent Hugo, Lyran. & Clarius; vel eo incarnato, docente, patiente, reſurgente & mittente Spiritum ſanctum in Apoſtolos. ita S. Hieron. Remig. Haymo, Albert. Arias hîc, Ambroſ. lib. 3. epiſt. 12. & Auguſt. lib. 18. de Ciuit. cap. 35. Hæc enim commotio facta eſt ad hoc, vt ſignificaret legem veterem in nouam, Moſem in Chriſtum, Prophetas in Euangelium, iudaiſmum & gentiliſmum in chriſtianiſmum eſſe commutanda, vti docet S. Chryſoſt. hom. 14. in Matth.

Quæres primò, quænam veniente Chriſto facta eſt commotio in cælo? Reſpond. Prima fuit, quòd eo ipſo die, imò hora & momento, quo B Chriſtus natus eſt, angeli apparuerunt paſtoribus, eiúſque ortum annunciarunt cum iubilo canentes: *Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax hominibus*, Lucæ 2. 14.

Commotio cæli naſcente Chriſto. Prima.

Secunda, quòd ſtella inſoliti ſplendoris Magis apparuerit, eóſque ex Oriente vocarit & deduxerit ad Chriſtum, Matth. 2. 1.

Secunda.

Tertia, quòd paulò ante Chriſti ortum ſub initium imperij Auguſti, *hora circiter tertia, repentè liquido ac puro cælo, circulus ad ſpeciem cæleſtis arcus orbem ſolis ambiit, quaſi vnum eum ac potentiſſimum in hoc mundo, ſolúmque clariſſimum in orbe monſtraret* (Auguſtum Cæſarem) *cuius tempore venturus eſſet, qui ipſum ſolem ſolus mundúmque totum & feciſſet, & regeret*, inquit ex Suetonio C Oroſius lib. 6. hiſtor. cap. 18. Quid enim circulus hic veſtiens ſolem, niſi humanitatem, quæ diuinitatem Chriſti quaſi parelius velauit & veſtiuit, ſignificauit?

Tertia.

Quarta, quòd globus aurei coloris Romanis viſus ſit è cælo ad terram deſcendere, ibique maior effectus, ruſus in cælum aſcendere, ac ſolem obtegere. ita Oroſius ibidem.

Quarta.

Quinta, quòd vno anno ante Auguſti imperium, ſub quo natus eſt Chriſtus, viſi ſint tres ſoles in vnum coire, inquit Euſeb. in Chronico. Sequenti anno, inquit Dio, & ex eo Baron. viſus eſt ſol intra tres circulos effulgere, quorum vnum D corona ſpicarum ignita circumdabat; quod tamen Dio cenſuit fuiſſe prognoſticon Triumuiratus Auguſti, Antonij & Lepidi; cùm veriùs ſignificatus fuerit verus ſol Chriſtus Dominus, qua Deus in tribus circulis, id eſt, perſonis diuinis, per ἐγχώρησιν, id eſt, circuminceſſionem exiſtens; & qua homo factus, tribus ſubſtantiis, putà deitate, anima & carne, conſtans.

Quinta.

Sexta, viuente Chriſto Spiritus ſanctus in eum dum baptizaretur, ſpecie columbæ è cælo deſcendit. Vox Patris audita eſt: *Hic eſt filius meus dilectus*, Matth. 3. 17. Eadem audita eſt in transfiguratione, vbi Chriſtus cæleſti gloria coruſcus E reſplenduit, ac Moſes & Elias è cælo lapſi affuerunt, Matth. 17. 5.

Sexta.

Septima, angeli tum in paſſione, tum in reſurrectione, tum aliàs ſæpe ei miniſtrarunt, Ioan. 1. 51.

Septima.

Octaua, in paſſione eius ſol in plenilunio, cùm maximè diſtat à luna, quæ eius eclipſim cauſare ſolet, eclipſi vniuerſali planè obſcuratus, mortem ſui creatoris pullatus luxit. adeò vt Dionyſ. Areopagita exclamarit: *Aut Deus natura patitur, aut mundi machina diſſoluitur*, vti ipſe refert ſcribens ad Apollophanem.

Octaua.

Nona, quòd 40. poſt reſurrectionem die, viſibiliter coram diſcipulis glorioſus in cælum aſcenderit, Actor. 1.

Nona.

Digitized by Google

Decima. Decima, quòd inde quinquageſimo die miſerit Spiritum ſanctum ſpecie linguarum ignearum, cum ingenti fragore, in Apoſtolos, Actor. 2.

Vndecima. Vndecima, quòd Auguſto Cæſari è cælo Virgo Deipara infantem vlnis geſtans apparuerit in Capitolio, cùm iam ante ipſe oraculo Apollinis edoctus natum eſſe puerum Hebræum, qui idolorum oraculis ſilentium indixiſſet, eidem in Capitolio aram erexiſſet, hoc titulo: *Ara primogeniti Dei.* Quocirca Conſtātinus Magnus ibidem templum erexit in memoriam Dei genitricis Mariæ, quod etiamnum extat, & vulgò *Ara cæli* nuncupatur: vbi & locus viſionis Auguſti oſtenditur. ita ex Suida, Nicephoro, & aliis Baron. in Apparatu Annal. Addūt multi, id per Sibyllam Auguſto oſtenſum fuiſſe; ſed per Sibyllam intelligunt propheтiſſam aliquam illius æui. Nam inter Sibyllas propriè dictas vltima fuit Cumana, quæ diu ante Auguſtum vixit ſub Tarquinio Superbo.

Commotio terræ naſcente Chriſto. Prima. Quæres ſecundò, quænam commotio facta eſt in terra? Reſp. Prima eſt, quam hiſce verbis deſcribit Oroſius lib. 6. cap. 20. & lib. 7. c. 2. *Annus natiuitatis Chriſti quantis, quàm nouis, quámque inuſitatis bonis abundauerit, ſatis etiam me non proferente compertum haberi arbitror. Toto terrarum orbe vna pax omnium, non ceſſatione, ſed abolitione bellorum: clauſæ Iani gemini portæ, extirpatis bellorum radicibus, non repreſſis. Cenſus ille primus & maximus fuit, cùm in vnum Cæſaris nomen vniuerſa magnarum gentium creatura iurauit, ſimúlque per communionem cenſus vnius ſocietatis effecta eſt;* videlicet vt Auguſtus ſua monarchia ſterneret viam vero Monarchæ Chriſto, eiúſque Euangelio in totum orbem per ſuum caput, putà per Romam, propagando, vti aduertit S. Leo hom. 1. de S. Petro: *Diſpoſito namque diuinitus operi,* inquit, *maximè congruebat, vt multa regna vno confœderarentur imperio, & citò peruios haberet populos prædicatio generalis, quos vnius teneret regimen ciuitatis.* Porrò quod de Iano, tempore Chriſti tertiò clauſo, aſſerit Oroſius, ſubdubitat Baron. eo quòd veteres non niſi bis Iani clauſi meminerint. Verùm veriſimile eſt Oroſium, veterem & grauem hiſtoricum, à S. Auguſtino laudatum, id à veterioribus accepiſſe, nec id ex ſe confinxiſſe, vti rectè aduertit noſter Barradius tomo 1. lib. 8. c. 12.

Secunda. Secunda, quòd ex Sibyllarum oraculis edicentibus, ſub illud tempus ex Oriente venturum regem, qui orbi dominaretur, Romani, aliæque gentes, eius partim metu, partim exſpectatione commotæ fuerint. Audi Tacitum lib. 21. *Pluribus perſuaſio inerat, antiquis ſacerdotum literis contineri, eo ipſo tempore fore, vt valeſceret Oriens, profectique Iudæa rerum potirentur; quæ ambages Veſpaſianum ac Titum prædixerant.* Ita ipſe, vtpote Gentilis, oraculum de Chriſto ad Veſpaſianum detorſit. Idem habet Suetonius in Veſpaſiano c. 4. qui & addit, Iudæos hac de cauſa, ſpe ſcilicet regis ſui Meſſiæ mox affuturi, rebellaſſe Romanis, ideóque à Tito eſſe excifos.

Tertia. Tertia, quòd ante Chriſtum oraculum Delphicum, aliáque ſiluerint, teſte Cicerone lib. 2. de Diuinat. Arnobio lib. 3. contra Gentes, & aliis. Vnde & ex Paxi inſula vox audita, *Magnus Pan mortuus eſt,* teſte Euſebio lib. 5. de Præpar. c. 9.

Quarta. Quarta, quòd anno tertio triumuiratus Auguſti, putà 40. annis ante natiuitatem Chriſti, Romæ trans Tiberim è taberna meritoria, per totum diem fons olei largiſſimus è terra profluxit. *Quo ſigno,* inquit Oroſius lib. 6. cap. 20. *quid euidentius,*

A *quàm in diebus Cæſaris Auguſti futura Chriſti natiuitas declarata eſt? Chriſtus enim vnctus interpretatur. Itaque cùm eo tempore, quo Cæſari perpetua Tribunitia poteſtas decreta eſt, Romæ fons olei per totum diem defluxit; ſignificauit, per omne tempus Romani Imperij Chriſtum, & ex eo Chriſtianos, id eſt, vnctum, & ex eo vnctos, de meritoria taberna, id eſt, de hoſpitali largáque Eccleſia, affluenter atque inceſſabiliter proceſſuros.* Hic ergo fluxus olei è terra, portendit Chriſtum in terra naſciturum, & viſcera miſericordiæ in nos effuſurum. Vnde & de eo dicitur Cant. 1. 2. *Oleum effuſum nomen tuum.* Meruit locus ille, inquit Baron. nobiliſſima memoria illuſtrari, eccleſia nimirum ampliſſima, Dei genitricis

B titulo, à Calliſto Pontifice prima omnium, quarum exſtet memoria, olim erecta: vbi in ipſiſſimo loco è quo oleum profluxit, in priſci miraculi teſtimonium, iſta epigraphe inſcripta legitur: *In hac prima Dei matris æde, taberna olim meritoria, olei fons è ſolo erumpens, Chriſti ortum portendit.*

Quinta, quòd *in Capitolio,* inquit Dio lib. 37. *multæ ſtatuæ de cælo tactæ, liquefactaque fluxerant, deiectáque erant tum alia ſimulachra, tum Iouis columna inſiſtens. præterea imago lupæ, cum Remo & Romulo conſecrata, ceciderat: literæ etiam in columnis, in quibus leges ſcribebantur, obliteratæ atque confuſæ erant.* Vnde Suetonius in Auguſto cap. 94. ait: *Prodigium Romæ factum, quo denuntiabatur* Quinta.

C *regem populo Romano naturam parturire. Vnde ſenatum exterritum cenſuiſſe, ne quis illo anno genitus educaretur.*

Sexta, quòd Auguſtus noluerit ampliùs Dominus nominari, inquit Suetonius in Auguſto c. 53. quaſi interno Dei inſtinctu præſentiens aduentare Chriſtum, verum cæli terræque Dominum. Sexta.

Septima, quòd Chriſto puero fugiente infanticidium Herodis, mox vt Ægyptum intrauit, Ægypti idola corruerunt, vti paſſim tradunt veteres, quos citaui Iſaiæ 19. 1. Septima.

Octaua, quòd Chriſto patiente petræ ſciſſæ ſunt, & tota terra ingenti terræ motu quaſi in- Octaua.

D dignans, & parans vlciſci necem ſui creatoris, concuſſa eſt, &, ſi credimus Origeni, è ſuo centro conuulſa eſt. Vnde de eo Plinius lib. 2. c. 48. *Maximus,* inquit, *terræ memoria mortalium extitit motus Tiberij Cæſaris principatu, duodecim vrbibus Aſiæ vna nocte proſtratis.*

Mare & aridam.] Per aridam oppoſitam mari, vel accipe inſulas cum Lyrano; vel certè totum reliquum orbis, quod terra occupat, ſpatium; vt terram, quam paulò antè nominauit Propheta, id eſt, globum terræ, qui conſtat ex aqua & terra, ſubdiuidat in mare & aridam; perinde ac in geneſi mundi Deus ea diſpeſcuit: *Et vocauit aridam terram, congregationéſque aquarum appellauit ma-*

E *ria,* Geneſ. 1. 10.

Commotiones in mari. Prima. Porrò commotiones in mari variæ ſub tempus Chriſti factæ ſunt. Prima, per bella naualia, ac præſertim Actiacum, quo Auguſtus profligata claſſe Antonij, factus eſt monarcha, teſte Suetonio. Secunda, quòd in Britannia ingens excitata fuerit maris tempeſtas, adeò vt inſulani dicerent aliquem ex dæmonibus, vel heroibus defeciſſe. ita ex priſcis Hiſtoricis à Caſtro. Tertia, quòd Chriſtus maris procellas ſedauerit, & ſuper vndas maris ambularit; quin & eaſdem S. Petrum calcare fecerit. Inſuper in paſſione cùm terræ motu concuſſit terram, concuſſit pariter & mare. Quarta, quòd Deus inſulanos omnes commouerit audita fama Secunda. Tertia. Quarta.

Digitized by Google

fama Chriſti & Euangelij, ad fidem eius capeſſendam; alios verò in infidelitate obſtinatos commouerit, id eſt, occaſionem dederit ad illud perſequendum & extirpandum. Audi S. Auguſt. lib. 18. de Ciuit. cap. 35. *Mouit*, inquit, *cælum, angelorum & ſiderum teſtimonio, quando incarnatus eſt Chriſtus. Mouit terram, ingenti miraculo de ipſo Virginis partu. Mouit mare & aridam, cùm & in inſulis, & in orbe toto Chriſtus annuntiatur. Ita moueri omnes gentes videmus ad fidem.* Audi & S. Ambroſ. in hæc Aggæi verba, ſub finem tomi 2. *Mouerat ante hæc* (Deus cælum & terram) *cùm de Ægypto liberaret populum ſuum, quando in cælo columna erat ignis, terra inter fluctus, murus in mari, via in aqua, in deſerto meſſis quotidiana frugum cæleſtium* (manna) *multiplicabatur, petra ſoluebatur in fontes aquarum: ſed mouit & poſtea in paſſione Domini Ieſu, quando cælum tenebris obductum, ſol refugit, petræ ſciſſæ, tumuli aperti, mortui reſuſcitati, draco victus in fluctibus ſuis vidit piſcatores hominum non ſolum nauigantes in mari, ſed etiam ambulantes ſine periculo. Deſertum quoque motum, quando infructuoſus nationum populus in meſſem cœpit deuotionis & fidei flaueſcere, &c. vt plures filij fierent deſertæ, quàm eius quæ habebat virum: & floreret deſertum vt lilium*, Iſaiæ 35.

Commotionum cauſæ. Prima. Cauſæ, cur cælum, terra, mare & arida in incarnatione Chriſti concuſſa fuerint, ſunt multæ. Prima, quia quaſi admirata ſunt, & obſtupuerunt tantam Chriſti exinanitionem, æquè ac charitatem. *Secunda.* Secunda, vt torpentia hominum corda excitarent ad tam inſolitum prodigium, eáque ſaxea mollirent, ad hanc Chriſti dignationem digno amore & gratitudine excipiendam. *Tertia.* Tertia, quia omnes creaturæ per Chriſtum reſtauratæ, imò quaſi deificatæ ſunt, dum per Chriſtum Verbo Dei ſunt vnitæ: omnium enim creaturarum compendium, & microcoſmos eſt homo. dum ergo Chriſtus hominem aſſumpſit, omnes creaturas aſſumpſit. Hinc in eius incarnatione commotæ ſunt, quia gauiſæ ſunt, & præ gaudio quaſi exilierunt: præſertim quia per eum ſperarunt, & ſperant liberationem à corruptione & miſeria, quam cum homine incurrerunt per peccatum Adæ, iuxta illud Apoſtoli Rom. 8. 19. *Exſpectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei exſpectat: vanitati enim creatura ſubiecta eſt, non volens, ſed propter eum qui ſubiecit eam in ſpe; quia & ipſa creatura liberabitur à ſeruitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei. Scimus enim quòd omnis creatura ingemiſcit & parturit vſque adhuc.*

Vers. 8. Commotio Gentium multiplex. *Et mouebo omnes gentes.*] Primò, per bella ciuilia, quæ geſta ſunt inter Auguſtum, Antonium & Lepidum Triumuiros, quibus debellatis Auguſtus conſtituit ſe monarcham. ita Mariana. Secundò, in cenſu quo omnes profecti ad ſuas ciuitates, cogebantur profiteri ſe Auguſto eſſe ſubiectos. Tertiò, per prædicationem & miracula Chriſti & Apoſtolorum, pérque portenta edita in cælo & in terra, tam naſcente, quàm patiente Chriſto, quæ iam recenſui, commotæ ſunt Gentes ad pœnitentiam, & ad fidem Chriſti capeſſendam. Vnde pro *mouebo* hebr. eſt הִרְעַשְׁתִּי *hiraſti*, id eſt, percellam, tremefaciam, pauorem & trepidationem iniiciam; Septuag. συσσείσω, id eſt, quatiam, concutiam. ita S. Hieron. & eius aſſeclæ; vnde noſter Emmanuel: Mouebo, inquit, ſtupore tanti myſterij, & lætitia, & vitæ innouatione omnes gentes.

Et veniet Deſideratus cunctis Gentibus.] *Et*, id A eſt, *quia*, q. d. Commouebo cælum, terram, mare & aridam: quia veniet Meſſias, quem omnes gentes, imò omnes creaturæ deſiderant: Chriſtus enim eſt principium, exemplar, finis, nodus, vinculum, centrum, vita, ſalus, felicitas totius vniuerſi. *Chriſtus eſt centrum & felicitas orbis.* Vnde Apoſtolus Epheſ. 1. 10. ait, *Propoſuit* (Deus) *in eo, in diſpenſatione plenitudinis temporum inſtaurare omnia in Chriſto, quæ in cælis, & quæ in terra ſunt.* Vbi pro *inſtaurare*, græcè eſt ἀνακεφαλαιώσασθαι, id eſt, recapitulare, ad caput reuocare: Chriſtus enim eſt anacephalæoſis, id eſt, ſumma, caput & recapitulatio omnium operum Dei, viſibilium & inuiſibilium. Vide ibi dicta. Quocirca omnes res feruntur in Chriſtum, tamquam in centrum, cui coniungi deſiderant. Rurſum omnes appetunt B Chriſtum, tamquam ſacerdotem magnum, qui ab omnibus mala cuncta remoueat, & bona cuncta procuret. Hoc eſt quod ait Chriſtus: *Ego ſi exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipſum*, Ioan. 12. 32. Chriſtus enim eſt Antiſtes & Pontifex magni fani, id eſt, totius mundi. Nam, vt ait Philo lib. 1. de Monarchia, mundus eſt quaſi templum ſacrum Dei, cuius antiſtes eſt homo, vt pro omnibus Deo gratias agat, & ab eo ſingulis bona impetret, & mala auertat. Audi Lactant. lib. de Ira Dei cap. 14. *Sequitur vt oſtendam, cur fecerit hominem Deus. Sicut mundum propter hominem machinatus eſt, ita ipſum propter ſe, tamquam diuini templi antiſtitem, ſpectatorem operum rerúmque cæle-* C *ſtium. ſolus enim eſt, qui ſentiens capáxque rationis intelligere poſſit Deum qui opera eius admirari, virtutem poteſtatémque perſpicere, &c. Ideo ſermonem ſolus accepit, ac linguam cogitationis interpretem, vt enarrare maieſtatem Domini ſui poſſit.* Verùm cùm homines ad id non ſufficiant, & plerique in terram demerſi ad cælum non ſuſpiciant, nec Deum auctorem agnoſcant; hinc miſſus eſt Chriſtus, qui quaſi mundi Antiſtes id præſtaret, Deóque debitam gratitudinem & cultum pro omnibus perſolueret, & homines ad idem faciendum impelleret. Vnde eius typo pontifex Aaronicus in veſte geſtabat totum orbem, iuxta illud Sapient. 18. 24. *In veſte poderis quam habebat, totus erat orbis terrarum.* Hinc & Chriſtus dicitur portare omnia D verbo virtutis ſuæ, Hebr. 1. 3. Hinc rurſum ipſe vocatur deſiderium collium æternorum, id eſt, Prophetarum, Patriarcharum & illuſtrium Sanctorum, Geneſ. 49. 26. Vnde Iacob ibidem verſ. 17. *Salutare* (id eſt, ſaluatorem Chriſtum) inquit, *tuum exſpectabo Domine.* Et Iſaias cap. 45. 8. *Rorate cæli deſuper, & nubes pluant iuſtum: aperiatur terra, & germinet ſaluatorem.* Quin & Sibylla Cumana apud Virgil. eclog. 4. ſic canit, ſic geſtit ad Chriſti ortum:

Vltima Cumæi venit iam carminis ætas,
Magnus ab integro ſæclorum naſcitur ordo:
Iam noua progenies cælo demittitur alto;
Iam redit & virgo, redeunt Saturnia regna.
E *Chara Deûm ſoboles, magnum Iouis incrementum,*
Aſpice venturo lætentur vt omnia ſæclo. &c.

Hebræa ad verbum habent, *& venient deſiderium*, vel *deſideria*: (pro חֶמְדַּת *chemdat* enim in ſingulari, alio puncto poteſt legi חֲמֻדֹת *chemdot* in plurali) *cunctarum gentium*; Septuag. *& venient electa omnium gentium*, vel, vt S. Hieron. & Auguſt. 18. Ciuit. 48. legunt, *venient quæ electa ſunt Domini de cunctis gentibus.* quæ ſic exponunt, q. d. Non ſolùm Iudæi, ſed & omnes Gentes quæ à Deo electæ fuerint, venient ad Chriſtum: non enim omnes Gentes, ſed tantùm pars aliqua à Deo ſelecta,

lecta, & vt pretioſus theſaurus deſiderabilis, venit ad Christum. Ita S. Ioannes epiſtolam ſecundam inſcribit: *Senior electæ Dominæ*; vnde Arabicus Antiochenus vertit, *venient populi cum deſiderio*; Arabicus Alexandrinus, *venient gentes electæ*, Syrus, *afferent deſiderium quod eſt cunctis gentibus*. Verius eſt Septuag. per *electa gentiū* ſignificaſſe Christum, qui vnus eſt ex omnibus gentibus electus, per quem cæteri omnes electi & dilecti ſunt à Deo; quem proinde omnes gentes elegerunt, adamarunt, deſiderarunt & amplexi ſunt. Hoc enim ſignificat Hebr. *chemdat*. Pagnin. *& venient quæ ſunt deſiderium omnium gentium*. Minùs rectè vertunt R. Dauid & Clarius, *& venient cum deſiderio omnes gentes*, ſcilicet vt ſe, ſuáque omnia pretioſa & deſiderabilia, quaſi munus offerant Christo. Nam hoc ipſi ſupplēt, cùm idipſum requirendum ſit in Propheta: qui cùm hîc non aliud Chriſti epithetum aſſignet, quàm τὸ *deſiderium*, ſequitur *deſiderium gentium* non aliud eſſe quàm Chriſtū. Et ita exponunt Chaldæus, Tigurina, R. Akiba apud Galatin. libr. 4. cap. 9. Vnde hinc validum ſumas argumentum contra Iudæos, quo probes iam veniſſe Meſſiam, nimirum: Aggæus conſolatur Zorobabel & Iudæos in fabrica templi ſui exilis & vilis, hortatúrque vt in ea pergant, eo quòd ad illud venturus ſit Meſſias. Illud autem templū iam trāſiit, & deſtructum eſt à Tito & Romanis. Ergo pariter iam venit & tranſiit Chriſtus. Quod enim Arias per deſiderium, vel deſideratum, accipit Spiritum ſanctum, quem omnes gentes exſpectabant, vt curaret ipſorum infirmitatē, non Chriſtum, abſonum eſt, & contra omnes Interpretes. Meſſias enim Iudæis vti fuit promiſſus, ita & deſideratus, non Spiritus ſanctus; quē è Iudæis pauci, ex Gentibus ferè nulli cognouerunt. Vnde Spiritus ſanctus non Iudæis, ſed Chriſtianis à Chriſto eſt promiſſus, & datus in Pentecoſte. Cōmunis ergo Hebræorum, Latinorum & Græcorum ſententia eſt, per *deſiderium* intelligi Chriſtum. ita S. Hieron. Remig. Haymo, Albert. Hugo, Lyran. & alij.

Venisse Messiam conuincitur ex Aggæo.

Christus est desiderium gentium. Primò.

Vbi nota, Chriſtum vocari deſiderium, vel deſideria omnium gentium, quia ſummè eſt deſiderabilis. Licèt enim Gentes infideles eum non deſiderarent, imò eum non cognoſcerent; tamen ipſe in ſe ſummè erat, eſtque deſiderabilis. vt ſit metalepſis, q. d. Chriſtus fuit deſideratus cunctis gentibus, hoc eſt, omnes gentes ſummè egebant Chriſti aduentu, vt è ſuis miſeriis liberarentur, ideóque non rationali, ſed naturali appetitu eum deſiderabant, ſicut terra arida hiando deſiderat pluuiam (egere enim, eſt tacitè deſiderare id, quod egeſtatem leuet: vnde nonnulli deſiderare hîc explicant per egere. ita Martin. de Roa libr. 1. Singul. cap. 13. in fine.) Quocirca Gentes mox vt de eius vita, doctrina, ſanctitate & miraculis per S. Paulum & Apoſtolos inaudiuerunt, mox vt Apoſtolorum prædicatione commotæ & compunctæ ſunt, eum deſiderare cœperunt; & quo magis cognouerunt, eō magis deſiderarunt & adamarunt, adeò vt non tantùm opes, ſed & ſanguinem vitámque libentes pro eo profunderent, vt patet ex tot centenis millibus Martyrum, qui primis trecentis poſt Chriſtum annis toto orbe exſtiterunt. Hinc Chriſtus à Iacob patriarcha Geneſis 49. verſ. 10. vocatur *exſpectatio gentium*, præſertim vbi illæ per Apoſtolos cognouerunt, ſe, Iudæis incredulis excluſis, in familiam & benedictionem Abrahæ per Chriſtum ſurrogandas eſſe. Hic ergo eſt expreſſa prophetia de vocatione Gentium. Porrò Hebr. חמדת *chemdat*, concupiſcentiam & deſiderium non quale quale, ſed ingens, ardens & æſtuans ſignificat. Vnde Daniel c. 9. 23. vocatur איש חמודות *is chamudot*, id eſt, vir deſideriorū: quia inflammatis deſideriis æſtuabat, orans ardentiſſimè Deum pro liberatione populi. Sic Gentes credentes Apoſtolis, fide, ſpe, & charitate inflammata æſtuarunt in Chriſtum, & alios ad eundem adamandum eodem æſtu incitarunt, dicentes: *Venite & aſcendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob, & docebit nos vias ſuas, & ambulabimus in ſemitis eius: quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Ieruſalem*, Iſaiæ 2. 3. Sic Cicero libr. 14. epiſt. 2. ad vxorem & filiam: *Valete*, ait, *mea deſideria*.

Secundò, quia Chriſtus omnia gentium deſideria plenè expleuit & ſatiauit. *Secundò.*

Tertiò, deſiderium hoc accipi poteſt, non gentium, ſed Chriſti, q. d. Veniet in carnem Chriſtus, quia mirè deſiderat redimere & ſaluare omnes gentes, ac præſertim electos ex Gentibus, vt vertunt Septuag. Sicut enim ſponſus ardenter amat ſponſam, ita Chriſtus Eccleſiam, quæ penè tota collecta eſt è Gentibus, ac viciſſim ſua gratia efficit, vt Eccleſia ardenti amore ipſum, vt ſponſa ſpōſum redamet. Hic amor ſponſi & ſponſæ toto libro Canticorum multis parabolis deſcribitur. Eundē eructat Eccleſia in officio Aſcenſionis Domini: *Tertiò.*

Ieſu noſtra redemptio,
Amor & deſiderium,
Deus redemptor omnium,
Homo in fine temporum.
Quæ te vicit clementia,
Vt ferres noſtra crimina,
Crudelem mortem patiens,
Vt nos à morte tolleres?

Et mox:

Tu eſto noſtrum gaudium,
Qui es futurus præmium.
Sit noſtra in te gloria,
Per cuncta ſemper ſæcula. Amen.

Denique Gentes ante Chriſtum, credentes in Deum in lege naturæ, aut proſelitæ & conuerſæ ad Iudaiſmum, æquè ac Iudæi exſpectabant ac deſiderabant Chriſtum, quaſi ſaluatorem mundi, quaſi iubar cœleſte, quaſi candorem lucis æternæ, quaſi ſolem iuſtitiæ, qui totum orbem caligine infidelitatis & ignorantiæ offuſum illuminaret, ac ſedentes in tenebris & vmbra mortis eriperet, ſanaret, iuſtificaret & bearet. Talis fuit Iob, cum ſuis amicis. Tales Sibyllæ. Tales Adam, Enoch, Noë, Sem, Abraham, Iſaac, Iacob; Ioſeph, &c.

Anagog. Chriſtus in cœlo eſt deſiderium omnium Beatorum & angelorum, tum quia omnes deſiderant eius diuinitate & humanitate frui & beari: tum quia ipſe omnium deſideria explet, ſatiat, inebriat. Ita S. Auguſt. lib. 18. de Ciuit. 35. & Rupert. hîc. imò S. Auguſt. putat hunc eſſe ſenſum literalem, motus hac ratione: *Vt enim*, inquit, *deſideratus eſſet exſpectantibus, priùs oportuit eum dilectum eſſe credentibus*. Verùm ad hoc paulò antè reſpondi. Deſideratus enim idem eſt quod deſiderabilis, optabilis. Aliter reſpondet Ioannes Alba Electorum cap. 68. ſcilicet, datiuos hoſce *Anago.*

hoſce *cunctis gentibus*, non pendere à voce *Deſideratus*, ſed à verbo *veniet*. q.d. Cunctis gentibus aduenict Chriſtus ſaluator, cuius nomē in Script. eſt *Deſideratus*, ſcilicet à Prophetis & Patriarchis. Verùm Hebr. חמדת *chemdat*, id eſt, *Deſideratus*, cùm ſit in regimine, neceſſariò reſpicit regitque כל גוים *col goym*, id eſt, *cunctis gentibus*, vti ſciunt hebraicè periti; niſi alio puncto legas in plurali חמדות *chemdot*, id eſt, *deſideria*, in nominatiuo abſoluto. Tunc enim aptè reſpondet verbo plurali באו *bau*, id eſt, *venient*, nec neceſſariò reſpicit τὸ *cunctis gentibus*. Senſus tamen hic arctior & frigidior eſt.

Tropol. Quàm Sācti Ieſum deſiderent.

Tropol. Chriſtus eſt omne deſiderium animarum ſanctarum, quæ nil aliud, niſi ipſi placere, ipſum in dies magis amare, magis colere deſiderant. Ita deſiderauit eum S. Ioan. Apoc. 22. 20. *Veni Domine Ieſu*. Ita deſiderauit S. Magdalena, quæ iure poterat dicere illud Cantic. 3. 2. *Surgam & circuibo ciuitatem per vicos & plateas quæram quem diligit anima mea*. Ita Iſaias cap. 26. 8. *Nomen tuum & memoriale tuum in deſiderio animæ. Anima mea deſiderauit te in nocte: ſed & ſpiritu meo in præcordijs meis mane vigilabo ad te*. Ita S. Ignatius prodiens in amphitheatrum obiiciendus leonibus, cùm turbam ſpectantium hilari vultu circumſpexiſſet, & ſalutaſſet: *Veni*, inquit, *vt beſtijs obijciar, non ob aliquod maleficium, ſed vt Chriſto meo me vniam, quem inſatiabiliter ſitio*. Ita S. Bernard. in hymno:

Deſidero te millies,
Mi Ieſu: quando venies,
Me lætum quando facies,
Me de te quando ſaties?
Ieſu rex admirabilis,
Et triumphator nobilis,
Dulcedo ineffabilis,
Totus deſiderabilis.
Quando cor noſtrum viſitas,
Tunc lucet ei veritas,
Mundi vileſcit vanitas,
Et intus feruet charitas.
Ieſu ſumma benignitas,
Mira cordis iucunditas,
Incomprehenſa bonitas;
Tua me ſtringat charitas.
O Ieſu mi dulciſſime,
Spes ſuſpirantis animæ:
Te quærunt piæ lachrymæ,
Te clamor mentis intimæ.
Iam quod quæſiui video,
Quod concupiui teneo:
Amore Ieſu langueo,
Et corde totus ardeo.
O beatum incendium,
Et ardens deſiderium!
O dulce refrigerium,
Amare Dei filium!

Quid enim? fames, & cibum appetis? Ieſum deſidera. Ipſe eſt panis & refectio angelorum: ipſe eſt manna continens in ſe omnem ſaporis ſuauitatem. Sitis? Ieſum cōcupiſce. Ipſe eſt puteus aquarum viuentium, ita ſatians, vt ampliùs non ſitias: ipſe vinum mentem inebrians: ipſe nectar & ambroſia. Æger es? Ieſum adi. Ipſe eſt Saluator, ipſe medicus, imò ipſa ſalus. Moreris? Ieſum ſuſpira. Ipſe eſt vita & reſurrectio. Perplexus es? Ieſum conſule. Ipſe eſt magni conſilij angelus. Ignoras & erras? Ieſum interroga. Ipſe eſt via, veritas & vita. Peccator es? Ieſum implora. Ipſe enim po-

A pulum ſuum ſaluum faciet à peccatis eorum: ad hoc venit in mundum hic omnis eius fructus, vt auferatur peccatum. Tentaris ſuperbia, gula, libidine, torpore? Ieſum inuoca. Ipſe eſt humilitas, ſobrietas, caſtitas, amor & feruor: ipſe infirmitates noſtras tulit, & dolores noſtros ipſe portauit, & etiamnum fert & portat. Deſideras pulchritudinem? Ipſe ſpecioſus eſt forma præ filiis hominum. Deſideras opes? In ipſo ſunt omnes theſauri, imò in ipſo plenitudo diuinitatis inhabitat. Ambis honores? Gloria & diuitiæ in domo eius, ipſe eſt rex gloriæ. Quæris amicum? Tui amantiſſimus eſt, qui tui amore è cœlo deſcendit, laborauit, ſudauit, crucem & mortem ſubiit: ipſe
B pro te nominatim in horto orauit, & lachrymas ſanguineas profudit. Quæris ſapientiam? Ipſe eſt Sapientia Patris æterna & increata. Optas conſolationem & lætitiam? Ipſe eſt dulcedo cordium afflictorum, gaudium & iubilus angelorū. Optas iuſtitiam & ſanctitatem? Ipſe eſt Sanctus ſanctorum: ipſe iuſtitia ſempiterna, iuſtificans & ſanctificans omnes credentes & ſperantes in ſe. Optas beatam vitam? Ipſe eſt vita æterna: ipſe Sanctorum felicitas & beatitudo. Ipſum ergo deſidera, ipſum ama, ipſum ſuſpira. In ipſo inuenies omne bonum, extra ipſum omne malum, omnem miſeriam. Dic ergo cum S. Franciſco: *Ieſus meus, amor meus, & omnia. Ieſu decus angeli-*
C *cum: in aure dulce canticum: in ore mel mirificum: in corde nectar cælicum*. Eia bone Ieſu rumpe cataractas tui amoris, vt flumina eius, imò maria, defluant & depluant in nos, nóſque inebriēt, imò mergant & obruant.

Scripſit D. Bloſius Abbas Lætienſis, vir magnæ pietatis ac theodidactos, multa pia opuſcula, illis qui in ſpiritu proficere cupiunt, valde ſapida & proficua: inter quæ extāt aſpirationes eius ardentes & crebræ per diem ad Ieſum, Ieſum deſiderantibus crebrò vſurpandæ. E multis paucas hîc ſubiiciam: *Transfige amabilis Ieſu, medullas animæ meæ ſuauiſſimo dilectionis telo: perfode cor meum ignea charitate, vt prorſus langueat anima*
D *mea tui deſiderio tota amore reſoluatur, tota liqueſiat, tota in te tranſeat.*

Separa Domine mentem meam ab omnibus quæ ſub cœlo ſunt, vt ipſa tibi ſoli viuere intendat: tu ſolus illam vt proprius poſſeſſor inhabites. Deſcendat in me ſuauiſſimus odor tuus, veniat mihi diuinæ charitatis tuæ inenarrabilis fragrantia, quæ puras & ſempiternas in me ſuſcitet concupiſcentias. Diligam te, quia prior dilexiſti me.

O pelagus ſanctæ dilectionis atque dulcedinis Deus meus, veni & tribue te animæ meæ. Da vt integro corde, pleno deſiderio, flammantique affectu iugiter aſpirem ad te, & ſuauiſſimè reſpirem in te, te omni creaturæ præferam, propter te omni tranſitoriæ
E *delectationi renunciem, ô vera & ſumma exultatio mea.*

O ſupereffluens abyſſus diuinitatis trahe & immerge me in te, totam affectionem cordis mei ita abripe & tibi applica, vt ipſa ad cætera omnia ſit prorſus exanimis. O dilecte mi, dilecte votorum meorum, concede, vt te inueniam, inuentúmque tenēā, & brachijs ſpiritualibus arctiſſimè conſtringam. Te deſidero, ad te anhelo, ô beatitudo æterna. Vtinam te mihi dones, & me tibi intimè vnias, atq; mero diuinæ charitatis totum inebries!

Meum eſt argentum.] Primò, q.d. Ne obtendatis in fabrica templi veſtram inopiam, ego ſpōdeo me vobis opes ad illam affatim ſuppeditaturum: Vers. 9.

Digitized by Google

rum:meum eſt enim omne aurum & argentum, ac proinde cuilibet illud diſtribuo.

Secundò,& magis connexè ad ſequentia,q.d. Vos doletis de exilitate & vilitate fabricæ, quòd non poſſitis æquare magnificentiam Salomonis, qui abundauit auro & argento. Verùm ſcitote me hæc non quærere,nec iis indigere:meũ enim eſt omne aurum totius mundi. Ex auro ergo magnificentiam fabricæ non æſtimare,ſed ex ſanctitate & magnificentia ſacerdotum & populi, qui templum hoc ſunt frequentaturi. Ecce ego mittam Chriſtum ſacerdotem magnum, qui tẽplum hoc veſtrum ſua præſentia, doctrina & miraculis magis ornabit, & magnificentius reddet quàm omne aurum, quo ſuum templum Salomon oppleuit.ita Hugo,Clarius, Vatab. Burgenſis, Emmanuel, Mariana & Galarin. loco ſuprà citato. Eſt παῤῥησία,ſiue Conceſſio rhetorica. Similis eſt pſ.49.10.*Si eſuriero,non dicam tibi: meus eſt enim orbis terræ & plenitudo eius.*Et Iſaiæ 1.11.*Quò mihi multitudinem victimarum veſtrarum? dicit Dominus:plenus ſum.*

Tertiò, alij ſic exponunt, q.d. Licet vos ſitis pauperes,ego tamen,qui ſum ditiſſimus, tantum vobis auri & argenti in templi fabricam dabo, vt maior ſit eius gloria & opulentia, quàm fuerit templi Salomonici.ita Theodor.Remig. Haymo, Lyran. & Ribera. Verùm hoc non videtur verum: quia Salomonis fabrica fuit ſplendidiſſima, nec appoſitum:quia fabricam hanc præfert fabricæ Salomonis,non propter aurum, ſed propter Chriſtum,vti mox patebit.

Notat Anaſtaſius Nicænus quæſt.9.in Scriptur. hiſce Aggæi verbis,*Meum eſt argentum* ab inſipientibus additum fuiſſe, *Cui voluero dabo ipſum. Nam nullus*, inquit, *qui ex bellis, cædibus,furtis, periurijs,rapinis,munerúmque corruptelis & iniurijs opes collegit, poteſt dicere ſe per eum eſſe ditatum, ſed per peccatum maligni.* Quocirca Lucianus in Timone, ſatyricè inducit Plutum,auri & argenti Deum,cùm à Ioue, quaſi à Deo optimo & æquiſſimo ad quempiam mittitur,quaſi claudũ ægrè & tardè progredi,cùm verò à Dite, infernorũ præſide,aliquo amandatur, rectis pedibus, quaſi explicatis alis illicò aduolare. *Nam & ipſe*, inquit, *opum largitor eſt, ac magna donans, id quod ipſo etiam nomine declarat.* Nimirum magis ditantur ſubinde qui diabolo ſeruiunt,quàm qui Deo,vtpote qui per vſuras, rapinas, fas & nefas aurum coaceruant, nulla conſcientiæ habita ratione;ſed tamen nec hi ditantur ſine Deo, ſaltem permittente, qui poteſt ad libitum iis lucra & opes auferre,eáſque viris piis conſignare,vti non rarò facit. Nam

De malè quæſitis non gaudet tertius heres.

Tropol. Tropol. *argentum* ſunt Dei lex & doctrina: item gratiæ & dona, quibus Eccleſiam ditat & ornat. ita S.Ambroſ.lib.3.epiſt.12.Albert.Rupert. ac S. Hieron.quem audi: *Ego,inquit,argentum quo domus Dei ornatur,exiſtimo eloquia Scripturæ,de quibus dicitur* pſ. 11.7. *Eloquia Domini eloquia caſta,argentum igne examinatum, probatũ terræ, purgatum ſeptuplum.* Sic Apoſtolus 1. Corinth.3.12. docet, ſanctos ædificare ſuper fundamentũ *Chriſti,aurum, argentum, lapides pretioſos, vt in auro ſenſus occultus ſit,in argento ſermo decens; in lapide pretioſo opera Deo placentia. His metallis illuſtrior ſit Eccleſia Saluatoris, quàm quondam Synagoga fuerat.*

Rurſum S.Auguſt. hom.30.inter 50. hinc validum telum torquet in auaros pro eleemoſyna. Si, inquit, Dei eſt argentum & aurum,ergo cùm iubet vt ea aliis communices, de re ſua iubet: & cùm facis eleemoſynam, facis de re eius qui iubet vt facias,non de re tua. Addit. Deum liberalibus dare aurum ad exercitationem humanitatis, auaris ad ſupplicium cupiditatis. *Deus*, inquit, *verè & propriè ſuum dicit eſſe aurum & argentum, quod & largiſſima bonitate condidit, & iuſtiſſimo adminiſtrat imperio, vt ſine ipſius nutu ac dominatu nec mali, niſi ad auaritiæ ſupplicium;nec boni, niſi ad vſum miſericordiæ, poſſint habere aurum & argentum.* Facit ergo vt *copia eius non extollat bonos, nec lædat inopia: malos autem, & cùm offertur excæcet, & cùm auferatur excruciet.*

*Verſ.*10.] Magna erit gloria domus iſtius nouiſſimæ plus quàm primæ,dicit Dominus exercituum:& in loco iſto dabo pacem,dicit Dominus exercituum.

Magna erit gloria domus iſtius nouiſſimæ plus quàm primæ.] *Magna*, id eſt, maior. Hebræi enim carent gradu comparatiuo, & eius vice vtuntur poſitiuo cum præpoſitione מ *min*, id eſt, præ,pluſquam, q.d. Maius & glorioſius erit hoc templum poſterius quod vos pauperes fabricatis, quàm fuerit primum Salomonis, licèt glorioſum auróque fulgidum: quia ſcilicet Chriſtus, qui eſt gloria & ſplendor Patris, ac conſequenter vrbis & orbis, in hoc veſtro templo offeretur Patri in feſto Purificationis, docebit, ſæpe verſabitur, miracula patrabit, inſtituet nouam legem gratiæ, & fundabit nouam Eccleſiam, quæ recta ducit ad cœlum. Chriſtum enim hîc vocari gloriam domus, id eſt,templi ſecundi,patet ex verſ.8.vbi ait: *Mouebo omnes Gentes, & veniet Deſideratus cunctis gentibus,& implebo domũ iſtam gloria*, q.d. Deſideratus cunctis gentibus,id eſt, Meſſias rex, quem exſpectatis,qui commouebit & ſibi ſubiget omnes gentes, ſua præſentia & magnificentia domum iſtam gloria implebit. Vers.10.

Eſt hîc duplex quæſtio. Prior cum Iudæis, poſterior cum Chriſtianis.

Prior quæſtio cum Iudæis.

Prior eſt: An ex hoc loco ſolidè demonſtrari poſſit Meſſiam iam veniſſe? Aſſerunt Chriſtiani, negant Iudæi. Probant Chriſtiani hoc argumento: Aggæus ait Chriſtum fore gloriam templi ſecundi,ideóque maiorem fore gloriam templi ſecundi quàm fuerit primi Salomonici:ergo Chriſtus venit, & natus eſt ſtante templo ſecundo, adeóque in eo verſatus eſt & docuit, itáque ei gloriam hanc tantam conſignauit. Nam quoad aurum, opes, & cætera, certum eſt, glorioſius fuiſſe templum primum Salomonis ſecundo Zorobabelis: idque admittunt Iudæi, imò aſſerunt ipſimet quinque res nobiliſſimas fuiſſe in templo primo,quibus caruit ſecundum: ſcilicet arcam teſtamenti, Vrim & Tummim, ignem cœleſtem, prophetiam, & Deum ſedentem in propitiatorio,indéque oracula reddentem. Iudæi vt hoc telum effugiant, verſant ſe in omnes partes, tricantur: ſed nodum non extricant. Primò,aliqui reſpondent hîc agi, non de templo ſecundo Zorobabelis, ſed de tertio quod ædificabit Meſſias, quem ipſi exſpectant: illius enim gloriam maiorem fore, quàm fuerit templi Salomonici. Verùm hoc repugnat Prophetæ, qui demonſtrãs templum ſecundum, ait: *Magna erit gloria domus iſtius.*

Digitized by Google

iſtius, quam ſcilicet tu ô Zorobabel & Ieſu, nunc cum populo ædificatis. Pronomē enim *iſtius* non poteſt demonſtrare templum Meſſiæ, quod nondum inchoabatur, imò per multa ſæcula futurum non erat.

Explicatio Iudæi noui. Refellitur primò.

Recentior quidam Iudæus, nomine Barbanella, vt hoc argumentum declinet, aliter diſpungit, ſcilicet ponit hypocolon poſt *iſtius*, ſenſúmque hunc dat: Magna erit gloria domus iſtius, quā vos ô Iudæi cum Zorobabel nunc ædificatis, & repete τὸ *magna*, id eſt, maior, erit gloria domus nouiſſimæ, id eſt, templi tertij & vltimi quod ædificabit Meſſias, quàm fuerit primæ. Dicunt enim Iudæi, tria ſibi fuiſſe templa promiſſa, primum Salomonis, ſecundum Zorobabelis, tertium Meſſiæ magnificentiſſimum, quod exſpectant. Verùm hoc violentum eſſe, & textum peruertere patet primò, ex eo, quòd hîc vnica ſit ſententia continua, qua Propheta comparat & præfert ſecundam domum, id eſt, templum Zorobabelis, primæ Salomonis: Barbanella autem facit duas ſententias, duáſque comparationes: vnde iuxta eum deberet interſeri coniunctio &, vel *item*, aut coniunctio *ſed*, multáque alia addenda eſſent, nimirum hæc, *ſed maior*, vel *maxima* erit gloria domus nouiſſimæ, quàm fuerit primæ.

2. Secundò, deberet eſſe accentus *Zakeph*, id eſt, hypocolon inter τὸ *iſtius*, & τὸ *nouiſſima*: hic autē accentus non eſt in Hebræo: ergo eſt vna continua ſententia, non duæ.

3. Tertiò, quia Septuag. Chald. Syrus & alij paſſim vertunt vt noſter, per vnicam ſententiā; non duas. Ita & veteres Rabbini apud Gelatin. libr. 4. cap. 9. quin & R. Salomon, R. Dauid, aliique recentiores.

4. Quartò, idipſum clarum eſt ex toto capitis contextu & decurſu. Nam hiſce verbis Deus conſolatur Iudæos puſillanimes, ex quorum ſententia dicit verſ. 4. *Quis in vobis eſt derelictus, qui vidit domum iſtam in gloria ſua prima? & quid vos videtis hanc nunc? nunquid non ita eſt quaſi non ſit in oculis veſtris?* Hos conſolatur & animat ad pergendum in fabrica templi, elidens hanc puſillanimitatem, promitténſque maiorē fore gloriam domus iſtius poſterioris, quàm fuerit primæ. Vnde ſtatim ſubdit: *Et nūc confortare Zorobabel*, &c. *adhuc vnū modicū*, &c. *& veniet deſideratus cunctis gentibus* (putà Meſſias, qui in templo hoc verſans, docens & miracula faciēs, maiorē dabit templo huic ſecundo gloriam, quàm Salomon omni ſua pompa dederit primo) *& implebo domum iſtam gloria. Magna* (id eſt, maior) *erit gloria domus iſtius nouiſſimæ plus quàm primæ.* Quæ vltima verba planè ad verbū in Hebræo reſpondent puſillanimitati, & verbis querulis Iudæorū v. 4. *Quis in vobis*, &c. *vidit domum iſtam in gloria ſua prima?* Hebraicè eſt, את הבית הזה בכבדו הראשון *& habbait hatſe bibcodo hariſcon.* Hîc enim iiſdem per eadem reſpondet dicens, & opponens promitténſque contrarium, ſcilicet, גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון *gadol iie kebod habbait hatſe haacharon min hariſcon*, id eſt, maior erit gloria domus iſtius nouiſſimæ quàm primæ. Vbi planè duas tantùm ponit domos, id eſt templa, ſcilicet priorem Salomonis, & poſteriorem Zorobabelis, vnámque cum altera conferens, imò præferens, dicit, quòd poſterior priorem in gloria ſuperabit. Impertinens ergo hîc eſt mentio & ſermo de tertia domo, id eſt, templo Meſſiæ, quæ prorſus alia erat futura, eáque poſt multa ſæcula, quam nec Zorobabel, nec quis præſentium tunc Iudæorum erat viſurus, vt de ea gaudere, itáque præſentem mœrorem diſpellere poſſet. Confirmatur, quia opponit *haacharon* voci *hariſcon*, id eſt, domum poſteriorem domui priori, tam hîc quàm v. 4. ergo duas tantùm agnoſcit hîc domos, non tres.

Dices, Cur ergo apponit articulū *he* demonſtratiuum, dicens *haacharon*? q.d. Illa domus, ſcilicet tertia Meſſiæ. Nam ſi de eadem domo Zorobabelis ageret, ſuffeciſſet articulus præpoſitus voci *bait*, & pronomini *Ze*. Ait enim הבית *habbait*, הזה *hatſe*: ecce duo articuli; cur tertium apponit, dicens האחרון *haacharon*? Reſp. Id facit primò, vt deſignet domum hanc poſteriorem fore illuſtriſſimam per Meſſiam, vt omnes illā digito demonſtrent & ore celebrent, dicentes: Hæc eſt illa, illa inquam, vti ſecunda & vltima, ita eximia, magnifica, diuina, domus Meſſiæ noſtri.

Secundò, id facit, vt τὸ *haacharon* opponat *hariſcon*, id eſt, poſteriorem priori. Cùm enim prior domus habeat articulum *he*, decet vt & poſterior, quæ illuſtrior eſt futura, eundem habeat. Adde, *he* determinat τὸ *domus*, & ſignificat domū hanc non tantùm eſſe ſecundā, ſed & fore nouiſſimam, ſiue vltimam, quaſi dicat. Hæc domus quæ erit nouiſſima. Sic Itali dicunt, *Aleſſandro il Magno, Ptolemeo il vltimo*, vt per articulum *il* deſignent ſe de Alexandro, non quouis, ſed Magno; de Ptolemæo, non primo, ſed vltimo loqui. Sic & Franci dicunt, *Alexandre le grand, Ptolemee le dernier.* Sic & Græci: ὗτός ἐςιν ἡ δύναμις τοῦ θεοῦ ἡ μεγάλη, *hic eſt virtus Dei, quæ vocatur magna*, Actor. 8. 10. Sic & Flandri, Germani, aliique plures. Denique Hebræi ſolent multiplicare articulos per pleonaſmum, vti hîc ad *habbait* addunt *hatſe*, q.d. Huius, huius.

Tertiò, reſp. τὸ *hariſcon* propriè non referre *habbait*, id eſt, domum, ſed *kebod*, id eſt, gloriam. Vnde Septuag. diſertè vertunt, διότι μεγάλη ἔςαι ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἡ ἐσχάτη ὑπὲρ τὴν πρώτην, id eſt, *magna erit gloria domus iſtius nouiſſima quàm prima.* Loquitur enim de templo Salomonis & Zorobabelis, quaſi de vna & eadem Dei domo: quia vna alteri ſucceſſit, eidémque loco inædificata eſt; ac ei dicit, quòd gloria poſterior, putà domus Zorobabelis, ſit futura maior gloria priori, putà domus Salomonis. Et hoc ad punctum reſpondet querulis Iudæorum verbis Hebraicis verſ. 4. *Quis eſt qui vidit*, &c. *domum iſtam in gloria ſua prima?* quaſi dicat. Quis vidit gloriā priorem prioris templi Salomonici? nónne dolet & gemit, quòd hæc poſterior gloria domus poſterioris longè illi ſit impar? At ſumat animos: ego enim promitto me facturum, vt gloria poſterior priorem ſuperet. Itaque articulus *he* hîc iteratur, quia propriè non reſpicit *bait*, id eſt, domum, ſed *kebod*, id eſt, gloriam, quæ maior futura erat poſterior quàm prior, id eſt, in poſteriori templo Zorobabelis, quàm fuerat in priori Salomonis, ideóque articulo *he* addito, eam quaſi illuſtrem & inauditam demonſtrat. Figmentū ergo Iudæorum eſt planè contrarium contextui, quòd diſtinguat hîc Propheta tria templa, eáque inuicem opponat, cùm clarum ſit non niſi poſterius opponi & præponi priori. Vnde noſter non tam verbum verbo, quàm ſenſum ſenſui fideliter reddens, clarè vertit, *magna erit gloria domus iſtius nouiſſimæ plus quàm primæ.* Hebræi enim gloriam vocantglorioſam fabricam templi, hoc

Digitized by Google

eſt, ipſum glorioſum templum. Templum autem poſterius, ſiue nouiſſimum Zorobabelis glorioſius fuit primo Salomonis. Vnde Iſidor. Peluſ. lib. 4. epiſt. 17. legit: *Et erit gloria domus huius vltima ſupra primam*; & ex τῷ *vltima* reuincit Iudæos, exſpectãtes aliud, & poſterius à Meſſia templum. Si enim fuit vltima; ergo poſt illam iam à Tito dirutam, non eſt exſpectanda alia.

Denique gloriam hanc maiorem explicat Propheta, dicens: *Adhuc vnum modicum eſt, & ego commouebo cælum & terram, & veniet Deſideratus cunctis gentibus*, id eſt, Meſſias, vti explicant non tantùm Catholici, ſed & veteres Rabbini apud Galatin. lib. 4. 9. Inter quos R. Akiba ſic explicat, q. d. *Adhuc vſque ad Meſſiæ reuelationem modicum tempus reſtat.* Ergo iampridem venit Meſſias. Nam ab hac Aggæi prophetia vſque nunc, elapſa ſunt duo millia annorum & amplius. quod ſanè non modicum, ſed nimis longum eſt tempus. Adde, Iudæis in Script. non niſi duo promitti templa, vnum Salomonis, alterum Zorobabelis: quo per Titum & Romanos *destructo*, *erit in templo abominatio deſolationis, & vſque ad conſummationem & finem perſeuerabit deſolatio*, inquit Daniel cap. 9. 27. Fruſtra ergo Iudæi exſpectant tertium templum ſub Meſſia, præſertim cùm ipſi ſæpiùs, putà ſub Adriano Imper. Conſtantino, & Iuliano Apoſtata, eo concedente, imò vrgente, conati fuerint templum reædificare; ſed incaſſum, & euentu infelici. Nam ignis partim cælo demiſſus, partim è fundamentis erumpens, fabricantes cum fabrica conſumpſit, vti narrat S. Chryſoſt. orat. 3. contra Iudæos, Baron. Euſeb. lib. 10. Hiſtor. c. 37. & ſeq. Socrates lib. 3. cap. 17. Theodor. lib. 3. Hiſtor. cap. 17. Sozom. lib. 5. 21. & alij. Neceſſe eſt ergo Chriſtum veniſſe durante ſecundo templo, in eóque verſatum eſſe, vti verſatum docent Euangeliſtæ, ac proinde fruſtra quaſi adhuc venturum exſpectari à Iudæis. Exploſa itaque violenta & contorta hac expoſitione, imò fictione.

Secundum effugium R. Salom. refellitur.

Secundò, R. Salomon concedit hîc agi de ſecundo templo, ſed reſpondet, maiorem illius gloriam fuiſſe quàm primi, non quòd in eo verſatus ſit Chriſtus, ſed quòd plures annos durarit, quàm primum. Primum enim, inquit, durauit annos 410. ſecundum verò 420. *Spectatum admiſſi riſum teneatis amici.* Egregiam ſanè laudem & gloriam ſecundi templi, Prophetę cothurno dignam, quòd in tot ſæculis ſteterit decem annos ampliùs ſecundum templum quàm primum. Pluſculos illi dat Ioſephus. Nam lib. 10. Antiq. 10. primum templum ſtetiſſe ait annos 470. ſecundo verò annos 639. aſſignat lib. 7. Belli cap. 10. Sed error eſt in numeris: nam iuxta veriorem chronologiam, primum templum durauit annos 426. ſecundum verò ſtetit ab initio regni Darij Hyſtaſpis, vſque ad Titum & Veſpaſianum, qui illud euerterunt, annis 588. Vide tabulam chronologicam quam præfixi Geneſi. Durauit ergo ſecundum ampliùs quàm primum, annis 162. Verùm hiſce annis ſæpiùs fuit pollutum & profanatum. Primò, ab Antiocho Epiphane, 1. Machab. 1. Secundò, à Pompeio, teſte Ioſepho lib. 14. Antiq. 8. Tertiò, à Caſſio, teſte eodem Ioſepho cap. 13. & tandem à Tito & Romanis planè cum vrbe & gente exciſum. Quocirca verè de eo dictum eſt 1. Machab. 1. verſ. 41. *Sanctificatio eius deſolata eſt ſicut ſolitudo*: & verſ. 42. *Secundum gloriam eius multiplicata eſt ignominia eius.* Hi ergo anni templo non fuerunt ad gloriam, vt ait Aggæus, ſed ad ignominiam. In hac

A glorientur Iudæi: ſicuti multò veriùs gloriantur, & hæreticis exprobrant Pilznenſes Bohemi orthodoxi, furum patibulum apud eos diutiùs ſtetiſſe, & antiquius eſſe Eccleſia & fide Huſſitica & Lutherana. Secundò, Aggæus non meminit durationis, vel temporis, nec in eo præfert ſecundum templum primo; ſed in eo, quòd ad illud veniet Deſideratus cunctis gentibus, putà Meſſias, qui templum implebit ſua maieſtate & gloria. Tertiò, quæro, quando in ſecundo templo illa commotio eſt facta, de qua ait Aggæus verſ. 7. *Adhuc vnum modicum eſt, & ego commouebo cælum & terram, & mare & aridam*, niſi in Chriſto? Hinc liquet, quàm friuolum ſit R. Salomonis commentum.

Et tertium R. Dauidis.

B Tertiò, R. Dauid aliud effugium quærit. Dicit enim, maiorem gloriam fuiſſe ſecundi templi quàm primi, eo quòd multæ gentes confluxerint ad ſecundum templum, in eòque ſua dona obtulerint Deo: ſed pariter multæ, imò plures, confluxerunt ad primum. Salomon enim eius fabricator fuit potentiſſimus, & nominatiſſimus inter gentes, omnéſque populos vicinos vel habuit ſubiectos, vel fœderatos. Illi ergo venientes ad Salomonem, veniebant pariter ad templum, adeò vt & Regina Saba hac fama & gloria excita, eòdem venerit: quin & claſſes Salomonis nauigantes in Ophir, inde Indos aduehebant in Ieruſalem. Secundò, Gentes magis profanarunt & conſpurcarunt templum ſecundum, quàm honorarunt, vti de Antiocho, eiúſque poſteris, Pompeio, Caſſio, & Tito iam oſtendi. Tertiò, quæ commotio facta eſt in cælo, terra, mari & arida, niſi tempore Chriſti, & propter Chriſtum? Porrò fabella eſt Iudaica, quam recenſet Theodor. gentes vicinas mutuis bellis & cædibus ſe confeciſſe, earúmque ſpolia & opes Deum dediſſe Iudæis ædificantibus templum, hánceque eſſe maiorem ſecundi templi gloriam. Huius enim hiſtoriæ nec Ioſephus, nec quis alius meminit. Plura vide apud Galatin. lib. 4. cap. 9. & 10. Adrianum Finum lib. 5. Flagelli Iudæorum c. 2. & Paulum Burgenſem hîc additione tertia ad Lyranum.

Poſterior quæſtio, an templum Herodis fuerit magnificentius quàm Salomonis?

D Poſterior quæſtio eſt cum Chriſtianis nonnullis, qui concedunt quidem præcipuam gloriam ſecundi templi fuiſſe Chriſtum: addunt tamen, illud idem quoad fabricam, licet vilius fuerit Salomonico, quatenus reſtauratum fuit à Zorobabele, tamen quatenus idem redintegratum fuit ab Herode, auguſtius fuiſſe Salomonico, ideóque dicere hîc Deum: *Meum eſt argentum, meum eſt aurum*, quo ſcilicet vos templúmque ditabo magis quàm ditaui Salomonem. Pro quo Nota, Herodes Aſcalonita, qui fuit infanticida & perſecutus eſt Chriſtum, cùm ex Iudæorum prophetiis, præſertim ex illa Iacobi Geneſ. 49. 10. *Non auferetur ſceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat qui mittendus eſt, & ipſe erit exſpectatio gentium*, intelligeret adeſſe tempus Meſsiæ regis Iudæorum (videbat enim defeciſſe ſceptrum de Iuda, & in ſe alienigenam, putà Idumæum, eſſe trãſlatum;) credere & ſperare cœpit ſe fore Meſſiam, ex adulatione quorumdam Phariſæorum. Quocirca vt à populo talis haberetur, diruto templo Zorobabelis, eodem loco aliud magnificentiſſimum exſtruxit, cœpitque anno 18. regni ſui, & per octo annos illud ædificauit, quo toto tempore, ait Ioſeph. lib. 15. Antiq. 14. numquam interdiu pluit. Porrò hoc eius templum fuiſſe magnificentius Salomonico, Ribera probare contendit. Primò, ex eo quod Salomonis templum habuerit in

Aſſerit Ribera, probat.

1.

longitu

Digitized by Google

longitudine ſeptuaginta cubitos, Herodis verò centum. 2. Secundò, quia Herodes lapides candidos firmiſſimos, longos 25. cubitos, & latos duodecim, fabricæ ſuæ adhibuit, eóque ſolidè & affabrè ferro compaginauit. 3. Tertiò, quia templum cruſtis aureis grauiſſimis obtexit, quibus exteriùs circumquaque tectum, ad primos ſolis ortus igneo ſplendore radiabat, vt, cùm illud intuerentur ſpectantium oculi, quaſi ſolis radiis repercuſſi auerterentur. 4. Quartò, quia vallem profundiſſimam vicinam monti templi coæquauit, in eáque fecit templi atrium: vnde illam ingentibus columnis 162. æquè ac porticibus exornauit. 5. Quintò, quia ad atrium primum ſacerdotum, & ſecundum laicorum qui mundi erant, adiecit tertium, in quo degerent immundi & Gentiles. Hæc omnia habet Ioſephus loco citato, & Ioſippus filius Gorionis lib. 5. cap. 26. Addit Ribera: hæc non debere mira videri, quia licet Salomon eſſet ditiſſimus & glorioſiſſimus, tamen Herodes quoque potentiſſimus per Romanorum & Auguſti amicitiam euaſerat. Vnde ad hanc fabricam maximas opes collegit & exhauſit. Inſuper ſaxa aliáque opportuna ad fabricam, ex diruto Salomonis & Zorobabelis templo vſurpauit: vaſa etiam aurea & argentea Salomonis, quæ abſtulerat Nabuchodonoſor, templo reſtituit Cyrus, 1. Eſdræ cap. 1. & 6. ac licet ea rapuerit Antiochus Epiphanes, 1. Machab. 1. 23. tamen ea reſtituerunt Machabæi, 1. Machab. 4. 49. idque ex auro, teſte Ioſepho lib. 12. Antiq. cap. 11. Idem cum Ribera ſentire videntur S. Hieron. & S. Chryſoſt. demonſtrat. quòd Chriſtus ſit Deus, to. 5. decepti auctoritate & verbis Ioſephi, cuius fides hîc, vt & alibi, vacillat.

Negant alij paſſim.

Verùm hæc ſententia in duobus errat. Prius, quòd certò aſſerat Herodem planè diruiſſe templum Zorobabelis. hoc enim valdè dubium eſt, & à multis falſum cenſetur. Sic enim prorſus aliud erexiſſet templum, nouum inquam, tam diſtinctum à templo Zorobabelis, quàm hoc diſtinctum erat à templo Salomonis; eſto in eodem ſitu omnia tria fuerint exſtructa. & ſic falſum eſſet quod ait hîc Propheta, ſcilicet gloriam templi Zorobabelis fore Chriſtum; cùm in eo verſatus non ſit Chriſtus, ſed in nouo templo quod Herodes exſtruxit. Herodes ergo tantùm ampliauit templum Zorobabelis, illúdque ſuo incluſit, ac *antiquis fundamentis reliquis è templo Salomonico ſolutis noua impoſuit, ſuper quæ templum erexit longitudine centum cubitorum, latitudine centum, altitudine centum viginti*, ait Ioſeph. 15. Antiq. 14. cùm Zorobabelis templum tantùm ſexaginta cubitos haberet in latitudine, & totidem in altitudine. Ergo Ioſephus tantùm aſſerit, Herodem ſoluiſſe fundamenta templi Salomonici, non verò aſſerit eum diruiſſe templum Zorobabelis. Hæc enim fundamenta Salomonis conſeruabant Iudæi, tum in veteris templi memoriam, tum ſperantes ſuper illis quandoque templum reſtaurandum fore, quod ad primæuam Salomonici magnificentiam accederet. Vnde non permiſerunt Herodem ea ſoluere, donec priùs materiam omnem pro noua fabrica neceſſariam apparaſſet. Idem clarè docet Hegeſippus lib. 1. de Excidio Hieroſol. & ex eo Genebrardus li. 2. Chronolog. Manſit ergo templum Zorobabelis, licet ampliatum & ornatum ab Herode, vſque ad Titum, in eóque verſatus eſt Chriſtus, qui ei gloriam omnem conciliauit. Alioqui enim falſum

A eſſet oraculum Aggæi: *Magna erit gloria domus iſtius*, quam ſcilicet, tu ô Zorobabel, cum tuis ædificas; non alterius, quam ædificabit Herodes. Adde, aliquos de fide Ioſephi hîc dubitare, imò Baron. anno Chriſti 31. ait eum ſibi contradicere, dum lib. 15. Antiq. cap. 14. inſinuat integrum templum Zorobabelis ab Herode fuiſſe demolitum, cùm tamen idem lib. 20. Antiq. 8. aſſerat porticum Salomonis intactam permanſiſſe. Vnde & Rabbini duo tantùm templa agnoſcunt, Salomonis ſcilicet, & Zorobabelis; Herodiani non meminerunt. Et Sanchez in cap. 1. Zachar. ait errare Ioſephum, dum innuit ab Herode dirutum eſſe templum Zorobabelis; & hoc loco idem multis demonſtrat. Certè ſæpe vacillat fides Io- B ſephi, vt docet Baron. to. 1. in Apparatu. Hegeſippus quoque vetus & grauis auctor lib. 1. c. 25. docet Herodem non tam nouum condidiſſe templum, quàm vetus ornaſſe.

Poſterior error eſt, quòd dicant templum Herodis quoad fabricam auguſtius fuiſſe Salomonico, cuius opes & gloriam adeo celebrat Script. & tota antiquitas, illúdque habuit pro orbis miraculo. Ecquid fuit Herodes ad Salomonem? inquit Rupert. Sanè Iudæi qui hoc loco tantopere ſtringuntur, veritate tamen clara coacti confitentur, templum ſecundum longè impar fuiſſe primo in ſtructura, pretio & gloria. Rurſum Ioſeph. lib. 15. Antiq. cap. 14. docet domum regiam, quam C Herodes ſibi ædificauit, magnificentiorem fuiſſe templo ab eodem ædificato. Quis autem dicere audeat Herodis regiam templo Salomonis fuiſſe magnificentiorem, cùm ei ne templum quidem ab Herode conſtructum vllo modo conferri, nedum præferri poſſit? inquit Vilalpand. parte 1. Apparatus lib. 2. cap. 5. Denique clarus eſt textus Script. 1. Paral. 22. 14. vbi Dauid recenſet opes quas collegerat pro fabrica templi, & Salomoni relinquit: *Præparaui*, inquit, *impenſas domus Domini, auri talenta centum millia, & argenti mille millia talentorum*, &c. Iam centum millia talentorum auri, faciunt mille & ducentos milliones aureorum Francicorum: tantundem faciunt mille millia talentorum argenti. Talentum enim auri D Hebræum continebat tria millia ſiclorum, id eſt, ſemunciarum auri, quæ efficiunt duodecim millia coronatorum Francicorum. Talentum verò argenti continebat tria millia ſiclorum argenti, quæ efficiunt tria millia florenorum Brabanticorum, quorum duos cum dimidio continet ſcutum, ſeu aureus Romanus, vti oſtendi tractatu de menſuris, in fine Pentateuchi. Vniuerſim ergo reliquit Dauid Salomoni pro fabrica templi, bis mille & quadringentos milliones aureorũ, quantum auri vix eſt in tota Europa. Vnde tot milliones habere potuiſſet Herodes? Porrò hoc aurum penè totum diſperiit, vel incendio, vel rapina Chaldæorum. Rurſum Salomon in fabrica tem- E pli habuit ſeptuaginta millia eorum qui onera portabant, & octoginta millia latomorum, abſque præpoſitis numero trium millium & trecentorum: *Præcepitque vt tollerent lapides grandes, lapides pretioſos in fundamentum templi*, vti dicitur 3. Reg. 5. 16. Quid ad hæc Herodes? qui tantùm decem millia artificum ad fabricam adhibuit, & mille dumtaxat plauſtra ad lapides conuehendos, teſte Ioſepho loco citato. Inſuper Herodes peracta fabrica templi rogatus à populo, vt porticum Orientalem Salomonis pariter inſtauraret, abnuit, quòd illa porticus tempore longo & pecuniis

Salomonis templum auguſtius fuit Herodiano.

Dauid Salomoni pro templo reliquit 2400. milliones auri.

n 2 pluri

Digitized by Google

plurimis indigeret, ait Ioſephus lib. 20. Antiq. cap. 8. Quomodo ergo templum Salomonis æquauit, qui vnam eius porticum inſtaurare non potuit? Sed eſto daremus templum Herodianum fabricæ magnificentia ſuperaſſe Salomonicum, quod tamen eſt incredibile; illud certè hîc impertinens eſt. Aggæus enim gloriam templi ſecundi non aſſignat aliam, quàm Chriſtum, dicens: *Et veniet deſideratus cunctis gentibus, & implebo domum iſtam gloria.* Omnis enim gloria auri & argenti, id eſt, terræ albæ & rubræ, præ Chriſto Deo & Domino vniuerſorum, exilis eſt, imò nulla.

Dico ergo gloriam ſecundi templi de qua hîc prophetat Aggæus, eſſe Meſſiam, ſiue Chriſtum. Quāta enim fuit gloria templi, quòd in eo Chriſtus Dei filius puer Deo ſit oblatus, quòd ibi in medio Doctorum ſederit, quòd in eius pinnaculo à diabolo ſit tentatus, quòd in eo docuerit & enarrauerit abſcondita à conſtitutione mundi? Sicut enim gloria templi Salomonici fuit, quòd in eo Dei maieſtas apparuerit velans ſe nube: ita maior gloria templi ſecundi fuit, quòd in illo eadem maieſtas non tantùm velata, ſed reipſa vnita carni & corporata, viſibilem & conſpicuam ſe exhibuerit. Hoc eſt quod iubilans canit Malachias cap. 3. 1. *Et ſtatim veniet ad templum ſuum dominator quem vos quæritis, & angelus teſtamenti quem vos vultis.* Inſuper eximia gloria templi ſecundi fuit, quòd in eo per Chriſtum non tantùm peracta ſint myſteria Verbi incarnati, noſtræque redemptionis & ſalutis, ſed etiam primi fideles & Apoſtoli adunati ſint, iactáque prima Eccleſiæ Chriſtianæ fundamenta, iuxta illud Iſaiæ cap. 2. 3. *De Sion exibit lex.* Chriſtus ergo ſuam Eccleſiam inchoauit in templo hoc Sionis, à Zorobabele fabricato. ita Rupert. Hugo, Burgenſ. Clarius, Vatabl. & alij. Quocirca Alleg. Cyrill. Alex. quem citat noſter Turrianus lib. 2. pro epiſt. Pontif. cap. 20. cenſet Aggæum hîc loqui de templis Eccleſiæ Chriſtianæ, quæ ſuperant templum Salomonis, tum numero, quia plurima per totum orbem; tum gloria, præſertim quia in iiſdem habemus eandem Dei maieſtatem velatam in Euchariſtia, iuxta illud Malach. 1. 11. *In omni loco ſacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda*, hebr. מנחה *mincha*, id eſt, ſacrificium farreum, ſiue panis, qui eſt materia Euchariſtiæ.

Alleg.

Anag.

Anagog. maior eſt gloria noui templi quàm veteris, hoc eſt, maior eſt gloria Eccleſiæ, quàm Synagogæ, Euangelij quàm legis, Apoſtolorum quàm Prophetarum, vti docet Apoſtolus 2. Corinth. 3. Idque maximè patebit in cælo, vbi ex viuis & electis Eccleſiæ lapidibus templum myſticum, ſanctum & glorioſum Deo conſtruetur. ita S. Hieron. Albert. Remig. Hugo hîc, & S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. c. 35. & S. Ambroſ. lib. 5. epiſt. 12. qui videntur cenſere hunc ſenſum eſſe literalem; ſed reuera eſt myſticus. Denique maior eſt gloria domus ſecundæ quàm primæ, id eſt, Eccleſiæ triumphātis quàm militantis, imò illi propria eſt gloria & corona, ſicut huic propria eſt lucta & victoria.

Symbol.

Symbolicè, domus prima eſt ſtatus hominis creati, ſecunda eſt ſtatus eiuſdem poſt lapſum reparati & reſtaurati: illa eſt creationis, hæc redemptionis: illa Adæ, hæc Chriſti: illa innocentiæ, hæc patientiæ: illa paradiſi, hæc peregrinationis & exilij. Docet enim Apoſtolus Rom. 5. verſ. 15. & ſeq. maiorem gloriam, id eſt, gratiam, datam eſſe homini lapſo per Chriſtum, quàm fuerit data Adæ in paradiſo.

Tropol.

Tropol. maior eſt virtus pœnitentiæ poſt lapſum, quàm innocentiæ ante lapſum: maior eſt Paulus, quàm Saulus: maior eſt Magdalena lapſa & pœnitens, quàm virgo & innocens: maior Petrus negans Chriſtum & plorans, quàm eum confitens, & de conſtantia ſua præſumens. *Plerumque*, ait S. Gregor. lib. 3. Paſtor. admon. 29. *Deo gratior fit amore ardens vita poſt culpam, quàm ſecuritate torpens innocentia.*

Dabo pacem.] Ribera accipit de pace & copia rerum, quam habuit Herodes ad inſtaurandum templum Zorobabelis. Verùm hîc agitur de templo Zorobabelis, non Herodis. Animat enim Aggæus Zorobabelem & populum, ne metuant Darium, Samaritas & alios hoſtes: Deum enim effecturum, vt faueant fabricæ, aut certè eam non impediant. Idipſum enim præſtitiſſe Deum, patet 1. Eſdræ 6. 14. vbi recenſitis literis Darij iubentis inſtaurari templum, ſubdit Eſdras: *Seniores autem Iudæorum ædificabant, & proſperabantur iuxta prophetiam Aggæi Prophetæ*, vtique non aliam, quàm hanc: *Dabo pacem*, id eſt, proſperitatem. Senſus ergo eſt, vt ait S. Hieron. *quia ſcio ad ædificationem inclytæ domus, & quæ ſuperatura ſit domum priſtinam, nihil ita facere, vt pacem; idcirco & hanc ſpondeo: dabo enim in loco iſto pacem.* Tropol. faciam *vt pax, quæ exuperat omnem ſenſum, cuſtodiat domum meam, & ſit in pace locus meus.* Nihil enim ita neceſſarium volenti proficere in virtute, & conſtruere domum perfectionis, ac quies conſcientiæ & pax animæ. Huius rei ſymbolo & typo rex Salomon, id eſt, pacificus, in plena pace fabricauit templum, quod Dauid ob bella continua fabricare non potuit. 1. Paral. 22. 8. ita quoque Theodor. Haymo & Hugo.

Secundò & potiùs, *dabo pacem*, id eſt, benedictionem & omne bonum, *in loco iſto*, per Chriſtum. Chriſtus enim docens in templo euangelizauit, & dedit pacem credentibus ſibi. Vnde angeli in Chriſti ortu cecinerunt: *Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax*, Lucæ 2. Et hanc pacem quaſi ſummum bonum, Chriſtum è cælis in terras allaturum prædixit Iſaias cap. 2. 4. & cap. 11. 6. Hæc enim pax concordat mentem cum Deo, & conſequenter cum proximis, æquè ac ſecum, vt ſuppreſſis concupiſcentiarum motibus, ratio & ſpiritus carni, ſenſibus & membris omnibus dominetur: quo fit, vt fidelis inchoet hîc vitam cæleſtem, beatam & angelicam. ita S. Hieron. Hugo, Lyran. hîc, & S. Auguſt. lib. 18. de Ciuit. cap. 48. In hac pace, putà in mente pacata, quaſi in templo ſuo habitat Deus, iuxta illud pſal. 75. 3. *Factus eſt in pace locus eius, & habitatio eius in Sion.* Vnde Septuag. hoc loco vertunt, *dabo pacem, dicit Dominus omnipotens, & pacem animæ in acquiſitionem omni condenti, vt ſuſcitet templum iſtud.* Sic enim habet editio Romana, licet Regia tantùm habeat, *dabo pacem, dicit Dominus exercituum.* Quocirca S. Ambroſ. ſcribens in hunc Aggæi locum, in fine tomi 2. maiorem gloriam domus nouiſſimæ quàm primæ intelligit pacem. *Pax enim*, inquit, *& tranquillitas animæ ſuper omnem domus gloriam eſt, quia pax ſuperat omnem ſenſum*, Philip. 4. *Hæc eſt pax ſuper pacem, quæ dabitur poſt tertiam commotionem cæli, maris, terræ, deſerti, quando deſtruet omnes poteſtates & principatus* in die iudicij, &c. *Et ſic erit pax per omnia, vt nullis obſiſtentibus corporis paſſionibus, aut incredulæ mentis impedimentis, fiat in omnibus omnia Chriſtus, ſubdita Patri exhibens corda vniuerſorum.*

Vnde

Digitized by Google

Vnde & ad ipſum ſolum myſticè dicitur: Aſſumam te Zorobabel, & ponam te ſicut ſignaculum, quia te elegi. Etenim cùm fuerit anima noſtra pacifica, tunc accipiet in ſe ſicut ſignaculum Christum, id eſt, imaginem Dei, vt ſit ad imaginem. Quoniam qualis cæleſtis, tales & cæleſtes. Et oportet nos portare imaginem cæleſtis, id eſt, pacem.

Verſ. 11.] In vigeſima & quarta noni menſis, in anno ſecundo Darij regis, factum eſt verbum Domini ad Aggæum prophetam, dicens:

Verſ. 12.] Hæc dicit Dominus exercituum: Interroga ſacerdotes legem, dicens:

Verſ. 13.] Si tulerit homo carnem ſanctificatam in ora veſtimenti ſui, & tetigerit de ſummitate eius panem, aut pulmentum, aut vinum, aut oleum, aut omnem cibum: numquid ſanctificabitur? Reſpondentes autem ſacerdotes, dixerunt: Non.

Verſ. 14.] Et dixit Aggæus: Si tetigerit pollutus in anima ex omnibus his, numquid contaminabitur? Et reſponderunt ſacerdotes, & dixerunt: Contaminabitur.

Verſ. 15.] Et reſpondit Aggæus, & dixit: Sic populus iſte, & ſic gens iſta ante faciem meam, dicit Dominus, & ſic omne opus manuum eorum: & omnia quæ obtulerunt ibi, contaminata erunt.

Verſ. 16.] Et nunc ponite corda veſtra à die hac & ſuprà, antequam poneretur lapis ſuper lapidem in templo Domini.

Verſ. 17.] Cùm accederetis ad aceruum viginti modiorum, & fierent decem: & intraretis ad torcular, vt exprimeretis quinquaginta lagenas, & fiebant viginti.

Verſ. 18.] Percuſſi vos vento vrente, & aurugine, & grandine omnia opera manuum veſtrarum: & non fuit in vobis, qui reuerteretur ad me, dicit Dominus.

Verſ. 19.] Ponite corda veſtra ex die iſta, & in futurum, à die vigeſima & quarta noni menſis: à die, qua fundamenta iacta ſunt templi Domini, ponite ſuper cor veſtrum.

Verſ. 20.] Numquid iam ſemen in germine eſt: & adhuc vinea, & ficus, & malogranatum, & lignum oliuæ non floruit? ex die iſta benedicam.

VERS. 11. *In vigeſima.*] Hæc Aggæi prophetia ordine A eſt tertia. Primam enim accipit cap. 1. verſ. 5. ſecundam hoc cap. verſ. 2. tertiam hoc verſu.

Interroga.] Duas quæſtiones hîc proponit ſacerdotibus Propheta, vt ex earum reſponſis arguat Iudæos de neglectu fabricæ templi. Prior eſt: ſi homo ferat carnem ſanctam, putà Deo immolatam, in ora veſtis, eiúſque, ſcilicet veſtis, non carnis, ſummitate, id eſt, extremitate, tangat panem, vinum, &c. numquid panis, vinum, &c. hoc contactu veſtis ſanctificabuntur? Reſpondent ſacerdotes, Nequaquam; & benè: quia licet caro ſanctificata ſi tangat veſtem, eam ſanctificet, vti ſancitur Leuit. 6. 27. non tamen vlteriùs, veſtis contactu carnis ſanctificata, ſi tangat panem, vinum, &c. in ea ſanctitatem ſuam transfundet, eáque ſanctificabit. B Sanctificationem intellige legalem & cæremonialem legis veteris, qua res ſancta ſeparanda erat ab vſu profano, Deóque danda & ſanctè tractanda. Applicat deinde reſponſionem ſuo ſcopo Propheta, dicens: *Sic populus iſte*, &c. verſ. 15. q. d. Sicut veſtis tangens carnem ſanctam non ita ſanctificatur, vt poſſit ſanctificare panem, vinum, vel homines ſe tangentes: ita pariter licet vos, ô Iudæi, ſine templo habeatis altare, in quo victimas Deo offertis & conſecratis, vt patet 1. Eſdræ 3. 3. tamen hæ victimæ & carnes ibi immolatæ, eſto tangentem & comedentem eas legaliter, id eſt, exteriùs & per modum cæremoniæ ſanctificent, neutiquam poſſunt vlteriùs C veſtras actiones & munera, réſque omnes quas vos tangitis & tractatis, ſanctificare, ac multò minùs poſſunt internam inobedientiæ, & externam neglectus fabricæ templi impuritatem è vobis eluere, iuxta illud Ierem. 11. 15. *Numquid carnes ſancta auferent à te malitias tuas in quibus gloriata es?* Ne ergo vos excuſetis, ô Iudæi, à fabrica, dicentes, Habemus templum, in eo offerimus victimas, quæ, dum eas offerimus, & comedimus, nos omnéſque noſtras actiones & opera ſanctificant, & ſi quid in eis vitij aut peccati ſit, abſtergunt & emaculant. Neque enim piaculares veſtræ victimæ mentem ab inobedientia & culpa expiare & expurgare poſſunt. Vnde proponit ſecũdam quæſtionem, quæ magis ſtringit, aitque:

VERS. 14. D *Si tetigerit pollutus in anima.*] *Anima* per antiphraſim Hebraicam hîc ponitur pro cadauere, vti & Leuit. 19. 27. Num. 5. 2. & Numer. 21. 2. *Ne contaminetur ſacerdos in mortibus*, hebr. *in anima.* Vide ibi dicta. *Pollutus* ergo *in anima*, eſt pollutus ex contactu cadaueris, vel morticini, qui ex ritu legis veteris Numer. 19. 13. & 22. omnia quæ tangebat, contactu ſuo polluebat & immunda reddebat. De hoc ergo ait: *Si tetigerit pollutus in anima ex omnibus his*, putà panem, vinum &c. *numquid* panis, vinum, &c. ab eo tactum *contaminabitur? Et dixerunt* ſacerdotes, *Contaminabitur* panis, vinum, &c. quæ pollutus tetigit: tangendo enim ea polluit & contaminauit. Iam applicat E hoc modo: *Sic populus*, &c. q. d. Sic vos, ô Iudæi, quia immundi eſtis, tum ob alia peccata, tum præſertim ob inobedientiam & neglectum fabricæ domus meæ, pariter polluitis omnia quæ tangitis & tractatis, putà omnia munera & opera veſtra, omnes fabricas, omnes actiones veſtras. haſce enim continuò & perſeueranter præfertis mihi & meæ fabricæ, illíſque intenditis, dum fabricæ meæ intendere deberetis. Hic ergo neglectus eſt circumſtantia vitioſa, quæ influit in omnia opera veſtra, eáque vitiat & polluit. ita S. Hieron. Bonum enim oritur ex integra cauſa, malum verò

Digitized by Google

ex ſingulis defectibus, inquit Philoſophus. Vt enim opus ſit bonum, debet habere omnes ſuas circumſtantias requiſitas, tam poſitiuas, quàm negatiuas: ſi vel vna deſit, deſinet eſſe bonum, eritque malum. v.g. ſi quis ſtudioſus, vel religioſus velit ire ad templum, & orare eo tempore, quo regula iubet ire ad ſcholas & ſtudere, facit opus non bonum, ſed malum: quia licèt orare ſit bonum, tamen eo tempore orare quo eſt ſtudendum, eſt malum. Simili modo, licèt fabricare domos, curare rem domeſticam vel publicam, ſit bonum, tamen id facere eo tempore quo fabricanda & curanda eſt domus Dei, vti vos facitis ô Iudæi, eſt malũ. Perperam ergo ex hoc loco & ſimilibus Caluinus probat, omnia opera infidelium & impiorũ eſſe peccata, dum ſic argutatur: Quidquid pollutus tangit, hoc polluit: atqui peccatores ſunt polluti: ergo quidquid tangunt & agunt, polluunt. ergo omnia eorum opera ſunt peccata. Maior enim in lege veteri vera erat in immũditia & tactu corporali dũtaxat, putà ſi pollutus corporaliter tangebat rem quãpiam, illam corporaliter & legaliter polluebat, idque ex præſcripto legis, quæ ita ſanciebat: falſa verò eſt in immunditia ſpirituali, putà peccato. Non enim omnia quæ tangit peccator, hæc illico peccato inficit vel polluit: alioqui enim omnes res Turcarum & hæreticorum eſſent pollutæ, & peccato inquinatæ; ſed tunc dũtaxat ea polluit, quando ea tangit contactu peccati, hoc eſt, quando iis vtitur quaſi mediis vel inſtrumentis ad peccandum: tunc enim peccatum, id eſt, volũtas peccandi, ſua immunditia ea tangit, illámque affricat & aſpirat, itáque ea polluit. Simili enim modo olim in lege veteri, pollutus ex contactu cadaueris omnia quæ tangebat, polluebat: quia cenſebatur hæc eius pollutio & immunditia ſparſa per totum corpus, itáque omnia tangere & polluere, quæcumque pollutus ipſe tetigiſſet.

Caluini paralogiſmus.

Moraliter ex hoc loco collige, ſacerdotes impuros tactu altaris, vel calicis, aut rei ſacræ, non ſanctificari; ſed potiùs ea polluere & fœdare. ita Theodor.

Vitium virtute potentius.

Hinc rectè infert S. Auguſt. libr. contra Fulgentium Donatiſtam cap. 16. & Nazianz. orat. 1. Apolog. virtutem à vitio longè ſuperari, vitiúmque virtute eſſe potentius. Vitium enim ſuam malitiam tangenti illicò communicat & affricat, facitque vitioſum: hoc autem non facit virtus. Age cum ſancto, non idcirco ſanctus eris: age cum improbo familiariter, illico improbitatem ſuam tibi afflabit. *Parum abſynthij*, ait Nazianz. *amaritudinem ſuam melli celerrimè impertit; cùm contra mel ne dupla quidem parte copioſius dulcedinem ſuam abſynthio infundat. Paruo lapide ſummoto flumen totum in pronum trahitur: eiuſdẽ autem impetus firmiſſimo etiam aggere cohiberi vix poteſt.* Et S. Chryſoſt. *Multos*, ait, *ſollicitat ſocietas nefanda.* Tange picem, illicò inquinaberis: tange ſaponem vel lixiuium, non illicò mundaberis, niſi eo diu multúmque manus vel corpus perfrices. Narrat Ælianus libr. 13. Hiſtor. Theodotam meretricem obieciſſe Socrati, quòd ipſa omnes eius diſcipulos ab eo alienare poſſet, & vocare ad ſe quocumque tempore vellet, cùm Socrates eius amaſios ad ſe trahere nequiret: ac reſpondiſſe Socratem. *Bene quidem dicis, quia tu ad decliuem tramitem omnes rapis; ego verò ad virtutem cogo, ad quam arduus, & pleriſque inſolitus eſt aſcenſus.* Porrò Donatiſtæ hoc loco abutebantur pro ſua hæreſi, ſcilicet ſacerdotes impuros vitiare baptiſmum, nec quicquam recipere in eo gratiam, niſi baptizaretur à ſancto, ex eo quòd Aggæus hîc dicat verſ. 14. & 15. omne opus & oblationẽ polluti eſſe pollutã & contaminatam. Sed reſpondet S. Auguſt. loco citato, eos hoc teſtimonio contra ſe vti. *Si enim*, inquit, *tactus ſancti, immundi inquinamenta non tollit, vanum eſt quod geritur, quod conficitis, quod lauatis. Si tetigerit*, inquit *Aggæus, quod ſanctum eſt creaturam panis, aut vini, vel olei, ſanctificabitur? Et reſponderunt ſacerdotes, Non. Vbi eſt quod vos extollitis, quod ſanctitatem veſtram munditiam conferre iactatis? Tactus ille opera ſignificat. Si ſanctus*, inquit, *tetigerit immundum, non ſanctificabitur. Si immundus tetigerit ſanctum, inquinabitur, id eſt, facilius ſanctus qui iũctus fuerit genti huic peſſimæ peſſimatur, quàm gens iſta in melius commutetur; quia procliuius ad imitationem malorũ curritur, quàm ad virtutes bonorum animus excitatur: ſicut melli plurimo parum abſynthij iniectum, velocem amaritudinem trahit; mellis verò etiamſi duplum iniiciatur, non poterit eius obtineri dulcedo.* Ita ipſe tropologicè more ſuo. Vide eundem poſt collationem contra Donatiſt. c. 20.

Et nunc ponite corda veſtra à die hac & ſupra.] q.d. Conſiderate penuriam, ſterilitatem, & aduerſa omnia, quæ vobis acciderunt à die hac per omnes annos præteritos, quibus neglexiſtis fabricam templi, indéque diſcite non aliam illorum fuiſſe cauſam, quàm hunc templi neglectum. Nam cùm quilibet veſtrûm accederet ad aceruum meſſis, qui videbatur daturus viginti modios frumenti, eum excutiens inuenit tantùm decem modios. Sic qui accedebat ad torcular plenum vuis, quæ daturæ videbantur quinquaginta lagenas vini, eas premens inuenit tantùm viginti. Cur hoc? quia ego exſufflaui veſtras ſegetes & vuas, vt dixi cap. 1. 9. Nota. Vox *modios* non eſt in Hebræo, ſed intelligitur, tanquã communis & ordinaria menſura frumenti. ita noſter, Chald. Pagnin. & Vatabl. Sed Septuag. ſubintelligunt *ſata*. Sic pro *lagenas* hebr. eſt פּוּרָה *pura*, quod Septuag. vertunt, *amphoras*; Chald. *dolia*; Pagnin. *batos*; Tigurina, *vrnas*. Propriè *pura* ſignificat torcular: inde per catachreſim ſignificat menſuram ordinariam vini, quæ torculari expreſſa vaſe excipitur, qualis eſt lagena, amphora, &c. VERS. 16.

Percuſſi vos vento vrente & aurugine.] Aurugo vitiũ eſt ſegetis, cùm ex nimio humore palleſcit, marceſcit, tabeſcit, vt tandem grana in cinerem vertantur. Vide dicta Ioël. 1. 4. VERS. 18.

Ponite corda veſtra ex die iſta, & in futurum.] Hebr. וָמָעְלָה *vemala*, id eſt, *& ſuper*, vt vertit verſ. 16. Iam *ſuper*, id eſt, vltrà, deinceps; ſiue futurum reſpicias, vt hîc; ſiue præteritũ, vt verſ. 16. Senſus eſt, quaſi dicat. Iuſſi vos verſ. 16. conſiderare præteritos annos ſterilitatis & aduerſitatis, quibus neglexiſtis fabricam templi; nunc pariter iubeo vos conſiderare annos futuros fertilitatis & proſperitatis, ex eo quòd fabricam templi reſumpſeritis: vt ex vtrorumque annorum diſpari euentu & contraria ſorte certò colligatis, non aliam cauſam aduerſitatis veſtræ fuiſſe, quàm neglectum templi; nec aliam cauſam veſtræ felicitatis deinceps fore, quàm curam & ſtudium templi. VERS. 19.

Mor. tẽpus docet prudentiam.

Diſce hîc prudentis eſſe conſiderare tempora, &

Digitized by Google

& præterita cum futuris conferre. tempus enim docet prudentiam. Vnde Thales rogatus, *quid eſſet ſapientiſſimum*? reſpōdit, *Tempus: inuenit enim omnia*. ita refert Laërt. libr. 1. de Vit. Philoſoph. c. 1. Hinc & Plutarch. in Pericle, *Tempus*, inquit, *omnium conſiliariorum optimum.* Et Liuius decade 3. lib. 2. *Meliores*, ait, *prudentiores*, *conſtantiores nos tempus dieſque facit.* Et Menander:

Ducit ad lucem veritatem tempus.
Omnia detegens tempus ad lucem fert.
Nullus tempore melior conſiliarius.

Denique Philoſophus acutè vereque dixit, *veritatem eſſe filiam temporis.*

A die vigeſima & quarta noni menſis: à die, qua fundamenta iacta ſunt templi.] Iam illa iaci cœperant ante decem annos, ſcilicet anno 2. Cyri, menſe 2. die primo, vt patet 1. Eſdræ 3. verſ. 8. & ſequent. Sed per Cambyſem inhibita fabrica, ſtetit opus vſque ad Darium, quando prophetante Aggæo opus reſumpſerunt anno ſecundo Darij, die 24. menſis ſexti: nimirum illo die cœperunt cædere ligna, conuehere lapides, omnémque materiam apparare, ita vt die 24. menſis noni, vt hîc dicitur, circumquaque plenè & perfectè iacerentur fundamenta, iampridem ſub Cyro inchoata. ita Arias, Ribera, & alij, hæc loca, quæ antilogiam præſeferunt, conciliant.

Vers. 20. *Nunquid iam ſemen in germine eſt?*] q.d. Nondum germinauit ſemen, vt ex germine copioſo & luxuriante poſſitis coniicere & ſperare copioſam meſſem; ego tamen ex nunc illam vobis, ob diligentiam quam præſtatis in fabrica templi, promitto: quia ſemini veſtro benedicam, faciámque vt multos culmos, ſpicas & grana germinet & producat.

Pro *germine* hebr. eſt מְגוּרָה *megura*, quod Chald. Syrus, Arabicus, & Septuag. vertunt, *areã*; Rabbini, Pagnin. Vatabl. & Arias, *horreum*. quod R. Salomon ita explicat: Annon totum ſemen in horreo eſt, quia hoc anno nondum ſeminaſtis, & arbores nondum progerminarunt? ſed ſeretis, & ego ſatis veſtris benedicam, eáque fœcundabo & multiplicabo. Verùm noſter meliùs cum Tigurina vertit, *germen*: meſſis enim ponitur in area & horreo, ſemen verò in agro vt germinet. *Germẽ* ergo vocatur *megura* à rad. גור *gur*, id eſt, incolere, habitare: quia in germine quaſi habitat ſemen, putà ariſta, & granum protuberans ex ſemine. Hinc patet S. Script. vti computu anni ſacri, non communis & profani. Nam nonum menſem vocat hîc eum, quo ſemen ſatum germinat: hoc autem in Palæſtina fit in Nouembri. Nonus ergo menſis eſt Nouember, ac conſequenter primus eſt Niſan, ſiue Martius, à quo incipiebat annus ſacer.

Moral. Moral. Diſce hîc illud Apoſtoli: *Corporalis exercitatio* (vt ſatio, plantatio, negotiatio) *ad modicum vtilis eſt*; *pietas autem ad omnia vtilis*, *promiſſionem habens vitæ quæ nunc eſt, & futuræ*. 1. Timoth. 4. v. 8. Deus enim hîc piis, ſuámque fabricam & cultum promouentibus promittit benedictionem, id eſt, copiam bonorũ temporalium; multò magis ſpiritualium iis, qui alios ædificant, docent, ſanctificant, vt in eorum mente domũ ſpiritualem templúmque Deo conſtruant. Vnde ſequitur.

Verſ. 21.] Et factum eſt verbum Domini ſecundò ad Aggæum in vigeſima & quarta menſis, dicens:

A *Verſ.* 22.] Loquere ad Zorobabel ducem Iuda, dicens: Ego mouebo cœlum pariter & terram.

Verſ. 23.] Et ſubuertam ſolium regnorum, & conteram fortitudinem regni Gentium: & ſubuertam quadrigam, & aſcenſorem eius: & deſcendent equi, & aſcenſores eorum: vir in gladio fratris ſui.

Verſ. 24.] In die illa, dicit Dominus exercituum, aſſumam te Zorobabel fili Salathiel ſerue meus, dicit Dominus: &
B ponam te quaſi ſignaculum, quia te elegi, dicit Dominus exercituum.

Factum eſt verbum Domini ſecundò.] Die enim 24. menſis noni Aggæus duo accepit à Deo oracula. Prius fuit verſ. 11. ſecundum eſt hoc, quo promittit Zorobabeli ob nauatam operam in fabrica templi, quòd ex eius poſteris naſciturus ſit Chriſtus, qui fabricaturus ſit Eccleſiam, in qua regnaturus ſit & dominaturus omnibus gentibus. ita S. Hieron. Remig. Albert. & alij. Eſt hæc quarta & vltima Aggæi prophetia, qua de more aſſurgit ad Chriſtum, in eóque quaſi fine & ſcopo, oracula ſua terminat & concludit. Vers. 21.

C *Loquere ad Zorobabel.*] Primò, Theodor. putat hîc promitti Zorobabeli in ſe & ſua perſona, quòd Deus eum cum populo defenſurus ſit ab inuaſione Gog & Magog, imò facturus vt ipſi mutua ſe cæde conficiant, eorúmque ſpolia diripiant Iudæi. Verùm Gog & Magog non fuerunt tempore Zorobabelis, ſed erunt in fine mundi, vt patet Ezech. 38. & 39. & Apoc. 20. 7. Vers. 22. Quid hic promittatur Zorobabeli? Prima reſp.

Secundò, Hebræi cenſent Zorobabeli hîc promitti excidium Perſarum, quos ipſe formidabat, quaſi ipſe illud ſit viſurus, & in eo illæſus, quaſi annulus à Deo ſit conſeruandus. Verùm hæ ſunt fabellæ. Perſæ enim exciſi ſunt ab Alexandro Magno 200. annis poſt tempora Zorobabelis & Darij Hyſtaſpis. Quocirca alij minùs improbabi-
D liter hæc referunt ad poſteros Zorobabelis, quos Deus ab Alexãdro Magno tutatus eſt. Cùm enim Alexander omnes gentes ſibi ſubiiceret, Deus Iudæos exemit, flexitque animum turgidum Alexandri ad modeſtiam & beneuolentiam, vt Iaddum pontificem Iudæorum veneraretur, Iudæóſque benignè complexus, immunes & liberos dimitteret. Secunda.

Dico ergo, Zorobabeli hæc promitti, non in ſe, ſed in ſuis poſteris, putà in Chriſto, q.d. Quia tu, ô Zorobabel, dux & ductor fabricæ templi mei fuiſti, hinc tibi pro mercede promitto, quòd inter tot bella, & inter tot reges ac monarchias, Tertia & genuina.
E Perſarum, Græcorum & Romanorum, quæ poſt mortem tuam inter ſe colluctabuntur, & ſeſe viciſſim collident & interiment, ego te tuámque domum & familiam ducalem illæſam, tanquam annulum meum ſignatorium conſeruabo, & continua ſerie propagabo; imò efficiam vt ex te naſcatur Chriſtus, qui euerſis omnibus regnis rerum potietur, eritque Rex regum & Dominus dominantium. Hæc ergo promiſſio ſit Zorobabeli: quia licèt implenda ſit in Chriſto, tamen tangit & afficit ipſum Zorobabelẽ: nam ingens eius decus & gloria eſt, quòd ipſe familiæ ducalis ſit

auctor, ex qua naſciturus eſt Chriſtus, quódque eam per 500. annos vſque ad Chriſtum conſeruabit & propagabit. Hoc eſt quod illi hîc promittit Deus.

Mor. quàm placeat Deo fabrica templorum.

Obiter hîc nota, duo fuiſſe templa Dei, & duos eorum fabricatores, & vtrumque pro mercede fabricæ templi, accepiſſe promiſſionem à Deo de Chriſto ex ſe naſcituro. Prior eſt Dauid, qui omnes impenſas pro fabrica templi curauit, eáſque conſignauit Salomoni filio, adeóque audiuit à Deo: *Ipſe* (filius qui ex te naſcetur) *erit mihi in filium, & ego ero illi in patrem, firmabóque ſolium regni eius ſuper Iſraël in æternum.* 1. Paral. 22. 10. Alter fuit Zorobabel, qui ſecundum templum inſtaurauit, ideóque pariter Deus illi hîc promittit filium Chriſtum, quòd ſcilicet ille ex eius proſapia naſcetur. Vnde diſcimus, quàm liberalis ſit Deus, qui pro parua opera & obedientia tantam mercedem, quanta eſt Chriſtus, promittit. Rurſum quã Deo placeat religio, putà fabricæ monaſteriorum, templorum, eorumque ornatus & cultus: multò magis, quàm ei placeat fabrica viui templi virtutum in anima, tum noſtra, tum proximorũ noſtrorum, ac præſertim vrbium & gentium integrarum conuerſio.

Huc pertinet expoſitio Remigij, Lyrani & Vatabli, qui cenſent hæc promitti non Zorobabeli, ſed Chriſto, nimirum quòd ipſe incarnandus ſit futurus rex orbis, ideóque commouenda & ſubiicienda ſint ipſi omnia regna, omnes reges & principes. Hoc enim eodem redit. Siue enim dicas Zorobabeli hæc promitti non in ſe, ſed in poſteris, putà Chriſto; ſiue dicas ipſi Chriſto ex Zorobabele naſcituro hæc promitti, eodem reſ recidit. Congruentiùs tamen ipſi Zorobabeli hæc conſignamus: quia ei illa pro mercede fabricæ cõſignat tum Aggæus, tum Eccleſ. cap. 49. 13. dicens: *Quomodo amplificemus Zorobabel? nam & ipſe quaſi ſignum in dextera manu.* Sic Dauidi promittit Script. quod in Chriſto eius filio implendum erat: *Paſtorem,* inquit, *ſuſcitabo ſeruum meum Dauid,* id eſt, Chriſtum, Dauidis filium & antitypum, Ezech. 34. 23. Sic benedictio Abrahæ facta, quòd in ipſo benedicẽdæ eſſent omnes gentes, Geneſ. 18. 18. impleta eſt in Chriſto ex Abrahã progenito. Sic promiſſio terræ Chanaan eidem facta Geneſ. 13. 15. impleta eſt poſt 400. annos in poſteris eius.

Anagog.

Anagog. S. Hieron. Haymo, & Hugo hæc exponunt de ſecundo Chriſti aduentu ad iudicium, ad reſurrectionem, gloriam & regnũ. Tunc enim Deus cõmouebit omnia regna mundi, illáque ipſi quaſi iudici & domino ſubiiciet, vti docet Apoſt. 1. Corinth. 15. 24. & ſeq.

Myſticè, hæc facit quotidie Deus in Chriſti poſteris, putà Chriſtianis Regibus, Prælatis, Pontificibus, quòrum iura & regna propagat debellando Hæreticos, Turcas, Infideles, illóſque eis ſubiiciendo, vt ita Eccleſia & regnum Chriſti dilatetur & magnificetur.

Ego mouebo cœlum pariter & terram.] Cõmotionibus, ſcilicet, & tranſlationibus monarchiarũ, de quibus paulò antè dixi, ac aliis quas recenſui verſ. 8. ita S. Hieron.

Vers. 23.

Et conteram fortitudinem regni Gentium.] Sic Perſas iam tum dominãtes Iudæis contriuit Deus per Græcos, Græcos per Romanos, Romanos per mutua & ciuilia bella.

Et deſcendent.] Id eſt, cadent, ſiue concident in terram occiſi & mortui. q. d. Futura ſunt aſperrima bella & ſtrages inter Græcos, Perſas & Romanos; & tamen inter ea ſeruabo te vnum, id eſt, tuam familiam, ô Zerobabel: quia hæ ſtrages parãt viam regno & monarchiæ Chriſti ex te naſcituri, iuxta viſionem Daniel. cap. 2. vbi cùm recenſuiſſet contritionem ſtatuæ quadrifidæ, ſignificantis quatuor orbis monarchias, per lapillum de monte ſine manibus præciſum, putà per Chriſtum, ſubdit de eius monarchia verſ. 44. *In diebus autem regnorum illorum ſuſcitabit Deus cœli regnum quod in æternum non diſſipabitur,* &c. *& conſumet vniuerſa regna hæc, & ipſum ſtabit in æternum.*

Vers. 24.

Serue meus.] Non tantùm Zorobabel, ſed & Chriſtus, quem hæc omnia tangunt, qua homo, vocatur, & reuera eſt ſeruus Dei, vt dixi Iſaiæ c. 42. 1. *Ecce ſeruus meus, ſuſcipiã eum: electus meus, complacuit ſibi in illo anima mea.*

Annuli vſus & inſignia. Primus.

Ponam te quaſi ſignaculũ.] Hebr. חותם *chotam*, id eſt, ſigillum ſignatorium, præſertim in annulo, quo primò, tum edicta & literas, tum arcas & alia ſecreta, vel pretioſa, ac nominatim teſtamenta, obſignabant & cuſtodiebant veteres. Radix enim חתם *chatam* ſignificat occludere, obſignare, ſigillo confirmare, claudere & cõmunire. Sic Darius iuſſit obſignari annulo ſuo os laci leonũ, in quem coniectus erat Daniel, ne quis eum occideret vel læderet, Daniel. 6. 17.

Secundus.

Secundò, ſigillum hoc annuli erat in pala inciſum iaſpidi, alteriue gemmæ pretioſæ: quocirca annulum geſtabant in digito ad ornatum, vt eo ſuam nobilitatem, ſtemmata & inſignia gemmæ inciſa oſtentarent. Sic Africanus patris imaginem incidit annulo: Auguſtus ſphingem, ac deinde effigiem Alexandri Magni: alij leones, dracones, &c. Hinc filio prodigo in gratiam recepto pater iubet dari annulum, in ſignum reſtitutæ dignitatis, Lucæ 15. verſ. 22. Vnde Syrus pro *chotam* vertit, *ſigillum*, Arabicus verò vterque, *annulũ*, ſcilicet ſignatorium, qui reipſa eſt ſignaculum & ſigillum.

Tertius.

Tertiò, annulus dabatur legatis qui mittebantur ad exteras gentes, tum honoris, tum auctoritatis & fidei eis conciliandæ cauſa: item victoribus & triumphatoribus, teſte Plinio lib. 33. c. 1. Sed maximè amicis chariſſimis & fideliſſimis. Ita Pharao Ioſepho dedit ſuum annulum, Geneſ. 41. 42. & Aſſuerus Aman intimo ſuo, Eſther 3. 10. Hinc Cicero ad Q. Fratrem eum monet: *Sit,* inquit, *annulus tuus non miniſter alienæ voluntatis, ſed teſtis tuæ.*

Quartus.

Quartò, annulus inter ſponſos ſignum erat coniugij, mutuíque amoris, qui vtriuſque vti digitum, ita & cor mentémque annulo, id eſt, charitatis vinculo & ſymbolo, copularet. Hinc ſignum eſt fidei coniugalis, eiúſque coniuges admonet. Vnde geſtatur in digito quarto manus ſiniſtræ, qui inde annularis dicitur, eo quòd habeat venam tendentem ad cor, inquit S. Ambroſ. lib. de Patriarchis, & Gellius libr. 10. Vt digitus ille qui cordis eſt indicium, annulo quaſi corona honeſtetur, inquit Pierius libr. 41. Hinc & veteres imaginem eius quem amabant in annulis geſtabant, vt illum ſemper intuerentur, & de eo iugiter cogitarent. Hinc ſponſus à ſponſa petit Cantic. 8. 6. *Pone,* inquit, *me vt ſignaculum ſuper cor tuum, vt ſignaculum ſuper brachium tuum,* vt ſcilicet non aliud videas, cogites & ames, quàm me; vt videaris habere cor & brachium obſignatum meo annulo, imò meipſo, tanquam cuſtode ac

Digitized by Google

ac domino cordis atque operum omnium; vt ab iis alios omnes excludas. Inſuper, vt quaſi mollis cera fingi te patiaris, neque aliquid exprimas in moribus, quod non ego priùs tibi impreſſerim. Id enim decet in connubio hoc diuino, quo mihi aſtricta es. Sic Cicero lib. de Finibus, teſtatur diſcipulos & amicos Epicuri, eius imaginem in annulis geſtaſſe.

Quintus. Quintò, annulus priſcis habitus eſt ſymbolum & cauſa prudentiæ, vt ſcilicet eo temporum ſucceſſus vicéſque, & quid quolibet agendum eſſet, cognoſcerent. Ita Iarcha ſeptem annulos dedit Apollonio Thyanæo, ait Philoſtr. in eius Vita lib. 3. cap. 13. ſeptem ſtellarum nominibus inſignitos, quos Apollonius ſingulos ſingulis diebus geſtabat. Veriſimile eſt fuiſſe magicos, quales Clemens Alexandr. lib. 3. Strom. habuiſſe Execeſtum Phocenſium tyrannum memorat: ex quibus inter ſe colliſis ſonúmque excitantibus, rerum gerendarum opportunitates cognoſcebat: ſed malè malus cum ſuis annulis periit. Ariſtophanis Scholiaſtes ſcribit Eudemum Philoſophũ phyſicos annulos feciſſe contra dæmones, & ſerpentes. Arabicus codex de annulo Salomonis narrat, Salomonem annulum fatalem habuiſſe, cui vis illa ſapientiæ mirabilis tenebatur implicata, quem amaſiæ eius in Iordanem proiecerunt, indéque ſuis illecebris regem ſapientiſſimum dementarunt. Verùm cùm poſtea annulus in ventre piſcis repertus Salomoni eſſet redditus, illicò in eo ſapientia reuiguit. Refert hæc Pineda libr. 3. de rebus Salomonis c. 29. Fabellam Iudaicam eſſe autumo. Celebris eſt Gygis annulus, quo ipſe omnia videns, à nemine videbatur, itáque regem Lydorum occidit, & regnum occupauit, de quo S. Ambroſ. lib. 3. de Officiis c. 5. ex Platone. Sed & hic magicus fuit. Sic enim magi hodie dæmones familiares habent in annulis, à quibus diſcunt arcana. Illud verum, artificem peritiſſimum annulo Caroli V. Imp. horologium integrum, cum tot libramentis, currentibus & recurrentibus rotulis incluſiſſe. Rem tantam in tantillo annulo omnes admirati ſunt. Nimirum ſapiens momenta tẽporum & rerum habet in manu.

Felix, cui cœlum terræq; patebant
In digitis.

ita Nicolaus Cauſſinus lib. 11. Parab. Hiſtor. c. 66. 67. & 68. Sic annuli aſtronomici docent ſigna cœleſtia, ſolis progreſſus, & horarum ſpatia. Annuli ex equo marino cohibent ſpaſmum. Alij ex certis gemmis reſiſtentibus melancholiæ, maniæ, epilepſiæ, iuuant ad mentis ſerenitatem, iudicium & ſapientiam.

Iam vt hæc applicemus Zorobabeli, & genuinum huius loci ſenſum aperiamus, aduertendum eſt, Aggæum alludere ad Ierem. 22. 24. vbi impio Iechoniæ regi Iuda has minas intentat Deus: *Viuo ego, dicit Dominus: quia ſi fuerit Iechonias filius Ioakim regis Iuda, annulus in manu dextera mea, inde euellam eum. Et dabo te in manu quærentium animam tuam,* &c. *in manu Nabuchodonoſor.* q. d. Etiamſi Iechonias mihi ita neceſſarius, coniunctus, charus & pretioſus eſſet, ac eſt annulus ſignatorius, qui nunquam de manu geſtantis ac ſigillantis aufertur, vti fuit eius auus Ioſias, & ataui, Dauid, Ioſaphat & Ezechias, tamen ob eius ſcelera à me euellam illum, atque in Babylonem traducam, tradámque in manus Nabuchodonoſoris. Iechonias fuit auus Zorobabelis: Iechonias

A enim genuit Salathiel, Salathiel genuit Zorobabel. Quod ergo auo ob impietatem Deus abſtulit, nimirum eſſe ſignaculum vel annulũ ſignatorium Dei, hoc hîc nepoti eius Zorobabeli ob pietatem reſtituit. Vnde & effecit, vt, ſicut Iechonias fuerat dux euntium in captiuitatem Babylonicam, ita Zorobabel nepos eſſet Dei nomine dux inde redeuntium Hieroſolymã. Sicut ergo principes ſigillum regium, quod Cancellario ob ſcelus ademerunt, reddunt filio vel nepoti, ob eius merita; ita facit hîc Deus. Vnde de eo ait Eccleſiaſticus cap. 49. 13. *Quomodo amplificemus Zorobabel? nam & ipſe quaſi ſignum in dextera manu.*

B Porrò Zorobabeli quinque ſigilli dotes iam recenſitæ congruunt, tam in ſua perſona, quàm in perſona Chriſti ex eo progeniti, de quo propriè hîc agitur, vt communiter docent Interpretes, quos ſequitur Emmanuel & Mariana.

In ſua perſona. Primò, quia, ſicut annulus ſignatorius præ omnibus rebus cuſtoditur, ita Deus cuſtodiuit Zorobabelem, eiúſque ſtirpem præ ſtirpe aliorum regum. Hiſce enim eum opponit dicens: *Subuertam ſolium regnorum, & conteram fortitudinem regni Gentium, ſed aſſumam te ô Zorobabel, & ponam quaſi ſignaculum: quia te elegi.* quaſi dicat. Perdam alios reges & regna, te verò quaſi annulum meum cuſtodiam, cordi & C curæ habebo, faciámque vt ſis quaſi ſigillum obſignans & cuſtodiens, non tantùm corpus Darij regis, 3. Eſdræ 3. verſ. 3. iuncto c. 4. verſ. 13. ſed & totum populum Iſraël, cuius meo nomine eris liberator & redux. — Zorobabel annulus Dei. 1.

Secundò, es mihi honori & ornamento inſtar annuli aurei: tum quia mihi domum meam ædificas: tum quia Rempubl. populi mei in meo cultu contines & promoues. Reipub. ergo pariter es decus & gloria, perinde ac Iudith, cui victrici acclamat populus cap. 15. 10. *Tu gloria Ieruſalem, tu lætitia Iſraël, tu honorificentia populi noſtri.* 2.

Tertiò, es meus legatus, tum ad Darium, tum D ad populum, vt vtriſque meam voluntatem, legem & iuſſa exponas, ideóque es mihi inſtar annuli: quia tibi auctoritatẽ & fidem apud vtroſque conciliaui; vt in omnibus tibi fidem habeant quaſi legato à me miſſo, & annulum meum geſtanti. 3.

Quartò, es mihi charus & coniunctus quaſi annulus, vt te ſemper præ oculis, cordi & curæ habeam. Vnde Chald. vertit, *ponam te ſicut ſculpturam annuli ſuper manum.* Hinc faciam te quaſi generum meum, vt ſcilicet ex te carnẽ ſumat filius meus vnicus, atque adeò eundem filium meum gignas vt hominẽ, quem ego genui vt Deum. Hinc Arias ſic explicat, q. d. Sicut ſigillum E in certa annuli parte ſolet conſtitui, ita nomen tuum, ô Zorobabel, familiæ & genealogiæ Chriſti inſeram, vt æternum ſit & glorioſum, nec vllo tempore vel obliuione poſſit deleri, vti reipſa illi inſertum eſt Matth. 1. 12. 4.

Quintò, do tibi ſapientiam annulo repræſentatam. Vnde in problemate: *Quid eſſet fortiſſimum?* Zorobabel reſpondens eſſe veritatẽ, præmium ſapientiæ tulit à Dario. 3. Eſdræ 4. verſ. 13. & 42. Hinc & populũ ſapienter rexit, à Samaritis defendit, eique Darium conciliauit. Quocirca poſtquam populum in Ieruſalem reduxit, ipſe Babylonem rediit, vt cauſam populi apud regem ageret, ibique defunctus eſt. 5.

Verùm

Digitized by Google

Chriſtus eſt annulus Patris.

Verùm potius hæc competunt Zorobabeli in perſona, non ſua, ſed Chriſti. De eo enim ad literam loquitur Aggæus, dicens: *In die illa*, ſcilicet tempore Chriſti. q. d. inquit à Caſtro: Aſſumam tuam carnem à Zorobabel, quam tanquam annulum ſignatorium aureum inſerã dexteræ meæ, nempe filio meo, qui eſt meum brachium, mea dextera, mea virtus & fortitudo. Iſaiæ 53. 1. vt tali filio ex te progenito colaris ab omnibus & glorificeris, imò ſuper vniuerſos reges exalteris, ac quaſi deificeris in natura humana, quam ex tua poſteritate filius meus aſſumet, ſibique vniet & deificabit, idque in æternum, vt ei ſemper in omnia ſæcula adhæreat, ſicut annulus digito. Vel ponam te quaſi ſignaculum, id eſt, faciam ſtirpem & propaginem tuam quaſi annulum in orbem euntem, cuius extrema vniantur in pala continente Sardonychen, id eſt, Chriſtum filium Dei, qui eſt ſigillum & character Patris. Sicut enim de Adam, qui in hoc orbe genealogiæ Chriſti eſt primus, dicitur Lucæ 3. 38. *qui fuit Dei*; ita vltimus in eo Chriſtus, pariter eſt filius Dei. Inſuper, ſicut manus ornatur annulo, ita ego filium meum carne, quam ex tua ſtirpe aſſumet, quaſi annulo ornabo. Sic enim de Eccleſia ait Iſaias cap. 62. 3. *Eris quaſi corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.*

Zorobabel fuit typus Chriſti ſeptupliciter.

Porrò Zorobabel fuit typus & figura Chriſti; primò, ſuo ducatu, & reductione populi è Babylone, vti Chriſtus nos liberauit à peccato, morte & gehenna. Secundò, quia ædificauit templum, vti Chriſtus Eccleſiam. Tertiò, ſua protectione populi apud Darium, vti Chriſtus aduocatus eſt noſter apud Patrem. Quartò, ſua propugnatione, pugnando contra Samaritas volentes impedire fabricam templi, vti Chriſtus pugnat pro ſuis martyribus & fidelibus. Quintò, quia vt Zorobabel pro populo vixit & mortuus eſt in Babylone, ita Chriſtus in mundo, qui eſt Babylon, id eſt, confuſio vitiorum & malorum omnium. Sextò, ſicut Zorobabel Deo charus & coniunctus fuit, ita Chriſtus eidem fuit coniunctiſſimus, adeóque humanitatem ſuam verbo hypoſtaticè vniuit & coniunxit. Septimò, quia vti Zorobabel fuit ſapiens, ita Chriſtus eſt ſapientiſſimus.

Verus ergo Zorobabel, id eſt, Chriſtus, Zorobabelis filius & antitypus, eſt ſignum, id eſt, ſigillum in manu patris, tum paſſiuum, ſcilicet ab eo expreſſum; eſt enim eius verbum & imago: tum actiuum, quo ſcilicet Deus ſuam maieſtatem, cogitata & dicta obſignat, ſuámque imaginem Angelis, hominibus & creaturis omnibus, ac præſertim Apoſtolis & Eccleſiæ ſuæ imprimit, idque iuxta quinque ſigilli dotes initio recenſitas. Nam Chriſtus, vt docet Apoſtolus Hebr. 1. 3. eſt imago Dei inuiſibilis, nimirum *ſplendor gloriæ & figura ſubſtantiæ eius*, qui ſcilicet illam quaſi verbum & ſigillum, & character, vt habent græca, obſignat.

Chriſtus eſt ſigillũ Dei Patris quadrupliciter.

Vbi nota, Chriſtus hîc ab Aggæo vocatur ſignum, ſiue ſigillum Dei, qua homo, non qua Deus: humanitatem enim, non deitatem, ex Zorobabelis carne & ſtirpe aſſumpſit Chriſtus: ergo qua homo eſt ſigillum Dei. 1. per communicationem idiomatum, per quam ea quæ ſunt Dei tribuuntur homini: quia enim filius Dei eſt ſigillum & imago patris, hinc & hic homo hypoſtaticè vnitus filio Dei, putà Chriſtus, eſt ſigillum & imago patris. 2. formaliter, quia verbum ſui ſimilitudinem impreſſit humanitati, putà ſuam ſcientiam, virtutem, ſanctitatem, ſuas cogitationes, locutiones, actiones & motes. 3. quia Chriſtus homo fuit ſignaculum, id eſt, euidentiſſimũ ſignum & teſtimonium attributorum Dei, putà potentiæ, iuſtitiæ, ſapientiæ, ac præſertim philanthropiæ & amoris immẽſi erga homines; vt hæc enim oſtenderet Deus, voluit filium ſuum incarnari. Chriſtus ergo incarnatus eſt quaſi ſigillum expreſſum, in quo legimus, imò expreſſum & depictum videmus Dei amorem, potentiam, iuſtitiam, ſapientiam, &c. 4. quia Chriſtus inſtar ſignaculi teſtatus eſt, & certos nos fecit quænam eſſet voluntas Dei, quænam eius doctrina, lex & iuſſa, nimirum ea quam in Euangelio promulgauit & docuit: *Deum*, ait S. Ioann. cap. 1. 17. *nemo vidit vnquam; vnigenitus filius qui eſt in ſinu Patris ipſe enarrauit nobis.* Hac de cauſa Deus dedit Chriſto poteſtatem faciendi miracula, vt eo quaſi ſigillo dicta ſua confirmaret, eáque à Deo ſibi reuelata & imperata eſſe demonſtraret, iuxta illud Ioan. 6. 27. *hunc enim Pater ſignauit Deus.*

Chriſtus eſt ſigillum regni diuini quintupliciter.

1\. Deus ergo ſubuertens Monarchas & Monarchias Perſarum, Græcorum & Romanorum, vt docet Aggæus, Zorobabelem, id eſt, Chriſtum Zorobabelis filium aſſumpſit, & poſuit quaſi ſignum, vt ſcilicet eſſet ſigillum regni diuini & regis regum, putà Dei Patris, qui excluſis cæteris, ſolus per Chriſtum regnare volebat in orbe terrarum per ſuam fidem, gratiam & legem Euangelicam. Deus enim quia in ſe eſt inuiſibilis, hinc filium ſuum veſtiuit & velauit carne, vt per eam ipſe quaſi tranſpareret & traluceret, ſicut tranſparet per cælum & ſtellas, iuxta illud Iob. 9. 7. *ſtellas claudit quaſi ſub ſignaculo*, id eſt, ſtellas clauſit & abſcondit Deus ſub procellis & tenebris, quæ ſunt quaſi ſignacula, velamina & inſignia diuinæ potentiæ, maieſtatis & gloriæ; pariter ac ſtellarum, in quibus quaſi facibus illa ſcintillat & emicat.

2\. Hinc ſecundò, Chriſtus quaſi ſigillum Patri, æquè ac Eccleſiæ, quin & Angelis, omnibúſque creaturis & toti vniuerſo fuit honori & ornamento, adeóque ipſe omnium fuit decus & gloria. Verbum enim incarnatum hominem verbo, terram cælo, creaturas omnes Deo non tantùm reconciliauit, ſed & in ſua hypoſtaſi phyſicè copulauit & vniuit.

3\. Tertiò, Chriſtus fuit ſigillum, quia legatus patris ad homines, iuxta illud Iſaiæ 55. 4. *Ecce teſtem populis dedi eum, ducem ac præceptorem Gentibus.*

4\. Quartò, Chriſtus fuit ſigillum, id eſt, dilectiſſimus, pretioſiſſimus & coniunctiſſimus Patri, eiúſque, & pariter totius mundi deliciæ, exultatio & iubilus. Eius enim humanitas, quaſi ſponſa deſponſata fuit verbo quaſi ſponſo: vnde eius Epithalamium canit Sapiens toto Cantico Canticorum.

5\. Quintò, Chriſtus fuit ſigillum, id eſt, ſapientia Patris increata, qua verbum; creata, qua homo: vnde ipſe reuelauit nobis arcana Patris, & abſcondita à conſtitutione mundi. Matthæi 13. 35.

Myſticè Chriſtus eſt ſigillum, quia nos ſua cruce & gratia obſignat.

Myſticè, Chriſtus eſt ſigillum Dei: quia ſua effigie, putà ſua fide, gratia, virtute & moribus, æquè ac charactere in baptiſmo, aliiſque ſacramentis obſignat ſuos fideles. Deus enim miſit Chriſtum, quia *voluit nos conformes fieri imaginis filij ſui.* Rom. 8. 29. vt *ſicut portauimus imaginem terreni* Adæ, ita *portemus & imaginem cæleſtis.* 1. Corint. 15. 49. Et cum Apoſtolo dicamus: *Viuo ego iam non ego, viuit verò in me Chriſtus.* Galat. 2. 20.

Secundò,

Digitized by Google

Secundò, Chriſtus quaſi ſigillum obſignat & cuſtodit fideles ſuos contra omnes tentationes & hoſtes. Porrò Chriſti ſigillum eſt crux, iuxta illud Ezech. 9. 4. *Signa thau ſuper frontes virorum gementium.* Et Apocal. 7. 2. *vidi alterum angelum,* &c. *habentem ſignum Dei viui.* Crux enim nos communit contra illecebras carnis, mundi & diaboli, facitque nos aſſeclas, milites & martyres Chriſti crucifixi. Vnde Apoſtolus: *Ego,* inquit *ſtigmata Domini Ieſu in corpore meo porto.* Galat. 5. 17. Quocirca Chriſtus per crucem eſt labarum, & ſignum militare contra Hæreticos, Iudæos & Paganos, inquit Rupert. Rurſum crux Chriſti eſt medicina curans ſpaſmum ſuperbiæ, epilepſiam iræ, maniam luxuriæ, melancholiam acediæ, &c. Vbi ergo crucem vides, ſcito rem eſſe bonam & Deo gratam, quia ſigillum Chriſti illi impreſſum vides.

Sigillum Chriſti eſt crux; diaboli, voluptas.

Talia ſunt pœnitentia, mortificatio, abnegatio, auſteritas, perſecutio, humiliatio, patientia, contemptus, opprobria, carceres, martyria. Ex aduerſo ſigillum diaboli eſt voluptas: vbi ergo illam vides, caue quaſi à ſerpente. Talia ſunt ſequi ſuos appetitus, mollities, libertas, ambitio, æſtimatio ſui, laudes, adulationes, plauſus, &c. Quod ergo ſponſus dicit ſponſæ Cant. 8. 6. *Pone me vt ſignaculum ſuper cor tuum, vt ſignaculum ſuper brachium tuum,* hoc nos viciſſim ei dicamus, petamúſque vt ipſe obſignet omnia cogitata, dicta & facta noſtra; vt nihil cogitemus, dicamus, agamus niſi ex ipſo, per ipſum, in ipſo, propter ipſum. Tu enim ô Ieſu dulciſsime, es ſignum ſagittantium, vexillum pugnantium, brauium currentium, diſtinctio ouium, cuſtodia cordium, exemplar operantium, forma normáque ſeruorum, ſigillum & character militantium, annulus, corona & diadema triumphantium. Eia Domine imprime animæ meæ tuam imaginem, imò teipſum; obſigna eam annulo amoris tui, vt eo obſignata nihil poſthac diligat præter te: quia tu es tota poſſeſſio, totáque beatitudo cordis mei. Tu es vita perennis per quam viuo, ſine qua morior: vita per quam gaudeo, ſine qua mæreo: vita dulcis & amabilis. Da Domine, vt anima mea virtute ardentis charitatis tuæ conflata, & dulcedine penetrantis dilectionis tuæ, quaſi cera liquefacta, tota effluat in te. Poſſide eam ô ſummum atque incommutabile bonum: poſſide eam, vt ipſa poſſideat te. Da vt te amplectar, & ſuaui amore ſoporatus in te, qui es pax gratiſsima, ſanctè obdormiſcam. Da vt omnia tranſitoria omnéſque mundi altitudines, ſpecies & deliciæ mihi vileſcant: tu ſolus placeas, te ſolum cogitem, amem, loquar, eructem.

Tropol. fidelis eſt ſigillum Dei dupliciter.

Tropol. fidelis debet eſſe ſignaculum Dei, tum paſsiuum, expreſſum ſcilicet ex exemplari diuino, eiúſque imagine, ad quam creatus, & à Chriſto recreatus eſt, inſignitum; vt Deum, Deíque virtutes in corde, ore & opere referat & exprimat: tum actiuum, vt ſcilicet eandem Dei imaginem aliis omnibus imprimat, vt omnes ſentiant illud Pſal. 4. 7. *Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui Domine;* ac proinde ſignacula omnia mundi, carnis & diaboli diffringat & abiiciat. Narrat ex Ptolomæo Nicol. Cauſinus lib. 11. Parab. Hiſtor. cap. 6. 5. Helenam obſignaſſe ſuas literas Aſterite lapide, cuius ea vis eſt, vt ſoli obiectus accendatur, impreſſa in eodem piſcis Panis figura; ac ſymbolicè ſic explicat. Poterit, inquit, in eos torqueri, qui cælum miſcent terræ, profana diuinis, amorem Dei amori carnis & mundi. In eodem enim A annulo cœleſti lapidi iuncta erat figura Panis: nam & hic piſcis Pani ſimilis eſt, à quo nomen accepit: Pan autem eſt impurus & ſalax Deus. Quid facit ſtella cum terris, lux cum tenebris, puritas cum impudicitia, amor Dei cum amore mundi, imago Dei cum imagine diaboli? Sicut ergo cera non aliam imaginem refert, quàm ſui ſigilli; ita fidelis non aliam ſimilitudinem, nō aliam vitam, non alios mores referat, quàm Chriſti & Dei, iuxta illud Pauli: *Imitatores mei eſtote, ſicut & ego Chriſti.* Fuit Paulus ſigillum Chriſti, omnibus eius doctrinam & mores imprimens. Tales ſimus & nos: ſic erimus pariter ſigillum Chriſti, & annulus ſignatorius in manu Dei. Ita nobis competet illud eiuſdem 1. Corinth. 9. 2. B *Signaculum Apoſtolatus mei vos eſtis in Domino;* imò illud olim Cherubini & regis Tyri: *Tu ſignaculum ſimilitudinis, plenus ſapientia & perfectus decore, in deliciis paradiſi Dei fuiſti: omnis lapis pretioſus operimentum tuum,* Ezech. 28. 12. ac tandem ſigillo & annulo gloriæ ſuo obſignabit, imò donabit nos Deus. Hoc eſt enim ſignaculum prædeſtinationis & electionis Dei, de quo Apoſtolus 2. Timoth. 2. 19. *Firmum, ait, fundamentum Dei ſtat, habens ſignaculum hoc: Cognouit Dominus qui ſunt eius, & diſcedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen Domini.* Pij ergo & zeloſi Reges, Principes, Rectores, Doctores, Prædicatores, &c. inſtar Zorobabelis & Chriſti ſunt quaſi ſigillum, & annulus C aureus in manu Dei, quo ipſe ſuos fideles obſignat, eíſque ſuam imaginem, ſuóſque mores diuinos imprimit. Hic itaque eis ſit acer ſtimulus ad virtutem & zelum, vt ſcilicet cum Elia zelentur pro domo Dei, & pro animarum ſibi creditarum ſanctitate & ſalute. Quinimò ſciant ſe fore os Dei, iuxta id quod promiſit Deus Ierem. 15. 19. *Si ſeparaueris pretioſum à vili, quaſi os meum eris.* Denique S. Ambroſ. per ſignaculum accipit pacem animæ, per quam ipſa quaſi conſignatur & inſignitur imagine Dei. Verba Ambroſij citaui verſ. 10.

Prælati & Doctores ſunt annulus Dei.

Quia te elegi.] Chald. *quoniam in te mihi complacui.* Ita Chriſto in Iordane baptizato vox cœleſtis à Patre allapſa eſt: *Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Matth. 3. 17. Chriſtus enim D fuit amor & deliciæ Patris, ideóque eius iram in genus humanum placauit, factúſque eſt propitiatio & reconciliatio mundi, vti paſſim docet S. Paulus. Quare quod de Scipione dixit antiquitas: *Neque Roma cadet Scipione ſtante, neque Scipio viuet vrbe cadente;* hoc longè verius dicas non tam de Zorobabele, quàm de Chriſto: *Neque Eccleſia cadet Chriſto ſtante, nec Chriſtus ſtabit, ſi (quod abſit) Eccleſia cadat.* Pro concluſione Prophetiæ Aggæi, nota eam totam ſpectare & vrgere reſtaurationem templi ad literam, ſed alleg. per fabricam templi repræſentare fabricam Eccleſiæ erigendam à Chriſto, & tropol. inſtitutiones Ordinum & Religionum faciendas à S. Baſilio, Anto- E nio, Benedicto, Auguſtino, Hieronymo, Bernardo, &c. Item fabricam virtutum in anima ſancta.

Analogiæ 8. inter animam ſanctam & templum.

Porrò multæ ſunt analogiæ inter fabricā templi corporalis, & myſtici, putà Eccleſiæ, Congregationis, Collegij, Religionis; ac animæ cuiuſlibet ſanctæ. 1. Primò enim ſicut templum eſt domus Dei, illi certis ritibus dicata & conſecrata; ita eſt & Eccleſia, Religio, ac anima ſancta. Ritus hi conſecrationis templi ſunt quinque, ſcilicet Aſperſio, Inſcriptio, Inunctio, Illuminatio, Benedictio. Aſperſio fidelis & Religioſi, ait S. Bernard. ſerm.

Digitized by Google

ſerm.1.de dedicatione Eccleſiæ, eſt pœnitentia. Inſcriptio legis & diſciplinæ religioſæ,fit in cinere, hoc eſt in corde eius inſtar cineris contrito, idque ab Epiſcopo, putà à Chriſto. Vnctio eſt vbertas gratiæ,eidem ab eodem infuſa.Illuminatio ſunt opera quæ ex religione prodeunt, vt luceant coram hominibus, vt glorificent patrem cœleſtem, & ipſi videant quid imitentur. Benedictio ſignum eſt æternæ gloriæ, quæ & gratiam ſanctificationis complebit,& præterita opera copioſè remunerabitur.

2. Secundò, in templo conſecrato vigilant Angeli, vti ex multis eorum apparitionibus ibidem factis conſtat: ſic & ſanctam *animam frequenter viſitant angeli,atque archangeli, & honorificant,vtpote Dei templum, & habitaculum Spiritus ſancti. Eſto ergo templum Dei, & Deus excelſus habitabit in te. Anima enim Deum habens in ſe, templum Dei eſt, in quo diuina myſteria celebrantur*, ait S.Bern.de inter.domo c.3.

3. Tertiò,*domum Dei*,tam corporalem,quàm ſpiritualem *decet ſanctitudo, qui non tam politis marmoribus,quàm ornatis moribus delectatur, & puras magis diligit mentes,quàm ſuperauratos parietes*,ait S.Bernard.ad milites templi cap. 5. Idem de natura diuini amoris cap. 13. *Templum hoc*,inquit, *cum ornatum fuerit præſcriptarum poſitione virtutum,& ſupradicto dedicandi ordine dedicatum,nullos vlterius alienos titulos poteſt ſuſcipere, nullum habitatorem niſi Deum, qui condidit illud & creauit. Nihil ergo vltra terrenum ſancta illa anima, nihil materiale, nihil corruptibile diligit, aut curat ex quo regreſſa eſt à loco ſarcinarum,& ſi aliquo horum aliquando quaſi in tranſitu vtitur, ſed frui dedignatur. Si quid in huiuſmodi proſperum euenerit, pertranſit: non conturbatur, ſi quid aduerſi contigerit. Quicquid ad corpus ſpectat ſiue bonum,ſiue malum,foris eſt, nec poteſt pertingere ad eum qui intus eſt.* Et S.Auguſt.explicans illud pſal. 64. *Sanctum eſt templum tuum,mirabile in æquitate*, vel vt ipſe legit, *in iuſtitia: Non dixit*, inquit,*templum ſanctum tuum mirabile in columnis, mirabile in marmoribus, mirabile in tectis auratis, ſed mirabile in iuſtitia.*

4. Quartò, templi fabrica fit è multis lapidibus, ſed politis;ita Eccleſia conſurgit è fidelibus cruce & mortificatione expolitis, iuxta illud Eccleſ. officij in dedicat.templi:

Tunſionibus,preſſuris expoliti lapides,
Suis coaptantur locis per manus artificis,
Diſponuntur permanſuri ſacris ædificiis.

5. Quintò,lapides fabricæ inter ſe conſociati, & colligati integrant templum:ita & fidelium conſociatio Eccleſiam. Quocirca 1. ſicut vnus lapis poſitus in ſublimi,vel in altari,non deſpicit alterum qui ponitur in pauimento,vel fundamento; nec hic illi inuidet, imò libens ſuſtinet totam ædificij molem:ita in Eccleſia Prælati & Doctores non deſpiciunt ſubditos & plebeios; nec hi illis inuident:ſed vtrique ſua ſorte & vocatione, locóque & gradu in quo à Deo, eiúſque vicariis poſiti ſunt,contenti, lætique totam Eccleſiæ fabricam concinnant.2. ſicut lapides templi calce compaginantur,alioqui ruituri & fabricam euerſuri: ita fideles conſtringuntur charitate. Hæc enim eſt glutinum,vnio,& quaſi anima Eccleſiæ, quæ alioqui diſſolueretur,& diſſiparetur. Vnde S.Auguſt.in pſal.10.*Templum*,ait,*Dei violat, qui violat vnitatem*.3. ſicut in fabrica lapis lapidem portat; ita in Eccleſia & Religione fidelis fide-

A lem,frater fratrem, eiúſque mores & infirmitates tolerat & ſupportat,cogitans, inquit S.Greg. ſe viciſſim ab alio portari. Et ſi forte iam non portetur, aliquando portatum fuiſſe, vt diſceret eandem portandi vicem aliis aliquando rependere. Porrò vir ſanctus non tantùm fratris infirmitatem portat,ſed & eandem ſanare, & emendare nititur, ſicut manus ſatagit membrum afflictum alligare & curare. S.Gregor.20.Moral.26. *Plus*, ait, *nonnunquam eſt compati ex corde, quàm dare: quia quo quiſquis indigēti compatitur,minus æſtimat omne quod dat.* Et mox: *quia rem quamlibet plerumque dat etiam qui non compatitur, nunquam autem qui verè compatitur,quod neceſſarium proximo conſpicit negat.* Rurſum nemo eſt tam rudis, tam vilis & miſer,qui non poſſit euadere inſigne

B inſtrumentum,imò templum gloriæ Dei,ſi debita cura expoliatur. Hæc tria pariter ſunt in fideli anima & ſancta. Nam 1. oculus non deſpicit pedem,nec pes inuidet oculo; ſed ſuo loco & officio contenti in idem corpus conſpirant, vt docet Apoſt.1.Corinth.12.toto capite 2. omnes animæ potentiæ & vires charitate colligantur. Vnde S. Bernard.tract.de conſcientia ſub initium: *Videat*,inquit,*anima, & ſollicitè caueat, ne à ſe inuicem membra diſſideant, id eſt, ratio, voluntas & memoria. Dignum habitaculum parat Deo, cuius non eſt ratio decepta,nec voluntas peruerſa, nec memoria inquinata.*3. inuicem ſe tolerant membra, & potentiæ, mutuóque oneri ſuccollant. Me-

C dium ad hæc opportunum ſuggerit S. Bernard. loco iam citato. *Redi*,inquit,*ad cor tuum,& diligenter diſcute teipſum: conſidera vnde venis, quo tendis, quomodo viuis: quid agis, quid amittis, & quantum quotidie proficis,vel quantum deficis: quibus cogitationibus magis incurſaris,quibus affectibus frequentius tangeris,vel quibus tentationum machinis à maligno ſpiritu acrius impugnaris. Et cum totum interioris & exterioris hominis ſtatum & habitum, inquantum poſſibile eſt, plenè cognoueris, non ſolùm qualis ſis, verùm etiam qualis eſſe debeas, ex cogitatione tui poteris ſubleuari ad contemplationem Dei.*

Sextò, ſicut Deus colitur in templo orationibus,votis,oblationibus, ſacrificiis;ita iiſdem coli- 6.

D tur in Eccleſia,Religione, & anima ſancta, quæ Deo offert ſeipſam in holocauſtum per tria Religionis vota: Corpus,per pœnitentias,in ſacrificium pro peccato: gratiarum actionem, & obſecrationem,in ſacrificium pacificum. Vnde S.Auguſt.lib. 10.de Ciuit.cap. 6. *Ipſe homo*,inquit,*Dei nomini conſecratus ac deuotus, in quantum mundo moritur vt Deo viuat, ſacrificium eſt. Corpus enim ſit ſacrificium, cum illud temperantia ad Dei honorem caſtigamus:anima verò,cum ſe refert in Deum, vt igne amoris eius accenſa, formam concupiſcentiæ ſæcularis amittat, eique tanquam incommutabili formæ ſubdita reformetur; hinc ei placens, quòd de*

E *eius pulchritudine acceperit.* Idem S. Auguſt. lib. de natura & gratia c. 64. laudat dictum S. Sixti Pontificis & martyris,cuius Diaconus fuit S.Laurentius:*Deus*,inquit,*libertatem arbitrij ſui permiſit hominibus, vt purè & ſine peccato viuentes fiant ſimiles Deo.*Et:*Templum ſanctum eſt Deo mens pura, & altare optimum eſt ei cor mundum.* In hoc ſacrificio ergo ſacerdos, eſt ipſe fidelis, & religioſus: culter, eſt odium ſui, carnis & mundi: ignis,eſt charitas: victima, ſunt corpus & anima cum ſuis membris & potentiis, quæ moriuntur mundo, ſed melius viuere incipiunt Deo. Ad hanc hortatur

Digitized by Google

tatur S.Paulus Rom. 12.1. *Obſecro*, ait, *vos fratres per miſericordiam Dei, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem, ſanctam, Deo placentem, rationabile obſequium veſtrum.* Et S.Petrus Epiſt. 1. c.2. 5. *Et ipſi*, ait, *tanquã lapides viui ſuperædificamini, domus ſpiritualis, ſacerdotiũ ſanctũ, offerre ſpirituales hoſtias acceptabiles Deo per Ieſum Chriſtum.*

7. Septimò, Deus in templo, quaſi paterfamilias in domo, adeſt & præeſt: ibi exaudit orantium preces & vota, ibi beneficia largitur, ibi dat oracula: ſic & in Eccleſia, Religione, & anima ſancta Deus præſens eſt, imò præſidet: hinc illam ſuis illuſtrationibus illuminat, ſuis impulſibus agit regitque ad omne bonum, poſtulata quæcunque concedit. Vnde infert S. Auguſt. ſerm. 210. de Temp. *Quoties*, ait, *aliquod peccatum aut cogitando, aut loquendo, aut etiam operando perficimus, templum Dei deſtruimus, & ei qui in nobis habitat iniurias irrogamus.*

8. *In iuſto ſubſtantialiter habitat Deus.* Vbi conſideratione dignum eſt, Spiritum ſanctum, ac conſequenter totam Sanctam Trinitatem in anima iuſta præſentem eſſe, non tantùm per charitatem, & ſua dona, ſed & per ſeipſam ſubſtantialiter & perſonaliter, ita vt ſi per impoſſibile prius non fuiſſet præſens per ſubſtantiam, iam per iuſtitiam & ſanctitatem fieret ſubſtantialiter præſens, vti cum S.Thoma, Bonauent. & aliis paſſim docet fusè Franciſc. Suarez lib. 12. de Deo trino & vno cap. 5. Quod ſanè miræ eſt dignationis diuinæ, æquè ac dignitatis noſtræ. Quocirca anima ſancta ſciat in ſe quaſi in templo viuo, viuè & ſubſtantialiter habitare Deum Patrem, Filium, & Spiritum ſanctum, iuxta illud promiſſum Chriſti Ioannis 14. 23. *Si quis diligit me, ſermonem meum ſeruabit. Et pater meus diliget eum: & ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus.* Ergo non eſt neceſſe vt Deum extra ſe quærat, & ad eum exeat: habet enim eum intra ſe. Intra ſe itaque eum per fidem iugiter intueatur, ſemper in tantæ maieſtatis oculis dignè & reuerenter verſetur, cum ea piè & affectuosè colloquatur: nil faciat quod eam vel leuiter offendat: omnes ſpes & res in eo defigat, omnes tribulationes in eum coniiciat, eum ex toto corde amet, reuereatur & colat: in eo planè conquieſcat, & cum Pſalte dicat: *In pace in idipſum dormiam, & requieſcam.* Pſal. 4. 9. Quare meritò S. Bernard. lib. de interiori domo cap. 22. *Conſcientia bona*, inquit, *titulus eſt religionis, templum Salomonis, ager benedictionis, hortus deliciarum, aureum reclinatorium, gaudium angelorum, arca fœderis, theſaurus regis, aula Dei, habitaculum Spiritus S. liber ſignatus & clauſus, & in die iudicij aperiendus. Nihil eſt iucundius, nihil tutius, nihil ditius bona conſcientia: premat corpus, trahat mundus, terreat diabolus, illa erit ſecura. Cum mundus omni volubilitate circumrotetur, ploret, rideat, pereat, tranſeat, numquam marceſcit bona conſcientia. Subiiciatur corpus in pœna, in ieiuniis maceretur, verberibus lanietur, equuleo diſtendatur, gladio trucidetur, crucis ſupplicio affigatur, ſecura erit conſcientia.* Cauſa eſt, quam dat Moſes Leuit. 26. 12. & ex eo S.Paulus 2. Corinth. 6. 16. quia *dicit Deus: quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos, & ero illorum Deus, & ipſi erunt mihi populus.* Quis enim timeat, habens in ſe Deum protectorem, confortatorem, & conſolatorem? Ita Chriſtus in paſſione & agonia crucis ſtetit fortis, quietus & magnanimus. Quarè? *Prouidebam*, inquit, *Dominum in conſpectu meo ſemper: quoniam à dextris eſt mihi ne commouear. Propter hoc lætatum eſt cor meum, & exultauit lingua mea, & caro mea requieſcet in ſpe.* Pſal. 15. & Act. 2. 25. Iubilet ergo anima ſancta, eſto in doloribus & tormentis conſtituta, quia habet Deum intra ſe, pro cuius amore patitur, cuiúſque dextera fulcitur. Deus enim eſt iubilus angelorum & ſanctorum, præſertim patientium. Id experti ſunt martyres, dum equuleis, ignibus, vngulis torquerentur, & lacerarentur. Hoc eſt præludium, hic prægustus, hæc inchoatio vitæ cœleſtis & beatæ. Vbi enim eſt Deus, ibi ſunt angeli, ibi iubilus, ibi felicitas, ibi gloria. Quocirca exequamur monitum S. Cypriani tract. de Orat. Domin. *Quando*, inquit, *patrem Deum dicimus, quaſi filij Dei agere debemus; vt quomodo nos nobis placemus de Deo patre, ſic ſibi placeat & ille de nobis. Conuerſemur quaſi Dei templa, vt Deum in nobis conſtet habitare; vt qui cœleſtes & ſpirituales eſſe cæpimus, non niſi cœleſtia & ſpiritualia cogitemus, & agamus.*

Porrò in hac fabrica oportet primò iacere ſolidum fundamentum fidei, non cuiuſuis, ſed viuæ & efficacis. Hæc enim ſanctos incitauit ad opera ardua virtutum, vt docet Apoſt. toto cap. 11. ad Hebræos. Deinde illi oportet inædificare parietes binos, timoris & ſpei magnanimæ. His ſuperaddere quatuor virtutes Cardinales, cæteráſque eis annexas. Pauimentum humilitate ſternatur. Tectum charitate contegatur. Turris orationis & contemplationis erigatur, ex qua & hoſtium inſidias ſpeculemur, & Dei cœlitúmque opem imploremus.

COMMEN

Digitized by Google

COMMENTARIVS IN ZACHARIAM.

ARGVMENTVM.

Zachariæ etymon.

ZACHARIAS ſynchronos & coæuus fuit Aggæo: vterque enim cœpit prophetare poſt captiuitatem Babylonicam, anno ſecundo Darij Hyſtaſpis regis Perſarum, vt patet ex vtriuſque principio: præponitur tamen Aggæus Zachariæ; quia duobus menſibus ante eum cœpit vaticinari, nimirum menſe ſexto; Zacharias autē menſe octauo. ita S.Hieron. Cæteri Prophetæ verbales fuerunt, & Deum loquentem per verba menti ſuæ immiſſa audierunt: Zacharias autem abundat viſionibus & ſymbolis. Iam enim videt quadrigas, iam cornua, iam ſeptem oculos, iam amphorā occluſam talento plumbi, iam candelabrum ſeptifidum, iam fabros, iam oliuas, &c. Quocirca præ cæteris pariter obſcurus eſt, profundus, varius, prolixus & ænigmaticus. Symbolicus ergo eſt, æquè ac Daniel, & Ezechiel; quos ſecutus eſt S. Ioannes in Apocalypſi, ac præſertim Zachariam, vt in decurſu patebit. Audi S.Hieron. ad Paulinum: *Zacharias memor Domini ſui* (dicitur enim Zacharias quaſi זְכַר יָהּ *Zachar ia. id eſt*, recordatus eſt Dei; vel quaſi זֶכֶר יָהּ *Zecher ia*, id eſt, *memoria Dei*) *multiplex in prophetia, Ieſum veſtibus ſordidis indutum, & lapidem oculorum ſeptem, candelabrúmque aureum cum totidem lucernis quot oculis, duas quoque oliuas à ſiniſtris lampadis cernit & dextris: vt poſt equos nigros, rufos, albos, & varios, & diſſipatas quadrigas ex Ephraim, & equum de Ieruſalem, pauperem regem* (Chriſtum) *vaticinetur, & prædicet ſedentem ſuper pullum filium aſinæ ſubiugalis.*

Symbola.

Argumentum.

Argumentū eius eſt primò, cum Aggæo animare, & vrgere populum Babylone reuerſum ad reædificandam Ieruſalem, & tēplum. Id patet ex 1. Eſdræ 5.1. *Prophetauerunt autem Aggæus Propheta, & Zacharias filius Addo, prophetantes ad Iudæos qui erant in Iudæa & Ieruſalē, in nomine Dei Iſraël. Tunc ſurrexerunt Zorobabel filius Salathiel, & Ioſue filius Ioſedec, & cœperunt ædificare tēplum Dei in Ieruſalē, & cum eis Prophetæ Dei adiuuantes eos.* Secundò, hortari eundem ne idola & vitia maiorum imitetur, vtpote quorum punitionem, ſtragem, & captiuitatem viderint. Tertiò, prædicit futuros ſucceſſus, & euentus varios Iudæis obuenturos vſque ad Chriſtum, ac præſertim quatuor monarchiarū conuerſiones & ſucceſſiones, quæ deſinent in regnum Chriſti.

Quartò, promittit Chriſtum, eiúſque vitam & myſteria ita particulatim recenſet, vt hiſtoricus potiùs & Euangeliſta videatur, quàm Propheta. Recenſet enim Chriſti regalem & triumphalem ingreſſum in Ieruſalem, qui contigit die palmarum, quatuor diebus ante eius paſſionem & mortem: Item proditionem Iudæ, inſtitutionem Euchariſtiæ, Chriſti paſſionem, plagas manuum, deſcenſum ad inferos ad educendos Patriarchas, reſurrectionem & gloriam, Iudæorum reprobationem; Gentium vocationem, Eccleſiæ inſtitutionem & dilatationem, æquè ac ſanctimoniam & felicitatem, perſecutorum eius punitionem & interitum. Porrò hæc deſcribit per hieroglyphica, ænigmata, parabolas & ſententias obſcuras, veréque vtitur ſtylo prophetico. Vnde S.Hieron. in prologo: *Ab obſcuris*, ait, *ad obſcuriora tranſimus, & cum Moſe ingredimur in nubem & caliginem. Abyſſus abyſſum inuocat in voce cataractarū Dei: labyrinthæos patimur errores, & Chriſti cæca regimus filo veſtigia.*

Zacharias, id eſt, memoria Dei. Cur?

Porrò appoſitè vocatur Zacharias, id eſt, memoria Domini: quia omniū mirabiliū, quæ Deus per Prophetas cæteros ſparſim prædixerat, in hoc vno, vtpote penè Prophetarum vltimo, ſibi quaſi memoriam fecit; vt non iam mirum ſit hominibus eſſe mirandum, qui Deo ipſi ſuorum eſt memoria mirabilium. Inſuper S. Cyrillus hic aſſerit, Zachariam fuiſſe oriundum è tribu Leui, vt eſſet Leuita, Sacerdos, Doctor & Propheta populi. Cum enim populus, inquit, in captiuitate Babylonica, quæ durauit ſeptuaginta annos, oblitus eſſet patriæ, & Dei patrum ſuorum, Deus excitauit Zachariam, vt Ieruſalem, templi, & Dei memoriam ei renouaret, & auitam in eo pietatem inſtauraret. Denique tam Zacharias, quàm Aggæus cœperunt prophetare anno ſecundo Darij Hyſtaſpis, qui fuit annus mundi 3431. ante Chriſti natiuitatem verò fuit annus 519.

Martyrem fuiſſe aſſerunt aliqui.

Martyrem fuiſſe Zachariam cenſent nonnulli: putant enim ipſum fuiſſe Zachariam illum, de quo ait Chriſtus Matth. 23. 35. *Vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus, qui effuſus eſt ſuper terram, à ſanguine Abel iuſti vſque ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ, quem occidiſtis inter templum & altare.* Vnde & Zacharias hic noſter inſcribit ſe filiū Barachiæ, fuítque penultimus Prophetarū; vltimus enim fuit Malachias: Chriſtus autem loquitur

Digitized by Google

quitur de vltimo Propheta à Iudæis occiſo. ita Vatab. Arias, Sanchez & Ribera hic, ac S. Chryſoſt. hom. 1. in Lucam de natiuitate Ioannis Baptiſtæ: licèt S. Hieron. Beda & alij multi cenſeāt, illum Zachariam fuiſſe filium Ioiadæ Pontificis, qui alio nomine dictus ſit Barachias: hunc enim Ioas rex occidit inter ædem & altare, 2. Paral. 24. 21.. Alij tertiò, vt Origen. S. Baſil. Cyril. Epiphan. Euthym. Theoph. quos ſequitur Card. Baro. & noſter à Caſtro, cenſent Zachariam illū Chriſti fuiſſe patrem Ioannis Baptiſtæ, qui occiſus ſit à Iudæis, eo quòd virginis partum & Chriſti ortum prædicaſſet, quódque B. Virginem poſt partum inter virgines in templo collocaſſet. Verùm de hoc plura Matth. 23.

Eius miracula. De Zachariæ oraculis & miraculis ita ſcribit S. Epiphan. in eius vita: *Zacharias Propheta natus Barachia, è terra Chaldæorum ſoluit, & inter proficiſcendum permultis populo vaticinatus eſt: & demonſtrationis cauſa multa deſignauit miracula. Hic eſt qui in os annunciauit Ioſedec: Naſcetur ex te filius, qui ſacris initiatus Ieroſolymis ſacrificabit Domino. Hic etiam benedixit Salathiel in filio dicens: Procreabit filium, & inde nomen illi Zorobabel. De Cyro quoque rege Perſarum Zacharias oſtentum dedit, idque ad victoriam: ſignum item ſuper Crœſo Lydorum tyranno obiecit, necnon & ſuper rege Medorum Aſtyage, déque publico miniſterio quod Cyrus rex deſignaturus eſſet Ieroſolymis, vaticinatus eſt, laudibúſque euexit illum*, &c. *deceſſit vltima ſenectute in Iudæa, & proximè cum Aggæo Propheta humatus eſt.* Hæc ſi vera ſunt, oſtendunt Prophetas multa prophetaſſe quæ ſcripto nobis nō conſignarunt. Nihil enim horum extat in noſtro Zachariæ libro. Eadem habet S. Dorotheus in vita Zachariæ: *Zacharias*, inquit, *à Chaldæa venit, cùm iam ætate eſſet prouecta, atque ibi populo multa vaticinatus eſt, prodigiáque probandi gratia edidit: & ſacerdotio Ieroſolymis functus eſt. Idem & Salathiels cum filijs benedixit, & nomen Zorobabel impoſuit; & Perſis ſub Cyro dedit victoriam cultu illius, quem facturus erat Ieroſolymis, illúmque vehementer benedixit. Quæ verò prophetiam concernebant, vidit Ieroſolymis, & de fine gentiū, de templo, de otio, de prophetis & ſacerdotibus, ac de duplici iudicio expoſuit. Mortuus eſt in ſenectute graui, & ſepultus prope Eleutheropolim: temporibus verò Ephudi Epiſcopi manifeſtatus, quòd ipſe eſſet Zacharias filius Barachiæ, cuius meminit Iſaias* cap. 8. verſ. 2. Sanctorum catalogo aſcriptus eſt die ſexta Septembris, vbi de eo in Martyr. Rom. ſic legimus: *Zacharię Prophetę, qui de Chaldæa ſenex in patriam reuerſus, iuxta Aggæum Prophetam conditus iacet.* Inuentum eſt venerandū eius corpus ſub Theodoſio Imp. iuniore, apparente & indicante ipſo Zacharia, vti refert Sozom. lib. 9. c. vltimo, & ex eo Baron. anno Chriſti 415. quanquam quæ ibi à Iudæo accepta adduntur, ad Zachariam filiū Ioiadæ Pontificis, non ad noſtrum hunc Prophetam ſpectant. *Sanctitas.*

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Propoſita Patrum culpa & pœna, putà excidio & captiuitate Babylonica, ſtimulat Iudæos vt ab eorum idolis & vitijs, ad Deum & virtutem conſtanter ſe transferant, ne ſimilem nouámque cladem eis infligat Deus. Secundò verſ. 7. per equos rufos, varios & albos, varium gentium, miſerum verò Reipublicæ Iudaicæ ſtatum præſentem repræſentat. Vnde videt angelum ſtantem inter myrteta, & orantem: vſquequò tu non miſereberis Ieruſalem? Iſte iam ſeptuageſimus annus eſt; *qui exauditus audit, Deum Iudæis pacem & bona daturum, vt Ieruſalem reædificetur, hoſtéſque eorum perditurum. Hinc verſ. 18. videt quatuor fabros deferentes quatuor cornua, quæ afflixerunt & ventilarunt Iudam.*

Verſ. 1.] In menſe octauo, in anno ſecundo Darij regis, factum eſt verbum Domini ad Zachariam, filium Barachiæ filij Addo, prophetam dicens:

Verſ. 2.] Iratus eſt Dominus ſuper patres veſtros iracundia.

Verſ. 3.] Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus exercituum: Conuertimini ad me, ait Dominus exercituum: & conuertar ad vos, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 4.] Ne ſitis ſicut patres veſtri, ad quos clamabant prophetæ priores, dicentes: Hæc dicit Dominus exercituū: Conuertimini de viis veſtris malis, & de cogitationibus veſtris peſſimis: & non audierunt, neque attenderunt ad me, dicit Dominus.

Verſ. 5.] Patres veſtri vbi ſunt? & prophetæ nunquid in ſempiternum viuent?

Verſ. 6.] Verumtamen verba mea, & legitima mea, quæ mandaui ſeruis meis prophetis, nunquid non comprehenderunt patres veſtros, & conuerſi ſunt, & dixerunt: Sicut cogitauit Dominus exercituum facere nobis ſecūdum vias noſtras, & ſecundùm adinuentiones noſtras, fecit nobis.

Vers. 1. IN *menſe octauo.*] Putà in Octobri cœpit prophetare Zacharias, Aggæus verò in menſe ſexto, putà in Auguſto: vterque autem prophetauit, non in

O 2 Baby

Babylone,vt aliqui cenſent;ſed in Ieruſalem , vti diſertè ait Eſdras lib.1.c.5.

Darij.]Hyſtaſpis. vide dicta Aggæi 1. verſ. 1. Darius Perſicè ſignificat φρόνιμον,id eſt , prudentem,ait Heſychius:prudentia enim & prouidentia eſt prima dos regis , vt bene regat & gubernet.

Filij Barachiæ.] Barachias hebr.idem eſt quod *benedictio Domini*. Huius filius eſt Zacharias, id eſt,memoria, vel memor Domini. Magna enim benedictio ſummúmque bonum eſt iugiter meminiſſe Dei, ſempérque eum habere in memoria,imò in oculis & mente.

Addo quis?

Filij Addo.] Fuit ergo Addo auus Zachariæ. S.Hieron.& eum ſecuti Remig. Alberr. Haymo, Hugo & Dionyſ. cenſent hunc eſſe Addo videntem,id eſt, Prophetam, qui ſcripſit Chronica regum Iuda.2. Paral. 22. 15. quique miſſus fuit à Deo ad Ieroboam primum regem Iſraël,vt ei, ob vitulos aureos ab eo erectos,interitum denunciaret.3.Reg.13.1.licèt Script. eum ibidem non nominet. verùm hoc creditu eſt difficile. Nam à Ieroboam vſque ad Darium Hyſtaſpis fluxerunt 400.anni & amplius.Quare verius videtur, Addo auum Zachariæ fuiſſe alium ab Addo vidente ; ſed fuiſſe pariter Prophetam , vt cenſent Hebræi, vel certè virum illuſtrem , ideóque hic nominari, vt nepoti ſuo Zachariæ nomen & decus conciliet.Niſi dicas, Addo videntem non auum, ſed quintum,vel ſextum atauum fuiſſe Zachariæ, vt Barachias vocetur filius , id eſt , abnepos Addo.Sic enim ipſe Zacharias vocatur filius, id eſt, nepos, vel abnepos Addo , 1.Eſdræ 5.1.. Et hoc ſatis eſt veriſimile , tum quia alium Addo Prophetam , vel celebrem in Script. non legimus; tum quia prophetia tunc temporis erat quaſi hæreditaria,æquè ac ſacerdotium , & de auis tranſibat in patres & nepotes, vti tradunt Hebræi : vnde & in libris Regum celebrantur filij Prophetarum , & Zacharias pater Ioannis Baptiſtæ fuit Propheta,æquè ac filius, vt patet Lucæ 1.67. tum quia diſertè id aſſeuerant S. Hieron , & alij iam citati , qui ſanè vidit ex intercapedine tot annorum Addo non poſſe eſſe auum Zachariæ ; per auum ergo accipit atauum. Quod ſi ita eſt, magni Prophetæ (talis enim fuit Addo videns) nepos & hæres fuit Zacharias.

Vers.2. *Iratus eſt.*]Hebr.*iracundia iratus eſt*,id eſt , vehementer iratus eſt,valde excandeſcit.

Vers. 3. *Et dices ad eos.*] Scilicet Iudæos, inter quos tu verſaris, & quorum te conſtitui Prophetam. Ponitur relatiuum, vel potiùs demonſtratiuum pro antecedente,vtpote noto & obuio.

Hæc dicit Dominus exercituum.]Hoc adiicitur, quia fit ſermo ad eos qui in poteſtatem Darij venerant,magnorum exercituum ducis & Imperatoris.q. d. Hæc dicit is , cuius vires ſunt multò maiores viribus humanis, cuius exercitus & potentia longè ſuperant exercitum & potentiam Darij,alias potentiſſimi.ita Vatab.

Dei in homines pietatis officia.

Conuertimini ad me.] Præclarè S. Gregor. in Pſal.7.pœnitent. *Deus*,inquit , *qui abijcit delinquentem , conuertitur ad pœnitentem : vocat etiam auerſos,donat peccata conuerſis, hortatur pigros,conſolatur afflictos, docet ſtudioſos , adiuuat dimicantes, confirmat laborantes,exaudit corde clamantes. Ipſe namque per Prophetam dicit : Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos ; ſed quia conuerti ad eum ſine ipſo non poſſumus , quotidie cum Propheta clamemus : Ne auertas faciem tuam à me.* Porrò S.

An obligemur primo inſtanti vſus rationis cõuerti ad Deum?

Thom. 1.2.q.89.art.6. ad 3. & ex eo Capreolus in 2.d.40.q.vnica , Soto libro 2. de Iuſtitia q. 3. art.10.& Nauar.Enchir.11. num.8. cenſent , hoc conuerſionis ad Deum præceptum obligare in primo rationis inſtanti:puer enim,inquiunt, cum rationis vſum habere incipit,tenetur ſe & ſua ordinare ad debitum finem, putà ad Deum : quod ſi facit, Deus infundet illi gratiam per quam conſequetur remiſſionem peccati originalis : ſi non facit,peccat mortaliter. Nam ordo naturæ poſtulare videtur,vt homo cum inchoat vitam rationalem , incipiat ab intentione vltimi finis:nam ex ea pendet vitæ bonæ inſtitutio. Verùm alij doctores cenſent contrarium,ſcilicet in primo rationis inſtanti non teneri puerum conuertere ſe ad Deum per amorem Dei ſuper omnia, naturalem vel ſupernaturalem: primò, quia hoc præceptum eſt difficillimum, & maximè ſublime. Non eſt autem credibile Deũ obligaſſe homines iudicio tam immaturos , ad tale præceptum ſtatim exequendum. Secundò,quia homo in principio non cogitat de rebus tam ſublimibus,ſed de ſenſibilibus & conſuetis. Neque eſt aliquid, vnde illis tam ſublimis cogitatio ſuggeratur ; ac proinde inconſideratio eius, vel ignorantia eſt inuincibilis. Tertiò,quia nullum tale in Script.extat præceptum,nec ratio naturalis illud dictat. Nam illud : *Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos*, pertinet ad peccatores , qui iubentur agere pœnitentiam de peccatis actualibus ; non autem ad eos qui habent ſolum originale ; & licèt etiam ad hos pertineret,non tamen ideo ſtatim deberet impleri. Nam eſt præceptum affirmatiuum,quod ſemper obligat ; ſed non pro ſemper , vti obligat negatiuũ:ſicut neque adultus qui peccauit mortaliter, tenetur ſtatim agere pœnitentiam ſub nouo peccato.

Ne ſitis ſicut patres veſtri.]Ne patriſſetis, ne patrum idololatriam,inobedientiam,apoſtaſiã æmulemini , alioqui ſimiles vos eis efficiam in pœna, ſicut ſimiles vos feciſtis in culpa. Vers. 4.

Patres veſtri vbi ſunt?] q. d. Exciſi ſunt, & in excidio Ieroſolymæ vel occiſi, vel in Babylonem abducti,ibique mortui ſunt , vti eis prædixerã & cõminatus erã per meos Prophetas.Nónne videtis in eis meas minas &oracula non fuiſſe vana & irrita,ſed vera,certa & efficacia ? Scitote ergò talia quoque fore hæc quæ vobis pariter per Zachariam intento & edico. Vers. 5.

Et Prophetæ nunquid in ſempiternum viuent?] Prophetas intelligit patrum impiorũ , putà pſeudoprophetas : hos enim mox opponit ſeruis ſuis Prophetis.q. d. Falſi Prophetæ , qui patribus veſtris falsò felicitatem prædicebant & promittebant, dicentes:Pax,pax , nonne & ipſi , æquè ac patres veſtri,miſerè mortui ſunt , vel gladio , vel ærumnis captiuitatis? vbi eſt ergo eorum felicitas & longæuitas,quam ſibi patribuſque veſtris promiſerunt ? Nunquid interitu ſuo tam infelici teſtati ſunt ſe eſſe mendaces, & oracula ſua fuiſſe dæmonis , non Dei vaticinia ? ita S. Hieron. Albert.Hugo & Lyran. Alij veros intelligunt Prophetas.q.d. Tam Prophetæ pij, quàm patres veſtri impij mortui ſunt; boni enim æquè ac mali moriuntur:ſed prophetiæ eorum & minæ , quas patribus veſtris vobiſque,ſi eos imitemini, intentarunt,non ſunt mortuæ , ſed viuunt & perdurant:quia Deus earum auctor, & ſcelerum vltor, non moritur,ſed viuit in æternum. Hoc eſt quod ſubdit Zacharias:*Verumtamen verba mea*, &c. ita

Theodo

Digitized by Google

Theodoretus Clarius, Vatablus & à Caſtro.

Vers. 6. *Verumtamen.*] q.d. Veſtri pſeudoprophetæ vos deceperunt, quia promiſerunt proſpera quæ non euenerunt. Verùm mei Prophetæ, qui mea verba, id eſt, minas & ſtatuta, purà pœnas lege Moſi ſtatutas in legis præuaricatores, patribus veſtris vobiſque intentarunt, vos non feſellerunt: nam pœnæ & plagæ quas cominati ſunt, reipſa patres veſtros comprehenderunt, qui proinde flagellis hiſce Dei eruditi, iuſtum Dei in ſe iudicium & culpam ſuam agnouerunt, vt qui antea ad me inuitantem eos ad pœnitentiam noluerant attendere, vt dicitur verſ. 4. iam caſtigationibus hiſce, licèt ſerò & coactè conuerſi, mentem & ſententiam mutarint, dixerintque: *Sicut cogitauit Dominus exercituum facere nobis ſecundum vias noſtras*, &c. *ſicit nobis*. ita Arias, Clarius & Vatab.

Verſ. 7.] In die vigeſima & quarta vndecimi menſis Sabath, in anno ſecundo Darij, factum eſt verbum Domini ad Zachariam filium Barachiæ, filij Addo, Prophetam dicens:

Verſ. 8.] Vidi per noctem, & ecce vir aſcendens ſuper equum rufum, & ipſe ſtabat inter myrteta, quæ erant in profundo, & poſt eum equi rufi, varij & albi.

Verſ. 9.] Et dixi: Quid ſunt iſti, Domine mi? & dixit ad me Angelus, qui loquebatur in me: Ego oſtendam tibi quid ſint hæc.

Verſ. 10.] Et reſpondit vir, qui ſtabat inter myrteta, & dixit: Iſti ſunt, quos miſit Dominus vt perambulent terram.

Verſ. 11.] Et reſponderunt Angelo Domini, qui ſtabat inter myrteta, & dixerunt: Perambulauimus terram, & ecce omnis terra habitatur, & quieſcit.

Verſ. 12.] Et reſpondit Angelus Domini, & dixit: Domine exercituum vſquequò tu non miſereberis Ieruſalem, & vrbium Iuda, quibus iratus es? Iſte iam ſeptuageſimus annus eſt.

Verſ. 13.] Et reſpondit Dominus Angelo, qui loquebatur in me verba bona, verba conſolatoria.

Verſ. 14.] Et dixit ad me Angelus, qui loquebatur in me: Clama, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum: Zelatus ſum Ieruſalem, & Sion zelo magno.

Verſ. 15.] Et ira magna ego iraſcor ſuper gentes opulentas: quia ego iratus ſum parum, ipſi verò adiuuerunt in malum.

Verſ. 16.] Propterea hæc dicit Dominus: Reuertar ad Ieruſalem in miſericordiis: & domus mea ædificabitur in ea, ait Dominus exercituum: & perpendiculum extendetur ſuper Ieruſalem.

Verſ. 17] Adhuc clama, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc affluent ciuitates meæ bonis: & conſolabitur adhuc Dominus Sion, & eliget adhuc Ieruſalem.

In die vigeſima & quarta vndecimi mẽſis Sabath.] Qui noſtro reſpondet Ianuario. Hic enim noſter primus eſt menſis, ſed Iudæorũ erat penultimus. Ipſi enim annum ſacrum inchoabant à Niſan, id eſt, Martio. Sabath, & reliqua Hebraica menſium nomina videntur eſſe Chaldaica: nam inueniuntur tantùm apud eos qui redierunt Babylone. ita Vatab. Vers. 7.

Factum eſt verbum.] Id eſt, viſio angeli & equorũ inter myrteta. Deus enim tam loquitur ſymbolis, quàm verbis. Quocirca prophetia quælibet, vt dixi Iſaiæ 1. 1. promiſcuè nunc vocatur verbum, nunc viſio: quanquam & propriè verba angeli in hac viſione miſceantur, & intercurrant.

Dicens.] Id eſt, oſtendens id quod ſequitur, quódque enarrat inquiens.

Vidi per noctem.] Nox enim aptior viſionibus: in ea enim quieſcentibus collectiſque ſenſibus, phantaſia viuacius concipit & intuetur ſua phantaſmata, præſertim à Deo vel angelo impreſſa. Symbolicè, nox hæc erat ſymbolum calamitatis, in qua Iudæi Babylone redeuntes verſabantur, quæ in diem, lucem & lætitiã reſtaurationis vrbis, & templi mox erat conuertenda. Calamitas enim opportuna eſt ad audiendum verbum Dei, quia cor inſtar ceræ emollit. Hinc vexatio dat intellectum auditui. ita S. Hieron. Vnde moraliter S. Gregor. lib. 2. Moral. c. 2. docet S. Scripturam ſolere per tempus rei exitum ſignificare: *A qualitate*, inquit, *temporis finis exprimitur actionis; ſicut non rediturus ad veniam, ad traditionis perfidiam nocte Iudas exiſſe perhibetur, cùm egrediente illo ab Euangeliſta* (S. Ioanne c. 18.) *dicitur: Erat autem nox. Hinc enim & iniquo diuiti dicitur Luca 12. Hac nocte repetent animam tuam abs te. Anima quippe quæ ad tenebras ducitur, non in die repeti, ſed in nocte memoratur. Hinc eſt quod Salomon, qui ſapientiam non perſeueraturus accepit, 3. Reg. 3. in ſomnis hanc & nocte accepiſſe deſcribitur. Hinc eſt quod angeli ad Abraham meridie veniunt; punituri autem Sodomam, ad eam veſpere veniſſe memorantur. Quia igitur B. Iob tentatio ad victoriam deducitur, à die cœpta perhibetur, cùm dicitur: Quadam autem die cùm veniſſent filij Dei*, &c. Vers. 8. Symbol. Moral.

Et ecce vir.] Purà angelus ſpeciem viri aſſumens: angelum enim fuiſſe patet verſ. 11. Hebræi, S. Hieron. Theod. & paſſim alij cenſent fuiſſe S. Michaëlem: hic enim olim Synagogæ Iudæorum fuit cuſtos, vti nunc eſt Eccleſiæ Chriſtianorum, vti patet Daniel. 10. 21. & c. 12. 1. licèt aliqui Gabrielem fuiſſe autument, qui eſt fortis præliator pro populo Dei, vt patet Daniel. 9. 21. & c. 10. 5.

Inſidet equo, quaſi celer & feſtinus ad auxilium populi ſui; eóque rufo, quaſi ſanguinarius vindéxque acer in hoſtes Iudæorum. Equus enim Equus rufus cuius ſymbolum?

Digitized by Google

notat multa,ſcilicet velocitatem, generoſitatem, dignitatem,ardorem prælιandi,victorias, gloriam & triumphos S.Michaël.

Aliter Theodor. Inſidet,ait, equo ruſo, vt ſignificet populi afflictionem. *Nam equus ruſus hoſtium conιurationem & indignationem oſtendit: quia ſanguinarius & ruſus eſt furor.* Nouè ergo Arias per virum hunc accipit Alexandrum Magnum, cuius equus fuit rufus, ſcilicet Bucephalus; ita dictus, quod capite & colore ſimilis eſſet boui: boues autem communiter ſunt ruſi,præſertim in Græcia,aliiſque regionibus calidis. Cenſet ergo hic ſignificari, quòd Alexander Monarchiam à Perſis ad Græcos ſit tranſlaturus. Verùm de hac re non agit hic Propheta.Porrò Theodor.equum hunc ruſum vocat ſpadicem, id eſt, punicei coloris,qui maximè commendatur in equis,de quo audi Virgil.3.Georg.dum generoſum equũ hiſce notis depingit:

Illi ardua ceruix,
Argutúmque caput,breuis aluus,obeſáque terga,
Luxuriátque toris,animoſum pectus,honeſti
Spadices,glaucique color deterrimus albis.

Iam ex generoſitate equi animos, vires & iras equitis intellige & metire.Eos exigebat rei & afflictionis difficultas.Erant enim Iudæi in profundum,vt mox dicetur,calamitatum demerſi: valido ergo magníque zeli liberatore, & propugnatore angelo indigebant. Vbi nota;afflictis ſolent præſto eſſe angeli; & quo maior eſt afflictio, eo ipſi maius robur, opem & conſolationem aſferunt.

Myſticè,vir in myrtetis eſt Chriſtus in Virgine conceptus. Myſticè, hic vir ſtans inter myrteta eſt Chriſtus,qui in carne quam ex myrto,id eſt, B.Virgine aſſumpſit, in medio Patriarcharum,Prophetarum, ac ſanctorum veteris & noui teſtamenti, quaſi inter myrteta conſiſtit.Equus ruſus eſt humana natura,cui inſidet deitas, quam ſumpſit ex primo parente,qui à terra ruſa, ex qua plaſmatus eſt à Deo,dictus eſt Adam,id eſt,ruſus,quámque rubricauit ſanguine, tum ſuo, tum hoſtili,quem victor ſparſit, iuxta illud Iſaiæ 63. 1. *Quis eſt iſte qui venit de Edom tinctis veſtibus de Boſra?* &c. *Quare ergo rubrum eſt veſtimentum tuum? Torcular calcaui ſolus*, &c. ita Petrus Abbas Cellenſis lib.de Panibus cap.23.tomo 8. Biblioth. SS. Patrum. Sequuntur eum equi ruſi, albi & varij, id eſt,Apoſtoli,Martyres & Virgines: item fabri, id eſt,Doctores & prædicatores, qui omnes Eccleſiam Chriſti ædificarunt,Chriſtique hoſtes fabricam hanc impedire volentes deiecerunt.

Inter myrteta.] Id eſt, loca myrtis conſita. Syrus:*Inter arbores opacas*,vel vmbriferas. Arabicus Alex.*Inter duos montes ſe inuicem cernentes*, id eſt, obuios. Grammatico ſenſu notat Babylonem, in qua Iudæi fuerant captiui:myrtus enim ob ſiccitatem amat loca demiſſa, profunda & irrigua, qualis eſt Babylon,quæ vicina eſt Euphrati & Tigri. ita Arias & Vatabl.quin & Chald.qui vertit: *Et ipſe ſtabat inter arbores myrtinas quæ ſunt in Babylone.* Vnde addit *in profundo*,id eſt, prope profundum,ſcilicet aquarum & fluminum. Ibi ergo viſus eſt angelus, vt ſignificet Iudæorum captiuitatem & calamitatem Babylonicam,in qua quaſi in profundo demerſi & penè abſorpti fuerunt, **Angelus inter myrteta. Cur?** iuxta illud Pſal.68. 3. *Infixus ſum in limo profundi,& non eſt ſubſtantia*;ſéque illos magna ex parte inde eduxiſſe & liberaſſe, ac cæteros inde liberaturum, dum eos qui redierant propediem adiuuabit in reædificatione vrbis Ieruſalem & tem-

A pli,qua peracta cæteri ex Babylone illico in Ieruſalem aduolabunt. Itaque Michaël apparet inter myrteta: quia læta nunciat de templi fabrica & gloria. Myrtus enim hilaritatis eſt indicium.Vnde olim mos fuit in conuiuiis, circumlato myrti ramo conuiuas ad cantandum excitare: ſinguli enim eo in manus accepto partes canebant ſuas, teſte Plutarch.in Sympoſ.Et Horatius adueniente verno tempore, quo ſe vndecunque patefacit hilaritas,decorè ait:*Viridi nitidum caput impedire myrto:* Atque vbicunque conuiuiorum lætitiam celebrat,coronas è myrto inferri iubet.ita Pierius Hiero.lib.50.c.27. Rurſum ſymbolicè, per myrteta intelligit familias, & cœtus Iudæorum fidelium & iuſtorum, qui in Babylone vel fuerant

B captiui,vel adhuc erant inquilini, quales erant Eſdras,Nehemias,Zorobabel,Ieſus,Aggæus, &c. Inter hos ergo ſtetit Michaël. Myrtus enim ſignificat iuſtos,ob ſoliditatem, pulchritudinem & fragrantiam bonorum operum. Vnde Eſther regina pia & ſancta cap.2.verſ.7. à Mardochæo,ob pulchritudinem & gratiam, vocata fuit hebr. הדסה *hadſſa*, latinè *Ediſſa*, id eſt, myrtus, vel myrtea.ita S.Hieron.Remig.Alber.& Hugo.

Eſther vocata eſt Hadiſſa.i.myrtus. Alludit ad nomen,mores, aulam, familiam & familiares Eſther reginæ: hæc enim vocata eſt *Hadiſſa*, id eſt, myrtus. Ipſa enim vixit ſub hoc tempus, imò à nonnullis Chronologis viríſque doctis,ex multis magníſque coniecturis,cenſetur

C ipſa fuiſſe vxor huius Darij Hyſtaſpis, ideoque eum tam beneuolum fuiſſe Iudæis, vt præter alia,templum eis reædificari curarit.Qua de cauſa ſub eodem prophetarunt Aggæus & Zacharias. Viſus eſt ergo,inquiunt, angelus ſtare inter myrteta, id eſt,in aula & familia Eſther, quæ virtute & nomine erat myrtus, quaſi portendens eius coniugium cum Dario,quod anno ſequenti, putà anno tertio Aſſueri, id eſt, Darij (Aſſuerus enim erat commune nomen Regum Perſarum) peractum eſt,vt patet Eſther 1. 3. Rurſum inter myrteta,id eſt, inter Eſtheris reginæ familiares & aſſeclas,putà Mardochæum, Eſdram,Nehemiam, Zorobabel, Ieſum, qui Eſtheri reginæ obſecun-

D dabant, erántque pariter virore & vigore animi morúmque, myrti & myrteta, vtpote principes eminentes in populo. Olim enim Principes myrteis coronis coronabantur,teſte Suida.Vnde prouerbium: *Myrteam coronam ambis*, id eſt,principatum,vel magiſtratum ambis.

Myrtus eſt B.Virgo. Sic myſticè, noſtra *Hadiſſa* & myrtus, noſtra Eſther eſt B.Virgo,quæ ſibi deuotos ſaluat; & ab Aman,id eſt,à diabolo liberat. Stant ergo angeli inter myrteta,id eſt,ſub B.Virginis alis & vmbra; vel inter eius fideles, congregationes & cœtus ipſi dicatos,vt per eius merita & preces ſuis cliẽtibus veniam, gratiam & conſolationem impetrent. Myrtus enim læta & decora ſymbolum eſt

E felicitatis. Vnde ſicut ex myrtis opere topiario in hortis fiunt armati milites,triremes, equites cataphracti;item phaſiani,pſittaci,philomelæ, &c. ad voluptatem & delicias:ita B. Virgo inter myrteta paradiſi cœleſtis, putà inter angelos conſidens, imò præſidens,pollicetur ſuis non tantùm opem, ſed & conſolationem, lætitiam omnéſque ſpiritus delicias; quæ præſtat per hoſce ſuos angelos, qui cũ ſuapte natura ſint formæ expertes, quamlibet induere poſſunt,ac multiplicem armaturam, imò panopliam aſſumere, vt pro Deiparæ dominæ ſuæ honore & gloria, próque eius cultoribus potenter decertent; vtque Eccleſiam & domum

Deo

Digitized by Google

Deo in anima fidelium ædificent. Sic Gentilibus Venus pulchritudinis Dea, myrtea dicebatur. Vnde Plinius lib. 15. 29. *Ara*, inquit, *vetus fuit Romæ Veneris myrteæ*. Idem lib. 21. cap. 11. *In Ægypto*, ait, *ſine odore hæc omnia* (roſa, lilium, viola, &c.) *tantùmque myrtis præcipuus odor*. Quid pulchrius, quid ſuaueolentius Virgine Deipara? Vna hæc Dei Venus, putà decor, gratia & venuſtas, omnes Satanæ mundíque Veneres obſcurat, imò vanas & fædas eſſe oſtendit. Ipſa enim eſt abyſſus gratiæ, pulchritudinis oceanus, chariſmatum omnium theſaurus, quæ ſola velut Eſther, Aſſuerum Deum patrem placauit, & inuenit gratiam in oculis eius, vt ab eo per Gabrielem archangelum ſalutata ſit: *Aue gratia plena*. Nam, vt de ea dicitur Cant. 4. 7. *Tota pulchra es amica mea, & macula non eſt in te*. Et Eccleſ. 24. 24. *Ego mater pulchræ dilectionis, & timoris, & agnitionis, & ſanctæ ſpei: in me gratia viæ & veritatis, in me omnis ſpes vitæ & virtutis*, &c. Iure ergo S. Bernard. hom. 4. ſuper Miſſus eſt: *Ex ore*, inquit, *tuo*, ô Virgo, *pendet conſolatio miſerorum, redemptio captiuorum, liberatio damnatorum, ſalus denique vniuerſorum*. Idem: Deus totius mundi pulchritudinem poſuit in Maria, vt ſi quid ſpei, ſi quid gratiæ, ſi quid ſalutis in nobis ſit, ab ea nouerimus redundare. Quocirca cum eodem ſerm. 4. de Aſſumptione, eam inuocemus aſſiduè, ac dicamus: *Sit igitur pietatis tua Virgo benedicta, ipſam quam apud Deum inueniſti gratiam, notam facere mundo, reis veniam, medelam ægris, puſillis corde robur, afflictis conſolationem, periclitantibus adiutorium, & liberationem ſanctis tuis precibus obtinendo*. Amen. Maria ergo eſt myrtus Dei.

Porrò Theod. ex Septuag. pro *myrteta* legit *montes vmbroſos*, per quos intelligit Dei prouidentiam, ſub qua omnes viuunt, ex qua prodit hic angelus, vt eam circa tutelam Iudæorum exequatur. Montes hi ſunt vmbroſi, quia iudicia Dei ſunt obſcura & occulta.

Moral. Iuſtus eſt myrtus ob 15. analogias.

Moral. nota, appoſitè iuſtus, ac præſertim B. Virgo comparatur myrto. Primò, quia myrtus amans valles deſignat eius humilitatem, quæ ſanctitatis eſt fundamentum. Secundò, quia myrtus creſcit iuxta aquas. Vnde Virgil. Georg. 4.

Et amantes littora myrti.

ita iuſtus creſcit per lachrymas compunctionis & pœnitentiæ, pérque aquas tribulationis & patientiæ. Tertiò, myrtus fert baccas ſaporis præcipui, ex quibus fit vinum: ita iuſtus fert fructus bonorum operum, ſapidos Deo & hominibus, ex quibus fit vinum exultationis quod lætificat angelos. Quartò, myrtus eſt valde odorata & bella; hinc odorem gratum ori & halitui conciliat, ait Plin. lib. 23. 9. Vnde etiamnum qui ſtomacho laborant, & halitum habent fætentem, pro remedio manè comedũt baccas è myrto. Quocirca à Gentilibus Veneri fuit dicata, teſte Plinio lib. 12. cap. 1. Ita iuſtus ſpargit ex ſe odorem bonæ famæ, ac morum candore, modeſtia & ſuauitate omnibus gratum ſe efficit, præſtátque illud Apoſtoli monitum: *Sermo veſter ſemper in gratia ſale ſit conditus*. Coloſ. 4. 6. Quintò, myrtus ſemper viret: Ita iuſtus virorem virtutum ſemper conſeruat & auget. Sextò, oleum ex myrto aſtringit & indurat, ait Plinius lib. 23. cap. 4. & cap. 9. *Semen eius*, ait, *medetur ſanguinem excreantibus, datur & dyſentericis denarij pondere in vino*. Ita iuſtus fluxum noxiarum cupiditatum cohibet & reſtringit. Septimò, in feſtis, ludis, &c. cingebant tempora myr-

A to, vt canit Virgil. Georg. 1. Et Tibul. lib. 1. Eleg. 3.

Et gerit inſigni myrtea ſerta coma.

Myrtus ergo denotat lætitiam ſpiritalem & exultationem, quam ob quietem conſcientiæ poſſidet iuſtus. Vnde Lyran. ad literam per myrteta accipit gaudium Iudæorum de vrbis & templi reſtauratione, quódque iam reipſa rurſus viſuri eſſent myrtos, & myrteta iuxta vrbem & templum conſeri & plantari. Porrò hoc gaudium ferè ingens & exaggeratum, innuit quòd angelus viſus ſit non inter myrtos, ſed inter myrteta, id eſt, ſyluas myrtorum. ita Fernan. viſione 29. ſect. 2. qui & addit, res odoriferas iis qui deficiunt, vigorem & vires reddere; ac proinde angelum viſum inter myrteta, quæ ſunt odoratiſſima, vt Hebræis

B penè deficientibus, & ex timore collabentibus conſolationem & corroboratioñe ingerat. Octauò, myrtis ſolent ornari & ſepiri horti, prata, villæ. Vnde Martial. lib. 5. *Myrtetis otioſis ordinata villa*: Ita iuſtus eſt munimen, æquè ac ornamentum domus, collegij, vrbis, Reipub. Eccleſiæ & vniuerſi; ſicut ex myrtis fiunt topiaria, quæ ſunt decus hortorum. Nonò, vinum myrto conditum, quod myrtiten vocant, valet ad ſedanda tormina, ait Plinius lib. 30. cap. 7. & Columella lib. 12. cap. 38. Ita iuſtus ſua patientia & virtute ſedat, & ſuperat omnia morborum & tormentorum tormina. Inſuper Theodor. *Myrtus*, inquit, *eſt planta odorata, habens vim morbos calidos refri-*

C *gerandi*: Ita æſtus iræ & libidinis per Dei gratiam reſtinguit iuſtus. Decimò, Plinius lib. 15. cap. 29. *Succorum*, ait, *natura præcipuam admirationem in myrto habet; quando ex vna omnium, olei vinique bina genera fiunt*. Subdit veteres baccis myrti pro pipere vſos. Ita omnia in iuſto ſunt ſucculenta, ſapida, acria & efficacia. Vndecimò, ibidem Plinius aſſerit myrtum valere ad expurgandam bilem, ideóque ad conciliandos diſſidentium animos. Vnde *traditur*, inquit, *myrtea verbena Romanos Sabinóſque, cum propter raptas virgines dimicare voluiſſent, depoſitis armis purgatos, in eo loco qui nunc ſigna Veneris Cluacinæ habet. Cluere enim antiqui pugnare dicebant. Ideo tum electa, quoniam coniunctioni, & huic arbori Venus præeſt*. Ita iuſtus

D vbique diſſidentes conciliat, ſequitúrque illud Chriſti: *Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur*, *Matth.* 5. Duodecimò, ibidem Plinius: *Cato*, inquit, *tria genera myrti prodidit, nigram, candidam, coniugulam; fortaſſe à coniugiis ex illo Cluacinæ genere*. Et mox: *Folia & per ſe ſiccantur in farinam ad vlcerum remedia in corpore humano, leniter mordaci puluere, ac refrigerandis ſudoribus. Quinimò oleo quoque* (*mirum dictu*) *ineſt quidam vini ſapor, ſimúlque pinguis liquor, præcipua vi ad corrigenda vina, ſaccis ante perfuſis*. Ita iuſtus in ſanctitate ſua, verbíſque & correptionibus quippiam habet acre & mordax, quo aliorum vitia & defectus caſtiget. *Blanda*, inquit S. Hieron. dial. 1. contra

E Pelag. *eſt adulatio, pulchréque adulator apud Philoſophos definitur blandus inimicus: veritas amara eſt, rugoſa frontis ac triſtis, offenditque correctos*. Decimotertiò, ex myrto fiebat ouantium corona, ſubinde & triumphantium, ait Plinius ibidem. Hæc deſignat coronam triumphi, quam iuſtorum virens ſemper virtus, eáque heroica meretur. Decimoquartò, myrtus, ait Plinius lib. 23. cap. 9. *vlcera difficilia in extremitatibus corporis ſanat. Imponitur lippitudini cum polenta, & cardiacis in mamma ſiniſtra. Et contra Scorpionis ictus in mero, & ad veſicæ vitia, capitis dolores, & ægilopas ante-*

Digitized by Google

quam ſuppurent. Item tumoribus, exemptiſque nucleis in vino vetere tritum eruptionibus pituitæ. Succus ſeminis aluum ſiſtit, vrinam ciet. Ad eruptiones puſtlarum pituitaque cum cerato illinitur. Capillum denigrat. Subinde eandem valere contra ignem ſacrum, capillos fluentes, furfures, articulares morbos, hydropem, hæmorrhoides, lintigines, aures purulentas, renum dolores, morbum regium & calculum. Ita nullum eſt malum, quod iuſtus ſua virtute per gratiam Dei nō curet; nulla tentatio, quam non ſuperet; nullum vitium, quod conſtantia & fortitudine ſua non debellet & expugnet. Nam ſuperbiam ſuperat humilitate, iram manſuetudine, gulam abſtinentia, libidinem mortificatione, auaritiam liberalitate, acediam feruore & zelo, &c. Decimoquintò, myrtus eſt breuis vitæ, ſed celeris fructus. Audi Plinium lib. 17. cap. 13. *Quædam*, ait, *natura tardè creſcunt, & in primis ſemine tantùm naſcentia, & longo æuo durantia. At quæ citò occidunt, velocia ſunt* (in ferendo fructu) *vt ficus, punica prunus, malus, pyrus, myrtus; & tamen antecedunt diuitiis. In trimatu enim ferre incipiunt.* Ita ſancti eminentes & ardentes breuis ſunt æui; ſed illud multis & heroicis virtutibus implent, vt videre eſt in S. Agnete, Cæcilia, S. Stephano, S. Laurentio, Lino, Cleto, Clemēte, omnibúſq; primis S. Pōtificibus.

Denique myrtus ſacris adhibebatur, ait Plinius lib. 16. cap. 32. qui & lib. 15. cap. 29. de antiquiſſimo delubro Quirini, hoc eſt Romuli, ait: *In eo ſacræ myrti fuere duæ, ante ædem ipſam per longum tempus.* Myrtus ergo denotat religionem, orationem & deuotionem ſanctorum. Hiſce de cauſis Eccleſiæ dotes & decora deſcribens Iſaias cap. 41. 19. ait: *Dabo in ſolitudine* (gentium) *cedrum, & ſpinam, & myrtum, & lignum oliuæ.* Et cap. 55. 13. *Pro ſaliunca aſcendet abies, & pro vrtica creſcet myrtus.* Ita de Iudæis euntibus in Babylonem, quaſi ad carcerem dicitur Pſal. 136. 2. *In ſalicibus in medio eius ſuſpendimus organa noſtra.* Iam verò cum ex Babylone redeunt læti & ſpebus pleni, ſalices eis mutantur in myrtos. Vnde inter myrteta apparet angelus, vt lætitiam eorum indicet & adaugeat. Qua de cauſa & Leuit. 23. 40. in feſto Tabernaculorum iubentur Iudæi geſtare ramos ligni denſarum frondium, id eſt, myrti, vt vertit Chald. Ioſeph. & alij, vt iis teſtentur & repræſentent lætitiam qua eos cumulauit Deus, cum ipſos ex Ægypto & deſerto traduxit, & collocauit in terra promiſſa, putà in Chananæa.

Et poſt eum equi rufi, varij & albi.] Pro varij hebr. eſt שְׂרֻקִּים *ſerukim*, quod Arias vertit *ſericeum*, qualis eſt color ſerici natiui antequam tingatur, putà flauum, ſiue fuluum, vt vertit Arabicus Antiochenus; aut croceum, qualis eſt color auri. Marinus in lexico *ſerukim* deducit à *ſorec*, quod erat genus vitis & vuæ optimæ; vnde *ſerukim* vocari colorem vuæ optimæ. Alij *ſerukim* deducunt à שׂוֹרֵק *ſcorec*, id eſt, ſurculus, vt ſignificet ſpadicem, id eſt, ſurculum palmæ cum fructu, qui eſt coloris punicei. Verùm Septuag. Noſter, Chald. & alij vertunt *varij*. Alij *multicolores*. Vnde Arabicus Alexandrinus vertit; *Et circum eum equi rufi etiam, & flammei, & fului, & nigri.* Alij *pectinati*; Alij *electi*: niſi per varium colorem intelligas medium, ideóque miſtum. Nam flauus color eſt è viridi, rubro & albo concretus, ideóque eſt fuluo clarior, qualis eſt auri. Vnde notat gentes medias, putà partim amicas, partim inimicas Iudæis.

A Nota primò, ſub equis metonymicè intelligi ſeſſores & equites. Nam de iis ſubdit: *Iſti ſunt quos miſit Dominus.*

Secundò, equites hoſce deſignare angelos cuſtodes regnorum: ſequuntur enim primum equitem, putà S. Michaëlem, quaſi ducem & Anteſignanum.

Equi rufi, albi & varij qui?

Tertiò, color innuit qualitatem & conditionem regnorum, & gentium quibus præerant, ac præſertim diuerſos earum mores & affectus erga Iudæos. ita Hebræi, & ex iis S. Hieron. quem ſequuntur de more Haymo, Alber. Remig. & Hugo. Equi ergo rufi ſignificant angelos præſides gentium ſanguinolentarum, quæ Iudæam
B cæteróſque populos bello, rapinis & cædibus vaſtarant, quales tum erant Aſſyrij & Chaldæi. Albi ob colorem lucidum & lætum, ſignificant præſides gentium pacificarum, & Iudæis propitiarum, quales tunc erant Perſæ & Medi. Varij, id eſt, variorum colorum, ſignificant angelos præſides gentium quæ varios habebant ſtatus & inclinationes, nunc ad pacem, mox ad bellum; nunc ad amicitiā & beneficia, mox ad odia & maleficia; nunc ad bona, mox ad mala & clades inferendas, quales tunc erant Macedones & Græci. ita Hebræi, S. Hieron. & eius aſſeclæ. verùm quia tunc nondum erat imperium & potētia Macedonum, vtpote quæ cœpit à Philippo, Patre Alexandri
C Magni; hinc potiùs per equos varios accipias varias gentes Iudæis vicinas, eiſque partim amicas, partim inimicas, vel nunc beneuolas, mox infenſos, quales erant Ægyptij, Tirij, Sidonij, Syri, Ammonitæ, &c. Perperam ergo nonnulli per equum primū, ſcilicet rufum, accipiunt Romanos. Alij minùs malè per equos varios, ſicut flauos, accipiunt Romanos, præſertim Titum & Veſpaſ. qui fuerunt è gente Flauia. Sed hoc non eſt literale, nec genuinum. Nam Romani tunc erant tenues & obſcuri, nihilque communē habebat cum Iudæis, multò minùs eis erant rufi, id eſt, ſanguinarij: hinc meliùs per equos rufos accipiemus Chaldæos, vt dixi. Hi ergo angeli re-
D præſentant ſuas gentes; quas cum ipſi perambulaſſent, ſtatúmque ſingularum luſtraſſent verſ. 11. nunciant omnes gentes totámque terram pacem colere, & pacificè domi ſuæ habitare, ibique quieſcere. Hæc enim viſio eò ſpectat, vt Zacharias perſuadeat Iudæis fidenter progredi in fabrica templi & vobis, eo quòd omnes circumquaque gentes in pace degant, nec Iudæis bellū ſint illaturæ, aut fabricam impeditura. Aliter hi equi accipiuntur cap. 6. Ibi enim ſunt quadricolores, & ſignificant quatuor Monarchias ſibi ordine ſuccedentes; hic verò ſunt tricolores, & ſignificant præſentem gentium ſtatum, & triplicem earum affectum erga Iudæos, de quo plura
E cap. 6.

Cur equi non equus.

Porrò ait *equi*, non equus: quia ſinguli angeli, vel potiùs archangeli, vtpote principes & præſides gentium, non veniebant ſoli, ſed ſtipati ſuis cohortibus angelorum. Idem multò magis dicendum de Michaële. Inſuper equi rufi, varij & albi ſignificant angelos variis muneribus deſtinatus, ſcilicet alios ad exercendam ſeueritatem & vindictam, alios ad beneficentiam & miſericordiam, alios partim ad vindictam, partim ad miſericordiam. Impertinens ergo & improbabilis eſt opinio Ariæ, qui per virum inter myrteta conſiſtentem accipit Alexandrum Magnum; per equos verò rufos, varios & albos Alexandri ſucceſſores,

Digitized by Google

ceſſores, Seleucum, Philippum, Antigonum & Ptolomæum, qui eius Monarchiam ſecuerunt & inter ſe diuiſerunt. Zacharias enim ducentis penè annis Alexandrum anteceſſit, agítque de rebus præſentibus, putà de præſenti Iudæorum conſolatione, vt eos ad præſentem templi fabricam incitet & impellat, ad quam nihil contulit Alexander. Probabiliùs quis diceret in equis hiſce alludi ad imperium præſens Perſarum, quibus ſuberant Iudæi: Perſæ enim equis pollebant, vti etiamnum equitatu pollét contra Turcas. Hinc per hinnitum equi Darius Hyſtaſpis creatus fuit rex Perſarum, cuius anno regni ſecundo hæc viſio obtigit Zachariæ. Myſticè S. Ambr. in Symb. Apoſt. tomo 4. per equos rufos accipit Martyres, per albos virgines, per varios, vel vt ipſe ex Septuag. legit *ſturninos*, id eſt, colore ſturni auis, doctores. *Sequebantur*, inquit, *eum equi variorum colorum, id eſt, qui vel martyrio rubri; vel ſturnini in volatu, hoc eſt varij in virtutibus; vel candidi in virginitate monſtrantur.*

Vers. 9. *Et dixit ad me angelus qui loquebatur in me.*] Hic angelus videtur fuiſſe cuſtos Prophetæ, qui ei reuelauit ſua hæc oracula, eique has viſiones oſtendit. Ait enim: *Ego oſtendam tibi quid ſint hæc.* Alius ergo fuit à Michaële: Michaël enim erat cuſtos totius populi, ſtabátque inter myrteta: hic autem erat cuſtos Zachariæ, & in eo loquebatur. ita S. Hieron. Remig. Alber. Hugo & Lyran. licèt contrarium cenſeant Rabbini, Theodor. & Vatabl. ſcilicet hunc angelum fuiſſe eundem cum eo qui ſtabat inter myrteta, putà cum Michaële. Michaël enim volens conſolari populum illuminauit Zachariam, oſtendítque illi has viſiones & verba conſolatoria, vt eaſdem ipſe referret populo, iíſque illum conſolaretur. Verùm prius quod dixi planius eſt, magíſque textui conſonum. Porrò ex eo quod dicit de angelo hoc ſuo, *loquebatur in me*, putant aliqui angelum hunc ſuggerentem oracula Zachariæ, non exterius voce, ſed interius mentali, vel imaginaria inſpiratione illi fuiſſe locutum, eúmque quaſi poſſediſſe & rexiſſe, vti dæmon poſſidet & regit energumenos, idque innuit S. Gregor. lib. 28. Moral. cap. 2. *Dum*, inquit, *ad ſe quidem, ſed in ſe tamen loqui angelum dicit, liquidò oſtendit quod is qui ad ipſum verba faceret, per corpoream ſpeciem extra non eſſet.* Verùm dico hæc hoc modo contigiſſe: per viſionem imaginariam à Deo obiectam Zachariæ, videbatur ipſe ſibi videre, angelum ſuum prophetalem oretenus ſecum, & cum Michaële colloqui. Rogat enim hic angelus Michaëlem, vt Zachariæ explicet quinam ſint iſti equi rufi, varij & albi. Vnde Michaël ab eo interrogatus reſpondet.

Vers. 10. *Iſti ſūt quos miſit Dominus vt perambulēt terrā. q. d.*] Iſti ſunt angeli præſides regionū, quos Deus miſit luſtrare eaſdem. Mox Michaël eoſdē angelos interrogat, quaſi eorum princeps, de regionum ſtatu, quidnam in hac luſtratione viderint, qui ſeſe habeant regiones illis creditæ. Cui ipſi reſpondent: *Perambulauimus terram, & ecce omnis terra habitatur & quieſcit*, vt ſcilicet Zacharias ſciat plenam eſſe pacem inter gentes, præſertim Iudææ vicinas, illáſque Iudæis fore pacificas, vt eos bello non laceſſant, nec impediant vrbis templique fabricam. Dices, Cur ergo ait de hoc angelo, *qui loquebatur in me*? Reſp. eſſe hebraiſmum: *in me*, hoc eſt, *mihi*, vel *mecum*, vt vertit Chald. Adde, τò *in me* ſignificat viſionem hanc non fuiſſe realem, ſed imaginariam, in qua angelus hæc omnia in

A mente, vel potiùs in imaginatione Zachariæ pingebat, & loquebatur. Videbatur enim Zacharias ſibi videre angelos ad inuicem colloquentes, ſuúmque angelū ſibi hæc viſa & colloquia oſtendere & ſuggerere; non verò corporalibus oculis exterius hæc videbat & audiebat.

Perambulauimus.] Hebr. הלך *halach*, id eſt, ambulare, perambulare, in principibus, quales ſunt angeli, notat principatum, putà actum viſitandi, inquirendi, perſcrutandi, diſponendi res omnes. Vnde illud Ezech. 28. 14. *In medio lapidum ignitorum ambulaſti*. q. d. Inter Cherubinos tu ô Cherub principatum habuiſti. Sic 1. Machab. 3. 8. *Iudas perambulauit*, quaſi ſuperior iudex & vindex, *ciuitates Iuda, & perdidit impios ex eis.* Sic de Deo dicunt impij Iob 22. 14. *Circa cardines cæli perambulat, nec noſtra conſiderat.* q. d. Deus regit cœlos, terram deſpicit & negligit. Leuit. 26. 12. ait Deus: *Ambulabo inter vos*, quaſi princeps, protector, prouiſor veſter. Vnde ſubdit: *Et ero Deus veſter, vóſque eritis populus meus.* Sic ex aduerſo Satan ait Iob 1. 7. *Circuiui terram, & perambulaui eam.* Et Pſal. 90. 6. *A negotio perambulante in tenebris*, id eſt, à dæmone regnante & graſſante noctu, æquè ac eo qui graſſatur per diem, de quo ſubdit: *Ab incurſu & dæmonio meridiano.* Sic rex *Antiochus perambulabat ſuperiores regiones* cum exercitu. 1. Machab. 6. verſ. 1. Sic etiamnum reges Mogor & Æthiopiæ ſtipati, hic ſexaginta, ille ducentis, imò ſubinde quingentis millibus armatorum, iugiter ditiones & regna ſua, vtpote vaſtiſſima perambulant, vt ea in pace contineant, luſtrent, dirigant & moderentur. Pari modo hi angeli prouincias ſibi creditas perambulabant, quaſi earum inſpectores, cuſtodes & præſides. Addit S. Hieron. Remig. & Hugo, angelos hoſce perambulando regna ſibi commiſſa, debellaſſe gentes vicinas vel rebelles, vel hoſtiles, eáſque ſuis regnis ſubieciſſe, itáque plenam omnibus pacem conciliaſſe. Denique vox *perambulauimus*, ſignificat executionem diuinæ prouidentiæ per angelos publicè exercitam & demonſtratam, licèt ea ex obſcuris cauſis & occultis iudiciis prodeat, putà ex Dei conſilio, quod *in profundo, & inter myrteta*, & vt Septuag. *inter montes vmbroſos latet.*

Vers. 11. Perambulare idē quod regere.

B

C

D *Et ecce omnis terra habitatur & quieſcit.*] *Omnis terra*, ſcilicet vicina Iudææ. Nam in remotis fuere bella. Vnde Romani anno nono huius Darij Hyſtaſpis, inquit Euſeb. in Chronico, Tarquinium Superbum ſuum regem vrbe & regno expulerunt, eiúſque loco crearunt Conſules Iunium Brutum & L. Tarquinium Collatinum. Quin & Darius hic paulò poſt obſedit & cepit Babylonem, ac tādem inuaſit Græciam cum ſexcentis millibus militum, qui omnes à paucis Græcis duce Miltiade apud Marathonem profligati ſunt, teſte Iuſtino, Herodoto & aliis.

Vers. 12. *Et reſpondit angelus Domini, & dixit: Domine exercituum vſquequò tu nō miſereberis Ieruſalem?*]

E Angelus hic videtur fuiſſe non cuſtos Zachariæ, ſed cuſtos totius populi Iudaici, putà Michaël. Orat enim pro toto populo ſibi commiſſo. q. d. Cum omnes cæteræ gentes in pace & proſperitate degant, cur, ô Domine, ſolos Iudæos finis turbari à Cambyſe, à Samaritis & aliis hoſtibus, qui vrbis templique fabricam hucuſque impediuerunt? vſquequò differs miſereri Ieruſalem, quæ à paucis ciuibus Babylone redeuntibus habitatur, nec muris plenè, nec templo eſt ſepta? 1. Eſdræ 4. vſquequò non efficis, vt ipſa, aliæque vrbes Iudææ,

Digitized by Google

dæ,ac præſertim templum in ea reſtauretur? En *iam ſeptuageſimus annus eſt*, deſolationi eius à te decretus & præſtitutus. ita S. Hieron. Theodor. Haymo, Alber. Hugo & Lyra.

Iſte iam ſeptuageſimus annus eſt.] Dixit hæc angelus anno ſecũdo Darij Hyſtaſpis, vt patet verſ. 1. Hoc ergo ſecundo anno impleti ſunt hi 70. anni: vnde ſequitur, eos diuerſos eſſe ab annis 70. captiuitatis Babylonicæ, de quibus Ieremias cap. 25. 11. & cap. 29. 10. illi enim finiuntur anno primo Cyri, qui captiuitatem ſoluit, & Iudæos è Babylone à ſe capta remiſit in Ieruſalem, vt patet 1. Eſdræ 1. 1. Hi verò inchoantur ab exciſa à Chaldæis vrbe & templo, quod contigit anno vndecimo Sedeciæ, qui fuit 18. Nabuchodonoſoris, ac finiuntur anno ſecundo Darij Hyſtaſpis. Quocirca hi Zachariæ vocantur anni 70. deſolationis, ſcilicet vrbis & templi; priores verò Ieremiæ vocantur anni 70. captiuitatis, ſcilicet Iudæorum. ita Euſeb. in Chron. Clemens lib. 1. ſtromat. S. Hieron. procœmio in Aggæum, S. Auguſt. lib. 18. de ciuit. cap. 26. Emmanuel Tornicllus in Chronol. anno mundi 3462. (qui tamen hoſce Zachariæ annos inchoat ab vltima captiuitate Iudæorum, qua ſcilicet poſt exciſam Ieruſalem profugi in Ægyptum, inde iuxta oraculum Ieremiæ à Chaldæis abducti ſunt in Babylonem, quod contigit anno 27. tranſmigrationis Ioachin, ſiue Iechoniæ) Ribera, Sanchez, à Caſtro, & alij hic, ac Fernandez viſione 29. ſect. 1. Fauet Zacharias cap. 7. verſ. 5. vbi anno quarto Darij Hyſtaſpis de hiſce 70. annis deſolationis ait: *Cum ieiunaretis & plangeretis in quinto, & ſeptimo per hos ſeptuaginta annos.* Vbi nota pronomen *hos*, quod deſignet annos præſentes, non præteritos ante Cyrum.

Diuerſi ſunt anni 70. Zachariæ ab annis 70. Ieremiæ.

Aliqui tamen cenſent eoſdem eſſe annos ſeptuaginta Ieremiæ & Zachariæ, deſolationis & captiuitatis, eóſque iam finitos fuiſſe anno primo Cyri. Vnde verba hæc Zachariæ legunt per interrogationem, vel admirationem, q. d. Iſténe Domine eſt ſeptuageſimus annus libertatis noſtræ, à Ieremia cap. 25. & Daniele cap. 9. 2. prædictus? q. d. Non tantùm ſeptuageſimus, ſed octogeſimus & amplius eſt annus hic captiuitatis noſtræ, & tamen necdum miſeriarum noſtrarum eſt finis. Licèt enim è captiuitate redierint nonnulli, multi tamen adhuc in Babylone degunt; & qui redierunt tot ærumnis affliguntur, vt ſatius penè eſſet, eíſque optabilius manſiſſe & viuere in Babylone. ita Albertus, Hugo, Lyra. & Mariana. Verùm nullam interrogationis vel admirationis notam habent Biblia Romana, licèt illam habeant Biblia Plantiniana. Quare prior ſententia, vti communior, ita verior eſt.

Ex qua rectè deducas, annos ſeptuaginta captiuitatis inchoari anno vndecimo Ioakim, quo ipſe occiſus eſt, & poſt tres menſes eius filius & regni hæres Ioachin, ſiue Iechonias captiuus abductus eſt in Babylonem: eoſdem verò finiri anno primo Cyri, vti oſtendi cap. 25. & 29. Ieremiæ. Annos verò ſeptuaginta deſolationis, de quibus hic Zacharias, vndecim annis poſteriùs incipere, ſcilicet anno vndecimo Sedeciæ, & vndecim annis poſteriùs finiri, ſcilicet anno ſecundo Darij Hyſtaſpis. Hinc rurſum colligas, Cyrum ſoluiſſe captiuitatem Iudæorum, & expugnaſſe Babylonem anno primo, non regni ſui, vti cenſent Euſeb. in Chronico, Africanus, S. Hieron. hic, Perer. & alij, ſed monarchiæ: vixit autem Monarcha per tres dumtaxat annos, vti conſtanter aſſerunt Hebræi in Seder Olam. Vnde & Daniel tertij tantùm anni Cyri meminit cap. 10. 1. Scio Xenophontem Cyro dare ſeptem annos monarchiæ; ſed Xenophon in Cyro non tam eius geſta & hiſtoriam, quàm ideam inſignis regis & Monarchæ deſcribit, vti Plato in Repub. ideam Reip. non exiſtentis, ſed Platonicæ, id eſt, eius quam ſibi optimam imaginatus eſt Plato, depingit. Hoſce enim ſeptem annos difficile eſt adaptare S. Script. licèt enim nonnulli idcirco annos ſeptuaginta captiuitatis citiùs inchoent, ſcilicet ab anno tertio Ioakim, quo in Babylonem abductus eſt Daniel cap. 1. 1. tamé computus annorum ex æquo non reſpondet. Nam ab anno tertio Ioakim vſque ad vndecimum eiuſdem, fluxerunt octo anni, quos non adæquant anni ſeptem Cyri: nam ex illis demendi ſunt tres, quos cum Hebræis eidem Cyro dedimus, computando annos ſeptuaginta captiuitatis ab anno vndecimo Ioakim vſque ad annum primum monarchiæ Cyri. Verùm de his plura 1. Eſdræ 1. 1.

Moraliter idipſum dicamus, idipſum oremus & obſecremus pro Anglia, Scotia, Dania, Suetia, Germania, &c. in quibus ſtetit ſtátque hæreſis, & deſolatio templorum, monaſteriorum, & ſacrorum omnium per ſeptuaginta annos & amplius: vſquequò Domine non miſereris Angliæ? &c. Iſte iam deſolationis eius ſeptuageſimus, imò penè centeſimus annus eſt. Ergóne plus peccauit Anglia, quàm Ieruſalem & Iudæa, vt cùm illa ſeptuaginta annorum captiuitate peccata ſua expiarit, Anglia centum annis expiare non poſſit? Peccauit vtique & grande peccatum peccauit, faciens ſchiſma à te tuáque Eccleſia; ſed pro eo ſanguinem ſuum fuderunt tot centeni martyres, qui inſtanter orant pro ea, & clamant, non vindictam, vt ſanguis Abel, ſed miſericordiam. Accipe has hoſtias pro peccato, eorúmq; ſanguine, ſchiſma hoc ablue & dilue: quia pius & φιλόψυχος animas amas, quas creaſti, & Chriſti tui ſanguine redemiſti.

Verba bona.] Id eſt, conſolatoria Iudæorum, verba boni ominis, verba fauſta, putà lætum boni tamdiu votis expetiti oraculum, de futura Ieroſolymæ felicitate, cum ad eam Dominus reuertetur in miſericordiis, vt ſequitur. *Bona*, inquit S. Hieron. *de futurorum promiſſione, conſolatoria de præſentium neceſſitate:* ſic Virgil. Eclog. 5. — VERS. 13.

Amat bonus otia Daphnis.

bonus, id eſt, felix, beatus, doli expers, candidus. Quocirca verbum bonum, non tantùm dignitatem rei, cuius oraculum edit, ſed etiam oraculi veritatem, ac promiſſorum certitudinem, magnitudinémque complectitur. Hinc Pſaltes pſal. 44. *Eructauit*, inquit, *cor meum verbum bonum.* q. d. verbum quod maneo concepi, tam eſt ominatum & felix, tam ſuaue, tanta ſaturitate & voluptate cor replet, vt cogar os aperire, illúdq; ebullire, ac velut ebrius eructare. Porrò *verba bona* ſunt ea quæ ſubdit.

Zelatus ſum Ieruſalem & Sion zelo magno.] Zelus hic duos actus contrarios complectitur, nimirum amorem ardentem in Ieruſalem, & iram ingentem in eius hoſtes: horum enim odium ex eius amore neceſſariò ſequitur. q. d. Ego vehementer amo Ieruſalem, vti maritus zelotypus amat ardenter vxorem, ideóque vehementer iraſcor Chaldæis, eo quòd illam tam crudeliter euerterint, eiúſque ſpoliis ſe ditarint, cum ego modicè — VERS. 14.

&

& leniter tantùm illam per eos caſtigare intenderem, vti pædagogus caſtigat puerum & diſcipulum.

Vers. 15. Hoc eſt enim quod ait: *quia ego iratus ſum parum, ipſi verò adiuuerunt in malum.* ita Lyran. Vatab. & alij. Chaldæos vocat gentes opulentas, Hebr. שַׁאֲנַנִּים *ſcaananim*, id eſt, vt Chald. *quæ ſecurè degunt*, præfiſæ ſibi ſuiſque viribus & opibus, nil timentes mali; Vatab. *tranquillas*, Pagnin. *quietas*, Septuag. *quæ ſuperpoſita ſunt*, putà quæ dominantur.

Mor. Deus vindictam poſt caſtigationem cõuertit in auctores. Moral. Nota hic, Deum poſt illatam plagam populo ſuo, deferueſcente furore, iuſtam indignationem in ipſos conuertere qui Deum ipſum incitarunt ad vindictam, vel eam exercuerunt, non vt Deo ſatisfacerent, ſed vt ſuæ ambitioni & B tyrannidi indulgerẽt. Exẽplum eſt 2. Paral. 28. 9. *Iratus*, inquit, *Dominus Deus Patrum veſtrorum contra Iuda, tradidit eos in manibus veſtris, & occidiſtis eos atrociter, ita vt ad cœlum pertingeret veſtra crudelitas, & peccaſtis ſuper hoc Domino Deo veſtro.* Et Pſal. 68. 27. *Quoniam quem tu percuſſiſti perſecuti ſunt, & ſuper dolorem vulnerum meorum addiderunt* irriſiones, probra, & ſubinde cum verbis verbera. Aliud eſt percutere, aliud perſequi ad internecionem: illud eſt patris, hoc verò hoſtis: illud facit iuſtitia, hoc liuor: illud Deus ſibi tribuit in Chriſti morte, dicens Iſaiæ 53. 8. *Propter ſcelus populi mei percuſſi eum*; & Chriſtus ipſe idipſum Patri aſcribit hoc loco Pſalmi: iſtud verò ſanguinariis Iudæis imponit.

Vers. 16. *Reuertar ad Ieruſalem in miſericordijs.*] Hebr. בְּרַחֲמִים *berachamim*, id eſt, in miſerationibus viſceralibus, quæ ſcilicet ex intimis viſceribus meis promanant, eáque commouent, afficiunt & affligunt. q. d. Intimam & viſceralem compaſſionem, & miſericordiam multis modis doníſque oſtendam, & exhibebo Ieroſolymæ, atque ea impulſus faciam id quod ſequitur: *Domus* (templum) *mea ædificabitur in ea, & perpendiculum extendetur ſuper Ieruſalem*, id eſt, rurſus ædificabitur Ieruſalem. Eſt metonymia: nam ex perpendiculo, ſiue

Libella cur vtantur Architecti. libella, quod architecti adhibent vt ad rectam li- D neam ædificent, & ſtructuram adæquent, intelligit totam fabricam. In perpendiculo enim ex funiculo dependet plumbum, vel punduſculum, quod, vtpote graue, vergit ad ſuum centrum, putà ad centrum terræ & totius vniuerſi; vnde architecti eo vtuntur, vt areas in quibus ædificant complanent, & à centro mundi æqualiter diſtare faciant, quod librare vocant: ac fabricam quam areæ, vel plano ſuperædificant, ad perpendiculum erigunt, vt omnes eius partes æquidiſtantes à centro, ſolidè conſiſtant; ne ſi vna curuetur, magíſque vergat ad centrum quàm alia, eo ruat, ſecũmque alias partes, & totã fabricam in ruinam trahat. Quælibet enim res grauis pari pondere inclinat & tendit ad ſuum centrum, quod omni- E bus idem eſt & cõmune. Quare duo parietes fabricæ inuicem oppoſiti, mathematicè non ſunt paralleli; quia ſi protenderentur, in centro terræ concurrerent; ſed quia hæc differentia in tanta diſtantia à centro, eſt exigua & inſenſibilis, hinc phyſicè cenſentur paralleli.

Vers. 17. *Affluent ciuitates meæ bonis.*] Hebr. תְּפוּצֶינָה מִטּוֹב *tephutſena mittob*, id eſt, diffundent, diſpergent ſe præ copia bonorum, ad ædificandum alias vrbes & pagos. Septuag. vertunt: *Diffundentur ciuitates in bonis.* Chald. *implebũtur bono.* Id præſtitit Deus

A tempore Zorobabelis, & poſteà tempore Machabæorum, ſed maximè tempore Chriſti.

Verſ. 18.] Et leuaui oculos meos, & vidi: & ecce quatuor cornua.

Verſ. 19.] Et dixi ad Angelum, qui loquebatur in me. Quid ſunt hæc? & dixit ad me: Hæc ſunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam, & Iſraël, & Ieruſalem.

Verſ. 20.] Et oſtẽdit mihi Dominus quatuor fabros.

Verſ. 21.] Et dixi: Quid iſti veniunt facere? Qui ait, dicens: Hæc ſunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam per ſingulos viros, & nemo eorum leuauit caput ſuum: & venerunt iſti deterrere ea, vt deiiciant cornua gentium, quæ leuauerunt cornu ſuper terrã Iuda, vt diſpergerent eam.

Quatuor cornua.] Hebræi, & ex iis S. Hieron. per hæc accipiunt quatuor monarchias, ſcilicet C Chaldæorum, Perſarum, Græcorum & Romanorum, quæ Iudæos variis per varias ætates affecere cladibus. Verùm hoc parum eſt probabile. Primò, quia hæc viſio eò ſpectat, vt Iudæos Babylone redeuntes in præſenti ærumna ſubleuet & conſoletur. Ergo non ſpectat ad Græcos & Romanos, qui necdum erant, nec Iudęos afflixerant, ſed poſt multa ſæcula futuri erant, imò poſt hanc conſolationem quam dat hic angelus: rurſus qui Iudæos afflixerunt, ac tandem funditus exciderunt ſub Tito. Secundò, quia Perſæ, vt Cyrus & Darius, beneuoli fuerunt Iudæis, eóſque e Babylone liberarunt, ac poteſtatem eis fecerunt vrbis & templi reædificandi. Ergo hi non fuerunt cornua contra Iudæos cornutantia. Tertiò, quia Perſæ, Græci & Romani non potuerunt affligere Iſraëlem, vtpote iam euerſum & abductũ in Aſſyriam; ſed tantùm Iudam: hæc autem cornua impetierunt Iſraëlem, æquè ac Iudam, vt hic dicitur. — Vers. 18. Quatuor cornua quæ?

Dico ergo cum Theodor. Clario, Ribera, Sanchez, à Caſtro & aliis, per quatuor cornua ſignificari quatuor plagas orbis, gentéſque in iis degentes, quæ tam Iudæos, quàm Iſraëlitas, ſiue decem tribus bellis diuexarunt, quales ab Oriente fuerunt Ammonitæ & Moabitæ, ab Occidente Philiſthini, à Meridie Idumæi & Ægyptij, ab Aquilone Aſſyrij & Chaldæi. De his enim ait angelus: *Hæc ſunt cornua quæ ventilauerunt Iudam, & Iſraël, & Ieruſalem.* Vnde Chald. pro *quatuor cornua*, vertit *quatuor regna*.

Quatuor fabros.] Hi fabri fuerunt quatuor angeli, cuſtodes & hyperaſpiſtæ Ieruſalem & Iudææ. Vocantur fabri, quia veniunt ad hoc, vt cornua quatuor ferrea, quæ ita impetierunt Iudæos, vt nemo eorum auderet leuare caput, deterreant, deprimant & amputent. Quocirca fabri hi ferrarij fuiſſe videntur: horum enim eſt ferro ferrea cornua reſecare. ita S. Hieron. Cyril. Theod. Remig. & alij. Nota, aliqui legunt *deterere*, ſed legendum — Vers. 20. Quatuor fabri qui?

Digitized by Google

dum cum Rom. *deterrere*; & hoc ſignificat hebr. להחריד *lebacharid*, id eſt, vt tremorem eis incuterent, vt facerent ea tremere: per cornua enim intelligit gentes hoſtiles, quas tremore concuſſerunt hi fabri, id eſt, angeli. Primò enim terrorem iniecerunt gentibus hoſtilibus, deinde timore depreſſas ſucciderunt. Porrò ferrea fuiſſe hæc cornua coniicere licet ex eo, quod validè concuſſerint & excuſſerint Iudæam & Samariam: ergo valida erant: ergo ferrea. Nam, vt ait Daniel c. 2. 40. *Ferrum omnia domat*. Secundò, quia ſimilia fecit ad ſimilem effectum Sedecias pſeudopropheta 3. Reg. 22. 11. *Fecit* inquit, *Sedecias cornua ferrea*, vt ferreum & inuictum robur regis Achab exprimeret, cui adulans ait: *His ventilabis Syriam*. Tertiò, quia faber cõmuniter ferrarium ſignificat, niſi addatur murarius, lignarius, vel quid ſimile. Varab. tamen & Arias, vti cornua naturalia accipiunt, ita & per fabros accipiunt cornuarios, vel tornarios, qui ſcilicet in cornibus tornandis, ſecandis, poliendis laborant. Porrò angelos hæc bona præſtitiſſe Ieroſolymæ, quæ hic promittit Zacharias, patet ex euentu: nam mox vrbs & templum pacificè & ſplendidè reſtaurata ſunt, æquè ac aliæ vrbes Iudææ. Vnde c. ſequenti vidit Propheta virum fune dimetientem Ieruſalẽ, hoc fine, vt eam reædificet; tantúmque in ea numerum ciuium, vt vrbs omnes non caperet.

Moral. Omne ſub regno grauiore regnum eſt.

Moral. diſce hic primò, nullam eſſe potentiam regum vel tyrannorum, quæ non habeat aliam potentiorem ſupra ſe, ad quam oppreſſo confugere, & appellare liceat. *Omne ſub regno grauiore regnum eſt*. Et Horat. lib. 3. Ode 1.

Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipſos imperium eſt Iouis.

Quocirca Eccleſ. cap. 5. 7. *Si videris*, inquit, *calumnias egenorum, & violenta iudicia, & ſubuerti iuſtitiam in prouincia, non mireris ſuper hoc negotio: quia excelſo excelſior eſt alius; & ſuper hos quoque eminentiores ſunt alij; & inſuper vniuerſæ terræ Rex imperat ſeruienti.*

Mira vis angelorum.

Secundò, magnam eſſe vim & potentiam angelorum in omnes reges & regna, vtpote qui ſolo oſtentato malleo, vel ferro quo decuſſuri ſunt cornua regum, illico ipſos terrore & tremore percellunt: hoc enim ſignificat τὸ *deterrere*, & efficacius hebr. *hacharid*, id eſt, tremore concutere. Hinc Daniel, licèt vir ſanctus & fortis, videns angelum, eúmque alloquens cap. 10. 16. *Domine mi*, inquit, *in viſione tua diſſoluta ſunt compages meæ, & nihil in me remanſit virium; ſed & halitus meus intercluditur.* Et mox de ſociis: *Porrò viri qui erant mecum non viderunt, ſed terror nimius irruit ſuper eos, & fugerunt in abſconditum.* Sic paſſim in Script. viſo angelo de vidente dicitur: *Timor* vel *terror irruit ſuper eum*, vti dicitur de Zacharia Lucæ 1. 12. Vbi S. Ambr. *Perturbamur*, ait, *& à noſtro alienamur affectu, quando perſtringimur alicuius ſuperioris poteſtatis occurſu.* Quinimò veterum opinio & ſenſus erat, adeo potentes & terribiles eſſe angelos, vt ei qui eos videret neceſſariò moriendum eſſet. Inde enim [illegible] illa vox Manue, qui fuit pater Sampſonis: *Morte moriemur, quia vidimus Dominum*, putà angelum, Iudic. 13. 22.

Myſticè, 4. cornua ſunt 4. paſſiones animæ.

Myſticè, S. Hieron. Quatuor cornua, inquit, quæ ſingulos domum Dei ſpiritualem ædificare volentes impetunt, ſunt quatuor paſſiones animę, putà gaudium, triſtitia, metus, & ſpes ſiue cu- A piditas, quas hoc verſu complexus eſt Poëta:

Hi metuunt, cupiunt, gaudéntque, doléntque.

Quis enim eſt, etiam fidelium & iuſtorum, qui non agitetur nunc metu, nunc ſpe, nunc lætitia, nunc triſtitia? Quatuor fabri ſunt quatuor virtutes Cardinales, quæ haſce paſſiones edomant, nimirum prudentia, iuſtitia, fortitudo & temperantia. ita S. Hieron. Aut magis propriè & pertinenter, ſunt hæ quatuor. 1. pœnitentia, quæ ſternit gaudium. 2. abnegatio ſui & reſignatio in voluntatem Dei, quæ interimit triſtitiam. 3. magnanimitas & confidentia in Deum, quæ profligat timorem. 4. contemptus mundi, qui ſupprimit ſpem. Qui enim cum Magdalena deflet ſua peccata, hic ſpernit omnia mundi gaudia, totúſque mundus ei amareſcit. Qui abnegat ſe ſuáque B commoda, ac ſe reſignat in voluntatem Dei, hic de nulla re triſtatur; ſed omnia æquo animo ſuſcipit de manu Dei, qui diligentibus ſe facit omnia cooperari in bonum. Qui magnanimus eſt Deóque confidit, nihil metuit. Qui contemnit omnia quæ in mundo ſunt, eáque vt vana, vilia, breuia & exilia deſpicit, hic nihil in mundo ſperat. Porrò aptè addit S. Hieron. *Qui vitia deſtruunt, virtutes ædificant, omnéſque ſancti qui hæc remedia poſſidentes inſtaurant ſemper Eccleſiam, fabri appellandi ſunt. Vnde & Apoſtolus loquebatur: Quaſi ſapiens architectus fundamentum poſui. Et iratus Dominus de Ieruſalem ablaturum ſe dicit ar-* C *chitectum, & virum ſapientem. Et ipſe Dominus Dei omnipotentis filius & creatoris omnium, fabri filius appellatur.* Addit S. Hieron. *Legi in cuiuſdam commentariis, quatuor fabros quatuor Euangeliſtas intelligi, qui oppreſſum Iſraëlem, ſenſum videlicet videntem Deum, & Iudam Dominum confitentem, & Ieruſalem viſionem pacis, in priſtinam ſedem reſtituant, & quos vitiorum gentes diſperſerant de Eccleſia, per prædicationem Euangelij retraxerunt ad ſalutem.* Pari modo accipias quatuor Eccleſiæ Doctores, S. Auguſtinum, S. Hieronymum, S. Ambroſium, S. Gregorium. Hi enim quaſi fabri ædificarunt Eccleſiam ſua doctrina & libris.

Item 4. vitia capitalia.

Secundò, magis appoſitè per quatuor cornua poſſumus accipere quatuor vitia capitalia, quæ ma- D ximè impetunt Eccleſiam & fideles, & quatuor eorum præſides dæmones, quos deſignat Pſaltes pſal. 90. 13. dicens: *Super aſpidem & baſiliſcum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem*, inquit S. Hieron. Aſpis enim notat inuidiam & iram; baſiliſcus, qui viſu interimit, luxuriam, oculi enim ſunt in amore duces; Leo ſuperbiam: draco gulam & auaritiam: quatuor fabri ſunt quatuor virtutes & angeli, contra quatuor hæc vitia decertantes, nimirum charitas contra inuidiam, caſtitas contra luxuriam, humilitas contra ſuperbiã, abſtinentia contra gulam & auaritiam: ſiue Vriel contra Beelzebub, Raphaël contra Aſmodæum, Michaël contra Luciferum, Gabriel contra Bac- E chum & Mammonam.

Symbol. Sunt 4. perſecutiones Eccleſiæ.

Symbolicè, quatuor hæc cornua ſunt quatuor vniuerſales perſecutiones & perſecutores Eccleſiæ, qui eam ſucceſſiuè à Chriſto hucuſque impetierunt, quos S. Ioannes Apocal. 6. præſignificauit per quatuor equos & equites, ſcilicet album, rufum, nigrum, & pallidum. Albus enim ſignificat Chriſtum debellantem Iudæos, rufus ſignificat gentiles, præſertim Imperatores, vt Neronem, Decium, Diocletianum, quorum faber & ſucceſſor fuit Conſtantinus Magnus. Niger ſignificat

Digitized by Google

ficat hæreticos, præſertim Arrianos, quorum faber & debellator fuit S. Athanaſius, S. Baſilius, Hieron. S.Auguſt.&c. Pallidus ſignificat Mahometanos, quorum fabri ex parte fuerunt reges Hiſpaniarum; ſed fabrum qui plenè eos ſuccidat, adhuc expectamus. Vtinam breui Deus eum oſtendat. Prima enim Eccleſiæ perſecutio fuit à Iudæis; ſecunda à Gentilibus; tertia ab Arrianis; quarta à Sarracenis.

Item 4. primæ hæreſes.

Simili modo tempore primitiuæ Eccleſiæ, quatuor cornua eam impetentia fuerunt quatuor hæreſes & hæreſiarchæ, ſcilicet Arrius negans A Chriſti diuinitatem; Neſtorius ponens duas perſonas in Chriſto, æquè ac duas naturas; Eutyches conſtituens vnam naturam in Chriſto, æquè ac vnam perſonam; Macedonius negans diuinitatem Spiritus S. quorum quatuor fabri & ſucciſores fuerunt quatuor Concilia œcumenica, nimirum Nicænum contra Arrium, Epheſinũ contra Neſtorium, Chalcedonenſe contra Eutychetem, Conſtantinopolitanum contra Macedoniũ: in quibus præcipuus faber Arrij fuit S. Athanaſius, Neſtorij Cyrillus, Eutychetis S.Leo, Macedonij S.Gregorius Nazianzenus.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Videt Zacharias angelum cum funiculo menſorio, vt metiatur Ieruſalem à Nehemia & Zorobabele readificandam, cúmque ex funiculo exiguo, vtpote conuoluto, conijceret timerétque Zacharias exiguam fore nouam Ieruſalem, mox audit alterum angelum promittentem, quod abſque muro ipſa habitanda ſit præ copia hominum & iumentorum, quódque Dominus ſit futurus ei murus ignis in circuitu, & gloria in medio eius. Quare inuitat Iudæos, qui metu Chaldæorum aliarúmque gentium hoſtilium timebant redire è Babylone, vt audacter redeant in Ieruſalem. Deum enim illam inſtauraturum cum templo, ac in eo habitaturum, ideóque effecturum, vt nec Chaldæi, nec Samaritæ, nec aliæ gentes vicinæ vel fabricam impediant, vel Iudæorum pacem turbent. Nota, hæc ad literam intelligenda eſſe de Ieruſalem vrbe Iudæorum, de ea enim hactenus egit, idque filum orationis & plana textus verba depoſcunt. Allegoricè tamen, & potiùs intelligenda ſunt de Eccleſia, quæ eſt vera Dei Ieruſalem, in eáque orta eſt, & illi ſucceſſit, de qua Apoſt. Galat. 4. 26. Et quia ad Eccleſiam maximè reſpexit Spiritus S. hinc quædam hic auguſtiora interſerit, quæ tenuiter Ieroſolymæ, planè autem & plenè conueniant Eccleſiæ. Ad illam enim data typi alicuius occaſione, aſſurgere & auolare ſolent Prophetæ. Qualia ſunt verſ. 8. Poſt gloriam miſit me ad gentes. Erunt prædæ his qui ſeruiebant ſibi. Qui tetigerit vos, tanget pupillam oculi mei. Lauda & lætare filia Sion: quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui. Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illa, *&c. ita S.Hieron. Cyril. Theodor. Haymo, Lyran. Vatab. & alij paſſim, excepto Ribera & paucis alijs, qui hæc omnia in ſenſu non allegorico, ſed literali accipienda cenſent, non de Ieruſalem, ſed de Eccleſia Chriſti, idque ob verba textus quæ paulò ante citaui. verùm illa non vrgent, vti oſtendam in eorum explicatione. Vide canon. 4. & 5. quos præfixi Prophetis maioribus.*

Verſ. 1.] Et leuaui oculos meos, & vidi: & B ecce vir, & in manu eius funiculus menſorum.

Verſ. 2.] Et dixi: Quò tu vadis? Et dixit ad me: Vt metiar Ieruſalem, & videam quanta ſit latitudo eius, & quanta longitudo eius.

Verſ. 3.] Et ecce angelus, qui loquebatur in me, egrediebatur, & angelus alius egrediebatur in occurſum eius.

Verſ. 4.] Et dixit ad eum: Curre, loquere C ad puerum iſtum, dicens: Abſque muro habitabitur Ieruſalem præ multitudine hominum, & iumentorum in medio eius.

Verſ. 5.] Et ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu: & in gloria ero in medio eius.

Vers. 1.

E*T leuaui.*] Hæc ad præcedentem viſionem, & ad verba conſolatoria de reſtauranda Ieruſalem cap. 1. 13. pertinere, ideóque eodem tempore, putà eadem nocte & viſione viſa eſſe à Zacharia, probabiliter cenſet Theodor. Videtur enim hic eſſe continuatio præcedentis viſionis. Hiſce enim ſymbolis omnibus promittit Deus Iudæis reſtaurationem vrbis & templi, ad eámque illos incitat & impellit. Vnde eoſdem angelos hic videt Zacharias, quos vidit cap. præcedenti.

Et ecce vir.] Putà angelus ſpecie viri: viri enim formam induerat in corpore aëreo à ſe formato & aſſumpto. *Et in manu eius funiculus menſorius,* quo ſolent Architecti metiri longitudinẽ & latitudinem ædificiorum; ad eámque funiculis in terram defixis, & vtraque ex parte extenſis comprehenſam, ædificare, vt iuſta ſit partiũ omnium ſymmetria & proportio. Funiculo ergo hoc ſignificat ſe breui reædificaturum Ieruſalem. Angelus hic videtur fuiſſe idem qui cap. 1. 8. viſus eſt Zachariæ ſtare inter myrteta, nimirũ S. Michaël: hic enim erat cuſtos & tutor Synagogæ, vti iam

Digitized by Google

eſt Eccleſiæ:vnde ad eum pertinebat cura reſtaurandæ Ieruſalem & templi. Similem virum vidit Ezechiel c. 40. 3. qui funiculo & calamo dimetiebatur templum à Zorobabele reædificandum. Sic S.Ioannes Apoc. 21.15.vidit angelum arundine metientem Ieruſalem cœleſtem.

Vers. 2. *Et dixi.*] Ego Zacharias ad virum habentem funiculum menſorium, putà ad S. Michaëlem. *Quo tu vadis:*quid funiculo tuo agere vel metiri deſtinas? *Et dixit*, reſpondit Michaël *ad me: Vt metiar Ieruſalem*, putà aream in qua reædificanda eſt Ieruſalem. Ieruſalem enim iam non extabat, vtputà ante ſeptuaginta annos deſtructa à Chaldæis. Vnde ſubdit:*Vt videam quanta ſit*,id eſt,futura ſit,vel eſſe debeat *latitudo eius.*

Tropol. funiculus hic ſignificat dimenſiones crucis Chriſti;item charitatis, humilitatis,cæterarúmque virtutum, iuxta quas ædificanda eſt domus ſpiritualis,putà fabrica perfectionis, de quibus Apoſtolus Epheſ.3.18. *Vt poſſitis comprehendere cum omnibus ſanctis quæ ſit latitudo, & longitudo,& ſublimitas,& profundum.* Vide ibi dicta.

Vers. 3. *Et ecce angelus qui loquebatur in me.*] Hic fuit angelus proprius Zachariæ, qui ei hæc oracula ſuggerebat & viſiones oſtendebat,ac proinde diuerſus à Michaële, vti dixi cap. 1. 13. Quocirca S.Hieron.Theodor.Haymo, Hugo, Lyran.& alij paſſim tres hic numerant angelos, primum cum funiculo quaſi menſorem, qui fuit S. Michaël; ſecundum, prophetalem Zachariæ;tertium, *qui egrediebatur in occurſum eius*,putà ſecundi, vt per eum doceret Zachariam quanta futura eſſet Ieruſalem:tertium hunc autumant multi fuiſſe S.Gabrielem. Ille enim curator erat populi Dei,vt patet Daniel.9.21.& cap.10.5.vbi ſimiliter tres angelos ſimiles,imò ferè eoſdem cum hiſce Zachariæ,atque idem penè nunciantes vidit Daniel.

Vers. 4. *Et dixit ad eum.*] Putà angelus tertius dixit ad ſecundum,qui erat cuſtos Zachariæ:*Curre,loquere ad puerum iſtum dicens: Abſque muro habitabitur Ieruſalem.* q. d. Dic Zachariæ puero, non ætate, vt vult Ribera & Emmanuel (erat enim grandæuus,inquit S.Epiphan.Doroth.Iſidor.imò & Martyrol. Roman.) ſed conditione & ſtatu: quia ſcilicet erat puer,id eſt, cliens & diſcipulus angeli ſui cuſtodis. Homines enim reſpectu angelorum ſunt quaſi pueri, ait S.Hieron. Rurſum *puero*,id eſt,miniſtro. Erat enim Zacharias miniſter angeli;per eum enim angelus Dei de reſtauratione Ieruſalem decretum Iudæis annunciauit. Sic Lucæ 1.69.Dauid vocatur puer, id eſt, miniſter Dei: *Erexit*,inquit,*cornu ſalutis nobis in domo Dauid pueri ſui.* Item Iacob,ibidem verſ.54.*Suſcepit*,inquit,*Iſraël puerum ſuum.* Sic Actor.4.27. Ieſus vocatur puer, id eſt, miniſter Dei. Sic Geneſ.24.52. ſeruus Abrahæ licèt ſenex, vocatur eius puer. Eſt catachreſis: pueri enim ſolent miniſtrare viris & ſenibus. Senſus ergo eſt q. d. ô angele dic tuo clienti Zachariæ:Tu videns angelum primum,putà Michaëlem cum funiculo,putabas Ieruſalem reædificandam fore exiguam,vtpote paruo eius funiculo comprehendendam;ſed ſcito te falli:prædico enim, & promitto tibi tuiſque,tantam fore Ieruſalem, támque plenam ciuibus,vt muris ſuis eos continere non poſſit. Funiculus enim quem vides, licèt paruus videatur, quia tenuis eſt & in glomum conuolutus; tamen ſi euoluatur,vti fiet in dimenſione,complectetur ingentem aream,quæ ingentem capiet vrbem:atque vrbs ipſa licèt ingens, non capiet incolas,

Puer,id eſt, miniſter.

A tanta erit eorum multitudo: quocirca per ſuburbia & villas vrbi vicinas habitare cogentur. Ex hoc loco S. Gregor.hom.34. in Euang.docet angelos maiores mittere minores: *Dum enim*, inquit,*angelus ad angelum dicit: Curre & loquere ad puerum iſtum,dubium non eſt,quin alius alium mittit. Minora verò ſunt quæ mittuntur, maiora quæ mittunt.* Hinc etiam acceperunt Scholaſtici ea quæ docent de locutione angelorum.

Abſque muro.] Hebr. פְּרָזוֹת *peraZot*,id eſt,villæ, hoc eſt,inſtar villarum abſque muro habitabitur Ieruſalem: quia tanta erit ciuium copia, vt vrbe capi non poſſit. Quocirca ædificabunt ſuburbia & villas vrbi contiguas, per eáſque longiſſimè ſe B dilatabunt & propagabunt. Vnde aliqui ſic exponunt: *Abſque muro*, id eſt,extra murum. Sic enim dicitur Ioſue 17.5. *Ceciderunt funiculi Manaſſe abſque terra Galaad*, id eſt, præter & extra terram Galaad. Non ergo negat Ieruſalem eingendam muro,vt volunt aliqui,qui proinde id ad literam accipiendum volunt de Eccleſia. Non etiam corrigit Michaëlem volẽtem funiculo metiri Ieruſalem, vt alij exponunt. q. d. Noli eam metiri: non enim illa funiculo dimetienda eſt; nam ſine muris ædificanda eſt,& vndequaque dilatanda. Quis enim angelus corrigat Michaëlem omnium angelorum Principem? ſed ſenſus eſt,q. C d. Licèt Ieruſalem ſtatim ob metum vicinarum gentium cingenda ſit muro, vt patet Nehem. 2. 17. tamen tanta eò confluet hominum frequentia, vt multi ciues extra muros in vicis & villis ſuburbanis habitare cogantur. ita de facto contigit:nam habitarunt in Bezeta, id eſt,in noua ciuitate;donec Agrippa rex cæpit hæc ſuburbia muro cingere,teſte Ioſepho lib.6.belli c.6.

Secundò,*τὸ habitabitur* poteſt accipi *δυνητικῶς*, vt potentiam ſignificet,non actum,q.d. Adeo tuta & ſecura erit Ieruſalem per Dei inhabitantis opem & protectionem,vt ſine muro habitari poſſit. Id enim fieri dicitur, quod aptum eſt vt fiat; ac id facere quis,quod vt faciat poteſtatem habet. Sic ait Iob cap.9.6. *Qui commouet*, id eſt, com- D mouere poteſt,*terram de loco ſuo. Qui præcipit ſoli, & non oritur*, id eſt, qui præcipere poteſt ſoli vt non oriatur.

Tertiò, hebr.*peraZot*,id eſt, villæ,Septuag. vertunt *frugifera*. Tales enim ſolent eſſe villæ. Vnde ſic transferunt:*Frugifera habitabitur Ieruſalem à multitudine hominum & iumentorum, quæ in medio eius.*q. d. Diues,fertilis & opulenta erit Ieruſalem:proferet enim alétque innumeram turbam iumentorum, æquè ac hominum. Ita ad literam de vrbe Ieruſalem hæc accipiunt Hebræi, S. Cyrill. Theodor. & alij. Hac enim phraſi ſignificat amplitudinem & frequentiam, æquè ac ſecuritatem & pacem Ieroſolymæ. Dum enim metus eſt E belli, nemo diues in villis habitare audet, ſed ad vrbes muratas ſe recipit.

Myſticè, id verius eſt in Eccleſia, quæ abſque muro habitatur: quia toto orbe diffuſa eſt. Ad eam enim vndequaque confluxit innumerabilis multitudo fidelium, tam hominum,id eſt, iuſtorum,quàm iumentorum, id eſt, carnalium, qui more iumentorum terræ inhiant. ita S. Auguſt. ſerm. 131. de Temp. & Remig. Albert. Lyran. Vatab.Arias hic. Rurſum Eccleſia,æquè ac anima ſancta,eſt *peraZot*,id eſt, villa,ob amœnitatem, libertatem,& fertilitatem. Abundat enim ſpiritali frumento,vino,oleo, fructibus, iumentis & animalibus omnis generis,agris,vineis,hortis, arbo-ribus,

Myſticè,Ieruſalem felix typus eſt Eccleſiæ felicis.

Digitized by Google

ribus,fontibus , &c. Quid mirum? Hæc eſt villa Dei,eius manibus erecta,aucta,adornata. Ita eandem Eccleſiæ propagationem per dilatationem Ieroſolymæ,ſymbolicè depingit Ieremias cap.31. 38.& Iſaias cap. 49. 20. *Anguſtus mihi eſt locus, fac ſpatium mihi vt habitem.* Imò S. Hieron.in Ionam , aſſerit Ieruſalem veterem ferè ſemper in S. Script. portare nouam : vbique enim hoc ei quaſi oneri datum, vt Eccleſiam Chriſti in ſeipſa præferat & referat,quaſi eius imago & typus,imò mater. Quare in Liturgia S.Iacobi,Ieruſalem appellatur Matrix Eccleſiarum;perinde ac Rom.11. 18. priſci Patriarchæ nuncupantur Eccleſiæ radix,quæ portat fideles ex gentibus.Sic S.Auguſt. procemio in pſalm.126. ait , Salomonem geſtare figuram Chriſti , vt in iis quæ de regno ipſius Script. commemorat , non tam ſit perſona Salomon,quàm is ipſe perſonatus Chriſto;ac proinde vtrumque intelligi oportere:quia figuratum ſine eo quod figurat percipi nequit. Ita hic ſubſtratum,ſiue fundamentum literæ eſt reſtauratio terrenæ Ieruſalem , cui typicè ſuperſtruitur fabrica Eccleſiæ Chriſtianæ.ita Fernandez viſione 30.

VERS. 5. *Et ego ero ei,ait Dominus,murus ignis in circuitu.*] Chald. *verbum meum erit ei , dicit Dominus, velut murus igneus illam per circuitum ambiens.* Eſt occupatio : occurrit enim tacitæ obiectioni, eámque præoccupat,q. d.Ne mireris, ô Zacharia, quod dixi abſque muro habitandam Ieruſalem, neue ex eo metuas quod ad eam hoſtibus facilis patebit aditus:ecce enim promitto,quod ego ipſe Deus veſter ero ei pro muro,eóque non lapideo, ſed igneo. q. d. Ego inſtar muri ignei cingam & tutabor Ieruſalem,ac ſolo aſpectu hoſtes fugabo, & ciues lætificabo. Alludit ad flammeum gladium quo Cherubim cuſtodiuit paradiſum. Geneſ. 3. 24. quem non pauci murum igneum exponunt cum Lactantio lib.2.Inſtit.c.13. Paradiſus enim Dei olim erat Ieruſalem , & nunc eſt Eccleſia. Rurſum alludit ad pſalm.24.2. *Montes in circuitu eius , & Dominus in circuitu populi ſui.* Et ad Iſaiæ 26. 1. *Saluator ponetur in ea murus & antemurale.* Ita Theodor. exponit,q.d. *Mea benignitate ei ero murus qui tranſiri & tranſcendi non poſſit. Hanc enim vocauit murum ignis. Nam ſicut pyra ingens tranſiliri nequit , ſic vinci non poteſt qui gratia Dei cuſtoditur.* Quia vt ait Rupert. cum ſcriptum ſit:*Sicut fluit cera à facie ignis,ſic pereant peccatores à facie Dei,quis ibi hoſtem timebit? quis de inimico ſollicitus erit?* etenim *Deus autor noſter, ignis conſumens eſt* , vt ex Moſe ait Paulus Hebr. 12. 29.

Alleg.murus igneus fidelium ſunt Angeli.

Quocirca allegoricè & tropologicè murus igneus Eccleſiæ,& fidelium quorumlibet in particulari, ſunt primò angeli tutelares.De his enim ait Pſaltes,& ex eo S.Paulus Hebr. 1. 7. *Qui facit angelos ſuos ſpiritus , & miniſtros ſuos flammam ignis.* Ita ſancti angeli in ſpecie equorum & curruum igneorum defenderunt Eliſæum contra exercitum Syrorum.4.Reg.6. 18. Ita iidem Eliam curru igneo,ad quem dæmones accedere non auderent,rapuerunt in cœlum.4.Reg.2.11.

2. Spiritus ſanctus.

Secundò , Spiritus S. qui in Apoſtolos & Eccleſiā deſcendit ſpecie ignis in Pentecoſte,quémque iam ante promiſerat Chriſtus dicens : *Ignem veni mittere in terram , & quid volo niſi vt accendatur* Lucæ 12.49. Huius rei ſymbolo idem Spiritus S. per angelum deduxit Hebræos ex Ægypto,& deſerto ad terram promiſſam in ſpecie columnæ ignis & nubis,quæ caſtra præibat eratque A dux itineris , & ſimul ea cingebat & tutabatur ab hoſtibus,de qua Sapien. 10. 17. *Fuit illis in velamento diei , & in luce ſtellarum per noctem.* Hoc igne charitatis ardens & cinctus S. Laurentius riſit Valerianum,eiúſque ignes & craticulas.

Anagog. eſt ignis purgatorij.

Anagog. Ieruſalem & paradiſus cœleſtis cinctus eſt igne purgatorij, per quem omnes in cœlum quaſi tranſire debent,vt eo probentur numquid impuri habeant ; & ſi quid habeant,expurgentur,iuxta illud 1. Corinth. 3. 13. *Vniuſcuiuſque opus quale ſit ignis probabit , &c. ſi cuius opus arſerit,detrimentum patietur:ipſe autem ſaluus erit, ſic tamen quaſi per ignem.* Ad hæc Orig. S. Baſil, Lactant.S.Ambroſ.& Ruper.ex hoc loco & ſimilibus opinati ſunt,ante cœlum in æthere eſſe ma- B ximos ignes,per quos tranſire & expiari debeant omnes in cœlum euntes,etiam S. Petrus & Paulus ; de qua ſententia quid cenſendum ſit dixi 1. Corinth.3.12. Denique Chriſtus iudex.& ſancti in die iudicij cingentur igne cōflagrationis mundi , qui deinde impios & damnatos conuoluet in tartara,de quo Pſalm.49. 2. *Ignis in conſpectu eius exardeſcet,& in circuitu eius tempeſtas valida.*

Et in gloria ero in medio eius.] Hebr. לְכָבוֹד *lecabod*,id eſt,ad gloriam. Septuag. *in gloriam* , pro gloria , loco gloriæ. Chald. *Glorioſe maieſtatem meam in medio eius reponam.* Iam gloria hæc dupliciter accipi poteſt.Primò paſſiuè,q.d. In gloria ero,id eſt , glorificabor & colar in Ieruſalem per C latriæ cultum. ita S.Hieron.Lyran.& Dionyſ.Secundò & meliùs actiuè , q.d. Glorificabo Ieruſalem,gloriam ei afferam.ita Cyril. Theod.Haymo, Vatabl.Ribera,Sanchez & alij. Deus enim habitans in Ieruſalem per ſui cultum, legem,oracula, miracula , tutelam & protectionem, eam reddebat celebrem & glorioſam apud omnes gentes, teſte Ioſepho lib. 12. Antiq. cap. 26. Deus ergo erat gloria Ieruſalem , iuxta illud Ierem. 2.11. *Populus verò meus mutauit gloriā ſuam,* id eſt,Deum ſuum glorioſum,*in idolum.* Hinc illud Pſalm.86. 9. *Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas Dei.* Et Pſal.47. 1. *Magnus Dominus & laudabilis nimis in ciuitate Dei noſtri,in monte ſancto eius. Fundatur exultatio-* D *ne vniuerſæ terræ mons Sion,latera Aquilonis,ciuitas regis magni.* ita Theodor.

Arca fœderis vocatur gloria.

Secundò aliqui,vt à Caſtro, per gloriam Ieroſolymæ accipiunt arcam fœderis: ob eam enim captam à Philiſthæis nurus Heli grauida , & præ dolore excutiens fœtum ac pariens, vocauit puerum *Ichabod*,dicens:*Tranſlata eſt gloria de Iſraël, quia capta eſt arca Dei.* 1. Reg. 4. 21. vt ſenſus ſit: Ego Deus Ieroſolymæ ero murus igneus forinſecus,intrinſecus verò & in medio eius ero ei pro arca. Sicut enim ad Arcam omnes accurrebant, Deum ſuper eā in propitiatorio reſidentem adoraturi & inuocaturi;indéque Deus vrbem guber- E nabat:ita promittit hic ſe pro arca(quam ante captiuitatem ex Ieruſalem extulerat & abſconderat Ieremias , vt dicitur 2. Machab. 2.5.) & pro anima in medio Ieruſalem futurum , vt omnes ciues & incolas inde animet,foueat,gubernet & regat. Porrò Deus tum aliàs fuit gloria Ieruſalem , tum maximè quandò aſſumpta carne in ea viſibiliter apparuit,docuit,miracula fecit,& Eccleſiam ſuam inſtituit. ita Vatabl. Quocirca allegoricè , & potiùs tropologicè , Deus per Chriſtum eſt gloria Eccleſiæ. Quanta enim eius eſt gloria,quod caput eius ſit Chriſtus,id eſt, verbum incarnatum,Deus homo?quanta eius gloria eſt,Chriſti cœleſtis vita, doctrina, Euangelium,ſacramenta, gratia, quam

Digitized by Google

in ſingulos fideles quaſi membra ſua iugiter influit, qua eos ad beatitudinem & gloriam æternam deducit? Hanc Eccleſiæ gloriam ſub typo Ieruſalem graphicè depingit Iſaias cap. 60. 1. *Surge*, ait, *illuminare Ieruſalem, quia venit lumen tuum, & gloria Domini ſuper te orta eſt. Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos: ſuper te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in ſplendore ortus tui. Leua in circuitu oculos tuos & vide: omnes iſti congregati ſunt, venerunt tibi*, &c. Ita de Eccleſia hunc locum exponunt S. Hieron. Haymo, Alber. & Remig.

Verſ. 6.] O, ô fugite de terra Aquilonis, dicit Dominus: quoniam in quatuor ventos cæli diſperſi vos, dicit Dominus.

Verſ. 7.] O Sion, fuge quæ habitas apud filiam Babylonis.

Verſ. 8.] Quia hæc dicit Dominus exercituum: Poſt gloriam miſit me ad gentes, quæ ſpoliauerunt vos: qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei.

Verſ. 9.] Quia ecce ego leuo manum meam ſuper eos, & erunt prædæ his, qui ſeruiebãt ſibi: & cognoſcetis quia Dominus exercituum miſit me.

Verſ. 10.] Lauda, & lætare filia Sion: quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait Dominus.

Verſ. 11.] Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illa: & erunt mihi in populum, & habitabo in medio tui: & ſcies quia Dominus exercituum miſit me ad te.

Verſ. 12.] Et poſſidebit Dominus Iudam partem ſuam in terra ſanctificata: & eliget adhuc Ieruſalem.

Verſ. 13.] Sileat omnis caro à facie Domini: quia conſurrexit de habitaculo ſancto ſuo.

VERS. 6. *O, ô fugite de terra Aquilonis.*] Hebr. הוי הוי *hoi hoi*, id eſt, *heus heus*, quod eſt aduerbium hortandi, & incitandi ad celerem & contentam fugam, ideóque geminatur, imò triplicatur à Propheta, vt ingentis cladis ingentem pauorem incutiat, ac ingentes ſtimulos ad eam fugiendum Iudæis addat. q. d. O Iudæi, qui eſtis filij Ieruſalem & Sionis, fugite de Babylone, quæ vobis eſt Aquilonaris, in quam quaſi in carcerem per ſeptuaginta annos detruſi fuiſtis, indéque vlterius in Aſſyriam, Mediam, Perſidem, adeóque in quatuor mundi plagas diſperſi eſtis: fugite, inquam, ad patriam veſtram, redite in Ieruſalem ciuitatem Dei, quaſi in aſylum. Multi enim Iudæi in Babylone fixerant ſedem, quaſi ibi perpetuò manſuri, ibique habebant ſuas familias, merces & opes, iuxta conſilium Ieremiæ c. 29. 5. vti conſtat de Ioakim marito Suſannæ Daniel. 13. 4. Vnde difficulter, nec non niſi cum iactura rerum ſuarum

A ſe cum ſuis transferre poterãt in Ieruſalem, præſertim quia metuebãt ne rurſum Samaritæ, aliæque gentes Ieruſalem expilarent, vti ante ſeptuaginta annos fecerant Chaldæi. Hoſce ergo excitat & animat ad fugam & reditum, promittens opem & protectionem Dei affore Ieroſolymæ, ne qui hoſtes eam inuadere audeant. ita S. Hieron. Theodor. Remig. & Hugo.

Porrò Propheta tam feriò & ſtudioſè hortatur Iudæos vt fugiant è Babylone; tum ne Babylonios mores & ſuperſtitiones induant tam ipſi, quàm filij eorum; ſed vt redeuntes in Ieruſalem, ibi Deum piè & ſanctè colant: tum propriè quia inſtabat nouum excidium Babyloni, ne illud eos inuoluat. Babylon enim capta à Cyro, eo cæſo, & Cur fugiẽdum è Babylone?
B ſtirpe eius regia in Cambyſe filio extincta, cœpit ceruices attollere, ac ad priſtinum regnum & monarchiam aſpirare: vnde iugum Perſarum excuſſit. Quocirca Darius Hyſtaſpis iterum eam obſedit, tandémque expugnauit; idque anno regni eius quarto, id eſt, biennio poſt hoc Zachariæ de eo oraculum (hoc enim editum eſt anno 2. Darij, vt patet c. 1. 1.) factum eſſe cenſet noſter Gordonus in Chronol. Quia illa mox à Dario erat vaſtanda.

Rem geſtã narrat Iuſtinus in fine li. 1. Herodotus in fine li. 3. & ex iis Torniell. anno mundi 3532. Babylonij, inquit Herodot. rebellantes Dario, ab eo obſeſſi riſerunt eum, quòd omni re ad reſi-
C ſtendum inſtructi eſſent, dictitantes tunc eum expugnaturum Babylonem, cum mula pareret. Fruſtra ergo vrbem, omni licèt arte viſque adhibita, oppugnauit Darius per viginti menſes, quibus exactis mula Zopyri Principis Darij peperit. Hoc omen accepit Zopyrus, quaſi iam adeſſet tempus capiendæ Babylonis. Itaque præſcindens ſibi nares auréſque, & horrendè ſe vulnerans & mutilans profugit ad Babylonios, fingens ſe tam indignè tractatum à Dario, quòd ei ſuaſiſſet ſolutionem obſidionis; quocirca ſe eis Darij ſecreta proditurum, ac in præliis contra eum ducem futurum. Crediderunt ei Babylonij: quare creatus ab eis belli dux, acceptíſque vrbis clauibus,
D milites Darij clanculum in vrbem admiſit, itaque vrbem Dario tradidit, qui muros eius portáſque omnes demolitus eſt, quorum neutrum Cyrus fecerat; Babyloniorum quoque procerum tria millia patibulis affixit. De Zopyro verò hoc Darij fuit elogium: *Mallem Zopyrum non eſſe mutilum, quàm viginti Babylones per hanc eius calamitatem mihi acquiri. Vnus Zopyrus mihi pluris eſt, quàm viginti Babylones.* Simili modo Ieremias inſtante excidio Babylonis per Cyrum, monet Iudæos vt ex ea profugiant c. 51. 6. *Fugite*, ait, *de medio Babylonis, & ſaluet vnuſquiſque animam ſuam: nolite tacere ſuper iniquitate eius, quoniam tempus vltionis eſt à Domino; viciſſitudinem ipſe retribuet ei.* Sic Tobias imminente excidio Niniues, monet filium vt ex ea ſe ſubducat, c. 14. 12.
E *Dirigite*, ait, *greſſus veſtros, vt exeatis hinc: video enim quia iniquitas eius finem dabit ei.*

Tropol. Babylon, id eſt, confuſio, ſcilicet vitiorum, errorum & ærumnarum, eſt mundus. q. d. Fugite de mundo, déque poteſtate diaboli ad Ieruſalem, id eſt, ad Eccleſiam, quæ eſt mater & doctrix veritatis, ſanctitatis & felicitatis. ita Lyran. & Vatab. Rurſum, fugite ad ſtatum religionis, ad clauſtra monaſtica quaſi ad aſylum. Audi S. Bernard. ſerm. 30. de Conuerſione ad Clericos: *Quidni periclitetur caſtitas in deliciis, humilitas in diuitiis, pietas in negotiis, veritas in multiloquio, charitas* Tropol. fugiendum è Babylone, id eſt, è mundo.

Digitized by Google

A *charitas in hoc ſæculo nequam? Fugite de medio Babylonis, fugite & ſaluate animas veſtras. Conuolate ad vrbes refugij, vbi poſſitis & de præteritis agere pœnitentiam, & in præſenti obtinere gratiam, & futuram gloriam fiducialiter præſtolari.* Idem Epiſt. 103. *Væ*, ait, *væ, vapor eſt ad modicum parens, quod æternæ felicitatis aditum intercludit. Quouſque tu tanta gloria præfers fœnum, quod hodie eſt & cras in clibanum mittitur? carnem dico, & eius gloriam. Siquidem omnis caro fœnum, & omnis gloria eius tanquam flos fœni. Si ſapis, ſi habes cor, ſi tecum eſt lumen oculorum tuorum, deſine iam ea ſequi, quæ & aſſequi miſerum eſt. An non ea ſatius cum honore ſpernis, quàm cum dolore perdis? Annon prudentius ea Chriſti cedis amori, quàm morti? Eſt in inſidiis prædo, cuius manibus nec te, nec tua poteris ſubducere. Non poterit præuideri, quia tanquam fur in nocte, ita veniet. Nihil intuliſti in mundum, haud dubium quia nec quicquam auferes. Dormies ſomnium tuum, & nihil inuenies in manibus tuis.* Luget, & meritò luget S. Auguſt. lib. 2. Confeſſ. c. 3. adoleſcentiam ſuam in plateis illis Babyloniæ tranſactam, quoniam cum coætaneos ſuos audiebat iactantes flagitia ſua, & tanto magis gloriantes, quanto magis turpes eſſent; ipſe etiam ſtimulabatur non modò ad eadem facienda, ſed etiam ad fingenda quæ non fecerat, ne videretur abiectior quo erat innocentior, & ne vilior haberetur quo erat caſtior. Nimis enim contagioſam rem eſſe malos ſodales, cum dicitur: *Eamus, faciamus, & pudet non eſſe impudentem.* O ſi in altam ſpeculam cum S. Cypriano lib. 2. Epiſt. 2. conſcendere liceret, indéque proſpicere Babylonem, id eſt, mundum, putà mundanorum varia ſtudia, curas, negotia, ſermones, curſitationes, labores, nundinationes, angores, tædia, ſcelera, ærumnas, clades & ſtrages; ſanè exclamaremus: O quantum eſt in rebus inane! O quantum miſeriarum pelagus eſt Babylon! O quàm dementes ſunt, qui in eo iactari & mergi eligunt! O ô miſeri cæcique mortales, fugite de medio Babylonis, fugite hoc malorum diluuium. Inſpice vel vnam vrbem, vel vnam domum, vel vnam familiam, quanta in ea videbis diſſidia, maledicta, blaſphemias, quantas obſcœnitates & turpitudines imaginum, librorum, verborum & operum, quantos labores à manè in veſperum, quantas ſollicitudines, quanta tædia, quot infortunia? Hunc videbis affligi febri, illum calculo, tertium aſthmate, quartum colica, quintum pleuritide, ſextum paupertate, &c. ſeptimum rapina, ſterilitate, naufragio, &c. Animas ſi introſpicias cernes multo magis ægras & miſerabiles, vt cum Oſee c. 4. exclames: *Non eſt veritas, & non eſt miſericordia, & non eſt ſcientia Dei in terra. Maledictum, & mendacium, & furtum, & adulterium inundauerunt, & ſanguis ſanguinem tetigit.* Proſpiciebat hæc S. Fulgentius, Ruſpenſis poſtea Epiſcopus, qui vt habet eius vita, cum ſenatoria familia eſſet ortus, ac doctrina, opibus, ſummo magiſtratu, clientelis, florenti ætate fortunatiſſimus haberetur, cœpit huius mundanę felicitatis breuitatem & inanitatem perpendere, eiúſque curas, onera & tædia gaudiis fallacibus permiſta experiri; cumque videret Religioſos hiſce carere, agereque vitam quietam, hilarem, amabilem & ſanctam, eos colere & frequentare inſtituit, ac tandem in hæc verba prorupit: *Cur obſecro ſine ſpe futurorum bonorum laboramus in hoc ſæculo? Quid nobis denique præſtare poterit mundus? Si gaudere deſideramus, licet melius ſit bene flere quàm malè gaudere, quanto melius tamen gaudent quorum in Deo tranquilla eſt conſcientia, qui nihil timent niſi peccatum, nihil agunt niſi ex Dei præſcripto? Non fatigantur publicis negotiis, non damna rei familiaris aut miſerabiliter flere, aut turpiter timere coguntur; nec cum ſua ipſi reliquerint, alienis inſidiantur. Viuunt inter ſe pacifici, ſobrij, mites, humiles atque concordes. Nulla ibi cogitatio libidinis, imò magna ſollicitudo & iugis cuſtodia caſtitatis. Imitemur tam laudabiles viros, arripiamus hanc bene viuendi conſtantiam. Abiiciamus priſtinos mores, & mutemus labores. Nitebamur prius inter amicos nobiles nobiliores apparere, nitamur modò inter ſeruos Dei pauperes effici pauperiores.* Hæc dixit, & mox opere præſtitit, mirante & B factum eius celebrâte vniuerſa Carthagine, multis etiam imitantibus, adeo vt eorum copia impleuerit cœnobia. Vide S. Ambroſ. lib. de fuga ſæculi.

Quoniam in quatuor ventos cœli diſperſi vos.] Primò, aliqui ſic exponunt, q. d. Fugite è Babylone in Iudæam, quia ibi dilatabo, & diſpergam vos ad quatuor plagas mundi. Dabo enim vobis Philiſthæam, quæ eſt ad Occidentem; Moabitidem, quæ eſt ad Orientem; Idumæam, quæ eſt ad Meridiem; Samariam, quæ eſt ad Aquilonem. Secundò, alij meliùs, q. d. Fugite è Babylone, quia ibi non vniti, ſed diſperſi eſtis in quatuor orbis plagas, per quas vagamini: redite ergo in Iudęam, C vt ibi in vnum populum & Rempub. priſtinam coaleſcatis. Tertiò Sanchez, q. d. Inuito vos, ô Iudæi duntaxat, qui in Babylone degitis: non enim loquor ad diſperſos in alias terras, quoniam hi diſperſi ſunt ad quatuor ventos, nec reuocati poſſunt. Vnde de facto hi ſoli redierunt qui in Babylone manſerant, non verò qui in alias oras diſperſi vagabantur.

O Sion fuge.] Sion, id eſt, Sionitæ, putà Iudæi oriundi ex Sion & Ieruſalem. Pro *fuge* hebr. eſt המלטי *himmaleti*, id eſt, proripe te, libera te, ſalua te. Chald. *euade*. Pagnin. *erue te*. Tigurina, *ſeruare*. Septuag. *In Sion* (fugiendo) *ſaluamini, qui habitatis filiam Babylonis.* Ecce hæc omnia ſignificant inſtans Babyloni excidium per Darium: ex eo enim vt ſe proripiant Iudæi, præmonet hic D Zacharias. Vers. 7.

Quæ habitas apud filiam Babylonis.] Quæ habitas in Babylone: filia enim Babylonis idem eſt quod filia Babylon, putà ipſa Babylon, pulchra & ſpecioſa inſtar filiæ.

Quia hæc dicit Dominus.] Sanchez hæc verba refert ad præcedentia, q. d. Fugite è Babylone, quia hoc iubet Dominus. Verùm cæteri Interpretes omnes referunt ad ſequentia: vnde & Hebræi, Græci & Latini codices hinc inchoant verſum octauum.

Poſt gloriam miſit me ad gentes.] q. d. Poſtquam per Eſdram, Nehemiam, Zorobabel, &c. glorioſè reſtaurauero Ieruſalem, ego angelus, pu- Vers. 8.
E tà Gabriel, mittor ad gentes, quæ vos, ô Iudæi, afflixerunt, & Chaldæos in vaſtatione Iudææ adiuuerunt, ac ex ea profugos ſpoliarunt, vt illas puniam vobiſque ſubiiciam, putà Idumæos, Philiſthiinos, Ammonitas, Moabitas, &c. Ita Chald. Hugo, Mariana & alij. Idem prædixit Abdias in fine ſuæ prophetiæ, & Sophonias cap. 1. & 2. ſunt enim hæc verba non Zachariæ, vt vult à Caſtro, quaſi is mittatur à Deo ad gentes, vt eis prædicat cladem; ſed angeli tertij, qui cœpit loqui Zachariæ verſ. 4. & huçuſque ſermonem protrahit. Hoc

Digitized by Google

enim exigit connexio textus, & τὸ *quia*. Arias per gentes accipit Perſas, quaſi angelus hic prædicat Perſarum excidium per Græcos & Alexandrum Magnum. Verùm Perſæ, vt Darius & Cyrus, non ſpoliarunt, ſed ditarunt Iudæos. Expoſitio iam dicta videtur literalis, cui tantùm obſtat id quod præceſſit: *Hæc dicit Dominus exercituum*, cui mox ſubdit: *Poſt gloriam miſit me ad gentes*; vbi pronomen *me* videtur referre eum qui præceſſit, ſcilicet Dominum exercituum. Verùm reſponderi poteſt eſſe hebraiſmum, quem latinè ſic emollias & exponas, q. d. Hæc dicit Dominus exercituum, quòd poſt gloriam Ieruſalem mittet me Gabrielem ad gentes, vt eas illi fortiter ſubiiciam. Demus ergo hoc velle corticem literæ, qui obiter victorias Iudæorum videtur hic perſtringere; ſed negari non debet, quin præcipuus ſenſus ſit de Chriſto, ad quem auolat Propheta, ideóque hac phraſi vtitur. Chriſtus ergo eſt Dominus exercituum, id eſt, Deus, quem poſt gloriam Pater miſit ad gentes. ita S. Hieron. Haymo, Remig. Theod. Lyra. Vatab. Clarius, Ribera & alij. Vnde Doctores orthodoxi contra Arrianos rectè ex hoc loco probant Filium Dei eſſe Deum verum, adeóque myſterium S. Trinitatis. Alius enim hic à Zacharia aſſeritur Dominus exercituum miſſus, ſcilicet Filius; alius mittens, ſcilicet Pater. Hinc & verſ. 10. Dominus miſſus ad Sionem ait: *Habitabo in medio tui*, vbi Chald. clarè vertit: *Ponam diuinitatem in medio tui.* Iam S. Hieron. gloriam intelligit eam, qua Dei filius eminebat in cœlo, poſt gloriam, inquit, diuinæ maieſtatis, q. d. Vide dignationem Dei noſtri: ecce verbum Dei poſt gloriam, quam ex æternitate habuit in diuina natura, dignatum eſt aſſumere ſaccum mortalitatis noſtræ, vt in eo poſſet mitti ad gentes, eáſque morte ſua redimere. Solent enim ignominiæ poſt gloriam, labores poſt quietem, dolores poſt felicitatem eſſe acerbiores. vide Ruper.

Euſeb. verò lib. 6. demonſtr. cap. 16. Emmanuel & alij accipiunt gloriam humanitatis Chriſti. q. d. Poſtquam ego Chriſtus homo gloriam meam oſtendi tot tantíſque miraculis à me patratis; item tot apparitionibus, quibus me oſtendi poſt reſurrectionem à morte rediuiuum; denique poſt aſcenſionem miſit me Pater ad gentes, vt per prædicationem Apoſtolorum colligerem fideles, præſertim eos qui futuri & permanſuri ſunt ſancti, ideóque eligendi ad vitam æternam. Hæc eſt enim propriè Chriſti gloria, de qua Ioan. 7. 39. *Nondum erat ſpiritus datus, quia Ieſus nondum erat glorificatus.* Vbi nota canonem S. Auguſtini lib. 3. doctr. Chriſt. 31. *Quæ in ſcriptura dicuntur de capite*, id eſt, Chriſto, *intellige de eius corpore*, id eſt, Eccleſia, putà Apoſtolis & fidelibus; ac vice verſa. Sic Chriſtus hic dicitur miſſus ad gentes, non in ſe, ſed in ſuis Apoſtolis, quos ad gentes deſtinauit. Chriſtus enim in ſuis Apoſtolis quaſi equis perambulauit totum orbem, iuxta illud Pſal. 67. 5. *Iter facite ei qui aſcendit ſuper occaſum*, (putà ad occidentales orbis plagas) *Dominus nomen illi.* Tertiò, alij accipiunt gloriam de qua dixit verſ. 5. *In gloria ero in medio eius.* q. d. Poſt gloriam, quam Deus ſua præſentia vobis, ô Iudæi, exhibebit in noua Ieruſalem & templo, mittet ipſe me Gabrielem ad gentes, vt eas vobis ſubigat, quæ erit noua veſtra gloria; & multo maiori gloria veſtra mittet mei antitypum Chriſtum, qui eſt virtus & fortitudo Patris, vt Eccleſiæ ſuæ, quã ipſe in vobis inchoabit & fundabit, gentes antea vobis inimicas ſubigat, itáque ex Iudæis & gentibus faciat vnum ouile, cuius ipſe ſit paſtor. q. d. Poſt gloriam Ieruſalem & Iudæorum, ſuccedet per Chriſtum gloria Eccleſiæ & gentium Chriſtianarum. Hæc tertia gloria magis genuina & literæ innexa videtur: reſpicit enim ad gloriam quæ præceſſit, quamque promiſit verſ. 5. ita Albertus, Hugo, Arias & Sanchez; quin & Chald. ſic enim vertit: *Poſt gloriam quam vobis adducturum ſe dixit* (verſ. 5.) *miſit me ad populos qui vos diripiunt.* Perperam R. Dauid vertit: *Poſtea* (id eſt, poſt omnes has prophetias) *in gloriam miſit me ad gentes.* q. d. Poſtquam ego Zacharias vaticinatus ſum Iudæis, Deus amplioris gloriæ cauſa miſit me ad vaticinandum gentibus, Heb. enim eſt אחר כבוד *acar cabod*, id eſt, *poſt gloriam miſit me ad gentes.*

Qui enim tetigerit vos, tangit pupillã oculi mei.] Hebr. Chald. Septuag. & S. Hieron. in Commen. habent *oculi eius*, vel *oculi ſui*; vt loquatur de Deo in tertia perſona, ac reſpiciat ad id quod de eo dixit: *Miſit me ad gentes.* Huic enim rectè reſpondet in eadem perſona: *qui vos tetigerit, tanget pupillam oculi eius*, putà Dei. Noſter verò interpres eodem ſenſu reddidit in prima perſona, *oculi mei:* quia accepit hæc de Deo loquente de ſe in prima perſona, ac præſertim quia reſpicit ad ſenſum præcipuum, qui eſt de Chriſto. q. d. Hæc dicit Dominus, putà filius Dei: poſt gloriam Iudæorum, ſcilicet poſt Eccleſiam quam ex Iudæis collegi, miſit me Pater ad gentes, vt illi gentes ſubiiciam & aggregem: vos enim, ô fideles mei primitiui & quaſi primogeniti, ita amo, tutor & cuſtodio, vt gentes olim hoſtiles vobis ſim ſubditurus; aut ſi rebelles maneant, perditurus. Qui enim vos tãgit, tangit pupillam oculi mei. Nihil enim delicatius, charius, pretioſius pupilla, ac proinde nihil maiori cura cuſtoditur: læſa enim pupilla, læditur & excæcatur oculus, qui eſt lumen vitæ, ac dux omnis viæ & actionis hominis, vt homo excæcatus miſerrimam in tenebris agat vitam, ſitque inſtar mortui. Vnde pupilla hebr. vocatur בת *bath*, id eſt, filia, eo quod pretioſa, chara, curæ & cordi ſit, ac cuſtodiatur quaſi filia vnica, quódque oculi ſit quaſi filia. Quocirca in pupilla eſt effigies humana, putà filiæ, vel filij. Hinc Hebræi eãdem alia voce vocant אישון *iſcon*, id eſt, virunculum; quia is in pupilla apparet. Alludit ad Deuter. 32. 10. *Cuſtodiuit quaſi pupillam oculi ſui.* ita S. Hieron. Theodor. Haymo, Lyra. & alij. Aliter S. Cyril. & Vatab. q. d. Qui tangit vos, tangit pupillam oculi ſui, id eſt, ſeipſum grauiſſimè lædit: quia ſibi accerſit acerrimam Dei vindicis veſtri iram & vindictam.

Quia ecce ego leuo manum meam ſuper eos.] Putà ſuper gentes finitimas & hoſtiles, vt eas feriam, vobiſque prædæ dem & ſubiiciam. Ita ſubiecit eis Ammonitas, Moabitas, Philiſthæos, Samaritas, Idumæos tum aliàs, tum per Iudam & Machabæos. Hoc enim mox viſuri erant Iudæi audientes hæc oracula Zachariæ, indéque ex reali eorum euentu cognituri ipſum eſſe verũ Prophetam, & hæc accepiſſe è Deo, vti ipſe aſſeuerat. ita Alber. Hugo, Lyrán. & Arias. Vers. 9.

Myſticè, hæc veriora ſunt in Chriſto, qui Apoſtolis è Iudæa ortis ſubiecit omnes gentes. Vbi nota conuerſionem gentium vocari prædationem & ſpolium, quia eas Apoſtoli prædati ſunt diabolo, carni & mundo, quibus ſponte ſe ſubiecerant

Digitized by Google

rant & volentes ſeruiebant,ac ſubiecerunt Chriſto. Hinc Iſaias cap.8.3. prædicit nomen Chriſti fore, *Accelera ſpolia detrahere, feſtina prædari.* Et cap.9.3. de Apoſtolis orbem conuerſuris ait: *Lætabuntur coram te ſicut qui lætantur in meſſe, ſicut exultant victores capta præda quando diuidunt ſpolia.*

Nota τὸ *leuo manum*, ſcilicet quaſi ſignifer, imò Dux & Imperator,priſco more, eleuata manu ſignum prælij attollo, & exercitum in hoſtes duco. Sic dicitur pſalm.73.3. *Leua manus tuas in ſuperbias eorum in finem.* q.d.Tolle ſignũ tuum, immitte exercitum in hoſtes tuos, illos bello perſequere, donec omnes ad vnum conficias & concidas. Nam vt ſequitur:*gloriati ſunt qui oderunt,te poſuerunt ſigna ſua,ſigna,* &c.& Iſaiæ c. 9. 11. *Et eleuabit Dominus hoſtes Raſin ſuper eum.* Et pſal. 105.26. *Eleuauit manum ſuam ſuper eos, vt proſterneret eos in deſerto.* Rurſum Iſaiæ c.49.22. *Leuabo ad gẽtes manum meam, & ad populos exaltabo ſignum meum.* Porrò ſignum & vexillũ Chriſti eſt crux. Quare cum tolli crucem, & cruẽtum in ea Chriſtum,aſpexeris,animos prœliandi acue, certámque victoriæ ſpem per Chriſtum concipe.

VERS. 10. *Lauda.*] Excitat Synagogam Babylone redeuntem in Ieruſalem,ad gratiarum actionem & iubilum, quòd ſenſura ſit Dei in ſe habitantis præſentiam, opem & gloriã, adeo vt gentes idipſum viſuræ & confeſſuræ ſint, ideóque ſuas oblationes & dona oblaturæ Deo in eius templo; quin & non pauci conuertendi ſint ad Iudaiſmum & futuri proſelyti,iuxta illud pſalm.67.30. *A templo tuo in Ieruſalem tibi offerent reges munera.* ita Seleucus rex Aſiæ aliíque Principes ingentia dona ei miſerunt,vt patet 2.Machab.3.v.2. & 3. ita Remig.Haymo & Dionyſ.

Myſticè,multo magis excitat Iudæos, omnéſque primos fideles tempore Chriſti, vt iubilent Deóque gratias agant,eo quòd videant Meſſiam, id eſt, Deum corporatum viſibiliter in medio ſui verſantem, ibique fundantem Eccleſiam, ad quam mox per Apoſtolos aggregabit omnes gentes.ita S.Hieron.Theod.Remig.Lyra.Vatab.Arias & alij.

VERS. 12. *Et poſſidebit Dominus Iudam partem ſuam in terra ſanctificata.*] Ad literam q. d. Cum Deus tribum Iuda (ſub qua accipe quoque tribũ Beniamin, vtpote quæ cum Iuda in vnam Remp. & Eccleſiam coaluerat) reducet è Babylone, tunc eam quaſi partem, id eſt, portionem ſuam hæreditariam collocabit rurſum in terra ſancta, putà in Iudæa,quæ ſancta eſt, tum ob templum ſanctúmque Dei in eo cultum; tum quià in ea vixerunt S.Patriarchæ & Prophetæ, vt ibi rurſum ſit eius peculium & poſſeſſio, vti fuit tempore Moſis,dicentis Deuter.32.9. *Pars autem Domini populus eius:Iacob funiculus hæreditatis eius.*

Myſticè,Chriſtus partem ſuam,id eſt, Apoſtolos alióſque primos fideles, ex quibus conflauit Eccleſiam ſuam, ſelegit & poſſedit in terra ſancta,putà Iudæa; illam enim ipſe magis quàm omnes Patriarchæ & Prophetę,ſua natiuitate & conuerſatione ſanctificauit & conſecrauit.ita S. Hier. Cyril.& alij iam citati.

VERS. 13. *Sileat.*] Eſt epiphonema.Propheta enim admirans hanc Dei in populum ſuum beneficentiam,

A tum literalem ſub Nehemia & Machabæis, tum potiùs myſticam & ſpiritualem ſub Chriſto, erumpit in profundam reuerentiam & doxologiam Dei, ac proclamat vt omnes eam cum tremore,reuerentia,humilitate & gratitudine agnoſcant,ſuſpiciant,reuereantur,colant & celebrent: *Quia*, inquit, *conſurrexit de habitaculo ſancto ſuo.* Septuag. *Quia ſurrexit de nubibus ſanctis ſuis.* Poëticè loquitur,q.d.Deus *conſurrexit*,hebr.נעור *neor*, id eſt,excitatus eſt quaſi à ſomno,q.d.Deus viſus eſt dormire,cùm nos neglexit & dimiſit in captiuitate per ſeptuaginta annos; rurſum cùm dimiſit mundum in poteſtate diaboli per quatuor annorum millia:at iam videns immanes eius ſtrages

B velut ſomnum excutiens, aſſumit ſuum robur & fortitudinem,ac exurgit ad vltionẽ, vt populum ſuum liberet, & cum eo habitet. Ac præſertim allegoricè ſomnum excutiet & conſurget, quando Chriſtus è nubibus, imò è cœlo vindex robuſtus deſcendet in Iudæam, cum in ea incarnabitur, vt cum Iudæis quibus promiſſus eſt habitet,eóſque à tyrannide diaboli, peccati & mortis vindicet & ſaluet. ita S. Cyril. Theod. & alij. Hinc olim cum ſacerdos procedebat ad altare ſacrificaturus, præibat diaconus proclamans: *Sileat omnis humana & mortalis caro, ſtétque cum metu ac tremore,* vti habetur in liturgia S. Iacobi ſub initium. Vide dicta Habacuc 2.v.20.

C Tropol. Arias:Sileat, ait,omnis caro, quæ fons eſt & ſcaturigo omnium malarum cogitationum & cupiditatum, eiúſque furentis ſtimulus quieſcat,& compeſcatur à vi & efficacia gratiæ Chriſti, quæ vniuerſum vitiorum fontem exhaurit. Tropol.

Anag. Sileat omnis caro à facie Chriſti venientis ad iudicium,quia conſurrexit de cœlo,deſcenditque in vallem Ioſaphat, vt ibi iudicet viuos & mortuos, qui vnquam extiterunt, extant vel extabunt in mundo.ita S.Hieron.Haymo,Lyran. & Vatab. Tãta enim erit tunc Chriſti maieſtas, tanta eius ira in impios, vt ipſi vultum eius ferre non ſuſtineant,ſed clament montibus & petris: Anagog.

D *Cadite ſuper nos, & abſcondite nos à facie ſedentis ſuper thronum, & ab ira Agni.* Apoc.6.17. Tunc verum erit illud paradoxum: *Veniet tempus, quo damnati nolent egredi ex inferno, & beati volent egredi è cœlo,* nimirum hoc tempus eſt dies iudicij. In illo enim damnati optabunt manere in inferno,ne cogantur venire ad iudicium;partim ne ſubeant probrum publicum damnationis coram toto mundo in valle Ioſaphat; partim ne videant vultum iratum & fulgureum Chriſti iudicis;partim ne cogantur aſſumere corpora, in iiſque torqueri, cum iam ſola eorum anima torqueatur. Beati verò in die iudicij optabunt egredi cœlo, tum vt ſententiam feliciſſimam audiant: *Venite*

In die iudicij beati optabunt egredi cœlo, damnati nolẽt egredi inferno.

E *benedicti Patris mei, poſſidete regnum vobis paratum à conſtitutione mundi*; tum vt eorum innocentia, virtus & gloria toti mundo, cui olim deſpecta fuit,innoteſcat, tum vt corpus ſuum aſſumant, in eóque glorificentur, ac cum eo triumphantes Chriſtum glorioſè in cœlum conſcendentem comitentur, eiúſque viſu fruantur in æternum. Gloria enim corporis erit quaſi altera ſtola & corona beatitudinis, quam proinde animæ beatæ ardenter appetunt, vti patet Apocal.6. verſ.10.& 11.

Digitized by Google

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS.

Angelus Ieſum filium Ioſedec iubet exui veſtibus ſordidis captiuitatis, æquè ac peccati, induíque nouis, & cidari, vt ſignificet ſe ei peccata remittere, & pontificatum reddere, vt templum cultúmque Dei reſtauret. Inſuper verſ.8. eidem promittit Orientem, id eſt, Chriſtum, qui in templo ab eo inſtaurando ſit verſaturus, ibique collecturus Eccleſiam, cuius ipſe futurus ſit Pontifex: Ipſum enim fore Eccleſiæ lapidem angularem ſeptem oculis inſignitum, ac clauorum vulnerúmque ſculpturis cælatum, qui auferet iniquitatem terræ, & pacem toti orbi felicitatémque conciliabit.

Verſ. 1.] Et oſtendit mihi Dominus Ieſum ſacerdotem magnum ſtantem coram angelo Domini: & ſatan ſtabat à dextris eius vt aduerſaretur ei.

Verſ. 2.] Et dixit Dominus ad ſatan: Increpet Dominus in te ſatan; & increpet Dominus in te, qui elegit Ieruſalem, numquid non iſte torris eſt erutus de igne?

Verſ. 3.] Et Ieſus erat indutus veſtibus ſordidis: & ſtabat ante faciem angeli.

Verſ. 4.] Qui reſpondit, & ait ad eos, qui ſtabant coram ſe, dicens: Auferte veſtimenta ſordida ab eo. Et dixit ad eum: Ecce abſtuli à te iniquitatem tuam, & indui te mutatoriis.

Verſ. 5.] Et dixit: Ponite cidarim mundam ſuper caput eius. Et poſuerunt cidarim mundam ſuper caput eius, & induerunt eum veſtibus, & angelus Domini ſtabat.

Verſ. 6.] Et conteſtabatur angelus Domini Ieſum, dicens:

Verſ. 7.] Hæc dicit Dominus exercituum: Si in viis meis ambulaueris, & cuſtodiam meam cuſtodieris: tu quoque iudicabis domum meã, & cuſtodies atria mea, & dabo tibi ambulantes de his, qui nunc hîc aſſiſtunt.

Vers. 1. E*T oſtendit mihi Dominus.*] Vox *Dominus* non eſt in Hebræo, nec Chaldæo, ſed ſubintelligitur. Vnde eam exprimunt Septuag. & noſter. Porrò Dominus per angelum more ſuo hæc reuelauit, & pinxit in phantaſia Zachariæ: an eadem nocte qua præcedentia cap. 1. & 2. reuelauit, idipſum fecerit, vt volunt Ruper. & Hugo; an alia, incertum eſt. Prophetæ enim ſæpe non diſtinguunt tempora, nec ea certa ſuis propheriis conſignant; cum conſtet pleraſque per interualla variis diebus, menſibus, quin & annis ipſis reuelatas fuiſſe à Deo, vel immediatè, vt cum Deus loquebatur in mente eorum; vel per angelum, vt cum per eum in phãtaſia Prophetæ ſua ſymbola, putà viſa, vel verba formabat, & pingebat.

A

Ieſum.] Filium Ioſedec, qui eo tempore viuebat, iámque Babylone redierat in Ieruſalem, ibique erat ſummus Pontifex. Vnde verſ.8. eidem promittens Chriſtum dicit: *Audi Ieſu ſacerdos magne*, &c. ita S.Hieron. Theodor. Cyril. Remig. Alber. Hugo, Lyra. hic, ac S.Auguſt. lib. 12. contra Fauſtum c.36. & Euſeb. lib. 4. demonſtr. c. vltimo. Negat idipſum Arias, ſecutus Abenezram & R.Salomonem, quia, inquiunt, Ieſus filius Ioſedec iam erat mortuus, eo quòd Aggæi 2. v.12. & 22. eius non fiat mentio, vti facta eſt verſ.3.

B

Ieſus ergo ſumitur hic pro poſteris, putà pro Machabæis, quorum bella contra Antiochum prædicit hic Zacharias. ita ipſi. Verùm errãt: nam vixiſſe tunc Ieſum hunc, patet ex cap. 6. Zachariæ verſ.11. vbi dicitur: *Sumes aurum, & facies coronas, & pones in capite Ieſu filij Ioſedec*, &c. Et Eccleſ.49. 13. vbi dicitur quod Ieſus hic cum Zorobabel ædificarint & exaltarint templum: templi autem fabrica abſoluta & dedicata eſt anno ſexto Darij, vt patet 1. Eſdræ 6.15. imò Ioſephus lib. 11. c.5. tradit Ieſum huuc vixiſſe vſque ad initium regni Xerxis, qui patri Dario ſucceſſit: tunc enim in pontificatu ſucceſſiſſe ei filium Ioachim.

Alleg. Ieſus Ioſedec eſt Ieſus Chriſtus.

C

Allegor. Ieſus filius Ioſedec Pontifex legis veteris, repræſentauit Ieſum Chriſtum Pontificem noui teſtamenti, tam nomine, quàm dignitate & officio. ita auctores iam citati; inſuper Tertul. contra Iudæos ſub finem, Origen. homil. 9. in Leuit. Lactant. lib. 4. cap. 14. S.Ambr. lib. 3. de fide c.4. S.Chryſoſt. hom. 5. ex variis in S.Matthæum, S.Gregor. lib. 20. Moral. c.20. qui videntur aſſerere, hic ſenſu literali agi de Ieſu Chriſto, ideóque non addi τὸ *filius Ioſedec*, quod alibi Ieſu veteri additur. Verùm hi patres excuſandi ſunt, quòd more ſuo non diſtinguant ſenſum literalem ab allegorico, ac tantùm dicere velint, præcipuum ſenſum ex mente & intentione Spiritus

D

S. eſſe de Ieſu Chriſto, ideóque ad hoc innuendum taceri τὸ *filius Ioſedec*. Iam conſtat apud omnes, quod licèt literalis ſenſus de Ieſu filio Ioſedec ſit primus, tamen allegoricus de Ieſu Chriſto ſit illo potior, ideóque præcipuus. Porrò Hieron. Sauanarola explicans hæc Zachariæ verba anno Domini 1495. ſedente Alexandro VI. Pontif. cui infenſus erat, per Ieſum accepit Pontificem angelicum, quem breui Romam viſuram vaticinabatur, qui vita & moribus angelus potiùs videretur quàm homo, ac totam Eccleſiam reforma-

Digitized by Google

formaret, nouóſque ritus, imò nouum Euangelium induceret. Verùm iam pluſquam centum elapſi ſunt anni ab hac eius prophetia, & necdum angelus ille comparuit. Vide Ambroſ. Catharinum contra prophetias Sauanarolæ, & canonem 33. in proœmio.

Stantem coram angelo Domini.] Hic angelus fuit S. Michaël, vtpote tutor Synagogæ, qui pro eius capite, putà Ieſu Pontifice contra Satanam decertat. Vnde coram eo Ieſus Pontifex quaſi reus conſiſtit, accuſante eum Satana. Eſt enim hic ſpecies tribunalis & iudicij, in quo Iudex eſt Deus, accuſator Satanas, reus Ieſus, aduocatus Michaël: ſed Deus ſuas partes delegat Michaëli; vt ipſe eius loco ſit Iudex. Vnde coram Michaële quaſi Iudice reus hic cōſiſtit Ieſus. Sicut enim Deus, ſic & angeli eius, vtpote æquiſſimi, poſſunt eſſe ſimul aduocati & iudices. ita S. Hieron. Remig. Hugo, & Lyra. *Debuit*, inquit, *prælatus totius populi angelus, eiuſdem populi prælato homini* (putà Pontifici Ieſu) *præſto adeſſe.*

Et Satan.] Satan hebr. idem eſt quod aduerſarius: hinc tribuitur dæmoni, qui ſummè & vbique fidelibus aduerſatur, iuxta illud S. Petri Epiſt. 1. c. 5. verſ. 8. *Aduerſarius veſter diabolus tanquam leo rugiens circuit quærens quem deuoret.* Hinc Septuag. pro Satan vertunt διάϐολος, id eſt, calumniator. Porrò Satan hic antonomaſticè intelligitur dæmonum princeps, putà Lucifer: contra hunc enim vti primitus in cœlo pugnauit, ita perpetim in terra pro Eccleſia depugnat S. Michaël, vti docet S. Ioannes Apocal. cap. 12. verſ. 7. *Et factum eſt*, inquit, *prælium magnum in cœlo: Michaël & angeli eius præliabantur cum dracone, & draco pugnabat & angeli eius.* Et c. 20. 2. *Apprehendit draconem ſerpentem antiquum, qui eſt diabolus, & Satanas, & ligauit eum per annos mille.* Contra hunc quaſi principem dæmonum, tentantem ſe decertauit Chriſtus, Matth. 4. 1. & 10. Hic quoque contra Michaëlem altercatus eſt de corpore Moſis, vt ait S. Iudas in Epiſt. verſ. 9.

Summi Pōtificis cuſtos angelus eſt S. Michaël, tentator Lucifer.

Hinc colligas ſummum Pontificem, qualis fuit Ieſus filius Ioſedec, cuſtodem & tutorem habere S. Michaëlem: ille enim vti tutor eſt corporis Eccleſiæ, ita eſt capitis, putà Pontificis; ſicut ex aduerſo Lucifer hoſtis Eccleſiæ, hoſtis eſt & Pontificis: eum enim maximè impugnat, vt eo proſtrato proſternat Eccleſiam; idque aliquando per ſe, aliquando per dæmones ſibi ſubditos. Quocirca vigiles fortéſque excubent Pontifices: iugiter cogitent ſibi acre & perenne eſſe bellum cum principe tenebrarum, qui ardet ira, pollet potentia, tumet ſuperbia, vafer eſt aſtutia, peritus experientia. Sciant ſuum antagoniſtam eſſe Luciferum: meminerint ſe cum Pontificatum ineunt, ad duellum & ſingulare certamen prouocare Satanam, omnéſque eius inferorum cohortes & legiones, de quibus ait Apoſt. Epheſ. 6. 13. *Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinem, ſed aduerſus principes & poteſtates, aduerſus mundi rectores tenebrarum harum, contra ſpiritualia nequitiæ in cœleſtibus.* Sed ne percellantur, nec animis cadant, ſciant ex aduerſo hyperaſpiſtem & defenſorem ſuum eſſe S. Michaëlem. Meminerint ſibi in B. Petro à Chriſto promiſſum eſſe: *Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam, & portæ inferi* (putà omne inferorum robur & potentia) *non præualebunt aduerſus eam*, Matth. 16. Meminerint totam Eccleſiam, ac præſertim ſingulos ſacerdotes, pro ſe nominatim in

A miſſæ ſacrificio quotidie Deo ſupplicare. Plures ergo & potentiores ſunt eorum protectores, quàm ſint hoſtes & impugnatores, vti eos videns dixit Eliſæus 4. Reg. 6. 16. Perperam ergo Arias per Satanam accipit Antiochum Epiphanem, qui Ieſum, id eſt, Machabæos poſteros Ieſu oppugnauit. Agitur enim hic de ipſo Ieſu, non de poſteris, vti paulò antè dixi.

A dextris eius.] Satan accuſans Ieſum filium Ioſedec in tribunali Dei, ſtabat à dextris Ieſu, quaſi victor, & in lite potior ac ſuperior: quia videbatur in iudicio præualiturus, ac Ieſum ad ſententiam damnationis adacturus: quia vera erat accuſatio quam ei intentabat, inquit S. Hieron. Simili ſchemate & phraſi ait Pſaltes pſalm. 108.
B verſ. 6. *Conſtitue legiſlatorem ſuper eum*, nimirum fac vt diabolus ſtet à dextris eius, quaſi ei præualens, leges & iura dictans. Vnde S. Auguſt. ibidem tropologicè ſic explicat: *Hoc*, inquit, *meruit* (Iudas proditor Chriſti) *vt ſuper ſe diabolum habeat, id eſt, diabolo ſubditus ſit, qui Chriſto ſubditus eſſe noluit. Stet autem à dextris eius dictum eſt: quia opera diaboli prapoſuit operibus Dei. Hoc enim cuique non immerito dextrum dicitur, quod præponit; ſicut ſiniſtræ dextra præponitur. Ideo & de illis qui ſæculi huius gaudia præponentes Deo, beatum dixerunt populum cui hæc ſunt, rectiſſimè dictum eſt: Dextera eorum dextera iniquitatis. Diabolus ergo ſtetit à dextris eius, quando præpo-*
C *ſuit auaritiam ſapientiæ, & pecuniam ſaluti ſuæ, vt eum traderet à quo debuit poſſideri, ne ab ipſo poſſideretur, cuius opera ipſe Chriſtus ſoluit, à quo noluit poſſideri.* Vnde ſequitur: *Cum iudicatur exeat condemnatus.* Ex aduerſo iuſti & ſancti dicunt Pſal. 15. 8. *Prouidebam Dominum in cōſpectu meo ſemper, quoniam à dextris eſt mihi ne commouear.* Et Pſal. 108. v. 31. *Aſtitit à dextris pauperis* (*vt diuitiæ pauperis ſint ipſe Dominus*, ait ibidē Auguſt.) *vt ſaluam faceret à perſequentibus animam meam.* Secundò, Albertus, Hugo & Sanchez: Satan, inquiunt, eſt à dextris Pontificis, quia Iudæorum felicitati cùm inuideret, angelorum & piorum ex eo populo conſiliis aduerſabatur: nam Satan per
D malos regis conſiliarios in Babylone, & per Samaritas in Iudæa Hebræorum conſilia turbabat, neque quicquā ſinebat expeditè, aut cum magno ſtudij operæque pretio adminiſtrari. Vti enim amicus eſt à dextris, vt iuuet & protegat, quomodo dicitur Pſal. 15. *A dextris eſt mihi ne commouear*; ſic inimicus eſt à dextris, vt quod in nobis firmius eſt, & magis ad laborem idoneum turbet & infirmet. Quod vtique per Samaritas agebat Satan, dum & opifices, & Iudæos fabricæ præſides variis artibus remorari, & impedire ſatagebat. Sic & Pineda de rebus Salomonis lib. 7. c. 20. Dextera, ait, ſymbolum eſt egregij alicuius conatus & operis; hinc qui ſe alicui à dextris op-
E ponit vt aduerſetur, proculdubio opus impedit malitioſè & hoſtiliter, vti fecit hic Satan.

Myſticè, notat Hugo diabolum eſſe à ſiniſtris illis, quos perſequitur in temporalibus; à dextris, quos in ſpiritualibus; ante faciem, qui verſutias eius cauent; à tergo, qui non præuident; ſuprà, quos conculcat, infrà & ſub pedibus, qui eum conculcant, hæcque confirmat ex Script. Euthym. in Pſalm. 108. verſ. 6. Diabolus, ait, ſtat à dextris, vt operationes dextras, id eſt, bonas rapiat. Ibidem Valentia: Sicut, inquit, à dextra incipit motus animalis, ita illi à diabolo aguntur, nihil operantes niſi ſecundùm auaritiā, odium, infideli

Myſticè, diabolus eſt à dextris impiorum. Cur?

Digitized by Google

delitarem. Diabolus ergo ſtat à dextris, tanquam princeps peccatorum. Sic & Elias Cretenſis in orat.1. Nazianzeni: Satan, ait, ſemper res noſtras dextras, id eſt, quæ cum laude ſunt coniunctæ oppugnat, non verò ſiniſtras. Quocirca S. Ambroſ. lib.3. de interpell.c.11. Adam, ait, dextram ſuam diabolo dedit, quam extendi fecit ad interdicta poma. Ita præiudicatum eſt in illo omnibus, & cœpit vniuerſis diabolus à dextris ſtare: omnes quippe naſcimur damnati ac filij iræ. Sicut enim Pſalm.79.18. Dauid virum dextræ vocat, quem ipſe peculiari ope ſua fortem facit; ita diabolum à dextris habet, qui ei conſentiendo ſe ſubiicit, eúmque contra ſe fortem ac potentem reddit. Diaboli typus fuit Naas rex Ammon, dicens Iſraëlitis 1. Reg.11.2. *In hoc feriam vobiſcum fœdus, vt eruam omnium veſtrum oculos dextros*, tum in opprobrium, tum vt eos bello inutiles, vtpote cæcos, reddam: ſiniſtrum enim oculum ſcuto tegunt milites; quod myſticè explicans S. Gregor. lib.5. in lib.Reg. ſub initium: *Dexter*, inquit, *oculus noſter eſt intuitus claritatis æternæ: ſiniſter verò oculus eſt concupiſcentia carnalis. Dexter ergo oculus eruitur, quando mens ex cæcitate percutitur, vt vltrà ad videnda cœleſtia non aperiatur. Naas* (Naas hebr. idem eſt quod ſerpens, qualis eſt diabolus) *ergo dextros oculos fœderatorum ſibi eruit, quando gula ſic deuictis abſtinentibus præualet, vt carnalia ſola cupiant, & vltrà quæ amare ſolebant non attendant*, putà ſpiritualia & æterna.

Allegor. S. Hieron. *Stans cernitur Ieſus & ſtabili conſiſtens gradu, & Satan ſtabat à dextris vt aduerſaretur ei. Tentatus enim eſt per omnem modum abſque peccato. Et in Euangelio ad eum tentator accedit, quærens ſemper dextris eius & virtutibus contraire.* Et S. Gregor. 20. Mor. c.18. *Pro dextro*, ait, *habere dicimur, quod pro magno penſamus: pro ſiniſtro verò id, quod deſpicimus. Venienti ergo Chriſto in carnem Satan à dextris ſtetit: pro magno namque Dominus Iudaicum populum, & pro nihilo gentes habere videbatur; ſed poſtquam incarnatus apparuit, gentilitas quæ pro ſiniſtro habita fuerat, credidit; Iudaicus verò populus ad perfidiam declinauit. Satan ergo à dextris ſtetit, quia illum ei populum rapuit, qui dudum dilectus fuit.* Et inferiùs: *Cum S. Eccleſiam laceſſunt qui fideles videbantur ei proculdubio calamitates ad dextram ſurgunt:* ſed quia reliquiæ in fine mundi ſaluæ fient, hinc Dominus remouet Satanam à dextris dicens: *Increpet Dominus*, &c.

An quiſque habeat angelum malum?

Denique ex hoc loco & ſimilibus Caſſianus Collat.8 c.17. colligit vnicuique noſtrum cohærere angelum non tantùm bonum, ſed & malum, ſiue vnicuique à Lucifero deſtinari dæmonem tentantem, ſicut à Deo cuique deſtinatur angelus cuſtos ad tutelam. Quæ fuit ſententia Origenis & nonnullorum veterum. Nec eſt improbabilis: tum quia Lucifer eſt ſimia Dei: tum quia ardet odio Dei & inuidia hominum, nouitq; hunc eſſe optimum nocendi hominibus modum, & ordinem, ſi cuique dæmon qui iugiter eum obſeruet, & dum occaſio eſt tentet, aſſignetur, ne inter dæmones ſit ataxia & confuſio; neue quod vnus cœpit, alter deſtruat. Porrò cuique ſuum aſſignat Lucifer, non Deus.

Vt aduerſaretur ei.] Hebr. לשטנו *liſteno*, à radice שטן *ſatan*, id eſt, aduerſatus eſt, vnde *Satan* vocatur aduerſarius. Explicat ergo etymon Satanæ, q.d. Satan, id eſt, aduerſarius ſtabat, vt iuxta nomen & officium à ſe vſurpatum aduerſaretur Ieſu, vt ſcilicet quaſi actor accuſaret eum in tribunali Dei, ad hoc vt eo damnatus iudicaretur indignus tam pontificatu, quàm reſtauratione templi & cultus diuini: hanc enim impedire ſatagebat Satanas.

Peccatum Ieſu quod? Reſp. 1.

Quæres, quodnam fuit crimen Ieſu, cuius eum accuſauit Satan? Primò, Theod. & Sanchez cenſent, peccata hæc non fuiſſe Ieſu, ſed populi; quæ multa erant, eáque imputari Ieſu tanquam Pontifici: quodammodo enim totus populus eſt in ſacerdote, & in ſacerdote peccat; aut ſacerdos potiùs in omnibus peccat, vti docet S. Cyrillus. Verùm aliquod peccatum Ieſu proprium hic interueniſſe innuit angelus, dicens verſ.4. *Auferte veſtimenta ſordida ab eo*. & : *Ecce abſtuli iniquitatem tuam.*

2. genuina.

Dico ergo hoc peccatum fuiſſe, quòd populum iam penè in Babylone legis cultúſque Dei oblitum, in ea non ſatis inſtrueret, nec ad eam obſeruandam modis omnibus vrgeret, ac præſertim quod illum torpentem in fabrica templi ad illam non cogeret, vt patet Aggæi 1. verſ.1. & 2. Rurſum, quòd eum non auerteret à matrimoniis cum alienigenis vxoribus contrahendis. Hoc enim crimen in populo redarguit & emendauit Eſdras lib.1.c.9.2. ita Chald. Lyran. Emmanuel, Mariana & Vatab. Porrò hac in re negligentem fuiſſe Ieſum patet ex eo, quod eius filij & fratres duxerint alienigenas, vt patet 1. Eſdræ 10.18. quos ſanè ipſe quaſi pater caſtigare & impedire debebat. Vnde Chald. vertit: *Erant autem ipſi Ieſu filij, qui duxerant vxores quæ non erant dignæ ſacerdotio.*

Addit S. Hieron. ex Hebræis, quem ſequuntur Remig. Haymo & Hugo, *quòd & ipſe cum cæteris alienigenam accepiſſet vxorem; quod & in Eſdra & Malachia pleniſſimè ſcriptum eſt.* Verùm in Eſdra ſcriptum eſt tantùm filios Ieſu duxiſſe alienigenas, non ipſum Ieſum; quod ſi ipſe Ieſus Pontifex alienigenam duxiſſet, vtique idipſum non tacuiſſet Eſdras, cum ipſe ex profeſſo vitia Synagogæ recenſeat & caſtiget, ac nominatim cap. 10. numeret eos qui alienigenas in vxores acceperant. Minùs credibile eſt quod ſcribit S. Iuſtin. dial. contra Tryphon. Ieſum accuſatum à Satana, quod duxiſſet vxorem meretricem. Quis enim hoc credat de tanto viro & Pontifice?

Porrò *vt aduerſaretur*, innuit Ieſum aliquid egiſſe vel tentaſſe, in quo ipſi aduerſatus ſit Satan. Hoc autem videtur fuiſſe, quod ipſe quaſi Pontifex Deum oraret pro reſtauratione templi, religionis legíſque Dei. ita Arias & Vatab. vtque Iudæi in Babylone reliqui ad patriam ſedem, & auitam religionem in Ieruſalem redirent, inquit Beda in Epiſt. Iudæ.

Moral. Rectores ſunt Atlantes Reip.

Moral. diſce hic quantum onus ſubeant ſuperiores, quantúmque ſubditi eis compati, illúdque promptè eis obediendo alleuiare debeant. Ipſi enim ſunt quaſi Atlantes, qui portant Eccleſiam vel Rempub. ita vt ſingulorum qui in ea ſunt peccata ipſi Epiſcopo, Paſtori vel Rectori aſcribantur. Hinc Apoſtolus Hebr.13.17. *Obedite*, ait, *præpoſitis veſtris & ſubiacete eis. Ipſi enim peruigilant quaſi rationem pro animabus veſtris reddituri, vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes: hoc enim non expedit vobis.* Vbi S. Chryſoſt. hom.34. *Miror*, ait *ſi poteſt aliquis rectorum ſaluari.* Ibidem S. Thomas: Chriſtus, inquit, in die iudicij de ſingulis ſubditorum animabus interrogabit rectores, ab eiſque ſingulorum ſalutem repoſcet, dicendo

Digitized by Google

cendo eis illud Ierem. 13. 20. *Vbi eſt grex qui datus eſt tibi, pecus inclytum tuum?*

Vers. 2. *Et dixit Dominus ad Satan: Increpet Dominus in te Satan,*] q. d. Deus ex zelo quo amabat Ieruſalem, eiuſque Pontificem Ieſum, quoque indignabatur Satanæ, tam improba & noxia Ieroſolymæ, æquè ac Deo impudenter poſtulanti, non expectauit vt Michaël aduocatus Ieſu eius cauſam ageret, ſed ipſe ex feruore eum præuenit, cauſámque Ieſu egit. Dixit ergo Satanæ: *Dominus*, hebr. *Iehoua*, id eſt, Deus Opt. Max. imperio, increpatione & obiurgatione ſua reprimat, & compeſcat tuam audaciam & ſuperbiam, ô Satan, qua ad dextram Ieſu Pontificis, quaſi eo dignior eiúſque victor te collocas: Deus, inquam, compeſcat te, ne Ieſu oranti pro reſtauratione Ieruſalem cultúſque diuini noceas, néue illum in tam pio Deóque grato propoſito impedias. Deus enim *elegit Ieruſalem* ex omnibus mundi vrbibus, vt in ea habitet & colatur.

Nota primò, Deus hic loquitur Satanæ de ſeipſo in tertia perſona. Senſus enim eſt q. d. Ego Deus increpabo & compeſcam te, ô Satan. Verùm dicit in tertia perſona: *Dominus increpet te,* per hebraiſmum, tum vt ei oſtendat ſuam maieſtatem; tum quia Satan indignus eſt quem Deus in prima perſona compellet, vt cum eo cominus diſputet & diſceptet. Sic dicitur Geneſ. 19. *Pluit Dominus à Domino*, id eſt, à ſeipſo. ita S. Hieron. Theodor. Remig. & Ruper. qui ſimul cenſent hic innui Trinitatem perſonarum in Deo, quaſi Dominus Pater dicat Domino Filio: Increpa, id eſt, comprime Satanam. Cùm enim Ieſus filius Ioſedec non poſſet per ſe Satanæ reſiſtere, Filius Dei, qui etiam Ieſus vocandus erat, increpuit pro illo Satanam, & ſimul hac increpatione ſignificauit, ſe cum carnem acciperet diabolum increpaturum, vti fecit Matth. 4. cum ait: *Vade Satana*. ita Bellarm. lib. 1. de Chriſto c. 5. Vnde & ter hic Dominus nominatur, vt indicetur Pater, Filius, & Spiritus S. ait noſter Emmanuel. Secundò, faciliùs & planiùs Albertus, Hugo, Arias & Vatab. cenſent hic loqui non Deum, ſed angelum, putà Michaëlem, eúmque inuocare Deum, vt Satanam increpet & compeſcat. Sicut enim Satan hic eſt actor, ita Michaël eſt defenſor, æquè ac iudex Ieſu. In iudicio enim mox vt reum accuſauit actor, eum defendit aduocatus; vel certè ſi accuſatio ſit calumnioſa, vti hic erat, ipſe iudex. *Dixit* ergo *Dominus*, id eſt, angelus Domini *ad Satan.* Eſt metonymia, vel potius proſopopœia: angelus enim vocatur *Dominus*, hebr. *Iehoua*, id eſt, *Deus*, quia Dei vices obibat in hoc iudicio, erátque pro eo iudex Ieſu Pontificis. Ipſe enim erat præſes & tutor Synagogæ, ac proinde ad eum pertinebat iudicare culpam & cauſam Ieſu, qui in Synagoga erat Pontifex. Vnde dicitur Ieſus ſtetiſſe coram eo, quaſi reus coram iudice. Si enim Michaël hic fuiſſet aduocatus tantùm Ieſu, vtique dixiſſet Zacharias eum à ſiniſtris Ieſu ſtetiſſe, ſicut dixit diabolum quaſi actorem ſtetiſſe à dextris Ieſu. Denique in ſequentibus ſemper agit & loquitur angelus, non Deus: ergo & hic. Simili modo angelus vice Dei dans tabulas legis Moyſi in Sina, teſte Apoſtolo Gal. 3. 19. gerit ſe vt Deum, imò Deum ſe vocat dicens: *Ego ſum Dominus Deus tuus*, Exodi 20. 2. quia perſonam Dei legiſlatoris ſuſtinebat. Sic angelus Gedeonem mittens contra Madianitas nunc vocatur angelus, nunc Dominus, quia Domini erat legatus, Iudic. 6. 12. De-

Michaël vocatur Deus, . Dei legatus.

A nique ita videtur explicare S. Iudas in Epiſt. verſ. 9. Ibi enim huc alludens ſic ait: *Cùm Michael archangelus cum diabolo diſputans altercaretur de Moyſi corpore, non eſt auſus iudicium inferre blaſphemiæ,* (eum blaſphemare, ei conuiciari, ei maledicere, dicendo v. g. Abi hinc maledicte, vel maledicat tibi Deus) *ſed* (modeſtè) *dixit: Imperet tibi Dominus*, græcè ἐπιτιμήσαι, id eſt, increpando imperet, & imperando increpet cum poteſtate & obiurgatione te, quaſi impudentem actorem & calumniatorem, hoc eſt, reprimat & compeſcat tuam impudentiam & inſolentiam Deus: hoc enim ſignificat hebr. יִגְעַר *iiggar*, id eſt, *increpet*, quod Septuag. quos ſequitur Iudas, vertunt ἐπιτιμήσαι. Sic ait Pſaltes pſal. 105. verſ. 9. *Increpuit*

B *mare rubrum & exiccatum eſt.* q. d. Acri imperio quaſi increpando ferum mare cohibuit, diuiſit & ſiccauit. Et pſalm. 67. 31. *Increpa feras arundinis.* Sic Chriſtus Lucæ 8. 25. *increpauit ventum & tempeſtatem aquæ*, ſcilicet dicens: Tace & obmuteſce, hoc eſt, ſedare & quieſce, vt habet Marcus c. 4. verſ. 39. Quando enim contra naturam & naturalium cauſarum, putà ventorum vim & impetum agitur, opus eſt vehementiori potentia & imperio Dei, quod Scriptura vocat increpationem, quaſi quid violentum & coactum. Sic enim aurigæ equos, agaſones aſinos, magiſtri diſcipulos pigros increpando & minando plagas, cogunt accelerare manum, vel greſſum.

C *Nunquid non iſte torris eſt erutus de igne?*] Syrus: *Hic eſt torris qui euaſit de igne.* Arabicus: *Hic ſicut lampas immerſus in ignem.* q. d. Iudæos ob peccata Babylonico igne, id eſt, captiuitate puniui, multóſque eorum conſumpſi: ex illo igne Ieſus, quaſi torris è flamma afflatus & fuliginoſus, hoc eſt, miſer & pauper euaſit, vt Synagogam inſtauret. Cur ergo tu, ô Satan, vis eum omnino obruere, comburere & perdere, vt populum, cultúmque Dei cui inuides, diſperdas? Non ita erit: ſeruabo eum, ne omnino comburatur; quia decreui per eum meum templum, populum, vrbem & religionem reſtituere. Dei enim proprium eſt

D calamum quaſſatum non conterere, & linum fumigans non extinguere. Iſaiæ 42. 3. ita S. Hieron. & Cyril. Vox *torris*, ſignificat Ieſum populúmque Babylone ita deformatum, & quaſi toſtum, vt penè conſumptus ſit, ac planè conſumendus videatur, ni Deus eripiat, & ſuccurrat. Hinc Prouerbium: *Titio ad ignem, Torris ad focum*, cum quis applicatur illi rei vel officio, ad quod natura factus natúſque videtur, vt cum culinarius ad culinam, furcifer ad furcam, cocus ad ollas, incendiarius ad rogum addicitur & applicatur. Sic Iudæi hodie ſunt quaſi torres de igne, quo à Tito cremata eſt Ieruſalem, eruti. Semiuſtulati, inquit Ru-

E per. igne, quo ciuitas eorum arſit, inſignia vbique demonſtrant, iuxta illud Amos 4. 11. *Facti eſtis quaſi torris raptus ab incendio*; præceſſit enim: *Subuerti vos ſicut ſubuertit Deus Sodomam & Gomorrham.*

Myſticè, S. Gregor. lib. 20. Moral. c. 18. *Populus*, inquit, *Iudaicus ad gehennæ incendia perfidia duce defluebat; ſed dum ad fidem reducitur, ab eodem æterni ignis incendio liberatur. Hinc ſtatim de eo ſubditur: Nunquid non eſt iſte torris erutus de igne?*

Sic tropologicè torris erutus de igne eſt quilibet peccator, quem prædicator, vel Confeſſarius docendo & monendo è gehenna, cui deſtinatus erat, eripit. Quid enim aliud ſunt peccata, quàm folles; & peccatores, quàm torres & fomenta gehennæ?

Digitized by Google

hennæ? Rurſum S.Hieron. *Torris*, ait, *de igne erutus rectiſſimè intelligi poteſt qui cum in Babylone fuerit* (vti eſt iuſtus in mundo, mundique illecebris & tentationibus) *non eſt Babylonio igne conſumptus, nec flamma ſæculi huius attactus. Vnde & Moſes in ſolitudine cernit viſionem magnam, in qua ardebat rubus, & non comburebatur.* Sic S. Iudas in Epiſt. verſ.22. *Hos*, inquit, *arguite iudicatos, illos verò ſaluate de igne rapientes.* Rurſum S.Hieron. torrem hũc adaptat Chriſto, quia ambuſtus flamma paſſionis, & reſurgens retinuit eius veſtigia, plagas ſcilicet glorioſas.

Vers. 3. Veſtes ſordidæ Ieſu quæ?

Et Ieſus erat indutus veſtibus ſordidis.] Arabicus: *Et erant ſuper eum veſtes ſordidæ:* tum quia ex Babylone nuper redierat ſordidatus & ſqualidus, pauper & miſer. ita Theodor. tum ob culpam recenſitam verſ.3. veſtis enim ſordida ſordidam notat mentem & conſcientiam, quam expians angelus verſ. ſequenti: ait: *Auferte veſtimenta ſordida ab eo.* Et: *Ecce abſtuli à te iniquitatem tuam, & indui te mutatoriis.* ita S. Hieron. Remig. Haymo, Alber. & Lyran. *Ieſus*, inquit S. Hieron. *indutus erat veſtibus ſordidis tripliciter, vel ob coniugium illicitum, vel ob peccata populi, vel propter ſqualorem captiuitatis.* Porrò *ſplendidæ veſtis* (qualis erat Pontificis Ieſu) *manifeſtiores ſunt ſordes*, ait Nazian. Orat. 31. Vnde moraliter S.Bernard. ſerm. de triplici cuſtodia: *Sicut*, inquit, *pretioſam veſtem exigua quæuis macula turpius decolorat, ita à nobis multò maior exigitur iuſtitia; cum in aliis nauus, in nobis grauis ſit macula.*

Symbolicè, ſordidæ veſtes Ieſu Pontificis innuũt Pontificatum, templum & cultum ſacrorum non fuiſſe tam elegantem, & magnificum poſt reditum è Babylone, quàm fuerat ante: defuerunt enim illis præter opes Salomonis aliaque plura, illa quinque inſignia quæ notaui Aggæi 2. 10. ita Clarius.

Significant carnem à Chriſto aſſumptam, eiuſque paſſionem.

Alleg. Ieſus filius Ioſedec indutus veſtibus ſordidis, repræſentat Ieſum Chriſtum ſordida noſtra carne indutum. Caro enim humana præ carne aliorum animalium omnium ſordida eſt, ærumnoſa, miſera ac mille morbis, fæcibus & putoribus obnoxia, vt non aliud eſſe videatur, quàm vas ſordium, vt patet intuenti ea quæ ex ore, oculis, auribus, naſo & infernè egerimus. Sanè ſi anima infantis dum concipitur, ingreſſura corpus videret eius miſerias, morbos & ſordes, quibus per omnem vitam continuè ſubiacebit, horreret in illud ingredi. Cogita quàm horreat anima tua viſo aliquo corpore leproſo, ſcabioſo, vlceroſo, cancro exeſo, putido, cadaueroſo, qualia mendicantium Romæ ante templorum fores paſſim videmus, quámque detrectaret in illa ingredi, illáque induere & animare, ſi Deus id iuberet. Et vide dignationem Dei noſtri, qui ſciens & præuidens carnem noſtram omnibus hiſce miſeriis, & ſordibus natura ſua obnoxiam, eam tamen induit cum verbum caro factum eſt, vt eam expiaret, & ab hiſce, magiſque ab animæ ſordibus expurgaret. Ita S.Gregor. lib.20. Moral. c.18. *Sordidis*, inquit, *veſtibus indutus erat Ieſus, quia quamuis alienus ab omni peccato, tamen in ſimilitudinem venit carnis peccati.* Secundò, Ieſus fuit ſordidus; quia vitam egit inopem & pauperem in perpetuis laboribus & ſudoribus, ac pedeſter nudiſque pedibus incedens & circumquaque euangelizans, pedes ſuos ſæpe puluere & luto inquinauit. Tertiò & maximè, quia in paſſione ſordidatus fuit tum peccatis noſtris; tum liuore, ſanguine, ſanie, ſputis, phlegmatibus, vulneribus, &c. Vnde S.Hieron. *Ieſus erat indutus veſtibus ſordidis: quia cùm non feciſſet peccatum, pro nobis peccatum factus eſt. & ipſe infirmitates noſtras portat, & pro nobis dolet, & nos reputauimus eum eſſe in dolore* (imò leproſum, vt ait Iſaias cap.53.) *& in plaga, & in anguſtia. Ipſe verò vulneratus eſt propter iniquitates noſtras, & infirmatus eſt propter peccata noſtra. Et in Apoſtolo legimus: Chriſtus redemit nos de maledicto legis, factus pro nobis maledictum. Hic in pſalm. 21. loquitur: Longè à ſalute mea verba delictorum meorum. Et in 68. Deus tu ſcis inſipientiam meam, & delicta mea non ſunt à te abſcondita: quæ vniuerſa appellantur veſtimenta ſordida, & auferentur ab eo, cùm noſtra peccata deleuerit; vt quia ille ſordidis indutus eſt veſtibus, nos reſurgentes ab eo audiamus poſt baptiſma: Candida ſint ſemper veſtimenta tua.*

Audi & S.Ambroſ. in Pſalm. 118. ad illud: *Legem mihi conſtitue Domine viam iuſtitiarum tuarum. Stabat*, inquit, *Ieſus, & habebat veſtimenta ſordida: mea enim peccata portabat: ſumpſit veſtimenta noſtra, vt nos ſplendore immortalitatis indueret: venit in nube leui quaſi iuſtitia: iniquitas enim in talento plumbeo ſedet, Chriſtus in corde iuſtorum quos peccata non onerant.* Verùm de talento plumbi dicendum cap.5.7.

Chriſtus cruce & patiendo vicit diabolum.

Porrò conſidera mirum litigium, & duellum Chriſti & diaboli: ſtat hoſtis acerrimus, mucronem intentat, addicit morti, ac deuouet ſacerdotis caput; Chriſtus nudum latus, nudum caput, ac corpus, aut quod in bello pro eodem eſt, lacera & ſordidata veſte indutum opponit; & vincit. Viderat id Iſaias cap.51.9. *Conſurge*, inquit, *induere fortitudinem brachium Domini.* quid laceris cruentiſque veſtibus cum prælio? At dux Chriſtus pro æreo thorace ſanguineam chlamydem, pro ferreis ocreis manicíſque ferreos clauos, pro galea ſpinas, pro militum præſidio ſolitudinem, pro tubarum clangore ſilentium, & patientiam cum hoſte congreſſurus obtendit. Verùm nullus æquè potens thorax, ac cruenta caro; nulla præſtantior fortitudo contra hoſtem, quàm lacerati corporis infirmitas: quam vt cernit diabolus, debilitatur & frangitur, quoniam tam atrocis parricidij, imò Chriſticidij, & Deicidij eſt auctor; ideóque confuſus victúſque aufugit. Hoc eſt quod de Chriſto dicit Ioannes Apocal.19.13. *Et amictus erat veſte aſperſa ſanguine, & vocabatur nomen eius verbum Dei*, ſcilicet efficax & omnipotens, quod vt ſuum robur oſtendat, per ipſas plagas & vulnera ſternit hoſtem, cúmque exanimat.

Et ſtabat ante faciem angeli.] Quaſi reus, ideóque ſordidatus, coram iudice, vt dixi verſ. 1. ac quaſi ſuæ cauſæ diffidens maléque ſibi conſcius, ſupplex oculos flebiles dirigebat in angelum, poſcens gratiam & opem. Sic olim rei pulla veſte, intonſa coma, luridi & ſqualidi comparebant & conſiſtebant in tribunali, vt iudicem ad miſericordiam flecterent.

Vers. 4.

Qui (ſcilicet angelus, præſes & iudex, putà Michaël, tacitis votis Ieſu annuens) *reſpondit, & ait ad eos qui ſtabant coram ſe.*] Putà ad angelos ſibi ſubditos & miniſtrantes. ita S. Hieron. Theodor. Remig. Lyran. & alij paſſim, vno excepto Aria, qui putat hic Michaëlem loqui ad ſacerdotes, vel ad miniſtros Ieſu Pontificis: eorum enim erat ipſum veſtibus exuere & induere; verùm non hiſce ſordidis & mutatoriis: ſordidis enim & peccaminoſis hiſce Ieſum exuere, & mutatoriis eum inducere ſoli poterant angeli.

Auferte

Digitized by Google

Auferte veſtimenta ſordida ab eo.] Et induite eum mutatoriis,putà veſtibus pulchris & pretioſis,ac cidarim imponite capiti eius,vti ait verſ. 5. Vtrumque fecerunt angeli obedientes Michaëli; qui proinde hoc mutationis veſtium ſymbolum, & ſignificationem explicans ſubdit : *Ecce abſtuli à te iniquitatem tuam, & indui te mutatoriis.* q. d. Ideo per angelos in viſione iuſſi te exui ſordidis, & indui ſpecioſis veſtibus, vt repræſentem quod Deus tibi condonarit tuam iniquitatem, de qua dixi verſ. 3. quodque ſordidum habitum peccati commutarit in ſplendidum gratiæ & virtutum, quo te veſtiuit. Mutatoriæ enim veſtes erant bellæ & pretioſæ: talibus enim ſolent viles mutari in feſtis; ideóque ſymbolicè repræſentant gratiam,virtutes & dona Spiritus S. quibus ipſe animam peccatoris in iuſtificatione quaſi reginam, imò ſponſam Dei veſtit & ornat. Vnde Chald. vertit:*Vide quod abſtulerim à te iniquitatem tuam, & induerim te iuſtitiis.* ita Alber. Lyran. Arias & alij. Talibus ſe veſtiram gloriatur Eccleſia Iſaiæ 61.10. *Gaudens,* inquit, *gaudebo in Domino, quia induit me veſtimentis ſalutis, & indumento iuſtitiæ circumdedit me,quaſi ſponſum decoratum corona, & quaſi ſponſam ornatam monilibus ſuis.* Porrò Michaël propriè non abſtulit peccatum Ieſu: ſolus enim Deus aufert & condonat peccata: ſed *abſtuli*, id eſt, ablatum & condonatum tibi eſſe à Deo,hoc ſymbolo mutationis veſtium ſignificaui & repræſentaui. Vnde liquet Ieſum de ſuo peccato indoluiſſe, & contritionis actum elicuiſſe, partim ob monitionem & correptionem Eſdræ lib.1.cap.10.19. (vbi dicitur : *Et dederunt manus ſuas,vt eiicerent vxores ſuas*(alienigenas) *& pro delicto ſuo arietem de ouibus offerrent*) Zachariæ, & aliorum Prophetarum, vel ſacerdotum piorum; partim per gratiam excitantem ad pœnitentiam ipſi à Deo immiſſam.Nemo enim qui eſt in peccato,ab illo purgari poteſt,niſi ad hanc purgationem ſe idoneum reddat, & diſponat per actum doloris & pœnitentiæ. Rurſum nemo pœnitere poteſt, niſi gratia Dei ad id excitetur. Quocirca Hebræi,S.Hieron. Remig. Haymo & Hugo, qui cenſent peccatum Ieſu fuiſſe,quòd contra legem vxorem duxiſſet alienigenam, cenſent pariter pœnitentiæ eius partem fuiſſe,quod eam dimiſerit duxeritque Iudæam, ita vt mutatoriæ veſtes ſignificent cõmutationem vxorum. Vnde Chald. vertit verſ. 5. *Impoſuerunt cidarim mundam capiti eius, & acceperunt ei vxorem decentem ſacerdotium.*Id enim feciſſe filios eius & fratres,patet ex Eſdra loco paulò antè citato.

Iam verò veſtes has mutatorias non laicas fuiſſe,ſed ſacras & pontificales patet tum ex Septuaginta qui vertunt : *Induite eum podere*; poderis enim erat tunica pontificia vſque ad pedes demiſſa:tum ex cidari quæ capiti Ieſu imponitur, cidaris enim erat tiara Pontificis:tum quia ſacerdotes & Pontifices ſacra obituri, mutabant veſtes communes in ſacerdotales,quæ proinde mutatoriæ dicebãtur. Significat ergo angelus hac mutatione veſtium,dimiſſum eſſe peccatum Pontifici, quod eum quaſi immundum arcebat ſacris; ideóque reddita ei Dei gratia, eum dignum eſſe qui rurſum ſacra obeat & pontificatu fungatur, prout de facto ſuſpenſionem hanc ſacrorum ab eo tollit, vſumque & functionem eorundem illi reſtituit. ita Remig.Alber.Haymo & Arias.

Anagog. Chriſtus reſurgens indutus eſt mutatoriis.

Alleg. & anagogicè repræſentatur hic Ieſus Chriſtus,qui in incarnatione & paſſione tum car-

A ne noſtra, tum probris & plagis quaſi veſtibus ſordidis indutus,eas exuit in reſurrectione,quãdo gloria & honore à Patre veſtitus & coronatus fuit. ita S. Hieron. Euſeb.lib.4.Demonſt.c.vlt.Origen. hom. 14.in Lucam & alij. Quocirca Tertul. lib. 3. contra Marc. 7. hic notari cenſet duplicem Chriſti aduentum. *Primò* enim, inquit, *Ieſus eſt ſordidis indutus, id eſt,carnis paſſibilis & mortalis indignitate,cum & diabolus aduerſabatur ei, auctor ſcilicet Iudæ traditoris, ne dicam etiam poſt baptiſma tentator. Dehinc ſpoliatus priſtinas ſordes, & exornatus podere,& mitra,& cidari munda, id eſt, ſecundi aduentus gloria & honore.*

Et dixit.] Scilicet angelus, putà Michaël : hic Vers. 5.
B enim pergit loqui. Legit Interpres ויאמר *veamar,* id eſt,*& dixit.*ita & Septuag.Iam alio puncto legunt ואמר *vaomar*,id eſt,*& dixi*, in prima perſona. ita Chald. Pagnin.Tigurina & Rabbini,quaſi hæc ſint verba non angeli, ſed Zachariæ,qui oret angelum, vt iubeat cidarim capiti Ieſu imponi. Verùm prior lectio planior eſt & congruentior, vt patet intuenti.

Ponite cidarim.] Mitram, ſiue tiaram pontificiam imponite capiti Ieſu Pontificis. q.d. Pontificatum, aut potiùs vſum & exercitium pontificatus reſtituite Ieſu Pontifici. Qualis fuerit cidaris dixi Exodi 28. 36. & 40.Eſt hic hyſterologia: verſus enim quintus totus, quo Ieſus iuſſu
C angeli induitur pontificalibus, anteponendus eſt illis angeli verbis verſ. 4. *Ecce abſtuli à te iniquitatem tuam,& indui te mutatoriis.* Hæc enim verba ſignificant & præſupponunt eum iam pontificalibus fuiſſe indutum.

Et conteſtabatur angelus Domini Ieſum dicens.] Vers. 6.
Pergit Michaël graui oratione admonere Ieſum Pontificem, vt remiſſionem peccatorum & pontificiam dignitatem conſecutus, mandata Dei diligentiùs ſeruet,& à populo ſeruanda curet.Si id fecerit, promittit ei ſtabilem pontificatum, ac conſequenter regimen populi:hinc *eum conteſtatur*,id eſt,tanquam teſtibus adhibitis, putà angelis miniſtris ſuis, ipſóque Zacharia; vel ſub at-
D teſtatione iuriſiurandi grauiter ſerióque eum admonet.

Cuſtodiam meam.] Hoc eſt,præcepta mea,præ- Vers. 7.
ſertim ceremonialia, quæ ſpectant cultum Dei ritúmque ſacrorum. Hæc enim ſunt iura Dei omni cuſtodia cuſtodienda. Vide dicta Oſee 4.verſ. 10.Alludit ad cuſtodiam regiam, putà ad milites prætorianos,qui Regem & aulam Regiam cuſtodiunt, quales ſunt Heluetij. Simili enim modo Ieſus Pontifex cum ſuis ſacerdotibus & Leuitis, quaſi militibus atrienſibus,ſed Eccleſiaſticis,agebat cuſtodiam templi rerúmque ſacrarum, & ipſius quaſi Dei,iuxta illud Numer.3.25. *Habebunt excubias in tabernaculo fœderis,*&c.

E *Tu quoque iudicabis domum meam.*] q.d. Si tu, ô Ieſu,legem meam cuſtodieris, ego viciſſim cuſtodiam tibi pontificatum, faciámque vt ſis cuſtos templi,imò in templo meo ſtabilis iudex, id eſt, princeps & Pontifex : hoc enim eſt domus Dei,in qua Pontifex erat gubernator, imò princeps & quaſi rex. Vnde Chald.vertit : *Tu iudicabis eos qui in domo ſanctuarij mei miniſtrant, & ſeruabis atria mea.* ita S.Hieron. Theodor. Hugo & alij. Hinc conſequenter eris iudex,id eſt, præſes & princeps populi cum Zorobabele : nam poſt reditum è captiuitate, ſumma poteſtas & regimen Iudæorum fuit penes pontifices, vt docet Ioſephus lib.11.Antiq.cap.4.& patet in Iuda, Io-

Digitized by Google

natha aliíſque Machabæis, qui fuerunt ſummi A principes, æquè ac Pontifices Iudæorum vſque ad Herodem. Hinc per *domum* Dei poteſt accipi Synagoga, putà populus Iſraël. Sic de Moſe ait Deus Num.12.7. *In omni domo mea*(putà in regenda Synagoga, ſiue populo Dei) *fideliſſimus eſt.*

Et cuſtodies atria mea.] q. d. Eris cuſtos,id eſt, Præfectus templi: ſicut enim rex eſt cuſtos regni, ita Pontifex Eccleſiæ; perinde ac Deus cuſtos eſt hominum,vt ait S.Iob cap.7.20. & totius vniuerſi.

Et dabo tibi ambulantes de his qui nunc hic aſſiſtunt.]q.d. Præter pontificatum quem iam promiſi, dabo tibi aliquot ex angelis qui mihi aſſiſtunt,quorum circumualleris auxilio,& ab hoſtibus ſecurus populum rectè regas, & ad ſalutem deducas: illi enim tecum ambulabunt, téque dirigent & protegent. ita S. Hieron. Hugo & Lyra.

Sacerdos inter Angelos verſatur.

Secundò, ex Hebræo cum Septuag. vertas: *Dabo tibi qui conuerſentur in medio ſtantium iſtorum.*q.d. Dabo filios & nepotes tibi in pontificatu ſucceſſuros, qui cœleſtem agant vitam, & familiares angelis, inter eos quaſi conuerſentur, iuxta illud Apoſtoli:*Noſtra cōuerſatio in cælis eſt.* Et talis ſanè eſſe debet vita ſacardotis & pontificis, vt quaſi angelus emineat inter homines, inquit S.Chryſoſt. Tertiò, pro מְהַלְּכִים *mehallekim,* id eſt, ambulantes, iam aliis punctis legunt מַהְלְכִים *malekim,* id eſt,viæ, tranſitus. Vnde Pagnin.vertit:*Dabo vias inter ſtantes ipſos.* Tigurina: *Tibi inter iſtos ſtantes tranſitus dabo*; tum vt inter angelos hoſce mihi aſtantes conuerſeris, eorúmque opem implores; tum vt per eos,eorúmque patrocinio fultus ad thronum Dei accedas, precéſque & vota pro populo offeras: tum denique vt poſt mortem angelorum conſortio aſcribaris, & inter eos glorioſus verſeris & ambules. Vnde Chald. vertit: *In reſurrectione mortuorum ſuſcitabo te, pedéſque veloces inter Seraphim iſtos ambulantes, tibi donabo*; quæ ſanè ingens eſt promiſſio æternæ felicitatis & beatæ reſurrectionis, in qua paradiſo cœleſti inſerti accedemus ad multorum millium angelorum frequentiam, vt D ait Apoſt. Heb.12.22. vnámque cum eis in ſuperna Ieruſalem ſocietatem, & Eccleſiam triumphantem conſtituemus, in qua eminebunt ſancti ſacerdotes & Pontifices,qui angelicè vixerunt,& angeli ac mediatores fuerunt inter Deum & homines in hac vita.

Minùs rectè Theodor. per eos *qui aſſiſtunt,* accipit ſacerdotes, qui à Malachia c.2. verſ.7.vocantur angeli. q. d. Dabo tibi poſteros qui ſint Pontifices, & vt tales in medio ſacerdotum aliorum ambulent & conuerſentur. Nec enim ſacerdotes in hac viſione aſſiſtebant Michaëli, ſed angeli.

Verſ. 8.] Audi Ieſu ſacerdos magne, tu & amici tui, qui habitant coram te, quia viri portendentes ſunt: ecce enim ego ADDVCAM SERVVM MEVM ORIENTEM.

Verſ. 9.] Quia ecce lapis,quem dedi coram Ieſu: ſuper lapidem vnum ſeptem oculi ſunt: ecce ego cælabo ſculpturam eius, ait Dominus exercituum: & auferam iniquitatem terræ illius in die vna.

Verſ. 10.] In die illa, dicit Dominus exercituum, vocabit vir amicum ſuum ſubter vitem,& ſubter ficum.

Vers. 8. Ieſus cum ſociis vir portenti quintupliciter.

Tu & amici tui, &c. *quia viri portendētes ſunt.*] Hebr. אַנְשֵׁי מוֹפֵת *anſce mopbet*,id eſt, *viri portenti.* Vatab. *viri prodigiorum*,quod variè accipi poteſt. Primò Septuag. vertunt τερατόσκοποι, id eſt, portentorum ſpectatores, qui ſcilicet portentoſa facta & oracula Prophetarum ſpeculentur & meditentur, inquit Theodor. Vbi aduerte quales 1. debeant eſſe domeſtici Pontificum, ait Mariana. B Secundò, Pagnin. vertit: *Quia viri ad facienda portenta ſunt apti*; ſicut Apoſtoli faciebant ſigna 2. & prodigia multa in populo, Actor.2.43. Vnde Hebræi cenſent hic denotari tres iuuenes, Danielis ſocios, Ananiam, Azariam & Miſaëlem, eóſque vocari viros portenti, quia portentosè in igne Babylonio illæſi manſerunt. Tertiò, Cyril. 3. q.d. Quia cupiunt videre & audire res portentoſas, audiant portentum ſæculorum, nimirum: *Ecce ego adduco ſeruum meum Orientem*, id eſt, Meſſiam. Huc accedit Vatab. Viri,inquit,prodigiorum ſunt,id eſt, viri digni ſunt in quorū conſpectu fiant multa prodigia, & quibus fiāt reuelationes de aduentu Chriſti; apti ſunt qui eum C prophetent & annuncient. Sunt ergo viri portendentes,id eſt, Prophetæ ipſius. Quartò, Arias, 4. q. d. Viri portentoſi, id eſt, eminentes ſunt & admirabiles, qui cæteros homines ſanctitate, dignitate, doctrina factiſque mirabilibus tranſcendunt. Tales enim debent eſſe ſacerdotes & Pontifices, præſertim Apoſtolici,nimirum rari & eximij vt portenta; tantæque ſanctitatis, vt digni ſint per quos Deus faciat portenta & miracula, vti fuerunt Apoſtoli eorúmque ſequaces. Vnde Syrus vertit: *Viri admirationis ſunt.* Arabicus Antiochenus: *Viri admirabiles ſunt.* Arabicus Alexandrinus: *Viri ſignorum ſunt*,id eſt,facientes ſigna. Quintò & genuinè, alludit Zacharias ad 5.genuinè. illud Iſaiæ 8.18. *Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus in ſignum & in portentum in Iſraël.* Et ad id quod Ezechieli cap.12.5. ait Deus:*Portentum dedi te domui Iſraël*,q. d. Tu, ô Ieſu Pontifex, tuique amici Prophetæ, putà Aggæus, Zacharias, Malachias, Eſdras, Nehemias, &c. eſtis portenta Iſraëlis; quia & factis & oraculis eſtis admirabiles & portentoſi: portēditis enim Chriſtum,Chriſtique vitam,doctrinam, & Eccleſiam.

Chriſtus eſt portentum ſæculorum.

Chriſtus enim futurus eſt portentum portentorum,putà maximum omnium, quæ vnquam non tantùm ab hominibus & angelis, ſed & ab ipſo Deo patratata ſunt: ipſe enim erit Oriens,erit lapis ſeptiocul us cælatus ſculpturis, &c. vt ſequitur. In Chriſto enim non Propheta, non ange- E lus, ſed Deus ipſe fecit ſe portentum ſæculorum, quod ſuſpiciunt & ſtupent angeli, homines & creaturæ vniuerſæ. ita S. Hieron. Remig. Haymo & Hugo. Verbum enim caro factū, eſt opus omnium Dei operum maximè ſtupendum & admirabile, vtpote in quo Deus non mundum, ſed ſeipſum totum quātus quantus eſt dedit homini, hominúmq; ſe filium & fratrem effecit; ac conſequenter hominem,& in homine creaturas omnes, quarum compendium, nexus & nodus eſt homo,ad ſeſe eleuauit & deificauit. Ibi portentum fuit Dei omnipotentia, quæ limum, id eſt,

carnem,

Digitized by Google

carnem, verbo, hominem Deo, terram cœlo arctiſſimè, imò hypoſtaticè coniunxit. Ibi oſtentui fuit Dei ſapientia, iuſtitia & miſericordia, quæ culpam noſtram condigna caſtigatione vindicauit, & expiauit in morte filij ſui incarnati: ibi præ cæteris Dei attributis apparuit portentoſa Dei charitas, qua, vt ait S. Ioannes c.3. 16. *ſic Deus dilexit mundum, vt filium ſuum vnigenitum daret.* Hoc portentum admirans Iſaias exclamat cap.7. *Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.* Et Ierem. c.31.22. *Creauit Dominus nouum ſuper terram: Femina circundabit virum.* Inſuper Chriſtus portentum fuit in incarnatione, portentum in natiuitate, portentum in vita, portentum in morte, portentum in reſurrectione, portentum in aſcenſione, portentum in miraculis, portentum in doctrina, portentum in gratia, portentum in gloria, portentum in tempore, portentum in æternitate. Quid enim mundo portentoſius, quàm audire illa à Chriſto: *Beati pauperes ſpiritu: Beati qui lugent: Beati qui eſuriunt & ſitiunt: Beati qui perſecutionem patiuntur: Diligite inimicos veſtros: benefacite his qui oderunt vos: Niſi quis renunciauerit omnibus quæ poſſidet, non poteſt meus eſſe diſcipulus: Si quis vult venire poſt me, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam & ſequatur me: Si quis venit ad me, & non odit patrem ſuum, & matrem, & filios, & fratres, & ſorores, adhuc autem & animam ſuam, non poteſt meus eſſe diſcipulus?* Lucæ 14. Vide dicta Iſaiæ c.8. 18.

Ieſus Ioſedec typus Ieſu Chriſti quintupliciter. Porrò Ieſus filius Ioſedec fuit portentum figurans & portendens Chriſtum. Primò, ipſo nomine: Chriſti enim nomen pariter fuit Ieſus. Secundò, ſanctitate, officio & dignitate. Suo enim pontificatu repræſentauit ſacerdotium & pontificatum Chriſti. Tertiò, veſtibus ſordidis repræſentauit dolores & ſordes Chriſti in cruce, æquè ac veſtibus mutatoriis Chriſti gloriam in reſurrectione, vt dixi verſ.3.& 4. Quartò, ſicut Ieſus Iudæos è Babylone in Ieruſalem, ita Chriſtus omnes gentes è confuſione peccati in Dei gratiam, gloriam, & in ipſum cœlum adduxit. Quintò, ſicut Ieſus reædificauit templum, ita Chriſtus Eccleſiam veterem per nouam inſtaurauit. ita S. Hieron. Tertul. Ambr. Orig. & alij quos citaui verſ. 1.

Prælati debent eſſe portenta ſanctitatis. Tropol. Sacerdotes & Prælati, qualis fuit Ieſus, debent eſſe heroës, ac portenta ſanctitatis, ſapientiæ & prudentiæ; vt vita tranquilla, ſancta & eximia, æquè ac doctrina, portendant beatitudinem & vitam cœleſtem. Sic Dauid fuit portentum perſecutionum & patientiæ. Vnde ipſe ait Pſalm.70. verſ.7. *Tanquam prodigium factus ſum multis.* Imò tales deberent eſſe omnes ſacerdotes, religioſi, cunctiq; fideles, vt docet S. Auguſt. tract. de vita Chriſtiana tomo 9. *Tales*, ait, *conuenit eſſe Dei cultores & ſeruos, manſuetos, graues, prudentes, pios, irreprehenſibiles, immaculatos, vt quiſquis viderit eos, ſtupeat & admiretur, & dicat: Hi homines ſunt dij, quorum talis eſt conuerſatio. Ita ſe homo Dei exhibere debet, vt nemo ſit qui eum videre non velit, qui eum audire non deſideret; nemo cùm eum viderit, non Dei eſſe filium credat; vt verè in eo propheticum illud impleatur: Fauces plenæ dulcedinis, & totus deſiderabilis.*

Ecce enim ego adducam (in carnem, in Iudæam, & in hocce tuum, ô Ieſu fili Ioſedec, templum) *ſeruum meum Orientem.* Syrus: *Seruum meum ortum*, putà Meſſiam, cuius tu, ô Ieſu, tuique amici

A eſtis portenta, & *viri* eum *portendentes.* Nota, pro *Orientem* hebr. eſt צמח *tſemach*, id eſt, germē, ſurculus, qui pullulat & oritur è terra, vel ex arbore aut frutice. Alludit ad Iſaiæ 4.2. *In die illa erit germen*, hebr. *tſemach*, *Domini in magnificentia.* Et cap.11.1. *Egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet: & requieſcet ſuper eum ſpiritus Domini.* Et c.45.8. *Rorate cœli deſuper, & nubes pluant iuſtum: aperiatur terra, & germinet ſaluatorem.* Et c.53.1. *Aſcendet ſicut virgultum coram eo: & ſicut radix de terra ſitienti.* Et Ierem.33.15. *In diebus illis, & in tempore illo germinare faciam Dauid germen*, hebr. *tſemach*, *iuſtitiæ: & faciet iudicium & iuſtitiam in terra.* **Oriens, id eſt, germen, eſt Chriſtus.** Vbi Chald. æquè ac hic, pro *germen* vertit *Meſſiam:*
B Solent enim Prophetæ poſteriores alludere ad priores. Septuag. vertunt ἀνατολὴ, id eſt, ortus, vel oriens, ſcilicet non tam ſol, quàm germen: hoc enim ſignificat *tſemach*.

Cur? 1. cauſa. Quæres, cur Chriſtus vocatur *tſemach*, id eſt, ſurculus, vel germen? Reſp. primò, quia *tſemach* per metatheſin idem eſt quod משיח *Maſciach*, id eſt, Meſſias. Licèt enim in *Maſciach* ſit litera *Samech*, in *tſemach* verò *tſade*, tamen hæc illi eſt affinis: vtraque enim valet Latinum, *ſ.* Vnde ab Interpretibus vertitur per *ſ.* **2.** Secundò, quia Chriſtus è virgine natus eſt obumbrante Spiritu S. ſicut germen è terra pullulat irrorante rore, vel pluuia cœleſti, ſine maris concurſu. **3.** Tertiò, quia
C arbor Ieſſe, id eſt, ſtirps regia Dauidis tempore Herodis ſucciſa erat vſque ad radices & truncū, ac videbatur emortua; ſed Chriſtus quaſi germen ex ea ſuppullulans & oriens, eam reſtituit. Nam paruulum hoc germen in arborem excreuit, quæ omnes gentes ſub ſe complectens, toti orbi dominatur. Chriſtus ergo ſtirpem, æquè ac regnum Dauidis collapſum inſtaurauit: regnum, inquam, non temporale, ſed ſpirituale & æternū. Hoc eſt quod Gabriel Chriſti ortum prænunciās, dixit virgini Deiparæ: *Dabit ipſi Dominus Deus ſedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum*, Lucæ 1.32. **4.** Quartò, germen ſignificat paruitatem, infantiam, humilitatem Chriſti naſcentis, quæ deinde creuit in tantum corpus, quantum eſt Eccleſia vniuerſa, iuxta parabo-
D lam grani ſinapis Matth. 13.31. **5.** Quintò, τὸ oriens ſignificat Chriſtum à ſui ortu, & à primo conceptionis inſtanti per gratiam tum vnionis hypoſtaticæ, tum habitualem, fuiſſe conſecratum & vnitum Deo, iuxta illud Iſaiæ 49.1. *Dominus ab vtero vocauit me, de ventre matris meæ recordatus eſt nominis mei.* ita S. Ambr. lib. 5. de fide cap.3. Huc alludit Zacharias pater Ioannis Baptiſtæ Lucæ 1.78. dum canit: *Per viſcera miſericordiæ Dei noſtri, in quibus viſitauit nos Oriens ex alto.* Vbi pro *Oriens* græcè eſt ἀνατολὴ, vti hic hebræum *tſemach* vertunt Septuag.

Chriſtus eſt Oriēs. Cur. Vbi nota, Chriſtus vocatur ἀνατολὴ, id eſt, Oriēs ſubſtantiuè; quæ græca vox, licèt de ortu etiam
E germinum & herbarum dici poſſit, teſte Suida, tamen propriè dicitur de ortu ſolis, lunæ & ſtellarum. Chriſtus ergo eſt *tſemach*, id eſt, germen; ſed germen ſolare & cœleſte, ἀνατίλλων, id eſt, oriens ex alto, ad illuminandum eos qui in tenebris & in vmbra mortis ſedent, vti ſubdit Zacharias, vnde Arabicus vertit: *Ecce ego aſcendere faciam ſupra ſeruum meum illuſtrationes.* q.d. Chriſtus eſt *tſemach*, id eſt, germen ſolare, & ſol germinans in paradiſo primò cœleſti, deinde terreſtri. Chriſtus enim eſt germen tum cœleſte, tum

Digitized by Google

terreſtre. Habet enim duas generationes, primò A diuinam,iuxta quam eſt germen patris æterni, & quaſi *flos mentium*, inquit Proclus ex Chaldaicis myſteriis: ſecũdò humanam,iuxta quam eſt germen matris virginis, & Dauidis. Et ſic Chriſtus quaſi alter Melchiſedec, in cœlo eſt ἀμήτωρ, in terra eſt ἀπάτωρ. Vnde S. Ambr. lib.1. Epiſt.8. *Ecce ego mittam ſeruum meum,Oriens nomen eſt ei. Nunquid quia habebat veſtimenta ſordida, ideo fulgorem diuinitatis ſuæ ſol iuſtitiæ non habebat?* Itaque Chriſtus primùm in cœlo fuit ſol germinans, & oriens ſumma claritate & gloria; deinde è cœlo in terram deſcendens, in ea germinare & naſci cœpit. Chriſtus enim eſt arbor vitæ,ex cœleſti paradiſo tranſplãtata in terram per incarnationem, inde rurſum aſcendens in cœlum & paradiſum B beatorum,viſione ſua & fruitione dat ſanctis vitam, immortalitatem & felicitatem per lumen gloriæ; ſuiſque foliis & fructibus omnis voluptatis eos in æternum continuè mulcet & ſatiat, vti dixi Apoc. 22. 2. Quocirca vterque Zacharias Chriſtum vocat ſolem germinantẽ,& orientem:quia Chriſtus lucem, lætitiam, fœcunditatem,vitam,gratiam,gloriam,omniáque bona orbi attulit,quaſi ſol iuſtitiæ præfulgens Eccleſiæ. Sic Pompeius ſe iam inclareſcentem vocabat ſolem oriẽtem, Cinnam verò æmulum ſuum prolabentem,vocabat ſolem occidentem, teſte Plutarcho in eius vita. Hinc Clem. Alex. adhortat. ad gentes: C *Fiunt*,inquit,*omnia lux,quæ ſopiri non poteſt: & occaſus credidit Orienti, æquè illuſtratus luce fidei, ac ipſe Oriens. Omnia enim obequitat ſol iuſtitiæ. Is occaſum traduxit in Orientem, fecit æquè ſplendentem,vtpote in quo non occiderit lux fidei,imò orta fuerit.* Ita per *tſemach*,id eſt,germen oriens, intelligunt Chriſtum Chald. S.Hieron. Cyril. Remig. Ruper. Alber. Hugo, Lyran. Vatab. Emmanuel,Mariana, & alij paſſim. Perperã ergo Rabbini,Theod. & Euſeb.4.demonſt. c. vlt. per *tſemach*,id eſt,germen, accipiunt Zorobabel. Hic enim non erat germen,id eſt,puer, ſed vir, erátque præſens. Vnde de eo falſò diceretur: *Adducam* D *ſeruum meum Orientem*: nec Zorobabel fuit lapis ſeptem oculos habens,cælatus ſculpturis, &c. vt ſequitur.

Tropol. S.Athanaſ.tract. de Sabbatho & Circumciſione: *Solis inſtar*, inquit, *Deus exoritur, illuſtrans vniuſcuiuſque animum. Quocirca & in ſalutifera paſſione non apparuit ſol,indicans finem prioris creaturæ adeſſe, & principium alterius ſuperuenire, quæ diluculum ſuum & exortum in ſaluatore conſecuta eſt. Hanc cum vidiſſet Propheta,ita locutus eſt: Ecce vir Oriens illi cognomen; ac rurſum: vobis timentibus eum exoritur ſol iuſtitiæ. Non enim omnium hac dies eſt,ſed eorum qui mortui ſunt peccato, & viuunt Deo.*

Verſ.9. *Quia ecce lapis quem dedi coram Ieſu.*]. Zacharias paulò antè Chriſtum vocauit germen oriẽs, E hic alia metaphora vocat eum lapidem: quia alludit ad fabricam templi, quæ à Ieſu Pontifice facta eſt ex lapidibus. Hi enim lapides repræſentarunt Chriſtum, qui eſt lapis angularis & fundamentalis in fabrica Eccleſiæ. Alludit ad Iſaiæ 28.16. *Ecce ego mitto in Sion lapidem, lapidẽ probatum,angularem,pretioſum, in fundamento fundatum.* ita S.Hieron.Haymo,Remig. Alber. & Lyra. Hunc lapidem dedit Ieſus *coram Ieſu*, id eſt, per viſionem Deus oſtendit Ieſu filio Ioſedec lapidem fundamentalem templi, eique reuelauit per illum repræſentari Chriſtum,qui futurus erat lapis angularis Eccleſiæ. ita Lyran.Hugo, Vatab. Clarius & alij. Sic enim explicat ſe Zacharias c.6.12. vbi cum dixiſſet: *Ecce vir Oriens nomen eius*; ſubiicit: *Et ſubter eum orietur, & ædificabit templum Domino.* Simili enim modo hic cum dixiſſet: *Ecce adducam ſeruum meum Orientem*; ſubdit: *Ecce lapis*, &c. cui ſcilicet ipſe ſuam inædificabit Eccleſiam.

Septẽ oculi lapidis quales?

Super lapidem vnum ſeptem oculi ſunt.] Quæritur primò,an hi oculi lapidi inciſi,vel affixi fuerint; an verò à lapide ſeparati, ſed in lapidem reſpicientes & intenti. Separatos fuiſſe & in lapidem proſpectantes, cenſent Lyra. Vatab. Fernandez,Sanchez & alij:quia,inquiunt, ſignificãt angelos in fabricam templi & Eccleſiæ, ideóque in lapidem,id eſt, Chriſtum intentos,vt quæcunque ille iuſſerit, promptè exequãtur. Aut vt Clarius & Arias, quia hi oculi ſignificant vigilantiſſimam Dei prouidentiam & curam erga Chriſtum,vt eum quaſi lapidem affabrè cælet, poliat, & in fundamento Eccleſiæ angularem aptè conſtituat & conſeruet. Aut vt alij, ſignificant omnium angelorum & hominum, præſertim Patriarcharum, Prophetarum, Apoſtolorum, Doctorum, Martyrum, virginum & Sanctorum illuſtrium oculos intentos eſſe in Chriſtum: quia ab eo gratiam, ſalutem & omne bonum expectant.

Reſp. 1.

Verùm concinniùs & congruentiùs alij cenſent, oculos hos fuiſſe lapidi affixos, vel inciſos. Primò, quia dicuntur fuiſſe *ſuper lapidem vnum.* Si enim fuiſſent extrinſeci & intenti tantùm in lapidem, dixiſſet, *verſus lapidem vnum.* Secundò, quia hi oculi ſunt lapidis,id eſt,Chriſti, per quos ipſe circumſpicit,luſtrat,protegit,curat, promouet totam Eccleſiæ fabricam: licèt enim id faciat per angelos à ſe ſeparatos, tamen quia hi angeli ſunt quaſi oculi Chriſti, hinc quaſi oculi in eius corpore infigi & pingi debent. Tertiò, quia huc alludens S.Ioannes Apoc.5.6.vidit *agnum* (id eſt, Chriſtum) *ſtantem tanquam occiſum,habentem cornua ſeptem,& oculos ſeptem, qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei miſſi in omnem terram.* Sicut ergo cornua ſeptem erant agno affixa,ita & oculi ſeptem: ergo & hic oculi ſeptem lapidi,id eſt, Chriſto fuerunt affixi. Quartò, quia pari modo Cherubini Ezechielis cap.1.18.& Ioan.Apoc.cap.4.8.pleni erãt oculis; nec tantùm ipſi, ſed & rotæ currus cherubici; vt patet Ezech. 1. 18. quia repræſentant diuinæ prouidentiæ actionem, & executionem attentiſſimam & oculatiſſimam.Vide ibi dicta.Ita S.Hieron. Haymo, Remig. & alij. Porrò quales fuerint hi oculi, & qualiter in lapide concipiendi ſint,explicat noſter P.Mariana in hunc locum:In lapide,inquit,fundamenti ſolent excauari ſigilla, quibus includuntur ſtipes auri & argenti, perpetuitatis argumento. Ea ſigilla vocantur oculi, tum quia erant concaua,tum quia habebant ſpeciem & formam oculorum.Aliter Prado prooem. in Ezech.ſect.7. Septem oculi, ait, ſunt totidem ſtellæ cælatæ. Mundus enim eſt quaſi homo magnus, cuius facies eſt cœlum, quod ſtellis quaſi oculis diſtinguitur, illuminatur & exornatur. Verùm ſtellæ non ſunt oculi, niſi myſtici & hieroglyphici. 2.

Quid ſignificant? Reſp. 1.

Quæres ſecundò, quidnam hi ſeptem oculi ſignificant? Primò, aliqui cenſent oculos hoſce fuiſſe rimas lapidis.q.d.Ne putetis hunc lapidem ob rimas, fabricæ templi inutilem, ecce ego eas affabrè cælabo, vt fabricæ decus, non dedecus

affe

Digitized by Google

2\. afferant. Secundò, Hugo cenſet ſeptem oculos ſignificare architectorum, & latomorum induſtriam & vigilantiam, qua ſeptem quaſi oculis, id eſt, ſumma attentione & cura attendebant fabricæ templi Zorobabelis, vt illa eſſet elegans & omni ex parte accurata. Verùm etſi eò alludat Propheta, longè tamen maiora & ſublimiora ſpectat.

3\. Dico ergo, hoſce ſepté oculos ſignificare plenam & perfectam Chriſti prouidentiam, & vigilantiam circa templi, id eſt, Eccleſiæ ſuæ fabricam erigendam, augendam, promouendam & conſeruandam, quam exercet per ſeptem angelos primarios, qui aulæ ſuæ ſunt quaſi principes, ideóque præfecti tum cæteris angelis hominum cuſtodibus, tum ipſis hominibus totique Eccleſiæ & orbi. Id ita eſſe patet ex cap. 4. 10. vbi ait Zacharias: *Septem iſti oculi ſunt Domini, qui diſcurrunt in vniuerſam terram*. Et Apocal. 5. 6. *Agnus habebat oculos ſeptem, qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei miſſi in omnem terram*. Et Tob. 12. 15. *Ego*, inquit, *ſum Raphael, vnus ex ſeptem qui aſtamus ante Dominum*. Et Apocal. 1. 4. S. Ioannes pacem apprecatur ſeptem Eccleſiis *à ſeptem ſpiritibus, qui in conſpectu throni ſunt*, vbi fusè de hiſce ſeptem angelis egi. Porrò angeli vocantur oculi, quia ſunt puræ mentes, perſpicaciſſimæ & vigilantiſſimæ: vnde & intelligentiæ nuncupantur. Simili modo Ægyptij pingebant Oſirim Deum ſuũ, quaſi oculum ſceptro inſiſtentem; ſceptro eius imperium & gubernationem, oculo eius prouidentiam & vigilantiam ſignificantes. ita Macrob. lib. 1. c. 21. & Plutar. lib. de Iſide & Oſiride. Sic Tertul. lib. de Trinit. Deum totum oculum dixit, qui totus videt. Et alibi Dei oculum ait ſomni expertem, quoniam eſt ipſa lux, quæ ad omnia excubat. Quin & Diphilus apud Gellium lib. 14. 4. *Eſt*, inquit, *qui tuetur cuncta iuſtitiæ oculus*; adeóque veteres Deum vocarunt *mundi oculum*. Denique Pauſanias in Corinth. ſcribit, ſtatuam Iouis in ſubdiali ara, ad quam Priamus capta Troia confugit, tribus oculis fuiſſe inſignem: iis verò ſignificabatur triplex Dei prouidentia, qua cœleſtia, maritima & inferna curat, ait Pierius Hierogl. 33. c. 15. Senſus ergo eſt, q. d. Hic lapis quem tibi oſtendi, ô Zacharia, putà Chriſtus, qui eſt lapis angularis Eccleſiæ, non erit inanimis & inſenſibilis, ſed viuus, oculatus, vigil & acer, qui ſua oculatiſſima prouidentia per ſeptem angelos totam Eccleſiæ fabricam luſtrabit, diriget, promouebit, omnibúſque eius partibus & membris de cunctis requiſitis prouidebit abundè. Sic Perſarum reges habebant Principes, qui vocabantur *oculi regis*; & alios, qui *aures Regis* dicebantur, teſte Heſychio & Suida in voce ὀφθαλμὸς βασιλέως. Et fortè eò alludit hîc Zacharias: nam reges Perſarum habebant ſeptem aulæ principes, ſicut Deus habet ſeptem angelos principes mundi. Vnde Scriptura eorum vix facit mentionem, niſi poſtquam Iudæi redierunt è captiuitate, vbi ſimiles viderant in aula Cyri & Darij, vti dixi in Comment. Apocal. 1. quem proximè Deo dante edam.

Angeli ſunt oculi. Cur?

Tropol. Septem oculi ſunt ſeptem dona Spiritus S. quæ pleniſſimè fuerunt in anima Chriſti: quia hæc animam eius oculatam, illuminatam ac vigilantem reddunt. ita S. Hiero. Remig. Rup. Emmanuel & alij. Alludit ad ocellos, quos Phrygiones operi ſuo, putà veſti Phrygiæ intexunt, vt ſit ocellatum & elegans inſtar caudæ pauonis.

Tropol. 7. oculi ſunt 7. dona Spiritus S.

A q. d. Chriſtus inſtar lapidis ſeptem ocellis cælati, omnibus donis, gratiis & virtutibus, quaſi ocellis diuinis cælabitur & exornabitur.

Audi S. Gregor. lib. 29. Mor. 16. *Super lapidem vnum ſeptem oculi ſunt. Huic enim lapidi* (Chriſto) *ſeptem oculos habere, eſt ſimul omnem virtutem Spiritus ſeptiformis gratiæ in operatione retinere. Alius namque prophetiam, alius ſcientiam, alius virtutes, alius genera linguarum, alius interpretationes ſermonum iuxta diſtributionem Spiritus S. accipit: ad habenda verò cuncta eiuſdem Spiritus munera nemo pertingit. At verò conditor noſter infirma noſtra ſuſcipiens, quia per diuinitatis ſuæ potentiam ſimul ſe habere omnes Spiritus S. virtutes edocuit, micantes proculdubio pleiades iunxit.*

B Alleg. à Caſtro: Chriſti corpus, inquit, in paſſione inſtar lapidis ſeptem oculis inciſi, multis inciſionibus, vibicibus & vulneribus quaſi ocellis cælabitur, & pulcherrima varietate diſtinguetur, vt hi oculi ſint cælatura, de qua ſubdit: *Ego cælabo ſculpturam eius.*

Symbolicè, ex Zacharia, vti & ex Apocalypſi, Eccleſia Romana accepit multos ritus & ceremonias, indéque ſimilia ſymbola rerum ſacrarum in officiis Eccleſiaſticis mutuata eſt. Ita ex hoc loco accepiſſe videtur olim ſeptem Cardinales diaconos, quos S. Clemens Epiſt. 1. ad S. Iacobum, vocat *oculos Epiſcopi*; & totidem Cardinales Epiſcopos in Lateranenſi Eccleſia, cuius C Epiſcopus proprius & vetus eſt Pontifex Romanus. In ea enim eſt ſedes & cathedra Epiſcopatus Romani, ibique nouus Pontifex eius, ac conſequenter Pontificatus totius Eccleſiæ, qui Epiſcopatui Romano annexus eſt, poſſeſſionem capere ſolet. Quocirca ita de ea ſcribit B. Petrus Damiani lib. 2. Epiſt. 2. ad S. R. E. Epiſcopos Cardinales: *Eccleſia Romana excellentioribus præ cæteris totius orbis Eccleſiis nititur priuilegiis; ſed & myſticis etiam inſtituta, atque diſpoſita non ambigitur ſacramentis. Nam vt de pluribus pauca perſtringam, Lateranenſis Eccleſia ſicut Saluatoris inſignita eſt vocabulo, qui nimirum caput eſt omnium electorum; ita mater, & quidam apex & vertex eſt* D *omnium per orbem Eccleſiarum. Hæc ſeptem Cardinales habet Epiſcopos, quibus ſolis poſt Apoſtolicum ſacroſanctum illud altare licet accedere, ac diuini cultus myſteria celebrare. In quo nimirum illud Zachariæ continetur euidenter oraculum: Ecce, inquit, lapis quem dedi coram Ieſu: ſuper lapidem vnum ſeptem oculi ſunt. Lapis autem iſte proculdubio illa petra eſt, de qua verus Ieſus Petro pollicetur dicens: Super hanc petram ædificabo Eccleſiam meam. Septem ergo oculos habet hæc petra, quia totidem S. Spiritus donis ſancta præfulget Eccleſia, quibus nimirum velut candelabrum aureum inextinguibiliter rutilans ignorantiæ tenebras effugat, & ad contemplandum iuſtitiæ ſolem hominum mentes* E *illuſtrat. De quo idem Propheta cap. 4. Vidi, ait, & ecce candelabrum aureum totum, & lampas eius ſuper caput ipſius, & ſeptem lucernæ eius ſuper illud. Quod vtique ſacramentum & B. Ioannes in Apocal. ſe didiciſſe non tacuit; cui dictum eſt. Myſterium ſeptem ſtellarum quas vidiſti in dextera mea, & ſeptem candelabra aurea. Septem ſtellæ, angeli ſunt ſeptem Eccleſiarum; & candelabra ſeptem, ſeptem Eccleſiæ ſunt.* Septenarius enim eſt ſymbolum vniuerſitatis. Septem ergo Eccleſiæ ſunt omnes Eccleſiæ, quas in ſe quaſi in matrice continet Eccleſia Lateranenſis & Romana, quæ omnium eſt princeps & regina, vti ait idem Da-

Symbol. 7. oculi ſunt 7. Cardinales.

Digitized by Google

mianus. Vnde & ſubdit: *Nos itaque fratres mei, vt & me vobis audenter interſeram* (fuit enim & ipſe Cardinalis ac Epiſcopus Oſtienſis, qui inter Cardinales eſt primus, ac ſolet conſecrare Romanum Pontificem) *nos, inquam, qui tanquam ſeptem ſumus oculi ſuper lapidem vnum, qui ſtellarum portamus imaginem, qui angelorum tenemus per annunciationis officium dignitatem, videamus, ſplendeamus, & per verba vita populis non ſolum vocibus, ſed & moribus nunciemus ſermonem. Siquidem prædicantium lingua quidem nunciat, ſed vita commendat. Apoſtolus ait: Qui Epiſcopatum deſiderat, non bonam dignitatem, non bonum honorem, ſed bonum opus deſiderat; ac ſi dicat: Qui ad Epiſcopatum anhelat poſſidendum ſine bono opere, inane vult nomen induere ſine rei ipſius veritate.*

Epiſcopatus in quo conſiſtat.

Non ergo conſtat Epiſcopatus in turritis Gebellinorum, tranſmarinarúmue ferarum pileis, non in flammantibus Martorum ſubmentalibus roſis, non in bractearum circumfluentium phaleris, non denique in glomeratis conſtipantium militum cuneis, neque in frementibus ac ſpumantia fræna mandentibus equis; ſed in honeſtate morum & ſanctarum exercitatione virtutum. Et inferiùs: *Vos ergo dilectiſſimi, quibus praua datum eſt ex Apoſtolicæ ſedis auctoritate corrigere, voſmetipſos cæteris non modò fidelibus, ſed & ſacerdotibus quandam viuendi regulam exhibete.*

Vita Cardinaliū qualis eſſe debeat.

In vita veſtra legatur quid agi, quid vitari conueniat: ex labiis noſtris verba otioſa non effluant, ſacerdotalem linguam diſcreti ſilentij cenſura compeſcat: non ioci ſoluant, non pectus noſtrum immoderata lætitia concutiat. Puerilis ludus abſcedat; mordax eloquentia, vrbana dicacitas euaneſcat. Quomodo enim ex ore ſacerdotis oratio ad Deum munda dirigitur, quæ praui ſermonis ſordibus inquinatur? Et in fine: *Vos eſtis ſal terræ, vos non modò ſacerdotes, ſed & ſacerdotum decet eſſe magiſtros. Neceſſe eſt vt vita veſtra quædam ſit linea, & velut adamantis ſignaculum, quod cæteris viuendi adhibeat formam. Adamantinum quippe ſigillum ſuam cæteris imprimit, à nullis verò metallis imaginem ſumit. Cum ergo ex diuerſis mundi partibus aduentantium vobis ingruit multitudo, cum morigerari ſibi quiſque vos importunè compellunt, vultus veſter ſemper idem, ſic feſtiua quadam ſerenitate reſplendeat, ne in aliquo puerilis leuitas erumpat: ſit grauitas hilaris, & grauis hilaritas.*

Ego cælabo.] Hebr. *Ecce ego aperiam aperturam eius*: quod primò Chald. explicat: *Ecce ego viſionem eius reuelo*. q. d. Ego tibi, ô Zacharia, hanc viſionem lapidis myſtiei oſtendo, eiúſque ſignificationem de Chriſto reuelo. Verùm hebræa phraſis id non patitur: nam aperire aperturam Hebræis idem eſt, quod ſculpere ſculpturam, vel cælare cælaturam, vti vertunt Septuag. Aquila, Symmach. Theodotion, Noſter. Pagnin. Vatabl. & alij paſſim. In ſculptura enim ſculptor aperit, & eradit partes aliquas, vel in longum, facítque ſtrias; vel in rotundum, vel in quadrum, aliíſque mille modis, vt ſculpat flores, aues, poma, aut quod ei libuerit.

Secundò, Rabbini, & ex iis Hugo hæc intelligunt de cælatura templi Zorobabelis. q. d. Ego perficiam templum hoc, illúdque eleganti cælatura forinſecus exornabo; aut cælum, id eſt, fornicem cælatam illi inducam: perfecta enim fabrica ſolet cælari & cælaturis exornari. Verùm eſto eò alludat Propheta, tamen altiora ſpectat de Chriſto.

Lapis cælatus eſt Chriſtus.

Dico ergo, lapidem cælatum eſſe Chriſtum, eiúſque cælaturas vocari vel ſeptem oculos in eo

A cælatos, vt nonnulli volunt; vel potius ipſa ædificantis ſtemmata in primo fabricæ lapide cælata. Nam cælaturas has ab oculis eſſe diuerſas, liquet ex antitypo: oculi enim angelos; cælaturæ, dona & ſtigmata Chriſti repræſentant, vti mox declarabo. Alludit ad primum templi, vel fabricæ lapidem, quem architecti cum ſolemnitate & pompa in fundamentis ponunt, itaque fabricam inchoant. Vnde lapis ille primus ſolet inſignibus Principis, qui fabricæ eſt auctor, inſculpi: ita Chriſto, quaſi lapidi primo Eccleſiæ, Deus ſua inſignia & ſtemmata inſculpſit; primò, in eius incarnatione, in qua Spiritus S. Chriſti corpus & animam tanta perfectione elaborauit, vt humanitas illa à Deo elegantiſſimè tornata & cælata videretur.

1. in incarnatione.

Inſuper eandem ornauit & cælauit B omni ſapientia, virtute, gratia & gloria, quaſi cælum quoddam diuinum ſole, luna & ſtellis pulcherrimis cælatum & diſtinctum. Denique per gratiam vnionis hypoſtaticæ ita eam verbo adaptauit, vt videretur humanitas eſſe quaſi gemma politiſſimè cælata, & adaptata annulo aureo diuinitatis verbi. Audi S. Iren. lib. 3. cap. 28. *Hic lapis è terra & ex virtute, & arte conſtat Dei: ſignificat autem in terra virgine ortum, ſed virtute Spiritus S. artificioſè cælatum.* ita quoque Lyran. Dionyſ. & alij. Nam Spiritus S. ita affabrè humanitatem diuinitati vniuit, inſeruit & quaſi cælauit, vt inter naturam diuinam & humanam ſumma ſit vnio in verbo, ac per vnionem mutua intimáque C earundem ſit complexio, ſeu περιχώρησις, vt ait Damaſcen. lib. 3. cap. 8. Et tamen verbum ipſum nullam ad humanam naturam contraxit habitudinem, nullum ordinem, nullam inclinationem. Infinita enim illa vis hypoſtatica ſufficit, vt ſe ad illam extrinſecus attractam & velut inſertam, abſque vlla ſui mutatione velut terminus & baſis hypoſtatica extẽdat, eámque inſolubili & ſubſtantiali nexu ſibi intimè aſtringat & copulet: perinde ac intellectio diuina propter ſuam infinitam intelligendi vim, ſeſe extendit ad futura contingentia, eáque attingit & præuidet; atque volitio diuina propter infinitam volendi vim, ſeſe extendit ad omnia exiſtentia quorum ipſa eſt cauſa, abſque acceſſione alicuius habitudinis rea- D lis ad illa: nullam enim ad illa relationem realem acquirit, vel contrahit intellectus, aut voluntas Dei.

Secundò & pleniùs, Chriſtus quaſi lapis cælatus fuit in paſſione, tum clauis, ſpinis & flagellis actiuè; tum vulneribus, plagis & vibicibus paſſiuè, quibus totum corpus ſuum fodi & aperiri voluit, vt immenſam ſuam in nos charitatem intus latentem per has quaſi rimas oſtenderet, & effunderet, iuxta illud:

2. in paſſione.

Cernis vt in toto corpore ſculptus amor.

Vnde Hebr. habent ad verbum: *Ecce ego aperiam aperturam eius.* Syrus & Arabicus Antiochenus: E *Ecce ego aperiam portas eius*: portæ enim corporis & cordis Chriſti, ſunt eius plagæ & vulnera. Arabicus Alexandrinus: *Ego coaptans eos*, ſcilicet ſeptem lapidis oculos. Septuag. *Ecce ego fodio foueam.* Hiſce enim paſſionum cælaturis expolita fuit Chriſti patientia, obedientia, charitas fortitudo, cæteræque virtutes diuinæ, itaque perfecta Dei imago in ipſo cælata apparuit: ac proinde lapidi huic, rupique tot plagis excauatæ, & quaſi ſtemmatibus regni ſui inſculptæ & decoratæ, Deus Eccleſiam ſuam inædificauit, quando per eum abſtulit iniquitatem orbis, vt ſequitur. ita

S. Hieron.

Digitized by Google

A S.Hieron.Remig.Haymo, Ruper.Vatab.& Clarius. Perperam ergo Theodor.per foueam hanc accipit ſtragem & ſepulturam Gog & Magog: *Hæc,inquit, de Gog & Magog prædixit, quibus in vna die perniciem attulit, & omnes pariter ad occiſionem deduxit, quam per tranſlationem & comparationem foueam appellauit.* Gog enim & Magog venturi ſunt tempore Antichriſti, & cædendi in fine mundi,vti dixi Ezech.38.

Tropol. de cælatura animæ per virtutes & cruces.

Tropol. hæc Chriſti naſcentis & patiētis ſculptura repræſentat cælaturam & ornatum animæ, virtutibus & donis omnibus inſculptæ, ac per cruces & patientiam inciſæ & expolitæ, eiúſque eſt prototypum & exemplar. Vis ergo, ô Chriſtiane, in anima tua ſculpere imaginem elegantiſſimam, & diuinam obedientiæ, humilitatis,tolerantiæ,conſtantiæ,amoris & perfectionis Chriſtianæ? inſpice & fac ſecundùm exemplar quod tibi in monte Caluariæ à Chriſto mōſtratum eſt. Deus in creatione & generatione tua ſuam tibi imaginem & ſimilitudinem impreſſit & inſculpſit, Geneſ. 1. 27. eámque peccato deformatam per Chriſtum in Baptiſmo & iuſtificatione reformauit, tu eam per eius gratiam cæla, expoli & perfice. Si modum neſcis, docebit te Chriſtus: inſpice eius cælaturam in cruce. Inuadit te morbus,paupertas,damna fortunarum, ſuſtine exemplo Chriſti,ac dicito: Non mea voluntas,ſed tua fiat. Inuadit te hoſtis,æmulus,detractor, calumniator,ſpargit de te quæ nunquam cogitaſti: ſuſtine, noli per indignationem inferre maculam imagini tuæ, noli cælaturam patientiæ tuæ per impatientiam maculare. Gradu tuo deiiceris, deprimeris,negligeris;æmuli tui attolluntur,te deſpiciunt,tibi inſultant: ſuſtine, hæc & maiora pro te ſuſtinuit Chriſtus Dei filius,cùm à Iudæis irriſus,conſputus, flagellatus, & quaſi latro in crucem actus eſt. Imperat ſuperior rem arduam,periculoſam, alacriter eam capeſſe: ſequere Chriſtum, qui factus eſt obediens vſque ad mortem, mortem autem crucis. Si reniteris, excutis,excuſas, vide quàm longè abſis à cælatura obedientiæ Chriſti. In docendo, concionando,confeſſiones audiendo,pagos circumcurſando; ruſticos,rudes & pauperes docendo, ſentis labores & dolores: eia athleta Chriſti, eius amore omnia tranſcende & ſupera:ille pariter pauperes euangelizauit, vicos & pagos prædicando pedes obiuit, fatigatus eſt,ſudauit,æſtuauit & alſit. Illius ad inſtar ſculpe hoſce dolores & labores modicos, & modici temporis in anima tua: *cæla in ea cælum & ſolem charitatis: pinge & ſculpe æternitati.* Audies breui quod ille tertio die reſurgens audiuit: *Propter quod & Deus exaltauit illum; & dedit illi nomen quod eſt ſuper omne nomen, vt in nomine Ieſu omne genu flectatur,cæleſtium,terreſtrium & infernorum.* Ita ad exemplar Chriſti pinxit & cælauit animam ſuam,æquè ac corpus, S Paulus dicens: *Ego ſtigmata Domini Ieſu in corpore meo porto*, Gal.6. 17. Ita pinxerunt S. Andreas æſtuans amore crucis, S. Ignatius prouocans leones, S. Laurentius in craticula delicians, S. Vincentius Daciani tormenta irridens, S.Agnes contra tyrannos,ignes, procos ad mortem vſque decertans & triūphans. Ita pinxerunt omnes Patriarchæ,Prophetæ,Apoſtoli,Martyres,Anachoretæ, Doctores,Confeſſores, virgines Sanctique omnes. Hos tu ſequere, pictores hoſce imitare, hos cælatores adæqua,vel æquis paſſibus conſectare,vt pingas imaginem,vt cæles cælaturam, in cœlo per cuncta ſæcula ad Dei gloriam tuúmque decus,coram angelis ſanctiſque omnibus perennaturam. Quod enim momentaneum eſt & leue tribulationis,humiliationis, mortificationis noſtræ,æternum gloriæ pondus operabitur in nobis,idque breui & quaſi poſt momentum.

Tunſionibus,preſſuris expoliti lapides
Suis coaptantur locis,per manus artificis
Diſponuntur permanſuri ſacris ædificiis.

Cælum q. cælatum ſtellis.

Cælum, inquit Varro lib.4. dictum eſt quod cælatum,id eſt,ſignatum ſideribus ſit: multò magis cælum empyreum cælatum eſt gemmis,floribus, fructibus, vti deſcribit S. Ioannes Apocal. 21. & 22. Cælum eſt anima tua, ſi ſancta ſit:illam ergo B cæla patientia, obedientia, humilitate omníque virtute, vt in cælo empyreo cælari, imò illud cælare & ornare mereatur.

Et auferam iniquitatem terræ illius.] Putà Iudææ, in qua primi fideles conuerſi ad fidem & gratiam vi ſanguinis Chriſti,illi quaſi lapidi cælato & fundamentali inædificati ſunt: *in die vna*, qua ſcilicet ipſe cælatus,id eſt,paſſus & mortuus, pro omni iniquitate Deo ſatisfecit,eámque quantum in ſe eſt aboleuit, æquè ac veteres victimas vetúſque ſacerdotium, quod maculas animæ expiare non poterat. Ita S. Hieron.Remig. & Haymo. Meminit Iudææ præ aliis gentibus, quia Iudæis promiſſus erat Chriſtus,& quia Iudæis prophetabat Zacharias. Vnde eos iam Babylone re- C deuntes & afflictos,promiſſione Meſſiæ conſolatur:poſt Iudæos tamen iniquitas totius orbis per Apoſtolos ex mentibus credentium ablata eſt.

Vocabit vir amicum ſubter vitem & ſubter ficum.] q.d. Chriſtus ſua paſſione non tantùm auferet iniquitatem,ſed & afferet pacem, bonorum affluentiam,delicias, æquè ac amicitiam & rerum communicationem, adeò vt omnia inter Chriſtianos communia futura ſint, & ex eadem vite eadémque ficu ſimul fructus carpant, & ſecurè hilaritérque ſe inuicem inuitent & conuiuentur, idque tum corporaliter, tum potiùs ſpiritualiter. Hanc enim pacem & opulentiam ſignificat hæc phraſis & parœmia hebraica, vt patet 3. Reg. 4. D 25. vbi dicitur vnuſquiſque habitaſſe ſub vite & ficu ſua cunctis diebus Salomonis.q. d. Plena fuit pax & rerum copia ſub Salomonis imperio. Vers. 10.

Porrò Chriſtus non tantùm attulit pacem & opes ſpirituales, ſed & temporales. Lex enim Chriſti præcipit charitatem, condonationem iniuriarum,patientiam, amorem inimicorum, &c. quæ omnia pacem temporalem, indéque temporalium affluentiam pariunt, vti oſtendi Iſaiæ 2. 4. Sic in primitiua Eccleſia Chriſtiani omnia habebant communia,Actor.4.32.

Myſticè,vitis & ficus noſtra eſt Chriſtus.

Myſticè, vitis & ficus, non huius vel illius in particulari, ſed abſolutè fidelium omnium eſt Chriſtus,eiúſque paſſio,Euangelium,ſacramenta, E gratiæ,conſolationes,omniáque bona, quæ quaſi ſapidiſſimas ficus & vuas ex Chriſto,quaſi ex ficu & vite affatim decerpimus, in quibus Chriſtiani delicientur & nectare cœleſti, præſertim in Euchariſtia,inebriantur,de quo plura cap. 9. 17. ita S.Hieron.& Remig. Porrò conditiones vitis applicui Chriſto Ezech.15.1.& ficus Ierem.24.2.

Quare perperam Rabbini hanc felicitatem Iudæis datam putant à Machabæis lib.1.Machab.c. 14.verſ.4. Eſto enim eò alludat, tamen maiora & ſpiritualia,quæ Chriſtus attulit,ſpectat Propheta: ſolus enim Chriſtus abſtulit iniquitates terræ, non Machabæi.

Digitized by Google

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS.

Videt Zacharias candelabrum ſepticeps,vel potiùs octiceps, ad cuius latera erant duæ oliuæ, vna à dextris,altera à ſiniſtris:ac per hoc ſignificari intelligit, per Dei curam & prouidentiam templi fabricam inchoatam fore perficiendam, & ad culmen perducendam. Deum enim id velle, cui nulla Perſarum vel hominum potentia reſiſtere poſſit: conſequenter duas oliuas eſſe Ieſum Pontificem & Zorobabel Principem,qui aſſiſtunt Deo,vt candelabrum,id eſt, templum readificent, & populum in rebus tam ſacris,quàm ciuilibus & politicis regant. Hic eſt ſenſus literalis, vt patet ex eo quod iugiter verſ. 6.7. 9. 10. ſermo dirigatur ad Zorobabel, ducem Iudæorum illo tempore. Deinde ex verſ.9.vbi expreſsè oſtenta hæc ita explicat angelus,dicens: Manus Zorobabel fundauerunt domum iſtam,& manus eius perficient eam. *Ergo ad literam intendit hac viſione animare Zorobabelem ad perficiendam fabricam templi quam inchoauerat, & de cuius conſummatione diffidebat. Porrò totum hoc caput dirigitur ad Zorobabel:ſicut enim capite præcedenti Ieſum Pontificem, ita hoc capite Zorobabel Principem populi incitat ad inchoatam templi fabricam ſtrenuè proſequendam, & conſummandam. Ab hiſce enim duobus capitibus pendet totum populi corpus,putà Eccleſia à Pontifice, Reſp.à Principe. Allegor. tamen & præcipuè per reædificationem templi adumbratur Eccleſia ædificanda,tum ex Iudæis,tum magis ex gentibus per Chriſtum. Hic enim eſt myſticus Zorobabel,cui nemo Principum,nec Iudæorum reſiſtere poterit. Eſto enim Iudæi ipſum reſpuent, tamen gentes auidè amplectentur, atque ipſi Iudæi in fine mundi ad eum conuertentur per prædicationem Eliæ & Enoch. Hi enim ſunt duæ oliuæ,quæ aſſiſtunt dominatori terræ,vt eius Eccleſiam perficiant,oleóque doctrinæ gratiæ & exempli ſui alant,illuminent,& gubernent,vti explicat S.Ioannes Apocal.* 11.4. *imò Ribera & alij volunt hunc eſſe ſenſum literalem;ſed ex dictis patet eſſe myſticum.*

*Verſ.*1.] Et reuerſus eſt angelus, qui loquebatur in me, & ſuſcitauit me, quaſi virum qui ſuſcitatur de ſomno ſuo.

Verſ. 2.] Et dixit ad me:Quid tu vides?Et dixi:Vidi,& ecce candelabrum aureum totum,& lampas eius ſuper caput ipſius, & ſeptem lucernæ eius ſuper illud: & ſeptem infuſoria lucernis,quæ erant ſuper caput eius.

Verſ. 3.] Et duæ oliuæ ſuper illud; vna à dextris lampadis, & vna à ſiniſtris eius.

Verſ. 4.] Et reſpondi,& aio ad angelum, qui loquebatur in me, dicens: Quid ſunt hæc,domine mi?

Verſ. 5.] Et reſpondit angelus, qui loquebatur in me,& dixit ad me: Numquid neſcis quid ſunt hæc?Et dixi: Non,domine mi.

Verſ. 6.] Et reſpondit,& ait ad me, dicens: Hoc eſt verbum Domini ad Zorobabel,dicens:Non in exercitu, nec in robore,ſed in ſpiritu meo,dicit Dominus exercituum.

VERS. 1. ET *reuerſus eſt angelus.*] Putà Michaël,vt dixi cap.3.verſ.3.qui poſt viſionem cap. 3.mihi oſtenſam à me receſſerat, rediès in cælum ad Deum,vt ei de more quaſi Princeps militiæ cæleſtis aſſiſteret.Nam ibi accepta noua à

A Deo viſione, & reuelatione mihi communicanda reuerſus eſt ad me, qui viſionem quam videram cap.præcedenti ruminans & admirans, hærebam quaſi ſtupefactus & attonitus. Vnde Michaël ab hoc ſtupore quaſi à ſomno me excitauit, vt euigilarem & attenderem ad nouam hanc candelabri viſionem, quam mihi exhibebat: ita Lyran. Vatab.& alij.

Aliter S.Hieron. Theodor. & Remig. cenſent enim angelum poſt viſionem cap.3.non receſſiſſe à Zacharia; dici tamen reuerſum,quia nouam viſionem ei obtulit, ad eámque videndam eum excitauit. Sed prior expoſitio eſt planior & germanior:ſi enim reuerſus eſt Michaël; ergo egreſſus fuerat.

B *Suſcitauit me.*] Tum à ſtupore viſionis cap.3. vti iam dixi,tum ab hebetudine mentis humanæ: huius enim vis corpori illigata, & ad illud depreſſa hebetatur, & quaſi ſoporatur, vt ad ſpiritualia & diuina minus ſit acris & vigil. Excitat ergo depreſſam & torpentem mentem Zachariæ angelus,vt eam ad diuina eleuet & attentam reddat;eo quòd hæc prophetia ſit ænigmatica, obſcura & difficilis.q.d. Michaël excitãdo me,mentem meam exacuit, & attentiorem reddidit ad hieroglyphica & ſymbola cæleſtia, quæ mihi monſtraturus erat.

C *Candelabrum.*] Alludit ad candelabrum quod iuſſu Dei fabricauit Moſes Exodi 25. 31. Vnde illud,æquè vt hoc Zachariæ, habebat ſeptem calamos & lucernas: non tamen per omnia fuit idem cum eo,vt vult Lyran.Nam Moſaicum non habebat ſeptem infuſoria, duo roſtra & totidem oliuas, quæ habuit hoc Zachariæ. Candelabrum per Synecdochen ſignificat, & repræſentat templum inſtaurandum à Zorobabel. Ipſum enim erat vnum è tribus præcipuis vaſis templi, quod VERS. 2. Candelabrum typus templi & Eccleſiæ.

totum

Digitized by Google

totum Tabernaculum ſua luce illuſtrabat. Rurſum candelabrum in templum inferri non ſolet, niſi eo perfecto. Fabrica ergo hæc candelabri, ſignificat & præſupponit fabricam templi perficiendam, ait Lyran. Hinc myſticè candelabrum, æquè ac templum, repræſentat Eccleſiam, quæ aurea eſt charitate & doctrina cæleſti. ita S. Hieron. Cyril. Remig. Ruper. & alij. Vnde S. Ioannes Apocal. 1. 13. *vidit in medio ſeptem candelabrorum ſimilem filio hominis*, id eſt, Chriſtum. Et verſ. 20. explicationem eorum audit ab angelo dicente: *Candelabra ſeptem, ſeptem Eccleſiæ ſunt* Aſiæ, putà Epheſina, Smyrnenſis, Pergamenſis, Thyatirenſis, Sardenſis, Philadelphenſis, Laodicena, vt patet ibidem cap. 2. & 3. Vide ibi dicta. Planè enim S. Ioannes eo loco alludit ad hoc candelabrum Zachariæ. Verùm de ſignificatione candelabri plura dicam verſ. 6.

Lampas ſuper caput.] Pro *lampas* hebr. eſt גלה *gulla*, id eſt, vas concauum & ſphæricum ad capiendum oleum, quod pariter latinè rectè gulam appelles. Sicut enim gula ſiue guttur capit cibum tranſmittendum ad ſtomachum, ita hoc vas capiebat oleum tranſmittendum ad ſeptem lucernas. Vnde Pagnin. & Vatab. vertunt *lenticulam*. Tigurina *diſcum rotundum: gulla* enim à rad. גלל *galal*, id eſt, conuoluere, ſignificat vas rotundum & conuoluile inſtar globi, aut ouale inſtar lenticulæ. Noſter vocat lampadem, quia multis in locis lampades habent formam lenticulæ, ſúntque rotundæ, putà ſphæricæ, vel ouales. Lampas ergo hæc fuit ſphæra caua & tumida, quales in templis ante venerabile ſacramentum ſurſum eminere videmus. Porrò hæc in capite, id eſt, in ſummo ſtipite, ſeu haſtili candelabri eminebat quaſi concha, ad capiendum oleum diſtribuendum in ſeptem lucernas, illud vtrinque ambientes. Erat ergo lampas hæc concha olei, ſiue vas olearium ſphæricum: vnde & viſæ ſunt vtrinque duæ oliuæ, quaſi ſymbola & indices olei, quo plena erat lampas. Addunt aliqui, vt Fernandez viſione 32. ſect. 1. Ribera, Sanchez & alij, fuiſſe veram lampadem ardentem & lucentem, ſed maiorem, quæ ſeptem lucernis pariter ardentibus cingebatur; quod valde eſt probabile: hoc enim concinnius eſt; & ſic videmus in baſilicis Romanis S. Petri, S. Pauli, S. Cæciliæ, & aliis lampadem ingentem argenteam, quæ multis aliis minoribus circundatur, ante ſepulchra ſanctorum appendi, iiſque honoris cauſa prælucere. *Candelabri figura.* Videtur ergo hæc lampas ſimilis fuiſſe illis, putà ingens, rotunda, vel oualis, ſupernè patens, cui iniectus erat canaliculus ferreus, vel æneus ſuberi innexus, vt eo eleuatus oleo innataret, per quem inſertum ellychnium ſugebat oleum è lampade, vt iugiter arderet. Minus ergo veriſimile eſt quod cenſent nonnulli, lampadem hanc fuiſſe quaſi peluim quandam amplam, impoſitam haſtili candelabri, niſi per peluim accipias concham naſcentem ex ipſo haſtili. Ex dictis ſequitur, candelabrum hoc vniuerſim fuiſſe non ſepticeps, ſed octiceps: erat enim ὀκτάκαυλον, & conſequenter ὀκτάλυχνον, putà octocalamum & octoluſtre: nam medium haſtile ſeptem calamis cingebatur, támque haſtili, quàm calamis ſeptem, lucerna ardens inſiſtebat: erant ergo octo.

Et ſeptem lucernæ eius ſuper illud.] *Illud*, ſcilicet caput. Subdit enim: *Septem infuſoria lucernis, quæ erant ſuper caput eius.* In capite ergo, hoc eſt in ſummitate haſtilis candelabri, eminebant ſeptem

A lucernæ laterales, totidem calamis inſiſtentes. Porrò calami hi vtrinque ex haſtili candelabri, vel potiùs ex fundo lampadis arcuatim pullulabant, & prodibant. Inſuper calami hi, vti mox dicam, erant concaui: vnde vocantur hic infuſoria, id eſt, fiſtulæ, per quas lucernæ ex lampade oleum ſugebant. Quocirca neceſſe eſt lucernas paulò demiſſiores fuiſſe lampade, vt ex ea in illas oleum influere poſſet. An lucernæ hæ fuerint in orbem diſpoſitæ, vt circumcirca cingerent lampadem, eámque quaſi coronarent, vt vult Sanchez, Fernandez & alij; an verò ad duo tantùm eius latera, ita vt ab vno latere fuerint tres, ab aduerſo quatuor lucernæ, vti fiebat in candelabro Moſaico Exodi 25. 31. ad quod hic alludit Za-B charias, non conſtat. Prius tamen concinnius videtur, & commodius: quia vt iam dicam, ſeptem canales, per quos ex lampade ſugebāt oleū ſeptem lucernæ, non potuiſſent commodè omnes ad duo latera diſponi; ſed longè commodiùs in orbem circumcirca lampadem diſponuntur.

Septem infuſoria.] Ita Noſter, S. Hieron. in Comment. & Septuag. Dices, Hebr. Chald. Pagnin. Vatab. & alij recentiores legunt, *ſeptem & ſeptem*; ergo quatuordecim fuerunt infuſoria. Reſpondent aliqui textum Hebræum eſſe corruptum, & pro *ſeptem & ſeptem*, legendum eſſe ſemel tantùm *ſeptem*. ita enim legerunt Septuag. & S. Hieron. Secundò, aliter reſpondet Sanchez, C nimirum eſſe anadiploſim. q. d. Septem, ſeptem, inquam, erant infuſoria ipſis lucernis. Quæ expoſitio plauſibilis eſt, omnéſque antilogias extricat. Tertiò, Chriſtoph. à Caſtro reſpōdet fuiſſe ſeptem, ſi originem & orificia ſpectes; fuiſſe verò quatuordecim, ſi ipſos canaliculos numeres. Infuſoria enim vocantur hic parui canales, ſiue fiſtulæ & meatus, per quos ex lampade oleum defluebat in lucernas, inquit Clarius & Vatab. Iam fiſtulæ hæ erant quatuordecim, quæ ex lampade per ſeptem ora prodibant. Lampas ergo ſeptem tantùm habebat ora, ſed ſingula ora habebant duas fiſtulas, quarum vna tendebat in vnam lu-D cernam, altera in aliam illi vicinam: quodlibet ergo os ſubminiſtrabat oleum duabus lucernis, per duas fiſtulas ex ſe prodeuntes: & quia ora erant ſeptem, hinc noſter & Septuag. numerant infuſoria ſeptem: quia verò fiſtulæ erant quatuordecim, hinc Hebr. Chald. & recentiores numerant quatuordecim infuſoria. Verùm hæc inconcinnè & gratis aſſeruntur, præſertim quia infuſoria propriè vocātur ipſi canales, non verò ipſæ lampades, aperturæ & orificia. Quare ſecūda ſolutio verior videtur, quam confirmat verſio Septuag. & noſtra. Porrò infuſoria hæc erant calami, arcuatim ex fundo lampadis *Infuſoria erant calami.* E prodeuntes; ac in vertice quodlibet eorum ſuſtinebat ſuam lucernam: erántque concaui, vt eſſent fiſtulæ, per quas è lampade oleum deriuaretur ad lucernas, vti rectè oſtendit & in ſchemate cādelabri depingit Sanchez. Hoc enim longè cōcinnius eſt eo quod alij afferunt, qui ſeptem calamos ponunt duntaxat ad ſuſtinendum lucernas, deinde ſeptem infuſoria à calamis diſtincta pingūt quaſi ſeptem canales, per quos flueret oleum ex lāpade in lucernas. Quorſum enim hęc tam inconcinna inſtrumentorum multiplicatio, cum concinniùs vtrúmque per calamos concauos fieri poſſet? Hinc rurſum liquet, infuſoria hæc non fuiſſe vaſa à lucernis & candelabro ſeparata, quæ infundibula vocamus, qualia Romæ multi habent in cubiculis

ad

Digitized by Google

ad capiendum oleum, quod ex eo lãpadi identidem infundant. Sic enim vnum magnum infuſoriũ pro candelabro & ſeptẽ eius lucernis ſuffeciſſet, fruſtráque fuiſſent ſeptem infuſoria. Adde, ſic hæc infuſoria à candelabro fuiſſent ſeparata vaſe, æquè ac loco: iam autem illi coniuncta fuiſſe liquet. Vnum enim fuit totum hoc candelabri vas, ſed ſeptifidum, quia diſtinctũ in ſeptem lucernas, ac conſequenter in ſeptem infuſoria, id eſt, calamos ſiue fiſtulas, quæ in lucernas inferrent oleum. Minùs rectè R. Salomon & Arias, τὸ *ſeptem & ſeptem* ſic exponunt, q.d. Quælibet lucerna habebat ſeptem infuſoria: ſic enim vniuerſim infuſoria fuiſſent numero quadraginta nouem. Tot ſanè non erant opus, imò nec locus in tam paucis & exiguis lucernis.

Infuſoria 7. ſunt 7. Sacramenta. Myſticè, ſeptem infuſoria ſunt ſeptem Sacramenta, quæ ſunt vaſa gratiæ, non quaſi in iis gratia actu & localiter contineatur, ſicuti oleum continetur in vaſe; ſed cauſaliter, quia ſcilicet gratiam in ſe vt cauſæ inſtrumentales continent & efficiunt. Hebr. eſt, *ſeptem & ſeptem*, vt repræſentent tam ſeptem ſacramenta, quàm ſeptem dona Spiritus ſancti; ſed de hoc inferiùs plura. Septem infuſoria, ait S. Hieron. ſunt ſeptem ſacramenta, per quæ oleum miſericordiæ Dei omniúmque virtutum Eccleſia ſuſcipit, eóque fouetur & conſeruatur. Vnde & in Confirmatione, Ordine & Extrema vnctione oleum eſt materia Sacramenti, quia oleo foris vngente, intus anima impinguatur gratia, eaque illuſtris redditur, vt luceat orbi: ſitque fortis, vt quaſi athleta contra carnem, mundum & dæmonem generoſè decertet.

Vers. 3. *Et duæ oliuæ ſuper illud.*] *Super*, id eſt, iuxta: vna enim erat à dextris, altera à ſiniſtris candelabri, vti ſequitur. Per oliuas, non nudi fructus, qui propriè vocantur oliuæ, ſed ipſæ arbores, putà oleæ, vel certè rami earum intelliguntur. Hebr. enim זֵיתִים *Zetim* tam oleam, quàm oliuam ſignificat; & oliua à latinis ſubinde capitur pro arbore, putà pro olea. Patet id ex verſ. 12. *Quid ſunt duæ ſpicæ oliuarum? ſpicæ*, id eſt, rami. Hi enim rami erant referti oliuis: rami autem prodibant ex arbore, putà ex olea. Quare minùs rectè aliqui cenſent oliuas has inſculptas fuiſſe candelabro, vel lampadi. Sicut enim, inquiunt, amphoris vinariis inſculpitur vua, vel vitis, vaſis aquariis piſces; ita huic lampadi oleariæ inſculptæ erant oliuæ, vt ſignificarent in ea eſſe oleum. Verùm oliuas haſce à lampade fuiſſe ſeparatas patebit verſ. 12.

Idea totius viſionis, Hæc ergo totius huius ſpectri fuit idea. Primò, Michaël oſtendit Zachariæ candelabrum aureum ingens, in cuius vertice inſiſtebat vas ſphæricum inſtar lampadis magnæ, ad capiendum oleum, & ſimul ad lucendum quàm maximè.

Secundò, lampas hæc circundata erat ſeptem aliis minoribus lampadibus, ſiue lucernis, quæ per calamos totidem, arcuatim ex ipſo fundo lampadis circumcirca prodibant.

Tertiò, calami hi concaui erant inſtar canalium, vel fiſtularum: nam per eos oleum ex lampade deriuabatur ad lucernas calamis inſiſtentes: quocirca calami hi vocantur hic infuſoria, ſcilicet olei.

Quartò, duæ erant oleæ, vel duo rami pleni oliuis, vnus ad dexteram, alter ad ſiniſtram lampadis & candelabri, illud quaſi ſtipantes & condecorantes. Oleæ enim ſymbolum, cauſa & parens ſunt olei, quod eſt in lampade. Addunt aliqui, ex oliuis diſtillaſſe oleum in duo roſtra, id eſt, duos canaliculos incuruos tendentes ad lampadem, quæ iugiter eam oleo implebant, vt illud abũdè ſeptem lucernis ſuggerere poſſet. ita Fernandez viſione 32. ſect. 1. à Caſtro, Vatab. & alij. Verùm hoc minus congruum, ideóque minus verum videtur, vti oſtendam verſ. 12.

Nunquid neſcis.] Michaël ſimulat ſe admirari, quòd hæc ſymbola non capiat Zacharias, vtpote Propheta. q.d. Túne es Propheta, & hæc ignoras? præſertim cum hæc ſpectent tuæ prophetiæ argumentum. Repræſentant enim templi fabricam, de qua tu iugiter prophetas. Sic Chriſtus ait Nicodemo: *Tu es magiſter in Iſraël, & hæc ignoras?* Ioan. 3. 10. qua phraſi & geſtu nõ tam ignorãtiam eius carpit, quàm ſtudium diſcendi acuit, & ad attentionem ſuæ doctrinæ de baptiſmo, & regeneratione ſpirituali excitat. Vers. 5.

Hoc eſt verbum Domini ad Zorobabel.] Sicut cap. præcedenti Ieſum Pontificem excitauit ad fabricam templi, ita ad eandem hic excitat & animat Zorobabel Principem, promittens ei quod Dei ope feliciter eam perficiet. Sicut enim Ieſus erat Princeps Eccleſiæ & rerum ſacrarum, ita Zorobabel Princeps erat Reipub. politiæ & rerum ciuilium. Ab vtroque enim hoc capite & Principe pendebat fabrica tẽpli corporalis, ſicut ab vtroque multò magis pendet fabrica ſpiritualis, putà vera fides, religio, iuſtitia, ſanctitas, ordo & decor totius Reipub.

Non in exercitu, nec in robore, ſed in ſpiritu meo, dicit Dominus.] Hic ſymbolum candelabri explicat Michaël, ſed tam cõciſè & obſcurè, vt Oedipo ſit opus. Primò, Remig. Alber. & Haymo putãt fabrica candelabri repræſentari ſolutionem captiuitatis Babylonicæ. q. d. Hæc ſolutio non fiet vi armorum & militum, ſed per meum ſpiritum, per meam prouidentiam, per meum conſilium & virtutem. Verùm iam pridem ſoluta erat à Cyro captiuitas Babylonica, iámque Iudæi redierant Ieroſolymam, & in fabrica templi verſabantur: Propheta autem non prophetat de præteritis, ſed de futuris. Vers. 6. Candelabri quid ſignificet. 1. Reſp.

Secundò, Hebræi putant per fabricam candelabri ſignificari reſtaurationem Reipub. per Zorobabel, qui in ea legẽ Moſaicã reſtituturus erat. In Repub. enim Hebræorum candelebrum erat lex data per Moſen. Verùm hoc candelabrum eſt myſticum, non literale. 2.

Tertiò, Lyran. & Hugo ſic exponũt, q.d. Candelabrum, id eſt, templum hoc reſtaurabis, ô Zorobabel, non tua fortitudine & robore, ſed per ſpiritum Dei, qui hoc ſuggeret, inſpirabit, & perſuadebit Dario Hyſtaſpis regi Perſarum, vt idipſum reſtaurari permittat, imò curet. ita enim reipſa factum eſſe patet 1. Eſdræ 6. Hic ſenſus appoſitus eſt, ſed partialis, non adæquatus. 3.

Quartò, Clarius, & ex eo à Caſtro cenſent candelabrum ſignificare prophetiam, putà ſpiritum Dei qui offertur per verbum, ſiue oraculum & locutionem Dei in mente Prophetæ; oleum eſſe gratiã Spiritus S. canales eſſe Prophetas doctos à Deo, per quos verbum Dei in alios deriuatur; lampades ſeptem eſſe varia dona ſpiritus. Porrò candelabrum fabricatum erat, ardebat, & oleum ſuſcipiebat ex oliuis ſine humano miniſterio, vt ſignificaretur prophetiã eſſe opus Dei, nõ hominis. Verùm hæc expoſitio remota, & minùs adæquata videtur. 4.

Quintò,

Digitized by Google

5. genuina. Quintò ergo & genuinè, cādelabrum hoc repræſentat Deum, ait Mariana, Deíque prouidentiam, quam exercet per ſeptem lucernas quaſi oculos, id eſt, per ſeptem angelos primarios, vti audiemus verſ. 10. præſertim circa fabricam templi reſtaurandi à Zorobabel. Candelabrum ergo eſt Dei prouidentia, quatenus ſe ad lucernas, id eſt, angelos, réſque omnes creatas extendit: lampas eſt ipſa in ſe diuinitas, putà Dei mens & oculus lucidiſſimus: infuſoria ſunt variæ rationes, modi & differentiæ diuinæ prouidentiæ, quibus per angelos hanc creaturam hoc modo, illā illo, aliam alio ſibi congruo regit & gubernat. Rurſum ſunt variæ gratiæ, dona & talenta, quas Deus variis pro libito diſpertit & impertit. Cādelabrum enim quia lucis eſt ferculum, typum gerit ſapientiæ, vigilantiæ, & prouidentiæ, vti dixi Exodi c. 25. 31.

Addit Pierius Hierogl. 46. illud eſſe ſymbolum vitæ diuinæ, generationis, animi, puritatis, amoris, famæ & gloriæ; denique ipſius diuinitatis: quia præfert ignem, qui Dei eſt hieroglyphicum. Duæ oliuæ ſunt Ieſus & Zorobabel, ſiue ſacerdotium & regnum, de quo mox plura. Porrò candelabri lampas ex ſe plena erat oleo iugiter durante, & ſemper ardente, quaſi expreſſum fuiſſet ex asbeſto lapide, qui igne non conſumitur. Erat ergo hic ἄσβεστον φέγγος, inextinguibile lumen, ſignificans indeficientem, æternam & iugiter vigilantem Dei ſapientiam & prouidentiam. Sic Callimachus, qui ob moroſam in expoliēdis operibus induſtriam κατατηξίτεχνος dictus eſt, auream Mineruæ lucernam fecit, quæ toto anno arſit, quamuis nihil olei affunderetur; teſtis eſt Pauſanias in Atticis. Ita Romæ & alibi in ſepulchris antiquis repertæ ſunt lampades mira materia & arte iugiter ſine nouo fomite ardentes, accenſæ à multis centenis annis, quæ mox vt aërem ſentiebant, extinguebantur. Scribit & Plinius lib. 9. 27. in mari piſcem eſſe, qui lingua ignea per os exerta, tranquillis noctibus relucet, indéque appellari lucernam. Ita angeli, ac Apoſtoli & viri Apoſtolici, ſua doctrina & vita iugiter lucentes, linguíſque igneis pollentes mare huius ſæculi colluſtrant,

—— *Solémque nouum, noua ſidera portant.*

Denique Nicephor. lib. 14. Hiſtor. cap. 3. ſcribit Theodoſium iuniorem Imper. noctu ſacris literis operam nauaſſe, lucerna ſe ſponte ſua accendente, oleúmque affundente miro artificio, ne quem miniſtrum eo labore grauaret. Hinc ſecundò, candelabrum hoc repræſentat templum ipſum reſtaurandum, quaſi pars totum, per Synecdochen. Id ita eſſe clarè docet Michaël v. 9. dicens: *Manus Zorobabel fundauerunt domum* (Dei, putà templum) *& manus eius perficient eam.* Conſequenter candelabrum repræſentat, cum templo & per templum reſtituendam eſſe totam Eccleſiam & Rempub. Iudæorum in priſtinum ſplendorem, iuxta illud quod promiſit cap. 2. 5. *In gloria ero in medio eius.* Nam in eius excidio & captiuitate Ieremias luxerat, mœſtúſque cecinerat illud Thren. 4. 1. *Quomodo obſcuratum eſt aurum, mutatus eſt color optimus, diſperſi ſunt lapides ſanctuarij?* Iam verò candelabrum hoc per Zorobabel reſtauratum, aut potiùs reſtaurandum Zacharias vidit aureum, & octo luminibus reſplendens. Quocirca Titus vaſtans Ieruſalem, vt gloriam omnem Iudæis ſe ademiſſe ſignificaret, ademit illis candelabrum, illúdque Romam ve- A xit in triumphum: vnde etiamnum in arcu triumphali Titi, Romæ graphicè illud ipſum exſculptum videmus. Hinc & Iudæi moderni lucernis ſua ſabbatha & feſta celebrant, vti in Synagogis eorum vidi, quem morem antiquum eſſe docet Perſius Satyra quinta: Lucerna ſymbolum feſti.

Herodis venere dies, vnctaque feneſtra
Diſpoſitæ pinguem nebulam vomuere lucernæ,
Portantes violas.

Idem patet ex Canone 70. Apoſtolorum, qui ſic habet: *Si quis Chriſtianus oleum tulerit ad ſacra Gentilium, vel Synagogam Iudæorum feſtis ipſorum diebus, aut lucernas accenderit, de ſocietate pellatur.* Hinc quoque Chriſtus cœleſtis Ieruſalem tem- B plique feſta, & nuptias deſcribit per lucernas & lampades Matth. 25. 1.

Porrò ſeptem lucernæ ſunt, quia totidem erāt in cādelabro Moſis, ad quod hic alluditur, quódque hic repræſentatur; & quia ſeptenarius qui eſt numerus multitudinis & plenitudinis, ſignificat templi & Reipub. celebritatem & decus poſt captiuitatem fore magnum & eximium. Lampas in medio eius eſt Deus, qui omnibus lucernis, id eſt, partibus tēpli oleum, id eſt, vigorem & ſplendorem ſuggerit: aut magis appoſitè ad ſecundam hanc expoſitionem, lampas eſt Sanctum ſanctorum: ſicut enim in candelabro eminebat fulgor lampadis, & fulgorem ſeptem lucernarum ſe circundantium, oleum eis ſuggerendo, alebat; C ita in templo eminebat maieſtas & fulgor Sancti ſanctorum, quod Sācto, & atrio, cæteriſque templi partibus ſui venerationem & ſanctitatē communicabat. Duæ oleæ ſunt Ieſus Pontifex & Zorobabel Princeps. Hi enim aſtantes candelabro primario, id eſt, dominatori Deo, vti dicitur verſu vltimo, eius nutu & ductu candelabrum materiale & ſecundarium, id eſt, templum ædificarunt & conſummarunt, eique decus & gloriam conciliarunt; idque præſtiterunt non ſuis opibus, robore aut viribus, vtpote Samaritis aliíſque hoſtibus fabricam potenter impedientibus; ſed Dei virtute & ſpiritu. Et hoc eſt quod ſignificat Michaël dicens: *Non in exercitu, nec in robore, ſed* D *in ſpiritu meo,* ſupple perficietur hoc opus, & fabrica templi tam magna & magnifica, vti explicat verſ. 9. Spiritus enim hic vti Prophetas, putà me Zachariam & Aggæum excitat ad vrgendum hāc fabricam, ita pariter ad eam concurret, eámque ſua ſapientia, ope & protectione ita diriget, adiuuabit & promouebit, vt nec Sanaballat, nec alius hoſtis eam impedire poſſit, quin breui abſoluatur & ad faſtigium perducatur. Animabit enim Zorobabelem & populum ad ſtrenuè fabricandum, omniáque eorum conſilia & opera reget & proſperabit.

Symbolicè, Theodor. *Candelabrum aureum,* inquit, *eſt typus diuinæ prouidentiæ, quæ cæleſtia &* Symbol. candelabrũ eſt Dei prouidentia. E *terreſtria adminiſtrat. Septem lucernæ ſeptem diebus hebdomadæ æquales numero, aſſiduitatem & perpetuitatem diuinæ curationis* (gubernationis) *demonſtrant. Septem infuſoria lucernarum immenſam Dei miſericordiam oſtendunt. Sic per lampadē gratiam omnia illuminantem innuit. Duas verò oliuas vtrinque exortas regnum & ſacerdotium vocauit, diuina gratia ornata. Duos ramos vſque ad lucernas pertingentes, Ieſum & Zorobabel; illum ex ſacerdotali, hunc ex regali tribu profectum.* Hæc expoſitio generalior eſt, non tamen incongrua. Simili enim modo candelabrum Moſis ſepticeps, ſymbolicè & phyſicè fuit imago cæleſtis ſphæræ

ſepti

Digitized by Google

ſeptiluſtris, ſiue ſeptem planetarum. Tabernaculum enim gerebat typum mundi, Sanctum ſanctorum verò cæli empyrei, in quo glorioſè reſidet mundi auriga & rector Deus, vti ex Ioſepho & Philone dixi Exodi 25. verſ. 31. Porrò vidit Zacharias hoc candelabrum extra templum, quo ſignificatur Eccleſiam non fore templi, id eſt, Iudæorum, ſed gentium. Chriſtus ergo in hoc ſæculo illuminat Eccleſiam, lucernæ in gentibus ardent, Iudæi manent in tenebris, ſed in fine mundi illuminabuntur per duas oliuas, id eſt, Eliam & Enoch.

Alleg. eſt Chriſtus & Eccleſia.

Alleg. & potiùs, candelabrum hoc repræſentat primò Chriſtum, qui illuminat & mittit ſeptem angelos, vt per eos regat Eccleſiam. Hinc de eo dicitur Cant. 2. *Oleum effuſum nomen tuum.* Hinc ſecundò, candelabrum repræſentat Chriſti Eccleſiam; lampas Pontificem & Eccleſiam Romanam, quæ eſt quaſi Sãctum ſanctorum; vnde ipſa velut matrix ſeptem lucernis, id eſt, cæteris omnibus Eccleſiis toto orbe diſperſis oleum, id eſt, poteſtatem, vigorem, doctrinam & gratiam inſtillat per ſeptem infuſoria, id eſt, ſeptem Sacramenta, ac per ſeptem ordines. Omnis enim ordinis ac iuriſdictionis poteſtas (ac conſequenter omnia Sacramenta) deriuatur à Pontifice Eccleſię Romanæ, quaſi à lãpade, in vniuerſos orbis Epiſcopos, ſacerdotes & Eccleſias. Duæ oliuæ ſunt S. Petrus & Paulus, qui lampadem, id eſt, Eccleſiam Romanã ędificarunt & fundarunt, in eámq; omnem doctrinam & gratiam cum ſanguine ſuo diſtillarunt, & etiamnũ è cælo per preces & ſuffragia diſtillant. Idipſum verò faciunt non vi ſua, ſed in ſpiritu Chriſti, à quo omne ſuum robur, vim & vigorem obtinent. Chriſtus enim eſt primaria lãpas ex ſe oleo gratiæ plena, ait S. Hieron. Vatab. Fernandez & alij. Nam Chriſtus eſt lux mundi, Ioannis 8. 12. & quaſi ſol illuminans orbem, Ioannis 1. 9. ideóque in ſeptem lucernas, id eſt, in omnes Eccleſias oleum, id eſt, gratiam influit. De eius enim plenitudine omnes accipimus. Conſequenter per lampadem appoſitè accipias balneum paſſionis Chriſti, quod Eccleſia continet & poſſidet, cuius oleum eſt eius ſanguis & merita, quæ per ſeptem infuſoria, id eſt, Sacramenta deriuantur in ſeptem lucernas, id eſt, Eccleſias omnes particulares: duo roſtra duas Chriſti naturas ſignificant: duæ oleæ repræſentant Ieſum Pontificem & Zorobabel, quorum vterque fuit typus Chriſti, duplicémque eius poteſtatem, ſcilicet pontificatum & principatum adumbrauit. Ieſus ergo eſt Chriſtus Pontifex: Zorobabel eſt idem Chriſtus quà legiſlator & Princeps. Quia enim Chriſtus eſt Pontifex & Princeps Eccleſiæ, hinc in eam iugiter influit oleum, id eſt, vim merendi & ſatisfaciendi. Quod enim ſanguis Chriſti habuerit & habeat vtrãque hanc vim, id prouenit ex vnione hypoſtatica cum verbo, quæ Chriſtum fecit Pontificem & Principem.

Porrò analogias candelabri & Eccleſiæ recenſui Apocal. 1. 20. Huc pertinet expoſitio Ruperti: Zorobabel, inquit, eſt Chriſtus prognatus ex Zorobabel, qui induit humanitatem, quæ eſt aurum, conceptus non ex ſemine viri, ſed virtute Spiritus S. & è virgine natus; ſicut hoc candelabrum non ab homine, ſed à ſolo Deo fabricatum erat. Chriſtus ergo eſt candelabrum illuminans Eccleſiæ templum. Hoc totum eſt aureum, quia poſt reſurrectionem Chriſtus totus factus eſt

A glorioſus, cum ante eam ſolo capite, id eſt, diuinitate eſſet glorioſus: in eo fuit lampas ſepticeps, id eſt, ſeptiformis gratia, putà ſeptem dona Spiritus S. quorum vi & ſpiritu cõtra ſpiritales hoſtes depugnauit & vicit.

Tropol. lampas Eccleſiæ eſt B Virgo, lucernæ ſancti.

Tropol. candelabri, id eſt, Eccleſiæ lampas eſt B. Virgo, inquit Anaſtaſius Nicænus quæſt. 53. in Script. quia ipſa materiæ expertem lucem geſtauit Deum incarnatum; & quia ipſa ſeptem lucernis, id eſt, Apoſtolis cæteriſque ſanctis, per Chriſtum oleum doctrinæ & gratiæ ſuggerit & inſtillat: lucernas enim eſſe ſanctos illuſtres, patet ex illo Chriſti de Ioanne Baptiſta Ioan. 5. 35. *Ille erat lucerna ardens & lucens.* Vide dicta Exodi 25. 31. Ita S. Cyril. & S. Epiphan. hom. de laudibus B. Mariæ. Sed de tota hac viſione audi Anaſtaſium Nicænum Epiſcopum quæſt. 53. in S. Script. *Quod*, ait, *eſt candelabrum? Sancta Maria. Cur autem candelabrum? Quia materiæ expertem lucem geſtauit, Deum incarnatum. Cur autem totum aureum? Quia poſt partum manſit virgo. Quanam ſunt ſeptem lucernæ? Septem leges: lex enim eſt lux,* Prouerb. 6. 23. *Prima eſt lex naturæ. Secũda, lex per viſum. Quem enim Deum lex prædicat, eum viſus probat per res creatas. Nam ex rerum creatarum magnitudine & pulchritudine, earum creator cernitur. Tertia, lex paradiſi,* vetans lignum ſcientiæ boni & mali. *Quarta, quæ tempore Noe fuit in nube. Quinta, quæ tempore Abrahæ fuit per Circumciſionem. Sexta, lex literæ,* putà lex Moſis ſcripta à Deo in tabulis lapideis. *Septima, lex gratiæ. Quanam ſunt ſeptem infuſoria? Septem dona Spiritus S. quæ recenſet Iſaias cap. 11. Quanam ſunt duæ oliuæ? Duo teſtamẽta. Sicut enim olea habet folium ſemper virens, ita etiam duo teſtamenta habent perpetua, & nunquam ceſſantia de Chriſto teſtimonia.* Hæc Anaſtaſius.

Porrò ſancti omnes ſuum lumen habent non à ſe, ſed à Chriſto per B. Virginem. Hæc enim illum peperit, nobiſque dedit & dat. Vnde S. Auguſt. explicans illud Chriſti Ioannis 12. 36. *Credite in lucem, vt filij lucis ſitis*, ſic ait. *Sint igitur ſub lampade lucernæ, ſi illuminari volunt, quandoquidem à ſeipſis non habent lumen, ſed ab eo qui à ſeipſo lumen eſt, & non ab alio. Sic enim ſecurum habent lumen ſuum adhærendo illi, quod deficere non poteſt, & alijs ſemper ſufficit.* Idem tract. 54. in Ioannem: *Omnes ſancti*, inquit, *lumina ſunt, ſed credendo ab eo illuminantur, à quo ſi quis receſſerit tenebrabitur. Lumen autem illud quo illuminantur, à ſe recedere non poteſt, quia incommutabile omnino eſt, & ideo tenebræ in eo non ſunt vllæ, nec eſſe poſſunt.* Ita noſter Emmanuel: Candelabrum, inquit, eſt Eccleſia, lampas Chriſtus, lucerna iuſti omnes, ſeptem infuſoria ſunt ſeptem Sacramẽta, quibus oleum gratiæ affunditur iuſtis, vt luceant.

Moral. Nota hoc axioma Dei, quod per Zachariam hic ſancit in templo materiali, nimirum: *Non in exercitu, nec in robore, ſed in ſpiritu meo, dicit Dominus exercituum*, ſupple perficietur tanta templi fabrica, idipſum multò magis in fabrica ſpirituali tum Eccleſiæ, tum animæ cuiuſlibet ſanctæ valere. Quod enim Apoſtoli Eccleſias vbique terrarum erexerint, omnéſque gentes ad eas aggregarint, fuit opus non roboris humani, ſed ſpiritus diuini. Similiter quod hodie Eccleſiæ ædificentur apud Iapones, Sinas, Braſilios, Mexicanos, &c. quódque eædem apud hæreticos in Bohemia, Morauia, Hungaria, Germania reſtauren

Digitized by Google

ſtaurentur, non tam fuit exercitu, quàm vi Spiritus Dei. Pari modo quod S. Paulus, S. Magdalena, S. Maria Ægyptiaca, S. Pelagia, quæ erãt luſtra & ſpeluncæ dæmonis, transformentur in templa Dei, virtus eſt non hominis, ſed Spiritus S. qui corda penetrat & mentes immutat. Eadem eſt quæ hodie peccatores conuertit, & iuſtos ad eximiam ſanctitatem prouehit & accendit. Porrò hæc facit Spiritus S. non in robore violentiæ, ſed ſenſim & ſuauiter, inſtar lenis ſpiritus animæ illabendo, per cæleſtes illuſtrationes immiſſas intellectui, & ſimiles affectiones impulſúſque inditas voluntati. Dei enim prouidentia per hunc ſpiritum ita orbem gubernat, vt attingat à fine vſque ad finem fortiter, & diſponat omnia ſuauiter. Huius rei ſymbolo Deus apparuit Eliæ, ſibi vt videbatur zeloſo, optantique vt igne & fulmine perderetur impia Iezabel & Baalitę, apparuit, inquam, non in igne, vento, tonitru, ſed in ſpiritu & ſibilo auræ lenis. Audi Script. lib. 3. Reg. 19. 11. *Egredere* (ô Elia) *& ſta in monte coram Domino: & ecce Dominus trãſit, & ſpiritus* (ventus) *grandis & fortis ſubuertẽs montes, & conterens petras ante Dominum; non in ſpiritu Dominus: poſt ſpiritum commotio; non in commotione Dominus: & poſt commotionem ignis; non in igne Dominus: & poſt ignem ſibilus auræ tenuis; & ibi Dominus.* Talis fuit, eſtque ſpiritus Chriſti, qui proinde cum S. Ioannes & Iacobus poſcerent fulmina de cælo iaculari in Samaritas, eo quòd Chriſtum inhonoraſſent, illos corripuit, docuítque ſpiritum manſuetudinis dicens: *Neſcitis cuius ſpiritus eſtis. Filius hominis non venit animas perdere, ſed ſaluare*, Lucæ 9. 55.

Quicunque ergo ſe, vel alios à peccato conuertere, aut ad eximiam perfectionem traducere conatur, ſciat ſe id ſuis viribus nõ poſſe, ſed Dei. Sibi ergo diffidens, fidénſque Spiritui S. eum humiliter & ardenter inuocet, crebróque inclamet: *Veni S. Spiritus, reple tuorum corda fidelium, & tui amoris in eis ignem accende. Riga quod eſt aridum, ſana quod eſt ſaucium, flecte quod eſt rigidum, foue quod eſt frigidum, rege quod eſt deuium. Da tuis fidelibus in te confidentibus ſacrum ſeptenarium*, ſcilicet numerum donorum Spiritus S. *da virtutis meritum, da ſalutis exitum, da perenne gaudium. Amen.*

Verſ. 7.] Quis tu mons magne coram Zorobabel? in planum: & educet lapidem primarium, & exæquabit gratiam gratiæ eius.

Verſ. 8.] Et factum eſt verbum Domini ad me, dicens:

Verſ. 9.] Manus Zorobabel fundauerunt domum iſtam: & manus eius perficient eam: & ſcietis quia Dominus exercituum miſit me ad vos.

Verſ. 10.] Quis enim deſpexit dies paruos? & lætabuntur, & videbunt lapidem ſtanneum in manu Zorobabel.

Vers. 7. Mons magnus quis?

Quis tu mons magne.] Quæres, quis hic mons? Reſpondeo, omnes æmuli & potentes aduerſarij Iudæorum, qui volebant, aut certè facilè poterant impedire fabricam templi. Vnde primò Hebræi, & ex iis S. Hieron. Remig. Lyran. & Emmanuel, accipiunt diabolum, qui erat Satan, id eſt, aduerſarius Ieſu & Zorobabelis in fabrica templi, & reſtituenda Republica Hebræorum, vt patet c. 3. verſ. 1. Secundò, P. Mariana accipit Sanaballat & Samaritas, qui ſe opponebant Zorobabeli in reſtauranda vrbe & templo. Tertiò, Chald. Theod. & Clarius, accipiunt reges & Monarchas Perſidis, præſertim Cambyſem & Mages, qui hucuſque ferè impedierant templi reſtaurationem, & deinceps impedire poterant, præſertim perſuaſi à prauis conſiliariis, quos Samaritæ aliique hoſtes Iudęorum donis corrumpebant. Vnde Chald. vertit: *Quid tu reputaris regnum ſtolidum coram Zorobabele? nónne quaſi vallis?* q. d. Quid ſunt Monarchæ Perſidis, qui videntur eſſe montes excelſi, vt ſe tibi, ô Zorobabel, opponant in fabrica templi? Ecce ego eos in planitiem deducam, id eſt, humiliabo coram te: illos ergo quaſi in vallem deducam coram te, tum quia faciam vt tu eis in hoc opere emineas, & ſuperes quaſi mons excelſus; tum quia cor eorum flectam & mitigabo, vt ipſi velut valles facilem tibi aditum & tranſitum præbeant, tuis votis annuant, tibi quaſi ſe ſubiiciant, permittántque templum inſtaurari: *Cor enim regis in manu Domini, quocunque voluerit inclinabit illud*, Prouerb. 21. 1. Montis ſimilitudinem vſurpat, quia montes impedire ſolent fabricam templi (de qua hic agitur) & domorum: vnde ne eam impediant, vel ne eius aſpectum & opticam intercipiant, ſolent complanari.

Alleg. Alleg. Montes magni fuerunt tum dæmones, tum Principes Iudæorum, tum Imperatores & Reges Ethnici, qui ſe vero Zorobabeli, id eſt, Chriſto, & Chriſtianiſmo in fabrica templi, id eſt, Eccleſiæ oppoſuerunt; ſed Chriſtus eos ſtrauit, ſibíque ſubiecit, corda eorum potenti ſua gratia mirabiliter immutans, iuxta id quod de eo cecinit Iſaias cap. 40. 4. *Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt praua in directa, & aſpera in vias planas. Et reuelabitur gloria Domini*, putà glorioſa potentia, quæ montes vallibus, potentes plebeiis, ſuperbos humilibus æquat.

Tropol. ita Deus piis regibus, & quibuſuis fidelibus complanat difficultates, quæ maximę re ipſa erant, vel puſillanimis eſſe videbantur, ad extirpandam hæreſin, aut vitia inolita, adeo vt ipſi mirentur ſubitò illas quaſi in planum deduci, colliqueſcere & euaneſcere. Spes ergo in Deũ montes omnes complanat, vt ſperans canat cum Abacuc cap. 3. 19. *Deus Dominus fortitudo mea, & ponet pedes meos quaſi ceruorum, & ſuper excelſa mea deducet me victor in pſalmis canentem.* Ita de ſponſo, putà Chriſto, cui in incarnatione & mundi conuerſione tot montes difficultatum obiiciebantur, dicitur Cantic. 2. 8. *Ecce iſte venit ſaliens in montibus, tranſiliens colles*, id eſt, obices & difficultates omnes ſuperans. Vnde Symmach. vertit: *Aſcendens contra montes, proſiliens contra colles.* Sic Dauid virtute Dei proſtrauit montem, & turrim illam carneam, inquit S. Chryſoſt. putà Goliat gigantem.

In planum.] Scilicet deducam te, ô mõs magne, vel in planum deſcẽde & complanare, iuxta ſenſum iam aſſignatum.

Et educet lapidem primarium.] Hebr. *lapidem capitis*, id eſt, fundamentalem & primum imúmque in fundamento. Verùm quia hic iam iactus erat in fabrica templi, vtpote inchoata, hinc melius

liùs Noſter vertit *lapidem primarium*, qualis eſt qui perfecta fabrica in culmine eminet & prominet, vt extra ordinem aliorum extet. Vnde hunc lapidem explicans ſubdit: *Manus eius*(Zorobabel)*perficient eam*, putà domum Dei. Lapis ergo hic culminis ſignificabat Zorobabelem, qui templum vti inchoarat, ita illud ad culmen erat perducturus. ita Lyran. Clarius, Dionyſ.& alij. Lapidem enim hunc opponit monti magno, de quo dixit verſ.7.q.d.Zorobabel euadet lapis primarius & celſus, qui in montem attolletur, dum templo imponet culmen, in eóque lapidem primarium & ſummum. Vnde Theodor. ſic explicat, q. d. *Etſi millies cum ſumma rabie Zorobabel impedire conemini, veſtras ſpes vanas oſtendam: eum enim omni gratia compleui, & redundantibus bonis cumulaui, & firmum tanquam lapidem conſtitui: vobis autem perniciem comparabo, vt id quod abeſt viribus humanis, ſarciatur & compenſetur à ſuperna benignitate.* Septuag.*pro lapidem primarium*, vertunt *lapidem hæreditatis*, qui ſcilicet hæreditatem propriam cuique deſignat, & ab aliena diſterminat, qualis eſt lapis titularis, vel terminalis. Videntur Septuag.pro ראשה *roſça*, id eſt, capitis, legiſſe רשת *reſçet*, id eſt, hæreditatis: *reſcet* enim eſt infinitiuus, qui ſæpe vice nominis fungitur, à rad. ירש *iaraſç*, id eſt, hæreditauit. Vocatur hæreditatis, quia Deus templum elegit ſibi in domũm & hæreditatem. Pſalm.78.1. *Deus venerunt gentes in hæreditatem tuam.*

Alleg. & potiùs, lapis primarius Eccleſiæ eſt Chriſtus, qui in montem excreuit, Daniel.2.35. quando fabricam Eccleſiæ quam inchoauit, per Apoſtolos ad culmen perduxit. Vnde Chald. vertit: *Emerget Meſſias, cuius ab æterno nomen dictum, qui potietur imperio regnorum omnium.* ita S.Hieron.Cyril.Haymo, Ruper. Hugo & Vatabl. Sicut ergo Zacharias c. 3. 9. Ieſu Pontifici lapidem hunc, putà Chriſtum promiſit, ita eundem promittit hic Zorobabeli Principi, ſed ibi ita ornatum, vt non niſi Chriſto conueniat; hic verò nudè & ſimpliciter eum proponit, vt ad literam deſignare poſſit Zorobabel, allegoricè verò & potiſſimè Chriſtum. Prophetæ enim ſaliunt & reſiliunt à typo ad antitypum, putà à Ieſu & Zorobabele ad Chriſtum. Hoſce enim raptus ſubitóſque reditus, ſaltus & reſultus patitur, imò poſcit amplitudo, celſitudo & velocitas luminis prophetici.

Gratia æqua gratiæ quæ?

Et exæquabit gratiam gratia eius.] *Eius*, ſcilicet lapidis. Hebr.enim eſt לָהּ *la*, id eſt, *eius*, vel *ei* femininè. Vnde reſpondet אֶבֶן *eben*, id eſt, lapidi: *eben* enim Hebræis eſt femininum. Pro *exæquabit* hebr.eſt תשאות *teſçuot*, quod Rabbini, & ex iis Recentiores, vt Pagnin. Vatab. Arias, Tigurina vertunt *acclamationes*, à rad. שוא *ſço*, id eſt, vociferari, acclamare. Vnde vertunt: *Et educet lapidem primarium cum clamoribus* (acclamantes, Gratia, gratia illi. ita Pagnin.) vel, *Plauſus & gratulationes erunt ei.* ita Tigurina.q.d. Conſummato templo, poſitóque in culmine vltimo eius lapide faſtigiali, acclamabit populus: Gratia, gratia ſit illi lapidi, totíque templo, hoc eſt, omnia fauſta & felicia ſint huic fabricæ; Deus ſuam gratiam, fauorem, celebritatem & gloriam in hac ſua domo oſtendat & conſeruet. Hoc ad literam dicitur de templo Zorobabelis, allegoricè & potiùs de Eccleſia erecta à Chriſto. Vnde Vatab. & alij hoc impletum cenſent in Dominica Palmarum, quando Chriſto quaſi Meſſiæ acclamarunt turbæ: *Benedictus qui venit in nomine Domini: Oſanna in excelſis*; perinde ac in eius natiuitate acclamarunt angeli: *Gloria in excelſis Deo.* Hic ſenſus congruus eſt, eique valde fauet textus Hebræus.

Meliùs Septuag. & Noſter *teſcuot* deducunt à שָׁוָה *ſçana*, id eſt, æquare: licèt enim in *teſçuot* ſit litera *Aleph*, in *ſçaua* verò ſit *He*, tamen hæ duæ literæ cùm ſint primæ gutturales, ſæpe inter ſe commutantur. Iam ſenſus eſt primò, q. d. Gratia Darij Hyſtaſpis exæquabit gratiam Cyri: vterque enim dedit facultatem reædificandi templum; ſed Darius inſuper dedit ſumptus ad illud neceſſarios. ita Lyran. Secundò, q.d. Templum hoc Zorobabelis ſuo ſplendore & gloria æquabit templum Salomonis, imò ſuperabit, non auro & magnificentia, ſed potentia Meſſiæ qui in eo conuerſabitur, vti prædixit Aggæus cap. 2. verſ. 8. vtrumque enim templum fuit gratia & donum Dei. ita Sanchez. Tertiò & aptiſſimè, q.d. Gratia perfecti templi æquabit gratiam eiuſdem inchoati, imò ſuperabit. Maius enim donum eſt rem perficere, quàm inchoare, iuxta illud: *Melior eſt finis orationis quàm principium*, Eccleſ.7.9. Hunc eſſe ſenſum patet, quia ita explicat angelus dum ſubdit: *Manus Zorobabel fundauerũt domum iſtam, & manus eius perficient eam.* Porrò verba ita rectè adaptes: *Et exæquabit gratiam gratia eius*, vel vt hebr.eſt, *ei*, ſcilicet lapidi primario, v.g. culminis: *ei*, id eſt, in eo, q.d. In lapide culminis Deus exæquabit gratiam conſummationis templi gratiæ inchoationis eiuſdem, ſiue faciet vt lapis ſummus aptè reſpondeat imo, putà culmen fundamento: quia efficiet vt tantus ſit decor, concinnitas, firmitas & gratia culminis, quanta eſt fundamenti. Porrò hic lapis vterque poſitus fuit à Zorobabel; vnde eum repræſentat. q.d. Zorobabel tanta gratia ponet lapidem culminis in templo, quanta gratia poſuit lapidem primum in fundamento, hoc eſt, tanta gratia perficiet templum, quanta illud inchoauit. Addit quartò S.Hieron. Haymo & Ruper. q. d. Gratia & beneficia quæ Deus præſtabit Zorobabeli & Iudæis Babylone redeuntibus, æquabit gratiam & beneficia quæ Deus prǽſtitit olim patribus eorum tempore Dauidis, Salomonis, &c. Denique plenus erit ſenſus ſi hebr. *teſçuot* in vtraque ſignificatione accipias, & primam expoſitionem iungas ſecundæ. q. d. Poſito vltimo lapide in culmine templi, eóque perfecto gratulabuntur omnes, ac cum plauſu & iubilo acclamabunt dicentes: Gratia & felicitas perfecti templi ex æquo reſpondet gratiæ, & felicitati qua cœptum eſt. ita à Caſtro.

1. Reſp. 2. 3. Genuina. 4.

Alleg. Deus æquauit gratiam Chriſti gratiæ Moſis, imò illa hanc longè tranſcendit. Chriſtus enim impleuit omnes legis figuras, omnéſque Prophetarum prophetias. Nam *lex per Moſen data eſt, gratia & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt*, ait S.Ioann.c.1.17. vnde immediatè ante ad hæc verba Zachariæ alludens, præmiſit: *De plenitudine eius*(Chriſti)*nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia*; quod variè varij exponunt, & congruè omnes. Primò q.d. Legem euangelicam Chriſti accepimus pro lege veteri Moſis: vtraque enim fuit gratia, quia gratis data. ita S. Cyril. Chryſoſt. Leont. Theoph. Euthym. Ianſen. Ribera in cap.1. S.Ioannis. Secundò q.d. Gratiam vitæ æternæ, id eſt, gloriam accepimus pro gratia vitæ. ita S. Auguſt. ibidem. Tertiò q.d. Pro gratia Chriſti nos vicariam & ſimilem gratiam accepimus, ſiue, in Chriſti gratia quaſi in capite, nos omnes quaſi membra

Digitized by Google

membra ſumus gratiam conſecuti, & per eum grati effecti Deo. ita S. Chryſoſt. Cyrill. Theoph. Zacharias Chryſopol. & Toletus ibidem. Aut neruoſiùs græcum *ἀντὶ*, id eſt, *pro*, exponendo per *propter*, vti ſæpe exponitur, q.d. Propter gratiam Chriſti quaſi fontem & originem (vtpote cauſam meritoriam) nos omnes gratiam accepimus, purà gratiam propriam per, & propter gratiam Chriſti. Hic ſenſus videtur genuinus. Explicat enim id quod præceſſit: *De plenitudine eius nos omnes accepimus*, ſcilicet gratiam ex gratia. Quartò, *gratiam pro gratia*, hoc eſt, hic vnam gratiam, alius pro illa aliam accipit. q.d. Omnes quidem à Chriſto accepimus gratiam, ſed hic ſuam, alius aliam, nimirum quiſque congruam ſuo muneri & vocationi. Qui enim vocatus eſt à Deo ad Apoſtolatum, accipit gratiam Apoſtolatui congruam: qui ad doctoratum, accipit gratiam docendi: qui ad martyrium, patiendi: qui ad officium Marthæ, agendi: qui ad Magdalenæ, contemplandi, &c.

Vers. 9. *Manus Zorobabel.*] Hinc patet ad literam loqui Prophetam non de fabrica Eccleſiæ, quam ædificauit Chriſtus, ſed de fabrica templi. Senſus enim planus quem verba poſcunt, eſt hic: Sicut Zorobabel prima templi fundamenta iecit ſub Cyro 1. Eſdræ 3.8. aut certè eadem reſtaurauit & perfecit anno ſecundo Darij Hyſtaſpis, vti dixit Aggæus c. 1. 12. & Eſdras lib. 1. c. 9. ita ipſe fabricam complebit, & templum ad culmen perducet, túmque ſcietis, ô Iudæi, me Zachariam, qui hæc prædico, verum fuiſſe Prophetam à Deo miſſum: quia tunc videbitis reipſa mea hæc oracula & promiſſa adimpleri. ita S. Hieron. Theod. Remig. Ruper. Lyran. Arias, Vatab. & alij paſſim.

Allegor. q. d. Vti Zorobabel per ſe Dei domum cœpit & perfecit, ita ipſe per Chriſtum ex ſe naſciturum ædificabit Eccleſiam, eámque per Apoſtolos alióſque ſequaces, ac præſertim per Eliam & Enoch in fine mundi omnino perficiet, & conſummabit.

Tropol. manus, id eſt, opera & exempla Principum fundant Reip. ſtatum, non os, id eſt, edicta & minæ. *Nam vita Principis, cenſura eſt, eáque perpetua: ad hanc dirigimur, ad hanc conuertimur,* ait Plinius in Panegyr. ad Traianum Imperator. Et Ouid. lib. 6. Faſtor.

Sic agitur cenſura, & ſic exempla parantur,
Cum Iudex alios quod monet, ipſe facit.

Memorabile eſt documentum S. Auguſt. Epiſt. 64. ad Aurelium Epiſ. inolita populi vitia magis exemplo, quàm ſeuera caſtigatione eſſe tollenda. *Comeſſationes & ebrietates*, inquit, *ita conceſſa & licita putantur, vt in honorem etiam B. Martyrum, non ſolùm per dies ſolennes, quod ipſum quis non lugendum videat, qui hæc non carneis oculis inſpicit? ſed etiam quotidie celebrentur.* Et poſt pauca. *Non ergo aſperè, quantum exiſtimo, non duriter, non modo imperioſo iſta tolluntur, ſed magis docendo quàm iubendo, magis monendo quàm minando. Sic enim agendum eſt cum multitudine. Seueritas autem exercenda eſt in peccato paucorum. Et ſi quid minamur, cum dolore fiat, de ſcripturis comminando vindictam futuram; ne nos ipſi in noſtra poteſtate, ſed Deus in noſtro ſermone timeatur. Itaque prius mouebuntur ſpiritales, aut ſpiritualibus proximi, quorum auctoritate & leniſſimis quidem, ſed inſtantiſſimis admonitionibus, cætera multitudo frangatur.* Hac de cauſa cœpit Ieſus facere, deinde docere. Nam vt ait S. Hieron. Epiſt. 16. ad Principiam: *Erubeſcit quemuis præclara doctrina, quam propria reprehendit conſcientia. Fruſtra eius lingua prædicat paupertatem, & docet eleemoſynas, qui Crœſi diuitiis tumet: vili opertus pallio, pugnat contra tineas veſtium ſericarum.*

Vers. 10. *Quis enim deſpexit dies paruos?*] Nulli dies naturales ſunt parui: omnes enim ſunt æquè magni, putà viginti quatuor horarum. Dicuntur tamen alij magni, alij parui metonymicè: magni, in quibus magna geruntur, vel contingunt: parui, in quibus parua. Sic Oſee cap. 1. verſ. 11. *magnum diem Iezrahel* vocat diem incarnationis & redemptionis Chriſti, quo ipſe collecturus erat Iezrahel, id eſt, ſemen Dei, putà populum fidelem tam ex gentibus, quàm ex Iudæis in ſuam Eccleſiam. Vide ibi dicta.

Dies parui qui?

Resp. 1. Ex aduerſo dies quo cœperunt iaci templi fundamenta, hoc loco vocantur parui, ob exilia templi initia, quæ tam tenuia erant, vt qui viderant magnificentiam templi Salomonici flerent, quaſi deſperantes templum illud poſſe reſtaurari, & ad culmen priſtinámque magnificentiam perduci. Id patet ex Aggæo, qui coæuus & adiutor fuit Zachariæ in vrgẽda templi fabrica, ac proinde eiuſdem eſt interpres, & vt ita dicam, paraphraſtes. Aggæus enim cap. 2. 4. *Quis*, inquit, *in vobis eſt derelictus, qui vidit domum iſtam in gloria ſua prima, & quid vos videtis hanc nunc? nunquid non ita eſt, quaſi non ſit in oculis veſtris?* Quocirca eos conſolans & animans promittit verſ. 10. dicens: *Magna erit gloria domus iſtius nouiſſimæ pluſquam primæ.* Id ſecundò patet ex textu Hebræo, qui ad verbum habet: *Quis ſpreuit diem* קְטַנּוֹת *ketannot*, id eſt, *paruarum*, hoc eſt, paruorum, ſcilicet initiorum & fundamentorum templi. Hebræi enim vtuntur genere feminino pro neutro quo carent. Mariana: *Quis ſpreuit dies paruarum acclamationum fundationis templi?* Arias: *Quis deſpexit diem paruitatis?* Alij *exiguitatis.* Pagnin. *Quis deſpexit diem paruarum conſolationum?* Clarè Chald. *Quis eſt iſte qui contempſit diem hanc, eo quòd ædificium ſit exiguum? Nonne conuertetur & lætabitur quando viderit lapidem perpendiculi* (ad dimetiendam, proſequendam & perficiendam fabricam) *in manu Zorobabel?* Dies ergo hi parui vocantur tum ob parua templi initia; tum parui, id eſt, exigui momenti, viles & deſpecti præ diebus magnis & magnificis, quibus Salomon ædificauit templum prius. Vnde Arabicus vertit: *Quis eſt qui deridebit te* (ô Zorobabel) *in diebus tuis?*

2. Secundò, dies parui accipi poſſunt pauci: nam pauco tempore perfectum eſt hoc poſterius templum. Cœpit enim fabricari anno ſecundo Darij, & perfectum eſt anno ſexto eiuſdem. Vnde Ruper. ſic explicat: Quis deſpiciat paruum hoc tempus? imò verò quis tantam velocitatem tam exigui temporis, quo conſummatum eſt templum, non accipiat pro argumẽto & experimento quod Dominus miſerit me ad vos, quódque ipſe huius velocitatis, æquè ac fabricæ ſit auctor & conſummator? Sic Iacob interrogatus à Pharaone quot eſſet annorum? reſpondit: *Dies peregrinationis meæ centum triginta annorum, parui & mali*, id eſt, pauci & miſeri, Geneſ. 47. 9.

3. Tertiò, Theodor. ſic explicat, q.d. Ego deſpexi Ieruſalem in multos dies, & ad 70. annos vaſtitatis & captiuitatis eam condemnaui: pari modo mihi nũc perfacile eſt paucis diebus eam reſtaurare, & ad priſtinam gloriam reducere.

4. Quartò, Ribera per dies paruos accipit regnum Antichriſti: ille enim regnabit & opprimet Ec-

cleſiam per dies paucos,putà per tres annos cum dimidio; vt ſenſus ſit q. d. Tempore Antichriſti fideles videntes eum peſſundare Eccleſiam, ac Iudæos illum recipere pro Meſſia, putabunt eſſe actum de eorum ſalute. Videbunt enim Deum qui magna pro iis quondam operatus eſt, iam parua pro iis operari, eóſque quaſi negligere & deſpicere.Verùm hic ſenſus non eſt litteralis, ſed myſticus.

Alleg.dies parui vocantur dies pauci & humiles Chriſti,inquit Emmanuel. Sicut enim Zorobabel à paruis fundamentis inchoauit fabricam templi,ita & Chriſtus fabricam Eccleſiæ. Natus eſt enim paruulus in ſtabulo ex paupere matre. Quis eum videns non deſpexit? Quis credidit quod paruulus ille creſceret in tãtam Eccleſiam, quæ totum complecteretur orbem? Rurſum paruus fuit,id eſt, abiectus: quia fabrilem exercuit, latuítque vſque ad annum trigeſimum;tunc verò per paucos dies, putà per tres annos prædicauit, & paucos eóſque rudes habuit diſcipulos & Apoſtolos. Vnde deſpiciebãt eum Iudæi & Scribæ,dicentes Marci 6.5. *Nunquid hic eſt faber, filius Mariæ,frater Iacobi,*&c.Hinc Iſaias de eo dicit c.53.2. *Aſcendet ſicut virgultum coram eo, & ſicut radix de terra ſitienti.* Porrò hoſce dies paruos, eorúmque magna incrementa oſtendet rurſum in fine mundi,quando per Eliam & Enoch, qui diebus 1260.duntaxat, vt patet Apocal.11. verſ.3.hoc eſt, tres annos cum dimidio prædicabunt,Iudæos conuertet, & debellabit Antichriſtum cum ſuis aſſeclis,vltimámque Eccleſiæ ſuæ manum & culmen imponet.

Mor. parua ſunt initia magnorum.

Moraliter, diſce hic à Zorobabele, & magis à Chriſto,res magnas à paruis initiis exordium capere,Deúmque magna à paruis ordiri, vt oſtendat ſuam potentiam & magnificentiam, iuxta illud Iob 8.7. *Si mundus & rectus inceſſeris, ſtatim euigilabit ad te,& pacatum reddet habitaculum iuſtitiæ tuæ in tantum, vt ſi priora tua fuerint parua, & nouiſſima tua multiplicentur nimis.* Ita *Dominus benedixit nouiſſimis Iob magis quàm principio eius,& facta ſunt ei quatuordecim millia ouium, & ſex millia camelorum, & mille iuga boum, & mille aſinæ,* Iob 42.12. vidit id per vmbram Plinius lib.15.c.14.dum ait: *Nihil tam paruum eſt, quod non gloriam & vtilitatem parere poſſit.* Et Poëta:

Vilior haud pars eſt Alci,nec dignior vngue:
Ergo etiam paruis gratia magna datur.

Pittacus,vnus è ſeptem ſapientibus, cùm ei Mitylenæi multa millia iugerum agri muneri darent:*Nolite(rogo vos)*inquit,*mihi dare, quod multi inuideant, plures etiam concupiſcant. Quare ex iſtis nolo amplius,quàm cẽtum iugera, quæ & meam animi æquitatem, & veſtram voluntatem indicent. Nam parua munera,diuina:locupletia,non propria eſſe conſueuerunt.* Ita Æmilius Probus de viris illuſtr.in Thraſybulo.

Scripſit de triplici minimo opuſculum Iordanes Brunus,vbi lib.1.c.2.mathematicè demonſtrat minimum eſſe tum numerorum, tum magnitudinum, tum elementorum, corporúmque omnium baſin & ſubſtantiam; atque hæc de minimo dat paradoxa,imò axiomata: *Minimum ſubſtantia rerum eſt; quia maxima quæque ex minimo, in minimo, ad minimum ſunt,per minimúmque. Maximum non eſt aliud, quàm minimum iteratum & multiplicatum,*vti numerus non eſt aliud,quàm vnitas multiplicata. *Tolle ergo vndique minimum, vbique nihil erit. Ex monade incipit omnis numerus creſcitque,& in monadem deſinit. Aufer vndique monadem,nuſquam erit numerus,nihil numerabile, nullus numerator. Sic ergo monas eſt eſſentia numeri,punctum lineæ, momentum temporis,atomus corporis & compoſiti. Natiuitas eſt expanſio monadis, & centri vita eſt conſiſtentia ſphæræ; mors eſt contractio in centrum. Ex minimo incipit & creſcit omnis magnitudo, eadémque rurſum in minimum extenuatur & deſinit.* Qui ergo ad magna contendit,à paruis incipiat.Præclarè S. Auguſt.ſerm.10. de verbis Domini: *Magnus,*inquit,*eſſe vis? à minimo incipe. Cogitas magnam fabricam conſtruere celſitudinis? De fundamento prius cogita humilitatis. Et quantam quiſque vult & diſponit ſuperimponere molem ædificij,quantò erit maius ædificium,tantò altius fodit fundamentum.* Huc facit inſigne documentum P.Cornelij Viſhauæi viri religioſi,quod ex diario P. Ledeſmæ recenſet noſter S. Sacchinus tomo 2. hiſtor. ſæcul. lib. 3. anno Domini 1559. num. 56. *Ad ſanctæ humilitatis commendationem,*inquit,*dicebat, gaudere Deum res ex nihilo facere, quòd is modus infinitæ eius virtutis proprius ſit,& clariùs eam prodat.Vt igitur hanc rerum vniuerſitatem & pulcherrimam ſpeciem ex nihilo procreauit, ita in animis hominum mundum ornatúmque virtutum ex nihilo, id eſt, ex humilitate, qua ſuum quiſque nihilum profiteatur, efficere: Superbos infinitis tentationibus ſubiacere, quod id Deus permittat,vt diffidere ſibi diſcant. Perinde enim Deum facere,atque magnanimus rex, qui quamdiu fidentem ſibi hoſtem videt,oppugnare non ceſſat:proſtrato verò, cadentique ac manus danti clementer ignoſcit.* Vis ergo eſſe magnus? Paruus eſto. Poſtulas aliquid à Deo? Coram eo te annihila. Ita B. Tereſias Receptura,inquit,à Deo gratiam aliquam ſingularem,ſoleo priùs annihilari, putà in meum nihilum deduci,vt videar mihi nihil eſſe, nihil poſſe, vt refert P. Franciſc. Ribera in eius vita. Huius rei illuſtre exemplum & ſpeculum dedit S.Franciſcus, qui abiectus & humilis tantum, imò tot tantóſque fundauit ordines virorum & feminarum,vt omnes alios numero longè ſuperent.Vnde ipſius hæc erat ſupplex oratio: *Domine cuſtodi tuum donum in me, quia ego eius ſum latro, dum tibi eius gloriam ſuffuror, eámque mihi aſcribo.* ita S. Bonauent. in eius vita.

Exempla.

Sic Deus Ioſephum è carcere euexit ad principatum Ægypti; Gedeonem ex area euocauit ad ducatum Iſraëlis;Dauidem ab ouibus, Saulem ab aſinis eleuauit ad regnum. Sic à piſcatione & retibus S. Petrum, Iacobum,Ioannem, &c. vocauit ad Apoſtolatum. Plura exempla eorum qui ab imo ad ſummum imperij culmen prouecti ſunt, recenſui Geneſ. 38. in fine capitis. Qui ergo doctrinæ, concionum, laborum ſuorum exilia videt principia, paucos auditores,tenuem fructum, ne cadat animo. nam

Debile principium melior fortuna ſequetur,

imò ex hoc coniiciat magnam quandoque ſe collecturum meſſem, ſi in opere conſtet & perſeueret. Hic enim eſt mos Dei, vt per humilia nos ducat ad excelſa. Id quiſque in ſe expertur. Narrant Annales Hiſpaniæ, & ex iis Ambroſ. Morales lib.9. c. 7. & noſter Ribadeneira in vita S.Iacobi, eum in Hiſpania nouem tantum incolas conuertiſſe ad Chriſtum: qua de cauſa cùm doleret, ſéque orationi daret Cæſarauguſtæ apparuit ei B.Virgo columnæ inſiſtens,quæ adhuc viuebat, ſed in Oriente, choro angelorum ſuauiſſimè canentium ſtipata, conſolãs eum dicénſque: *Hoc*

Digitized by Google

Hoc in loco ædificabis Eccleſiam, eámque meo nomine inſignies: quia hæc Hiſpaniæ pars mihi erit deuotiſſima, & ex nunc eam in meam protectionem recipio. Paruit Apoſtolus & ædificauit ſacellum, quod etiamnum S. Mariæ in columna nuncupatur: atque exinde per nouem hoſce eius diſcipulos ſecuta eſt totius Hiſpaniæ conuerſio, illeque religionis flos, decor & robur, vt iure reges Hiſpan. Catholici cognominentur. Denique hac de cauſa Deus eximios viros quos ad magna deſtinabat, corpore paruos formauit, vt ea paruitate eos ſemper humilitatis admoneret. *S. Chryſoſt. fuit corporis ſpecie & ſtatura parua, caput grande humeri ſuſtentabant, tenuiſſimus ipſe ac macie ſumma confectus, pallidiſſima facie, cauis luminibus atque introrſum recedentibus: cæteris corporis & oris lineamentis mœſtum quid præferebat, cum extenuata, ſed lata & magna eſſet fronte, rugis vndique ſulcata, magnis auribus, mento puſillo. Vixit annos 63. in Epiſcopatu ſex.* ita ex Menæis Græcorum Noſter Raderus in viridario Sanctorum die 30 Ianuarij. Ibidem ex iiſdem de S. Nazianzeno ſic ſcribit: *Gregorius ille Theologus ſtatura mediocri erat, grátaque magis breuitate, ſubpallidus, naſo ſimo, rectis ſuperciliis, vultu placido & modeſto, oculorum altero, dextro, inquam, triſtiori, quem & cicatrix in hirquo contrahebat, decenti capitis caluitie. De quo hoc iure dici poteſt: Si ſtatua figurâ humanâ efformanda eſſet ex omnibus ac ſingulis virtutibus conflata, talem in hoc eximio Gregorio effulſiſſe, qui vitæ ſplendore laudatiſſimum quemque ſuperaret. Vixit vltra annum octogeſimum, in Epiſcopatu duodenos.*

S. Chryſoſt. fuit paruus.

Et Nazianz.

S. Paulus vti nomine, ita re fuit paruus. *Tricubitalis eſt*, inquit S. Chryſoſt. *& cælos tranſcendit.* S. Hieronymum paruo fuiſſe corpore ſcribit Noſter Ribadeneira in eius vita: atque hinc fortè illi tanta mentis acredo. S. Conſtantius Manſionarius ex paruitate corporis documentum ſumpſit humilitatis, & virtutis adeo illuſtris, vt & miracula patraret, atque aqua quaſi oleo ardentem in Eccleſia lucernam aleret, vti narrat S. Gregor. lib. 1. Dialog. c. 5. S. Antoninus Archiep. Florent. adeo puſillus fuit, vt cum ei nomen eſſet Antonius, diminutiuè vocatus ſit Antoninus; is tamen monſtrum fuit memoriæ, æquè ac doctrinæ & ſanctitatis. Cum enim tredecim tantùm eſſet annorum, totum ius Canonicum memoriter calluit. S. Cæcilia & S. Agnes paruæ extiterunt, vt ex reliquiis & oſſibus earum paruis nuper repertis, liquidò ſe cognouiſſe mihi aſſeruerunt viri graues, iique teſtes oculati. At quantus in iis fuit animus, quanta virtus?

Et S. Paulus.
Et S. Hieron.

Symbolicè, S. Hieron. quem ſequuntur Remig. Haymo & Dionyſ. ſic exponit: *Quis*, inquit, *idem eſt quod rarus.* q. d. *Rarus eſt qui dies paruos huius ſæculi deſpiciat, & regiam poteſtatem putet eſſe nihili. Quando viderimus potentes ſæculi fulgere auro, purpura gemmiſque rutilare, circumdari exercitu, dicamus in nobis: Quis putas deſpicit dies paruos? Qui ergo deſpexerint dies paruos, ex eo quod deſpiciunt regale faſtigium, lætabuntur & videbunt auxilium ſaluatoris, qui de Zorobabel ſtirpe promittitur, & propter fortitudinem lapis appellatur. Hoc autem refert ad regiam poteſtatem, vt commoneat Zorobabel, & Ieſum, & populum Dei, nequaquam aduerſarios timere prohibentes, ſed audire Dominum cohortantem.* q. d. Ne timeas, ô Zorobabel, Samaritas, Sanaballat, ipſóſque monarchas Perſarum, qui fabricam templi prohibere poſſunt, vel etiam volunt. Nam omnes parui ſunt & infirmi, ac paruo tempore regnant, ſi cum Deo omnipotente & æterno comparentur. Sic ait Pſaltes pſal. 48. 17. *Ne timueris cum diues factus fuerit homo, & cùm multiplicata fuerit gloria domus eius: quoniam cum interierit non ſumet omnia, neque deſcendet cum eo gloria eius.* Et Pſalm. 36. 35. *Vidi impium ſuperexaltatum & eleuatum ſicut cedros Libani. Et tranſiui, & ecce non erat: quæſiui eum, & non eſt inuentus locus eius.* Et Iob 23. 24. *Eleuati ſunt ad modicum, & non ſubſiſtent, &c. & ſicut ſummitates ſpicarum conterentur.*

Et lætabuntur.] q. d. Nolite, ô Iudæi, deſpicere dies paruos, quibus parua iaciuntur templi fundamenta: mox enim lætabimini, cùm videbitis lapidem ſtanneum in manu Zorobabel, quo ad perpendiculum iis inædificabit parietes, eáque in magnam fabricam extendet, cui tandem culmen imponet. ita Chald. & alij.

Lapidem ſtanneum.] Chald. *lapidem perpendiculi:* ſolet enim lapis è ſtanno, vel plumbo, ob pondus & grauitatem alligari perpendiculo, vt eius funiculum rectè diſtendat ad menſurandas areas ædificij, vt vterque eius paries vtrinque æquè diſtet à centro terræ; ne ſi vnus magis ad illud inclinet, eò ruat, alterúmque ſecum in ruinam trahat, vti dixi cap. 1. 16. Senſus ergo eſt, q. d. Magna erit lætitia cum Zorobabel ad perpendiculum ædificabit, & conſummabit templum; iuxta illud quod dixit cap. 1. 16. *Et perpendiculum extendetur ſuper Ieruſalem.* Hoc autem propediem fiet, quia perpendiculum in manu habet Zorobabel, quaſi iam parans progredi in fabrica, eámque dimetiri, vt iuxta dimenſum illico parietes erigat. Pro *ſtanneum* hebr. eſt בְּדִיל *bedil*, id eſt, ſeparationis, per quem Arias accipit lapidem ſeparatum & eximium, qui poni ſolet in culmine. Verùm Septuag. Chald. Noſter, Vatab. Pagnin. & alij, vertunt *lapidem ſtanneum*, vel *lapidem perpendiculi*: ſtannum enim dicitur hebr. *bedil*, eo quod in fornace vi ignis ſeparetur, & primò fluat de argento, vti mox dicam ex Plinio.

Lapis ſtanneus quis?

Allegoricè, lapis ſtanneus eſt Chriſtus, inquit S. Hieron. qui eſt in manu, id eſt, poteſtate Zorobabel, quia eius filius & ex eo prognatus, idque primò, *eo quod ſit murus*, inquit S. Hieron. *& fortitudo robúrque credentium. Sicut enim ſtannum ab igne alia metalla defendit, & cum ſit natura æs ferrúmque duriſſimum, ſi abſque ſtanno fuerit, vritur & crematur: ſic omnis angelorum & hominum fortitudo, ſi non habuerit auxilium ſaluatoris, imbecilla probatur & fragilis.* Secundò, *lapis iſte* הַבְּדִיל *habbedil ſcribitur, id eſt, ſtanneus, id eſt, ſeparans & ſecernens* (radix enim בָּדַל *badal* ſignificat ſeparare & ſecernere) *vt quomodo ſtannum mixta & adulterata inter ſe, per ignem metalla diſſociat; ita Dominus verus probator & χωνευτὴς, ab auro & argento bonorum operum æs vitiorum, plumbúmque ſecernat, vt purum aurum remaneat, & argentum. Aliis verbis διαχωρίζων iſte & ſeparator in Euangelio ſcribitur: Cuius ventilabrum in manu eius, & ipſe purgabit aream, & ſeparabit paleas à tritico*, Lucæ 3. Huculque S. Hieron. Ita ſeparabit Chriſtus iuſtos, & electos à reprobis, quaſi oues ab hædis in die iudicij: Matth. 25. Ita tropolog. Deus ſuis fidelibus in igne tribulationis quaſi ſtannum ſe admiſcet, ne ab igne exurantur, ſed tantùm purgentur, dicántque cum S. Iob c. 23. 10. *Probauit me quaſi aurum, quod per ignem tranſit.* Et cum Pſalte: *Tranſiuimus per ignem & aquam, & eduxiſti nos in refrigerium.*

Alleg. eſt Chriſtus. 1.

2.

Digitized by Google

3\. Tertiò, Arias & Ribera: Chriſtus, inquiunt, eſt lapis ſtanneus, quia reiectus & reprobatus à Iudæis, vti ſtannum ſecernitur ab argento; ſed à Deo factus eſt in caput anguli. Verùm lapis hic ſtanneus non eſt fundamentalis, nec pars fabricæ; ſed eius perpendiculum & norma.

4\. Quartò ergo aptius, lapis hic in manu Zorobabelis, id eſt, Chriſti, eſt eius lex, Euangelium & doctrina, quam verbo, & magis vita expreſſit. Hæc enim eſt perpendiculum, regula & norma omnis virtutis & perfectionis; vnde iuxta eam fabricam ſanctitatis in anima exædificare debemus, & quo magis ad eam accedimus, eo fabrica erit perfectior; quantum verò ab ea recedimus, tantum à ſanctitate elongamur.

5\. *Stanni tres proprietates.* Quintò, tres ſtanni analogias affert Nicetas in oratione 44. Nazianzeni. Prima eſt: *Dicunt*, inquit, *ſtannum ex ære & plumbo commiſtum ac temperatum eſſe: qua de cauſa nec duritiei omnino eſt expers, nec rurſus mollitiem omnem reſpuit. Simili modo Emmanuel ex firmiſſima & infrangibili diuinitate, atque ex molli, & vt ita dicam, affectibus obnoxia humanitate compoſitus eſt.* Secunda, *ſtannum ſiue plumbum ad purgationem alterius materiæ, quæ igne indiget, neceſſariò aſſumitur, ac præſertim ab ijs, qui ex argento opus aliquod efficiunt. Stanno itaque ſiue plumbo aſſimilatur Chriſtus, vtpote ſordes ſpiritales colliquefaciens ac purgans.* Hoc de plumbo verum eſſe, non de ſtanno, plures præſtantes aurifices Romæ à me hac de re conſulti aſſeuerarunt: plumbo enim expurgari aurum & argentum, non ſtanno, imò ſi quid adſit ſtanni, perdifficilem eſſe expurgationem. Tertia, *ſtannum res inter ſe diſtractas connectit, vtpote quod glutinandi vim habet. Tale autem quiddam in nobis Chriſtus præſtitit: ſiquidem illud verbum eſt, quod in vnum hominem duos populos creat*, & quaſi conflat. Duas haſce priores analogias penè ad verbum habet hic Cyrillus, ex quo eas ſumpſit Nicetas. Addit Cyril. Adamantem, inquit, quem nulla materia poteſt vincere, frangit plumbum: ſic Chriſtus ſummè potens & bonus Satanã tanquam adamantem frangit, de quo ſcriptum eſt: *cuius cor* ... *inſtar lapidis*. ita ipſe. Verùm aurifices & conflatores conſtanter negant plumbo frangi adamantem. Vbi aduerte, Cyrillum & Nicetam ſtannum & plumbum pro eiuſdem naturæ & conditionis metallo ſumere: ſtannum enim videtur eſſe plumbum nobilius, plumbum verò videtur eſſe ſtannum deterius; vnde etiamnũ qui vendunt lances ſtanneas, ſubinde eas plumbo adulterant, & plumbeas vendunt pro ſtanneis. Porrò ex hiſce ſtanni conditionibus diſcant Zorobabeles, id eſt, Principes, Iudices, Syndici & Viſitatores quales eſſe debeant. Quibus adde quod ſcribit Plinius lib. 34. cap. 17. *Stannum*, inquit, *illitum æneis vaſis ſaporem gratiorem facit, & compeſcit æruginis virus, mirùmque pondus non auget*; atque haſce ob cauſas pleræq; gentes prãdent, & cænant in lancibus & vaſis ſtanneis. Ita princeps ſuis ſit ſtãneus, i. ſapidus & gratus, vt virus ſcelerũ amoueat, & onera tributorũ non augeat, nec fiſcum exdamnatorum opibus locupletare ſatagat.

Symbolicè, Q. Iulius Hilarion in Chronologia, quæ extat tomo 3. Biblioth. SS. Patrum, docet globum illum, qui in manu Imperatorum pingitur cum cruce eidem infixa, quo ſignificatur orbis dominium, adumbratum fuiſſe hoc *ſtanneo lapide, quem Zorobabel dux populi Iſraël, manu circumferebat*, hoc eſt, inquit Hilarion, *populum*, quaſi globus hic populum orbis cõglobatum ſub vno Imperatore repræſentet. Verùm hic lapis ſtanneus non tam fuit globus, quàm perpendiculum, vti iam dixi.

Anag. Ruper. lapis ſtanneus, inquit, eſt humanitas Chriſti, quæ ante paſſionem à Iudæis inſtar ſtanni deſpecta fuit & abiecta, ſed poſt eam per reſurrectionem facta eſt argentea, imò aurea, hoc eſt, auguſta & glorioſa. Huic ſignificationi fauet quod ſcribit Plinius lib. 34. cap. 16. ſæpe ex eadem vena prodire primò ſtannum, deinde argentum, tertiò plumbum. *Eius*, inquit, *qui primus fluit in fornacibus liquor, ſtannum appellatur: qui ſecundus, argentum: quod remanſit in fornacibus, galena, quæ portio eſt tertia addita venæ. Hæc rurſum conflata dat nigrum plumbum, deductis partibus duabus.*

Septem iſti oculi ſunt Domini, qui diſcurrunt in vniuerſam terram.

Verſ. 11.] Et reſpondi, & dixi ad eum: Quid ſunt duæ oliuæ iſtæ ad dexteram candelabri, & ad ſiniſtram eius?

Verſ. 12.] Et reſpondi ſecundò, & dixi ad eum: Quid ſunt duæ ſpicæ oliuarum, quæ ſunt iuxta duo roſtra aurea, in quibus ſunt ſuffuſoria ex auro?

Verſ. 13.] Et ait ad me, dicens: Nunquid neſcis quid ſunt hæc? Et dixi: Non, domine mi.

Verſ. 14.] Et dixit: Iſti ſunt duo filij olei, qui aſſiſtunt Dominatori vniuerſæ terræ.

Septem iſti oculi.] Quæres, quinam, & vbi ſunt hi oculi? Ribera & alij nonnulli cenſent eos fuiſſe in lapide ſtanneo, de quo immediatè præceſſit. *Septẽ oculi qui & vbi.* Similiter enim cap. 3. 9. Propheta vidit oculos in lapide coram Ieſu, vti hic eos vidit in lapide, quem manu tenebat Zorobabel. Vnde quis ſuſpicari poſſet lapidem ſtanneum non fuiſſe plumbetum, vel ſtannetum perpẽdiculi ad dimetiendam fabricam: nec enim in eo vtpote exiguo collocari poterant ſeptem oculi; ſed fuiſſe lapidem illuſtrem & fulgidum, cui inſculperetur titulus, auctor, annus, dies & menſis conſummatæ fabricæ (vti in nõnullis palatiis laminis plumbeis vel ſtanneis ea & ſimilia inciſa videmus) ideóque hebr. vocari בְּדִיל *bedil*, id eſt, ſeparatum à reliquis, quaſi eximium, vti cenſuit Arias. Aut certè dicere quis poſſit, oculos hos fuiſſe in lapide non ſtanneo, ſed primario, de quo verſ. 7. quia ipſi diſcurrunt vndique, vt curent Eccleſiam in hoc lapide ſolidari & creſcere. Attamen verius videtur hos oculos fuiſſe in candelabro, *Erant orificia candelabri.* nimirum fuiſſe ſeptem calamorum cãdelabri orificia, in culmine eorum extantia, quæ oculorum ſpeciem habebant, quæque per ſeptem lucernas lucentes ſibi inſiſtentes & velut inoculatas, quaſi oculi videre, reſque vicinas illuminare & viſibiles facere videbantur. Probatur id primò, quia viſio tota huius capitis eſt de candelabro, eiúſque partibus: ergo oculi hi ſunt candelabri, non lapidis, præſertim quia lapidem nullum hic vidit Zacharias, ſed tantùm promitti eum audiuit, quod nimi

Digitized by Google

nimirum futurus eſſet in manu Zorobabel,quãdo ipſe fabricam templi erat inſtauraturus.

Secundò, quia lucernas & infuſoria, imò & candelabrum hactenus non explicauit angelus. Hic ergo ea explicat, dicens ea eſſe ſeptem oculos, *qui diſcurrant* per *vniuerſam terram*; ac conſequenter hoc ipſo ſimul explicat ipſum candelabrum, nimirum ipſum repræſentare Deum & Chriſtum, putà prouidentiam diuinam omnia circumluſtrantem, dirigentem & gubernantem, quæ prouiſura erat & curatura fabricam templi, per ſeptem haſce lucernas lucidas vt oculos,id eſt,angelos. Vnde Syrus & Arabicus vertunt: *Iſti ſunt ſeptem oculi Domini, qui intuentur vniuerſam terram.*

Tertiò, quia Zacharias quaſi iam intelligens myſterium candelabri & lucernarum, ſubiungit petitque de oliuis, quæ ſolæ in eo explicãdæ ſupererant,dicens: *Quid ſunt duæ oliuæ ad dexteram candelabri, & ad ſiniſtram eius?* q.d.Iam ex te audiui quid ſignificent lucernæ, & conſequenter ipſum candelabrum, reſtat vt explices quid portendant binæ oliuæ, vtrinque ad candelabrum poſitæ.

Quartò, quia in hiſce verbis, *Septem iſti oculi*,&c. incipit noua periodus: Ergo iſti oculi non ſunt lapidis,de quo multo ante actum eſt verſ.7. ſed candelabri, cuius idea toto cap. deſcribitur. Vnde pronomen *iſti* videtur demonſtrare oculos, qui erant in infuſoriis, putà in ſummis orificiis calamorum & lucernis. Hos enim,non alios, videbat,& demonſtrare poterat Zacharias.

Quintò, quia huc alludens S. Ioannes, vidit ſeptem angelos primarios repræſentari primò per ſeptem lampades, Apoc. 4.5. *Septem lampades,* inquit,*ardentes ante thronum, qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei.* Deinde per ſeptẽ Agni oculos,*qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei miſſi in omnem terram.* Apoc. 5.6. Vtrumque enim hoc ſymbolum videtur S.Ioannes accepiſſe à Zacharia hoc loco, & cap. 3.9. Nec enim alius Propheta horum meminit. Rurſum Apoc. 1.16. dicitur quòd Chriſtus *in dextera ſua habebat ſtellas ſeptem,* quas explicans verſ.20. *Septem ſtellæ,* ait, *angeli ſunt ſeptem Eccleſiarum.* Sicut ergo angeli ibidem ſtellis,ita hic lucernis quaſi oculis comparantur: ſtellæ enim ſunt quaſi lucernæ,& oculi cæli.

Quid 7. oculi ſignificant? Reſp. 1.

Quæres ſecundò, quid hi ſeptem oculi, id eſt, lucernæ ſignificent? Reſp. ſignificant ſeptem angelos primarios, qui ſunt adminiſtri & executores diuinæ prouidentiæ,cuius ſymbolum eſt candelabrum,quod circumſtant & iugiter intuentur. Hinc vocantur oculi, vtpote peruigiles, vt dixi cap.3.9. & lucernæ,ſiue lampades; tum quia lumen,id eſt, ſcientiam ſuam, vigilantiam & perſpicaciam à lãpade,id eſt, à Deo & Chriſto hauriunt: tum quia Eccleſiam & fideles lumine diuinæ cognitionis illuminant, & amore cæleſti inflammant: hac de cauſa *diſcurrunt in vniuerſam terram* hi ſeptem oculi,id eſt, hi ſeptem angeli per ſeptem oculos ſignificati. Vide dicta Apocal. 4.5. *Oculus* enim *iuſtitiæ eſt ſeruator, & cuſtos corporis*, ait Diodorus lib. 3. Hiſtor. Vnde leo qui eſt rex animalium oculis ſemper excubat. Vnde cum dormit, eos non claudit, ſed apertos tenet. Hinc S. Epiphan. in Phyſiol.agens de catulo leonis: *Cùm dormit*,inquit, *euigilant eius oculi, id ita vt venatorem à ſeptem ſtadijs præſentiat.* Ex ſignificatione horum ſeptem oculorum,id eſt,lucernarum diſcimus, quid ſignificet ipſum candelabrũ,

A nimirum Deum, Deique omniſcientiam & prouidentiam. Ab ea enim ſola lumen ſuum hauriunt ſeptem lucernæ,id eſt,angeli.Cum ergo ex Zacharia conſtet lucernas eſſe angelos, conſequenter conſtat lampadem eſſe Deum, Deique prouidentiam:illius enim adminiſtri ſunt angeli, qui proinde ab eo miſſi diſcurrunt in vniuerſam terram,vt ait Zacharias. Quocirca S. Bern.in lament.B. Virginis Mariæ,loquens de Deo Deique filio: O,inquit, *immarceſſibilis decor Dei excelſi, & puriſſima claritas lucis æternæ; vita omnem vitam viuificans; lux omne lumen illuminans, & conſeruans in æterno ſplendore. Mille millena lumina fulgurantia ante thronum diuinitatis tuæ à primo diluculo.* Quia enim *Deus noſter ignis conſumens*

B *eſt*, vti ex Moſe ait Apoſt.Hebr.12.29. ipſe enim eſt ignea & ardentiſſima charitas, de qua Cant. 8.6. *Fortis eſt ſicut mors dilectio, dura ſicut infernus æmulatio: lampades eius lampades ignis atque flammarum*; hinc iure ei præferuntur lampades, ignis, fulgura & ſtellæ, quæ angelorum Deo aſtantium & miniſtrantium ſunt ſymbola, iuxta illud Pſalm. 103.4. & Hebr. 1.7. *Qui facit angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis.* Hæc enim omnia ignis increati & immenſi,putà diuinitatis, ſunt ſcintillæ & indices. Quocirca Sacroſanctæ Euchariſtiæ,quaſi Deo, faces & tædæ præferuntur, atque ante hierothecas eius iugiter ardent lampades. Damnauit & riſit olim

Ignis Deo præfertur. Cur?

C Vigilantius hæreſiarcha lampades per diem in Eccleſia accendi ſolitas; in quem iure S.Hieron. lib. contra Vigilant.*Tu*,inquit,*vigilans dormis, & dormiens ſcribis, & proponis mihi librum apocryphum, qui ſub nomine Eſdræ à ſimilibus tui legitur, vbi ſcriptum eſt, quod poſt mortem nullus pro alijs audeat deprecari, quem ego librum nunquam legi. Quid enim neceſſe eſt in manus ſumere, quod Eccleſia non recipit?* Hinc rurſum de ſtellis (quos ignes animatos eſſe anima intelligentiarum, ſiue angelorum olim cenſueuerunt Philoſophi) quaſi Deo ſummo prælucentibus, ita canit Poëta:

Vos æterni ignes, & non violabile numen
Teſtor.———

D Et de fulguribus quaſi Dei prænunciis, ita ſcribit Iob 38.35. *Nunquid mittes fulgura, & ibunt, & reuertentia dicent tibi: Adſumus?* Denique de quatuor Cherubinis ſtipatoribus currus diuini, ait Ezechiel cap. 1.14. *Ibant & reuertebantur in ſimilitudinem fulguris coruſcantis.*Hac de cauſa olim Regibus,qui ſunt dij quidam terreſtres, præſertim apud Perſas, Æthiopes, Chaldæos & Aſſyrios,lampades, vel faces prælucebant, vt oſtendi Ieremiæ 1.13.Sic de Iulio Cæſare Sueton.in eius vita cap. 37. ait: *Aſcenditque Capitolium ad lumina, quadraginta Elephantis dextra atque ſiniſtra lychnos geſtantibus.* Et Herodianus lib. 1. de Marcia: *Præter ignem*, inquit, *omnes honores velut Auguſtæ ei tribuerentur.* Et de Heliogabalo: *Diſcur-*

Et Regibus. Cur?

E *rente etiã cum facibus vtrinque populo.* Et de Gordiano: *Ignis de more præferebatur.* Et de Conſtantino Magno, Romæ Chriſti fidem & legem publico edicto ſanciente, ex Actis S. Syluestri ſic ſcribit Baron. anno Chriſti 324. *Reuertente Auguſto ad palatium tota ciuitas cereis lampadibúſque repleta, coronata* (vel vt alij legunt *comitata*) *eſt.* Sic & cæteris Imperatoribus Romanis, & Conſtantinopolitanis olim prælatus eſt ignis. Quin & Patriarchas præibat lampadarius, qui in liturgiis & proceſſionibus lampadem ante ipſos Eccleſiæ

Digitized by Google

Principes geſtabat. Notat Balſamon prælatas Imperatori faces, corona aurata gemina fuiſſe inſignitas; cum Imperatricis & Patriarchæ lampades, vna tantùm eſſent redimitæ. Hic ritus demonſtrabat Reges fulgore dignitatis, ſapientiæ & prouidentiæ conſpicuos eſſe, eóſque inſtar ignis omnia permeare, & vitalem ſpiritum ſuis popularibus impartiri. ita Nicol. Cauſſinus lib. 1. Parabol. hiſtor. c. 21. Ignis enim eſt ſapientia, in quo eſt ſplendor & calor: hoc accendit, illo illuminat. Prouidentiæ ergo ſymbolum eſt lampas, & flamma. vnde Poëta:

Ne fortè in tenebris offendas, ſit tibi ſummi
Flamma iter oſtendens, prouida cura Dei.

Hinc & vigilantia in emblematibus pingitur quaſi matrona, dextra tenens librum, ſiniſtra virgam cum lucerna accenſa: aſtat ei grus, altero pede eleuato ſuſtinens lapidem.

Vers. 11. *Et reſpondi.*] q.d. Dictis angeli, quibus candelabrum eiúſque oculos, id eſt, lucernas explicauit verſibus præcedentibus, ſubieci aliam, non reſponſionem (nihil enim ex me quęſiuit angelus) ſed interrogationem, quid ſibi vellent duæ oliuæ vtrinque candelabrum ſtipantes, hoc enim ſolum ex candelabro exponendum reſtabat. Sic reſpondere ſæpe alibi ſumitur pro incipere loqui, & inchoare ſermonem, vt Matth. 11. 25. *In illo tēpore reſpondens Ieſus dixit: Confiteor tibi Pater Domine cæli & terræ.* Porro *duæ oliuæ* ſunt *duæ ſpicæ oliuarum*, de quibus verſ. 12.

Vers. 12. *Et reſpondi*, id eſt, interrogaui *ſecundò*] Cum angelus taceret, & tardaret reſpondere ad quæſtionem Zachariæ, interrogantis: *Quid ſunt duæ oliuæ iſtæ ad dexteram candelabri & ad ſiniſtram eius?* idque ad hoc, vt in ipſo acueret deſiderium interrogandi, & cognoſcendi hæc ſymbola, Zacharias ea pernoſcendi ex angeli ſilentio auidior effectus, interrogationem iterat, ſed aliis verbis, aliáque periphraſi, quæ plenius rem interrogatam circumſcribit & exprimit: *Quid*, inquit, *ſunt duæ ſpicæ oliuarum, quæ ſunt iuxta duo roſtra aurea?* quæ ſcilicet ſunt ad dexteram candelabri & ad ſiniſtram eius, vti in priore interrogatione dixit.

Spicæ ſunt rami oliuarum.

Duæ ſpicæ oliuarum.] Spicas vocat arbores, vel vt Septuag. Syrus & Arabicus, ramos, qui pleni erant oliuis, ſicut ſpicæ plenæ ſunt granis: oliuæ enim paruæ, quales habemus Romæ, ſunt inſtar granorum; vnde oleæ, præſertim naſcentes & graciles, videntur eſſe inſtar ſpicarum. Eſt catachreſis, vel metaphora, inquit S. Hieron. *quod in morem ſpicarum rectæ ſint arbores; & quaſi ſpicæ ariſtis, ſic iſtæ vallo quodam ramorum atque foliorum tectæ ſunt, & in ſublime ſurgentes.* Sic & Vatab. baccas oliuarum, inquit, comparat granis, & ramum culmo. Hinc patet, has oliuas non fuiſſe ſculptas in candelabro, vti aliqui cenſent; ſed fuiſſe arbores, vel ramos oliuis plenos, conſiſtentes iuxta candelabrum. Significant enim Ieſum & Zorobabel, qui pariter aſſiſtunt dominatori terræ, vt eius iuſſa circa templi fabricā exequantur, vti explicat angelus.

Duo roſtra quæ? 1. explic.

Quæ ſunt iuxta duo roſtra.] ita & Syrus, & Arabicus. Quæres, quænam hæc roſtra? Primò, Ribera cenſet duo roſtra fuiſſe duos vncos, ex quibus ſuſpenderētur infuſoria, id eſt, vaſa quibus oleum infunderetur in lucernas, & ſignificare duas naturas Chriſti, diuinam & humanam, quæ virtute ſua ſuſtinent ſeptem infuſoria gratiæ, id eſt, ſeptem Sacramenta, quibus omne ſuum oleum, id eſt, omnem iuſtificandi vim & vigorem tribuunt. Verùm hoc myſticum eſt, non literale. Adde, infuſoria hæc non fuiſſe infundibula à candelabro ſeparata, ſed fuiſſe ipſos ſeptem calamos candelabri concauos, quibus inſiſtebant totidem lucernæ, vti dixi verſ. 2.

Secundò, à Caſtro & alij cenſent hæc roſtra fuiſſe fiſtulas aduncas, in quas ex oliuis supernè imminentibus diſtillaret oleum, vt per eas influeret in lampadem, & ex ea in lucernas, ad fouendum perenne earum lumen. 2.

Probant id primò ex textu Hebræo, qui ad verbum ſic habet: *Quid ſunt duæ ſpicæ oliuarum, quæ ſunt in manu duarum fiſtularum aurearum, euacuantium ex eis* oliuis *aurum*, id eſt, oleum flauum vt aurum: ita R. Abraham, R. Dauid, Pagnin. Vatab. & Arias. Pro *roſtra* hebr. eſt צַנְתְּרוֹת *ſanteros*, quod Arias latina voce hebrææ affini vertit *cantharos*. Vatab. *ampullas*. Chald. *lecythos*: in his enim ſolet excipi oleum. Sic enim habet Chald. *Quid ſunt duæ ſpicæ oliuarum, quæ ſunt iuxta duos lecythos aureos, ex quibus effunditur oleum in lucernas aureas?* Et Septuag. *Quid ſunt duo rami oliuarum, qui in manibus duarum narium aurearum, quæ infundunt & retrahunt ſuſſoria aurea?* Secundò, quia hebr. מְרִיקִים *merikim*, id eſt, euacuantes aurum, id eſt, oleum, cum ſit maſculinum, referendum eſt ad שִׁבֳּלֵי *ſcibbale*, id eſt, ſpicas, non ad femininum *ſanterot*, id eſt, roſtra. Ex ſpicis ergo oliuarum defluebat oleum in roſtra, & ex iis euacuabatur in lampadem. Verùm obſtat primò, quod oleum ex oliuis non diſtillat, niſi illæ tundantur, vel premantur in prælo: deinde oleum contuſum vel preſſum ſolet ex prælo in vaſa transferri, vt in eis ſubſidente amurca purificetur, & ſic tandem purificatum per infundibula in lampades infunditur. Hic autem nec præli, nec vaſorum aliorum vlla fit mentio. Secundò, lampas hæc ex ſe plena erat oleo: non ergo accipiebat oleum ex oliuis. Repræſentat enim Deum, qui ex ſe omni ſcientia & gratia eſt plenus, quam non haurit ab angelis & hominibus, ſed ipſe omnibus eandem impertit. Dico ergo hæc duo roſtra fuiſſe duas ſummitates duorum calamorum candelabri, quibus duæ inſiſtebant lucernæ, quarum vna erat ad dexteram, altera ad ſiniſtram candelabri. Vnde Marinus & alij hebr. *ſanterot*, id eſt, *roſtra*, vertunt *canales*, vel *fiſtulas*, vti ſunt calami. Hi calami vocantur roſtra, quia erant adunci vti ſunt roſtra auium. Septuag. vertunt μυξωτῆρες, id eſt, nares: quia erant inſtar naris ſublimatorij ſurſum elatæ. Pyramis enim ſublimatoria in qua diſtillatur aqua, v.g. roſacea, oleum, vinum, &c. quæ vulgo *lambico*, vel *capello* vocatur, ſuam habet narem, id eſt, canaliculum aduncum, per quam aqua diſtillata defluit in vas ſubiectum. Id ita eſſe patet ex eo, quod Zacharias hic idem dicit, quod paulò antè, ſed aliis verbis, & alia periphraſi: loquitur enim de iiſdem oliuis duabus. Per duo ergo roſtra ſignificat duo latera, ſiue dextram & ſiniſtram candelabri, vti paulò antè dixit: ibi enim conſiſtebant hæc roſtra & calami. Ex ſeptem ergo calamis & roſtris, duo tantum nominat ſita ad dextram & ſiniſtram candelabri, vt vtramque per ea indicet, & per hoc ſignificat ſitum duarum ſpicarum, ſiue olearum, nimirum earum vnam fuiſſe poſitam à dextris candelabri, iuxta calamum eius dextrum; alteram à ſiniſtris, iuxta calamum eius ſiniſtrum. Porrò hebr. eſt *quæ ſunt* בְּיַד *beiad*, id eſt, *in manu*, hoc

3. genuina.

hoc eſt,ad manum , putà ad latus *duorum roſtrorum.* Quocirca clarè & fideliter tam Chald. quàm noſter vertunt : *Quæ ſunt iuxta duo roſtra.* Non ergo hæ oliuæ fuerunt inſertæ roſtris ,vt in ea diſtillarent oleum, vti auctores ſecundæ expoſitionis imaginantur ; ſed fuerunt iuxta roſtra, ita vt ad altitudinem roſtrorum aſſurgerent. Sequitur : *in quibus*(roſtris) *ſunt ſuffuſoria ex auro.* Suffuſoria,ſiue infuſoria,vt vocauit v.2. erant fiſtulę vel canales calamorũ,per quas oleũ ex lampade influebat in lucernas , quæ erant in roſtris. Quocirca infuſoria hæc,ſiue fiſtulæ erant in roſtris,quia roſtris erãt contiguæ, vel potiùs continuæ,opere tamen fabrili in tornũ ita elaboratæ, vt eis inſertæ viderentur,vti in cãdelabris tornatis videmus ramum vnum alteri ita connecti , vt ei inſertus videatur ; eſto reuera ſæpe non ſit inſertus , ſed malleatione diductus & continuus. Hebr. eſt מְרִיקִים מֵעֲלֵיהֶם זָהָב *merikim mealehem Zahab,id eſt , euacuatoria ex eis* (roſtris ſupple) prodibant *ex auro.* Vnde Arabicus Alexandrinus vertit : *Progrediebantur extra velamen auri.* Euacuatoria vocat infuſoria iam dicta,putà fiſtulas calamorum concauas , quæ euacuabant & ſugebant oleum ex lampade , illúdque in roſtra & lucernas iis inſiſtentes transfundebaut. Vox enim *merikim* accipi poteſt ſubſtantiuè , vt ſignificet euacuatoria , putà infundibula , ſiue canales iam dictos. Recentiores verò *merikim* accipiunt adiectiuè , vertúntque : *Euacuantes ex ſuper ſe aurum*,Syrus, *fundentes aurum* , id eſt,oleum flaueſcens & aureſcens : verùm tunc *merikim* refertur non ad *ſcibbale*, id eſt, ſpicas oliuarum, quaſi illæ diſtillarint oleum, quod ex eis hauſerint & euacuauerint roſtra, vti ipſi volunt , ſed ad *ſanterot*, id eſt, roſtra,quæ *ex ſupra ſe* , id eſt , ex lampade altiore ſugebant , & euacuabant oleum dandum lucernis , vti iam dixi , licèt enim *ſanterot* ſit femininum, *merikim* verò maſculinum, tamẽ cum eo cohæret:quia Hebræis crebra eſt enallage generis,æquè ac numeri , vt ſubſtantiuo feminino attribuant adiectiuum maſculinum, & vice verſa;vti hic *ſanterot* femininum connectunt cũ maſculino שְׁנֵי *ſcene*, id eſt,duo:dicendum enim erat שְׁתֵּי *ſcette* femininè.

VERS. 13.

Nunquid neſcis.]' Exigit angelus à Zacharia humilem confeſſionem ignorantiæ, vt ea mereatur & diſponat ſe ad excipiendam Dei reuelationem , & myſterij interpretationem. Humilitas enim , humiliſque confeſſio & interrogatio eſt congrua via ad ſcientiam,præſertim diuinam.

VERS. 14. Filij olei duo ſunt Ieſus & Zorobabel.

Iſti ſunt duo filij olei.]Addunt aliqui *ſplendoris*, id eſt, ſplendidi ; ſed τὸ *ſplendoris* delent Biblia Romana.Iam *filij olei*,id eſt,vncti oleo, ſiue Chriſti Domini, ſignificat Ieſum filium Ioſedec, qui vnctus,id eſt, conſecratus erat Pontifex ; & Zorobabel qui vnctus,id eſt, conſtitutus erat Princeps populi.q.d. Iſtæ duæ arbores , vel rami pleni oliuis ad exprimendum oleum , ſignificant duos ſummos magiſtratus , putà Principem & Pontificem, hi enim ſolẽt vngi oleo ſancto (etſi fortè de facto hi duo non fuerint vncti , vtpote creati in Babylone & exilio) nimirum Ieſum & Zorobabel , qui quaſi miniſtri aſſiſtunt Deo dominatori vniuerſæ terræ, quem repræſentat hoc candelabrum, vt eius decreta exequantur, eíque candelabrum antitypum, id eſt , templum ædificent, ac populum in rebus tam diuinis quàm politicis gubernent, iuxta illud Pſalm. 127. verſ.3. *Filij tui ſicut nouellæ oliuarum in circuitu menſæ*

A *tuæ.* Pari enim modo hic Ieſus & Zorobabel quaſi nouellæ oliuæ aſſiſtunt Deo , quaſi parenti ſuo repræſentato per candelabrum ; tum vt eum honorent,eique miniſtrent; tum vt viciſſim ab eo illuminentur & dirigantur:quo ſignificatur quod Deus & Chriſtus peculiari prouidentia regant duos hos Magiſtratus , putà Pontifices & Reges ſiue Principes. ita Hebræi,Theodor. Lyran. Vatab.Clarius, Mariana & alij. Vnde Chald. vertit : *Iſti ſunt duo filij Principum* , ideóque Principes. Ieſus enim erat filius Ioſedec ſummi Pontificis: Zorobabel erat filius Salathiel , filij Iechoniæ regis Iuda. Secundò, Aquila & Theodotion vertunt : *Iſti ſunt duo filij ſplendoris* , vel *claritatis*,
B id eſt, ſplendidi,clari & illuſtres tum genere,tum principatu , tum moribus & geſtis. ſic etiam poteſt accipi verſio noſtra. Nam filius olei accipi poteſt lux, quæ ex oleo,quaſi filius naſcitur , lactatur & nutritur. Filij ergo olei, idem eſt quod lucidi, ſplendidi, celebres.

Tertiò,Septuag. Syrus & Arabicus Antiochenus vertunt : *Iſti ſunt duo filij pinguedinis.*In oleo enim eſt 1.nitor, 2. lucis & ignis fomentum, 3. pinguedo. q.d. Iſti duo pingues & fertiles futuri ſunt , ac multum fructum allaturi tum Eccleſiæ, tum Reipub.præſertim per fabricam templi, qua & Eccleſiæ religionem , & Reipub. maieſtatem, æquè ac iuſtum piúmque regimen , tam ſactum, quàm ciuile & politicum conciliabunt. Alludit
C Zacharias ad duos Cherubinos , quos ex ligno oliuarum , quaſi filios oleæ & olei fabricauit Salomon,3. Reg.6. 31. Sicut enim illi propitiatoriũ & arcam, ita Ieſus & Zorobabel, id eſt, Pontifex & Princeps Eccleſiam & Remp.ſuſtentant. Vnde Aribicus Alexandrinus vertit: *Iſti ſunt filij miſericordiæ :* hæc enim eſt virtus principum , eiúſq; ſymbolum eſt oleum. Huc alludit Eccleſ.cap. 44. 10. *Illi viri miſericordiæ ſunt, quorum pietates non defuerunt.*

Mor. Reges & Principes ſunt filij olei tripliciter.

Moraliter diſcant hic Reges & Principes , ſe, æquè ac Pontifices , tanquam miniſtros aſſiſtere Deo dominatori terræ,vt eius templum, cultum, iuſtitiam omnémque virtutem in popolo inſtau-
D rent & promoueant. Quocirca Conſtãtinus Magnus dictitare ſolebat , *Reges extra fores Eccleſiæ, Epiſcopos eſſe.* Eniti enim debent , vt ſubditi piè Deum colant,quaſi eorum Epiſcopi eſſent. Pontifices enim & Reges ſunt quaſi duo Cherubini, pleni oleo,qui aſſiſtunt Deo ſuper arcam Eccleſiæ reſidenti,vt eius gloriam propagent. Sint ergo Aſſiſtentes Dei,quaſi filij olei. Oleum paſcit, lucet,lenit, cibus eſt, lux, & medicina. Hæc tria præſtẽt ſubditis , ac præſertim viſcera miſericordiæ , quam repræſentat oleum. Rurſum oliua innuit, quod Principis ſit per clementiam , manſuetudinem & pacem , cuius ſymbolum eſt oli-
E ua, procurare rerum copiam : hanc enim gignit pax ; cum bellum res opéſque conſumat,iuxta illud Pſalmi 121.7. *Fiat pax in virtute tua , & abundantia in turribus tuis.* Quocirca in nummis Auguſti Cæſaris , pax pingitur quaſi matrona ſiniſtra tenens Cornucopiam , plenam fructibus, floribus & frondibus, cum ramo oliuæ ; dextra verò facem, qua accendit & comburit montem armorum. Eadem apud Pauſaniã pingitur quaſi virgo pulchra, in capite geſtans coronam ex oliuis,dextra geſtans imaginem Pluti(qui erat apud Gentiles diuitiarum præſes & Deus) ſiniſtra faſciculum ſpicarum granis frumenti refertarum. Simile eſt in nummis Traiani : pingitur enim Pax quaſi

Pacis emblema

Digitized by Google

quaſi virgo, dextra tenens ramum oliuæ, ſiniſtra A cornu diuitiarum.

Alleg. duo filij olei aſſiſtentes candelabro, id eſt, Chriſto & Eccleſiæ, ſunt Moſes & Elias, qui Chriſto quaſi teſtes aſtiterunt in Transfiguratione, inquit Remig. ſic & Tertul. lib. 4. contra Márc. cap. 22. cenſet haſce duas oleas eſſe Moyſen & Eliam, in quorum medio transfiguratus eſt Chriſtus in monte Tabor. *In medio*, inquit, *duorum animalium cognoſceris, Moyſi & Elia. De quibus & Zacharias vidit in figura duarum olearum, & duorum ramulorum oleæ. Nam hi ſunt, de quibus dictum eſt: Illi duo filij opimitatis aſſiſtunt Domino vniuerſæ terræ.* Potiùs hi duo ſunt S. Petrus & Paulus, quorum ille Iudæorum, hic gentium fuit Apoſtolus, qui vtriſque ſplendore doctrinæ & vitæ ita præluxerunt, vt eos Chriſto ſubiugarint. Rurſum in fine mundi, duo filij olei Chriſto erũt B Elias & Enoch, *quorum alter in præputio, alter in circumciſione placuit Deo, & cum corpore raptus in cælum eſt*, ait S. Hieron. Quod enim fecit Ieſus & Zorobabel in populo ex Babylone in Ieruſalem & templum reuocando, idipſum facient Elias & Enoch in vltima ſæculi ruina, vt tam Iudæos quàm gentes ab Antichriſto reuocent ad Chriſtum, itaque Eccleſiæ militantis fabricam & electorum numerum perficiant, & conſumment. Id ita eſſe patet Apocal. 11. 4. vbi de Elia & Enoch ait Ioannes: *Hi ſunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conſpectu Domini terræ ſtantes.* Vbi planè ad hunc Zachariæ locum alludit in ſenſu, non literali, vt C aliqui cum Ribera & Emmanuele volunt, ſed allegorico. Vide ibi dicta: vbi pariter tropologicè oſtendi, oleum & oliuam eſſe ſymbolum ſanctorum, ob quinque analogias. Neruosè poëta triplicem inſignis viri duciſque virtutem triplici corona exprimit.

E lauro, quercu, atque olea duce digna corona,
Prudentem, fortem, pacificúmque decet.

Laurus enim Apollini dicata notat prudentiam; quercus Ioui, fortitudinem & conſtantiam animi; olea Palladi, pacis ſtudium.

Symbolicè, *Duas oliuas*, inquit S. Hieron. *quidam è noſtris Filium interpretantur & Spiritum S. & mediam lampadem Deum Patrem: ſed neſcio quomodo abſque blaſphemia alterum à dextris, alterum accipiant à ſiniſtris. Ramos quoque ſiue ſpicas oliuarum incarnationem ſaluatoris, & ſimilitudinem columbæ Spiritus ſancti ediſſerunt, quia totas oliuas videre nequeamus, ſed partem quandam, & vt ita dicam, ramuſculos incarnationis Chriſti, & oſtenſionis Spiritus ſancti nobis eſſe monſtratos. Alij duo intelligunt teſtamenta à dextris Euangelium, à ſiniſtris legem; eo quòd in altero ſpiritualis ſit ſenſus, in altero corporalis; & quòd nec totum Euangelium, nec totam legem explanare poſſimus; & nunc ex parte cognoſcamus, & parte prophetemus, & necdum poſſimus intelligere quod perfectum eſt. Sunt qui duos ramos oliuarum, vel duas ſpicas, & filios pinguedinis vel ſplendoris, ſacerdotium interpretentur & legem, quæ gaudium præbeant vniuerſæ terræ.* hucuſque S. Hieron. Denique Ribera per duas oliuas accipit duas Chriſti naturas, diuinam ſcilicet & humanam. Arias duas dignitates Chriſti, regiam ſcilicet & ſacerdotalem, quibus ipſe miniſtrat oleum gratiæ candelabro, id eſt, Eccleſiæ, facitque eam pariter regnum ſacerdotale & ſacerdotium regale, vt in ea ſit gens ſancta digna Deo; ac proinde dicitur Chriſtus, id eſt, vnctus oleo gratiæ, tum vnionis hypoſtaticæ, tum chariſmatum omnium, quę quaſi caput diſtillat in fideles quoſlibet. Verùm hæc minus congruè reſpondent tum ideæ & ſignificationi literali, tum allegoriæ candelabri & oliuarum ſuperius traditæ.

Symbol.

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS.

Sicut cap. 3. Ieſum Pontificem, & cap. 4. Zorobabel Principem animauit ad fabricam templi, ita hic conſolatur & animat populum è Babylone in Ieruſalem reuerſum, ne timeat Chaldæos, Perſas, Samaritas alióſque hoſtes; eo quòd Deus eius peccata iam expiarit captiuitate ſeptuaginta annorum, qua reſipiſcens & pænitens populus conuerſus eſt ad Deum; qui proinde maledictionem ab eo tranſtulit in domos & ſedes ſceleratorum. Hinc ſecundò, verſ. 5. videt amphoram in qua ſedet mulier, putà impietas, talento plumbi obſtrui, ac à duabus mulieribus alatis transferri in Babylonem, vt ibi ſtabiliatur & reſideat, nec amplius in Iudæam redeat. Impietas hæc notat idololatriam, quam Iudæi reliquerunt in Babylone: nam poſt reditum ex ea nunquam amplius coluerunt idola. Significat ergo Deus, ſe idololatriam deinceps à Iudæis ablaturum, vt illa in Babylone quaſi religata maneat, eiúſque pœna & vindicta à Iudæis in Babylonios transferatur: quo tacitè monet Iudæos qui Babylone remanſerant, vt ex ea, vtpote impia, & mox rurſum à Dario Hyſtaſpis vaſtanda, fugiant; ac proinde nihil eſſe quod Ieroſolymis vlteriùs timeant, præſertim à Perſis aut Chaldæis, quibus nuper ob idololatriam in prædam dati fuerant; ſed quaſi filios caſtigatione Dei patris iam emendatos, lætos & alacres ei ſeruire debere, ſcientes Deum eorum fore protectorem, nec permiſſurum vt quis hoſtis eos laceſſat, vel à fabrica templi impediat. Quid allegoricè hæc amphora ſignificet dicam verſ. 6.

Verſ. 1.] Et conuerſus ſum, & leuaui oculos meos: & vidi, & ecce volumen volans. D

Verſ. 2.] Et dixit ad me: Quid tu vides? Et dixi: Ego video volumen volans: longitudo eius viginti cubitorum, & latitudo eius decem cubitorum.

Verſ. 3.] Et dixit ad me: Hæc eſt maledictio,

Digitized by Google

ctio, quæ egreditur ſuper faciem omnis terræ: quia omnis fur, ſicut ibi ſcriptum eſt, iudicabitur: & omnis iurans, ex hec ſimiliter iudicabitur.

Verſ. 4.] Educam illud, dicit Dominus exercituum: & veniet ad domum furis, & ad domum iurantis in nomine meo mendaciter: & commorabitur in medio domus eius, & conſumet eam, & ligna eius, & lapides eius.

Vers. 1. ET *conuerſus ſum.*] Excitante me angelo, vt nouam viſionem ab eo oblatam aſpicerem, & exciperem oculis, non corporis, ſed phantaſiæ & mentis.

Et ecce volumen volans.] Hebr. מְגִלָּה *meghilla* ſignificat chartam, membranam, vel librum conuoluilem. ita Syrus & Arabicus Antiochenus, ac Rabbini. Hebræi enim olim non habebant libros diſtinctos per folia, ſed membranam vnam oblongam, quam circa cylindrum conuoluebant inſtar mappæ geographicæ, quæ proinde vocatur *meghilla*, id eſt, volumen ab hac circumuolutione, vti dixi Ezech. 2. 9. In hoc volumine ſcripta erant omnia furta & periuria, id eſt, omnia peccata ſceleratorum, æquè ac pœnæ & ſupplicia eis, pro merito cuiuſque infligenda, idque citò, inſtar ſententiæ & flagelli volantis. Quocirca eleganter Aquila & Theodot. volumen hoc vocant διφθέραν: diphtera enim eſt membrana è pelle capræ, qualis fuit pellis Amaltheæ, capræ Iouis. Huius enim lacte fabulantur Poëtæ alitum Iouem, ideóque eius pelle vti pro libro ſuo, ac in ea ſcribere omnia omnium hominum peccata. Vnde prouerbium: *Antiquiora diphtera loqueris*, hoc eſt, nimis antiqua & obſoleta. Et, *Serò Iupiter diphteram inſpexit*, dici ſolitum in eos, qui ſerò quidem, ſed aliquando tamen pro malefactis dant pœnas. Deus enim multa pro tempore diſſimulat, ſed aliquando improbos puniet eò acriùs, quò tardiùs. Porrò veteres neſcientes vſum papyri & chartæ, pro ea vtebantur pellibus caprinis, vel ouinis, in iiſque ſcribebant, vti alibi oſtendi.

Liber volans quis?

Secundò, Septuag. & Arabicus Alexandrinus pro מְגִלָּה *meghilla*, id eſt, *volumen*, legentes מַגָּל *maggal*, vertunt *falx volans*. Eos ſequuntur S. Cyrill. Theodor. & paſſim Græci: ac fortè eò alluſit S. Ioannes Apocal. 14. 14. vbi vidit in manu Chriſti falcem acutam, qua ſcilicet demetat & ſuccidat peccatores. Falx enim ſymbolum eſt punitionis, ſtragis & excidij. Verùm vera lectio eſt *meghilla*, id eſt, volumen, vti legit Noſter, Chald. Hebræi, & paſſim Latini. Nam in eo ſcripta erant hominum peccata, vti ſequitur. Vnde eò alludens S. Ioannes Apocal. 20. 12. *Iudicati ſunt mortui*, inquit, *ex iis quæ ſcripta erant in libris, ſecundum opera eorum.* Quin & Daniel cap. 7. 18. *Iudicium*, inquit, *ſedit, & libri aperti ſunt.*

Tertiò, pro *volumen* Symmachus vertit κεφαλὴν, id eſt, *capitulum*, hoc eſt, initium, vel ſumma & compendium. Vnde colligas, quanta fuerit multitudo peccatorum quæ in hoc volumine ſcripta fuerunt, vtpote quorum compendium, vel principium, putà volumen hoc, fuerit latum decem cubitos, longum viginti. Aliter Fernandez viſione 33. ſect. 1. cenſet enim volumen hoc vocari à Symmacho compendium, quia in eo ſcripta erat impietas, putà occiſio Chriſti, vti ait Rupertus, quæ fuit omnis impietatis epitome & ſumma. Verùm hoc myſticum eſt: nam ad literam in libro hoc ſcripta erant furta & periuria illius æui, vt ſequitur. Quocirca minùs genuinè Burgenſis cenſet, in hoc volumine ſcriptam fuiſſe explicationem legis Moſi à Deo oretenus traditam, quam Rabbini Cabalam nuncupant, quæque ab iis in Talmud conſcripta eſt. Meliùs Lyran. arbitratur in eo ſcripta fuiſſe furta & periuria populi, quibus meruit captiuitatem Babylonicam. Verùm nec hoc eſt genuinum. Illa enim ſcelera iam ante octoginta annos præterierant: hic autem agitur de ſceleribus præſentibus, & pœna eis irroganda, non irrogata. Ait enim: *Educam illud*, &c. *& veniet ad domum furis*, &c.

Similem librum vidit Ezech. cap. 2. 9. in quo, inquit, *ſcripta erant lamentationes, carmen & væ*; eique parallelum vidit S. Ioann. Apocal. 10. 10. quem iuſſu angeli deuorauit: *Et erat*, inquit, *in ore meo tanquam mel dulce, & cum deuoraſſem eum, amaricatus eſt venter meus.* Nimirum omnes hi libri ſignificant Dei mentem, voluntatem & decretum, in qua quaſi in libro deſcripſit pœnas cuique peccato & peccatori debitas, v. g. quali & quanta puniendus ſit fur, periurus, &c. ita S. Hieron. Theodor. & Hugo.

Symbolicè, S. Gregor. 15. Moral. c. 6. & Ruper. per hoc volumen accipiunt S. Script. quæ conſcribit Dei minas, maledictiones & pœnas peccatoribus infligendas, vti patet Leuit. 26. Deuter. 27. 28. 29. & alibi.

Volans.] Vt ſignificet celerem peccatoribus imminere vindictam, quæ hoc libro conſcripta eſt, inquit Rupert. Albertus, Hugo & Clarius. Audi S. Chryſoſt. hom. 27. ad populum, vbi increpans iurantes & peierantes: *Falx*, inquit, *volans velociſſimum vltionis incurſum ſignificat iuramentum ſequentem; multorum verò cubitorum longitudo & latitudo vehementiam indicat, & magnitudinem malorum. At, ex cœlo volare, ſignificat è ſuperno tribunali iudicium ferri: falcata verò forma, ineuitabilem ſupplicij ſortem. Sicut enim quocunque falx incurrerit, non ſolùm ſecum arripit, verùm & caput amputat; ita & pœna iurantibus ingruens eſt difficillima, nec priùs abſiſtit, quàm quod ſuum eſt perfecerit.* (Cur volat Cauſa 1.) Secundò, à Caſtro, volumen, inquit, volans dicitur, eo quòd ſupplicium ſemper immineat capiti ſceleratorum, ſempérque in aëre pendeat, Dei tantum præſtolans annutum, vt ſibi peccatores timeant, & caueant flagellum acerrimi vindicis: ſicut Ieremias cap. 1. 11. vidit virgam vigilantem, ſeu baculum populo imminentem, quo Deus eũ erat percuſſurus per Chaldæos. (2.) Vindicta ergo Dei volat, & inuolat in peccatores; perinde ac aquilæ, milui, accipitres volant per aërem quærentes prædam, eáque viſa rapaciſſimè & rapidiſſimè in illam inuolant: perinde ac ſcintillæ ignis volant in horrea plena ſtipula, eáque in momento abſumunt: perinde ac volant fulmina, fulgetra & ſagittæ cœleſtes in turres, domos & arbores, eáſque ſubitò afflant & incinerant. Tertiò, volat, vt peccatores per totam terram ſparſos inuadat & feriat. ita S. Cyril. (3.) *Vidi*, inquit, *falcem inſtar auis in altum ſublatam, ac velut in cunctam terram tranſilientem, valde longam, & latam dimidio minus.* Quartò, volat, vt ſignificet vltionem & plagam eius eſſe ineuitabilem. ita (4.) S. Chryſoſt. hom. 15. ad popul. *Enſem enim*, ait, *volantem forſan aliquis effugere poterit, falcem autem in collum delapſam, & pro funiculo factam, nemo*

Digitized by Google

nemo fugere poteſt. Cum autem & alæ adſunt, quæ A
5. *ſalutis vlterius eſt ſpes?* Quintò, *volumen*, vel vt Septuag. *falx volans*, videtur idem repræſentare quod amphora volans, quæ impietatem, id eſt, impiam Synagogam, putà impios Iudæos continet, & transfert in Babylonem, de qua verſ. 6.
6. Sextò, τὸ *volans* ſignificat diuinæ vindictæ improuiſam celeritatem, & inexpectatam plagam, quam ſubitò quaſi inuolans impiis irrogat. Hinc eadem comparatur fulguri Deuter. 32. 41. *Si acuero vt fulgur gladium meum.* Dei enim vltio fulminea eſt celeritate tum coruſcandi, tum percutiendi, tum perterrefaciendi; ſed impij cum differtur Dei ſupplicium, improuida ſecuritate conſopiti altum ſtertunt, dicúntque illud Iſaiæ 18. 15. *Percuſſimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum: flagellum mundans cum pertranſierit, non*
7. *veniet ſuper nos.* Septimò, Mariana & alij apud Pagninum in lexico hebr. עֲפָה *apha*, id eſt, volans, accipiunt in ſignificatione Chaldaica, vertúntque *duplicatum, complicatum: apha* enim Chaldaicè ſignificat complicare, duplicare; vt ſignificetur volumen hoc fuiſſe inuolutum, quia arcana continebat: aut duplicatum, quia duplices, id eſt, multiplices minas & pœnas peccatorum complectebatur. Verùm Chald. *apha* vertit פְּרִיחָא *pericha*, id eſt, *volans*, æquè ac Noſter, Septuag. & cæteri.

Vers. 2. Longum 20. cubitis, latum 10. Cur? 1. Resp.

Longitudo eius viginti cubitorum, & latitudo eius decem cubitorum.] Cur? Reſpondent primò Rabbini, Lyran. & Pineda Iob 24. 5. quia volumen hoc egrediebatur è loco templi, cuius porta prica erat longa viginti cubitis, lata decem. Sic & ſanterior pars Tabernaculi Moſaici, quæ vocabatur Sanctum, erat longa viginti cubitis, lata decem, vti dixi Exodi 26. initio; vt ſignificet iudicium incipere à domo Dei, vt puniat ſacerdotes eo grauiùs peccantes, quo magis Deo erant coniuncti; deinde volet per vniuerſam terram, vt feriat quoſlibet ſceleratos. Hæc expoſitio videtur appoſita, præſertim ſi ei adiungas quartam, quam mox ſubiungam.

2. Secundò, S. Hieron. hæ menſuræ, inquit, ſignificant hic læta miſceri triſtibus. Deus enim vindictam clementia temperat: vnde peccatoribus infundit γλυκύπικρον, id eſt, dulce amarum. Nam denarius ſignificat proſpera: quia ſaluatoris nomen Ieſus incipit à iota, quæ index eſt denarij: vicenarius verò illi oppoſitus ſignificat aduerſa. Hoc myſticum eſt, non literale.

3. Tertiò, S. Chryſoſt. loco citato, Mariana & Fernandez cenſent his menſuris ſignificari enormitatem, & multitudinem ſcelerum. Hæc expoſitio generalior eſt.

4. Quartò, magis genuinè & preſsè ad literam Theodor. Lyran. & Vatab. cenſent hac menſura notari vniuerſam Iudæam (in quam, vtpote vbique rapinis & pauperum oppreſſionibus contaminatam, volabat hoc pœnarum volumen) duplo & amplius longiorem eſſe quàm latam. Nam vt ait S. Hieron. ad Dardanum Epiſt. 129. à Dan vſque Berſabee, quæ eſt longitudo illius, vix 160. millium in longum ſpatio tenditur. Latitudo autem à Ioppe vſque ad Bethlehem, 46. millibus conſtat. Sic in rebus phyſicis, æquè ac domibus & fabricis, ea eſt iuſta proportio, vt longitudo ſit dupla ad latitudinem.

Myſticè. Myſticè, denarius ſignificat perfectionem rei: latitudo ergo decem cubitorum ſignificat latitudinem ſupplicij ad multos, putà ad omnes ſceleratos extendendam: longitudo verò duplo maior ſignificat diuturnitatem pœnæ, ſcilicet perpetuam in hac vita, & æternam in futura. ita Ruper. Ribera & alij.

Vers. 3. Maledictio eſt ſupplicium.

Hæc eſt maledictio.] Id eſt, condemnatio, ſupplicium, & omne malorum genus. ita Theodor. q. d. Hoc volumen continet ſententiam condemnationis & ſupplicia impiorum. Hi enim vocantur maledicti: vnde audient à Chriſto Iudice hoc fulmen: *Diſcedite à me maledicti*, Matth. 25. maledicere enim Dei, vtpote efficax, eſt malefacere; ſicut benedicere eſt benefacere. Sicut ergo benedictio eſt beneficium, ſic maledictio eſt maleficium & ſupplicium. Burgenſis per maledictionem accipit Talmud Iudæorum, quod volans B dicitur, quia nullum habet fundamentum; & *maledictio*, quia eius doctrina execrabilis eſt, inquit. Hoc accommodatitium eſt, non literale. Fernandez & alij per maledictionem accipiunt illuuionem malorum, quam nunc toto orbe patiuntur Iudæi ob cæſum Chriſtum. Verùm hoc myſticum eſt.

Quæ egreditur.] E templo, vt volunt Rabbini: vel certè è cœlo & tribunali Dei, vt ait S. Chryſoſt. hom. 27. ad populum, egreditur verſus templum & Ieruſalem: maledictio egrediens eſt ſupplicium publicum, quod ante in cœlo & arca Dei quaſi abſconditum latuerat. Vnde ſequitur: *Educam illud in apertum.*

C *Super faciem vniuerſæ terræ.*] Nimirum ad quam hic fit ſermo, putà Iudææ. Huic enim minas intentat Propheta, & hi ſoli iurabant per Deum verum, vt ſequitur; Gentiles verò per idola. ita S. Cyril. Ruper. Ribera, Hugo, Arias, Sanchez & alij; licèt Theodor. Lyran. & Vatab. vniuerſam terram vt ſonat accipiant, cenſeántque hoc volumen ex Iudæa, vel templo egreſſum volaſſe per totum orbem. q. d. Totus mundus plenus eſt ſceleribus, ideóque toti imminet ira & fulmen Dei. Sic maledictio cœleſtis vorauit & conſumpſit totam terram tempore diluuij, è quo ſolus Noë cum ſuis per arcam enatauit. Sic eadem eandem vorabit & conſumet ſub diem iudicij, per D ignem conflagrationis mundi. Sic maledictio Dei incubuit Aſiæ, Græciæ totique Orienti per iugum Turcicum; Angliæ, Scotiæ, Daniæ, Sueciæ, Germaniæ per factiones & ſeditiones Hæreticorum.

Quia omnis fur.] q. d. Deus hoc maledictionis fulmen intentat Iudæis ob furta & periuria: ſub quibus omnia ſcelera intelliguntur; nimirum ſub furto omnis fraus & iniuria quæ in proximum, contra ſecundam Decalogi tabulam; ſub periurio omnis impietas quæ in Deum, contra primam tabulam committitur. ita S. Hieron. & Theodor. Nominat tamen hæc duo, quia tunc frequentiùs E & impudentiùs perpetrabantur. Iudæi enim in Babylone depauperati neceſſitate cogente furari, & vt furtum occultarent peierare didicerant. Pauperes enim ſubinde furaces habent manus, indéque periuram linguam. Hæc quoque in iiſdem taxat Oſee c. 4. 2. *Maledictum*, inquit, & *homicidium*, & *furtum*, & *adulterium inundauerunt*, & *ſanguis ſanguinem tetigit.* ita S. Hieron. Remig. Alber. & Lyran. Addit S. Cyril. *Eſdras*, inquit, *adiurauit Principes, Sacerdotes & populum, vt eiicerent vxores alienigenas; & iurauerunt. Erat ergo neceſſarium proponere maledictionem & ſupplicium impendens, vt ſeruarent iuramentum. Præterea quia ædificato templo magna vis pecuniarum erat congregata, quam partim Darius dederat, partim populus*

Digitized by Google

populus obtulerat, probabile eſt eos qui Præpoſiti erant gubernationi huic, auertiſſe aliquid de conſecratis Deo: idcirco contra fures etiam proponit maledictionem, ne pecunias ſacras in priuatos vſus verterent. A

Sicut ibi (in volumine volante) *ſcriptum eſt.*] Hebr. מזה כמוה *mizze camohu*, id eſt, *ex eo ſicut ipſum* continet, *iudicabitur.* Aliter Pagnin. Arias & Vatab. vertunt enim: *Quia omnis fur ſicut ſcriptum eſt, ex vna parte ipſius ſucciſus eſt, & omnis iurans ſicut ſcriptum eſt, ex altera parte ſimiliter ſucciſus eſt.* Cenſent ergo ex vtroque latere, auerſo ſcilicet & aduerſo, ſcriptum fuiſſe hunc librum; ac conſequenter iteratam fuiſſe maledictionem; ſiue vtrumque peccatum, furti ſcilicet & periurij, fuerit iteratum, vt vult Stunica hic; ſiue non, ſed furtum ſcriptum fuerit ab vna parte, periurium ab altera, vt vult Pagnin. vt ſignificetur geminâ certâque ſententia Dei ſceleratos eſſe damnandos. Sic Ezechiel cap. 2. 9. vidit librum ſcriptum intus, & foris, ſiue à tergo, id eſt, opiſtographum. B

Iudicabitur.] Id eſt, condemnabitur & punietur. Hebr. נקה *nicka*, id eſt, excindetur. Chald. *percutitur.* Septuag. *Omnis fur ex hoc vſque ad mortem punietur, & omnis periurus ex hoc cruciabitur;* vt ipſe maneat quaſi iuge & viuum quoddam pœnarum volumen. ita S. Hieron. Theod. Ruper. Remig. Hugo, & Lyran. Perperam ergo Tigurina contrariè vertit: *Quia omnis qui furatur ab eo, ſicut ipſum eſt, abſoluitur: & quiſquis peierat ab eo, ſicut ipſum eſt, abſoluitur.* Et Syrus: *Quia omnis qui furatur, ex ea, ſicut ipſa vincit* (iuſtificatur.) *Et omnis qui iurat, ex ea, ſicut ipſa vincit* (iuſtificatur.) q. d. Per hoc volumen ſignificatur abſolui Iudæos à priſtinis furtis & periuriis, eo quòd illa luerint & expiarint pœna captiuitatis Babylonicæ. Perperam, inquam, nam contrariũ hic dicitur, & ſequitur: *Commorabitur in medio domus eius, & conſumet eam.* Ac hebr. נקה *nicka*, licèt ſignificet innocentem eſſe, & declarari, ſiue abſolui, ſignificat tamen quoque ſuccidere, nocentem declarare, & punire. Eſt enim contrariæ ſignificationis. Vnde Arabicus Antiochenus vertit: *Quia omnis qui furatur, ex ea ad mortem* (damnatur) *& ex ea conuincunt: omnis qui iurat ex ea, & ſicut ipſa ſuperatur*, id eſt, conuincitur. Et Arabicus Alexandrinus: *Quia omnis fur pœnas dabit, & luet hoc* (quod furatur) vel *hac* (ſcilicet falce plectendus) *vſque ad mortem eius, & omnis qui falsò iurat, dabit pœnas vſque ad mortem.* C D

Omnis iurans.] Falsò, id eſt, peierans. ita Chald. Tigurina, Vatab. & alij. Tamen S. Chryſoſt. ad populum, inuectus in conſuetudinem iurandi, hæc accipit de quouis iuramento; quia ſcilicet, qui ſæpe iurat, facilè peierat. De periurio enim hic agi patet ex verſ. 4. *Ad domum iurantis in nomine meo mendaciter.* Celebris eſt ſententia Periclis, quem cùm amicus rogaret, vt pro re cauſáque eius falſum deieraret, reſpondit: *Oportet me commodare amicis, ſed vſque ad aras*, ne ſcilicet amici cauſa peierem, vel inhoneſti quid agam, quo numinis reuerentiam violem & offendam. Olim enim iurantes aram manu contingebant. Vide Gellium lib. 1. c. 3.

Vers. 4. *Educam illud.*] In lucem, in theatrum orbis, vt omnibus ſit conſpicuum; vt titulum pœnæ in fronte geſtare videamini, nimirum, hi ſunt fures & periuri. Ruper. Arias & Vatab. cenſent id factum per Antiochum Epiphanem, qui mirè afflixit Iudæos tempore Machabæorum. Verùm iam tum cum hæc minatus eſt Zacharias, eadẽ Deum feciſſe credibile eſt, priuatim domos impiorum conſumendo.

Et commorabitur in medio domus illius, & conſumet eam.] Solent enim domus in quibus immane ſcelus, v.g. rebellio in Principem, patratum eſt, deſtrui & radi vſque ad fundamenta, vti Bruxellæ initio tumultuum Belgicorum factum vidimus. Sic Deus Sodomam & Pentapolim cœleſti igne ſiderauit & conſumpſit. Sic hic maledictio Dei domos furum & periurorum inuadit, eáſque diſperdit, vtpote quæ totæ ex pauperum rapinis furtiſque conſtent; Iudæorum, inquam, vt dixi verſ. 3. Ad hos enim minæ hæ Prophetæ diriguntur, hique ſoli iurabant per nomen Dei veri. Quare minus verum & congruum videtur quod cenſent aliqui, has minas dirigi ad gentes, quaſi maledictio quæ Iudæos in captiuitate Babylonica afflixit, ab iis, vtpote illa expiatis, transferenda ſit ad gentes, v.g. ad Babylonios, vti dicitur verſ. vltimo: Non enim ita eam expiarant, quin in multis adhuc expianda reſtaret, præſertim qui noua ſcelera vel in Babylone, vel poſt reditum à vicinis gentibus didicerant, & contraxerant. Quocirca licèt Aggæus, Malachias & Zacharias conſolentur fideles & pios Babylone redeuntes, tamen pariter acriter taxant impios, qui tanta captiuitatis caſtigatione non meliores, ſed deteriores ſunt effecti, vt patet c. 1. verſ. 3. Malach. 2. 10. & c. 3. 8. Aggæi 1. 5.

Dices, ſi maledictio commoretur in domo, quomodo domum conſumit vſque ad lapides & ligna? Reſp. ſupplicia quæ Deus in domos furum, periurorum & ſimilium facinoroſorum immittit, quaſi molem aliquam eis incumbere, quæ paulatim inſtar molæ eos molit & comminuit, arcano & miro quodam modo, vſque ad ligna & lapides nouiſſimos, donec eas ad nihilum redigat. Sic hoc ſæculo vidimus & videmus familias potentes, quæ per rapinas vel bona malè parta ſplendidæ euaſerant, iuſto Dei iudicio ac vindicta eis incumbente eſſe commolitas, & vel annihilatas, vel ad miſeram ſortem redactas; vt qui eas vident ſtupeant, quomodo tantæ opes ſenſim ſine ſenſu euanuerint. Notat S. Chryſoſt. hom. 15. ad pop. Deum ita punire iurantes ad exemplum aliorum. *Quam ob cauſam*, inquit, *lapides & ligna iurantis diſſoluit, vt ruina alus correctio fiat. Poſtquam enim iurantem mortuum terra condi neceſſe eſt, domus diſſoluta, & ruina facta prætereuntibus omnibus & cernentibus admonitio erit per aſpectum, vt non eadem audeant, ne eadem patiantur, & accuſatrix erit mortui criminis continua.*

Loquitur Propheta de maledictione inflicta Iudæis furibus, periuris & ſceleratis ſui æui: à priori tamen, imò à maiori intelligit quoque eam, quæ poſtea ob cæſum Chriſtum illos inuaſit. Hæc enim omnium fuit maxima, quæ Ieruſalem cum templo, regno & Repub. funditus euertit & conſumpſit, adeo vt Ieruſalem illa vetus & glorioſa modò nunquam extitiſſe videatur, vti Chriſtus illi comminatus erat, dicens Luc. 19. 44. *Ad terram proſternent te, & non relinquent in te lapidem ſuper lapidem.* Hæc quoque à 1600. annis in tota Iudæorum ſobole & gente iugiter commoratur, facitque vt Iudæi ſint toto orbe vagi, exules, viles, miſeri, ſerui, exoſi, ignorantes, obdurati & excæcati, ſine lege, ſine rege, ſine Eccleſia, ſine E

Digitized by Google

Repub.ſine templo,ſine ſacerdotio, ſine prophetia, ſine Deo. Conati ſunt ipſi permittente, imò inſtigante Iuliano Apoſtata in odium Chriſtianorum,templũ Ieroſolymæ reædificare; ſed ignis è fundamentis egrediens fabros cum fabrica conſumpſit, vti teſtatur S.Chryſoſt. orat. contra Iudæos.

Verſ. 5.] Et egreſſus eſt angelus, qui loquebatur in me: & dixit ad me: Leua oculos tuos,& vide quid eſt hoc, quod egreditur.

Verſ.6.] Et dixi: Quidnam eſt?Et ait:Hæc eſt amphora egrediens. Et dixit: Hæc eſt oculus eorum in vniuerſa terra.

Verſ. 7.] Et ecce talentum plumbi portabatur, & ecce mulier vna ſedens in medio amphoræ.

Verſ. 8.] Et dixit:Hæc eſt impietas.Et proiecit eam in medio amphoræ, & miſit maſſam plumbeam in os eius.

Verſ. 9.] Et leuaui oculos meos, & vidi: & ecce duæ mulieres egredientes, & ſpiritus in alis earum, & habebant alas quaſi alas milui: & leuauerunt amphoram inter terram & cælum.

Verſ. 10.] Et dixi ad angelum, qui loquebatur in me: Quò iſtæ deferunt amphoram?

*Verſ.*11.] Et dixit ad me: Vt ædificetur ei domus in terra Sennaar, & ſtabiliatur,& ponatur ibi ſuper baſem ſuam.

Vers. 6. Amphora quid?

Amphora.]Hebr. איפה *epha* eſt menſura(vt vertit Syrus,& Arabicus vterque) capiens tres modios frumenti, decima pars ephi,vel cori: corus enim capiebat triginta modios. Iam quia epha erat communis menſura Hebræorum, hinc hoc loco, & alibi ſæpe, pro menſura in genere capitur. Vnde noſter doctè vertit,*amphora:*tum quia hęc pariter apud Latinos erat communis menſura: tum quia ex æquo reſpondebat epha, ſiue trimodio in aridis. Audi Budæum lib. 5.de Aſſe: *Comperi amphoram eſſe octauam partem eius vaſis, quod modium vini dicimus. Modium vini tricenos ſenos ſextarios noſtros capit: ſextarius autem octonas eas quas pintas dicimus. In aridis autem pro amphora quadrantem ſextarij habemus, id eſt, ternos boſſellos, pro quibus vas trimodium habemus, dimidiatum medimnum.* Amphora ergo,ſiue epha

Eſt menſura peccatorũ.

ſignificat menſuram peccatorum Iudæorum, punitioni & excidio eorundem à Deo decretam & præſinitam, qua ſenſim impleta Iudæi puniti & exciſi ſunt. Deus enim videns peccata gentis, vel hominis alicuius, non ſtatim proſilit ad vindictã, ſed longanimiter ea tolerat:ideóque cuique genti, vel homini,certam præſcribit menſuram peccatorum, ita vt antequam illa planè impleatur, non puniat, ſed mox vbi ea impleta fuerit, tunc omnia ſimul & ſemel acriter caſtiget & vindicet, iuxta illud Chriſti Matth. 23.32. *Et vos implete menſuram patrum veſtrorum.* Et Geneſ. 15.16.

A *Nondum completæ ſunt iniquitates Amorrhæorum.* Vide ibi dicta. ita S. Hieron. Theod. Haymo, Ruper.Alber.Hugo, Lyran.& alij paſſim. Vtitur ſymbolo amphoræ,vel epha & modij, quia in his menſuris fraudem & furtum, de quo verſ.3. faciebant Iudæi.Vnde Chald.vertit:*Iſti ſunt populi, qui accipiebant & dabant menſura falſa.* Et mox: *Propter hoc condemnati,& in exilium tranſlati ſunt, quia accipiebant & dabant menſura falſa.*

Quæres quando hæc amphora,id eſt, menſura peccatorum à Iudæis fuit impleta, & à Deo caſtigata,ac extremo gentis excidio vindicata?Reſp. primò, hæc menſura ab iis impleta fuit tempore Sedeciæ,ac caſtigata à Deo per Nabuchodonoſor B captiuitate Babylonica 70. annorum. ita Hebræi, S.Hieron. Theod. Vatab. & alij: Et de hac propriè hic agi videtur. Amphora enim hæc tranſlata fuit in terram Sennaar, id eſt, in Babylonem, vt dicitur verſ.vltimo. Porrò amphora hæc ſignificat menſuram plenam tum culpæ (vnde inſidet ei impietas)tum pœnæ. Culpæ,nimirum quod ea iam in Iudæa excreuerit per idololatriam, & alia ſcelera ad ſummam impietatem: quocirca ſignificat culpam hãc ex ea,vtpote terra ſancta, euerrendam, abductis ſceleſtis Iudæis in Babylonem: Babylonem enim eſſe ſedem idololatriæ & impietatis. Pœnæ, nimirum quod iam punita ſit in Babylone captiuitate ſeptuaginta annorum, & rurſum ibidem punienda ſit ſi in ea remaneat, C tum ſolito exilio, tum excidio vniuerſali à Dario Hyſtaſpis. Darius enim Babylonem eiúſque incolas, tam indigenas, quàm aduenas, putà Iudæos qui in ea remanſerant cepit & vaſtauit, vt dixi cap.2.verſ.7. Propriè enim hæc viſio Zachariæ dirigitur ad Iudæos,non tantùm in Ieruſalem degentes, ſed etiam ad eos qui de Babylone poſt datam à Cyro libertatem redeundi remanſerant, nec in Ieruſalem reuerti voluerant, eo quod iam ſedes & familias coëmptis domibus & agris fixiſſent in Babylone. Hoſce in patriam reuocare conatur Propheta, tum ne Babyloniorum moribus & idololatriæ aſſueſcant, tum vt Babyloni inſtans excidium per Darium effugiant. Hoc eſt quod dixit c.2.7. *O Sion fuge quæ habitas apud fi-* D *liam Babylonis*,vt ibidem explicui.Vidit ergo Zacharias amphoram,ſiue menſuram in qua ſedebat impietas, è Iudæa transferri in Babylonem, quo ſignificat impietatem Iudææ, impióſque Iudæos tranſlatos eſſe in Babylonem, ac proinde Iudæam iam eſſe ab impietate expurgatam & puram, Babylonem verò eſſe ſedem & cloacam impietatis: quocirca impietatem in Babylone manſuram, nec amplius in Iudæam redituram. Hinc deinceps idololatria non eſt viſa in Iudæa, quia illam cum ſua amphora,id eſt,pœna,Iudæi reliquerunt in Babylone, quãdo eius menſura per ſeptuaginta annos perſoluta, expiati & liberi redierunt in Ieruſalem. Tunc enim liberi à culpa & pœna, E eius modium,amphoram & menſuram depoſuerunt in Babylone: quo tacitè monet Iudæos in Babylone degentes, vt ea quaſi cloaca ſcelerum relicta,in ſanctam Ieruſalem redeant. Secundò, eodem ſymbolo ſignificat per hanc amphoram, id eſt,impietatis cumulum, qui Babyloni ex impietate Iudæorum acceſſerat,& indies ex eorum, æquè ac Babyloniorum criminibus accedebat, breui complendam eſſe rurſum peccatorum Babylonis menſuram, vt ea completa excinderetur cum omnibus incolis à Dario Hyſtaſpis. Amphora enim incumbens Babyloni ſignificat ſuppli-

Digitized by Google

cium & excidium imminens Babyloni, ob impietatem in amphora reſidentem,& cum amphora tranſlatam in Babylonem. ita Sanchez:qua ratione rurſum mouet Iudæos reliquos in Babylone, vt ex ea diſcedant, ne eius clade inuoluantur. Totum enim hoc caput, vt rectè aduertit P. Mariana, dirigitur ad Iudæos non tam in Iudæa, quàm in Babylone degentes, vt oſtendat eorum infelicitatem, impietatem & periculum, eòque illos ad reditum in Ieruſalem & templum inuitet: inde tamen conſequenter & ex aduerſo ſignificat felicitatem, pietatem & ſecuritatem Iudæorum in Iudæa degentium, vtpote qui exportata iam impietate in Babylonem, degant in terra pura & ſancta, ibique fabricæ templi & Dei cultui piè & quietè inſiſtant. Omnia enim hæc eò ſpectant,vt populum incitent ad templum in Ieruſalem reſtaurandum, perficiendum & exornandum, vt in eo piè ſanctéque Deum colat, eique obediat & ſeruiat. Itaque propriè hæc amphora in qua ſedet impietas tranſlata in Babylonem, ſignificat idololatriam tam quoad culpam, quàm quoad pœnam ex Iudæa tranſlatam eſſe in Babylonem,ibique ſedem fixiſſe.

Secundò, hæc amphora & menſura peccatorum Iudææ, per excidium & captiuitatem Chaldæorum euacuata & expurgata,poſt reditum Iudæorum è Babylone rurſus ab iis impleri cœpit. Vnde Arias per amphoram accipit publicā fraudem, quæ tunc in populo graſſabatur, furta & periuria de quibus verſ. 3. Hæc amphora ſenſim per 360. annos rurſum impleta fuit: vnde poſt eos iterum euacuata & expurgata fuit per Antiochum Epiphanem tempore Machabæorum, qui grauiter Iudæos afflixit: ſed planè & plenè impleta fuit per parricidium, imò deicidium quo Chriſtum Dominum occiderūt,iuxta illud Chriſti Matth.23.32. *Et vos implete menſurā patrum veſtrorum*, ſcilicet occidendo me, Deum & Meſſiam veſtrum,vt impleta menſura veſtrorum ſcelerum, veniant veſtri carnifices Titus & Romani, qui extremo & æterno excidio vos plectant,vt in terra Sennaar, id eſt,toto orbe, inquit Sanchez, vagi & profugi exuletis, donec Antichriſtum verè & propriè in Sennaar, id eſt, in Babylone, quaſi ſtabili & firmo loco regni eius colatis & adoretis. ita Ruper.Emmanuel,Ribera,Fernādez & alij.

Amphora tria portendit.

Prior ſenſus proximior eſt, ideóque literalis; poſterior remotior, & priori quaſi typo incumbens,ideóque partim literalis, partim allegoricus. Vbi nota amphoram hanc partim eſſe ænigma rei præteritæ, putà captiuitatis Babylonicæ; partim oraculum rei futuræ,eiúſque triplicis, ſcilicet primò inſtantis excidij Babyloni, à Dario Hyſtaſpis inferendi. Secundò, impietatis in eo collocandæ per Antichriſtum. Tertiò,excidij & exilij Iudæorum per Titum & Romanos, ob cæſum ab eis Chriſtum. Denique amphora hæc ſymbolo diuerſa eſt à volumine,vel vt Sept. vertunt, *falce volante* verſ.2. ſed ſignificato eſt penè eadem. Vnde vtraque volat:hæc in domum furis & periuri, illa in Sennaar,id eſt, in Babylonem, vbi impietati ſedes,æquè ac vindicta & carnificina à Deo ſtatuta eſt. Vnde & de vtraque verè verſ.3.dicitur: *Hæc eſt maledictio, quæ egreditur ſuper faciem omnis terræ*.

Oculus & ſol mundi eſt Deus.

Hæc eſt oculus.]Oculus hic dupliciter capi poteſt. Primò actiuè, vt ſignificet Dei prouidentiam.q.d.Hæc amphora ſignificat peruigilem Dei

A oculum, qui vniuerſam terram circumſpicit & luſtrat, ac cuique pœnas pro menſura ſcelerum aſſignat. Sicut enim ſol eſt oculus mundi, ita multò magis Dei prouidentia eſt ſol, & oculus vniuerſi; de quo plura dixi cap. 3. 10. & Ierem. 1.11.

Secundò & meliùs, paſſiuè & obiectiuè, oculus, id eſt, obiectum oculi, putà res viſa in quam omnes conijciunt oculos. q. d. Oculus, id eſt, aſpectus omnium Iudæorum fertur ad hanc amphoram,oculi eorum non aliud reſpiciunt quàm ad amphoram, vt ſcilicet eam peccatis ſuis impleant; adeò effrenes ruunt in ſcelera, vt non aliud quàm ad ſcelera reſpicere & oculos inten-
B dere videantur, iuxta illud Geneſ.6.5. *Videns Deus quod*, &c. *cuncta cogitatio cordis intenta eſſet ad malum omni tempore*. Et Ierem.22.17. *Tui verò oculi & cor ad auaritiam, & ad ſanguinem innocentem fundendum,& ad calumniam*,&c.Verum enim eſt illud vulgi: *vbi manus, ibi dolor: vbi oculus, ibi amor, ibi mens,ibi cor*. Et illud Poëtæ: *Amor ex videndo naſcitur mortalibus*. Sicut enim ſol per ſpeculum terſum ſtupam incendit, ſic res pulchra per oculos intromiſſa in animam, eam accendit. Hoc modo in corde per oculos facit amor incendium. ita Theodor. Arias, Ribera, à Caſtro & alij. Vnde Septuag, pro עֵינָם *enam*, id eſt,oculus eorū, per diæreſim legentes עֲוֹנָם *auonam*, vertunt: : *Hæc eſt iniquitas eorum in omni*
C *terra*.

Rurſum amphora, id eſt, menſura pœnæ,quæ iniquitati Iudæorum debita eidem irrogabitur, erit *oculus*, id eſt,conſpicua vniuerſæ terræ. Publicum enim ſcelus publica pœna vindicandum eſt, vt ſicut ipſi iugiter oculos intenderunt in amphoram culpæ, ita alij omnes oculos intendant in amphoram & menſuram ingentem pœnæ, culpæ eorundem commenſam.Vnde Chald. vertit: *Ecce ipſi manifeſti ſiunt coram omnibus habitatoribus terræ*. Omnes enim videbunt enormes eorum cruciatûs, ſicut viderunt enormia eorum crimina. Et S. Hieron. *Oculus*, inquit, *eſt oſten-*
D *ſio peccatorum, vt quorum vitia diſperſa latitabant, in vnum coacervata oculis omnium panderentur, & egrederetur de loco ſuo Iſraël, & qualis in terra ſua fuerit, cunctis gentibus monſtraretur*. Ita Iudæi ſunt oculus vniuerſæ terræ:omnes enim eos aſpiciunt vt Chriſticidarum filios, qui portant culpam & pœnam patrum ſuorum, eorúmque ſceleris magnitudinem in ſua deſolatione vbique oſtendūt, inquit Ruper. Ita tropologicè Deus peccata in tenebris & occultis locis perpetrata educit in lucem, facítque vt ſint oculus totius orbis, cùm ea punit publica infamia, aut publica clade & ſupplicio.

Talentum plumbi.] Hebr. כִּכַּר *kickar*, id eſt, Vers. 7.
globus, vel potius orbis plumbeus, torta vel
E maſſà plumbea, vt vertit Interpres verſ. 5. Vnde S. Hieron. *Maſſa*, inquit, *inſtar lapidis ferebatur, vel ſuo impetu,vel Domini iuſſione, vel ferebatur ab alio cuius nomen tacitum eſt*. Talentum plumbi notat grauitatem culpæ, & conſequenter pœnæ, quæ peccatores deprimit & opprimit,vt ſeſe erigere & ab ea eximere nequeant:vnde obſtruit os amphoræ, vt impietas eâ concluſa in æternum occluſa maneat,de quo mox plura. ita S.Hieron. Haymo, Remig. Ruper. & Lyran. Propriè talentum plumbi notat grauem rigidámque Dei ſententiam,quæ Iudæis pœnam culpæ,quaſi amphoram impietati adæquatam commenſurabat,

Talentum plumbi eſt grauitas culpæ & pœnæ

eámque quaſi obſignabat & occludebat, vt ex ea egredi non poſſet, niſi tota menſura pœnæ perſoluta, niſi ſcilicet expletis annis ſeptuaginta captiuitatis in Babylone. Addit Ribera, talento plumbi quo omnino clauſa eſt amphora, ſignificari diuturnitatem ſupplicij & exilij, æquè ac excæcationis Iudæorum, ſcilicet illud duraturum vſque ad finem mundi: porrò amphoram portari in terram Sennaar, quia illorum cæcitas & pœna durabit, donec ipſi in Babylone Antichriſtum colant & adorent.

Mulier in amphora ſedet. Cur?

Et ecce mulier ſedens in medio amphoræ.] *Angelus*, inquit S. Hieron. *qui loquebatur in Propheta, & egrediens ex eo illi vniuerſa monſtrabat, arripuit mulierem quæ vocabatur impietas, & præcipitem miſit in medium amphoræ, quæ priùs liberè ferebatur, & ſuper amphoram ſedens omnibus apparebat.* Hic ergo ab angelo oſtenſa eſt Zachariæ *mulier ſedẽs in medio amphoræ*, id eſt, limbi, vel orificij amphoræ, putà *ſuper amphoram*, vt explicat S. Hieron. ita vt vmbilico tenus ſuper eam emineret, pedes verò vel extra, vel intra amphoram demitteret: nam paulò poſt verſ. 8. angelus eam ita ſedentem, & capite pectoréque eminentem extra amphoram, proiecit in medium amphoræ, ibique eam demerſit, & talento plumbi occluſit: quo ſignificatur, impietatem initio fuiſſe impunè graſſatã, ſed creſcente menſura peccatorum ſenſim impleſſe amphoram, id eſt, menſuram peccatorum, vindictæ à Deo præſtitutam, ita tamen vt adhuc liberè loqui & mouere ſe poſſet, donec completa planè eorum menſura, ab angelo amphoræ omnino incluſa fuit; quo repræſentatur conſummata eorum impietas, & menſura peccatorum à Deo præfinita omnino completa, vt reipſa in carcerem & exilium, putà in terrã Sennaar, à duabus mulieribus inſtar miluorum alatis raperetur. Porrò impietas pingitur vt mulier: quia mulier, inquit Cyril. & Theod. ſubiectum, æquè ac ſymbolum eſt infirmitatis & concupiſcentiæ, quæ mater eſt, & fons omnis peccati & impietatis. Vnde Euſeb. lib. 2. de Præp. Euang. c. 2. voluptatem vocat hydram multorum capitum, quod in ea ſint principia & capita omnium ſcelerum. Et Cyril. Alex. in ſtromat. eandem vocat metropolim vitiorum omnium. Quocirca Ariſtippus Philoſ. mulierem paruam, ſed pulchram conſpicatus: *Paruum quidem pulchrum*, inquit, *magnum autem malum*. ita Antonius in Meliſſa ſerm. de muliere forti. Diogenes videns mulieres garrulas inter ſe colloquẽtes: *Aſpis*, inquit, *à vipera venenũ muruatur*. ita idem in Meliſ. par. 2. ſerm. 54. Democritus rogatus cur cùm magnus eſſet, paruam duxiſſet vxorem? *Ego*, inquit, *in malo eligendo, quod minimum erat elegi.* (idem reſpõdit B. Thomas Morus) ita idem ſerm. de mulier. impr. Vulgare eſt prouerbium: *Ignis, mare, mulier, tria mala.* Secundus Philoſophus apud Maximum ſerm. 9. interrogatus *quid eſſet mulier mala?* reſpondit: *Viri naufragium, domus tempeſtas, quietis impedimentum, vitæ captiuitas, quotidianũ damnum, voluntaria pugna, ſumptuoſum bellum, bellua conuiua, ſollicitudo confidens, leæna complectẽs, exornata Scylla, animal malitioſum, malũ neceſſarium.* Quapropter Cato aiebat: *Si abſque femina eſſet mundus, conuerſatio noſtra non eſſet abſque diis.* S. Gregor. Thaumaturgus ſcribens in Eccleſ. *Expertus ſum*, inquit, *mulierem eſſe quandam mollem terram.* (Alij, mulier, aiunt, idem eſt quod mollis aër.) *Cor enim ipſius quaſi ſagena prætereuntes concludit. Quod ſi manu ſola contingat, tenet: ſin amplexetur, vinculis trahit.* S. Cyprian. lib. de ſingular. cleric. *De carbonibus*, ait, *ſcintillæ diſſiliunt, de ferro rubigo nutritur, morbos aſpides ſibilant, & mulier fundit concupiſcentiæ peſtilentiam, quam Salomon ſic comparat dicens: De veſtimento procedit tinea, & à muliere iniquitas viri.* Socrates aiebat: *Mulier ſpecioſa & pulchra templum eſt ſuper cloacam ædificatum.* ita Laërt. in vita Socratis. Idem dicebat ſe tria mala aſſecutum, Grammaticã, paupertatem, & pernicioſam vxorem; quorum duo priora effugiſſet, tertium verò minimè: quia aſſiduè eum exercebat ſua Xantippe. Denique S. Hieron. ad Nepotian. *Hoſpitiolum*, ait, *tuum aut rarò, aut nunquam mulierum pedes terant. Vide ne ſub eodem tecto manſeris; nec de præterita caſtitate confidas; nec Sampſone fortior, nec Dauide ſanctior, nec Salomone poteris eſſe ſapientior. Memento ſemper, quod paradiſi colonum de poſſeſſione ſua mulier eiecit.* Hac ergo de cauſa impietas hic ſchemate mulieris repræſentatur. Simili modo iniquitas in emblematibus Cæſaris Ripæ pag. 379. pingitur quaſi femina, veſtita igne & flammis, quæ concito curſu fugit. Iniquitas enim animam peruerſam cruciat & vrit, perinde ac ignis lignum aridum: fugit, quia malè ſibi conſcia plena eſt pauoribus, & omnia tuta timet; quin & vmbras expaueſcit. Idem impietatem pingit pagina 1367. quaſi feminam fœdam, oculis velatis, auribus aſininis, dextra tenentem gallum, ſiniſtra ramum pungentis rubi, aut hippopotamũ. Gallus enim ferus eſt & ſæuus, vt & matrem violet, ac patrem inuadat. Hippopotamus verò, ſiue equus fluuialis frequens in Nilo, teſte Plinio lib. 8. cap. 25. impius eſt, quia matrem fœdat, & patrem occidit. Ita peccator impius eſt in Deum patrem, & in matrem Eccleſiam, eóſque quaſi rebellis & hoſtis inuadit, præſertim ſi ſit idololatra, aut hæreticus. Idem peccatum pag. 132. par. 2. pingit quaſi iuuenem cæcum, nudum, nigrum, ambulantem per auia & præcipitia, cinctum ſerpente, cum verme ad latus ſiniſtrum, qui illi cor rodit: hic eſt vermis, ſiue remorſus conſcientiæ: ſerpens eſt diabolus, qui peccatorem ſpecie falſa boni apparentis decipit, vti primitus matrem noſtram Euam ſpecie pomi, & ſpe omniſcientiæ decepit, Geneſ. 3. 1.

Mulier ſymbolum concupiſcentiæ.

Peccati emblemata.

Tropol. mulier iſta eſt voluptas. Hæc enim eſt cauſa & mater omnis impietatis & peccati. ita S. Cyrill. & Theodor. Sapienter Maximus ſer. 171. ex S. Chryſoſtomo: *Voluptas*, ait, *cani ſimilis eſt: ſi perſequaris fugit: ſi nutrias, manet.*

Impietas ſedet ob tres cauſas.

Symbolicè, mulier hæc, putà impietas ſedere dicitur tribus de cauſis. Sedet enim ipſa primò, tanquam aſſueta & affixa ſuis cupediis & vitiis. Vnde Pſal. 49. 20. de detractore maledicentiis aſſueto dicitur: *Sedens aduerſus fratrẽ tuum loquebaris*, non ſtans, quaſi obiter & in tranſitu; ſed ſedens, quaſi ex profeſſo, ex vſu, ex habitu. Secundò, quaſi mœſta, & damnata ad amphorã, id eſt, carcerem iuſtúmque ſupplicium. Tertiò, quaſi iners & pigra. Accedia enim in emblematibus Cæſaris à Ripa pag. 8. pingitur quaſi vetula turpis malè veſtita, ſedens, capite incumbens manui ſiniſtræ, innixæ genibus; ex qua dependet charta, cum hoc lemmate: *Torpet iners*; dextra geſtãs torpedinem piſcem. Præclarè S. Bern. in Epiſtolis accedum increpans: *O homo imprudens*, ait, *millia millium miniſtrant ei, & decies centena millia aſſiſtunt ei, & tu ſedere præſumis?* Tropologicè, qui ſedet

Digitized by Google

ſedet in amphora, id eſt, qui in peccatis pacem habet, inquit Sanchez, prope eſt vt iaceat, id eſt, ſpiritum habeat compunctionis & ſoporis, ita vt neque lucem aſpiciat, neque ictum ſentiat, & oppreſſus talento plũbeo obdurationis ſuæ, à miluinis pennis rapiatur in terram Sennaar, vbi ad eius ſupplicium ædificetur ſtabilis & æterna domus.

VERS. 8.

Hæc eſt impietas.] Putà impia ſynagoga. Hic eſt titulus, ſiue epigraphe mulieris, ſicut in comædiis actoribus perſonatis tituli affiguntur, v.g. Hic eſt Dauid, hic eſt Vrias, hæc eſt Betſabee, vt ſciant ſpectatores quam quiſque perſonam agat. Similiter in reorum iudiciis & ſuppliciis ſolet affigi titulus, indicans cauſam ſupplicij, vti Christo crucifixo hunc titulum affixit Pilatus: *Hic eſt Ieſus Nazarenus rex Iudæorum.* q. d. Hic Ieſus damnatur ad mortem, quia voluit eſſe rex Iudæorum, quia regnum Iudææ ambiuit. Huc alluſit S. Ioannes Apoc. 17. 5. cùm meretrici illi famoſæ, hoc eſt, Babyloni typicæ, ſuum titulum affigit dicens: *Et in fronte eius nomen ſcriptũ: Myſterium, Babylon magna, mater fornicationũ & abominationum terræ.* Iam impietas hic quælibet accipitur, putà tota multitudo & congeries peccatorum; ſed maximè duplex. Prior eſt idololatria, ob quam ad captiuitatem Babylonicam damnati fuerunt Iudæi. ita S. Hieron. Hugo & Lyran. Secundò, occiſio Christi, ob quam perpetuo exilio nunc damnantur. ita Ribera, Sanchez, Fernandez & alij. Hæc enim propriè dicta eáque ſumma fuit impietas. Notat S. Chryſoſt. tract. 1. de orando Deum, omne quidem peccatum mortale eſſe mortem animæ, quia ab ea expellit Deum, qui eius eſt vita; propriè tamen impietatem dici mortem animæ, quia pietas, ſeu cultus Dei, & conuerſatio eo cultu digna, propriè eſt vita animæ, quam tollit impietas, quæ idcirco propriè eius eſt mors. Vnde hebr. eſt הָרִשְׁעָה *hariſça*, q.d. Illa impietas, illud ſcelus, ſcil. inſigne & enorme.

Animæ vita eſt pietas, quam tollit mors, id eſt, impietas.

Et proiecit eam in medio amphoræ.] Ita vt caput totúmque corpus mulieris intra amphoram contineretur, vti paulò antè dixi. Hac phraſi ſignificatur completã fuiſſe menſurã peccatorum, ideóque Iudæis inſtare Dei vindictam. Porrò Iudæi impleuerunt menſuram hanc ſuam, primò tempore Sedeciæ, cùm ipſe iuramentum Chaldæis præſtitum quod eis ſubeſſet, violauit, & periurus eis rebellauit. 4. Reg. 25. verſ. 6. Vnde mox exciſus eſt cum regno ab iiſdem Chaldæis. Secundò, cùm Christum occiderunt: vnde mox exciſi ſunt à Tito & Romanis. ita Ribera, Sanchez, Fernandez & alij.

Maſſa plũbea in ore quid?

Et miſit maſſam plumbeam in os eius.] *Eius*, vel mulieris, vt vult Theodor. & Vatab. vel potiùs & pleniùs amphoræ: obſtruxit enim os amphoræ, & per conſequens os mulieris, totámque mulierem, quæ intra amphoram coniecta, illa claudebatur. ita S. Hieron. Hebræi, Alber. Remig. Ribera & alij. Hac maſſa plumbea ſignificatur completa menſura peccatorum, ideóque mulierẽ, ● eſt, impiam ſynagogam damnari ad ſupplicium certum & irreuocabile, cuius grauitas & perpetuitas ſignificatur plumbo, inquit S. Hieron. Ruper. & Remig. vt ad perpetuum ſilentium, carcerem, tenebras & barathrum detrudatur & demergatur. Audi S. Hieron. *Ab angelo opprimitur, vt quæ prius lætabatur in ſcelere, æterno ſilentio conticeſcat: vel iuxta Theodotionem, ipſa mulier ſe proiecit & abſcondit in medium amphoræ, ac ſuper ſe duxit grauiſſimum plumbi pondus, vt obturatum os haberet, & vltra ſe iactare non poſſet*; itaque deportaretur in Sennaar, id eſt, in Babylonem: licèt enim Iudæi ex ea per Cyrum liberati & egreſſi ſint, tamen non ſunt egreſſi niſi emenſa amphora, id eſt, expleta menſura ſeptuaginta annorum, pœnæ & captiuitati eorum à Deo præſtituta, quaſi culpæ eorum commenſa. Ruſum impietas ex ea non eſt egreſſa, quia idololatria Iudæorũ manſit in Babylone, nec regreſſa eſt in Ieruſalem. Ipſi enim hac captiuitate caſtigati, amplius non coluerunt idola. Sic & Iſidor. Peluſ. lib. 3. Epiſt. 33. per talentũ plumbi accipit pondus peccati, quod peccatorem ad ima gehennæ degrauat & deprimit: *menſura* (amphora) *verò*, inquit, *ſignificat diuinæ lenitatis & patientiæ finem, ac pœnæ principium.* Addit Arias, mulierem hanc plumbum ore excipere & deuorare coactam, vel plumbũ liquefactum in os eius infuſum, idque in pœnam fraudum & furtorum eius, de quibus verſ. 3. ſicut hodie falſarij & corroſores monetæ in cacabũ olei bullientis immittuntur, illúdque haurire coguntur. Probat id Arias ex traditionibus Hebræorum tit. de *Sanhedrin*, ſiue de magiſtratibus, vbi dicitur, Iudæis idololatris, vel violatæ religionis conuictis ſolere plumbum liquefactum in os infundi, eóque illos enecari & cõburi. Verùm hoc loco ſolum occluſum eſt os amphoræ plumbo, non autem hauſit illud mulier in amphora ſedens; ſed in inferno damnati hauriunt ſulphur, picem & plumbum liquefactum.

Tropol. impietas in amphora obſcura plumbo occluſa, eſt excæcatio Iudæorum: maſſa plumbea eſt obſtinatio, quam ſummam in eis hodie cernimus. Ruſum maſſa plumbea impietatis eſt conſuetudo peccandi. Hæc enim peccatorem ita degrauat, vt in abyſſum malitiæ demergat, ex qua ſe erigere & exurgere nequit, niſi miraculo & miraculoſa Dei potentis manu & gratia eleuetur, & extrahatur.

Tropol. maſſa plumbea eſt conſuetudo peccandi.

Anagogicè, talentum plumbi ſignificat grauitatem & perpetuitatem tam culpæ, quam pœnæ damnatorum in Sennaar, id eſt, in inferno, eorúmque obſtinationem in malo. Ibi enim impietas cum omnibus impiis quaſi ore occluſo ad æternum carcerem, ſilentium & tormentum damnabitur, & quaſi in amphora conſtipabitur. Vnde S. Ioannes Apoc. 20. 1. vidit *angelum deſcendentem de cælo habentem clauem abyſſi, & catenam magnam in manu ſua. Et apprehendit draconem, &c. & ligauit eum per annos mille, & miſit eum in abyſſum, & clauſit & ſignauit ſuper illum. Ibi ergo omnis iniquitas oppilabit os ſuum*, Pſal. 106. 42.

Anagog. eſt obſtinatio.

VERS. 9. Duæ mulieres quæ. Reſp. 1.

Et ecce duæ mulieres.] Quæres, quænam hæ? S. Hieron. cum ſuis aſſeclis, Remigio, Ruperto, Alberto, Hugone & aliis, accipit Iſraël & Iudam, ſiue Samariam & Ieruſalẽ, putà decem tribus, & duas reliquas; quas pariter Ezechiel cap. 23. 4. comparat duabus mulieribus meretricibus, Oollæ ſcilicet & Oolibæ. Verùm non agitur hic de Samaria & Iſraël. hic enim iampridẽ abductus erat, non in Sennaar, id eſt, Babylonẽ, ſed in Aſſyriam. Quod ſi quis amphoram hanc accipere velit menſuram impietatis & punitionis tam Iſraëlis, quàm Iudæ, potiùs dicat duas haſce mulieres fuiſſe Salamanaſar & Nabuchodonoſor. Ille enim Iſraëlem in Aſſyriam, hic Iudam in Babylonem traduxit. 2. Alij, vt Lyran. Vatab. Dionyſ. Fernandez, accipiunt tribum Iuda, & tribum

A Beniamin: hæ enim portarunt amphoram, id eſt, menſuram ſuæ culpæ & pœnæ in Babylonem, vbi ipſa quaſi perpetuò victura remanſit. Verùm hæ mulieres fuerunt quaſi lictores, vel carnifices: Iſraël autem non fuit ſibi ipſi lictor, aut carnifex.

3. Tertiò, Theodor. & Hebræi apud S. Hieron. accipiunt Perſas & Medos, ſiue Cyrum & Darium, qui ita Babylonem vaſtarunt, vt amphora, id eſt, impietatis pœna perpetuò in ea durare, & ſedem ſuam in ea collocaſſe videatur; cum in Ieruſalem paucis, putà ſeptuaginta tantùm annis durarit. Hæc expoſitio rem penè attingit, ſed ſemiplenè & ex parte dumtaxat.

4. genuina. Dico ergo, per duas mulieres accipi duos dæmones primarios, vel potiùs Nabuchodonoſorem B & Nabuzardan, qui Ieruſalem vaſtarunt, ac Iudæos impios in Babylonem tranſtulerunt. Hi enim fuerunt milui alati, id eſt, abegi & raptores celerrimi, fortiſſimi & rapaciſſimi Iudæorum, qui eos traduxerunt in Babylonem. Vnde Chald. vertit, *populos leues & expeditos*, quales fuerunt Chaldæi. Tales poſt necem Chriſti Iudæis fuerunt Titus & Veſpaſianus, vel Titus & Adrianus.

Tropol. Tropol. aliqui accipiunt duo peccata inſigniora Iudæorum, quæ eos ad exilium in Sennaar adegerunt. Noxa enim caput ſequitur; & culpa eſt quaſi lictor, qui peccatorem adigit & agit in furcam: quænam hæc peccata ſint non conſtat. C Poſſet quis ſuſpicari eſſe furtum & periurium, quæ nominauit verſ. 3. Hæc enim viſio amphoræ cum illa voluminis volantis videtur coincidere, & eodem referri. Ribera vult eſſe excæcationem & obſtinationem Iudæorum, quæ ſpiritu diabolico actæ, quaſi alis milui amphoram hanc cum muliere deportant in Babylonem: ſed hæc duo continentur in muliere: mulier enim eſt impietas; maxima autem impietas eſt obſtinatio, & in malo obſtinata voluntas.

Symbol. Symbolicè, duæ mulieres ex parte Dei poſſunt accipi diuina ſanctitas & iuſtitia: hæ enim pœnas ab impiis Iudæis depopoſcerunt, cóſque è Ieruſalem & terra ſancta in impiam & impuram Ba- D bylonem eiecerunt. Vnde habent alas חֲסִידָה *chaſida*, id eſt, milui, vel, vt recentiores vertunt, ciconiæ: *chaſida* à rad. חֶסֶד *cheſed*, id eſt, pietas, ſignificat autem piam, putà ciconiam. Hæc enim pia eſt in parentes, quos ſeneſcentes fouet & alis excipit, vt cum iis ad nidum tranſuolet. Rurſum per antiphraſin *chaſida* ſignificat miluum, quia impius eſt, ſæuus & rapax. Septuag. vertunt *vpupam*. Iam iuſtitia diuina ſæuiit in Iudæos inſtar milui; ſanctitas tutata eſt templum & pietatem inſtar ciconiæ, ideóque ex eo impios Iudæos eiecit in Babylonem.

E *Spiritus in alis earum.*] Spiritus eſt ventus. q. d. Rapidiſſimo & validiſſimo vento ferebantur & impellebantur, ſecúmque impellebant amphoram in terram Sennaar. Significatur celeritas & fortitudo Nabuchodonoſoris & Nabuzardan, in vaſtandis, expilandis & abducendis Iudæis. ita Theod. Haymo, Vatab. & Arias.

Symbol. S. Hieron. ſpiritum nequam accipit, putà diabolum. q. d. Mulieres hæ ſpiritu diabolico agitabantur, ita vt viderentur diabolum habere in alis, eóque quaſi furiis agi rapique in Babylonem.

Leuauerunt amphoram inter cœlum & terram.] q. d. Non curſu, non equis, non curru, ſed volatu, id eſt, velociſſimè tranſtulerunt amphoram. Qui enim volat, librat ſe in aëre inter cœlum & terram. Alludit ad miluos volantes & nidulantes in arborum cacuminibus.

Symbolicè ſignificatur, nec cœlum recipere Iudæos, vtpote impios & Deo exoſos; nec terram, vtpote qui hominibus inuiſi vbique ſint, ideóque vagi, exules & profugi. ita Ruper. *Nec terra ſua*, inquit, *capit eos, nec cœlum admittet eos. Et quemadmodum ſignifer eorum Iudas proditor periit, ſuſpenſus inter cœlum & terram, vt ait quidam, cœli terraque peroſus; ſic & iſte populus à terrena Ieruſalem excluſus, & cœleſti factus indignus, quaſi pendet inter cœlum & terram*, iuxta illud Satyrici: *Si non in cœlis* (vel terris) *ſtes vbicunque velis.* Et Fernandez viſione 34. ſect. 5. *Iudæos*, inquit, *quaſi pilam luſoriam repercutiunt omnes gentes.*

Vt ædificetur ei domus in terra Sennaar.] Putà in Babylone, vt vertunt Septuag. nam in terra Sennaar eſt Babylon, vt patet Geneſ. 11. verſ. 2. Dicta eſt Sennaar quaſi שִׁנְעָר *ſcenaar*, id eſt, quæ excuſſit, ſcilicet dentes & linguam fabris turris Babel: ibi enim Deus confudit labium vnum Meropum, quo omnes loquebantur hebraicè, itaque quaſi linguam & dentes eis excuſſit. Rurſum excuſſit ipſos fabros ex Sennaar, eóſque in totum orbem diſperſit. Significat Zacharias impios Iudæos à Chaldæis abductos fuiſſe in captiuitátem Babylonicam, ibíque multis annis, putà 70. manſiſſe, ait S. Hieron. Rabbini, Alber. Vatab. & Stunica; poſt eam verò ab Antiocho Epiphane, & planè plenéque à Tito abducendos eſſe in captiuitatem & exilium vniuerſale, quo totus orbis eis erit Sennaar, id eſt, terra excuſſionis, putà impietatis & infidelitatis eorum carcer & exilium. Quia enim atrox fuit clades & captiuitas Sennaar, ſiue Babylonis, hinc per catachreſin, à Iudæis quæuis grauis calamitas, carcer & exilium, vocabatur Sennaar, ſiue Babylon. ita Arias & Sanchez. Denique multi cenſent hic ſignificari, in Babylone regnum ſuum inchoaturum Antichriſtum, ibique erecturum ſedem impietatis, æquè ac tyrannidis; ac Iudæos eum ibidem pro ſuo Meſſia recepturos & culturos, vt ait Chriſtus Ioannis c. 5. 43. donec ab Elia & Enoch per miracula ardentémque zelum ad Chriſtum conuertantur. ita Ribera, Emmanuel & Franc. Suarez 3. part. quæſt. 59. diſput. 54. art. 6. ſect. 5. & alij multi; quin & Auctor operis de Antichriſto apud S. Auguſt. & S. Hieron. in c. 11. Daniel. & Anſel. in Elucidario, aſſerunt Antichriſtum Babylone naſciturum. Hac de cauſa S. Ioannes Apocal. 16. 12. vidit reges cum magnis copiis ab Euphrate, id eſt, è Babylonia quæ Euphrati adiacet, venientes ad Antichriſtum: *Et ſextus angelus*, inquit, *ſiccauit Euphratem, &c. vt præpararetur via regibus ab ortu ſolis.* Et c. 9. 14. *Solue*, ait, *quatuor angelos qui alligati ſunt in magno flumine Euphrate, &c. vt occiderent tertiam partem hominum. Et numerus equeſtris exercitus vicies millies dena millia.* Accedit, quod typus Antichriſti fuerit Nabuchodonoſor, qui Iudæos vaſtauit & abduxit in Babylonem, quique adorari ſe fecit in ſtatua aurea, quam erexit, Daniel. 3. verſ. 5. vti & faciet Antichriſtus, iuxta illud Ierem. 1. 14. *Ab Aquilone pandetur malum ſuper omnes habitatores terræ*, putà à Babylone quæ Iudææ erat ad Aquilonem. Iam ſenſus huius loci eſt is, quem aſſignaui verſ. 6. Amphora enim hæc continens impietatem locata & ſtatuta in Babylone, ſignificat tam impietatis culpam, quàm pœnam in Babylone locatam, vt cùm in ea impietas

Vers. 11.

Digitized by Google

impietas ſteterit per definitam à Deo menſuram tum peccatorum, tum temporum, puniatur & plectatur, primò per Cyrum; ſecundò per Darium;tertiò per Chriſtum,qui Babylonem & Babylonios Antichriſti aſſeclas diſperdet in fine mundi.

Nota,cùm ait, *vt ædificetur*,&c. alludit ad idola & idololatriam, quæ maximè nomine impietatis hic intelligitur. Idolis enim more communi Iudæi ædificabant domus & templa, eáque ponebant & eleuabant in baſi, vt excelſa ab omnibus viderentur & colerentur. Iam domus idololatriæ & ſcelerum fuit Babylon,vti patet Ierem. 50. & 51. vnde per catachreſin, Roma impia & ethnica ſanguine fidelium & martyrum cruenta,imò ebria, à S. Ioanne vocatur Babylon Apoc. 17.& 18. In Babylone ergo impietas Iudæorum, eiúſque pœna & captiuitas poſita fuit ſuper baſin, quia quaſi ſtatua ſuper columnam erecta fuit, vt videri ab omnibus etiam longè remotis poſſet. Propriè ergo & genuinè hæc amphora impietatis è Iudæa tranſlata in Babylonem,ſignificat idololatriam cum idololatris impiiſque Iudæis, à Chaldæis è Iudæa tranſlatam eſſe in Babylonem, ita vt Iudæa iam ab ea expurgata ſit ſancta,dignáque in qua Deo templum reſtauretur,in quo ipſe, vt priùs,habitet & colatur:qua ratione Propheta conſolatur,ſimúlque incitat Ieſum,Zorobabel & populum,vt in Ieruſalem reuerſus ibi maneat;& ſi qui in Babylóne remanſerint, inde in Iudæam redeant,ibique templum Deo conſtruant, in quo illum ſanctè venerentur & colát.Ieruſalem enim iam eſt ciuitas pietatis, Deíque veri cultus,ideóque impunitatis pariter & ſecuritatis aſylum:Babylon verò eſt ciuitas idololatriæ & impietatis, vti fuit ab initio ſub tyranno Nemrod, Geneſ. 10.10. ideoque punitioni & excidio addicta;perinde ac iam Meca in Arabia eſt ciuitas Mahometiſmi, Geneua eſt metropolis Caluiniſmi. Iudæi ergo è Ieruſalem in amphora quaſi tranſlati in Babylonem, eò impietatem, id eſt, idololatriam ſecum exportarunt,ita vt illa amplius non redierit in Ieruſalem,inquit Lyran.Dionyſ.& à Caſtro. In Babylone itaque ſuam amphoram,id eſt, culpam & pœnam depoſuerunt, dum ſeptuageſimo anno ea emenſa, euoluta & perſoluta, quaſi ex ſua amphora exeuntes, puri & liberi redierunt in Ieruſalem & terram ſanctam, amphoram, id eſt, idololatriam, eiúſque pœnam relinquentes Babyloni & Babyloniis,quos proinde primò Cyrus, deinde Darius Hyſtaſpis vaſtauit.

Alleg. Sennaar eſt infernus.

Alleg.ſignificatur impietatis Iudæorum menſura complenda per cædem Chriſti,ob quam ipſa cum Iudæis impiis è Ieruſalem per Romanos expellenda ſit in Sennaar, id eſt, in exilium totius orbis, donec in Sennaar ſubiiciat ſe Antichriſto, cum eoque plectatur & trudatur in tartara. Ibi enim erit æterna ſedes impietatis, ibique implebitur planè illud: *Vt ædificetur ei domus in terra Sennaar*,id eſt,excuſſionis, *& ſtabiliatur & ponatur ibi ſuper baſin ſuam.* Pro quo clariùs vertit Syrus: *Vt ædificent ei domum in terra Babylonis; & ſtabiliant eam,& habitare*(reſidere)*faciant eam ibi ſuper preparationem*(manſionem)*eius.* Et Arabicus Alexandrinus: *Iam ædificata eſt ei domus in Babylone,& parata eſt ei, & habitabit in domo quæ ei parata eſt.* Et Arabicus Antiochenus: *Vt ædificent ei domum in terra Babylonis, & ſtabiliat eam, & ponat eam in æqualitate eius*, æqualia reddens cuique pro demeritis ſupplicia. Tunc enim impietas Iudæorum, inquit Fernandez viſ.34.ſect. 5. exaltabitur, & quaſi ſuper baſin vt idolum in templo collocabitur, vt glorioſior & honoratior habeatur ab omnibus Antichriſti ſequacibus.Vnde eorum typus fuerunt fabri, qui turrim Babel ædificarunt in Sennaar,vt impietatem ſuam contra Deum exaltarent. Sic enim & Iudæi impietatis ſuæ idolum, quaſi ſuper baſin exaltabunt ibidem ſub Antichriſto: ſed in nihilum recident cogitationes eorum,ſicut & impiæ turris ædificatorum. Nam & Antichriſtus eorum occidetur à Chriſto, & impietas exaltata cadet: ſed per magnam miſericordiam Dei fiet, vt cæſo Antichriſto à ſua impietate reſipiſcant, & conuertantur ad Chriſtum.Beneficia enim Dei contēpta acuunt Dei primò iram,deinde miſericordiam.

Tropol.

Tropol. impietas è Ieruſalem,id eſt, ex Eccleſia euerritur, cùm ex ea expelluntur exeúntque ſchiſmatici & hæretici, vt conſtituant ſuæ hæreſis idolum in Babylone,id eſt,in ſua Eccleſia Satanica,ex qua in æternam Babylonem, id eſt, confuſionem,& Sennaar, id eſt, excuſſionem dentium deturbabuntur,putà in gehennam, vbi erit fletus & ſtridor dentium; vbi nullus ordo, ſed ſempiternus horror inhabitat.Fideles ergo qui ſapiunt, fugiant Babylonem hanc quaſi peſtem, ac in Eccleſia ſedem figant;ibi templum perfectionis virtutum Deo ædificent, donec in Ieruſalem & templum cœleſte, ad æternam vitam & gloriam transferantur. Vtinam ô Domine impietatem (hæreſim)ex Anglia,Scotia,Germania, Bohemia, &c. educas,& transferas in Sennaar, vt fiant terra orthodoxa & ſancta, ſicut olim fuerunt, cum in ea te laudauerunt patres noſtri.

Rurſum amphora eſt menſura peccatorum cuiuſque, tum hominis, tum populi, qua impleta Dei vindicta proſilit ad vltionem. Quiſque ergo videat, ne amphoram hanc impleat, ſed ſi quid criminum in eam iniecerit, mox per pœnitentiam euacuet & exhauriat. Porrò impletur amphora, cum impunè & publicè graſſatur impietas,vti fit in Bacchanalibus,cùm omnium oculi in eam intendunt. Tunc ergo maximè timenda eſt Dei ira & vindicta. Quocirca viri ſancti,vt eam à ſe & Repub.auertant, eo tempore tanto magis inſiſtunt orationibus & piis operibus, vt iram Dei ſiſtant & amphoram euacuent, quanto impij vacant ſuis cupidinibus, ardéntque vt eam impleant; ne inſtar Sodomorum igne cœleſti ſiderentur, vel inſtar Iudæorum in terram Sennaar, id eſt,excuſſionis,putà in exilium præſens & perenne in gehenna ablegentur; præſertim cum Deus dat ſigna iræ ſuæ, & vindictæ imminentis per famem,peſtem,publicáſque ſtrages & clades. Tunc enim apparet eius falx volans, & amphora egrediens, quam præcones toti populo annuncient & intentent,vt eam vitare, & Dei indignationem placare ſatagant; perinde ac fecit Aaron in ſeditione ac punitione Core, iubente Mōſe ac dicente: *Tolle thuribulum, & hauſto igne de altari mitte incenſum deſuper,pergens citò ad populum, vt roges pro eis:iam enim ira egreſſa eſt à Domino, & plaga deſæuit. Quod cùm feciſſet Aaron, & accurriſſet ad mediam multitudinem, quam iam vaſtabat incendium,obtulit thymiama, & ſtans inter mortuos ac viuentes, pro populo deprecatus eſt, & plaga ceſſauit.*

Symb. amphora eſt auaritia.

Symbolicè, S.Gregor. lib. 14. Moral. cap. 26. per amphoram accipit auaritiam, in quam oculi omnium mundanorum reſpiciunt;vt cùm ad cætera

Digitized by Google

tera ſint cæci, oculos ſolùm habere videantur ad intuendas amphoras, & menſuras emendi vendendíque, ac cætera lucri inſtrumenta. Hanc duæ mulieres, ſcilicet ſuperbia & inanis gloria in altum leuant. Audi ipſummet S. Gregor. totum hoc amphoræ ſymbolum explicantem moraliter: *Volens Deus Prophetæ oſtendere humanum genus, ex qua ab eo maximè culpa dilabatur, per imaginem amphoræ quaſi patens os auaritiæ deſignauit: Auaritia quippe velut amphora eſt, quæ os cordis in ambitu apertum tenet: Et dixit: Hæc eſt oculus eorum in vniuerſa terra. Multos obtuſi ſenſus homines cernimus, & tamen eos in malis actibus aſtutos videmus, Propheta quoque atteſtante qui ait: Sapientes ſunt vt faciant mala, bene autem facere neſciunt. Hi itaque ſenſu torpent, ſed in his quæ appetunt, auaritiæ ſtimulis excitantur; & qui ad bona videnda cæci ſunt, excitantibus præmiis ad peragenda mala vigilantes fiunt. Vnde rectè de hac eadem auaritia dicitur: Hæc eſt oculus eorum in vniuerſa terra. Ecce talentum plumbi portabatur. Quid eſt talentum plumbi, niſi ex eadem auaritia pondus peccati? Et ecce mulier vna ſedens in medio amphoræ. Quam mulierem ne fortaſſis quæ eſſet dubitare poſſimus, illico angelus innotuit. Nam illic mox ſequitur: Et dixit: Hæc eſt impietas. Et proiecit eam in medio amphoræ. Impietas in medio amphoræ proiicitur: quia nimirum in auaritia ſemper impietas tenetur. Et miſit maſſam plumbi in os eius. Maſſa plumbi in os mulieris mittitur: quia ſcilicet impietas auaritiæ peccati ſui pondere grauatur. Si enim ea quæ deorſum ſunt non ambiret, erga Deum ac proximos impia nequaquam exiſteret. Et leuaui oculos meos & vidi: & ecce duæ mulieres egredientes, & ſpiritus in alis earum. Quid aliud in his duabus mulieribus accepimus, niſi duo principalia vitia, ſuperbiam videlicet & gloriam inanem, quæ impietati abſque vlla dubitatione coniuncta ſunt. Quæ & in alis ſuis ſpiritum ſuum habere narrantur, quia in actionibus ſuis Satanæ voluntati deſeruiunt. Ipſum quippe Propheta ſpiritum appellat, de quo Salomon ait: Si ſpiritus poteſtatem habentis aſcenderit ſuper te, locum tuum ne dimiſeris. Et de quo in Euangelio Dominus dicit: Cum immundus ſpiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida & inaquoſa. Spiritus in alis earum eſt: quia ſuperbia & inanis gloria per omne quod agunt, Satanæ voluntati famulantur.* Cætera deinde amphoræ ità tropol. proſequitur: *Et habebant alas, quaſi alas milui. Miluus ſemper natura*

A *ſtudet inſidiari pullorum. Iſtæ ergo mulieres alas habent quaſi alas milui, quia actiones earum diabolo ſunt proculdubio ſimiles, qui inſidiatur ſemper vitæ paruulorum. Et leuauerunt amphoram inter cœlum & terram. Superbia & vana gloria habent hoc proprium, vt eum quem infecerint, in cogitatione ſua ſuper cæteros homines extollant, & modò per ambitum rerum, modò per deſiderium dignitatum, quem ſemel captum tenuerint, quaſi in honoris altitudinem eleuent. Qui autem inter cœlum & terram eſt, & ima deſerit, & ſuperiora minimè attingit. Leuant ergo iſtæ mulieres amphoram inter cœlum & terram, quia ſuperbia & inanis gloria mentem per auaritiam honoris captam ita eleuant, vt quoſlibet proximos deſpicientes quaſi ima deſerant, & alta gloriantes petant.*
B *Sed tales quique dum ſuperbiunt, & eos mente tranſeunt cum quibus ſunt, & ſuperioribus ciuibus minimè iunguntur. Amphora ergo leuata inter terram & cœlum dicitur: quia auari quique per ſuperbiam atque inanem gloriam & proximos iuxta ſe deſpiciunt, & ſuperiora quæ vltra ipſos ſunt nullatenus apprehendunt. Inter terram itaque & cœlum feruntur: quia nec æqualitatem fraternitatis in infimis per charitatem tenent, nec tamen ſumma pertingere ſeſe extollendo præualent. Et dixi ad angelum qui loquebatur in me: Quo iſtæ deferunt amphoram? Et dixit ad me: Vt ædificetur ei domus in terra Sennaar. Eidem amphoræ ædificatur domus in terra Sennaar: Sennaar quippe fœtor eorum dici-*
C *tur. Et ſicut bonus odor ex virtute eſt, Paulo atteſtante qui ait: Odorem notitiæ ſuæ manifeſtat per nos in omni loco, quia Chriſti bonus odor ſumus Deo; & econtrario fœtor ex vitio. Radix enim eſt omnium malorum cupiditas. Et quia quodlibet malum per auaritiam gignitur, dignum eſt vt domus auaritiæ in fœtore conſtruatur. Sciendum quoque eſt quod Sennaar latiſſima vallis eſt, in qua turris à ſuperbientibus ædificari cœperat, quæ linguarum facta diuerſitate deſtructa eſt: quæ ſcilicet turris Babylon dicta eſt, pro ipſa videlicet confuſione mentium atque linguarum. Nec immeritò ibi auaritiæ amphora ponitur*
D *vbi Babylon, id eſt, confuſio ædificatur: quia dum per auaritiam & impietatem certum eſt omnia mala exurgere, rectè hæc ipſa auaritia atque impietas in confuſione perhibentur habitare.* Hæc quæ de auaritia dixit S. Gregor. pari iure libidini, gulæ, iræ, acediæ, & cuiuis alteri vitio attribuas. Amphora enim vini, eſt gula; fellis, ira; torporis, acedia, &c.

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS.

Videt Zacharias quatuor quadrigas, in eiſque equos quadruplices, ſcilicet rufos, nigros, albos, & varios, portendentes quatuor monarchias ſibi ordine ſuccedentes, ſcilicet Chaldæorum, Perſarum, Græcorum, & Romanorum, quibus ſucceſſit regnum Chriſti ſtabile & æternum. Vnde ſecundò verſ. 9. iubetur facere coronam auream, eámque ponere in capite Ieſu Pontificis, auditque: Ecce vir Oriens, *Chald.* Meſſias nomen eius, & ſubter eum orietur, & ædificabit templum Domino. *Occaſio huius viſionis fuit hæc: viderat Zacharias in fine capitis præcedentis amphoram cui inſidebat impietas, transferri in Babylonem, ibique eam in baſi quaſi in loco ſtabili collocari. Iam videt circa impietatem hanc, & impium Babylonis imperium cætera regna confligere, illúdque ei extorquere. Nam Cyrus & Perſæ ceperunt & vaſtarunt Babylonem: Deinde Alexander Magnus Darium & Perſas cecidit iuxta Babylonem, eaque ratione Babylonis imperium Perſis ademit, & ad Græcos tranſtulit. Denique Romani illud idem Græcis ademptum ſibi*

Occaſio viſionis.

Digitized by Google

ſibi vendicarunt. Hoc eſt quod à Deo audit Propheta verſ. 8. Ecce qui egrediuntur in terram Aquilonis(*in Babylonem, quæ Iudææ eſt ad Aquilonem*) requieſcere fecerunt ſpiritum meum in terra Aquilonis.

Similis Danielis.

Hæc eadem paulò antè intuitus eſt Daniel cap. 2. 32. vbi in ſpecie ſtatuæ quadriformis quatuor haſce monarchias conſpexit. Et cap. 7. 3. vbi eaſdem ſub ſpecie quatuor ferarum, ſcilicet leænæ, vrſi, pardi, & quartæ horribilis ac variæ depingi vidit: quæ viſio paucis annis ante Zachariam contigit, nimirum anno primo Balſaſar, vt ibidem dicitur verſ. 1. qui paulò pòſt cæſus fuit à Cyro Babylonem expugnante. Hæc verò Zachariæ contigit ſub Dario Hyſtaſpis, qui poſt ſeptennium regni Cambyſis, Cyro in imperio Perſidis ſucceſſit, & Babylonem rebellantem rurſum expugnauit. Quocirca ad has Danielis viſiones alludit Zacharias: vnde vidit eoſdem quatuor ventos, quos Daniel capite 7. 2. inter ſe confligentes; ac quatuor feras quatuor monarchias portendentes præcurrere, & deſinere in regnum Chriſti æternum. Prima enim Danielis fera reſpondet rufo colori equorum Zachariæ: leæna enim eſt rufa. Secunda fera Danielis, putà vrſus, reſpondet nigro colori equorum ſecundorum Zachariæ: vrſi enim ſunt nigri. Tertia fera Danielis, putà pardus, reſpondet colori albo equorum tertiorum Zachariæ: pardus enim maculis albis inſperſus eſt. Quarta fera varia Danielis, reſpondet quartis equis variis Zachariæ. Danielem & Zachariam ſecutus eſt S. Ioannes Apocal. 6. vbi quatuor regna poſt Chriſtum futura vidit depingi per quatuor equos, 1. album, 2. rufum, 3. nigrum, 4. pallidum. Vide ibi dicta.

Verſ. 1.] Et conuerſus ſum, & leuaui oculos meos, & vidi: & ecce quatuor quadrigæ egredientes de medio duorum montium: & montes, montes ærei.

Verſ. 2.] In quadriga prima equi rufi, & in quadriga ſecunda equi nigri,

Verſ. 3.] Et in quadriga tertia equi albi, & in quadriga quarta equi varij, & fortes.

Verſ. 4.] Et reſpondi, & dixi ad angelum, qui loquebatur in me: Quid ſunt hæc, domine mi?

Verſ. 5.] Et reſpondit angelus, & ait ad me: Iſti ſunt quatuor venti cæli, qui egrediuntur, vt ſtent coram Dominatore omnis terræ.

Verſ. 6.] In qua erant equi nigri, egrediebantur in terram Aquilonis: & albi egreſſi ſunt poſt eos: & varij egreſſi ſunt ad terram Auſtri.

Verſ. 7.] Qui autem erant robuſtiſſimi, exierunt, & quærebant ire, & diſcurrere per omnem terram. Et dixit: Ite, perambulate terram: & perambulauerunt terram.

Verſ. 8.] Et vocauit me, & locutus eſt ad me, dicens: Ecce qui egrediuntur in terram Aquilonis, requieſcere fecerunt ſpiritum meum in terra Aquilonis.

Vers. 1.

ET *conuerſus ſum, & leuaui.*] *Conuerſus*, id eſt, iterum, vel rurſus leuaui oculos, & vidi nouam viſionem: ponitur enim verbum, vel potiùs participium pro aduerbio, per enallagen Hebræis vſitatam. ita Vatab. Vnde ex hoc loco non liquet, an hæc viſio ſtatim ſucceſſerit viſioni præcedentis capitis, an verò poſt maius temporis interuallum.

Et ecce quatuor quadrigæ.] Theodor. quem ſe-

A quuntur Palacius & à Caſtro, per quatuor quadrigas accipiunt quatuor angelorum turmas, Iudæorum res & commoda procurantium. Nam cap. 1. 8. vidit pari modo equos varios, albos & rufos, qui repræſentabant angelos Iudæorum tutelares, vt ibi dixi. Hi enim ſtant coram Domino, vti dicitur verſ. 5. ad eius iuſſa diuerſa circa regimen populi eius exequenda, iuxta illud Habacuc 3. 8. *Qui aſcendis ſuper equos tuos, & quadrigæ tuæ ſaluatio.* Et Pſal. 67. 18. *Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium: Dominus in eis in ſancto.* Vnde & Elias in curru equorum igneorum, id eſt, angelorum raptus eſt in cælum, 4. Reg. 2. 11. Et cap. 6. 17. Eliſeus obſeſſus à Syris, *vidit montem plenum equorum & quadrigarum* — Quatuor quadrigæ quæ?

B *ignearum in circuitu ſuo*, putà angelorum ad ſe tutandum. Iam haſce quatuor quadrigas, id eſt, turmas angelorum, ita particulatim ex Theodoreto applicat & explicat à Caſtro: Equi rufi, inquit, ſignificant angelos vltores & ſanguinarios, qui egreſſi à Domino manſerunt in Iudæa, vt Iudæos ſua virtute de hoſtibus vlciſcerentur & tutarentur. Quadriga angelorum quæ nigris equis vehebatur miſſa fuit in terram Aquilonarem, vt per Medos & Perſas excinderet Babylonios hoſtes Iudæorum. Quadriga angelorum alborum miſſa eſt poſt priorem, vt Iudæos libertate donatos per eoſdem Perſas, hilares reduceret in patriam. Quadriga angelorum variorum miſſa eſt verſus Auſtrum, vt hoſtes Iudæorum eis felicitatem inuidentes, pro varietate gentium continerent, ne vlla in re eis nocerent.

C Verùm communis Patrum & Interpretũ ſententia eſt, haſce quatuor quadrigas ſignificare quatuor monarchias circa impium Babylonis imperium decertantes, quas Deus ſua prouidentia ſucceſſiuè in lucem eduxit, rexit, mutauit pro libito ad ſuam potentiam & gloriam, præſertim circa populum ſuum per eas vel caſtigandum, vel protegendum & promouendum, toti orbi oſtendendam: Itaque equos rufos denotare monarchiam Aſſyriorum & Chaldæorum, nigros Perſarum, albos Græcorum, varios Romanorum. ita S. Hieron. Cyril. Chald. Remig. Haymo, Hugo, Alber. Lyran. Vatab. Arias, Ribera, Sãchez, Fernandez & alij paſſim. Ratio huius ſymboli quadrigarum eſt, quod monarchiæ iam dictæ — Eſſe quatuor monarchias. — Ratio ſymboli.

quadrigis

Digitized by Google

A quadrigis in bello vtebantur, ex iiſque depugnabant: quadrigæ ergo ſignificant, quod ipſi ſua bellica fortitudine, vi & tyrãnide obtinuerint ſua imperia. Nam per quadrigas intelligit earum aurigas & ſeſſores, vti & c. 1. verſ. 8. putà ipſos Monarchas, eorúmque duces & milites quadrigis inſidentes, tum ad bellandum, tum ad triumphandum, tum ad ſuam pompam & gloriam oſtentandam; niſi dicas cum Sanchez, quadrigas has non ab hominibus, ſed à belluis agi; quia belluinæ & tyrannicæ fuerunt monarchiæ, vt belluarum, quibus comparantur & repræſentantur, naturam & indolem imitatæ, imò induiſſe videantur. Vnde & Daniel c. 7. 3. vidit eas repræſentari per
B quatuor beſtias, quas paulò antè recenſui. Adde, ſicut auriga poteſt laxatis, adductis vel flexis habenis, pro arbitratu quadrigam agere, ſiſtere & regere quoquouerſum; ſic Reges & Monarchæ ſuis legibus, placitis, prudentia, conſilio, imperio populos ſibi ſubiectos gubernant, & pro voluntate moderantur. Et quia triumphus eſt quaſi regnum quoddam temporarium, decretum ducibus ob partam victoriam, idcirco triumphantes quadriga vehebantur, quaſi reges temporarij.

Porrò veteres in quadrigis depugnaſſe, indéque quadrigam ſymbolum eſſe belli & regni bello parti, patet ex illo pſal. 19. 8. *Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine Domini Dei*
C *noſtri inuocabimus.* Et Nahum 3. 2. *Vox flagelli, & vox impetus rotæ, & equi frementis, & quadrigæ feruentis.* Et Cant. 1. verſ. 8. *Equitatui meo in curribus Pharaonis aſſimilaui te.* Sic de Turno canit Virgil. Æneid. 12.

Poſcit equos atque arma ſimul, ſaltúque ſuperbus
Emicat in currum, & manibus molitur habenas.

Sic Iſaias c. 21. 7. vidit in bigis aſcenſorem cameli & aſcenſorem aſini, id eſt, Darium & Cyrum inuadentes Babylonem. Denique Ezechiel vidit currum cherubicum quaſi quadrigam Dei, pergentis ad excidium Iudæorum & gentium, ſtipatum quatuor animalibus, leone, boue, homine & aquila. Huc ſpectat illud Deuter. 33.
D 26. *Aſcenſor cæli auxiliator tuus;* cælum enim eſt quaſi currus bellicus Dei.

Myſticè, ſunt 4. genera ſanctorum.

Myſticè, Clarius, Burgenſis, & nonnulli veteres apud S. Hieron. per quatuor quadrigas accipiunt quatuor Euangelia, quadrupliciter à quadruplicibus præconibus toto orbe promulgata & propagata. Nam equi rufi ſignificant Apoſtolos & Martyres, qui ſuo ſanguine Euangelia obſignarunt: equi nigri ſignificant Prophetas & Doctores, qui profunda & quaſi in antris atris abdita Dei myſteria ingreſſi, ibique quaſi atrati, eadem in mundo prædicarunt, ſed atrè, id eſt, obſcurè, & quaſi per ſpeculum & in ænigmate, vt ait Apoſtolus 1. Corinth. 13. 12. Equi iugales
E albi ſignificant Virgines, virginitate quaſi liliis candidos. Equi varij & fortes ſignificant Confeſſores variis Dei donis illuſtres. Hi enim omnes quaſi quadrigæ Dei, actæ & impulſæ vento impetúque Spiritus S. cunctas gentes Chriſto ſubiugarunt. Sicut enim Deus quadrigis, id eſt, Monarchis Chaldæorum, Perſarum, Græcorum & Romanorum ſubiecit orbem; ita multò magis eundem ineffabili ſua prouidentia per quadriformes Sanctos ſubiecit Chriſto, in cuius regnum omnes reges & regna deſierunt.

De medio duorum montium.] Hi duo montes ſymbolum ſunt potentiæ & prouidentiæ Dei, cuius duæ partes, & quaſi montes ſunt mens & voluntas, putà ſapientia & decretum, ſiue diſpoſitio & definitio, aut præordinatio & executio. Senſus ergo eſt q. d. Hæ quatuor quadrigæ, id eſt, monarchiæ, Dei potentia & prouidentia ita conſtrictæ tenebantur & claudebantur, quaſi ſeptæ eſſent montibus æneis, id eſt, fortiſſimis & impenetrabilibus, donec manum ſuam laxauit Deus, eíſque exeundi poteſtatem dedit, vt Imperium occuparent, ſibique alias gentes ſubiicerẽt. Alludit, ait Mariana, ad montem Taurum, ſeu Caucaſum, vbi iuga montis duo in fauces coëũt, ſicut portæ ferreæ, de quibus Hegeſippus lib. 5. cap. 50. Locus eſt ſic dictus, non quòd ibi ſint portæ, ſed ob munitionem. Nam propriè ex hiſce montibus egreſſi ſunt eorũ accolæ Perſæ, qui in vaſtando hoc impietatis Babylonicæ regno fuerunt primi & præcipui, ideóque requieſcere fecerunt ſpiritum Dei, vt dicitur verſ. 8. Simili enim modo Dei prouidentia ſua ſapientia & voluntate, quaſi duobus ferreis montibus inter ſe coëuntibus, continebat has monarchias, vti vẽtos (quibus hæ monarchiæ comparãtur v. 5.) ſuis antris & montium latebris ab Æolo concludi fabulantur Poëtæ, qui hanc fabulam hinc mutuati videntur, de qua Homerus Odyſſ. 10. & ex eo Virgil. lib. 1. Æneid.

—— *Hinc vaſto rex Æolus antro*
Luctantes ventos, tempeſtatéſque ſonoras
Imperio premit, ac vinclis & carcere frænat.
Ni faciat, maria ac terras, cælúmque profundum
Quippe ferant rapidi ſecum.

Vnde ſecundò Vatab. per montes hos accipit robur iſtorum regum & gentium, quæ ſua virtute bellica monarchiam ſibi pepererunt. Simili modo Arias accipit eorundem conſilium & induſtriam, quæ in bellis robori ſæpe præualet. Myſticè, Alber. Lyran. & Hugo, per duos montes accipiunt Iſraëlem & Iudam, è quibus egreſſi ſunt Prophetæ, qui quaſi montes ærei, id eſt, fortes & inuicti certò & infallibiliter harum monarchiarum principium, progreſſum & terminum prædixerunt.

Alleg. duo montes ſunt duo teſtamenta, vetus Moſis, & nouum Chriſti. Hæc enim ſunt quaſi duo montes inconcuſſi & irrefragabiles, è quibus egreſſa ſunt quatuor Euangelia, quæ totum orbem occuparunt. ita Clarius & Burgenſis.

Ærei.] Id eſt, fortes & duri inſtar æris. Perperam R. Dauid vertit *chalybei.* Hebr. enim נחשת *nechoſet* ſignificat æs, non chalybem; atque æs æquè duritiei eſt ſymbolum, ac chalybs.

In quadriga prima equi rufi.] Mariana per equos rufos, vtpote fortiſſimos, accipit monarchiam Romanorum, quæ licèt ordine fuerit vltima, robore tamen & virtute fuit prima: vnde prima hoc loco ponitur. Verſ. 2.

Verùm alij omnes per equos rufos accipiunt monarchiam Aſſyriorum & Chaldæorum, quæ reipſa fuit prima. Hi vocantur rufi, tum quia ſanguinarij & crudeles fuerunt, præſertim in Iudæos, quos vrbe, templo, libertate & vita ſpoliarunt. (hinc celebris illa, dira & ærumnoſa captiuitas Iudæorum in Babylone per ſeptuaginta annos. ita S. Hieron. Remig. Hugo, Lyra. & alij;) tum quia veſtibus rufis, id eſt, purpureis & coccineis vtebantur, vt patet Nahum 2. 3. *Clypeus eius ignitus, viri exercitus eius in coccineis.* Et S. Ioannes Babylonem vocat purpuratam meretricem Apocal. 17. 3. & cap. 18. 16. *Væ, ait, ciuitas illa magna, quæ amicta erat byſſo, purpura & cocco.* Hic enim Equi rufi ſunt Aſſyrij. Cur?

Digitized by Google

enim color ardorem animi ad prœliandum notat, A
& acuit: vnde equi rufi alacriores, erectiores & animoſiores ſunt. Color enim rufus eſt accenſus, & ignis ſplendorem refert, idque melius quàm rubeus, qui tamen zeli & acrimoniæ eſt index, teſte Alciato emblem. 117. dum ait:

At ruber armatos equites exornat amictus.

Hac de cauſa poſt Chaldæos aliæ quoque gentes ad prælia euntes, veſtibus rubris vſæ ſunt, vt Perſæ, teſte Xenophonte lib. 7. Cyripædiæ; & Græci, teſte Æliano lib. 6. cap. 6. præſertim Lacedæmonij. Pluribus idipſum ex Plutarcho, Æliano & Valerio demonſtrat Alexander ab Alexandro lib. 1. Genial. cap. 20. & ibidem Tiraquellus. Verùm quia primi Babylonij in bellis purpurea, vel coccinea veſte vſi ſunt, quos deinde Græci & Perſæ ſunt imitati; hinc hic color datur Babyloniis. ita Arias & alij. Porrò quid hi equi rufi egerint, non declarat Zacharias, tum quia iam præterierant; tum quia Iudæis recens ex Babylone redeuntibus ſatis idipſum conſtabat, inquit S. Hieron. tum quia eorum geſta noxia & funeſta fuerunt Iudæis, inquit Cyril. Angelus autem hic læta oſtendit Zachariæ, vt afflictos Iudęos animet & conſoletur.

Alleg. Clarius: Equi, inquit, rufi qui alio non ſunt egreſſi, ſignificant S. Iacobum, S. Stephanũ, primóſque ſimiles Chriſti præcones & athletas, qui inter crudeles & cruentos Iudæos Euangelium Chriſti prædicarunt, pro eóque ab illis in Iudæa occiſi ſanguine ſuo rubricati, non alio quàm è terra in cælum egreſſi ſunt.

Nigri ſunt Perſæ. Cur?

In quadriga ſecunda equi nigri.] Nigri deſignãt Perſas: quia hi plus horroris & mæroris, quàm damni & ſtragis intulerunt Iudæis; vti Cambyſes, qui impediuit fabricam templi; & Aſſuerus maritus Eſther, qui ſeductus ab Aman Iudæos omnes neci addixit. ita S. Hieron. Addit Arias, Perſas pulla & atra veſte vti ſolitos, indéque fuſcum dici, quaſi puſicum & perſicum. Verùm id non liquet ex hiſtoriis, imò Xenophon loco iam citato, aſſerit eos in bello vſos coccineis.

Vers. 3. Albi ſunt Græci.

In quadriga tertia equi albi.] Albi denotant Alexandrum, Ptolomæum Philadelphum & Gręcos, qui clementes & beneuoli fuerunt in Iudæos, adeo vt Alexander Iaddum Pontificẽ pronus adorarit, teſte Ioſepho lib. 11. antiq. c. vltimo. Licèt enim Antiochus Epiphanes ex Græcis oriundus Iudæos afflixerit, tamẽ hæc afflictio fuit modici temporis, atque in ea Machabæi victoriis fuerunt candidati & illuſtres.

Addit Cyrillus, Græcos denotari albo colore; tum quia vt plurimum veſte alba vtebantur; tum quia linguam planam & apertam, ac à barbarorum tenebris & obſcuritate alienam habebant; tum quia delicias & conuiuia amabant, quorum ſymbolum erat candida: hæc enim erat veſtis feſta, conuiuialis & læta: tum quia in bellis fuerunt felices & victorioſi, vti patet de Alexandro: candida enim veſtis erat triumphantium.

Varij ſunt Romani.

In quadriga quarta equi varij & fortes.] Mariana per equos varios accipit Ægyptios: hi enim ad Auſtrum latè dominati ſunt Ægypto, ac vicinis Syris & Æthiopibus, fuerúntque potentes & celebres. Verùm cæteri omnes per quartam hanc quadrigam accipiunt monarchiam Romanorum. Hæc enim potens fuit & fortis, æquè ac varia, tum in regimine, quod initio in regibus fuit monarchicum, deinde in Conſulibus ariſtocraticum, poſtea in Tribunis plebis democraticum, rurſum in Imperatoribus monarchicum, idque ex varia gente. Alij enim fuerunt Itali, alij Hiſpani, alij Galli, alij Græci, &c. tum quia Romani variis fuere ingeniis, æquè ac affectibus in Iudæos: partim enim in eos beneuoli fuere, vti Senatus Rom. tempore Machabæorum, quando cum eis fœdus ſanciuit; item Iulius Cæſar, Auguſtus, Tiberius, Claudius: partim infenſi & crudeles, vt Pompeius, Caligula, Nero, Veſpaſianus & Adrianus. ita S. Hieron.

Pro variis hebr. eſt בְּרֻדִּים *berudim*, id eſt, grandinati, hoc eſt, maculis albis inſtar grandinis reſperſi & variegati, quos Latini guttatos vocant, vt Martialis libr. 5. Epigram. 104. aues Numidicas guttatas vocat. Vnde Syrus vertit, *ſparſo vellere*, vel *ad flammeum colorem accedente*. Arabicus Antiochenus, *colore vermiculi*, vel purpuræ. Rur- B
ſum pro *fortes* hebr. eſt אֲמֻצִּים *amutſim*, quod Aquila vertit κραταιοὶ, vel vt legit S. Hieron. κρατεροὶ, id eſt, potentes, robuſti. Septuag. ψαροὶ, id eſt, ſturnini, putà colore ſturni auis: hęc enim vocatur ψάρος: vel veloces, ἀπὸ τοῦ ψαίρειν, vnde αἰψηρός. Chald. vertit קִטְמָנִין *kitmanin*, quod biblia Regia vertunt, *coloris cineres*: meliùs alij vertunt *confringentes*, vel comminuentes, in cinerem redigentes, iuxta illud quod de iiſdem ait Daniel cap. 2. 40. *Quomodo ferrum comminuit & domat omnia, ſic comminuet & conteret omnia hæc.* Origo duplicis huius verſionis eſt, quod hebr. אֲמֻצִּים *amutſim*, propriè ſignificet fortes, ideóque velo-
ces, vt vertunt Septuag. & comminuentes omnia, C
vt vertit Chald. Sed aliqui, inter quos eſt Arias, *amutſim* acceperunt pro חֲמוּצִים *chamutſim*, id eſt, fermentatos, putà *cinereos*, huius enim coloris eſt fermentum; vel *ſturninos*, vt alij vertunt ex Septuag. Sturni enim pariter ſunt coloris cinerei. Vnde & Syrus, etiam Vaticanus, τὸ *fortes* omittit. Verùm prior lectio *amutſim*, id eſt, *fortes*, eſt vera & genuina. Porrò Arias per cinereos, accipit Turcas, Arabes & Saracenos, qui colorem habent cinereum; præſertim Ottomanos. Hi enim partem magnam Romani Imperij occuparunt ſua fortitudine, quam eis indit ſua lex, putà Alcoranum. hoc enim iubet eis, vt armis ſectam ſuam
propagent. Verùm hi Romani cenſeri nequeunt, D
cùm ſint Romanorum iurati hoſtes; nec robuſtiſſimi, cum eis longè ſint robuſtiores Chriſtiani Europæi, vti patet in præliis. Adde, ſpurca & fœda eſt hæc Mahometis ſecta, nec digna hiſce Zachariæ oraculis & elogiis.

Myſticè, 4. equi ſunt 4. virtutes Apoſtolicæ.

Myſticè, Alcazar in cap. 6. Apocal. Notat. 5. pag. 444. per quadricolores equos & quadrigas accipit quatuor dotes & virtutes, quibus Apoſtoli virique Apoſtolici, quaſi quadrigæ Chriſti, ipſi totum ſubegerunt orbem; ſcilicet equos albos denotare immaculatam ſanctitatem; rufos zelum ardentem; varios ſapientiam; nigros modeſtiam. De albore vide Alciatum embl. 117.

Sinceri eſt animi & mentis ſtola candida pura. E

Rufi denotant ardorem: quia hic color accenſus eſt & igneus. Varij ſignificant æternam Dei ſapientiam, quæ varietatem illam Apoſtolorum & fidelium tanta pulchritudine diſtinxit: multiplex enim color eſt multiformis ars & ſapientia. Eſt enim ſpiritus ſapientiæ multiplex, Sapien. 7. 22. Niger color ſignificat modeſtiam: vnde Clerici & Monachi S. Baſilij, Benedicti, Auguſtini, &c. nigris veſtiuntur, iuxta illud Cant. 5. 11. *Coma eius nigra quaſi coruus*; vbi Delrio ex Heſychio, Bernardo, Alcuino, Beda, Haymone & Anſelmo oſten-

Digitized by Google

oſtendit, nigrorem ſymbolum eſſe rei contemptæ, & externa ſpecie deſpicabilis, quæ fundamentum eſt humilitatis & modeſtiæ, iuxta illud Cant. 1. 5. *Nigra ſum, ſed formoſa.* Ex his Zachariæ quadrigis ortæ videntur quatuor Circenſium aurigarum factiones, totidem coloribus diſtinctæ, quæ apud Romanos & Græcos graues ſæpe tumultus concitarunt. Erant enim aurigæ, alij albati, alij ruſſati, alij praſini, alij veneti, de quibus omnibus extant Epigrammata lib. 5. Anthologiæ, & Dio lib. 59. & Suetonius in Vitellio c. 14. Albati enim reſpondent quadrigis albis Zachariæ, ruſſati rufis, praſini nigris, veneti variis. Praſinus enim color eſt porraceus, ſiue viridis, qui conflatur ex giluo & nigro, teſte Platone in Timæo. Venetus color vocabatur cyaneus, ſiue cæruleus & marinus, ait Vegetius: mare autẽ ob fluctus & reuerberationem radiorum ſolis, varios exhibet colores, ſed maximè cæruleũ. Vnde Arias equos varios Zachariæ cenſet fuiſſe cinereos, qui ad cæruleos accedunt. Porrò hiſce quatuor coloribus videntur repræſentaſſe quatuor elementa, eorúmque inter ſe diſſidia & pugnas, nimirum rubro ignẽ, ruber enim color ignis eſt, & igneus: albo aërem; ſerenus enim aër albeſcit: veneto, ſiue cæruleo aquam & mare: praſino, ſiue porraceo terram, germina & porros producentem. Hæc enim quatuor elemẽta moderatur, intérque ſe committit & contemperat ſummus vniuerſi auriga Deus. Vnde de origine venetorum & praſinorum ſic in antiquis hiſtoriarum Collectaneis Cod. Vatic. 96. legimus: *Oenomaus primus inuenit Circenſium colores, quibus terra ac maris quaſi certamen repræſentauit. Mittebantur ſortes; quem verò contigiſſet terræ vicem agere certando, ille veſtem viridem induebat; cæruleam autem, qui vices maris agebat. Hoc certamen 24. die Martij Oenomaus cõſtituit. Quod ſi color viridis viciſſet, terræ fertilitatem omnes ſperabant; ſi cæruleus, tranquillam maris nauigationem. Quare agricolæ optabant victoriam viridi colori; nautæ cæruleo.*

Origo Circenſium.

Verſ. 5. *Iſti ſunt quatuor venti.*] Hoc eſt, velut quatuor venti, Hebræi enim ſæpe *Caph*, quæ eſt nota ſimilitudinis, omittunt. q. d. Hæ quatuor quadrigæ, id eſt, monarchiæ inter ſe confligent vt venti contrarij, ac violenter & celeriter quaſi venti ſubuertent omnia quocunque irruent: denique velociter tranſibunt & deſinent, vti faciunt venti. Alludit ad Daniel. 7. verſ. 2. vbi pariter Daniel hæc quatuor regna depingi vidit per quatuor ventos confligentes in mari. q. d. Iſtæ quadrigæ ſunt ſimiles quatuor ventis oſtenſis Danieli: ſicut enim vẽtis mare, ſic quadrigis terra turbatur. ita Theodor. Vatab. Sanchez hic, & Perer. in Danielis 7. 2. Simili phraſi dicitur Deus ſuſcitaſſe ſpiritum Cyri 1. Eſdræ 1. 1. & ſpiritum Regum Medorum Ierem. 51. 11. Inſuper S. Hieron. Theod. Remig. & Vatab. per quatuor ventos accipiunt quatuor plagas, ſiue climata mundi, ad quas egreſſæ ſunt hæ quadrigæ, vt eas ſibi ſubiicerent. Vnde Vatab. vertit: *Iſtæ ſunt quadrigæ, quæ ad quatuor ventos, vel plagas cælorum egrediuntur.* Et Chald. *Iſta ſunt quatuor regna, quæ ſunt in quatuor ventis cæli.* Denique pro *venti*, hebr. eſt רוחות *ruchot*, id eſt, ſpiritus, quales ſunt angeli, æquè ac venti. Vnde Theod. Palacius & à Caſtro, per quadrigas has & ventos accipiunt angelos præſides regnorum, putà quatuor monarchiarum, de quibus dicitur Pſal. 103. 4. *Qui facit angelos ſuos ſpiritus*, & hi ſtãt coram Domino. Hic ſenſus eodem redit. Quod
A enim de angelis dicitur, hoc de monarchiis illis commiſſis dicitur & intelligitur.

Moral. Moral. diſce hic regna & potentatus huius ſeculi naturam habere ventorum, æquè ac quadrigarum, tum quia valida ſunt & armipotentia; tum quia velocia; tum quia mox euaneſcunt. Stultus ergo eſt, qui ventos ſequitur, quos aſſequi non poteſt; & ſi poſſet, diu tenere non poſſet, inquit Sanchez. Vides quadrigam Principis equis quaternis, vel ſenis velocibus velociter tranſcurrere, cogita ita tranſcurrere omnes orbis principatus. Sentis ventos celerrimè per aëra tranſuolare, cogita pari modo tranſuolare reges & regna, omnéſque dignitatum apices. *Omnis potentatus vita*
B *breuis*, ait Sapiens.

Vt ſtent.] Quaſi parati ad eius iuſſa excipienda & exequenda. Nam Deus per eos punit quos vult, imò priores ſemper puniuit & euertit per ſequentes, vti Chaldæos per Perſas, Perſas per Græcos, Græcos per Romanos. Vide dicta Iſaiæ 10. 5. & Ierem. 25. v. 9. & ſequentibus. Vbi nota homines omnes, licèt peſſimi ſint, quales fuerunt multi ex his Monarchis, vtpote tyranni, aſſiſtere Deo quaſi inſtrumenta & lictores eius, vt vel populum eius defendant, vel impios caſtigent. Heb. eſt מהתיצב *mehitiatſeu*, id eſt, à ſtando. Pagnin. & Tigur. *à loco vbi ſtabant coram Domino.* Noſter cum Septuag. melius vertit, *propter ſtandum*, id
C eſt, *ad ſtandum*: quia Heb. מִ *min* ſæpe ſignificat *propter*, & ſubinde capitur pro ל, id eſt *ad*. Iſtæ enim particulæ & literæ ſeruiles per enallagen non rarò inter ſe commutantur: *mehitiatſeu* ergo, id eſt. à ſtando, idem eſt quod *lehitiatſeu*, id eſt, ad ſtandum, vt ſtent.

Equi nigri egrediebantur in terram Aquilonis.] Verſ. 6.
Equi nigri ſignificant Perſas, qui vaſtarunt Babylonem, quæ eſt ad Aquilonem Iudeæ, vti dixi v. 2.

Et albi egreſſi ſunt poſt eos.] Denotatur Alexander & Macedones, qui Perſis in monarchia ſucceſſerunt, eámque illis extorſerunt iuxta Babylonem: ſedes enim imperij Perſarum erat Babylone, ait Vatab. Vnde iuxta eam apud Arbel-
D lam Alexander profligauit copias Darij Codomanni (qui fuit vltimus Perſarum Monarcha) ideóque ibidem rex Aſiæ proclamatus eſt, ac Babylonem victor ingreſſus, omnes eius ditiones ſibi ſubiecit, teſte Curtio lib. 5. & Plutar. in vita Alexandri.

Et varij egreſſi ſunt ad terram Auſtri.] q. d. Romani egreſſi ſunt in Ægyptum: hæc enim eſt ad Auſtrum terræ ſanctæ, putà Iudææ, iuxta quam ſcriptura plagas mundi deſcribere & conſignare ſolet. Vatabl. & Arias putant id factum per Iulium Cæſarem, qui primus deuicit Ægyptum. Meliùs alij id factum cenſent per Auguſtum ſucceſſorem Iulij. Auguſtus enim per Actiacam vi-
E ctoriam profligauit Antonium & Cleopatram, itáque Græcorum, putà Ptolomæorum in Ægypto regnum extinxit, illúdque ad ſe & Romanos tranſtulit. Vnde ipſe primus Ægyptum fecit prouinciam, teſte Suetonio in eius vita cap. 17. & 18. quod Iulius facere auſus non fuerat. Tunc ergo euerſa tertia monarchia Græcorum, cœpit quarta Auguſti & Romanorum. Vnde paulò poſt ab Auguſto quaſi iam Monarcha, exiit edictum vt deſcriberetur vniuerſus orbis. ita S. Hieron. Ribera, Sanchez, Fernandez & alij.

Qui autem erant robuſtiſſimi.] Hebr. האמצים Verſ. 7.
haamutſim, id eſt, illi fortes per excellentiam, de quibus verſ. 3. q. d. Ex quarta quadriga equi robuſtiſſimi,

Digitized by Google

ſiſſimi, putà Romanorum fortiſſimi nutu Dei perambulabunt, id eſt, perambulando ſubiugabunt (vti oſtendi c.1. 11.) omnem terram. Tales ſucceſſiuè fuerunt Scipio, Pompeius, Cæſar, Auguſtus, Veſpaſianus, Traianus, Conſtantinus, Theodoſius, &c. Romani enim ſenſim creſcentes armis & viribus robuſtiſſimi euaſerunt, & plurimas prouincias occuparunt. ita S. Hieron. Cyril. Theodor. Lyran. Hugo, Vatab. & alij.

Arias per robuſtiſſimos accipit Turcas & Ottomannos, vt dixi verſ.2. Meliùs Ribera accipit Gothos, qui fuerunt ſtipendiarij Romanorum, eorúmque Imperium propugnárunt & propagarunt, operámque inſignem nauarunt Maximino pugnanti contra Parthos, Conſtantino contra Licinium, & Honorio. Verum Gothi non fuere Romani, ac ſub Honorio fœdus ruperunt, & in hoſtes conuerſi Italiam, Hiſpaniam & Africam, quin & Romam ipſam, ſub Alarico & Genterico ducibus regibúſque ſuis, vaſtauerunt. Itaque ob gentis copiam, paupertatem & barbariem, maximi fuere Romanorum, & gentium eis fœderatarum expilatores per plures annorum centurias. Vide Oroſium lib.7.cap.19.& ſequent. Rurſum Gothi non perambularunt, id eſt, occuparunt totam terram. Niſi dicas cum Sanchez, per Gothos accipi Reges Hiſpaniarum, qui à Gothis prognati ſunt. Hi enim ſenſim ſuum Imperium latè propagarunt, adeóque illud extenderunt per Americam, Peru, Braſiliam, totúmque nouum orbem. Occuparunt enim Indias Occidentales, & multa in Orientalibus, admirabili audacia, æquè ac fortitudine & victoriis ad miraculum vſque illuſtribus. Verùm Reges Hiſpaniarum nunquam (niſi ſub Carolo V. in quo regnum Hiſpaniæ Imperio Romano fuit coniunctum) extiterunt, aut nominati fuerunt Imperatores Romanorum. Et pari ratione robuſtiſſimos hoſce dicere poſſemus Pipinum, Carolum Martellum, & præſertim Carolum Magnum, eiúſque ſucceſſores Reges Auſtraſiorum, Francorum & Germanorum, qui verè re & nomine fuerunt Reges & Imperatores Romanorum, ac eorum Imperium per Auſtraſiam, Galliam, Germaniam, Saxoniam, Hollandiam, Angliam, Daniam, Sueciam, & longè latéque vel propagarunt, vel reſtituerunt; vti duce Godefrido Bullonio recuperarunt Syriam & terram ſanctam. Adde, has quadrigas Zachariæ, vti & ſtatuam quadrifidam Daniel.c.2. propriè ſignificare monarchias & monarchas qui præceſſerũt Chriſtum: nam in Chriſtum Chriſtique regnum deſinere viſi ſunt à Daniele verſ.44. vti & hic Zacharias eos in Orientem, id eſt, in Chriſtum verſ.12. terminari conſpexit.

VERS. 8. *Ecce qui egrediuntur in terram Aquilonis.*] Putà Perſæ, qui ſub Cyro, & rurſum ſub Dario Hyſtaſpis tempore Zachariæ Prophetæ vaſtarunt Babylonem. ita Lyran. Vatab. Arias & alij. Addunt Hebræi, S. Hieron. Haymo & Remig. id feciſſe non tantùm equos nigros, id eſt, Perſas; ſed & albos, id eſt, Græcos. Alexander enim prope Babylonem proſtrauit Darium, ac Babylonem in ſuam poteſtatem redactam victor eſt ingreſſus, vti dixi verſ.6.

Requieſcere fecerunt ſpiritum meum in terra Aquilonis.] *Spiritum*, id eſt, *furorem*, vt vertunt Septuag. q.d. Perſæ ſatisfecerunt meæ iræ, mihíque in Chaldæos tyrannos irato, dum eos vaſtarunt, expleuerunt meam vindictam; itaque fe-

A darunt meum animum inſtar vindictæ cupidum. Quia enim Zacharias cap. præcedenti verſ. vltimo dixerat, amphoram impietatis & idololatriæ locatam & eleuatam fuiſſe in Babylone, hinc ait hoc loco, in eius punitione requieuiſſe Dei ſpiritum, quo ipſe indignabatur æmulum ſui idolum dominari in Babylone; ideóque ea cum ſuo idolo exciſa, ſedatum & pacatum, imò conſolatum, recreatum & exhilaratum fuiſſe ſpiritum, id eſt, voluntatem vlciſcendi Dei: ſicut homo læſus, ideóque iratus & furens, tamdiu furit, donec ſe vlciſcatur de hoſte qui eum læſit; ſed vltione peracta furor hic, quaſi ſanguine hoſtis ſatiatus, conquieſcit. ita Theodor. Haymo, Remig. Lyran. Hugo, Arias & Vatab.

B Aliter S. Hieron. ex Hebræis: Spiritus, inquit, hic propheticus intelligitur. q. d. Perſæ fecerunt prophetias meas, quibus excidium Babyloni comminatus ſum, in eadem conquieſcere: quia eas, excindendo Babylonem, expleuerunt & executioni mandarunt.

Nota, hæc dicuntur ad conſolationem Iudæorum, qui à Babyloniis vaſtati & in Babylonem abducti fuerant; & ad concitandum odium impietatis & idololatriæ (cuius metropolis erat Babylon) vt Iudæi eam abominentur, vti deinceps abominati ſunt, ideóque tantùm rerum à quadrigis in Babylone geſtarum, putà vindictę in ea peractæ, hic fit mentio.

C Moral. diſce hîc, quàm iuſtitia iuſtáque ſcelerum vindicta ſit ſancta & Deo grata. Diſcant ergo ex hoc loco Principes, Magiſtratus, Iudices, Prætores, &c. ſe dum ſceleratos, præſertim perſecutores fidelium & piorum, quales erant Chaldæi, plectunt, facere vt conquieſcat ſpiritus, mẽs, voluntas, iuſtitia & ira Dei, quæ antequam vindicta peragatur ſtridet, feruet, bullit, milléq; minarum & dirarum fulmina in corde coquit, tam in ſceleratos, quàm in Principes & Iudices qui eas non puniunt, ſed tolerant, vel diſſimulant, iuxta illud Amos 2.13. *Ecce ego ſtridebo ſubter vos, ſicut ſtridet plauſtrum onuſtum fæno.* Et c.3. 8. — Morale, quã ſcelerũ vindicta Deo ſit grata.

D *Leo rugiet, quis non timebit? Dominus Deus locutus eſt, quis non prophetabit?* Vide ibi dicta.

Verſ. 9.] Et factum eſt verbum Domini ad me, dicens.

Verſ. 10.] Sume à trãſmigratione, ab Holdai, & à Tobia, & ab Idaia; & venies tu in die illa, & intrabis domum Ioſiæ, filij Sophoniæ, qui venerunt de Babylone.

E *Verſ.* 11.] Et ſumes aurum, & argentum: & facies coronas, & pones in capite Ieſu filij Ioſedec ſacerdotis magni.

Verſ. 12.] Et loqueris ad eum, dicens: Hæc ait Dominus exercituum, dicens: ECCE VIR ORIENS NOMEN EIVS: & ſubter eum orietur, & ædificabit templum Domino.

Verſ. 13.] Et ipſe extruet templum Domino: & ipſe portabit gloriam, & ſedebit, & dominabitur ſuper ſolio ſuo: & erit ſacerdos ſuper ſolio ſuo, & conſilium pacis erit inter illos duos.

t *Verſ.* 14.]

Digitized by Google

Verſ. 14.] Et coronæ erunt Helem, & Tobiæ,& Idaiæ, & Hem, filio Sophoniæ, memoriale in templo Domini.

Verſ. 15.] Et qui procul ſunt, venient, & ædificabunt in templo Domini:& ſcietis quia Dominus exercituum miſit me ad vos.Erit autem hoc,ſi auditu audieritis vocem Domini Dei veſtri.

Vers.10. *Sume à tranſmigratione.*] Putà à Iudæis captiuis, qui vel in ſe,vel in ſuis parentibus ante ſeptuaginta annos in Babylonem à Chaldæis abducti,tranſmigrarunt, ibique adhuc degunt & domum fixerunt. Hi enim miſerunt munera in Ieruſalem offerenda in templo per Holdai, Tobiam,Idaiam & Sophoniam. Ponitur abſtractum pro concreto more Hebræo, ſcilicet tranſmigratio pro olim tranſmigrantibus. Eſt hyſterologia. Verba enim ſic ordinanda ſunt: Venito,ô Zacharia,in domum Ioſiæ filij Sophoniæ, in die qua munera oblaturi ſunt Holdai, Tobias & Idaias, qui iam recenter venerunt de Babylone,atque ab eis accipies aurum & argentum, quæ quaſi donum per eos tranſmittunt, & templo offerunt Iudæi qui olim in Babylonem tranſmigrarunt, ibique adhuc degunt,vt ex eo facias coronas ponendas in capite Ieſu Pontificis.

Venies in domum Sophoniæ.] Hinc videtur, quod tres tantùm antea nominati hæc dona obtulerint,videlicet Holdai, Tobias & Idaias;ſed in domo Sophoniæ,qui erat templi vel æditus, vt volunt Hebræi;vel theſaurarius, & pecunias colligebat pro templi fabrica & ſumptibus, inquit Cyril. Haymo & Remig. vel certè erat aurifex, qui ex auro hoc fabricaturus erat coronas. Vnde & Sophoniæ nomen cum aliis tribus, coronis fuit inciſum,ſub nomine Hem, vt patet verſ. 14. Theodoret. tamen cenſet Sophoniã fuiſſe quartum,qui cum aliis tribus rediens Babylone, hæc dona obtulerit. ſtatim enim ſequitur: *Qui venerunt de Babylone*: vbi pronomen *qui* refert tam Sophoniam,qui immediatè præceſſit, quàm tres alios:niſi dicas eſſe hyſterologiam, ac per eam τὸ *qui* ad ſolos tres, qui ante nominati ſunt referri, vti cenſet S. Cyril. Sophonias ergo Theodoreto videtur fuiſſe primarius quatuor horum legatorum; vel certè hoſpes eorum, vt reliqui tres in domo eius hoſpitarentur. Fauent Hebræi,S.Hieron. Remig. Alber. & Hugo, qui tradunt hos quatuor legatos fuiſſe Danielem, Ananiam, Azariam & Miſaëlem. Verùm hoc valde dubium eſt: non enim videtur Daniel potuiſſe eo vſque prorogare vitam. Nam anno tertio Cyri erat centum annorum, vti oſtendi procemio in Danielem,túncque mortuus videtur;aut certè,vt Iſidorus in eius vita tradit, mortuus eſt anno primo Darij Hyſtaſpis, cum iam eſſet centum & vndecim annorum. Hæc autem oracula accepit Zacharias poſt initia regni Darij Hyſtaſpis, vti patet cap.1.verſ.1.

Vers.11. *Et facies coronas.*] Per *coronas* accipe coronam vnam ingentem, è duabus vel tribus partialibus coronis compoſitam: illa enim impoſita fuit capiti ſolius Ieſu Pontificis; ſicut capiti Romani Pontificis imponitur tiara triplici corona diſtincta,quam vulgus regnum vocat, ob cauſas quas mox afferam. Vnde Chald. vertit: *Facies coronam magnam.* Et Septuag. verſ. 14. *Corona erit.*

A Quare videtur hæc corona Ieſu fuiſſe vna totalis, ex aliis partialibus conflata, vel iis inſtar duplicis aut triplicis diadematis redimita; vt ſignificaret duplicem Ieſu dignitatem & poteſtatem, ſcilicet Eccleſiaſticam & ciuilem, putà Pontificatum & Principatum; aut triplicem,id eſt, multiplicem, plenam & omnimodam. Poſt reditum enim è Babylone ſumma poteſtas tam laica, quàm ſacra fuit penes Pontifices, vti ſuperiùs docui ex Ioſepho lib.11.Antiq.c.4. & patet in Machabæis, qui ſimul fuere Pontifices & Principes populi;atque in Eliachim, ſiue Ioachim Pontifice tempore Iudith,qui contra Holophernem quaſi princeps Iudæos diſpoſuit,iuſsítque vt obſiderent anguſtias montium,per quos hoſtis tranſiturus erat,Iudith.

B 15. Hinc in hiſtoriis Ioſephi & Eſdræ lib. 2. 12. ac faſtis publicis Ieſu poſteri & ſucceſſores deſcribuntur,non Zorobabelis. ita Abul. in 1.Paral. cap.6.quæſt.8.Genebrar.in Chronolog. Sanchez & alij: Arias cenſet coronas haſce partiales,fuiſſe materia planè diſtinctas, ſcilicet vnam fuiſſe ex auro, alteram ex argento: aurea, inquit, ſignificabat Pontificatum, argentea Principatum. Hic enim illo eſt inferior, vti & eſt argentum auro. Alij duas integras coronas hic fabricatas cenſent, ſcilicet vnam pro Ieſu Pontifice,alteram pro Zorobabele Principe, vtramque ex auro & argento inter ſe commiſtis. ita Hebræi,S.Hieron. Remig. Alber. Hugo, & à Caſtro. Verùm Zorobabelis

C hic nulla fit mentio: tota enim prophetia dirigitur ad Ieſum Pontificem: *Pones,* inquit,*in capite Ieſu.* Quare vel vna corona duabus minoribus cincta,& diſtincta eius capiti impoſita fuit; vel ſi mauis duas totales,dicito ſucceſſiuè, ſcilicet primò vnam,deinde alteram illi impoſitam,vti cenſent Cyrill. Theodor. Ruper. Lyran. Vatab. & Clarius; ſicuti Imperator nunc primò coronatur corona ferrea, deinde argentea, denique aurea. Concinnior tamen & auguſtior erit forma, ſi eam dicamus fuiſſe vnam, ſed duabus aut tribus partialibus redimitam, qualis eſt Pontificis Romani. Hic enim triplicatam geſtat coronam, primò,quia eſt ſponſus & princeps Eccleſiæ,quæ eſt Pontifex gerit triplicem coronam ob ſex cauſas.

D victrix,triumphatrix & regnatrix totius orbis.Secundò, quia regem Chriſtum quaſi vicarius repræſentat. Sicut ergo regnum Chriſti ſupereminet omnibus regnis, ita æquum fuit hoc diadema eminere inter omnia diademata. Tertiò,quia tribus orbis partibus, Aſiæ, Aphricæ, Europæ præeſt. Quartò, quia ternarius ſymbolum eſt æquitatis ſummæ, quæ requiritur in Pontifice. Trias enim eſt prima ſedatio diſcordantis dyadis, ac libramentum numerorum, iuſtitiæ & rerum omnium. Quintò, quia repræſentat S. Trinitatem,cuius eſt ſacerdos & Pontifex. Sextò, quia trias ſignificat omnium virtutum rerumque conſummationem,quæ fuit in Chriſto, & ſuo modo

E debet eſſe in Pontifice. Denique hic exclamare libet illud Prudentij Periſtephanon:

O triplex honor. O triforme culmen,
Quo noſtri caput excitatur orbis,
Orbis Chriſtiani decus perenne.

Hæc eſt illa maieſtas,ſublimitas,efficacitas triuerticis, trini,inquam, illius & incomparabilis diadematis. ita Paſchalius de coronis lib.9.c.vltimo. Similes ergo videntur fuiſſe hæ coronæ Ieſu filij Ioſedec, quia repræſentarunt coronas & regnum Chriſti, æquè ac illud idem repræſentat corona triplex Pontificis: illa itaque hic in coronis Ieſu Pontificis fuit typicè figurata & adumbrata;præ-

ſertim

Digitized by Google

ſenim quia עטרות *atarot*, id eſt, coronæ, eſt plurale, non duale, ac proinde plures, putà tres potiùs, quàm duas ſignificat.

Pones in capite Ieſu.] Filij Ioſedec Pontificis: de hoc enim ad literam loquitur: non enim poterat eam imponere capiti Orientis, id eſt, Chriſti, vt aliqui volunt. Chriſtum enim videre & tangere non poterat Zacharias, vtpote nondum natum. Itaque ad literam iubet hic illi Deus, vt coronam duplicem, vel triplicem imponat capiti Ieſu, quaſi Pontifici & Principi; tum vt ad literam ſignificet, eum in nouo hoc templo fore glorioſum, itaque eum ad fabricam eius perficiendam & ornandam animet; tum ad myſterium, ſcilicet vt typus ſit Ieſu Chriſti Pontificis & Regis, eiuſque ſacerdotium & regnũ repræſentet. Chriſtum enim fuiſſe regem patet Pſalmo 2. *Ego autem conſtitutus ſum rex.* Et Lucæ 1. *Dabit ei Dominus ſedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum.* Eundem fuiſſe Pontificem patet ex Pſalm. 109. *Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech*; ac idipſum docet Apoſtolus tota epiſtola ad Hebræos. Porrò corona eſt inſigne & ſtemma Pontificis, æquè ac Regis; tum quia vterque eſt quaſi Deus quidam terreſtris in ſummo dignitatis, æquè ac regiminis faſtigio collocatus. Deorum enim olim propriæ erant coronæ. Vnde Ouidius de coronæ dignitate verba faciens lib. 5. Faſtor. ſic canit:

Rex gerit coronã, quaſi Deus quidam terreſtris.

Illa datos faſces commendat eburque curule:
Illa coronatis alta triumphat equis.

Tum quia corona monet Pontificem & Principem perfectæ & excellentis virtutis, ſcilicet nil in eo eſſe debere, quod non omnibus numeris completum ſit & abſolutum: coronæ enim forma eſt abſolutiſſima, vtpote circulus in orbem vbique rediens. Rurſum eum debere actibus heroicis radiare inſtar ſolis: ſolis enim coronam radiatam capite gerit. Nam vt ait Virgil. in Epigr. de ſole oriente,

Sol inſigne caput radiorum ardente corona,
Promit ab æquoreis Tethyos ortus aquis.

Mor. bonis operibus coronamus Chriſtum.

Myſticè, Põtifices & Principes, qui inſtar Chriſti pontificatu & principatu, quem ab eo acceperunt, rectè funguntur, imponunt coronam pontificiam, & regiã capiti Ieſu Chriſti: quia eius ſacerdotium & regnum quod in Eccleſia obtinet, promouent, adaugent, condecorant. Huius rei ſymbolo vigintiquatuor ſeniores quaſi Patriarchæ & Pontifices tam noui, quàm veteris teſtamenti Apocal. 4. 10. *procidebant ante ſedentem in throno, & mittebant coronas ſuas ante thronum, dicentes: Dignus es Domine Deus noſter accipere gloriam, honorem & virtutem.* Idem pro ſuo modulo faciunt ſancti martyres, ſacerdotes, religioſi, virgines, adeóque fideles quilibet, dum luctando cum mundo, carne & diabolo, eos ſuperant, de iiſque triumphant, dum ad ardua virtutum conſcendunt, dum heroica opera patrant. Quando ergo vincis acrem tentationem, quando calcas ſuggeſtionem diaboli, quando frænas motus iræ, quando calcas ſuperbiam, gulam, libidinem, acediam, coronam capiti Chriſti imponis; qua magis ille decoratur & gaudet, quàm ſi auream vel gemmeam ipſi adornares. Hoc eſt quod ait Iſaias cap. 62. 3. *Eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.* Porrò hæ coronæ offeruntur ab iis qui à Babylone in Ieruſalem, id eſt, à peccato ad ſtatum gratiæ per pœnitentiam reuertuntur: *quia nobis proficientibus*, inquit

A S. Hieron. *& reuerſis ad meliora, per ſingulas virtutes noſtras Dominus coronatur; imò nobis virtute pœnitentiæ coronatis, Saluator in ſingulis coronam accipit.* Sic Apoſtolus Philippenſibus ait cap. 4. *Gaudium meum & corona mea.* Multò magis Deus de ſanctis dicat: Vos eſtis gaudium & corona mea; ac viciſſim ſanctus quiſque animam ſuam ad Dei laudem & gratiarum actionem excitans, de eo dicat cum Pſalte pſal. 102. 4. *Qui coronat te in miſericordia, & miſerationibus.* q. d. Deus eſt qui tuis ipſis miſericordiæ & virtutum operibus, quæ in eius honorem quaſi coronam contexis, teipſum coronat. Quid enim ſunt aliud noſtra opera bona, niſi Dei dona? ait S. Auguſt.

Vers. 12. Oriens eſt Chriſtus, non Zorobabel.

Ecce vir Oriens.] Hebræi apud S. Hieronym. B Theodor. Remig. Albert. & Hugo, per Orientem accipiunt Zorobabel, qui in Babylone quaſi emortuus, inde rediens quaſi oriri & refloreſcere cœpit, dum populi redeuntis factus eſt Princeps. Vnde cenſent ei alteram coronam à Zacharia fuiſſe impoſitam. Sic ergo totum hunc verſum ei applicant & explicant: Zorobabel cum Ieſu quaſi nouum germen, nouúſque populi ſol, ædificabit templum Domino & perficiet, alterámque coronam geſtabit: quia ipſe habebit ſolium ducale ad regendum res populi ciuiles; ſicut Ieſus ſacerdos habebit ſolium pontificale ad moderandum res ſacras. Porrò inter hos duos, putà inter C Pontificem & Principem erit conſilium pacis, & ſumma vnio. Verùm τὸ *Oriens*, Hebr. צמח *tſemach*, id eſt, germen, eſt nomen proprium Chriſti, vti oſtendi cap. 3. 8. ibi enim, æquè ac hic, omnis ſermo ad Ieſum filium Ioſedec, antitypum & antionymum Ieſu Chriſti, dirigitur, nec vlla Zorobabelis fit mentio. Vnde Chald. vertit: *Ecce vir cuius nomen eſt Meſſias.* Sic & Rabbini veteres apud Galatin. lib. 3. cap. 16. Sic & S. Hieron. Haymo, Albert. Rupert. Vatabl. & Lyran. qui tamen vnus perperam per Orientem accipit quoque Ieſum filium Ioſedec. Iam ſenſus eſt, q. d. Hanc coronam impono tibi, ô Ieſu fili Ioſedec, D non propter te, ſed propter Oriẽtem, id eſt, Chriſtum, vt ſcilicet eius typum geras, eiúſque ſacerdotium & principatum repræſentes. Vatab. cenſet Chriſtum vocari Orientem, quia ipſe recèns natus *proficiebat ætate, & ſapientia, & gratia apud Deum & homines*, vt ait Lucas; & quia creuit in Eccleſiam, vti mox dicam. Vnde Syrus vertit: *Ecce vir, & nomen eius Ortus, & de ſubter orietur.* Arabicus Alexandrinus: *Ecce vir, nomen eius Ortus: feſtinabit repente, & ædificabit domum Domino.*

Et ſubter eum.] Hebr. ומתחתיו *mittachtau*; id eſt, *de ſub eo orietur*, q. d. Chriſtus erit & vocabitur Oriens: quia ſub Chriſto, & ex Chriſto quaſi radice orietur, & germinabit quaſi furtim & ſenſim ſine ſenſu, multitudo ramorum, id eſt, E fidelium, adeò vt ſe propaget in ingentem arborem. Ipſe enim ædificabit templum, id eſt, Eccleſiam Domino. ita S. Hieron. Vnde Chald. vertit: *Chriſtus nomen eius, qui reuelandus eſt, & magnificandus, & ædificaturus templum Domini.* Hoc eſt quod ait Chriſtus Matth. 12. 24. *Niſi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipſum ſolum manet: ſi autem mortuum fuerit, multum fructum affert.* Vnde S. Bern. ſerm. 15. in Cant. *Moriatur igitur granum, & ſurgat gentium ſeges.*

Symbol.

Symbol. Lyra. In natiuitate, inquit, Chriſti, ſubter eum qui Deus eſt orietur, & naſcetur vt homo: & vice verſa ſubter homine oriente & na-

Digitized by Google

Verſ. 14.] Et coronæ erunt Helem, & Tobiæ, & Idaiæ, & Hem, filio Sophoniæ, memoriale in templo Domini.

Verſ. 15.] Et qui procul ſunt, venient, & ædificabunt in templo Domini: & ſcietis quia Dominus exercituum miſit me ad vos. Erit autem hoc, ſi auditu audieritis vocem Domini Dei veſtri.

Vers. 10. *Sume à tranſmigratione.*] Putà à Iudæis captiuis, qui vel in ſe, vel in ſuis parentibus ante ſeptuaginta annos in Babylonem à Chaldæis abducti, tranſmigrarunt, ibique adhuc degunt & domum fixerunt. Hi enim miſerunt munera in Ieruſalem offerenda in templo per Holdai, Tobiam, Idaiam & Sophoniam. Ponitur abſtractum pro concreto more Hebræo, ſcilicet tranſmigratio pro olim tranſmigrantibus. Eſt hyſterologia. Verba enim ſic ordinanda ſunt: Venito, ô Zacharia, in domum Ioſiæ filij Sophoniæ, in die qua munera oblaturi ſunt Holdai, Tobias & Idaias, qui iam recenter venerunt de Babylone, atque ab eis accipies aurum & argentum, quæ quaſi donum per eos tranſmittunt, & templo offerunt Iudæi qui olim in Babylonem tranſmigrarunt, ibique adhuc degunt, vt ex eo facias coronas ponendas in capite Ieſu Pontificis.

Venies in domum Sophoniæ.] Hinc videtur, quod tres tantùm antea nominati hæc dona obtulerint, videlicet Holdai, Tobias & Idaias; ſed in domo Sophoniæ, qui erat templi vel æditus, vt volunt Hebræi; vel theſaurarius, & pecunias colligebat pro templi fabrica & ſumptibus, inquit Cyril. Haymo & Remig. vel certè erat aurifex, qui ex auro hoc fabricaturus erat coronas. Vnde & Sophoniæ nomen cum aliis tribus, coronis fuit inciſum, ſub nomine Hem, vt patet verſ. 14. Theodoret. tamen cenſet Sophoniã fuiſſe quartum, qui cum aliis tribus rediens Babylone, hæc dona obtulerit. ſtatim enim ſequitur: *Qui venerunt de Babylone*: vbi pronomen *qui* refert tam Sophoniam, qui immediatè præceſſit, quàm tres alios: niſi dicas eſſe hyſterologiam, ac per eam τὸ *qui* ad ſolos tres, qui ante nominati ſunt referri, vti cenſet S. Cyril. Sophonias ergo Theodoreto videtur fuiſſe primarius quatuor horum legatorum; vel certè hoſpes eorum, vt reliqui tres in domo eius hoſpitarentur. Fauent Hebræi, S. Hieron. Remig. Alber. & Hugo, qui tradunt hos quatuor legatos fuiſſe Danielem, Ananiam, Azariam & Miſaëlem. Verùm hoc valde dubium eſt: non enim videtur Daniel potuiſſe eo vſque prorogare vitam. Nam anno tertio Cyri erat centum annorum, vti oſtendi proœmio in Danielem, túncque mortuus videtur; aut certè, vt Iſidorus in eius vita tradit, mortuus eſt anno primo Darij Hyſtaſpis, cum iam eſſet centum & vndecim annorum. Hæc autem oracula accepit Zacharias poſt initia regni Darij Hyſtaſpis, vti patet cap. 1. verſ. 1.

Vers. 11. *Et facies coronas.*] Per *coronas* accipe coronam vnam ingentem, è duabus vel tribus partialibus coronis compoſitam: illa enim impoſita fuit capiti ſolius Ieſu Pontificis; ſicut capiti Romani Pontificis imponitur tiara triplici corona diſtincta, quam vulgus regnum vocat, ob cauſas quas mox afferam. Vnde Chald. vertit: *Facies coronam magnam.* Et Septuag. verſ. 14. *Corona erit.* A Quare videtur hæc corona Ieſu fuiſſe vna totalis, ex aliis partialibus conflata, vel iis inſtar duplicis aut triplicis diadematis redimita; vt ſignificaret duplicem Ieſu dignitatem & poteſtatem, ſcilicet Eccleſiaſticam & ciuilem, putà Pontificatum & Principatum; aut triplicem, id eſt, multiplicem, plenam & omnimodam. Poſt reditum enim è Babylone ſumma poteſtas tam laica, quàm ſacra fuit penes Pontifices, vti ſuperiùs docui ex Ioſepho lib. 11. Antiq. c. 4. & patet in Machabæis, qui ſimul fuere Pontifices & Principes populi; atque in Eliachim, ſiue Ioachim Pontifice tempore Iudith, qui contra Holophernem quaſi princeps Iudæos diſpoſuit, iuſsítque vt obſiderent anguſtias montium, per quos hoſtis tranſiturus erat, Iudith. B 15. Hinc in hiſtoriis Ioſephi & Eſdræ lib. 2. 12. ac faſtis publicis Ieſu poſteri & ſucceſſores deſcribuntur, non Zorobabelis. ita Abul. in 1. Paral. cap. 6. quæſt. 8. Genebrar. in Chronolog. Sanchez & alij: Arias cenſet coronas haſce partiales, fuiſſe materia planè diſtinctas, ſcilicet vnam fuiſſe ex auro, alteram ex argento: aurea, inquit, ſignificabat Pontificatum, argentea Principatum. Hic enim illo eſt inferior, vti & eſt argentum auro. Alij duas integras coronas hic fabricatas cenſent, ſcilicet vnam pro Ieſu Pontifice, alteram pro Zorobabele Principe, vtramque ex auro & argento inter ſe commiſtis. ita Hebræi, S. Hieron. Remig. Alber. Hugo, & à Caſtro. Verùm Zorobabelis C hic nulla fit mentio: tota enim prophetia dirigitur ad Ieſum Pontificem: *Pones*, inquit, *in capite Ieſu.* Quare vel vna corona duabus minoribus cincta, & diſtincta eius capiti impoſita fuit; vel ſi mauis duas totales, dicito ſucceſſiuè, ſcilicet primò vnam, deinde alteram illi impoſitam, vti cenſent Cyrill. Theodor. Ruper. Lyran. Vatab. & Clarius; ſicuti Imperator nunc primò coronatur corona ferrea, deinde argentea, denique aurea. Concinnior tamen & auguſtior erit forma, ſi eam dicamus fuiſſe vnam, ſed duabus aut tribus partialibus redimitam, qualis eſt Pontificis Romani. Hic enim triplicatam geſtat coronam, primò, quia eſt ſponſus & princeps Eccleſiæ, quæ eſt D victrix, triumphatrix & regnatrix totius orbis. Secundò, quia regem Chriſtum quaſi vicarius repræſentat. Sicut ergo regnum Chriſti ſupereminet omnibus regnis, ita æquum fuit hoc diadema eminere inter omnia diademata. Tertiò, quia tribus orbis partibus, Aſiæ, Aphricæ, Europæ præeſt. Quartò, quia ternarius ſymbolum eſt æquitatis ſummæ, quæ requiritur in Pontifice. Trias enim eſt prima ſedatio diſcordantis dyadis, ac libramentum numerorum, iuſtitiæ & rerum omnium. Quintò, quia repræſentat S. Trinitatem, cuius eſt ſacerdos & Pontifex. Sextò, quia trias ſignificat omnium virtutum rerumque conſummationem, quæ fuit in Chriſto, & ſuo modo E debet eſſe in Pontifice. Denique hic exclamare liber illud Prudentij Periſtephanon:

Pontifex gerit triplicem coronam ob ſex cauſas.

O triplex honor. O triforme culmen,
Quo noſtri caput excitatur orbis,
Orbis Chriſtiani decus perenne.

Hæc eſt illa maieſtas, ſublimitas, efficacitas triuerticis, trini, inquam, illius & incomparabilis diadematis. ita Paſchalius de coronis lib. 9. c. vltimo. Similes ergo videntur fuiſſe hæ coronæ Ieſu filij Ioſedec, quia repræſentarunt coronas & regnum Chriſti, æquè ac illud idem repræſentat corona triplex Pontificis: illa itaque hic in coronis Ieſu Pontificis fuit typicè figurata & adumbrata; præſertim

ſertim quia עטרות *atarot*, id eſt, coronæ, eſt plurale, non duale, ac proinde plures, putà tres potiùs, quàm duas ſignificat.

Pones in capite Ieſu.] Filij Ioſedec Pontificis: de hoc enim ad literam loquitur: non enim poterat eam imponere capiti Orientis, id eſt, Chriſti, vt aliqui volunt. Chriſtum enim videre & tangere non poterat Zacharias, vtpote nondum natum. Itaque ad literam iubet hic illi Deus, vt coronam duplicem, vel triplicem imponat capiti Ieſu, quaſi Pontifici & Principi; tum vt ad literam ſignificet, eum in nouo hoc templo fore glorioſum, itaque eum ad fabricam eius perficiendam & ornandam animet; tum ad myſterium, ſcilicet vt typus ſit Ieſu Chriſti Pontificis & Regis, eiuſque ſacerdotium & regnũ repræſentet. Chriſtum enim fuiſſe regem patet Pſalmo 2. *Ego autem conſtitutus ſum rex.* Et Lucæ 1. *Dabit ei Dominus ſedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum.* Eundem fuiſſe Pontificem patet ex Pſalm. 109. *Tu es ſacerdos in æternum ſecundùm ordinem Melchiſedech*; ac idipſum docet Apoſtolus tota epiſtola ad Hebræos. Porrò corona eſt inſigne & ſtemma Pontificis, æquè ac Regis; tum quia vterque eſt quaſi Deus quidam terreſtris in ſummo dignitatis, æquè ac regiminis faſtigio collocatus. Deorum enim olim propriæ erant coronæ. Vnde Ouidius de coronæ dignitate verba faciens lib. 5. Faſtor. ſic canit:

Rex gerit coronã, quaſi Deus quidam terreſtris.

Illa datos faſces commendat ebúrque curule:
Illa coronatis alta triumphat equis.

Tum quia corona monet Pontificem & Principem perfectæ & excellentis virtutis, ſcilicet nil in eo eſſe debere, quod non omnibus numeris completum ſit & abſolutum: coronæ enim forma eſt abſolutiſſima, vtpote circulus in orbem vbique rediens. Rurſum eum debere actibus heroicis radiare inſtar ſolis: ſolis enim coronam radiatam capite gerit. Nam vt ait Virgil. in Epigr. de ſole oriente,

Sol inſigne caput radiorum ardente corona,
Promit ab æquoreis Tethyos ortus aquis.

Mor. bonis operibus coronamus Chriſtum.

Myſticè, Põtifices & Principes, qui inſtar Chriſti pontificatu & principatu, quem ab eo acceperunt, rectè funguntur, imponunt coronam pontificiam, & regiã capiti Ieſu Chriſti: quia eius ſacerdotium & regnum quod in Eccleſia obtinet, promouent, adaugent, condecorant. Huius rei ſymbolo vigintiquatuor ſeniores quaſi Patriarchæ & Pontifices tam noui, quàm veteris teſtamenti Apocal. 4. 10. *procidebant ante ſedentem in throno, & mittebant coronas ſuas ante thronum, dicentes: Dignus es Domine Deus noſter accipere gloriam, honorem & virtutem.* Idem pro ſuo modulo faciunt ſancti martyres, ſacerdotes, religioſi, virgines, adeóque fideles quilibet, dum luctando cum mundo, carne & diabolo, eos ſuperant, de iiſque triumphant, dum ad ardua virtutum conſcendunt, dum heroica opera patrant. Quando ergo vincis acrem tentationem, quando calcas ſuggeſtionem diaboli, quando frænas motus iræ, quando calcas ſuperbiam, gulam, libidinem, acediam, coronam capiti Chriſti imponis; qua magis ille decoratur & gaudet, quàm ſi auream vel gemmeam ipſi adornares. Hoc eſt quod ait Iſaias cap. 62. 3. *Eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.* Porrò hæ coronæ offeruntur ab iis qui à Babylone in Ieruſalem, id eſt, à peccato ad ſtatum gratiæ per pœnitentiam reuertuntur: *quia nobis proficientibus*, inquit

A S. Hieron. *& reuerſis ad meliora, per ſingulas virtutes noſtras Dominus coronatur; imò nobis virtute pœnitentiæ coronatis, Saluator in ſingulis coronam accipit.* Sic Apoſtolus Philippenſibus ait cap. 4. *Gaudium meum & corona mea.* Multò magis Deus de ſanctis dicat: Vos eſtis gaudium & corona mea; ac viciſſim ſanctus quiſque animam ſuam ad Dei laudem & gratiarum actionem excitans, de eo dicat cum Pſalte pſal. 102. 4. *Qui coronat te in miſericordia, & miſerationibus.* q. d. Deus eſt qui tuis ipſis miſericordiæ & virtutum operibus, quæ in eius honorem quaſi coronam contexis, teipſum coronat. Quid enim ſunt aliud noſtra opera bona, niſi Dei dona? ait S. Auguſt.

Vers. 12. Oriens eſt Chriſtus, non Zorobabel.

Ecce vir Oriens.] Hebræi apud S. Hieronym. B Theodor. Remig. Albert. & Hugo, per Orientem accipiunt Zorobabel, qui in Babylone quaſi emortuus, inde rediens quaſi oriri & refloreſcere cœpit, dum populi redeuntis factus eſt Princeps. Vnde cenſent ei alteram coronam à Zacharia fuiſſe impoſitam. Sic ergo totum hunc verſum ei applicant & explicant: Zorobabel cum Ieſu quaſi nouum germen, nouúſque populi ſol, ædificabit templum Domino & perficiet, alterámque coronam geſtabit: quia ipſe habebit ſolium ducale ad regendum res populi ciuiles; ſicut Ieſus ſacerdos habebit ſolium pontificale ad moderandum res ſacras. Porrò inter hos duos, putà inter C Pontificem & Principem erit conſilium pacis, & ſumma vnio. Verùm τὸ *Oriens*, Hebr. צמח *tſemach*, id eſt, germen, eſt nomen proprium Chriſti, vti oſtendi cap. 3. 8. ibi enim, æquè ac hic, omnis ſermo ad Ieſum filium Ioſedec, antitypum & antionymum Ieſu Chriſti, dirigitur, nec vlla Zorobabelis fit mentio. Vnde Chald. vertit: *Ecce vir cuius nomen eſt Meſſias.* Sic & Rabbini veteres apud Galatin. lib. 3. cap. 16. Sic & S. Hieron. Haymo, Albert. Rupert. Vatabl. & Lyran. qui tamen vnus perperam per Orientem accipit quoque Ieſum filium Ioſedec. Iam ſenſus eſt, q. d. Hanc coronam impono tibi, ô Ieſu fili Ioſedec, D non propter te, ſed propter Oriẽtem, id eſt, Chriſtum, vt ſcilicet eius typum geras, eiúſque ſacerdotium & principatum repræſentes. Vatab. cenſet Chriſtum vocari Orientem, quia ipſe recèns natus *proficiebat ætate, & ſapientia, & gratia apud Deum & homines*, vt ait Lucas; & quia creuit in Eccleſiam, vti mox dicam. Vnde Syrus vertit: *Ecce vir, & nomen eius Ortus, & de ſubter orietur.* Arabicus Alexandrinus: *Ecce vir, nomen eius Ortus: feſtinabit repente, & ædificabit domum Domino.*

Et ſubter eum.] Hebr. ומתחתיו *mittachtau*; id eſt, *de ſub eo orietur*, q. d. Chriſtus erit & vocabitur Oriens: quia ſub Chriſto, & ex Chriſto quaſi radice orietur, & germinabit quaſi furtim & ſenſim ſine ſenſu, multitudo ramorum, id eſt, E fidelium, adeò vt ſe propaget in ingentem arborem. Ipſe enim ædificabit templum, id eſt, Eccleſiam Domino. ita S. Hieron. Vnde Chald. vertit; *Chriſtus nomen eius, qui reuelandus eſt, & magnificandus, & ædificaturus templum Domini.* Hoc eſt quod ait Chriſtus Matth. 12. 24. *Niſi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipſum ſolum manet: ſi autem mortuum fuerit, multum fructum affert.* Vnde S. Bern. ſerm. 15. in Cant. *Moriatur igitur granum, & ſurgat gentium ſeges.*

Symbol.

Symbol. Lyra. In natiuitate, inquit, Chriſti, ſubter eum qui Deus eſt orietur, & naſcetur vt homo: & vice verſa ſubter homine oriente & na-

T 2 ſcente,

Digitized by Google

ſcente, orietur quaſi & naſcetur Deus. Deus enim nobis ortus & quaſi natus eſt cùm natus eſt homo Chriſtus, in quo latebat diuinitas, quæ hypoſtaticè ſibi vniendo humanitatem, cum ea tacitè quaſi naſci & oriri videbatur in terra.

Tropol. S. Greg. lib. 20. Mor. cap. 18. vel iuxta aliam editionem cap. 21. *Oriens*, inquit, *eſt nomen eius. Nam quia ab Oriente lux ſurgit, rectè Oriens dicitur, cuius iuſtitiæ lumine noſtra iniuſtitiæ nox illuſtratur.* Audi & S. Ambroſ. lib. de paradiſo c. 3 *Paradiſus*, inquit, *erat ſecundùm orientem in Eden, id eſt ſecundùm Chriſtum, qui iubar quoddam æternæ lucis effudit, & eſt in Eden, hoc eſt in voluptate.*

Anagog. Anag. Ruper. In reſurrectione, inquit, Chriſtus futurus erat Oriens; quia deinceps ſemper futurus in ortu, nunquam in occaſu. Nam cùm fuerit mortuus, apud inferos orietur timentibus nomen Domini; & aſcendens, terræ cæló que orietur viuus, & nunquam iam moriturus, & per eum in multitudine credentium dilatabitur, & in gloria reſurgentium magnificabitur. Rurſum ſubter ſe orietur, id eſt, virtute non aliena, ſed propria, putà diuinitatis ſuæ reſurget, & ſparget ſe ſuámque Eccleſiam per totum orbem.

Denique S. Chryſ. hom. in hæc Zachariæ verba in fine tomi 1. aliter legit, & explicat, nimirum ſic. *Ecce vir Oriens nomen eius: ſub vmbra eius orietur ſol: ipſe veniet ad ſaluandum populum ſuum. Quale*, inquit, *nomen Oriens? Delectabile, dulce, ſuaue. Hoc ſemper appetamus, vt conuerſi ab Occidente, intenti ad Orientem agnoſcamus Deum omnipotentem. Sub vmbra eius orietur ſol. Et verè ſub vmbra eius orta eſt claritas diuinitatis eius, qui in ſole poſuit tabernaculum ſuum. Quia lux venit in mundum, radiauit mentibus noſtris obſcuris, declarata ſunt tetra, manifeſtata ſunt occulta, tenebroſa aperta, vt lux oriretur nobis. Quia qui ſedebamus in tenebris & vmbra mortis, lux orta eſt nobis. Sol iſte non eſt nubiloſus, nec obſectus, non aſcendens & deſcendens: ſed ille ſol iuſtitiæ, qui totum cardinem mundi aduentu ſuo ſplendificauit, quid aliud egit, niſi vt patri & ſibi faceret populum peculiarem, dato pignore Spiritus ſancti?*

Et ædificabit templum Domino.] Alludit ad templum reædificatum à Ieſu & Zorobabel. q. d. Sicut hi reædificant templum Salomonis materiale; ita Oriens, id eſt, Ieſus Chriſtus ædificabit templum ſpirituale, putà Eccleſiam Chriſtianam Deo. Vnde id ipſum iterata aſſeueratione confirmat, dum ſubdit: *Et ipſe extruet* (Hebr. eſt idem verbum quod ante, ſed in futuro, putà יִבְנֶה *iibne*, id eſt, *ædificabit templum Domino.*) q. d. Omnino ipſe vti incipiet, ita perficiet ædificium templi, id eſt, Eccleſiæ Dei.

Myſticè, hac iteratione ſignificatur duplex templum, ſcilicet Eccleſia militans & triumphans ædificanda à Chriſto. ita S. Hieron. Rupert. Lyra. Clarius & Vatab.

Vers. 13. *Et ipſe Oriens.*] Non Zorobabel, vt volunt Hebræi & Theod. ſed Chriſtus, *portabit gloriam*, putà coronam gloriæ, ſcilicet glorioſi pontificatus & regni, iuxta illud Pſal. 20. *Poſuiſti in capite eius coronam de lapide pretioſo.* Vnde explicans ſubdit: *Et ſedebit, & dominabitur ſuper ſolio ſuo, & erit ſacerdos ſuper ſolio ſuo.* Hanc autem gloriam inchoatè Chriſtus adeptus eſt in hac vita: vnde ſignificat hic Propheta quatuor quadrigas, id eſt, monarchias deſiiſſe in regnum Chriſti, de quo ait: *dominabitur ſuper ſolio ſuo*; ſed plenè hanc gloriam, dominium & regnum conſecutus eſt Chriſtus poſt reſurrectionem, quando ſuperata morte, peccato & dæmone, triumphans aſcendit in cælum, ibique ſedet ad dexteram Patris, quaſi Rex regum & Dominus dominantium, ducens poſt ſe agmina ſanctorum omnium ad gloriam & triumphum æternum. ita S. Hieron. Rupert. Arias & Vatab. Hanc Chriſti gloriam in Apocalypſi cap. 5. 12. ſpectauit S. Ioannes, cum angelos ſanctóſque omnes ei acclamantes audiuit: *Dignus eſt Agnus qui occiſus eſt, accipere virtutem, & diuinitatem* (nomem famámque diuinitatis, eiúſque gloriam, cultum & adorationem) *& ſapientiam, & fortitudinẽ, & honorem, & gloriã, & benedictionem.* Et mox: *Et omnem creaturam quæ in cælo eſt, & ſuper terram, & ſub terra, & quæ ſunt in mari, & quæ in eo, omnes audiui dicentes: Sedenti in throno & Agno benedictio, & honor, & gloria, & poteſtas in ſæcula ſæculorum. Et quatuor animalia dicebant: Amen.* vide ibi dicta. Vbi S. Ioannes videtur alludere ad hunc locum iuxta Septuag. qui pro *gloriam* vertunt *virtutem*, de quo S. Hieron. *Ab alio*, inquit, ὡραιότης, *ab alio* εὐπρέπεια, *ab alio* ἀρετὴ, *ab alio* δόξα *ſcribitur, quæ vel inclytum, vel decorem, vel virtutem, vel gloriam ſonant*; quæ omnia & plura complexus eſt S. Ioannes.

Et conſilium pacis.] Id eſt, ſumma pax, vnio & concordia: hanc enim conciliat conſilium prudens, & hæc omni conſilio eſt tuenda & conſeruanda, *erit inter illos duos*, ſcilicet inter Ieſum Pontificem & Zorobabel Principem, inquit ex Hebræis S. Hieron. Theodor. Remig. Lyra. & Hugo. Verùm nulla Zorobabelis hic facta eſt mentio: vnde ipſe cum Ieſu demonſtrari nequit per pronomen demonſtratiuum *illos.* Dico ergo τὸ *illos* demonſtrare duos thronos, ſiue duo ſolia, ſcilicet pontificatus & principatus: licèt enim ſolium Latinè ſit generis neutri, tamen Hebr. כִּסֵּא *kiſſe*, id eſt, thronus vel ſolium, eſt generis maſculini. ita S. Hieron. Rupert. Vatab. Clarius & Arias: vel potiùs magiſque appoſitè ad rem, æquè ac ad verſionem Latinam, τὸ *illos* demonſtrat Principem, qui, vt præceſſit, *ſedebit & dominabitur ſuper ſolio ſuo*, & pontificem, de quo mox ſubdit: *& erit ſacerdos ſuper ſolio ſuo.* q. d. In Chriſto ſummus erit conſenſus & concordia inter Principem ſedentem in ſolio regali, & Pontificem ſedentem in ſolio pontificali: quia Chriſtus vtrumque erit, & vtramque dignitatem pontificatus & regni in ſe coniunget: cuius rei typo Ieſus filius Ioſedec verſ. 11. duplicem accepit coronam, ſacerdotij ſcilicet & principatus, vt vtráque poteſtatẽ in Chriſto vniendam portenderet. Antea enim cum hæ poteſtates eſſent diuiſæ, ſæpe inter Pontifices & reges erat lis & diſſenſio, vt patet ex libris Regum. Aliqui ſic exponunt q. d. Summus erit conſenſus inter Ieſum Ioſedec & Ieſum Chriſtum, qualis eſt inter imaginem & exemplar, inter ideam & fabricam, inter typum & antitypum. Verùm hoc typicum & myſticum eſt potiùs, quàm literale & genuinum. Prius ergo quod dixi, literale eſt; cui fauet Syrus, qui vertit: *Et conſiliarius* (conſilium dans, concilians) *pacis erit inter duos eos.* Et Arabicus Antiochenus ſignificantiùs: *Et regnum pacis erit ſuper eos omnes.* Et Arabicus Alexandrinus: *Et erit conſilium concordiæ inter eos.*

Moral. diſcant hic Principes, ſe colere debere concordiam cum Eccleſia & Pontificibus, vtpote quorum dignitas illis ſit inferior & ſubalterna, adeóque connexa & vnita in Chriſto, *vt nec* Mor. reges audiant Pótifices.

regale

regale faſtigium ſacerdotalem deprimat dignitatem, nec ſacerdotij dignitas regale faſtigium; ſed in vnius gloria Domini Ieſu vtrumque conſentiat, ait S.Hieron. túmque ſe fortunatos & felices fore. Sic Saul felix fuit, quamdiu monitis Samuelis obediuit: at vbi ab iis deſciuit, vita & regno ſe ſuámque familiam priuauit. Sic Ioas quamdiu Ioiadæ paruit, pius & fortunatus fuit: at vbi eius filium Zachariam occidit, mox & ipſe occiſus eſt, 2.Paral.24.25. Sic Ozias, quia inuaſit ſacerdotium, adolens thymiama, lepra percuſſus eſt, 2.Paral.26.verſ.19. Sic Ieroboam, Achab, Iehu, cæteríque reges Iſraël, quia à Pontificibus & templo ſchiſma fecerunt, omnes ad vnum regno & vita mulctati ſunt. Sic Conſtantinus S.Silueſtri documenta ſecutus, glorioſus euaſit. Sic Gratianus, Valentianus, & Theodoſius S. Ambroſij diſcipuli & aſſeclæ, nomen celebre in terra & cælo conſecuti ſunt. Sic Carolus Magnus mirus Romanæ Eccleſiæ, æquè ac Pontificis cultor & propugnator, victoriis rebúſque geſtis Magni cognomen eſt adeptus. Principes ergo ſequantur illud conſilium, imò mandatum, quod S. Ludouicus rex Franciæ ſapiens, æquè ac pius moriens ſuo filio & ſucceſſori Philippo teſtamento reliquit: *Eſto*, inquit, *ſemper & per omnia deuotus ac obediens Romanæ Eccleſiæ & Pontifici, eúmque colas vt patrem ſpiritalem.*

Vers. 14.

Et corona erunt Helem, Tobiæ, &c.] q. d. Poſtquam impoſueris capiti Ieſu coronas iam dictas, eas depones, & conſecrabis, ponéſque in templo, inciſis in eis nominibus illorum quatuor virorum, qui ad eas aurum & argentum obtulerunt, ſcilicet Helem, Tobiæ, Idaiæ & Hem, ad perpetuam eorum memoriam: quia coronæ hæ deinceps habitaturæ ſunt in templo, id eſt, in domo Pontificis. q. d. Pontifex qui præerit templo, deinceps præerit & regno, eritque Rex vel princeps: tum *vt ſint memoriale*, vt ſcilicet æterna ſit eorum memoria & laus, qui hac oblatione tam Ieſu filij Ioſedec, quàm in eo Ieſu Chriſti regnum & ſacerdotium tacitè agnouerunt, illúdque profeſſi ei ſe & ſua conſecrarunt. ita S. Hier. Theod. Remig. & Lyran.

Nota, qui verſ.10. dictus eſt *Holdai*, hic vocatur *Helem*: & qui ibidem dictus eſt *Ioſias*, hic vocatur *Hem*. Erant enim binomij. Porrò hæc nomina, quia breuiora, potiùs quàm prima illa longiora, coronis inciſa fuerunt.

Moral.

Moral. diſce hic, quàm gratum ſit Deo opes ſuas offerre templo, & perſonis illi dicatis, vtpote quorũ nomina donis incidi velit, ad perennẽ illorũ famã & gloriã, vt hiſce coronis non tã Deus, quàm ipſi offerentes à Deo coronari videantur.

Myſticè, de quiete in Deo.

Myſticè, S.Hieron. Holdai, inquit, hebr. interpretatur deprecatio Domini; Tobia, bonus Domini, vel placens Dominõ; Idaia, notus Domini. Pro Holdai poſuit Helem, quod interpretatur ſomnium: & in quarto loco addidit Hen, id eſt, gratia: quia Daniel cap.2. Dei inuocatione & gratia, ſomnij Nabuchodonoſoris interpretationem eſt conſecutus. Tradunt enim Hebræi, Holda, Tobiam, Idaiam, & Hen, fuiſſe Danielem, Ananiam, Azariam & Miſaëlem. Myſticè ergo his etymis ſignificatur, quod iis qui ad Dominum accedunt, eúmque deprecantur, ac Deo placent, ideóque Deo cogniti ſunt, detur Hen, id eſt, gratia, & dona quæ gratiæ nomine ſignificantur; ac Helem, id eſt, ſomnium, id eſt, ſponſæ deliciæ, ac quies in Domini complexu & ſinu, iuxta illud Cant.5.2. *Ego dormio, & cor meum vigilat.* Et cap.3.5. *Adiuro vos filiæ Ieruſalem per capreas ceruóſque camporum, ne ſuſcitetis, neque euigilare faciatis dilectam donec ipſa velit.* Huc accedunt Septuag. qui pro *Holdai* vertunt *expectantes*; pro *Tobia*, *vtiles*; pro *Idaia*, *cognoſcentes*. Vnde ſic transferunt: *Corona autem erit expectantibus, & vtilibus eius, & qui cognouerunt eam, & in gratiam filij Sophoniæ, & in pſalmum in domo Domini*; quæ explicans S.Hieron. ſic ait: *Corona, id eſt, inſigne victoriæ cum Chriſtus fuerit coronatus, his quoque repromittitur, qui expectant eum* (iuxta illud Pauli 2.Timoth.4.8. *In reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iuſtus iudex; non ſolùm autem mihi, ſed & iis qui diligunt,* ideóque expectant *aduentum eius*) *& intelligunt vtilitatem captiuitatis quondam ſuæ, & nouerunt Dei vniuerſa myſteria, vt ſint in gratia filij Sophoniæ, id eſt, viſitationis Domini. Et qui in Babylone dicebant: ſuper flumina Babylonis, ibi ſedimus & fleuimus cum recordaremur Sion; poſtquam reuerſi fuerint in Ieruſalem, accipiant pſalterium, & tympanum, & canant in Eccleſia Domini: & qui per maiora peccata longè fuerant à Iudæa & confeſſione veriſſima, per ſingulos profectus ſuos ædificent domum Domini. Fient autem omnia quæ promiſſa ſunt, ſi Dominum audire voluerint, & acta pœnitentia in bonis operibus manſerint.* Vnde Tertul. lib.4. contra Marcia.c.39. legit: *Corona autem erit eis qui tolerauerint.* q. d. Tolerantia pariet patientibus & martyribus coronam.

Vers. 15.

Et qui procul ſunt.] q. d. Qui à Ieruſalem & templo diſtant, & in locis remotis habitant, incitati tum aliorum, tum illorum quatuor virorum, qui aurum è Babylone attulerunt & templo obtulerunt, exemplo, memoria & gloria, afferent & ipſa ſua dona, ad promouendam fabricam & ornatum templi. ita Hebræi, Theod. S.Hieronym. Remig. Alber. & alij. Sic Darius & Artaxerxes ad templum miſerunt ſumptus & oblationes, vt narrat Eſdras lib.1.c.6.& 7.

Alleg. de vocatione Gentium.

Alleg. q. d. Cùm Chriſtus ædificabit Eccleſiam, in eáque à Deo quaſi coronabitur Pontifex & Princeps, venient ex longinquis orbis partibus Gẽtiles, qui euſque remoti fuerant à Deo, Chriſto, cælo & ſalute, vt hanc eius Eccleſiæ fabricam promoueant. Ex Gentilibus enim creati ſunt Epiſcopi, Doctores, Paſtores, &c. qui Eccleſiam Chriſti verbo & exemplo ædificarunt & propagarunt. ita S.Hieron. Rupert. & Arias. Hoc eſt quod ait Apoſtolus Epheſ.2.13. *Vos qui eratis longe, facti eſtis prope in ſanguine Chriſti.* Vnde infert verſ.17. *Ergo iam non eſtis hoſpites & aduenæ, ſed eſtis ciues ſanctorum & domeſtici Dei.* Hos venientes à longè præuidens Iſaias c.60.1. exultat & clamat. *Surge, illuminare Ieruſalem; quia venit lumen, & gloria Domini ſuper te orta eſt. Leua in circuitu oculos tuos & vide: omnes iſti congregati ſunt, venerunt tibi. Filij tui de longè venient, & filiæ tuæ de latere ſurgent.*

Et ſcietis.] q. d. Cùm videbitis hæc mea oracula reipſa compleri, ac præſertim ex remotis vrbibus & gentibus confluere turbas ad templum, in eóque ſua munera offerre, tunc ſcietis me Zachariam, qui hæc prædixi, id non ex me, ſed à Deo miſſum & inſpiratum prędixiſſe, ſimúlque credetis ea quæ de Oriente, id eſt, Chriſto prædixi, me ex Deo prædixiſſe, ac proinde eadem pari certitudine ſuo tempore fore complenda: ſunt enim hæc verba Zachariæ de Chriſto, vt patet, non

Digitized by Google

Chriſti de ſeipſo, vti cenſuit Euſebius lib. 5. de- A monſtr.cap.25.

Erit autem hoc.] q.d. Hæc proſpera & glorioſa templo & conſequenter vobis, ô Iudæi, obuenient,ſed ſub hac conditione,nimirum ſi Dei legi vocique obedieritis:ſin ei ſitis inobedientes & rebelles, nolite me falſitatis accuſare, ſi hæc ſua meáque promiſſa reuocet Deus.ita Theod.

Myſticè,q.d. Si Chriſtum Chriſtique vocem & doctrinā audire & recipere volueritis,ô Iudæi, cognoſcetis me vera de eo ſub nomine Orientis, eiúſque templo,id eſt, Eccleſia vaticinatum eſſe, ac omnium horum eius bonorum,quæ ipſe è cælo in terram ſecum deferet, fietis participes: ſin eum repuleretis, ipſe bona hæc ſua à vobis reuocabit,& transferet ad gentes.

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS.

Quærunt Iudæi, num ieiunia à ſe in captiuitate Babylonica ob vrbis gentiſque excidium ſponte ſuſcepta, iam poſt reditum in Ieruſalem, nouique templi inchoatam fabricam adhuc obſeruanda ſint? Zacharias cap. ſequenti verſ. 19. reſponſurus,hoc capite nonnulla præmittit, docétque verum Deóque gratum ieiunium eſſe abſtinentiam ab iniurijs & peccatis, obedientiam & miſericordiam: ob harum enim virtutum legiſque Dei neglectum,eos à Deo punitos eſſe captiuitate ſeptuaginta annorum in Babylone.

Verſ. 1.] Et factum eſt in anno quarto Darij regis,factum eſt verbum Domini ad Zachariam,in quarta menſis noni, qui eſt Caſleu.

Verſ. 2.] Et miſerunt ad domum Dei, Saraſar, & Rogommelech, & viri qui erant cum eo,ad deprecandam faciem Domini.

Verſ. 3.] Vt dicerent ſacerdotibus domus Domini exercituum, & prophetis, loquentes: Nunquid flendum eſt mihi in quinto menſe, vel ſanctificare me debeo,ſicut iam feci multis annis?

Verſ. 4.] Et factum eſt verbum Domini exercituum ad me,dicens:

Verſ. 5.] Loquere ad omnem populū terræ, & ad ſacerdotes, dicens: Cùm ieiunaretis, & plangeretis in quinto & ſeptimo per hos ſeptuaginta annos,nunquid ieiunium ieiunaſtis mihi?

Verſ. 6.] Et cùm comediſtis, & bibiſtis, nunquid non vobis comediſtis, & vobiſmetipſis bibiſtis?

Verſ. 7.] Nunquid non ſunt verba, quæ locutus eſt Dominus in manu prophetarum priorum, cùm adhuc Ieruſalem habitaretur, & eſſet opulenta, ipſa & vrbes in circuitu eius, & ad Auſtrum, & in campeſtribus habitaretur?

Vers. 1. ET *factum eſt.*] Eſt hyſterologia: hæc enim verba ponenda ſunt poſt legationem & quæſtionem Iudæorum: illi enim reſpondent. Vnde poſt eam verſ.4. iterantur. Hæc ergo verba quaſi titulus prophetiæ huius capitis, more Prophetis vſitato

B præponuntur:deinde verſ.2.occaſionem prophetiæ huius enarrat,dicens: *Et miſerunt.* q. d. Cùm miſiſſent Principes legatos ad conſulendum ſacerdotes & Prophetas, tunc factum eſt verbum Dei ad me Zachariam, reſpondens legatorum quæſtioni.

In anno quarto Darij.] Hyſtaſpis regis Perſarum, qui Cambyſi Cyri filio poſt Magos ſucceſſit. Hic annus quartus fuit duodecimus à ſoluta captiuitate Babylonica, & reditu Iudæorum in Ieruſalem. Hic enim reditus contigit anno primo C Monarchiæ Cyri. Cyrus autem tres tantùm annos regnauit vt Monarcha, vti tradunt Hebræi; cui ſucceſſit filius Cambyſes regnans per ſeptem annos:quo defuncto intruſerunt ſe per dolum Magi, regnantes per annum:iis trucidatis ſucceſſit Darius,Hyſtaſpis filius, cuius anno quarto hoc oraculum accepit Zacharias, cùm iam templi fabrica valde aſſurgeret: illa enim cœpta eſt anno ſecundo Darij, & finita anno ſexto eiuſdem, vt iam ſæpius dixi.

Menſis noni,qui eſt Caſleu.] Qui reſpondet noſtro Nouembri. Hic enim menſis eſt nonus à D Niſan,ſiue Martio, qui primus erat menſis anni ſacri apud Hebræos.

Et miſerunt ad domum Dei,Saraſar, & Rogommelech,& viri qui erant cum eo.] Quæres primò: Vers. 2. Quinam hi? Hebræi, Haymo, Remig. & Hugo cēſent hos fuiſſe Perſas,Principes Darij, ſed proſelytos,hoc eſt,cōuerſos ad Iudaiſmum; qui proinde ieiunantibus Iudæis ipſi quoque ieiunabant, ideóque iam mittere legatos qui rogent ſacerdotes, an poſt ſolutam captiuitatem,& inchoatam templi fabricam adhuc ieiunare debeant? Vnde ſequitur,hanc legationem miſſam à Perſide.

Secundò, alij apud Theod.cenſent hos viros E fuiſſe Cuthæos, putà Samaritas, quos Salmanaſar ex Cuth aliíſque vrbibus Aſſyriæ tranſtulit in Samariam,qui vt Deum terræ ſuæ, ſcilicet Samariæ, colerent cum diis patriis,putà Aſſyriis, iudaizabant,& cum Iudæis ac Samaritis ieiunabant. Vnde ſequitur, hanc legationem miſſam è Samaria.

Tertiò,Ruper. Lyran. Arias & Vatab. cenſent eos fuiſſe Iudæos,ſed in Babylone, aut in vicinis Babylo

Digitized by Google

Babyloni regionibus adhuc degentes.

Quartò,probabilius alij cenſent eos fuiſſe Iudæos in Iudæa, ſed extra Ieruſalem in vicinis oppidis habitantes:hoc enim indicat reſponſio Zachariæ dicentis: *Loquere ad omnem populum terræ,& ad ſacerdotes dicens:Cum ieiunaretis*, &c. ita Theod.& Chald.qui cenſet eos fuiſſe Bethelitas, vti mox pleniùs dicam.

Ad domum Dei.]Hebr.eſt *Bethel*; quod ſi appellatiuè ſumas,ſignificat *domum Dei*. Et ita vertit Noſter,R.Salomon,Pagnin.& Vatab. Alij accipiunt Bethel vt nomen proprium. Vnde Septuag.vertunt: *Miſerunt in Bethel.* Bethel enim erat ciuitas decem millibus paſſuum diſtans à Ieruſalem, vbi Iacob vidit ſcalam, & per eam deſcendentes & aſcendentes angelos in cælum,Geneſ.28. Verùm non eſt credibile eò miſſam fuiſſe hanc legationem: miſſa enim fuit ad ſacerdotes,qui degebant in Ieruſalem.Vnde ſecūdò meliùs Chald. vertit:*Miſerunt de Bethel.* q. d. Iudæi habitantes in Bethel, miſerunt ex ea legatos in Ieruſalem. Tertiò, alij cenſent *Bethel* eſſe nomen viri, æquè ac Saraſar. Vnde vertunt: *Et miſit Bethel Saretſer*, &c. Verùm longè meliùs noſter *Bethel* vertit *domum Dei*,vt ſignificet terminum ad quē hæc legatio miſſa eſt, fuiſſe domum Dei, ſiue templum, vti liquet ex ſequentibus. Templum enim erat locus orationis, æquè ac oraculi, quod omnes Iudæi adire & conſulere ſolebant.

Saretſer.]Videtur eſſe nomen officij: *Saretſer* enim hebr. idem eſt quod præfectus theſauri, putà theſaurarius,vel quæſtor. ita R.Abraham & Arias,qui pariter tale nomen eſſe cenſent *Rogommelech*, quod ipſi vertunt *regius dux*; pro quo Septuag.in editione Rom. corruptè habent *Arbeſeer rex*:aut vt alij legunt,*Arbat rex Sagat*,ſcilicet vrbis. Melius Septuag. in editione Complut. legunt *Rogom rex*. Sic enim eſt in Hebræo: nam *melech* idem eſt quod rex; quanquam non ſit veriſimile hunc Rogom fuiſſe regem. τὸ ergo *melech*, vel eſt nomen proprium, & appendix *Rogom*; vel certè in genitiuo vertendum,*Rogom regis*,ſcilic. dux,vel officialis. Syrus vertit, *Rabmog*, id eſt,princeps piſtorum vel coquorū. Rab enim vocatur Maior,princeps: *mog* eſt piſtor, & is qui in coquina cibos parat. Arabicus vertit, *Saraſar*, *& Arphaſar,Moloc.*

Vers. 3. *Nunquid flendum eſt mihi in quinto menſe.*]Putà in Iulio,qui hebr. *Ab* dicitur, cuius die decima templum combuſtum fuit à Chaldæis, æquè ac vrbs & muri diruti, ideóque eo die quotannis Iudæi ſibi indixerunt luctum & ieiunium, vt patet 4.Reg.25.9.&Ier.52.12.idque continuarunt per ſeptuaginta annos captiuitatis Babylonicæ, ac deinceps donec templum rurſum ædificari cœptum. Cùm ergo viderent iam templi fabricam creſcere, iure quærunt, an adhuc templi præteriti incendium flere, & per ieiunium lugere debeant; an verò ob noui fabricam ſe exhilarare & exultare? Ceſſante enim cauſa ceſſat effectus, imò mutata cauſa mutatur effectus:templo ergo reſtaurato videbatur luctus vertendus in gaudiū. Hæc eſt quæſtio,& cauſa quæſtionis.

Vel ſanctificare.] Hebr. הנזר *hinnazer*, id eſt, nazaræare, hoc eſt, agere Nazaræum, inſtar Nazaræi abſtinere à vino & deliciis, ac ieiunare iuxta legem eis præſcriptam Numer.5.Vnde Chald. vertit: *Nunquid prohibebo animam meam à deliciis, ſicut feci iam multis annis?* Pagnin. *Nunquid*

A *flebo ſeparando me à cibis?* Tigurina: *Num religiosè abſtinebo?* Vatab. *Num ſeparabo me?* ſcilicet à cibis & voluptatibus. Noſter cum Septuag. vertit *ſanctificare*: quia ſanctificatio Iudæorum, præſertim Nazaræorum ſita erat in abſtinentia & ieiunio:quo enim mens magis ſe abſtrahit ab eſcis rebúſque corporeis, eo magis fit ſpiritalis, magíſque aſſurgit ad Deum, eiúſque illuſtrationum & affectuum cœleſtium fit capax. Vnde Eccleſia in præfatione miſſæ tempore quadrageſimæ canit: *Deus qui corporali ieiunio vitia comprimis, mentem eleuas, virtutem largiris & præmia.* Quocirca S.Chryſoſt.ſerm.1. de Ieiunio: *Ieiunium*, ait, *Angelorum eſt imitatio: ieiunans ferme angelus eſt.*
B Idem hom.1.in Geneſ. *Ieiunium in paradiſo inſtitutum eſt*, ideóque paradiſi eſt vita.

Moraliter diſce hic, tempore cladis & calamitatis vel publicæ, vel priuatæ confugiendum eſſe ad fletum & ieiunium, vt per pœnitentiam Dei iram placemus. Nam vt ait S. Chryſoſt. ſerm. 1. de Ieiunio: *Ieiunium ſententiam Dei reuocat, & immortalitatis eſt conciliator.* Idem hom.2. in Geneſ. *Ieiunium, ait, animarum tranquillitas eſt, decor ſenum.* Ita Ioſaphat obſeſſus à Moabitis, Ammonitis & Idumæis toti Iudææ ieiunium imperās, à Deo auxilium per miraculum obtinuit, quo hoſtes in ſe verſi mutua ſe cæde confecerent, 2. Paral. 20. 3. Ita Iſraëlitæ obſeſſi à Philiſthæis
C tempore Samuelis, ieiunantes eos profligarunt, 1.Reg.7. verſ.6.& 13.Ita iidem Holopherne eos inuadente indixerunt ſolemne ieiunium, eóque victoriam impetrarunt per Iudith,cap.3.8. Idem fecerunt tempore perſecutionis Aman, Eſther 4. 16. Et tempore reditus è Babylone, vt in itinere hoſtium manus euaderent, 1. Eſdræ 8.21. Sic & Niniuitæ ieiunio communi tam iumentorum & infantium, quàm virorum & mulierū, excidium à Iona comminatum effugerunt, Ionæ 3.5. Quocirca imminente Iudæis excidio Chaldæorum, Deus per Ioëlem cap. 1. 14. illud euadendi hoc dat remedium. *Sanctificate*, inquit, *ieiunium, vocate cœtum*, &c. *& clamate ad Dominum.* Et cap.
D 2.12. *Conuertimini*, ait, *ad me in toto corde veſtro in ieiunio, & in fletu, & in planctu.* Hoc ergo faciunt fideles cum flagellum Dei,vel Reipub. vel cuique priuatim imminet, vt ſibi quiſque à Deo per Zachariam tunc dici putet: *hinnazer*, id eſt, eſto Nazaræus, ſepara te à deliciis,à cibis, à luſibus,à voluptate, ac da te auſteritati, abſtinentiæ, orationi & lamentis,iiſque te ſanctifica, vt Deum tibi reconcilies.

Moral. In clade ieiunio conciliandus eſt Deus.

Cum ieiunaretis & plangeretis in quinto.] Scilicet menſe, ob combuſtam in eo vrbem & templum,vti dixi: *& ſeptimo* menſe,ob cæſum in illo Godoliam, qui erat dux & ſpes populi reliqui in Iudæa, cum cæteri à Chaldæis abducerentur Babylonem.Ierem.41.1.& ſequent. Vers. 5.

E *Nunquid ieiunium ieiunaſtis mihi?*] Antequam directè quæſtioni reſpondeat(quod facit c.8.19.) obiurgat Iudæos, quaſi adhuc iis ſuboffenſus ob præteritas noxas.q.d. Quid me rogatis de ieiunio veſtro prorogando, vel inhibendo, quaſi ego eo delecter, vel eius cura me tangat? Erratis: illo non delector,illud non curo,imò ſperno & auerſor: quia huсuſque vobis,id eſt,ob veſtram paupertatem, & ad lugendam veſtram captiuitatem ieiunaſtis,non vt mihi placeretis, meque placaretis: ſi enim hoc voluiſſetis,ieiunium corporis debuiſſetis condire ieiunio animæ, & abſtinentia à peccatis.Hoc autem non feciſtis, ſed iis indulſi-

t 4 ſtis,

ſtis. Similiter cum iam comeditis & conuiuia agitatis, id facitis ob veſtram lætitiam, quam ex reditu in patriam & libertate percipitis, non verò vt mihi eius auctori gratias agatis, méque laudetis & celebretis. ita S. Hieron. Theod. & Remig.

Paulò aliter Vatab. q. d. Nunquid vtilitatem aliquam aut voluptatem cepi ex veſtro ieiunio? q. d. Non, quia non fuit mihi gratum, eo quod non fuerit coniunctum pietati & religioni.

Moral. quinam ſibi ieiunent? Moral. S. Gregor. hom. 16. in Euang. explicans hæc Zachariæ verba: *Sibi*, inquit, *comedit & bibit, qui alimenta corporis quæ ſunt communia dona conditoris, ſine indigentibus percipit. Et ſibi quis ieiunat, ſi ea quæ ſibi ad tempus ſubtrahit, non pauperibus tribuit, ſed ventri poſtmodum offerenda cuſtodit. Hinc per Ioëlem dicitur: Sanctificate ieiunium. Ieiunium quippe ſanctificare, eſt adiunctis bonis alijs dignam Deo abſtinentiam carnis oſtendere. Ceſſet ira, ſopiantur iurgia. Incaſſum enim caro atteritur, ſi à prauis voluptatibus animus non refrenetur, cum per Prophetam* (Iſaiam cap. 58.) *Dominus dicat: Ecce in die ieiunij inuenitur voluntas veſtra. Ecce ad lites & contentiones ieiunatis*, &c.

Vers. 7. *Nunquid non ſunt verba.*] Primò & genuinè, q. d. Nunquid hæc eadem verba, nimirum quod ieiunia veſtra non condita operibus bonis, ſed malis, mihi diſpliceant, olim vobis per Prophetas locutus ſum? q. d. Omnino id ipſum edixi per Iſaiam cap. 58. 4. Ierem. 14. 12. & alibi. ita Theod. & Lyra. Secundò, S. Hieron. Hugo, & à Caſtro, *verba* hæc intelligunt ea, quæ ſubdit: *iudicium verum indicate, & miſericordiam & miſerationes facite*, &c. Tertiò, Albert. exponit, q. d. Nunquid hæc verba de excidio & deſolatione Ieruſalem, quæ iam impleta videtis, vobis locuti & comminati ſunt Prophetæ, niſi à peccatis reſipiſceretis? Aut vt Vatab. qui per verba intelligit facta, quæ verbis ſuis prædixerunt & minati ſunt Prophetæ. q. d. Nunquid non hæc triſtia quæ vobis obuenerunt, facta ſunt ad exequenda, & opere complenda verba mea, quæ per Prophetas prolocutus ſum?

Et ad Auſtrum.] Nominat partem auſtralem & campeſtrem Iudææ, quia ea, vtpote plana & patens, natura loci non erat munita. q. d. Olim habitabatis confidenter & ſecurè, etiam in ea parte Iudææ quæ erat maximè debilis & infirma; eo quòd vos ego protegerem, at quia me exacerbaſtis, hinc tradidi vos Chaldæis. ita Vatab. Addit S. Hieron. eam nominari, quia maximè erat fertilis. q. d. Ego auſtralem veſtram regionem & campos impleui meſſe, frugibus & fructibus: ſed vos ingrati, mihi fuiſtis rebelles; hinc ego ex ea vos expuli, proiecique in Babylonem.

Verſ. 8.] Et factum eſt verbum Domini ad Zachariam, dicens:

Verſ. 9.] Hæc ait Dominus exercituum, dicens: Iudicium verum iudicate, & miſericordiã & miſerationes facite, vnuſquiſque cum fratre ſuo.

Verſ. 10.] Et viduam, & pupillum, & aduenam, & pauperem nolite calumniari: & malum vir fratri ſuo non cogitet in corde ſuo.

Verſ. 11.] Et noluerunt attendere, & auerterunt ſcapulam recedentem, & aures ſuas aggrauauerunt ne audirent.

Verſ. 12.] Et cor ſuum poſuerunt vt adamantem, ne audirent legem, & verba quæ miſit Dominus exercituum in ſpiritu ſuo per manum prophetarũ priorum: & facta eſt indignatio magna à Domino exercituum.

Verſ. 13.] Et factum eſt ſicut locutus eſt, & non audierunt: ſic clamabunt, & non exaudiam, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 14.] Et diſperſi eos per omnia regna, quæ neſciunt: & terra deſolata eſt ab eis, eo quòd non eſſet tranſiens & reuertens: & poſuerunt terram deſiderabilem in deſertum.

Miſericordiam & miſerationes facite.] Hæc geminatio ſignificat multam crebrámque faciendam eſſe miſericordiam. Nominat tantùm ea officia quæ ſpectant proximum, ſed ſub his intelligit ea quoque quę ſpectant Deum. Dilectio enim proximi præſupponit dilectionem Dei, ex eáque quaſi ex fonte oritur. Idem facit Apoſtolus Rom. 13. 9. Vers. 9.

Pauperem nolite calumniari.] Chald. & Septuag. *Nolite opprimere*: vtrumque ſignificat Hebr. עשק *aſçac*: quia finis calumniæ eſt oppreſſio, direptio & expilatio pauperum. Hæc eadem in ieiuniis Iudæorum taxat Iſaias cap. 58. Vide ibi dicta. Vers. 10.

Auerterunt ſcapulam recedentẽ.] Fuerunt inobedientes & rebelles: famuli enim herorum, & filij parentum iuſſis refractarij & peruicaces, ab iis auertunt faciem, dorſúmque obuertunt, & proterui abeunt. Vnde Septuag. vertunt: *Dederunt dorſum contemnens.* Pagnin. *Dederunt ſcapulam auerſam.* Eſt catachreſis. Tigurina vertit: *Obuertentes humerum rebellem.* q. d. Auerterunt humerum ab onere præceptorum meorum: vt ſit metaphora à baiulis onus detrectantibus, vel excutientibus. Vers. 11.

Aures ſuas aggrauauerunt.] Velut plumbo, alióue pondere iniecto aures obturarunt, ne meas leges & monita auribus exciperent, & in animum tranſmitterent. Tigurina vertit: *Aures ſuas hebetarunt.*

Cor ſuum poſuerunt (*durum*, vt addit Chald.) *vt adamantem.*] Hic enim lapis eſt duriſſimus, qui reſpuit ſcalpra & malleos, quin & ipſos diſrumpit: ideóque à Græcis dicitur ἀδάμας, id eſt, indomabilis. vide dicta Ezech. 3. 9. Vers. 12.

Per manum Prophetarum.] Per Prophetas, quaſi organa & inſtrumenta ſua. Manus enim eſt organum organorum, ait Ariſtot. Manus ergo hic denotat os: per os enim Prophetarum locutus eſt Deus, non per manum.

Sic clamabunt & non exaudiam.] *Clamabunt*, id eſt, clamauerunt, vel clamant: pendent enim hæc omnia ab eo quod præceſſit: *Et factum eſt.* ita S. Hieron. & Theodor. Vnde clarè Tigurina vertit: *Et euenit, vt ſicut ipſe clamauerat, illique non audierunt; ſic iam clament, nec eos exaudiam.* Vers. 13.

Diſperſi

Digitized by Google

Vers. 14. *Diſperſi eos per omnia regna.*] Iudæi enim partim ex Babylone, partim ex Ieruſalem fugientes Chaldæos, ſparſerunt ſe per Syriam, Ægyptum, Meſopotamiam, Perſidem, Mediam, aliaque regna. De Iudæis enim, id eſt, de duabus tribubus hic agitur, non de decem, ſiue de Samaritis in Aſſyriam iam olim abductis. ita S. Hieron. Pro *diſperſi* hebr. eſt אסערם *Aſaarem*, id eſt, inſtar procellæ abripui eos, vt turbo proturbaui eos.

Et terra deſolata eſt ab eis.] Hebr. Chald. & Septuag. *poſt eos.* Cauſam ſubdit: *Eo quod non eſſet tranſiens & reuertens.* q. d. Poſt abductos in Babylonem Iudæos, Iudæa deſolata remanſit: quia nemo incolarum relictus eſt, qui per eam tranſiret, iret & rediret. Nemo, id eſt, vix vlli, rari & perpauci. Aliqui enim à Chaldæis in ea relicti ſunt ad colendam terram, vt patet 4. Reg. 25. 12. Aut potiùs q. d. Iudæa planè deſolata eſt, ita vt non eſſet qui per eam tranſiret & rediret: ſic enim alibi ſæpe *τὸ eo quod*, non cauſam denotat, vt ſit idem quod *quia*, ſed effectum & conſecutionem, ſignificans *ita vt*, inquit Vatab. Vnde Hebr. & Chald. ad verbum habent: *Terra deſolata eſt poſt eos à tranſeunte & reuertente*, id eſt, ita vt non eſſet per eam tranſiens & reuertens. Minùs rectè ergo Theod. verſionem Septuag. ſic

A explicat, q. d. Poſt Iudæos abductos in Babylonem, Iudæa deſolata eſt ab Idumæis, Ammonitis, aliiſque vicinis gentibus hoſtilibus, qui per eam prædandi & expilandi cauſa tranſierunt, & cum præda domum reuerſi ſunt. Hic enim hebraiſmus, *à tranſeunte & reuertente*, non aliud ſignificat quàm, vt non eſſet tranſiens & reuertens.

Et poſuerunt terram deſiderabilem in deſertum.] Hebr. *terram deſiderij*, id eſt, ob elegantiam, fertilitatem & abundantes fruges ſummè deſiderabilem: & vt Septuag. *electam.* ita Alber. & Hugo. Addit Lyran. eam fuiſſe deſiderabilem ob Chri-

B ſtum in ea naſciturum, & paſſurum pro ſalute hominum. Senſus eſt, q. d. Suis ſceleribus fuerunt cauſa deſolationis terræ ſanctæ, quæ priùs lacte & melle manabat. Hebr. eſt לשמה *leſcamma*, quod ſecundò verti poteſt *in ſtuporem*, vt ſcilicet quicunque viderit tantas tantæ clades ruinas, cohorreſcat & obſtupeſcat. Tertiò, Arias pro *leſcamma* per diæreſin legit לשמה *leſcema*, id eſt, *in qua quid.* Vnde vertit: *Poſuerunt terram exoptatam in qua quid?* de qua ſcilicet viatores ſtupentes interrogarent, diceréntque: Quid in terra ſancta boni, quid priſtinæ fertilitatis & felicitatis remanſit? vtique nihil.

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS.

Promittit Deus Iudæis è Babylone reuerſis in Ieruſalem, ob diligentiam & laborem impenſum in templi fabricam, lætam & longæuam ſobolem, frugum copiam, ſuámque benedictionem, ſi iuſtitiam, veritatem & charitatem colant. Deinde verſ. 19. quæſtioni cap. 7. à Iudæis propoſitæ, an ſcilicet adhuc ſeruanda ſint ieiunia ob vrbis templique excidium indicta, reſpondet, ea commutanda eſſe in læta feſta & conuiuia, ac deinceps Ieruſalem fore hilarem, felicem & celebrem, adeo vt vndique ad eam confluant populi & gentes: quæ omnia ad literam aliquatenus contigerunt Ieroſolymæ poſt reditum ædificato templo, vti ait Propheta verſ. 9. ſed longè veriùs & pleniùs competunt Eccleſiæ per Ieroſolymam adumbratæ, ibique inchoatæ, cum Deo auctore lex in Euangelium, Moſes in Chriſtum, Synagoga in Eccleſiam tranſiit. Deſcribitur hic ergo felicitas Ieroſolymæ, vt in ea quaſi typo adumbretur felicitas Eccleſiæ Chriſtianæ: vnde quædam dicuntur, quæ Ieroſolymæ vix, & non niſi tenuiter, Eccleſiæ verò planè plenéque conueniunt. Tale eſt illud verſ. 7. Saluabo populum meum de terra orientis, & de terra occaſus ſolis. *Et verſ. 22.* Venient populi multi, & gentes robuſtæ ad quærendum Dominum exercituum in Ieruſalem. *Et verſ. 23.* Apprehendent decem homines ex omnibus linguis gentium, & apprehendent fimbriam viri Iudæi, dicentes: Ibimus vobiſcum; audiuimus enim quoniam Deus vobiſcum eſt; *quæ verba ſignificant omnium gentium conuerſionem ad Chriſtum & Eccleſiam. vide can. 5. & 6. quos præfixi Prophetis maioribus. ita S. Hieron. Theod. Cyril. Haymo, Remig. Hugo, Lyran. & alij: imò Ruper. Arias & Vatab. ad literam putant hic depingi felicitatem Eccleſiæ, non Ieroſolymæ. Quin & Rabbini bona hoc capite promiſſa, nonniſi à ſuo Meſſia, quem ipſi præſtolantur, expectant.*

Verſ. 1.] Et factum eſt verbum Domini exercituum, dicens: C

Verſ. 2.] Hæc dicit Dominus exercituum: Zelatus ſum Sion zelo magno, & indignatione magna zelatus ſum eam.

Verſ. 3.] Hæc dicit Dominus exercituum: Reuerſus ſum ad Sion, & habitabo in medio Ieruſalem: & vocabitur Ieruſalem ciuitas veritatis, & mons Domini exercituum mons ſanctificatus.

Verſ. 4.] Hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc habitabunt ſenes, & anus in plateis Ieruſalem: & viri baculus in manu eius præ multitudine dierum.

Verſ. 5.] Et plateæ ciuitatis complebũtur infantibus, & puellis ludentibus in plateis eius.

Verſ. 6.

Digitized by Google

Verſ.6.] Hæc dicit Dominus exercituum: Si videbitur difficile in oculis reliquiarum populi huius in diebus illis, nunquid in oculis meis difficile erit, dicit Dominus exercituum? A

Verſ. 7.] Hæc dicit Dominus exercituum: Ecce ego ſaluabo populum meum de terra Orientis, & de terra Occaſus ſolis.

Verſ. 8.] Et adducam eos,& habitabunt in medio Ieruſalem: & erunt mihi in populum,& ego ero eis in Deum, in veritate,& in iuſtitia.

Verſ. 9.] Hæc dicit Dominus exercituum: Confortentur manus veſtræ,qui auditis in his diebus ſermones iſtos per os prophetarum, in die qua fundata eſt domus Domini exercituum,vt templum ædificaretur.

Verſ. 10.] Siquidem ante dies illos merces hominum non erat,nec merces iumentorum erat; neque introëunti, neque exeunti erat pax præ tribulatione:& dimiſi omnes homines, vnumquemque contra proximum ſuum.

*Verſ.*11.] Nunc autem non iuxta dies priores ego faciam reliquiis populi huius, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 12.] Sed ſemen pacis erit: vinea dabit fructum ſuum, & terra dabit germen ſuum,& cæli dabunt rorem ſuum: & poſſidere faciã reliquias populi huius vniuerſa hæc.

Verſ. 13.] Et erit:ſicut eratis maledictio in Gentibus, domus Iuda, & domus Iſraël:ſic ſaluabo vos,& eritis benedictio: nolite timere, confortentur manus veſtræ.

Verſ. 14.] Quia hæc dicit Dominus exercituum: Sicut cogitaui vt affligerem vos,cùm ad iracundiam prouocaſſent patres veſtri me, dicit Dominus,

Verſ. 15.] Et non ſum miſertus: ſic conuerſus cogitaui in diebus iſtis vt benefaciam domui Iuda,& Ieruſalem: nolite timere.

Verſ. 16.] Hæc ſunt ergo verba, quæ facietis: Loquimini veritatem vnuſquiſque cum proximo ſuo: veritatem & iudicium pacis iudicate in portis veſtris.

Verſ. 17.] Et vnuſquiſque malum contra amicum ſuum ne cogitetis in cordibus veſtris; & iuramentum mendax ne diligatis:omnia enim hæc ſunt, quæ odi, dicit Dominus.

ZELATVS *ſum.*] q. d. Zelotypus fui & indignatus Ieroſolymæ,putà Synagogæ Iudæorum, quod ipſa ſponſa mea me ſponſum adeò ſui amantem dereliquerit,& ad idola confugerit, vt idcirco & ego ipſam tam indignè me ſpernentem, ſpernere & deſerere coactus ſim: quo factum eſt, vt ipſa in Chaldæorum manus incideret, ab iiſque per ſeptuaginta annos quaſi ancilla captiua, ſpoliata & miſerè tractata ſit. ita Theod.Remig.Haymo, Lyran. & Vatab. Verùm quia ipſa hiſce malis afflicta & erudita reſipuit, mecùmque in gratiam redire cupiuit; hinc ſecundò ego viciſſim ex pri- B ſtino meo in eam amore & zelo, eam in gratiam & thorum recipiam, habitabo cum ea in Ieruſalem, hoſtéſque eius acriter perſequar & puniam. ita S. Hieron. Zelus enim eſt ingens amor rei amatæ, qui parit iram ingentem in eos, qui rem amatam lædere, vel amanti eripere ſatagunt, vti dixi Sophoniæ 3.8. Vers. 2.

Et vocabitur Ieruſalem ciuitas veritatis,& mons Domini.] *Veritatis*, primò, quia poſt reditum è Babylone, iugiter vſque ad Chriſtum viguit in ea vera Dei cognitio,vera fides,vera religio, verus Dei cultus.ita Hugo & Lyran. Secundò,*veritatis*,hebr.אמת *emeth*, id eſt, ſtabilitatis, conſtantiæ,fidelitatis, vt fidem mihi datam deinceps non C ſit violatura, ſed conſtanter mihi quaſi ſponſo & Deo ſuo adhæſura,nec ampliùs ad idola deflexura, vti reipſa poſt reditum è Babylone ad ea nunquam deflexit. Vnde Syrus vertit: *Vocabitur Ieruſalem ciuitas ſancta*.Sic & Arabicus. Vers. 3.

Alleg. Synagoga fuit typus Eccleſiæ, quæ eſt *columna & firmamentum veritatis*. 1. Timoth. 3. 15.quia eius magiſter eſt Chriſtus,qui eſt via,veritas & vita; ac Spiritus S.qui eſt Spiritus veritatis,vtpote ab æterna ſapientia & veritate, quæ eſt verbum patris,procedens, ideoque docens omnem veritatem,tum fidei & religionis, tum morum:vtramque enim docuerunt Chriſtus & Apoſtoli, recepto Spiritu S. in Pentecoſte in Ieruſa- D lem,ac deinde in toto orbe, iuxta illud Iſaiæ 2. 3. *De Sion exibit lex, & verbum Domini de Ieruſalem.* ita Theod. & Ruper.

Mons Domini exercituum.]Syrus & Arabicus: *Mons Domini fortis*,vtpote quem ſtipãt tot exercitus angelici. Alludit ad Iſaiæ 2. 3. *Ibunt populi multi,& dicent:Venite,aſcendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob, & docebit nos vias ſuas,& ambulabimus in ſemitis eius.* Mons hic eſt Sion & Moria, in quo ædificatum eſt templum, qui fuit typus Eccleſiæ. Hinc vocatur *mons ſanctificatus*, primò, ſacrificio Abrahæ: quia in eo Abraham iuſſus eſt immolare Iſaac,Geneſ.22.14. in ſignum quòd in eodem (Caluariæ enim mons, E in quo crucifixus eſt Chriſtus, eſt pars, ſiue iugum montis Moria) immolandus eſſet Chriſtus; qui deinde ibidem reipſa crucifixus, hac ſui immolatione ſummè hunc montem ſanctificauit. Secundò, quia in eo erexit Salomon templum, illúdque Deo ſanctificauit & conſecrauit. Rurſum Deus in eo colebatur ſanctis ſacrificiis, cæremoniis,pſalmis, laudibus, votis,precibus,&c. Denique in eodem Chriſtus cœpit congregare, docere & inſtituere ſuam Eccleſiam, quam ſua doctrina,gratia,meritis,ſacramentis ſanctificauit. Mons Sion ſanctus ob quatuor cauſas.

Adhuc habitabunt ſenes.] Prædicit deinceps Ieruſalem Vers. 4.

Digitized by Google

ruſalem fore pacatam & felicem, vt abundet ciuibus omnis ætatis & ſexus, pueris & puellis ludentibus in plateis, iique prorogent vitam ad ſenium, & ſint longæui: idque ita contigiſſe patet 2.Machab. 3. 1. ita S. Hieron. Theod. Remig. & Lyran.

Allegor. ſignificatur Eccleſiæ & fidelium pax, multitudo & longæuitas, quam prædixit Iſaias c. 2.4. *Conflabunt gladios ſuos in vomeres, & lanceas ſuas in falces: non leuabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur vltrà ad prælium.* Et cap. 65.20. *Non erit ibi amplius infans dierum, & ſenex qui non impleat dies ſuos.* Vide ibi dicta.

Et viri baculus.] Ita Rom. ſignificatur virorum in Ieruſalem & Eccleſia longæuitas,adeo vt quiſque in ea ſenex habeat baculum, cui præ ſenio innitatur, ſiue is ſit ſtipes, ſiue famulus, aut filius, vti parenti ſeni apud Romanos fuit ſcipio (ei enim innitebatur parens quaſi baculo) à quo nobilis Scipionum familia originem & nomen traxit. Senſus eſt,q. d. Tanta erit Ieroſolymæ ciuium ſanitas & proſperitas, vt ſenes & maximi ſint & plurimi,quorum conſilio Reſp. ſapienter & feliciter gubernetur. In ſenibus enim eſt experientia,maturitas,ſedatio cupiditatum,indéque ſapientia & prudentia: vnde ex ſenibus olim lectus,& dictus eſt ſenatus.Nota hebraiſmum,quo vir ponitur pro *vnoquoque*.q. d. *Viri*,id eſt,cuiuſque ſenis *baculus erit in manu eius:* quo ſignificat, non vnum alterúmue, ſed plurimos fore ſenes. ita Sanchez.

Vers. 7. *De terra Orientis & de terra Occaſus.*] Sub his duabus præcipuis mundi plagis, quatuor intelligit,putà ſub Oriente Meridiem,ſub Occaſu Septentrionem. q. d. Quocunque Iudæi fuerint diſperſi per captiuitatem Babylonicam,inde ſaluabo eos & reducam in Ieruſalem. Nec dubium eſt, quin licèt ipſi directè in Chaldæam, quæ Iudææ eſt ad Aquilonem,ſint abducti,inde tamen multi ad alia regna orientalia & occidentalia migrarint. Rurſum alios, aduentantibus in Iudæam Chaldæis, profugiſſe ad Ammonitas, Moabitas, Idumæos,Syros,&c. patet ex Iſaia cap.16.4. Hi ergo audito reditu ſuorum è Babylone in Ieruſalem, eiúſque & templi reædificatione,æquè ac incolarum proſperitate & felicitate, eò properè redierunt.ita S.Hieron.Theod.Ruper.& alij.

Alleg.& potiùs, ſignificatur gentium omnium ex cunctis mundi plagis confluxus ad Chriſtum & Eccleſiam,iuxta illud Iſaiæ 49. 12. *Ecce iſti de longè venient,& ecce illi ab Aquilone, & mari, & iſti de terra auſtrali.* Hebr. *de terra Sinim*, id eſt, Sinarum. Et cap.66. 19. *Et mittam ex eis qui ſaluati fuerint ad Gentes in mare,in Aphricam,& Lydiam,tenentes ſagittam: in Italiam & Græciam, ad inſulas longè.* Hoc eſt quod ait Chriſtus Matth. 8. 11. *Multi de Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham,& Iſaac, & Iacob in regno cælorum.* Et cap. 24. 31. *Mittet angelos ſuos cum tuba, & congregabunt eos à quatuor ventis, à ſummis cælorum vſque ad terminos eorum.* ita S. Hieron.

Vers. 8. *Et erunt mihi in populum,& ego ero eis in Deum in veritate & in iuſtitia.*] Vt ſcilicet ipſi colant me vera fide & conſtanti fidelitate,æquè ac iuſtis ſanctiſque moribus;ego viciſſim verè,id eſt,fideliter & iuſtè præſtem eis curam, cuſtodiam, pacem & proſperitatem,quam promiſi. Hoc verum fuit in Iudæis,verius eſt in Chriſtianis.ita Vatab. & Arias,qui rectè τὸ *in veritate & in iuſtitia* tam

A ad Deum,quàm ad populum cum Deo paciſcentem referunt. In pacto enim vterque paciſcens alteri fidem ſuam obligat, eámque verè, & iuſtè præſtare debet.

Confortentur manus veſtræ.] Tum vt inchoatam templi fabricam, vti ſequitur,perficiatis:tum vt leges & iuſſa Dei fortiter reſiſtendo difficultatibus,tentationibus & hoſtibus, præſertim vicinis Gentilibus,adimpleatis. Vers. 9.

Siquidem ante dies illos merces hominum non erat.] Vers. 10. Hortatur Iudæos ad ſtrenuè proſequendam fabricam templi, proponendo eis præteritam ſterilitatis plagam,eis à Deo inflictam ob fabricæ neglectum, & præſentem fertilitatem ob eiuſdem curam & ſtudium.Mercedem vocat fru-
B ctum & lucrum operæ. q. d. Antequam manum admoueretis ædificationi templi, intendebatis fabricæ domorum, ac culturæ agrorum & iumentorum veſtrorum; ſed merces, id eſt,fructus & meſſis non reſpondebat labori veſtro, & iumentorum veſtrorum: tam enim agri, villæ,paſcua & vineæ, quàm iumenta poſt omnem culturam,laborem & ſaginam manebant ſterilia, paucáſque dabant ſegetes,vuas, fœtus & animalium ſobolem.ita S.Cyril.

Non erat pax.] q. d. Vndequaque Samaritæ, Moabitæ,aliique vicini hoſtes vos impetebant & infeſtabant.ita S.Hieron.& Cyril.

Dimiſi omnes homines.] q.d. Permiſi non tantùm foris prælia,vt iis vos vicini diuexarent; ſed
C & intus ſeditiones, vt quiſque contra proximum inſurgeret.

Nunc autem.] Vers. 11. & 12. Semen pacis quintuplex. Cum domus meæ fabricam curæ & cordi habetis,*ſemen pacis erit*. Primò, q.d. Fruges copioſæ & ſecuræ vobis prouenient,quales ſolent tempore pacis, cùm optimè coluntur agri, nec eſt hoſtis qui ſementem impediat, aut meſſem auferat.ita Vatab.& à Caſtro.Vnde Septuag.vertunt:*Monſtrabo pacem*,adeò vt non tantùm homines,ſed & elementa vobis pacifica ſint, imò in veſtrum bonum & alimoniam conſpirēt. Nam vt ſequitur: *Vinea dabit fructum ſuum, & terra dabit germen ſuum, & cæli dabunt rorem ſuum.* Secundò,per catachreſin *pacis*,id eſt,abun-
D dantiæ,fertilitatis & proſperitatis. Horum enim, imò bonorum omnium cauſa,æquè ac ſymbolum eſt pax,iuxta illud pſal.121. 7. *Fiat pax in virtute tua,& abundantia*(quæ ex pace conſequi ſolet)*in turribus tuis*. q. d. Faciam ſemen veſtrum fertile, vt abundantes producat ſpicas & fruges. Tertiò, alij ſic exponunt:*Semen erit pacis*, id eſt,benedictionis. q. d. Benedicam ſeminibus veſtris. Pax enim eſt magna benedictio, & maiorem ſecum adducit. Vnde Chriſtus & Apoſtoli hac ſalutatione ex ritu Hebræorum vti ſolent: *Pax vobis*; qua phraſi omnem benedictionem apprecantur. Quartò,alij vertunt: *Semen erit in pacem*, id eſt,
E pacificè conſeruabitur,creſcet & matureſcet.q.d. In pace,id eſt,integras,& illæſas ab aurugine omníque aëris vitio, æquè ac ab hoſte ſeruabo fruges veſtras, tam tempore ſementis ac deinceps, quàm meſſis. Quintò, hebr. שלום *ſcalom*, id eſt, pax,ſignificat quoque integrum,perfectum. Vnde Chald.& Tigurina vertunt: *Semen plenum & perfectum erit*,tum in ſe,tum conſequenter in ſpicis & granis, quæ ex ſe plena perfectáque progerminabit. Omnes hæ expoſitiones eodem redeunt;primæ tamen duæ magis ſunt genuinæ,& conformes phraſi Hebrææ. Hæc ad literam contigerunt Iudæis Babylone redeuntibus;ſed ſpiritaliter

Digitized by Google

taliter magis conueniunt Chriſtianis ex infidelitate, vel peccato ad Eccleſiam & Deum reuertentibus, eique myſticum in anima ſua templum ædificantibus. Hiſce enim Deus facit vt omne ſemen eorum ſit ſemen pacis, id eſt, vt omnia quæ aggrediuntur & moliuntur proſperè cedant, ac feliciter & fertiliter proueniant, indéque fructus, præſertim ſpiritales virtutum tum in ſeipſis, tum in proximis colligant. ita S. Hieron. Theod. Remig. & Lyran.

Dices, hoc ſemen & benedictionem verſ. 13. promittit non tantùm Iudæ, ſed & Iſraëli: Iſraëli autem hoc ad literam non obuenit, vtpote qui è captiuitate Aſſyriaca non rediit. Ergo Iſraël & Iuda hic non carnalis, ſed ſpiritalis intelligitur, putà populus fidelis. Ob hoc argumentum Iudæi cenſent hæc necdum impleta eſſe, ſed ea implenda à ſuo Meſſia quem expectant. Verùm reſpondeo, Iſraëlis hic fieri mentionem, quia multi ex Iſraëlitis, veræ & auitæ fidei & religionis ſectatores, tranſierant ad Iudam, cum eoque in Babylonem abducti, cum eo pariter redierunt, ac proinde pacis & felicitatis illi hic promiſſæ fuere participes, vtpote cum eo conſpirantes, & in vnam gentem coaleſcentes.

Moral. Religio eſt mater felicitatis.

Moral. diſce, religionem & cultum Dei eſſe ſemen omnis felicitatis. Vidit hoc per vmbram Cicero. Nam lib. 2. de Nat. Deorum, Romanorum felicitatem, Imperium & triumphos religioni attribuit: *Si, inquit, conferre volumus noſtra cum externis, cæteris rebus aut pares, aut etiam inferiores reperiemur: religione, id eſt, cultu Deorum multò ſuperiores.* Et mox: *Apud maiores tanta religionis vis fuit, vt quidam Imperatores etiam ſeipſos diis immortalibus, capite velato verbis conceptis pro Repub. deuouerent.* Idem Orat. in P. Clodium, quæ numero eſt trigeſima: *Quis, ait, eſt tam vecors, qui,* &c. *non intelligat eorum* (deorum) *numine hoc tantum Imperium eſſe natum, & auctum, & retentum? Licèt ipſi nos amemus, tamen nec numero Hiſpanos, nec robore Gallos, nec calliditate Pœnos, nec artibus Græcos, nec denique hoc ipſo huius gentis ac terræ domeſtico natiuóque ſenſu Italos ipſos, ac Latinos; ſed pietate ac religione, atque hac vna ſapientia, quòd Deorum immortalium numine omnia regi gubernarique perſpeximus, omnes gentes nationéſque ſuperauimus.* Vide dicta Aggæi 1. 6. vbi ipſe idem argumentum tractat, quod hic Zacharias, vtpote illi coæuus, & adiutor à Deo datus ad promouendam templi fabricam, vt patet 1. Eſdræ 5. 1. Præclarè S. Cyprian. tractat. de Orat. Domin. *Cum Dei,* inquit, *ſint omnia, habenti Deum nihil deerit, ſi Deo ipſe non deſit.* Quare idem rectè alibi monet, vt cor non medium, non diuiſum, ſed totum demus Deo, cuius eſt, & qui illud totum repoſcit, ſolúſque illud implet & ſatiat. *Sufficis,* inquit, *ô anima Deo, ſufficiat & tibi Deus tuus.* Nam vt ait S. Auguſt. in Soliloquiis cap 19. *Minus te Domine amat, qui tecum aliquid amat, quod non propter te amat.*

Vers. 13. *Et erit ſicut eratis maledictio in gentibus,* &c. *ſic ſaluabo vos, & eritis benedictio.*] *Maledictio,* id eſt, valde maledicti: *benedictio,* id eſt, valde benedicti. ita Chald. & Septuag. qui vertunt: *Sicut eratis in maledictione, ſic eritis in benedictione.* q. d. Sicut omnes gentes apud quas captiui exulaſtis vobis maledicebant, vóſque ſubſannabant & execrabantur, ita vice verſa cum viderint vos à me liberari, proſperari, locupletari, vobis benedicent, laudabunt & celebrabunt. Secundò, benedictio

A & maledictio, id eſt, exemplum, parabola & formula benedictionis & maledictionis, quam omnes vſurpent, cùm alicui maledicere, vel benedicere volunt, vt dicant: Fiat tibi ſicut iſtis Iudæis, vt ſcilicet iis maledictum, probrum & execratio Dei & hominum, ſicut ipſi ſunt: aut, ſis benedictio, id eſt, cumulus bonorum, laus & gloria tibi obueniat, vt ſcilicet Deus te cumulet bonis omnibus, vti cumulauit Iudæos, ideoque omnes te laudent, celebrent & glorificent. ita Vatab. Simili modo de iiſdem ait Ierem. cap. 24. 9. *Dabo eos in vexationem afflictionémque omnibus regnis terræ, in opprobrium, & in parabolam, & in prouerbium, & in maledictionem in vniuerſis locis ad quæ eieci eos.*
B Et Ezech. 14. 8. *Faciam eum in exemplum & in prouerbium.*

Veritatem & iudicium pacis.] Id eſt, pacificum, vt vertit Chald. & Septuag. putà iuſtú & æquum, de quo nemo iure conqueri poſſit, *iudicate in portis veſtris,* id eſt, in curiis, tribunalibus & iudiciis, quæ vos, ô Iudæi, habetis & exercetis in portis vrbium. Secundò, pro *pacis* hebr. eſt שלום *ſcalom,* quod verti poteſt integrum, perfectum, incorruptum, ſincerum, vt dixi verſ. 12. q.d. Ferte in iudiciis ſinceram ſententiam ſine acceptione perſonarum, ne ſinatis vos corrumpi muneribus, nec iudicetis ex fauore, metu vel odio; ſed recta ratione, & æquitate. In multis enim verum eſt illud Poëtæ: *Auro loquente, ſermo omnis inanis eſt. Perſuadet aurum quidlibet, ſilens tamen.* Tertiò, aliqui per iudicium pacis, inquit Vatab. intelligunt iudicium non obſcurum, non captioſum, vnde lites oriri ſolent, ſed clarum & candidum, quod pacem & concordiam inter partes litigantes conciliat. Vers. 16.

Contra amicum.] Contra proximum. ita Septuag. & Chald. Hic enim hebr. vocatur רע *rea,* id eſt, ſocius, amicus. cauſam dedi Leuit. 19. 18. Vers. 17.

Iuramentum mendax ne diligatis.] Imò ſummè odiatis & execremini. Eſt mioſis: minus enim dicitur, ſed plus intelligitur.

D *Verſ.* 18.] Et factum eſt verbum Domini exercituum ad me, dicens.

Verſ. 19.] Hæc dicit Dominus exercituum: Ieiunium quarti, & ieiunium quinti, & ieiunium ſeptimi, & ieiunium decimi erit domui Iuda in gaudium, & lætitiam, & in ſollemnitates præclaras: veritatem tantùm, & pacem diligite.

Verſ. 20.] Hæc dicit Dominus exercituum: Vſquequò veniant populi, & habitent in ciuitatibus multis.

E

Verſ. 21.] Et vadant habitatores, vnus ad alterum, dicentes: Eamus, & deprecemur faciem Domini, & quæramus Dominum exercituum: vadam etiam ego.

Verſ. 22.] Et venient populi multi, & gentes robuſtæ, ad quærendum Dominum exercituum in Ieruſalem, & deprecandam faciem Domini.

Verſ. 23.] Hæc dicit Dominus exercituum: In diebus illis, in quibus apprehendent

Digitized by Google

hendent decem homines ex omnibus linguis Gentium,& apprehendent fimbriam viri Iudæi, dicentes: Ibimus vobiſcum:audiuimus enim quoniam Deus vobiſcum eſt.

VERS. 19. *Ieiunium quarti, & ieiunium quinti, & ieiunium ſeptimi, & ieiunium decimi,* ſupple menſium, non dierum, *erit domui Iuda in gaudium.*] Hic reſpondet quæſtioni de ieiuniis propoſitæ à Iudæis cap.7.1.ait S. Hieron. Remig. & Haymo. Porrò menſes Hebræorum inchoantur & numerantur à Niſan,id eſt,Martio. Hic enim erat primus anni ſacri menſis,ex decreto Dei Exodi 12.2.Quartus ergo ab eo menſis erat Tammus, qui partim Iunio, partim Iulio noſtro reſpondet. Huius die nona ieiunabant Iudæi, eo quod illo die à Chaldæis perfractus & interruptus eſſet murus Ieruſalem,vt patet Ierem.52.6.ita S. Hieron. & Cyril. Quintus menſis erat Ab, qui reſpondet noſtro partim Iulio, partim Auguſto. Huius die decima ieiunabant Iudæi, eo quod illo die à Chaldæis combuſtum eſſet templum, vt patet Ierem. 52. 12. Septimus menſis erat Tiſri, qui partim Septembri,partim Octobri reſpondet.Huius die tertia ieiunabant,eo quod illo die Godolias eſſet occiſus ab Iſmaële. Ierem. 41. 2. Decimus menſis erat Tebet,qui partim Decembri, partim Ianuario reſpondet. Huius decimo die ieiunabant, quod eo die obſideri cœpit Ieruſalem à Chaldæis.4.Reg.25.1.

Quærentibus ergo Iudæis,an his diebus, quibus ipſi ob cladem vrbis, populi & templi, hucuſque luxerant, & ieiunauerant, iam reſtaurata vrbe & templo adhuc lugere & ieiunare debeãt? reſpondet Deus,nequaquam: ſe enim luctum in gaudium,mœrorem in lætitiam, ieiunia in feſta & feſtiua conuiuia conuerſurum; eo quod vrbi, templo & incolis ſit benedicturus,boniſque omnibus cumulaturus (ſi tamen pacem cum proximis & veritatem,id eſt, fidelitatem cum Deo diligant & cuſtodiant) ſic vt deinceps hilares & felices agant menſes & annos, adeóque illis diebus, quibus paulò antè ob euerſam vrbem & templum lugere & ieiunare ſolebant, iam conuerſa rerum vice celebrẽt ſolemnia feſta & conuiuia;perinde ac fecerunt Iudæi liberati & exaltati ab Eſther,celebrantes dies Phurim,id eſt,ſortium per ſolennes epulas & munera, Eſther 9. 19.ita S.Hieron.Remig.Alber. Hugo, Lytan. & alij.

Plura Hebræorum ieiunia. Nota, erant & alia aliis de cauſis in menſibus iam nominatis indicta apud Hebræos ieiunia. Nam quarti menſis die 17. ieiunabant, quòd eo die Moſes deſcendens è Sina, videns populum adorantem vitulum aureum, confregerit tabulas lapideas,quibus Deus digito ſuo decalogum inſcripſerat, Exodi 32. 19. Ieiunabant & menſe quinto die primo, quòd eo mortuus ſit Aaron frater Moſis,& primus Hebræorum à Deo conſtitutus Pontifex,Numer.20.28. Item die nono, quòd eo iuſſi eſſent à Deo Hebræi ob murmur exploratorum,per quadraginta annos peregrinari in deſerto, ibique mori. Rurſum menſe ſeptimo die decimo erat ieiunium expiationis ſancitum à Deo Leuit.23. 27. Inſuper menſe decimo die octauo erat ieiunium, quod illo die lex in Græcum verſa ſit à Septuaginta Interpretibus, tempore Ptolomæi Philadelphi, & tenebræ oc-

A cuparint totum mundum triduo. Hæc omnia, & plura habet Calendarium Hebræorum, quod in Latinum idioma tranſtulit Genebrardus, & ſuis in Pſalmis commentariis præfixit. Porrò de his ieiuniis abolendis hic non agitur,licèt id aliqui putent: tum quia illa antiqua erant; hic autem agitur de nouis & recenter inſtitutis: tum quia quædam ex illis ſancita erant à Deo, vti ieiunium in die expiationis,Leuit.23.27.non eſt autem veriſimile ea hic à Deo reuocari & irritari:tũ quia Iudæi cap. 7. 1. tantùm quærebant, an ieiunia menſe quarto & quinto inſtituta ob excidium vrbis & templi, adhuc ſeruanda eſſent reſtaurata iam vrbe & templo? quibus reſpondet Deus,non

B eſſe ſeruanda, ſed mutanda in ſolemnitates lætas & conuiuiales: ergo non agit de ieiuniis aliàs aliis de cauſis inſtitutis. Illa enim hoc loco impertinentia ſunt.

Myſticè,hæc quatuor menſium ieiunia Iudæis à Synagoga præcepta, adumbrarunt ieiunia quatuor temporum Chriſtianis ab Eccleſia indicta, imò hæc ad illorum non legem & obligationem (hæc enim ceſſauit in aduentu & lege Chriſti) ſed continẽtiæ & pietatis imitationem,vel exemplum eſſe inſtituta, docent S. Leo ſerm.7.de ieiunio ſeptimi menſis,& ſerm.4. & 6. de ieiunio decimi menſis, ac S. Calliſtus Epiſt. ad Benedictum.Cùm enim Hebræi ſeruarint ſtata quatuor temporum ieiunia, æquum fuit vt ſimilia obſer- *Repræſentant ieiunia 4. temporum.*

C uarent Chriſtiani, qui Hebræis debent eſſe perfectiores,ideoque alia,& alias ob cauſas, ac fines ſublimiores ſancita: quorum primus eſt, vt his temporibus partim Deo ſupplicaremus pro frugibus & fructibus terræ eo tempore naſcentibus, partim vt pro iiſdem iam natis & perceptis gratias ageremus. Nam in hiſce quatuor temporibus aëris temperies maximè variatur, ac fructus omnes & fruges vel ſeruntur,vel naſcuntur,vel maturantur, vel colliguntur. Hanc rationem affert S. Leo ſerm. 5. & 8. de ieiunio decimi menſis. Quocirca hæc ieiunia cum gaudio & lætitia celebrat Eccleſia, præſertim quia mox poſt ea ſequuntur ſolennitates præclaræ, putà tum feſto- *Quatuor de cauſis inſtituta.* 1.

D rum, Paſchatis, S. Trinitatis, Corporis Chriſti, Natiuitatis Chriſti,&c.tum æternæ in cœlis, quas per hæc ieiunia promerentur fideles.

Secundus eſt, propter ordinationes ſacerdotum aliorúmque Eccleſiæ miniſtrorum, quæ hiſce quatuor temporibus fiunt, vt ſcilicet per ieiunia & preces Deus inuocetur ad aſſiſtendum & cooperandum Epiſcopis, vt ab iis indigni reiiciantur,& ſoli digni ordinentur,iique per eadem ieiunia ad tantum miniſterium, & ad recipiendum Spiritum ſanctum diſponantur & præparentur. Tertius, vt per ea, quatuor anni tempora,putà ver,æſtatem,autumnum & hyemem, per quæ hæc ieiunia diſtributa ſunt, ac conſequenter 2. 3.

E totum annum Deo, in pœnitentiam & pietatis obſequium offeramus. Rurſum, vt ſingulis menſibus vnum diem Deo per ieiunium decemus. Terni enim dies ieiuniorum per quatuor anni tempora diſtributi,vniuerſim efficiunt duodecim dies,quot ſunt menſes in anno.ita Bellarm. lib. 2. de bonis oper.in partic. cap. 19.imò S.Leo ſerm. 9.de ieiunio ſeptimi menſis: *Ideo,* inquit, *ipſa continentiæ obſeruantia quatuor eſt aſſignata temporibus, vt in idipſum totius anni redeunte decurſu, cognoſceremus nos indeſinenter diuinis purificationibus indigere.* Idem ſerm.8.de ieiunio decimi menſis: *Huius,* inquit, *obſeruantiæ vtilitas in Eccleſia-* 4.

V ſticæ

Digitized by Google

ſticis eſt præcipuè conſtituta ieiuniis, quæ ex doctrina S. Spiritus ita per totius anni circulum diſtributa ſunt, vt lex abſtinentiæ omnibus ſit aſſcripta temporibus. Siquidem ieiunium vernum in quadrageſima, æſtiuum in Pentecoſte, autumnale in menſe ſeptimo, hyemale autem in hoc, qui eſt decimus, celebramus, intelligentes diuinis nihil vacuum eſſe præceptis. Simili modo ieiunamus quadrageſimam, vt decimas totius anni Deo per abſtinentiam & pœnitentiam dependamus. Diuide enim 360. dies quot ſunt in anno, per decem, conficies dies 36. quibus per ſex quadrageſimæ hebdomadas ieiunamus. Hi ergo 36. dies ſunt quaſi decimæ dierum totius anni. ita S. Gregor. homil. 16. in Euangelia.

VERS. 20. *Vſquequo.*] Hæc verba pendent à præcedentibus. q.d. Luctus ieiuniorum conuertetur in lætas ſolemnitates *vſquequo*, id eſt, adeo, vel in tantum vt populi earum fama illecti, veniant & confluãt vt eas videant, iiſque ſe paſcant & oblectent. ita S. Hieron. Aut q.d. Celebrabitis ſolemnitates lætas & præclaras, donec lætiores & præclariores celebretis, quod fiet cum venient populi, &c. Vnde Septuag. Chald. Pagnin. & Tigurina vertũt: *Adhuc venient populi*; quaſi inchoetur hic noua periodus, ſitque noua maiórque promiſſio.

Iam hæc aliquo modo impleta ſunt in Iudæis poſt reditũ è Babylone, præſertim tempore Machabæorum, cùm populi multi tum è variis Iudææ vrbibus, tum ex vicinis gentibus videntes felicitatem, victorias & gloriam Ieroſolymæ & templi, ſe inuicem cohortati ſunt, vt eò properarent, illáque fruerentur. Tunc enim multos gentiles variis in locis ſuſcepiſſe Iudaiſmum, & factos eſſe proſelytos, liquet ex Eſther c. 8. 17. & 3. Eſdræ 5. 50. & Actor. 2. 11. & cap. 8. 27. Longè tamen verius & plenius impleta ſunt tempore Apoſtolorum, cùm per eos gentes conuerſæ ad Chriſtum & Eccleſiam (quæ eſt vera Ieruſalem) turmatim vndequaque cum gaudio, & iubilo inuicem ſe cohortantes properarunt & confluxerunt, vti fore prædixit Iſaias cap. 2. 2. & Michæas c. 4. 2. ita S. Hieron. Theod. Ruper. Hugo, Lyran. Vatab. & alij paſſim.

VERS. 21. *Et vadant habitatores vnus ad alterum, dicentes.*] Ita Rom. ſed Ribera legendum cenſet, *& vadant habitatores vnius*, ſcilicet ciuitatis, *ad alteram*; idque clarius videtur & concinnius, itaque habent Hebræa. Vnde & Septuag. vertunt: *Et congregabuntur qui habitant ciuitates in vnam ciuitatem, dicentes.* Et Chald. *Et ibunt vnius incolæ cum alterius vrbis habitatoribus, dicentes: Euntes eamus oratum faciem Domini.* Hoc verum fuit in Ieruſalem, verius in Eccleſia. Sic videmus in Italia integros pagos & oppida turmatim Lauretum confluere, ac ſe inuicem cohortari ad viſitandam & venerandam ſacram illam ædem B. Virginis miraculosè ab angelis eò ex Iudæa tranſlatã, in qua ipſa ſalutata ab angelo filium Dei concepit, & verbum caro factum eſt.

Et quæramus Dominum exercituum.] Chald. *Quæramus doctrinam à Domino.*

Vadam etiam ego.] Eſt vox vnius ciuitatis & populi, vel hominis ad alterum, dum enim eum inuitat, ac dicit: *Eamus & deprecemur faciem Domini*, &c. ſtimulum ei addit, ſubdens: *Vadam etiam ego.* q.d. Ego adeo huic profectioni, tibique in ea non deero, vt omnino velim eſſe conſors & comes, imò dux itineris. ita S. Hieron. Vnde Chald. vertit: *Iſte huic dicet; vadam etiam ego.* Alij, vt Theod. Arias & Hugo, cenſent hanc vocem eſſe ciuium promiſcuè ſe ad iter offerentium, vt quiſque eorum dicat: *vadam etiam ego.* Vnde Vatab. *Dicent*, inquit, *quamplurimi: Etiam ego vadam, vel ibo tecum*; vt ſit vox aſſociantium ſe aliis pergentibus in Ieruſalem. q.d. Plurimi videntes alios tendere in Ieruſalem & in Eccleſiam, certatim ad eos confluent, eorum comitatum ambient, eiſque ſe aggregabunt, cum eiſque iter capeſſent: vnus enim dicet: Ibo & ego. Et alius: Et ego. Et tertius: Et ego; ideóque dicent ſinguli.

Et gentes robuſtæ.] Ac proinde nemini ſubeſſe, ſed aliis dominari ſolitæ, iam colla ſubmittentes Synagogæ & Eccleſiæ, ab illa regi ambient. VERS. 22.

In diebus illis, ſcilicet fient hæc tam auguſta, quæ dico & prædico: *illis*, inquam, *in quibus apprehendent decem*, id eſt, plurimi (denarius enim, quia primus eſt poſt numeros ſingulares, qui digiti nuncupantur, eoſque combinat & multiplicat; hinc multitudinis & vniuerſitatis eſt ſymbolum. Sic Leuit. 20. 26. *decem mulieres* vocantur multæ. ita S. Cyril.) *homines ex omnibus linguis gentium, & apprehendent fimbriam viri Iudæi dicentes: Ibimus vobiſcum; audiuimus enim quoniam Deus vobiſcũ eſt.*] q.d. Plurimi ex omnibus gentibus fient proſelyti, vt cum Iudæis vnum Deum verum colant, ideóque ſtatis feſtis aſcendant in Ieruſalem. Hoc inchoatè verum fuit in Synagoga, vti cenſet Theodor. Sed plenè & completè verificatur in Eccleſia, vti cenſet S. Hieron. pauci enim gentiles facti ſunt Iudæi, ſed omnes penè facti ſunt Chriſtiani: Propheta ergo hic à typo auolat ad antitypum, putà à Ieruſalem ad Eccleſiam; ita tamen vt ad typum alludat, cúmque obiter quaſi perſtringat, itaque miſceat typum cum antitypo. Vide can. 4. & 5. quos præfixi Prophetis maioribus. Quocirca per Iudæum hic tum carnalem, tum potius ſpiritualem & myſticum accipe, putà Apoſtolos primóſque fideles, qui ex Iudæis orti, verè fuere Iudæi, id eſt, confitentes Deum & Meſſiam ab eo miſſum. His enim euangelizantibus magnóque zelo, ſanctitate & miraculis prædicantibus adhæſerunt gentiles: quia ex iis cognoſcebant Deum eſſe cum illis. ita S. Hieron. Cyril. Remig. & alij. Rurſum S. Hieron. per Iudæum accipit Chriſtum ortum ex tribu Iuda, qui Iudæ ſceptrum & regnum non temporale, ſed ſpirituale reſtituit, iuxta oraculum Iacobi Geneſ. 49. 10. Verùm non ſolum Chriſtum hic vocari Iudæum, ſed & Apoſtolos, patet ex eo quod dicitur in plurali: *ibimus vobiſcum.* Sic Iudæus accipitur myſticè pro fideli & Chriſtiano Rom. 2. 28. vbi dicitur: *Non enim qui in manifeſto Iudæus eſt, neque quæ in manifeſto in carne eſt circumciſio, ſed qui in abſcondito Iudæus eſt, & circumciſio cordis in ſpiritu, non litera*, ſcilicet vera eſt, digna grátaque Deo. Et Philipp. 3. 3. *Nos enim ſumus circumciſio* (id eſt, circumciſi, putà Iudæi) *qui ſpiritu ſeruimus Deo, & gloriamur in Chriſto Ieſu.* Et Apocal. 2. 9. *Blaſphemaris ab his qui ſe dicunt Iudæos* (id eſt, confitentes Deum Deique cultores) *eſſe, & non ſunt, ſed ſunt Synagoga Satanæ.* VERS. 23.

Myſticè, vita religioſa parit religioſos.

Myſticè, verus Iudæus eſt religioſus Dei cultor, inſtituti ſui obſeruator, religionis, modeſtiæ, pietatis, omniſque virtutis ſpeculum, quem dum ſæculares vident, ſpiritu Dei inſtincti ardentéſque apprehendunt eius fimbriam, vt eius inſtitutum habitúmque capeſſant, dicentes: *Ibimus vobiſcum*:

Digitized by Google

A *beſcum: audiuimus enim*, imò vidimus, *quoniam Deus vobiſcum eſt*: vos enim eſtis ſemen cui benedixit Dominus. Nihil equidem ita inuitat ſeculares ad ſtatum perfectionis, atque eorum qui in eo degunt vita ſancta & exemplaris. Vnde videmus monaſteria & ordines in quibus viget diſciplina & religio, certatim à plurimis ambiri, adeo vt multi repulſam patiantur: ea verò in quibus laxior eſt vita, negligi & deſtitui tam perſonis, quàm alimentis. Non eſt enim magnes, non iynx, non illex, qui validius ad ſe alliciat trahátque vel ferrea corda, quàm ſanctitas vitæ & exempli. Ita exemplo Victorini ad fidem, & S. Antonij ad mundi contemptum ſe alióſque plures illectos exarſiſſe narrat S. Auguſt. lib. 8. Confeſ. cap. 5. 6. 7. & 11. *Facilis*, inquit S. Leo ſer. de S. Laurentio, *ſit ratio efficax ad ſuadendum, validiora ſunt tamen exempla quàm verba, & plenius eſt opere docere quàm voce*. Quin & Seneca Epiſt. 6. *Plus tibi*, inquit, *viua vox & conuictus, quàm oratio proderunt: primùm, quia homines plus oculis quàm auribus credunt: deinde quia longum eſt iter per præcepta, breue & efficax per exempla*. Sic in vitis Martyrum crebrò legimus, eorũ fortitudine & alacritate ſpectantes illectos & incenſos, ſponte ad martyrium procurriſſe. Sic S. Ioanni Baptiſtæ hæc dat elogia S. Bern. ſer. de priuilegiis Baptiſtæ: *Ioannes parentum gaudium, nobilitas generis, orbis exemplum, finis legis, Euangelij principium, mortis expulſio, ianua vitæ, decus hominum, conuerſionis ſplendor, omnis iuſtitiæ principatus*. Idem hortatur ſororem lib. de modo bene viuendi cap. 16. vt ſibi ad imitandum proponat, ac à Deo poſtulet *humilitatem Chriſti, deuotionem Petri, charitatem Ioannis, obedientiam Abrahæ,*
B *patientiam Iſaac, tolerantiam Iacob, caſtitatem Ioſeph, manſuetudinem Moyſi, conſtantiam Ioſue, benignitatem Samuelis, miſericordiam Dauid, abſtinentiam Danielis, & cætera digna facta piorum ſanctorum*. Vnde, inquit, in Cantic. *dicitur: Quam pulchri ſunt greſſus tui in calceamentis filia principis! Quæ ſunt autem calceamenta Eccleſiæ, niſi exempla SS. Patrum, quibus in via huius ſeculi munimur, vt per omnes tribulationes calceamenta iſta ambulent?*

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS.

Deus populum ſuum è Babylone reducem, pauperem & afflictum conſolatur promittendo primò, quòd vicinos eius hoſtes Syros, Tyrios & Philiſthæos debellabit, illique ſubiiciet. Secundò, verſ. 9. quòd Chriſtum mittet ſaluatorem, qui mitis & humilis, ſedens ſuper aſinam quaſi rex, Meſſias & triumphator Ieruſalem ingredietur, ac ſublatis bellis pacem afferens dominabitur à mari vſque ad mare, imò vſque ad lacum inferni, ex quo vinctos ſuos educet, putà Patriarchas è limbo. Hac de cauſa mittet Apoſtolos per totum orbem, vt quaſi arcus & gladij fortes, ac quaſi iacula fulgurantia eum ipſi ſubigant, præſertim quia eos, æquè ac fideles paſcet & roborabit S. Euchariſtia, quæ erit frumentum electorum, & vinum germinans virgines.

Verſ. 1.] Onus verbi Domini in terra Hadrach, & Damaſci requiei eius: quia Domini eſt oculus hominis, & omnium tribuum Iſraël.

Verſ. 2.] Emath quoque in terminis eius, & Tyrus, & Sidon: aſſumpſerunt quippe ſibi ſapientiam valde.

Verſ. 3.] Et ædificauit Tyrus munitionem ſuam, & coaceruauit argentum quaſi humum, & aurum vt lutum platearum.

Verſ. 4.] Ecce Dominus poſſidebit eam, & percutiet in mari fortitudinem eius, & hæc igni deuorabitur.

Verſ. 5.] Videbit Aſcalon, & timebit; & Gaza, & dolebit nimis; & Accaron, quoniam confuſa eſt ſpes eius: & peribit rex de Gaza, & Aſcalon non habitabitur.

Verſ. 6.] Et ſedebit ſeparator in Azoto, & diſperdam ſuperbiam Philiſthinorum.

C *Verſ. 7.*] Et auferam ſanguinem eius de ore eius, & abominationes eius de medio dentium eius, & relinquetur etiam ipſe Deo noſtro, & erit quaſi dux in Iuda, & Accaron quaſi Iebuſæus.

Verſ. 8.] Et circumdabo domum meam ex his, qui militant mihi euntes & reuertentes, & non tranſibit ſuper eos vltrà exactor: quia nunc vidi in oculis meis.

D ONVS *verbi Domini in terra Hadrach & Damaſci.*] Quæres, quodnam hoc onus? Reſp. onus eſt oneroſa & minax prophetia, vti dixi Iſaiæ 13. 1. qua ſtrages vel excidium alicui genti intentatur, vti hic intentatur Syris, Tyriis & Philiſthæis, quod reipſa peractum eſt, partim per Alexandrum Magnum. Hic enim teſte Curtio lib. 3. & 4. de geſtis Alexandri, ac Plutarcho in eius vita, cepit Damaſcũ cum Darij theſauro, Palæſtinam, Syriam, Cyprum, totámque Phœniciam, adeóque Tyrum poſt obſidionem ſeptem menſium vaſtauit & combuſſit, duóque ciuium millia crucifixit: partim per Machabæos, VERS. 1.

Digitized by Google

qui Syros & Philiſthæos ſubegerunt, eoſque ad circumciſionem ac Iudaiſmum compulerunt, vt patet 1. Machab. 5. 69. vbi dicitur, quod Antiochus *Simonem conſtituit ducem à terminis terræ vſque ad fines Ægypti. Et exijt Ionathas & perambulabat* (quaſi victor & dominator) *trans flumen ciuitates, & congregatus eſt ad eum omnis exercitus Syriæ in auxilium, & venit Aſcalonem, & occurrerunt ei honorificè de ciuitate.* Mox ſuccedens & deprædatus Gazam, *perambulauit regionem vſque Damaſcum.* ita S. Cyrill. Alber. Hugo, Lyra. & à Caſtro. Hoc enim eſt propriè dictum onus, quod Deus hic Syris, Tyriis & Philiſthæis imponit. Verùm quia hoc Machabæorum dominium non fuit plenum & diuturnum, ſed modicum & modici temporis, nec per eos tota gens Syrorum, Tyriorum & Philiſthinorum fuit conuerſa ad Deum & Iudaiſmum, hinc Propheta miſcens hic typum antitypo auolat ad Chriſtũ, qui per Apoſtolos plenè has aliáſque gentes conuertit, eaſq; Deo & ſibi per Euangelium ſubiecit. ita S. Hier. Theodor. Remig. Haymo, Clarius, Vatab. Arias, Ribera, à Caſtro & alij.

Euangelium eſt onus dupliciter. 1.

Dices, hæc gentium conuerſio ad Chriſtum, iuſtitiam & ſalutem, non fuit onus, ſed ingẽs gratia & donum. Reſp. læta hæc prophetia vocatur onus, primò, quia triſtis & moleſta erat ipſi mundo gentili, ipſiſque gentibus ante conuerſionem, vtpote hoſtibus fidei, eique vſque ad mortes & martyria multorum repugnantibus. Vnde Apoſtoli eas inuaſerunt inſtructi arcubus, gladiis & telis fulgurantibus, ſed myſticis & ſpiritualibus, vti audiemus verſ. 13. eaſque trucidarunt dum infidelitatem, libidinem, crapulam omnémque impietatem in eis occiderunt, atque ex infidelibus fideles, ex inceſtis caſtos, ex ebriis ſobrios, ex impiis pios effecerunt. ita S. Hier. 2. Addit Arias, Euangelicá legem quam Apoſtoli gentibus conuerſis impoſuerunt eſſe onus, idque in ſe graue: tale enim eſt mortificatio paſſionum, refrænatio cupiditatum, abſtinentia, condonatio iniuriarum, amor inimicorum, contemptus mundi, &c. Sed quod per gratiam Chriſti fit leue, iuxta id quod ipſe promiſit, Matth. 11. 29. *Tollite iugum meum ſuper vos, & diſcite à me, quia mitis ſum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus veſtris. Iugum enim meum ſuaue eſt, & onus meum leue.* Vbi nota, ſolent Prophetæ de Chriſto vaticinaturi, non ex abrupto ad eum tranſire, ſed gradatim, putà per res & hiſtorias ſui æui, quæ typus ſunt Chriſti, quaſi per gradus ad Chriſtum aſcendere, ideóque ſenſim ad eum aſcendendo illas cum eo commiſcent, & de vtriſque ſimul eodem ſermone loquuntur, illas vt typum obiter perſtringendo, in Chriſto verò vt in ſcopo hærendo. ita hic facit Zacharias, præſertim quia id facere cœpit capite præcedenti verſ. vltimo. Porrò id faciunt Prophetæ, vt oſtendant conſenſionem & connexionem rerum legis veteris cum rebus legis nouæ, nimirum omnia veteribus in figura contigiſſe, vt ait Apoſtolus 1. Corinth. 10. 11. Atque finem legis & Prophetarũ eſſe Chriſtum, vtpote quem omnes adumbrarint, & in quem vt ſcopum omnia terminentur & deſinant. Vnde S. Hieron. *Omnis hæc viſio*, inquit, *ſiue pondus & onus verbi Domini, vt interpretatus eſt Aquila, ad vocationem gentium & extructionem Eccleſiæ pertinet.* Ad hanc enim è fabrica templi aſſurgit Propheta, in eámque vt in antitypum deſinit.

Hadrach.] Nomen eſt loci vicini Damaſco;

A ſed quis, & vbi incertum, præſertim quia de eo mirè variant interpretes. Probabile eſt quod ex S. Hieron. Ptolom. Guilielmo Tyrio & aliis ſcribit Adrichonius in deſcriptione terræ ſanctæ pag. 75. *Adrach*, inquit, *ſiue Hadrach, aliàs Adra, Adraon & Adratum, Caleſyriæ oppidum eſt à Boſtra 25. millibus diſtans, à quo etiam adiacens regio terra Adrach nuncupatur, de qua Zachar. prophetauit. Poſt Chriſti tempora vrbs hæc Epiſcopali ſede cohoneſtata Archiepiſcopo Boſtrenſi parebat. Atque quo tempore Occidentales Chriſtiani rerum in Paleſtina potiebantur, etiam vulgò ciuitas Bernardi de Scampis dicta fuit.*

Perperam ergo Rabbini per *Hadrach* acci-
B piunt Meſſiam, eo quòd ipſe futurus ſit חד *chad*, id eſt, acer gentibus; & רך *rach*, id eſt, mollis & placidus Iudæis. Perperam quoq; apud Septuag. pro *Hadrach* legitur *Sedrach*.

Myſticè, S. Hieron. Verbum, inquit, Domini eſt Hadrach, hoc eſt, *chad*, id eſt, acre in peccatores; & *rach*, id eſt, molle & clemens in iuſtos. Rurſus Hadrach eſt Iudæa, ſuper quam & auſteritatem ſuam Dominus exercuit, & clementiam. Auſteritatem in eos qui credere noluerunt, elementiam in illos qui cum Apoſtolis ad Deum per Chriſtum ſunt reuerſi. Damaſcus, ſunt Gentiles: in his eſt requies Domini. Damaſcus enim hebr. idem eſt quod bibens ſanguinem, aut ſanguis cilicij, vt prior interpretatio cruentum populum ſignificet, ſecunda crudelitati eius pœnitentiam
C copulatam. Vnde ſequitur: *Quia Domini eſt oculus*, &c. Hæc S. Hieron. Hinc & Arabicus vertit: *Reuelatio Domini in terra Sedrach, & victima eius erunt Damaſci.*

Hadrach myſticè quid?

Et Damaſci requiei eius.] Pronomen *eius*, refert *onus* Domini quod præceſſit. q. d. Hadrach & Damaſcus erunt requies oneris, quod hic enarro & vaticinor: aut, Hadrach & Damaſco incumbet, in eiſque requieſcet hoc calamitatum onus & pondus. ita Alber. Arius & Clarius. Perperam ergo Lyran. τὸ *eius* refert ad Syriam. q. d. Syriæ requies eſt in Damaſco: in ea enim quaſi in metropoli ſua robuſtiſſima & inuicta ſecurè conquieſcit. Nam Syriæ nulla hic fit mentio.

Myſticè, τὸ *eius* referri poteſt ad τὸ *Domini*
D quod præceſſit. q. d. Requies Domini erit Damaſcus, cùm in ea ipſe cognoſcetur & coletur, Dominus per Euangelium requieſcet in Damaſco, quod factum eſt per S. Paulum alióſque Apoſtolos. Nam S. Paulus pergens Damaſcum, è cælo tactus conuerſus eſt ad Chriſtum, ac mox in Synagoga Damaſci Chriſtum prædicare cœpit, Act. 9. Vnde Chald. vertit: *Damaſcus conuertetur vt ſit de terra maieſtatis eius*, iuxta illud S. Petri Epiſt. 1. cap. 4. 14. *Quoniam quod eſt honoris, gloriæ & virtutis Dei, & qui eſt eius ſpiritus ſuper vos requieſcit.* Hinc & Septuag. vertunt: *Damaſci,*
E *ſacrificium eius.* Fuit enim Damaſcus nobiliſſima, antiquiſſima & opulentiſſima ciuitas, caput Syriæ, ſex diebus diſtans à Ieruſalem, in qua conficiebantur celebres illi panni ſerici, vulgo dicti Damaſceni, ac proinde illuſtris & glorioſa fuit eius ad Chriſtum & Eccleſiam conuerſio, ac imprimis ipſa nobilitata fuit miraculoſa conuerſione S. Pauli, vti iam dixi, & poſtea natiuitate B. Ioannis Damaſceni.

Damaſci deſcriptio.

Domini eſt oculus.] Oculus Domini hic dupliciter accipi poteſt, ſcilicet actiuus, & paſſiuus, putà videns & viſus. Primò ergo S. Hiero. & Theod. de oculo actiuo ſic exponunt, q. d. Domini

Digitized by Google

mini oculus videt, curat & regit omnes homines, æquè ac tribus Iſraël, vt ſcilicet impios puniat, pios tueatur & protegat. Vnde Septuag. vertunt: *Quia Dominus reſpicit homines, & omnes tribus Iſraël.* Et Chald. *Coram Domino manifeſta ſunt opera filiorum hominum, & ſibi complacet in omnibus tribubus Iſraël.* Et Syrus: *Domino manifeſti ſunt homines, & omnes tribus Iſraël.* Et Arabicus: *Dominus intuitus eſt vniuerſos homines, & omnes tribus Iſraël.*

Secundò, de paſſiuo ſic exponunt Albert. Hugo & Lyran. q.d. Domini, id eſt, ad Dominum reſpicit oculus hominis: aut, Domini eſt conuertere ad ſe oculum hominis. Quocirca Arias vertit: *Dominus eſt oculus hominis.* Eſt metonymia: ponitur enim potentia pro obiecto, putà oculus pro re viſa quam oculus videt & reſpicit, qualis eſt hic Dominus. Vnde alij ex Hebræo clariùs vertunt: *Ad Dominum eſt oculus hominis.* q. d. Dominus Deus eſt obiectum in quod intendit, & reſpicit oculus & mens omnis hominis, quanto magis tribuum Iſraël poſtulantium & obſecrantium Deum, vt puniat Damaſcenos & Philiſthæos, qui Iſraëlem cõtinuò affligunt? Quapropter Deus Iſraëlem exaudiens plectet illos, imò Iſraëli ſubiugabit, ideóque hoc eis onus imponet, quod per me Zachariam hic prænunciat. q.d. Præmium ſpei Iſraëlis in Deum, erit imperium in vrbes & gentes finitimas. Hoc eſt quod ait Pſaltes pſal. 122. verſ. 2. *Sicut oculi ancillæ in manibus Dominæ ſuæ, ita oculi noſtri ad Dominum Deum noſtrum donec miſereatur noſtri.* Deus enim eſt Monarcha, qui poteſt regna mutare, reges & tyrannos loco mouere.

Myſticè. Chriſtus eſt oculus duplex.

Myſticè, Chriſtus eſt oculus actiuus, qui reſpicit & curat omnium gentium ſalutem, æquè ac tribuum Iſraël. Vnde ad omnes miſit Apoſtolos, qui eos conuerterent & ſaluarent: & paſſiuus, quia in eum vt Saluatorem reſpiciunt oculi omnium hominum, ſperantes ab eo gratiam omnéque bonum. Quapropter de eo dixit Iacob Geneſ. 49. 10. *Ipſe erit expectatio gentium.* Et verſ. 18. *Salutare tuum* (id eſt, Saluatorem tuũ, putà Chriſtum) *expectabo Domine.* Et Aggæus cap. 2. 8. *Veniet deſideratus cunctis gentibus.* Hebr. *Veniet deſiderium cunctarum gentium: deſiderium*, id eſt, deſideratiſſimus.

Vers. 2. *Emath quoque in terminis eius, & Tyrus, & Sidon.*] Ita Biblia Roma. Primò S. Hiero. τὸ *eius* refert ad Damaſcum. q. d. Emath quoque ſita in terminis Damaſci, onus eius excipit, æquè ac Tyrus & Sidon. Porrò Hemath, Tyrus & Sidon erant in terminis Damaſci, non tam ſitu ſpatióque locorum, quàm ſocietate vindictæ: ſicut Galat. 4. 25. mons Sion dicitur monti Sina eſſe coniunctus, non loco, ſed typo & ſignificatione. Planiùs τὸ *eius* referas ad *onus Domini*, q.d. Onus Domini requieſcens in Damaſco, pertinget quoque ad Emath, Tyrum, & Sidonem, ita vt hæ vrbes intra limites & terminos huius oneris Domini contineantur Deus enim ſibi, ſuóque oneri & vindictæ omnes has vrbes ſubiget, vt in iis ſedeat quaſi dominator, iudex & vindex ſcelerum. ita Albertus, Hugo & alij. Emath vel eſt Antiochia, vel Epiphania, quam multi putãt eſſe Alapiam, vulgò Aleppo. Vide dicta Amos 6. 2.

Myſticè, q.d. Deus & Chriſtus ſibi per Apoſtolos ſubiicient Emath, Tyrum & Sidonem, illiſque onus Euangelicæ legis imponent, vt illud in ipſis, æquè ac in Damaſco requieſcat. Vnde

A Chald. vertit: *Emath quoque conuertetur vt ſit de terra domus maieſtatis eius, & Tyrus, & Sidon.* ita S. Hieron. & Theodor.

Aſſumpſerunt quippe ſibi ſapientiam valde.] Ita & Septuag. vertunt in plurali. Iam vertunt in ſingulari: *quia ſapiens fuit valde*, ſcilicet Tyrus: Porro τὸ *quippe* ponitur pro *quamuis*. q.d. Quamuis Tyrus & Sidon, omnéſque Phœnices glorientur de ſapientia, ſe nimirum primos inueniſſe & docuiſſe literas, tamen hi ipſi cedent ſapientiori Deo, cùm eos per Alexandrum, & deinde per Machabæos ſubiugabit; ac Chriſto, cùm eos ad ſuam fidem & Eccleſiam per Apoſtolos traducet. Sic *quippe*, vel *quoniam*, ponitur pro *quamuis* Exodi 13. 17. *Non duxit eos* B *per viam terræ Philiſthiim, quia*, id eſt, quamuis *vicina erat.* Pſal. 77. 19. *Nunquid poterit Deus parare menſam in deſerto? quoniam*, id eſt, quamuis *percuſſit petram & fluxerunt aquæ.* Secundò & neruoſiùs, τὸ *quippe* propriè vt cauſale accipias, q.d. Quia Tyrij & Sidonij ſibi arrogarunt ſapientiam, quaſi per eam eſſent inſuperabiles, hinc Deus oſtendet eorum inſipientiam, ſuáque ſapientia eos debellabit & ſubiugabit, tum per Alexandrum & Machabæos, tum per Chriſtum & Apoſtolos, iuxta illud Apoſtoli 1. Corinth. 1. 21. *Quia in Dei ſapientia non cognouit mundus per ſapientiam Deum, placuit Deo per ſtultitiam prædicationis ſaluos facere credentes.* Et verſ. 25. *Quia quod ſtultum eſt Dei, ſapientius eſt hominibus.*

Phœnices inuentores literarum.

C Porrò Phœnices, ac nominatim Tyrum gloriari ſolere de ſapientia, patet ex eo, quod iactarent ſe inueniſſe literas. Vnde Lucanus lib. 3. Pharſal.

Phœnices primi, famæ ſi creditur, auſi
Manſuram rudibus vocem ſignare figuris.

Et ex illo Ezech cap. 28. 3. *Ecce ſapientior es tu Daniele: omne ſecretum non eſt abſconditum à te. In ſapientia & prudentia feciſti tibi fortitudinem, & acquiſiuiſti aurum*, &c. Vnde & de eo ſubdit Zacharias.

Vers. 3. *Et ædificauit Tyrus munitionem ſuam.*] In Hebr. eſt elegans paronomaſia inter צור *tſor*, & מצור *matſor*, q. d. Tyrus ædificauit Tyrum, putà rupes rupem, arx arcem, munitio munitionem. Tyrus D enim dicta eſt hebr. *tſor* (vnde Syrum *Tor*, & Latinum *Tyrus.*) id eſt, rupes, quia in rupe, vel potiùs medio maris ſcopulo inædificata erat munitiſſima, & quaſi arx inexpugnabilis. Hæc fuit eius ſapientia humana, qua domum ſibi poſuit in petra maris inacceſſa, ideóque omniũ regum copias & vires deridebat. Sed Deus hanc eius ſapientiam & ſuperbiam deiecit, cùm per Alexandrum Magnum eam cepit & vaſtauit.

Et coaceruauit argentum quaſi humum.] Rurſum in Hebr. eſt annominatio inter ותצבר *tibtſar*, & עפר *aphar*, q. d. Aceruauit ſibi argentum quaſi aceruos arenæ, lutauit ſe argento quaſi luto, puluerizauit argentum quaſi puluerem. q. d. Tyrus E ſuis mercibus & nauibus tantum opum congeſſit, vt aurum & argentum in ea non pluris fieret quàm puluis & lutum platearum, propter immenſam eius copiam. Quocirca hoc ſuo auro conduxit milites plurimos, quibus confiſa nullum timebat hoſtem.

Vers. 4. *Ecce Dominus poſſidebit eam.*] Hebr. יורשנה *ioriſcenna*, quod eſt contrariæ ſignificationis. Vnde primò verti poteſt: *Dominus hæreditabit, vel hæreditate poſſidebit eam.* ita Noſter & Septuag. Secundò: *Dominus hæreditate ſua eiiciet, vel expellet*

Digitized by Google

eam. ita Chald. & Vatab. quia ſcilicet eius incolas expulit ſua vrbe, arce, opibus, gloria, libertate & vita. Id factum eſt primò per Alexandrum Magnum, qui Tyrum poſt ſeptem menſium obſidionem ingenti labore, æquè ac animo, terra aggeribus, mari ducentis triremibus oppugnauit & expugnauit, vti narrat Plutarch. in eius vita, qui & addit prodigia cladis Tyri prænuncia; ſcilicet primò, Herculem per quietem viſum Alexandro, ex muro illi manus tendentem, inuitantémque ad vrbis ingreſſum. Secundò, Tyriorum multis, inquit, in ſomniis viſus eſt Apollo, dicens, ſe ad Alexandrum tranſire: neque enim ſibi cordi eſſe ea, quæ in vrbe agerentur: quocirca Tyrij Apollinis, velut transfugæ, ſimulachrum catenis conſtrinxerunt, clauíſque baſi affixerunt. Tertiò, Alexandro viſus Satyrus ſibi alludere, quem cum conaretur corripere, ſubducebat ſe; tandem poſt multas preces & circumcurſitationes venit in manus eius, quod vates interpretantes dixerunt: Tua eſt Tyrus. Satyrus enim Græcè diſſectum, idem eſt quod σὰ, id eſt, *tua*, τύρος, id eſt, *Tyrus*. Deinde Tyrus ſubacta eſt à Machabæis: nam tempore Chriſti Tyrus, Sidonij & Palæſtini parebant, vel coniuncti & aſſociati erant Iudæis, eorúmque Principi, aut Præſidi, vti prædixit Ezech. cap. 28. 25. & ſatis colligitur ex Actor. 12. 20. & ex eo quod Chriſtus, qui perſonaliter tantùm prædicauit Iudæis, quibus promiſſus erat, prædicarit quoque Tyriis & Sidoniis, vt patet Matth. 15. 21. & Marci 7. 24. Nimirum id Deus procurauit per Machabæorum poſteros, vt hac ratione ſterneretur via Chriſto, qui in Tyro & Sidone erat prædicaturus. ita Alber. Hugo, Lyran. à Caſtro & alij. Porrò Ioſippus filius Gorionis lib. 4. cap. 7. ſcribit Ariſtobulum, abnepotem Iudæ Machabæi, vtpote ex fratre eius Simone prognatum, expugnaſſe Tyrum. Vnde myſticè ſignificatur hic idololatriæ euerſio in Tyro, eiúſque ad Chriſtum conuerſio. ita S. Hieron. Theod. Remig. Ruper. Vatabl. Ribera & alij. Vbi nota, Prophetam hic docere tria fuiſſe in Tyro, quæ reddebant eam inuictam, quæque maximè reſiſtebant Chriſti Euangelio, ſcilicet ſapientiam, opes & fortitudinem, eo quòd tota erat circundata mari, & tamen à Deo expugnandam, tum per Alexandrum, tum potiùs per Chriſtum & Apoſtolos gladio verbi Dei, ſuccifis eius erroribus & vitiis. Vnde perſiſtens in metaphora ait, eam deuorandam igni, ſcilicet charitatis & Spiritus S. quem Chriſtus venit mittere in terram, & vehementer voluit accendi, Lucæ 12. 49. ita S. Hieron. Porrò quàm incenſus fuerit Tyriorum in Chriſtum amor & fides, patet ex pluribus martyribus, qui ibidem ſub Diocletiano cum ſuo Epiſcopo Tyrannione leonibus, vrſis, tauris & pardis obiecti, cum feræ ſanctos attingere non auderent, læto & hilari vultu extenſis in cœlum manibus oculiſque, mente toti in Deum defixi, à carnificibus crudeliter iugulati ſunt, vti narrat oculatus teſtis Euſeb. Cæſar. lib. 8. Hiſtor. cap. 7. & 14. alias 25. Simile eſt quod narrat Theodor. lib. 3. Hiſtor. c. 6. ſcilicet Cyrillo Diacono Heliopoli in Phœnicia, eo quòd idola confregiſſet, à Gentilibus ſub Iuliano Apoſtata diſſectum fuiſſe ventrem, qui inſuper exemptum eius iecur more ferarum deuorarunt, ſed mox Dei vindictam ſenſerunt.

Tria portenta vaſtandæ Tyri.

Tria robora Tyri diſiecta à Chriſto.

Percutiet in mari fortitudinem eius.] Tyrus enim in corde maris, vt ait Ezechiel cap. 28. 2. ſita, eius erat domina & regina; ſed Nabuchodonoſor, & deinde Alexander obſidens eam, vt meliùs expugnaret, multa ſaxorum, arborum aggerúmque congerie comportata, & in breue fretum coniecta, maris alueum impleuit, & ſiccauit, itáque eam ab Oriente continenti coniunxit, atque ex inſula fecit peninſulam, qualis etiamnum cernitur. ita Curtius lib. 4. poſt initium, & Plinius lib. 5. cap. 19. S. Hieron. & alij. Vide dicta Iſaiæ 23. 1. Chald. vertit: *Proiiciet diuitias eius in mare:* hebr. enim חֵיל *chel* & fortitudinem, & diuitias ſignificat.

Tyrus ex inſula facta peninſula.

Vers. 5. *Quoniam confuſa eſt ſpes eius.*] Quam Accaron habebat in Tyro, quòd ſcilicet opem ferret ſibi, vtpote vicinæ & confœderatæ. Hæc enim ſpes interibit intereunte Tyro.

Myſticè, peribit ſpes Philiſthinorum, putà Gentilium, qua ſperabant ſe ſua ſapientia & viribus tutaturos ſua idola, & gentiliſmum contra Chriſtum & Chriſtianiſmum. Hæc enim cadet, quando videbunt ea euerti ab Apoſtolis.

Et peribit rex de Gaza.] *Rex*, id eſt, regulus, putà princeps. Olim enim principes vrbium vocabantur reges. Hic regulus fuit Betis, à Dario vltimo Perſarum rege Gazæ præfectus, quem Alexander expugnata poſt bimeſtrem obſidionem Gaza, circum vrbem raptari curauit, inquit Curtius lib. 4. ita Alber. & Hugo. Addit Plutarch. in vita Alexandri, omen capiendæ Gazæ ei datum: *Et circumſedenti*, inquit, *Gazam vrbem Syriæ maximam, gleba à ſuperuolante alite in humerum delapſa eſt. Auis in vna machina conſidens, ſubitò neruiceis plagulis, quibus ad verſandos vtebantur funes, eſt irretita. Hoc portentum Ariſtandri prædictioni euentum habuit reſpondentem. Nam accepit Alexander in humero vulnus, & vrbem recepit.* Deinde Gazam expugnauit, & ab idolis expurgauit Simon, frater Iudæ Machabæi, 1. Machab. 13. 43. Rurſum Alexander Iannæus Simonis nepos, poſt annuam obſidionem Gazam cepit & diruit, cum priùs ciues partim ædes ſuas incendiſſent, partim Saguntina rabie ſuiſmet manibus vxores & liberos interemiſſent, ne ad ſeruitium & iniuriam abſtraherentur, vti narrat Ioſephus lib. 13. Antiq. cap. 21.

Portentum capiendæ Gazæ.

Myſticè, peribit de Gaza rex, ſcilicet infidelis, & vt S. Hieron. Diabolus, quia ſcilicet Chriſtus ſolus per ſuos fideles in ea regnabit. Propriè rex, id eſt, Deus, ſiue idolum Gazæ fuit Marnas: vnde ibidem celebre fuit Marnæum, id eſt, Marnæ phanum, quod S. Porphyrius vrbis Epiſcopus, Arcadio Imperatore conſentiente anno Chriſti 401. combuſſit, monitus voce miraculoſa pueri ſeptennis, qui cum Syrus eſſet & græcè neſciret, græca tamẽ lingua inſtinctus à Deo publicè prolocutus, hæc edixit: *Vrite templum quod eſt intus vſque ad ſolum: multa enim in eo grauia facta ſunt, & maximè hominum ſacrificia; & poſtquam fuerit combuſtum, expurgato loco ſtatuite illic ſanctam Eccleſiam. Teſtificor enim coram Deo, non poſſe aliter fieri. Non enim ego ſum qui loquor, ſed qui eſt in me Chriſtus.* Idipſum admirans Deúmque glorificans, ita ſcribit S. Hieron. lib. 7. in Iſaiam: *Hoc noſtris temporibus videmus eſſe completum: Serapium* (Serapidis delubrum) *Alexandriæ, & Marnæ templum Gazæ, in Eccleſias Domini ſurrexerunt.* Adiuuit hanc rem multum S. Chryſoſt. qui ſedulò apud Arcadium Imp. curauit, vt quæ in Phœnicia reſidua erant idolia, penitus tollerentur, vti teſtatur Theodor. lib. 5. Hiſtor. cap. 29. Ita factum eſt, vt Gazenſes antea Marnæ addictiſſimi, eo

Myſticè, rex Gazæ eſt Marnas idolum.

Marnæum dirutum oraculo pueri.

ſublato

ſublato ad Chriſtum conuerſi ſint,ad quod validè eos incitauit S. Porphyrij Epiſcopi ſanctitas & miracula, vti ex eius actis quæ conſcripſit Marcus Diaconus Gazenſis, enarrat Baron.anno Chriſti 398.& 401.

Aſcalon non habitabitur.] q. d. Aſcalon planè deſolabitur, adeo vt ibi futura ſint paſcua pecorum Iudæorum,vti prædixit Sophon.cap.2.verſ. 4. & 6. Aſcalonem cepit Ionathas frater Iudæ Machabæi,æquè ac Accaronem & Azotum,quam etiam cum octo millibus incolarum igne combuſſit,vt patet 1.Machab. 10. 84. & ſeq. Poſtea tamen reædificata fuit: nam in ea dicitur natus Herodes infanticida, qui inde Aſcalonita cognominatus eſt. Atque etiamnum hodie antiquum robur retinens, Saracenorum fortiſſimum propugnaculum eſt. Eius muros cum Saladinus diruiſſet,Richardus Anglorum rex inſtaurauit, ait ex Guiliel.Tyrio Adrichom.in deſcrip.terræ ſanctæ,in Aſcalone.

Myſticè, q. d. Aſcalon conuerſa ad Chriſtum non habitabitur à paganis & infidelibus, à quibus antea habitabatur,ſed à Chriſtianis. Vnde alij videbuntur eſſe ciues, & alia ciuitas, iuxta illud Poëtæ:

O domus antiqua quàm diſpari domino dominaris?

Quàm enim Aſcalonitæ infideles olim infenſi fuerint Chriſtianis,vel ex eo cõiicere licet,quod de iis ſcribit Theodor. lib. 3. Hiſtor. cap. 6. cum iis fræna laxaſſet Iulianus Apoſtata anno Domini 362. *Aſcalone*,inquit, *& Gaza ſacerdotum & virginum Deo dicatarum ventres diſcindunt, deinde farciunt hordeo, ac tandem eos porcis deuorandos obiiciunt.*

Vers. 6. *Et ſedebit ſeparator in Azoto.*] Hebr. eſt ממזר *mamzer*,id eſt,ſeparator,alienus(à rad. זור *Zur*, id eſt, receſſit, alienus vel extraneus fuit) indéque ſpurius, vt vertit Vatab. qui ſcilicet extra matrimonium alieno patre natus, illud diuidere & ſeparare videtur. Iam primò Alber. Hugo & Lyran. cenſent hic notari Alexandrum Magnum, qui Azotum & Philiſthæos cæteros ſubiugauit. Ipſe enim à multis cẽſetur ſpurius, quòd Olympias mater eum non ex Philippo marito, vti ipſamet confeſſa eſt(vnde & à Philippo quaſi repudiata fuit) ſed ex Neſtabano mago, qui noctu ſe Iouem finxit,genuerit. Quocirca Alexander Iouis Hammonij filius credi & haberi voluit. Secundò, *mamzer* ſignificat alienigenas & exteros, qui non erant oriundi ex Philiſthæis Azoti indigenis, quos proinde Philiſthæi vocabant mamzeres,id eſt,alienos, ſpurios, æquè ac faciebant Iudæi,vt patet ex illo Ioan.8.41. *Nos ex fornicatione non ſumus nati*, vti ſunt Agareni, ex Agar aliena & concubina geniti,quia nati ſumus ex Sara vxore Abrahæ, ideóque æquè ac ipſe, *vnum patrem habemus & colimus Deum.* Vnde Septuag. vertunt: *Habitabunt alienigenæ in Azoto*, putà Græci ſub Alexandro, poſtea Iudæi ſub Machabæis. q. d. Aſcalon deſerta manebit & non habitabitur:at Azotus habitabitur quidem, ſed ab externis. Quocirca Chald.vertit: *Habitabit domus Iſraël in Azoto, qui erant in ea ſicut extranei qui non habent patrem.* Porrò ante tempora Chriſti Iudæos ſparſos fuiſſe per Azotum & Philiſthæam, patet Actor. 8. 40. Paulò aliter vertit Pagnin. *Philiſthæus*,inquit,*tanquam extraneus habitabit in Azoto*,quia ſcilicet non erit ſui iuris, vti fuit antea, ſed ſub iugo & poteſtate Machabæorum &

Alexander Magnus ſpurius.

A Iudæorum. Denique occiſo Iuda Machabæo iuxta Azotum à Bacchide duce Demetrij,paulò pòſt Azotum occupauit & incendit Ionathas frater Iudæ, æquè ac vicinas illi ciuitates: quo impetu templum Dagon,qui erat Deus Azoti, & omnes qui in illud confugerant concremauit:iuxta eandem vicit Apollonium,1.Machab.cap.9. & 10.& 11. Separator ergo, ſiue mamzer Azoti, fuit Ionathas.

Myſticè,ſeparator eſt Chriſtus, inquit S. Hieron.qui ſeparat oues ab hœdis,pios ab impiis,electos à reprobis. Item Chriſtianus, qui ſe ſeparat ab infidelibus,vt proinde ab eis per contemptum vocetur mamzer,id eſt, ſeparator, vel nothus & ſpurius. Chriſtus enim & Chriſtiani pulſis gen- B tilibus & gentiliſmo, occuparunt Azotum totámque Philiſthæam.ita Clarius & Vatab.Primus Azoti prædicauit Euangelium Philippus Diaconus,eò raptus à Spiritu S. Act.8.40.Er eſt vſque hodie Azotus, ait S.Hieron. non ignobile municipium. Poſtea habuit Epiſcopum, qui nunc eſt Suffraganeus Treuirenſis.

Myſticè, ſeparator eſt Chriſtus.

Vers. 7. *Et auferam ſanguinem eius de ore eius.*] Sanguis hic dupliciter accipitur. Primò, pro minis ſanguinis & cædis.q. d. Auferam & compeſcam minas, quibus Azotij minabantur ſe effuſuros, vel gloriabantur ſe effudiſſe ſanguinem Iudæorum & populi fidelis: quia illi eos ſubiiciam & C aggregabo.ita S.Hieron. Theod. Alber. Hugo & Lyran.Vnde Septuag. vertunt: *Auferam ſanguinem eorum de ore illorum*: de Azotiis enim Scriptura per enallagen nunc loquitur in ſingulari, quia erãt populus vnus & ſingularis; vnde Hebr. & Noſter habent *eius*:nunc in plurali,quia in populo plures erant homines & capita. Vnde Septuag.vertunt *illorum*. Minùs enim probabile eſt quod cenſet Lyran.*τὸ eius* referri ad ſeparatorem ſiue mamzerem, quem ipſe accipit Alexandrum Magnum.q.d. Auferam minas de ore Alexandri, ſcilicet quibus iactabat ſe Iudæos, quod Dario hoſti ſuo fauiſſent,euerſurum:nam faciam vt ſup- D plex fiat Iaddo Pontifici, ac conſequenter beneuolus Iudæis. Non enim de Iudæa hic agitur, ſed de Azoto.

Secũdò, ſanguis hic poteſt accipi victimarum, quas Dagon Deo ſuo offerebant, ac deinde ex iis comedebant & epulabantur. q. d. Auferam hæc ſacra, & ſacrificia ſacrilega ab Azoto, & in eam inducam ſacra mea, primùm Iudaica per Machabæos, deinde Chriſtiana per Philippum & Apoſtolos.ita Arias & Chald.*Et diſperdam*,inquit,*comedentes ſanguinem.* Huic explicationi fauet id quod ſequitur: *Et abominationes eius de medio dentium eius.* Abominationes enim in Scriptura vocantur idola,& idolothyta, ſiue victimæ idolis immolatæ.Vnde & ſequitur.

Et relinquetur etiam ipſe Deo noſtro.] *Ipſe*, ſcilicet Alexander Magnus fiet deuotus Deo, eiuſ- E que Pontifici Iaddo,inquit Lyran. Verùm *ipſe*, vt dixi,refert populum Azoti. q.d. Populus Azoti ſubactus à Ionatha & Machabæis, relinquet idola & aggregabitur Iudæis, eorúmque Deum verum colet. Hoc enim maximè curabant Machabæi, vtpote Pontifices & Principes zelo honoris diuini pleni, vt non tantùm terminos, ſed & religionem ſuæ gentis, Deique cultũ in Philiſthæos alióſque populos à ſe deuictos propagarent. Imò populus Azoti *erit quaſi dux* (Septuag. Chiliarchus) in Iuda, qui ſcilicet veræ fidei & religionis non tantùm comitem, ſed & ducem ſe aliis præbeat,

Digitized by Google

beat, ac proinde Iudæos contra hoſtes propugnet quaſi dux, ideóque quaſi dux honoretur & celebretur in Iuda.

Et Accaron quaſi Iebuſæus.] q.d. Sicut olim Iebuſæi habitarunt in Ieruſalē, ibique cum Iudæis permanſerunt, ita pariter Accaronitæ ſociabuntur Iudæis & habitabunt in Ieruſalem, ac viciſſim Iudæi pacificè degent in Accaron. Vnde Chald. vertit: *Et proſelyti qui remanſerint in eis, adiicientur & ipſi ad populum Dei noſtri, & erunt quaſi principes domus Iuda.* Secundò & melius, q.d. Sicut Dauid ſubiecit Iebuſæos, ſic Machabæi ſubiicient ſibi Accaronitas. ita Albert. & Hugo.

Myſticè hæc veriora ſunt de Chriſto & Apoſtolis, qui Philiſthæos omnes ſibi, Euangelio & Eccleſiæ ſubiecerunt, itáque fecerunt vt Philiſthæi & Gentiles cum Iudæis in vnum populum fidelem, vnámque Eccleſiam Chriſtianam coaleſcerent & conſpirarent.

Vers. 8. *Et circundabo domum meam.*] Putà templum. q. d. Templum, quod meo iuſſu vos, ô Iudæi, nunc reædificatis, ego inſtar caſtrorum vallabo, & tutabor. Hebr. enim eſt חָנִיתִי *chaniti*, hoc eſt, *caſtra metabor domui meæ*, vel *ponam caſtra circa domum meam*, vt eam propugnem: *ex his qui militant mihi euntes & reuertentes*, putà per Machabæos, qui fortiſſimè templum & vrbem ſanctam ſuis caſtris propugnarunt. Vnde Septuag. vertunt: *Subſtituam domui meæ eleuationem*, quaſi arcem vel caſtrum, *ne pertranſeat neque reuertatur vllus, & non ſuperueniat ſuper eos vltrà exactor.* Et Tigurina: *Et circunducam caſtrum domui meæ contra tranſeuntem & redeuntem.* Et Pagnin. *Et ero ſicut caſtra domui meæ, vt non timeat ab exercitu, à tranſeunte & redeunte.* Paraphraſticè verò & magnificè Chald. *Et habitare faciam maieſtatem gloriæ meæ in domo Sanctuarij mei, & fortitudo brachij potentiæ meæ erit ſicut murus ignis in circuitu eius, propter tranſeuntes & redeuntes.*

Hæc ad literam templo præſtiterunt Machabæi. ita Theod. Hugo & Lyran. Alleg. hæc veriora ſunt in Eccleſia, quæ eſt templum animatum Dei viuentis. q.d. Muniam & defendam Eccleſiam meam validiſſimis caſtris, tum Principum Chriſtianorum, vt Conſtantini, Theodoſij, Caroli: tum Doctorum, vt S. Auguſtini, Hieron. Chryſoſt. tum angelorum, vt exactor tributi, ſcilicet tyranni, infideles & diabolus eam amplius non vexent & vaſtent; quia oculis miſericordiæ eam vidi & reſpexi, iuxta illud Pſal. 33.8. *Immittet* (hebr. *chone*, id eſt, *caſtra metabitur*) *angelus Domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos.* Nota τὸ *ex his qui militant mihi*, dupliciter poſſe accipi. Primò planè, *mihi*, id eſt, pro me. Secundò, *mihi*, id eſt, contra me. ita Septuag. Chald. Pagnin. & Tigurina ex Hebræo.

Quia nunc vidi in oculis meis.] Eſt hebraiſmus, pro quo Latinè dicimus: *vidi oculis meis*, id eſt, planè, perſpicuè certóque vidi & conſpexi, ſcilicet ærumnas & perſecutiones, quas vos, ô Iudæi, à vicinis gentibus in fabrica templi & vrbis ſuſtinetis, ideóque veſtri miſertus vos, æquè ac domum meam, putà templum protegam & propugnabo. ita Theodor. Albert. & Lyran. Aliter Vatab. q.d. Nunc vidi ea quæ facturus ſum, quæque hic promitto de felicitate templi & Eccleſiæ: vidi, inquam, præuidi & prouidi oculis prouidentiæ meæ. Aliter & Arias, qui hæc refert ad ſequentia, cenſétque eſſe verba Zachariæ. q. d. En video in ſpiritu oculis mentis meæ Chriſtum venientem, & cum pompa ingredientem Ieruſalem & templum. Primus ſenſus vti communis, ita planus eſt & genuinus.

Verſ. 9.] Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Ieruſalem: Ecce rex tvvs veniet tibi iuſtus, & ſaluator: ipſe pauper, & aſcendens ſuper aſinam, & ſuper pullum filium aſinæ.

Verſ. 10.] Et diſperdam quadrigam ex Ephraim, & equum de Ieruſalem, & diſſipabitur arcus belli: & loquetur pacem Gentibus, & poteſtas eius à mari vſque ad mare, & à fluminibus vſque ad fines terræ.

Verſ. 11.] Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu, in quo non eſt aqua.

Exulta ſatis filia Sion.] Iudæi nonnulli hæc accipiunt de victorioſo Iudæ Machabæi ingreſſu in Ieruſalem. Vers. 9. Theodorus Mopſueſtenus iudaizans & ebionizans, aſſerebat hunc regem eſſe Zorobabelem cum ſuis è Babylone redeuntem. Vterque eſt error. Nam certum eſt de fide, ad literam hæc accipi de ſolemni Chriſti, quaſi Meſſiæ Iudæis promiſſi, ingreſſu in Ieruſalem, quem fecit paulò ante mortem in die palmarum. De eo enim hæc interpretatur S. Matthæus c. 21. 4. & S. Ioannes cap. 12. 15. ac Orthodoxi omnes: quin & veteres Rabbini apud Galatin. lib. 8. cap. 9. imò & R. Salomon hîc, qui tamen eſt iuratus Chriſtianorum hoſtis. Idipſum definit Vigilius Papa in Conc. Romano, vbi hunc Theodori errorem ſub anathemate damnat. Vide dicta in proœmio notat. 5. Errant ergo pariter, qui hunc regem volunt eſſe Alexandrum Magnum, honorificè venientem Ieroſolymam, & venerantem Iaddo Pontificem. Zacharias enim more Prophetarum in Chriſtum deſinit. Cum enim ſuos exhortaretur ad fabricam templi & vrbis, iique tardiores eſſent ad opus ob hoſtes vicinos, & ob paupertatem aliáſque difficultates ſeſe obiicientes, hac de cauſa eos animat & ſtimulat. Primò, promittēdo Dei opem & protectionem: ſecundò, templum hoc Dei auxilio fore celebre & glorioſum: tertiò, Meſſiam venturum, qui in hoc templum ſolenni pompa ſit ingreſſurus, illúdque ſua præſentia, doctrina, miraculis, æquè ac ſua in regem inauguratione ſit condecoraturus, ibique Eccleſiam ſuam fundaturus & inchoaturus, per quam primùm Iudæos, deinde gentes omnes vocaturus ſit ad æternam vitam & gloriam. Hæc eſt connexio huius prophetiæ de Chriſto cum præcedentibus de templi & vrbis fabrica, ac tutela.

Iam *ſatis*, id eſt, valde, vehementer: hoc enim eſt hebr. מאד *meod*, pro quo Noſter ſubinde vertit *ſatis*. Vnde Chald. vertit: *Exulta vehementer cætus Sion, iubila cætus Ieruſalem.* Sic & Septuag. Tigurina, Pagn. Vatab. & alij. Pro *exulta*, S. Ioannes cap. 12. 15. paraphraſticè vertit, *noli timere*. q. d. Non eſt quòd timeas, ſed exultes, ô Ieruſalem, veniente Chriſto: ipſe enim eſt tuus rex & ſaluator, qui te ab omnibus hoſtibus defendet, & ab

omnibus

Digitized by Google

omnibus malis liberabit. Ergo metum omnem pone,& plenus gaudio exulta.

Ecce rex tuus.] Meſſias, ſiue Chriſtus veniet, vt quatuor quadrigas, id eſt, monarchias,de quibus c.6.ac conſequenter Tyrum, Gazam, Azotum, totámque Palæſtinam, Phœniciam & Syriam,de quibus egit hoc cap.ſibi ſubigat. Nam in Chriſti regnum omnes reges & regna deſinunt, vti prædixit Daniel cap. 1. 44. & Zacharias hic. Vnde ſubdit: *Diſperdam quadrigam*,&c.

Cur cum pōpa Chriſtus ingreſſus eſt Ieruſalem? 1. cauſa.

Nota, Chriſtus regalem hanc, ſibique inſolitam pompam & ingreſſum in Ieruſalem adornare voluit variis de cauſis. Prima fuit, vt daret regiæ ſuæ potentiæ & magnificentiæ indiciū quoddam & ſpecimen: quia cum ea Meſſiam ſuum, quaſi alterum Salomonem venturum Iudæi putabant, & etiamnum putant. Hac ergo ſpecie & pompa obiecit ſe eis Chriſtus, ne eum vt pauperem auerſarentur & deſpicerent,vti fecerunt; ita tamen vt humilitatis & manſuetudinis miſtis argumentis oſtenderet, regnum Meſſiæ magis eſſe ſpirituale, quàm temporale; ideóque à Zacharia hæc omnia voluit prædici, ne Iudæi hunc regem ſine faſtu regio venientem aſpernarentur. ita S. Chryſoſt.& Auctor imperfecti in c.21. Matth. & Euſeb.lib.8.Demonſtr.cap.4.
2. Secunda, & comitans cauſa fuit,vt Chriſtus obiiceret Phariſæis & Scribis in hoc regali ingreſſu ſeipſum, quem agnoſcere hoc facto poſſent & deberēt eſſe Meſſiam, vtpote à Zacharia hoc loco promiſſum & prædictum: ſciebat tamen ipſos inde magis exacerbandos, & necem crucis ipſi machinaturos, quod ipſe permittere ſtatuit, vt ſic mortis adeò expetitæ compos fieret, per eámque nos redimeret.ita Auctor imperfecti loco citato.
3. Tertia fuit, vt reſponderet typo agni paſchalis. Hic enim decimo die menſis primi ſolenni pompa inducebatur in vrbem,immolandus die decimo quarto.Ita Chriſtus quaſi agnus Dei qui tollit peccata mundi,die decimo, putà in die palmarum ingreſſus eſt Ieruſalem, immolandus die decimo quarto: ingreſſus eſt autem cum pompa & fauſtis turbæ acclamationibus, vt quia certus erat de victoria mortis,peccati, inferni & dæmonum,triumphum duello præciperet,& triumphans duellum iniret.

4. Quarta cauſa fuit tropologica, vt ſcilicet hoc facto rideret & ridendam proponeret mūdi gloriam, vtpote cùm ſciret ſe quinto poſt die ab iiſdem,à quibus in ingreſſu ita honorabatur,crucifigendum,eoſdémque qui iam clamabant *Oſanna filio Dauid*,q.d. Viuat rex noſter Meſſias,Dauidis filius & hæres;poſt quatuor dies in tribunali Pilati clamaturos: *Crucifige,crucifige eum*; ideóque vrbem à Tito & Romanis funditus euertendam: qua de cauſa in hoc, læto licèt ingreſſu ſuo, videns eam, eiuſque cladem præuidens fleuit, vt
5. habet S. Lucas cap. 19. 41. Rurſum, vt doceret ſuum, ſuique ſequacium regnum & gloriam in hac vita conſiſtere in paſſione & cruce, ideóque eam non auerſandam,ſed ambiendam eſſe,ac læto animo & ſolenni cum pompa adeundam:quocirca martyres Chriſti aſſeclæ, ad martyria quaſi ad epulas,imò regnum & triumphum ibant gaudentes,albati & ſtipati fidelium choro.

Veniet tibi iuſtus & ſaluator.] Vt te iuſtificet & ſaluet. Ipſe enim *eſt iuſtitia ſempiterna, & ſanctus ſanctorum*, ad hoc à Deo Patre miſſus in mundum, *vt conſummetur præuaricatio, & finem accipiat peccatum,& deleatur iniquitas*. Daniel.9. 24. Pro *ſaluator* hebr.eſt נוֹשָׁע *noſça*, quod eſt partici-
A pium paſſiuum à rad. יָשַׁע *iaſça*, id eſt, ſaluauit. Vnde Vatab.Pagnin. Clarius & alij vertunt paſſiuè, *ſaluatus*, ſcilicet à ſeipſo. q. d. Quia Chriſtus iuſtus & innocens actus eſt in crucem & mortem, idcirco ſua virtute ſaluus & rediuiuus, die tertia à morte & ſepulchro reſurrexit.Alij *noſça* meliùs vertunt *ſalute plenus.ſalute circundatus*. ita ex Clario à Caſtro. Verùm dico, *noſça* hic non eſſe participium,ſed nomen,idem actiuè ſignificans quod Ieſçua,Ioſue & Ieſus,id eſt,Saluator. Sic enim vertunt Septuag. S. Hieron. Tigurina & alij: litera enim *Nun* in *noſça*, eſt heemantica & formatiua nominis,vti eſt in *Nephtali*,*Nemrod*,aliiſque nominibus propriis, æquè ac appellatiuis, vt נֶאֱמָן *neeman*,idem eſt quod fidelis actiuè, qui ſcilicet
B fidem alteri datam opere præſtat: נַעֲוֶה *naaue* eſt peruerſus actiuè, qui nimirum peruerſa cogitat, agit,loquitur,alióſque peruertit.

Ipſe pauper.] Hoc propriè ſignificat hebr. עָנִי *ani*. Septuag.verò, quos ſequitur S.Matthæus c. 21.vertunt πραῢς,id eſt, *manſuetus*. Sic & Chald. Vnde ipſi videntur legiſſe עָנָו *anau*: ſed eodem res redit: pauperes enim, præſertim ſpiritu, ſolent eſſe humiles & manſueti. Vnde tam *ani*, quàm *anau* ab eadem rad. עָנָה *ana*,id eſt,afflictus, humiliatus eſt,deducitur:indéque עֳנִי *oni*, idē eſt quod afflictio,paupertas,humilitas;& עֲנָוָה *anaua*, vocatur humilitas & manſuetudo. Vnde cùm ait Chriſtus: *Beati pauperes ſpiritu,quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum*,Matth. 5. per pauperes ſpiritu S.
C Auguſt. Hilar. Chryſoſt. Ambroſ. & alij in illum locum,accipiunt humiles: quia paupertas ſpiritus coniuncta eſt, & oritur ex humilitate, & contemptu opum & honorum.

Aſcendens.] Hebr. רוֹכֵב *rocheb*, id eſt,equitans, vel potius vectus,ſiue equo, ſiue aſino,ſiue camelo,ſiue alio iumento,vti Chriſtus hîc propriè erat aſinans, non equitans. Vnde noſter rectè vertit: *Aſcendens ſuper aſinam, & ſuper pullum filium aſinæ*, hebr.*filium aſinarum*,id eſt, vnius ex aſinis. Pro *aſinam* hebr. eſt חֲמוֹר *chamor*, quod tam aſinum,quàm aſinam ſignificat. Verùm hîc ſignificari aſinam potiùs quàm aſinum,patet ex eo quod ſequitur,*& pullum filium aſinæ*: pulli enim ſolent
D comitari & ſequi aſinam matrem, non aſinum patrem: ſugunt enim vbera matris, non patris. Clarum eſt ergo Chriſtum ſediſſe ſuper aſinam, non aſinum. ita enim habet verſio noſtra hic, & S.Matth.cap.21.5.Idem docet Remig.Alber.Hugo hîc, & S. Chryſoſt. homil. 65. in Ioannem, Theoph.Lytan. Caiet. & alij mox citandi. Notat Orig.in cap.1.Iob, in Arabia & Palæſtina aſinos pares eſſe equis in velocitate eundi & redeundi, & valere ad negotia peragenda & afferenda, eadémque officia præſtare, quæ apud nos præſtant muli & equi. Hinc filij Principum aſinis inequitabant,vt patet Iudic.10.4. & cap.12.14.vide dicta Exodi 13. 13.
E Vſus autem eſt Chriſtus aſina potiùs quàm aſino,tum ob myſterium quod mox afferam, tum quod aſinus aſina ſit pigrior, & in remiſſione operis deterior, vt ſcribit Plinius lib. 8.cap.43.vbi & addit,aſinos valere pro aratione, ſed maximè pro mularum generatione.

Quæres, quomodo Chriſtus ſimul potuit aſcendere ſuper aſinam & ſuper pullum aſinæ? Reſp.S.Hieron.Chryſoſt.Euthym.Maldon.Abulenſis & Ianſenius in Matth. 21. eſſe ſynecdochen:Chriſtum enim ſuper alterum tantùm, ſcilicet ſuper pullum, vt habent alij tres Euangeliſtæ, ſediſſe. Sic enim legunt: *Super aſinum, & ſuper*

Digitized by Google

ſuper pullum filium aſinæ. Et, inquiunt, *ſignificat, id eſt*, q.d. Super aſinũ,id eſt, ſuper pullum filium aſinæ. Vnde minùs probabile eſt quod aliqui cenſent, Chriſtum ſoli aſinæ inſediſſe. Verùm planiùs & ſimpliciùs idem Chryſoſt. Theoph. Lyran. Caiet. Ribera & à Caſtro, cenſent Chriſtũ ſuper vtrumque ſediſſe, ſed ſucceſſiuè. Id enim expreſsè habet S. Matthæus cap.21.5. & Zacharias hic. Vnde & turbæ vtrique veſtimenta impoſuerunt,& eum *ſuper eos*,vt habent Biblia Romana in S.Matthæo,ſedere fecerunt.

Chriſtus ſedit ſuper aſinam & ſuper pullũ ſucceſſiuè.

A

Dices, quid opus erat Chriſto tam breui ſpatio & itinere iumentum mutare? Reſp. id fuiſſe opus non ob Chriſti mollitiem aut fatigationem, ſed ob myſterium: illi enim omnis hæc pompa ſeruiebat; cui tamen Chriſto facile fuit occaſionem aliquam incidentem prætexere. Aſina enim ſubiugalis ſignificat populum Iudæorum, qui tolerat iugum legis veteris: pullus ſuper quem nemo ſederat, repræſentat indomitos & exleges Gẽtiles,qui nulli legi colla ſubmiſerant. Vtrumque enim populum, tam gentium quàm Iudæorum, ad ſe & Eccleſiam, ac deinde in cœleſtem Ieruſalem adducturus erat Chriſtus.ita S. Iuſtin. contra Tryphon. Origen. & Cyril. in Ioannis cap.12.

B

Myſticè,Chriſtus inſidet aſinæ, id eſt, animæ humili, miti, obedienti, patienti, quæ ſe totam Chriſto ſeſſori reſignat,ac cum Dauide dicit: *Vt iumentum factus ſum apud te*, pſal.72. quæ proinde cum Chriſtum rectorem habet exultat, omniàque audet.Vnde Abbas ille in vitis PP. dicebat: *Ego & aſinus vnum ſumus.*

C

Tropol. Drogo Hoſtienſis Epiſcopus tempore S.Bernardi,tract.de Sacram.Domin. paſſionis, tomo 2.Bibliot. SS.Patrũ: *Noli timere filia Sion: Timere*,inquit,*puſillorum eſt; ideo adhuc filia, quia times. Nondum Ieruſalem,ſed filia Sion,hoc eſt, ſpecula. Ergo diſce ſpeculari; noli timere, quia timor oculum turbat. Hilaris pupilla lucidè ſpeculatur. Fides, pupilla eſt oculi tui. Quomodo pupilla oculi eſt ſubtiliſſima, & niſi impigrè ac ſollicitè cuſtodiatur à palpebris,leuiſſimi & tenuiſſimi pulueris tactu confunditur ſic acie fidei, niſi peruigilem ſemper habeat cuſtodiam,nihil citius conturbatur. Sed noli timere filia Sion: ecce rex tuus venit tibi. Oritur tibi ſol,qui te & cuſtodiat, & illuminet,& perducat vbi puluis non eſt. Venit tibi manſuetus: qualis ipſe eſt, talem te eſſe vult; manſueſce iugum eius portare. Et ipſe ſedeat ſuper te aſinam ſuam, & pullum filium ſubiugalis. Et quæ eſt hæc aſina? Ipſa quæ caro vocatur, & mulier, & virago, quia de viro ſumpta eſt. Et quis eſt pullus eius? Maſculus vir. Et quomodo pullus eius eſt? Quia non prius quod ſpiritale eſt, ſed quod animale, deinde quod ſpiritale. Sedet prius rex manſuetus ſuper aſinam; poſtea ſuper pullum: prius caro domatur,vt iugo habilis ſit; deinde naſcitur pullus, & nutritur,& roboratur, vt ſeſſorem ſuum portare poſſit. Et quare filius ſubiugalis? Quia ſub viro eſt mulier, & mulieris caput vir; & tamen filius eſt ſubiugalis, quia per mulierẽ vir, ſed in dolore ipſa pariet. Sedeat ſuper vtrumque rex manſuetus faciens pacem, ne hæc ſibi inuicem aduerſentur. Venit tibi manſuetus, & tu non vadis ei? Egredere de terra carnis tuæ, & de cognatione matris tuæ, & de domo,id eſt, memoria patris tui.* Aſina ergo eſt caro, pullus eſt mens & ſpiritus: hic enim eſt Adam & vir, illa verò Eua & femina. Chriſtus ſuper vtrumque ſedet, quando carnem ſpiritui ſubiugat & concordat.

D

E

Diſperdam quadrigam ex Ephraim.] Theodor. & Euſeb.lib.8.Demonſtr.cap.4.cẽſent id factum per Titum & Romanos. Verùm hi Iudæos dumtaxat ſubegerunt,non Ephraim,id eſt, decem tribus,vtpote quæ iam è quingentis annis à Salmanaſar abductæ erant in Aſſyriam; nec inde redierunt. Adde hic eſſe ſermonem de regno Chriſti, non Titi. Senſus ergo eſt, q. d. Chriſtus ſuo regno, lege & gratia auferet ex Iſraële & Iuda,id eſt,fidelibus Iudæis, æquè ac gentibus, quadrigas, arcus & bella; quia pacem mundo afferet. Docebit enim & præcipiet iuſtitiam, humilitatem, concordiam, amorem fraternum, per quæ lites & bella excludet; ac ad hoc copioſam gratiam & Spiritũ S.in fideles effundet. Idem prædixit Iſaias cap.2.4.& Michæas c.5.5.vide ibi dicta ita S.Hieron.Hugo,Arias & alij. Vers. 10.

Et poteſtas eius à mari vſque ad mare.] q. d. Chriſtus toto orbe, putà tota terra & toto mari dominabitur: nec enim quis toti terræ dominari poteſt,niſi dominetur & mari. Ad multas enim regiones vel nullus, vel difficilis eſt acceſſus niſi per mare,vt patet de inſulis,& Indiis tam Orientis quàm Occidentis.ita Ruper. Remig. Hugo & alij.

Quare arctiùs aliqui ſic exponunt,q. d. Chriſtus dominabitur à mari mediterraneo vſque ad mare Oceanum:aut, à mari rubro vſque ad mare Paleſtinæ: hæc enim duo maria fuerunt termini terræ ſanctæ, promiſſæ Iudæis Numer. 23.31. Iudæi enim alia maria vix norant. Verùm eſto eò alludat Propheta, tamen amplius intendit & altiùs aſſurgit,ſcilicet id quod dixi. Loquitur enim non tantùm Iudæis ſui æui, ſed & Chriſtianis omnibúſque hominibus quouis ſæculo victuris. Reſpicit Zacharias ad illud Dauidis de Chriſto oraculum pſal.71. *Dominabitur à mari vſque ad mare, & à flumine vſque ad terminos orbis terrarũ.* Flumen eſt Euphrates,qui erat limes Iudææ verſus Orientem. Hic Zacharias dicit *à fluminibus*, quia reſpicit Tigrim Euphrati vicinum, & alia quæuis flumina. In huius ampli dominij Chriſti prænuncium & præſagium, Auguſtus Cæſar ſub quo natus eſt Chriſtus, ſuperato Antonio, Lepido,aliiſque vel hoſtibus, vel æmulis, à Deo effectus eſt orbis Dominus & Monarcha,de quo Virgil.lib.6.Æneid. ita canit:

Auguſtus Chriſti prænuncius.

> ——— *Super & Garamantas & Indos*
> *Proferet imperium: iacet extra ſydera tellus,*
> *Extra anni ſoliſque vias,vbi cælifer Atlas*
> *Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum.*

Tu quoque(ô Chriſter ex Sionis,de quo verſ.9.) *in ſanguine teſtamenti tui.*] Putà per meritum & pretium ſanguinis tui in cruce effuſi, quem quaſi lytrum pro vinctis tuis dependiſti, eòque omne eorum debitum, putà culpam omnem tam originalem,quàm actualem perſoluiſti. Iam ſanguis Chriſti vocatur *teſtamenti*,quia illo Chriſtus ſanciuit teſtamentum & fœdus nouum, quod pepigit & conciliauit inter Deum & homines, de æterna hæreditate fidelibus, quaſi filiis ſuis danda. ita S.Hier.Theod.Cyril.Remig.Rupert. Lyra. Vatab.& alij paſſim.Perperam ergo Chald.& Iudæi hæc accipiunt de ſanguine victimarum, quo Moſes ſanciuit fœdus vetus inter Deum & Hebræos, Exodi 24. verſ.8. quo ipſi cenſent ſe liberatos è lacu,id eſt, è captiuitate Ægypti. Hoc enim hic impertinens eſt, præſertim cùm ſit hic continua prophetia de futuro, putà de rebus gerendis Vers. 11.

tendis à Meſſia, non hiſtoria de præterito. Vide dicta 1. Corinth. 11. 25. & Hebr. 9. 15.

Emiſiſti vinctos tuos de lacu.] Ita quoque legunt Septuag. quos ſequuntur Origen. tract. 14. in Matth. S. Auguſt. lib. 18. de ciuit. 35. Theod. Cyril. hic, & Græci omnes, æquè ac S. Hieron. Remig. Ruper. & Latini cæteri. Chaldæus verò & Rabbini recentiores, quos ſequuntur Pagnin. Tigurina, Vatab. & ſimiles, longè aliter vertunt. nam in textu Hebræo iam hæc omnia ſunt feminina, ſcilicet את *at*, id eſt, *tu* femininè; בריתך *beritech*, id eſt, teſtamenti, vel fœderis tui femininè. Et pro *emiſiſti*, hebr. iam habent שלחתי *ſcillachti*, id eſt, *emiſi*. Vnde ſic vertunt & explicant vt ſint verba Dei, q. d. Tu quoque, ô filia Sion, exulta, quia ſaluaberis in ſanguine Chriſti, quem ipſe effundet, vt ſanciat nouum teſtamentum & fœdus inter te & me: nam propter eum emiſi, id eſt, emittam vinctos tuos è lacu, putà patres è limbo, reſuſcitans eos cum Chriſto. Verùm dico textum Hebræum modernum hic eſſe corruptum, vel à Iudæis, vt hoc oraculum de Chriſto corrumperent; vel potiùs à librariis. Nam corruptio hæc parum iuuat Iudæos, imò eodẽ cum noſtra verſione redit, ceditque in magnam laudem Chriſti. Pro את *at* ergo, i. tu, femininè, legẽdum eſt addito pũcto אתּ *atta*, id eſt, tu, ô Chriſte, maſculinè. Rurſum pro בריתך *beritech*, id eſt, teſtamenti tui femininè, legendum בריתך *beritecha*, id eſt, teſtamenti tui, maſculinè. Denique pro שלחתי *ſcillachti*, id eſt, emiſi, legendum שלחת *ſcillachta*, id eſt, emiſiſti. Sic enim legunt Septuag. S. Hieron. omnéſque veteres paulò antè citati: & Syrus, qui vertit, *ſoluiſti*: & Arabicus vterque qui vertit, *dimiſiſti*, vel *liberabis*. Et hanc lectionem exigit ipſa connexio verborum, ſenſúſque integritas: prior enim Iudæorum lectio eſt hiulca & interciſa: nam à prima perſona ſenſum inchoat, & mox tranſit ad ſecundam, in eaque ſenſum inchoatum conſummat. Qua enim cohærentia dicitur: *Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſi vinctos tuos?* Sanè ſic dicendum fuiſſet: *Ego quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſi vinctos tuos.* Cũ autem in Hebræo non ſit אני *ani*, id eſt, ego, ſed אתּ *atta*, id eſt, tu, ſequitur pro *ſcillachti*, id eſt, emiſi, vno puncto mutato legendum *ſcillachta*, id eſt, emiſiſti. Sic enim filum orationis planè cohæret, ipſaque ſentẽtia congruè & integrè expletur, dicendo: *Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu.* Eſt apoſtrophe Prophetæ ad Chriſtum, qua exultans ei gratulatur victoriam de hoſtibus, prædámque eis excuſſam ac triũphum. Senſus ergo eſt, q. d. Tu, ô Chriſte, quaſi Meſſias & triumphator ingredieris Ieruſalem, vt dixi verſ. 9. nam quarto pòſt die in cruce fundes tuum ſanguinem, quo nouum fœdus inter Deum & homines ſancies, tuáque morte de morte, peccato, dæmone & inferno triumphabis. Quocirca mox à morte deſcendes ad lacum, id eſt, limbum patrum, vt huius tui ſanguinis & fœderis noui eos facias participes, illíſq; aſſignes primitias tuæ paſſionis & redemptionis, quas illi à multis centenis, imò millenis annis auidiſſimè ſperant & exſpectant. Nam die tertio reſurgens, pariter reſuſcitabis eos, tecúmque è limbo in terram, & è terra 40. die ad cœlum aſcendens, quaſi ſpolia & captiuos, ſed felici captiuitate, in triumphum educes. ita S. Auguſt. Epiſt. 99. & S. Hieron. Cyril. & alij iam citati. Perperam ergo Chald. & Iudæi per lacum accipiunt captiuitatem Ægyptia-

A cam, aut vt Hugo & Caluinus, Babylonicã: nam huius ſolutio nõ eſt facta in ſanguine teſtamenti. Adde, vtraque temporalis erat, & iamdiu præterierat: hic autem agitur de libertate plena & perenni, patribus in limbo detentis afferenda per Chriſtum. Eſt enim prophetia de futuris tempore Chriſti. Perperam rurſum Caluin. & Beza per lacum intelligunt cælum. Tollunt enim ipſi limbum patrum, docéntque animas Sanctorum ante Chriſti mortem iuiſſe in cælum, non in limbum; qui eſt error exploratus. Nec enim cælum vocari poteſt lacus: nec in cælo vlli ſunt vincti: nec ex cælo Chriſtus ſuos eduxit. Lacus ergo eſt infernus, putà limbus. ita Patres & Doctores communi conſenſu, quos citat Bellarm. lib. 4. de anima Chriſti cap. 11. Denique pro *in ſanguine teſtamenti tui*, Arabicus vertit: *in ſanguine mandati tui*, B quia teſtamentum hoc à Patre Chriſto fuit demandatum & præceptum, & à Chriſto hominibus, putà fidelibus & Chriſtianis.

Ex hoc ergo loco & ſimilibus docet Eccleſia, Chriſtũ poſt fuſum in cruce ſanguinem, putà ſtatim à morte deſcẽdiſſe ad limbũ, ibique manſiſſe triduum vſque ad diem Dominicũ quo reſurrexit, ac tũ Patres è limbo ſecũ eduxiſſe. Limbum vocat *lacum*, quia eſt in profundo terræ iuxta eius centrum, illúmque *ſine aqua*, tum quia phyſicè ibi eſt pura arida; tum myſticè, quia caret omni refrigerio, & cõſolatione. Aqua enim, quia fatigatum C & ſitientem in æſtu & ſiti refrigerat & reſtaurat, hinc ſymbolum eſt refrigerij & cõſolationis.

Myſticè S. Auguſt. lib. 18. de ciuit. cap. 35. per lacum accipit humanæ profunditatis & naturę in peccato iacentis miſeriam, & ſterilitatem, ex qua homines eduxit Chriſtus in felicitatem, & fœcunditatem gratiæ & gloriæ. Vnde & Theod. per lacum accipit idololatriam: hæc enim profundiſſima & maxima erat ſcelerum fouea, æquè ac cæcitas & miſeria. Clarius verò & Arias per lacum accipiunt legis veteris iugum, quo quaſi carcere duro vincti Iudæi tenebantur, ex quo nos liberauit Chriſtus. Sic Tropol. Chriſtus peccatorem D è lacu, id eſt, ſtatu damnationis educit, cùm eum à peccato ad gratiam traducit, itáque quaſi Lazarum è ſepulchro ſuſcitat & viuificat. Præclarè S. Auguſtinus ſerm. 181. de tempore cap. 6. *Quod infirmum eſt Dei, fortius eſt hominibus. Natus eſt ex virgine, vt nos naſceremur ex Eccleſiæ virginis vtero. Tentatus eſt, vt à tentatione liberaret. Tentus, vt dimitteremur. Ligatus, vt nos à nodo maledictionis abſolueremur. Illuſus, vt nos ab illuſionibus dæmonum liberaret. Venundatus eſt, vt nos redimeret. Humiliatus eſt, vt nos exaltaret. Captus eſt, vt nos à captiuitate dæmonum auferret. Spoliatus eſt, vt nuditas primi hominis, per quam mors ingreſſa eſt,* E *tegeretur. Spinis coronatus eſt, vt nos liberaret à ſpinis peccatorum, vel potius vt monſtraret ſe cum eis coronandum, illóſque caput & coronam Eccleſiæ futuros, qui ſpinoſi erant amando vitia. Aceto eſt potatus, vt nos inebriaret dulcedine cæleſtis deſiderij & æterni gaudij. Poſtremò in altari crucis ſacrificatus eſt, vt totius mundi peccata deleret. Mortuus eſt, vt mortis captiuaret imperium. Sepultus eſt, vt ſepulturæ ſanctorum benediceret, & vt nos ſibi vitijs & concupiſcentijs ſepeliret. Hæc ergo infirmitas Chriſti ſuperauit omnem firmitatem mundi.*

Verſ. 12.] Conuertimini ad munitionem vincti ſpei, hodie quoque annuncians duplicia reddam tibi.

Verſ. 13.]

Digitized by Google

Verſ. 13.] Quoniam extendi mihi Iudam quaſi arcum, impleui Ephraim: & ſuſcitabo filios tuos Sion ſuper filios tuos Græcia: & ponam te quaſi gladium fortium.

Verſ. 14.] Et Dominus Deus ſuper eos videbitur; & exibit vt fulgur, iaculum eius: & Dominus Deus in tuba canet, & vadet in turbine Auſtri.

Verſ. 15.] Dominus exercituum proteget eos: & deuorabunt, & ſubiicient lapidibus fundæ: & bibentes inebriabuntur quaſi à vino, & replebuntur vt phialæ, & quaſi cornua altaris.

Verſ. 16.] Et ſaluabit eos Dominus Deus eorum in die illa, vt gregem populi ſui: quia lapides ſancti eleuabuntur ſuper terram eius.

VERS. 12. *Conuertimini ad munitionem.*] Putà ad Chriſtum & Eccleſiam, vel vt Cyril. ad legem euangelicam, quæ eſt arx Chriſti munitiſſima.

Vincti ſpei duplices. *Vincti ſpei.*] Scilicet primò, qui vinculis peccati aſtricti vincti à dæmone detinemini, ſed ſimul habetis ſpem liberationis, quia ſperatis redemptionem per Chriſtum. Hinc Chriſtus Iſaiæ 61.1. Miſſus ſum, inquit, vt *prædicarem captiuis indulgentiam, & clauſis apertionem.*

Secundò, *vincti ſpei* propriè ſunt, quos ſpes ipſa vincit & deuincit Chriſto, qui totam ſalutis ſpem ponunt in Chriſto, ideóque ſua ſpe ita ei colligati ſunt, vt ab eo toti pendeant: quia præter illum nihil ſperant, nec aliam vitæ ſpem habent. ita Clarius, Arias & alij. Iam *vincti ſpei* erant Iudæi fideles, expectantes redemptionem Iſraël per Chriſtū, qualis fuit Anna Propheteſſa, & Simeon, qui proinde viſo Chriſto exultans in cygnæam hanc vocem erupit: *Nunc dimittis ſeruum tuum Domine, ſecundùm verbum tuum in pace. Quia viderunt oculi mei ſalutare tuum.* Lucæ 2.29. Tales quoque fuerunt Gentiles habentes fidem Dei & Meſſiæ ante Chriſti aduentum, & poſt eum omnes illi, qui audita Euangelij fama ad Chriſtum, quaſi ad vnicam ſalutis anchoram anhelare & aſpirare cœperunt. Perperam ergo Alber. Hugo & aliqui alij, per vinctos ſpei intelligunt Iudæos in Babylone captiuos, qui ſperabant libertatem anno ſeptuageſimo: de illis enim cenſent hic agi vſque ad finem capitis, iiſque promitti victorias & felicitatem quam habuerunt ſub Machabæis. Verùm minùs congruè. Nam annus hic ſeptuageſimus iam diu erat elapſus, & Iudæi è Babylone iam erant liberati. Pergit ergo Propheta agere de Chriſto eiúſque Eccleſia: fateor tamen eum alludere ad Iudæos tum præteritos in Babylone, tum futuros tempore Machabæorum, tum præſentes: multi enim Iudæorum adhuc Babylone remanſerāt, quos Zacharias in Ieruſalem reuocat, vt dixi cap. 2.

Tropol. Tropol. vincti ſpei ſunt generoſi Confeſſores, qui ſpe gloriæ æternæ vltrò ſe in vincula & tormenta dedunt, quales fuerunt ſeptem fratres Machabæi, ad quos hic alludit, 2. Machab. 7. Spes enim tantæ gloriæ nihil non audet, nihil non patitur, nihil non aggreditur, vti docet Apoſtolus toto c. 11. ad Hebr.

Anagog. Anagogicè, vincti ſpei erunt patres in limbo ſperantes liberationem per Chriſtum, quos ipſe eduxit ad munitionem, id eſt, in Ieruſalem cœleſtem & Eccleſiam triumphantem. De his enim paulò antè dixit: *Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu.* ita S. Hieron. & Hugo. Hi enim in ſinu Abrahæ, ſpe longū Chriſti & liberationis deſiderium ſuſtentabant. His quoque dedit duplicia, id eſt, multiplicia bona, vt ſequitur, putà dotes omnes glorioſas, tam corporis, quàm animæ.

Annuncians duplicia.] Eſt enallage numeri. Tranſit enim à plurali ad ſingularem. vt enim neruoſior ſit oratio, è vinctis ſpei ſingulos compellat. q.d. Quiſquis es vinctus ſpei, quiſquis ſperas ſalutem per Chriſtum, ne expaueſcas Chriſti Eccleſiam & legem, quod expers ſit voluptatum, ac plena laborum & perſecutionum; quia hodie annuncio & promitto tibi, quod duplicia bona reddam tibi: duplicia hæc ſunt, primò, vita & libertas, ait Theod. Secundò, gloria animæ & corporis in cælo, ait Lyran. Vnde Septuag. vertunt: *Pro vna die peregrinationis tibi duplicia reddam.* Tertiò, remiſſio peccatorum, & gratia Dei cum omnibus eius donis & virtutibus in hac vita. Quartò, duplicia, id eſt, duplo maiora quàm ſperatis, ait S. Hieron. Quintò & ſimpliciſſimè, duplicia, id eſt, multiplicia, quæ Latini vocār decumana. Sic ſæpe in Scriptura duplex ſumitur pro multiplici, vti oſtendi Iſaiæ 40.2. Aliter hæc accipit Mariana: Annuncians, inquit, hic idem eſt quod Propheta, putà Zacharias, qui paulò antè gratulatus eſt Chriſto dicens: *Tu quoque*, &c. Vnde hic ei reſpondet Chriſtus, q.d. Ego hodie, id eſt, breui, ô annuncians, id eſt, ô Propheta Zacharia, non ſolùm vinctos è carcere educam, ſed etiam multis bonis cumulabo.

Quoniam extendi. (hebr. *calcaui*, id eſt, calcando extēdi. Solent enim arcus magni pedibus calcando cornu & peripheriam, ac manibus attrahendo neruum, extendi) *mihi Iudam quaſi arcū.*] VERS. 13. Alludit ad prælia & victorias Iudæ Machabæi & fratrum eius, eáq; obiter perſtringit. vnde de iis hæc exponunt Hebræi & S. Hieron. Verùm propriè per ea intendit ad literam ſignificare myſtica bella, & victorias Apoſtolorum. q.d. Aſſumam ex Iudæis Apoſtolos, qui erunt quaſi arcus mei, quos validè diſtendam, vt iaciant ſagittas efficaces verbi Dei, quibus corda omnium gentiū feriam, eáque mihi ſubigam, & ad me conuertam. ita S. Cyril. Theod. Remig. & alij. Quocirca Mariana ex Hebræo ſic vertit & explicat: *Extendi mihi Iuda arcum*, id eſt, inquit, faciam vt Iudas pro me extendat arcum: *Impleui Ephraim*, ſupple arcu, id eſt, faciam vt Ephraim pro me pugnet.

Symbolicè, Remigius & Lyran. per arcū Iudæ accipiunt Chriſtum ex Iuda oriundum. q.d. Ego Chriſtum in cruce extendam inſtar arcus, cóque configam & ſubiiciam omnes gentes. Vnde Septuag. vertunt: *Tetendi te Iuda mihi arcum.*

Impleui Ephraim.] Alludit ad Ephraimitas, qui excellebant in arte iaculandi, iuxta illud pſalm. 77.9. *Filij Ephrem intendentes & mittentes arcum, conuerſi ſunt in die belli.* Sed per eos intelligit Apoſtolos, quorū plerique fuerunt ex Ephraim, id eſt, è decem tribubus, putà è Zabulō & Nephthalim oriundi, Iſaiæ 9.1. Iam Ephraim hanc, *impleui*

Digitized by Google

plevi Ephraim, varij variè explicant. Primò, q.d. Impleui Ephraim peritia, & dexteritate tendendi arcũ & iaculandi. Secundò, q.d. Impleui Ephraim arcu, pharetra & ſagittis. ita Mariana. Tertiò & genuinè, impleui Ephraim, ſupple quaſi arcum, vti paulò antè dixit de Iuda. Iam arcus dicitur impleri Hebræis, cùm plenè & validè tenditur, cùm plenis viribus neruus extrahitur, vt validum plenúmque per ſagittam det ictum, quo ſcilicet rem propoſitam configat & conficiat: tunc enim iaculator omnibus ſuis pleníſque viribus arcum quaſi implet, dum eas in illo tendendo expromit & exerit. Sic 4. Reg. 9. 24. in Hebr. dicitur: *Iehu impleuit manum ſuam in arcu*, vt vertũt Septuag. hoc eſt, manu ſua impleuit arcum, per hypallagen, id eſt, traxit arcum totis viribus ſuis. Idem ergo eſt, *extendi mihi Iudam quaſi arcum*, quod, *impleui Ephraim*, ſcilicet, q.d. Tam decem tribus, quàm duas inſtar arcus plenè traxi & extendi, vt iis validas iacerem ſagittas. Audi S. Cyrill. *Sũpta*, ait, *eſt hac phraſis ab eo quod fit in arcu. Cùm enim neruum & ferrum arcus adducimus prope pupillas, tunc dicuntur iaculatores implere arcum, & fit vehemens iaculatio.* Sic & Vegetius lib. 1. de re milit. cap. 15. agens de tyronum in militia inſtitutione: *Maior*, inquit, *adhibenda ſolertia, vt arcum diligenter ac ſapienter teneant, vt fortiter impleant, vt ſiniſtra fixa ſit.* Et Sidonius lib. 1. Epiſt. 2. *Spicula capit, implet, expellit.* Porrò tam manus impletur arcu planè plenéque diſtento, quàm arcus manu: extenſio enim arcus coæquatur extenſioni manuum, & vice verſa. Vnde 4. Reg. 9. Iehu dicitur impleſſe manum arcu. Arcus enim commenſus eſt iaculatori. Cùm ergo hic plenè manus diſtendit, plenè diſtendit & arcum. Secundò, Sanchez cenſet impleri arcum, quando extremis arcus capitibus, ſiue cornibus, adducto vehementer neruo, coëuntibus impletur circulus, qui priùs videbatur inchoatus in arcu, qui ſemicirculi formã obtinet. Sic Threiſſa Æneid. 11. arcum tetendit:

Et duxit longè, donec curuata coïrent
Inter ſe capita.

Quod ſumpſit ex Homero Iliad. 4. vbi arcũ vehementer intenſum dicit actum in circulum. Et Eurip. in Rheſo. *Iungite*, inquit, *neruis arcus corneos.*

Implere arcum eſt plenè extẽdere.

Huc accedit Delrio Adagio 1017. qui cenſet hanc phraſim, *implere arcum*, ſumptam à luna, quæ plena vocatur, quando coëuntibus cornibus in circulum reflectitur: huic enim arcus ſumma vi extenſus eſt ſimilis.

Iam quoad ſenſum, Chald. Theod. S. Thom. & Hugo, cenſent Ephraim idem eſſe quod Iudam: idem enim eſſe, *impleui Ephraim*, quod, *extẽdi Iudam quaſi arcum*, ac ſignificare Iudæos Babylone redeuntes fore validos & bellicoſos, vti reipſa fuerunt tempore Machabæorum. Verùm vt paulò antè dixi, hæc ad literam ſpectant Chriſtum & Apoſtolos, qui partim ex Iuda, partim ex Ephraim, id eſt, ex regno decem tribuũ ſunt prognati. Significat ergo Deus, quòd Apoſtolis ſit vſurus, tanquam arcubus validiſſimè extenſis & libratis, qui prædicando validiſſimè librabunt & emittent ſagittas amoris diuini, quibus vulnerabunt audiẽtium corda, eaque ſubiicient Chriſto. Sic Chriſtus de ſe ait Iſaiæ cap. 49. 2. *Poſuit os meum quaſi ſagittam electam: in pharetra ſua abſcondit me.* Apoſtoli ergo fuerunt quaſi ſagittæ potentis acutæ. Audi S. Cyrillum: *Iudam &*

Apoſtoli ſunt arcus Dei.

A *Ephraim vocat totum genus Iſrael, ex quo primi Apoſtoli armati verbo Dei, & facti velut arcus, cæteras gentes aduerſantes percuſſerunt diuinis dogmatibus: percuſſerunt, inquam, & vulnerarunt, non ad mortem, ſed ad charitatem. Vnde ſponſa Cant. 1. ſe appellat vulneratam charitate.*

Et ſuſcitabo filios tuos Sion ſuper filios tuos Græcia.] q.d. Suſcitabo è filiis tuis, ô Sion, qui Græcos ſubiiciant. Nominat præ cæteris gentibus Græcos, quia cum his poſt tempora Zachariæ continuò negotium fuit Iudæis. Alexander enim infenſus Iudæis, ſed placatus à Iaddo Pontifice ingreſſus eſt Ieruſalem: Iudas Machabæus & fratres eius aſſidua geſſerunt bella contra Antiochum Epiphanem, qui poſteris Alexandri in regno Aſiæ & Syriæ ſucceſſit, eiúſque aſſeclas. Vn- B de Albertus, Hugo & Sanchez, cenſent ad literam hic eſſe ſermonem de victoriis, quas Machabæi obtinuerũt contra Antiochum. Verùm eſto ad eos alludat, & obiter quaſi perſtringat Propheta; tamen perſiſtens in prophetia de Chriſto, altiùs quid intendit, nimirum S. Paulum, S. Ioannem, alióſque viros Apoſtolicos armatos verbo zelóque Dei, conuerſuros Græciam ad fidem Chriſti, vti eos feciſſe patet ex Actis Apoſtolorum, & ex epiſtolis S. Pauli. Vnde Eccleſia Græca prima penè in orbe effloruit, deditque Eccleſiæ primos & præſtantiſſimos Doctores, vti S. Dio- C nyſium Areopagitam, S. Polycarpum, S. Chryſoſt. S. Baſilium, S. Gregor. Nazianzen. & alios complures.

Et ponam te, ô Sion, ô Eccleſia, gladium fortiũ.] q.d. Faciam vt inſtar gladij ſis fortiſſima, ſternáſque & occidas Græcos aliáſque gentes: quia ſcilicet occides in eis infidelitatem & gentiliſmum, eáſque compelles ad nouam vitam Chriſtianam, ſanctam & iucundam.

Et Dominus Deus ſuper eos videbitur.] Deus ex alto aderit Apoſtolis viriſq; Apoſtolicis, & emittet iacula fulgurantia illuſtrationum internarum, quibus tum Apoſtolos ad diuinè prædicandum, tum gentes ad auidè audiendũ & aſſentiendum D impellet. ita S. Cyril. Vers. 14.

Et Dominus Deus in tuba canet.] *Tuba*, ſcilicet Euangelij, qua Apoſtolos ſuos ad euangelizandum excitabit, & quaſi in aciem inſtruet & educet, eóſque præcedet & irruet in hoſtes celerrimè & fortiſſimè, ac inſtar turbinis venientis ab Auſtro omnes conuoluet, & ſecum abripiet. Hiſce bellicis metaphoris ſignificatur vis & energia prædicationis Euangelicæ, à Deo aſpirata Apoſtolis & prædicatoribus. Vnde de iis ſubdit.

Deuorabunt hoſtes ſuos: *& ſubiicient lapidibus fundæ.*] Intelligitur more Hebræo nota ſimilitudinis *ſicut*, vel *quaſi*: ardentes enim ſententiæ S. Scripturæ & ſermones Apoſtolorũ, fuerunt quaſi lapides fundæ, quos eiecerunt in gentes tanto E impetu & rectitudine, vt eos ferirent & ſternerent. Alludit ad fundam, qua Dauid lapidem intorſit in frontem Goliath, cúmque tam validè illi impegit, vt ipsũ proſterneret. Simili enim modo, ſed myſtico, Apoſtoli ſtrauerunt turres illas earneas Gentilium. Alludit quoq; ad velites & fundibularios, qui olim in prima acie conſtituebantur, primíque prælium inibant. Vers. 15.

Et bibentes inebriabuntur quaſi à vino.] Hebr. eſt המו *amu*, id eſt, tumultuabuntur quaſi temulenti. Vnde Tigurina vertit: *Frement vt qui vino exhilarantur.* Eſt catachreſis, ſignificans copioſam

Digitized by Google

hoſtium ſtragem;& ingentem Apoſtolorum tum zelum perdendi hoſtes,putà idola, infidelitatem & ſcelera omnia gentiliſmi;tum victoriam: tantum enim hoſtium ſanguinem ab eis effundendum eſſe,vt ſi eum victores biberent(quod nonnulli efferati olim fecerunt) inebriarentur & replerentur, ſicut repleri ſolent phialæ & cornua altaris ſanguine victimarum. Simili ſchemate de Chriſto victore dicitur pſal. 109.6. *Conquaſſabit capita in terra multorum: de torrente in via bibet.* Quocirca Septuag. clarè hic vertunt: *Bibent eos ſicut vinum.* Tale quoque eſt illud Iſaiæ 63. 1. *Calcaui eos in furore ſuo, & aſperſus eſt ſanguis eorum ſuper veſtimenta mea,& omnia indumenta mea inquinaui.* Alludit ad victorias Machabæorum cruentas, quibus plurimum hoſtium ſanguinem effuderunt. Nota,τὸ *quaſi cornua altaris*, ſignificat hanc gentiliſmi ſtragem faciendam ab Apoſtolis fore ſacrificium, & hoſtiam Deo gratiſſimam, ſicut hoſtiæ gratiſſimæ Deo ſunt hoſtes Dei,cùm iugulantur, & ſanguis eorum effunditur, ac quaſi libatur diuinæ iuſtitiæ & vindictæ. Vnde Septuag.vertunt:*Implebunt phialas ſicut altare*;vel vt S. Hieron.legit:*Implebunt ſicut phialas altare.*ita Theod. & Chald. *Et erit*, inquit,*anima eorum plena delicijs,ſicut phiala quæ plena eſt ſimila & oleo, & ſplendebunt ſicut ſanguis qui ſplendet in pariete altaris.* Sic S. Paulus Euangelij prædicationem vocat ſacrificium, in qua gentes ſunt victimæ,Paulus Sacerdos.Rom.15.16. *Vt ſim*,inquit, *miniſter Chriſti Ieſu in gentibus, ſanctificans* (grecè ἱερουργῶν,id eſt,ſacrificans)*Euangelium Dei, vt fiat oblatio gentium accepta, & ſanctificata in Spiritu S.* Vnde ad hoc ſacrificium ſanguinem ſuum per martyrium,ad libamen offert Deo.Philip.2. 17. *Sed & ſi immolor*,inquit, *ſuper ſacrificium & obſequium fidei veſtræ, gaudeo & congratulor omnibus vobis.* Vnde & Tertul. lib. 4. contra Marc.cap.39.ſic legit & explicat: *Replebunt quaſi pateras altare*, ſcilicet martyres ſanguine ſuo, quem fundunt Deo,& quaſi libant in altari.

Vers. 16. *Et ſaluabit eos Dominus*, &c. *vt gregem populi ſui.*] Apoſtoli enim fuerunt quaſi grex arietum electus, & ſelectus à Chriſto dicente: *Ecce ego mitto vos ſicut oues in medio luporum.* Matth. 10. 16.ſed Deus eos protexit & ſaluauit,adeo vt oues vincerent lupos, eoſque in oues conuerterent. Nota,τὸ *vt gregem populi ſui*,dupliciter accipi poteſt. Primò,q.d. Vt gregem non ouium, ſed populi ſui. Sic omnis populus omnéſque fideles ſunt grex Dei. Secundò, q.d. Vt gregem ſelectum è populo. Sic ſoli Apoſtoli viríque Apoſtolici ſunt grex populi Dei.

Quia lapides ſancti eleuabuntur ſuper terram eius.] q.d. Apoſtoli,& fideles quos ipſi conuertent, præſertim illuſtres virtute & ſanctitate,ſaluabuntur à Deo, & liberabuntur omnibus periculis;quia ipſi ſunt grex Dei,& quaſi lapides primarij, quos ipſe eleuare, honorare & exaltare in terra decreuit. Albertus & Hugo per lapides ſanctos accipiunt Machabæos. Verùm eſto ad eos alludatur, tamen propriè hæc ſpectant Chriſtum & Apoſtolos,vt dixi.ita S.Hieron.Theod.Remigius,Lyran.Ribera & alij paſſim.

Pro *ſancti* hebr.eſt נֵזֶר *nezer*, quod primò verti poteſt,*lapides ſeparationis*, id eſt,ſeparati à vulgaribus, ideóque ſancti; quia ad ſanctam Eccleſiæ fabricam,vel titulum aut trophæum deputati.Secundò,*nezer* idem eſt quod *conſecratio*. Vnde Tigurina vertit: *Lapides conſecrati in ſublime ſtren-*

A *tur ſuper terram eius.* Tertiò,*nezer* ſignificat *diadema,coronam*, vel *tiaram*. Vnde aliqui vertunt: *lapides diadematis*,vel *coronæ*.ita Vatab. Hinc à *nezer* vocabantur *Nazaræi*, quaſi à vulgo ſeparati, & conſecrati Deo,ac cæſarie ſua coronati,vti dixi Numer.5.

Lapides ſancti qui? Quæres,quales ſunt hi lapides? Primò,aliqui cenſent eſſe gemmas, ex quibus conſtetur & ornetur diadema(hoc enim ſignificat *nezer*)Chriſti. q.d. Apoſtoli erunt gemmæ, quæ in diademate Chriſti eminebunt, illúdque decorabunt, & viciſſim eo decorabuntur. ita Vatab. & Sanchez. Huc accedit Chald.qui vertit: *Eliget eos ſicut lapides ſuperhumeralis*; quaſi hic alludatur ad duodecim gemmas, quæ erant in ephod & rationali
B Pontificis, inſcriptæ duodecim nominibus Patriarcharum,qui repræſentabant duodecim Apoſtolos. Hi enim ſunt Patriarchæ noui teſtamenti, vti dixi Exodi 28.verſ.17.Simili modo de iiſdem ait Iſaias cap.62.3. *Eris corona gloriæ in manu Domini.* Huc accedit Mariana, qui ſic explicat q.d. Principes Iuda eleuabuntur ſicut lapides coronæ,hoc eſt, erunt in pretio, dignitate & honore eminebunt, ſicut eminent gemmæ in corona regia.

Secundò, alij accipiunt lapides fabricæ. q. d. Apoſtoli in fabrica Eccleſiæ quaſi lapides primarij in culmine eminebunt,& virtute,& dignitate, & auctoritate,& gloria.ita S.Hieron.Theod.Re-
C mig.Lyran.& alij. Alludere enim videtur Zacharias ad fabricam templi, ad quam ipſe aſſiduè Iudæos excitabat: hæc enim erat typus fabricæ Eccleſiæ.

Verùm quia hic nec coronæ, nec rationalis, nec ædificij fit mentio,ſed terræ, in qua dicit eleuandos hos lapides; hinc congruentiùs per lapides hos accipiemus eos, qui in titulum victoriæ, triumphi,vel rei alicuius illuſtris eriguntur. Alludit enim ad duodecim lapides, quos Ioſue ſicco pede ſuperato Iordane, ingreſſus in terram ſanctam, in titulum & monumentum huius miraculoſi ingreſſus, & ſimul in ſignum quaſi vſucapionis, quod ſcilicet iam adiiſſet poſſeſſionem
D terræ ſanctæ, erexit in Galaad, Ioſue 5. 19. Hi enim duodecim lapides fuerunt typus duodecim Apoſtolorum, qui pari modo in terra ſancta,id eſt,in Eccleſia,in titulum victoriæ,& poſſeſſionis aditæ à Chriſto erecti, & eleuati ſunt. Tales quoque fuere lapides, quibus legem Dei inſcribi, ac deinde eos erigi & ſtatui in monte Garizim iuſſit Moſes, Deuter. 27. 2. & ſequent. Tale quoque fuit altare, quod in trophæum victoriæ ab Amalec reportatæ, ex lapidibus, vt videtur, conſtruxit & erexit Moſes, Exodi 17. 15. vocauítque,*Dominus exaltatio mea*, vel *vexillum meum*, quod ſcilicet in Amalec inferens, eum proſtraui. Hebr. enim נֵס *nes* ſignificat vexillum.
E Vnde נוֹסֵס *noſes* vocatur vexillifer.Idem penè verbum hic vſurpat Zacharias, ſcilicet מִתְנוֹסְסוֹת *mitnoſeſot*, quod Noſter vertit *eleuabuntur*. Alij vertunt *vexillabuntur*,hoc eſt, gerent vexillum crucis Chriſti,eiúſque vexilliferi erunt in caſtris Eccleſiæ,vt prædicent victorias eius virtute partas, in cuius gloriam erecti ſunt; ad quod proinde omnes fideles quaſi milites Chriſti ſe aggregabunt, vt ſuos hoſtes proſternant. Vnde aliqui vertunt, *lapides fugantes*, ſcilicet caſtra hoſtium. Addit Arias, alludi ad lapides qui in biuiis, vel triuiis eriguntur,vt viam viatoribus indicent, ne ab ea aberrent. Sic enim Apoſtoli viam nobis à

terra

Digitized by Google

terra in cœlum demonſtrant. Senſus ergo eſt q.d. Apoſtoli & viri Apoſtolici ſeruabuntur & protegentur à Deo, tanquam grex è populo ſuo ſelectus: nam vti lapides ſancti, in ſublime efferentur in terra, vt ſint tituli & monumenta Chriſti & Eccleſiæ, eorúmque victoriæ, ac ad eam, & per eam in cœlum viam omnibus oſtendant. Huc accedit Sanchez: Lapides, inquit, iſti *nezer*, id eſt, ſeparationis, conſecrationis, vel coronationis appellari poſſunt, quia quaſi terminales, agros ab agris ſeparant, putà Eccleſiam ſecernunt à Synagogis Iudæorum, academiis Philoſophorum, & ſectis Gentilium, illámque Deo conſecratam eſſe illuſtri aliqua nota demonſtrant: aut certè Eccleſiam, quaſi terram promiſſionis cingunt & coronant; ſicut flumina ſalicibus coronari dicuntur. Qui etiam ſacri dici poſſunt, quia religionis ergo à Chriſto erecti ſunt. Additque, alludi hic ad lapides terminales Iudææ, quos poſt vaſtationem Chaldæorum, Idumæi & aliæ vicinæ gentes hoſtiles Iudæam occupantes, abſtulerant; ſed Iudæis è Babylone in Iudæam reuerſis, ab iis fuerunt reſtituti & eleuati. Ex quo totius verſus huius hic erit ſenſus: Sicut Deus Iudæos Babylone reuerſos ſaluauit, & pauit quaſi gregem ſuum in paſcuis, ſuis ſignis & titulis, quaſi lapide terminali conſignatis: ſic idem Chriſtianos, quaſi gregem ſuum, ſeruabit ab omnibus periculis, & paſcet in altis Eccleſiæ montibus, quaſi paſcuis ſuis, quos lapides eleuati, putà Apoſtoli ſepiunt, & à Iudæis gentibúſque diſterminant, ac ſanctificant, & in cœlum eleuant.

Tertiò, aliqui cenſent lapides hos fuiſſe globos lapideos. Vnde Septuag. vertunt: *Lapides qui voluuntur* (Tertul. lib. 4. contra Marc. cap. 39. legit *voluntur*) *ſuper terram.* Hebr. enim *mitnoſeſôt* poteſt deduci à נוס *nus*, id eſt, fugere; & in *Poel* actiuè *noſes*, id eſt, fugare. q.d. Lapides fugientes, id eſt, celerrimè volubiles & mobiles, omnéſque hoſtes & obices fugantes. Hi enim lapides ſignificant Apoſtolos, qui celerrimè totum orbem percurrerunt & circumgyrarunt euangelizando. Audi S. Cyrillum: *Voluit autem illos aptiſſimè dicit, vt ad quiduis ſanctorum agilitatem celeritatémque declaret. Lapides enim orbiculares, ſeu rotundi citra vllam difficultatem maximè ſunt mobiles, ſi quis eos impellere voluerit: ſic animus ſanctorum ad omnia Deo grata eſt verſatilis.* Cauſa eſt, quod cœlum ſpectent, terram verò non niſi in puncto tangant. Sphæra enim, vel globus inſiſtens plano, illud tantùm in puncto tangit, vti docent Mathematici: quò ſignificatur ſanctos, & præſertim viros Apoſtolicos ita in cœleſtia defixos, vt terrena vix, & non niſi neceſſitate coacti attingant, vti monet S. Paulus 1. Timoth. 6. *Habentes*, inquit, *alimenta, & quibus tegamur, his contenti ſimus.* Vnde Arabicus vertit: *Sunt lapides ſanctificati, & aſcendere eos faciet in terram ſanctitatis de loco bonorum optimorum.* Quocirca S. Hieron. eleganter & appoſitè explicans illud Pſal. 76. 19. *Vox tonitrui tui in rota, id eſt,* inquit, *vox prædicationis tuæ in toto orbe:* per illum enim totum prædicatio inſtar rotæ rotata diſcurrit. Tropol. verò: *Rota*, inquit, *modico quodam veſtigio ſtat in terra, & non ſolum ſtat, ſed quaſi percurrit: non ſtat, ſed tangit & pręterit: ita & ſanctus vir, quoniam in corpore eſt, neceſſitatem habet aliqua de terrenis cogitare; ſed habens victum & veſtitum, his contentus eſt; & tangens terram, ad altiora feſtinat* (vt quaſi rota tangens terram, illicò erigatur in altum.) *Ille qui currit, & ad*

A *altiora feſtinat, in illo eſt ſermo tuus. Legimus in Propheta* (Zachar. 9.) *Sancti lapides voluuntur ſuper terram. Quoniam enim rotæ ſunt, propterea voluuntur ſuper terram, & ad altiora feſtinant.*

Mor. quàm eleuata ſit vita ſanctorum.

Moraliter diſce hic, quàm alta, ſeparata & eleuata ſit vita ſanctorum, præſertim eorum qui religione Nazaræi ſunt, & alios ſanctificant. Eleuantur enim à terra in cœlum, adeoque pertingunt ad *nezer*, id eſt, diadema quod eſt in capite Chriſti, illúdque exornant. Quàm ergo hoc diadema à terra eleuatum eſt, tam & ipſi eleuati ſunt à terrenis & terrenorum moribus: quia eorum conuerſatio eſt cum Chriſto in cœlis. Accipe deſcriptionem & hypotypoſin viri ſancti ita eleuati:

Viri ſancti deſcriptio.

Vir ſanctus hominem interiùs ordinat; exte- B *riùs ornat: à rebus turpibus cohibet: ſermones rectos & vtiles amat: in riſum non effunditur, non clamat, nec vocem attollit. Modeſtè incedit. Aliorum facta curiosè non inquirit: admonitiones hilari vultu recipit: errori aliorum facilè condonat: humilis eſt, mitis & benignus: miſeris quibuſlibet ex viſceribus miſerando compatitur: laudibus non extollitur, detractione non deiicitur: interroganti facilè leniterque reſpondet: contendenti facilè cedit: patienter alios audit: in omnibus alios ædificare & perficere ſtudet: rari eſt, & grauis ſermonis: in cibo parcus, in potu ſobrius: compoſitus in vultu & verbis: odit mendacium, fabulas & nugas: filius eſt veritatis: oculos habet demiſſos & ſimplices. Puritate* C *candidus, obedientia promptus, patientia perfectus, in oratione aſſiduus: in fide ſtabilis, in opere diligens, in abſtinentia rigidus, in moribus exemplaris: in conuerſatione gratus, in verbis affabilis, in dando liberalis: amicis fidus, inimicis benignus, Deo reſignatus, ſibi mortuus, mundo crucifixus, omnibus omnia vt omnes lucrifaciat: Zelotes pro honore Dei & ſalute animarum.*

Ex S. Gre.

Audi & S. Gregor. lib. 5. Moral. cap. 2. *Quia ſancti viri ita proſperitatem ſeculi deſpicientes calcant, ſicut aduerſitatem eius calcantes tolerant, per magnam mentis celſitudinem, mundi ſibi & aduerſa & proſpera ſubſternentes, dicunt: Sicut tenebræ eius & lumen eius. q. d. Sicut intentionis noſtræ fortitudinem eius triſtia non premunt, ita hanc nec blanda corrumpunt.* Idem lib. 8. cap. 14. explicans illud D Iob 7. *Elegit ſuſpendium anima mea, & mortem oſſa mea*, per ſuſpendium accipit eleuationem mentis ad cœleſtia; per mortem oſſium, mortificationem carnis: *Sancti enim viri*, inquit, *certiſſimè ſciunt, quia habere in hac vita requiem nequaquam poſſunt, & idcirco ſuſpendium eligunt, quia nimirum deſideria terrena deſerentes, ad alta animum tollunt. Suſpenſi autem mortem ſuis oſſibus inferunt, quia amore ſupernæ patriæ in virtutum ſtudiis accincti, hoc quod fortes priùs in mundo fuerant, vinculo humilitatis inſequuntur.* Idem lib. 11. 17. docet ſanctos ob vitæ mentiſque celſitudinem vocari cœlos, *ſicut ſcriptum eſt* pſal. 18. *Cœli enarrant gloriam Dei, qui per naturam omnes in ſemet-* E *ipſis propriam mutabilitatem habent, ſed dum immutabili veritati ſtudiosè ſemper inhærere deſiderant, inhærendo agunt vt immutabiles fiant.* Idem lib. 20. 19. *Sanctos ſuos Dominus veniendo adiuuat, derelinquendo probat, donis firmat, tribulationibus tentat.* Idem lib. 21. cap. 10. *Sancti viri cùm præſunt, non in ſe poteſtatem ordinis, ſed æqualitatem conditionis attendunt; nec præeſſe gaudent hominibus, ſed prodeſſe.* Idem lib. 21. cap. 15. *Sancti viri quando cum perſonis minoribus contentionum negotia ſubeunt, dum grauare vel in minimis timent,*

Digitized by Google

ipſi contra iuſtitiam grauari nequaquam refugiunt. Idem lib. 26. c. 21. *Sancti,* inquit, *reges ſunt, quia tentationum ſuarum motibus non conſentiendo ſuccumbere, ſed regendo præeſſe nouerunt.* Idem lib. 31. c. 15. *Vir ſanctus quo maiore perſecutione premitur, eo ad prædicandam veritatem acriùs inſtigatur; & cùm patienter perſecutores tolerat, ardenter ad ſe auditores trahere feſtinat.* Idem lib. 35. cap. 2. *Sancti viri dum diuinitatis arcana audiunt, quantò magis contemplando proficiunt, tantò ampliùs deſpiciendo quod ſunt, aut nihil, aut prope nihil eſſe cognoſcunt.*

Ex S. Aug. Audi & S. Auguſt. in pſal. 121. *Cælum mihi ſedes eſt. Qui ſunt cæli, niſi iuſti? In ipſis ſedet Deus, & de ipſis iudicat Deus. Quomodo peccator factus eſt terra, cui dictum eſt: Terra es, & in terram ibis; ſic iuſtificati facti ſunt cælum. Portauerunt Deum, & de ipſis Deus coruſcabat miracula, tonabat terrores, pluebat conſolationes. Anima iuſti thronus eſt ſapientiæ, id eſt, in anima iuſti ſedet ſapientia tanquam in ſella ſua, tanquam in throno ſuo, & inde iudicat omne quod iudicat.* Idem in pſal. 96. *Tu ſi vis, cælum eris: ſi vis eſſe cælum, purga de corde tuo terram: ſi terrenas concupiſcentias non habueris, & non fruſtra reſponderis ſurſum te habere cor, cælum eris. Conuerſatio enim tua in cælis erit.* Idem lib. 2. de ſerm. Domini in monte cap. 10. *Pater noſter qui es in cælis, id eſt, in cordibus iuſtorum, tanquam in tẽplo ſancto ſuo.* Hiſce enim promiſit illud Iſaiæ 58. 14. *Delectaberis ſuper Domino, & ſuſtollam te ſuper altitudines terræ, & cibabo te hereditate Iacob patris tui.* Audi & Gentilem Senecam lib. de quatuor virtutibus: *Magni animi hominis bonum eſt non vacillare, conſtare ſibi, & finem vitæ intrepidus expectare. Nil aliud magnum in rebus humanis, niſi animus magna deſpiciens. Si magnanimus fueris, nunquam iudicabis tibi contumeliam fieri.*

Verſ. 17.] Quid enim bonum eius eſt, & quid pulchrum eius, niſi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?

Vers. 17. *Quid enim bonum eius eſt, & quid pulchrum eius.*] Tò *eius* hebr. & græcè eſt maſculinum: vnde terram, vtpote feminini generis, reſpicere nequit. Reſpicit ergo Deum, & conſequenter eius populum. Sicut enim Deus nihil melius, aut pulchrius hoc dono dare, ſic nec populus accipere poteſt. Eſt epiphonema, quo per admirationem & exclamationem claudit vna quaſi ſynopſi, omnia bona paulò antè recenſita, ac ſimul dat cauſam, id eſt, fontem tantorum bonorum. q. d. Cauſa, cur Apoſtoli & eorum ſequaces ſint futuri quaſi ſagittæ & iacula fulgurantia, quæ omnes gentes ſternent ſibique ſubiicient; cùrque ſaluandi ſint à Deo, & paſcendi vt grex eius; denique cur ſint lapides *nezer*, id eſt, ſeparati & conſecrati Deo, ideóque eleuandi ſuper terram: horum, inquam, omnium cauſa eſt, quòd Deus ita eos amet, vt omne ſuum bonum eis communicet. *Quid enim bonum eius eſt, & quid pulchrum, niſi frumentum electorum?* &c. q. d. Vtique Deus nihil habet quod det melius, aut pulchrius frumento electorum. Hinc Septuag. vertunt: *Quia ſi quod pulchrum illius, & ſi quod bonum eius*, hoc vtique eſt *frumentum iuuenibus, & vinum boni odoris ad virgines.* Pagnin. & Vatab. *Quanta enim bonitas & quanta pulchritudo eius? Frumentum iuuenes, & vinum virgines ſucculentas & vegetas reddet.* Syrus: *Quàm bonum, & quàm pulchrum eſt triticum adoleſcentibus, & vinum delectat virgines!* Arabicus Antiochenus: *Quàm bona & quam vtilis eſca iuuenibus, & vinum iucundat virgines!* Arabicus Alexandrinus: *De loco bonorum optimorum frumentum puerorum, & vinum in vnguentum virginum.* O ergo bonitas & pulchritudo Dei ſtupenda! ô abyſſus bonitatis! ô amor! ô ſtupor!

Quæres, quodnam hoc frumentum & vinum? Primò, Hebræi & Theod. cenſent hic Iudæis copiam frumenti & vini ad literam promitti. Vnde Sanchez ſic explicat, q. d. O quantum bonitatis ac pulchritudinis habebit ager ille, quem Dominus ſuo aſſignabit populo, quémque ſuis ſibi titulis circumſcribet? Afferet enim frumentum, quod iuuenes robuſtos; & vinum, quod virgines florentes atque nitentes faciat. Mariana verò ſic: Quod maximè pulchrum exiſtet in hac victoria, erit finis eius, ſcilicet conuiuia, quæ iuuenes & virgines inſtruent; & cantica quibus lætitiam celebrabunt. Verùm hic ſenſus humilis eſt & terreſtris, præſertim quia præcedentia omnia ſpectant ad tempora Chriſti; nec vinum materiale germinat virgines, vt vertit noſter, ſed potiùs accendit libidinem. Frumentum electorum quod? 1. Reſp.

Secundò, meliùs alij frumentum & vinum myſticè accipiunt pro alimonia ſpirituali; putà pro lege & doctrina Moſis & Prophetarum, quæ Iudæorum, tam iuuenum quàm virginum, mentes pauit & aluit in cultu Dei, quando Machabæi legem cum cultu Dei, ob perſecutionem prolapſam, erexerunt & in integrum reſtituerunt. Vnde Chald. vertit: *Quoniam quàm bona & pulchra eſt doctrina legis, & iudicium veritatis directum in congregatione?* ita Alber. & Hugo. Verùm quia à verſ. 9. hucuſque egit de Chriſto, non de Moſe, hinc, 2.

Tertiò, ſublimiùs & germaniùs alij per frumentum & vinum, accipiunt legem & doctrinam Euangelicam, quæ prædicata à Chriſto & Apoſtolis mentes audientium paſcit, ac iuuenes ad fortitudinem, virgines ad caſtitatem excitat. ita Clarius, Vatab. & Arias. 3.

Quartò aptiſſimè, & planè ad literam, frumentum hoc & vinum eſt Euchariſtia, in qua corpus Chriſti Domini ſub ſpecie panis è fruméto confecti, & ſanguis ſub ſpecie vini vi conſecrationis, putà verborum Chriſti Domini, realiter & ſubſtantialiter præſens in altari ſiſtitur, quod Apoſtolos & fideles nutrit, corroborat & inflammat ad præliandum prælia Domini, eoſdémque à terrenis deſideriis ad cæleſtia traducit & eleuat. Hoc enim eius vinum non luxuriam, ſed caſtitatem germinat & producit: vtraque ergo ſpecies Euchariſtiæ hic notatur, ſcilicet frumentum ſiue panis, & vinum. ita S. Hieron. Remig. Haymo, Lyran. Ribera, à Caſtro, & alij hic, ac Paſchaſius lib. de corpore & ſanguine Domini cap. 21. Vbi nota, Euchariſtia dicitur bonum & bonitas Chriſti: quia ſumma bonitate ſummum bonum, ſcilicet ſeipſum quantus quantus eſt, putà totam deitatem & humanitatem nobis communicat, & in eſcam dat; ita vt totum quaſi deitatis ærarium hic in nos expromat & exhauriat. Eadem dicitur pulchrum & pulchritudo Chriſti, primò ſubſtantiâ: quia ſcilicet ſubſtantialiter nobis exhibet Chriſtum, qui qua Deus, eſt verbum, imago & pulchritudo patris; qua homo, eſt *ſpecioſus forma præ filiis hominum.* Secundò, cauſalitate & effectu: quia ſcilicet eſt *frumentum electorum, & vinum* 4. genuina.

Euchariſtia eſt bonitas & pulchritudo Chriſti. Cur?

Digitized by Google

rum germinans virgines. Nam cauſat in nobis iuuentutem florentem ſpiritus & animæ, dum facit eam robuſtam,floridam, agilem & alacrem ad omne bonum: rurſum dum facit eam puram & virginem. Verè enim ait Sapiens c. 4. 1. *O quàm pulchra eſt caſta generatio cum claritate?* Tertiò, ſacramento: quia ſpecies panis & vini repræſentant nobis Chriſtum in cruce immolatum, putà corpus à ſanguine ſeparatum, quaſi occiſum & mortuum. Hæc autem immolatio & victima fuit pulcherrima, præſtantiſſima, Deo digniſſima & gratiſſima, vtpote per quam omnis honor peccato violatus & ablatus, ipſi eſt reſtitutus, ac conſequenter peracta noſtra redemptio & reconciliatio cum Deo. Quocirca eleganter & verè S. Auguſt. in pſal. 44. poſt initium: *Chriſtus*, ait, *eſt pulcher in cœlo, pulcher in terra, pulcher in vtero, pulcher in manibus parentum, pulcher in miraculis, pulcher in flagellis, pulcher inuitans ad vitam, pulcher non curans mortem, pulcher deponens animam, pulcher recipiens, pulcher in ligno, pulcher in ſepulchro.* Quartò, conuiuio: Eucharistia enim eſt conuiuium quo Deus nobiſcum conuiuatur, ac proinde apponit eſcam non humanam, non angelicam, ſed diuinam, ideóque pulcherrimam & magnificentiſſimam. Pulchritudo enim conuiuij, eſt eius decor & magnificentia. Hoc eſt quod ait Pſaltes pſal. 109. 3. *Confeſſio & magnificentia opus eius*, quia ſcilicet *eſcam dedit timentibus ſe.* Quam eſcam? *Panem cœli dedit eis: Panem angelorum manducauit homo*, pſal. 77. 25. Ergo in Euchariſtia *confeſſio & pulchritudo in conſpectu eius: ſanctimonia & magnificentia in ſanctitate eius*, pſal. 95. 6. Meritò S. Auguſt. ſerm. 50. de verbis Domini: *Quid dicis*, ait, *Domine bone paſtor? Tu enim paſtor bonus, qui bonus agnus: idem paſtor & paſcua, idem agnus & leo.* Hæc pulchritudo magis patebit ex Euchariſtię cum aliis fidei myſteriis ſymmetria & congruentia, quam iam ſubdo.

Moral. diſce hic, Euchariſtiam eſſe omne bonum & pulchrum Dei & Chriſti, æquè ac noſtrum, adeo vt nihil melius aut pulchrius nobis dare poſſit. Verè de ea Poëta Chriſtianus:

Sanctũ, auguſtum, almum, cœli admirabile munus,
Per te melliflui rorant dulcedine montes.
Per te melliflua complentur nectare valles.
Ipſe amor, ipſa animis noſtris innexa voluptas.

Ratio eſt, quia in Euchariſtia, vt dicitur pſal. 109. 4. *Memoriam fecit mirabilium ſuorum miſericors & miſerator Dominus, eſcam dedit timentibus ſe.* Euchariſtia enim eſt quaſi compendium, & anacephalæoſis omnium mirabilium Dei operum.

Euchariſtia eſt compendium mirabilium Dei.

1\. Nam primò, hic quaſi eſt noua creatio mundi: quia tranſubſtantiatio eſt velut quædam creatio, qua quaſi creatur in altari ipſe Dominus & creator mundi, ac mundus in ipſo, ideoque integras rerum naturas commutat & tranſubſtantiat, panem in carnem, vinum in ſanguinem Chriſti.

2\. Secundò, mirabile Dei opus erat manna, quod erat panis cœli, & panis angelorum. Euchariſtia eſt manna ſupernaturale & diuinum, Ioan. 6. 59.

3\. Tertiò, mirum & ineffabile Dei opus fuit Incarnatio, qua *Verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis.* In Euchariſtia eſt quodammodo noua incarnatio, dum de nouo verbum in altari humanatum ſiſtitur, & quaſi incarnatur.

4\. Quartò, mirum Dei opus fuit Chriſti crucifixio, mors, mundique redemptio: in Euchariſtia eſt viua repræſentatio crucifixionis & mortis Chriſti. *Quotieſcunque manducabitis panem hunc* A *& calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis.* 1. Corinth. 11. 26.

Quintò, quia in Euchariſtia Deus omnia vetera miracula renouat & ſuperat. Nam non aquam in vinum, ſed vinum in ſanguinem ſuum commutat: facit vt Chriſtus homo ſex pedum, ſubſiſtat in puncto, imò in ſingulis punctis hoſtiæ: facit vt accidentia panis & vini per ſe ſubſiſtant ſine ſubiecto, ac ſi eſſent ſubſtantia. Idem facit non vno in loco, ſed in omnibus altaribus dum conſecratio fit, per totum mundum. Itaque Chriſtus idem toto ſuo corpore & quantitate eſt in plurimis & diſtantiſſimis locis, idque continuò ſingulis diebus, per omnes hebdomadas, menſes, annos & ſæcula. 5.

B Sextò, ideo reliquit nobis Euchariſtiam, vt eſſet obiectum circa quod exerceremus omnes virtutes: fides enim ingens hic requiritur, vt credamus hoſtiam nõ eſſe panem, ſed carnem Chriſti; nec vinum quod ante fuit, eſſe vinum, ſed eſſe ſanguinem Chriſti; etſi omnes ſenſus iudicent eſſe vinum, eſſe panem, non carnem, non ſanguinem. Secundò, religio hic exercetur: quia habemus Deum præſentem, quem latria adoramus. Tertiò, ſpes: quia ſi Chriſtus dat nobis ſeipſum in cibum, quid non dabit? & ita de cæteris. 6.

Septimò, Euchariſtia eſt ſummum & præſtantiſſimum ſacrificium, quo Deus ſummè honoratur: quia ei offertur & immolatur nobiliſſima victima, ſcilicet non bos, non taurus, ſed ipſe Dei C filius, Deus & homo; iſque in eius honorem quaſi mactatur, & conſumitur. Rurſum Euchariſtia eſt ſacrificium propitiatorium, quo Sacerdos quaſi mediator Dei & hominum, Deum hominibus propitiat, veniam peccatorum, & gratias omnes Eccleſiæ impetrat, quæ aliàs ob multorum peccata grauiter à Deo caſtigaretur. 7.

Octauò, Euchariſtia eſt panis tranſubſtantialis, ὑπερούσιος & ſuperſubſtantialis, Matth. 6. 11. confirmans cor, ſpiritum, mentem hominis, omnéſque eius vires & potentias. Eſt pharmacum immortalitatis, cuius vi reſurgemus ad vitam immortalem, vt docet Chriſtus Ioan. 6. 59. *Qui manducat hunc panem, viuet in æternum*; idque expreſsè D ibidem docet S. Cyril. Eſt medicina omnium infirmitatum, & morborum corporis & animæ. Laboras ſuperbia? Sume Euchariſtiam, id eſt, Chriſtum ad carnem, imò ad panem ſe humiliantem; & panis hic humilis te humilem faciet. Laboras tentatione libidinis? Sume vinum germinans virgines. Laboras ira & impatientia? Sume Chriſtum crucifixum & patientiſſimum: hic ſuam tibi patientiam communicabit, &c. 8.

Nonò, Euchariſtia eſt ignis amoris diuini, accendens in nobis ardorem charitatis. In ea enim Chriſtus eſt *amor amorum*, ait S. Bern. vel quiſquis eſt Auctor, ſerm. de cœna Domini. Nam vt E canit S. Thomas Aquin. *Se naſcens dedit ſocium: conueſcens in edulium: ſe moriens in pretium: ſe regnans dat in premium.* Quis enim non amet Chriſtum, totúſque in eum quaſi tranſeat, dum totus in eum tranſit Chriſtus? Quis Chriſtum ignem ſuſcipiens, eo non inardeſcat? S. Auguſt. ſerm. 9. de Natali Domini: *Factus*, inquit, *eſt Deus homo, vt homo fieret Deus: vt panem angelorum manducaret homo, Dominus angelorum factus eſt homo.* Legimus de S. Catharina Senenſi, cor eius Chriſti patientis conſideratione & amore fiſſum, ita vt ipſa expirarit, vti refert Ambroſ. Catharinus in eius vita lib. 2. cap. 30. Ita mirum eſt, cor 9.

x 3 noſtrum

Digitized by Google

noſtrum in Euchariſtia tanto Chriſti amore non findi; tanto igne non conſumi. Axioma eſt Philonis in vita Moſis: *Miracula quotidiano vſu talia deſinunt videri.* Hoc verum experimur apud homines in S.communione: iis enim Euchariſtia,quia quotidiana,vileſcit, cum ſit miraculum miraculorum, & prodigium prodigiorum. Hoc deplorabat, imò ſtupebat S.Franciſcus, vt habetur in eius epiſt.ad Sacerdotes ſui ordinis, quæ habetur in fine tomi 5. Biblioth. SS. Patrum. *Magna*,ait,*miſeria,& miſeranda infirmitas, quando ipſum*(Chriſtum) *ſic præſentem habetis, & aliquid aliud in toto mundo curatis. Totus homo paueat,totus mundus contremiſcat, & cælum exultet, quando ſuper altare in manibus ſacerdotis eſt Chriſtus filius Dei viui.* Quocirca vt hoc conſuetudinis vileſcentis malum euitemus, quotidie excitanda eſt nouitas mentis,attentionis, conſiderationis,admirationis & ſtuporis tanti Sacramenti, perinde ac ſi primum eo die fieret, nec vnquam antea factum eſſet. *Ita magnum, nouum & iucundum tibi videri debet cum celebras, aut miſſam audis, ac ſi eodem die Chriſtus primùm in vterum virginis deſcendens, homo factus eſſet, aut in cruce pendens pro ſalute hominum pateretur & moreretur*, ait noſter Thomas lib. 4. de Imitat. Chriſti cap.2.

Hæc omnia complectitur Zacharias hoc elogio: *Quid enim bonum eius eſt, & quid pulchrum eius?* idque hoc fine, vt acuat in Chriſtianis famem Euchariſtiæ,ac ſimul indicet, optimam diſpoſitionem & præparationem ad ſacram cõmunionem eſſe, ſi quis ingentem eius in ſe excitet famem,ingens,inquam, deſideriũ ſumendi Chriſtum. Sicut enim ad vtiliter ſumendum cibum corporalem, optima diſpoſitio eſt appetitus, & orexis: hæc enim omne inſipidum facit ſapidum, illúdque ſtringit,optimè concoquit,ſibiq; incorporat; vnde illud vulgo tritum,*optimum cibi condimentum eſt fames*; ita prorſus ſe res habet in cibo ſpirituali Euchariſtiæ.Quocirca S. Chryſ. docet,accedentem ad Euchariſtiam ita auidè accedere ad eam debere,ac ſi in ea os applicaret lateri Chriſti,ex eóque ſugeret & biberet ſanguinem Chriſti, vti reuera facit. S. Catharina Senenſis accedebat ad S. Synaxin tanta orexi, quanta infantes famelici accedunt ad vbera matris, adeo vt præ fame videretur deficere & emori. Vnde & S. Chryſoſtomus hom.60.ad pop.*Nónne videtis*,ait, *quanta promptitudine paruuli pupillas capiunt, & quanto impetu labia vberibus infigunt? Accedamus cum tanta nos quoque alacritate ad hanc menſam, quinimo cum longe maiori trahamus, tanquam infantes lactanei,ſpiritus gratiam;& vnus ſit nobis dolor,hac eſca priuari.* S.Thomas Opuſc. 57. *Suauitatem*, ait, *huius Sacramenti nullus dignè exprimere ſufficit, per quod ſpiritualis dulcedo in ſuo fonte guſtatur, & recolitur memoria illius, quam in ſua paſſione Chriſtus monſtrauit, excellentiſſimæ charitatis.* Quocirca S. Melchtildis à Deo didicit, optimam ad Euchariſtiam diſpoſitionem, Deoq; gratiſſimam eſſe,vt licèt quis in ſe non ſentiat viuam eius famem,ardénſque deſiderium, concipiat tamen deſiderium huius deſiderij,optans vehementem huius cibi famem,atque orans Deum, vt ſibi hanc cœleſtem cœleſtis eſcæ orexin indat & inſpiret.

Rurſum, vt hoc pulchro & bono Euchariſtiæ fruamur, illúdque plenè guſtemus & ſapiamus, illud ipſum poſt S. Synaxin diu & deuotè cum

A gratiarum actione ruminandum eſt, menſq; cum Chriſto colligenda & vnienda:qua de re egregia & perutilia edidit documenta noſter P. Baltaſar Aluares,vir raræ prudentiæ & ſanctitatis,quæ in vita eius recenſet P. Ludou. de Ponte cap. 6. §.2.Multis communicantibes,inquit, pruriũt pedes vt inde diſcedant ſtatim prætextu lectionis, collocutionis,ambulationis,quæ eſt phreneſis intolerabilis. Orationes enim & lectiones quid aliud ſunt, quàm quidam clamores quibus Dominum vocamus vt ad domum noſtram venire dignetur? Quæ ergo ſtultitia eſt,vt poſt tot horas dum ille ad nos venit,imò ingreditur, nos illico eo relicto domo exeamus? Quid quæris præter B Deum tuum?plus ille te docebit quàm omnes libri,plus recreabit quàm omnes amici,plus virtutis dabit quàm omnes ſancti.Ad hoc perpẽde ſequentes veritates,quibus anima cũ Deo loquitur:

Infirmus Domine, qui tecum non exhilaratur, valde prope eſt vt cadat:

Anima quæ tecum non exultat, vnde poterit exultare?

Qui tecum Domine non eſt contentus, quomodo non crepat?

Qui dum te hoſpitem habet, properat vt domo exeat, facilè oſtendit, ſe cor habere alibi obſtrictum.

C *Cui tecum manere tædium eſt, neſcit quod tu ſis Deus & totum bonum eius.*

Qui tecum non manet libenter, oſtendit ſe phreneſi laborare, cum huius rei cauſa natus ſit.

Tu enim es omne bonũ & pulchrũ totius vniuerſi, qui eius ſcintillam creaturis ſingulis gratis cõmunicas & impertis. Quæ ergo ſtultitia, relicto fonte immenſo voluptatis,guttam vnam perſequi? Ergo qui ſapis ſequere conſilium Sapien. Eccleſ.14.14.*Non defrauderis à die bono, & particula boni doni non te prætereat.*

Frumentum electorum.] Hebr.eſt בַּחוּרִים *bachurim*, quod Septuag. Syrus & Arabicus, Vatab. & Pagnin. vertunt *iuuenum.* Hi enim præ ſenibus eliguntur ad opera tum ciuilia, tum bellica D conficienda. Euchariſtia ergo eſt *frumentum electorũ*, quod ſcilicet facit ſelectos iuuenes,hoc eſt, validos,alacres & expeditos ad omne bonum, æquè ac ad quoduis prælium, quantumuis arduum & difficile. Secundò, *electorum*, quia facit vt à Deo eligamur ad vitam æternam,Ioan.6.59.ac diſcreti à reprobis, inter electos cælo donandos annumeremur. Hinc patet electionis ad gloriã ſignum & cauſam eſſe, piam & frequentem communionem.

Euchariſtia facit iuuenes validos.

Porrò Euchariſtiam eſſe frumentum electorum & iuuenum, eos vegetans, animans & validans, patet primò in martyribus, qui Euchariſtia ſe muniebant & roborabant ituri ad tribunalia, E eculeos,cataſtas & ſupplicia, vt patet ex S. Cypr. lib.1.Epiſt.2.ad Cornelium, eáque de cauſa Euchariſtiam tempore perſecutionis domum deferebant,vt illam inſtante periculo ſumerent. Dum enim Chriſti ſanguinem pro nobis fuſum ſuſcipimus, roboramur & excitamur vt & noſtrum ſanguinem pro ipſo generosè & libenter profundamus,ait S. Cyprian: quia fortis eſt vt mors dilectio:additque eos in hoc prælio non poſſe fortiter pugnare,qui his armis induti non ſint.Quocirca S.Anacletus, à S.Petro quartus Pontifex & martyr anno Domini 112. incrudeſcente perſecutione Traiani ſanxit, vt omnes Chriſtiani ſacrificio Miſſæ præſentes, eo peracto communicarent,

Digitized by Google

carent, itàque ſe ad martyrij agonem roborarent, vt habet eius vita & decreta.

2. Secundò, in impugnatione dæmonum, quorum rabiem fideles Euchariſtia roborati ſuperāt, & profligant. Vnde S. Chryſoſt. homil. 61. ad popul. *Tanquam leones*, inquit, *ignem ſpirantes ab hac menſa recedamus, facti diabolo terribiles, iuxta illud* pſal. 22. 5. *Paraſti in conſpectu meo menſam aduerſus eos qui tribulant me.* Scribit S. Proſper de promiſ. & prædict. dimid. tempor. cap. 6. Carthagine virginem quandam energumenam, à dęmone vi Euchariſtiæ liberatam. Hac de cauſa Chriſtus iturus cum ſuis ad paſſionem, priùs Euchariſtiam inſtituit, ſumpſit, & ſuis diſtribuit, vt nos idem in omni tentatione & tribulatione facere doceret. Vnde S. Chryſoſt. loco citato: *Cum nos*, ait, *ab ira corripi viderimus, vel ab alio vitio, cogitemus quibus facti ſumus digni, & ſit irrationabilium nobis motuum correctio talis cogitatio.*

3. Tertiò, in prælio & conflictu: Otto Imperator prælium commiſſurus cum Hungaris, priùs cum ſuis Euchariſtiam ſumpſit, ac deinde dimicans ingentem hoſtium numerum trucidauit, & illuſtrem victoriam obtinuit anno Domini 955. vti in eius geſtis ſcribit Vdalricus, & ex eo Card. Baronius. Qui & anno Domini 1040. ex Curopata & Cedreno narrat, Catalacum Præfectum Michaëlis Imp. magnas Sarracenorum copias Meſſanam inuadētes profligaſſe, militibus ante aciem ſacro viatico communitis. Idem ſolitum facere ante prælia Henricum Imper. maritum S. Cunegundis, ex Petro Damiano & Bonifacio narrat anno Domini 1022. Scribit Theodor. lib. 3. Hiſtor. cap. 3. Conſtantium Magni Conſtantini filium, milites ſuos hortatum ad percipiendā Euchariſtiam ante certamen cum Magnentio. Idem feciſſe Chriſtianos in bello ſacro cum Ieroſolymæ obſiderentur, ſcribit Guiliel. Tyrius, & ex eo Molanus in natal. Belgij 15. Iulij, Appendice 2. Memorabilis fuit victoria, quam virtute Euchariſtiæ & S. Crucis de Sarracenis retulit Alphonſus Octauus rex Caſtellæ, ſub Innocentio III. Pontif. anno Domini 1212. die 16. Iulij. Cùm enim Rex cum omnibus militibus ſuis ante prælium ſacra confeſſione & communione ſeſe communiiſſent, ac Rodericus Archiep. Toletanus Crucis vexillum in barbaros intuliſſet, cæſa ſunt ad ducenta Sarracenorū millia, 25. duntaxat è Chriſtianis deſideratis. Quocirca annuam tanti miraculi memoriam celebrant Hiſpani feſto, quod nuncupant Triumphum S. Crucis, die 16. Iulij. Rem geſtam ſcripſit Rex ad Innocent. III. Pontif. & Rodericus Archiep. Tolet. lib. 8. Hiſtor. cap. 1. atque ex iis P. Ribadeneira in vitis Sanctorum die 16. Iulij. Non minùs illuſtris fuit victoria, quam de iiſdem eadem armatura obtinuit Ramirus rex anno Domini 834. Cum enim Ramirus ab iis cæſus ſeſe cum ſuis recepiſſet ad montes, afflictúſque Deum obſecraret, apparuit ei S. Iacobus mandans, vt milites omnes ſacra confeſſione expiaret, & ſancta communione reficeret, itàque hoſtes inuaderet inclamās nomen Dei & S. Iacobi: ſe enim equo candido caſtra præiturum, & hoſtes diſperſurum. Ita factum: quocirca in eo prælio ceciderunt ſeptuaginta Maurorum millia. Atque exinde Hiſpani in præliis inclamare conſueuerunt S. Iacobum. Ita Ribadeneira in vita S. Iacobi. Hoc imitentur duces & milites Chriſtiani, ac ſimiles de inimicis fidei triumphos reportabunt.

A Quartò, in infirmitate corporali. Scribit S. Bonau. lib. de perfectione ad ſororem, ſæpe perſonas debiles in S. Synaxi tantum ſentire roboris, conſolationis & lætitiæ, vt ab ea robuſtæ diſcedant, perinde ac ſi nulli infirmitati eſſent obnoxiæ. 4. In vitis SS. Patrum legimus Sanctos nonnullos ſine cibo, ſola Euchariſtia ſuſtentatos, vitam ſanam & longæuam egiſſe. Palladius in Lauſiaca cap. 15. ſcribit Ioannem Monachum cibum nunquam ſumpſiſſe, niſi die Dominico Euchariſtiam: hanc enim ſolam ei Sacramentum fuiſſe & victum. Sic Seuerus Abbas Dominico die Euchariſtia & modico pane refectus, per reliquum hebdomadæ nihil amplius comedebat. Ludouicus B Pius Imp. in ſupremo morbo quo obiit, totos quadraginta dies ieiunus tranſegit, Euchariſtiam ſolam quotidie ſumens, vt qui adfuit ei ſcriptor teſtatur, inquit Thomas Bozius tomo 2. lib. 15. de ſignis Eccleſ. c. 2. Scribit Sigebertus in Chronico, anno Domini 823. in ditione Tullēſi puellam quandam duodennem, ſumpta in Paſchate Euchariſtia per triennium omni cibo abſtinuiſſe. S. Maria Oigniacenſis, in Belgio ſanctitatis fama celebris, infirma cibum omnem reſpuebat, ſola Euchariſtia viuebat & valeſcebat; ac ſubinde facies eius quoſdam ex ſe radios lucis vibrare & diffundere videbatur, inquit Cardin. Vitriaco in eius vita lib. 2. cap. 12. Scribit S. Greg. Nazianz. C oratione 19. in funere patris, patrem ſuum ardentiſſima & diuturna febri exhauſtum, ſumpta S. Euchariſtia conualuiſſe, ac ſubiungit idem miraculum matri ſuæ aliquantò pòſt contigiſſe. *Nam cum nunquam non*, inquit, *dolore premeretur* (pater) *& quidem perſæpe ſingulis diebus, atque interdum etiam horis, ex ſola liturgia robur concipiebat, ac morbus tanquam ex edicto & imperio fugatus ſe ſubducebat.* Idem in funere Gorgonię ſororis ſuę, ſcribit illam ad S. Euchariſtiam orantem, à membrorum omniū diſſolutione, ac grauiſſimis cruciatibus quibus angebatur, ſanitati ſibique reſtitutam. S. Ambroſ. in funere Satyri fratris ſui, ſcribit eum Euchariſtia ad collum appenſa è naufra- D gio incolumem enataſſe. Hinc liquet Euchariſtiam eſſe frumentum electorum, eis ad hoc à Deo datum, vt eo aliti creſcant & iuueneſcant. Præclarè Tertull. lib. de Reſurrect. carnis cap. 8. *Caro*, ait, *corpore & ſanguine Chriſti veſcitur, vt & anima de Deo ſaginetur.*

Et vinum.] Hebr. eſt תירוש *tirot*, id eſt, vinum recens, ſiue muſtum, quod ſuauiſſimū eſt, & adeo potens, vt ebulliat, & vaſa maxima, niſi hiatus aliquis laxetur, & ſpiraculum per quod exæſtuet, diſrumpat. Quid muſto recenti dulcius? quid fortius? quid feruentius? quid ſplendidius? quid efficacius ad cor exhilarandum, ad vitales & animales vires reficiendas, ad ſpiritus excitandos, ad E animum permouendum, & mentem illuſtrādam acuendámque? Appelles meritò vitam alterā artificiatam, non ſine Dei conſilio à Noë inuētam, vt ſuccederet in vicem ligni vitæ hominibus vetiti. Tam ſuaue, tam potens, tam feruens, tam ſplendidum, tam efficax eſt vinum Euchariſtiæ, quod ſuccum & ſpiritum Chriſti nobis inſtillat, quo hauſto excitantur languidi, reuiuiſcunt mortui, & in alios homines euadunt, vt ardorem concipiant iuuenilem, viréſque ardori conformes ad magna quæque & difficilia deſiguanda, audenda & perficienda.

Germinans.] Hebr. eſt ינובב *ienobeb*, quod Septuag. vertunt εὐωδιάζον, id eſt, *odoratum ad virgines*, Vinum germinans virgines quod?

gines,bonum odorem exhalans virginibus, vt videatur eſſe aromaticum: vnde vulgò vinũ optimum vocatur *cos*, quod ſcilicet egregium habet colorem, odorem & ſaporem, quale, inquit S. Hieron. eſt illud ſponſæ dicentis Cant.8.2. *Dabo tibi poculum ex vino condito, & muſtum malorum granatorum meorum.* Tigurina vertit, *Succulentos & vegetos reddēs.* Sanchez, *florere faciens.* Alij, *fructificans, procreans, propagans virgines.* Vatab. *exhilarans.* Syrus, *iucundans, delectans,* Arabicus, *vngens inſtar vnguenti.* Pagnin. *Cantare faciens.* Sic enim vertit: *frumentum iuuenes, & vinum cantare faciens virgines.* Nimirum Euchariſtia primò animam corroborat: ſecundò vegetam, florentem, alacrem & expeditam ad omne bonum efficit: tertiò exhilarat: quartò eam inebriat, vt in Dei hymnos & laudes erumpat. Vnde olim poſt S. Synaxin fideles, quaſi Euchariſtia & Chriſti amore temulenti, canebant cantica ſacra, imò ſubinde enthuſiaſmo & Spiritu S. correpti, arcana & ſublimiſſima myſteria miris modis & odis eructabant, vt patet ex S.Paulo 1. Corinth. 14. 26. & Epheſ.5.18. *Nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria*; ſed vino Euchariſtiæ, in quo eſt ſancta & ſobria ebrietas, ibique *implemini Spiritu S. loquentes vobiſmetipſis, in pſalmis, & hymnis, & canticis ſpiritualibus, cantantes & pſallentes in cordibus veſtris Domino.* Ita S. Monica ſumpta S.Synaxi, quaſi ebria canebat: *Cor meum & caro mea exultauerunt in Deum viuum.* Et, *volemus in cælum,* linquamus terram, *volemus in calũ.* Euchariſtia enim animas languidas, humi repentes, ſegniter abiectas, mœſtas, puſillanimes, ad terrena depreſſas erigit, vegetat, roborat, in cœlum eleuat, facitque angelicas, imò angelos. nam vt ait S.Bern. vel quiſquis eſt auctor Serm. de cœna Domini: *Panis iſte per excellentiam dicitur Euchariſtia, id eſt, bona gratia. In hoc enim Sacramento non ſolum qualibet gratia, ſed ille à quo eſt omnis gratia ſumitur.* Hinc Pſaltes pſalm.22.5. *Et calix meus,* ait, *inebrians quàm præclarus eſt!* quæ verba explicans S.Cyprian.lib.2. Epiſt.3. ad Cæcilium: Sicut, ait, ebrietas hominem à ſe & à mente alienat, facitque planè alium; ſic Euchariſtia fidelem à ſe alienat, & ex terreſtri facit cœleſtem. Legimus in Chronic. Ciſtercien. Monachum quendam quoties S.Synaxin ſumebat, toties ſibi viſum fauum mellis ſumere, cuius ſuauitas illi in ore triduum ipſum perdurabat. S. Franciſcus, inquit S.Bonau. in eius vita cap.9. *Flagrabat erga Sacramentum Dominici corporis feruore omnium medullarum, ſtupore admirans permaximo illam chariſſimam dignationem, & dignantiſſimam charitatem. Sæpe communicabat, & tum deuotè, vt alios deuotos efficeret, dum ad immaculati agni deguſtationẽ ſuauem quaſi ſpiritu ebrius, in mentis vt plurimum rapiebatur exceſſum.* S. Maria Ægyptiaca vadens ad eremum ſumpſit S.Synaxin, ac deinde in eremo ſine cibo vixit plurimos annos: moritura verò eandem inſtar viatici accipiens, extenſis in cælum manibus, ingemiſcens cum lachrymis exclamauit: *Nunc dimittis Domine ancillam tuam ſecundum verbum tuum in pace: quia viderunt oculi mei ſalutare tuum.* Et mox ſanctè placidéque obdormiuit in Domino. ita refert oculatus teſtis Zozymas in eius vita. Idem maiori pietatis & amoris ſenſu fecit S.Magdalena, paulò ante mortem Euchariſtiam præbẽte ei S.Maximino. Sic S.Caſſius Epiſt. Narnienſis, quotidie celebrans ſanctis piiſque lachrymis diffluebat, vti refert S.

Eucharistia inebriat mentes.

Exempla.

A Gregor. hom. 37. in Euang. Ecce hi ſancti ſuo ſenſu & guſtu clariùs nobis explicant hunc Scripturæ locum, quàm vlli interpretes.

Virgines.] Id eſt, primò, caſtos: ſecundò, immortales. virgo enim viuido roſeóq; colore floreſcens, iuuentæ nunquam ſeneſcẽtis, & immortalis vitæ eſt ſymbolũ, ait Hier. Prado in Ezech. cap.15. Euchariſtiæ enim effectus eſt reſurrectio. Ipſius enim virtute reſurgemus ad vitam immortalem, beatam & æternam, vti aſſerit Chriſtus Ioan.6.59. Quocirca Euchariſtia à SS. Patribus vocatur pharmacum immortalitatis, antidotum incorruptionis, lignum vitæ, de quo Geneſ.2. Ita S.Ignat. Epiſt. ad Epheſ. in fine, eam

B indigitat *pharmacum immortalitatis, mortis antidoton, vitam in Deo concilians per Ieſum Chriſtum, medicamentum purgans vitia, & omnia pellens mala.*

Vi Euchariſtiæ reſurgemus.

Rurſum τὸ *virgines* alludit ad *lapides nezer*, id eſt, Nazaræos & ſanctos, de quibus v. præcedenti. Nazaræi enim abſtinebant voluptatibus carnis & vino, in quo eſt luxuria, vt eſſent ſancti & caſti. Hoc nobis præſtat vinum Euchariſticum germinans virgines, ac proinde facit nos Nazaræos, id eſt, ſeparatos à mundi pompis & deliciis, conſecratos & coronatos Deo. Chriſtus ergo, ait S. Hieron. *eſt frumentum electorum, ſiue iuuenũ; ipſe eſt & vinum quod lætificat cor hominis, & bibitur ab his virginibus, quæ ſunt ſancta & corpore & ſpiri-*

C *tu, vt inebriata atque gaudentes ſequantur Eccleſiã, & dicatur de eis: Adducentur regi virgines poſt eam, proxima eius afferentur tibi: afferentur in lætitia & exultatione. Quomodo enim lætitiam non habebunt, quæ inebriata poculo ſaluatoris generantur in virgines, & audent dicere: Introducite me in cellulam vini, confortate me in vnguentis? Et mox: Hoc vino inebriati ſunt, qui ſequuntur Agnum Dei quocunque vadit, veſtiti candidis veſtibus; quia ſe cum mulieribus non coinquinauerũt: virgines enim permanſerunt,* Apocal.14.

S.Cyprian. quoque Epiſt.63. vel lib.2. Epiſt.3. calicem Domini inebriantem, per optimum, ſiue præclarum, ſcilicet ſanguinis eius, ait ſic bibentes inebriare, *vt ſobrios faciat, vt mentes ad ſpi-*

D *ritalem ſapientiam redigat, vt à ſapore iſto ſæculari ad intellectum Dei vnuſquiſque aſſurgat: & quemadmodum vino iſto communi mens ſoluitur, & anima relaxatur, & triſtitia omnis exponitur; ita epoto ſanguine Domini & poculo ſalutari, exponatur memoria veteris hominis, & fiat obliuio conuerſationis priſtinæ ſæcularis, & mœſtum pectus ac triſte, quod priùs peccatis angentibus premebatur, diuinæ indulgentiæ lætitia reſoluatur.* S. Cyril. Alex. lib. 4. in Ioan. cap.17. Euchariſtia, inquit, *non mortem ſolùm, verum etiã morbos omnes depellit. Sedat enim, cum in nobis maneat Chriſtus, ſæuientem membrorum noſtrorum legem, pietatem corroborat, perturbationes animi extinguit, ægrotos curat, colliſos re-*

E *dintegrat: & ſicut paſtor bonus, qui animã pro ouibus ſuis poſuit, ab omni nos erigit caſu.*

Ex hoc ergo loco patet, Euchariſtiæ effectum eſſe repreſſionem tentationum carnis, & ſuffocationem vel extinctionem libidinis, ac inſitionem caſtitatis, imò virginitatis. Caro enim Chriſti virginea quæ nos alit in Euchariſtia, nos ſui ſimiles efficit, putà virgines æternum florentes, nunquam corrugata fronte marceſcentes, aut ſeneſcentes, nitentes perpetuo & immortales; perinde ac videmus alimenta phlegmatica, vt piſces, comedentes facere phlegmaticos; cholerica, vt oua,

Euchariſtia reprimit libidinem.

Digitized by Google

oua, piper, &c. facere cholericos; ſanguinea, ſanguineos, melācholica, melancholicos. Alimentum enim in ſubſtantiā hominis conuertitur, ac proinde ei ſuas qualitates aſpergit & cōmunicat. Vide hic quàm vinū Chriſti diuerſum, imò contrarium ſit vino vitis & Bacchi. Hoc enim ab Ariſtophane apud Athen. lib. 10. vocatur *lac Veneris*, & à Pontiano *malorum omnium metropolis*. Nam vt ait S. Hier. lib. 2. contra Iouin. *Potus vini, ventriſque ſaturitas ſeminarium libidinis eſt*. Ergo miraculi eſt inſtar hoc vinum germinans virgines, cùm terreſtre hoc apoſtatare faciat ſapientes. Cyzici fons Cupidinis vocatur, ex qua potantes amorem deponere Mutianus credit, ait Plin. lib. 31. 2. Talis eſt Euchariſtia, de qua S. Bern. ſerm. de Altaris ſacramento, & de ablutione pedum: *Si quis*, ait, *veſtrum non tam ſæpe modò, nec tam acerbos ſentit iracundiæ motus, inuidiæ, luxuriæ*, &c. *gratias agat corpori & ſanguini Domini: quoniam virtus Sacramenti operatur in eo, & gaudeat quòd peſſimum vlcus accedat ad ſanitatem*. Selemnus amnis, amoris eſt remedium: eo enim qui loti fuerint, ſiue viri, ſiue feminæ, cupiditatis obliuiſcuntur, ait Pauſan. in Attic. Selemno longè nobilior eſt Chriſti ſanguis, qui, vt ait S. Chryſoſt. impuri amoris flammas reſtinguit, & regiam in nobis reformat imaginem. Ipſe ergo in Euchariſtia eſt vinum germinans virgines. Huic ſimilis eſt Romæ Aqua virgo, quæ quaſi virgo omnem aliam aquam refugit, apud veteres celebris, æquè ac nunc in pretio: plerique enim omnes Romæ ex ea bibimus; de qua Plinius lib. 31. c. 3. *Iuxta eſt*, inquit, *Herculanus riuus, quem refugiens, nomen virginis obtinuit*. Fabuloſus eſt Canathus fons apud Argiuos, cuius aquis lotam, noua quotannis virginitatis gloria Iunonem repubeſcere narrat Pauſan. in Corinth. Verus caſtitatis & virginitatis fons eſt Chriſtus in Euchariſtia. Id experta fuit præ aliis S. Catharina Senenſis, quæ virtute Euchariſtiæ effecta eſt virgo angelica, & virgo talis, vt facta ſit portentum ſæculorum omnium: nam primò familiariſſimè agebat cum Chriſto, cum eóque legebat preces horarias. Secundò, Chriſtus eam ſibi in ſponſam, annulo in digitum inſerto (qui etiamnum exſtat Romæ in Monaſterio dicto Magnanapoli, vbi mihi oſtenſus fuit) deſpondit. Tertiò, ex ſola Euchariſtia viuebat ſine cibo corporali, ita vt ſi eum ſumeret, videretur moritura, cúmq; reuomere cogeretur. Quartò, cùm illa peteret à ſe auferri ſuam voluntatem, ſuûmque cor, oraretque: *Cor mundum crea in me Deus, & ſpiritum rectum innoua in viſceribus meis. Da ergo mihi Domine cor nouum, da cor tuum*; Chriſtus annuens, aperto latere exemit ei cor (ita vt aliquot dies viueret ſine corde) ac poſt triduum aliud ei cor inſeruit: *Accipe*, inquit, *filia cor meum, vt deinceps non tibi, ſed mihi viuas*. Vnde illa deinceps orans dicebat: *Domine commendo tibi cor tuum, non meum*. Quintò, poſt hanc cordis commutationem planè mutata eſt, adeò vt videretur eſſe angelus, & agere vitam cœleſtem, imò diuinam. Quocirca ipſa affirmabat Confeſſario ſuo, dicebátque: *Ego non ſum illa quæ fui, tota ſum alia. Nam cor meum ita ardet charitate; vt ignis corporalis præ illo ardore mihi non ardere, ſed frigere videatur: ac tanto gaudio in mente perfundor, vt me non capiam, imò mirer quomodo gaudio non diſrumpar & emoriar. Inſuper tantum in me ſentio amorem erga proximos, tantúmque zelum animarum, vt omnes labores, om-*

Exempla. S. Catharinæ Senēſis.

A *nia tormenta ipſámque mortem pro qualibet ſubi-*
re optem, vt eam ſaluem. Sextò, crebrò ra-
piebatur extra ſe in exſtaſes, videbátque arca-
na & diuina ineffabilia. Vnde rogata à Confeſ-
ſario vt ea explicaret, reſpondebat: Verba, in-
quit, noſtra nimis demiſſa ſunt, tantúmque ſi-
gnificant res terrenas: quare impoſſibile eſt
mihi verbis noſtris res tam ſublimes, tam augu-
ſtas exprimere: ineffabiles enim ſunt & incom-
prehenſibiles; vnde nec eas ego humana voce
eloqui, nec ſi ego eloquerer, vos ea capere & com-
prehendere poſſetis. ita habet in eius vita Rai-
mundus, qui fuit ei à confeſſionibus, ac deinde
Generalis ordinis S. Dominici; qui & addit, eidem
à Chriſto impreſſa fuiſſe in manibus, pedibus &
B latere quinque ſacra ſtigmata vulnerum ſuorum.
Sanè in manu S. Catharinæ, quæ extat integra
in Magnanapoli, ſtigma hoc vidi. Inſuper aſſerit
ex amore Chriſti fiſſum illi fuiſſe cor, itáque
mortuam euolaſſe ad cælum, ac vidiſſe Deum; ſed
à Chriſto remiſſam ad vitam, vt Eccleſiæ prodeſ-
ſet. ita habet eius vita lib. 2. cap. 30. in Italicum
traducta ab Ambroſio Catharino. Quocirca ipſa
S. Catharina ſcribit in Dialog. & ex ea Gare-
tius de Euchariſtia, centuria 14. Deum ſibi dixiſſe:
Vt plenius intelligas quàm ardenti deſiderio cupiam
eſſe vobiſcum, vtque magis accendaris ad ſubigen-
dam mihi, copulandámque meæ voluntatem tuam,
vide & alta mente conſidera, voluiſſe me vt vnige-
C *nitus meus incarnaretur*, &c. *Paraſſe inſuper*
menſam maximi & parum agniti Sacramenti, cor-
poris ipſius & ſanguinis, vt in cibum ſumentes
transformemini; & mutemini in me; ac ſicut pa-
nis & vinum quibus veſcimini in ſubſtantiam
tranſeunt corporalem, ita & vos manducantes
ipſum qui mecum eſt ſub ſpecie panis & vini, in
ſubſtantiam ſpiritualem, & in meipſum conuertami-
ni. Et hoc eſt illud quod Auguſtino ſeruo meo dixi:
Cibus ſum grandium; creſce, & manducabis me: nec
tu me mutabis in te, ſed tu mutaberis in me.

S. Caſimiri.

Hoc vinum germinans virgines largiter quo-
que biberat S. Caſimirus Iagellonides, Caſimiri
D regis Poloniæ filius, qui tremendo Miſſæ ſacrifi-
cio ita attentus, & mente in Deum erectus in-
tererat, vt extra ſe planè rapi videretur: quin &
pro more habebat intempeſta nocte clam templa
adire, atque ante ipſorum veſtibulum poſita in
terram facie, Deum in iis, purà in V. Sacramento
præſentem & habitantem, ſuppliciter exorare.
Inde ei tantus virginitatis amor, vt eam vſque ad
extremum ſpiritum illibatam conſeruarit. Cor-
reptus enim graui ægritudine, cum Medici eam
nonniſi coniugij vſu curari poſſe aſſererent, ac
proinde parentes eum ad coniugium impellerēt,
& tantùm non cogerent, ipſe potiùs mori, quàm
E virginitatis decus perdere conſtantiſſimè elegit.
Virginitatis ergo martyr, & virgo martyrij obiit
annos natus 24. anno Chriſti 1484. die quarta
Martij; qua pariter die & anno, Romæ Pontifi-
catu & vita functus eſt Sixtus IV. Pontifex Max.
Quocirca S. Caſimirum Leo decimus in Sancto-
rum numerum retulit, & Clemens VIII. eius
memoriā duplicis celebritatis officio in Polonia
frequentandā præcepit, vtpote quem Deus multis
inſignibus miraculis illuſtrauit, ac nominatim me-
morabili victoria, qua pauci Lituani ingentes Mo-
ſcorum copias voto facto B. Caſimiro, apparen-
te ipſo in aëre quaſi duce præuio, ad internecio-
nem deleuerūt. ita habet eius vita, & Breuiarium
Polonicum die 4. Martij. Vnde appoſitè *Caſi-*

mirus

mirus per anagrammа idem eſt quod, *ſum ac iris*, in quam ſcilicet irradians ſol iuſtitiæ Chriſtus in Euchariſtia, ſuum ei caſtitatis fulgorem afflauit. Rurſum *Caſimirus*, quaſi *cadis mirus*, quia pro caſtitate occumbis. Quare Poëta Polonus de eo cecinit:

Sponte cadis, ſed amore cadis, Caſimire, pudoris.
Mirus, te Chriſto mirificante, cadis.

Denique voces, *frumentum, & vinum germinans virgines*, ſignificant nos non poſſe vitam ſpiritualem agere, nec diu perſeuerare in gratia Dei, ac præſertim in virginitate aut caſtitate ſine Euchariſtia, ſicut nō poſſumus vitam naturalem ſuſtentare ſine frumento, cibo & potu; rurſum quo crebriùs Euchariſtiam ſumimus, eo magis nos in ſpiritu & puritate angelica creſcere & roborari, ſicut per cibum frequentem creſcimus & roboramur in vita animali. Quocirca primi fideles *quotidie perdurantes vnanimiter in templo, & frangentes circa domos panem* (Euchariſticum) *ſumebant cibum cum exultatione & ſimplicitate cordis, collaudantes Dominum, & habentes gratiam ad omnem plebem.* Actor. 2.46. Hiſce de cauſis olim baptizatis mox à Baptiſmo dabatur S. Euchariſtia, quaſi ſymbolum, alimonia, & perfectio Chriſtianiſmi. Docet hoc S. Clemens I. Pont. epiſt. 3. de officio Sacerd. & Cleric. Et S. Dionyſ. Areopag. lib. de Eccleſ. Hierar. cap. de Baptiſmo: *Ducunt*, inquit, *baptizatum ad Hierarcham: is cum virum vnguento* (in ſacramento Confirmationis) *quod maximè diuinos efficit, conſignauit, Euchariſtiæ, quæ vim maximam habet perficiendæ ſanctitatis participem eſſe pronunciat.* Ita in actis S. Proceſſi & Martiniani, quos S. Petrus in carcere conuertit & baptizauit, dicitur: *Baptizati ſunt promiſcui ſexus, & diuerſæ ætatis numero 47. Obtulit autem* (S. Petrus) *pro eis ſacrificium laudis & participes eos fecit corporis & ſanguinis Domini noſtri Ieſu Chriſti.* Idem legimus in actis S. Gerulij, Cerealis, Pelagiæ, aliorúmque martyrum. Hinc Tertul. lib. 1. contra Marc. eum redarguit, quòd cum iiſdem quibus Eccleſia cæremoniis vteretur, diuerſum tamen ab ea in fide ſentiret: *Ille*, inquit, *vſque nunc nec aquam reprobauit creatoris. qua ſuos abluit, nec oleum quo ſuos vngit, nec mellis & lactis* (quæ olim baptizatis dabantur) *ſocietatem qua ſuos infantat, nec panem quo ipſum cor ſuum repræſentat.* Idem teſtatur S. Ambroſ. lib. de iis qui initiantur myſter. cap. 8. *Depoſitis*, inquit, *inueterati erroris exuuiis, renouata in Aquila iuuentutem, cœleſte illud feſtinat adire conuiuium. Venit igitur, & videns ſacroſanctum altare compoſitum, exclamans ait: Paraſti in conſpectu tuo menſam.* Durauit hic mos vſque ad annum Domini nongenteſimum. Illo enim vixit Theophyl. qui eundem tunc perdurаſſe ſcribit commentans in cap. 10. S. Lucæ: *Quotidie*, inquit, *qui baptizantur liberantur à vulneribus animæ, oleo quidem vnguenti vncti, ſtatim autem communicantes diuini ſanguinis participes fiūt.* Idem mos etiamnum durat in Græcia & Æthiophia. Ieremias enim Patriarcha Conſtantinop. qui nuper in Græcia floruit, & Hæreticis noſtris reſtitit, reſponſ. 1. cap. 2. *Rationi*, ait, *conſonum eſt, baptiſmo & chriſma ſubiungi, nec in tempus differri, ſed baptizatum continuò illius verendæ communionis participem fieri.* De Æthiopibus conſtat ex rituali baptiſmi eorundem, in quo hæc legimus: *Poſtea ſumunt S. Sacramentum & viuificans, ſpondente ſacerdote pro eis corpus ſcilicet & ſanguinem venerandum Domini Dei, ac Redemptoris noſtri Ieſu Chriſti.* Euchariſtia ergo eſt frumentum iuuenes vegetans, & vinum virgines germinans.

Olim mox à baptiſmo dabatur Euchariſtia.

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS.

Docet pluuiam & fruges terræ à Deo poſtulanda, non ab idolis, vtpote ob quæ vaſtati & in captiuitatem abſtracti ſint. Mox promittit ſe daturum heroës Machabæos, qui ſua virtute, præliis & victoriis Iudæam illuſtrabunt, & propugnabunt, adeo vt ad eam turmatim redeant Iudæi, & Iſraëlitæ per Aegyptum & Aſſyriam diſperſi; ac confortati protectíque à Deo, omnia maris & terræ pericula feliciter fortitérque ſuperent, donec in Iudæam perueniant, vbi ſub tutela Dei quietam & ſecuram vitam agent. ita Hebræi, S. Hieron. Theodor. Alber. & Hugo. Myſticè, ſignificatur fortitudo & felicitas Apoſtolorum, qui Eccleſiam Chriſti propagabunt & propugnabunt, adeo vt ad eam confluant tam Iudæi, quàm gentes, omniáque itinerum mari terráque, perſecutionum, tentationum, & hoſtium obſtacula generosè tranſcendant. ita S. Hieron. Remig. Rupert. & Lyran.

Verſ. 1.] Petite à Domino pluuiam in tempore ſerotino, & Dominus faciet niues, & pluuiam imbris dabit eis, ſingulis herbam in agro.

Verſ. 2.] Quia ſimulachra locuta ſunt inutile, & diuini viderunt mendacium, & ſomniatores locuti ſunt fruſtra: vanè conſolabantur: idcirco abducti ſunt quaſi grex: affligentur, quia non eſt eis paſtor.

Verſ. 3.] Super paſtores iratus eſt furor meus, & ſuper hircos viſitabo: quia viſitauit Dominus exercituum gregem ſuum, domum Iuda, & poſuit eos quaſi equum gloriæ ſuæ in bello.

Verſ. 4.] Ex ipſo angulus, ex ipſo paxillus, ex ipſo arcus prælij, ex ipſo egredietur omnis exactor ſimul.

Verſ. 5.] Et erunt quaſi fortes conculcan-

tes

Digitized by Google

tes lutum viarum in prælio: & bellabunt, quia Dominus cum eis, & confundentur aſcenſores equorum.

Vers. 1. PETITE *à Domino pluuiam in tempore ſerotino.*] Ita Hebræa, Chald.& alij. Verùm Septuag. per *τὸ in tempore*, accipiunt pluuiam matutinam. Vnde vertunt: *Petite à Domino pluuiam opportunam, matutinam & ſerotinam.* Pluuia matutina, ſiue temporanea, id eſt, tempeſtiua, in Palæſtina dicitur, quæ tempeſtiuè & manè, id eſt, tempore ſementis in Octobri depluit ad riganda ſemina: ſerotina, quæ ſerò, id eſt, tempore meſſis imminentis in Aprili depluit ad incraſſandas, & maturandas ſegetes, vti dixi Oſee 6. 3. Iubet ergo hic Deus Iudæis, vt pluuiam agros fœcundãtem, non à mutis & euanidis idolis, ſed à ſe, velut creatore & gubernatore vniuerſi, ac datore omnis boni poſtulent. ita Hebræi, Theodor. Alber. & alij. Videtur hæc prophetia edita à Zacharia poſt tempus ſementis in hyeme: quia iubet peti pluuiam ſerotinam dumtaxat, non matutinam, quaſi eius tempus iam tranſiſſet.

Phyſicè & ruſticè hic nota, agris & frugibus per hyemem conducere ſerenitatem, ſed adulto vere (quod proximè æſtatem attingit) iiſdem neceſſariam eſſe pluuiam, qua alantur & adoleſcant. Vnde Macrob. lib. 5. Saturn. cap. 20. priſcum hoc vulgare carmen ruſticum citat:

Hiberno puluere, verno luto, grandia farra Camille metes.

Myſticè, per pluuiam ſignificatur doctrina: hæc enim mentes rigat & fœcundat, vti pluuia terram & germina, iuxta illud Deuter. 32. 1. *Concreſcat in pluuiam doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum.* Pluuia matutina fuit lex Moſis, & doctrina Prophetarum, quæ prima fidei & virtutis apud rudes Iudæos dedit ſemina: ſerotina eſt lex & Euangelium Chriſti & Apoſtolorum, quæ perfectam docet fidem & virtutem. ita S. Cyrill. S. Hieron. Remig. & Ruper. Porrò hic tantùm ſerotinam à Deo petendam monet, quia temporaneam iam habuerant. q. d. Vos, ô Iudæi, accepiſtis à Moſe legem veterem, quaſi pluuiam matutinam; poſtulate nunc à Deo legem Euangelicam quam afferet Chriſtus, quaſi pluuiam ſerotinam, quæ vos ad veram perfectámque iuſtitiam & felicitatem perducet.

Et Dominus faciet niues.] Pagnin. Mariana, Ribera, Sanchez & alij cenſent legendum *nubes*, non *niues*. Verùm Biblia Rom. & alia paſſim, quin & S. Hieron. in Comment. conſtanter legunt *niues*, non *nubes*. Hebr. eſt vox חזיז *chaziz*, id eſt, viſio, apparentia, candor, ſplendor, fulgur, coruſcatio. Septuag. vertunt *phantaſias*, id eſt, coruſcationes & fulgetra, inquit Cyril. & Theod. eo quod ſubitò appareant & diſpareant, vti phænomena aëria; & quia priùs videtur fulgur, quàm audiatur tonitru, cum tamen colliſio nubium & tonitru ſit prior, imò cauſa fulguris. Chald. vertit *ventos.* Pagnin. *coruſcationes.* Tigurina *emicationes.* Alij *fulgetra.* Noſter Iob 28. 26. vertit *procellas*; quia fulgur & tonitru procellam, & pluuiam vehementem afferunt. Hic rectè vertit *niues.* Hebr. enim *chaziz* deducitur à חזה *chaza*, id eſt, videre: vnde *chaziz* eſt res viſibilis perſtringens oculos, qualis eſt lux & coruſcatio, ac candor coruſcus; nix ergo, quia candore & ſplendore ſuo micat, coruſcat feritque oculos, eoſque perſtringit, hinc rectè vocatur *chaziz.* Addebat Heraclitus, niuem

A eſſe *chaziz*, id eſt, viſionem & apparentiam, eo quod reuera non ſit candida, ſed candida nobis videatur. Verùm hoc eſt eius paradoxum. Inſuper *chaziz* potiùs ſignificat niues, quàm nubes: propriè enim ſignificat ſplendidum quid & coruſcum feriens viſum, quales ſunt niues, non nubes. *Chaziz* ergo ſignificat ſubinde nubes, non quà nubes, ſed quà coruſcantes & fulgurantes. Vnde Chald. Iob. 38. 25. pro eo quod nos habemus, *viam ſonantis tonitrui*, hebr. *chaziz*, vertit, *viam nubibus quæ deiiciunt aquam cum tonitruis, & fulguribus.*

Dices, tempore pluuiæ ſerotinæ, putà in Aprili & vere non ſunt niues, ſed nubes. Reſp. ſenſus
B huius verſus eſt, q. d. Poſt pluuiam matutinam, id eſt, poſt ſementem iactam in Autumno, petite à Deo, vt det pluuiam pro tempore ſerotino, quæ eam ad ſpicas & grana deducat; ac Deus poſtulatis veſtris annuens vota veſtra ſuperabit. Nam dabit in hyeme niues, quæ ſemina veſtra tegent, radicabunt & fœcundabunt; ac deinde in vere dabit imbrem ſerotinum, ſimúlque niues quæ in Libano, Carmelo, aliiſque Iudææ montibus reliquæ ſunt (vti ſunt in Alpibus, & in Apennino toto anno) liquabit & reſoluet in aquam, quæ in valles campoſque Iudææ decurrens, ſegetes veſtras rigabit & impinguabit. Vnde Septuag. vertunt: *Pluuiam hyemalem dabit eis.* Porrò niues terram diu obſidentes, eam fœcundare, & copiam dare frugum, experientia conſtat. Vnde vulgi eſt
C axioma: *Annus niuium, eſt annus frugum.* Cauſam dat Plinius lib. 17. 2. *Vota arborum communia ſunt frugúmque, niues diutinas ſedere. Cauſa, non ſolùm quia animam terræ euaneſcentem exhalatione, includunt & comprimunt, retróque agunt in vires frugum atque radices; verùm quod & liquorem ſenſim præbent, purum præterea leuiſſimúmque, quando nix aquarum cæleſtium ſpuma eſt. Ergo humor ex his non vniuerſus ingurgitans diluénſque, ſed quomodo ſititur diſtillans, velut ex vbere alit omnia quæ non inundat: tellus quoque illo modo fermenteſcit, & ſucci plena, ac lacteſcentibus ſatis non effœta, cum tempus aperit, tepidis arridet hortis.*

Sic ſymbolicè, annus, vel dies tribulationum, eſt annus vel dies meritorum & virtutum. Nam
D tribulationes faciunt primò, vt homo ad externa ſe non effundat, nec in ſui æſtimatione euaneſcat. Secundò, vt conuertatur ad cor ſecúmque habitet, ac in eo profundas patientiæ, humilitatis, charitatis, aliarúmque virtutum figat radices. Tertiò, eas irrigat piis & cæleſtibus cogitationibus, quas vel tribulatio ſuggerit, vel Deus immittit de vanitate & miſeriis mundi, de felicitate gloriæ cæleſtis, de metu iudicij, gehennæ, &c. de dignitate crucis, fortitudinis, patientiæ, &c.

Mor. annus tribulationum eſt annus meritorum.

Myſticè, Apoſtoli & Prædicatores ſunt חזיזים *chazizim*, id eſt, primò, niues: tum quia ſicut niues terram ſua irrigatione, ita ipſi homines ſua
E doctrina compleuerunt, fœcundauerunt, lætificarunt, & ab æſtu concupiſcentiæ refrigerarunt, iuxta illud Prouerb. 25. 13. *Sicut frigus niuis in die meſſis: ita legatus fidelis ei qui miſit illum.*

Apoſtoli ſunt niues, nubes, venti & fulgura

Secundò, ſunt *chazizim*, id eſt, nubes grauidæ & coruſcæ, quæ copioſum dant imbrem ſapientiæ & ſpiritus, quo arida hominum corda rigarunt, vt germinarent & producerent fruges virtutum, iuxta illud Iſaiæ 5. 6. *Nubibus mandabo ne pluant ſuper eam imbrem.* Et pſal. 96. 1. *Nubes & caligo in circuitu eius.* Vide vtrobique S. Hieron.

Tertiò, ſunt *chazizim*, id eſt, venti, vt vertit Chald.

Chald.quia vt venti celerrimè diſcurrerũt euangelizando per totum orbem, quaſi angeli Dei,de quibus ait Pſaltes & Apoſtolus Hebr.1.7.*Qui facit angelos ſuos ſpiritus*(id eſt,ventos) *& miniſtros ſuos flammam ignis.*

Quartò,ſunt *chazizim*, id eſt, procellæ, quæ dura hominum corda terrore concuſſerunt, ac pondere minarum iræ Dei, iudicij & gehennæ ſtrauerunt & contriuerunt, iuxta illud Iob 28. 26.*Quando ponebat pluuiis legem,& viam procellis ſonantibus.*

Quintò,propriè ſunt *chazizim*,id eſt, fulgura tonantia,& tonitrua fulgurantia, quia tonuerunt ore,fulgurarunt vita (quod de S.Baſilio ait Nazianz.) ac diuinis irradiationibus mentes hominum perſtrinxerunt, illuminarunt & inflammarunt. ita S. Iacobus & Ioannes à Chriſto vocati ſunt Boanerges,id eſt,filij tonitrui,id eſt, fulmina,ſiue tonantes & fulminantes,Marci 3. 17.

Et pluuiam imbris dabit eis.] Alij vertunt *pluuiam pluuiæ*,vel *imbrem imbris*, hoc eſt, pluuiam vberem, imbrem copioſum dabit eis. Septuag. vertunt: *Pluuiam hyemalem dabit eis:* hyemalis enim eſt copioſa, æquè ac refrigerans. Atque ex hac pluuia dabit *ſingulis herbam in agro.* Chald. *vt det eis frumentum ad comedendum, & herbam iumentis in agro.*Hebr.*dabit eis viro*,id eſt,cuique, *herbam in agro.*Eſt enallage perſonæ:tranſit enim à ſecunda ad tertiam. *Eis* ergo, id eſt,vobis,putà cuilibet veſtrum,ſiue ſingulis.ita Vatab.

Myſticè, q.d.Deus omnibus petentibus dabit herbam, ſiue germina ſalutis in cordibus: quia eis inſpirabit pias cogitationes, affectiones, impulſus,deſideria, &c.quæ quaſi germina producent copiam frugum bonorum, & heroicorum operum.

Vers. 2. *Quia ſimulachra.*]Tò *quia* dat cauſam,cur pluuia & fertilitas terræ à Deo petenda ſit, non ab idolis,nec à diuinis, quos Iudæi ſolebant conſulere, præſertim ante captiuitatem Babylonicam, inquit S.Hieron.Cauſa eſt,*quia ſimulachra locuta ſunt inutile*,&c.q.d. Simulachra non proſunt,ſed obſunt;damnum afferunt, non vtilitatem. Nam dæmones de rerum copia vel inopia conſulti,per ea dant reſponſa inutilia, imò falſa,& noxia.Vnde Septuag. vertunt: *Quoniam hi qui loquebantur locuti ſunt labores, & dolores* Chald. *Quoniam cultores ſimulachrorum loquuntur rapinam.* Hebr. enim אָוֶן *auen* ſignificat inutile,vanum, iniquitatem,rapinam. Dæmones enim cùm ardeant liuore & ſtudio nocendi hominibus, conſulti ſolent ſuadere rapinas & ſcelera, quaſi per ea homines deos ſuos ſibi ſint conciliaturi, & ab eis copiam frugum,vel id quod poſtulant impetraturi. Idem faciunt eorum miniſtri & interpretes, putà magi & diuini. Vnde de iis ſubdit: *Diuini viderunt mendacium*; Septuag. *viſiones falſas*;Chald. *Diuini prophetant falſitatem & vane conſolantur.* Experientia docet eos qui dæmones conſulunt per magos & diuinos, vanam, imò maximè noxiam conſolationem percipere;quia pro modico bono quod dæmon eis largitur,ingẽtes clades & damna mox infert,tum animæ, tum corpori eorundem, vti multis exemplis docet Delrio in magicis.

Et ſomniatores.] Ita vocat diuinos qui ex ſomniis diuinabant,vel ſua ſomnia pro oraculis venditabant. Vnde Hebræa ad verbum Pagnin. & Tigur. ſic vertunt: *Diuini viderunt mendacium, & ſomnia vana locuti ſunt.* Septuag. *Diuini viſio-*
A *nes falſas & inſomnia falſa loquebantur.* Chald. *Pſeudopropheta in prophetia ſua falſa mendacia loquuntur.*

Idcirco abducti ſunt quaſi grex.] Ita Roman. q.d. Quia Iudæi nuper fidem adhibuerunt ſimulachris,diuinis & ſomniatoribus, idcirco abducti ſunt captiui velut grex ouium in Babylonem.

Affligentur quia non eſt eis paſtor.]q.d. Ibique afflicti ſunt & quaſi prædæ dari lupis,putà Chaldæis, quia carebant vero paſtore qui eos tutaretur, ac ſequebantur hoſce diuinos & ſomniatores,qui erant pſeudopaſtores, viſo lupo fugientes ouéſque ei tradentes. Vnde Chald.vertit:*Ideo diſperſi ſunt ſicut diſperguntur oues: tranſlati ſunt*
B *quia non eſt eis rex.*

Myſticè,q.d.Idcirco Iudæi abducti ſunt in varios errores & dæmonum cultus, quia non habuerunt verum paſtorem,ſcilicet Chriſtum, ſed falſos & mendaces, quales fuerunt Scribæ & Phariſæi tempore Chriſti, contra quos detonat Chriſtus Matth.23. Quocirca

Super paſtores iratus eſt furor meus.] q. d. Puniam hoſce pſeudopaſtores, quia perdiderunt gregem populi mei. *Et ſuper*(Vatab.*contra*)*hircos viſitabo.* Idem dicit alia metaphora:pſeudopaſtores enim vocat hircos, tum ob fœtidos & hircinos mores, tum quòd hædos ſibi ſimiles, id eſt, homines ſceleſtos verbo & exemplo gignerent, Vers. 3.
C eíſque ad omne nefas quaſi duces præirent,ſicut hirci præeunt capras & hædos.

Quia viſitauit Dominus exercituũ gregem ſuum domum Iuda.] Vox *viſitauit* hic contrariè ſumitur. Nam,*ſuper hircos viſitabo*,idem eſt quod,hircos,id eſt,duces & pſeudopaſtores puniam, ſuper ipſos manum vindicem extendam, acréſque plagas dorſo eorum infligam. Hic autem, *viſitauit Dominus gregem ſuum*, vt eum tueatur, & ex eo conſtituat duces qui eum propugnent. Vnde ſequitur: *Et poſuit eos quaſi equum gloriæ ſuæ.* q. d. Quia hi falſi duces & paſtores perdiderunt gregem meum,hac de cauſa Deus eum viſitabit, ex eóque conſtituet veros Principes & Paſtores,eó-
D que gradu dignos,putà Iudam Machabæum eiúſque fratres,qui quaſi equi generoſi Dei,ad bella pro populo procedant,ac illius hoſtes, putà Antiochum eiúſque Chiliarchas profligent. ita S. Hieron.Theodor.Remig.Hugo & alij.

Machabæi vocantur Iuda, quo ſenſu?

Dices, Iudas & Machabæi fuerunt oriundi ex tribu Leui, non Iuda: fuerunt enim Sacerdotes & Pontifices, qui omnes deſcendunt ex Leui, vt patet 1.Machab.2.1.Reſpondent aliqui, eos paterno genere deſcendiſſe ex Leui,ſed materno ex Iuda. Verùm dico, Iudam hic & alibi vocari totam gentem Iudæorum,prout diſtinguitur ab Iſraële & decem tribubus, quæ à Iuda fecerunt ſchiſma.Hæc autem gens commiſta erat ex tribu
E Iuda,Leui,Beniamin,& cęteris,ſed à potiori parte vocata eſt Iuda, præſertim quia Iudæ promiſſum & datum eſt ſceptrum vſque ad Chriſtum à Iacobo Patriarcha,Geneſ.49.10. Machabæi ergo oriundi ex Leui, dicuntur prodituri ex Iuda, id eſt,ex gente Iudaica,non autem ex tribu Iuda.

Myſticè, Iudæ & Machabæi noſtri ſunt Chriſtus & Apoſtoli,qui ex Iudæorum ſtirpe prognati, quaſi generoſi equi prælium inierunt cum Regibus,Principibus,Philoſophis totóque mundo infideli, eúmque protriuerunt,ſibiq; & Chriſto ſubiecerunt. ita Remig.Haymo & Lyran.Vnde & Chald.vertit: *Ex ipſo rex eius: ex ipſo Chriſtus eius: ex ipſo fortitudo belli ſui: ex ipſo magnificabuntur*

Digitized by Google

ficabuntur omnes gubernatores eius ſimul.

Apoſtoli ſunt equi gloriæ Chriſti.

Porrò *equus gloriæ*, id eſt, glorioſus, ſpecioſus, decorus, illuſtris, vt vertit Syrus; ac promptus & ſtrenuus in bello, vt vertit Arabicus, inſigne eſt hieroglyphicum Apoſtoli & viri Apoſtolici, qui quaſi equus vbique Chriſtum ſeſſorem, tanquam equitem infidelitatem & vitia ſternentem, Reges & Principes ſubiugantem, animosè circumfert, ita vt nullis laboribus defatigetur, nullis periculis, terroribus, hoſtibus, difficultatibus cedat, ſed omnia generosè tranſiliat & ſubigat, iuxta illud quod de equo bellico ait Iob cap. 39. 20. *Gloria narium eius terror. Terram vngula fodit, exultat audacter, in occurſum pergit armatis. Contemnit pauorem, nec cedit gladio*, &c. qualis fuit Bucephalus Alexandri Magni, quo ipſe in prælijs vtebatur & vincebat, de quo Plinius lib. 8. cap. 41. *Eidem Alexandro*, inquit, *& magna equi raritas contigit. Bucephalon eum vocarunt, ſiue ab aſpectu toruo, ſiue ab inſigni taurini capitis armo impreſſi. Sedecim talentis ferunt ex Philonici Pharſalij grege emptum. Neminem hic alium quàm Alexandrum, regio inſtratus ornatu recepit in ſedem, alios paſſim reijciens. Idem in prælijs memorata cuiuſdam perhibetur opera, Thebarum oppugnatione vulneratus, in alium tranſire Alexandrum non paſſus: multa præterea eiuſdem modi, propter quæ rex defuncto ei duxit exequias, vrbem tumulo circumdedit nomine eius*, ſcilicet quam à Bucephalo Bucephaliam appellauit. Porrò S. Gregor. lib. 31. moral. cap. 11. & ſequent. verba Iobi explicans: *Equus*, inquit, *eſt prædicator qui habet fortitudinem, quia aduerſa conſtanter tolerat. Habet hinnitum, quia ad ſuperna blandiens vocat: equo ſuo Dominus & cum actionis fortitudine hinnitum vocis, & cum hinnitu vocis fortitudinem miniſtrat actionis. Terram vngula fodit, id eſt, quicquid in mente ſua terrenum verſari conſpicit, hoc nimirum ſuperductæ pœnitentiæ duris percuſſionibus rumpit.* Addit talem equum gloriæ Dei fuiſſe S. Paulum, ac pergit: *Equus Dei exultat audacter, & exteriora tormenta non metuit, quia internam delectationem quærit: poteſtatum mundi iracundiam non formidat, quia ipſius quoque vitæ præſentis deſiderium per mentis exceſſum calcat. In occurſum pergit armatis. Intueri libet illum ſeſſoris ſui calcaribus excitatum contra armatos hoſtes, quamuis Paulum feruor accenderet, quando eum Epheſi ad irrumpendas theatri turbas Zeli flamma rapiebat*, Actor. 19. & Actor. 21. *Ego*, inquit, *non ſolùm alligari, ſed & mori in Ieruſalem paratus ſum pro nomine Domini Ieſu. Contemnit pauorem, nec cedit gladio.* Ait enim Rom. 8. *Quis nos ſeparabit à charitate Dei? Tribulatio, an anguſtia, an fames, an perſecutio?* Hæc & plura S. Gregor. Quid nos ad hæc? Equi, non Troiani, ſed Seiani, imò ex equis pigri, tardigradi & iniquæ ſortis aſelli. Seianus equus fertur ſuos heros & ſeſſores, Seium, mox Dolabellam, deinde Caſſium, denique Antonium perdidiſſe; ita nos Chriſti regnum crebrò perdimus potius quàm propagamus. Vide quæ de equo candido, eiúſque ſeſſore Chriſto dixi Apocal. 6. 2.

Bucephalus Alexandri qualis?

Vers 4. *Ex ipſo*, ſcilicet Iuda, prodibit *angulus.*] Ita legendum cum Hebr. Chald. & Roman. perperam ergo in nonnullis Bibliis legitur *angelus.* Porrò *angulus* metaphoricè vocatur Princeps, qui Rempublicam continet, ſtringit, proſpicit & roborat, vti angulus vtrumque parietem in domo. ita S. Hieron. Vide dicta Iſaiæ 19. 13. Rurſum angulus metonymicè vocatur turris, quæ in angulis mu-

A rorum erigi ſolet ad domus, arcis, vel vrbis tutelam, iuxta illud Sapien. 1. 15. *Dies tubæ & clangoris ſuper ciuitates munitas, & ſuper angulos excelſos.* Turris autem notat Principes, de qua Cant. 4. *Mille clypei pendent ex ea.* Ad literam angulus hic, id eſt, Princeps ex Iuda prodiens, fuit Iudas Machabæus, allegoricè Chriſtus & Apoſtoli. Chriſtus enim eſt lapis angularis domus Dei, id eſt, Eccleſiæ, qui vtrumque parietem, id eſt, Iudæos & gentes continet, & cui quaſi fundamento tota Eccleſiæ fabrica incumbit & innititur, vti docet Apoſtolus Epheſ. 2. in fine cap.

Ex ipſo paxillus.] Idem dicit alia metaphora. Princeps enim in Republica, eſt id quod angulus
B in fabrica, & quod paxillus in pariete. Sicut enim paxillus eſt clauus infixus parieti, ex quo arma & vaſa quælibet ſuſpenſa pendent, ita à Principe omnis populus pendet, regitur & ſuſtentatur. Sic Eliachim vocatur paxillus Iſaiæ 22. 23. Ita à Machabæis pendebat populus Iudaicus, à Chriſto & Apoſtolis populus Chriſtianus.

Princeps eſt angulus, paxillus, & arcus populi.

Ex ipſo arcus prælij.] Eſt hic tertia metaphora. Sicut enim Principem paulò ante vocauit angulum & paxillum, ita hic vocat arcum prælij, qui ſcilicet fortiter pro populo depugnet, eiúſque hoſtes arcu ſuo & ſuorum proſternat, vti ad literam fecit Iudas Machabæus; myſticè Chriſtus & Apoſtoli. S. Hieron. verò hæc tria ita diſtinguit:
C *Ex ipſo angulus*, id eſt, ex Iuda & Iudæis, inquit, prodibit regia poteſtas; habuerunt enim Dauidem, Salomonem & poſteros eorum reges. *Ex ipſo paxillus*, id eſt, ſacerdotium: *Ex ipſo arcus prælij*, id eſt, fortitudo bellica, putà fortes milites & duces. Hæc enim tria, putà regnum, ſacerdotium & militia, ſunt robur, firmamentum, decus & gloria cuiuſuis Reipublicæ, æquè ac Eccleſiæ.

Ex ipſo egredietur omnis exactor.] Septuag. *abactor*, Chald. *gubernator*, Pagnin. *præfectus*, qui ſcilicet exigit tum vectigalia, tum iura & obſequia à ſubditis, vel hoſtibus ſubactis Principi, Reipub. aut Deo debita, qualia ſunt religio, cultus Dei, legum obſeruantia. Tales fuerunt Ma-
D chabæi, ſed maximè Chriſtus & Apoſtoli. Exactor enim propriè eſt victor, indéque Princeps, qui victis & ſubditis imponit leges, onera & tributa, quod propriè competit Iudæ Machabæo, & magis Chriſto.

Mor. de officio Prælati.

Moraliter diſcant hic Principes, Magiſtratus, Prælati, ſe debere præſtare in repub. collegio vel congregatione cui præſunt, primò, quod angulus præſtat in domo, ſcilicet vt eam fulciant, ſtringant, vniant. Secundò, quod paxillus præſtat in pariete, vt eius adinſtar firmi & immoti alios firment & ſuſtentent, ita vt ab eis pendeant ſummi, medij & infimi. Tertiò, quod arcus præſtat in prælio, vt ſicut ille abigit ſternitque hoſtes, ſic
E illi Rempub. defendant & propugnent, ab eaque omnes hoſtes arceant & abigant. Quartò, quod exactor præſtat in telonio aut debito, vt ſcilicet conſtanter vrgeant diſciplinam & cuſtodiam legum, tum diuinarum, tum humanarum, eámque ſi collapſa ſit, reſtituant & inſtaurent, etiamſi multorum odia ſint ſubeunda, & vulgi leuitati ſæpe reſiſtendum. Ita implebitur in eis illud Iſaiæ 58. 12. *Et ædificabuntur in te deſerta ſeculorum, fundamenta generationis & generationis ſuſcitabis, & vocaberis ædificator ſepium, auertens ſemitas in quietem.* Sapienter Cicero lib. 1. Officior. *Omnino*, ait, *qui Reipub. præſunt duo Platonis præcepta teneant: vnum, vt vtilitatem ciuium ſic tueantur, vt*

Axiomata Gentilium.

Digitized by Google

quicquid agant, ad eam referant, obliti commodorum ſuorum. Alterum, vt totum corpus Reipub. curent, ne dum partem aliquam tuentur, reliquas deſerant. Vt enim tutela, ſic procuratio Reipub. ad vtilitatem eorum qui commiſſi ſunt, non ad eorum quibus commiſſa eſt, gerenda eſt. Et nonnullis interiectis: *Eſt proprium munus Magiſtratus, intelligere ſe gerere perſonam ciuitatis, debereque eius dignitatem & decus ſuſtinere, ſeruare leges, iura deſcribere, & ea fidei ſuæ commiſſa meminiſſe.* Idem lib. 3. de legib. *Magiſtratus*, ait, *eſt lex loquens*, ſicut viciſſim lex eſt magiſtratus ſilens & mutus: *Vt cupiditatibus Principum & vitijs infici ſolet tota ciuitas, ſic corrigi & emendari continentia.* Thucydides lib. 6. *Magiſtratus*, ait, *eſt medicus ciuitatis:* qua ergo arte, cura, ſinceritate & fortitudine medicus curat ægrum, v.g. phreneticum & inuitum, eadem magiſtratus curet ciuitatem. Ageſilaus teſte Plutar. in Lacon. Magiſtratus officium eſſe dicebat, *erga rebellantes audacia, erga ſubiectos beneuolentia vti:* ſicut Virgil. 6. Æneid. Principis partes eſſe dixit:

Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos.

Agathon dictitabat Magiſtratum trium debere meminiſſe, 1. quòd imperet hominibus, 2. quòd ſecundùm leges, 3. quòd non ſemper imperet. ita Stobæus ſerm. 43. Plato lib. 4. de legibus, cenſet Magiſtratum deferendum non iis qui præcellunt opibus, robore, forma, nobilitate, ſed iis qui legibus parent maximè, & hac re cæteris in ciuitate præſtant. Cato cenſuram petens, cum ſuos competitores videret populo ſupplices, eúmque de more prenſantes, exclamauit, populo opus eſſe medico auſtero, validiſque remediis; proinde eligendum non qui blandiſſimus eſſet, ſed qui inexorabilis. Atque hæc dicens, ante omnes cenſor creatus eſt. Agnouit populus morbum ſuum: eóque Cato plus valuit obiurgando, quàm cæteri blandiendo, ait Plutar. in Apophth. Roman. vti enim corpora noſtra ſine mente, ſic ciuitas ſine legibus conſtare nequit. Solon interrogatus qualiter ciuitas bene regi poſſet, reſpondit. Si Princeps, & maiores ſecundùm legem vixerint, inquit Valer. lib. 3. cap. 9. Rurſum ſi ciues magiſtratui obediant, magiſtratus autem legibus, vti refert Stobæus ſerm. 41. Heraclitus dicebat, *ciues non minùs oportere pugnare pro legibus, quàm pro mœnibus*; quòd abſq; legibus nullo pacto poſſit eſſe ciuitas incolumis, abſq; mœnibus poſſit. ita Laërtius lib. 9. cap. 1. Hinc illud Maronis:

Legéſque viris, & mœnia ponet.

Pittacus Crœſo percunctanti quod eſſet maximum imperium? Reſpondit, vbi leges imperant: nam vbi ſumma eſt legum auctoritas, ibi eſt minimum tyrannidis. ita Laërt. lib. 1. cap. 5. Demoſthenes ciuitatis animam eſſe leges dicebat: vt enim corpus anima carens cadit, ſic ciuitas nullis adminiſtrata legibus ſponte ſua ruit. ita Maxim. ſerm. 68. Cleon multo meliorem eſſe dicebat ſtatum ciuitatis, quæ licèt deterioribus, firmis tamen legibus vtitur, quàm illius quæ bonis quidem, ſed irritis. ita Thucyd. lib. 3. Archidamus roganti quinam eſſent Spartanæ vrbis præfecti? reſpondit: Leges & legitimi magiſtratus, cenſens in Repub. bene conſtituta ſupremam auctoritatem eſſe legibus deferendam, ſecũdam magiſtratibus, ac proinde eos legum debere eſſe tutores & vindices, non dominos, nec diſpẽſatores, hoc eſt diſſipatores. Ludouicus XII. Galliarũ Rex

A ſubpræfectum Aurelianenſem, quo familiariter olim erat vſus, ſæpéque iniuſtitiæ reum liberarat, creatus Rex damnauit, dictitans: *Contendi priuatus pro amico, regnum autem adepto leges mihi tuendæ ſunt.* Ita Annal. Franc. diuinè S. Bernard. lib. 4. de Conſider. cap. 4. ad Eugenium Pontif. cum docet quales debeat creare vel formare Prælatos: *Qui ſint*, inquit, *in iudicio recti, in conſilio prouidi, in iubendo diſcreti, in diſponendo induſtrij, in agendo ſtrenui*, &c. *qui quæſtum legationem non æſtiment, nec requirant datum, ſed fructum. Qui regibus Ioannem exhibeant, Ægyptijs Moſen, fornicantibus Phinees, Heliam idololatris, Heliſæum auaris, Petrum mentientibus, negotiantibus* Idea prælatorum.
B *Chriſtum. Qui vulgus non ſpernant, ſed doceant: diuites non palpent, ſed terreant: pauperes non grauent, ſed foueant: minas Principum non paueant, ſed contemnant, qui cum turba non intrent, nec cum ira exeant: qui Eccleſias non ſpolient, ſed emendent. Qui marſupia non exhauriant, ſed corda reficiant & crimina corrigant; famæ prouideant ſuæ, nec inuideant alienæ. Qui orandi ſtudium gerant & vſum habeant, ac de omni re orationi plus fidant, quàm ſuæ induſtriæ vel labori. Quorum ingreſſus pacificus, non moleſtus exitus ſit. Quorum ſermo ædificatio, quorum vita iuſtitia, quorum præſentia à gratia, quorum memoria in benedictione. Qui ſe amabiles præbeant non verbo, ſed opere: reuerendos exhibeant, ſed actu, non faſtu. Qui humiles cum humilibus, &*
C *cum innocentibus innocentes, duros durè redarguãt, malignantes coërceant, reddant retributionem ſuperbis. Qui non de dote viduæ & patrimonio crucifixi ſe, vel ſuos ditare feſtinent, gratis dantes quod gratis acceperunt, gratis facientes iudicium iniuriam patientibus, vindictam in nationibus, increpationes in populis.* Et cap. 7. librum ita concludit: *vbi malitiæ iuncta potentia eſt, aliquid tibi ſuper hominem præſumendum. Vultus tuus ſuper facientes mala. Timeat ſpiritum iræ tuæ qui hominem nõ veretur, gladium non formidat. Timeat orationem, qui admonitionem contempſit. Cui iraſceris tu, Deum ſibi iratum, non hominem putet. Qui te non audierit, auditurum Deum, & contra ſe paueat.* Et paulò antè Idea Pontificis. perfecti Pontificis ideam ita depingit: *De cætero oportere te eſſe conſidera formam iuſtitiæ, ſanctimo-*
D *niæ ſpeculum, pietatis exemplar, aſſertorem veritatis, fidei defenſorem, Doctorem gentium, Chriſtianorum ducem, amicum ſponſi, ſponſæ paranymphum, cleri ordinatorem, paſtorem plebium, magiſtrum inſipientium, refugium oppreſſorum, pauperum aduocatum, miſerorum ſpem, tutorem pupillorum, iudicem viduarum, oculum cæcorum, linguam mutorum, baculum ſenum, vltorem ſcelerum, malorum metum, bonorum gloriam, virgam potentium, malleum tyrannorum, regum patrem, legum moderatorem, canonum diſpenſatorem, ſal terræ, orbis lumen, ſacerdotem altiſſimi, vicarium Chriſti, Chriſtum Domi-*
E *ni, poſtremò Deum Pharaonis.*

Et erunt quaſi fortes conculcantes lutum (id eſt, hoſtes vt lutum) *viarum in prælio.*] Pro *fortes* Hebr. eſt גבורים *ghibborim*, id eſt, præualidi, præpotentes, heroës, gigantes, Gabrieles. Ad literam notat Machabæos, qui ſua fortitudine hoſtes Iſraëlis proculcarunt quaſi lutum: *quia Dominus cum eis.* ita in libris Machabæorum legimus, Iudam Machabæum nunquam iniiſſe prælium (excepto vltimo, in quo non legitur oraſſe; vnde & cecidit) niſi priùs inuocata Dei ope, quam & præſtitit Deus: vnde miſit ad eum Ieremiam Prophetam è limbo, qui daret ei gladium, diceréıque: Vers. 5.

Accipe

Digitized by Google

Accipe ſanctum gladium munus à Deo, in quo deycies aduerſarios populi mei Iſraël. 2. Machab. 15. 15. Hinc & Iudas Machabæi, id eſt, Machabæus dictus eſt, ex literis initialibus verſus vndecimi Exodi c. 15. מי כמוך באלים יהוה *mi camocha baelim Iehoua*, id eſt, *Quis ſimilis tui in fortibus Domine?* quod quaſi belli teſſeram, & victoriæ omen in vexillis & inſignibus præferebat, vti dixi Exodi 15. vnde ſequitur.

Et confundentur aſcenſores equorum.] Putà duces & milites Antiochi, qui pollebant & gloriabantur equitatu, cum Machabæi pugnarent pedites, vti & Dauid, cæterique pij Iudæorum reges, iuxta legem Deuter. 17. verſ. 16. vti ibi dixi. Vnde quantò inferior fuit eorum ſors & conditio, quod pedites in equites pugnarint, tanto nobilior illorum de eis ope Dei parta fuit victoria, tantò glorioſior triumphus. Hinc Chald. vertit: *Et fortes domus Iſraël triturabunt interfectos populorum, quaſi lutum viarum in bello, & prælia committent: quia verbum Domini erit in auxilium eorum.* Myſticè, hæc veriora ſunt in prælio ſpirituali, quo Chriſtus & Apoſtoli debellarunt mundum & tartarum.

Verſ. 6.] Et confortabo domum Iuda, & domum Ioſeph ſaluabo: & conuertam eos: quia miſerebor eorum: & erunt ſicut fuerunt quando non proieceram eos: ego enim Dominus Deus eorum, & exaudiam eos.

Verſ. 7.] Et erunt quaſi fortes Ephraim, & lætabitur cor eorum quaſi à vino: & filij eorum videbunt, & lætabuntur, & exultabit cor eorum in Domino.

Verſ. 8.] Sibilabo eis, & congregabo illos, quia redemi eos: & multiplicabo eos, ſicut antè fuerant multiplicati.

Verſ. 9.] Et ſeminabo eos in populis, & de longè recordabuntur mei: & viuent cum filiis ſuis, & reuertentur.

Verſ. 10.] E reducam eos de terra Ægypti, & de Aſſyriis congregabo eos, & ad terram Galaad & Libani adducam eos, & non inuenietur eis locus.

Verſ. 11.] Et tranſibit in maris freto, & percutiet in mari fluctus, & confundentur omnia profunda fluminis; & humiliabitur ſuperbia Aſſur, & ſceptrum Ægypti recedet.

Verſ. 12.] Confortabo eos in Domino, & in nomine eius ambulabunt, dicit Dominus.

Vers. 6. *Et confortabo domum Iuda, & domum Ioſeph ſaluabo.*] Domus Iuda ſunt duæ tribus; domus Ioſeph decem reliquæ, quarum caput fuit tribus Ephraim, filij Ioſeph, ex eâque prognatus Ieroboam, æquè ac cæteri reges Iſraël. Porrò multi ex decem tribubus partim iam ante ſe iunxerant Iudæis, partim poſtea cum viderunt, vel audierunt victorias & trophæa Machabæorum, iis ſe aggregarunt, vt ſub eorum ducatu & præſidio, incolumes & felices viuerent. ita S. Hieron.

Myſticè, id verius in conuerſione tam Iſraëlitarum, quàm Iudæorum ad Chriſtum, quæ inchoata eſt ab Apoſtolis, ſed perficietur ab Elia & Enoch in fine mundi: tunc enim omnis Iſraël ſaluus fiet. ita Remig. Lyran. & Arias. Pro *confortabo* hebr. eſt גברתי *ghibbarti*, id eſt, viriles, fortes, robuſtos, ac quaſi Gabrieles efficiam. A גבר *gabar* enim, id eſt, vir fortis fuit, deducitur nomen Gabriel, id eſt, fortis vel fortitudo Dei.

Et conuertam eos.] Vt è locis in quibus per captiuitatem diſperſi ſunt, reuertantur ad auitas in Iudæa ſedes. Vnde Septuag. vertunt: *Et habitare faciam eos.* Chald. *Et congregabo captiuitatem eorum.* Pleniùs Tigurina: *Et reuerſos collocabo*; ac Vatab. *Et conuerſos habitare faciam.* Hebr. enim הושבותים *hoſcebotim*, eſt miſtæ cõiugationis, quaſi conflatum ex השיב *heſcib*, id eſt, conuerti vel reuerti fecit; & ex הושיב *hoſcib*, id eſt, habitare fecit, collocauit.

Et erunt ſicut fuerunt, quando non proieceram eos.] q. d. Erunt ſicut fuerunt ante captiuitatem, tam Babylonicam, quàm Aſſyriacam. Hinc patet ad literam loqui Prophetam de Iudæis, Iſraëlitis & Machabæis. Idẽ patet ex nominibus *domus Iuda, domus Ioſeph, Ephraim*, &c.

Et erunt quaſi fortes, Heb. *gibborim*, de quo dixi verſ. 5. *Ephraim.*] q. d. Erunt quaſi heroes Ephraim, fortiter bellantes bella Domini. Tribus enim Ephraim inter decem tribus erat fortiſſima. Vnde & cæteris tribubus cõtinuos dedit reges. Hinc illud Pſal. 77. 9. *Filij Ephrem intendentes & mittentes arcum, conuerſi ſunt in die belli.* Vers. 7.

Et lætabitur cor eorum quaſi à vino.] q. d. Ex continuis victoriis exultabunt, ſicut exultant qui hauſto potenti vino hilareſcunt; vel q. d. In præliis erunt audaces, interriti; & quaſi leones ignem ſpirantes, perinde ac ſi vino generoſo oppleti æſtuarent, vti nũc Koſachi, Hiberni, Hollandi, aliæque gentes vino aduſto ſe implent ante prælium, vt ſpiritibus calidiſſimis æſtuantes ſint audaces, ruántque intrepidi in enſes & gladios.

Et filij eorum]. q. d. Filij, nepotes & poſteri eorum cernent, audiéntque patrum & auorum ſuorum trophæa, indéque exultabunt in Domino, & ad eadem heroicè conſectanda incitabuntur. Sic trophæis Miltiadis Themiſtocles, Achillis Alexander Magnus, Alexandri Magni Iulius Cæſar, Cyri Scipio, excitati ſunt ad eadem per heroica facinora conſectandum, vti narrat Plutar. in eorum vita.

Sibilabo eis & congregabo illos.] Quaſi ſibilo congregabo & conuocabo eos, velut oues in Ieruſalem, tanquam Synagogam; & tẽpore Chriſti in Eccleſiam, in qua ſibilus erit prædicatio euangelica, inquit Vatab. Eſt catachreſis: ponitur enim ſibilus pro conuocatione, quia hæc in ouibus à paſtore fit ſibilo. Et hendiadys. Vnum enim dicitur per duo: *ſibilabo & congregabo*, id eſt, quaſi ſibilando congregabo. Simili modo ait Iſaias cap. 7. 18. *Sibilabit Dominus muſcæ, quæ eſt in extremo fluminum Ægypti, & api quæ eſt in terra Aſſur.* Vide ibi dicta. Vers. 8.

De longè recordabũtur mei.] q. d. Iudæi & Iſraëlitæ degentes in remotis locis, vbi audierint legem Dei, cultum & Synagogam per Machabæos Vers. 9.

Digitized by Google

in Iudæa reſtitutam, recordabuntur mei, vt me more Patrum inuocent & colant, ideóque cum filiis valentes & gaudentes reuertentur in Ieruſalem.

Vers. 10. *Et reducam eos de terra Ægypti & de Aſſyriis.*] Alludit ad captiuitatem Aſſyriacam & Babylonicam, quam fugientes multi ex Iſraël, profugerunt de more in Ægyptum, vt patet Ierem. 44. q. d. Soluam omnem eorum captiuitatem, exilia & diſperſiones, faciamque vt tuti & liberi in patriã, & ad me meúmq; templũ, & Eccleſiã reuertantur. ita S. Hier. Alber. & Hugo. Huc facit quod Ioſephus lib. 11. Antiq. cap. 2. ſcribit Ptolomæum Philadelphum, qui poſt Ptolomæum Lagi Alexandro Magno in regno Ægypti ſucceſſit, centum viginti millia Iudæorum ex Ægypto libertate donata in Iudæam remiſiſſe, eâque beneficientiâ obtinuiſſe ab Eleazaro Pontifice 72. Interpretes, qui S. Scripturam ex Hebræo in Græcum idioma transferrent.

Ad terram Galaad & Libani adducam eos.] Putà in Iudæam, cuius limites ſunt Libanus & Galaad. Myſticè, ad Eccleſiã Chriſti quæ fertilis eſt, pulchra & amœna vti Galaad, Libanus, omniſq; terra Iudæis olim promiſſa. Vnde ſequitur: *Et non inuenietur eis locus*, ſcilicet ſufficiens. q. d. Maxima erit multitudo fidelium, tùm Iudæorum ſub Machabæis, tum potiùs Chriſtianorum ſub Chriſto & Apoſtolis, adeo vt templo & Eccleſiæ eos non capiant. Secundò Sanchez, q. d. Non inuenietur eis locus, id eſt, ipſi non inuenientur in loco priſtino, putà in Ægypto & Aſſyria, quia redibunt in Ieruſalem. vnde Septuag. vertunt: *Non relinquetur ex eis vllus*; vt ſit hypallage.

Anagog. q. d. Locus fidelium poſt mortẽ, poſtque diem iudicij non inuenietur ampliùs in terra, quia ipſi ex terra transferentur in cælum.

Vers. 11. *Et tranſibit in maris freto.*] Varij variè hæc explicant. Primò, Iudæi hæc ad literam expectant, quaſi portenta futura & facienda à ſuo Meſſia, ſicut facta ſunt à Moſe in mari rubro. Verùm quia ad literam hoc cap. agitur de Machabæis, eorúmque victoriis portentoſis; hinc ſecundò magis appoſitum huic loco eſt, quod tradunt Hebræi priſci apud S. Hieron. ac Remig. & Hugo, ſcilicet Iudæos olim in Græciam profugos, tempore Machabæorum, per fretum anguſtum Propontidis, quod Chalcedonem à Conſtantinopoli ſegregat, tranſiſſe, vt redirent in Iudæam. Verum nuſquam legimus fretum hoc percuſſum & ſiccatum à Deo, vt Iudæi ſicco pede pertranſirent. Tertiò, alij putant hic notari Alexandrum Magnum, qui cum exercitu mare Pamphilię ſicco pede transmiſit, pergens contra Darium & Perſas, teſte Ioſepho lib. 2. Antiq. c. vlt. Verum hoc viris doctis fabuloſum videtur; & Ioſeph. licèt id ex aliis referat, non tamẽ approbat. Adde, quid hoc ad Iudæos & Machabæos? Dico ergo eſſe hic continuam metaphoram ſiue allegoriam, qua ſub ſchemate miraculoſi tranſitus Hebræorum per mare rubrum duce Moſe, & per Iordanem duce Ioſue in terram promiſſam, deſcribit ſimilem non miraculoſum, ſed mirabilem tranſitum Iudęorum toto orbe diſperſorum per maria & gentes, felicémque reditum in Iudæam, cùm audierint eius felicitatem & victorias partas à Machabæis. q. d. Faciam vt Iudæis in Ieruſalem redeuntibus omnes viæ, maria & flumina ſint peruia, remouebo omnes obices & obſtacula, adeóque ſi opus ſit ſiccabo mare & flumina, vti ſiccaui ſub Moſe, quando ipſe virga percuſſit mare rubrum, & ſub Ioſue, quando confudi, diuiſi & ſiccaui profunda fluminis Iordanis; quin & humiliabo ſuperbiam & potentiam Aſſyriorum, Ægyptiorum, aliarumq; gentium hoſtilium, faciámq; vt populum meum retinere, aut ab hoc ſuo in Iudæam reditu remorari nequeant. Nominat præ aliis Ægyptios & Aſſyrios, quia hi olim crebrò & vehementer afflixerunt Iſraëlitas, eóſque in captiuitate detinuerunt. ita Theodor.

Myſticè, id verius in Apoſtolis & eorum ſequacibus, quibus Deus viam patefecit per terras, maria & flumina, vt omnes gentes adirent, eáſque Eccleſiæ aggregarent, iuxta illud Iſaiæ 11. 15. *Et deſolauit Dominus linguam Ægypti, & leuauit manum ſuam ſuper flumine in fortitudine ſpiritus ſui, & percutiet in ſeptem riuis, ita vt tranſeãt per eam calceati.* Sicut Auguſto Cæſari Ægyptũ inuadenti, viámque per ſuam Monarchiam in Ægyptum & in omnes gentes Apoſtolis pandenti, contigit, vti ibidem dixi. ita S. Hieron. Cyril. Clarius, Arias, Vatab. & alij. Vbi nota, in Scripturis hoſtes Eccleſiæ Dei vocantur Ægyptij, Aſſyrij, Chaldæi: quia hi fuerunt hoſtes Iſraëlis & Synagogæ, quæ fuit quaſi aurora & parens Eccleſiæ.

Confundentur omnia profunda fluminis.] *Fluminis*, id eſt, fluminum, ſed dicit *fluminis*, quia alludit ad Iordanem ſiccatum à Ioſue. Dices, quid eſt *τὸ confundentur*? Reſpondent aliqui, *confundentur*, id eſt, commiſcebuntur, ſicut Iordanis aquæ à Ioſue diuiſæ, repreſſæ, & in vnum locum coactæ, intumeſcentes confuſæ, id eſt, commiſtæ & conuolútæ fuerunt. Verùm hebr. בוש *boſç*, non ſignificat commiſcere, ſed confundere, id eſt, pudefacere. Dico ergo flumina metaphoricè dici confundi & pudefieri, cùm ſuo alueo, quaſi ſuo iure & hæreditate, contra naturam priuantur, ab eóque vi expelluntur. Si enim haberent ſenſum & ſanguinem, vtique ob hanc vim & quaſi ignominiam, quam inuirè ſubeunt, pudeficerẽt & erubeſcerent, quod ſuo loco violenter excedere, eúmque hominibus, putà Hebræis, cedere debeant. Sic iratus confunditur, cùm iram ſuam explere nequit, dum illa à potentiori quopiam reprimitur & infringitur. Confundi ergo profunda fluminis, idem eſt quod ſiccari. Vnde pro *confundentur*, Pagnin. & Tigur. vertunt *ſiccabuntur*, & ita ad verbum nunc eſt in Hebræo. Nam הוביש *hobiſçu*, propriè deducitur à יבש *iabaſç*, id eſt, ſiccare; Noſter deduxit à בוש *bos*, id eſt, confundi, pudefieri: quare videtur legiſſe alio puncto הביש *hebiſçu*, quanquam ordines verborum imperfectorum apud Hebræos ſæpe confunduntur, ac verba quieſcentia *Ain vau*, tempora ſua mutuantur à quieſcentibus *Pe iod*, putà *bos* à *iabas*, & ſic *hobiſçu* ponitur pro *hebiſçu*. Simili modo dixit Ioël cap. 1. 10. *Confuſum eſt vinum*, & verſ. 12. *Vinea confuſa eſt*, id eſt, ſiccita eſt, elanguit, euanuit. Vide ibi dicta. Iam ſenſus huius loci eſt is, quem paragrapho præcedenti aſſignaui.

Vers. 12. *Confortabo eos in Domino.* In me, qui ſum Dominus. Eſt enallage: loquitur enim Deus de ſe in tertia perſona. *Et in nomine*, id eſt, virtute, potentia & inuocatione *eius ambulabunt*, pergéntque ſtrenuè & alacriter Iudæi in Ieruſalem, fideles in Eccleſiam militantem in terris, & ex ea in triumphantem in cælis.

CAPVT

Digitized by Google

CAPVT VNDECIMVM.

SYNOPSIS.

Prædixit Zacharias cap. 10. Machabæorum bella & victorias, nunc proſequitur ea quæ poſt illos futura erant, & obuentura Iudæis per Romanos. Hoc ergo capite prædicit excidium Ieroſolymæ, putà vrbis & templi, iam recèns à Zorobabele, & Ieſu filio Ioſedec ædificati, faciendum à Tito & Romanis, idque ob Iudæorum peccata, præſertim ob Chriſtum ab eis occiſum & venditum triginta argenteis. Quare vt peccata hæc declinent, itáque excidium euadant, Deus Zachariam facit paſtorem, id eſt, Prophetam, vt futura hæc prædicat & comminetur. Hinc verſ. 7. ſumit duas virgas paſtoritias, quibus quaſi paſtor, populum quaſi gregem ſuum paſcat: vnam vocat Decus, id eſt, decoram & gratioſam: alteram vocat Funiculum, quo conſtringuntur & plectuntur rei. Hiſce repræſentat duos prouidentiæ & regiminis modos, quibus vti in Iſraële regendo iam antea vſus, ita deinceps vſurus erat Deus; nimirum virga cui nomen Decus, repræſentat amorem, promiſſa & beneficia, quibus Deus Iudæos ad ſe vti olim allexerat, ita per Machabæos eorúmque poſteros allecturus erat vſque ad Chriſtum, qui fuit decus, amor & gratia Dei Patris effuſa in Iudæos: altera cui nomen Funiculus, repræſentat timorem, minas & plagas, quæ Deus poſt priorem amoris virgam in morte Chriſti confractam, pauit & exagitauit Iudæos per Romanos; quam quia pariter ſpreuerunt, hinc & hanc virgam confregit, eoſque abs ſe abiecit, omnémque eorum curam ac prouidentiam depoſuit; ac eos verſ. 15. paſtori ſtulto, cuius formam & habitum induere iubetur Zacharias, vt eum populo repræſentet, paſcendos, id eſt, perdendos & mactandos tradidit.

Verſ. 1.] Aperi Libane portas tuas, & comedat ignis cedros tuas.

Verſ. 2.] Vlula abies, quia cecidit cedrus, quoniam magnifici vaſtati ſunt: vlulate quercus Baſan, quoniam ſucciſus eſt ſaltus munitus.

Verſ. 3.] Vox vlulatus paſtorum, quia vaſtata eſt magnificentia eorum: vox rugitus leonum, quoniam vaſtata eſt ſuperbia Iordanis.

Verſ. 4.] Hæc dicit Dominus Deus meus: Paſce pecora occiſionis.

Verſ. 5.] Quæ qui poſſederant, occidebant, & non dolebant, & vendebant ea, dicentes: Benedictus Dominus, diuites facti ſumus: & paſtores eorum non parcebant eis.

Verſ. 6.] Et ego non parcam vltrà ſuper habitantes terram, dicit Dominus: ecce ego tradam homines, vnumquemque in manu proximi ſui, & in manu regis ſui: & concident terram: & non eruam de manu eorum.

VERS. 1. APERI *Libane.*] Quæres, quid hic ſignificat Libanus? Theodor. & Chald. putant ſignificare gentes vicinas & hoſtiles Iudæis, quales erant Syri, Idumæi, Moabitæ. Libanus enim erat terminus Iudææ, & initium gentium, putà Syrorum versùs Aquilonem. Cenſent ergo hic gẽtibus excidium intentari, eo quòd Iudæis reditum è Babylone, templique & vrbis reſtaurationem inuiderint, & pro viribus impedierint. Verùm ſequentia omnia

A Iudæos ſpectant, non gentes, ac in primis illud verſ. 3. *Vaſtata eſt ſuperbia Iordanis.* Quocirca cæterj omnes, vt S. Hieron. Cyril. Haymo, Remig. Hugo, Lyran. Dion. Vatab. Arias, Ribera, Mariana, Sanchez, à Caſtro & alij conſtanter & vnanimiter cenſent, per Libanum hic accipi Ieruſalem & templum. Primò enim tam vrbs quàm templum in Iudæa æquè ac Libanus mons inclytus in Syria eminebat. Secundò, vtrumque ex cedris Libani erat conſtructum. Tertiò, domibus & incolis abundabat, vti Libanus & ſylua abundat arboribus. Quartò, quia Ieruſalem alebat tyrannos, raptores, prædones, vti Libanus alit lupos, leones, vrſos, aliáſque feras, eáque de cauſa vaſta-

Templum vocatur Libanus ob quinq; analogias.

B ta eſt. Quintò, quia templum candore lapidum candicabat, vti Libanus candore niuium, teſte Ioſepho lib. 6. belli, indéq; dictus eſt Libanus à לָבָן *Laban*, id eſt, albus, candidus: vel à לְבוֹנָה *Lebona*, id eſt, thus, quia thuris eſt ferax. Templum ergo quod iam cum vrbe ædificabatur, Zacharias hic vocat Libanum, eiúſque finem & exitum in eius initio prædicit. Vnde Chald. pro Libano vertit *templum*. Simili modo Ezechiel cap. 17. 3. Ieruſalem vocat Libanum. Vide ibi dicta. Denique alludit ad domum regiam ſaltus Libani, in Ieruſalem ædificatam à Salomone. 3. Reg. 8. 2. Iam cenſent aliqui hic prædici vaſtitatem, quam Antiochus Epiphanes vrbi & tẽplo intulit tem-

Libanus vnde dictus.

C pore Machabæorum, cùm paſtor & idolum de quo verſ. 17. fuit impius Iaſon, qui vti ſimoniacè Pontificatum emit ab Antiocho, ita ſceleratè eum adminiſtrauit, colens Herculem & deos Antiochi. Verùm quia hic intruſus fuit Pontifex, quem mox excluſerunt Machabæi Pontifices & Principes legitimi, ſub quibus maximè floruit Dei templique religio, hinc meliùs Vatab. Ribera, à Caſtro & alij paſſim cenſent hic agi de vaſtitate vrbi & templo illata per Titum & Romanos. Hi enim funditus combuſſerunt & diruerunt tam vrbem, quàm templum; cùm Antiochus illud non deſtruxerit, ſed tantùm ſuis

Digitized by Google

ſacrilegiis prophanatit.ita S.Hieron. Haymo,Re-
mig.Alber.Hugo, Dionyſ. Vatab. Arias, Ribera.
Senſus ergo eſt: *Aperi Libane portas tuas*, q.d. O
Ietuſalem & templum iam recens extructum ta-
bulis cedrinis ex Libano allatis, aperi Romanis
venientibus portas tuas, quia illis non poteris
reſiſtere: fruſtra enim illis eas claudes, quia ipſi
ſua vi & robore omnia perfringent. Huius rei
ſymbolum & præſagium fuit, quod Ioſeph.lib.7.
belli cap. 12. narrat ante captam à Tito vrbem,
orientalem portam templi æneam, quæ vix à vi-
ginti viris claudi poterat, ſponte ſua hora ſexta
noctis in Paſchate fuiſſe apertam. Huc pariter fa-
cit,quod tradunt Hebræi,& ex iis R. Dauid,Ly-
ran.& Galatin.lib.4.cap.8.nimirum 40.annis an-
B te euerſum templum à Romanis, portas templi
quæ veſpere claudebantur, nocte ſponte fuiſſe
reſeratas,ac ſummo manè veniente eo R.Iohanan
filium Zachai,qui inter Rabbinos eminebat, di-
xiſſe: *O domus,ô ſacra domus,quid ſibi vult quod tu
tibi timeas? Equidem ſcio interitum tibi ac vaſta-
tionem imminere,& iam olim vaticinium illud de te
editum fuiſſe: Aperi Libane portas tuas.* Quod ſi
verum eſt,aptè huic loco congruit, vbi ſolerter
coniicit Ribera, portas templi ſponte ſua apertas
fuiſſe eo die præciſè,quo Chriſtus mortuus eſt in
cruce, & velum templi ſciſſum eſt à ſummo vſ-
que deorſum. Conuenit enim tempus, ſcilicet
quadrageſimus annus ante vrbis excidium, quo
C Chriſtus paſſus eſt: exciſa eſt enim vrbs anno ſe-
cundo Veſpaſiani,qui fuit ab ortu Chriſti 73.te-
ſte Euſeb.in Chronic. Deinde in Paſchate paſſus
& mortuus eſt Chriſtus; perinde ac in Paſchate
portas templi reſeratas ſcribit Ioſephus.

Moriente Chriſto portæ templi apertæ ſunt.

Et comedat ignis cedros tuas.] Primò ad lite-
ram, q. d. Sicut ô Ieruſalem nuper vidiſti tuas
magnificas ædes,& palatia ex cedris, abietibus &
quercubus conſtructa comburi à Chaldæis, ita
rurſum idem viſura & paſſura es à Romanis. Se-
cundò & meliùs,ſymbolicè cedri vocantur ſum-
mi Principes & Pontifices:abietes, Præpoſiti,Se-
natores,Conſules & Præfecti minores: quercus,
diuites & fortes viribus. Vnde Chald.vertit: *Sa-
D trapæ prouinciarum*.q.d. Ignis hic tuæ vaſtitatis &
incendij afflabit,& conſumet omnes tuos Princi-
pes, Præfectos, nobiles & diuites.ita S. Hieron.
Cyril.& Euſeb.lib. 8.demonſtr.cap. 4. vnde ex-
plicans ſubdit Propheta.

Vers. 2. *Vlula abies, quia cecidit cedrus.*] q. d. Vlulate
Senatores & Magiſtratus minores, quia cecide-
runt Principes,qui vos alebant & protegebant,ac
proinde & vos pariter cadetis,occidendi, vel ca-
piendi à Tito & Romanis. Hoc eſt quod ſubdit:
Quoniam magnifici(Principes)*vaſtati ſunt.* Eſt er-
go parœmia.

Vlulate quercus Baſan.] Putà potentes & opu-
lenti, qui inter Iudæos eminetis ſicut quercus in
E Baſanitide. Chald. vertit: *Vlulate ſatrapæ prouin-
ciarum. Quoniam ſucciſus eſt ſaltus munitus*, putà
Ieruſalem munita, quam vocat ſaltum vel ſyl-
uam,quia perſiſtit in metaphora Libani, montis,
& ſyluæ.

Vers. 3. *Vox vlulatus paſtorum.*] Aliqui, vt à Caſtro,
cenſent Prophetam loqui præſentibus Iudæis,
qui dolebant fabricam templi ſecundi non æqua-
re magnificentiam primi. q.d. Dolent nunc ma-
giſtratus, quòd videant adeo extenuatam templi
magnificentiam: rugiunt Principes vt leones,
quia vident modò ſplendorem illum antiquum
Ieruſalem obſcuratum. Verùm non eſt quòd do-
A leatis,ſed periculo præterito edocti, gratias agite
de præſenti,licèt minori felicitate; quod oppor-
tunè admoneo vos, ne à ſtatu in quo nunc eſtis,
decidatis in ſimilem captiuitatem,à qua nũc eſtis
liberati. Verùm quia hæc pertinent ad præce-
dentia,in quibus futurum à Romanis vrbis tem-
plique excidium clarè prædixit,hinc eodem refe-
renda ſunt.q.d. Videor mihi eminus ex alta pro-
phetiæ ſpecula videre extremam Ieroſolymæ
cladem,ac in ea audire vlulatus ciuium, præſer-
tim paſtorum,id eſt, Sacerdotum & Pontificum:
quia vaſtata eſt magnificentia eorum,quia ſcilicet
combuſtum eſt magnificum templum, cuiúſque
vaſa & veſtes, quibus magnificè veſtiti incede-
bant Pontifices; & cuius oblationibus & opibus
B ſplendidè viuebant. Euerſa ergo magnificentia
templi,euerſa eſt magnificentia Sacerdotum. Vi-
deor quoque mihi audire vlulatum Principum
& Magiſtratuum,quaſi rugitum leonum,qui ama-
rè & tyrannicè dominabantur populo, in eúm-
que quaſi leones ferociter, ſuperbè & rapaciter
graſſabantur. Hi enim rugiunt & vlulant, quia
vaſtata eſt ſuperbia Iordanis. putà ſuperba eorum
palatia,prædia,villæ, agri & ſyluæ,quæ iuxta Ior-
danem poſſidebant,vt eius fluentis irrigarentur,
fieréntque fertilia ad fructum,æquè ac amæna ad
aſpectum. Alludit ad leones, quorum copia erat
in ſyluis iuxta Iordanem. Hi enim agris & ſyluis
à Romanis vaſtatis,gregibúſque ibidem paſci ſo-
C litis, occiſis, vel abductis, pariter rugiebant, eo
quòd latibulis, æquè ac gregum prædis eſcíſque
ſuis priuati,vel fame mori,vel aliò migrare, co-
gerentur. Hinc illud Cantic.4. 6. *De vertice Sa-
nir & Hermon, de cubilibus leonum, de montibus
pardorum.* Sanir enim & Hermon erãt iuxta Ior-
danem. ita Clarius, Arias, Vatab. & alij. Addit
S.Hieron.exſiccatum partim à Deo,partim à Ro-
manorum copia fuiſſe Iordanem;quocirca leones
præ ſiti irrugiiſſe. Vnde Chald.vertit: *Quia exſic-
cata eſt propter eos elatio Iordanis.* Solet enim Ior-
danis affluentibus aquis ex reſolutione niuium
efferri & intumeſcere. Septuag. *Quia miſer fa-
ctus eſt fremitus Iordanis.* Solent enim aquæ co-
D pioſæ inter ſe, vel ad ſaxa alliſæ fremere. Nam
hebr. *geon* ſignificat magnificentiam & arrogan-
tiam,quæ fremitus eſt cauſa.

Paſce pecora occiſionis.] Putà Iudæos occiſioni Vers. 4.
à Romanis,quaſi oues & pecora deſtinatos.

Quæres,ad quem,& à quo dicitur *paſce*: Reſ-
pondet Theodor.& ex eo Ribera, id dici à Patre
æterno ad Chriſtum filium iam incarnatum. q.d.
Tu, ô Chriſte, fili, paſce & doce Iudæos,ſi quo
modo pœniteant, & ad te conuertantur, itaque
euadant excidium Romanorum,cui à me addicti
ſunt.

Simpliciùs S.Hieron.Remig.Hugo,Lyran.Va-
tab.& alij, cenſent hæc eſſe verba Dei ad Zacha-
E riam.q.d. Ego te,ô Zacharia,conſtituo paſtorem,
id eſt, Prophetam, vt tuis hiſce oraculis paſcas,
doceas & moneas Iudæos futuros de futuro exci-
dio, vt illud ipſi per pœnitentiam & mutatio-
nem vitæ declinare & effugere ſatagant. Id ita
eſſe patet,quia Zacharias induit hic habitum pa-
ſtoris, ideóque duas virgas paſtoritias aſſumit,
vnam nominat Decus,alteram Funiculum, ſicut
mox verſ. 15. aſſumit formam paſtoris ſtulti,
quod de Chriſto dici nequit. Hinc Chald. vertit:
*Vaticinare aduerſus gubernatores,qui conſtituti ſunt
ad gubernandum populum meum, & ipſi dominati
ſunt in eos quaſi in oues occiſionis,dicentes: Non im-
putabitur*

Digitized by Google

putabitur nobis in peccatum. Vbi nota, Iudæos hic vocari oues vel pecora occiſionis. Primò, quia in eos quaſi oues impunè graſſabantur Principes & Pontifices, eóſque vel in corpore, vel in anima expilabant & iugulabant praua ſua doctrina & vita, vti eis exprobrat Chriſtus Matth. cap. 23. ita ex Chaldæo Theodor. & patet ex eo quod ſequitur: *quæ qui poſſederant, occidebant.* Oues ergo *occiſionis*, vel *eſcarum*, vti vocantur pſalm. 43. 22. ſunt quæ non ſeruantur ad lanam aut lac, non vt tondeantur vel mulgeantur, ſed vt occidantur & deuorentur. Sic Ierem. verſ. 12. 3. *Congrega*, ait, *eos quaſi gregem ad victimam, & ſanctifica eos in die occiſionis.* Secundò, quia occiſioni & gladio Romanorum ob ſua ſcelera, cum ſuis Principibus & Pontificibus erant deſtinati cædique deuoti. ita S. Hieron. Remig. Hugo, Vatabl. & alij paſſim. Rationem dat à Caſtro: nam iubetur, inquit, Zacharias ac ſi paſtoritiam artem exerceret, repræſentare officium paſcendi, quo Deus populum ſuum pauit diuerſis temporibus, & deinceps paſturus erat. Et rationem huius perſonæ, & quaſi fabulæ aſſumendæ docet Deus eſſe, quod iniqui paſtores fuerint cauſa, cur ipſe populum deſeruerit, & cum paſtoribus in captiuitatem duci permiſerit à Chaldæis, & rurſum duci permiſſurus ſit à Romanis. Dicit igitur Deus: Age, ô Zacharia, ſume perſonam paſtoris ſapientis, & paſce oues meas, quas ſtulti paſtores & occidunt, & occiſioni parant: Nam illi quibus eas curandas commiſi, iugulant eas, ſua lucra quærentes, non earum ſalutem: nec de hoc ſcelere dolent, quaſi nullam culpam commiſerint; & vendunt eas, & aucti pretio laudant Deum, dicentes: Benedictus Deus, quia ſumus ditati: itaque paſtores hi non parcunt ouibus, ſed eas impune expilant & mactant. Simili ſchemate vtitur Ieremias cap. 23. 1. *Væ*, ait, *paſtoribus, qui diſperdunt & dilacerant gregem paſcuæ meæ.* Et Ezechiel cap. 34. 2. *Væ paſtoribus Iſrael qui paſcebant ſemetipſos*, &c. *quod craſſum erat occidebatis, gregem autem Domini non paſcebatis.* Vide ibi dicta. Ita à Caſtro, & rectè, niſi quod ipſe hæc cenſeat dici de paſtoribus præteritis, non de futuris, cùm potiùs, vt dixi, hæc, vtpote oracula de vrbis excidio, ſpectent futura, & paſtores futuros vſque ad tempora Chriſti & excidij Ieroſolymæ. Illis enim iniquis, impiis & tyrannicis opponit ſuum paſtoratum, & regimen æquum, pium & paternum.

Et vendebant ea.] Scilicet pecora. q. d. Hi pſeudopaſtores ex gregibus ſibi commiſſis quæſtum faciebant, eis eorúmque filiis, ſeruis, operis, agris, &c. ad ſua lucra per vim & fraudem abutebantur, perinde ac ſi eos ad ſuum quæſtum vendidiſſent. Eſt catachreſis.

Vers. 6. *Et ego non parcam eis.*] Aliqui futurum accipiunt pro præterito, ſcilicet *non parcam*, id eſt, non peperci *eis*, putà Ægyptiis, eo quòd populum meum oppreſſiſſent: aut potiùs *eis*, ſcilicet Iſraëlitis, eo quòd fecerint ſchiſma à me & à domo Dauid. Hac enim de cauſa tradidi eos regibus impiis, qui eos tyrannicè expilarent, imò feci vt in ſeſe inuicem graſſarentur, & mutuò ſe per inteſtina odia, fraudes & cædes conficerent. ita à Caſtro.

Meliùs alij futurum propriè vt ſonat accipiunt, cenſéntque id impletum ſub Ariſtobulo & Hircano, qui cum de Pontificatu & Principatu contenderent, vocarunt in auxilium Pompeium & Romanos, à quibus ſubacti, ſpoliati & vaſtati ſunt. ita Theodor. aut potiùs ſub Tito & Veſpaſiano, quando Zelotæ aliique Iudæi mutuò ſeſe expilarunt & mactarunt, teſte Ioſepho lib. 6. belli cap. 2. & 4. Et traditi ſunt *in manus regis ſui*, id eſt, Principum ſuorum factioſorum, vt ait Vatab. aut Herodis Agrippæ, Veſpaſiani & Titi, qui totam Iudæam perdiderunt. ita S. Hieron. Albert. Hugo, Arias & Vatab. Romani enim Imperatores vocantur reges Iudæorum, tum quia in paſſione Chriſti Iudæi eos, vt ſuos Cæſares agnouerunt & profeſſi ſunt, dum coram Pilato clamarunt: *Non habemus regem, niſi Cæſarem:* tum quia Romani eos bello ſubegerunt, an iure, an iniuria non diſputo.

B *Verſ. 7.*] Et paſcam pecus occiſionis propter hoc, ô pauperes gregis. Et aſſumpſi mihi duas virgas, vnam vocaui Decorem, & alteram vocaui Funiculum: & paui gregem.

Verſ. 8.] Et ſuccidi tres paſtores in menſe vno, & contracta eſt anima mea in eis: ſiquidem & anima eorum variauit in me.

Verſ. 9.] Et dixi: Non paſcam vos: quod moritur, moriatur; & quod ſucciditur,
C ſuccidatur: & reliqui deuorent vnuſquiſque carnem proximi ſui.

Verſ. 10.] Et tuli virgam meam, quæ vocabatur Decus; & abſcidi eam, vt irritũ facerem fœdus meum, quod percuſſi cum omnibus populis.

Verſ. 11.] Et in irritum deductum eſt in die illa: & cognouerunt ſic pauperes gregis, qui cuſtodiunt mihi, quia verbum Domini eſt.

Vers. 7. *Et pecus paſcam occiſionis.*] Theodor. Vatab. Ribera, & alij, cenſent hanc eſſe Chriſti vocem ad
D ſuos Apoſtolos, & primos fideles è Iudæis collectos, quos ob humilitatem, paupertatem & imbecillitatem vocat pauperes gregis, quaſi Chriſtus hic ſignificet ſe velle Patri ſuo obedire & obſequi, vt quantum in ſe eſt Iudæos paſcat, & iram cladémque eis à Deo decretam auertat. Verùm hoc myſticum & allegoricum potiùs eſt, quàm literale. Ad literam enim Propheta hîc à Deo conſtitutus paſtor verſ. 4. vbi ab eo audiuit: *Paſce pecora occiſionis*, hoc verſu onus paſcendi ſuſcipit, Deóque reſpondet: *Paſcam pecus occiſionis.* Vnde ex Hebræo vertas: *Et paui*, vel paſcere cœpi. Noſter vertit: *Et paſcam*, vt ſignificet continuationem & diuturnitatem paſcendi. ita S. Hie-
E ron. Remig. Lyran. & Arias. Porrò Zacharias fuit paſtor, non verus & literalis, ſed myſticus & ſymbolicus, pauitque Iudæos ſuis hiſce oraculis, quibus iuſſu Dei paſtoris habitum virgámque aſſumit, ac paſtoris veri munia, Dei, inquam, circa Iudæos gubernationem repræſentat, ſicut verſ. 15. ex aduerſo induit vaſa paſtoris ſtulti, vt eius mores populo in ſe exprimat & oſtentet.

Propter hoc, ô pauperes gregis.] Supple, attendite ad ea quæ dicturus ſum. ita S. Hieron. Remig. Alber. & Hugo. Secundò, Arias, Vatab. à Caſtro & alij,

Digitized by Google

alij, q.d. Quia oues hæ ſunt occiſioni deſtinatæ, & quia à Deo conſtitutus ſum earum paſtor, propter hoc paſcam eas, præſertim vt vos ò pauperes gregis, tum ab occiſione, cui reliqui certò deſtinati ſunt, tum è manu improborum paſtorum veſtrorum liberem. Vnde Arias vertit: *Paſcam oues occiſionis propter vos ò pauperes gregis*; vt hebr. לָכֵן *lachen*, non ſit aduerbium, ſignificans *propter hoc*, ſed pronomen, ſignificans *vobis*, ita vt *lachen* femininum ponatur pro לָכֶם *lachem* maſculino. Pauperes gregis vocat inopes in populo, præſertim ſimplices, innocentes, manſuetos & iuſtos, propter quos Deus cæteris impiis ad tempus pepercit, paſcens eos per Prophetas & ad pœnitentiam prouocans. ita Theodor.

Et aſſumpſi mihi duas virgas.] Duos baculos paſtorales, vt paſtoris habitum, æquè ac officium aſſumerem. Vnde ſubdit: *Et paui gregem.*

Vnam vocaui Decorem.] Hebr. נֹעַם *noam*, id eſt, decor, ſpecies, iucunditas, gratia, amabilitas, ſuauitas, manſuetudo. Vnde ſocrus Ruth vocabatur Noëmi, dicebátque: *Ne vocetis me Noëmi, id eſt, pulchram, ſed vocate me Mara, id eſt, amaram, quia amaritudine valde repleuit me Omnipotens*, Ruth. 1. 20. Hæc virga ſignificat regimen ſuaue per amorem & beneficia, non per minas & ſupplicia. Vnde Vatab. *Hæc*, ait, *fuit clementia Chriſti, qua vſus eſt dum aſſumpſit carnem.* Quocirca Syrus vertit: *Vnam vocaui ſuauem*, vel *iucundam.* Arabicus Antiochenus: *Vnam vocaui facilitatem*, vel *benignitatem.* Alexandr. *Vnam vocaui decus.*

Et alteram vocaui Funiculum.] Hebr. חֹבְלִים *chabalim*, id eſt, funiculi. ita Septuag. Aquila, Symmach. & Noſter. Hinc & Syrus & Arabicus vterque vertit *funem*. Hic ſignificat regimen durum, ſeueras leges & edicta, quibus populus quaſi funibus colligatur, conſtringitur, & ſi peccet flagellatur, vincitur, illaqueatur. Iam Hebræi aliter punctant, legúntque חֹבְלִים *chobelim*, id eſt, colligantes, naucleri, gubernatores, & per antiphraſin diſſipantes, corruptores. Porrò quia funiculis olim dimetiebantur hæreditates, hinc funiculus metonymicè ſignificat hæreditatem, ſiue ſortem & partem hæreditatis, quæ cuique per funiculum dimetientem obtingebat. Rurſum funiculus ſignificat cœtum & congregationem. Sicut enim ex multis filis contortis conflatur funiculus, ſic ex multis hominibus congregatis fit cœtus & populus. Vnde Euſeb. lib. 10. demonſtr. Euang. c. 4. per *decorem* accipit legem veterem, quæ data eſt, inquit, *funiculo*, id eſt, cœtui & populo Iſraël, qui erat funiculus hæreditatis, id eſt, ſors & hæreditas Dei.

Duæ virgæ quid? Reſp. 1. Quæres, quale eſt hoc virgarum hieroglyphicum? quid ſymbolicè hæ duæ virgæ ad literam ſignificant? Primò, S. Hieron. Remig. Ruper. Hugo & Ribera, duas has virgas accipiunt duo fœdera, dupléxque regimen prouidentiæ Dei. Prius initum cum Noë, omnibúſque hominibus, Geneſ. 9. 9. quod hic dicitur decor, quia decebat Deum hoc vniuerſale in homines imperium, omniúmque cura: poſterius initum cum Abraham, & eius poſteris, putà duodecim tribubus Iſraël, Geneſ. 17. 7. quod proinde dicitur funiculus, vel vt hebr. eſt funiculi. q. d. Sors hæreditaria, quam Dominus ſibi ex omnibus gentibus, in populum & Eccleſiam elegit, fuit poſteritas Abrahæ, ſiue populus Iſraël.

2. Secundò, S. Cyrillus cenſet funiculum repræſentare vetus teſtamentum, vtpote Iudæos ſtrin- A gens, coarctans, vinciens & flagellans: decorem referre nouum teſtamentum, ſiue legem gratiæ.

Tertiò, alij cenſent per decorem ſignificari Duces & Reges iuſtos pióſque; per funiculum verò iniuſtos & impios. Ita R. Moſes lib. 2. direct. c. 44. per decorem accipit Moſen, Ioſue & ſequentes: per funiculum, Roboam & poſteros, partim idololatras, partim ſceleratos. Alij per decorem accipiunt regnum duodecim tribuum, ſub Dauide & Salomone vnitum: per funiculum verò idem regnum, in duo ſub Roboam diuiſum. Alij per decorem accipiunt regnum Iuda, per funiculum regnum Iſraël, ſiue decem tribuum. Accedit Chald. qui per decorem accipit regnum Ieroboam, qui decem tribus à tyrannide B Roboam vindicauit & in libertatem aſſeruit: per funiculum, regnum Roboam, minax initio & tyrannicum. Verùm hæc omnia iam erant præterita, ad quæ licèt alludat Propheta, tamen propriè vaticinatur de futuro. Quocirca Arias per decorem accipit Machabæos, primos populi vindices, putà Iudam cum fratribus: per funiculum autem eorum poſteros, qui violenter regnum regiúmque nomen ſibi arrogarunt. 3.

Quartò, alij per decorem accipiunt initium prædicationis Chriſti, quod fuit ſuaue & blandum: per funiculum, finem eiuſdem, qui fuit minax excidij, iudicij & gehennæ, vt patet Matth. 23. & 24. & 25. 4.

C Quintò & genuinè, virga vocata decor, ſignificat regimen amoris per conſolationes, monitiones & beneficia, quod poſt tempora Zachariæ Deus exhibuit Iudæis per Machabæos, & maximè per Chriſtum. Altera virga vocata funiculus, ſignificat regimen terroris, quo vſus eſt Deus cum vidit Iudæos priori virga amoris & lenitatis abuti, & indureſcere, ſcilicet poſt mortem Chriſti, cum per Romanos eos exagitare cœpit, ac tandem funditus euertit, vt Iudæi omnes vel occiſi, vel capti & funiculis colligati fuerint, & tunc quiſque ſuum funiculum, id eſt, ſortem & pœnam pro meritis accepit, ideóque hebr. eſt *funiculi.* ita Vatablus. 5. genuinè.

D Hoc ergo vtrumque tempus & regimen Dei, vtraque virga aſſumpta ſignificat Zacharias, quaſi Dei vicarius & Propheta. Ipſe enim quaſi paſtor duplicis virgæ, Deum paſtorem duplicis regiminis, ſcilicet amoris & timoris repræſentat. Hunc eſſe ſenſum patet, primò ex eo quòd hoc oraculum Prophetæ ſit de futuro, non de præterito. In futuro autem non poſſumus commodiùs explicare, nec aſſignare ſymbolum virgæ decoris, & funiculi, niſi eo modo quo iam expoſui. Secundò, idipſum patet ex rei euentu. Nam primò decorum fuit Dei regimen circa Iudæos, tempore Machabæorum & Chriſti, deinde terribile & funeſtum tempore Romanorum, Neronis & Veſ- E paſiani. Tertiò, quia paulò pòſt dicit Propheta, ſe vtramque hanc virgam confregiſſe, quia ſcilicet Deus planè à ſe abiecit & reprobauit Iudæos, quod de alio tempore quàm Chriſti & Titi, dici nequit. Quartò, quia verſ. 13. hanc virgam decoris confractam eſſe ſignificat in morte Chriſti, ob eius venditionem & cædem, quia ſcilicet eum Iudæi appretiarunt, emerúntque triginta argenteis.

Moraliter, Principes, Magiſtratus, Prælati, Rectores, &c. diſcant hic à Dei prouidentia & regimine modum regendi, nimirum vt quantum ex ſe eſt, ſubditos regant decore, id eſt, humanitate, Mor. quæ ſit optima regendi ratio?

Digitized by Google

tate, amore, clementia, miſericordia, beneficentia, promiſſis & præmiis. ſic enim erit נעם *noam*, id eſt, decorum, elegans & ſpecioſum regimen. Dei enim ſapientia totum orbem ita regit & gubernat, vt attingat à fine vſque ad finem fortiter, & diſponat omnia ſuauiter, Sapien. 8. 1. Quod ſi aliqui duri & ſeruilis ingenij amore regi nolint, talibus exhibeant virgam funiculi, qua eos regant quaſi ceruicoſos & brutos minis, mulctis, pœnis & ſuppliciis. Hanc enim eſſe optimam regendi methodum docet hic Zacharias, ipſéque vſus & experientia, probatus à Gentilibus, æquè ac à Chriſtianis. Audi eorum hac de re ſenſa & gnomas.

Gnomæ ſapientum de clementia.

Archytas Pythagor. de lege & Iuſtitia: *Oportet, inquit, verum Principem non rectè tantùm imperare ſcire ac poſſe, ſed & humaniter. Turpe enim fuerit Paſtorem oues odiſſe, & pecoribus ſuis infenſum eſſe.* Xenophon in Pædia Cyri aſſerit, *bonum principem nihil differre à bono patre. Nam & parentes filiis prouident. Et Cyrus mihi nunc videtur ea nobis conſulere à quibus maxima in felicitate poſſimus ad vltimum vſque finem perſeuerare.* Seneca lib. 1. de Clementia cap. 5. *Principum*, ait, *crudelitas bellum eſt: clementia in quamcunque domum peruenerit, eam felicem & tranquillam parabit; ſed in regia quo rarior, eo mirabilior. Magni animi proprium eſt placidum eſſe tranquillúmque, ac iniurias & offenſas ſuperando deſpicere. Muliebre enim eſt furere. Ira non decet regem.* Et nonnullis interiectis: *Optimè Deos exemplum Principibus conſtituam, vt ſe tales ciuibus prębeant, quales ſibi Deos eſſe volunt.* Ariſtot. lib. 8. Ethicor. *Similis*, ait, *eſt comparatio regis ad ſubditos, patris ad filios, paſtoris ad oues.* Pythagoras ita imperandum eſſe Principi dicebat, *vt ſubditi magis eum venerentur quàm metuant. Reuerentiam enim admiratio, timorem odium comitatur.* ita Stobæus ſerm. 46. qui & addit Pittacum cenſuiſſe, Principem laudabilem eſſe, qui efficit vt ſubditi metuant, non ipſum, ſed pro ipſo. Idem fuit Chilonis, Philonis, Muſonij ſenſus, eadem ſententia. Inſuper Anaxilaũ Rhegij Principem, interrogatum quid in principatu feliciſſimum eſſet? reſpondiſſe, nunquam beneficia conferendo vinci. Tiberius Cæſar, teſte Suetonio, dicebat: *boni paſtoris* (qualis eſt Imperator) *eſſe tondere pecus, non deglubere.* Agapetus Diaconus de officio Regis: *Sicut oculus, ait, innatus eſt corpori, ita Imperator mundo adaptatus eſt à Deo, datus pro adminiſtratione eorum quæ vſui ſunt. Oportet ergo eum hominibus quaſi propriis membris proſpicere, vt proficiant in bonis, neu malorum offendiculo illidantur. Solis profectò partes ſunt, illuſtrare radiis orbem; Principis verò virtus eſt egenorum miſereri.* Sicut animalia licèt robuſtiſſima & ferociſſima, blanditiis tamen capiuntur & manſueſiunt; ita ſubditi licèt ab omni humanitate alieni, Principis boni beneuolentia & humanitate facilè gubernantur, ait Dion Nic. in Auguſto. Plutar. in Moral. Muſicus, inquit, chordas diſſonantes non ſtatim abiicit, neque incidit, ſed ſenſim intendens aut remittens ad concentum adducit; ita Princeps leniter debet emendare peccantes, non protinus tollere. Tali enim ſceptrum eſt plectrum, tali regimen eſt decus, non dedecus, cum cæteri magiſtratum (id eſt, decus ipſum) dedecorent, vti aiebat Cicero. Vnde S. Hieron. Epiſ. ad Pammach. *De Cæſare, ait, egregiè dixit Tullius: Cum quoſdam ornare voluit, non illos honeſtauit, ſed ornamenta ipſa turpauit.* Plinius lib. 11. cap. 17.

A *Rex apum*, ait, *ſolus aculeum non habet, aut certè non vtitur. Adhæc corpore eſt grandior, & ſpecie decentior, ſed alis quàm cætera minoribus: ita Principem oportet eſſe clementiſſimum, & à ſua ciuitate nuſquam auolare longiùs.* In Deo tria eminent, ſumma potentia, ſumma ſapientia, ſumma bonitas: Rex eſt Deus terreſtris: hunc ergo ternarium pro viribus abſoluat. Nam potentia ſine bonitate mera tyrannis eſt, ſine ſapientia pernicies, non regnum. Det ergo operam vt ſapiat, & quàm maximè prodeſſe ſtudeat omnibus; nam id eſt bonitatis: poteſtas autem ad hoc ei ſeruiat, vt quantum cupit prodeſſe, tantundem & poſſit, imò plus velit quàm poſſit: porrò nocere hoc minus
B velit, quo magis poteſt. Deus vt pulcherrimum ſui ſimulachrum in cœlo conſtituit ſolem, ita in terris Principem. At ſole nihil communius, qui cæteris etiam corporibus cœleſtibus lucẽ ſuam impertit. Ita Princeps publicis vſibus maximè debet eſſe expoſitus, & natiuum ſapientiæ lumen habere domi, vt etiamſi quid cæcutiant cæteri, nunquam tamen ille hallucinetur. Quod cor eſt in homine, hoc Princeps in Republica: ſicut ergo cor ſpiritus & vitam cæteris membris aſpirat, ſic & Princeps ſubditis. Quod medicus in vrbe, hoc Princeps in Republica. ita Plutarch. in Moral. Porrò Claudianus in Panegyr. Probi Imp. eius liberalitem ita celebrat:

Præceps illa manus fluuios ſuperabat Iberos,
Aurea dona vomens.

C *Liberale eſt ſerere beneficium, vt metere poſſis fructum*, ait Cicero iturus in exilium. *Potiſſima dos in Principe eſt liberalitas & clementia*, ait Pompon. Lætus in Dioclet. Demoſthenes rogatus *quid Deo ſimiles faceret homines?* Reſpondit, *benignè facere.* ita Maxim. ſerm. 8. Xenophon dictitabat multò præclarius eſſe beneficiorum, quàm trophæorum multitudinem poſt ſe relinquere. ita Stob. ſerm. 46. Sic glorioſus fuit Cyrus, qui amicos quibus plurimum contuliſſet, diuitiarum ſuarum theſauros eſſe dicebat, ait Xenophon. Alexander, Iulius Cæſar, Auguſtus, Conſtantinus, liberaliſſimi fuerunt. Ptolomæus à beneficiis, Euergetes cognominatus eſt. Philadelphus
D aiebat, *magis eſſe regium ditare quàm diteſcere*, ait Ælianus. Antigonus rex dictitabat, *regnum non aliud eſſe quàm ſplendidam ſeruitutem.* Et ſanè ſi rem penitius introſpicias, quid eſt principatus, quid Cardinalatus, niſi purpurata ſeruitus, quæ cum ſplendore fidelium commodis ſeruit? Miraris? Summus Pontifex, qui eſt Principum & Purpuratorum apex & culmen, non eſt aliud niſi ſeruus ſeruorum Dei. Hunc enim titulum ipſe ſibi præfert eóque gloriatur. Sanè Hadriani ſexti Pont. & præceptoris Caroli quinti ſepulchro, in Vaticano inciſum fuit hoc elogium: *Hadrianus ſextus hic ſitus eſt, qui nihil ſibi in vita infelicius duxit, quàm imperare.* ita P. Iouius in eius vita.

E Porrò virga נעם *noam*, id eſt, decoris, pulchritudinis, iucunditatis, elegantiæ, gratiæ, multa poſcit à Principe & Prælato. Primò, humilitatem, vt ſe demittat ad infimos, etiam ruſticos & pauperes, eorumque querelas & grauamina præ aliis audiat, iiſque medeatur. Secundò, affabilitatem, vt ſe omnibus affabilem, comem & benignum præbeat, neminem auerſetur aut durius compellet. Tertiò, æquanimitatem, vt ſubditorum infirmitates & murmurationes æquanimiter ferat, iis non iraſcatur, non turbetur, ſed eas toleret, ſicut mater tolerat ineptias ſui infantuli. Quartò, magnani

Prima dos Principis humilitas.

2. affabilitas.

3. æquanimitas.

4. magnanimitas.

Digitized by Google

gnanimitatem, vt quaſi angelus rebus humanis ſuperior homines regat, vti pædagogus regit pueros: nunquam cadat animo, etiamſi multos ſuis piis conatibus obſiſtere aut reluctari videat, ſed ſuauiter & fortiter omnes ad regulam æquitatis & pietatis inflectat. Quintò, patientiam, vt ferat conſtanter labores, moleſtias, ærumnas regiminis. Sextò, benignitatem & beneficentiam, vt præmiet ſupra meritum, puniat citra condignum. Sit inſtar apis, quæ vbique mella fundit, aculeum verò nonniſi in neceſſitate in hoſtes exerit: ita Princeps omnibus benefaciat, nemini malè; nec ſuas, ſed Reipublicæ dumtaxat vlciſcatur iniurias. Septimò, animi candorem & ſuauitatem, qua mulceat & conſoletur afflictos, triſtes, puſillanimes, melancholicos. Octauò charitatem, quam omnibus vbique, etiam inimicis aſpiret, vt videatur habere cor charitate in omnes dilatatum, plenum & ardens. Nonò, iucunditatem, vrbanitatem, gratiam dicendi & agendi, qua gratioſè loquatur, agat, imperet potiùs innuendo, quàm iubendo, potiùs exemplo quàm verbo: merentes honore & beneficentia præueniat; immerentes ſpe & promiſſis ad officium extimulet. Talis fuit Chriſtus (de quo Zacharias hic maximè loquitur) vt patet Iſaiæ 42. verſ. 1. & ſequent. Et Iſaiæ 11. verſ. 1. & ſequent. Matth. 12. 18. & alibi. Talis fuit S. Petrus, S. Paulus, S. Ioannes. Talis S. Athanaſius, S. Baſilius, S. Gregor. S. Auguſt. Tales in Societate B. Ignatium, B. Xauerium, P. Laynes, alióſque habuimus & habemus (Deo ſit laus) qui omnibus animi ſinceritatem, alacritatem, lætitiam, beneuolentiam, beneficentiam exhibeant, & inſtillent: vt toti mellei ſemper mella, nunquam fella fundere videantur.

5. Patiētia. — 6. Beneficentia. — 7. Candor. — 8. Charitas. — 9. Vrbanitas.

Vers. 8. Tres paſtores qui?

Et ſuccidi tres paſtores.] Quinam hi tres? Primò, S. Hieron. Remig. Albertus, Hugo & Ribera, accipiunt Moſen, Aaron, & Mariam eorum ſororem & Prophetiſſam. Moſes enim erat paſtor populi in ciuilibus, Aaron in ſacris, Maria præerat feminis, Exodi 15. 20. Eodem enim menſe primo, putà Martio, quo mortua eſt Maria, lata eſt ſententia mortis à Deo in Moſen & Aaron, Numer. 20. 1. qui & paulò pòſt eodem anno, qui fuit quadrageſimus ab exitu ex Ægypto, mortui ſunt, nimirum Aaron die prima menſis quinti, putà Iulij. Numer. 33. 38. Moſes verò die ſeptimo menſis Adar, id eſt, Februarij, Deuter. 34. 7. Huc ſanè quaſi ad præteritum alludit Propheta, ſed aliud intendit prophetare de futuro. Secundò, alij intelligunt tres primos reges Iſraël, ſcilicet Saulem, Dauidem & Salomonem. Alij, vt Lyran. Ioram, Ochoziam, & Iezabel, quos Deus occidit per Iehu. Meliùs R. Dauid accipit tres Ioſiæ filios & reges, ſcilicet Ioachaz, Ioakim, & Sedeciam, quos Deus per Chaldæos intra 22. annos regno priuauit. Verùm hi omnes iampridem ſuccisi erant: hic autem Propheta prophetat de futuro: narrat enim quomodo ipſemet paſtor conſtitutus à Deo, per duas virgas pauerit & rexerit populum, vt hoc ipſo eum duobus modis deinceps à Deo regendum repræſentet.

Quocirca tertiò aptiùs Arias tres paſtores accipit Iudam, Ionatham & Simonem, fratres Machabæos, quos Deus vno menſe annorum, id eſt, intra triginta annos ſuſtulit; ſed ſub his tribus poſteros, reliquóſque populi Principes vſque ad Chriſtum intellige. Hi enim populum rexerunt vno menſe, id eſt, pauco tempore virga decoris,

A & cum ea à Deo ob iniquitatem & rebellionem populi, præſertim dum Chriſto reſtitit eúmque occidit, à Deo ſucciſi ſunt, vti ſequitur. Alludit ad paſtores gregum, qui cōducti ad eum paſcendum, vel pecorum indomita feritate, vel nimio labore fracti, primo menſe munus paſtoris reſignant, & à grege diſcedunt. Sic enim Deus miſit ſæpe ad Iudæos bonos Paſtores, id eſt, Principes, Prophetas & Pontifices pios, vnum poſt alium continuò, ſed hi vel Iudæorum peruicacia & malitia ſuperati munus reliquerunt, vel tædio & labore conſumpti ſunt, vel à Iudęis occiſi ſunt, vt eis improperat Chriſtus Matth. 23. 37. Quocirca Deus hoc munere paſtores tales ſubmittendi defeſſus, & quaſi tædio victus, ſtatuit eos
B omnes cum virga decoris ſuccidere & abrumpere, ac populū quaſi gregem indomitum permittere ſibi, vt ſine lege & rege exerret, quocumque ei libuerit.

Myſticè, Chriſtus inſtituens Eccleſiam quaſi nouam Dei Rempublicam, intra menſem, id eſt, breui tempore ſuſtulit triplices legis veteris paſtores, ſcilicet Principes, Prophetas & Sacerdotes. ita Theodor. & Vatab.

Et contracta eſt.] Hebr. ותקצר *vattictſar*, id eſt, anguſtiata eſt. q.d. præ moleſtia & triſtitia coarctata, & quaſi contracta eſt anima mea *in eis*, id eſt, propter eos (eorum cauſa & reſpectu) Iudæos ſcilicet, ideóque abſtuli ab eis tres paſtores iam
C dictos. Symmac. & Theodot. vertūt: *Anima mea exanimata eſt.* Septuag. *grauata eſt.* Alij, *nauſeat in eis.*

Siquidem & anima eorum variauit in me.] Scilicet in meo cultu & in legis meæ obediētia. q.d. Nunc mihi obedientes fuerunt, nūc inobedientes, nunc me coluerunt, nunc ſuas cupiditates. Vnde Chald. *Anima eorum deteſtata eſt cultum meum*: deſeram ergo eos, quia ipſi priores deſeruerunt me: deteſtor eos, quia ipſi prius deteſtati ſunt me. Vnde Sept. *Anima eorum rugiebant ſuper me.* Aquila: *Anima eorum immaturauit in me*, id eſt, ſtiptica, pontica, acerba (tales enim ſunt fructus, v.g. pyra, & poma immatura) fuit in me;
D aut me reiecit & euomuit, ſicut os & ſtomachus reiiciunt & euomunt fructus crudos & immaturos. Symmach. *Anima eorum inualuit in me.* Tigurina: *Deteſtata eſt me.* Vatab. *Abhorruit à me.* Alij, *diſſoluta eſt in me.* Alij, *nauſeat in me.* Hebr. enim בחל *bachal*, per metatheſin alludit ad חבל *chabal*, id eſt, ligare: ligamus enim & faſciamus ſtomachos, & mēbra dolore ſoluta & languida, vnde R. Moſes loco paulò antè citato, putat alludi ad ſecundam virgam, quæ verſ. 7. vocatur *chobelim*, id eſt, diſſipantes, demolientes. q.d. quia hi paſtores ſunt *chobelim*, id eſt, diſſipantes gregem meum, idcirco anima mea בחלה *bachala*, id eſt, deteſtatur eos. Meliùs dicemus alludi ad
E חבלים *chebalim*, id eſt, funiculi. q. d. Quia anima ipſorum *bachala*, id eſt, deteſtatur me, hinc ego dabo ei virgam *chabalim*, id eſt, funiculorū, eámque quaſi ream funibus & vinculis conſtringā. Porrò per *eorum* & *eos*, Iudæos intellige, tum ſubditos, tum paſtores: vtrique enim receſſerunt à Deo, licèt enim Iudas, Ionathas & Simon Machabæi, rectè pauerint populum, tamen non rectè pauerunt Ariſtobulus & Hircanus inter ſe de pontificatu decertantes; item Scribæ, Phariſæi, Pontifices & Principes qui fuerunt ſub tempora Chriſti.

Alludit ad Hebræos in deſerto, qui variantes &

Digitized by Google

& fluctuantes animo, ſæpe murmurarunt contra Moſen & Deum, volentes reuerti in Ægyptum ad porros & ollas carnium, ac nominatim Num. 21.5. *Deeſt*, inquiunt, *panis, non ſunt aquæ, anima noſtra iam nauſeat ſuper cibo iſto leuiſſimo*, putà ſuper manna, quibus murmuribus adeo & toties fatigarunt Moſen, vt ipſe peteret miſſionem à Deo, ac tandem dubitaret de Dei promiſſis, an ſcilicet Deus ex petra daturus eſſet aquas quas promiſerat populo, idque ob populi malitiam, & rebellionem, qua de cauſa & paſtoratu ſiue principatu, & vita à Deo priuatus eſt in deſerto, Num.20.12. Similes, imò peiores fuerũt Pontifices, Scribæ & Phariſæi tempore Chriſti, ſimilis eis fuit populus, nauſeans, varians & nutans in lege & cultu Dei, ac proinde Deus pariter nauſeans vtroſque abiecit, ſuúmque regimen decoris & amoris, mutauit in regimen funiculi, id eſt, terroris, minarum & verberum. Vnde ſubdit.

Vers. 9. *Non paſcam vos.*] q.d. Sicut patres veſtros ob murmura & ſcelera in deſerto deſerui, imò damnaui omnes ad mortem, vt ſcilicet omnes morerentur in deſerto, & nemo eorum ingrederetur in terram promiſſam, Numer.14.22. Inſuper ſerpentes, ignem, aliáſque plagas in eos immiſi, fecíque vt alij alios rebellantes mactarent, vt patet Exodi 32.28. & Numer. 25.2. ita pariter vos mihi rebelles, imò Chriſti, quem amantiſſimum & ſuauiſſimum vobis dedi paſtorem, hoſtes & parricidas, deſeram, dabóque in prædam ac perdam per Romanos, adeo vt in inuicem graſſemini, mutuóque vos conficiatis & deuoretis. ita Clarius & Vatab. Hoc enim eſt quod ſubdit.

Quod moritur moriatur, & quod ſuccíditur ſuccidatur, & reliqui deuorent vnuſquiſque carnem proximi ſui.] q.d. Mors, ſuccíſio & deuoratio veſtri non eſt mihi curæ, permittam vos mori, ſuccidi, deuorari, nec tantùm permittam, ſed & efficiam. Videtur tria flagella ſignificare & comminari, ſcilicet peſtem, bellum & famem. q.d. Deſinam eos regere in clementia & manſuetudine, ac regam eos tribus hiſce plagis, inquit Vatab. Hac de cauſa Zacharias idipſum in ſe, ſuáque virga decoris quaſi paſtor repræſentans, eam conſcidit & confregit, eiúſque vice aliam minacem & ſæuam aſſumpſit, quam proinde vocauit funiculũ. Vnde ait.

Et tuli virgam meam quæ vocabatur decus, & abſcidi eam. q. d.] Suſtuli hoc regimen meum meóſque paſtores, qui populum meum regebant cum decore & amore, induxique aliud, quo eos rexi funiculis & flagellis, quaſi mãcipia, imò quaſi boues & aſinos. Itaque hæc virga decoris ſymbolicè, ad literam conſciſſa & diffracta eſt per Zachariam, vt ipſo facto repræſentaret in morte Chriſti diffringendum eſſe regimen amoris, quo Deus euſque rexerat Iudæos.

Vt irritum facerem fœdus meum, quod percuſſi cum omnibus populis.] Hinc S.Hieron. & alij putant hanc virgam decoris ſignificare fœdus Dei cum Noë, omnibúſque gentibus ex eo prognatis ſtatim poſt diluuium initum, quod ob earũ idololatriam & infidelitatem paulò poſt reſcidit, quando cæteris gentibus relictis & reiectis, fœdus aliud & peculiare iniit cum ſolo Abraham eiúſque poſteris, ſcilicet Iſraëlitis, Geneſ. 17. 2. Verùm eſto eò alludat Propheta, tamen propriè vaticinatur de futuro, ſcilicet fœdus & regimen amabile & placidum, quo Iudæos regebat & recturus erat, ob eorum rebellionem confringendum eſſe in morte Chriſti. Tunc enim irritum factum eſt fœdus Iudaicum, & vetus teſtamentum.

Dices, quomodo hoc dicitur initum cum omnibus populis? nam conſtat initum cum ſolis Iudæis. Reſp. quia tum non erat aliud fœdus Dei in mundo, quàm fœdus hoc Iudaicum, ac proinde quicunque è gentibus huius fœderis Dei volebant eſſe participes, debebant fieri proſelyti & Iudaiſmum capeſſere. Secũdò, quia fœdus prius à Deo cum Noë & omnibus gentibus initum, traductum eſt ad Abraham & Iudæos, in iiſque permanſit; itáque quoad ſui originem initum fuit cum omnibus gentibus, æquè ac quoad ſui conſiſtentiam & ſtatum: non enim gẽtes ab hoc fœdere excluſæ ſunt, ſed potiùs incluſæ: poterant enim illæ Iudaiſmum ſuſcipere, itáque fœderi huic ſe inſerere, præſertim quia Abrahæ fœderis huius principi dictum erat à Deo: *In ſemine tuo benedicentur omnes gentes*, Geneſ.22.18.

Et cognouerunt ſic pauperes gregis.] q. d. *Sic*, id eſt, ex illo meo gubernandi modo cognoſcent humiles & manſueti, putà Apoſtoli cæteríque fideles, qui cuſtodiunt Dei voluntatem, dicéntque admirantes, Domini hoc verbum, id eſt, iuſſum & opus eſſe, qui Iudæos impios impunè abire non ſinit. Laudant ergo hoc Dei verbum in Iudæos iuſtum, in ſe verò miſericors; perinde ac olim Abraham, Iſaac & Iacob cognouerunt & laudarunt meum iudicium, quo fœdus in Noë cum gentibus initum, ob earum infidelitatem & apoſtaſiam reſcidi, nouúmque cum Abraham & poſteris iniui. Nota τὸ *qui cuſtodiunt mihi*, id eſt, in mei gratiam, ſupple præcepta mea. Vnde Pagn. & alij vertunt: *Qui cuſtodiunt me*, ſcilicet quaſi pretioſiſſimum theſaurum, quo affatim ſunt diuites, licèt alias ſint pauperrimi. Chald. *Qui cuſtodiunt voluntatem meam.* Tigur. *Qui obſeruant me*, id eſt, meum os, mea iuſſa & mandata. Septuag. *Oues quæ cuſtodiuntur mihi*; qui enim peculium eſt Dei, vt dicere poſſit cum Apoſtolo: *Viuo ego, iam non ego, viuit verò in me Chriſtus*; huic viciſſim peculium, ſors & pars eſt Deus, eique dicere poteſt: Sors mea Dominus: *Dominus pars hæreditatis meæ & calicis mei, tu es qui reſtitues hæreditatem meam mihi*, pſal.15. Vers. 11.

Verſ. 12.] Et dixi ad eos: Si bonum eſt in oculis veſtris, afferte mercedem meam; & ſi non, quieſcite. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos.

Verſ. 13.] Et dixit Dominus ad me: Proiice illud ad ſtatuarium, decorum pretium, quo appretiatus ſum ab eis. Et tuli triginta argenteos, & proieci illos in domum Domini ad ſtatuarium.

Verſ. 14.] Et præcidi virgam meam ſecundam, quæ appellabatur funiculus, vt diſſoluerem germanitatẽ inter Iudam, & Iſraël.

Et dixi ad eos.] Scilicet pauperes gregis, inquit S.Hieron. qui me volentem abire à cura paſtorali retinere cupiebant, & conſequenter idem dixi ad alios omnes, quorum eram paſtor. q. d. Vers. 12.

Dixi

Digitized by Google

Dixi ad Iudæos. Si me paſtorem cupitis, curæ & laboris mei pretium ac mercedem mihi conſtituite: ſin minùs, quieſcite; ego pariter à veſtri cura quieſcam & abibo: nec enim paſtor gratis paſcit gregem, ſed iuſtam paſturæ ſuæ compenſationem depoſcit. Hæc omnia dixit & geſſit Zacharias, non reipſa, ſed mentaliter per viſionem imaginariam, ait Vatab. videbatur enim ſibi (Deo id ei in mente repræſentante) hæc dicere, poſcetéque pretium ſui paſtoratus, ac Iudæos illi ſtatuere pretium triginta argenteorum, quod cum vile videretur, iuſſu Dei proiicere illud ad ſtaruarium; vt per hanc viſionem ſymbolicè repræſentaret pretium quo Iudæi æſtimarunt Chriſtum, eiúſque in paſcendo operas, dum eum triginta argenteis appretiarunt, emerúntque à Iuda, vt eum quaſi pſeudopaſtorem, imò tyrannum occiderent & crucifigerent. Chriſtus enim paſtor Iudæorum, pauit eos in virga decoris, quæ proinde in eius morte à Deo conciſa & confracta eſt. Dicit ergo Zacharias in typo & perſona Chriſti: *Si bonum*, &c. q.d. Si æquum vobis, ô Iudæi, videtur, mihi Deo veſtro pro vobis incarnato, voſque in carne aſſumpta ſummo decore & dignatione paſcenti, docenti & regenti aſſignate & date mercedem iuſtam, & debitam huic meæ in vos prouidentiæ, curæ & charitati, ſcilicet ſummam gratiarum actionem, obedientiam, honorem & cultum: *& ſi non*, q.d. Si id vobis non placet, vos non cogo: nec enim veſtra mercede, cultu aut laude indigeo. Ad Chriſtum enim hæc pertinere ad literam, docet S. Matth. cap. 27. 9. Quocirca ex hoc loco planè confirmatur expoſitio duarum virgarum, quam verſ. 7. aſſignaui, applicando eas ad Chriſtum eiúſque tempora. Zacharias enim hic repræſentat Chriſtum, tam in perſona, quàm in facto ſuo, inquit à Caſtro. Nam ſicut pro munere ſuo paſtoritio exigebat pretium iuſtum, putà fidem & pietatem ex corde: ac pro eo datum eſt ei vile pretium triginta argenteorum: ita Chriſtus poſtulabat à Iudæis pro ſuo euangelizandi munere, vt ſibi crederetur, & vt Meſſias Deique filius haberetur. At illi pretio triginta argenteorum eum æſtimauerunt. Et ſicut propterea indignatus Propheta, proiecit pretium, & eos qui illud dederant; ita Chriſtus proiecit Iudæos, eoſque tradidit Romanis deuaſtandos.

Et appenderunt.] In libra ad iuſtum pondus. Olim enim pecunia non erat ſignata, ſed ad certum pondus appendebatur, v. g. in pretium rei dabant tot vel tot drachmas, vncias, libras, talenta auri vel argenti. Hinc & poſtea cum pecunia ſignata fuit, certi ponderis eſſe debuit, & etiamnum eſſe debet. Quocirca ſiclus, qui erat communis moneta, vt eſſet iuſtus, ponderare debebat quatuor drachmas, vti dixi Exodi 30. 13. quantum ponderant quatuor Iulij Romani, vel quatuor Regales Hiſpanici. Hinc & שֶׁקֶל *ſçekel*, id eſt, ſiclus, hebr. dicitur à שָׁקַל *ſçakal*, id eſt, appendere, ponderare. Siclus ergo idem eſt quod pondus, ſcilicet certum auri, vel argenti.

Triginta argenteos.] Scilicet ſiclos, inquit Maldon. Perer. Salmeron & alij in Matth. 27. Chriſtus ergo à Iuda venditus videtur triginta ſiclis, hoc eſt, triginta florenis Brabanticis, quo pretio ſerui occiſi vita æſtimabatur, & redimenda erat ab occiſore, iuxta legem Exodi 21. 32. Seruo ergo eiúſque vitæ Chriſtus, eiúſque vita æquiparatur hîc à Iuda & Iudæis.

A Verùm quia Ieremias cap. 32. 9. ſtaterem, id eſt, ſiclum, vt habent Hebræa, diſtinguit ab argenteis: ait enim; *Appendi ei argentum ſeptem ſtateres, & decem argenteos*; & quia Budæus lib. 5. de Aſſe, quem ſequitur Suarez, Ribera & alij, aſſerit ſe Pariſiis vidiſſe nummum quo vẽditus eſt Chriſtus, eúmque appendiſſe tantùm duas drachmas Atticas, ſiue duos Iulios, aut duos Regales Hiſpanicos; hinc veriſimilius videtur, argẽteum fuiſſe dimidium ſicli, & duplum denarij. Argenteus ergo ſunt duo Iulij, vel duo Regales, putà dimidius florenus Brabanticus.

Quocirca Chriſtus venditus triginta argenteis, venditus fuit quindecim florenis Brabanticis, ſiue ſex ſcutis, hoc eſt ſex aureis Romanis. In hac ſententia magis confirmatus ſum Romæ, vbi in templo S. Crucis in Ieruſalem, cum parte ſanctæ crucis, clauo & ſpinis à S. Helena eò delatis, vidi nummum vnum ex hiſce triginta argenteis, quibus venditus eſt Chriſtus. Hic enim eſt inſtar duorum Regalium, imò minor Regali duplici decem aſſium, ſiue ſtuferorum, ſed paulò craſſior. Hinc quoque Zacharias hoc pretium per ironiam vocat decorum, id eſt, indecorum & viliſſimum.

Chriſtus venditus fuit ſex aureis.

Nota, quia Chriſtus tam vili pretio venditus eſt, hinc hac ſui humiliatione & vili æſtimatione meruit fieri, & eſſe pretium noſtræ redemptionis, itémque peccati, quod pari modo rem vilem cum Deo appendit & appretiat. Peccator enim eſcam vnam, furtum vnius floreni, concupiſcentiam vnam turpem, punctum honoris, &c. cum Deo Opt. Max. imò præ Deo appretiat, ponderat & æſtimat, adeóque Deo ipſi anteponit, ipſique præeligit, cui tantæ in Deum iniuriæ & vilipenſioni vt ſatisfaceret Chriſtus, hinc ſimiliter tam vili & indigno pretio vendi voluit, vt moraliter nos doceret, patienter ferre noſtri deſpectum, contumelias & probra. Quis enim nos ita deſpicit & vilipendit, vt non pluris æſtimet triginta argenteis, quibus Chriſtus æſtimatus & vilipenſus eſt? Grauiſſima enim fuit hæc ignominia & iniuria Chriſti, vtpote Filij Dei viui, & totius creaturæ Domini, cuius proprietas eſt eſſe inæſtimabilem: quia eius valor & dignitas eſt quaquauerſum infinita. Auxit iniuriam, quod à diſcipulo, quem in Apoſtolum è tot millionibus hominum elegerat, ſit venditus, idque infenſiſſimis Chriſti hoſtibus, eius ſanguinem ſitientibus: tales enim erant Scribæ & Pontifices. Vnde eius typus fuit Ioſeph, qui à fratribus fuit venditus Madianitis. Hinc illa Chriſti grauis querela pſal. 54. 13. *Quoniam ſi inimicus meus maledixiſſet mihi, ſuſtinuiſſem vtique*, &c. *Tu verò*, ô Iuda, *homo vnanimis, dux meus & notus meus, qui ſimul mecum dulces capiebas cibos, in domo Dei ambulauimus cum conſenſu.* Tropol. voluit Chriſtus nobis dare exemplum heroicæ ſummæque humilitatis, manſuetudinis, patientiæ, charitatis, &c. imitandæ & exercendæ; ac nominatim Prælatis tolerandi, imò curandi difficiles, malos & rebelles ſubditos. Illi enim inquantum onus gubernandi aggrauant, intantum virtutis meritum adaugent; & vt ait S. Bern. Epiſt. 37. *Inquantum grauaris, intantum lucraris.* Ita S. Mart. Brictionem Clericum ſuum, aſſiduúmque detractorem officio priuare noluit, dicens: *Si Chriſtus paſſus eſt Iudam, cur ego non patiar Brictionem?* Hac patientia & humilitate adeo eum vicit, vt linguam vitámque mutarit, ſanctus euaſerit, & S. Martino in

Hinc meruit eſſe pretium peccati.

Digitized by Google

in Epiſcopatu ſucceſſerit. Teſtis eſt Sulpitius dial. 5. de vita S. Martini, qui & addit, hæc omnia Brictioni prædicta fuiſſe à S. Martino.

Moral. peccator vili pretio vēdit Chriſtum.

Tropol. vili pretio vendunt Chriſtum, qui ſacramenta, beneficia, iuſtitiam, caſtitatem ſuā, &c. pretio temporali nundinantur & vendunt. Chriſtus enim eſt veritas, iuſtitia, caſtitas. ita Salmeron in Matth. 27. Et S. Bern. ſerm. 1. de cœna Domini: *Quid*, ait, *eſt vendere? Alienare. Dominum vendit, qui à ſe Dominum alienat. O diſcipule Chriſti te diabolus quærit auellere, te extrahere de grege Domini. Vide ne conſentias ei. Te vult occidere. Caue à marſupys: foueæ diaboli ſunt. Iudas dum ſitit lucrum, tendit ad laqueum: dum perdit vitam, lucratur mortem.*

Vers. 13. *Et dixit Dominus ad me: Proijce illud ad ſtatuarium.*] Hebr. יוצר *iotſer* communiter ſignificat figulum, qui ex luto vel argilla fingit, & format vaſa vel ſtatuas. Vnde Aquila teſte Euſebio lib. 10. demonſtr. 4. vertit *plaſtem*: Tigurina, Arias & Clarius *figulum*. Secundò *iotſer* generatim ſignificat eum qui ex ære, auro, argento aliòve metallo, vel materia rem aliquam, v. g. idolum vel ſtatuam effingit. Vnde Septuag. & Symmach. vertunt: *Proijce eos ad conflatorium*, id eſt, ad conflatorem, putà ad monetarium, ſiue ad argentarium vel aurifabrum, qui ponderat & cudit, vel conflat monetam, eiuſque pretium æſtimat, vt ſcilicet ille, cuius eſt pecuniæ valorem æſtimare, iudicet an hoc ſit condignum meæ perſonæ, æquè ac laboris & paſtoratus mei pretium. Hinc S. Hieron. vertit *ſtatuarium*, quod nomen commune eſt ad figulum & conflatorem. *Pro plaſte atque fictore*, inquit S. Hieron. *ſtatuarium olim interpretatus ſum, verbi ambiguitate compulſus, quod ſtatuarium fictorémque vno ſermone ſignificat*. Tertiò, Chald. R. Dauid, Pagnin. & Vatab. cenſent יוצר *iotſer* poſitum pro אוצר *otſer*, id eſt, theſaurarius, vel præfectus theſauri, ſcilicet templi, ſiue domus Domini. Omnes hæ verſiones eodem tendunt. Iubet enim Deus hic Zachariæ per viſionem imaginariam, vt hos triginta argenteos quos ei pro mercede aſſignarant Iudæi, indignabundus proiiciat in templo ad pedes Sacerdotum, præſertim theſaurarij templi, vt illi æſtiment vilitatem huius pretij, idque ad hoc, vt ipſo facto repræſentet venditionē Chriſti, & vilitatem pretij quo emptus eſt Chriſtus, eiúſque ſanguis innocentiſſimus ad mortem, ideóque ſacerdotes illud in Corbonam non illaturos, ſed daturos figulo, vt ab eo emant agrum in ſepulturam peregrinorum, Matth. 27. 7.

Fuit hæc viſio, non realis actio.

Nota primò, omnia hæc per viſionem facta eſſe. Videbatur enim Zacharias in phantaſia petere ſui laboris pretium à Iudæis, illóſque ei aſſignare triginta argēteos, ſed deinde eos proiicere in templo ad pedes theſaurarij. Cauſa fuit, vt hac viſione repræſentaret realem proiectionem argenteorum in templo, quibus venditus eſt Chriſtus, factam à Iuda. Fuiſſe enim viſionem, non realem acceptionem & proiectionem triginta argenteorum, colligitur ex eo, quod Zacharias non fuerit paſtor, ſed Propheta populi. Vnde paſtoris pretium ab eo non potuit exigere: & ſi prophetandi, id eſt, concionandi mercedem exegiſſet, vtique ei non tam vilem, ſed decentem & honeſtam aſſignaſſet. Habebat enim Zachariam populus in honore & veneratione: nam ad eius prophetiam & inſtantiam fabricàuit templum, tam operoſum & ſplendidū, vt patet 1. Eſdræ 5. 1.

A Sic Ezechiel cap. 1. reipſa non vidit currum cherubicum Dei, ſed per viſionem. Sic Iſaias cap. 8. 3. acceſſit ad Prophetiſſam, illáque peperit, non reipſa, ſed per viſionem. Hinc Prophetæ vocati ſunt videntes. Si quis tamen non per viſionem, ſed reipſa hæc à Zacharia peracta eſſe contendat, ad Chriſti venditionem reipſa repræſentandam, non traham cum eo contentioſum funem, nec repugnabo, præſertim quia Zacharias reipſa videtur aſſumpſiſſe duas virgas paſtoritias, quarum vnam vocauit decorem, alteram funiculum; ac deinde reipſa induiſſe vaſa paſtoris ſtulti, vti ipſe verſ. 15. ait ſibi iuſſum à Deo. Simili enim modo Iſaias cap. 20. reipſa nudus inceſſit, vt reipſa repræſentaret populi nuditatem & ſpoliationem.

B Similiter Ezechiel cap. 4. reipſa obſidionem vrbis in latere depinxit, & fimum boum comedit, ac dormiuit 390. dies in vno latere, vt reipſa repræſentaret obſidionem Ieroſolymæ, eiúſque famem & diuturnitatem. Similiter Oſee cap. 1. reipſa duxit fornicariam, & ex ea genuit filios fornicationum, vt reipſa repræſentaret myſticam fornicationem, id eſt, idololatriam populi. Talia plura magiſque portentoſa egerunt Prophetæ, quia à Deo facti ſunt portentum Iſraëlis & orbis, vti ait Iſaias cap. 8. 18. Nec mirum videri debet, populum tam exiguum pretium aſſignaſſe Zachariæ, tum quia depauperatus erat: recèns

C enim redierat è captiuitate Babylonica, & magnos ſumptus fecerat in fabrica templi, murorum vrbis, & domorum ſuarum: tum quia Dei inſtinctu & directione id fecit, ad repræſentandum vile pretium, quo poſteri æſtimaturi & empturi erant Chriſtum.

Nota ſecundò, Zacharias hic quaſi in comœdia hæc videt & agit in perſona, non ſua, ſed Chriſti: Chriſti enim perſonā hic induit, cúmq; ſymbolicè & hieroglyphicè repræſentat. De Chriſto ergo ad literam hæc eius ſymbola explicanda ſunt. Sicut enim in comœdia actor qui agit perſonam S. Laurentij, ad literam ſignificat dicta & facta, non ſua, ſed S. Laurentij; ita & hic Zacharias

D quaſi actor, repræſentat in ſcena venditionem Chriſti per hæc ſua ſymbola.

Nota tertiò, Zachariæ Chriſtum repræſentanti dici à Deo, *Proijce*, cum Iudas proiecerit argenteos, non Chriſtus: qui ſcilicet Chriſtus innocentia ſua, & prædictione proditionis Iudæ, eius conſcientiam pupugit & impulit, vt argenteos referret & proiiceret in templo. Nam cum videret Chriſtum à ſe venditum, iam à Iudæis tradendum morti, in ſe reuerſus, licèt ſerò, pœnituit doluítque, quod ipſe ſua venditione cauſa eſſet cur occideretur Chriſtus, cuius innocentiæ & charitatis per triennium teſtis oculatus fuerat, quémque ſciebat eſſe Prophetam & virum diuinum, adeóq; ſibi hanc ſuam proditionem prædixiſſe. Vnde Chriſti ſanctitas & prædictio, ac

E conſequenter conſcientia tam immanis ſceleris impulit eum, vt proiiceret argenteos, ſcelúſque ſuum publicè apud ſacerdotes complices profiteretur, dicens: *Peccaui tradens ſanguinem iuſtum.* Zacharię ergo dicitur, *Proijce*, id eſt, prædic proiiciendum à Iuda Chriſti venditi pretium. Chriſto verò Zachariæ antitypo dicitur, *Proijce*, id eſt, compelle & coge tua virtute, & ſtimulis conſcientiæ infixis Iudæ, vt is ſceleris pœnitens proiiciat pretium, quo te Deum & Dominum ſuum immani ſacrilegio vendidit, vt ipſi videant pariter immanitatem ſuæ ſimoniæ, qua ſanctū Sanctorum

Digitized by Google

A ctorum tam vili pretio emerunt, ideóque illud, vtpote viliſſimum diuini ſanguinis pretium, non vaſis vſibúſque templi aſſignent, ſed in pauperes erogent, & ſepulturæ peregrinorum attribuant.

Nota quartò, ſicut in comœdiis, ſymbolis, parabolis, quædam adduntur ad elegantiam comœdiæ, ſymboli, vel parabolæ, quæ rei ſignificatæ non conueniunt; & vice verſa quædam ſunt in re ſignificata, quę in comœdia, vel parabola ſubticentur, imò ſubinde repræſentari non poſſunt, eo quòd typus per omnia non reſpondeat antitypo; ita fit & hic. Nam primò Zacharias hic, vti exigit, ita & recipit pretium: Chriſtus autem quem ſignificat, exegit quidem pretium à Iudæis; at illud recepit, non ipſe, ſed Iudas proditor. Itaque B hic indignitas antitypi longè excedit indignitatem typi. Quod enim Chriſtus à Iudæis ſit appretiatus triginta argenteis, ſed ij dati ſint non Chriſto, ſed Iudæ eius proditori, longè vilius & indignius eſt, quàm quod Zacharias appretiatus ſit triginta argenteis, cum eos ipſemet receperit, id eſt, per viſionem ſibi recipere ſit viſus. Secundò, Zacharias proiecit argenteos quaſi indignum ſui pretium ad ſtatuarium, vel figulum, nec exprimit quare, vel quid de iis ſit factum: S. Matthæus verò hæc ipſa exprimit, ſcilicet ideo eos datos eſſe figulo, vt ab eo emeretur ager in ſepulturam peregrinorum, additque id factum eſſe ex Dei voluntate & decreto, dicens: *Et dederunt eos in agrum figuli, ſicut conſtituit mihi Dominus.* C Tertiò, Zacharias indignans tam vile pretium ſibi dari, proiecit argenteos: Chriſtus verò ſui pretium, vti non accepit, ita nec proiecit; ſed ipſe Iudas, idque non ex indignatione tam vilis pretij, ſed ex ſceleris conſcientia & facti pœnitentia. Cauſa harum diſparitatum eſt, quòd non decebat, imò fieri vix poterat, vt Propheta ſanctus agens perſonam Chriſti, ſimul ageret perſonam Iudæ proditoris, eiúſque facta & ſcelera in ſe aſſumeret: repræſentat ergo ea ſubeundo perſonam, non Iudæ, ſed Chriſti. Quod enim in hac venditione ſui paſſus eſt Chriſtus, hoc egit, eíque inflixit Iudas.

Tria diſparia in Zacharia & S. Matthæo.

D Quocirca licèt certum ſit Zachariam hîc venditionem & pretium Chriſti adumbraſſe, & quaſi in ſcena repræſentaſſe, tamen ob diſparitates iam allatas cenſent multi, S. Matthæum cap. 27.9. vbi idipſum à Propheta prædictum docet, directè & propriè non citare hunc locum Zachariæ, ſed Ieremiæ. Ait enim: *Tunc impletum eſt quod dictum eſt per Ieremiam Prophetam dicentem: Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati* (Tertul. lib. 4. contra Marc. cap. 40. legit *honorati*, hoc eſt, decorati, quaſi reſpiciat ad *decorum pretium*, de quo mox Zacharias) *quem appretiauerunt à filiis Iſraël: & dederunt eos in agrum figuli, ſicut conſtituit mihi Dominus.* Hæc enim verba multum differunt E ab hiſcè Zachariæ: *Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit Dominus ad me: Proiice illos ad ſtatuarium, decorum pretium, quo appretiatus ſum ab eis. Et tuli triginta argenteos, & proieci illos in domum Domini ad ſtatuarium.* Cum ergo non ſint Zachariæ, videntur eſſe Ieremiæ. Ieremiæ enim nomen apud S. Matthæum conſtanter legunt Biblia Latina & Græca, tam moderna quàm vetera, paucis exceptis. Romæ enim in Biblioth. Angelica Patrum Eremit. S. Auguſt. vidi vetuſta Biblia manuſcripta, in quibus deerat nomen Ieremiæ. Vnde cum hæc verba non reperiantur in prophetia Ieremiæ, quæ nunc extat, multi cenſent olim in ea extitiſſe, & à Iudæis eſſe eraſa: aut potiùs ea ſcripta fuiſſe in aliquo alio Ieremiæ libro, qui intercidit. Vnde S. Hieron. in cap. 27. Matthæi: *Legi*, inquit, *nuper in quodam Hebraico volumine, quod Nazarææ ſectæ mihi Hebræus obtulit, Ieremiæ apocryphum, in quo hæc ad verbum ſcripta reperi.* Idem cenſent Orig. tract. 35. in Matth. Tertul. lib. 4. contra Marc. cap. 39. Euſeb. lib. 10. de demonſtr. cap. 4. S. Auguſt. lib. 3. de conſenſu Euangel. cap. 7. à Caſtro hic. Alij tamen ex aduerſo cenſent, Matthæum citare hæc ex Zacharia, ac pro eo librariorum incuria irrepſiſſe nomen Ieremiæ, tum quia Syrus, & nonnulli codices Euangeliorum Latini, olim teſte S. Auguſt. loco iam citato, non habuerunt nomen Ieremiæ. Idem teſtantur Lytan. Ruper. & alij, quos citat Franc. Lucas in Notation. Matth. 27. tum quia Euangeliſtæ Prophetas ſubinde citant non quoad verba, ſed quoad ſenſum, præſertim quia Zacharias hic quaſi comœdum agit Chriſti futuri: comœdus autem, vti comicè & ſcenicè repręſentat verba & facta præterita, ita multò magis futura. Quæ ergo Zacharias ſymbolicè, obſcurè & conciſè more ſuo adumbrauit vt futura in Chriſto, hæc diſertè, clarè & fusè in eodem impleta enarrat S. Matthæus. Hanc ſententiam probabilem cenſent & ſequuntur S. Hieron. Baron. anno Chriſti 34. Ianſen. Maldon. in Matth. 27. Suarez 3. p. tomo 2. diſput. 34. ſect. 1. & alij magni iudicij viri.

Decorum.] q. d. Egregium verò dignúmque hoc eſt mei laboris pretium. Eſt ironia. Similis eſt illa Poëtæ:

Egregiam verò laudem, & ſpolia ampla refertis.

Alludit ad virgam decoris verſ. 7. eíque patheticam figit antitheſin. q. d. Ego vos virga decoris decorè rexi: vos indecorum & indignum mihi præmium rependitis. Ego omnem meum amorem & beneficentiam in vos exhauſi: vos me meúmque laborem & amorem non pluris quàm triginta argenteis æſtimatis. Hoc ſcilicet mei decoris & amoris decorum eſt pretium, hæc tantæ meæ dignationis digna eſt merces.

Pathetica vox Christi ad parcos & acedos.

Moraliter idem ſibi à Chriſto dici & exprobrari cogitet Sacerdos, Religioſus, Chriſtianus parcus & acedus in Dei cultu & obſequio. Ego pro te vitam & animam dedi: tu vix pedem vltra debitum, mei amore mouere vis. Ego pro te ſudaui ſanguinem & aquam: tu pro me guttulam ſudoris in lucro animarum, in obedientiæ muniis emittere formidas. Ego me humiliaui infra angelos & homines vniuerſos: tu mei cauſa vel vni poſtponi recuſas. Hoc ſcilicet decorum eſt meæ charitatis, humilitatis, patientiæ pretium, quod mihi rependis? Dicat ergo anima ſancta & feruens Chriſto.

O nimium noſtros, nimium miſerate labores,
O noſtri nimium, nil memor ipſe tui.
Non genus humanum, non tanti machina mundi,
Non tanto merces digna labore fuit.
Scilicet æterni proles æterna parentis
Factus homo, ſontes ne moriamur, obit?

O duri, inquit S. Bernard. ſerm. 2. de Pentecoſt. *& indurati, & obdurati filij Adam, quos non emollit tanta benignitas, tanta flamma, tam ingens ardor amoris, tam vehemens amor, qui pro vilibus ſarcinulis tam pretioſas merces expendit. Non enim corruptibilibus auro vel argento redemit nos, ſed pretioſo ſanguine ſuo, quem effudit abundè: quia largiter vnda ſanguinis*

Digitized by Google

ſanguinis de corpore Ieſu, per quinque partes emanauerunt.

Vers. 14. *Et præcidi virgam.*] Sicut verſ. 10. conſcidit priorem virgam nuncupatam Decorem, quæ ſignificabat regimen amoris ſuaue & blandum, eo quod illud aſpernarentur duri & rebelles Iudæi; ac aſſumpſit alteram nuncupatam Funiculum, quæ ſignificabat regimen terroris & flagellorum, quod ſcilicet eos quaſi ſeruos regeret verberibus & flagris (quo modo eos rexit poſt necem Chriſti per quadraginta annos vſque ad Titum, quibus varias clades à Romanis aliiſque gentibus acceperunt Iudæi, quarum multas in libris ſeptem de bello Iudaico deſcribit Ioſephus. hæ enim præludia fuerunt vltimi belli & excidij:) ita cum vidit illos ne his quidem emendari, ſed planè in peccatis ſuis obdureſcere, confringit pariter hanc virgam, ac eorum curam & regimen deponit, eóſque deſerit. Factum id poſt mortem Chriſti anno circiter quadrageſimo, quo Iudæos tradidit Tito & Romanis vaſtandos, fecítque vt eorum reſp. regnum, gens, Eccleſia, religio, vrbs & templum funditus euerterentur. ita S. Hieron. Theod. Alber. Hugo, Lyran. Ribera & alij.

Vt diſſoluerem germanitatem.] Septuag. *fœdus.* Tigurina, *fraternam vnitatem*, id eſt, amicitiam germanam & fraternam, quæ ſub Dauide & Salomone fuerat inter Iudam & Iſraël, putà inter duas & decem tribus. Alludit ad ſchiſma, quo Iſraël ſub Roboam receſſit à Iuda & domo Dauid, ſibique fecit regem Ieroboam, & nouos deos, putà vitulos aureos, quibus templa erexit in Dan & Bethel: ſed per hoc ſignificat futuram Reipublicæ Iudæorum diſſolutionem, diſperſionem & ruinam. Nam ſub tempora Chriſti Hircanus & Ariſtobulus fratres, de principatu & pontificatu decertantes, cauſa fuerunt cur Pompeius inuaderet Iudæam. Et poſt Chriſtum propriè à Tito & Romanis diſſoluta eſt germanitas, id eſt, fraterna vnitas & ſocietas Iuda & Iſraël, qua priùs ſub vno duce, vnáque religione & lege conſpirabant in vnam Eccleſiam & rempublicam. Hanc enim Titus planè diſſoluit & euertit, ac Iudæos patria expulit, & toto orbe diſperſit. Adeo enim tunc ſoluta fuit eorum germanitas & cognatio, vt ipſi eam ignorent, neſciántque ex qua tribu aut familia ſint oriundi. Nominat Iuda & Iſraël; tum quia alludit ad ſchiſma quod fecit Iſraël à Iuda ſub Roboam; tum quia multi ex Iſraël, id eſt, decem tribubus, in ſchiſmate Roboam iunxerunt ſe Iudæ, vel poſt ſchiſma ad vnionem cum Iuda redierunt, quorum vnio & ſocietas planè diſſoluta eſt per Titum: tum denique quia myſticè Iuda, id eſt, confitens, repræſentat Iudæos fideles, qui Chriſtum amplexi, per eum ſeruati ſunt, tam anima, quàm corpore: excidium enim Titi euaſerunt; quia moniti à Deo, è Ieruſalem ante obſidionem exceſſerunt, vti alibi dixi ex Euſebio. Iſraël verò ſchiſmaticus repræſentat Iudæos infideles, qui Chriſtum reſpuentes à Tito exciſi ſunt; vt ſenſus ſit, q.d. Sicut ſub Roboam Deus, & domus Dauid ac Iuda repulit à ſua Eccleſia, regno, & templo Iſraël, id eſt, decem tribus ſchiſmaticas; ſic idem Deus per Chriſtum, qui eſt typicus Dauid, ſibi credentes Iudæos ſeparabit à non credentibus & infidelibus, tum in ſtrage Titi, tum in die iudicij, tam particularis, quàm vniuerſalis, quo fideles cœlo, infideles tartaro adiudicabit, vt fideles ſint filij & hæredes Dei, infideles verò diaboli. ita S. Hieron. Theodor. Hugo, Ribera & alij.

A *Verſ.* 15.] Et dixit Dominus ad me: Adhuc ſume tibi vaſa paſtoris ſtulti.

Verſ. 16.] Quia ecce ego ſuſcitabo paſtorem in terra, qui derelicta non viſitabit, diſperſum non quæret, & contritum non ſanabit, & id quod ſtat, non enutriet, & carnes pinguium comedet, & vngulas eorum diſſoluet.

Verſ. 17.] O paſtor, & idolum, derelinquens gregem: gladius ſuper brachium eius, & ſuper oculum dextrũ eius: brachium
B eius ariditate ſiccabitur, & oculus dexter eius tenebreſcens obſcurabitur.

Adhuc ſume.] Huc uſque Propheta egit paſtorem ſapientem & bonum, vt Deum paſtorem populi, ac paſtores ab eo ſubmittendos, v. g. Machabæos, & maximè Chriſtum repræſentaret, qui virga decoris, id eſt, amore & cura paterna recturi eſſent Iudæos; ac rebelles virga funiculi, id eſt, terrore & minis flagellaturi. Iam præcipit ei Deus vt ex aduerſo agat perſonam, induatque habitum paſtoris ſtulti & praui, qui ſe vnum curat, & gregem negligit; vt oſtendat Iudæos in tales inciſuros, eo quòd Deum paſtorem optimum, & vicarios ab eo ſubmiſſos aſpernaturi ſint. Si- Vers. 15.
C mili modo Chriſtus huc alludens Ioan. 10. vocat ſe paſtorem bonum, qui totus gregi inuigilat, & animam dat pro ouibus: ac ſe opponit mercenario, qui ſua commoda quærit, ideóque veniente lupo fugit, eíque oues laniandas permittit. Sic & Ezechiel cap. 34. fusè falſos paſtores Iſraëlis taxat, eorúmque mores deſcribit, ac tandem verſ. 23. promittit Deum iis amotis ſuſcitaturum verum paſtorem, Chriſtum Dominum.

Vaſa paſtoris ſtulti.] Septuag. *imperiti.* Chald. *gubernatoris inſipientis*, non ſpeculatiuè, ſed practicè, qui ſcilicet imperitè & ſtultè regit gregem, quia ſibi vni ſapit & prouidet. Per ſtultum ergo hic accipe improbum, ſceleratum, rapacem, cru-
D delem, qui ſibi proſit, gregi obſit, imò in eum ſæuiat, cúmque ſpoliet, diripiat, affligat. ita Theodor. Cyril. & alij. Sic peccator vocatur ſtultus paſſim in Prouerb. vt cap. 15. 5. *Stultus irridet diſciplinam patris ſui.* Stultus enim eſt amens, qui rationis vſu deſtitutus, ſtulta loquitur & agit. Quid autem ſtultius peccatore, qui agit contra dictamen rectæ rationis, contra legem, contra honeſtatem, contra virtutem, contra voluntatem Dei, qui pro fluxa voluptate vendit æternam gloriam, & vltro ſe in ignes gehennæ præcipitat? Iam eius vaſa, id eſt, inſtrumenta ſunt eadem quæ paſtoris boni, ait S. Hieron. & Lyran. nimirum baculus, Vaſa paſtoris ſtulti quæ?
E pera, fiſtula & ſibilus; fiſtulæ enim cantu paſtor mulcet oues, vt ſuauiùs paſcua, etiam amara, carpant & deglutiant. Nam Paſtor hic videtur habuiſſe ſpeciem externam paſtoris boni, ſed non ſenſum eius internum. Vnde mox vocat eum idolum paſtoris.

Meliùs alij cenſent, vaſa paſtoris ſtulti à vaſis boni differre: bonus enim geſtat pedum, quo glebam in oues errantes proiicit, vt eas ad gregem compellat; malus geſtat baculum, quem in oues iacit, vt earum crura confringat: bonus geſtat cultrum, quo ouibus pabula conſcindat; malus machæram, qua eas mactet & laniet. Vnde ſequitur:

Digitized by Google

A *Gladius ſuper brachium eius*: bonus in pera recondit pabulum ouium, æquè ac ſuum, malus ſuum duntaxat, & laqueum ad oues ſtrangulandas: bonus ſibilo conuocat oues; malus clamore horrifico percellit & fugat eas: bonus in pera geſtat vnguentum, quo oues læſas vngat & ſanet; malus toxicum, quo eas enecet: bonus fiſtula aut cornumuſa canendo, oues ad alacriter paſcendum inuitat; malus ſibi vni citharam pulſat, vti in Italia vidi nonnullos inertes ruſticos & paſtores pro ligone, aut pedo geſtare citharam, eſſéque citharædos ſibi ſcitos, aliis hiulcos & raucos. ita S. Cyril. Hæc ergo inſtrumenta aſſumpſit & induit Zacharias Dei iuſſu, vt paſtorem improbum repræſentaret.

Vers. 16. B *Ecce ego ſuſcitabo paſtorem.*] Nota hic Deum creare paſtores, non tantùm bonos, ſed & malos ob peccata populi, vt per eos populum puniat. Sicut enim opes ſæpe dat impiis, ita & honores ac prælaturas.

Paſtor ſtultus quis? Expoſ. 1. Quæres, quiſnam fuit hic paſtor impius? Primò, Theodor. cenſet fuiſſe Antiochum Epiphanem, qui ſæuiit in Iudæos. 2. Secundò, Arias cenſet fuiſſe Herodem Aſcalonitam, qui cum eſſet alienigena, intruſit ſe in regnum Iudæorum, cuius crudelitas patet ex infanticidio & iugulatione filiorum propriorum. 3. Tertiò, à Caſtro cenſet fuiſſe Titum & Romanos. Hiſce enim traditi ſunt Iudæi, quia noluerunt parere Chriſto vero paſtori à Deo miſſo, ſicut olim eoſdem tradiderat Salmanaſari & Nabuchodonoſori gubernandos, eo quòd Dei regimen reſpuiſſent. Hi enim vocantur in Scriptura paſtores, vt Ierem. 9.2. *Ad eam venient paſtores.* Nahum 3.18. *Dormitauerunt paſtores tui rex Aſſur.* Iſaiæ 44.28. *Qui dico Cyro; Paſtor meus es.* Verùm Titus & Romani non fuerunt paſtores ſtulti. Nam ſuo conſilio & patientia occuparunt orbis imperium, vt dicitur 1. Machab. 8. 3.

4. genuina. Quartò & genuinè, paſtor hic ſignificat omnes peruerſos Pontifices & Principes, qui Iudæos poſt tempora Zachariæ rexerũt; aut Pontificatum & Principatum inuaſerunt, quibus Deus Iudæos tradidit ob eorũ ſcelera, præſertim quòd ſe ſuóſque paſtores reſpuerent. Talis in primis fuit Iaſon ſceleratus, inquit Sanchez, qui perfidus profugit ad Antiochum, cepítque Ieruſalem, & magnas ciuium ſtrages edidit, 2. Machab. 5.6. Item frater Iaſonis Menelaus, de quo dicitur 2. Machab. 4.23. *Acceptiſque à rege mandatis venit, nihil quidem habens dignum ſacerdotio, animos verè crudelis tyranni, & feræ belluæ iram gerens.* Vnde & aurea vaſa è tẽplo furatus eſt, & Oniam Pontificem interfici curauit. Hinc 2. Machab. 5. 15. vocatur patriæ proditor. Tales quoque fuerunt Herodes rex intruſus à Romanis, Annas & Caiphas, aliique non à Deo, ſed à Romanis ob datum pretium conſtituti Pontifices. Item Scribæ & Phariſæi, qui Chriſto vero paſtori ſeſe oppoſuerunt vſque ad eius necem & crucem. Tales poſt Chriſtum fuere Theodas & Iudas Galilæus, de quibus Act. 5. 36. & 37. Item Barchochebas tempore Adriani Imper. de quo Euſeb. lib. 4. Hiſtor. cap. 6. Item Pſeudomoſes Cretenſis, qui anno Domini 433. ſub Theodoſio Imper. Iudæos decepit: fingens enim ſe Moſen, iuſſit eis vt è Creta mare ſecum ingrederentur, quaſi eos in nouam terram promiſſam deducturus, vti olim fecerat Moſes; ſed ingreſſos mare hauſit & merſit, vti refert Socrates lib. 7. cap. 37. Talis denique erit Antichriſtus, qui Chriſto erit antagoniſta: licèt enim hic in Chriſtianos ſolos ſit ſæuiturus, benignus verò futurus in Iudæos, vt pote ab eis acceptandus & promouendus quaſi Meſſias, vt docet Apoſtolus 2. Theſſal. 2. 10. tamen ſæuiet in animas eorum: quia eas ad ſui idololatriam, ad libidines, ad Chriſtianorum ſtrages aliáque ſcelera, ac per ea in æternum exitium impellet: confirmato verò imperio ſæuiet quoque in facultates & corpora eorum. Erit enim in omnes crudeliſſimus, & ambitioſiſſimus tyrannus. Nam tantùm ſe ſuúmque honorem, imperium & gloriam ſpectabit, eique ſeruire coget ſubditorum opes, corpora & animas. Vnde Chriſtus Ioannis 5.43. *Ego*, inquit, *veni in nomine Patris mei, & non accepiſtis me: ſi alius venerit in nomine ſuo, illum accipietis.* Huic etiam competit illud: *ô Paſtor & idolum.* Volet enim Antichriſtus quaſi idolum, & numen à ſuis coli & adorari. Quocirca per paſtorem hunc ſtultum, non alium quàm Antichriſtum intelligũt S. Hieron. Theod. Cyril. Remig. Hugo, Lyran. Arias, Vatab. Ribera & alij. Verùm vt generalis & plena ſit expoſitio, dicendum videtur, Prophetam alios quoque ſuo æuo viciniores, iam nominatos hic notare: hi enim fuerunt prodromi Antichriſti, illiſque verba ſequentia appoſitè congruunt.

Quæ derelicta non viſitabit.] Putà oues feſſas, claudicantes, errantes, dumetis implicitas, ideóque derelictas & perditas non requiret. C Vnde Chald. vertit: *Illos qui errauerunt non quæret.* Pagnin. *Quæ ſucciſa ſunt non viſitabit.* Vatab. *Grauiſſimè ægrotantem & iam deploratam non inuiſet.*

Diſperſum non quæret.] Hebr. הַנַּעַר hannaar ſignificat excuſſum, indéque puerum à lacte & cura prima parentum excuſſum, hoc eſt, ablactatum & adoleſcentem. Vnde Pagnin. vertit: *Quod paruum eſt non quæret.* Tigurina: *Stolidam non requiret.* Vatab. *Quod iuuene eſt non requiret*, id eſt, agnos gregis non requiret, cum ſtolidè ſeceſſerint à grege. Notat puerorum & iuuenum maximam habendam eſſe curam: qui enim ætate & imprudentia peccat, non malitia, magis eſt miſerandus, & facilè oſtenſo errore in viam reuocari D poteſt. Chald. vertit: *Illos qui migrauerunt non requiret.*

Contritum non ſanabit.] Tigurina: *Sauciam non ſanabit.* Septuag. *Fractum non ſanabit.*

Id quod ſtat non enutriet.] Pagnin. *Quod ſtat non portabit.* Vatab. *Eam quæ reſtitat non portabit.* q.d. Ouem quæ præ laſſitudine conſiſtit, aliis redeuntibus in caulas, & loco moueri nequit, in humeros non ſuſcipiet, vt ferat in ouile. Chald. *Et illos qui ſtant non ſuſtentabit, non fulciet.* Septuag. *Integrum non diriget*: hebr. enim כַּלְכֵּל *kilkel* varia ſignificat, ſcilicet ſuſtentare, portare, nutrire.

Carnem pinguium comedet.] q. d. Fruetur lana, lacte & carne gregis, & tamen eum non paſcet. E Chald. *Subſtantias eorum diripiet.*

Et vngulas eorum diſſoluet. Pagnin. *ſeparabit.* Septuag. *Talos eorum peruertet.* Vatab. *confringet*, ſcilicet ictu pedis, vel virgæ quam geſtat. Noſter vertit *diſſoluet*, id eſt, verberando lædet & diffindet, vt incedere nequeant. Deſcribit geſtum paſtoris crudelis ſæuientis in ſuas ouiculas.

O paſtor & idolum.] Pro, ô, hebr. eſt הוי *hoi*; id eſt, *væ*, vt vertunt Septuag. & Chald. vel *ô*, vt vertit noſter, Pagnin. Vatab. & alij. Vnde Arabicus vertit: *Væ paſtori vano, otioſo, mendaci.* Pro *idolum* hebr. eſt אֱלִיל *elil*, quod per annominationem alludit Vers. 17. Paſtor & idolum quis?

ludit ad אֱוִיל *euil*, id eſt, ſtultus, vti eum vocauit verſ. 15. Iam *Elil* primò ſignificat rem vanam, inutilem, nihili. Vnde Vatab. vertit: *O paſtorem nihili, deſerentem oues, quæ ſibi commiſſæ ſunt.* Alij: *O paſtor vane & inutilis.* Septuag. *Væ qui paſcitis vana.* Syrus: *O paſtor inanis, inculte* (inſtar terræ incultæ) *qui dereliquiſti oues.* Secundò *Elil* eſt diminutiuum ab אֵל *el*, id eſt, Deus, vt *Elil* ſit *deiculus*, vmbra Dei, idolum. Vnde Pagnin. vertit: *O paſtor idoli.* Tigurina: *Væ paſtori idolo, qui gregem deſerit.* Noſter: *O paſtor & idolum.* q. d. O paſtor qui non es paſtor, ſed idolum & larua paſtoris; qui nihil habes veri paſtoris, niſi eius vmbram & ſimulachrum: quia tua tantùm commoda aucuparis, oues verò non paſcis, non curas, deſeris & permittis lupis. Addit S. Hieron. Antichriſtum hic notari, qui præ arrogantia verè volet adorari vt idolum & numen. Dicit ergo: O paſtor *Euil*, id eſt, non ſapiens & ſane, ſed ſtulte & inſane, tu pariter es *Elil*, id eſt, non verus, ſed vanus; non viuus, ſed pictus & fictus paſtor: ſimia es paſtoris, non paſtor. Simia eſt ſimia, etiamſi aurea geſtet inſignia: ita & tu ſimia es hominis, non homo: aureum geſtas pedum, auream coronam & mitram, ac byſſinam poderem; ſed in mente & corde nil habens ſapientiæ, nil curæ, nil vigilantiæ, nil induſtriæ paſtoralis. Væ, væ, væ tibi. In decretorio mundi die hanc laruam deteget Chriſtus Iudex, oſtendet quàm inane fuerit hoc paſtoris idolum, quod exterius præfers. Talis fuit Nouatianus Antipapa, & æmulus S. Cornelij Papæ, de quo S. Cyprian. Epiſt. ad Iubaianum: *Nouitianus*, inquit, *ſimiarum more, quæ cum homines non ſint, humana tamen imitantur, vult Eccleſiæ Catholicæ auctoritatem ſibi & veritatem vindicare, quando ipſe in Eccleſia non ſit, imò adhuc inſuper contra Eccleſiam rebellis & hoſtis extiterit*, &c. Sic prædicantes hæreticorum ſunt ſimiæ & idola paſtorum.

Indicia falſi & veri paſtoris.

Moral. diſce hic vitia & indicia falſi paſtoris, ex iiſque collige virtutes & ſigna veri paſtoris. Falſus enim, ait Zacharias, *derelicta non viſitabit, diſperſum non quæret, contritum non ſanabit, id quod ſtat non enutriet, carnes pinguium comedet, & vngulas eorum diſſoluet.* Radicem mali tangit S. Gregor. hom. 17. in Euang. *Curis*, ait, *ſæcularibus intenti, tãto inſenſibiliores intus efficimur, quanto ad ea quæ foris ſunt ſtudioſiores videmur. Vſu quippe curæ terrenæ à cæleſti deſiderio obdureſcit animus, & dum ipſo ſuo vſu durus efficitur per actionem ſæculi, ad ea emolliri non valet quæ pertinent ad charitatem Dei.* Et mox: *Nulla animarum lucra quærimus, ad noſtra quotidie ſtudia vacamus, terrena concupiſcimus, humanam gloriam intenta mente captamus. Et quia eo ipſo quo cæteris prælati ſumus ad agẽda quælibet maiorem licentiam habemus; ſuſceptæ benedictionis miniſterium vertimus ad ambitionis argumentum.* S. Bern. ſerm. 76. in Cant. *Ad Ciuitatis* (Dei, putà Eccleſiæ) ait, *cuſtodiam opus eſt viro forti, ſpirituali, fideli: forti ad propulſandas iniurias: ſpirituali ad deprehendendas inſidias: fideli, qui non quæ ſua ſunt quærat.* Et mox: *Pauci admodũ ſunt qui non quæ ſua ſunt quærant, ex omnibus charis eius. Diligunt munera, nec poſſunt pariter diligere Chriſtum; quia manus dederunt Mammonæ. Intuere quomodo incedunt nitidi & ornati, circumamicti varietatibus, tanquam ſponſa procedens de thalamo ſuo. Nonne ſi quempiam talium repente eminus procedentem aſpexeris, ſponſam potius putabis, quàm ſponſæ cuſtodem? Vnde verò hanc illis exuberare exiſtimas rerum affluentiam, veſtium ſplendorem, menſarum luxuriam, congeriem vaſorum argenteorum & aureorum, niſi de bonis ſponſæ? Inde eſt quod illa pauper, & inops, & nuda relinquitur, facie miſeranda, inculta, hiſpida, exangui. Propter hoc non eſt hoc tempore ornare ſponſam, ſed ſpoliare: non eſt cuſtodire, ſed perdere: non eſt inſtituere, ſed proſtituere, & deuorare, dicente de illis Domino: Qui deuorant plebem meam vt cibum panis. Quem dabis mihi de numero Prælatorum, qui non plus inuigilat ſubditorum vacuandis marſupiis, quàm vitiis extirpãdis? vbi qui orando flectat iram, qui prædicet annũ placabilem Domino? O vtinam tam vigiles reperirentur ad curam, quàm alacres currunt ad cathedram.* Ex aduerſo veri paſtores quærunt non quæ ſua ſunt, ſed quæ Chriſti: non burſas venantur, ſed animas: non vitam lautam ambiunt, ſed cruces & martyria pro gloria Dei. Inter alios poſteriori æuo hac in re eminuit S. Adalbertus Pragenſis, & poſtea Gneſnenſis Epiſcopus, qui cum nobiliſſimis in Boëmia parentibus prognatus eſſet, ſpretis ſæculi pompis in ſortem Domini aſcitus, ſua in pauperes erogauit. Raptus ad Epiſcopatum Pragenſem, totus corrigendis prauorum moribus incubuit, piè ſeuerus, & grauiter mitis. Meridies prandentem (præter dies feſtos) media nox dormientem nunquam vidit; lectus eius erat humus. Cum ſe parùm apud Boëmos proficere videret, perrexit ad Hungaros, eoſque ac in primis Geiſam ducem, eiuſque filium S. Stephanum, qui primus apud Hungaros regis nomen & dignitatem accepit, ac martyr occubuit, in fide erudiuit. Inde perrexit ad Polonos, quibus in Chriſtiana doctrina confirmatis, progreſſus eſt in Pruſſiam, vbi ab infidelibus occiſus, Apoſtolatus ſimul & martyrij lauream eſt adeptus anno Domini 997. cuius ſepulchrum venerationis cauſa paulo poſt viſens Otto III. Imper. brachium ſancti (quod Romæ in Eccleſia S. Bartholomæi depoſuit, vbi illud quotannis veneramur) à Boleſlao Principe dono accepit, eíque viciſſim pro munere coronam regiam rependit; atque exinde Poloniæ Principes, reges habiti vocatique ſunt, qui antea Ducum nomine cenſebantur. Regnum ergo debent S. Adalberto, quod ab eius æuo iam per ſexcentos annos obtinent, æquè ac Hungari. ita habet eius vita, & Annales Poloniæ.

Exemp. S. Adalberti.

Duo officia veri paſtoris.

Porrò ex hoc loco diſcimus duo eſſe officia veri paſtoris. Primum eſt, vigilantia & cura gregis. Secundum, eminentia virtutis & vitæ ſanctitas. Nam falſos fictóſque paſtores hic deſcribit & carpit Zacharias ex duobus oppoſitis, ſcilicet quòd dormiant negligántque gregem, & quòd commoda ſua ſectentur, non gregis, eáque carnalia, non ſpiritualia. Quoad primum, S. Antiochus homil. 3. cenſet paſtorem totum debere eſſe oculum, & mentem: Is, inquit, cuius fidei tutela animarum à Deo credita eſt, non mediocri ſtudio vigilare debet pro ſalute ſubditorũ; quippe qui certò ſciat ſe pro illis aditurum eſſe animæ propriæ periculum, &c. Debet igitur paſtor totus eſſe mens, & oculus, vt ne vna quidem concreditarum ſibi pecudum indigna fiat, quæ recipiatur à Domino per oſcitantiam. Paſtores ergo ſint Argi, hoc eſt centoculi, vt ſingulas oues introſpiciant & curent; ideóque ante omnia primò ſeipſos introſpiciant & curent. Qui enim ſibi eſt nequam, cui erit bonus? Qui ſe negligit, cui aduigilabit? Scriptum eſt enim: Medice cura teipſum. Subditorum ergo eſt obedire, paſtorum vigilare, iuxta illud Hebr. 13. *Obedite Præpoſitis veſtris, &*

ſubiacete eis. Ipſi enim peruigilant quaſi rationem pro animabus veſtris reddituri. Si oculi dormiant, totum corpus dormit: oculi plebis paſtores ſunt. ſi paſtor dormiat, plebs etiam dormiet. Vigilantis paſtoris exemplum accipe Gen. 31. *Viginti annis* (ait Iacob) *fui tecum*, id eſt, cum Laban: *oues tuæ & capræ ſteriles non fuerunt: arietes gregis tui non comedi; nec captum à beſtia oſtendi tibi. Ego damnum omne reddebã; quicquid furtim peribat, à me exigebas. Die noctùque æſtu vrebar & gelu, fugiebátque ſomnus ab oculis meis*, &c. Si ſic laborat & vigilat (ait Magnus Gregor. lib. 7. epiſt. 48. ad Anaſtaſium) ſi ſic, inquam, laborat & vigilat qui pauit oues Laban, quanto labori quantiſque vigiliis debet intendere, qui paſcit oues Dei?

Obſerua verba illa Iacob: *Ego damnum omne reddebam; quicquid furtim peribat, à me exigebas*, quæ indicant à paſtore rationem ouium repoſcendam à Deo. Damnum omne quod ipſius culpa contigerit, paſtor reddet; quicquid perierit, ab eo exigetur. Hoc eſt quod ait S. Chryſ. lib. 2. de Sacerdotio. Cui Chriſti grex concreditus eſt, hunc ouibus deperditis, animæ propriæ iacturam facere oportet.

Quoad ſecũdum, typum dat Saul rex Iſraëlis, de quo dicitur 1. Reg. 9. quòd ab humero ſurſum eminebat ſuper omnem populum. Vbi S. Gregor. Rex, ait, præcedit collo, præcedit capite: collo locutio, capite contemplatio deſignatur. Capite ergo & collo ſubditorum omnium capita paſtor excellit, ſi contemplationis altitudine mirabilis eſt, & ſublimitate doctrinæ. Iſaiæ cap. 40. præcipit Deus, vt paſtor euangelizans aſcendat in montem: *Super montem*, inquit, *excelſum aſcende, tu qui euangelizas Sion*: ex vita igitur ſublimi, & non infima vulgarique, paſtor ouibus, vt audiatur, debet euangelizare: quod docet idem vigilantiſſimus & ſanctiſſimus paſtor, verè Gregorius, lib. 1. epiſtolarum epiſt. 24. ad Epiſcopum Conſtantinopolitanum. *Qui*, inquit, *loci ſui neceſſitate exigitur ſumma dicere, hac eadem neceſſitate compellitur ſumma monſtrare. Illa namque vox libentiùs auditorum cor penetrat, quàm dicentis vita commendat: quia quod loquendo præcipit, oſtendendo adiuuat vt fiat. Hinc enim per Prophetam dicitur: Super montem excelſum aſcende, tu qui euangelizas Sion; vt videlicet qui cœleſtis prædicatione vtitur, ima iam terrenorum operum deſerens,*

A *in rerum culmine ſtare videatur, tantóque ſubditos faciliùs ad meliora pertrahat, quanto per vitæ meritum de ſupernis clamat.* Eximius quoque paſtor Saluianus, quem Gennadius Epiſcoporum magiſtrum appellat, hac de re præclarè lib. 1. ad Eccleſiam Catholicam ſic ſcribit: *Sacerdotes exempla eſſe omnibus debent, & tanto anteſtare cæteris oportet deuotione, quanto anteſtant omnibus dignitate. Nihil enim eſt turpius, quàm excellentem eſſe quemlibet culmine, & deſpicabilem vilitate. Quid eſt enim aliud principatus ſine meritorum ſublimitate, niſi honoris titulus ſine homine? Aut quid eſt dignitas in indigno, niſi ornamentum in luto? Et* B *ideo cunctos qui ſacri altaris ſuggeſtu eminent, tantum excellere oportet merito, quantum gradu.* Cauſam dat S. Baſil. apud Nazian. in eius laudibus. Vix enim eſt, inquit, vt Antiſtes per ſummum aſſequatur medium, ac per exuberantem virtutis amplitudinem vulgus ad mediocritatem pertrahat. Denique aurea eſt ſẽtẽtia S. Gregorij lib. 7. epiſt. 32. *Lux gregis, flamma eſt paſtoris. Decet enim paſtorem, decet Dominicum ſacerdotem moribus & vita clareſcere, quatenus in eo tanquam in ſpeculo vitæ ſuæ, plebs commiſſa & eligere quod ſequatur, & videre poſſit quod corrigat.* Plura ſi cupis vide ea quæ dixi Ezech. 34.

Gladius ſuper brachium eius.] Vel actiuè, vel paſſiuè. Actiuè accipit Chald. dum vertit: *Similis* C *eſt paſtor hic ſtultus lanioni, qui habet gladium in manu ſua, & oculus eius reſpicit ad pinguia vt iugulet ea*, ideóque punietur à Deo, qui brachium eius areſaciet, & oculum obſcurabit.

Secundò, alij paſſim accipiunt paſſiuè, idque exigunt ſequentia. q. d. Gladius, id eſt, vltio Dei incumbet brachio crudeli paſtoris ſtulti, vt eius potentiam confringat: item oculo dextro eius, id eſt, eius prouidentiæ, calliditati, conſiliis & prauæ intentioni, qua ſatagit gregem expilare & perdere. q. d. Deus hæc eius conſilia & prauas intentiones diſſipabit, & infatuabit. Nam brachium eius areſaciet, id eſt, potentiam illi adimet: & oculum eius dextrum, id eſt, intentionem & D machinationem obſcurabit, excæcabit & euertet. ita S. Hieron. Theod. Remig. Hugo, Lyran. Arias, Vatab. Ribera & à Caſtro. Hoc in Antichriſto clariſſimè patebit, quem *Dominus interficiet ſpiritu oris ſui, & deſtruet illuſtratione aduentus ſui.* 2. Theſſ. 2. 8.

CAPVT DVODECIMVM.

SYNOPSIS.

Prædicit Ieruſalem à gentibus, quin & à Iudæis perfidis oppugnandam, ſed Deum eam tutaturum per Machabæos, qui quaſi heroës inſtar ignis omnia peruadent, ſubiicient, abſument, ac tandem verſ. 10. promittit Deus ſe effuſurum in Ieruſalem ſpiritum gratiæ & precum per Chriſtum, quem fideles viſuri ſunt in cruce clauis lanceáque transfixum, ideóque planctum maximum facturi. ita S. Hieron. Theod. Remig. Alber. & Hugo. Alleg. Ieruſalem eſt Eccleſia, præſertim primitiua, quam Deus per Apoſtolos & Martyres quaſi heroës, contra omnes inſultus Iudæorum & Gentilium per trecentos annos fortiſſimè propugnauit. ita Ribera, Arias & Vatab. ac rurſum in fine mundi contra Antichriſtum, Gog & Magog propugnabit. Alleg. dico, non literaliter, vti multi cenſent. Nam literaliter loqui Zachariam de temporibus Machabæorum mox ſecuturis, patet tum ex conſequentia temporum; tum ex connexione & congruentia oraculorum horum cum geſtis Machabæorum, tum quia verſ. 10. *deſinit in paſſione*

Digitized by Google

ne Chriſti. Hæc autem ſecuta eſt ætatem Machabæorum. Sicut ergo Iſaias, Ieremias, Oſee, Daniel, Ezechiel, &c. prædixerunt ea quæ Iudæis mox erant euentura à Salmanaſar, Nabuchodonoſor, Cyro & Dario: ſic & Zacharias prædicit ea quæ iiſdem mox obuentura erant ab Antiocho ſub Machabæis.

Verſ. 1.] Onus verbi Domini ſuper Iſraël, dicit Dominus extendens cælum, & fundans terram, & fingens ſpiritum hominis in eo.

Verſ. 2.] Ecce ego ponam Ieruſalem ſuperliminare crapulæ omnibus populis in circuitu: ſed & Iuda erit in obſidione contra Ieruſalem.

Verſ. 3.] Et erit: In die illa ponam Ieruſalem lapidem oneris cunctis populis: omnes, qui leuabunt eam, conciſione lacerabuntur: & colligentur aduerſus eam omnia regna terræ.

Verſ. 4.] In die illa, dicit Dominus, percutiam omnem equum in ſtuporem, & aſcenſorem eius in amentiam: & ſuper domum Iuda aperiam oculos meos, & omnem equum populorum percutiam cæcitate.

Verſ. 5.] Et dicent duces Iuda in corde ſuo: Confortentur mihi habitatores Ieruſalem in Domino exercituum Deo eorum.

Vers. 1. ONVS *verbi Domini ſuper Iſraël.*] *Onus* eſt oneroſa, triſtis & funeſta prophetia, vt dixi Iſaiæ 13. 1. Iſraël hic vocatur populus Iudaicus, deſcendens à Iacob. Hic enim ab angelo cognominatus eſt Iſraël, ideóque omnis eius progenies, putà duodecim patriarchæ, & duodecim tribus ab eis proſeminatæ, vocatæ ſunt Iſraël. Iam quia decem tribus olim abductæ in Aſſyriam, toto orbe diſperſæ erant, ita vt tempore Zachariæ Iſraëlis nomen in eis euanuiſſe videretur, hinc ſtirps & familia, ac conſequenter hæreditas & nomen Iſraëlis, redacta ſunt ad duas tribus reliquas, putà ad Iudæos. Hi enim fuerunt ſtirps Iacob, & populus Dei, cui exhibitus fuit Meſſias, Abrahæ & Iacobo promiſſus. ita Cyril. Prædicit ergo hic Zacharias onus, id eſt, clades Iſraëli, id eſt, Iudæis ab Antiocho, eiúſque ducibus & poſteris intentandas; ſed Dei dextera & ſcuto auertendas per Machabæos. Vnde Dei potentiam exaggerando, præmittit dicens.

Dicit Dominus extendens cælum, & fundans terram, & fingens ſpiritum hominis in eo.] q. d. Ego ſum Deus omnipotens, omniſcius & optimus: nam meam omnipotentiam oſtendi, dum vaſtiſſimos cælos ex nihilo creaui & expandi: ſapientiam meam pateſeci, dum terram in medio mundi pendulam, mira arte fundaui & fulciui: bonitatem demonſtro, dum quotidie animas creo, & in corpora hominũ naſcentium immitto & conſeruo. Ergo multò magis eadem omnipotentia, ſapientia & bonitate fulciam & defendam Ieruſalem, hoſtéſque eius coram ea collidam & con-

A fringam. Hinc myſticè, cælum eſt ſymbolum Eccleſiæ Chriſtianæ, quam Deus per totum orbem extendit; terra autem populi Iudaici, quem Deus in medio Eccleſiæ quaſi ſuſpendit.

Ecce ego ponam Ieruſalem ſubliminare crapulæ.] Vers. 2. Hebr. סַף *ſaph* ſignificat duo, primò, limen & ſuperliminare: ſecundò, calicem vel poculum, vti vertunt hic Chald. Vatab. Pagnin. Arias & alij. Rurſum רַעַל *raal* ſignificat 1. tremorem, 2. crapulam, 3. ſoporem, 4. venenum, 5. ſtuporem, 6. concuſſionem. Vnde alij vertunt, *vas ebrietatis*. Alij, *vas tremoris*: aut vt Syrus, *portam tremoris*; vel vt Arabicus, *portam commotionis*. Alij, *calicem veneni ſoporiferi*. Alij, *craterem ſtuporis*. Verùm Septuag. & noſter tam hic, quàm Amos B 9.1. vertunt, *ſuperliminare crapulæ*, vel *commotionis*. Prado Ezech. 23. verſ. 31. *ſuperliminare tremulum*, vel *mobile*. Sub ſuperliminari intellige poſtes laterales, qui limini inferno oſtij ſuperſtant & incumbunt: ſic enim habent Septuag. *Ego pono Ieruſalem ſicut ſuperliminaria quæ mouentur, omnibus populis in circuitu.* Iam τὸ *crapulæ*, vel tremoris, ſtuporis & concuſſionis, dupliciter accipi poteſt. Superliminare crapulæ quod? Primò, paſſiuè, q. d. Redigam Ieruſalem in tantas obſidionis anguſtias, vt ipſa iis quaſi ebria tremere & inſanire videatur. Eſt enim hoc onus Ieruſalem. Vnde & ſequitur: *Sed & Iuda erit in obſidionem contra Ieruſalem.* ita C Theodor. & Euſeb. lib. 8. demonſt. cap. 4. Secundò actiuè, q. d. Gentes obſidebunt Ieruſalem, vt eius vino & ſpoliis ſe ſatient & inebrient; ſed ego eas in tantas clades & ſtrages impellam, vt iis quaſi veneno letifero ebrij, in tremorem, ſtuporem & amentiam adigantur: anguſtiabunt Ieruſalem, ſed ibidem anguſtiabuntur ipſimet, & laqueus quem aliis poſuerunt, in eorum caput recidet: ſicut Aman in cruce quam fixerat Mardochæo, ſuſpenſus eſt. Sic enim verſ. ſequenti lapidem oneris Ieruſalem, explicat actiuè, non paſſiuè, ſcilicet qui oneret & collidat, non Ieruſalem, ſed hoſtes eam diuexantes. Eſt metaphora à D calice aureo, optimo vino pleno, ſed venenato, ad quem certatim accurrunt ſitibundi, ſed mox vt eum guſtarint, tremere, ſtupere, animam agere incipiunt. Simili modo Babylon dicitur propinare gentibus calicem aureum maledictionis, eóque inebriare, ſoporare & dementare omnes gentes, Ierem. 51. 17. 4. Iam eodem redit ſenſus; ſiue *ſaph* vertas calicem, ſiue limen vel ſuperliminare. q. d. Quicunque hoſtis attigerit limen Ieruſalem, mox quaſi ebrius & mente captus, tremere & furere incipiet: ſicut de Sibylla Cumanæ narrat Virgil. 6. Æneid. quod mox vt limen antri ſui fatidici ingrediebatur, extra ſe rapi, furere & vaticinari incipiebat. Talis eſt & lacus iuxta E Neapolim, in quem ſi iniicias canem, illico emori & exanimari videtur; quem ſi in lacum aduerſum inferas, ſtatim ad ſe redit, & reuiuiſcit. ita S. Hieron. Remig. & Hugo. Rurſum à Caſtro ſic exponit, q. d. Ponam Ieruſalem velut ſuperliminare minans ruinam omnibus ingredi volentibus, quos tremere faciet quaſi ebrios, ac venefico potu infectos. Nam mox vt limen attingent, contremiſcent & corruent. Palacius verò & Ma-

riana ſic, q.d. Ponam Ieruſalem ſuperliminare crapulæ, in quod ſcilicet hoſtes furore ebrij impingent, capútque collidenr. q.d. Qui impugnant Ieruſalem, quaſi ebrij & inſani cadent & corruent. Alij q. d. Ieruſalem erit hoſtibus obſidentibus quaſi calix veneni mortiferi, quod bibentem morte æterna conſopit. Ad literam loquitur de Ieruſalem arctata & afflicta ab Antiocho Epiphane, eiúſque aſſeclis, quos Iudas & Machabæi ceciderunt, vt corruerent quaſi temulenti.

Alleg. loquitur de Eccleſia primitiua, quam perſecuti ſunt Nero, Decius, Diocletianus; ſed Deus eos quaſi ebrios percuſſit & oppreſſit. Quocirca Alcazar in Apoc. cap. 11. verſ. 13. notar. 12. ex Theodor. ſic exponit: *Quaſi ſuperliminare crapulæ*, id eſt, ſicut in crapula ebrio, ob vertiginem capitis moueri videntur ſuperliminaria: ſic reuera commouebitur Ieruſalem, id eſt, Eccleſia, itáque perſecutionibus concutietur, vt ruitura videatur, & vicini populi ſe inuicem cohortentur, vt ab ea ſibi caueant, ne eius ruina inuoluantur. Aut q.d. Vicini populi Eccleſiæ limina reſpicient tanquam crapulam, ebrietatem & inſaniam; ac Chriſtianis inſultabunt quaſi ebriis & inſanis: ſicut pueri ebrium inſectantur, illudunt, ac vacillantem & labantem impellunt vt corruat: *Sed & Iudas pugnabit contra Ieruſalem.* q. d. Non ſoli gentiles perſequentur Eccleſiam, ſed & Iudæi; qui tamen à Deo illuminati, pro Eccleſia contra gentiles arma ſument, magnámque in ipſis ſtragem edent, vti ait Zacharias verſ. 6. Paulò aliter Ribera, q. d. Sicut ebriis ſuperliminare domus quam ingredi volunt, moueri videtur, & ideo ipſi quaſi inſani, putantes ſe commoueri, corruunt; ſic accidet hoſtibus Eccleſiæ, qui ad eam oppugnandam venient; corripientur enim inſania quaſi crapula, itáque corruent. Addit Delrio adagio 1020. fortè idcirco Septuag. vertiſſe, *ſuperliminaria*, in plurali, eo quòd ebriis omnia videntur gemina, ſicut & entheis. Minùs rectè Ruper. crapulam in bonum pro ſatietate accipit, q.d. Eccleſia erit domus crapulæ, id eſt, ſatietatis & ebrietatis ſpiritualis, de qua in Pentecoſte dicitur Act. 2. quod Iudęi Apoſtolos muſto plenos, & ebrios iudicarent.

Porrò videtur alludere Zacharias ad illud Ierem. 25. 15. *Sume calicem vini furoris huius de manu mea, & propinabis de illo cunctis gentibus, ad quas ego mittam te. Et bibent, & turbabuntur, & inſanient à facie gladij, quem ego mittam inter eos. Et accepi calicem de manu Domini; & propinaui cunctis gentibus ad quas miſit me Dominus Ieruſalem*, &c. Et magis ad Iſaiæ 29. verſ. 8. *Sic erit*, inquit, *multitudo gentium quæ dimicauerunt contra montem Sion: obſtupeſcite & admiramini, fluctuate & vacillate; inebriamini, & non à vino; mouemini, & non ab ebrietate: quoniam miſcuit vobis Dominus ſpiritum ſoporis, claudet oculos veſtros*, &c. Et clariùs Ierem. 51. 7. *Hæc dicit Dominus: Bibite & inebriamini: vomite, & cadite, neque ſurgatis à facie gladij, quem ego mittam inter vos.* Ecce hæc eſt crapula, non vini, ſed vindictæ Dei, de qua Zacharias hic. Vide ibi dicta. Voluerũt enim Gręci calice furoris ſui, cædis & ſanguinis inebriare Ieruſalem; ſed eodem per Machabæos inebriati ſunt à Deo, qui, vt ait Pſaltes Pſal. 77. 65. *excitatus eſt tanquam dormiens, tanquam potens crapulatus à vino. Et percuſſit inimicos ſuos in poſteriora, opprobrium ſempiternum dedit illis.* Idem multo magis, & ſæpius fecit infidelibus perſequentibus

A Eccleſiam. Nulla enim natio eſt, quæ Chriſtum & Eccleſiam immaniter aliquando non ſit perſecuta, cùm eminus tantùm eius ſuperliminaria, id eſt, Chriſtum crucifixum vidit, eiúſque doctrinam paradoxam audiuit, ſcilicet: *Beati pauperes: Beati qui lugent: Beati qui eſuriunt*, &c. Hæc enim omnia mundus abhorrebat & odiebat, donec internam eius pulchritudinem, gratiam, conſolationem & ſpiritum vidit & guſtauit. Hac de cauſa Cant. 1. Eccleſia dicitur eſſe ſicut pelles Salomonis, & ſicut tabernacula Cedar, exteriùs ſcilicet horrida, nigra, & æſtu perſecutionum aduſta. Quare qui eius admirabiles diuitias videre vult, domum eius intret oportet, & non in limine B maneat. Hinc ab initio mundi inter probos & improbos acre, & perenne fuit bellum: ſemper enim inter ſe contraria pugnant, vt calidum & frigidum, album & nigrum, virtus & vitium, Deus & diabolus. Huius rei ſymbolo cenſet Stunica, primum miraculum à Chriſto factum eſſe in vino ex aqua producto, quia ſcilicet Eccleſia ab ipſo ſtabilienda erat vas crapulæ.

Tropol. Meſſana per *ſuperliminare crapulæ* intelligit cantharum, vel ramum hederæ, aut vitis, quem œnopolæ ad limen tabernæ ſuſpendunt, vt tranſeuntes inuitent ad introëundum, ibíque potandum & inebriandum ſe. Huc accedit Albertus, qui ſic exponit, q.d. Ponam Ieruſalem patentem introitum aduenientibus ad eam, ſicut ad C crapulam, qua inſatiabilis eorum paſcatur cupiditas. Sic ergo ſuperliminaria crapulæ ſignificant tabernam, ganeam, popinam, &c. in quibus viget ebrietas & crapula, quibus proinde onus Dei hic Propheta intentat. Propter crapulam enim, æquè ac alia ſcelera, videtur Deus hoc onus impoſuiſſe Ieroſolymæ. Vnde Sanchez per ſuperliminare crapulæ accipit proſtibulum gulæ, & libidinis, putà Ephebiam in Ieruſalem ab impio Iaſone conſtitutam, in qua optimi quique iuuenum publicè cuilibet ad infandam libidinem proſtituebantur. Hoc enim proſtibulum vocari crapulæ, quia ſymbolo crapulæ, id eſt, ſcypho in ſuperliminari extante, quaſi indice & ti- D tulo erat inſignitum. Scyphus enim Herculi & Baccho ſacer erat, inſigne crapulæ, indéque ſequentis libidinis. Porrò idipſum ſacrilegus conſtituerat iuxta templum, imò in ipſo templo. Nam vt dicitur 2. Mach. 6. *templum luxuria & comeſſationibus gentium erat plenum, & ſcortantium cum meretricibus.* Gentiles enim in templis publica agitaſſe conuiuia, docet Ariſtot. lib. 7. Politic. cap. 12. Vnde & Sichimitæ epulantes in phano Dei ſui Berith, maledicebant Abimelech, vt dicitur Iudic. 9. 17.

Superliminare crapulæ eſt taberna & ganea.

Dices, Deus dicitur hîc poſiturus Ieruſalem in ſuperliminare crapulæ. Deus autem non poteſt excitare crapulam propriè dictam: hæc enim E eſt peccatum ebrietatis. Reſp. Ieruſalem poſuerat ſe ſuperliminare crapulæ propriè dictæ, ſed Deus idcirco poſuit eam in ſuperliminare crapulæ metaphoricè, vt ſcilicet quæ crapulata erat ebrietate & culpa, crapularetur pœna, ac inebriaretur ſuo ſanguine Deique vindicta. q. d. Puniam eam plagiſque inebriabo, vt iis oſtendam toti mundo eam ſe feciſſe ganeam & tabernam crapulæ. Eſt ergo in hac tropologia metonymia, vel metalepſis, qua ex conſequente antecedens, ex effectu cauſa, ex pœna culpa intelligitur: alioqui enim incommoda eſt & incongrua, vtpote à ſenſu literali diſſidens, eique repugnans. Hoc rectè adaptet

Digitized by Google

ptes bacchantibus in Bacchanalibus,quãdo multis in locis cum magna Chriſtiani nominis ignominia,magnáque infidelium offenſione, irriſione & probro omnes penè domus, totáque ciuitas fit ſuperliminare crapulæ, ita vt ei iure hic titulus dari & inſcribi poſſit: Hæc eſt domus crapulæ: Hæc eſt ciuitas,non Chriſti, ſed Bacchi: Hi dies ſunt bacchantium, ſtultorum & inſanorum, non Chriſtianorum, vti in nonnullis Calendariis impreſſum legi.

Sed & Iuda.]q.d.Non ſolùm gentes,ſed & Iudæi perfidi,vel transfugæ obſidebunt Ieruſalem, eámque affligent, vt ipſa ærumnis videatur ebria; ſed has ærumnas Deus deuoluet in ipſos Iudæos perfidos & transfugas,eóſque plagis & cæſorum ſanguine inebriabit. Tales transfugæ fuerunt Iaſon & Menelaus,qui profugi ad Antiochum, Ieruſalem obſederunt, ceperunt & vaſtarunt, vti dixi cap. præcedenti verſ. 15. Item alij plurimi, qui minarum & tormentorum Antiochi metu, à Iudaiſmo ad gentiliſmum apoſtatarunt, de quibus 1. Machab.1. verſ. 44. & 55. & 2. Machab. c.4.& 5.ac Ioſeph.lib.12. Antiq.c.6.

Alleg. prima perſecutio Apoſtolorum & Eccleſiæ fuit à Iudæis, vt patet ex Actis Apoſtolorum.ita Arias & Vatab.

Vers.1. *Ponam Ieruſalem lapidem oneris cunctis populis.*]Syrus, *lapidem conculcationis.* Septuag. *lapidem qui conculcatur.* Chald. *lapidem offenſionis.* Arabicus,*lapidem ſubiectionis.*

Lapis oneris quis? Quæres,quis lapis oneris? Reſpondet optimè S.Hieron. (quem proinde Remig.Ruper. Gloſſa,Ribera & alij paſſim ſequuntur) dicens: *Mos eſt in vrbibus Palæſtinæ, & vſque hodie per omnem Iudæam vetus conſuetudo ſeruatur, vt in viculis, oppidis & caſtellis rotundi ponantur lapides grauiſſimi ponderis, ad quos iuuenes exercere ſe ſoleant, & eos pro varietate virium ſubleuare,alij ad genua,alij ad vmbilicum, alij ad humeros & caput, nonnulli ſuper verticem rectis iunctiſque manibus, magnitudinem virium demonſtrantes, pondus extollant. In arce Athenienſium iuxta ſimulachrum Mineruæ, vidi ſphæram æneam grauiſſimi ponderis, quam ego pro imbecillitate corpuſculi mouere vix potui. Cum quærerem quidnam ſibi vellet, reſponſum eſt ab vrbis eius cultoribus,athletarum in illa maſſa fortitudinem comprobari, nec prius ad agonem quemquam deſcendere, quàm ex leuatione ponderis ſciatur, quis cui debeat comparari. Senſus ergo iſte eſt: Ponam Ieruſalem cunctis gentibus quaſi grauiſſimum lapidem ſubleuandum. Leuabunt quidem eam, & pro virium varietate vaſtabunt; ſed neceſſe eſt vt dum leuatur, in ipſo nixu & eleuatione ponderis, grauiſſimus lapis ſciſſuram aliquam, vel raſuram in leuantium corporibus derelinquat.* Hic eſt lapis oneris, oneratum & portantem concidens & opprimens, cuius meminit Eccleſ.cap. 6.22.dicens: *Quaſi lapidis virtus probatio erit in illis, & non demorabuntur proiicere illam.* q.d.Sapientia eſt lapis oneris, quem quiſque leuando probat ſuas vires & robur. Vnde ſtulti & improbi eum aliquouſque leuant, ſed mox vt ſentiunt eius pondus, illico abiiciunt. Hinc Sept. vertunt: *Quaſi lapis probationis fortis erit in illo.* Huius lapidis, æquè ac plumbi athletici meminit Hieron. Mercur.lib.2. Gymnaſticæ cap.11.Iam Theodor. Remig.& Hugo cenſent Ieruſalem fuiſſe lapidem oneris, cum expugnata eſt à Tito & Romanis. Verùm hic de tempore Antiochi & Machabæorum agitur,non Titi & Romanorum. Hiſce enim

A Ieruſalem non fuit lapis oneris, ſed pila prædę & gaudij.

Dico ergo ad literam ſignificari hic,quod Antiochus & Gręci ſuis copiis ex omnibus gentibus collectis oppugnaturi ſint Ieruſalem,vt eam quaſi lapidem oneris ex Iudæa exportent in Græciam, ſed ab ea quaſi à lapide oneris, per Machabæos concidendi ſint & conterendi:id enim ita factum eſſe non ſemel, ſed ſæpius per interualla temporum recto ordine demonſtrat à Caſtro. Nam in primis Ptolomæus Philopator,dum templum ingreſſus vellet in Sancta ſanctorum penetrare,Sacerdotibus opem diuinam implorantibus, penè mortuus cecidit,& enectus,diuina vi,niſi citiſſimè è templo à ſuis eductus fuiſſet, vt in lib.2. Ma-
B chabæorum refertur. Heliodorus miſſus à Rege Seleuco ad ſpoliãdum ærarium templi, flagellatus diſceſſit,2.Macab.3. Iaſon vi ingreſſus ciuitatem,per diuerſa loca profugus interiit honore ſepulturæ priuatus. Antiochus Epiphanes vrbem tẽplúmque ſpoliauit per ſeipſum,1. Machab.1.& 2. Machab.5.deinde per Apolloniũ,& Lyſiã: ſed malè periit iniquus,vt dicitur 1.Machab.6. & 2. Machab.9.poſtulans miſericordiam ab eo, à quo nõ erat adepturus. Alcimus deinde miſſus à rege Demetrio obſedit Ieruſalem,1. Machab. 9. & præcipiens deſtrui atrium interius, & opera Prophetarũ,percuſſus paralyſi, & grauiter tortus interiit. Antiochus Sedetes Iudæam deuaſtauit, &
C Ieroſolymam obſedit, ſed diuinitus tactus ſacrificium obtulit, & fœdere inito receſſit, vt refert Ioſephus lib.13. Antiq.cap.15. Poſt hos Romanorum Pompeius primus Iudęam ſubiugauit, Ieroſolymam templiq; adyta ingreſſus,nunquam deinceps proſperè rem geſſit in bellis, donec in acie Pharſalica vniuerſus eius exercitus verſo ad Ieroſolymam cecidit vultu; ipſéque fugiens in Ægyptum cæſus eſt. Denique M.Craſſus contra Parthos profectus, templum Ieroſolymitanum ſpoliauit:ideo à Parthis cũ filio & vniuerſo exercitu trucidatus, liquato in os eius auro iniecto ſui ſacrilegij pœnas exoluit,vt referunt Ioſephus
D lib.14. Antiq. cap.13. & Plutarchus in Pompeio & Craſſo.Ex quibus conſtat, per multos annos vrbem Ieroſolymam à multis regibus ac ducibus obſeſſam, & Dei munere liberatam, non ſine eorum conciſione. Verum quoque deducitur, collecta fuiſſe aduersùs Ieruſalem omnia regna terræ.

Porrò ſolerter coniicit Sanchez, prophetam in hoc lapide oneris reſpicere ad palæſtram,quam æquè ac ephebiam, ritu gentilitio in Ieruſalem inſtituit impius Iaſon, in qua geſtando onere, & diſco certabant tanta frequentia & concurſu, *vt feſtinarent participes futuri palæſtræ, & præbitionis*
E *eius iniuſtæ,& diſci*,2. Machab.4. Vbi nota,diſcus erat maſſa rotunda, ſeu globus ex ferro, plumbo,ſaxo, quo adoleſcentes vires explorabant, illum vel eleuando,vel iactando:& qui altiùs eum eleuaret, vel longiùs iaceret,ille vinceret. Vnde eos diſcobolos vocat Plinius lib. 2. cap. 34. de quibus Martial.lib.14. Diſcus quid?

Splendida cum volitent Spartani pondera diſci,
Eſſe procul pueri, ſit ſemel ille nocens.

Alleg. Eccleſia eſt lapis oneris, quem leuare,tollere & abiicere voluerunt Iudæi & Gentiles; ſed omnes ab eo conciſi & oppreſſi ſunt, vt patet in Nerone, Decio, Valeriano, Iuliano, &c. ſed maximè in Diocletiano & Maximiano, qui iurarant ſe extirpaturos Chriſti Eccleſiam & fidem, vel

Digitized by Google

vel certè imperium depoſituros. Secundum præſtiterunt, quia prius præſtare non potuerunt. Vnde vterque à Conſtantino primo Imper. Chriſtiano, ad necem & reſtim adactus eſt.

Anag. Eccleſia & Chriſtus erunt lapis oneris, qui opprimet impios in die iudicij, deprimétque in tartara, de quo Chriſtus Matth. 21. 44. *Qui ceciderit ſuper lapidem iſtum, confringetur; ſuper quem verò ceciderit, conteret eum.* q. d. Qui reſtiterit Chriſto, quem Deus in Eccleſia poſuit lapidem angularem, putà lapidem oneris, & petram ſcandali, eúmque perſecutus fuerit, fruſtra id faciet. Nam ſibi in corpore & animo perniciem accerſet, ita tamen vt non penitus conteratur, ſed per pœnitentiam reparari poſſit: ſuper quem verò ceciderit hic lapis, id eſt, ille cui Chriſtus graui ſua vltione incubuerit, quales erunt damnati in die iudicij, huic nulla ſpes reliqua erit redintegrationis; perinde ac ſi lapis grandis in vas teſtaceum decidat, illud in minutiſſima fruſta confringit, vt nullo modo reparari queat. ita S. Auguſt. lib. 1. quæſt. Euang. quæſt. 30. tomo 4.

Vers. 4. *Percutiam omnem equum.*] Scilicet hoſtilem, putà Antiochi & Græcorum per Machabæos, *in ſtuporem*, id eſt, ad ſtuporem, vt ſcilicet omnes videntes ſtupeant ad plagam tantam támque ſubitam, & ipſi equites præ ſtupore & pauore quaſi verſi in amentiam, neſciant quò fugere, vel quid agere debeant. ita S. Hieron. Theodor. & alij.

Et ſuper domum Iuda aperiam oculos meos.] Vt ſcilicet protegam Iudæam & Iudæos, imò vt ij qui metu Antiochi prolapſi ſunt in gentiliſmum, eiúſque copiis mixti pugnarunt contra patriam, reſipiſcant, ſumptíſque animis iungant ſe Machabæis, & patriam propugnent. ita factum legimus 1. Machab. 2. 29.

Alleg. q. d. Faciam vt Iudæi qui Eccleſiam perſequebantur, videant ſuum errorem, & ad eam conuertantur, eámque propagent, vti contigit S. Paulo Actor. 9 ita S. Hieron.

Et omnem equum populorum percutiam cæcitate.] Eſt catachreſis & ſynecdoche: per cæcitatem enim accipit ſtuporem & metum, quo correpti equi quaſi cæci, neſciebant quò fugere deberent: propriè etiam multi equi hoſtium à Machabæis in capite percuſſi, & excæcati ſunt. Nam 2. Machab. 10. 30. dicitur: *Apparuerunt aduerſariis de cælo viri quinque in equis frænis aureis decori, ducatum Iudæis præſtantes: ex quibus duo Machabæum medium habentes, armis ſuis circumſeptum incolumem conſeruabant, in aduerſarios autem tela & fulmina iaciebant: ex quo & cæcitate confuſi, & repleti perturbatione cadebant.*

Vers. 5. *Et dicent duces Iuda in corde ſuo.*] S. Hieron. ſic exponit, q. d. Iudæi ex metu transfugæ, & cum copiis Antiochi obſidentes Ieruſalem, non ore, ne audiantur; ſed corde ſuo dicent & precabuntur: Domine conforta ciues Ieruſalem, vt hiſce Antiochi copiis reſiſtere queant; vt ſic victi cum hoſtibus, quibus coactè ſeruimus, vincamus cum ciuibus, quos intimè amamus. Secundò & planiùs, q. d. Machabæi in corde ſuo precabuntur Deum, vt confortet ciues Ieruſalem, ne Antiocho ſuccumbant. Ita Iudam Machabæum legimus penè ſemper ante aciem oraſſe, & Dei opem imploraſſe, eáque victoriam obtinuiſſe.

Alleg. duces Iuda ſunt Apoſtoli, qui orarunt Deum, vt Ieruſalem, id eſt, Eccleſia omnibus tyrannis fortiter ad mortem vſque & martyrium reſiſteret. ita Albertus & Arias.

A *Verſ. 6.*] In die illa ponam duces Iuda ſicut caminum ignis in lignis, & ſicut facem ignis in fœno: & deuorabunt ad dexteram, & ad ſiniſtram omnes populos in circuitu; & habitabitur Ieruſalem rurſus in loco ſuo in Ieruſalem.

Verſ. 7.] Et ſaluabit Dominus tabernacula Iuda, ſicut in principio: vt non magnificè glorietur domus Dauid, & gloria habitantium Ieruſalem contra Iudam.

B *Verſ. 8.*] In die illa proteget Dominus habitatores Ieruſalem, & erit qui offenderit ex eis in die illa, quaſi Dauid: & domus Dauid quaſi Dei, ſicut angelus Domini in conſpectu eorum.

Verſ. 9.] Et erit in die illa: quæram conterere omnes Gentes, quę veniunt contra Ieruſalem.

Ponam duces Iuda ſicut caminum ignis.] q. d. Faciam vt Machabæi, & myſticè Apoſtoli quaſi ignis omnia circumcirca populentur, ſuperent, Vers. 6.
C ſubiiciant & ad ſe conuertant. Vide geſta Iudæ, Ionathæ & Simonis in lib. Machab. Id in Apoſtolis paruit in Pentecoſte, quando Spiritus ſanctus eis inſedit ſpecie linguarum ignearum: vnde mox eloquiis ſuis ignitis multa hominum millia, ac ſenſim totum mundum ad Chriſtum conuerterunt. ita S. Hieron. Remig. Alber. & alij.

Et ſicut faciem ignis in fœno.] Ita Romana. Alij pro *faciem* legunt *faſcem*. Alij *facem*, & ita vertunt Septuag. Chald. Pagnin. Vatab. & alij. Hoc enim ſignificat hebr. לפיד *lappid*, ſcilicet lampadem & facem. Eodem omnia redeunt: facies enim ignis eſt fax, celerrimè comburens & conſumens fœnum, cui iniicitur.

D *Et habitabitur Ieruſalem.*] q. d. Ieruſalem priùs vacuata ciuibus, profugis ob metum Antiochi, virtute Machabæorum, iis rurſum implebitur, vt in ea ſicut ante, habitent pacificè, frequentes & opulenti, vt patet 1. Machab. 14. 4. idque penè vſque ad tempus Chriſti, qui eam aliis incolis cœleſtibus & diuinis, putà Apoſtolis & primæuis Chriſtianis ditabit, & decorabit. Nota pleonaſmum Hebraicum, cum dicit Propheta: *Habitabitur Ieruſalem rurſus in loco ſuo in Ieruſalem*, redundat enim τὸ *in Ieruſalem*. Nil enim aliud vult dicere, quàm Ieruſalem non alio, ſed eodem in loco quo priùs, ædificandam & habitandam, quod vt planè, plenè & certò futurum ſignificet, addit τὸ *in Ieruſalem*. Multæ enim ciuitates dirutæ, poſtea non eodem, ſed alio vicino in loco, ædificatæ ſunt, vti Tyrus noua: nam vetus Tyrus dicitur E Palætyrus, & à Tyro noua longiuſculè diſtat. Sic Roma moderna alia eſt à veteri. Sic & Tuſculum: quin & Ieruſalem moderna alio eſt in loco, quàm fuerit vetus. Nam mons Caluariæ, qui olim erat extra vrbem, iam eſt in vrbis quaſi meditullio. Prædicit ergo Zacharias, Ieruſalem ſub Machabæis eodem prorſus loco quo priùs inſtaurandam, frequentandam & magnificandam.

Alleg. Ieruſalem eſt Eccleſia Chriſti, quæ licet Alleg.
grauiſſimis perſecutionibus agitata ſit, & ſedibus ſuis quaſi pulſa, ſuo tamen loco ſemper conſtitit, imò firmiùs ſe & copioſiùs in eodem locauit.

v. g.

Digitized by Google

v.g. Ieruſalem noſtra eſt Roma, ex qua licèt Imperatores penè omnes, per trecentos annos extirpare conati ſint Pontifices & Chriſtianos, ideóque centena martyrum millia exquiſitiſſimis tormentis enecarint, illi tamen ſemper in ea perſtiterunt, imò numero & robore creuerunt, donec tandem toti non tantùm vrbi, ſed & orbi ſunt dominati. Vnde S. Ambroſ. in cap. 9. Epiſ. ad Roman. legit: *Ponam Ieruſalem in omnibus gentibus: quia*, inquit, *vbique futuri erant* (per Chriſtum) *filij Dei, & domus Dei in omnibus locis, quæ eſt Eccleſia.*

Vers. 7. *Saluabit Dominus tabernacula Iudæ.*] Eſt prolepſis, ſiue occupatio. Occurrit enim tacitæ obiectioni, quomodo Ieruſalem & Iuda ſalua conſiſtent inter tot hoſtes? ac reſpondet, id non eius, ſed Dei viribus futurum. Deus enim ſaluabit ea, eorúmque domos, etiam ruſticanas, quas proinde vocat tabernacula, præſertim quia primitus Hebræi in deſerto non in aliis domibus, quàm tabernaculis habitarunt.

Alleg. tabernacula ſunt particulares Eccleſiæ, ad quas licèt olim Chriſtiani metu perſecutionum vix, & non niſi noctu paucíque conuenire auderent, Deus tamen ſeruauit eas, imò auxit, & dilatauit; ſicut olim *in principio* Synagogæ, putà in deſerto, antitypa Hebræorum tabernacula ab hoſtibus, æquè ac ab æſtu, imbribus & procellis illæſa ſeruauit.

Vt non magnificè glorietur domus Dauid.] q.d. Ne Ieroſolymitæ, & præſertim poſteri Dauidis glorientur, quod ipſi ſuis viribus tam ſe quàm Iudæos in vicinis oppidis & pagis habitantes, contra Antiochum cæteróſque hoſtes propugnarint, ecce ego dico & edico, me tam Ieroſolymitas, quàm Iudæos cæteros ſaluaturum. Mihi ergo omnes ſe ſubmittant, mihique ſuam ſalutem acceptam referant. Ego enim Machabæis fortitudinem animóſque dabo, quibus pauci contra maximos exercitus dimicantes, eos ſternant, & profligent. Id profeſſus eſt Iudas Machabæus 1. Machab. 8. 18. & alibi, itaque à Deo victorias miraculoſas obtinuit. Nota, *domus Dauid* vocantur poſteri Dauidis, eorúmque familiæ, quæ plurimæ erant & nobiliſſimæ in Ieruſalem. Rurſum *gloria habitantium Ieruſalem*, per hypallagen vocantur ciues habitantes in Ieruſalem glorioſè. *Glorioſa enim dicta ſunt de te ciuitas Dei*, pſalm. 86. 2. Iuda verò vocantur cæteri Iudæi, qui circum Ieruſalem in villis & vrbibus habitabant. Similis hypallage eſt apud Poëtam cum ait: *Trade ratem ventis*, pro trade ventos rati. Et, *perflauit fiſtula buccas*, pro buccæ perflarunt fiſtulam.

Alleg. domus Dauid ſunt Apoſtoli, ſimiléſque Eccleſiæ Principes: *gloria habitantium Ieruſalem*, ſunt Doctores, virique religioſi & ſanctitate illuſtres. Hi enim ſunt gloria Eccleſiæ. Hi quoque non poſſunt gloriari contra Iudam, id eſt, populum & plebem fidelem, quaſi ipſi ſuis viribus eam protexerint, cum hoc Dei eiúſque gratiæ ſit opus. ita Albert. Hugo & Vatab.

Tropol. Tropol. Clarius: Domus, ait, Dauid, & gloria Ieruſalem ſunt reges, Principes, nobiles & diuites. Hi non poſſunt gloriari contra Iudam, id eſt, plebem fidelium, quaſi ipſi ſua nobilitate, potentia, opibus, fidem & locum in Eccleſia digniorem obtineant, cum hoc ſit meræ gratiæ Chriſti, quæ in Chriſtianiſmo æquat ignobiles nobilibus, pauperes diuitibus. Nam vt docet Apoſtolus, in Chriſto Ieſu non eſt Iudæus, neque Græcus: non ſeruus, neque liber: non diues, neque pauper; ſed

A omnes vnum ſunt, putà noua Dei creatura: imò in Chriſtianiſmo primas & potiores partes tenent pauperes: tum quia Chriſtus prædicauit pauperibus, Lucæ 4. 18. & pauperes prædicauit beatos: tum quia regni ſui proceres conſtituit pauperes Apoſtolos, per quos reges & Principes conuertit, iuxta illud 1. Corinth. 1. 26. *Videte vocationem veſtram fratres, quia non multi ſapientes ſecundùm carnem, non multi potentes, non multi nobiles, ſed quæ ſtulta ſunt mundi elegit Deus, vt confundat ſapientes: & infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia*, &c. Et Iacob. 2. 5. *Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide, & hæredes regni, quod repromiſit Deus diligentibus ſe?* Denique B diuites & nobiles maiora habent impedimenta humilitatis & virtutis Chriſtianæ, quàm pauperes: honores enim inflant, opes & deliciæ mentem eneruant. Quare maiori egent gratia Chriſti, qua hæc vincula dirumpant, quàm pauperes. Quocirca ob maiorem gratiam ſibi factam, maiores tenentur agere gratias Chriſto.

Qui offenderit ex eis.] Tigurina: *Qui impegerit.* Vers. 8.
Hebr. enim כשל *caſcal* ſignificat impingere, vel offendere in rem aliquam, v.g. lapidem, indéque corruere & infirmari. Vnde Septuag. Chald. & Pagnin. vertunt: *Qui infirmus fuerit ex eis.* Vatab. *Qui debilis fuerit, erit quaſi Dauid.* Arabicus, *Quaſi qui ad Dauid*, ſcilicet pertinet. Iam ſenſus eſt, q.d. C Machabæi eorúmque ſocij, qui pauci & inualidi videbantur, Dei ope fient validi bellatores inſtar Dauidis, qui licèt iuuenis & penè puer eſſet, tamen leonem, vrſum, & Goliath gigantem interfecit: imò qui ex eis offenderint, dum metu Antiochi apoſtatabunt à Iudaiſmo ad gentiliſmum, hi vidẽtes animos & victorias Iudæ & fratrum eius, cum Dauide in homicidium & adulterium lapſo pœnitentiam agent, fidem reſument, ac cum fide nouos animos & vires inſtar Dauidis capeſſent. Id ita factum eſſe narrant libri Machab. ita S. Hieron. Theodor. & alij initio cap. citati.

Alleg. id verius in Eccleſia, vbi infirmi, imò feminæ, pueri & puellæ Chriſti gratia ita fortes Deus in infirmis oſtẽdit ſuum robur.
D euadunt, vt mundum, carnem, diabolum, carnifices, ignes, beſtias, tormenta omnia ſuperent, vti patuit in S. Agnete, Cæcilia, Dorothea, Lucia, Pancratio, Vito, Celſo, & in dies patet. Rurſum, qui in peccatum aliquod lapſi ſunt, à Deo tacti fortiores reſurgent, inſtar Dauidis pœnitentis, vti patuit in S. Petro, Paulo, Matthæo, Magdalena, Pelagia & plurimis aliis. ita S. Gregor. hom. 20. in Ezech. Alber. Hugo & Lyran. hic. Aliter Arias, q.d. Infiniti ſancti nouæ legis poterunt conferri cum maximis ſanctis legis veteris, qualis fuit Dauid. Hæc ergo eſt ingens conſolatio ſanctorum Chriſti, quod ipſe eligat infirma mundi, eáque ita validet, vt confundat fortia: nam virtus E eius in infirmitate noſtra perficitur, 2. Corinth. 12. 9. Qui ergo infirmus eſt, vel ætate, vel ſexu, vel valetudine, vel animo, dicat cum S. Paulo: *Omnia poſſum in eo qui me confortat.*

Et domus Dauid quaſi Dei.] Hebr. quaſi *Elohim*, quod vel in nominatiuo, vel in genitiuo accipias. In nominatiuo accipiunt Vatab. Pagnin. Syrus & Arabicus Antiochenus, dum vertunt: *Domus Dauid erit quaſi Deus*, quod explicat Propheta dum ſubdit: *Sicut angelus Domini.* q.d. Domus Dauid erit fortis inſtar angeli Dei. Hebr. enim *Elohim*, non tantùm Deum, ſed & angelos, heroës, Duces ac Principes ſignificat. Vnde Chald. vertit: *Domus Dauid inſtar heroum feliciter*

aget,

Digitized by Google

aget, ac ſi angelus Domini in conſpectu eorum eſſet. Septuag. verò, Arabicus Alexandrinus, & Noſter τὸ *Elohim* accipiunt in genitiuo: *Domus Dauid erit quaſi domus Dei*, quia ſcilicet erit fortis ſicut angelus, qui eſt de domo Dei. Et ſic vterque ſenſus, & vtraque verſio eodem redit. Significat Principes Iuda (hi enim erant ex domo & poſteritate Dauidis) validiſſimos fore, vt vires non humanas, ſed diuinas habeant, ac inſtar angelorum facilè Antiochi hominúmque omnium acies profligent. Totius ergo verſus hic eſt ſenſus: Sub Machabæis plebs timida & infirma, ita Dei ope valida fiet, vt Dauidi valido bellatori comparari queat: Principes verò non tantùm cum Dauide, ſed & cum angelis in fortitudine, ducatu, prouidentia & regimine comparari poterunt. Ita factum eſt. Nam Iudas, Ionathas, Simon viribus & victoriis ſuperarunt Dauidem, adeóque angelorum ope & ductu dimicarunt & vicerunt. Nam angeli in hoſtes eorum iaculati ſunt tela & fulmina, vti narratur 2. Machab. 10. 30. Et cap. 15. 15. dicitur Ieremias apparuiſſe, & dediſſe Iudæ aureum gladium, dicens: *Accipe ſanctum gladium munus à Deo, in quo deiicies aduerſarios populi mei Iſrael.* Exinde ipſe & aſſeclæ eius facti ſunt quaſi domus Dei, id eſt, quaſi diuinum aſylum, ad quod omnes Iudæi ab hoſtibus afflicti, quaſi ad certam ſalutis anchoram confugerent, iíſque quaſi angelis ad ſalutem miſſis confiderent; quin & Gentiles, vt Spartani & Romani eorum amicitiam ambirent, vt patet 1. Machab. 12. verſ. 1. & cap. 14. verſ. 17. ita Theodor. Porrò Iudas cum fratribus, licèt oriundus ex Leui, non ex Iuda & Dauid, vocatur domus Dauid; quia domus Dauid totáque reſpub. Iudæorum, eum ſibi in caput & ducem elegit. Succeſſit ergo Dauidi in Principatu, & regimine ſuæ domus, tribus, & populi Iuda. Alludit ad domum fortium Dauidis. Dauid enim quia bellicoſus erat, & in aſſiduis bellis verſabatur; hinc pariter milites & duces habebat, vel exercendo faciebat bellicoſiſſimos, inter quos eminebant 37. qui lib. 2. Reg. 8. & ſequen. recenſentur, & vocantur fortes Dauid, quorum tres primi & fortiſſimi erant, Ieſbaam, id eſt, ſedens in cathedra, Eleazar, & Semma, de quibus dicitur: *Vſque ad tres primos non peruenit.* Vnde Adrichom. in deſcriptione Ieruſalem, depingit domum fortium Dauidis, in qua illi heroës Dauidis habitabant: vbi etiam, ceu in palæſtra athletæ & pugiles exercitij cauſa digladiationibus certabant, citátque pro hac re Nehemiæ cap. 3. verſ. 16. & ibidem Lyranum. Senſus ergo eſt, q. d. Domus Dauid, id eſt, poſteri & aſſeclæ Dauidis, putà Machabæi, adeo erunt bellicoſi & fortes, vt domum cœtúmque fortium Dauidis, adeóque tres eius primos & fortiſſimos robore æquent, imò ſuperent.

Dauides ſunt Apoſtoli. Alleg. Dauid eſt Chriſtus: hic eſt fortis vt magni conſilij angelus, imò vt Deus: quia verè Deus fuit, æquè ac homo. Domus & familia Chriſti, fuerunt Apoſtoli & viri Apoſtolici, quos ipſe conſtituit Principes ſuæ Eccleſiæ, quæ eſt domus Dei, eóſque tam validos, vt angeli, vel Dij viderentur, potiùs quàm homines, præſertim quia angelorum vitam in terris agebant, ac quaſi angeli mediatores erant inter Deum & homines. ita Vatab. Ribera & alij paulò antè citati.

Et Religioſi. Tropol. domus Dauid eſt religio, in qua inſtar Dauidis omnes pſallunt laudántque Deum, ideóque fortes in ſpiritu euadunt ad ardua quæque ſuperanda, vt Dauid. Hinc eadem eſt domus Dei, in qua Religioſi viuunt quaſi angeli: vtriq; enim ſunt de domo Dei; quia Deo aſtant, & Dei nuncij ſunt, & præeunt caſtra populi, quaſi ſtrenui milites & Duces. Adde, eos angelis eſſe familiares, & ab illis regi, iuxta illud Exodi 23. *Præcedet te angelus meus, & introducet te ad Amorrhæum.* Denique S. Gregor. hom. 20. in Ezech. per domum Dauid accepit domum pœnitentium: *Hæc*, inquit, *dies miſericordiæ, quæ nobis de aduentu redemptoris noſtri promiſſa eſt. Qui itaque offenderit, erit quaſi Dauid: quia peccator ad pœnitentiam redit. Domus autem Dauid, quaſi domus Dei: quia reuerſus quiſque ad iuſtitiam, habitatio efficitur creatoris ſui, vt ſit ſicut angelus in conſpectu eius: quia miſericordiæ viſcera quæ in ſe expertus eſt, annunciando aliis propinat.*

Quæram conterere.] Hebr. לְהַשְׁמִיד *lehaſmid*, id eſt, diſperdere. q. d. Satagam vt Græci aliæque gentes, quæ oppugnabunt Ieruſalem, à Machabæis eorúmque poſteris conterantur & diſperdantur, vtque Ieruſalem continua quaſi pace fruatur vſque ad Chriſtum, qui quaſi nouus Salomon pacis filius, imò pater, pacem plenam & diuinam orbi afferet. ita Theod. Nota, cùm ait *omnes gentes*, intelligi Græcis vicinas & ſubditas, vel confœderatas. Nam vt ait S. Hieron. in Iſaiæ cap. 13. idioma S. Scripturæ eſt, vt omnes gentes, vel omnem terram intelligat eius prouinciæ, de qua eſt ſermo. Vers. 9.

Alleg. q. d. Deus conteret omnes Imperatores & gentes, quæ perſequentur Eccleſiam, imò eas Eccleſiæ ſubiiciet faciétque fideles, vti reipſa feciſſe Deum, patet ex Hiſtoriis Euſebij, Socratis, Sozomeni, Baronij & aliorum. ita S. Hieron. Alber. Remig. & Vatab. Aliter Arias, qui per gentes accipit turmas dæmonum Chriſtum, Chriſtique Eccleſiam oppugnantium, quas omnes Chriſtus contriuit.

Verſ. 10.] Et effundam ſuper domum Dauid, & ſuper habitatores Ieruſalem ſpiritum gratiæ, & precum: & aſpicient ad me, quem confixerunt: & plangent eum planctu quaſi ſuper vnigenitum, & dolebunt ſuper eum, vt doleri ſolet in morte primogeniti.

Verſ. 11.] In die illa magnus erit planctus in Ieruſalem, ſicut planctus Adadremmon in campo Mageddon.

Verſ. 12.] Et planget terra: familiæ & familiæ ſeorſum: familiæ domus Dauid ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum.

Verſ. 13.] Familiæ domus Nathan ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum: familiæ domus Leui ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum: familiæ Semei ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum.

Verſ. 14.] Omnes familiæ reliquæ, familiæ & familiæ ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum.

Et effundam ſuper domum Dauid.] Aſſurgit hic de more Propheta ad Chriſtum, & promittit Vers. 10.

quod

Digitized by Google

quod ipſe in Ieruſalem, putà in Iudæos qui ſibi A credent, hoc eſt, in Eccleſiam primitiuam, quæ cæpit in Ieruſalem & Iudęa, atque ex Iudæis coaluit, effundet ſpiritum gratiæ & precum. Pro *gratiæ* hebr. eſt חן *chen*, quod ſignificat gratiam, qua alicui gratioſi & amabiles ſumus. Vnde in Scriptura toties dicitur: Inueni, vel inueniam gratiam in oculis tuis, hoc eſt, ſim tibi gratus, placens, amabilis. Deus ergo hîc pollicetur, quòd per Chriſtum effundet in fideles ſpiritum gratiæ, id eſt, ſpiritum qui eos per gratiam infuſam gratificet Deo, ipſiq; & angelis faciat gratioſos & amabiles, iuxta illud Epheſ. 1. 5. *Prædeſtinauit nos in adoptionem filiorum per Ieſum Chriſtum, in laudem gloriæ gratiæ ſuæ, in qua gratificauit nos in dilecto filio ſuo.* ita S. Hieron. Theod. Remig. & alij paſ- B ſim. Secundò, Chald. & Arias pro *chen* non malè vertunt *commiſerationem*, qua miſero, præſertim inocenti, vt Chriſto transfixo, de quo verſ. 10. compatimur. Vnde ſic cum Chaldæo vertas: *Effundam ſuper domum Dauid*, &c. *ſpiritum miſericordiæ & miſerationum:* vel cum Aria, *ſpiritum compaſſionis & deprecationis*, quæ ex compaſſionis cogitatione & ſenſu plerumque proficiſcitur. Eſt enim deprecatio, miſerantis animi voce, fletu atque lamentatione indicatio.

Et precum.] Hebr. תחנונים *tachanunim*, quod Septuag. vertunt *miſericordiæ*. Chald. *miſerationum*. Clarius, *propitiationis*. Radix enim חנן *chanan* ſignificat miſereri, indéque precari: miſeria enim excitat ad preces, quibus eam leuemus. Vnde Noſter vertit *precum*. Iam S. Hieron. Remig. Alber. Vatab. & alij paſſim, cenſent hic generatim prædici miſſionem Spiritus ſancti in Apoſtolos, & fideles in Pentecoſte & deinceps. Vbi nota duos effectus principales Spiritus S. Prior, quod det nobis gratiam, qua grati ſimus Deo: poſterior, quod det nobis ſpiritum orationis & precum, per quas omnes infirmitates & miſerias noſtras ſanemus, omniáque bona quibus egemus, à Deo impetremus, iuxta illud Rom. 8. 26. *Spiritus adiuuat infirmitatem noſtram: nam quid oremus ſicut oportet, neſcimus; ſed ipſe Spiritus poſtulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* Ingens ergo donum Dei & Spiritus ſancti eſt donum orationis. Secundò & preſſiùs, magiſque appoſitè D & connexè ad ſequentia, Arias & à Caſtro cenſent ſpiritum gratiæ & precum hîc vocari eum, quem Deus iniecit Ieroſolymitis, cùm Chriſtum viderunt in cruce confixum, vt ſcilicet eum aſpicerent oculis, non toruis & crudelibus, ſed benignis, gratioſis & commiſerantibus, indéque erumperent in lachrymas & preces, optantes vt Deus Chriſti innocentis, & tam dira patientis miſereretur. Spiritus enim in Scriptura ſignificat mentis impetum & vehementiam, v. g. ad amandum & commiſerandum, ſi ſit ſpiritus miſerationis, vti hic eſt. Hunc eſſe ſenſum patet ex Hebræo, vbi hæc verba pendent ex ſequentibus: *Et aſpicient ad me quem confixerunt, & plangent eum* E *planctu quaſi ſuper vnigenito.* Hæc enim eorum commiſeratio fuit initium fidei & conuerſionis ad Chriſtum; ac propagationis Eccleſiæ. Deus enim ob hâc eorum compaſſionem in Chriſtum, dedit eis fidem, gratiam & ſalutem per Chriſtum. Simili modo ex aſpectu Chriſti crucifixi compuncta, & ad vitam perfectam conuerſa eſt S. Eliſabetha, regis Hungariæ filia, aliique permulti, vti mox oſtendam. Quare minus rectè ad literam aliqui cenſent, hunc ſpiritum gratiæ & precum

Spiritus precum quis?

promitti hic Machabæis, vti eum Iudæ Machabæo datum ſcimus. Rurſum Mariana hunc ſpiritum gratiæ & miſerationis paſſiuè accipit, q. d. Faciam vt fideles mei omnibus ſint grati, vt omnes eorum miſereantur, eiſque opem ferant.

Moral. diſce hic magnum Dei eſſe donum orationis & precum. Oratio enim eſt fiſtula cæleſtis, per quam à Deo per merita Chriſti ſugimus omnem gratiam, quaſi manna. Eo excelluerunt S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciſcus, S. Thomas Aquinas (qui ſuam ſapientiam & doctrinam orando, potiùs quàm ſtudendo ſe adeptum eſſe profeſſus eſt) S. Franc. Xauerius, & alij, qui eo nixi ardua quæque ſuſceperunt & perfecerunt, adeóque nihil à Deo poſtularunt, quod non impetrarint. Ad hoc diſponit & ducit ingens in Deum fiducia, quam parit profunda conſideratio tum bonitatis Dei, tum meritorum Chriſti. Quid enim Deus benigniſſimus neget ſuis amicis, qui vitam ſuáque omnia pro eo prodigunt? Quid iiſdem obtendentibus Chriſti ſanguinem, dolores & mortem acerbiſſimam, per eámque ſupplicantibus abnuat? Hinc fides thaumaturga, miraculorum operatrix & ſuſcitatrix mortuorum, imò damnatorum, aut certò damnādorum. Vis exempla? Accipe pauca è multis. S. Eliſabetha precibus adoleſcentem vanum conuertit, & ad Religionem impulit, ita vt ea orante adoleſcens clamaret: *Ceſſa ô domina, ceſſa quia vaſtiſſimo ſupplicationis tuæ incendio præcordia mea, & ipſæ medullæ C depaſcuntur, ita vt fatiſcam & emoriar.* ita habet eius vita.

Anno Domini 959. perfectam pacem obtinuit Eccleſia Anglicana, defuncto Eduino Rege, & ſuccedente in monarchiam regni totius Edgaro. Porrò precibus ſancti Dunſtani, quem afflixerat, ne penitus ad inferos damnaretur, animam eius ereptam, ita narrat Osbertus monachus. *Interea Eduinus è vita præſenti ſubtractus, & anima ipſius Dunſtano in orationibus occupato, à quibuſdam deterrimis hominibus curſim eueſtigio eſt præſentata. Cuius miſeriam miſeratus, ſuarum iniuriarum immemor, pro liberatione eius immenſos omnipotenti Deo lachrymarum imbres effudit, nec ab eis deſtitit, donec ſe pro eo exauditum agnouit. Facto igitur non grandi interuallo, Mauri illi ad Dunſtanum ſua præda vacui redeunt. Et quia ſuas iniurias vlciſci ſuperuacuè venerant, calumnioſas voces depromunt; quorū ille furores nihil penſans, Deo ſuper ineffabili miſericordia gratias egit.* ita habet Osbertus in vita S. Dūſtani, & ex eo Baron. anno Chriſti 959.

Sophronius in prato ſpirit. cap. 44. narrat de ſene quodam, cuius diſcipulus negligens mortuus eſt. Contriſtatus ergo orauit & dixit: Domine Ieſu Chriſte verax Deus noſter, reuela mihi, quid ſit circa fratris animam. Adſpexit autem in exceſſu mentis effectus, fluuium ignis, ingentémque in ipſo igne multitudinem, ac medium fratrem illum ad medium vſque demerſum. Tunc ait illi ſenior: *Nonne te propter hanc pœnam orabam, vt curam animæ ageres fili?* Reſpondit frater, & ait ſeni: *Gratias ago Deo, Pater, quod vel caput meum requiem habet. Per orationes enim tuas ſupra caput Epiſcopi ſto.*

Anno nongenteſimo vigeſimo, fato conceſſit Siſnandus quartus Compoſtellanus Epiſcopus, cuius tanta fuit fama ſanctitatis, vt Ioannes Papa, opinor, decimus, per litteras & tabellarium proprium ſe precibus ipſius commendauerit. Mortuus eſt autem ſenio confectus. In cuius obitu

Digitized by Google

voces auditæ ſunt angelorum canentium: *Veni electe Dei, intra in gaudium Domini tui.* Succeſſit illi Gundeſindus quintus, Compoſtellanus præſul, & Comitis cuiuſdam filius: ſed hic cùm mundo, quàm Deo, magis deditus eſſet, vitam non ſatis pio fine clauſiſſe dicitur. De qua re mater eius, matrona pia, graui cõfecta dolore, & de anima filij vehementer ſollicita, ante aram beatiſſimi Iacobi Apoſtoli diuinam miſericordiam dies noctéſque non deſtitit implorare, & fletibus, precationibus, ieiuniis, eleemoſynis ſibi demereri, interpoſito S. Iacobi patrocinio, donec quadã nocte in templo eiuſdem Apoſtoli vocem hanc audiuit: *Scias filium tuum hac nocte ad electorum ſocietatem admiſſum fuiſſe.* Ita habet Ioannes Vaſęus in Chronico Hiſpan. ad ann. 920.

Et aſpicient ad me quem confixerunt.] Stolidè Iudæi ex Chaldæo hoc intelligunt de Chriſto quodam filio Ioſeph, quem in bello occubuiſſe fabulantur; aut de Iuda Machabæo ab hoſtibus occiſo. Vox enim *me*, ſignificat hîc loqui Deum: Hebr. eſt דקרו *dakaru*, id eſt, transfoderunt, transpunxerunt, transfixerunt, ſcilicet Iudæi infideles & impij Chriſti caput ſpinis, manus & pedes clauis, latus lancea in cruce. De Chriſto enim in cruce transfixo hic eſſe prophetiam & ſermonẽ, docet & interpretatur S. Ioãnes c. 19. 35. vbi cùm narraſſet milites non fregiſſe Chriſti crura, eo quòd viderant eum iam mortuum; *ſed vnus militum*, inquit, *lancea latus eius aperuit. Facta ſunt enim hæc, vt Scriptura impleretur: Os non comminuetis ex eo. Et iterum alia Scriptura dicit: Videbunt in quem transfixerunt.* ita S. Hieron. Theod. Cyril. omnéſque alij Interpretes, Græci & Latini; quin & Hebræi priſci apud Galatin. lib. 8. cap. 17. Loquitur de Iudæis qui Chriſtum in cruce aſpexerunt, præſertim iis qui ei compaſſi & commiſerati ſunt, vti paulò antè dixi, & fusè rectéque probat Alcazar Apocal. 1. verſ. 7. notat. 6. qualis fuit Centurio, eiúſque ſocij, qui *viſo terræ motu & his quæ fiebant, timuerunt valde dicentes: Verè Filius Dei erat iſte*, Matth. 27. 54. Porrò tales multos, imò pleroſque fuiſſe, ſignificat Lucas cap. 23. 48. dicens: *Et omnis turba eorum, qui ſimul aderant ad ſpectaculum iſtud, & videbant quæ fiebant percutientes pectora ſua reuertebantur.* ita Arias, à Caſtro, Salmeron tomo 10. tract. 48. in fine, & Alcazar loco iam citato. Pro *confixerunt*, Septuag. vertũt: *Inſultauerũt*, quia pro *dakaru* per metatheſin legerunt, רקדו *rakadu*, id eſt, ſaltarunt, inſultarunt. ita S. Hieron.

Symbolicè, Cyril. & Euſeb. lib. 8. demonſtr. cap. 4. hæc adaptant Iudæis in excidio Titi, iis, inquam, qui agnouerunt cauſam excidij eſſe, quòd patres eorum Chriſtum crucifixiſſent, ideóque conuerſi ſunt ad Chriſtum. Cæteri enim cauſam excidij non in Chriſti cædem, vtpote quem non agnouerunt, imò negarunt eſſe Meſſiam, ſed in ſeditiones cædéſque mutuas, & alia Iudæorum peccata retulerunt, vt patet ex Ioſepho lib. 6. belli cap. 16.

Anagog. id implebitur in die iudicij, quando Iudæi aliique impij, qui hic noluerunt Chriſtum agnoſcere, inuiti eum agnoſcent: nam damnabuntur eo quod ipſum transfixerint, aut transfixionis & paſſionis eius fuerint immemores, & ingrati ſuis ſceleribus, ideóque plangent. Ita explicat S. Ioannes Apoc. 1. 7. *Ecce*, ait, *venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt. Et plangent ſe ſuper eum omnes tribus*

A *terræ.* Vide ibi dicta, imò multi putant hunc eſſe ſenſum literalem, vt Theod. Remig. Lyran. hic, & S. Auguſt. lib. 20. ciuit. cap. 30. Suarez 3. p. tomo 2. diſp. 57. ſect. 9. Ianſenius in Concord. Euang. cap. 144. Toletus Ioannis 19. numer. 37. qui ex hoc loco probant, ſtigmata crucifixionis & paſſionis in Chriſti corpore poſt reſurrectionem manſiſſe, eáque videnda fore ab impiis in die iudicij. Sed ex dictis patet, hunc ſenſum potiùs eſſe anagogicum. Huc quoque alluſit Chriſtus Matth. 24. 30. dicens: *Et tunc parebit ſignum filij hominis* (putà crux, cum clauis, lancea, &c.) *in cælo, & tunc plangent omnes tribus terræ*, &c. Denique nonnulli idipſum extendunt ad particulare cuiuſque hominis iudicium. Ita Innocentius 3.
B Pont. lib. de miſeria conditionis humanæ, & ex eo Ludolphus volumine tertio de vita Chriſti cap. 46. cenſent, quemque hominem in morte videre Chriſtum in cruce poſitum; malum, ad ſuam confuſionem, vt erubeſcat ſe non eſſe redemptum ſanguine Chriſti, ſua culpa id exigente; & hoc eſſe id quod hic dicitur à Zacharia: *Aſpicient ad me, quem confixerunt*; bonum verò Chriſtum videre ad ſuam exultationem. Idque probant ex 1. Theſſal. 3. 13. *In aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti*, id eſt, inquiunt, in die mortis, quando apparet tam bonis quàm malis, Chriſtus in cruce poſitus. Et ex Apoc. 3. 3. *Veniam ad te tanquam fur.* Verùm hæc infirma, & incerta ſunt, ac proinde temerarium videtur illa aſſeuerare,
C vti rectè ait Dionyſ. Carth. Dialogo de particulari iudicio artic. 2. & 11. In iudicio tamen vniuerſali apparebit Chriſtus, non crucifixus, ſed cum cruce, & cicatricibus quinque vulnerum, vti iam dixi. Quare iudicium particulare cuiuſque peragit Chriſtus, vel per ſe, vel per angelos. Per ſe, non deſcẽdendo de cælis (ſic enim qualibet hora, vtpote qua multi per orbem moriuntur, deberet de cælo deſcendere, ſeque replicare multoties, vt iudicet eos qui eodem inſtanti in variis locis & prouinciis moriuntur) ſed per mentalem locutionem, qua manens in cœlo empyreo loquitur animæ in terra morienti, reuelans ei ſua facta, dictánſque ſententiam vitæ, vel mortis æternæ. Sic enim angeli loquuntur inuicem,
D etiamſi à ſe mutuo longiſſimè diſtent. Vel certè iudiciũ particulare exercet per angelos: illi enim ſunt eius adminiſtratorij ſpiritus, vt ait Apoſtolus Heb. 1. Vnde Bartholomæus Sibylla S. Theol. Doctor, ordinis S. Dominici, in ſpeculo peregrin. quæſt. decade 1. c. 2. quæſt. 9. cenſet Chriſtum hoc iudicium exercere per angelũ cuſtodem cuiuſque, vt is deinde eum pro meritis vel ad purgatorium, vel ad cœlum deducat, vel tradat dæmoni, vt eum rapiat in gehennã. Hoc enim ad angeli cuſtodiam pertinere videtur, eiuſque eſſe vltimus actus.

An Chriſtus crucifixus appareat cuique animæ in morte iudex.

Et plangent.] Non tam ſuos dolores, vti faciẽt
E impij in die iudicij, quàm Chriſti indignam necem. Ait enim: *plangent eum*, ſcilicet indignè crucifixum, & occiſum, *planctu quaſi ſuper vnigenitũ, vt doleri ſolet in morte primogeniti.* Eſt enim Chriſtus *primogenitus omnis creaturæ*, Coloſ. 1. 15. *ſicut planctus Adadremmon in campo Mageddon*, id eſt, ſicut planxerunt olim Iudæi Ioſiam regem optimum à Pharaone cæſum in campo Mageddo, cuius filius & antitypus fuit Chriſtus in Ieruſalem occiſus à Iudæis. ita S. Hieron. *Crucifixo*, ait, *Domino ſaluatore renouabitur planctus in Ieruſalem, ſeparatis viris à feminis, eo quòd tempore luctus*

Digitized by Google

inctus non debeamus ſeruire coniugiis & operi nuptiarum. Id probat ex Ioëlis 2. 16. *Egrediatur ſponſus de cubili ſuo, & ſponſa de thalamo ſuo.* Et ſubdit: *Hoc non ſolùm tempore anguſtiæ fieri, ſed etiam in tempore orationis, quando volumus Deum deprecari. Igitur & nunc domus Dauid, & tribus domus Nathan, & tribus domus Semei à ſuis vxoribus ſeparantur, vt plangant Dominum.* Loquitur ad literam de planctu fideliũ in morte Chriſti, vti paulò antè oſtendi. Greg. Nazianz. in carmine cui titulus, *Chriſtus patiens*, teſtatur militem illum qui lancea latus Chriſti perforauit, altero oculorum fuiſſe captum; ſed Chriſti ſanguine & aqua ad oculum admotis, viſum recuperaſſe, ac Chriſti virtute agnita, pectus ſuum percuſſiſſe, ipsúmque verum filium Dei agnouiſſe. Salmeron tomo 10. pag. 496. idem citat non tantum ex Nazianzeno, ſed etiam ex Iſidoro. Romanum Martyrol. die 15. Martij, aſſerit Longinum fuiſſe eum qui latus Chriſti perforauit, indéque credidit & martyr euaſit. Hoc ſignificat τὸ *aſpicient*, ſcilicet tam oculis cordis, quàm corporis, *in me quem confixerunt.*

Planctus fidelium ob mortem Chriſti.

Symbol. hunc planctum rectè accipias, tum eum quo planxerunt fideles, partim ex pœnitentia & lætitia conuerſionis ſuæ, qua receperunt Spiritum S. partim ob perſecutiones varias, quas propter Chriſtum primitus paſſi ſunt à Iudæis & Gentilibus; imò hunc ad literam hic intelligi cenſet S. Hieron. Remig. Alber. & Alcazar loco iam citato: tum eum quo quotannis fideles, præſertim in hebdomada ſancta (in qua Deus in fideles & pios effundit hunc ſpiritum gratiæ & precum ſiue commiſerationis) recolunt, & plangunt paſsionem Chriſti, dum cogitãt ſe ſuis peccatis crucifixiſſe Chriſtum, ideóque pœnitẽtiam agunt, & auſteram vitam capeſſunt, appetitus ſuos edomant, ſtudéntque mortificationi, vti faciunt Religioſi. Hi enim reipſa compatiuntur Chriſto, dum ob Chriſti recordationem, venerationem, amorem & imitationem, mortificationem Ieſu in carne ſua circumferunt, vt ait Apoſtolus, itaque quaſi iuſta Chriſto pro ſe crucifixo perſoluunt, eique parentant. Reipſa enim dicunt, plangúntque illud Thren. 4. 20. & c. 5. 18. *Spiritus oris noſtri Chriſtus Dominus, captus eſt in peccatis noſtris. Cecidit corona capitis noſtri: væ nobis, quia peccauimus.* Porrò planctus hic eſt in Adad Remmon, id eſt, in hortis malogranatorum: tales enim ſunt Religiones & monaſteria, in quibus viget diſciplina & charitas, quorum cura ad ſponſam Chriſti pertinet, iuxta illud Cant. 6. 10. *Deſcendi in hortum meum, vt viderem poma conuallium, & inſpicerem ſi floruiſſet vinea, & germinaſſent mala punica.* Et cap. 7. 12. *Manè ſurgamus ad vineas, & videamus*, &c. *ſi floruerunt mala punica.* Hinc ſeorſim plangunt viri in monaſteriis virorum, & ſeorſim mulieres in monaſteriis feminarum, agentes pœnitentiam vitæ religioſæ. Porrò maximè plangunt domus Dauid, Nathan, Leui & Semei, quæ Chriſto erant cognatæ, id eſt, quæ pietate, & charitate ad Chriſtum proximè accedunt. Vnde Dauid exponitur dilectus, Nathan donatus, Leui copulatus, Semei obediens. Hæc Alcazar. cui conſentiunt Iſid. Clarius, Vatab. & Dionyſ. Ita Abbas Stephanus in prato ſpirituali cap. 64. tribus ſenibus de animæ ſalute diſſerentibus: *Ego, inquit, die noctúque nihil aliud aſpicio, niſi Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum in ligno pendentem.* Ita S. Elzearius comes

A Arriani crucifixum ſemper intuens, nulla iniuria, nulla afflictione, nulla moleſtia mouebatur ad iram vel impatientiam, ſed omnia placidè immoto vultu & inuicta patientia tolerabat. Cúmque vxor eius Delphina miraretur iſtam apathiã, & cauſam quæreret, reſpondit: *Explicabo tibi arcanum pectoris mei. Noueris me interdum ſentire aliquam indignationem in animo aduerſus infeſtantes me, ſed illico me conuerto ad cogitandas iniurias Chriſto illatas, eíque imitari cupiens dico mihi ipſi: Etiamſi famuli tui barbam tuam conuellerent, & colaphos tibi infringerent, nihil eſſet ad Dominum tuum, qui maiora perpeſſus eſt; certúmque habeas, Delphina, me nunquam ceſſare à commemorandis iniuriis Saluatoris mei, donec animus meus*
B *plenè ſit tranquillatus.* Hac ratione nulla ei perturbatio, vel commotio potuit dominari. Thomas Cantiprat. lib. 2. Apum c. 25. p. 5. narrat martyrem quendam captum à gentili tyranno, ſemper gemebundum inceſsiſſe; cumque tyrannus cauſam triſtitiæ quæreret, reſpondiſſe: *Semper triſtis incedo, quia mortis Dei mei memor, continuè in corde meo paſſionis eius ſtigmata porto.* Vnde indignatus tyrannus iuſsit ei cor euelli, & diſſecari, in quo reperit Chriſti crucifixi imaginem: qua re commotus, ad Chriſtum conuerſus & baptizatus eſt. Eadem Chriſti crucifixi imago inuenta eſt in corde S. Claræ de Montefalco, vti narrat oculatus teſtis Thomas Bozius lib. 15. de ſignis Eccl.
C cap. 3. tom. 2. Nota ſunt ſacra ſtigmata S. Franciſco à Chriſto crucifixo, quem iugiter intuebatur, impreſſa. S. Lydwina iugiter in plagis Chriſti, quaſi in foraminibus petræ, inſtar columbæ nidificantis commorabatur, vt habet eius vita apud Surium cap. 7. die 14. Aprilis. Idem fecit S. Clara, diſcipula S. Franciſci, vt habet eius vita cap. 10. apud Surium die 12. Auguſti. Atque eius aſſecla S. Coleta, vti in eius vita refert illi coæuus Stephanus Iuliacus. Idem fecit S. Hedwigis Duciſſa Poloniæ, vt habet eius vita cap. 5. apud Surium die 15. Octob. Et S. Brigitta, vt habet eius vita cap. 5. ac S. Gertrudis, Mechtildis, & Catharina apud Bloſium Abbatem in Monili Spirit. cap. 2.
D Denique S. Eliſabetha, Hungariæ regis filia, cum quadam die ornatu & comitatu regio Eccleſiam ingreſſa eſſet, ſtatim vbi crucem vidit Chriſtúmque in ea pendentem, coepit in lachrymas ſolui, & dolore acerrimo torqueri, cogitans dicénſque ſibi: *Deus & Saluator meus in patibulo moritur, ego gemmis, auro, purpuráque fulgeo: ille ſpineam coronam geſſit; ego auream: ille inter latrones, hoſtes & deriſores; ego turba famulorum me colentium cingor.* Quare cum ſe propterea infelicem, miſeram, ac penè damnatam appellaret, quòd tam malè ſuum imitaretur creatorem, exanimis in terram corruit, ægréque ad ſe reuerſa, ſtatuit vitam mutare, Chriſtíque humilitatem & cru-
E cem imitari, vti reipſa præſtitit. ita habet eius vita, & Hieron. Platus lib. de dignit. Cardinal. cap. 17.

Plangent eum.] Tranſit à prima perſona ad tertiam, putà à *me* ad *eum*. Hinc Sanchez putat Prophetam poſt raptum ad Chriſtum, eiúſq; plagas, quibus confixus eſt, illico redire & reuolare ad Machabæos, de quibus egit toto capite. q. d. In perſecutione quam ab Antiocho diriſſimam ſuſtinebit populus Iudaicus, pij omnes plangent ſuper eum, ſcilicet populum iam dictum: omnes enim tunc planxiſſe, patet 1. Machab. 1. Verùm in præcedentibus nulla vaſtationis, ſed roboris

Digitized by Google

& victoriarum Machabæorum facta eſt mentio. Adde, hunc raptum videri nimis ſubitum & inſolentem. Ad eum tamen alludi non nego.

Secundo, Arcazar loco citato, cenſet τὸ *me*, ad Patrem æternum referri: illum enim in ſua, id eſt, in prima perſona loqui ſolere in Scriptura; ſed τὸ *eum* referri ad Filiũ. q. d. Aſpicient me Patrem quem confixerunt; quia mihi inflictum fuit vulnus, quod Chriſto filio meo dilectiſſimo inflixerunt, iuxta illud Malachiæ c. 3. 8. *Si affiget homo Deum, quia vos confgitis me?* Quare efficiam vt plangant eum.

Tertiò, alij paſſim ſimpliciùs cenſent eſſe enallagen Hebræam: Hebræi enim ſæpe mutant perſonas, & de ſeipſis nunc in prima, nunc in tertia perſona loquuntur. Aut faciliùs dicas, hucuſque locutum eſſe Chriſtum de ſe in prima perſona, nunc verò loqui Prophetam de Chriſto, ideóque loqui de eo in tertia perſona. Propheta enim id quod Chriſtus paucis dixerat, exaggerat, & oſtendit quantus de eius confixione in cruce futurus ſit omnium planctus. Septuag. vertunt: *Plangent ſuper ſe*, quos ſequens S. Ioannes Apocal. 1. 7. *Plangent*, ait, *ſe ſuper eum omnes tribus terræ*: quia in die iudicij plangent impij ſuper ſe, eo quòd Chriſti necem vel procurarint, vel illi ingrati fuerint, de quo plura in fine capitis.

Porrò docet hîc Zacharias inter varios affectus, quos ex meditatione paſſionis Chriſti elicere poſſumus, vt admirationis, amoris, gratitudinis, compunctionis, timoris, pœnitentiæ, imitationis, patientiæ, gaudij, ſpei, &c. eminere affectum compaſſionis, eúmque propriè nos Chriſto pro nobis patiẽti debere. Quis enim non intimis ſenſibus condoleat Chriſto innocenti & ſancto, imò Dei filio vnigenito, cùm eum in cruce cõfixum intuetur, tot tantáque pro ſe tam amanter pati? Quis non ex commiſeratione gemat, & lachrymis diffluat? Verè S. Bonauen. in ſtimulo diuini amoris: Quid, ait, fructuoſius eſſe poſſit, quid ſuauius, quàm ex toto corde compati amariſſimæ paſſioni Ieſu Chriſti Domini noſtri? Vide eundem, & noſtrum Franciſcum Arias lib. de orat. mentali cap. 12. Quocirca S. Clara, diſcipula S. Franciſci, iuſſit Monialibus ſui ordinis, crebrò plangere mortem Chriſti, vti habet eius vita.

Vers. 10. Adadremmon vrbs quæ & qualis.

Sicut planctus Adadrẽmon.] Primò, Adadremmon vrbs erat iuxta Iezraël, quæ poſtea dicta eſt Maximianopolis, ſita in campo Mageddo, vbi occiſus eſt Ioſias rex Iuda à Pharaone Nechao, cuius mortẽ luxit Ieremias & totus Iſraël. 2. Paral. 35. q. d. In crucifixione & morte Chriſti maximus erit fidelium planctus, qualis fuit in cæde Ioſiæ optimi Regis, qui fuit proauus & typus Chriſti: ita S. Hieron. Remig. Albert. & alij. Videtur hæc vrbs ita dicta à copia malogranatorum. *Remmon* enim heb. idem eſt quod malogranatum *hadad*, vel vt Chald. legit *hadar*, idem eſt quod decor. Dicta eſt ergo vrbs hæc amœniſſima Adadremmon, id eſt, decor malogranatorum. Vnde Arabicus & Syrus vertunt: *Sicut planctus ſuper filiũ Amon*, id eſt, ſuper Ioſiam. Ioſias enim fuit filius Amon, Matth. 1. 10.) *in campo Mageddo.*

Secundò, Septuag. more ſuo nomina propria ex etymo interpretantes, pro *Remmon* vertunt *malum punicum*, ſiue granatum: pro *Mageddo* vertunt *ſucciſum*. Sic enim habent: *Sicut planctus mali punici*, aut potiùs *puniceti*, *quod in campo ſuccidi-*

A *tur.* Vbi rectè notat S. Hieron. Græcum ῥοῶνος (ſic enim legendum in Septuag. non ῥοῶν, id eſt, malorum punicorum, vti legunt Complutenſ.) non malum punicum, ſed puniceтum, id eſt, locum malis punicis conſitum ſignificare. Iam S. Cyril. verſionem Septuag. ſic explicat. q. d. In Chriſti morte *ſimilem planctu fore, qualis eſt planctus agricolæ, cum arbor malogranati cum ſuis pomis excinditur. Arbor eſt* εὐανθής (id eſt, *pulchre florens*) *& frequentes à radice mittens ramos, rectos & proceros, quæ cùm malis ſuis puniceis decoratur, tunc admirationem mouet.* q. d. Sicut exciſo puniceto maximè dolet herus, vtpote qui in eo ſuas habebat delicias, præſertim dum floribus purpureis inſtar

B calyculorum, aut malis punicis vermiculantibus ornantur, (vti Romanorum delicias eſſe videmus in puniceтis) ſic ſummè dolebunt omnes pij in morte Chriſti. Vtitur ſimilitudine granatorum potiùs quàm aliorum fructuũ, quia granata dum comprimuntur, ſanguineum fundunt ſuccum, eumq; ſapidum & ſalutarem, qui repræſentat ſanguinem Ioſiæ & Chriſti, quo ſaluatus eſt mũdus. Vnde ſponſa Cant. 8. 2. *Dabo tibi poculum ex vino condito & muſtum malorum granatorum meorum.* Addit Cyrill. malogranato ſignificari optimates Reipub. Theodor. verò Septuag. ſic explicat: Sicut, inquit, lignatores ſecantes maximam arborem malogranatorum, ingentem ſtrepitum faciunt; ſic horum planctibus omniũ aures cir-

C cumſonabunt. Inſuper charitatis typus eſt malogranatum. Habet enim grana denſiſſima & coniunctiſſima, inſtar vuæ, adeoque videtur vua pomi, ſicut botrus eſt vua vitis. Cortice enim eſt pomum, ſed granis vua & botrus. Adde, puniceus vel purpureus punici mali, floriſque eius color, amoris eſt ſymbolum. Hæc de verſione Septuag. ex qua cenſent nonnulli, in morte Ioſiæ ſucciſum eſſe puniceтum, iuxta quod ipſe occiſus eſt, dictum Adadremmon, ideóque hîc eius fieri mentionem, quòd duplicem luctus cauſam & ſimilitudinem ingerat, vnam ex morte Ioſiæ, alteram ex ſucciſione puniceti.

Tertiò, Chald. putat duas luctuoſas cædes, ſcilicet Achab & Ioſiæ hîc ſignificari, & ab vtraque

D peti ſimilitudinem. Sic enim vertit: *Sicut planctus Achab filij Amri, quem occidit Hader Remmon* (Benadad filius Tabremon (rex Syriæ, vt patet 3. Reg. 15. 18. & c. 22. 24.) *in Ramoth Galaad: & ſicut planctus Ioſiæ filij Amon, quem occidit Pharao claudus in campo Mageddo.* Verum Achab impius fuit rex: vnde in eius morte nõ fuit magnus planctus; & ſi fuiſſet, eo non vteretur Scriptura, nec ei compararet planctũ de morte Chriſti. Quocirca à Caſtro ſuſpicatur, Adad hunc fuiſſe virum quempiam celebrem, ciuem Remmon, occiſum in Mageddo, cuius mors communi omnium planctu celebrata ſit, eiuſque hiſtoriam tempore Zachariæ fuiſſe vulgatiſſimam, licet ea

E nobis ſit incognita.

Eſt ergo Hebræis prouerbium: *planctus Adadremmon*, vel *planctus Ioſiæ*, ſignificans ingentem planctum, qualis eſt planctus vnigeniti defuncti. Simile Gentilibus fuit: *planctus Adonidis.* Venus enim Adonidem mortuum amarè planxit, cuius lamenta annuo planctu & ſolenni refricabant & celebrabant. Vnde Venus apud Ouidium lib. 10. Metam.

——Luctus monimenta manebunt
Semper Adoni mei, repetitaque mortis imago,
Annua plangoris peraget ſimulamina noſtri

Et

Et Ezech. cap. 8. 14. vidit in templo mulieres plangentes Adonidem. Vide ibi dicta.

Verſ. 12. *Seorſum.*] Quia apud Hebræos, imò & Græcos feminæ ſeparabantur à viris in conuiuiis, in oratione, aliiſque actibus publicis & ſolemnibus, adeo vt apud honeſtiores pars vna domus viris deputata eſſet, quæ andronitis; pars altera pro feminis, quæ gynæconitis dicebatur. ita ex Plutarcho, Athenæo & aliis Sanchez.

Familia domus Dauid.] Omnes hæ familiæ, ſed quatuor præ cæteris plancturæ in cæde, non Iudæorum tempore Antiochi, ſed Chriſti, aſſeruntur, ſcilicet Dauid, Nathã, Leui & Semei, pro quo Septuag. habent *Simeon.* Verùm Semei, vel Simeõ hic, non eſt ille filius Iacob ſecundogenitus, frater Iudæ, & Patriarcha; ſed alius, ait Lyra. eo longè poſterior, qui vita & ſapientia illuſtris ſcholam, ſiue ſectam inſtituit, de quo S. Hier. in Iſaiæ 8. & ad Algaſiam quæſt. 10. Duas domos, inquit, Nazaræi duas familias interpretantur, Sammai & Hilleb, ex quibus orti ſunt Scribæ & Phariſæi, non multò priuſquam Chriſtus naſceretur, quorum ſcholam Akibas poſtea rexit; & has eſſe duas domus quæ ſaluatorem non receperunt, qui illis fuit in ruinam & in ſcandalum. Iam quęnam fuerint hæ quatuor familiæ, non conſtat: cõſtat tempore Zachariæ & Chriſti fuiſſe Iudæis notas & celebres. Duæ tamen de iis probabiles ſunt opiniones. Prior, hoſce quatuor fuiſſe proauos Chriſti: vnde eorum familias maximè luxiſſe in morte Chriſti, tanquam cognati ſui, præſertim eos qui Chriſti fidem erant amplexi. Nam Lucas cap. 3. in genealogia Chriſti eius proauum nominat Leui, verſ. 24. & alium verſ. 29. deinde Semei verſ. 26. rurſum Nathan & Dauid verſ. 31. Fauent S. Matth. Marcus & Lucas, qui dicunt in Chriſti nece non tantùm planxiſſe mulieres, & omnes notos eius ſtetiſſe à longè, ſed & totam turbam viſis tot prodigiis quæ tunc contigerunt, percuſſiſſe pectora ſua. ita Arias & à Caſtro.

Poſterior eſt S. Hieron. Theodor. Remigij, Alberti, Riberæ & aliorum plurium, per familiam Dauid ſignificari proceres; hi enim prognati ſunt ex Dauid: per poſteros Leui ſignificari Sacerdotes & Pontifices; hi enim ex Leui deſcenderunt: per Semei, vel Sammai, ſignificari Doctores & Scribas, qui Sammai habuerunt Ducem & Magiſtrum: per poſteros Nathan Prophetæ ſignificari Prophetas, id eſt, viros religioſos qui orationi, meditationi Deique laudibus vacabant, qui in libris Regum vocantur filij Prophetarum. Hæc enim erant officia Prophetarum, indéque ſpiritum propriè prophetandi, id eſt, futura prædicendi, nonnulli ex illis magis in ſpiritu eleuati concipiebant.

Dices, multi ex his, vt Sacerdotes & Scribæ, non planxerunt mortem Chriſti; ſed eam procurarunt. Reſp. in Scriptura ſæpe ea facta, vel futura dicuntur, quæ fieri decet, aut debent, ſiue quæ vt fiant honeſtas & rerum natura poſtulat, vel quibus vt fiant iuſta grauiſque cauſa datur, vt dixi in proœmio Canone 15.

Quatuor ergo hæ familiæ plancturæ dicuntur in morte Chriſti: quia decebat eas plangere, quia quælibet planctus propriam grauémque habebat cauſam; etſi multi ex iis peruerſi re ipſa non planxerint. Familia enim Dauid propriam plangendi cauſam habebat, eo quod Chriſtus ex ea prognatus quaſi rex & Meſſias, occideretur. Rurſum quod propter Chriſtum occiſum deſtrueretur regnum Dauidis & Iudæ. Familiæ Leui plangendum erat, eo quod Chriſtus Sacerdos & Pontifex, omnibus Leuiticis ſacrificiis & ſacerdotibus adumbratus, necaretur, quódque ipſa necis eius eſſet cauſa, ideóque ab ea auferretur ſacerdotium, templúmque à Romanis pollueretur & combureretur. Familiæ Semei plorandum erat, quod Chriſtus Doctor orbis interimeretur, ideóque Doctorum & Scribarum ordo contaminandus & abolendus eſſet. Familiæ Nathan lugendum erat, eo quòd Chriſtus Prophetarum dux iniquiſſimè & crudeliſſimè necaretur, ideóque ab eis auferenda eſſet omnis prophetia, religio & ſanctitas. Adde, multos ex his familiis fuiſſe pios & conuerſos ad Chriſtum, qui ſanè reipſa eius mortem acerbè planxerunt. Inſuper Arias, Mariana & Sanchez cenſent has quatuor familias præ cæteris planxiſſe mortem Ioſiæ, eíque ſuo planctu parentaſſe, idémque multos ex iis feciſſe Chriſto Ioſiæ antitypo. Denique hæ, omnéſque aliæ familiæ plangent in die iudicij, quando videbunt ſe, vel ſuos ob Chriſti necem vel procuratã, vel vilipenſam, ab eodem iam glorioſo iudicante & regnante, vt ingratos, infideles, rebelles & impios damnari ad æterna incendia. Vnde Septuag. verſ. 10. pro eo quod Hebr. & Noſter habent, *plangent eum,* vertunt *plangent ſuper ſe.* Et ex iis S. Ioannes loquens de Chriſto Iudice Apocal. 1. 7. *Plangent ſe ſuper* (propter) *eum omnes tribus terræ.* Ex quo liquet, hunc ſenſum de planctu impiorum in die iudicij, non tam eſſe anagogicum, quàm literalem. Combinat enim Propheta omnem de Chriſti nece planctum, tam piorum in eius funere, quàm impiorum in die iudicij. ita S. Auguſt. Theod. Remig. Suarez & alij, quos citaui verſ. 10. quibus adde Tertul. lib. contra Iudæos cap. 14. & Irenæum lib. 4. contra hæreſ. cap. 66.

Plangent impij Chriſti necem in die iudicij.

Plangent ergo tunc impij, quia videbunt ſtigmata vulnerum Chriſti, æquè ac ſua peccata, quæ illorum fuere cauſa, v. g. videbit Iudas, ſe ſua proditione Chriſtum adegiſſe in crucem: videbit diues epulo, ſe ſuis deliciis confixiſſe Chriſtum: videbit ſuperbus, ſe ſuis honoris punctis; auarus, ſe ſuis fraudibus & vſuris; adulter, ſe ſuis libidinibus; pugnax, ſe ſuis pugionibus tranſpunxiſſe Chriſtum: videbit quiſque impius, quot plagas ſuis ſceleribus Chriſto inflixerit, quot ſpinas eius capiti, quot verbera & dolores ipſi inflixerit, quot pœnas ei addiderit. Inſuper videbit Chriſtum ſua peccata omnia in ſe luenda, ex immenſo amore ſuſcepiſſe, eáque quantum in ſe eſt expiaſſe; ac proinde videbit ſuam ingratitudinem & dementiam, quod pœnitere & vitam corrigere, ac Chriſto obedire noluerit, ideóque ſibi fruſtraneam fecerit Chriſti paſſionem & crucem; ac conſequenter quòd ſola ſua culpa, negligentia & malitia pereat, & idcirco iuſtiſſimè damnetur ad horrenda & æterna tormenta. Meritò ergo planget. Denique plangunt quotannis Chriſti cædem omnes familiæ fideles in hebdomada ſancta. Prophetia enim hæc cœpit impleri moriente Chriſto, & poſt eius mortem pergit impleri per ſingula ſæcula, donec plenè compleatur in fine mundi & die iudicij. ita Vatab. & Dionyſ. Hæc explicatio generalis eſt & plena, cæteráſque omnes complectitur: nam Propheta verſ. 12. hunc planctum dilatare, & ad omnes familias omniáq; tempora extendere videtur.

A Tropol. plangunt Chriſtum crucifixum Religioſi & fideles, qui ſua vitia mortificant, paſſiones & membra crucifigunt amore Chriſti; vt eius crucem tam actiuam quàm paſſiuam, pro eius honore iugiter, tam in corpore quàm in mente circumferant, vt dicant cum S. Paulo Gal. 6. 17. *Ego ſtigmata Domini Ieſu in corpore meo porto*, vti ex Alcazare dixi verſ. 10.

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

SYNOPSIS.

Prædicit Chriſtum fore fontem gratiæ, iuſtitiæ & ſalutis, ideóque abolenda eſſe idola & pſeudoprophetas, adeo vt parentes ſuos filios, ſi falſa & impia doceant, grauiter punituri ſint. Fontem autem hunc verſ. 6. docet aperiendum plagis in cruce, iubente patre ac dicente: Framea ſuſcitate ſuper paſtorem meum, & ſuper virum cohærentem mihi: percute paſtorem, & diſpergentur oues. *Vnde verſ. 8. docet Chriſti paſſione tertiam populi partem ſaluandam, eámque probandam fore per ignem.*

Verſ. 1.] In die illa erit fons patens domui Dauid, & habitantibus Ieruſalem in ablutionem peccatoris & menſtruatæ.

Verſ. 2.] Et erit in die illa, dicit Dominus exercituum: Diſperdam nomina idolorum de terra, & non memorabuntur vltrà, & pſeudoprophetas, & ſpiritum immundum auferam de terra.

Verſ. 3.] Et erit, cùm prophetauerit quiſpiam vltrà, dicent ei pater eius & mater eius, qui genuerunt eum: Non viues: quia mendacium locutus es in nomine Domini, & configent eum pater eius & mater eius, genitores eius, cùm prophetauerit.

Verſ. 4.] Et erit: In die illa confundentur prophetæ, vnuſquiſque ex viſione ſua cùm prophetauerit: nec operientur pallio ſaccino vt mentiantur.

Verſ. 5.] Sed dicet: Non ſum propheta, homo agricola ego ſum: quoniã Adam exemplum meum ab adoleſcentia mea.

VERS. 1. IN *die illa.*] Cùm ſcilicet videbunt Chriſtum in cruce confixum, ideóque plangent, vt dixit cap. præcedenti verſ. 10. tunc enim Chriſtus factus eſt fons ſanguinis, potiùs quàm aquæ, ad abluenda Iudæorum omniúmque hominum peccata.

Erit fons patens domui Dauid.] Syrus & Arabicus: *Fons qui aperietur domui Dauid.* Alludit ad fontem Siloë, qui typus fuit Chriſti, Ioan. 9. 7. *Siloë* enim hebr. idem eſt quod *miſſus*: Chriſtus autem quaſi legatus à Patre ad nos miſſus eſt, vt

Siloë fons qualis? nos ei reconciliaret. Siloë fons, inquit Adrichom. in deſcriptione terræ ſanctæ, cui piſcina, ſiue natatoria Siloë coniuncta eſt, in Occidentali latere vallis Ioſaphat, è radice montis Sion ſcaturit. Aqua eius clara, dulcis & vberrima, cum ſilentio, vt ait Iſaias cap. 8. 22. placidéque fluit in torrentem Cedron. Hunc fontem inclytus rex Ezechias reſtaurauit: atque in eius piſcina cæcus ille à na-

B tiuitate oculos ſuos, Chriſti ſputo & luto inunctos, lauans viſum recepit (quò hic alluditur) Ioan. 9. De huius aquæ virtute diligentiſſimus loci huius perſcrutator Saligniacus ita ferè ſcribit: Fontis huius aqua adhuc hodie, ipſis etiam Sarracenis in pretio eſt. Nam cum corpore naturaliter inſtar hircorum fœtcant, in hoc fonte ſe & pueros ſuos lauant, eáque lotione fætorem ſuum mitigant. Quin & eam Turcæ magni faciunt, quòd eius vſum oculorum viſui conferre experiantur. Scribit Nicephor. lib. & cap. 30. S. Helenam Imperatricem ad fontem hunc mirifica construxiſſe opera. Hæc Adrichom. Siloë ergo & nomine, & virtute ſua repræſentat Chriſtum, de quo Iſaias cap. 12. 3. *Haurietis aquas in gaudio de fontibus ſaluatoris.* Vide ibi dicta.

C Quæres, quiſnam hic fons? Aliqui putantes hic Fons patens domui Dauid quis?
agi de tempore Machabæorum, qui repurgarunt
templum, & ritus Iudaicos reſtituerunt, cenſent
hunc fontem fuiſſe templi, quo abluebantur immundi & menſtruatæ. Has enim aqua viua ablutas fuiſſe tradunt Iudæi. Verùm hoc frigidum eſt & Iudaicum. Adde, omnes orthodoxos cenſere
hic agi de Chriſto. Reſpondet ergo primò S. Hie- Reſp. 1.
ron. Ruper. Hugo & Lyran. fontem hunc eſſe baptiſmum. Hoc verum eſt, ſed partiale: nam multa peccata poſt baptiſmum committuntur, quæ hoc fonte abluuntur, cum tamen baptiſmo
elui nequeant. Secundò, Remig. hunc fontem 2.
cenſet eſſe doctrinam, quę ex ore Chriſti & Apoſtolorum, quaſi ex fonte ſcaturiebat, iuxta illud Prouerb. 20. *Os iuſti vena vitæ, & os iuſti parturiet ſapientiam.* Vnde Chald. vertit: *In tempore il-*
D *lo erit doctrina legis reuelata, vt ſcaturigo aquarum*
domui Dauid. Tertiò, Haymo cenſet hunc eſſe 3.
fontem miſericordiæ Dei. Quartò, Vatab. cenſet 4.
hunc fontem eſſe latus Chriſti, cum illud lancea perforatum, ſcaturiuit aquam & ſanguinem, quaſi ſymbola ſacramentorum & gratiæ. Hæc vera ſunt, ſed partialia.

Dico ergo, plenè & adæquatè, hic fõs eſt Deus 5. eſſe Chriſtum incarnatum.
incarnatus, putà Ieſus Chriſtus, qui eſt fons hebr. מָקוֹר *macor*, id eſt, vena, ſcaturigo, perenniter in homines quouis ſæculo ſcaturiens aquas omnis gratiæ & doctrinæ. Rurſum Chriſtus eſt fons & origo Spiritus ſancti quem in nos effundit, vt peccata expurget, & animæ ſitim reſtinguat, iuxta illud Ioan. 7. 37. *Si quis ſitit, veniat ad me & bibat. Qui credit in me, ſicut dicit Scriptura, flumina de*

ventre

Digitized by Google

ventre eius fluent aquæ viuæ. Hoc autem dixit de ſpiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Inſuper fons hic phyſicè apertus fuit, cum in cruce, latere & corpore Chriſti per plagas aperto, factus eſt ipſe quaſi fons patens baptiſmi, & ſacramentorum omnium. ita Theodor. & Hebræi apud Galat. lib. 4. cap. vltimo. Item S. Gregor. hom, 20. in Ezech. quem audi: *Fons quippe occultus, eſt vnigenitus patris, inuiſibilis Deus. Fons verò patens, eſt idem Deus incarnatus: qui fons patens, rectè domus Dauid dicitur, quia ex Dauid genere noſter ad nos redemptor proceſſit. Hi autem Ieruſalem habitant, qui in viſione pacis intima mentem figunt. Peccator verò & menſtruata eſt, vel is qui delinquit in opere, vel mens quæ labitur in praua cogitatione. Menſtruata namque iſta pollutio eſt; quia & aliena carne non tangitur, & ſua carne inquinatur. Sic itaque, ſic eſt omnis anima, quæ etſi malum opus non agit, polluta tamen cogitatione ſordeſcit.* Porrò ad crucem & vulnera Chriſti hic reſpicere Prophetam, patet tum ex cap. 12. 10. vbi dixit: *Aſpicient ad me quem confixerunt*: tum quia fontem hic explicans verſ. 6. ait: *Quid ſunt plagæ iſtæ in medio manuum tuarum?* Quinque ergo vulnera Chriſti fuerunt quaſi quinque fontes, tam gratiæ, quàm ſanguinis. Maximè autem reſpicit ad vulnus lateris Chriſti: tum quia ex eo exiuit ſanguis & aqua, quæ fuerunt quaſi ſymbola baptiſmi, Euchariſtiæ, & cæterorum ſacramentorum, quibus à peccatis abluimur. Vnde S. Hieron. Epiſ. 83. *Cùm ad occaſum*, ait, *latus Chriſti percutitur lancea, baptiſmi atque martyrij ſacramenta funduntur.* Et S. Ambroſ. lib. 5. de Sacram. cap. 1. *Quare*, ait, *aqua? quare ſanguis? aqua vt emundaret, ſanguis vt redimeret*: tum quia vulnus hoc fuit maius cæteris, adeóque tantum, vt S. Thomas ei manum imponere potuerit, Ioan. 20. 27. Quinimò vulnus hoc videtur totum latus Chriſti penetraſſe, vt videlicet lácea hæc adacta per dextrum latus Chriſti, tranſierit eius cor & pericardium, atque cuſpis eius exierit per latus ſiniſtrum ad papillam. Nam vtrumque latus Chriſti fuiſſe transfoſſum, tribus locis docet Prudentius, primò in carm. de paſſione Chriſti, dum ita canit:

Vtrumque latus Chriſti in cruce transfoſſum fuit.

> *Traiectus per vtrumque latus, latice atque cruore*
> *Chriſtus agit: ſanguis victoria, lympha lauacrum eſt.*

Secundò periſtephanon hymno 8.

> *Ipſe loci eſt Dominus, laterum cui vulnere vtroq;,*
> *Hinc cruor effuſus fluxit, & inde latex.*

Tertiò Cathemerinon hymno 8.

> *O nouum cæde ſtupenda vulneris miraculum!*
> *Hinc crvoris fluit vnda, lympha parte ex altera.*

Idem inſinuat S. Cyprian. tract. de paſſione Chriſti, cùm ait: *De latere tuo, ô Chriſte, diuiſis limitibus aqua & ſanguis emanant.* Hinc & Theoph. hoc vulnus lateris vocat ὀπὰς in plurali. Idem confirmatur ex eo, quod S. Thomas lateri Chriſti manum imponere potuerit: ergo lancea per illud profundè fuit adacta; ac conſequenter eius cuſpis penetrauit & pertudit latus ſiniſtrum. Vide hic, ô Chriſtiane, latitudinem vulneris, & conſequenter amoris Chriſti. Hic eſt fons patens, cor inquam patens, in quod introëas: illud ergo ingredere; totum enim te capiet. *Longinus aperuit mihi latus Chriſti lancea, & ego intraui, & ibi requieſco ſecurus*, ait S. Auguſt. in Manuali cap. 23. Idem cap. 21. *Tuta, ait, & firma requies eſt infirmis & peccatoribus in vulneribus ſaluatoris. Securus illic habito: patent mihi viſcera per vulnera: quicquid ex me*

In vulneribus Chriſti tuta quies.

A *mihi deeſt, vſurpo mihi ex viſceribus Domini mei, quoniam miſericordia affluunt, nec deſunt foramina per quæ affluant. Per foramina corporis patent mihi arcana cordis, patet magnum pietatis ſacramentum, patent viſcera miſericordiæ Dei noſtri, in quibus viſitauit nos oriens ex alto. Vulnera Ieſu Chriſti plena ſunt miſericordia, plena pietate, plena dulcedine & charitate. Foderunt manus eius pedes eius, & latus eius lancea perforauerunt. Per has rimas licet mihi guſtare quàm ſuauis eſt Dominus Deus meus: quoniam reuera ſuauis & mitis, & multæ miſericordiæ eſt omnibus eum inuocantibus in veritate, omnibus inquirentibus, & maximè diligentibus. Copioſa redemptio data eſt nobis in vulneribus Ieſu Chriſti ſaluatoris noſtri. Magna multitudo dulce-*
B *dinis, plenitudo gratiæ, & perfectio virtutum. Cùm me pulſat aliqua turpis cogitatio, recurro ad vulnera Chriſti. Cùm me premit caro mea, recordatione vulnerum Domini mei reſurgo. Cùm diabolus mihi parat inſidias, fugio ad viſcera miſericordiæ Domini mei, & recedit à me. Si ardor libidinis moueat membra mea, recordatione vulnerum Domini noſtri filij Dei extinguitur. In omnibus aduerſitatibus non inueni tam efficax remedium, quàm vulnera Chriſti: in illis dormio ſecurus, & requieſco intrepidus. Chriſtus mortuus eſt pro nobis. Nihil tam ad mortem amarum, quod morte Chriſti non ſanetur. Tota ſpes mea eſt in morte Domini mei.*

Huius fontis ſymbolo ſub natiuitatem Chriſti, Romæ in taberna meritoria trans Tiberim, fons
C quidam per totum diem fluxit oleo. Hic enim repræſentabat fontem miſericordiæ & beneficentiæ, quem Chriſtus naſcens orbi attulit, nec tantùm attulit, ſed & ſuis communicauit, dum eoſdem fontes ſibi ſimiles effecit, iuxta id quod ipſe ait Samaritanæ: *Aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam.* Ioan. 4. 14. Præclarè S. Ambroſ. lib. 6. Hexamer. cap. 4. *Omnia, inquit, habemus in Chriſto, & omnia Chriſtus eſt nobis. Si vulnus curare deſideras, medicus eſt: ſi febribus æſtuas, fons eſt: ſi grauaris iniquitate, iuſtitia eſt: ſi auxilio indiges, virtus eſt: ſi mortem times, vita eſt: ſi cœlum deſideras, via eſt: ſi tenebras fugis, lux eſt: ſi cibum quæris, alimentum eſt.* Chriſtus er-
D go eſt fons ſapientiæ, charitatis, gratiæ, virtutis, omniſque boni: ipſe eſt πηγὴ σοφίας καὶ σωτηρίας.

Domui Dauid.] Id eſt, vt S. Hieron. & Gregor. hom. 20. in Ezech. ex domo Dauid, hoc eſt è templo, ait Mariana, ſcaturiens. Vnde Ezechiel c. 47. 1. vidit è templo fontem erumpere, & in fluuium creſcere. Verùm quia additur, *& habitantibus Ieruſalem*, hinc meliùs per domum Dauid Principes, per habitantes Ieruſalem plebem accipias. q. d. Fons hic patet omnibus, tam plebeis, quàm Principibus. Meminit Dauidis, quia Chriſtus Dauidi fuit promiſſus, & ex eo prognatus: eius ergo poſteris in primis exhibendus fuit, ac
E deinde cæteris Ieroſolymitis & Iudæis. Vnde Chriſtus dixit, ſe non eſſe miſſum, niſi ad oues quæ perierunt domus Iſraël; ac tandem per Apoſtolos hic fons gratiæ propoſitus fuit omnibus gentibus, vt ex eo ſalutem potent. ita Theodor.

Myſticè, S. Hieron. Domus Dauid eſt Eccleſia, præſertim primitiua Apoſtolorum, in qua quaſi in Ieruſalem habitantes & ciues, ſunt omnes fideles, tam ex gentibus, quàm Iudæis.

In ablutionem peccatoris.] Cyzici exſtat fons, qui Cupidinis vocatur, ex quo potantes amorem deponere credit Mutianus, ait Plinius lib. 31. 11. & Iſidor. lib. 13. Orig. c. 13. Cyzici, ait, fons amo-

Digitized by Google

rem Veneris tollit. Vtut hoc ſit, certè nullus eſt fons qui peccata abluat,& ab iis peccatores emũdet,niſi Chriſtus, qui fonte baptiſmatis ea extergit,ac gratia ſua non tantùm ea abolet, ſed & eorum ſcaturigines,putà cupiditates terrenas fomitémque libidinis, gulæ, &c. ſopit & reſtinguit, mentémque ſacro igne & cœleſti amore inflammat.Hebr. eſt, *Ad peccatum & menſtruam immunditiam*, ſcilicet abluendam & expiandam, nimirum à peccatore & menſtruata,quod noſter clarè vertit, *Ad ablutionem peccatoris & menſtruatæ*. Alludit enim ad aquas expiationis, confectas ex cinere vitulæ rufæ, quibus immunditia ex menſtruo, morticino, aliáue quauis pollutione(quæ erat peccatum legale veteris teſtamenti) contracta abluebatur,Numer.19.11. Vnde Chald.vertit: *Dimittam peccata eorum,ſicut mundantur aqua aſperſionis & cinere vaccæ,quæ oblata eſt pro peccato.*

Porrò hæc immunditia legalis,præſertim menſtrui,typus erat peccati, quod eſt menſtruum, id eſt,virus & pollutio ſumma animæ, vti dixi Leuit.15.19. & 25. ac conſequenter aquæ expiationis eiuſdem, typus erant ſanguinis Chriſti, quo peccatum omne abluitur.

Porrò ad literam per peccatorem intelligit viros, per menſtruatam feminas peccato ſordidatas: tam enim mulierum, quàm virorum peccata hoc Chriſti fonte eluuntur.

Symbol. Alber. Lyran. & Clarius, per peccatum intelligunt actuale,per menſtruum originale;hoc enim transfunditur generatione,cuius fæces & reliquiæ in puerpera ſunt menſtrua, vel fluxus ſanguinis,& ſordes inſtar menſtruorum.

Tropol.S.Gregor.hom.10.in Ezech.Peccator, inquit, eſt qui delinquit opere: menſtruata eſt, mens quæ labitur praua cogitatione.

Moral. S. Bernard. ſerm.62.in Cantic. *Quid*, ait, *tam efficax ad curanda conſcientiæ vulnera, nec non ad purgandam mentis aciem,quàm Chriſti vulnerum ſedula meditatio*? Et S. Bonauent. coll. 7. *Qui ſe intentè & deuotè in ſanctiſſima vita & paſſione Domini exercet,omnia vtilia & neceſſaria ſibi abundanter ibi inuenit; nec opus eſt vt extra Ieſum aliquid quærat.*

VERS. 2. *Diſperdam nomina idolorum de terra.*] Ex hiſtoriis omnibus patet,per Chriſtum & Apoſtolos ſublata fuiſſe vbique idola & idolorum oracula, ac Sacerdotes & Prophetas,de quibus ſubdit, & *pſeudoprophetas,& ſpiritum immundum*, putà dæmonem qui idolo aſſiſtebat,quaſi eius anima, & per illud loquebatur, dabátque reſponſa. ita S. Cyril.Remig.& Alber. Pro *pſeudoprophetas* hebr. eſt נביאים *nebiim*, quod communiter Prophetas ſignificat,à rad. נבא *naba*,id eſt,prophetauit; ſubinde tamen,inquit Arias, ſignificat ſtultè loquaces & garrulos, qui ſcilicet vanæ orationis, cui nulla veritatis vel virtutis ratio ſubeſt, ſunt artifices, & ſermonis verborúmque præſtigiis populum capiunt,à rad. נוב *nub*, quod germinare, & inſtar germinis erumpere & ebullire ſignificat. Vnde ניב *nib* vocatur fructus, & ſermo, qui eſt fructus,& quaſi germen linguæ.

VERS. 3. *Cùm prophetauerit quiſpiam*,ſcilicet falſa & impia, ex inſtinctu ſpiritus immundi & idolorum, vti præceſſit, *dicent ei pater eius,& mater eius*, &c. *Non viues, quia mendacium locutus es in nomine Domini.*] *Mendacium*,ſcilicet in fide & religione,docens idololatriam vel hæreſim.Significat in lege noua Chriſtianos tãtos fore zelatores Chriſti & fidei, vt nec filiis ab eo apoſtatantibus par-

A cant. Alludit ad Deuter.13.6. *Si tibi voluerit perſuadere frater tuus, aut filius tuus, vel filia, clam dicens: Eamus & ſeruiamus diis alienis, non parcat ei oculus tuus, vt miſerearis & occultes eum,ſed ſtatim interficies eum.* Ex quo loco diſcant hæretici,non tantùm licitum & ſanctum, ſed & præceptum eſſe à Deo,vt hæretici morte plectantur, adeo vt nec parentes parcant filiis. Hoc eſt quod ait Chriſtus Matth. 5. 29. *Si oculus dexter tuus ſcandaliʒat te, erue eum, & proiice abs te*, &c. *Et ſi dextera manus ſcandalizat te, abſcinde eam, & proiice abs te.* Et cap.10. 34. *Nolite arbitrari quia pacem venerim mittere in terram: non veni pacem mittere, ſed gladium: veni enim ſeparare hominem* B *aduersùs patrem ſuum, & filiam aduerſus matrem ſuam, & nurum aduersùs ſocrum ſuam, & inimici hominis domeſtici eius.*

Et configent eum.] Hebr. דקרהו *dekaruhu*,id eſt, perfodient,transfigent eum, vel gladio, vel lancea,vel telo, vel clauis in cruce.Tigurina: *confodient eum.* Vatab. *transfigent eum*, id eſt,curabunt vt adigatur in crucem. Notat rectè Sanchez,configere,vrere, ſecare in Scripturis per catachreſin, ſignificare quemuis grauem dolorem & ſupplicium. Vnde Septuag. vertunt: ***Compedibus conſtringent eum.*** Sic ait Nahum cap.3.10. *Omnes optimates eius confixi ſunt in compedibus.*

Nec operientur pallio ſaccino.] Septuag. *pelle cilicina.* Pagnin. *pallio piloſo.* Tigurina, *chlamyde* VERS. 4.
C *villoſa.* Habitus enim Prophetarum exterior erat ſaccus, putà pallium ex pilis & ſetis camelorum, equorum, vel aliorum animalium contextum, ideóque cilicium; vt ipſo habitu populum prouocarent ad luctum & pœnitentiam, vti faciunt Capuccini. ita S. Hieron. Quocirca pſeudoprophetæ ſimile pallium aſſumebant, vt ipſo habitu viderentur eſſe veri Prophetæ. Senſus ergo eſt q. d. Quia pſeudoprophetæ videbunt ſe etiam à ſuis,imò à parentibus falſitatis redargui,adeóque verberari & occidi; hinc non audebunt deinceps mentiri ſe eſſe Dei Prophetas,ac mendaciter vaticinari. Hinc conſequenter non audebunt veſtem propheticam, putà ſaccum, induere, quaſi D veri Prophetæ, præ ſe ferentes pœnitentiam & vitæ auſteritatem. Vnde ſequitur.

Dicet: Non ſum Propheta: homo agricola ego ſum.] VERS. 5.
Sicut dixit Amos Amaſiæ cap. 7. 14. *Non ſum Propheta,& non ſum filius Prophetæ, ſed armentarius ego ſum vellicans ſycomoros.*

Quoniam Adam exemplum meum.] Probat ſe non eſſe Prophetam,ſed agricolam. q.d. Imitatus ſum à puero Adamum & primos patres, qui me ſuo exemplo agros colere docuerunt.Adam enim in ſudore vultus ſui victum ſibi parauit, iuxta ſententiam Domini: *In ſudore vultus tui veſceris pane*, Geneſ.3.19. In eum ergo intuens, ego potiùs ſtatui ſudore vultus mei ex agro viuere, E quàm Prophetam inſolenter agere. Hebr. enim קנה *kana* ſignificat poſſidere,inde הקנני *hicnani* in coniugatione Hiphil, quæ duplicem actionem ſignificat,idem eſt quod, poſſidere me fecit, vel poſſeſſiones colere me docuit. Vnde Tigurina vertit: *Adam me ab adoleſcentia mea inſtituit, vt poſſeſſiones colerem.* Vatab. *Homo*, id eſt, aliquis (*Adam* enim poteſt accipi vel vt proprium nomen primi parentis, vel vt commune cuiuſuis hominis) *docuit me artem paſtoralem à iuuentute mea.* Hebr.enim *hicnani* ſi à rad. קנה *kana* per *He* deriuetur,ſignificat *poſſidere fecit*; ſi verò à קנא *cana* per *Aleph*, ſignificat creauit, genuit: literæ enim

Digitized by Google

enim Aleph & He ſæpe commutantur. Vnde pro eo quod noſter vertit Prouerb. 8. 22. *Dominus poſſedit me in initio viarum ſuarum.* Hebr. eſt idem *hicnani*, quod Septuag. vertunt: *Dominus creauit me.*

Verſ. 6.] Et dicetur ei: Quid ſunt plagæ iſtæ in medio manuum tuarum? Et dicet: His plagatus ſum in domo eorum, qui diligebant me.

Verſ. 7.] Framea ſuſcitare ſuper paſtorem meum, & ſuper virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum: percute paſtorem, & diſpergentur oues: & conuertam manum meam ad paruulos.

Verſ. 8.] Et erunt in omni terra, dicit Dominus: partes duæ in ea diſpergentur, & deficient, & tertia pars relinquetur in ea.

Verſ. 9.] Et ducam tertiam partem per ignem, & vram eos ſicut vritur argentum, & probabo eos ſicut probatur aurum. Ipſe vocabit nomen meum, & ego exaudiam eum: Dicam: Populus meus es; & ipſe dicet: Dominus Deus meus.

VERS. 6. *Et dicetur ei: Quid ſunt plagæ iſtæ in medio manuum tuarum?*] Primò, Cyril. Theodor. Lyran. Alber. & Vatab. cenſent hic fieri ſermonem ad pſeudoprophetam, de quo hucuſque fuit ſermo, qui cùm à ſuis vapulaſſet, eſſétque liuidus, rogatus ab aliis, vnde contraxiſſet illos liuores & plagas, reſpondet: Caſtigatus fui apud parentes meos, ne prophetarem, cuius caſtigationis teſtes ſunt plagæ iſtæ. Aut vt S. Hieron. qui hæc accipit de pſeudopropheta crucifixo ob falſam doctrinam, q. d. Cur cruci es affixus? cur clauis adactæ tibi ſunt manus in patibulo? Quod ſcelus perpetraſti vt haſce plagas merearis? Arias verò cenſet has plagas ſibi ipſi impreſſiſſe pſeudoprophetam, vt populo ſe faceret venerabilem & ſanctum. Sic enim Prophetæ Baal plagas & ſtigmata ſibi infligebant, vt patet 3. Reg. 18. 28.

Verùm dico hic eſſe ſermonem de Chriſto, eiúſque plagis in cruce. Propheta enim poſt longam digreſsionem quam inſeruit de pſeudopropheta, quem dixit tollendum à Chriſtianis, redit ad Chriſtum, quem verſ. 1. dixit fore fontem patentem domui Dauid. Id enim declarat hic per plagas, quibus aperientur & patefient eius manus, æquè ac pedes & latus. Id ita eſſe, patet primò ex ipſis verbis, quæ planè ſignificant plagas manuum in Chriſto crucifixo. Secundò, quia ita eas explicat, & Chriſto applicat Eccleſia in Miſſa de paſſione Chriſti. Tertiò, quia illud quod ſequitur: *Percute paſtorem*, &c. omnino Chriſtus ad ſe refert Matth. 26. Quartò, quia Septuag. vertunt: *Quid ſunt plagæ iſtæ in medio manuum tuarum? Et dicet: Quibus percuſſus ſum in domo dilecti mei*, putà à populo meo dilecto. Quintò, quia redit hic Propheta ad Chriſtum, de quo hic eſt omnis eius ſermo, quem hactenus docuit perditurum idola & pſeudoprophetas. ita Rupert. S. Thom. in pſal. 21. R. Samuel de aduentu Meſ- A ſiæ c. 7. Galatin. lib. 8 c. 17. Ribera & alij.

Porrò meritò Propheta rei nouitatem, & prodigium à ſæculis inauditum admirans, & obſtupeſcens rogat: *Quid ſunt plagæ iſtæ in medio manuum tuarum?* Quid enim mirabilius à ſæculo, quid magis ſtupẽdum in cœlo, aut in terra, quàm Deus in cruce, quàm Deus plagatus, clauatus, ſpinis coronatus, crucifixus? Eum intuens obſtupuit ſol, luna, omniáque ſidera, ideóque ſuos radios à tam indigno ſpectaculo retraxerunt: obſtupuerunt ſepulchra & ſaxa, quando in eius paſſione diſciſſa crepuerunt: obſtupuit orbis vniuerſus, quando ad eius necem exhorreſcens terræ motu conquaſſatus, & quaſi è centro conuulſus abceſ- B ſit. Hic ſolus homo non obſtupeſcet? Angeli ſtupuerunt & ſtupent hinc Deum patientem, inde ſtuporem hominum, qui tantum ſpectaculum immoti, & quaſi inſenſibiles ſpectant, ideóque exclamant: *Obſtupeſcite cœli ſuper hoc, & portæ eius deſolamini vehementer.* Rex cælorum, Deus & creator meus, pro me pendet in cruce, pro me ſeſe euiſcerat, pro me ſe exinanit, pro me diriſſima morte excarnificatur, & ego terræ vermiculus non obſtupeſcam? ſacro horrore non percellar? totus amore non liqueſcam? plagas plagis, dura duris, mortem morti, amorem amori non rependam? Rependerunt S. Laurentius, S. Vincentius, S. Sebaſtianus, cæteríque athletæ & mar- C tyres, qui cruces, cataſtas, ignes, beſtias, ardentiſſimè pro Chriſto deſiderarunt, vt qualem qualem ei gratitudinem & dilectionem reponerent. Rependerunt S. Anachoretæ, Virgines, Confeſſores, alacri animo tot tantiſque pœnitentiis ſe macerantes, tot vigiliis & laboribus carnem edomantes, vt mortificationem Ieſu iugiter in ſuo corpore pro eius amore & honore portarent. Rependunt Monachi, Religioſi, viríque contemplationi dediti, qui iugiter oculis mentis cum ſtupore contemplantur Deum, Chriſtumque ſuum pro ſe in cruce fixum, totique cum S. Franciſco in hoc diuini amoris incendium & abyſſum abſorbentur; nec aliud dicunt aut cogitant, quàm illud D S. Thomæ viſis Chriſti plagis: *Dominus meus & Deus meus: Deus meus, amor meus, Ieſus meus & omnia.*

Porrò magis pathetica eſt verſio Syri & Arabici Antiocheni. Sic enim habet: *Quid ſunt plagæ iſtæ quæ in manibus tuis ſunt? Et dicet: Hæ ſunt plagæ quibus plagatus ſum inter amicos meos* (in domo amicorum meorum.) Et Arabici Alexandrini: *Quid ſunt vulnera iſta, quæ ſunt in medio manuum eius? Et dicet: Euenerunt mihi de domo dilecti mei.*

In medio manuum tuarum.] Hebr. *inter manus tuas*, quæ ſcilicet ſunt in brachiis, collo, pectore, totóque corpore inter manus interiecto. Vnde E Theodor. legit, *in medio ſcapularum tuarum.* Verùm S. Hieron. Septuag. & alij paſsim vertunt, *in medio manuum tuarum.* Tigurina, *inter manus tuas.* Agitur enim de plagis & clauis, quibus in cruce transfixæ fuerunt manus Chriſti, ſub quibus à pari plagas pedum & lateris intellige.

Et dicet: His plagatus ſum in domo eorum qui diligebant me.] Putà in Iudæa & Ieruſalem. Hæc enim erat domus colentium & diligentiũ Deum, qui ſe Deum diligere profitebantur, & ad id peculiari obligatione aſtringebantur. q. d. Mei ciues, mei contribules, mei cognati, putà Iudæi, quibus promiſſus eram, & ad quos miſſus ſum quaſi Meſsias,

Meſſias, rex & redemptor, qui me mille beneficiis & nominibus ſummè amare & venerari tenebantur, mei, inquam, fratres, ciues & ſubditi me vulnerarunt & crucifixerunt, q. d. Paſſus ſum à meis me plagari & crucifigi, quia eos, licèt immerentes, dilexi, & dilexi nimis, vt eos à plagis eriperem.

Nota, *τὸ qui diligebant me*, valde pungit, acuitque plagam. Solet enim grauiſſima eſſe plaga & dolor, qui ab amicis infertur. Hinc ſpōſa Cãt. 1. 6. *Filij matris meæ*, inquit, *pugnauerunt contra me.* Idcirco amor à S. Gregor. Nazianz. Orat. 28. vocatur Tyrannus dulcis, & ab Euripide in Hippolyto amariſſ[illegible], ac melle & felle fœcundiſſimus. Amor enim vti inſignem habet vim benefaciendi, ita & nocendi. Huius rei ſymbolo Gentiles Apollinem (id eſt ſolem, qui amoris & beneficentiæ eſt hieroglyphicum) pingebant vna manu tenentem citharam & charites, altera verò ſagittas & pharetram geſtantem. Hinc & illud: *Vbi amor, ibi dolor. nam ſine dolore non viuitur in amore.* Hinc illa querela & pathos Chriſti de Iuda proditore pſalm. 54. 13. *Quoniam ſi inimicus meus maledixiſſet mihi, ſuſtinuiſſem vtique*, &c. *Tu verò homo vnanimis, dux meus, & notus meus: qui ſimul mecum dulces capiebas cibos, in domo Dei ambulauimus cum conſenſu.* q. d. Hoc me cruciat, quod tu, Iuda, qui meus eras conuiua, me prodidiſti, quem omni modo tueri debebas. Hinc rurſum amantium iræ ſunt amariſſimæ, & fratrum odia acerbiſſima: perinde ac ex vino dulciſſimo, ſi corrumpatur, fit acetum acidiſſimum.

Pathetica Chriſti ad peccatorem [illegible] Tropol. hoc ſibi à Chriſto crucifixo lachrymosè dici ſentiat anima pœnitens: Ecce his quinque plagis plagatus ſum à te, quam dilexi, & vt me viciſſim diligeres effeci: tua debita ego lui, tua vulnera in me ſuſcepi, tuæ deliciæ & veneres clauis me transfixerũt: tua ſuperbia ſpinis caput meum tranſpunxit: tua gula me felle & aceto potauit: paſſus ſum, vt te à tormentis gehennæ liberarem: mortuus ſum, vt te à morte æterna eriperem. Vide quantum pro te dolui. Vide quantum te amaui. Vide quàm parùm me redames, quàm amori meo ſis impar & ingratus. Pathetice S. Auguſt. in Meditat. cap. [illegible] *Candet*, ait, *nudatum pectus, rubet cruentum latus, tenſa arent viſcera, decora languent lumina, regia pallent ora, procera rigent brachia, crura pendent marmorea, rigat terebratos pedes beati ſanguinis vnda. Specta, gloriose genitor, grati[illegible]ſimæ prolis lacera membra. Vide redemptoris ſupplicium, & redempti dimitte delictum.* Et paulò poſt. *Quid commiſiſti dulciſſime puer, vt ſic iudicareris? Quod ſcelus tuum? quæ noxa tua? quæ cauſa mortis? quæ occaſio tuæ damnationis? Ego enim ſum tui plaga doloris, tuæ culpa occiſionis. Ego tuæ mortis meritum, tuæ vindictæ flagitium. Ego tuæ paſſionis liuor, tui cruciatus labor. O mirabilis cenſuræ conditio & ineffabilis myſterij diſpoſitio! Peccat iniquus, & punitur iuſtus: delinquit reus, & vapulat innocens: offendit impius, & damnatur pius: quod meretur malus, patitur bonus: quod perpetrat ſeruus, exſoluit Dominus: quod committit homo, ſuſtinet Deus. Quo nate Dei, quo tua deſcendit humilitas? quo tua flagrauit charitas? quo proceſſit pietas? quo excreuit benignitas? quo tuus attigit amor? quo peruenit compaſſio? Ego enim iniquè egi, tu pœna mulctaris: ego facinora admiſi, tu vindicta plecteris: ego crimen edidi, tu tortura ſubiiceris: ego*

A *ſuperbiui, tu humiliaris: ego tumui, tu attenuaris: ego inobediens extiti, tu obediens [illegible] inobedientiæ [illegible] ego gulæ parui, tu inedia afficeris: me ad illicitam concupiſcentiam rapuit arbor, te perfecta charitas duxit ad crucem: ego præſumpſi vetitum, tu ſubiiſti eculeum: ego delector cibo, tu laboras patibulo: ego fruor deliciis, tu laceraris clauis: ego pomi dulcedine, tu fellis guſtas amaritudinem: mihi ridens congaudet Eua, tibi plorans compatitur Maria. Ecce rex gloriæ, ecce mea impietas, & tua claret pietas. Ecce mea iniuſtitia, & tua liquet iuſtitia.* Ex hiſce prorumpens in affectum gratitudinis ſubdit: *Quid rex meus & Deus meus, quid retribuam tibi pro omnibus quæ retribuiſti mihi? Non enim inueniri*

B *poteſt in corde hominis, quod condignè talibus rependatur præmiis. Nunquid ſorte ſubtili machinatione potest ingenium humana, cui comparetur miſeratio diuina? Neque eſt creaturæ moliri officium, quo reſtituere valeat tantum præſidium. Eſt autem nate Dei in hac tam admirabili diſpenſatione, eſt cui ſingulariter mea aliquo ſuppeditet, ſi tua viſitatione compuncta mens, carnem ſuam crucifigat cum vitiis & concupiſcentiis: & hoc cum à te concreditur, quaſi tunc tibi incipit compati, quia & tu pro peccato meo dignatus es mori.* Mortificantes ergo cupiditates noſtras, cum gratiarum actione & iubilo dicamus Chriſto id, quod Sephora dixit Moſi marito ſuo Exodi 4. 25. & 26. *Sponſus ſanguinum tu mihi es ob circumciſionem*, imò ob crucifixionem & confoſſionem omnium membrorum tuorum, vt ſicut

C tu ſponſe mi, ea propter me conſcindi permiſiſti, ita ego mea tui amore circumcidam & mortificem. Denique Chriſtus in cruce pro nobis plagatus, tacitè & amorosè cuique inclamat: *Ecce in manibus meis deſcripſi te.* Iſaiæ 49. 16. vtique non calamo, ſed clauo, non atramento, ſed ſanguine meo:

Cernis vt in toto corpore ſculptus amor.

ac viciſſim,

Cernis vt in toto ſculptus, imò toſtus, *amore dolor.*

Reſpice me, me conde animo, me in pectore ſerua,
Ille ego, qui caſus hominum miſeratus acerbos,
Huc veni.

Lactan. in Carm. de Paſſione Domini, [illegible] canit:

D *Cerne manus clauis fixas, tractóque lacertos*
Atque ingens lateris vulnus, cerne inde fluentem
Sanguineum, fiſſoſque pedes, artuſque cruentos.

Agnoſce ô homo, quàm grauia ſunt vulnera, pro quibus neceſſe eſt Dominum Chriſtum vulnerari, ait S. Bern. ſerm. 3. de Natiuit. adeóque tot tantiſque plagis vulnerari. Agnouit hoc S. Magdalena, quæ, vt refert Silueſter Prier[illegible] in eius vita apud Surium, in Bauma pœnitens per triginta annos, iugiter defixam in ea à S. Michaële crucem & oculis intuita, & mente contemplata eſt, [illegible]

E perennes lachrymarum imbres effudit. [illegible] *ergo amor noſter nobis crucifixus eſt* [illegible] eſt dolorem, quia vir amorum. Vbi enim dolor, ibi amor, nec ſine dolore viuitur in amore [illegible] menſura doloris eſt amor, & amoris dolor. [illegible] amor, amor, amor, quantum [illegible] quàm parum amant te, [illegible] doluit pro te [illegible] D. Dom[illegible] [illegible] [illegible] Nam[illegible] in dolore, [illegible]

Exempla crucis amãtium.

Meritò dicebat S. Bonauent. *Domine nolo viuere ſine vulnere, quia te vulneratum video.* Et S. Aug. *Hinc lactor ab vbere, hinc paſcor à vulnere.* Et S. Paulus: *Chriſto confixus ſum cruci: viuo autem, iam non ego, viuit verò in me Chriſtus. Ego ſtigmata Domini mei in corpore meo porto.* Et, *In his omnibus ſuperamus propter eum qui dilexit nos.* Et S. Ignatius martyr: *Amor meus crucifixus eſt.* Et S. Franciſcus: *Mihi abſit gloriari niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti, per quem mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo.* Et S. Bernardus: *Non decet ſub capite ſpinoſo membrum eſſe delicatum.* Et S. Elzearius Comes Arriani ad Delphinam coniugem: *Si me quæris,* ait, *non alibi quàm in vulneribus Chriſti reperies.* Denique: *Mihi viuere Chriſtus eſt, & mori lucrum.*

Namque meum crucifixus amor crucifixit amorem,
Spémque meam fixit ſpes crucifixa cruci.

Hoc ſapiebat, hoc ſentiebat ſponſa Cant. 2. 13. ſponſo ſuo occinens: *Faſciculus myrrhæ dilectus meus mihi inter vbera mea commorabitur.*

Porrò hæ plagæ adeo Chriſto charæ & pretioſæ, nobíſque admirandæ, amandæ & adorandæ ſunt, vt eas Chriſtus reſurgens reſumere voluerit, & ſeruare, ac oſtentare in cælo per omnem æternitatem, idque viginti de cauſis & titulis, ſcilicet vt illæ ſint 1. certiſſimi aſſumptæ carnis veræ, non phantaſticæ, vt volebant Manichæi, indices. 2. atrociſſimæ paſſionis teſtes. 3. deuictæ mortis aculei, & indubitata reſurrectionis argumenta, quod ſcilicet idem numero Chriſti corpus crucifixum reſurrexerit, non aliud. 4. ardentiſſimi amoris characteres, quibus, vt ait Iſaias, in manibus ſuis deſcripſit nos, non calamis, ſed clauis. 5. illuſtriſſimæ victoriæ de peccato, dæmone, morte & inferno trophæa. 6. fulgida glorioſi corporis decora & triumphi. 7. redemptionis noſtræ teſſera. 8. obedientiæ vſque ad mortem ſtigmata. 9. ſacræ laborum & dolorũ Chriſti reliquiæ. 10. peccatorum omnium lytrum, quod iugiter patri pro iis ſupplicando, Chriſtus repræſentat. 11. tribulatorum conſolatio. 12. patientium exemplũ. 13. afflictorum refugium. 14. pœnitentium incitamentum. 15. tentatorũ aſylum, iuxta illud Cant. 2. 13. *Surge amica mea, ſpecioſa mea, & veni: columba mea in foraminibus petræ, in cauerna maceriæ.* 16. laborantium ſtimulus. 17. martyrum exemplar. 18. electis gaudium. 19. reprobis in die iudicij probrum. 20. angelis admiratio & ſtupor.

Vers. 7. *Framea ſuſcitare.*] Roganti: *Quid ſunt plagæ iſtæ in medio manuum tuarum?* reſpondit Chriſtus, ſe à ſuis plagatum, quos ſummè diligebat quaſi ciues & cognatos ſuos. Nunc eidem reſpondet Deus Pater, hoc ſuum fuiſſe decretum, vt percuteretur Chriſtus, itáque aperiretur fons ille, qui in nos ſcaturiret aquas ſalutis, de quo verſ. 1. qui idem eſt paſtor bonus, hoc ſuo fonte ſanans & ſatians oues ſuas infirmas, vagas & diſperſas, vt illis vitam æternam procuret. Hunc enim locum intelligi de Chriſto in cruce transfixo, docet ipſe Chriſtus Matth. 26. 31. dum ait Apoſtolis: *Omnes vos ſcandalum patiemini in me in iſta nocte; ſcriptũ eſt enim: Percutiam paſtorem, & diſpergentur oues gregis.*

Ait ergo Deus Pater: *framea ſuſcitare.* Tigurina: *excitare ô gladie.* Chald. *denudare ô gladie.* Septuag. *conſurge ô gladie.* q.d. Euaginare ô gladie, diſtringere, vt percutias & occidas Chriſtũ. Vbi nota, hi imperatiui capiuntur pro futuro. Significant enim Dei decretum de Chriſti morte (A) futura, ex præuiſa & permiſſa à ſe Iudæorum malitia. q.d. Deus præuidens Iudæorum malitiã fore tantam, vt ſi eis obiiceret Chriſtum, ipſi eum occiderent, decreuit eum ipſis obiicere, permitteréque vt ipſi eum occidant ad hoc, vt eius paſſione & morte ſaluaret genus humanum. Ex Dei ergo decreto futurum eſt, vt euaginetur gladius, qui Chriſtũ occidat. Vnde Vatab. vertit: *Excito te ô gladie.* S. Matthæus verò vertit per futurum actiuum dicens: *Percutiam paſtorem.* Et ſic vertit hic Pagnin. vt hebr. הַךְ *hach*, id eſt, *percute*, ponatur pro אַךְ *ach*, id eſt, *percutiam*, ſcilicet gladio per Iudæos, obiiciendo eis Chriſtum, quos ſcio eius neci inhiare; & mandando Chriſto, vt eorum plagas (B) conſtanter excipiat & ſuſtineat. Vnde voci *percutiam*, reſpondet vox *conuertam manũ meam*, quæ ſequitur. Hoc eſt quod ait S. Petrus Act. 2. 23. *Hunc* (Chriſtum) *definito conſilio & præſcientia Dei traditum, per manus iniquorum affigentes interemiſtis.* Sine enim hac Dei permiſsione, præſcientia & decreto, Iudæi omnibus ſuis viribus & conſiliis non potuiſſent occidere Chriſtum, imò nec capillum ei adimere. Sicut ergo Moſes virga percutiens petram Exodi 17. 6. ex ea elicuit fontem, ex quo potauit totus populus: ita Deus Pater cruce feriens Chriſtum, ex eo elicuit fontem gratiæ, ex quo omnes fideles bibunt & ſaluantur. Petra (C) autem erat Chriſtus, 1. Corinth. 10. 4. Nota, framea, Gellio & Tacito vocatur lancea, vel telum oblongum: framea dicta nõnullis videtur à Græco ῥομφαία tranſpoſitione literarum, vt φ. præcedat, quod in f. vertitur. vnde pro *framea* Septuag. hic vertunt *romphæa*: inde framea extenſa eſt ad ſignificandum gladium. Quare pro *frarrea* Aquila & Symmach. vertunt *machæra*, id eſt, vt & alij paſsim vertunt, *gladius*. Hunc enim ſignificat Hebr. חֶרֶב *chereb*. Iam per frameam & gladium ſynecdochicè, & catachreſticὼs ſignificantur claui, lancea, & omnia inſtrumenta, quibus alicui mors infertur, vti Chriſto clauis, flagellis, ſpinis (D) illata eſt. Iſidor. lib. 1. de differentiis, litera, F, ſic has voces diſtinguit, vt framea ſit enſis vtraque parte acutus, machæra ex altera parte acutus. Simili modo ait Ierem. cap. 47. 6. *O mucro Domini vſquequo non quieſces?* &c. *Quomodo quieſcet, cum Dominus præcipit ei aduersùs Aſcalonem*, &c. Et Ezechiel c. 21. 28. *Mucro, mucro euagina te ad occidendum: lima te, vt interficias & fulgeas.*

Framea quid?

Paſtorem meum.] Quem ſcilicet ego Deus Pater hominibus paſtorem dedi, Ioan. 10.

Et ſuper virum coherentem mihi.] Hebr. עֲמִיתִי *amithi*, id eſt, vt Pagnin. *ſocium meũ*, coniunctum meum. Symmach. *virum populi mei.* Aquila & Theod. *contribulem meum*, id eſt, mihi Patri conſubſtantialem ſecundùm diuinitatem, & valde affinem ſecundùm humanitatem, vtpote filio meo (E) intimè cohærentem per vnionem hypoſtaticam. Vnde Chald. vertit: *Super ſocium eius, qui eſt ſimilis illi.* Vatab. *Super virum coæqualem mihi.* Syrus: *Super virum amicum meum.* Arabicus Antiochenus: *Super virum clarum*, ſiue illuſtrem & maieſtate præditum. Arabicus Alexandrinus: *Super virum ab iis qui ciuitatis eius ſunt.* Septuag. vertunt: *ſuper virum ciuem meũ.* Theodor. pro *meum* legit *eius*, illúdque explicat de Apoſtolis & diſcipulis Chriſti. q.d. Dei decreto Iudæi percutient Chriſtum, eiúſque diſcipulos & Apoſtolos.

Nota, licèt ſola perſona Filij, non Patris, nec Spiri

Digitized by Google

Humanitas Chriſti Patri & Spiritui S. affinis.

Spiritus S. hypoſtaticè aſſumpſerit & terminarit humanitatem aſſumptam à verbo, ac proinde ſolus Filius dicatur incarnatus & homo factus, non Pater, nec Spiritus S. tamen per hanc aſſumptionem ad perſonam Filij, humanitas aſſumpta intimam cohærentiam & affinitatem cum Patre & Spiritu contraxit. Sicut enim mulier nubens viro, fit affinis eius fratribus, ita vt ab eis vocetur ſoror, fitque eorum fratria, inquit Feſtus; ita multò magis humanitas copulata verbo, affinis facta eſt Patri & Spiritui S. præſertim quia Pater & Spiritus S. coëunt in eadem eſſentia diuina cum Filio, vbi fratres ſinguli eſſentiam humanam habent propriam, & diſparatam.

Percute (ô framea) *paſtorem* (Chriſtum) *& diſpergentur oues*, Apoſtoli aliíque fideles. Septuag. in editione Vaticana habent, *& auellite oues*.

Et conuertam manũ meam ad paruulos gregis.] Primò, aliqui cenſent *paruulos gregis* idem eſſe quod *oues*, putà Apoſtolos. Hinc Septuag. vertũt: *Conuertam manum meam ad paſtores.* Videtur ipſi pro צערים *tſoarim*, id eſt, paruulos, legiſſe רעים *roim*, id eſt, paſtores. q.d. Ego Apoſtolos, qui puſillanimes, vt paruuli fugerunt à Chriſto patiente, mox à fuga reuocabo, & ad Chriſtum reducã: conuertam ergo in eis manum meam à plaga ad medelam, à diſperſione ad congregationem. ita S.Hieron. Remig. Alber. Hugo & alij. Secundò, alij paruulos gregis ab ouibus diſtinguunt, & τὸ *conuertam manum*, referunt ad, *percute paſtorẽ*. q.d. Manum meam qua percuſſi paſtorem, eiúſque oues diſperſi, conuertã pariter ad paruulos eius agnos, id eſt, ad fideles communes & plebeios, vt ſimiliter eos percutiam, caſtigem & affligam; vt ſimiles ſint ſuo paſtori, vtque eos in virtute exerceam & roborem, atque in infirmitate eorũ meæ gratiæ robur oſtendam. ita Theodor. & Lyran. Factum id eſt poſt Chriſti in cœlum aſcẽſionem, quãdo primùm à Iudæis Ieroſolymæ, deinde mox Romæ, totóque orbe mota eſt perſecutio acris contra Chriſtianos, quæ per trecentos annos durauit vſque ad Conſtantinum.

Vers. 8. *Et erunt in omni terra.*] q.d. In toto orbe duæ hominum partes diſpergentur & peribunt, ſcilicet Iudæi & Gentiles: quicunque enim manſerunt in Iudaiſmo & gentiliſmo damnabuntur, ſola tertia pars quæ erit Chriſtianorum ſeruabitur & ſaluabitur. Soli enim illi qui ex Iudæis & gentibus conuertuntur ad Chriſtianiſmum, ſaluantur. ita S.Remig. Alber. & Lyra.

Secundò, Theodor. Arias & à Caſtro, per terram accipiunt Iudæã, de qua hic fuit ſermo. q. d. In omni terra Iudæa, è tribus partibus Iudæorũ, duæ permanentes in ſuo errore excidentur & peribunt, tertia electorum fidelium reſidua ſuccreſcet, & ſeruabitur. Verùm hoc laxè accipiendum. Nam tertia pars Iudæorum præciſè non fuit conuerſa ad Chriſtum: pauciſsimi enim crediderunt Chriſto & Apoſtolis. Vnde Apoſtoli mox iis relictis profecti ſunt ad gentes. Minùs probabiliter Vatab. & aliqui alij exponunt de excidio Iudæorum per Titum. q. d. Ex Iudæis qui erunt poſt paſsionem Chriſti, duæ partes ſuccidentur à Tito, tertia ſeruabitur, ſed multis tri-

[A] bulationibus probanda & affligenda. Nam hæc tertia pars nõ fuit fidelium: quia fideles & Chriſtiani ante excidium moniti à Deo, Ieroſolyma exceſſerunt, itáque illud euaſerunt. ita Theodor. & alij. Nota, pro *diſpergentur*, Louan. legunt *diſperdentur*. Hebr. enim eſt יכרתו *iiccaretu*, id eſt, *excindentur*. Septuag. *peribunt*. Chald. *conſumentur*. Rurſum pro *deficient*, hebr. eſt יגועו *iicuau*, id eſt, exanimabuntur, expirabunt.

Tertia pars hominum non ſaluatur.

Anagog. Emmanuel Sà exponit, q. d. In toto orbe duæ hominum partes erunt, reproborum qui damnabuntur, tertia erit electorum quæ ſaluabitur. Hoc intellige moraliter, non mathematicè. q.d. Duæ partes, id eſt, longè plures damnantur, quàm ſaluantur. Nam arithmeticè tertiam [B] hominum partem non ſaluari, patet ex eo, quod tertia pars orbis nõ ſit fidelis: nam Aſiam, Africam & Indiam occupat Paganiſmus & Turciſmus: ſola penè Europa eſt Chriſtiana. Iam in Europa dimidia ferè pars eſt hæreticorum, ſchiſmaticorum, politicorum & atheorum. Inter orthodoxos multi ſunt concubinarij, multi qui odia fouent, multi iniuſtorum bonorum poſſeſſores, multi ebrioſi, &c. Conijce ergo quàm parua pars ſit proborum, qui ſoli habent ſpem ſalutis. Vnde Chriſtus: *Multi*, ait, *ſunt vocati, pauci verò electi*. Et, *Spatioſa eſt via quæ ducit ad perditionem, & multi ſunt qui intrant per eam. Quàm anguſta porta & arcta via eſt quæ ducit ad vitam, & pauci ſunt qui inueniunt eam*. Matth. 7. 13.

Sancti probantur aduerſis, vti aurũ igne.

[C] *Et ducam tertiam partem per ignem.*] q. d. Fideles probabo & purgabo igne perſecutionum & tribulationum, vt purificentur inſtar argenti: perfectiores verò eodem excoquam, vt ſolidentur, perficiantur & ſplendeant inſtar auri. Nam in hoc igne aderit eis Dominus, quem inuocabunt. Vnde ait: *Ipſe*, ſcilicet populus meus fidelis, quem dixi eſſe tertiam hominum partem, *vocabit*, id eſt, inuocabit *nomen meum, & ego exaudiam eum. Dicam: Populus meus es.* q.d. Habeo te, amo, curo, protego quaſi populum meum. *Et ipſe dicet: Dominus Deus meus.* q.d. Ipſe viciſſim me colet, amabit & inuocabit quaſi Dominum & Deum ſuum. Nam per ignem pro- [D] batus & conflatus, dignus eſt qui reponatur in theſauris Dei, iuxta illud Sapien. 3. 5. *Deus tentauit eos, & inuenit illos dignos ſe: tanquã aurũ in fornace probauit illos.* Et Prouerb. 17. 3. *Sicut igne probatur argentum & aurum camino, ita corda probat Dominus.* Hinc de iis rectè ait S. Hieron. *Tertiam hanc Sanctorum partem, ne delicata eſſet & ſecura, quaſi argentum & aurum per ignem duci & probari.* Sic ſe probatum aſſerit Iob cap. 23. 10. *Ipſe, ait, ſcit viam meam, & probauit me quaſi aurum, quod per ignem tranſit.* Quocirca ſapienter monet Eccleſ. cap. 2. 4. dicens: *Omne quod tibi applicitum fuerit accipe, & in dolore ſuſtine, & in hu-* [E] *militate tua patientiam habe. Quoniam in igne probatum aurum & argentum, homines verò receptibiles* (δεκτοὶ, id eſt, acceptabiles, accepti, grati Deo) *in camino humiliationis.* Quod ergo eſt ignis auro, lima ferro, ventilabrum tritico, lixiuiũ panno, ſal carni, hoc tribulatio eſt viro iuſto. Vide dicta Geneſ. 33. in fine.

CAPVT

Digitized by Google

CAPVT DECIMVMQVARTVM.

SYNOPSIS.

Sicut Iſaias cap.14. ſub typo caſus Luciferi deſcribit caſum regis Babylonis; & Ezechiel cap.28. ſub typo caſus Cherubini deſcribit caſum regis Tyri; & Dauid pſalm. 71. & 88. ſub typo regni Salomonis depingit regnum Chriſti: atque idcirco quædam dicunt quæ magis typo, quædam quæ magis antitypo conueniunt, vti ſolet fieri in parabolis & ſymbolis; ita facit & hic Zacharias. Nam ſub typo afflictionis Ieruſalem per Antiochum, & reſtitutionis eiuſdem per Machabæos, deſcribit afflictiones, reſtitutionem & celebritatem Eccleſiæ. Quocirca duplex hic eſt quaſi ſenſus literalis. Vnus velut materialis, de Ieruſalem & Machabæis; alter quaſi formalis magiſque intentus à Spiritu S. de Eccleſia & Chriſtianis. Nam ad literam hic de Ieruſalem & Machabæis eſſe ſermonem, patet ex totius capitis contextu, vbi non aliud ſonat quàm Ieruſalem, mons Oliueti, Remmon, Beniamin, Hananeel, Iudas, lebetes, phialæ, &c. quæ omnia nulli alteri propriè competunt, niſi Ieruſalem terreſtri. Adde, quod gentes vndequaque venturas dicat in Ieruſalem ad celebrandum feſtum tabernaculorum: hoc autem erat feſtum Iudaicum. ita Theodor. Palacius, Mariana, & alij apud Euſeb. lib. 6. demonſt. cap. 18. Quòd verò in Ieruſalem non ſiſtat acies Prophetæ, vt volunt Rabbini, ſed per eam ſe extendat ad Eccleſiam, patet, quia multa dicit anguſtiora, quàm vt Ieroſolymæ conueniant, vt verſ.4. quod ſcindetur mons Oliueti; & verſ.8. quod exibunt aquæ viuæ de Ieruſalem ad mare Orientale, & ad mare nouiſſimum; & verſ.14. quod omnium gentium diuitiæ congregabuntur in Ieruſalem; & verſ.16. quod omnes gentes quotannis aſcendent in Ieruſalem ad celebrandum feſtum tabernaculorum, &c. Cum ergo ſciamus hæc planè non competere Ieroſolymæ, dicendum eſt ea magis ſpectare ad Eccleſiam Chriſti, in eáque eſſe completa. Prædicit ergo Zacharias Ieruſalem capiendam & vaſtandam ab Antiocho Epiphane, ſed Deum pro ea contra Antiochum præliaturum per Machabæos, ideoque ſciſſurum montem Oliueti: hinc Deum exaltandum eſſe in omni terra, ac Ieruſalem fore ſecuram & glorioſam, vtpote cuius hoſtes Deus conteret, & in quam diuitias gentium congregabit, adeo vt gentes quotannis eam adeant ad celebrandum feſtum tabernaculorum, & ad adorandum Deum. Quocirca in ea copiam fore lebetum, phialarum, oblationum, victimarum & gentium.

Verſ. 1.] Ecce venient dies Domini, & diuidentur ſpolia tua in medio tui.

Verſ. 2.] Et congregabo omnes gentes ad Ieruſalem in prælium, & capietur ciuitas, & vaſtabuntur domus, & mulieres violabuntur: & egredietur media pars ciuitatis in captiuitatem, & reliquum populi non auferetur ex vrbe.

Verſ. 3.] Et egredietur Dominus, & præliabitur contra Gentes illas, ſicut præliatus eſt in die certaminis.

Vers. 1. Refellitur Meſſias Iudæorum.

ECCE *venient.*] Primò, Iudæi totum hoc caput referunt ad tempus Meſſiæ, quem ipſi cum omnibus hiſce bonis hic à Zacharia recenſitis ad literam expectant. Verùm errant: nam à 1600. annis funditus à Tito exciſa eſt Ieruſalem, templum, Reſp. & gens Iudæorum, cuius deſolatio durabit vſque in finem mundi, vt ait Daniel cap.9. verſu vlt. Adde, Propheta hic dicit primò capiendam & vaſtandam Ieruſalem, ac mediam Iudæorum in ea partem ituram in captiuitatem, quorum vtrumque præſupponit Iudæos in Ieruſalem reſtitutum iri: non enim poſſunt capi & vaſtari, qui non ſunt; ac deinde Deum pro iis pugnaturum, per Meſſiam ſcilicet, vt ipſi dicũt. Atqui hoc verum eſſe nequit: nam ſic Iudæi an-
A te Meſſiam reſtituerentur, & obtinerent Ieruſalem, in eáque florerent, quod tamen ipſimet negant. Dicunt enim reſtitutionem Ieroſolymæ, & Iudæorum fore per vires & arma Meſſiæ: alioqui enim ante Meſsiam deberent ponere alium Meſsiam, qui Iudæis Ieroſolymam reſtitueret. Itaque hic ſeipſos elidunt Rabbini, & vt vulgo dicitur, cornicum oculos configunt. Deinde verſ.14. dicitur: *Sed & Iudas pugnabit aduerſus Ieruſalem*: hoc autem de Meſsia eorum dici nequit. Ipſe enim orietur ex tribu Iuda, vtpote filius & ſucceſſor Dauidis & Salomonis, ac cum
B ſuis contribulibus Iudæis reſtituet Ieruſalem, vt ipſi dicunt. Inſuper verſ.16. dicitur, quòd omnes gentes aſcendent ab anno in annum in Ieruſalem, vt celebrent feſtum tabernaculorum. Hoc autem ad literam vt ſonat fieri nequit: tum quia vrbs Ieruſalem non poteſt capere omnes gentes totius orbis: tum quia ipſi docent, felicitatem & regnum Meſsiæ ſpectare ad Iudæos, non ad gentes: gentes enim tunc Iudæorũ fore ſeruos & mancipia, vti ipſi iam ſeruiunt gentibus. Denique nonnulla, ſi vt ſonant, accipias de Ieruſalem, abſurda & ἀντίλογα ſunt. Tale eſt quod
C dicitur verſ.21. *Et erit omnis lebes in Ieruſalem, & in Iuda ſanctificatus Domino:* ſic enim tempore Meſsiæ, Iudæi domi nullos habituri eſſent lebetes, in quibus coquerent carnes, ad quas tamen ipſi more patrum anhelant; ſed omnes ſuos lebetes deberent conſecrare Deo in templo. Quocirca verè S. Hieron. hic ad verſ.11. *Hæc,* inquit,

Digitized by Google

quit, *Iudæi iuxta literam ſomniant: & noſtri Chiliaſtæ, qui rurſum audire deſiderant: Creſcite & multiplicamini, & replete terram, & pro huius vitæ continentia breuique ieiunio bulbos ſibi, & vulnas, & aues phaſidis, & attagenem, nequaquam Ionicum, ſed Iudaicum repromittunt, de quibus verè poteſt Dominus dicere: Non permanebit ſpiritus meus in hominibus iſtis, quia carnes ſunt, &c. Nos autem cœleſtem Ieruſalem interpretemur Eccleſiam, quæ in carne ambulans non viuit ſecundùm carnem, cuius municipatus in cœlis eſt. Poſtquam enim Dominus Ieſus rex fuerit ſuper omnem terram, de quo ad Patrem Spiritus ſanctus loquitur per Prophetam: Deus iudicium tuum regi da, & iuſtitiam tuam filio regis, tunc vnus Dominus erit, & vnum nomen eius, omni praua religione calcata, iuxta illud: Domine Dominus noſter, quàm admirabile eſt nomen tuum in vniuerſa terra! Et alibi: Sicut nomen tuum Deus, ita & laus tua in vniuerſa terra.*

Secundò, multi cenſent ad literam Prophetam hic deſcribere excidium Ieruſalem per Titum, idque in pœnam Chriſti ab eis crucifixi, vti dixit cap. præcedenti verſ. 6. & 7. ita Euſeb. lib. 6. demonſtr. cap. 18. S. Cyril. Theod. Ruper. Vatab. Ribera, Sanchez, & propendere videtur S. Hieron. Verùm obſtant omnia ſequentia: Deus enim non eſt prœliatus contra Romanos vaſtatores Ieroſolymæ, nec reſtituit Ieruſalem poſt excidium Titi, nec effecit vt omnes gentes veniant adoratum in ea Deum, & celebratum feſtum Tabernaculorum, cum Ieruſalem poſt Titum per 1600. annos exciſa, & deſolata maneat vſque in hodiernum diem.

Dico ergo, ad literam ſignificatur hic Ieruſalem capienda ab Antiocho Epiphane, & reſtituenda à Machabæis, vti probaui in proœmio, idque docent Palacius, Mariana & à Caſtro, ipſéque rei euentus, vt patet ex libris Machab. præſertim lib. 1. c. 1. verſ. 22. & ſeq.

Porrò ſub typo vaſtationis Ieruſalem, depingitur hic vaſtatio Eccleſiæ, præſertim primitiuæ, quæ facta eſt à Nerone, Traiano, & aliis Gentilibus Imper. Tunc enim templa ab eis capta & euerſa ſunt; fideles alij bonis, alij libertate, alij vita priuati. Eccleſia enim capi & vaſtari dicitur, cum eius fideles capiuntur & vaſtantur. ita Arias. Vnde Gloſſa cenſet hic deſcribi perſecutionem Eccleſiæ factam à Coſroë rege Perſarum, & ab Homar rege Arabum: nam vterque expugnauit Ieruſalem, & ciues partim occidit, partim abduxit, partim tributis ſubiecit: quæ ſeruitus durauit vſque ad Godefridum Bullonium, qui loca ſancta Chriſtianis pugnando reſtituit. Ita Gloſſa.

Anagog. ſignificatur hic vaſtatio Eccleſiæ futura per Antichriſtum, quem Iudæi recipient quaſi ſuum Meſſiam. Ille enim longè grauiùs quàm Nero, Decius aliique Tyranni in eam ſæuiet, vxores fidelium violabit (erit enim luxurioſiſſimus) omnia iura humana & diuina peſſundabit, præſertim Ieroſolymæ, vbi violenter quaſi tyrannus ſedebit, ponétque thronum tyrannidis ſuæ, vti diſertè docet S. Ioannes Apocal. 20. 8. Loquens enim de Gog & Magog, qui erunt milites & duces Antichriſti, ait: *Et aſcenderunt ſuper latitudinem terræ, & circuierunt caſtra ſanctorum, & ciuitatem dilectam*, putà Ieruſalem, in quam ſe recipient Chriſtiani, vt eos trucident. Vnde in Ieruſalem ab Antichriſto occidētur Elias & Enoch, vti docet S. Ioannes Apocal. 11. 8. & ſequent. ita Lyran. Dionyſ. & alij.

Et hoc ſenſu vera erit ſententia Iudæorum, qui dicunt hæc ſpectare ad vltima tempora, quibus veniet Meſſias: ſed errant, dum putant Meſſiam reſtituturum Iudaiſmum, non Chriſtianiſmum, ideóque Iudæis daturum bona temporalia, non ſpiritualia. Itaque Iudæis hæc & ſimilia loca Scripturæ obiicientibus, reſpondere poſſumus, nos quoque ea intelligere de aduentu Meſſiæ; ſed de primo ad literam, de ſecundo anagogicè. Nam cùm ſecundus Meſſiæ aduentus ſit futurus in fine mundi, non poſſunt de eo ad literam intelligi, quæ hic de reſtitutione & celebritate Ieruſalem dicuntur, quódque quotannis ad eam venient omnes gentes celebraturæ feſtum Tabernaculorum: ſi enim inſtabit tunc finis mundi, inſtabit ergo quoque finis feſtorum huius vitæ, ac conſequenter feſtum Tabernaculorum deinceps non ad literam, ſed anagogicè celebrabimus in cœlo.

Media pars ciuitatis in captiuitatem.] Qui hæc de excidio Ieruſalem per Titum accipiunt, ita exponunt, q. d. Media pars ciuium occidetur & capietur, reliqua pars fidelium monita à Prophetis fugiet ex vrbe, & ſaluabitur, vti præmonuit Chriſtus Matth. 24. 16. ita Theod. & Euſeb. lib. 6. demonſtr. cap. 18. Verùm longè potior pars occiſa fuit: pauci enim capti fuere; cùm tamen Propheta hic mediam partem captam aſſerat. Nam Ioſeph. lib. 7. belli cap. 17. ait mortua fuiſſe Iudæorum vndecies cētena millia, capta verò dumtaxat 97. millia. Rurſum Chriſtiani non ſaluati ſunt in vrbe, vti hic ait Propheta, ſed extra. Quocirca Ruper. Ribera & alij ſic explicant, q. d. Altera pars ciuium Ieroſolymæ ſub Tito capietur, altera verò non auferetur ex vrbe: quia in ea occidetur, aut fame & ærumnis conficietur, & morietur. VERS. 2.

Verùm iam probaui hæc ſpectare ad excidium Ieruſalem per Antiochum, non per Titum: ſub Antiocho ergo hæc contigiſſe patet ex libris Machab. ac nominatim ex lib. 2. cap. 5. 14. vbi dicitur: *Erant toto triduo octoginta millia interfecti, quadraginta millia vincti, non minus autem venundati.* Rurſum multi ex Iudæis partim metu, partim malitia conſenſerunt Antiocho, ideóque manſerunt in vrbe, cæteróſque expilarunt, de quibus dicitur 1. Machab. 1. 55. *Et congregati ſunt multi de populo ad eos qui dereliquerunt legem Domini, & fecerunt mala ſuper terram. Et effugauerunt populum Iſraël in abditis, & in abſconditis fugitiuorum locis.* Et de his ait Zacharias: *Et reliquum populi non auferetur ex vrbe*, quia ſcilicet dedent ſe Antiocho, aut certè ab eo vincientur. Media enim pars hîc non præciſè & arithmeticè, ſed moraliter accipienda eſt. q. d. Vna pars ciuium egredietur in captiuitatem, altera in vrbe remanebit, vel vincta, vel transfuga.

Et egredietur Dominus & præliabitur contra gentes.] Hebr. בגוים *baggoim*, id eſt, *in gentibus*: quod dupliciter accipi poteſt. Primò, q. d. Cum gentibus, ſcilicet cum Tito & Romanis præliabitur Deus contra Iudæos. ita Cyril. & Theodor. Secundò, *baggoim* meliùs vertas *in gentes*, id eſt, contra gentes, vt vertunt Noſter, Chald. & alij; quin & Septuag. in editione Vaticana. Nam in Complutenſi habent, *in gentibus*. Loquitur ad literam de prœliis Machabæorum miraculoſis contra Antiochum, in quibus Deus per angelos, etiam viſibiliter apparentes, pro Iuda decertare viſus eſt, vt patet 2. Machab. 10. 29. & cap. 11. 8. & cap. 15. 12. *Sicut præliatus eſt in die certaminis*, ſcilicet famoſi VERS. 3.

Digitized by Google

ſamoſi illius & celeberrimi, quo contra Pharaonem decertauit, cúmque protriuit in mari rubro, vt habet Chald. Quocirca Iudas Machabæus ſuos ſpe opis diuinæ animans ad prælium, dicebat: *Mementote qualiter ſalui facti ſunt patres noſtri in mari rubro, cùm ſequeretur eos Pharao*, &c. 1. Machab. 4. 9.

Sub hoc Machabæorum typo, parabolicè ſignificatur victoria Chriſti de gentiliſmo. q. d. Chriſtus gentes olim Deo aduerſas ſibi ſubiiciet per Euangelium, earúmque peccata merget in baptiſmo, *ſicut præliatus eſt in die certaminis*, id eſt, ſicut olim in huius rei typum decertans contra Pharaonem & Ægyptios in mari rubro, ibidem eos demerſit. ita S. Hieron.

Anagog. ſignificatur prælium Chriſti contra Antichriſtum (huius enim typus & præcurſor fuit Antiochus, æquè ac Pharao) Gog & Magog, quos iuxta Ieruſalem è cœlo profligabit, interimet & deturbabit in tartara; vti docet Apoſt. 2. Theſſal. 2. 8. & S. Ioannes Apocal. 20. 9. & ſequen. ita Lyran. Hugo & Dionyſ. Rurſum ſignificatur lis & certamen Chriſti contra omnes impios in die iudicij, quos ſua ſententia condemnabit, ſuáque potentia adiget in gehennam, dicens: *Ite maledicti in ignem æternum*.

Verſ. 4.] Et ſtabunt pedes eius in die illa ſuper Montem oliuarum, qui eſt contra Ieruſalem ad Orientem: & ſcindetur Mons oliuarum ex media parte ſui ad Orientem, & ad Occidentem, prærupto grandi valde: & ſeparabitur medium montis ad Aquilonem, & medium eius ad Meridiem.

Verſ. 5.] Et fugietis ad vallē montium eorum, quoniam coniungetur vallis montium vſque ad proximum: & fugietis ſicut fugiſtis à facie terræmotus in diebus Oziæ regis Iuda.

VERS. 4. *Et ſtabunt pedes eius in die illa ſuper Montem oliuarum.*] Tertul. lib. 4. contra Marc. cap. 39. legit: *Stabunt pedes eius in Elaone*, id eſt, in monte Oliueti: ἔλαιον enim Græcis eſt oleum. Deſcendet enim Deus cum ſuis angelis in hunc montem, vt ex eo propugnet Ieruſalem, & Antiochi copias profliget, ideóque pedibus ſuis calcando montem, eum tremefaciet & diſcindet, de quo mox.

Mons Olineti qualis? Dicitur hic mōs Oliueti, vel Oliuarum, ab vbertate frequentium creſcentium in eo oliuarum, qui aliàs mons ſanctus, & mons inclytus vocatur. A Ieruſalem diſtat ſtadiis quinque, & ab ea valle Cedron interiacente diſpeſcitur. Sub hoc typo ſignificatur Chriſtus Deus factus homo, ſtaturus & verſaturus in monte Oliueti, ibique in oratione pernoctaturus, Apoſtolos docturus, & paſſionem inchoaturus. Ibi enim orans in horto captus eſt; ſicut ex eodem quaſi rex & Meſſias, triumphans ingreſſus eſt vrbem cum ramis oliuarum in die palmarum. Ex hoc quoque glorioſus coram ſuis diſcipulis aſcendit in cœlum. Act. 1. 12. In monte ergo Oliueti cæpit & conſummauit, vti redemptionem noſtram, ita & Eccleſiā ſuam. Ibidem enim aſcendens iuſsit Apoſtolis, dixitque: *Eritis mihi teſtes in Ieruſalem, & in omni Iudæa, & Samaria, & vſque ad vltimum terræ.* Act. 1. 8.

Symbolum eſt Eccleſiæ gentium. Cur? Quocirca mons Oliueti ſymbolum eſt Eccleſiæ è gentibus Chriſto obedientibus collectæ, in

A qua ſtant & requieſcunt pedes Chriſti. Olea enim deditionis, ſubiectionis, obedientiæ, reuerentiæ, & cultus eſt hieroglyphicum. Olim enim cum populi ſe principi cuipiam dedebant, prætendebant ramos oliuæ, quaſi pacem petentes, vti docet Seruius in Æneid. 8. vnde noſter Martinus de Roa lib. 4. Singul. cap. 5. huius loci hunc dat ſenſum q. d. Montes oliuarum, id eſt, Romani qui totius orbis Imperio potientur, ad Ieſu Chriſti pedes ſe abiicient, eique ſe totos tradent & ſubiicient, cum eum reſpuent Iudæi. Ita S. Ambroſ. in cap. 21. Lucæ, & Euſeb. lib. 6. demonſtr. cap. 18. docent Eccleſiam in oliuarum monte ſignificatam. Hac de cauſa Chriſtus crebrò in monte hoc orauit & verſatus eſt, ex eóque aſcendit in cœ-

B lum, vt ſignificaret in Eccleſiam gentium ſe tranſiturum, ac in eam miſericordiam ſuam & munera diffuſurum. Sic Pſal. 51. 10. dicitur: *Ego autem ſicut oliua fructifera in domo Dei, ſperaui in miſericordia Dei in æternum*. q. d. Diuites ſperant in ſuis diuitiis, vti præceſsit: at ego ſpero in miſericordia Dei: illi ramos oliuæ prætendo, méque ſupplicem ad illius pedes abiicio; illi me dedo, illum pronus adoro: victum me illius magnitudine confiteor, manus do; ideóque veniam & miſericordiam, quæ ſupplicibus debetur ac victis, conſecuturum me non dubito. Addit verò *in æternum*, quia oliua æternitatis eſt ſymbolum, teſte Pierio: tales autem eſſe debent qui ſe Deo dedunt, vt in vitæ ra-

C tione perſeuerent, eorum diſsimiles qui ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt. Ideo Paulus Rom. 11. 17. gentes dicit ex oleaſtro factas oliuas, quia fidem quam ſemel accepit Eccleſia gentium, nunquam deſeret, nec à Chriſti religione deficiet, vti defecerunt Iudæi. Sic Pſal. 127. dicitur: *Filij tui ſicut nouellæ oliuarum in circuitu menſæ tuæ.* q. d. Suſcitabo tibi filios ſubiectos & obedientes, æquè ac inter ſe concordes & pacificos. Oliua enim ſubiectionis & pacis eſt ſymbolum. Plures analogias oliuæ & Eccleſiæ animæque ſanctæ, recenſui Ierem. 11. 16.

D Anagog. ſignificatur Chriſtus in monte Oliueti deturbaturus Antichriſtum, cùm ipſe inſtar Chriſti ex eodem volet in cœlum conſcendere. ita S. Hieron. in Daniel. 11. Damaſc. lib. 4. de fide cap. 27. Anſelm. in 2. Theſſal. 2. Lyran. Hugo & Dionyſ. Rurſum in die iudicij cum omnibus angelis deſcendet in montem Oliueti, qui imminet valli Ioſaphat, vt ibi iudicet, & diſceptet cum omnibus gentibus, vt ait Ioël cap. 3. 2.

Qui eſt contra Ieruſalem ad Orientem.] Alludit ad aſcenſionem Chriſti. Chriſtus enim in monte Oliueti aſcendit in cœlum, vt ex vinea Iudæorum ſylueſcente oſtenderet ſe feciſſe oliuetum, id eſt, Eccleſiam fertilem oleis, id eſt, ſanctis, piis,

E miſericordibus, lucidis & Spiritu ſancto impinguatis. ita Euſeb. lib. 6. demonſtr. cap. 18. vnde ait: *Qui eſt contra*, vel oppoſitus veteri *Ieruſalem*, & Synagogæ *ad Orientem*: quia Eccleſia prælata eſt Synagogæ, & propinquior facta ſoli iuſtitiæ, id eſt, Chriſto, vt eius orientis primos radios fidei, gratiæ, omniúmque chariſmatum excipiat, ita vt eius reſpectu Ieruſalem eſſet ad occaſum: quo ſignificabat Synagogam excæcandam eſſe, ideóque ruituram in aduentu Chriſti. Hinc & Chriſtus facie auerſa à Ieruſalem, ſpectans Occidentem crucifixus eſt, indéque ex Apoſtolorum inſtitutione Chriſtiani orant conuerſi ad Orientem, & templa reſpiciunt Orientem, in quibus imago Chriſti crucifixi Occidentem proſpicit, quam

Chriſtus facie auerſa à Ieruſalem, ſpectās Romam crucifixus, & aſcendit in cœ[lum]

quam qui adorant neceſſariò Orientem ſpectant. ita Damaſc.lib.4.de fide cap.13. & alij. Pari modo Chriſtus in monte Oliueti aſcendit in cœlum, facie à Ieruſalem auerſa (vt ex veſtigiis pedum eius lapidi impreſſis,quæ etiamnum viſuntur,liquet) conuerſus ad Occidentem , & Romanam ſpectans Eccleſiam, ad quam ipſe S. Petrum Vicarium ſuum , & S. Paulum Doctorem gentium miſit,vt eò ſedem Eccleſiæ transferrent.ita Adrichom.in deſcript.terræ ſanctæ, agens de monte Oliueti.

Nota,olim extra Ieruſalem ſiti erãt duo montes oppoſiti, ſcilicet ad Orientem mons Oliueti, cui ex aduerſo ad occaſum oppoſitus erat mons Caluariæ , in quo crucifixus eſt Chriſtus , qui olim erat extra vrbem, ſed iam eſt intra eam. In ipſa verò vrbe erant duo vicini montes, ſcilicet Sion reſpiciens Auſtrum,in quo erat arx Dauid; & Moria reſpiciens Septentrionem , in quo ædificatum eſt templum. Inter hos duos mõtes erat breuis vallis domibus ciuium referta, quæ Mello & Tyropœon eſt dicta.

Et ſcindetur mons Oliueti.] S. Hieron. Cyril. Theodor.Burgenſis,Palacius , cenſent hanc ſciſſionem fore quadtifidam in modum crucis , ad quatuor mundi plagas, ita vt mons Oliueti ſcindatur primò ab Oriente in Occidentem, deinde duæ illæ partes diſciſſæ rurſum ſcindantur ab Aquilone in Meridiem. Verùm Chald. Euſeb. Lyran. Vatab. Ribera , Sanchez & alij , cenſent eum ſcindendum in duas dumtaxat partes, ſcilicet verſus Orientem & Occidẽtem per medium, ita vt vna pars ſiſſi montis vergat (vnde pro *ſeparabitur* , Septuag. vertunt *inclinabit*, Tigurina *deflectet* , Pagnin. *recedet*)ad Auſtrum , altera ad Aquilonem , & inter vtramque media ſit præarupta vorago,ſiue vallis profunda, quæ coniungatur valli Ioſaphat , ſiue Cedron , indéque valli montis Sion , ita vt Iudæi qui fugient ex Sion & vrbe per vallem Ioſaphat , tranſituri ſint per vallem factam in monte Oliueti diſciſſo.

Mons Oliueti ſciſſus. quando? Prima ſent. Quæres , quando , & quomodo contigit hæc montis Oliueti ſciſſio? Qui putant agi hic de obſidione & excidio Ieruſalem per Titum & Romanos,variè hæc exponunt. Aliqui enim per ſciſſionem montis Oliueti parabolicè accipiũt ſchiſmata & ſeditiones Zelotarum , aliorúmque Iudæorum in vrbe. Alij,vt Theodor. cenſent montem Oliueti vocari exercitum Romanorum , qui eum montem occupauit: diuiſum verò montem dici , quia ad alia ciuitatis loca obſidenda & oppugnanda diuiſus fuit Romanorum exercitus,eo quòd vrbs verſus montem Oliueti, ob vallem ſiue voraginem Cedronis interiectam, difficilior eſſet aditu & expugnatu. Noſter verò Sanchez

Secunda. tripliciter exponit. Primò,ſuſpicatur in obſidione Romanorum , montem Oliueti ingenti terræ motu reuera fuiſſe diuiſum, etiamſi id non dicat Ioſeph. nec vllæ hiſtoriæ , ſicut nec meminerunt terræmotus ſub Ozia,quem tamen contigiſſe docet hic Zacharias. Secundò , caſtra Romanorum in monte hoc ita à Tito fuiſſe diſpoſita , vt ab Oriente in Occidentem paterent & porrigerentur , atque hinc inde ad Aquilonem & Meridiem duas partes relinquerent: præruptum verò grande eſſe vallem Cedron , quam etiam occuparunt Romani : vallis enim nil aliud eſt quàm montium ſciſſura. q. d. Cedronis profunditas non muniet Iudæos,nec impediet Romanos,quo minùs vrbem inuadant & occupent;quia omnia ſuo milite complebunt. Tertiò , q. d. Titus profundiſsimam voraginem Cedronis,quæ inter vrbem & caſtra ſua in monte Oliueti ſita interiacebat, vrbémque muniebat, comportatis aggeribus ita implebit & complanabit,vt per eam facilis militibus ad muros inuadendos ſit acceſſus. Id enim eum feciſſe in aliis vallibus , docet Ioſeph.lib. 6. belli cap.4. Et in ipſa Cedronis valle aggeres eſſe conſtructos & muros , docet idem Ioſeph.lib. 6. cap.13.Fauent Septuag.qui dicunt verſ. 5.obturatam eſſe vallem montium : ſciſſum ergo dici montem Oliueti , quia ex illo Romani præciderunt ſaxa,eáque cum terra deuoluerunt in ſubiectam vallem Cedronis, iiſque eam impleuerunt. Quocirca ait Propheta : *Fugietis*,ô Iudæi,*ad vallem montium meorum*,id eſt,in vrbem,ad ſpatium quod inter montem Moriam & montem Sion (vbi erat templum Dei) interiacet : *quia coniungetur vallis montium*,id eſt,vallis Cedron,quæ inter montem Oliueti & montem Sion interiacet , *vſque ad proximum*,ſcilicet montem Oliueti. Titus enim muro cinxit ciuitatem , ducto per Cedronem ad montem vſque Oliueti. Verùm ſolùm decima legio Romanorum conſtitit in monte Oliueti,qui erat ad Orientem vrbis : reliquus verò Titi exercitus obſedit vrbem ex parte Septentrionali , in loco qui dicitur Sapha , vel Scopos , ſitúſque erat ex oppoſito duarum turrium, quæ vocabantur Pſephina & Hippicus,vti diſertè ait Ioſeph.lib.6.belli cap. 5. Itaque Titus obſedit vrbem planè iuxta montem Caluariæ. Hic enim erat penè ex aduerſo Pſephinæ ; vbi Iudæi crucifixerunt Chriſtum,vt notat Adrichom. in deſcriptione Ieruſalem , & alij ; vt Iudæi cognoſcerent Titum aduenisse ad hoc,vt eſſet necis Chriſti vltor,ibíque eos plecteret , vbi ipſi Chriſti parricidium,imò deicidium commiſerant. Tandem verò Titus , vt celeriùs vrbem occuparet, eam circumcirca cinxit muro,in quo quadraginta caſtella conſtituit, idque opus perfecit ſpatio tridui, itaque Iudæos ad famem & extrema adegit. Quare non eſt veriſimile ipſum vallem Cedronis impleſſe & complanaſſe. Ioſephus enim lib. 6.cap. 4.tantùm ait,eum complanaſſe vallem , quæ erat inter caſtra ſua ſita in Scopo, ad Septentrionem; non verò vallem montis Oliueti , quæ erat ad Orientem. Deinde Titus totus fuit in muro vrbi circumducendo,iſque vnus occupabat milites omnes. Murus enim hic in circuitu erat triginta nouem ſtadiorum , hoc eſt quinque penè milliarium,vti ait Ioſephus. Adde,non agi hic de tempore Titi & Romanorum , ſed Antiochi & Machabæorum,vti dixi initio.

Ieruſalem obſeſſa iuxta montem Caluariæ.

Tertia genuina. Dico ergo ex hoc loco videri , quod tempore Antiochi & Machabæorum fiſſus ſit mons Oliueti , dum Deus cum angelis in eum deſcendit, etſi id non narretur in lib. Machab. nec alibi; ſicut non narratur in libris Regum terræ motus qui contigit ſub Ozia, & alia multa. Hunc ſenſum exigunt verba ipſa, & temporis ratio: de Machabæorum enim æuo hic agitur : ita à Caſtro , & Paulus à Palacio, qui ita ſcribit: Credo hanc prophetiam impletam ante Machabæorum victorias, quando multa ſigna viſa in cœlo ſunt , ſcilicet equites per aëra diſcurrentes , cohortes armatæ, curſus equorum.2.Machab.5. Hæ enim cohortes erant angelorum,cum quibus veniebat Dominus in ſpecie viſibili: veniente ergo Domino tremuit mons (nam cum egreditur Deus , terra mouetur & concutitur.Pſal.67.9.) Ex tremore verò diſciſſus

Digitized by Google

ſciſſus eſt in quatuor partes, ſignificans diſciſſionem & diuiſionem Iudæorum ex patria ſua in quatuor mundi plagas. Hæc Palacius.

Porrò ſciſſio hæc montis fuit typus ſciſsionis eiuſdem in fine mundi, vt mox dicam; ſed inter alia repræſentabat præſentes, tum fugas, ob inſtãtes ab Antiocho clades; tum ſciſsiones & ſchiſmata Iudæorum, dum alij Machabæis adhærerent, alij Antiocho: rurſum alij Antiocho & Syris, alij Ptolomæo & Ægyptiis fauerent.

Simili modo ſub Conſtantio Imper. & S. Cyrillo Patriarcha Ieroſolymitano, anno Domini 353. crux ſole fulgentior pleno die cælitus apparuit ſupra montem Oliueti (& fortè eò quoque alluſit hic Zacharias) eum quaſi ſignans & inſtar crucis ſecans, vt repræſentaret ſchiſma Eccleſiæ quod faciebant Arriani, & Conſtantium eorum fautorem moneret S. Crucis, & Crucifixum Dei filium Patri ὁμύσιον eſſe adorandum vt verum Deum, vti eum adorarat illius Pater Conſtantinus, qui proinde per vexillum Crucis diuinas de Maxentio aliiſque hoſtibus victorias obtinuit; quaſi Chriſtus ex alto Orthodoxis à Conſtantio vexatis intonaret: Confidite, ego vici mundum Cruce, & vos eadem vincetis Arrianos. Quocirca tota ciuitas hoc crucis ſigno excita ad Eccleſiam cucurrit, Deum Deique Filium laudans & celebrans; quin & multi Iudæi ac Gentiles, viſo hoc radiante in cælis Crucis ſigno obſtupuerunt, & ad Chriſtum conuerſi ſunt. Rem geſtam & à ſe viſam fusè perſcribit S. Cyrillus ad Conſtantium Imp. in fine Catech. myſtag. Eadem breuiter ſic narratur in actis Artemij Martyris die 19. Octob. apud Surium: *Quo quidem tempore, cùm expugnatus eſſet Magnentius, ſignum Crucis maximum mirificè apparens, adeo vt mirabili ſplendore ſuperaret lucem diei, viſum eſt Ieroſolymis circa tertiam diei horam, cum eſſet dies feſtus, qui dicitur Pentecoſte, pertingens à loco qui dicitur Caluaria, vſque ad montem Oliueti.* Sic & Sozomen. lib. 4. c. 4. Socrates lib. 2. c. 24. & ex iis Baron. anno Domini 353.

Similis fuit Chriſti apparitio in monte Oliueti anno Chriſti 419. quam ex Marcellini chronico ita recenſet Baronius: *Anno Chriſti 419. multa Palæſtinæ ciuitates, villæque terræmotu collapſæ ſunt. Dominus noſter Ieſus Chriſtus, ſemper vbique totus, ſuper montem Oliueti Ieroſolymæ vicinum, ſeſe de nube manifeſtauit. Multæ & tunc vtriuſque ſexus vicinarum gentium nationes tam viſu, quàm auditu perterritæ atque credulæ ſacro Chriſti fonte ablutæ ſunt, omniúmque baptizatorum in tunicis crux Chriſti ſaluatoris, diuinitatis nutu extemplo preſſa refulſit. Cuius rei adeo admirabilis occaſione, de tempore aduentus Domini ad iudicandum cœpti ſunt vbique miſceri ſermones, quòd ex Danielis Prophetæ vaticinio c. 7. iam prænunciatus eſſet aduentus filij hominis in nubibus; & Zacharias cap. 14. de ipſo loco aduentus eius ſuper montem Oliueti prædixerat. Et angeli de Chriſto in monte Oliueti in cœlum aſcendente Apoſtolis prænunciarant: Quemadmodum vidiſtis eum euntem in cælum, ita veniet. Cuius occaſione ſcripſiſſe videtur Heſychius Epiſt. 79. ad S. Auguſt. de nouiſſima die, quæ cum præceſſiſſent tot ſigna (vt ait) iam videretur inſtare. Cui reſpondens S. Auguſt. Epiſt. 80. prolixè diſputat de nouiſſimi diei tempore.* Hucuſque Baron. occaſione Melaniæ iunioris, quæ eodem anno ſeorſim à coniuge Piniano vitam egit monaſticam, ac in cella apud montem Oliueti per

[A] 14. annos clauſa perſeuerauit, duxitque in anguſto loco vitam angelis ſimilem.

Similis fuit in eodem monte apparitio tempore belli ſacri, qua Chriſtiani animati Ieroſolymam expugnarunt. Rem geſtam narrat Vuilhelmus Tyrius lib. 8. belli ſacri cap. 16. defatigatis Chriſtianis in oppugnatione Ieroſolymæ, ideóque dilabentibus: *Ecce*, inquit, *adfuit rebus deſperatis virtus diuina. Nam de monte Oliueti miles quidam, qui tamen poſtea non comparuit, ſplendidum & refulgentem ventilando clypeum, ſignum dabat noſtris legionibus vt redirent in idipſum, & congreſſum iterarent. Quo ſigno exhilaratus dux Godefridus Bullonius, primus in mœnia conſcendit,* [B] *quem alij ſecuti, illico eius iuſſu effregerunt portam S. Stephani, per quam totum in vrbem induxerunt Chriſtianorum exercitum.* Itaque à Chriſtianis capta eſt Ieroſolyma anno Domini 1099. die 15. Iulij, feria ſexta, qua Chriſtus moriens de morte triumphauit. Iuuit oraculum viri ſancti, qui habitans in monte Oliueti prædixerat, vrbem illo die eſſe capiendam, ait Tyrius cap. 17. Vnde & ante oppugnationem vrbis, Chriſtiani nudis pedibus cum multa deuotione, cantantes litanias cum crucibus proceſſerunt vſque ad montem Oliueti, ait idem cap. 11. Ad has ſimileſque apparitiones reſpexiſſe hic Zachariam, vel potius Spiritum S. probabile eſt. Vnde myſticè Lyran. [C] hunc Zachariæ locum explicat de capta Ieruſalem à Godefrido Bullonio & Chriſtianis: vrbis enim capiendæ ſignum eis datum eſt à monte Oliueti, vti iam dixi ex Tyrio.

Denique nonnulli hæc conditionatè exponunt, q.d. Deus ita tutabitur vos ô Hebræi, vt ſi opus ſit ad veſtram tutelam findere montem Oliueti, vt per eum manus hoſtium effugiatis, id reuera facturus ſit: ſed tanto molimine non erit opus: poteſt enim ipſe mille aliis modis vos protegere. Simile eſt Iſaiæ 11. c. 15. & Zachar. 10. 11. ita à Caſtro.

[Alleg.] Iam parabolicè & quaſi allegoricè, mons Oliueti eſt Eccleſia, ait Euſeb. lib. 6. demonſtr. cap. 18. [D] Hic ſciſſus eſt, cùm ibi à Chriſto aſcendente iuſſi ſunt Apoſtoli ire in mundum vniuerſum, & prædicare Euangelium omni creaturæ, indéque in quatuor mundi plagas diuiſerunt & ſparſerunt ſe, Chriſtique fidem & Eccleſiam. Rurſum ſciſſio hæc montis denotat commotionem, & contritionem gentium audito Chriſti Euangelio, iuxta illud Lucæ 3. 5. *Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt praua in directa, & aſpera in vias planas.* Sed earum pars vna manſit ad Aquilonem, id eſt, in ſuo infidelitatis & impietatis frigore perſtitit: Aquilo enim frigidus ſignificat frigidos, ac ex infidelitate & peccato torpentes: altera verò ad Auſtrum vergens ſigni- [E] ficat fideles, qui calent charitate & feruent Spiritu Dei. Auſter enim eſt calidus. Huius rei ſymbolo vidit Ezechiel gloriam Dei, id eſt, Deum glorioſum ſedentem in curru Cherubico, & quatuor Cherubinis ſtipatum, ex templo Iudaico euolare in montem Oliueti: ſic enim ait cap. 11. 23. *Et aſcendit gloria Domini de medio ciuitatis, ſtetitque ſuper montem qui eſt ad Orientem vrbis*, putà ſupra montem Oliueti, vt ex hoc monte expectet & ſpectet nouam Ieruſalem, quaſi Phœnicem ex veteris cineribus reſurgentem in Sion, putà Eccleſiam Chriſti, vt ibidem dixi. Porrò Gloſſa per ſciſſionem montis Oliueti, accipit ſchiſma Græcorum à Latinis: ad Orientem enim habitant

Digitized by Google

Græci, qui diuiſi ſunt à Latinis habitantibus ad Occidentem. Vnde ait: *Et fugietis*, id eſt, fugere debetis ad obedientiam Eccleſiæ Romanæ, cuius montes magni, ſcilicet S. Petrus & Paulus, ſunt patroni.

Anagog. findetur mons Oliueti dehiſcens Antichriſto.

Anagog. findetur mons Oliueti, cùm Antichriſtus ex eo volet in cœlũ conſcendere: nam à Chriſto deturbatus corruet, & terra, putà mons dehiſcens viuũ eum abſorbebit, vti dixi 2. Theſſal. 2. 8. Hoc eſt quod ait S. Ioannes Apoc. 19. 20. *Apprehenſa eſt beſtia* (putà Antichriſtus) *& cum ea pſeudopropheta*, &c. *Viui miſſi ſunt hi duo in ſtagnum ignis ardentis ſulphure.*

Et in die iudicij.

Rurſum in die iudicij, Chriſtus iudex deſcendet in montem Oliueti: vnde tunc eum ſua maieſtate & poteſtate, ingenti terræ motu cõcutiet, vt ipſe quaſi præ horrore & veneratione Chriſti iudicis contremiſcat; ſimul vt hoc terræ motu ſe findat, ampliétque vallem Ioſaphat, ad capiendum omnes homines iudicandos ibidem è Chriſto. Si enim Deus daturus legem, in Sina deſcendens concuſſit montem, Exodi 19. multò magis id faciet deſcenſurus ad iudicium. Idipſum diſertè docet S. Clemens Roman. lib. 7. Conſtitut. Apoſt. cap. 33. *Mons ipſe*, inquit, *Oliueti, gloria venientis cedet, & in quatuor partes diſſectus, longiſſimè diffugiet, vt tribunali iudicis theatrum totius orbis aſſiſtat. Trepidatio verò hominum tanta erit, vt inſani diffugiant in mediam vallem, quæ futura eſt ampliſſima; cùm montibus remotis coniungenda ſit cum omni circumpoſito campo.* Hoc ſanè verbis Zachariæ valde congruit. ita inter alios Emmanuel Sà, & Ioſephus à Coſta l. 4. de tempor. nouiſſ. cap. 13. & 14. & Leonard. Leſſius l. 13. de diuinis attrib. cap. 21. in fine. *Indicat*, inquit, *Zacharias mõtem Oliuarum (iuxta quem vallis Ioſaphat) ſcindendum in quatuor partes, vt fiat maxima planities, in qua excipiantur iudicandi.* Inſuper hæc ſciſsio montis repræſentabit ſeparationem Auſtralium, id eſt, feruentium & electorum ab Aquilonaribus, id eſt, frigidis & reprobis. Illi enim erũt Orientales; quia orietur eis lux & gloria ſempiterna: hi verò erunt Occidentales; quia ibunt in occaſum & mortem æternam.

Prærupto grandi valde.] Id eſt, *magna voragine*, vt vertunt Septuag. vel *valle*. vt Chald. quæ ex ſciſſione montis profundè pateſcet, & hiabit. Parabolicè hic hiatus ſignificat Ieroſolymæ ruinam & deſolationem, quando Apoſtolis abeuntibus ad gentes, Iudæi infideles paulò pòſt à Tito vaſtati, in profundum quaſi barathri demerſi ſunt, iuſta Dei vindicta.

Anag. ſignificat hiatum grandem montis Oliueti, & vallis Ioſaphat futurum in die iudicij, quo reprobos omnes ibidem conſiſtentes dehiſcens terra mittet in tartara. Hiatus ergo hic & vorago erit profundiſſima: nam à valle montis Oliueti extendet ſe vſque ad infernum, qui eſt in centro terræ. In die ergo iudicij propriè & planè adimplebitur hæc prophetia, fietque fiſſura mõtis Oliueti, & vorago ingens vſque ad tartarum, ita vt in ipſũ proſpiciant non tantùm reprobi, ſed & electi Dei, gaudeántque mirificè quod horridum illud ignis barathrum, in quod videbunt tot impios demergi, per gratiã Chriſti euaſerint. Hanc voraginem horribilem in ſpiritu vidit S. Carpus, eamque ex ore eius ita deſcribit S. Dionyſ. Areopag Epiſt. 8. ad Demophilum, dicens; *Referebat* (Carpus) *ſe vidiſſe domum in qua conſiſtebat, primum vehementer agitari, ac demum* A *à ſummo culmine per medium diuidi*, &c. *Ipſum quoque ſolum inſtar vaſti ac tenebroſi cuiuſdam profundi, diſciſſum ſe vidiſſe ait, atque viros illos quibus mala imprecatus fuerat, ante ſe ad os illius profundæ voraginis ſtare trementes ac miſerabiles, & qui ab ipſa pedum ſuorum labilitate iam mergendi viderentur. Porrò ab inferiori parte voraginis ſerpentes cernebat emergere, qui circa illorum pedes ita inſtabiles ac nutantes, interdum quidem in globum colligi, & grauari vnà atque pertrahere; interdum verò dentibus & caudis, ore, gutture, linguis, ac toto corporis motu vim immenſi pauoris viderentur incutere, vt qui modis omnibus deorſum illos præcipitare niterentur. Fuiſſe autem & viros quoſdam in* B *medio, qui contra eos vnà cum ſerpentibus impetum facerent, exagitantes vnà & impellentes, atque ferientes: videbantur autem illi lapſui proximi*, &c.

Et fugietis in vallem montium eorum.] Hebr. Septuag. & S. Hieron. in comment. legunt *meorum*. Vnde & in Latinis ita legendum videtur. Nota *τὸ in vallem*: phyſicè enim in terræ motu conſilium & remedium eſt, fugere ad valles & ima. Hæc enim minùs quàm montes terræ motu quatiuntur. Porrò huius loci ſenſus eſt is, quem dedi verſ. 4. Verſ. 5.

Quoniam coniungetur vallis montium vſque ad proximum.] Hebr. *vſque ad* אצל *atſal*, quod quaſi nomen proprium accipiunt, & relinquunt Septuag. Chald. Aquila, Theod. Vatab. & Pagnin. verùm Noſter, Symmach. & alij vertunt vt appellatiuum, C *vſque ad proximum*. Alij, *vſque ad ſeparatum*, ſcilicet à terræ motu, ideóque ſecurum locum.

Iam varij variè hæc exponunt. Duæ expoſitiones ſunt probabiliorés. Prior, q. d. vt effugiatis Antiochum, & hoſtes obſidentes & inuadentes Ieruſalem, fugietis per vallem Ioſaphat & Oliueti (montem enim Oliueti hac de cauſa findet Deus, vt per eius ſciſſuram & vallem contiguam fugere poſſitis: vnde ea vocatur vallis mõtium, ſcilicet iam diuiſorum. Mons enim Oliueti per hanc ſciſſionem diuidetur in duos, vel vt alij, in quatuor montes) vſque ad Atſal, vbi ab hoſte ſecuri tutique eritis. ita à Caſtro, Tigur. & Arias. D Poſterior, q. d. Vt fugiatis & effugiatis hunc terræ motum, quo concutietur & ſcindetur mons Oliueti, fugietis in vallem montium meorum, putà in vallem Mello, ſiue Tyropæi, quæ interiacet inter montem Sion & montem Moria: hi enim ſunt montes mei, quia in Moria habeo meũ templum, in Sion meam arcem Dauid. *Quoniam coniungetur vallis montium vſque ad proximũ.* q. d. Quia vallis, id eſt, vorago illa facta in mõte Oliueti iam diuiſo, (quæ proinde iam non eſt vallis vnius montis, ſed duorum, nimirum montium iam diuiſorum) pertinget ad montem ſibi proximum, putà ad Moria. Vnde in tota valle Ioſa- E phat vſque ad Moria, à terræ motu & ſciſſura hac tuti non eratis: fugietis ergo poſt montem Moria ad vallem Mello, ab hoc terræ motu liberam, vt ibi tuti ſitis. ita S. Hieron. Aut vt Lyran. quia vallis montium, id eſt, vallis Ioſaphat, quæ interiacet inter montem Oliueti & montem Sion, coniungetur vſque ad proximum, ſcilicet hiatum factum in monte Oliueti. Vnde in ea ſine metu & periculo non eritis: ad illam ergo fugere non audebitis: fugietis ergo ad vallem montiũ meorum, id eſt, interiectam inter Sion & Moria, qui ſunt montes mei. Huic expoſitioni fauet id quod ſequitur: *Et fugietis ſicut fugiſtis à facie terræ motus*

Digitized by Google

tus in diebus Oziæ: fugituri ergo erant non hoſtes, ſed terræ motum; ac proinde fugituri non in ipſam ſciſſuram montis Oliueti, hoc terræ motu factam, ſed procul ab ea in vallem Sionis & Moria, quæ omnino immunis erat à terræ motu.

Symbol. ſignificatur fuga Machabæorum.

Symbol. hæc fuga in terræ motu adumbrat fugam Machabæorum, & Iudæorum ad ſyluas & ſpeluncas in terræ motu, id eſt, in perſecutione Antiochi, de qua 1. Machab. 2. 28.

Parabol. obſtinatio Iudæorum ſub Chriſto.

Parabolicè, hæc accipe de obduratione Iudæorum, q. d. Cùm mons Oliueti, id eſt, Eccleſia Chriſti ſpargetur in quatuor mundi plagas, tunc vos, ô Iudæi increduli, ab Euangelio, Chriſto & Eccleſia fugietis, non quidem ad idololatriam & gentiliſmum, ſed ad vallem vmbroſam montium meorum, hoc eſt, ad cultum, vmbras, & cæremonias legis veteris, quæ viguit in monte templi, putà Moria & Sionis, qui olim fuerunt montes mei. ita Euſeb. lib. 6. demonſtr. cap. 18. *Quæ, ait, poteſt eſſe vallis montium Dei, niſi quæ olim celebrabatur ex lege Moſis in Ieruſalem, corporalis & Iudaica adoratio?* Sic & Stunica, Ribera, & alij, qui contendunt hunc ſenſum eſſe literalem: ego literalem fateor, ſed typicum & parabolicum, præcedenti quem aſſignaui innixũ, vti dixi initio capitis. Vnde ſequitur: *Quoniam coniungetur vallis montium vſque ad proximum.* q. d. Hæc vallis, id eſt, hæc vmbroſa, ſed obſtinata Iudæorum religio, tantò arctiùs coniunget ſe vicino ſibi templo templíque ritibus, quantò magis videbit ſpargi & propagari Eccleſiam Chriſti. Aliter Emmanuel Sà, q. d. Hic cultus legis veteris Iudæis tenaciſſimè cõiungetur, & adhærebit proximè vbicunque degant.

Nota, pro נַסְתֶּם *naſtem*, id eſt, *fugietis*, à rad. נוּס *nus*, id eſt, fugit, Septuag. aliis punctis legentes נִסְתַּם *niſtam*, à rad. סָתַם *ſatam*, id eſt, clauſit, obturauit, vertunt: *Et obturabitur* (replebitur) *vallis montium meorum, & adiungetur vallis montium vſque ad Aſal.* Sic & Chald. quod ad literam ſic accipi poſſet, q. d. Scindetur mons Oliueti, & hac ſciſſione corruet, & complanabit totam ſubiacentem vallem Ioſaphat, vſque ad proximum montem Moria. Parabolicè verò ſic explicat Euſeb. q. d. Hæc vallis vmbroſa Iudaicæ religionis obturabitur, id eſt, ceſſabit & obſcurabitur à luce Euangelij, eiúſque vmbra cedet veritati Chriſti: quoniam coniungentur ad Aſal, id eſt, ad montem Oliueti (inde enim Chriſtus miſit Apoſtolos ad Iudæos & gentes) qui dicitur Aſal, id eſt, opus Dei, quaſi à rad. עָשָׂה *aſa*, id eſt, fecit, אֵל *el*, id eſt, Deus. Verùm meliùs legit noſter *naſtem*, vertítque *fugietis*, quia ſequitur: *Sicut fugiſtis à facie terræ motus in diebus Oziæ.* Et quia præceſſit: *Scindetur mons Oliueti:* ſciſsione enim mons apertus fuit, non obturatus.

Sicut fugiſtis.] q. d. Ea trepidatione, celeritate, turba & confluxu fugietis, qua fugiſtis à terræ motu qui contigit tempore Oziæ, de quo dixi Amos 1. verſ. 1.

Et veniet Dominus Deus meus, omnéſque ſancti cum eo.

Verſ. 6.] Et erit in die illa: Non erit lux, ſed frigus & gelu.

Verſ. 7.] Et erit dies vna, quæ nota eſt

A Domino, non dies, neque nox: & in tempore veſperi erit lux.

Verſ. 8.] Et erit in die illa: Exibunt aquæ viuæ de Ieruſalem: medium earum ad mare Orientale, & medium earum ad mare nouiſſimum: in æſtate & in hyeme erunt.

Verſ. 9.] Et erit Dominus Rex ſuper omnem terram: in die illa erit Dominus vnus, & erit nomen eius vnum.

Verſ. 10.] Et reuertetur omnis terra vſque
B ad deſertum, de colle Remmon ad Auſtrum Ieruſalem: & exaltabitur, & habitabit in loco ſuo, à porta Beniamin vſque ad locum portæ prioris, & vſque ad portam angulorum: & à turre Hananeel vſque ad torcularia regis.

Verſ. 11.] Et habitabunt in ea, & anathema non erit ampliùs: ſed ſedebit Ieruſalem ſecura.

Et veniet Dominus Deus meus, omnéſque ſancti cum eo.] Replicat & inculcat quod dixit verſ. 3.
C *Et egredietur Dominus, & præliabitur contra gentes illas, & ſtabunt pedes eius in die illa ſuper montem Oliueti.* Loquitur ergo ad literã de deſcenſu Dei, quo deſcendit præliaturus pro Iudæis per Machabæos contra Antiochum, eumque protriturus, vti dixi verſ. 3. Porrò cùm bellum fidelium eſt difficile, & victoria illuſtris, tunc dicitur Deus deſcendere cum omnibus ſanctis ſuis, putà angelis: quia omnes ei aſtant, vt pro eo decertẽt; hinc vocatur Deus exercituum. Ita vidit Ezechiel cap. 1. Deum curru bellico vectum, ſtipatum quatuor Cherubinis deſcendere in aciem contra Iudæos, vt eos plecteret per Chaldæos. Et Pſaltes pſalm. 17. graphicè deſcribit Dei in
D prælium contra ſuos hoſtes deſcendentis maieſtatem, milites, iras, animos. Et inter alia ait verſ. 11. *Aſcendit ſuper Cherubim & volauit, volauit ſuper pennas ventorum.* Et verſ. 15. *Miſit ſagittas ſuas, & diſſipauit eos: fulgura multiplicauit, & conturbauit eos.* Simili terrore, pompa & ſatellitio deſcendit in Sina daturus legem Hebræis, pro eiſque contra gentes præliaturus, Deuter. 33. 2. *Dominus de Sinai venit, apparuit de monte Pharan, & cum eo ſanctorum millia.* Iam ſub typo prælij diuini geſti per Machabæos, parabolicè intelligit prælium ſpirituale Chriſti gerendum per Apoſtolos. q. d. Veniet Chriſtus qui per Apoſtolos debellabit omnes gentes, eaſque ſuæ fidei &
E Euangelio ſubiugabit ita Theodor. Vatab. Arias & Euſeb. lib. 6. demonſt. 18.

Anagog. & maximè ſignificatur hic deſcenſus Chriſti ad iudicium vniuerſale, cum omnibus angelis & ſanctis in montem Oliueti ſupra vallem Ioſaphat, vt Antichriſtum omnéſque impios condemnet & puniat. Huc enim alludens Iudas in ſua epiſt. verſ. 14. ait: *Ecce venit Dominus in ſanctis millibus ſuis facere iudicium contra gentes.* Et Chriſtus Matth. 24. 30. *Et videbunt filium hominis venientem in nubibus cœli cum virtute multa & maieſtate, & mittet angelos ſuos.* Et cap. 25. 31. *Cum venerit filius hominis in maieſtate ſua, & omnes*

Digitized by Google

angeli cum eo. ita S.Hieron.Cyril.Remigius, Hugo,Lyran.Ribera,Sanchez & alij paſsim,qui contendunt hunc ſenſum eſſe literalem : ego cenſeo eſſe anagogicum,ſed maximè intentũ à Spiritu S. literalis enim eſt de Machabæis, parabolicus de Apoſtolis, vti oſtendi initio capitis.

Vers. 6. *Non erit lux,ſed frigus & gelu.*] Ita & Septuag. Chald.& Tigurina: videntur ergo in Hebræo legiſſe כִּי קָרוֹת *ki karot*, id eſt, *ſed frigus*, vel potiùs וְקָרוֹת *vekarot*, (facilè enim *vau* ſi decurtetur vertitur in *iod*,& *vau* ſæpe eſt aduerſatiuum ſignificans *ſed*, vti crebrò eſt videre in Prouerbiis Salom.)id eſt, *& frigus*, vel frigora : radix enim קָרַר *karar* ſignificat frigeſcere. Iam legunt יְקָרוֹת *iekarot*, id eſt, *pretioſitatum*: יָקָר *iakar* enim ſignificat eſſe pretioſum, decorum, eximium. Vnde vertunt : *non erit lux pretioſitatum*, id eſt, pretioſa,clara,eximia וְקִפָּאוֹן *vekippaon*,id eſt. *&* (id eſt, *ſed*) *concretionis*, id eſt,concreta,denſa hoc eſt, in illa die non erit lux clara, neque obſcura, ſed mixta,nubila & maligna,qualis eſt diluculo. q. d. In illa die non erit plena lætitia, nec plena triſtitia, ſed læta triſtibus miſcebuntur : at veſpere ſuccedet plena felicitas & lætitia. Eodem ferè redit verſio noſtra & Septuag. Senſus enim eſt, q.d. In illa die non erit lux clara & amœna, qualis eſt in æſtate ; ſed concreta nebulis frigidis, & quaſi congelata,ideóque moleſta & triſtis. Vnde Pagnin.vertit : *In die illa non erit lux pretioſa, &* (ſed) *nix coagulata.* Arabicus verò Alexandrinus: *Erit nix & grando*(frigus & procellæ) *in vna die. Et apparebit*(reuelabitur) *Dominus in illa die: Et non erit lux in illa die, neque nox, neque veſpera.* Ad literam denotatur tempus calamitatis, & afflictionis Iudæorum in perſecutione Antiochi. Huius enim ſymbolum ſunt tenebræ, frigus & gelu. Vnde in Scriptura in excidio Babylonis, Samariæ,Ieruſalem,&c. dicitur obſcurandus non tantùm dies,ſed & ſol, luna ac ſtellæ, per hyperbolen & hypallagen : quia ſcilicet Babyloniis, Samaritis,& Ieroſolymitis in tanta clade afflictiſſimis, lux obtenebreſcere, ipſéq; ſol, media licèt die, obſcurari videbatur. Vnde explicãs ſubdit.

Vers. 7. *Et erit dies vna quæ nota eſt Domino, non dies, neque nox.*]q. d. Veniet tempus perſecutionis, quod(& cuius acerbitas)ſoli Deo cognitum, imò prouiſum, & prædeſtinatum eſt ; in quo dies Iudæis valde afflictis ob tot ærumnas, non videbitur eſſe dies ; ſed neque nox, vtpote lucente ſole : ergo tempus hoc mediũ quid erit inter diem & noctem, & quaſi contemperatum ex die & nocte : habebit enim à ſole lucem diei, à tyrannide verò Antiochi habebit tenebras, id eſt, ærumnas noctis.

Veſperi erit lux ſub Machabæis. *Et in tempore veſperi.*]Heb. *veſpere erit lux*, id eſt,vt Tigurina,*ad veſperam erit lux.* q.d. Ad finem huius temporis calamitoſi, quaſi ad veſperam deſinet hoc eius nubilum, & ſuccedet lux felicitatis & gaudij, nimirum quando Machabæi vindicabunt ciues ſuos, & profligabunt copias Antiochi.

Alleg. ſub Chriſto. Sub hoc Machabæorum typo parabolicè ſignificat,poſt obſcuritatem & vmbras legis Iudaicæ, poſtque ignorantiæ tenebras,& malitiæ gelu, in quibus omnes gentes ante Chriſtum ; quin & ipſi Iudæi degebant, ſucceſſuram lucem Euangelij Chriſti, in eamque quaſi in veſperam deſiturum diem illum obſcurum Iudaiſmi, iuxta illud oraculum Zachariæ : *Illuminare his qui in tenebris & in vmbra mortis ſedent*, Lucæ 1. 79. Et

A Iſaiæ cap.60. 1. *Surge, illuminare Ieruſalem, quia venit lumen tuum.* Hoc eſt quod ait Paulus Rom. 13. 12. *Nox præceſſit, dies autem appropinquauit.* Hinc & Chriſtus dicitur veniſſe in carnem ſub finem, & quaſi ad veſperam mundi.

Symbol. in reſurrectione Chriſti. Symbol. Theod. hæc refert ad diem paſſionis Chriſti: tunc enim tenebræ factæ ſunt ſuper vniuerſam terram,quæ diem quaſi verterunt in noctem,ita vt dies illa propriè non eſſet dies,neque nox, ſed participium vtriuſque ; erátque in ea frigus. Vnde Petrus ſtabat ad ignem calefaciens ſe ; poſt quam ſucceſſit clara dies reſurrectionis Chriſti. Sic & Clemens Roman. lib. 5. Conſtit. cap.13. *Poſtea*,inquit, *fuerunt tenebræ à ſexta vſ*-
B *que ad nonam,& rurſus lux veſpere, ſicut ſcriptum eſt : Non dies, & non nox,& ad veſperam erit lux.* Sic & Euſeb.lib.6.demonſtr. cap. 18. Porrò frigus vel propriè accipi poteſt, vel metonymicè pro tenebris & nocte : hæ enim ſunt frigidæ:opponitur enim frigus luci, dum ait : *Non erit lux, ſed frigus & gelu.* ita Sanchez.

Anagog. in reſurrectione vniuerſali ſextuplicites. Anagog. In tempore huius vitæ non eſt clara lux cognitionis Dei, nec ſerena dies amoris cultúſque Dei ; tum quia per fidem ambulamus, non per ſpeciem ; tum quia ambulamus inter improbos, in quibus extincta eſt charitas; in ipſis 1.
quoque ſanctis ob concupiſcentias & tentationes, ſæpe refrigeſcit charitas : at veſpere, putà in fine mundi,erit lux æternæ claritatis, quando facie ad faciem videbitur Deus deorum in Sion.
C Vnde S.Iob orabat cap.3.3.dicens:*Pereat dies in qua natus ſum.* q. d. Pereat dies mortalitatis, & lux immortalitatis erumpat, ait S. Greg. ibidem. Et ſponſa Cant.2. 17. optat *vt aſpiret dies* æternitatis,*& inclinentur vmbræ* temporis & mortalitatis. Hæc ergo dies luciđiſſima & lætiſſima erit ſanctis & beatis, obſcuriſſima verò & triſtiſſima impiis & damnatis. Vnde aliqui vnam hanc diem aiunt fore quaſi duplicem, ſcilicet in *ea non erit lux, ſed frigus & gelu improbis* : eadẽ verò erit dies & lux probis & piis: ſicut eadem dies Hebræis in Ægypto erat dies luciđiſsima, Ægyptiis verò nox obſcuriſsima per plagam tenebrarum, quam Deus eis inflixerat.Nam vt ait Sapiens cap.17.22. *Omnis orbis terrarum limpido illuminabatur lumi*-
D *ne,&c. Solis autem illis ſuperpoſita erat nox,imago tenebrarum,quæ ſuperuentura illis erat.* Inſuper paulò ante diem iudicij erunt dies nubili & frigidi,tum phyſicè ob eclipſes & procellas cœleſtes; tum moraliter ob errores varios & hominum impietatem, æquè ac ob plagas maximas,quas Deus impiis immittet,quæ recenſentur Apocal. cap.7.
& 8. & 9. & 16.Sed *veſpere*, id eſt, in fine mun- 2.
di ſuccedet lux vna clara, putà æterna dies gloriæ, cui nulla ſuccedet nox. ita S. Hieron.Cyril. Remig. Hugo, Lyran.Sanchez & alij, qui arbitrantur hunc ſenſum eſſe literalem:ego anagogicum eſſe cenſeo, ſed præcipuè hic intentũ à Spiritu S. Illi enim verba textus optimè congruunt.
E Nam ſub illud tempus neque dies erit, quia ſol obſcurabitur, & luna non dabit lumen ſuum, & ſtellæ de cœlo cadent : ſed neque nox erit, quia Sol, licet obſcuratus, præſens erit huic hemiſphærio. Ad extremum tamen erit lux, eáque clariſſima, quia peracto iudicio reprobiſque in tartarum demerſis,renouabitur mundus,ac ſol ſeptu-
plo clariùs lucebit, luna verò inſtar ſolis, vt ait 3.
Iſaias cap.30.verſ. 26. Accedet ſplendor Chriſti & ſanctorum omnium, qui fulgebunt ſicut ſol,
Matth.13.43.Quin & elementa iam purgata,plu- 4.
rimum

Digitized by Google

rimum lucis & ſplendoris addent mundo. Nam ſi credimus S. Thomæ in 4. diſt. 48. quæſt. 1. art. 4. *Terra erit lucida & peruia ſicut vitrum in ſuperficie, aqua ſicut cryſtallus, aer ſicut nunc eſt cælum,*
5 *ignis ſicut nunc ſunt luminaria cœli.* Rurſum non erit dies, neque nox, id eſt, viciſsitudo & ſucceſſio qua nox continuò ſuccedit diei, quia ſol ſtabit, ac proinde vnus & continuus erit dies luci-
6. diſsimus. ita Sanchez. Huc accedit illa nonnullorum expoſitio, quæ talis eſt, q.d. Dies illa iudicij, quæ ſoli Deo eſt nota, quia vltima erit ſæculi, hinc non habebit ſibi ſuccedentem aliam diem aut noctem; & quia admirabilis erit & extraordinaria, tam electis, quàm reprobis, non propriè dies, nec nox dicenda erit, ſed veſpera, id eſt, finis eius deſinet in lucem, id eſt, ſanctorum gloriam æternam. Huc alludens noſter Thomas theodidactus lib. 3. de imitat. Chriſti cap. 47. piè & neruoſè ex perſona Chriſti ad fidelem & pium: *Age*, inquit, *quod agis fideliter, labora in vinea mea: ego ero merces tua. Scribe, lege, canta, geme, tace, ora, ſuſtine viriliter contraria: digna eſt his omnibus & maioribus prælijs vita æterna; veniet pax in die vna, quæ nota eſt Domino, & erit non dies, neque nox, huius ſcilicet temporis; ſed lux perpetua, claritas infinita, pax firma & requies ſecura. Non dices tunc: Quis me liberabit de corpore mortis huius? Nec clamabis: Hei mihi, quia incolatus meus prolongatus eſt; quoniam præcipitabitur mors, & ſalus erit indefectiua, anxietas nulla, iucunditas beata, ſocietas dulcis & decora.* Hoc cogitabant S. milites & martyres quadraginta ſub Licinio Imp. ab Agricolao præfecto damnati ad ſtagnum gelidum. Hi enim ſe inuicem hiſce vocibus ad illud fortiter ſubeundum incendebant: *Durum frigus, ſed dulcis paradiſus. Affligens glacies, ſed delectabilis requies. Breui tempore durantes ſinus Abrahæ nos perpetuò fouebit. Vnam noctem cum ſempiterno æuo* (& cum vna die perenni, quæ non habet noctem, neque finem) *commutabimus. Incendatur frigore pes, vt cum angelis continuò ſaltet. Torpeſcat frigore manus, vt facultatem habeat in Deum attollendi. Quando ſemel mori oportet, moriamur vt viuamus.* ita refert S. Baſil. hom. de 40. martyribus. Quocirca ante veſperam miſsi in ſtagnum, cùm nec dies eſſet, nec nox, veſpere & nocte luce cœleſti donati ſunt. Nam circiter tertiam noctis horam ſol eos circumfulſit, ita lucidus & calidus, vti eſt in æſtate, frigúſque & gelu ſtagni diſſoluit, aquámque calidam reddidit. ita habet eorum vita apud Surium die 9. Martij.

Vidit hæc per vmbrem diuinus Plato, cuius hæc eſt gnome in Theæteto: *Philoſophia, ſiue vera ſapientia eſt animi reditus è tenebroſa iſta vita, quæ potius nox dicenda eſt quàm vita, ad veram entis lucem.* Quocirca ipſe paſsim ſapientiæ ſtudioſos adhortatur, vt calcatis carnis concupiſcentijs, vni vacent inquirendæ & contemplādæ veritati, lucique diuinæ. Deus enim eſt τὸ ὄν, τὸ καλὸν, τὸ ζωῆς εἶδος, ipſum ens, ipſum pulchrum, ipſa vita, &c. ait idem in Phædo.

Vers. 8. *Exibunt aquæ viuæ.*] Aquæ viuæ vocantur fontanæ, quæ è ſuis venis ſcaturiunt & ebulliunt. Magnum vrbi locóque commodum, æquè ac recreationem & ornamentum afferunt fontes, eorúmque aquæductus. Hinc Romani moderni, & magis priſci, Romam aquis fontanis, earúmque aquæductibus ingenti labore & ſumptu impleuerunt, adeò vt Plinius lib. 36. cap. 15. eos vocet orbis miracula, nec iis quid magis mirandum eſſe Romæ, imò nec in toto orbe eſſerat. Similes fecerunt Iudæi in Ieruſalem, præſertim Salomon, qui de ſe ait Eccleſ. 2. 4. *Extruxi mihi piſcinas aquarum*, adeò vt noſter Vilalpando tomo 2. de templo pag. 565. contendat aquæductus Salomonis magnificentiores fuiſſe aquæductibus Romanorum. Tales quoque fecit Ezechias, 4. Reg. 20. 20.

Aquęductus Roman. & Iudæorum, orbis miracula.

Alludit ergo Zacharias ad hoſce Ieroſolymæ fontes, innuítque eos in captiuitate Babylonica, vel ab Antiocho confractos, aut collapſos, fore reſtaurandos, augendos & exornandos. Hoc enim feciſſe Iudæos è captiuitate reduces, docet Nehemias cap. 3. 15. dicens: *Et portas fontis ædificauit Sellum*, &c. *& muros piſcinæ Siloë in hortum regis.* Et verſ. 16. *Vſque ad piſcinam, quæ grandi opere conſtructa eſt.* Et Eccleſ. 50. verſ. 3. de Simone Pontifice, qui vixit tempore Ptolomæi Philadelphi (auū enim habuit Iaddo Pontificem, quē adorauit Alexāder Magnus) dicitur: *In diebus ipſius emanauerunt putei aquarum, & quaſi mare adimpleti ſunt ſupra modum.* Idem feciſſe Machabæos, eorúmque poſteros in reſtauratione Ieruſalem non eſt dubium: ita enim ornarunt Ieruſalem, vt videretur eſſe orbis deliciæ. Hinc Adrichomius & alij chorographi, perplures in Ieruſalem deſcribunt fontes; nimirum ad Orientem *ad*, id eſt, verſùs *mare Orientale* (quod eſt mare mortuum, ſiue lacus Aſphaltites) reſpiciebāt fons Siloë, fons Rogel, fons Draconis, torrens Cedron, probatica piſcina: ad Occidentem *ad*, id eſt, verſùs *mare nouiſſimū*, id eſt, mediterraneum, inter alios eminebat fons Gihon, vbi Salomon in Regem vnctus eſt, iſque duplex, ſuperior & inferior. Inſuper riuus erat qui ex Ieruſalem deſluebat vſque ad mare Orientale, & in illud influebat ad ſtatuam ſalis, iuxta Engaddi. Ex alio latere erat collis aquæductus, iuxta Gabaon & Ieruſalem, vbi Abner confodit Azaël fratrem Ioab, 2. Reg. 2. Videmus multis in prouinciis fluuios integros ad multa milliaria, alueum effodiendo, arte duci. Ita, vt alios taceam, Bruxella vrbs Belgij celebris, & ſedes Principum, ſuo ſumptu fouea effoſſa, fluuium ductilem fecit per ſpatium quindecim milliariū Italicorum, vſque ad Scaldim, qui Antuerpiam alluit; fluuium, inquam, nauigabilem, quo merces omnes Antuerpiam, indéque in Hiſpaniam & per totum orbem, magno commodo & lucro vehit reuehitque. Quid ſi Iudæi ſimilem foſſam fluuiúmq; fecerint, duxeríntque è Ieruſalem ad mare Mediterraneum, vt eo merces omnes marinas in vrbem inueherent, & ſuas eodem eueherent, diuidendas & diuendendas per totum orbem? Sanè diſtantia Ieruſalem à mari Mediterraneo duplo tantùm maior eſt, ſcilicet triginta circiter milliarium (quod eſt iter vnius diei) imò par erit, ſcilicet quindecim milliarium, ſi è Ieruſalem fluuium ducas in torrentem Gaas, aut in torrentem qui Eleutheropoli in mare hoc decurrit. Id ſi verum eſt, ad amuſſim reſpondet verbis Zachariæ, dum ait: *Medium earum ad mare Orientale, & medium earū ad mare nouiſſimum*, quod eſt Occidentale, ſiue Mediterraneum. De templo conſtat ex Ariſtæa lib. de Septuag. Interpr. illud aquęductibus ſubterraneis fuiſſe refertum ad quinque vſque ſtadia. Vnde ad hoſce Ieruſalem fontes alludens S. Ioannes Apoc. 22. 1. dicit ſimiles, ſed præſtantiores fore in Ieruſalem cœleſti. Summa hac aquarum copia non aliud ſignificat Propheta, quàm magnā fore Ieroſo

Fluuij ductiles.

Digitized by Google

Ieroſolymæ felicitatem & amœnitatem, ita vt tota aquis ſit irrigua, quæ ex ea vtrinque in campos effluant, eóſque fœcundent & oblectent; quod tempore Machabæorum, & poſterorum reipſa completum eſſe conſtat.

Symb. fontes ſignificant victorias Machabæorum.

Iam ſub hiſce fontibus & aquæductibus Ieruſalem, ſymbolicè intelligit fauſtos lætóſq; egreſſus Iudæ & fratrum eius, tum ad prælia & victorias de Antiocho capeſſendas, tum ad colligendos Iudæos fugitiuos, & eos qui metu Antiochi prolapſi erant ad gentiliſmum, reuocandos ad fidem; ſtantes verò animandos ad conſtantiam; idque per totam Iudæam, cuius terminus ad Orientem erat mare Orientale, ſiue mortuum; ad Occidentem mare mediterraneum. q. d. Exibunt è Ieruſalem Machabæi, qui arentem & ſqualentem in tanta perſecutione Iudææ faciem ita rigabunt, vt Iudæi ferè extincti reuiuiſcant, putà Iudas exibit contra Galaad & Ammonitas, qui ſunt ad Orientem iuxta mare mortuum; Ionathas verò contra Ioppen & Philiſthæos, qui ſunt ad Occidentem Ieruſalem, vt patet 1. Machab. 5. 6. & 55. & cap. 10. 76. ita Paulus à Palacio.

Parab. doctrinam & gratiam Apoſtolorũ.

Parabolicè verò & potiſſimè, intellige aquas doctrinæ & gratiæ euangelicæ: has enim Chriſtus & Apoſtoli ex Ieruſalem, quaſi ex matrice eructarunt, & deriuarunt per totum Orientem & Occidentem (vnde Arias per mare Orientale & Occidentale, accipit Oceanum Orientalem & Occidentalem, quo Hiſpani & Luſitani nauigant in Indiam, tam Orientalem quàm Occidentalem, ibique fidem & Eccleſiam Chriſti proſeminant) ſub quibus reliquas duas mundi plagas, ſcilicet Auſtrum & Aquilonem ſubintellige: idque fecerunt tam æſtate quàm hyeme, id eſt, iugiter omníque tempore, tam commodo quàm incommodo, tam aduerſo quàm proſpero. q. d. *De Sion exibit lex, & verbum Domini de Ieruſalem.* Iſaiæ 2. 3. ex ea enim ſpargetur lex & gratia Chriſti per totum orbem. Alludit ad id quod dixit cap. 13. 1. *In illa die erit fons patens domui Dauid, & habitantibus Ieruſalem.* q. d. Ex Ieruſalem quaſi ex fonte promanabunt aquæ vitales ſapientiæ, & gratiæ ad omnes gentes. ita S. Cyril. S. Hieron. Remig. Hugo, Ribera hic, & Euſeb. lib. 6. demonſtr. cap. 18. & S. Auguſt. lib. contra Fulgent. Donat. cap. 6. Accedit Theod. qui putat hic alludi ad aquam & ſanguinem quæ fluxerunt è latere Chriſti, in cruce lancea transfixi, quæ fuerunt ſymbola redemptionis noſtræ & ſanctorum, quibus ſaluantur omnes gentes. *Aqua*, inquit, *nos purgat & à peccatis expiat: ſanguis nutrit, rigat & germinare facit*, ſcilicet fructus bonorum operum.

Anag. fontes ſunt dotes beatorum ex viſione Dei manantes.

Anagog. ſignificantur hic dotes & gaudia beatorum in Ieruſalem cœleſti, quæ ex viſione Dei quaſi ex fonte promanant, de quibus Apocal. 22. 1. *Et oſtendit mihi fluuium aquæ vitæ ſplendidum tanquam cryſtallum, procedentem de ſede Dei & Agni*, &c. Vide ibi dicta. Cuius rei ſymbolo è paradiſo terreſtri emanabant quatuor fluuij, Geneſ. 2. 10. ita Lyran.

In æſtate & in hyeme erunt.] q. d. Perennes erunt hi fontes Ieruſalem, iugiter ſcaturientes aquas. Symbolicè, Machabæi tam hyeme quàm æſtate, id eſt, quouis tempore, etiam importuniſſimo, pugnantes & vincentes conſolationem, quietem & lætitiam dabant Iſraëli, inſtar fontium perennium. ita Palacius. Parabolicè, in Eccleſia fontes doctrinæ & gratiæ, quæ ſunt ſacramenta,

A iugiter manant volentibus eos haurire.

Tropol. nullis laboribus, nullóque tempore, ſiue aduerſo ſiue proſpero, viri ſancti exareſcunt, vt gratiam Dei amittant; aut ſi Doctores & paſtores ſint, vt eam in alios non deriuent & effundant. ita Stunica. Septuag. vertunt: *In æſtate & in vere erit ſic*, quod S. Hieron. myſticè exponit, q. d. Hæ aquæ fluent in Paſchate & Pentecoſte: tunc enim ſolet celebrari ſolennis Baptiſmus, cui proinde fontis ſacri impletio & benedictio præmittitur: *Vt celebremus*, inquit, *Paſcha & Pentecoſten, in quibus de terrenis tranſeamus ad cœleſtia, & fructus noſtros offeramus Deo. In Phaſe enim hyemis finis, veris exordium eſt: in Pentecoſte æſtatis principium, quando labores manuum noſtrarum, & fructuum*

B *offerimus Deo. De hac æſtate & vere iuſtus perpetuò loquitur ad Deum: Tu fabricatus es auroram & ſolem, æſtatem & ver tu plaſmaſti.*

Et erit Dominus rex ſuper omnem terram.] Ad literam tenuiter hoc competit Machabæis, quorum prælia & victoriæ diuinæ in omni terra, ſcilicet Iudæa, imò toto orbe diuulgatæ & celebratæ ſunt; ac conſequenter pleræque gentes Deum earum datorem & auctorem, quaſi Dominum totius terræ timuerunt & celebrarunt. Verùm planè & plenè id conuenit Chriſto, quem vt Deum mundi Dominum, per prædicationẽ Apoſtolorum agnouerunt, inuocarunt & coluerunt omnes gentes. ita S. Hieron. Remig. Ruper. Haymo, Ribera & alij. Vers. 9

C *In die illa erit Dominus vnus, & nomen eius vnum.*] q. d. Iam in orbe multi habentur & nominantur dij, vt Iupiter, Apollo, Saturnus, Mars, &c. ſed tempore Chriſti vnus ab omnibus gentibus coletur, & nominabitur Deus, putà Chriſtus, qui ſolus verus eſt Deus, idémque cum Patre & Spiritu ſancto. Tunc ergo vbique nomen ſolius Chriſti inuocabitur, non idolorum. ita Vatab. & alij iam citati. Nota metonymiam: nomen enim ſignificat rem, putà perſonam nominatam. Sic Poëtæ viros celebres & nominatos, vocant nomina. Vnde Ouidius Eleg. 4. lib. 3. Triſt. *Viue tibi, & longè nomina magna fuge: nomina*, id eſt, potentes & principes, qualis erat Auguſtus, qui Ouidium relegauit in Sarmatiam, quæ nunc eſt Polonia,

D vbi locus exilij eius oſtenditur.

Et reuertetur omnis terra vſque ad deſertum.] Hebr. *ſicut deſertum*, id eſt, æquè ac deſertum. Vnde Septuag. vertunt: *Circuiens* (Dominus, qui præceſſit) *omnem terram & deſertum*, id eſt, *vſque ad deſertum* incluſiuè, vti vertit Noſter. Ad literam ſignificatur, quòd Iudæi, qui in perſecutione Antiochi diſperſi fugerant vſque ad deſerta, montes & cauernas, poſt pugnas & victorias Machabæorum reuertentur ad ſuas ſedes & domos; reuertentur, inquam, ex colle, ſcilicet Gabaa, vt habent Vers. 10.

E Hebræa (quæ fuit vrbs Beniamin, in qua natus eſt Saul primus rex Iſraëlis) qui erat limes Aquilonaris regni Iudæ, vſque ad Remmon, qui erat alter Iudæ limes ex parte Auſtrali. q. d. Iudæi diſperſi in extremos limites regni, reuertentur in ſuas ſedes, ac præſertim in Ieruſalem, in eáque quietè & lætè degent: quo ſignificat totam Iudæam fore pacatam, quietam & felicem. ita Palacius & Mariana. Hoc verum in Machabæis & Synagoga, verius in Apoſtolis, per quos omnes gentes confluxerunt ad Eccleſiam.

Secundò, quia Hebr. עֲרָבָה *araba*, non tantùm deſertum, ſed & planitiem ſignificat, hinc alij ſic explicant, q. d. *Reuertetur*, id eſt, redigetur omnis

terra

Digitized by Google

terra vicina Ieroſolymæ in deſertum, id eſt, in ſolum planum, ſiue in planitiem & aream, vt eouſque dilatari, eique inædificari poſſit vrbs Ieruſalem, eiúſque ſuburbia, villæ & vineæ. Vnde ex Hebræo vertunt Chald. & Pagnin. *Circundabitur omnis terra velut planities.* Et Tigurina: *Circundabitur vniuerſa terra vt æquore plano.* Et Vatab. *Vertetur vniuerſa terra tanquam planities.* Alij ad verbum: *Et circuietur vniuerſa terra vt planities.* Hebr. enim יסב *iſſob* idem eſt quod *circuietur*, vel circundabitur. q.d. Vniuerſa terra circa Ieruſalem, quæ montoſa eſt, vertetur in planitiem, complanabitur & fiet æqualis, vt à quouis facilè circuiri & circumambulari poſſit. Solent enim montes vicini vrbes abſcondere, auram liberam impedire, & dare latebras hoſtium inſidiis. Promittit ergo Deus ſe montes hoſce complanaturum, ne vrbi proſpectum, tam actiuum, quàm paſſiuum adimant, & vt aëre libero ventíſq; perflari poſſit, nec hoſtium ſubiaceat inſidiis, ac domos & muros ſuos eò propagare poſſit: vrbes enim in planitie ſitæ amœnæ ſunt, ac eminus cōſpiciunt & conſpiciuntur. Hæc vt ſonant, tenuiter facta ſunt ab Aſſamonæis: vnde per hæc potiùs ſymbolicè ſignificatur Ieruſalem ſpiritalis, id eſt, Eccleſiæ Chriſti amœnitas, æquabilitas, incrementum & propagatio, quódque Deus omnia in ea ardua complanabit, & facilia efficiet per gratiam Chriſti, adeo vt etiam pueri & puellæ ea ſuperent, non tantùm conſtanter, ſed & hilariter, iuxta illud: *Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & videbit omnis caro ſalutare Dei*, Lucæ 3. 5. Vnde rurſum ſignificatur, Apoſtolos ituros ad gentium deſerta, ibíque barbaros ad Chriſtum conuerſuros, vti modo fit in Indiis. Addunt aliqui, per fidem Chriſti factum eſſe, vt regiones olim deſertæ colerentur & habitarentur, vti reipſa factum eſſe in Germania, Hungaria, Polonia, Dania, Suecia, &c. demonſtrat Thomas Bozius in ſignis Eccleſiæ tomo 2. lib. 20. ſigno 88. Hoc eſt quod exultans canit Iſaias cap. 35. 1. *Lætabitur deſerta & inuia, & exultabit ſolitudo, & florebit quaſi lilium. Germinans germinabit, & exultabit lætabunda & laudans. Gloria Libani data eſt, decor Carmel & Saron. Ipſi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei noſtri.* Vnde S. Hieron. myſticè ſic explicat: *Tunc reuertetur omnis terra in qua habitauere Iudæi, vſque ad deſertum, id eſt, vſque ad populum gentium, qui prius deſertus erat & legis notitiam non habebat, à Gabaa vſque ad Remmon, hoc eſt, à colle vſque ad excelſum: quia de terra, & de deſerto ad colles, & de collibus ad montana conſurgimus. Vnde & ſponſus Cant. 2. tranſilit colles, qui minores ſunt, & ſalit ſuper montes excelſos, de quibus ſcriptum eſt: Montes excelſi ceruis.* Verùm Mariana ad literam planiùs & faciliùs hanc verſionem ſic explicat, *Circundabitur omnis terra ſicut planities*, q. d. Illis aquis viuis, quas verſ. 8. dixi egreſſuras è Ieruſalem, irrigabitur & circundabitur omnis terra, ſcilicet vicina Ieroſolymæ. Hoc factum eſſe tempore Machabæorum, patet ex fonte Gihon, Rogel, Cedron & aliis paulò antè nominatis, quibus irrigatur & quaſi vtrinque ambitur Ieruſalem, tam ad Orientem, quàm ad Occidentem, vt patet inſpicienti typum & delineationem Ieroſolymæ, quam ad viuum exhibet Adrichom. & alij. Quocirca fruſtra contendunt Iudæi hæc nunquam eſſe impleta, ſed implenda à ſuo Meſſia. Cœperunt enim impleri ſub Machabæis corporaliter, vti docent Palacius, Mariana & alij, ſed ſpiritualiter, multóque excellentiùs & diuiniùs impleta ſunt per prædicationem Chriſti & Apoſtolorum.

A

De colle Remmon.] Hebr. מגבע *miggheba*, quod Septuag. Chald. Rabbini, eóſque ſecuti Tigur. Pagnin. & alij recentiores, accipiunt vt nomen proprium, vertúntque: *De Gabaa vſque ad Remmon.* Et ſic Noſter accipi poteſt, *de colle*, ſcilicet Gabaa, vſque ad Remmon. Remmon enim eſt accuſatiui caſus: patet ex articulo *Lamed*, qui ei præfigitur: *Lamed* enim Hebræis ſeruit accuſatiuo. Verùm quia ſubinde *Lamed* ſeruit quoque genitiuo, hinc ſecundò verti poteſt, *De colle Remmon*, id eſt, Remmonis. Si per accuſatiuum exponas, ſenſus erit quem paulò antè dedi, nimirum quod

B

reuertentur Iudæi diſperſi vndequaque, ſcilicet ex colle Gabaa, qui eſt ad Aquilonem Ieruſalem, vſque ad Remmon, qui eſt ad Auſtrum eiuſdem. Vbi nota duplicem fuiſſe Remmon, vnam in tribu Simeonis, de qua Ioſue 19. 7. hæc erat Auſtralis Ieroſolymæ; vnde de ea hic agitur: alteram in tribu Iudæ; hæc erat Aquilonaris, quam Ioſeph. lib. 5. Antiq. cap. 6. vocat Roob, erátque petra prærupta, & in ea vrbs, diſtans à Ieruſalem quindecim milliaribus, non longè à Gabaa inter Septentrionem & Orientem, in qua continuerunt ſe ſexcenti viri in exterminio tribus Beniamin, ex quibus tota tribus reparata eſt, Iudic. cap. 20. & 21. ita S. Hieron. Adricho. & alij. Iam ſi Rem-

C

mon hoc ſecundum accipias, idque in genitiuo, ſenſus erit ſimilis iam dicto: iuxta aliam verò verſionem paulò antè allatam, ſenſus erit, q. d. Complanabitur regio vicina Ieruſalem à colle Remmon, qui eſt ad Septentrionem, *ad Auſtrum*, intellige *&*, q.d. Et ad regionem quæ eſt ad Auſtrum. ita Sanchez: vel vſque ad Auſtrum, id eſt, vſque ad locum Remmoni ex parte Auſtrali oppoſitum, ita vt ſpatium intermedium ſit æqua, iucunda & amœna planities, paténſque campus, per quam protendantur Ieroſolymæ partim plateæ, partim ſuburbia, partim villæ, vineæ & horti. Aut q.d. Incolæ terræ ſanctæ à Remmon vſque ad Auſtralem locum ei oppoſitum, venient in Ieru-

D

ſalem, vt eam ædificent. Aut aquis viuis è Ieruſalem egredientibus irrigabitur planities, interiecta inter Remmon & Auſtralem locum ei oppoſitum.

Myſticè, fideles in Eccleſia dicunt cum ſponſa Cant. 4. 6. *Vadam ad montem myrrhæ & ad collem thuris*, putà pœnitentiæ & orationis: indéque pergunt ad Remmon, id eſt, malogranatum (vnde & Andreas Maſius in Ioſue cap. 19. verſ. 13. cenſet locum hunc dictum eſſe Remmon, à malorum granatorum copia & fertilitate) putà ad plenam charitatem, tam Dei, quàm proximi. Sicut enim malogranatum plurima grana complectitur, iiſque quaſi coaleſcit; ita charitas omnes proximos Myſticè.

E

viſceribus ſuis complectitur, ſibique aſtringit & vnit, atque ex omnibus omnium & ſingulorum amoribus quaſi coaleſcit.

Et exaltabitur Ieruſalem.] Tam domibus & muris, quàm fama & gloria. Machabæi enim ædificarunt montem Sion, ſcilicet cingentes eum altis muris & turribus per circuitum. ita Palacius.

Et habitabitur in loco ſuo.] Id eſt, loco priſtino reædificabitur, ait S. Hieron. Verùm Rom. & Hebræa legunt, *habitauit*, id eſt, habitabit, *in loco ſuo*, id eſt, quietè, ſecurè, lætè habitabit domi ſuæ, nullos metuens hoſtes. Septuag. hebr. רמה *rama*, id eſt, *exaltabitur*, accipiunt vt nomen proprium.

Vnde

Vnde vertunt: *Rama autem in loco permanebit.*

A porta Beniamin.] Erat hæc in Bezetha, ſiue Cænopoli, id eſt, noua vrbe. Significat ergo veterem vrbem augendam per nouam, putà adiiciendam ei Bezetham, ſiue Cænopolim. Vbi nota, Ieruſalem ita adauctam fuiſſe, vt veteri ciuitati duæ aliæ partes, quaſi nouæ ciuitates ſint adiectæ, ita vt eſſet quaſi trina, vel triplex ciuitas, quarum quæque ſuos habebat muros & portas. Hinc & vocabantur, prima, ſecunda, tertia ciuitas. Prima erat vetus, in qua erat porta prior. Secunda erat veteri proxima, in qua habitabat Holda Propheteſſa, 4.Reg.22.14. Tertia erat extima, & vocabatur Bezetha, ſiue Cænopolis, in qua erat porta Beniamin. Vide typum Ieroſolymæ apud Adrichom.

Ieruſalem erat triplex ciuitas.

A turri Hananeel.] Quæ erat vltima ciuitatis veteris, indéque cœpit augeri ciuitas, adiecta Cænopoli, *vſque ad torcularia regis*, quæ erant in aduerſa parte remotiſſima, putà in monte Sion, in quibus vinum regum exprimebatur. Omnia hæc ſignificant Ieruſalem valde augendam, & ornandam ad quatuor portas ſub Machabæis, inquit Mariana & Palacius; per quod ſymbolicè ſignificatur amplificatio, complanatio, & exornatio Eccleſiæ Chriſti ad quatuor plagas mundi, ac multitudo credentium & Chriſtianorum. Simile ſymbolum dilatationis Eccleſiæ, ſub typo extenſionis Ieruſalem, habet Ierem. cap.31. in fine, & Iſaias c.51.2. vt ibi dixi.

Vers. 11. *Anathema non erit amplius.*] Hebr. חרם *cherem*, id eſt, exciſio, id eſt, res abominanda & excindenda, putà idolum quod Antiochus collocauit in templo, quod à Daniele cap.11.31. vocatur abominatio deſolationis. q. d. Amplius idola non pollucnt templum, nec colentur. ita Theod. & Palacius. Hoc factum ſub Machabæis. Secundò propriè, anathema Hebr. dicitur *cherem*, id eſt, exciſio, ſucciſio, occiſio, vt vertit Chald. de quo dixi Rom.9.3. & Leuit. cap.27.28. q.d. Amplius non excindetur, nec vaſtabitur Ieruſalem, ſcilicet vſque ad longum & immemorabile tempus: nam poſtea à Tito planè exciſa eſt. Parabolicè, Eccleſia Chriſti non excindetur, ſicut exciſa eſt Synagoga, ſed durabit in æternum, donec à ſtatu militante transferatur in triumphantem. Vnde S.Hieron. *Nullus*, inquit, *erit metus hoſtilis impetus, nulla formido.* Nam *ſedebit Ieruſalem ſecura*, in fide & ſpe tutelæ & protectionis diuina; pari modo ſecurus in ea ſedebit fidelis & ſanctus quiſque, iuxta illud Pſal.90.1. *Qui habitat in adiutorio Altiſſimi, in protectione Dei cœli commorabitur.* Vis exemplum illuſtre, imo in vno multa, eáque eximia? accipe. Magnus ille S. Sabas, qui tempore Anaſtaſij & Iuſtiniani Imper. acriter Conc. Chalcedonenſe propugnauit, & meritis cumulatus anno ætatis 92. Chriſti 531. glorioſus migrauit in cœlum, cum furioſè in eum irrueret Satanas ſpecie leonis, ſtetit ſecurus, quia Deo nixus, aitque: *Si accepiſti contra me poteſtatem, cur reprimis impetum? Ego ſum paratus, Dei cedens nutibus, & non inuitum me offerens, vt deuorer. Sin minus, cur fremis & exultas inaniter? Ambulabo enim, & conculcabo te leonem munitus Chriſti virtute.* Aufugit Satanas: omnes autem feræ ab illo tempore eidem magis fuerunt manſuetæ & obedientes: adeo vt ipſe vnà cum eis verſaretur, & nihil omnino læderetur. Agarenus machinans S.Sabæ necem, eo orante: *Hi in curribus Domine, & in equis, nos autem in nomine tuo magnificabimur*, illico à terra, A quaſi alter Dathan, abſorptus eſt. Exinde Dei gratia ita virum ſanctum imbuit, vt nihili faceret barbarorum inſidias: & non ſolum ab eis non vinceretur, ſed ne terreretur quidem penitus. Multis ergo ei ſe in ſanctam diſciplinam dantibus, Laura eius facta eſt chorus Apoſtolorum, aut angelorum Eccleſia laudantium Dominum. Ipſe toto ieiuniorum tempore erat ieiunus, & nihil cibi attingebat, niſi quod Sabbathis & Dominicis diuina ſumebat ſacramenta. Tentatus à dæmone pſallebat: hinc cor eius tranquillitate & hilaritate implebatur. Dæmon ſe ab eo victum exclamauit. Magna in Deum fiducia ab eo per miraculum aquam, pecuniam, & quicquid voluit, obtinuit. Ingreſſus ſpeluncam ingentis leonis, cum B ſe poſt preces ſopori dediſſet, ad eum media nocte fera acceſſit, & cum eum veſte apprehendiſſet foras trahebat. Ille excitatus & leonis conſpectu minimè conturbatus, nocturnos hymnos protinus eſt aggreſſus. Leo foras egreſſus, expectabat quoad preces finiret: quibus finitis leo regreſſus, veſte eum tentat extrahere; cui ille intrepidus: *O leo*, inquit, *hæc quidem ſpelunca ambobus, ſi velis, ſufficit ad habitandum. Sin hoc tibi non videtur, tu mihi potius ſpelunca cede: ego enim Dei manu ſum formatus, & eius ſum honoratus imagine.* His auditis leo abiit, S. Sabæ cedens ſpelunca & cubili. Quin & latrones occurrentibus leonibus: *Per preces*, inquiunt, *Saba monachi, viâ nobis cedite*: & ſtatim leones tanquam graui plaga, nomine Sabæ C percuſſi, in fugam ſe coniecerunt: quo viſo latrones conuerſi vitam mutarunt. Leo, cui erat pes paxillo transfixus, acceſſit ad S. Sabam, pedem porrigens, & opem poſcens. Exemit paxillum vir ſanctus; quare gratus leo ei deinceps quaſi famulus adhæſit, & in omnibus quoad potuit inſeruiuit, cuſtodiẽs aſinum, qui monaſterio aquam & neceſſaria comportabat. Qui feras non formidabat, reges non timuit. Anaſtaſium hæreticum Imper. liberè redarguit. Iuſtinus Imperator eius faciem lumine coruſcam intuitus, quaſi angelum Dei excepit, ab eóque benedictionem petiit. Iuſtinianus Imper. eum reueritus, mira eius rogatu effecit. Statuerat ei ad colloquium horam ter- D tiam: illa vt ſonuit, Sabas relicto Imperatore, ad ſolitam pſalmodiam ſe recepit. Vrgente diſcipulo vt Imperatori occurreret: *Imperator*, inquit, *facit quod ei conuenit: & nos facimus id quod debemus.* Hæc Cyrillus in vita S.Sabæ.

Verſ. 12.] Et hæc erit plaga, qua percutiet Dominus omnes Gentes, quæ pugnauerunt aduerſus Ieruſalem: tabeſcet caro vniuſcuiuſque ſtantis ſuper pedes ſuos, & oculi eius contabeſcent in foraminibus ſuis, & lingua eorum contabeſcet in ore ſuo. E

Verſ. 13.] In die illa erit tumultus Domini magnus in eis: & apprehendet vir manum proximi ſui, & conſeretur manus eius ſuper manum proximi ſui.

Verſ. 14.] Sed & Iudas pugnabit aduerſus Ieruſalem: & congregabuntur diuitiæ omnium Gentium in circuitu, aurum, & argentum, & veſtes multæ ſatis.

Verſ. 15.

Digitized by Google

Verſ. 15.] Et ſic erit ruina equi, & muli, & cameli, & aſini, & omnium iumentorum, quæ fuerint in caſtris illis, ſicut ruina hæc.

Tabeſcet.] Hebr. המק *hamec*, id eſt, liqueſcet, ſicut cera coram igne liqueſcit & diſſoluitur. ita Pagnin. & Vatab. *Tabeſcet* inquam, *caro vniuſcuiuſque ſtantis ſuper pedes ſuos*, id eſt, viuentis & vigentis. q.d. Tabeſcent hoſtes Ieroſolymæ, non febri, nõ morbo, ſed plaga diuina, ita vt ſanus ſtans, viuens & vigens marceſcat & contabeſcat. Id contigit Antiocho, quem Deus tumentem & furentem ſubitò *percuſſit inſanabili & inuiſibili plaga: vt enim finiuit hunc ipſum ſermonem* (de vaſtanda omnino Ieruſalem) *apprehendit eum dolor dirus viſcerum, & amara internorum tormenta*, &c. 2. Machab. 9. 5. Simili modo Antiochi duces & milites validi cum Iuda & Machabæis decertantes, percuſſi à Deo & perculſi cadebant animis & viribus, quaſi tabeſcentes. ita de Lyſia dicitur 1. Machab. 4. 27. *Quibus ille auditis conſternatus animo, deficiebat.* Et Iudas Deum orat verſ. 32. dicens: *Da illis formidinem, & tabefac audaciam virtutis eorum, & commoueantur contritione ſua.* Similiter lib. 2. cap. 10. 30. narratur quod angeli ſtipantes Iudam, *eum incolumem conſeruabant, in aduerſarios autem tela & fulmina iaciebant: ex quo & cæcitate confuſi, & repleti perturbatione cadebant.* Et cap. 12. verſ. 22. loquens de prælio Iudæ cum Timotheo: *Cumque cohors*, inquit, *Iudæ primò apparuiſſet, timor hoſtibus incuſſus eſt ex præſentia Dei, qui vniuerſa conſpicit, & in fugam verſi ſunt alius ab alio, ita vt magis à ſuis deiicerentur, & gladiorum ſuorum ictibus debilitarentur.*

Tyranni & Hæreſiarchæ cælitus percuſſi.

Parabolicè, hoc verius fuit in perſecutoribus Eccleſiæ. *Legamus*, ait S. Hieron. *Eccleſiaſticas hiſtorias, quid Valerianus, quid Decius, quid Diocletianus, quid Maximianus, quid ſæuiſſimus omnium Maximinus, & nuper Iulianus paſſi ſunt; & tunc rebus probabimus, etiam iuxta literam prophetiæ veritatem eſſe completam, quod computruerint carnes eorum, & oculi contabuerint, & lingua in pædorem & ſaniem diſſoluta ſit.*

Sic Neſtorij blaſphema lingua, quam exeruerat contra Eccleſiam & B. Virginem, docens eam non eſſe Deiparam, ſed Chriſtiparam, à vermibus eroſa extabuit. Sic Arrius cœleſti plaga percuſſus, dum pergit ad inuadendam Eccleſiam Chriſtianorum Conſtantinopoli, correptus ingenti dolore viſcerum, ſecedens in latrinas inteſtina emiſit, animámque infelicem efflauit, vti refert S. Ambroſ. lib. 1. de fide cap. 9. & Socrat. lib. 1. Hiſt. cap. 25. Sic Caluinus inſtar Herodis fœtore & vermibus conſumptus, toti orbi vindictæ diuinæ exemplum & portentum fuit, vti refert Bolſecus in eius vita. Hoc eſt quod ait Iſaias c. 49. 26. *Cibabo hoſtes tuos carnibus ſuis, & quaſi muſto ſanguine ſuo inebriabuntur.* Vide ibi dicta.

Anagog. ita diſſoluet & tabeſcere faciet Deus Antichriſtum, Gog, Magog, omnéſque impios in fine mundi per plagas horrendas, quas eis immittet, *areſcentibus hominibus præ timore, & expectatione* (eorum) *quæ ſuperuenient vniuerſo orbi*, vt ait Chriſtus Lucæ 21. 26. Hæ enim plagæ & terrores propriè & directè immittentur in impios, indirectè tamen & comitanter afficient etiam pios, ſed in ipſorum bonum. Nam hoc erit eis vel purgatorium A pœnitentiæ, vel martyrium patientiæ, ad illuſtrandam eorum virtutem, & augendam coronam. ita Lyran.

Tropol. Tabeſcit caro, oculi & lingua in nobis, quando per gratiam Chriſti mortificamus concupiſcentiam carnis, concupiſcentiam oculorum & ſuperbiam vitæ, quæ maximè ſe oſtendit in iactantia linguæ. Hi enim ſunt tres hoſtes, & tentatores noſtri in mundo, vt docet S. Ioannes Epiſt. 1. c. 2. 16. ita Stunica.

Erit tumultus Domini.] Putà à Domino excitatus, ideóque *magnus in eis*, ſcilicet hoſtibus Machabæorum, æquè ac fidelium & Chriſtianorum. Verſ. 13. Pro *tumultus* hebr. eſt מהומה *mehuma*, quod Chald. vertit: *Erit conturbatio ſtragis coram Domino.* q. d. B Conturbabuntur hoſtes ob ſtragem acceptam à Domino. Septuag. *Erit ſtupor Domini magnus ſuper eos.* q. d. Deus percellet eos & in ſtuporem adiget, faciétque ſtupidos, vt ſe mouere & confligere nequeant. Pagnin. & Vatab. *Erit contritio Domini magna in eis.* q. d. Deus validè & vehementer conteret eos. Alij: *Erit ſtrepitus, vel fragor Domini magnus in eis*, putà tonitru, vti olim accidit Philiſthæis inuadentibus Iudæos, iuxta illud quod Anna de filio ſuo Samuele prophetauit, dicens: *Dominum formidabunt aduerſarij eius, & ſuper ipſos in cœlis tonabit.* 1. Reg. 2. 10. *Cùm enim Samuel offerret holocauſtum, Philiſthijm inire prælium contra Iſraël: intonuit autem Dominus fragore* C *magno in die illa ſuper Philiſthijm, & exterruit eos, & cæſi ſunt à facie Iſraël.* 1. Reg. 7. 10. Idem fecit militibus Antiochi pugnans pro Iuda: nam fulmina in eos iaculatus eſt, vt dicitur 2. Machab. 10. 30. tonitrua enim comitari, imò cauſare ſolent fulmina.

Et conſeretur manus.] Hebr. *Et aſcendet manus eius ſuper manum proximi ſui*, quod Remig. & Hugo ſic explicant, q.d. Infideles videntes ſtupenda prodigia Apoſtolorum, conferent manus, eóque ſigno fœdus inibunt, vt pariter ſe dedant Chriſto & Apoſtolis. Secundò, Vatab. vertit: *Aſcendet*, ſcilicet in auras, id eſt, euaneſcet *manus eius in manu proximi*, q. d. Si quis rogarit opem à ſocio ſuo vt oppugnet Ieruſalem, fruſtra id faciet: quia nec vires humanæ, nec conſilia humana D quicquam valebunt aduersùs vires & conſilia Dei. Tertiò, Chald. vertit: *Et euelletur manus eius cum manu proximi ſui.* Et Pagnin. *Succidetur manus eius ſuper manum amici ſui.* q. d. Implorabunt opem ſociorum, ſed cum iis ſuccidentur. Quartò & veroſimiliùs, Theod. & Lyran. exponunt, q.d. Tantus erit hoſtium tumultus, vt in ſe inuicem verſi manus conſerant, mutuíſque ſe concidant vulneribus. Quintò & ſimpliciſſimè, q.d. Tanta erit tumultuantium trepidatio, tantus pauor, vt metu exanimes manus apprehendant, eáſque conſerant & conglobent, vt hac vnione conglobati pauori quoquo modo reſiſtere valeant. Sic enim videmus oues, boues, porcos, om- E niáque animalia in pauore, v. g. veniente lupo, natura inſtigante conglobare & condenſare ſe, quaſi à ſeſe mutuò opem petant, vt vno eóque communi agmine conferti communi hoſti reſiſtant, ſeſéque tueantur. Ea eſt vis pauoris, ea ex aduerſo ſocietatis, iuxta illud Eccleſ. 4. 9. *Melius eſt ergo duos eſſe ſimul, quàm vnum: habent enim emolumentum ſocietatis ſuæ*, &c. *Et ſi quiſpiam præualuerit contra vnum, duo reſiſtent ei. Funiculus triplex difficilè rumpitur.*

Digitized by Google

Vers. 14. *Sed & Iudas.*] q.d. Multi Iudæi partim metu, partim ex improbitate, ſpe opum & honorum iungent ſe Antiocho, & pugnabunt contra Ieruſalem & Machabæos, vti dixi cap. 12. 2. Simili modo tempore Chriſti Iudæi oppugnabunt Ieruſalem, id eſt, Eccleſiam naſcentem in Ieruſalem. Myſticè, Iudæ, id eſt, confitentes & fideles pugnant contra Ieruſalem, id eſt, Eccleſiam, qui fidem Chriſtianam quam profeſſi ſunt, abdicant & eiurant, fiúntque hæretici, Apoſtatæ, Sarraceni, Pagani. Hi enim ſolent eſſe infenſiſſimi fidei ſemel agnitæ & Eccleſiæ hoſtes. ita Remig. & Lyran. Id videmus in Renegatis, qui ſunt robur Turcæ contra Chriſtianos.

Et congregabuntur diuitiæ.] Sic ad literam ſpoliis Nicanoris, aliorúmque Antiochi Ducum & copiarum, ditauit ſe ſuóſque Iudas Machabæus, 2. Machab. 8. 27. ita Theodor. Palacius & Mariana: ſub quorum typo intelligit ſpolia, quæ ex gentibus in Eccleſiam intulerunt Apoſtoli. Nam vt ait Iſaias cap. 60. 16. gentes conuerſæ ad Chriſtum omnes ſuas opes in Eccleſiam contulerunt. Vnde gratulatur Eccleſiæ dicens: *Suges lac gentium, & mammilla regum lactaberis,* &c. *Pro ære afferam aurum, & pro ferro afferam argentum:* ſub quibus rurſum typicè intelligit ſapientiam, philoſophiam, eloquentiam, matheſim, aliáſq; ſcientias & artes, tum liberales, tum mechanicas, quibus gentiles conuerſi ornarunt Eccleſiam. Minùs congruè Lyran. hæc accipit de ſpoliis gentium, quæ Antichriſtus inferet in Ieruſalem, vbi ſuum thronum figet. Ipſe enim erit hoſtis & tyrannus Ieruſalem, non rex & tutor.

Myſticè, Remig. Alber. Vatab. & Arias, per aurum accipiunt charitatem, per argentum ſapientiam diuinam, per veſtes cæteras gratias & virtutes Chriſtianas, quas à Deo acceperunt gentes conuerſæ ad Chriſtum. Verùm eas non intulerunt in Eccleſiam, ſed in Eccleſia illas acceperũt, iis tamen eam exornarunt.

Vers. 15. *Et ſic erit ruina equi, & muli,* &c. *ſicut ruina hæc.*] q.d. Sicut dixi verſ. 12. cædendos & ruituros homines, gentéſque quæ cum Antiocho pugnabunt contra Ieruſalem, & typicè contra Eccleſiam; ita dico pariter cædendos & ruituros eorum equos, mulos, camelos &c. quibus contra Ieruſalem pugnabunt, iis vel dimicando, vel ſarcinas conuehendo.

Symbolicè, hęc omnia per catechreſim ſignificãt, opes & bellica inſtrumẽta hoſtiũ Eccleſię, ſcilicet nobilitatem, aſtutiam, ingenium, ſapientiam, potentiam, eloquentiam, &c. ceſſura victrici eorum Eccleſiæ.

Myſticè cum S. Hieron. & Remig. per equos accipe luxurioſos, vel arrogantes; per mulos, doloſos, aut potiùs cerebroſos & phantaſticos; per camelos, diuitiis & vitiis onuſtos; per aſinos, acedos, ſtolidos & ſtultos. Horum enim luxuria, arrogantia, dolus, auaritia, acedia, &c. corruerunt, cum in Baptiſmo vel pœnitentia induerunt caſtitatem, humilitatem, candorem, charitatem & feruorem Chriſti.

Verſ. 16.] Et omnes qui reliqui fuerint de vniuerſis Gentibus, quæ venerunt contra Ieruſalem, aſcendent ab anno in annum, vt adorent Regem, Dominum exercituum, & celebrent feſtiuitatem

A tabernaculorum.

Verſ. 17.] Et erit: qui non aſcenderit de familiis terræ ad Ieruſalem, vt adoret Regem, Dominum exercituũ, non erit ſuper eos imber.

Verſ. 18.] Quòd & ſi familia Ægypti non aſcenderit, & non venerit: nec ſuper eos erit, ſed erit ruina, qua percutiet Dominus omnes Gentes, quæ non aſcenderint ad celebrandam feſtiuitatem tabernaculorum.

B *Verſ.* 19.] Hoc erit peccatum Ægypti, & hoc peccatum omnium Gentium, quæ non aſcenderint ad celebrandam feſtiuitatem tabernaculorum.

Verſ. 20.] In die illa erit quod ſuper frænum equi eſt, ſanctum Domino: & erũt lebetes in domo Domini quaſi phialæ coram altari.

Verſ. 21.] Et erit omnis lebes in Ieruſalem, & in Iuda ſanctificatus Domino exercituum: & venient omnes immolantes, & ſument ex eis, & coquent in eis: & non erit mercator vltrà in domo Domini exercituum in die illo. C

Et omnes qui reliqui fuerint.] Scilicet è ſtrage prælij. Ad literam alludit ad gentes, quæ poſt tot & tam illuſtres Machabæorum victorias, partim Iudaiſmum ſuſceperunt, partim eis fœderatæ quotannis confluebant Ieruſalem ad eorum feſta, ibique Deum eorum adorabant. ita Theod. Palacius & Mariana. Sic enim Idumæos armis Hircani, qui filius fuit Simonis fratris Iudæ Machabæi, ſubactos, ſuſcepiſſe circumciſionem & Iudaiſmum, docet Ioſeph. lib. 13. Antiquit. c. 17. Verùm quia paucæ gentes id fecerunt, hinc typicè & potiùs ſub iis intelligit omnes quæ conuerſæ ſunt ad Chriſtum, q.d. Cæteris in infidelitate ſua pereuntibus, reliqui gentium conuerſi ad fidem Chriſti, ſingulis annis venient in Eccleſiam, ibique celebrabunt feſta Chriſtiana, non Iudaica. ita Stunica, Sanchez & alij: ac myſticè ſemper celebrabunt feſtum tabernaculorum; quia viuent peregrini in hoc mundo, tendentes iugiter ad patriam cœleſtem, in qua mentem defigent, vt ibi perpetuum feſtum tabernaculorum in gloria agant. Nominat præ cæteris feſtum tabernaculorum, tum quia illud diutiùs cæteris, putà per ſeptem dies celebrabatur: tum quia alludit ad tabernacula Hebræorum in deſerto, in quibus cœleſti columna ignis per noctem, & nubis per diem obumbratis, protegebantur à tenebris nocturnis, æquè ac ab æſtu diurno. Similì enim modo fideles in Eccleſia obumbratione Spiritus S. proteguntur ab omni tentatione & ærumna: tum denique vt meminerint Chriſtiani, ſe hic non habere ciuitatem & domum permanentem, ſed habitare in tabernaculis quaſi milites & peregrinos, ac tendere ad domum æternam in cœlis. Vide dicta Leuit. 33. 42. ita S. Hieron. Remig. Vers. 16.

Digitized by Google

Remig. Hugo, Lyran. Vatab. Ribera & alij paſſim. Myſticè Euſeb.lib.8.demonſtr.cap.4.per tabernacula intelligit particulares Eccleſias, in quibus quaſi in tabernaculis ſecuri ab omni procella & incurſu hoſtili, degunt fideles tendentes in cœlum.

Obiiciunt Iudæi feſtum tabernaculorum propriè eſſe accipiendum, ac proinde hæc expectanda eſſe à Meſſia venturo. Cur enim illud accipiamus ſpiritualiter & myſticè? Reſp. partim propriè illud accipi, ſicque impletum eſſe in Machabæis; partim & potiùs ſpiritualiter, ſicque pleniùs impleri in Chriſtianis. Porrò cur Propheta feſta Chriſtianorum nuncupet nomine feſti Iudaici tabernaculorum, cauſæ ſunt variæ. Prima, quia loquebatur Iudæis, qui nonniſi feſta Iudaica norant. Secunda, vt oſtenderent feſta Iudaica eſſe typos & figuras feſtorum Chriſtianorum, hæcque illis reſponſura, ſicut corpus reſpondet vmbræ. Magnam enim fidem Eccleſiæ facit conſenſio & conſonantia noui teſtamenti cum veteri, quódq; omnia eius ſacramenta & dona adumbrata fuerint per vetera & Iudaica. Tertia, quia Chriſtiani longè magis & veriùs agunt feſtum tabernaculorum, non ſemel in anno, vti Iudæi, ſed continuum & perenne. Hoc eſt quod eos monet S. Petrus Epiſt.1.cap.2.11. dicens: *Chariſſimi obſecro vos tanquam aduenas & peregrinos abſtinere vos à carnalibus deſiderijs.* Et S. Paulus ſæpe docet nos inſtar Abrahæ eſſe peregrinos terræ, ſed ciues cœli & ſanctorum, ac domeſticos Dei. *Fides,* inquit Hebr. 11. verſ. 1. & 9. *eſt ſubſtantia rerum ſperandarum, argumentum non apparentium. Abraham fide demoratus eſt in terra repromiſſionis tanquam in aliena, in caſulis habitando cum Iſaac & Iacob, cohæredibus repromiſſionis eiuſdem. Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex & conditor Deus.* Vide ibi dicta. Quarta, quia prophetæ propheticè loquuntur, id eſt, parabolicè, ſymbolicè, ænigmaticè, tum ob rerum futurarum abſentiam, quas per vmbras & figuras videbant; tum ob eorum obſcuritatem; tum ad prophetiæ elegantiam. Sic totum hoc caput, æquè ac totus penè Zacharias, & Ezechiel multis in locis, ac S. Ioannes in Apocalypſi ſymbolici ſunt & parabolici. Simili modo Ægyptij ſua myſteria repræſentabant per hieroglyphica: Iudæi autem erant vicini Ægyptiis, & primitus degentes in Ægypto illa ipſa viderant: vnde & ſubinde ea imitati ſunt, quibus proinde Prophetæ ſimili modo prophetant, ne Ægyptiis inferiores eſſe videantur, præſertim cum Ægyptij ſua ſymbola & literas, ſuamque ſapientiam ab Hebræis, putà ab Abrahamo, Iacobo, Ioſepho, Moſe, &c. hauſerint, vti docent Euſeb.lib.10.Præpar.2. Clemens Alexan. lib.1. Strom. & S. Auguſt. 18. ciuit. c.39.

Feſtum tabernaculorũ myſticum. Cur?

Quinta, quia res ſpirituales & bona ſpiritualia, quæ in nouo teſtamento attulit Chriſtus, commodè hominibus, & præſertim rudibus Iudæis explicari non poterant, niſi per ſymbola corporalia quibus aſſueuerant.

Myſticè peregrini qui?

Tropol. & anagog. S. Hieron. *Quamdiu,* inquit, *in profectu ſumus, & in curſu atque certamine, habitamus in tabernaculis; hoc omni mente nitentes, vt de tabernaculis ad firmam & ſtabilem ſedem tranſeamus, id eſt, domum Dei.* Vnde & S. Dauid dicit in Pſalmo: *Hei mihi quia incolatus meus prolongatus eſt.* Et: *Aduena ego ſum & peregrinus,* A *ſicut omnes patres mei. Hoc loquitur qui in Ægypto eſt, & adhuc in ſæculo conſtitutus. Qui autem egreditur de Ægypto* (*quæ* Hebr. dicitur מצרים *mitſraim, & interpretatur tribulatio*) *& ingreditur vitiorum ſolitudinem, carpit iter ſuum, & dicit in Pſalmo: Pertranſibo in locum tabernaculi admirabilis vſque ad domum Dei, &c. Vnde & ille loquitur: Quàm dilecta tabernacula tua Domine virtutum, concupiſcit & deficit anima mea in atria Domini. Et poſt paululum: Beati qui habitant in domo tua Domine, in ſæcula ſæculorum laudabunt te. Vox enim exultationis & ſalutis in tabernaculis iuſtorum, &c. Vnum petiui à Domino, hoc requiram, vt inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ, vt videam delectationem Domini, & viſitem* B *templum eius. Qui in iſtiuſmodi habitat tabernaculis, & de tabernaculis ad atria, & de atrijs ad domum, & de domo ad templum Domini ire feſtinat, debet celebrare ſolennia tabernaculorũ in ligno ſapientiæ pulcherrimo.* Leuit.23.40.

Et erit, qui non aſcenderit de familijs terræ.] Vers. 17. Scilicet Iudææ: de ea enim hic agitur, illáque ſola obligabatur lege veteri, & conſequenter ad celebrandum feſtum tabernaculorum. ita Vatab. q.d. Iudæi qui non aſcenderint in Ieruſalem ad feſtum tabernaculorum, priuabuntur imbre, tum corporali (Deus enim Iudæos ob impietatẽ tempore Achab & Eliæ, ac deinceps ſæpe puniuit C ſiccitate & ſterilitate) tum potius ſpirituali verbi, doctrinæ & gratiæ Dei: multò magis hoc imbre priuabuntur Iudæi & gentes, quæcunque non aſcenderint in Ieruſalem myſticam, id eſt, Eccleſiam, ibique non celebrarint feſtum tabernaculorum myſticum, quod iam explicaui. ita S. Hier. Remig. Lyran. & alij.

Rectè notat Sanchez, per imbrem ſignificari maxima beneficia. Vnde Theod. ſic explicat: *Non erit ſuper eos imber, id eſt, nullam miſericordiam aſſequentur.* Tota enim fertilitas & felicitas Iudææ pendebat ab imbre matutino & ſerotino, putà ſementis & meſſis: vnde eum toties promittunt Prophetæ, eiúſque ſubtractionem impiis D comminantur. Alludit ergo Zacharias ad illud Moſis Deuter.11.10. *Terra enim ad quam ingrederis poſſidendam, non eſt ſicut terra Ægypti, de qua exiſti, vbi iacto ſemine in hortorum morem aquæ ducuntur irriguæ; ſed montoſa eſt & campeſtris, de cœlo expectans pluuiam, quam Dominus Deus tuus ſemper inuiſit. Et oculi illius in ea ſunt à principio anni vſque ad finem eius. Si ergo obedieris,* &c. *dabit pluuiam terræ veſtræ temporaneam & ſerotinam, vt colligatis frumentum, & vinum, & oleum.*

Quod & ſi familia Ægypti non aſcenderit.] Vers. 18. Meminit Ægypti potiùs quàm aliarum regionum & gentium, Primò, quia directè reſpicit ad Iudæos, qui ſub Ionatha fratre Iudæ Machabæi, ex conſenſu Ptolomæi Philometoris regis Ægypti, ibi- E dem templum ſimile Ieroſolymitano ædificarunt Heliopoli, in eoque Pontificem conſtituerunt Oniam filium Oniæ Pontificis, à quo vrbs & regio, æquè ac templum Onion eſt appellatum. In eodem loco puer Ieſus, fugiens Herodem exulauit: vnde etiamnum ibidem oſtenditur fons Ieſu, irrigans hortum balſami, ex cuius irrigatione balſamum oriri cenſet Bredembachius, vti refert Adrichom. in Heliopoli: ſtetit hoc templum vſque ad imperium Veſpaſiani per annos 350. Erectum fuit contra legem Dei, quæ iubet vt ſolùm in loco à Deo electo, putà in Ieroſolymitano

Onion Heliopolis.

Fons Ieſu.

Digitized by Google

mitano templo immoletur, Deuter. 16.2. Peccauerunt ergo Iudæi in Ægypto erigentes quaſi altare contra altare, & facientes ſchiſma à Ieruſalem & templo ibidem iuſſu Dei ædificato, de quo Ioſeph. lib. 13. Antiq. 6. Senſus ergo eſt, q. d. Si Iudæi qui in Ægypto degunt, ſuum Onion adire velint, nec aſcendere in Ieruſalem, priuabuntur pariter imbre iam dicto. Secundò, quia Ægyptij vicini erant Iudæis, iiſque infenſi: vnde per ſynecdochen repræſentant quoſuis Gentiles & hoſtes Iudæorum. q.d. Si Gentiles alieniſſimi à Ieruſalem, quales in primis fuerunt Ægyptij, nolint in eam myſticè aſcendere, putà ſi nolint adire Eccleſiam, fierique Chriſtiani, non erit ſuper eos imber gratiæ cœleſtis. ita S. Hieron. Theod. Remig. Lyran. & Vatab. Tertiò, quia Ægyptus caret imbre & pluuia cœleſti: pro ea enim habet terreſtrem, putà Nilum, cuius exundatione irrigatur & fæcundatur, magis vel minùs ſecundùm maiorem vel minorem eius eluuiem. Vnde Plinius libro 5. cap. 9. *Ægyptus*, ait, *in duodecim cubitis* (quibus Nilus exundans ſuper agros aſcendit, & eminet) *famem ſentit in tredecim etiamnum eſurit, quatuordecim cubita hilaritatem afferunt, quindecim ſecuritatem, ſedecim delicias.* Quocirca cum hic Ægyptiis comminatur, dicitque: *Non erit ſuper eos imber*, per imbrem intellige irrigationem Nili: hæc enim Ægypto eſt loco imbris: alioquin eis nulla eſt pœna carentia imbris, ſi adſit Nili exundatio. Vnde Chald. vertit: *Non creſcet eius Nilus.* ita Mariana. Senſus eſt, q. d. Gentiles qui ſibi vidētur abundare imbre ſapientiæ, vti Ægyptus abundat aqua Nili, eo deſtituentur, niſi adeant Eccleſiam, in eaque illum cœlitus hauriant. Punientur ariditate & ſterilitate, non tam corporali, quàm ſpirituali gratiæ, & doctrinæ ſalutiferæ.

Ægyptus pro imbre habet Nili exundationem.

Quartò, quia Ægyptus Hebr. vocatur מצרים *miſraim*, quæ vox ſignificat anguſtias, aut duas anguſtias, ſiue anguſtum & arctum quid inter duo prementia: vnde aptè repræſentat anguſtias infidelium præſentes & æternas, quæ eos manent niſi Eccleſiam adeant, eiúſque imbre diuino irrigentur. Quocirca ſubdit: *Sed erit ruina, qua percutiet Deus omnes gentes*, &c. Ruina hæc partim temporalis eſt, v.g. qua Conſtantinus, Theodoſius, Carolus, aliique Principes Chriſtiani percuſſerunt & proſtrauerunt infideles in præliis; partim æterna, qua eos Deus percutiet in gehenna.

Vers. 19. *Hoc erit peccatum Ægypti.*] *Peccatum*, id eſt, peccati pœna & plaga, putà ruina iam dicta. Vnde Chald. *Hæc erit vltio Ægyptiorum, & punitio populorum.* eſt metonymia. Secundò propriè, q. d. Hoc erit antonomaſticè peccatum, ſcilicet peccatum peccatorum omnium maximum, ſi nimirum nolint gentes exire è ſuo gentiliſmo & ingredi Ieruſalem, id eſt, Eccleſiam Chriſti, in eáque celebrare feſtum ſpirituale tabernaculorū, fide, ſpe & charitate tendendo ad patriam cœleſtem. ita S. Hieron. Theod. Remig. & Hugo.

Vers. 20. *In die illa erit quod ſuper frænum equi eſt ſanctum Domino.*] Hebr. eſt מצלות *metſillot*, quod Septuag. Syrus, Arabicus Antiochenus, & noſter vertunt *frænum*. Cauſam dat Marinus in lexico: Crederem, ait, *metſillot* eſſe partem illam fræni ferream quæ prominet ex ore equi (quæ vulgo dicitur *morſo del cauallo*) ſic dictam à colliſione & tinnitu, putà à nomine צלצל *tſiltſel*, quod per
A onomatopœiā ſignificat cymbalum (vel quid ſimile) tinniens. Hinc ſecundò R. Dauid & Pagnin. vertunt *tintinnabulum*, quod muliones ex capite vel collo mulorum & equorum onerariorum, præſertim Principum ſuſpendunt, tum ad ornatum, tum vt ex eius ſonitu ſciatur vbi ſint, ne ſi à via aberrent, perdantur. Vnde Pagnin. vertit: *In illa die erit ſuper tintinnabula equorum ſanctitas Domino.* q. d. Tintinnabulis equorum inſculpentur hæ duæ voces, *ſanctitas Domino*, vt ſignificetur ea eſſe conſecrata Deo. Tertiò, Chald. & S. Hieron. in Comment. vertunt *phaleras*, quæ tegunt, ornant & obumbrant equum: radix enim צלל *tſalal* ſignificat tegere, obumbrare:
B vnde צל *tſel* eſt vmbra. Quocirca Chald. vertit: *In tempore illo erunt onus phaleræ equi ſanctificata Domino.* Et Tigurina: *In die illo conſecrabitur Domino quod eſt in equorum phaleris.* Quartò, Clariùs vertit *collaria*. Alij *ſtragula & quæuis equorum ornamenta.* Denique Arabicus Alexandrinus vertit *putridum*, vel *tabem equi*.

Senſus eſt, q. d. Machabæi victores, æquè ac principes Chriſtiani, in templo conſecrabūt Deo hoſtium manubias, præſertim phaleras & ornamenta, quæ equis eorum detraxerunt: ſicut Dauid gladium quem detraxit Goliath, quoque eum occidit, conſecrauit Deo in templo. 1. Reg. 13. Rurſum q. d. Poſt Eccleſiæ victoriam & dominatum alta erit vbique pax, adeò vt aurum, argentum & gemmæ quibus ornari ſolent fræna
C principum, & nobilium ſtragula ac phaleræ pretioſæ conuertantur in Dei cultum, Deóq; dedicentur, vel quaſi trophęa in gratiarum actionem, vt vult Theod. vel ad teſtandum pietatis & deuotionis affectum. ita S. Hieron. Cyril. Vatab. Arias, Ribera & alij. Huc accedit expoſitio Stunicæ, qui cenſet alludi hic ad laminam quæ erat in tiara Pontificis appenſa fronti, cui inſcriptum erat, *Sanctitas Domino.* q.d. Hic eſt Pontifex ſanctificatus, & conſecratus Domino. Indicat ergo Zacharias, Machabæos militéſque victores ſuis præliis prælaturos ſanctitatem Domini, quaſi titulum & cauſam, æquè ac ſymbolum belli, in quo omnem victoriæ ſpem collocent. q. d. Nos
D pugnamus pro lege ſancta Dei; vnde eius ſymbolum in vexillis & armis præferimus, ideóque victores nos fore confidimus. ita feciſſe Iudam Machabæum notiſſimum eſt ex libris Machabæorum.

Victores ſpolia dicāt Deo.

Hoc faciunt iam Principes Chriſtiani contra hæreticos & infideles in Gallia, Germania, Boëmia, Walachia, India, &c. decertantes, & idcirco de iis triumphant, & victoriis penè miraculoſis potiuntur. Idem per vmbram viderunt & fecerunt Gentiles. Alexandro enim digna vox eſt apud Dion. oratione 2. de regno: *Exuuijs*, inquit, *& hoſtium armis templa excolenda ſunt;*
E *quum & Hector hoſtium ſpolia ad ſagittiferi Apollinis ædem ſe appenſurum vouebat.* Plures eorum gnomas & exempla citaui Numer. 31.50. vbi Iſraëlitæ manubias Madianitarum Deo, quaſi victoriæ datori conſecrarunt; & Geneſ. 14.20. vbi Abraham parta victoria de quatuor regibus, ſpoliorum decimas Melchiſedecho, quaſi Dei Vicario & Pontifici obtulit. Porrò meminit frænorum potiùs, quàm aliarum rerum, quia egit de hoſtibus Ieruſalem & Eccleſiæ, quos deuictos aſſerit ſuos frænos & phaleras, id eſt, ſua decora, delicias & opes vel ſponte, vel coactè, putà per

victores

Digitized by Google

victores oblaturos Eccleſiæ. Milites enim, putà equites, omnes ſu[as] opes olim ponebāt, & etiamnum ponunt in adornandis armis & equis. Vnde Iuuenal. Satyra 11.

Argenti quod erat, ſolis fulgebat in armis.

Et mox:

Magnorum artificum frangebat pocula miles,
Vt phaleris gauderet equus.

Hinc fræna faciebant aurea. Talia erant Pallantis Æneid. 8.

Frenaque bina meus quæ nunc habet aurea Pallas.

Talia quoque erant equorum quos Latinus miſit ad Æneam, Æneid. 7.

Tecti auro, fuluum mandunt ſub dentibus aurum.

Quin & angeli ſtipantes Iudam Machabęum apparuerunt in equis, aureis frænis decori. lib. 2. Machab. cap. 10. verſu 29. Hinc illud S. Bernardi taxantis luxum non militum, ſed Prælatorum: *Dicite Pontifices, in frænis quid facit aurum?* Hæc & plura noſter Sanchez. Sic Eliſæus vocatus ab Elia ad vitam propheticam, id eſt, ſanctam & religioſam, artis ſuæ inſtrumenta, ſcilicet aratrum & boues in ſacrificium Deo obtulit. 3. Reg. 19.21.

Cōſtantin. clauo Chriſti frænos ornauit.

Hinc ſecundò multi putant hic denotari Conſtantinum Magnum, qui clauum quo crucifixus eſt Chriſtus, fræno equi ſui impoſuit, vt oſtenderet ſuam in Chriſtum pietatem, vtque profiteretur ſe Chriſti crucifixi ope & virtute obtinuiſſe, & ſperare deinceps obtenturum victorias contra infideles eius hoſtes. Tempore enim Conſtantini Eccleſia triumphauit de hoſtibus, eámque gloriam obtinuit quam hic deſcribit Zacharias. q.d. Super frænum equi Conſtantini erit Sanctum Domino, id eſt, clauus ſanctificatus Domino ex contactu ſanctiſſimi corporis Chriſti. Quidni enim ſanctus ſit clauus, qui paſſionis Chriſti & redēptionis noſtræ præcipuum fuit inſtrumentum? Ridet hoc S. Hieron. at non S. Cyrillus: *Non incredibile, ait, hoc dixerit quis, neque alienum à decoro eſt, meminiſſe Deum & prophetica prædictione honoraſſe Imperatorem valde pium, &c. Equos enim regum clauo crucis Chriſti ornari quid aliud declarat, quàm ſummam Imperatorum pietatem?* Magis aſſeueranter S. Ambroſ. orat. de obitu Theodoſij Imper. *Quæſiuit*, inquit, S. Helena *clauos quibus crucifixus eſt Dominus, & inuenit. De vno clauo frenos fieri præcepit, de altero diadema intexuit. vnum ad decorem, alterum ad deuotionem vertit. Miſit itaque filio Conſtantino diadema gemmis inſignitum, quas pretioſior ferro innexas Crucis, redēptionis diuinæ gemma connecteret: miſit & frænum. vtroque vſus eſt Conſtantinus, & fidem tranſmiſit ad poſteros reges. Principium itaque credentium Imperatorum ſanctum eſt quod ſuper frænum: ex illo fides, vt perſecutio ceſſaret, deuotio ſuccederet.* Et paulò pòſt: *Rectè in capite clauus, vt vbi ſenſus eſt, ibi præſidium: in vertice corona, in manibus habena. Corona de cruce, vt fides luceat: habena quoque de cruce, vt poteſtas regat, ſitque iuſta moderatio, non iniuſta præceptio.* Ac poſt multa eiuſdem argumenti: *Quid ergo aliud egit Helenæ operatio, vt fræna dirigeret, niſi vt omnibus Imperatoribus ſancto Spiritu dicere videretur: Nolite fieri ſicut equus & mulus, ſed in fræno & chamo maxillas eorum conſtringeret, qui ſe non agnoſcerent Reges vt regerent ſibi ſubditos?* Additque, illam

A hoc fræno refrænaſſe inſolentiam Tyrannorum, Licinij, Maximi, &c. Idem habet Theodor. lib. 1. Hiſtor. cap. 18. *Helena*, inquit, *clauorum partem in Imperatoris galeam artificiosè includendā curauit, quo capiti filij conſuleret, & hoſtium tela depellerentur: partem fræno equi illius admiſcuit, quo tum Imperatorem tutum ac ſecurum redderet, tum veterem prophetiā explere poſſet. Nam olim prædixerat Zacharias Propheta: Quod eſt in fræno equi, erit ſanctum Domino omnipotenti.* Eadem habet Sozomenus lib. 2. hiſtor. cap. 1. Nicephor. lib. 8. cap. 29. & alij.

Clauorum Chriſti diſtributio.

Porro Greg. Turon. de gloria martyrū cap. 6. conſtanter affirmans clauos quibus Chriſtus crucifixus eſt, fuiſſe quatuor, ſcilicet ſingulos in ſingulis pedibus, æquè ac manibus, ita eos diſtributos à S. Helena enarrat: *Specioſi autem, omniquè metallo nobiliores Dominicæ Crucis claui, qui beata membra tenuerunt, ab Helena Regina poſt ipſius S. Crucis inuentionem reperti ſunt: & de duobus quidem frænum Imperatoris muniuit, quo facilius, ſi aduerſæ gentes reſtitiſſent Principi, hac virtute fugarentur, de quibus non eſt ignotum Zachariam vaticinaſſe Prophetam, &c.* Subdit tertium à S. Helena in mare Hadriaticum tempeſtuoſum, & naufragiis infame fuiſſe proiectū; quo facto, mare deinceps nauigantibus fuiſſe placidū & tranquillum: quartum verò in galea ſtatuæ Conſtantini fuiſſe poſitū. Idem habet Zonaras lib. 3. Annalium, licet S. Ambr. & Baron. anno Chriſti 326. aſſerant eum poſitum, non in galea ſtatuæ, ſed in corona ipſa, quam in capite geſtare ſolebat Conſtantinus. Subdit Greg. miraculū claui in fræno, quod ſuo æuo, putà tempore Iuſtini Imperatoris contigit: *Magnam*, inquit, *ferunt virtutē eſſe huius fræni, quod ambigi nequaquam poteſt: quod Iuſtinus Imper. publicè expertus eſt, ac ſuis omnibus patefecit. Illuſus enim à quodam mago propter pecuniā, emiſſas ſibi à dæmonis vmbra intolerabiles per duarum curricula noctium ſuſtinuit inſidias; ſed cum tertia nocte frænum capiti collocaſſet, locum inſidiandi inimicus vltrà non habuit, repertúmque auctorem inſidiarum gladio perculit.*

Miraculum.

Denique per frenum ſignificatur ipſe Cōſtantinus Imper. qui ſe ſuúmq; imperium cum fręno ſubmiſit, & ſanctificauit, i. conſecrauit Chriſto. vnde Arabicus Antiochenus vertit: *In die illa erit* (ſedens, putà Cōſtantinus) *ſupra frænum equi ſanctificatus Domino.* Et Arabicus Alexandrinus: *In illa die qui apprehendet putridū equi* (hoſtilis à ſe cæſi) *erit ſanctum Domino omnipotenti.*

Moral. frænum eſt cōtinētia linguæ dicanda Deo.

Tropol. S. Hieron. per frænum accipit continentiam & mortificationem, qua refrænamus pruritum concupiſcentiæ, præſertim oris & linguæ, per ſermonem Dei, de quo Pſalm. 31. dicitur: *In chamo & fræno maxillas eorum conſtringe.* Et S. Iacobus cap. 3. *In equorum ora frænos mittimus, & omne eorum corpus circumagimus, vt ſcilicet recto gradiantur itinere, & mollia ad ſedendum Domino poſſint terga præbere. Tale frænum, & talis ſermo auri, & argenti varietate compoſitus, feros equos ſaluatori præparat ad ſedendum, & ſanctos facit, ac propriè illius cultus conſecratos.* Hæc S. Hieron.

Nota, pro מְצִלּוֹת *metſillot*, Aquila & Symmach. legerūt מְצֻלּוֹת *metſullot*. Vnde vertunt βύθον, id eſt, *profundum*. Symmachus περίπατον σύσκιον, id eſt, *inceſſum vmbroſum*, ſiue tenebroſum, per quæ S. Hieron. intelligit arcanam & myſticam

ſcientiam, *quam & Dauid*, inquit, *quaſi equus optimus ſe habere iactabat*, *dicens: Incerta & occulta ſapientiæ tuæ manifeſtaſti mihi*, pſalm. 50. Et Apoſtolus: *O profundum diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei: quàm inſcrutabilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius!* Rom. 11. 33. *De hoc profundo Propheta clamauit ad Dominum, & exaudiuit eum*, pſalm. 17. 12. *Has tenebras & ſacramenta diuina ingreſſus eſt Moſes in Sina montis caligine, vt videret Deum; de quibus & Dauid* pſalm. 35. 7. *Iudicia Domini abyſſus multa. Hæc arcana, & iſta myſteria ſancta ſunt Domino, quæ nouerat Euangeliſta Ioannes, qui auſus eſt dicere, quod angeli forſitan neſciebant: In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum. Et idcirco amatur à Domino: quia optimum habebat profundum, & recubuerat ſuper pectus Ieſu; vnde & hauſerat ſapientiam.*

Et erunt lebetes in domo Domini quaſi phialæ.] Lebetes erant ollæ, in quibus coquebantur carnes victimarum Deo immolatarum. Phialarum in templo triplex erat vſus. Primò, in eis adolebatur thymiama. Secundò, in iis libabatur, id eſt, bibebatur, vel effundebatur vinum quaſi libamen Deo, iuxta illud Amos 6. 6. *Qui bibunt in phialis vinum.* Tertiò, in phialis excipiebatur ſanguis victimarum, qui deinde effundebatur ad cornua altaris, vt deſignaretur ſanguinem in quo conſiſtit vita animalis, ac conſequenter ipſam eius vitam dari & immolari Deo, vti dixi in Leuitico. Quocirca magna erat copia phialarum, longéque maior quàm lebetum, vel ollarum. Dicit ergo Propheta, tantum fore gentium concurſum in Ieruſalem ad ſacrificandum in feſto Tabernaculorum, vt lebetum, in quibus coquendæ ſunt victimæ, tanta ſit copia, quanta phialarum alio tempore eſſe ſolet. Nam illo feſto ſicut creſcet numerus ſacrificiorum & lebetum, ita creſcet & proportionaliter phialarum. Vnus enim lebes tres, vel quatuor phialas requirit: quocirca tunc erunt plures phialæ, quàm lebetes; ſed tot erunt lebetes, quot aliàs ſolent eſſe phialæ. q.d. Multa erunt inſtrumenta ſacrificiorum & cultus diuini, quia multa erit populi frequentia, æquè ac pietas & religio. Hoc ad literam impletum eſt ſub Machabæis, qui ſuis præliis Ieruſalem & téplo ſuum decus reſtituerunt & auxerunt.

Phialarum triplex vſus.

Parabolicè verius eſt in Eccleſia Chriſti, in qua tot ſunt lebetes, id eſt, calices, patenæ, ciboria, hierothecæ, thuribula, aliáque vaſa ſacra, in quibus vel ſacrificatur caro & ſanguis Agni immaculati Chriſti Domini, vel aliquod miniſterium huic ſacrificio exhibetur, quot in veteri lege & templo erant phialæ. ita Lyra. Aut q. d. Sicut multi erunt lebetes, id eſt, patenæ, ciboria & hierothecæ, in quibus conſecrantur, vel reponuntur hoſtiæ conſecratæ, putà caro Chriſti, ita pariter multæ erunt phialæ, id eſt, multi calices, in quibus conſecratur, ſacrificatur & bibitur ſanguis Chriſti: nec enim caro conſecrari poteſt niſi conſecretur & ſanguis: vnde & omnis calix ſuam habet patenam, in qua reponatur corpus Chriſti.

Nota, phiala ſanctior & ſacratior in templo erat quàm lebes, primò, quia phyſicè nitidior & purior, æquè ac pretioſior; quia ſæpe erat ex argento, vel auro; lebes verò ex argilla, vel ære, iſque ob ignem, carnes & fumum ater, fuliginoſus, olens & ſordidus. Vnde illud vulgo tritum:

Phiala ſacratior lebete.

Væ tibi tu nigra dicebat cacabus ollæ:

A Cacabus enim eſt lebes, æquè ac olla. Secundò, quia phiala propriè & proximè ſeruiebat ſacrificio, nimirum exceptioni & effuſioni ſanguinis victimæ, putà libationi; item thymiamati, eiúſque ſuffitui & incenſo: lebes verò tantùm ſeruiebat coquendis & lixandis carnibus victimæ iam immolatæ, ideóque poſt peractum ſacrificium, vt ſcilicet eius participes fierent laici offerentes, & ex carnibus victimæ quam obtulerant, comederent & epularentur coram Domino. Hinc tertiò, phialæ omnes erant templi, ideóque ſacratæ Deo: lebetes verò non. Nam etſi aliqui eſſent in templo lebetes pro coquendis carnibus, Sacerdotum præſertim, tamen affluente magna turba ſacrificantium, vti fiebat in feſto Paſchæ, Pentecoſtes & B Tabernaculorum, hi non ſufficiebant: vnde tunc laicus quiſque ſacrificans debebat procurare ſibi lebetem, commodando, vel conducendo eum, in quo carnes ſuas coqueret; quem deinde commodanti vel conducenti reddebat. Prædicit ergo hic Zacharias, tantam fore deuotionem populi, vt cùm plurimi confluxuri ſint ad ſacrificandum in feſto Tabernaculorum, plurimi quoque ex Ieruſalem & Iuda afferant ſuos lebetes, non tantùm pro ſe, ſed & pro aliis, qui gratis eos aduenis commodabunt, vt à mercatoribus eos emere vel conducere non ſit opus; ac peractis ſacrificiis relinquent eos templo, Deóque dicabunt in perpetuum: quo fiet vt tantus ſit lebetum ſanctorum C numerus, quantus eſt phialarum, vtque penè tam ſacri habeantur (vtpote Deo tanta deuotione conſecrati, & tot carnium Deo immolatarum contactu ſanctificati) quàm phialę, itaque in phialarum dignitatem & ſanctitatem quaſi tranſire videantur. Hoc ad literam impletum ſub Machabæis, cum ipſi repurgarunt templum, eiúſque dedicationem & encænia celebrarunt cœlitus recepto igne diuino, qui ſacrificia conſumpſit, quo miraculo viſo certatim omnes concurrerunt ad offerendas victimas, quas hic ignis Deo concremaret.

Hinc myſticè, lebetes ſunt ſacerdotes: ſicut enim in lebetibus igne ſubiecto coquebatur caro victimæ; ita à ſacerdotibus ignea vi & virtute Spiritus S. conſecratur & cōficitur Euchariſtia, quam D deinde fidelibus diſtribuunt quaſi panem cœleſtem & viuificum, q.d. Tantus in lege noua erit ſacerdotum numerus, quantus in lege veteri fuit phialarum, aliorúmq; vaſorum ſacrorū. ita à Caſtro. Generaliùs Remig. & Vatab. per lebetes accipiunt mentes Chriſtianorum, in quibus igne charitatis conſumuntur carnis vitia, & coquuntur preces & vota ad Dominum: eædem ſunt phialæ, in quibus thymiama deuotionis & laudis ad Deū iugiter exhalat, & fragrat. q.d. Tanta erit fidelium copia, qui ſeipſos in corde quaſi victimas mactabunt, & quaſi thymiama ſuauiſſimum Deo offe- E rent, quanta fuit lebetum ad ſacrificia, & phialarum ad odoramenta in veteri Teſtamento. Paulò aliter S. Hier. ipſe enim lebetes & ollas carnium aſſignat Iudæis, phialas verò aromatū Chriſtianis: *Ament*, inquit, *aneos lebetes, qui amauerunt ollas Ægyptias, & carnes, & pepones, & allia, & cepe, & cucumeres. Nos Iudaicos lebetes in quibus coquebantur carnes victimarum, vertamus in phialas aromatum coram altari Domini, de quibus ſponſa dicit ad ſponſum Cant. 6. Fratruelis meus deſcendit in hortum meum ad phialas aromatum, paſcere in hortis, & colligere lilia, &c. vt impleat phialas animarū credentium,*

Myſticè, lebes eſt ſacerdos.

Et mens fidelis.

Digitized by Google

tium, & Domino ex eis liba deſundat. Iſtiuſmodi lebetes cum verſi fuerint in phialas Domini, & dicere potuerint: Chriſti bonus odor ſumus; & pro virulentia carnium varios cœperint flores geſtare virtutum, tunc erunt in Ieruſalem & in Iuda ſanctificati Domino. Ieruſalem enim viſionem pacis, Iudas exprimit confitentem. Huc alludit Eccleſia cum canit de S. Magdalena:

Fit ex lebete phiala,
In vas tranſlata gloriæ,
Ex vaſe contumeliæ.

q. d. Quæ priùs erat atra lebes, plena carnibus, gula, vino & venere, facta eſt phiala aurea, offerens thymiama pœnitentiæ & charitatis Chriſto. Vnde ſuos capillos, aromata, cæteráque lenocinia, & lebetes, id eſt, gulæ & libidinis inſtrumenta, in Chriſti honorem impendit, eique quaſi in phiala obtulit, vti vnguenta pretioſa rupto alabaſtro in caput eiuſdem effudit. Ita S. Hieron. Cyril. & Haymo myſticè hæc exponunt de mortificatione, qua lebetes, id eſt, quicquid in nobis eſt ollare & carneum, igne Spiritus ſancti ita excoquitur, vt totum exhalet tranſeátque in ſpiritum; quo fit vt talem odorem Deo & angelis aſpiret caro mortificata, qualem habere ſolent phialæ aromate fragrantes, ait Sanchez. Sanè hic ſenſus appoſitè reſpondet ſenſui literali, & differentiæ inter lebetem & phialam quam paulò antè aſſignaui. Huc quoque alluſit Apoſtolus 2. Timoth. 2. 20. & Rom. 9. 21. vbi docet in domo Dei eſſe vaſa alia in honorem, alia in contumeliam; ac peccatorem, qui eſt vas contumeliæ, ſi pœniteat, ſéque à peccatis expurget, fieri vas honoris & gloriæ. Sic enim Magdalena, quæ peccatrix erat lebes ignominiæ, pœnitens facta eſt phiala gloriæ.

Lebes eſt mortificatio carnis.

Verſ. 21. *Et erit omnis lebes*, ſcilicet ad ſacrificia neceſſarius, *ſanctificatus Domino.*] q. d. Abundabit templum vaſis rebúſque neceſſariis ad Dei cultum, ita vt nihil cuiquam ad ſacrificandũ, Deúmque rite colendum deſit. Aut q. d. Omnis lebes qui eſt in domo Domini, vti dixit verſiculo præcedenti; iugiter ibi manebit quaſi ſanctificatus Domino, nec inde extrahetur vt applicetur vſibus prophanis. Calices enim & vaſa ſacra ſemel conſecrata Deo, manent in æternum ſacra, nec fas eſt ea reducere ad vſus prophanos. Aut vt Palacius, q. d. Tanta erit immolantium multitudo, vt ex omni Ieruſalem & Iudæa certatim adducantur lebetes, in quibus carnes victimarum coquantur, ac deinceps lebetes illi, quaſi iam victimis hiſce ſanctificati, in vſum templi remanebunt, erúntque Deo & templo conſecrati. Hoc verum fuit in Machabæis, verius in Chriſtianis. Hi enim abundant calicibus, thuribulis, lebetibus, omnibúſque vaſis ad ſacrificium Deique cultum opportunis. His enim diuites ſunt Eccleſiæ, monaſteria, templa ad inuidiam hæreticorum.

Myſticè, omnis lebes, id eſt, omnis ſacerdos, adeóque omnis fidelis manebit ſacerdos & fidelis, id eſt, Dei cultui addictus, & Deo quaſi conſecratus, vt in ſuo gradu fideliter & piè Deo ſeruiat, nec ampliùs ad infidelitatem, ſcelera, vſúſque prophanos redeat, id eſt, licitè redire nequeat; & ſi talem ſe præſtet qualem profeſſus eſt, nunquam reipſa rediturus ſit.

Ex hoc loco liquet, hæc potius ſpiritualiter, quàm corporaliter eſſe accipienda. Nam corpo-
A raliter in rigore falſum eſt, quod omnis lebes in Ieruſalem & Iuda fuerit ſanctificatus Domino: alioqui enim Ieroſolymitæ & Iudæi debuiſſent omnes ſuos lebetes deferre ad templum, & dicare Deo, nec vllos domi ad proprios vſus retinere potuiſſent, quod liquet eſſe falſum: ſpiritualiter autem verum eſt, quod omnis lebes, id eſt, omnis ſacerdos & fidelis in Ordinatione & Baptiſmo ſit conſecratus Domino. Vnde S. Petrus loquens fidelibus etiam laicis: *Vos*, ait, *genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta, populus acquiſitionis, offerentes ſpirituales hoſtias acceptabiles Deo per Ieſum Chriſtum.* 1. Petri 2. 9. & S. Paulus: *Obſecro vos fratres per miſericordiam Dei, vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem, ſanctam,*
B *Deo placentem, rationabile obſequium veſtrum.* Rom. 12. 1. Et: *Per ipſum ergo offeramus hoſtiam laudis ſemper Deo, id eſt, fructum labiorum confitentium nomini eius. Beneficentia autem & communionis nolite obliuiſci: talibus enim hoſtiis promeretur Deus*, Hebr. 13. 15.

Et coquent in eis.] q. d. Iudæi ſub Machabæis in ſuis lebetibus coquent carnes, quas Deo immolarint, Chriſtiani verò, præſertim ſacerdotes, in mentibus ſuis coquent pia & ardentia deſideria, propoſita & vota, quaſi victimas Dei, tum contritionis & pœnitentiæ, tum laudum & hymnorum, tum charitatis, præſertim circa conuerſionem animarum, vt ſcilicet proximos doceant res
C ſalutis, à peccatis auocent, ad virtutes, vitámque ſanctam & perfectam inducant: hæ enim ſunt victimæ Deo vti honorificentiſſimæ, ita gratiſſimæ & iucundiſſimæ. Addit à Caſtro alium ſenſum, q. d. Chriſti fideles eligent ex viris Deo ſacris, quos vbique reperient, quem voluerint, vt per eum offerant Deo ſacrificium verum Chriſti, putà Euchariſtiam, ſine quæſtu & ſumptibus; quibus olim opus erat ad coëmendas victimas, olláſque conducendas, ad coquendas carnes ſacrificiorum: vnde ſequitur.

Et non erit mercator.] Hebr. & Septuag. *Non erit Chananæus*, id eſt, mercator, vt vertit Aquila,
D Chald. & noſter. Olim enim Chananæi in mercatura erant celebres. Iam ſenſus eſt, q. d. In templo erit abundantia lebetum, phialarum & cæterorum vaſorum, quæ neceſſaria ſunt ad ſacrificandum, ac proinde non erunt mercatores, qui ea peregrinis venientibus in Ieruſalem ad ſacrificandum vendant, aut elocent. Aut vt Palacius, q. d. Tanta erit charitas concurrentium ad templum, vt quiſque alteri, præſertim aduenæ & peregrino, lebetes & phialas ſine pretio gratis exhibeat & commodet; tanta etiam venientium erit deuotio & diligentia, vt quiſque ſibi neceſſaria ad ſacrificiũ ſecum afferat, ac proinde mer-
E catoribus, qui ea in feſtis vendere ſolent aduentantibus, non erit opus. id factum eſt ſub Machabæis.

Iam ſub hoc typo parabolicè ſignificatur, apud Chriſtianos volentes Deo ſacrificare, non fore mercatores, qui vendant oues, boues, columbas, aliáſque victimas, quas Deo immolent, aliáque ad ſacrificium neceſſaria, vti erant apud Iudæos; eo quòd ſacrificium Chriſtianorum futurum ſit, non carnale boum & ouium, ſed myſticum, putà Euchariſtiæ; aut ſpirituale & mentale, putà orationis, contritionis, charitatis, &c. q. d. In Eccleſia Chriſti facilè & ſine pretio licebit Deum colere, eique ſacrificare. Huius rei

Digitized by Google

ſymbolo Chriſtus è templo eiecit ementes & vendentes, Matth. 21. 12. Hinc Stunica ſic exponit: Non erit Chananæus, id eſt, Gabaonita, qui more ſuo (Gabaonitas enim Ioſue cap. 9. 27. damnauit ad ligna & aquam comportandum pro ſacrificiis templi) neceſſaria ad ſacrificium ſuppeditet. Verùm Gabaonitæ non erant mercatores, ſed ſerui Hebræorum. Rurſum non erit in Eccleſia mercator, ſcilicet rerum ſpiritualium, id eſt, ſimoniacus, qui ſcilicet Euchariſtiam, réſque ſacras pretio vendat aut emat, quia Chriſtus præcepit Apoſtolis eorúmque poſteris: *Gratis accepiſtis, gratis date*, Matth. 10. 8. ita Lyra. & Vatab. Porrò non erit ſimoniacus, id eſt, licitè eſſe non poterit, nec vt ſit permittetur; quia à Prælatis Eccleſiæ punietur, & beneficio quod ſimoniacè obtinuit, ſi res conſtet, priuabitur.

Mercator eſt ſimoniacus.

A

Aliter Theod. Albert. & Clarius: hi enim per Chananæum intelligunt ſceleratum & improbum. Tales enim olim erant Chananæi, ideóque à Deo per Hebræos è terra ſancta expulſi ſunt. q.d. Chriſtiani non erunt ſcelerati; ſed pij & ſancti, intellige quantum eſt ex vi Chriſtianiſmi & gratiæ Chriſti: omnes enim qui huic gratiæ obſequuntur & cooperantur, ſancti ſunt: ſi quis verò id nolit, non mirum ſi ſceleratus euadat, ſed ſua culpa & malitia. Inſuper ſi ſceleratus ſit, Eccleſia eum corrigere ſataget: ſi monitus ſecundò & tertiò ſe corrigere nolit, Eccleſia eum excommunicabit, & è cœtu fidelium expellet, iuxta præceptum Chriſti, Matth. 18. 15. *Dominus omnipotens*, ait Theod. *hanc vocem veram eſſe hoc tempore praſtet, vt nemo in nobis Chananæus videatur, ſed omnes ſecundùm traditionem Euangelicam viuamus, & beatam ſpem expectemus, aduentúmque magni Dei conſeruatoris noſtri Ieſu Chriſti, cui cum Patre gloria & cum Spiritu ſancto nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.*

B

COMMEN

Digitized by Google

COMMENTARIVS IN MALACHIAM.

ARGVMENTVM.

QVÆRITVR primò, quis fuerit Malachias? Reſpondet primò Origenes apud S. Hieron. & Cyrillum, eum fuiſſe angelum qui corpus aſſumpſit, illúdque ſibi hypoſtaticè vniuit, vt eſſet typus Chriſti, & vt hæc Dei oracula Iudæis enunciaret. Id probat ex eo, quod Malachias hebr. idem ſit quod angelus Domini. Et ita vertunt c. 1. verſ. 1. Septuag. & ex iis Clemens Alexand. lib. 1. Stromat. & S. Auguſt. lib. 20. ciuit. c. 25. Et S. Chryſoſt. orat. 2. contra Iudæos, & homil. 14. in Epiſt. ad Hebr. *Lege*, ait, *quid dicat Aggæus, quid Zacharias, quid Angelus* (putà Malachias) *quid Eſdras incuſet.* Simili argumento motus Origenes, cenſuit Aggæum & Ioannem Baptiſtam fuiſſe angelos incorporatos, eo quòd in Scripturis vocentur Angeli, vt patet Aggæi 1. 13. & Matth. 11. 10. Cum Origene ſenſiſſe videtur Tertull. lib. de carne Chriſti c. 3. & 6. vbi probat non fuiſſe verbo Dei impoſſibile carnem aſſumere ex eo, quod id angelis fuerit poſſibile: quod niſi de aſſumptione hypoſtatica intelligas, eius ratio futilis eſſet & nullius momenti. Porrò Origenes hanc ſententiam tradit tum alibi, tum diſertè tomo 2. in Ioannem, explicans illa Malachiæ verba: *Ecce ego mitto angelum meum.* Verùm hic eſt error. Nam de fide eſt Ioannem Baptiſtam fuiſſe hominem, generatum ex Zacharia & Elizabeth, vt patet Lucæ 1. 15. & Ioan. 1. 6. Et certum eſt omnes Prophetas fuiſſe homines. Vnde Eccleſ. c. 49. 12. *Et duodecim Prophetarum oſſa*, inquit, *pullulent de loco ſuo.* Si habuerunt oſſa, eáque rurſum pullulabunt & reſurgent; ergo fuerunt veri homines: hi enim conſtant carne & oſſibus. ita S. Hieron. Cyrill. Theod. & alij paſſim. Ad argumentum reſpondeo, Prophetas vocari angelos, id eſt, nuncios & legatos Dei. Sic quilibet ſacerdos à Malachia vocatur angelus, cum ait c. 2. 7. *Labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem requirent ex ore eius: quia angelus Domini exercituum eſt.* Secundò, vocantur angeli, ob angelicos mores, formam & vitam. Simili modo multi hodie filiis ſuis indunt nomen *Angelus*, ob deuotionem quam habent erga angelos, vtque eorum puritatem imitentur. ita S. Epiphan. lib. de vita & moribus Proph. in Malachia & Aggæo, qui & addit ex ſententia Hebrçorum, Malachiam vocari angelum, eo quòd quæcunque prædicaret, eadem ab angelo de cœlis veniente docerentur, & confirmarentur. Sed huius rei fides ſit penes Hebræos: certè videtur olere fabulam & figmentum Rabbinicum.

Origenes cenſuit Malachiam, Aggæum & Ioannem Baptiſtam fuiſſe angelos.

A

B

Secundò, veteres Hebræi, æquè ac moderni tradunt Malachiam fuiſſe Eſdram ſacerdotem & ſcribam. Hanc traditionem referunt & ſequuntur S. Hieron. Remig. Ruper. Ribera & alij. Rationes & coniecturæ huius ſententiæ ſunt variæ. Prima, quia Malachias idem argumentum tractat quod Eſdras, ſcilicet taxat neglectum legis cultúſque Dei, ac nominatim matrimonia cum alienigenis, quæ Eſdras culpat c. 9. Secunda, quia Eſdras eodem tempore vixit quo Malachias, ac meminit cap. 5. 1. Aggæi & Zachariæ, non tamen Malachiæ: ergo ſignum eſt ipſummet fuiſſe Malachiam, qui ita dictus ſit, cum à Deo quaſi angelus, id eſt, nuncius & Propheta ad populum miſſus eſt, vt eos induceret ad pœnitentiam, qua imminentes clades effugerent. Tertia, quia Eſdras vir mirè ſanctus, zeloſus & egregius prædicator, omnino videtur fuiſſe Propheta, nec alius eſſe potuit, quàm Malachias. Quarta, quia Eccleſiaſticus cap. 49. cum laudat Zorobabel, Ieſum, Nehemiam, præterit Eſdram, qui illis virtute & geſtis non cedit: ergo veriſimile eſt ipſum eum laudaſſe inter duodecim minores Prophetas, ſub nomine Malachiæ. Ex aduerſo Ioſephus in libris Antiq. & Euſeb. in Chronico, meminerunt Eſdræ, ſed non Malachiæ, quaſi vnus idémque fuerit: Euſebius tamen lib. 10. Præpar. cap. 3. meminit Malachiæ, eúmque Aggæo & Zachariæ aſſociat.

An Malachias ſit Eſdras?

C

Verùm alij paſſim Malachiam ab Eſdra diſtinguunt. Primò, quia Eſdras vbique vocatur Eſdras, nuſquam Malachias; ſicut Malachias vbique vocatur Malachias, nuſquam Eſdras: nec Malachias vllam dat ſignificationem Eſdræ. Secundò, quia Eſdras vbique Scriba vocatur, Malachias verò vbique Propheta. Tertiò, quia Malachias vltimus fuit omnium Prophetarum, in eóque deſiit prophetia apud Hebræos, vti ipſimet fatentur. Hic omnium Prophetarum fuit iunior, vti ſcribit S. Epiphan. Dorotheus & Iſidorus in eius vita: Eſdras autem fuit ſenior Æggæo & Zacharia, qui poſt reditum è captiuitate Babylonica, æquè

Reſp. negatiuè.

ac

Digitized by Google

ac Malachias,prophetarunt.Eſdras enim natus eſt ante captiuitatem, vel certè anno primo captiuitatis,vt patet ex eo, quòd illo anno Saraias pater eius occiſus ſit à Nabuchodonoſore,mox à capta Ieruſalem,in Reblata,Eſdræ 7.verſ.1. iuncto cum 4.Reg.25. 18. & 21. Iam captiuitas durauit ſeptuaginta annis: quare ſi eius initium ponas in excidio Ieruſalem,ſequitur Eſdram in eius fine ſeptuaginta vt minimum fuiſſe annorum: ſin autem eius initium ponas annis vndecim citiùs,in ſtrage Ioakim & captiuitate Ioachin, ſequitur Eſdram in eius fine fuiſſe nouem & quinquaginta annorum: quibus adde annos tres Cyri,octo Cambyſis,triginta ſex Darij Hyſtaſpis,viginti Xerxis, ſeptem Artaxerxis(anno enim ſeptimo Artaxerxis, miſſus eſt ab eo Eſdras in Ieruſalem. Eſdræ 7. 1. & 6.) habebis annos centum & triginta tres vitæ Eſdræ;poſt quos adhuc ſuperſtes fuit,& geſſit ea quæ à cap. 7. Eſdræ ad finem libri enarrantur. Quare neceſſe eſt eum fuiſſe valde ſenē & grandæuum:ergo Eſdras non fuit Malachias, qui iuuenis obiit,vti tradunt Epiphan. Iſidor. & Dorotheus in eius vita. Quartò, Eſdras vitam penè egit in Babylone; vnde fuit pincerna Artaxerxis: Malachias autem vixit in Iudæa, ibique natus eſt poſt reditum populi è Babylone, vti docent Epiphan.Doroth.& Iſidor. Quintò, quia Eſdram à Malachia diſtinguunt S. Chryſoſt. initio citatus, Theodor.præfatione in Cantica,S.Auguſt.18.ciuit.c.36.Athan.in Synopſi, Lyra.Vatab.Clarius,à Caſtro, Arias & alij. Quin & Hebræi apud Genebrard.in Chronol.ſub principium ſextæ ætatis, tradunt Hebræos celebraſſe Concilium ad conſcribendum canonem librorum canonicorum,in eóque præſediſſe Danielem,Aggæum,Zachariam & Malachiam,Scribam verò fuiſſe Eſdram. Hinc patet reſponſio ad argumenta.

Ad primum enim reſpondetur,Prophetas pleroſque idem penè argumentum tractare quod alij, ſcilicet minas excidij Ieruſalem per Chaldæos.

Ad ſecundum, Eſdras non meminit Malachiæ, quia eo fuit prior: poſt eum enim vltimo loco prophetauit Malachias. Adde, Eſdram tantùm meminiſſe Prophetarum qui populum incitarunt ad reſtaurandum templum: tales autem fuerunt Aggæus & Zacharias, non verò Malachias,vtpote qui poſt reſtauratum templum prophetatit.

Ad tertium iam dixi, Eſdram fuiſſe Hiſtoricum & Scribam,Malachiam verò fuiſſe Prophetam,idque diſertè docet S. Auguſt. lib.18. de ciuit.c.36.Deus enim dona ſua,præſertim prophetiæ, diſtribuit prout vult; vnde & ſanctioribus ſubinde eam negat,minùs ſanctis verò, imò impiis eam communicat,vti aſſerit Chriſtus Matth. 7. 22.

Ad quartum, Eccleſiaſticus non meminit omnium virorum illuſtrium, ſed aliquorum dumtaxat:hinc ſicut Eſdram, ita & Danielem omittit. Idem dico de Ioſepho,& Euſebij Chronico. Adde,ſortè Ioſephum,& Euſebium ſecutos eſſe Hebræorum traditionem, quod vnus idémque fuerit Eſdras & Malachias, vti eandem ſecutus eſt S.Hieron.

Malachias vltimus prophetauit ſub Dario Hyſtaſpis.

Prophetauit Malachias ſub Dario Hyſtaſpis,ac deinceps,ſub quo & Aggæus & Zacharias prophetarunt; ſed poſt eos. ita S.Hieron. qui & ſecutus Hebræos, hunc dat canonem chronologicū Prophetarum. Tradit enim,dicitque:*In quibus*(Prophetis) *tempus non præfertur in titulo, ſub illis eos*

A *regibus prophetaſſe,ſub quibus & hi qui ante eos habent titulos prophetarunt.* Rurſum prophetauit non ante, vti videtur velle S. Hieron. ſed poſt conſummationem fabricæ templi, vti apparebit, ſi quis caput ſecundum cum cap.9. & 10. Eſdræ conferat. Taxat enim cap.1. & 2. Sacerdotes, eíſque minatur maledictionem, quòd templo & altari incuriè & impiè deſeruiant: reprobat ſolennitates, quas Iudæi in templo peragebant indeuotè, auarè & indecorè; ac præſertim quod eas celebrarent polluti tum aliis peccatis, tum coniugiis infidelium; quod peccatum pariter culpat & corrigit Eſdras cap. 9. & 10. Vnde ad eum alludens Malachias cap.2.7. *Labia*,ait,*ſacerdotis* (Eſdræ)*cuſtodient ſcientiam, & legem requi-* B *rent ex ore eius.* Eſdras enim diu poſt conſummatum templum (hoc enim factum eſt anno ſexto Darij Hyſtaſpis) putà anno ſeptimo Artaxerxis è Babylone venit in Ieruſalem, ibique populum in lege Dei inſtruxit, ac matrimonia cum alienigenis redarguit & diſſoluit. ita Cyril.Theod.& alij. Quare paulò ante annum ſeptimum Artaxerxis, hæc de vxoribus alienigenis repudiandis videtur monuiſſe, & iuſſu Dei præcepiſſe Malachias. Nam anno hoc ſeptimo,ſuperuenit Eſdras, qui Malachiam adiuuans, re ipſa Iudæis earum repudium perſuaſit,vt vlteriore Malachiæ monitione iam non eſſet opus.

Malachiæ argumētum.

Quæritur ſecundò,quodnam ſit argumentum Malachiæ? Reſpondeo primò,arguit Iudæos in-C gratitudinis,& ſacerdotes negligentiæ & impietatis in Deum; quod cum angeli Domini eſſe debeant, tam doctrina quàm vita,neutrum tamen præſtent. Secundò, prædicit abolendum ſacerdotium & ſacrificium Aaronicum in Ieruſalem, eique ſucceſſurum ſacrificium purum ſanctúmque Euchariſtiæ, celebrandum in toto mundo. Tertiò, reprehendit Iudæos qui ſuas vxores repudiabant,& ducebāt alienigenas. Quartò, prædicit aduentum Chriſti, eiúſque præcurſorem Ioannem Baptiſtam. Quintò, maledicit Iudæorum frugibus, ob negatas Deo decimas & primitias. Sextò,prænunciat diem iudicij,eiúſque prænuncium & prodromum Eliam, qui conuertet D corda patrum ad filios. Quocirca Malachiæ prophetia ſententiis breuis eſt, ſed fœcunda myſteriis, præſertim futuris in nouo teſtamento, quæ clariùs cæteris,vtpote vltimus, & vicinior Chriſto & Apoſtolis,enunciat,eiſque prophetiæ quaſi lampada tradit,dum ipſorum quaſi index & lucifer, in eos deſinit & conquieſcit.Vnde S.Hieron. ad Paulinum. *Malachias*,inquit, *apertè & in fine omnium Prophetarum, de abiectione Iſraël & vocatione gentium: Non eſt mihi, ait, voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum & munus non ſuſcipiam de manu veſtra. Ab ortu enim Solis vſque ad occaſum magnum eſt nomen meum in gentibus,* E *& in omni loco ſacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda.* Vitam verò Malachiæ paucis hiſce verbis complexus eſt S.Epiphan. lib. de vita Prophet. *Malachias*, inquit, *è tribu Zabulon, poſt reditum populi è Babylone natus perhibetur in Sopha. Is ab ineunte ætate,dúmque iuuenis eſſet vitam inculpatam egiſſe fertur. Super aduentu Domini déque vita functorum iudicio nonnulla ab eo vaticinata ſunt,quódque ritus cum legibus Moyſi commutabuntur,& emendabuntur. Cæterùm cum populus eum vniuerſus, vt virum non minore ſanctimonia, quàm manſuetudine præditum coleret, indiderunt illi nomen Malachi,id eſt, angelus:erat quippe* Vita.

forma

Digitized by Google

forma oppidò quàm præſtanti. Quæcunque præterea dixit in prophetia Malachias, viſus eſt angelus eum in dies inſtituere, & declarare, &c. Ante diem verò adhuc iuuenis fato eſt functus, iuxtàque maiores ſuos in proprio agello repoſitus. Eadem quaſi ad verbum habet Dorotheus. Addit Iſidorus eum angelum vocari, eo quòd oraculis eius ita crederet populus, ac ſi à Deo per angelum edita fuiſſent. Addit à Caſtro, Deum eius ore carpere & inſtruere Iudaicos Sacerdotes, ac promittere aureos in nouo teſtamento: hi ergo cum ſint angeli, angelorum prophetam & doctorem, putà Malachiam poſtulabant.

Vocatur angelus. Cur?

Iure itaque Malachias, id eſt, angelus, nuncupatus eſt, cuius vultus, animus, actus, ſermo erat angelicus, qua de cauſa crebrò cum angelis, & de angelis loquitur, vt cap. 2. 7. Sacerdotem vocat angelum Domini. Et c. 3. verſ. 1. tam Chriſtum, quàm Ioannem Baptiſtam angelos nuncupat. *Ecce*, inquit, *ego mitto angelum meum* (Ioannem Baptiſtam) *& præparabit viam ante faciem tuam. Et ſtatim veniet ad templum ſuum dominator quem vos quæritis, & angelus teſtamenti* (noui, putà Chriſtus Dominus, qui eſt magni conſilij angelus) *quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus exercituum. Et quis poterit cogitare diem aduentus eius?*

A *& quis ſtabit ad videndum eum? Ipſe enim quaſi ignis conflans, & quaſi herba fullonum: & ſedebit conflans & emundans argentum, & purgabit filios Leui, & colabit eos quaſi aurum & argentum, & erunt Domino offerentes ſacrificia in iuſtitia.* Vnde eundem ſoli comparans cap. 4. 2. *Et orietur*, ait, *vobis timentibus nomen meum ſol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius; & egrediemini, & ſalietis ſicuti vituli de armento.* Annon hæ exultantis, cœleſtis & angelici ſpiritus voces & iubili ſunt? Meritò ergo Malachias angelorum choro, & ſanctorum catalogo aſſcriptus legitur in Romano Martyrologio die 14. Ianuarij. Quocirca ad eum alludens S. Bernard. ſerm. de S. Malachia Archiepiſcopo B Hyberniæ, vtpote illi vti appellatione & cognomine, ita & moribus conſimili: *Dilectus*, ait, *Deo & hominibus Malachias, hodie in conſortium angelorum recipitur, re adeptus quod nomine dicebatur. Et quidem antè angelus erat non minùs puritate, quàm nomine; ſed nunc feliciùs glorioſi in eo interpretatio nominis impletur, quando pari cum angelis gloria & felicitate lætatur.* Et mox: *Lætemur quod angelus noſter aſcendit ad ciues ſuos, pro filijs captiuitatis legatione fungens, corda nobis concilians beatorum, vota illis intimans miſerorum.*

S. Malachias Hybern. Archiep.

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS.

Arguit Deus Iudæos ingratitudinis: quia Iacob, inquit, dilexi quaſi filium; Eſau autem odio habui. Vbi eſt ergo amor meus, & timor meus? Secundò verſ. 7. arguit Sacerdotes, quòd offerant panem pollutum, & hoſtias cæcas & mancas. Hinc tertiò verſ. 11. ijs amotis nouos ſe ſurrogaturum promittit, qui in omni loco offerant piè & ſanctè puriſſimum & auguſtiſſimum mincha, *id eſt, ſacrificium Euchariſtiæ.*

Verſ. 1.] Onus verbi Domini ad Iſraël in manu Malachiæ.

Verſ. 2.] Dilexi vos, dicit Dominus, & dixiſtis: In quo dilexiſti nos? Nónne frater erat Eſau Iacob, dicit Dominus, & dilexi Iacob,

Verſ. 3.] Eſau autem odio habui? & poſui montes eius in ſolitudinem, & hereditatem eius in dracones deſerti.

Verſ. 4.] Quòd ſi dixerit Idumæa: Deſtructi ſumus, ſed reuertentes ædificabimus quæ deſtructa ſunt: Hæc dicit Dominus exercituum: Iſti ædificabunt, & ego deſtruam: & vocabuntur termini impietatis, & populus cui iratus eſt Dominus vſque in æternum.

Verſ. 5.] Et oculi veſtri videbunt: & vos dicetis: Magnificetur Dominus ſuper terminum Iſraël.

Vers. 1.

ONvs *verbi Domini ad Iſraël.*] *Onus*, id eſt, triſtis & oneroſa prophetia, vti iā ſæpius dixi; cuius horrorem temperat di-C cens, *ad Iſraël*, q. d. Deus in ore meo poſuit hoc onus, vt eo quaſi deporté illud ad Iſraël, eique illud promam & exponã. Iſraëlem enim vt filium ſuum amat Deus, ideóque eum hoc onere corripit & caſtigat. Aptiùs ergo magíſq; propriè Hebr. אל *el*, noſter vertit *ad Iſraël*, quàm Tigurina *contra Iſraël.*

In manu Malachiæ.] Id eſt, per Malachiã quaſi manum, id eſt, organum & inſtrumentum. Os ergo hic vocatur manus per catachreſim: quia manus eſt organum organorum, vt ait Philoſo-D phus.

Moral. monitor eſt angelus.

Moral. diſce hîc, eum qui de vitiis vel erroribus tuis te corripit, vel caſtigat eſſe Malachiam, id eſt, angelum, ac quaſi angelum à Deo cœlitus tibi miſſum, imò cœleſte oraculum, munúſque ingens tibi deferentem, à te reuerenter ſuſcipi, coli & amari debere. Qui itaque corripit alium, cogitet ſe angeli Dei vices obire; ac proinde miniſterium hoc diuinum expleat angelicè, id eſt, ſine ira, aliâve paſſione, ſincerè, imperturbatè, modeſtè, leniter, oſtendendo viſcera charitatis & compaſſionis; ſicuti angeli compatiuntur huma-E næ infirmitati & ignorantiæ, quæ ad plenum perſpecta habent, dum homines corripiunt, iuxta illud documentum Apoſtoli Galat. 6. 1. *Vos qui ſpirituales eſtis, huiuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis, conſiderans teipſum ne & tu tenteris.* Vide ibi dicta. Viciſſim qui corripitur cogitet, ſe ab angelo corri

Digitized by Google

corripi, ab eóque ſibi hoc onus caſtigationis, eſto duriuſculum, iuſſu Dei imponi, ideóque ei gratias agat; vti faciebat S. Carolus Borromæus, qui præter alios, duos ex profeſſo Sacerdotes graues conſtituerat, omnium actionum ſuarum inſpectores, & cenſores. Illis enim hoc officij dederat, vt iugiter in omnia verba & facta ſua inuigilarent, notaréntque ſicubi quid peccaret, de eóque liberè & ſincerè ſeſe admonerent, quos benignè audiebat, & monitus de errore quopiam, illico eum corrigebat. ita habet vita eius lib.8.cap.16. Nimirum idipſum didicerat ab anteceſſore ſuo S.Ambroſio, qui vt habet eius vita, monitus à quopiam, monitori gratias agebat, dictitans, ſe ingens ab eo accepiſſe beneficium. Verè dixit Sapiens Prouerb.27.5. *Melior eſt manifeſta correptio, quàm amor abſconditus. Meliora ſunt vulnera diligentis, quàm fraudulenta oſcula blandientis.* Et cap.9.8. *Argue ſapientem, & diliget te.* Et Eccleſiaſtes cap.7.6. *Melius eſt à ſapiente corripi, quàm ſtultorum adulatione decipi.* Ex aduerſo ſuperbi, quia inſipientes ſunt, *cùm ſe impeti redargutione concipiunt, gladium perſecutionis credunt*, ait S. Gregor. lib. 10. Mor.cap.3. Quin & Sapiens: *Qui odit*, ait, *increpationes, inſipiens eſt*, Prouerb.12.1. *Non amat peſtilens eum qui ſe corripit, nec ad ſapientes graditur*, Prouerb.15.verſ.12. & verſ.10. *Qui increpationes odit, morietur.* Et verſ.32. *Qui abijcit diſciplinam, deſpicit animam ſuam: qui autem acquieſcit increpationibus, poſſeſſor eſt cordis.* Hoc eſt quod lugentes angeli edicunt Ierem.51.9. *Curauimus Babylonem, & non eſt ſanata: derelinquamus eam.* Nam *qui non vult corripi, non vult corrigi. Et qui odit correptionem, veſtigium*, id eſt, certum indiciũ, *eſt peccatoris*, id eſt, peccatis affixi, obſtinatique inſtar diaboli, Eccleſ.21.7. Quocirca S. Baſil. in regul.breuior.reg.159. *Qui huiuſmodi eſt*, inquit, *huius conuerſatio inter reliquos fratres pernicioſa eſt.* Vnde idem alibi iubet eos quaſi peſtes à congregatione ſegregari. Idem reg.158. Sicut, ait, infirmus anxius de ſalute corporis, libenter ſuſcipit quicquid ordinat medicus, licèt acerba ſit & aſpera curationis ratio: ſic humilis, & qui verè ſalutem animæ deſiderat, promptè & hilariter ſuſcipit correptionem, quantumuis mordacem & acrem. Scripſit hac de re Galenus librum de cognoſcendis curandiſque animi morbis, vbi docet, ſicut vnica ægroti ſpes recuperandæ ſanitatis ſita eſt in medico, ita totam ſalutis ſpem conſiſtere in eo, ſi quis quærat & inueniat virum virtute & prudentia præditum, illique ſe totum inſtruendum, corrigendum & formãdum tradat, illique credat, non ſibi, etiamſi defectus quos ipſe notat, in ſe non videat. Hoc eſt quod ait Eccleſ.cap.20.4. *Quàm bonum eſt correptum manifeſtare pœnitentiam.* ita fecit S. Petrus correptus à S. Paulo. Galat.2.11. Theodoſius Imp. ob cædem Theſſalonicenſium correptus à S. Ambroſio, vti refert Hiſtor. Tripar.p.2.lib.7.cap.6. In Chronicis ordinis Ciſtercienſis narratur, olim in monaſterio Clareuallenſi pium hunc fuiſſe morem, vt ſi quis ab alio de aliquo defectu moneretur, vel reprehenderetur, illico reprehenſus pro reprehendente, in gratiarum actionem recitaret orationem Dominicam.

Exemplum B. Borromæi.

Ad Iſraël.] Ad duas tribus, videlicet Iuda & Beniamin. Hæ enim ſolæ, decem tribubus in Aſſyriam abductis, ſibi priſcum & auitum Iſraëlis nomen vendicarunt, præſertim quia multi ex Iſ-

A raël, id eſt, ex decem tribubus vel reliqui, vel profugi iunxerunt ſe duabus iam dictis, & in eandem cum iis gentem & remp. coaluere, vti dixi in Zacharia. ita S.Hieron. Remig. Hugo, & Lyran. Vbi moral. diſce, Iſraël, id eſt, validos cum Deo, & per Deum eſſe non poſſe niſi eos, qui vnionem & ſocietatem fraternam colant: inualidi enim & inermes ſunt, qui ſibi ſolis præfiſi, à fratrum & ſociorum conſortio, & auxilio ſe ſegregant. Scitum eſt illud: *Concordia res paruæ creſcunt, diſcordia res magnæ dilabuntur.*

Dilexi vos.] Opponit Deus Eſau Iacobo, quòd hunc dilexerit, illum odio habuerit. Per Iacob intellige familiam potiùs, quàm perſonam Vers. 2.
B Iacob, putà eius poſteros, ſcilicet Iacobæos: ſic per Eſau intellige Idumæos, Eſau poſteros. Porrò dicit: *dilexi* in præterito, non in præſenti diligo. q.d. inquit S.Hieron. Olim dilexi Iacobæos, cùm me colerent & redamarent: at iam cum me auerſentur, ego pariter eos auerſor. Nã *amare non redamantem, eſt amoris impendia perdere.* Verùm alij meliùs τὸ *dilexi* exponunt per omnem temporis differentiam, q.d. Iacob dilexi, diligo & diligam. Sic enim Hebræi ſæpe per vnam temporis differentiam, cæteras omnes ſignificant. Id ita eſſe patet ex eo, quòd hiſce verbis arguit præſentes Iudæos, eo quòd amori ſuo non reſpondeant, ſed amori rependant odium. q.d. Ego vos ab olim dilexi: nam ſicut patres veſtros dilexi, ita & vos filios eorum diligo. Alioqui enim excepiſſent
C Iudæi, dicendo: quid ad nos quod patres noſtros dilexeris, cùm nos ipſos oderis? Porrò dilectio Dei eſt efficax, & fons omnis boni & doni. Ex amore enim & beneuolentia naſcitur omnis beneficentia. Dilexi ergo vos, ideóque ex Ægyptia ſeruitute eduxi, in Synagogam meam elegi, legem de cœlo dedi, vos mãna paui, columna ignis & nubis per deſertum deduxi, victorias miraculoſas de hoſtibus dedi, in Chanaan deduxi, firmaui, protexi, alui, ditaui; regibus, prophetis, boniſque omnibus cumulaui.

Et dixiſtis.] Heb. *vau* eſt conuerſiuum, cuius officium eſt vertere præteritum in futurum. Vnde Vatab. vertit: *Et dicetis.* Chald. *Quod ſi dixeritis.* Hucuſque enim hoc non dixerunt, quia
D necdum audierant à Deo, *Dilexi vos*; ſed eo audito obſtrepere cœperunt, ac dicere: *In quo dilexiſti nos?* quo ſigno, quo dono, quo beneficio tuam in nos dilectionem oſtendiſti? Vide hic inſignem populi ingratitudinem, qua non tantùm tot Dei beneficiis ingrati ſunt, ſed & eorum obliti, adeò vt ea non agnoſcant; perinde ac ſi Deus eis peregrinus eſſet, nec quicquam boni vnquam contuliſſet; cum tamen ex libris Moſis, Iudicum, Ioſue, Regum, & cæteris S.Script. conſtaret innumera, & maxima eos à Deo dona percepiſſe. Hoc eſt quod eis improperat Pſaltes pſalm.77.
E 11. *Obliti ſunt benefactorum eius, & mirabilium* Vers. 3.
eius quæ oſtendit eis. Huic ingratorum quæſtioni reſpondet Deus, aitque: *Nonne frater erat Eſau Iacob*, iſque gemellus ex eodem partu; & tamen *dilexi Iacob, Eſau autem odio habui?* ita & Syrus, & Arabicus vterque, q.d. Iacob cum ſuis poſteris Iacobæis prælegi, & prædilexi præ Eſau, & poſteris eius Idumæis. Idque primò, cùm de vtroque adhuc in vtero matris Rebeccæ exiſtente, ideóque ante omne eorum meritum vel demeritum dixi, & prædixi matri: *Maior ſeruiet minori*, putà Eſau Iacobo, Geneſ.25.23. Vbi aduerte, odium hoc Eſau non fuiſſe proprium & formale (nec

Digitized by Google

Odium vocatur amor minor.

(nec enim Deus odiſſe poterat Eſau antequam peccaret) ſed tantùm minorem amorem, quòd ſcilicet Eſau poſtponeretur Iacobo, eique in donis cederet & ſubiiceretur. Sic Geneſ.29. 31. pro eo quod Noſter vertit, *Videns autem Dominus quòd* (Iacob) *deſpiceret Liam*, Heb. Chald. & Septuag. habent, *Videns autem Dominus quod odio haberetur Lia*; vbi neglectus Liæ, eiúſque minor amor quàm Rachelis, vocatur odium: nec enim Iacob propriè oderat Liam, quã vt coniugẽ amabat & alebat. Secundò, cùm Iudæos prætuli Idumæis, dãdo Iudæis meam legem, Eccleſiam, templum, Prophetas, regnum, &c. eiſque ſubiiciendo Idumæos. Tertiò & maximè ad rem præſentem, cùm Iudæos Babylone liberaui, Idumæos in gratiam veſtri ibidem captiuos dereliqui: vnde explicans ſubdit: *Et poſui montes eius in ſolitudinem*, &c.

Iacob dilectus præ Eſau ad bona temporalia.

Nota ex S. Hieron. Theod. Lyran. Vatab. Aria, Ribera & aliis, Malachias ad literam loquitur non de prædeſtinatione Iacob, & reprobatione Eſau, q.d. Iacob & Iacobæos prædeſtinaui, Eſau verò & Idumæos reprobaui & gehennæ addixi; nam hoc conſtat eſſe falſum: quia multi Iacobæi damnati ſunt, & multi Idumæi, vt Iob cum ſuis amicis, ſaluati: ſed loquitur de præelectione Iacob præ Eſau ad bona temporalia. Reſpicit enim ad illud matri vtriuſque, prægnanti adhuc, promiſſum Geneſ.25.23. *Duæ gentes ſunt in vtero tuo, & duo populi ex ventre tuo diuidentur, populúſque populum ſuperabit, & maior ſeruiet minori*, putà Eſau ſeruiet Iacobo, & Idumæi Iacobæis; qui locus manifeſtè loquitur de præelectione ad dominium temporale, non ſpirituale. Senſus ergo eſt, q. d. Dilexi vos, ô Iudæi, magis quàm Idumæos fratres veſtros, cuius rei hoc vobis do ſignum & argumentum: cùm tam vos, quàm Idumæos propter multiplicia peccata, Chaldæis vaſtandos tradidiſſem, ego vos diligens, priſtinámque in patres veſtros dilectionem conſeruans, paulò pòſt è captiuitate reduxi, & in patriam reſtitui: Idumæos verò, quia fuerunt veſtri hoſtes, in gratiam veſtri in ea reliqui, eorúmque terram in ſolitudinem redactam, draconibus habitandam dedi. Hunc eſſe ſenſum literalem & genuinum, patet ex ſequentibus. Ex quo allegoricè Apoſtolus Rom.9.13. aſſurgit ad prædeſtinationem, & præelectionem ad bona ſpiritualia, cuius illa præelectio Iacob ad bona temporalia erat typus. Sicut enim Deus Iacobæos in opibus terrenis prætulit Idumæis, ita in ſpiritualibus fideles in fide infidelibus, iuſtos in gratia iniuſtis, electos in gloria reprobis præfert & anteponit. ita S. Hieron. & alij paſſim, quos ſequuntur Scholaſtici, ac nominatim Gabriel Vaſquez 1.p.quæſt.23. diſput. 95. num.45. Vide ea quæ dixi Rom.9.13.

Moral. quiſque alios in aliquo ſuperat.

Moraliter, hic diſcat quiſque æſtimare Dei in ſe amorem & beneficentiam, qua multis aliis prælatus eſt, v. g. ſi religioſus eſt, prælatus eſt ſæcularibus: ſi Sacerdos, laicis: ſi doctus, indoctis: ſi fidelis, infidelibus, &c. adeóque ſi quiſque ſuas naturæ & gratiæ dotes conſideret, inueniet ſe peculiares & proprias aliquas à Deo accepiſſe, quibus alios ſuperat; ſicut viciſſim in nonnullis ab aliis ſuperatur; vt hinc anſam habeat humilitatis, inde laudis & gratiarum actionis. Vide dicta Exodi 25. 4. Sic in quolibet ſancto ſuo modo verum eſt illud Abrahæ elogium: *Non eſt inuentus ſimilis illi in gloria, qui conſeruauit legem*

A *excelſi*. Eccleſ.44.20. Et illud S. Pauli: *Vnuſquiſque proprium donum habet à Deo, alius quidem ſic, alius verò ſic*. 1. Corinth.7.7.

Et poſui montes eius in ſolitudinem.] *Eius*, ſcilicet, *Seir*, vt quidam codices cum Ruperto legunt, hoc eſt, Idumææ. Hæc enim ſita eſt in montibus, ſicut Tirollis & Heluetia in Alpibus. Probat ſe odio habuiſſe & habere Eſau, id eſt, Idumæos, ex eo quod eorum regionem vaſtarit per Nabuchodonoſor, adeò vt ciuibus in Babylonem abductis, nec inde reductis, ferarum facta ſit luſtrum & draconum cubile. ita Lyra. Vatab. Ribera & alij. Nabuchodonoſor enim poſt exciſam Ieruſalem inuaſit & excidit Idumæam, vti dixi in Abdia.

B *Deſtructi ſumus.*] Heb. רששנו *ruſſaſnu*, id eſt, depauperati ſumus, & ad extremam inopiam redacti. ita Chald. Pagnin. Vatab. & Arias; ſcilicet per vaſtationem agrorum & vrbium quod Noſter clarè vertit, *deſtructi ſumus*. Septuag. *Subuerſa eſt Idumæa*. Vers. 4.

Sed reuertentes ædificabimus quæ deſtructa ſunt.] Heb. חרבות *charabot*, id eſt, quæ deſolata & deſerta ſunt; ſicut videmus Iudæos, quorum æmuli ſumus, è Babylone in patriam reuerſos, ſuas domos & vrbes reædificaſſe ſub Cyro, Dario & Artaxerxe.

Hæc dicit Dominus: Iſti ædificabunt, & ego deſtruam.] Ecce odium Eſau, & dilectionem Iacob.
C q.d. Vos ô Iudæi reædificaſtis Ieruſalem & templum, egóque fabricam veſtram protexi & promoui: volent vos æmulari Idumæi, & vrbes ſuas pari modo reſtaurare; at ego eis obſiſtam, ac fabricas eorum impediam & deſtruam. *Niſi* ergo *Dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt qui ædificant eam. Niſi Dominus cuſtodierit ciuitatem, fruſtra vigilat qui cuſtodit eam.* Pſal.126.1.

Et vocabuntur termini impietatis.] q. d. Idumæa vocabitur terra inops & maledicta terra ob impietatem deſolata; terra quæ impietatis vti habuit culpam, ita & ſuſtinet pœnam, adeò vt
D omnes tranſeuntes eam exſibilent & ſubſannent, dicentes: Quàm ſcelerata fuit hæc terra, quam Deus ita deſolauit, & quaſi Sodomam è cœlo ſiderauit? Alludit vox רשעה *riſça*, id eſt, *impietatis*, ad רשש *ruſſas*, id eſt, depauperatus eſt. q. d. Idumæa fuit populus *riſça*, id eſt, *impietatis*, ideo *ruſſas*, id eſt, depauperatus & deſolatus eſt. Inde enim רש *raſç* vel *rus* eſt pauper; perinde ac ſi Latinè dicas: Idumæus fuit Cyrus, fuit dirus; fiat ergo Irus: fuit Cyro ſi non ditior, certè dirior & impientior; fiat ergo Iro pauperior. Sicut Cyrus cæſus à Tamyri regina Scythiæ, factus eſt Irus, cum caput eius culeo pleno ſangui-
E nis incluſum, ab ea ſubſannante audiuit: *Cyre bibe ſanguinem, quem tantopere ſitiſti.*

Et populus cui iratus eſt Dominus in æternum.] Eſt metonymia: ſub cauſa enim intelligit effectũ, putà ſub ira vindictam ex ira manantem. q.d. Idumæi ſunt populus, cui Dei ira & vindicta in æternum incumbet: quia eos æterna vaſtitate, excidio & deſolatione puniet.

Idumæi an planè perierint?

Quæres, quomodo hoc ſit verum? Nam vti Iudæi, ita & Idumæi excidio Chaldæorum fuerunt ſuperſtites. Idumæos enim poſt hæc tempora ſubegit Simon Machabæus, eiúſque filius Hircanus, teſte Ioſepho lib.13. Antiq. cap. 16. & 17. imò Idumæi interfuerunt bello Iudaico ſub Tito, teſte Ioſepho lib. 6. belli cap. 7.

Digitized by Google

Reſpondeo id verum eſt primò, quia captiuitas eorum nunquam fuit publico decreto reuocata, nec generali reditu ſoluta; quia ipſi turmatim omnes fuere abducti in Babylonem, ſed turmatim ex ea non fuere reducti, vti fuere reducti Iudæi per edictum Cyri. 1. Eſdræ 1. 1. Manſerunt tamen in Idumæa & vicinis locis aliquæ eorum reliquiæ, quæ ſenſim ſuccreuerunt ſeque propagarunt, additis etiam coloniis aliarum gentium, quæ in Idumæam, vtpote derelictam & cuilibet patentem, tranſmigrarunt: quo factum eſt, vt incolæ non eſſent puri Idumæi, ſed miſta & quaſi noua gens. Vide dicta Ierem. 49. 13. Secundò, hæ Idumæorum reliquiæ ſubactæ ſunt ab Hircano, vti iam dixi, qui eos coëgit ad circuncifionem & Iudaiſmum, adeóque ex Idumæis fecit Iudæos. Tunc ergo Idumæa gẽs & ſuperſtitio exciſa fuit, túmque impletum hoc Malachiæ oraculum: *vocabuntur populus cui Dominus iratus eſt in æternum:* quia in æternum ſuſtulit eorum rempublicam & Synagogam infidelem, eámque tranſmutauit & tranſtulit in Synagogam & rempub. Iudæorum, fecitque vt Iudæis eſſent ſubditi, tam in ciuilibus, quàm in ſacris. Quocirca cùm Titus oppugnaret Iudæos, in eorum auxilium venere viginti millia Idumæorum, vt pro Iudæis quaſi fratribus, imò patribus, heris & dominis ſuis dimicarent. Denique poſt bellum Iudaicum ſenſim Idumæi ita extincti ſunt, vt ne quidem nomen eorum ſuperſit, vti ſupereſt gens, licèt vaga, nomen & diſtinctio Iudæorum: vbique enim Iudæi ab indigenis diſtinguuntur & ſecernuntur. Perperam Iudæi per Idumæos accipiunt Romanos, vti dixi in Abdia.

Tropol. pugna Iacob & Eſau notat pugnam virtutum & vitiorum.

Tropol. Remigius: *Eſau & Iacob*, inquit, *fratres de vna ſtirpe generati, vitiorum atque virtutum figuram prætendunt: quæ duo licèt ſint contraria, ex vno cordis fonte procedunt. Nam quia liberi ſumus arbitrij, pro noſtra voluntate aut ad vitia deflectimur, aut ad virtutes. Primogenitus eſt Eſau: quia priora ſunt vitia per infantiam, adoleſcentiam & iuuentutem: poſt naſcitur Iacob, qui ſupplantator interpretatur; quia errores fragilioris ætatis ætas firmior ſuccedens corrigit, & ſupplantat. Vnde bene maior frater hiſpidus, & agreſtis venator, & ſyluis aſſuetus dicitur fuiſſe; minor lenis & ſimplex habitaſſe domi perhibetur. Itaque ſub nomine Eſau Deus vitia odio habere aſſeritur, non naturam quam bonam fecit: & propterea fines eius ponit in ſolitudinem, vt omne malum extirpetur, & vitia non ſuccreſcant. Quod ſi impudens malitia ea quæ ſunt deſtructa rurſus ædificare conetur, Dominus iterum deſtructurum ſe profitetur. Quod facit duobus modis, ſiue dum corriguntur peccatores, ſiue cùm pertinaciter peccantes iuſta vltione damnantur.*

Huc accedit Georgius Venetus tomo 3. de oraculis Prophet. ſect. 7. num. 318. vbi quærit cur Eſau vocetur Seir, ac reſpondet: quia Seir ſignificat turbinem, horrorem, pauorem, hircum, piloſum, faunum (*Seirim* enim ſunt Satyri) dæmonem, quæ omnia rectè conueniunt improbis, viuentibus ſecundùm carnem & ſanguinem, quorum finis eſt interitus, & ſtipendium mors (vt ait Apoſt.) ac gehenna. Horum ergo ſors eſt dæmoniaca, formidoloſa, horrore, dolore & anguſtia plena. Hinc Chriſtus venit vt hominem animalemde Seir erueret, & duceret in Ieruſalem, id eſt, in viſionem pacis. Itaque Seir & Edom ſunt impij; & præſertim damnati in inferno. De his enim veriſſimè dicitur: *Et vocabuntur termini impietatis, & populus cui iratus eſt Dominus vſque in æternum.* Damnati enim ſunt folles & fomenta gehennæ, quorum capiti iugiter incumbit ardens Dei ira & indignatio, eáque efficax & ignita, vomens flammarum incendia, quibus eos cremabit in æternum. Væ, væ, væ ſceleri & malis. Deus hanc maledictionem à ceruicibus noſtris auertat.

Magnificetur Dominus ſuper terminum Iſraël.] VERS. 5.
Opponit *terminum*, id eſt, regionem Iſraël termino, id eſt, regioni impietatis, putà Idumææ, verſ. 4. q. d. Glorificetur Dominus qui punit improbos, & præmiat probos: quia ſcilicet vaſtauit impiam Idumæam, & piam Iudæam exaltauit, imò impiam piæ ſubiugauit, itaque ex infideli & impia fidelem & piam effecit. Id factum eſt per Hircanum, vti iam dixi. Vnde ſecundò Chald. vertit: *Multiplicetur gloria Domini: etenim dilatauit terminos Iſraëlis*, ſcilicet vſque in Idumæam. Tertiò alij ſic exponunt, q. d. Extendat Deus terminos & dominium Iſraëlis, vt eo modo pariter extendat ſuam gloriam & magnificentiam, atque à gentibus Iſraëli ſubiectis cognoſcatur & colatur. Quartò alij vertunt: *Magnificetur Dominus vltra terminum Iſraël.* q. d. Gloria & magnificentia Dei non arctetur anguſtis Iſraëlis terminis, ſed vltra eos ſe propaget & diſtendat per totum orbem. Hoc cœpit fieri ſub Machabæis, per eorum victorias cœlitus à Deo obtentas; ſed allegoricè plenè factum eſt per Chriſtum & Apoſtolos. In omnem enim terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum. Verus enim Iſraël eſt Eccleſia & populus Chriſtianus, qui ſe è Iudæa propagauit per vniuerſum mundum. Ita hodie veri fideles ſubiugata Boëmia, Auſtria, Hungaria, &c. gaudent ob dilatatum imperium non tam reipublicæ, quàm Eccleſiæ, dicúntque: Magnificetur Dominus ſuper terminum Iſraël.

Anag. q. d. Laudetur Deus ob gloriam, triumphos & multitudinem Iſraëlis, id eſt, ſanctorum & electorum. Hi enim mirificè laudant Deum, quod videant in ſe cecidiſſe ſortem tam felicem, maximè cùm vident terminos impietatis, id eſt, cœtum damnatorum, præſertim amicorum & ſociorum ſuorum, à Deo ita puniri & comburi, ſéque ab eorum ſorte per Dei gratiam fuiſſe erutos & ſaluatos. ita S. Hieron. Vide Apoſtolum ob hoc beneficium celebrantem & glorificantem Deum toto c. 1. ad Epheſios.

Verſ. 6.] Filius honorat patrem, & ſeruus dominum ſuum: ſi ergo Pater ego ſum, vbi eſt honor meus? & ſi Dominus ego ſum, vbi eſt timor meus? dicit Dominus exercituum ad vos, ô ſacerdotes, qui deſpicitis nomen meum, & dixiſtis: In quo deſpeximus nomen tuum?

Verſ. 7.] Offertis ſuper altare meum panem pollutum, & dicitis: In quo polluimus te? In eo quod dicitis: Menſa Domini deſpecta eſt.

Verſ. 8.] Si offeratis cæcum ad immolandum, nónne malum eſt? & ſi offeratis claudum, & languidum, nónne malum eſt? offer illud duci tuo, ſi placuerit ei, aut ſi ſuſceperit faciem tuam, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 9.]

Digitized by Google

Verſ. 9.] Et nunc deprecamini vultum Dei vt miſereatur veſtri(de manu enim veſtra factum eſt hoc) ſi quomodo ſuſcipiat facies veſtras, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 10.] Quis eſt in vobis, qui claudat oſtia, & incendat altare meum gratuitò? non eſt mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum: & munus non ſuſcipiam de manu veſtra.

VERS. 6. *Filius honorat patrem.*] Recenſitis ſuis in Iudæos beneficiis, Deus hic tranſit ad eorum maleficia, quæ ipſi ingratè rependerunt. Ingratitudinem ergo & irreuerentiam eorum culpat, & accuſat. Nota, *honorat*, id eſt, iure naturæ, diuino & humano honorare tenetur; & ſi verè filius talis eſt, qualis eſſe debet, reipſa honorat. Iam honor in hoc præcepto, *Honora patrem & matrem*, quatuor complectitur, ſcilicet 1. amorem, 2. reuerentiam, 3. obedientiam, 4. beneficentiam & alimoniam, ſi ea indigeant, vti dixi Deuter. 5.16.

1.3

Si ergo pater ego ſum, vbi eſt honor meus? & ſi Dominus ego ſum, vbi eſt timor meus?] Patri enim propriè à filio debetur honor, Domino à ſeruo timor, non tantùm ſeruilis, ſed & liberalis, qui reuerentiam, amorem, ac obſequium ſedulum & exactum complectitur. Porrò Deus eſt pater fidelium, primò, creatione; ſecundò, conſeruatione & gubernatione; tertiò, alimonia; quartò, cūra & prouidentia paterna; quintò, per fidem & gratiam qua nos iuſtificat, ſibique in filios & hæredes regni ſui adoptat. Idem eſt dominus iiſdem titulis, aliiſque, vt quòd nos redemerit, & ſanguine filij ſui ſibi quaſi coëmerit; quòd ſit ſumma maieſtas, cui omnis creatura ſeruire tenetur; quod nos quaſi ſeruos & operarios ad vineam ſuam excolendam, propoſita mercede gloriæ æternæ conduxerit, &c. Hiſce titulis Deus omnium, etiam laicorum, eſt pater & Dominus. Vnde ad omnes Iudæos, etiam laicos, hic dirigi à Deo ſermonem, eoſque ingratitudinis, irreuerentiæ & impietatis accuſari, quòd ſuæ dil[e]ctioni, de qua dixit, *Iacob dilexi*, non reſponderi[n]t; ſed Deum amantem ſe odio habuerint, inhonorarint & contempſerint, cenſent S. Hieron. Theod. Remig. & Hugo. Audi S. Ambroſ. in hæc Malachiæ verba, in fine tomi 2. *Si ſeruus es*, inquit, *redde Domino timoris obſequiū: ſi filius, exhibe patri pietatis affectum. Tu autem cùm gratias non agis, Deum nec diligis, nec vereris. Vnde aut contumax ſeruus, aut ſuperbus es filius. Qui eſt ergo vtilis Chriſtianus, ſemper debet Patri ac Domino ſuo laudes dicere, & in eius gloriam omnia procurare; ſicut ait B. Apoſt.* 1. Corinth. 10. dicens: *Siue manducatis, ſiue bibitis, ſiue aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. Videte quale veri Chriſtiani Apoſtolus voluit eſſe conuiuium, vt magis fides Chriſti, quàm prandij ſagina comedatur; & plus reficiat hominem Dominici nominis frequens inuocatio, quàm epularum multiplex & copioſa collatio, meliúſque paſcat eſurientem religio quam ſagina.* Vide ſequentia, vbi pulchrè docet Chriſtianum debere Deo Patri tam manè, quam veſpere inſtar luſciniæ, aliarúmque auium gratias agere, & laudes canere. Audi & S. Bernard. ſerm. 16. in Cant. *Ita ipſe*, inquit, *patrem ſe exhibuit mihi; ſed non ego me viciſſim illi filium. Quanam fronte attollo iam oculos ad vultum patris tam boni, tam ma*-

Mor. Deo vt patri debetur amor, vt domino timor.

A *lus filius? pudet indigna geſſiſſe genere meo, pudet tanto patri vixiſſe degenerem. Exitus aquarum deducite oculi mei, operiat confuſio faciem meam*, &c. Et ſerm. 83. *Exigit*, ait, *Deus timeri vt Dominus, honorari vt pater, vt ſponſus amari. Quid in his eminet? nempe amor. Abſque hoc & timor pœnam habet, & honor non habet gratiam. Et qui de amore non venit honor, non honor, ſed adulatio eſt. Et quidem ſoli Deo honor & gloria: ſed horum neutrum acceptabit Deus, ſi melle amoris condita non fuerint.*

Magis tamen propriè & genuinè ad ſacerdotes hic loqui Deum, patet ex eo quod ſequitur: *Dicit Dominus exercituum ad vos ô ſacerdotes.* Hebr. enim habent: *Dicit Dominus exercituum vobis ſacerdotibus, deſpicientibus nomen meum. Di-*
B *cit*, ſcilicet id quod præceſſit: *Si ergo pater ego ſum, vbi eſt honor meus?* &c. Vnde Complut. ita legunt & diſpungunt, vt hæc omnia coniungant hoc modo: *Vbi eſt timor meus? dicit Dominus exercituum ad vos ô ſacerdotes.* ita Lyran. Pagnin. Vatab. & alij. Vbi nota, ſacerdotes præ laicis vocari filios Dei; tum quia Deo dicati & conſecrati ſunt, vt ad eius quaſi familiam pertineant; tum quia iuſti & ſancti eſſe debent, vt ſancta ſacrificia & preces pro populo Deo offerant: ſancti enim ſunt filij Dei adoptiui; tum propriè, quia in lege veteri Leuitæ & ſacerdotes pro primogenitis filiorum Iſraël, quos Deus ab angelo percutiente & à morte liberarat, ideóque ſibi depopoſcerat, Deo obla-
C ti & dati ſunt, Exodi 13.2. & Numer. 8.16. Senſus ergo eſt, q.d. Vos, ô ſacerdotes, in primis arguit & culpat Deus, quòd cum ſitis eius primogeniti, peculiariter præ laicis cæteriſque Iſraëlis filiis ab eo dilecti, & in ſacerdotes electi; tamen eum non vt patrem honoretis, nec vt Dominum reuereamini; ſed eum eiúſque cultum & victimas inhonoretis, & deſpiciatis. Timor enim hic & alibi, reuerentiam, adorationem, ſacrificium, omnémque cultum Dei denotat. *Qui enim metuit, non ſcrutatur, ſed colit, obſeruat, adorat, honorat, glorificat, laudat, commendat*, ait S. Chryſoſt. hom. 2. de incomprehenſ. Dei natura.

Sacerdotes præ laicis ſunt filij Dei tribus titulis.

Incipit Malachias prophetiam, & correctionem
D ſuam à correctione ſacerdotum: quia reformatio reipublicæ & laicorum, pendet à reformatione cleri & ſacerdotum: qualis enim eſt ſacerdos, talis eſt & populus. Sanè hoc ſæculo hæreſi Lutheri occaſionem dedit inſcitia, & mala vita plurium ſacerdotum. Quocirca & Chriſtus initio, æquè ac in fine prædicationis ſuæ, redarguit vitia ſacerdotum. Docet id egregiè Auctor Imperfecti apud S. Chryſoſt. initio hom. 38. in S. Matth. vbi rectè ſacerdotes comparat ſtomacho. Explicans enim ingreſſum ſolennem Chriſti die palmarum in Ieruſalem, quo primò templum adiit: *Et intrauit*, inquit, *Ieſus in templum Dei. Hoc erat proprium boni filij, vt & veniens ad domum curreret patris, &*
E *illi honorem redderet qui genuit eum, vt tu imitator Chriſti factus, cùm in aliquam ingreſſus fueris ciuitatem, primum ante omnem actum ad Eccleſiam curras. Hoc erat boni medici, vt ingreſſus ad infirmam ciuitatem ſaluandam, primùm ad originem paſſionis intenderet. Nam ſicut de templo omne bonum egreditur, ſic & de templo omne malum procedit: quemadmodum medicus quando primò ingreditur ad infirmum, ſtatim de ſtomacho eius interrogat, & eum componere primum feſtinat: quia ſi ſtomachus ſanus fuerit, totum corpus validum eſt: ſi autem diſſipatus fuerit, totum corpus infirmum eſt: ita ſi ſacerdotium integrum fuerit, tota Eccleſia floret: ſi au*-

Reformatio laicorum inchoanda à reformatione ſacerdotum.

Digitized by Google

tem corruptum fuerit, omnium fides marcida eſt. Cor autem & ſtomachus ſacerdotes intelliguntur: quia in rebus ſpiritualibus per eos totus populus gubernatur. Et ſicut cor ſapientia locus eſt, ita ſacerdotes ſunt receptacula ſapientia ſpiritualis, Eſaia dicente de regibus quidem: Omne caput in dolore; de ſacerdotio autem: Omne cor in triſtitia. Explicat id munia ſtomachi analogicè applicando ſacerdotibus, dicens: *Sicut enim ſtomachus accipiens cibum coquit eum in ſeipſo, & per totum corpus diſpergit; ſic & ſacerdotes accipiunt ſcientiam ſermonis per Scripturas ex Deo, & excoquentes eam in ſe, id eſt, tractantes & meditantes apud ſe, vniuerſo populo ſubminiſtrant. Et ſicut ſtomacho ſubminiſtrante vnumquodque membrum ſuſcipit nutrimentum, & conuertit ipſum in ſe ſecundùm ſuam naturam; vtputà quod ſuſcipit iecur, totum fit ſanguis; quod autem ſuſcipit fel, bilis efficitur totum; quod verò aſcendit in pulmonem, phlegmata fiunt; quod autem in mammillas, totum efficitur lac: ſic ſacerdotibus in Eccleſia loquentibus Dei verbum, omnes ſuſcipiunt; vnuſquiſque autem conuertit illud ſecundùm proprium cor; ita vt vnum id ipſum verbum in cordibus quidem rectis procedat ad vitam; in cordibus autem peruerſis ſuſcitet iracundiam, quaſi bilis: in aliis autem operatur dilectionem dulciſſimam, quaſi lac: in aliis autem odia, quaſi phlegma nocivum & expuendum. Videte ergo ſacerdotes, quomodo vos componatis in verbo & opere. Quoniam ſicut in corpore ſi aliquod infirmatum fuerit membrum, non omnino languet & ſtomachus; ſi autem ſtomachus languerit, omnia membra inueniuntur infirma: ſic ſi aliquis Chriſtianorum peccauerit, non omnino peccant & ſacerdotes; ſi autem & ſacerdotes fuerint in peccatis, totus populus conuertitur ad peccandum. Ideo vnuſquiſque Chriſtianorum pro ſuo peccato reddet rationem: ſacerdotes autem non ſolùm pro ſuis, ſed & pro omnium peccatis reddituri ſunt rationem. Vidit arborem pallentibus foliis marcidam & intellexit ſtudioſus agricola, quia læſuram in radicibus haberet. Nam verè quemadmodum cùm videris arborem pallentibus foliis marcidam, intelligis quia aliquam culpam habet circa radicem: ita cùm videris populum indiſciplinatum & irreligioſum ſine dubio cognoſce, quia ſacerdotium eius non eſt ſanum.* Hæc prolixiùs recitaui, quia ſingula aurea ab ore aureo.

Quod ſtomachus eſt in corpore, hoc ſacerdos in populo.

Vers. 7. *Et dixiſtis: In quo deſpeximus nomen tuum?*] Heb. בָזִינוּ *bazinu*, id eſt, *ſpreuimus*. Chald. *contempſimus*. Tigurina: *Quanam re vile habuimus nomen tuum, illudque nobis ſordet?* Reſpondet Deus: *Offertis ſuper altare meum panem pollutum.* S. Hieron. Remig. Hugo, & Lyran. per panem intelligunt panes propoſitionis, cenſéntque culpari hic ſacerdotes, quòd eos non triticeos, aut non azymos, vt lex iubebat, ſed ſiligineos, hordeaceos, fermentatos, aut alia ratione vetitos Deo offerrẽt. Addit S. Hieron. Remig. Haymo, Albertus, Hugo & Lyra. taxari ſacerdotes, quòd panes hoſce ex quouis frumento conficerent, cum iuxta eorum traditionem, ex Patrum religione & pio vſu acceptam, non niſi ex ſelecto frumento confici deberent, quod ipſimet ſacerdotes ſeuiſſent, meſſuiſſent, moluiſſent & coxiſſent. Quod notent Chriſtiani, præſertim ſacerdotes, vt diſcant qualia, quàm pura & ſelecta Deo offerre debeant. Verùm quia panes propoſitionis non offerebantur in altari, quod tamen de ſuo pane ait hic Malachias, ſed in menſa panum propoſitionis: nec enim erant victimæ, ſed meræ oblationes; hinc meliùs per panem pollutum accipias victimam pollutam, tùm

A ſimilæ & panum, quos quaſi ſacrificia concremabant Deo in altari, vocabántque *mincha*, vt patet Leuit. 2. tum carnium, putà boum, ouium, hircorum, quos ſacrificabant Deo. ita Chald. Vatab. Clarius & Arias. Hebræi enim panem vocãt omnem eſcam, etiamſi caro ſit; ac præſertim bos, capra, agnus, & quæuis victima Deo oblata vocatur panis, id eſt, cibus Dei, vti oſtendi Leuit. 22. 25. Et cap. 21. 6. & 8. Numer. 28. 2. Rationem dedi Leuit. 2. nimirum quod ſacrificium ſit conuiuium Dei, in quo Deus cum hominibus quaſi comedere & bibere videtur. Quocirca carnes Deo immolatæ, erant quaſi panis, id eſt, cibus quo veſcebatur Deus: vinum Deo libatum erat quaſi potus

Sacrificium eſt panis, id eſt cibus Dei.

B quem bibebat Deus. Quod enim ignis deuorabat & conſumebat, hoc cenſebatur Deus per ignem repræſentatus edere & conſumere. *Panem* ergo *pollutum* vocat victimas cæcas, claudas, mancas, quas contra legem Leuit. 22. 19. & 22. Deo offerebant. ita enim ſe explicat Malachias verſ. 8. Secundò, *pollutum*, quia non offerebant eo ritu & cæremoniis, quas præſcribit lex Leuitici cap. 1. 2. 3. 4. &c. Tertiò, *pollutum*, ob impietatem, & ſcelera ſacerdotum cum offerentium. Sacrificia enim Iudæorum valebant, & vim impetrandi habebant non ex opere operato, vti habet noſtrum Euchariſtiæ, ſed ex opere operantis, putà ex dignitate &

C deuotione ſacerdotis ſacrificantis, qui hic erat ſceleratus & impius: quocirca eius oblatio magis Deum irritandi, quàm impetrandi vim habebat. Porrò Gentiles adeo deorum ſuorum reuerentes erant, vt priuſquam victimas immolarent, eas ſollicitè explorarent, an puræ eſſent. Hinc & meliores è grege ſeligebant, eáſque Apollini candidas; quarum, ſi maiores eſſent, cornua inaurabant. Vnde Aſcanius lib. 10. Æneid.

Gentilium religio in victimis ſeligendis.

Et ſtatuam ante aras aurata fronte iuuencum
Candentem.

Et Ouidius:

Blandis induta cornibus aurum,
Conciderant icte, niuea ceruice iuuencæ.

D Quod ſi color hic victimæ deeſſet, cretam ſuperinducebant. Vnde illud Iuuen. Satyra 10.

Duc in Capitolia magnum
——*Cretatúmque bouem.*

Teſtatur Arnobius lib. 2. contra gentes, olim in Albano monte non alios licuiſſe, quàm niuei candoris immolare tauros.

Et dicitis: In quo polluimus te?] Id eſt, pollutum panem, id eſt, victimam obtulimus tibi? Nota hic, ô ſacerdos, qui pollutus pollutum offert Deo ſacrificium, Deum ipſum quaſi polluit & conſpurcat: quia menſam, victimam & cibum Dei conſpurcat, præſertim in lege noua, vbi victima eſt ipſe Chriſtus Deus noſter. Quocirca Apoſtolus 1. Corint. 11. 27. diſertè aſſeuerat: *Quicunque man-*

E *ducauerit panem hunc, vel biberit calicem indignè, reus erit corporis & ſanguinis Domini.* q. d. Erit quaſi Chriſticida & Deicida, perinde ac Iudas proditor. *Dum enim ſacramenta violantur, ipſe cuius ſunt ſacramenta violatur*, ait S. Hieron.

In eo quod dicitis: Menſa Domini deſpecta, contemptibilis *eſt.*] Quia ſcilicet dicitis: Iam viluit altare Domini; ac proinde vilia quælibet in eo offerri poſſunt. Menſam enim vocat altare, quia, vt iam dixi, ſacrificium eſt quaſi conuiuium, in quo conuiua eſt Deus, menſa eſt altare, eſca eſt victima, potus eſt libamen, miniſtrans eſt ſacerdos. Tangit hic radicem mali, aitque cauſam contemptus ſacrorum eſſe ipſam altaris vilitatem, q. d.

Vos

Digitized by Google

Vos ô Sacerdotes vilipenditis meum altare, dicitíſque illud euiluiſſe,ideóq; parum referre quid, & quale in eo offeratur : quocirca offertis in eo victimas cæcas,claudas & mancas.

Quatuor cauſæ neglectus ſacrorum.

1. Quæres, qua cauſa & titulo dicebant altare
euiluiſſe? Reſp. Primò ob longam ſacrorum ceſ-
ſationem : quia per ſeptuaginta annos captiuita-
tis caruerunt templo,altari & victimis. Hæc enim
in animis accolarum generare ſolet ſacrorũ obli-
uionem,neglectum,iniuriam, contemptum, vti
vidimus in pagis Belgij, tempore belli Hollandi-
ci à Sacerdotibus deſertis, vbi ruſtici, præſertim
iuuenes & pueri qui nunquam viderant Sacer-
dotem, vt primùm eum viderunt, ſtabant attoni-
ti,vel diffugiebant, putantes ſe non hominem,
ſed monſtrum videre,vel ſpiritum, vti mihi ibi-
2. dem olim videre,& experiri contigit. Secundò,
quia videbant templum à ſe reædificatum, non
æquare gloriam templi prioris,quam viderant ſe-
nes,& iuuenes à ſenibus audierant, *ac putabant*
deeſſe religionis ſanctimoniam, quia deerat ædifica-
tionis ambitio, ait S.Hieron. cùm è contrario *Deus*
non tam altaris ornatum, quàm offerentium deuotio-
3. *nem requirat*, ait Remig. Tertiò,quia Iudæi nuper
Babylone redeuntes pauperes erant:vnde nõ po-
terant opulentas dare oblationes Sacerdotibus,
qui proinde negligebant altare, aliiſque negotiis
ſe dabant quibus compararent ſibi victum. Sic
enim hodie videmus, ſubductis, vel pereuntibus
redditibus templorum,perire quoque, vel minui
4. Sacerdotum curam& miniſteria.ita Vatab. Quar-
tò,quia videbant Deum victimas haſce non ede-
re,ſed eas igne conſumi. Vnde meliores ſibi re-
ſeruabant, aut cum deterioribus commutabant,
cenſentes ſatius eſſe deteriora dare igni, meliora
ventri. Audi S.Hieron. *Quid prodeſt*, inquit, *ſi*
offeramus optima?qualiacumque fuerint quæ offerun-
tur, igni ſunt deuoranda. Erat hic prætextus aua-
ritiæ & gulæ. Sic hodie videmus Sacerdotes &
Prælatos nonnullos in menſis & conuiuiis eſſe
ſplendidos, in altari & templo ſordidos,in men-
ſis adhibere mappas pretioſas & vina falerna, in
altari verò lintea lacera, & villum potiùs quàm
vinum,qua de re iure queritur Card. Bellarm. in
gemitu Columbæ.

Moral. de templorum ornatu.

Moral. diſce hic primò, Deo, vtpote auctori omnium, non qualia qualia, ſed optima & præſtantiſſima eſſe danda. Secundò, contra hæreticos, Deum honorari & delectari magnificentia templorum, altarium, vaſorum ſacrorum, &c. quia ipſe maior eſt omni laude,& omni magnificentia magnificentior. Famoſa & magnifica fuit menſa ſacra,quam teſte Cedreno,Baronio & aliis, Iuſtinianus Imp. in auguſto S. Sophiæ templo erexit. Conſtabat enim auro, argento,omniſque generis lapidibus,lignis,metallis,omnibúſque rebus quas terra fert, mare, & totus mundus. Ex omni materia pretioſa plura,meliora,potiora collegerat, liquatiſque his quæ fluunt, ſicca illis immiſerat,atque in formam menſæ concinnarat. Ita omne varium illud opus intuentibus erat ſtupori. In orbem hanc oſtentabat epigraphen: *Tua de tuis tibi offerrimus ſerui tui Chriſte, Iuſtinianus & Theodora. Ea tu propitius accipe, fili Dei verbum, qui noſtri cauſa carnem aſſumpſiſti, & cruci affixus fuiſti, ac nos in tua recta fide conſerua. Et quam nobis commiſiſti Rempub. eam ad tuam gloriam auge & tuere, intercedente ſancta Deipara virgine Maria.*

Menſa pretioſa Iuſtiniani Imp.

Celebrat Ioſeph.lib.12.Antiq. cap.2. menſam, A quam templo Ieroſolymitano dono miſit Ptolomæus Philadelphus rex Ægypti, vt ab Eleazaro Pontifice impetraret ſeptuaginta interpretes, qui S. Scripturam ex Hebræo in Græcum idioma conuerterent. Erat enim tota ex auro,longa duos cubitos cum dimidio,lata vnum,alta ſeſquicubitum. Ornata erat eximis verſatilibus,& ſculpturis egregiis. Exterior autem loricę facies gemmis pulchris, ouali ſpecie diſtinguebatur. Huic ſubiecta erat corona per circuitum, omne genus fructuum repręſentans, dependentibus racemis, & ſpicis emergentibus,& malis punicis interſertis, quæ omnia conſtabant è lapillis colorem natiuum fructuum referentibus, & auro circum B totam menſam reuinctis. In menſa autem ſculptus erat Mæander magni pretij,gemmis per medium tanquam ſtellis variegatus, carbunculo & ſmaragdo ſuauiſſimè radiantibus. Baſis facta erat è carbunculo palmum lata,crepidinis ſpecie;qua verò pedes innitebantur, octo digitorum latitudine. Tanta erat artis ſubtilitas,vt perflante vento agitata,naturæ, non artis,opus videretur: craſſitudo autem menſæ erat ſemicubitalis. Hæc & plura Ioſephus.

Menſa ſacra Ptol. Philadelphi.

Ab his diſcamus exhibere Deo menſam honoratam & magnificam, non cum Iudæis vilem & deſpectam. Id faciemus myſticè, ſi animam noſtram omni virtutum genere adornatam Deo C offeramus. Ipſa eſt enim quaſi microcoſmus Deo, qui macrocoſmus eſt, dicandus; ac præſertim ſi opera charitatis exerceamus. Hiſce enim menſam inſtruimus,non tam pauperibus quàm ipſi Deo: in hac enim ipſe delectatur & quaſi epulatur.

Myſticè, menſa Dei, id eſt,anima virtutibus ornanda eſt.

Tropol. S.Hieron. *Polluimus*,ait, *panem, id eſt, corpus Chriſti, quando indignè accedimus ad altare, & ſordidi mundum ſanguinem bibimus, & dicimus: Menſa Domini deſpecta eſt, non quod hoc aliquid audeat dicere,ſed opera peccatorum deſpiciunt menſam Dei.* Vnde de talibus ait Apoſt. 1. Corinth. 10.20. *Non poteſtis calicem Domini bibere & calicem dæmoniorum,non poteſtis menſæ Domini participes eſſe & menſæ dæmoniorum*,&c. Rurſum pol- D luit panem & menſam Dei, ac in ipſum Deum iacit contumelias,ait S.Hieron. Doctor & prædicator, qui verbum Dei, quod eſt panis animæ, docet propter lucra,vel humanam gloriam,ac diuitibus blanditur,peccatores honorat, & pauperes ſanctos repellit, *menſam ſcripturarum Dei menſis idolorum, ſæculariſque doctrinæ putans eſſe communem.*

Præſertim cùm ſumit Euchariſtiã.

Vers. 8.

Si offeratis cæcum ad immolandum,nonne malum eſt?]Ita & Septuag.ac Chald.vertunt interrogatiuè.q.d. Omnino malum eſt, quia contra legem Leuit. 21. 22. quæ poſcit victimam integram & vitio carentem. Recentiores, vt Vatab. & Tigurina vertunt affirmatiuè : *Cùm hoſtiam cæcam ſa-* E *crificatis*(ſupple, dicitis)*non eſt malum*,ſed bonum & licitum. Peccabant ergo auari Sacerdotes,qui vt oblationes ſuas ſuáque lucra augerent, nullam reſpuebant victimam à populo oblatam, etiamſi cæca eſſet vel manca, imò pro integra à populo oblata,ipſi è ſuo grege ſubſtituebant claudam vel mutilam,integram ſibi reſeruantes.

Ita peccant hodie Chriſtiani, qui pro decimis & primitiis dant manipulos, vel animalia deteriora, meliora ſibi retinentes; qui filios claudos, luſcos, ſtolidos, ineptos detrudunt in monaſteria,vegetos & acres tradunt mundo; qui tempus iuuentutis floridæ dant carni & ſanguini, tempus ſenectutis effœtæ dant pietati & Deo, &c.

Digitized by Google

qui meliores horas dant ſtudiis, deteriores orationi: Dei enim maieſtatem contemnunt, qui ei ſeipſos anteponunt, vt ſibi potiora, Deo peiora attribuant. Si tales & talia offerrent Principi, vel regi, nonne vapularent? Qui ſemeſas à porcis vel canibus eſcas regi apponeret, mulctaretur: non mulctabitur is, qui offert Deo ſemeſa à diabolo, & aliquid adhuc diabolicum exhalantia?

Symbol. Symbolicè, Remigius & S. Hieron. *Victima*, inquit, *Dei eſt bonum aliquod, vt oratio, eleemoſyna, &c. Verùm cæca eſt victima, ſi animus offerentis non eſt illuſtratus luce veritatis; vel ſi non eſt ſimplex intentio eius qui offert. Clauda eſt orationis victima eius qui duplici mente accedit ad deprecandum Dominum. Debilis eſt, qui Chriſtum non habet, qui eſt Dei virtus & ſapiētia. Iſtiuſmodi victimæ ſi offerantur, minimè Deo placere poſſunt, ſed potius reum faciunt offerentem.* Manca eſt obedientia, quæ ſubiicit ſuperiori voluntatem, non intellectum; manum, non animum.

Offer illud duci tuo, & vide ſi placuerit ei.] q.d. Videbis vtique quod non placebit ei, ſed ſummè diſplicebit, donáq; tua reſpuet; quin & indignabitur tibi: cenſebit enim ſe à te contemni & vilem reputari, quòd tam vilia, putà cæca, clauda, manca animalia ei offeras, & integra tibi reſerues. Si ergo talia non auderes offerre duci tuo homini mortali, quomodo Deo immortali ea offerre audes, qui eſt rex regum & Dominus dominantium?

Aut ſi ſuſceperit faciem tuam.] Putà te tuúmque munus, quod ore & facie tua ei obuerſa offers: facies enim index eſt animi & mentis, totúmque hominem & perſonam ipſam repræſentat. Nam facies decora, honeſta, liberalis, reuerens meretur ſuſcipi, hilaríque & benigno vultu à principe, & multò magis à Deo ſuſcipitur: facies verò indecora, turpis, auara, impudens, irreuerens ab iiſdem deſpicitur & reiicitur. q.d. Dux & Princeps tam auaram & impudentem faciem, quæ tam auarum & impudens munus ſibi offert, non acceptabit, ſed auerſabitur; quantò magis ego eadem non acceptabo, ſed auerſabor? Sic de Iob reuerente, patiente & pio ait Deus c. 42. 8. *Iob autem ſeruus meus orabit pro vobis: faciem eius ſuſcipiam.*

Vers. 9. *Et nunc deprecamini.*] Hiſce verbis non ironicè, vt vult Clarius & Arias, ſed ſeriò hortatur eos ad pœnitentiam, vt patet ex ſequentibus. ita S. Hieron. Theod. Haymo, Ruper. Lyra. & alij.

De manu enim veſtra (ita Heb. Chald. Septuag. Tigur. & alij: perperam ergo Pagnin. vertit, *de manu noſtra*) *factum eſt hoc,*] q.d. Non patrum hoc ſcelus eſt, ſed veſtrum; non tam laicorum eſt culpa, quàm veſtra, ô Sacerdotes (eos enim alloquitur, vt patet verſ. 6.) Vos ergo ſuppliciter deprecamini vultum Dei, qui eum offendiſtis & ad indignationem concitaſtis. ita S. Hieron. Theod. Lyra. & alij. Aliter Vatab. q.d. De manibus veſtris, id eſt, ab operibus manuum veſtrarum profecta eſt hæc maledictio, de qua dicitur in ſequētibus, verſ. 14. *Maledictus doloſus qui habet in grege ſuo maſculum, & votum faciens immolat debile Domino.*

Si quo modo ſuſcipiat facies veſtras.] Id eſt, vos veſtráſque oblationes, vti dixi verſ. 8. Aliqui ex Hebræo ſic vertunt: *Num auferet*, id eſt, *ſi quo modo auferat à vobis faciem*, ſcilicet ſuam iratam; aut veſtram triſtem maliſque oppreſſam, oſtendendo vobis faciem hilarem, eáque vos exhilarando.

A Heb. enim נָשָׂא *naſa* & ſuſcipere, & tollere vel auferre ſignificat. Aliter Theod. q.d. Num ſine pœnitentia & deprecatione veniæ vos in gratiam recipiam?

Quis eſt in vobis qui claudat oſtia (templi) *&* Vers. 10.
incendat (perperam Complut. legunt, *non incendat*) *altare* (hoc eſt, altaris ignem, & per ignem victimas ac thymiamata, quæ quotidie in altari cremantur Deo) *meum gratuitò?*] q.d. Nemo veſtrûm gratis templo & altari ſeruit, ſed laboris ſui ſtipendia percipit, & ex altaris oblationibus ſuſtentatur, & viuit; cur ergo illud meúmque in eo cultum negligitis, & negligenter peragitis? Si enim non religionis & Dei intuitu, certè mercedis reſpectu, & obligatione iuſtitiæ obſtricti,
B deberetis hoc munus veſtrum ad quod pretio conducti eſtis, diligenter & accuratè obire & præſtare. ita S. Cyril. Hieron. Hugo & alij. Nota, ad verbum ex Hebræo ſic vertit Tigurina: *Adhæc quis ex vobis oſtia claudat? num verò in ara mea gratis incenditis?* quod noſter aliis verbis, ſed clariore ſenſu expreſſit, dum vertit: *Quis eſt in vobis qui claudat oſtia, & incendat altare meum gratis?* Alij verò cum Septuag. & Chald. contrariè vertunt hoc modo: *Quis eſt in vobis qui claudat fores, vt non accendatis altare meum gratis?* q.d. Vtinam aliquis veſtrûm clauderet fores templi, vt non vratis ſuper altare meum victimas haſce pollutas fruſtra, ſiue in vanum. Nam illæ mihi
C non placent, ſed placet pura *mincha* Chriſti, quæ toto orbe offertur, vt ſequitur. ita Theodor. Vatab. & Clarius. Vnde & S. Hieron. notat Græcum δωρεὰν, id eſt, *gratuitò*, verti poſſe, *in gratia*; *vt videlicet*, inquit, *gratiam non habeant altari Domini ſeruiendi, ſed ea priuentur.* Hic ſecundus ſenſus valde tam Hebræo, quàm ſequentibus cohæret & reſpondet: atque Hebræum חִנָּם *chinnam* ſæpe ſignificat gratis, fruſtra, in vanum, vt pſal. 34. 19. *Odio habuerunt me gratis*, heb. *chinnam*.

Non eſt mihi voluntas in vobis, dicit Dominus.] Tigurina: *Non eſt mihi in vobis beneplacitum*, id eſt, non mihi placetis, non eſtis mihi grati ob veſtram irreligioſitatem, neglectum & cōtemptum
D ſacrorum. Hebr. enim חֵפֶץ *chepets* ſignificat placitum, beneplacitum, complacentiam, affectúmque amoris & beneuolentiæ, quem Septuag. vertere & vocare ſolent εὐδοκίαν. *Et* (id eſt, idcirco) *munus* (hebr. מִנְחָה *mincha*, de quo paulò poſt) *non ſuſcipiam de manu veſtra.* Vetera enim ſacrificia non placebant ex opere operato, vti placent in lege noua, ſed tantùm ex opere operantis. Cùm ergo hic operantes & ſacrificantes diſplicerent Deo, diſplicebant & ſacrificia; ideóque per Chriſtum cum Synagoga, lege & gente ſunt abolita. Idem fiet Chriſtianis. Audi S. Chryſoſt. in c. 20. S. Matth. *Priùs*, ait, *in vallibus fiet obſcuritas, die declinante*
E *ad occaſum. Quando ergo colles videris obſcurari, quis dubitat, quin iam nox eſt? Sic primùm in ſæcularibus, & laicis Chriſtianis incipit prævalere obſcuritas peccatorum. Nunc autem quando iam vides, quod ſacerdotes poſitos in ſummo vertice ſpiritualium dignitatum, qui montes & colles dicuntur, apprehenderit iniquitas tenebroſa, quomodo dubitetur quia finis eſt mundi?* Idem in c. 24. Matth. hom. 47. *Si pars aliqua domus*, inquit, *fuerit deciſa, cum labore tamen poſſibile eſt vt reparetur. Si autem ipſum fundamentum fuerit conquaſſatum, quid faciet paterfamilias, niſi in aliquo loco noua iaciat fundamenta, & lapides de priori loco tranſuectans, aliam ſibi ædificet domum? Sic & in ſpiritualibus, ſi quidem*
populа

Digitized by Google

populares peccauerint, per pœnitentiam corriguntur: ſi autem diſſipatum fuerit ipſum ſacerdotium, quod eſt populi fundamentum, quid faciat Deus? iuxta illud Chriſti: Vos eſtis ſal terræ. Quod ſi ſal euanuerit, in quo ſalietur? Ad nihilum valet vltrà, niſi vt mittatur foras, & conculcetur ab hominibus. Matth. 5. 13.

Verſ. 11.] Ab ortu enim ſolis vſque ad occaſum magnum eſt nomen meum in Gentibus: & in omni loco ſacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda: quia magnum eſt nomen meum in Gentibus, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 12.] Et vos polluiſtis illud in eo quod dicitis: Menſa Domini contaminata eſt: & quod ſuperponitur, contemptibile eſt, cum igne, qui illud deuorat.

Verſ. 13.] Et dixiſtis: Ecce de labore, & exufflaſtis illud, dicit Dominus exercituum, & intuliſtis de rapinis claudum, & languidum, & intuliſtis munus: numquid ſuſcipiam illud de manu veſtra, dicit Dominus?

Verſ. 14.] Maledictus doloſus, qui habet in grege ſuo maſculum, & votum faciens immolat debile Domino: quia Rex magnus ego, dicit Dominus exercituum, & nomen meum horribile in Gentibus.

VERS. 11. *Ab ortu enim ſolis vſque ad occaſum magnum eſt nomen meum in gentibus.*] q.d. Nolo amplius anguſtis Iudææ finibus contineri, arcta mihi eſt Ieruſalem, anguſtum templum: coarctor in Palæſtina. Cœlum enim & terram ego impleo. Quare par eſt vt totus mundus ſit mihi templum, vt omnes gentes vbique me colant victimis & ſacrificiis. Quocirca breui per Chriſtum efficiam, vt nomen meum gentibus toto orbe prædicetur, illæque me vbique agnoſcant, adorent, celebrent.

Et in omni loco ſacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda.] *Sacrificatur & offertur*, id eſt, breui per Chriſtum & Apoſtolos ſacrificabitur & offeretur. Propheta enim prophetice loquitur, & prophetat de futuris. q.d. Nolo, ô Sacerdotes Iudaici, veſtra ſacrificia, ſed breui ea abolebo, tum quia impura & polluta ſunt, tum quia vno in loco à pauculis Iudæis offeruntur. Quocirca eis per Chriſtum ſurrogabo ſacrificium aliud, quod in ſe puriſſimũ erit & ſanctiſſimum, quódque vbiuis terrarum à quibuſlibet gentibus mihi offeretur.

Oblatio munda quæ? Prima ſent. Quæres, quænam hæc oblatio munda? Primò, Iudæi reſpondent eſſe preces, quas Iudæi pij inter gentes diſperſi vbiuis locorum Deo offerebant. Vnde Chald. vertit: *Ego recipiam preces veſtras, & nomen meum ſanctificabitur per manus veſtras, & erit ſicut oblatio munda coram me.* Verùm hoc ex textu patet eſſe falſum. Nam reiicit hic Deus ſacrificia Iudæorum, dicens: *Non eſt mihi voluntas in vobis. Et munus non ſuſcipiam de manu veſtra*; eiſque opponit ſacrificia gentium, eáque accepta.

A Secundò, Hugo cenſet eſſe oblationem quam gentes proſelytæ & Deum Iudæorum agnoſcentes offerebant in templo Ieroſolymitano. Sed obſtat *τὸ in omni loco*, quod perperam inuertit Hugo, explicátque q. d. *Ex omni loco.* 2.

Tertiò, Arias accipit oblationes & victimas, quas gentes tempore Malachiæ, Deum verum ex motu cœlorum & gubernatione vniuerſi agnoſcentes, vbiuis locorum ipſi offerebant. Verùm gentes ſacrificabant Ioui, Herculi, Belo, non Deo vero: Iouem enim ponebant gubernatorem vniuerſi. Pauci enim Gentilium, vt Iob eiúſque amici, Deum verum agnouerunt & coluerunt: cæteri omnes coluerunt idola, quæ proinde in Scriptura dij gentium nominantur. 3.

B Quartò Caluinus & hæretici, qui negant omne ſacrificium legis nouæ propriè dictum, accipiunt oblationem myſticam, putà Dei cultum per fidem, ſpem, charitatem, orationem, inuocationem & laudem, atque opera pia, præſertim charitatis & eleemoſynæ, aut conuerſionis animarum. Idem cenſent Clarius & Vatab. quibus fauere videtur Tertul. lib. 5. contra Iudæos: ſed idem aduerſatur iis lib. 3. contra Marc. 22. vbi ſe explicat, & per oblationem mundam accipit ſacrificium Euchariſtiæ, Deíque laudes & hymnos, qui cum ea cani ſolebant, qua de cauſa ipſe ſub oratione & hymnis ſolet intelligere Euchariſtiam, ſicut & alij Patres ſubinde eam vocant εὐχὴν, id eſt, orationem, precationem ſacram, litur- C giam; imò idcirco vocatur Euchariſtia, id eſt, gratiarum actio. 4

Verùm dico, de fide eſt hanc oblationẽ mundam eſſe ſacrificium corporis & ſanguinis Chriſti in Euchariſtia. Vnde patet contra hæreticos, Euchariſtiam non tantùm eſſe Sacramentum, ſed & ſacrificium. Probatur primò, quia pro *oblatio* Hebr. eſt מִנְחָה *mincha*, quæ vox licèt ex ſui origine ſignificat quoduis munus, donum, oblationem, ſacrificium; tamen à Moſe & Deo appropriata eſt vni ſacrificio, vt ſcilicet propriè ſignificet ſacrificium farreum, quod fiebat ex farina vel pane, quódque deſcribitur Leuit. 2. vt ibi dixi. Hoc autem mincha, ſiue ſacrificium farD reum erat propriè dictum ſacrificium, vt patet Leuit. 2. erátque typus ſacrificij Euchariſtici: vtrobique enim offertur farina & panis, ſed in Euchariſtiam tranſubſtantiatus & tranſmutatus in corpus Chriſti. Cùm ergo mincha typicum & Iudaicum fuerit propriè dictum ſacrificium, ſequitur multò magis mincha verum & Chriſtianum, putà Euchariſticum, eſſe verum & proprium ſacrificium. Vnde Septuag. vertunt: *In omni loco incenſum offertur mihi, & ſacrificium mundum.* Arabicus: *Ab ortibus ſolis ad occaſus eius nomen meum glorificatum in gentibus, & afferunt ad me victimas, & incenſa nomini meo in om-* E *ni loco.* Syrus: *In omni loco faciunt mihi incenſa, & offerunt nomini meo oblationes mundas.* Tigurina: *In omni loco nomini meo incenſum, & mola pura offertur.* Mola enim pura eſt ſacrificium farreum, vel farina qua victimæ immolandæ caput aſpergebant: vnde ab hac mola dictum eſt verbum immolo. Alludit Malachias ad ſacrificium iuge, quod quotidie tam manè quàm veſpere offerebant, in quo victima erat agnus, cum decima parte ſimilæ conſperſæ oleo, Exodi 29. 38. Agnus enim repræſentabat Chriſtum, ſimila ſpeciem panis, ſub qua ipſe in Euchariſtia immolatur.

5. genuina, eſſe ſacrificium Euchariſtiæ.
Prob. 1.

Digitized by Google

2. Secundò, idem innuit vox *munda*. q. d. Hoc mincha erit in ſe munda, & ſancta victima, ita vt ſemper maneat munda, etiamſi eam offerentes ſint immundi. Talis autem eſt ſola Euchariſtia, in qua victima eſt ipſe Chriſtus mũdiſſimus, & Sanctus Sanctorum.

3. Tertiò, quia Malachias ſolis hic loquitur Sacerdotibus Aaronicis, vt dixi verſ.6. eorúmq; menſæ & victimis pollutis opponit Sacerdotes, altare, & victimam mundam legis nouæ. Ergo loquitur de ſacrificio non metaphorico & myſtico, ſed genuino & propriè dicto. Hæc enim tria, ſcilicet Sacerdos, altare & ſacrificium, ſunt corelatiua, vt vbi vnum eſt, cætera duo adeſſe neceſſe ſit. Sacerdos enim eſt ſacrificij, quod in altari offertur, Sacerdos; & viciſſim, ſacrificium in altari oblatum, eſt Sacerdotis in altari ſacrificantis ſacrificium. Cùm ergo hæc tria verè fuerint in veteri lege, quæ fuit typus legis nouæ, ſequitur in lege noua quoque veros & proprios eſſe Sacerdotes, altaria & ſacrificia; præſertim quia nulla vnquam Eccleſia aut religio, imò nulla gens Deum vel idolum colens, fuit ſine Sacerdote & ſacrificio. Natura enim dictat Deum colendum eſſe latria & ſacrificio.

4. Quartò, idem conuincit vox *ſacrificatur*, pro qua hebr. eſt מֻקְטָר *muctar*, id eſt, adoletur, incenditur, ſuffumigatur, crematur. Oratio autem non incenditur, nec crematur, ſed victima propriè dicta. Vnde *muctar* idem eſt quod *ſacrificatur:* quia olim omne ſacrificium Deo cremabatur. Iam autem in Euchariſtia non crematur, ſed alio modo digniore, Deo ſacrificatur, & in honorem eius tranſubſtantiatur, & manducando conſumitur, de quo mox plura.

5. Quintò, idem oſtendit τὸ *in omni loco, & in gentibus*. Nullum enim eſt ſacrificium quod vbiuis gentium à fidelibus offeratur, niſi Euchariſticum.

6. Sextò, ita hunc locum intelligendum eſſe docet Conc. Trident. ſeſſ.22. cap. 1. omnéſque Patres & Doctores, nimirum S. Hieron. Theod. Remig. Ruper. Haymo, Hugo, Lyra. Ribera hic, item Clemens Rom. lib.7. Conſtit. Apoſt. c. 31. S. Martialis Epiſ. ad Burdegal. c.3. Iren. lib.4. c.32. Iuſtin. contra Tryphon. Cyprian. lib.1. contra Iudæos c.16. Cyril. catech.16. Euſeb. lib.1. demonſtr. c.6. S. Auguſt. lib.18. de ciuit. c.35. S. Chryſoſt. in pſal.95. & orat.2. contra Iudæos, Tertul. loco citato, Damaſcen. lib.4. cap.14. inſuper Rabbini, vt R. Samuel tract. de vero Meſſia ad R. Iſaac cap.20. & alij apud Galatin. lib. 11. cap.11. vide Bellarm. lib.1. de Miſſa toto cap. 10. vbi omnia hæreticorum effugia confutat. Obiicit Caluinus, & Antonius Sadeelius, aliique, qui Miſſam miſſam faciunt, *mincha* hic tropicè ſumi pro pura religione & ſpirituali Dei cultu, quo Deũ mente colimus & adoramus: quia, inquiunt, pro *ſacrificatur* heb. eſt מֻקְטָר *muctar*, id eſt, offertur thymiama, adoletur ſuffitus, vel incenſum, vt vertunt Septuag. Atqui nullum eſt thymiama quod in lege noua propriè dictum Deo offerimus, ſed tantùm myſticum, ſcilicet oratio & purus Dei cultus: ergo ille hic intelligitur. Reſp. radix *muctar* eſt קָטַר *catar*, quid licèt propriè ſignificet ſuffire, ſuffumigare, adolere incenſum; tamen ſæpe per metalepſin ſignificat ſacrificare: quia in ſacrificio olim victima incendebatur, itáque per ignem & fumum aſcendebat ad Deum. ita docent omnia lexica, omnéſque Hebræi. Eucha-

A riſtia ergo eſt oblatio munda, quæ *muctar*, id eſt, ſacrificatur Deo. Adde alludi ad *mincha* vetus & Iudaicum, cui thus imponebatur, quod totum Deo propriè *muctar*, id eſt, ſuffumigabatur & cremabatur, iuxta legẽ Leuit. 2.2. per thus enim, quod omnium gentium vſu & ritu Deo adoletur, ſignificabatur rem hãc, purà mincha, id eſt, ſacrificium farreum Deo offerri & ſacrificari. Vnde & in noſtris ſolennibus miſſis adhibetur thurificatio. Per hanc ergo thurificationem Propheta metonymicè intelligit ſacrificium, cuius illa eſt index & ſymbolum, imò pars aliqua: ſed de hoc mox plura. Iam verba ſingula preſſiùs examinemus.

In omnibus.] Quia nihil ita Dei nomen & gloriam toto orbe celebrat & magnificat, ac ſacrificium Euchariſtiæ, quo Chriſtus ipſe ſe in victimam Deo Patri offert per manus Sacerdotum ſuorum, vti paulo pòſt oſtendam.

B

Sacrificatur.] Septuag. Tigur. & Pagn. *incenſum offertur.* Syrus: *Ponunt incenſa*, thurificant. Arabicus Antiochenus: *Faciunt mihi incenſa.* Arabicus Alexandrinus: *Aſſerunt ad me incenſa.* Hebr. enim *muctar* eſt participium paſſiuum coniugationis Hophal, quod proinde vel vt nomen, ſignificans *thymiama*, incenſum, ſuffitum; vel vt verbum, aut potiùs verbale, ſignificans *adoletur*, incenditur, ſacrificatur, accipi poteſt: vt nomen acceperunt Septuag. vt verbale noſter.

C Vbi nota, Euchariſtiam hic vocari incenſum vel thymiama, primò, quia continet Chriſti corpus quaſi hoſtiam, Deo in ara crucis igne charitatis incenſam, quæ quaſi thymiama odorem ſuauiſſimum Deo exhalauit, quo eius iram placauit, eúmque hominibus reconciliauit. Secundò, quia Euchariſtia conficitur, & conditur ſacris precibus, quæ ſunt thymiama Deo, iuxta illud Pſal. 140.2. *Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo.* ita S. Chryſoſt. in pſal.95. *Dilucidè*, inquit, *myſticam interpretatus eſt menſam, quæ eſt incruenta hoſtia: Thymiama verò purum appellat ſacras preces, quæ poſt hoſtiam offeruntur. Hic enim ſuffitus Deum refocillat, non is qui à terrenis radicibus ſumitur, ſed qui à puro corde exhalatur.*

Euchariſtia vocatur incenſum vel thymiama. Cur?

D Denique Euchariſtia vocatur incenſum, quia non tantùm repræſentat, ſed & reipſa continet Chriſtum in ara crucis pro nobis incenſum, id eſt, dolore & amore toſtum, Deóque ſacrificatum.

Tropol. thymiama ſunt ignitæ orationes, ſuſpiria & vota tam Sacerdotum, quàm fidelium, dum Euchariſtiam vel conſecrant & conficiunt, vel ſumunt & manducant, iuxta illud quod Apoc. 4.8. angeli dicuntur habuiſſe, & obtuliſſe Deo *phialas aureas plenas odoramentorum, quæ ſunt orationes Sanctorum.* Quocirca S. Chryſoſt. hom.91. ad popul. Antioch. *Igitur*, inquit, *tanquam Leones ignem ſpirantes ab illa menſa recedamus, facti diabolo terribiles, & caput noſtrum mente

E reuoluentes, & charitatem quam nobis exhibuit.*

Offertur.] Heb. מֻגָּשׁ *muggas*, id eſt, affertur, adducitur, offertur, applicatur, propinqua fit. Radix enim נָגַשׁ *nagas*, ſignificat accedere, appropinquare: victimæ enim & dona quæ Deo offeruntur, ad illum quaſi accedunt & appropinquant, præſertim Euchariſtia, in qua victima eſt ipſe Chriſtus Dei filius.

Oblatio.] Heb. מִנְחָה *mincha*, id eſt, munus, donum, quod Deo adducitur, donatur, offertur, à rad. נָחָה *nacha*, id eſt, adduxit, dedit, obtulit.

Porrò

Digitized by Google

Porrò mincha propriè erat ſacrificium farreum, putà farinæ & panis, Leuit. 2. quod proinde ſua forma & ſpecie, erat expreſſa figura Sacramenti & ſacrificij Euchariſtiæ: vnde & cum illo in iugi ſacrificio agni, quotidie libabatur vinum iuxta legem Exodi 29. 40. quod repræſentabat alteram ſpeciem Euchariſtiæ, ſcilicet vini, ſub qua ex vi verborum conſecrationis ponitur, & immolatur ſanguis Chriſti, vti ſub ſpecie panis vi eorundem ponitur corpus Chriſti. Inſuper cum mincha adolebant & offerebant oleum, thus & ſal: oleum ſignificat miſericordiam Chriſti, quam in hoc Sacramento & ſacrificio quotidie quaſi nouam & rediuiuam nobis exhibet: thus, eiuſdem religionem & odorem ſuauiſſimum, quo ſe Patri in cruce immolauit, & rurſum in Euchariſtia immolat: ſal, æternitatem & incorruptionem, quam in beata reſurrectione per Euchariſtiam nobis afferet, vti ipſe promiſit Ioan. 6. 55. plura de hiis dixi Leuit. 2. Sic & priſcas Gentilium, qui pultibus & pane potiùs quàm carne veſcebantur, victimas fuiſſe incruentas & puras, id eſt, farreas, non carneas, docet Ouid. lib. 1. Faſtor.

Olim victima erat far, non caro.

Antè Deos homini quod conciliare valeret
Far erat, & puri lucida mica ſalis.

Mola ſalſa quæ?

Ideóque in ſacrificiis mola, quę vocabatur, ex farre & ſale conſtabat. Mola enim, ait Sextus Pompeius, nihil aliud erat, quàm far toſtum & ſale aſperſum; & quod eo molito hoſtiæ aſpergerentur, inde molæ nomen inuenit; quam proinde Virgil. lib. 2. Æneid. falſas fruges appellat.

Et ſalſæ fruges, & circum tempora vitta.

Sic & Tibull. lib. 3. Eleg. 4.

Et vanum metuens hominum genus, omina noctis
Farre pio placant, & ſaliente ſale.

Rurſum Ouid. lib. 4. Faſtor.

Farra Deæ, micaque licèt ſalientis honorem
Detis, & in veteres thurea grana focos.

Idem lib. 1. Faſtor.

Inde vocor Ianus, cui cum Cereale ſacerdos
Imponit libum, farráque mixta ſale.

Quin & Arnob. lib. 2. contra gentes docet, farreas victimas fuiſſe ante thuris notitiam & vſum. *Thus, ait, neque ipſe Romulus, aut religionibus artifex in commiſcendis Numa, aut eſſe ſciuit, aut naſci, vt pium far monſtrat, quo peragi mos fuit ſacrificiorum ſolemnium munia.*

Euchariſtia dicitur mũda tripliciter.

Munda.] Primò, quia corpus Chriſti, quod in Euchariſtia offertur, eſt mundiſſimum & ſanctiſſimum, vtpote ex virgine opera Spiritus S. efformatum, ipſique Deo hypoſtaticè vnitum. Secundò, quia nulla indignitate aut malitia ſacerdotum, vel offerentium inquinari poteſt, inquit Conc. Trid. ſeſſ. 22. cap. 1. Etſi enim ſacerdos eſſet impiiſſimus, Euchariſtia tamẽ ſemper ſuam munditiem retinet, vimque mundandi ex ſeipſa, ſiue ex opere operato. Tertiò, quia Euchariſtia homines non tantùm à peccatis, ſed & à peccatorum cauſis, putà à concupiſcentiis, tentationibus, paſſionibus emundat, ac peccandi occaſiones vel amouet, vel ad eas ſuperandum robur addit.

Denique tres erant ſpecies ſacrificij à Deo Iudæis præſcriptæ Leuit. 1. Prima erat holocauſtum, putà, bos, ouis aut columba, quæ tota in Dei honorem comburebatur. Secunda, hoſtia pro peccato, ad illud ſcilicet expiandum. Tertia, victima pacifica, qua ſcilicet pro pace, id eſt, ſalute & beneficiis, vel iam obtentis Deo gratias agebant, vel pro obtinendis ſupplicabant. Hiſce tribus in

A lege noua ſucceſſit vnicum ſacrificium Euchariſtiæ, quod eminẽter tres haſce ſpecies in ſe complectitur. Ipſa enim eſt digniſſimum Deo holocauſtum, quo ſummè Dei maieſtas colitur & honoratur, eſtque refricatio & repetitio holocauſti illius, quo Chriſtus ſe totum Patri in ara Crucis obtulit & immolauit. Ipſa pariter eſt ſacrificium propitiatorium pro peccatis, iuxta illud Heb. 10. 6. *Holocauſtomata & pro peccato non tibi placuerunt. Tunc dixi: Ecce venio. In capite libri ſcriptum eſt de me, vt faciam Deus voluntatem ſuam.* Et verſ. 10. *In qua voluntate ſanctificati ſumus per oblationem Ieſu Chriſti.* Tertiò, Euchariſta eſt ſacrificium pacificum, quo Deo de omnibus donis perceptis gratias agimus, & pro percipiendis obſecramus. B

Mor. quàm purus debeat eſſe ſacerdos.

Moral. diſce quàm purus & ſanctus debeat eſſe ſacerdos, qui oblationem puriſſimam, imò ipſam puritatem, Chriſtum inquam, Sanctũ Sanctorum, conſecrat, tangit, manducat, diſtribuit; quod angelis non eſt conceſſum. Angelica ergo, & pluſquam angelica puritas requiritur, vt angelorum Dominum ſuſcipiamus, imò conficiamus. Iudæis itaque, multò magis & Chriſtianis, edixit Deus Leuit. 20. 26. *Eritis mihi ſancti, quia ſanctus ſum ego Dominus, & ſeparaui vos à cæteris populis, vt eſſetis mei.* Et cap. 22. 32. *Ego Dominus qui ſanctifico vos.* Vide ibi dicta, & Leuit. 9. in fine C cap. Verè noſter Thomas Theodidactus lib. 4. de Imit. Chriſti cap. 12. *O quàm magnum*, inquit, *& honorabile eſt ſacerdotum officium, quibus datum eſt Dominum maieſtatis verbis ſacris conſecrare, labiis benedicere, manibus tenere, ore proprio ſumere, & cæteris miniſtrare! O quàm mundæ debent eſſe manus illæ, quàm purum os, quàm ſanctum corpus, quàm immaculatum cor ſacerdotis, ad quem toties ingreditur auctor puritatis! Ex ore ſacerdotis nihil niſi ſanctum, nihil niſi honeſtum, & vtile procedere debet verbum, qui tam ſæpe Chriſti ſuſcipit Sacramentum. Oculi eius ſimplices & pudici, qui Chriſti corpus ſolent intueri. Manus puræ & in cœlum eleuatæ, quæ creatorem cœli & terræ ſolent contrectare.* D *Sacerdotibus ſpecialiter in lege dicitur: Sancti eſtote, quoniam ego ſanctus ſum Dominus Deus veſter.*

Quia magnum eſt nomen meum in gentibus.] Vox *quia* partim propriè & cauſaliter accipi poteſt, q. d. Cauſa cur gentes Deo offerent oblationem tam puram & nobilem, quàm eſt ipſa Chriſti filij Dei caro & ſanguis, eſt, quia magni me meúmque nomen æſtimabunt; credent enim & profitebuntur me eſſe ſummũ & auguſtiſſimum numen, ideóque ſummam & auguſtiſſimam hoſtiam iam dictam mihi offerent. Partim impropriè & conſecutiuè, vt more Hebræo *quia* nõ ſignificet cauſam, ſed conſecutionem & effectum, q. d. Ex hac hoſtia Euchariſtiæ conſequetur, vt nomen meum magnificetur; per hanc hoſtiã mirè glorificabor ego, noménque meum. E

Euchariſtia ſummè honoratur Deus octo de cauſis.

1\. Quæres, vnde, & qua ratione? Reſp. primò, quia Iudæi & Gentiles offerebant Deo, vel diis ſuis oues, boues, capras, fruges aliáſque creaturas, vt proteſtarentur Deum eſſe omnium creaturarum cauſam, principium & finem, ſeque ab illo omnia bona accepiſſe, accipere & poſtulare. Chriſtiani verò loco creaturarum offerunt Deo in Euchariſtia Chriſtum Dominum, Dei filium, qui eſt primogenitus omnis creaturæ. Quãto ergo Chriſtus creator nobilior eſt omni creatura, tãto magis hac ſui victoria honoratur, & glorificatur Deus præ victimis Iudæorum & Gentium.

Secun

Digitized by Google

2. Secundò, quia oues, boues & captæ non ſunt condigna pretia peccatorum: Chriſti autem carò & ſanguis condigna ſunt. Iis ergo ſatisfit ex æquo offenſæ & iuſtitiæ Dei, ac conſequenter Deus, Deique iuſtitia per illa ſummè honoratur, placatur, conciliatur.

3. Tertiò, quia per Euchariſtiam Deo vni veróque oblatam, excluſa ſunt idola & idolothyta, id eſt, ſacrificia idolis immolata; ac conſequenter Deo ſua vnitas, dignitas & maieſtas apud gentes toto orbe eſt reſtituta. Agnoſcunt enim & profitentur in Euchariſtia, ſe nulla alia deorum numina, quæ priùs coluerant, ſed ſolum Deum verum credere, colere & adorare.

4. Quartò, quia per hanc Chriſti victimam agnoſcitur ſumma Dei bonitas, quæ filium ſuum nobis dedit in redemptorem: & iuſtitia, qua peccatum puniuit morte ſui filij vnigeniti: & ſapientia, qua modum inuenit ſaluandi nos; ſed ita vt ſimul ſatisfieret ſuo honori, & iuſtæ vindictæ, nimirum mittendo filium ſuum in carnem, qui in ea patiens & moriens ſatisfaceret læſæ maieſtati diuinæ: & potentia, qua tam auguſtam hoſtiam, ſibique commenſam & æqualem inſtituit. Idem videre eſt in cæteris Dei attributis, quæ per Chriſtum orbi innotuerunt.

5. Quintò, quia in Euchariſtia *memoriam fecit mirabilium ſuorum miſericors & miſerator Dominus*, dum *eſcam* tam auguſtam *dedit timentibus ſe*, pſalm. 110. 4. Euchariſtia enim refricat nobis beneficium creationis, redemptionis, iuſtificationis, glorificationis, cæteráque omnia, vti oſtendi Zachar. 11. 17.

6. Sextò, quia Euchariſtia eſt miraculum miraculorum, opus operum Dei, portentum ſæculorum, iuxta illud Zachar. 9. 17. *Quid enim bonum eius eſt, & quid pulchrum eius, niſi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?* Quapropter S. Dionyſ. Eccleſ. Hier. cap. 3. Euchariſtiam vocat *omnium ſacramentorum conſummationem, diuiniſſimum & ſacroſanctum ſacramentum, ſacroſancta & auguſtiſſima myſteria.* S. Martialis Epiſt. ad Burdegal. cap. 3. & 4. Euchariſtiam nuncupat *communionem Dei viui, menſam diuinam, & eſcam in fide perfecta totam cæleſtem.* Iren. lib. 4. cap. 32. *noui teſtamenti nouam oblationem.* S. Cyprian. lib. de cœna Domini, *cibum inconſumptibilem.* Optatus Mileuit. *pignus ſalutis æternæ, tutelam fidei, ſpem reſurrectionis.* S. Ephrem lib. de natura Dei minimè ſcrutanda, *ignem immortalem. Hoc ſanè*, inquit, *excedit omnem admirationem, omnem mentem, omnémque ſermonem, quod fecit nobis vnigenitus filius Chriſtus ſaluator noſter: ignem & ſpiritum manducandum ac bibendum præſtitit mihi, corpus ſcilicet & ſanguinem ſuum.* S. Chryſoſt. hom. 24. in Epiſt. 1. ad Corinth. *Cùm benedictionem*, inquit, *dico, Euchariſtiam dico, & dicendo Euchariſtiam, omnem benignitatis Dei theſaurum aperio. Etenim cum calice inenarrabilia Dei beneficia conſecuti ſumus*, &c. S. Cyril. catecheſi 4. ait per Euchariſtiam nos fieri *Chriſtophoros, & diuinæ naturæ conſortes.*

7. Septimò, quia per Euchariſtiam participat tam ſacerdos, quàm offerentes & aſſiſtentes, imò omnes fideles totius Eccleſiæ ſanguinem, redemptionem, omniáque merita Chriſti. Rurſum per illam omnis gratia cum ſuo fonte & auctore, putà Chriſto, ad nos deriuatur. Quocirca verè & ſapienter noſter Thomas Theodidactus lib. 4. de Imitat. Chriſti c. 5. *Quando*, ait, *ſacerdos celebrat, Deum honorat, Angelos lætificat, Eccleſiam ædificat,*

A *viuos adiuuat, defunctis requiem præſtat, & ſeſe omnium bonorum participem efficit.* Annon hæc eſt magna nominis Dei gloria, magna Dei laus & glorificatio? Hinc vocatur Euchariſtia, quia ipſa eſt ſumma gratiarum actio. Nil enim maius pro beneficiis naturalibus & ſupernaturalibus quæ accepimus, Deo reddere poſſumus, quàm Chriſtum ipſum. Chriſtus enim omnia alia Dei beneficia exæquat, imò in immenſum ſuperat. Quocirca S. Chryſoſt. lib. 6. de ſacerdotio. *Per id tempus*, ait, *& angeli ſacerdoti aſſident, & cæleſtium poteſtatum vniuerſus ordo clamores excitat, & locus altari vicinus in illius honorem qui immolatur, angelorum choris plenus eſt.* Confirmat id viſione

B viri ſancti, aſſerentis ſe in Miſſa *angelorum multitudinem conſpexiſſe, fulgentibus veſtibus indutorum, altare ipſum circundantium, ſic capite inclinatorum, vt ſi quis milites præſente rege ſtantes videat.* Idem hom. de Euchariſtia in Encæniis: *Agnus*, ait, *Dei immolatur, Seraphim aſtant ſex alis faciem tegentia.* Idem hom. 24. in 1. ad Corinth. *Dum in hac vita ſumus, vt terra nobis cælum ſit facit hoc myſterium. Aſcende igitur ad cæli portas, imò non cæli, ſed cæli cælorum, & tum quod dicimus intueberis: Etenim quod ſummo honore dignum eſt, id tibi in terra oſtendam, &c. Neque enim angelos, neque archangelos, non cælos, non cælos cælorum, ſed ipſum horum omnium tibi Dominum oſtendo.* Idem lib. 3. de ſacerdotio: *Hoc ergo myſterium maximè horrendum verendúmque, quis tandem qui inſanus minimè ſit,*

C *quique è poteſtate non exierit, faſtidire ac deſpicari poterit?* S. Gregor. 4. Dialog. c. 58. *Quis*, ait, *fidelium habere dubium poſſit, in ipſa immolationis hora, ad ſacerdotis vocem cælos aperiri, in illo Ieſu Chriſti myſterio angelorum choros adeſſe, ſummis ima ſociari, terrena cæleſtibus iungi, vnum quid ex viſibilibus atque inuiſibilibus fieri?*

Octauò, quia in Euchariſtia exercetur ſumma fides, ſpes, charitas, religio, cæteræque virtutes, quibus Deum colimus & glorificamus. Fides, quia credimus Deo dicenti, ibi verè eſſe corpus Chriſti, etiamſi viſus, guſtus, tactus, omnéſque ſenſus contrarium iudicent, ſcilicet eſſe panem & vinum. Spes, quid enim non ſperemus à Deo, quem credimus nobis dare filium ſuum in cibum 8.

D & ſacrificium? Charitas, quis enim ea non accendatur, cogitans immenſum Dei & Chriſti in nos amorem, quo ſe nobis totum dat & communicat? Religio, quis enim non ſumma veneratione colat Deum, quem præſentem credit & videt? & ita de cæteris. Atque hæc fuit vna è cauſis præcipuis, quare Deus Euchariſtiam inſtituerit, nimirum vt daret obiectum & materiam exercendi omnes virtutes, vt iis eum coleremus & honoraremus. Denique Euchariſtia eſt manna omne delectamentum in ſe habens, & omnem ſaporis ſuauitatem, ideóque magnificè Deum datorem cele-

E brans & deprædicans, ac quaſi muta voce clamans: *Panem cæli dedit eis: panem angelorum manducauit homo. O quàm ſuauis eſt Domine Spiritus tuus, qui vt dulcedinem tuam in filios demonſtrares, pane ſuauiſſimo de cælo præſtito eſurientes reples bonis, faſtidioſos diuites dimittens inanes*, vt canit Eccleſia. Sacerdos ergo iturus ad altare, cogitet quantum opus adeat. Cogitet, & ſtupeat ſe eſſe legatum Eccleſiæ, imò totius orbis ad Deum, vt cum eo ſumma negotia tractet, nimirum vt nomine totius creaturæ homagium Deo præſtet, ac doxologiam & gratiarum actionem pro omnibus beneficiis à qualibet creatura perceptis; vt oret

Mira Sacerdotis dignitas.

& pro

Digitized by Google

& propitiet Deum pro peccatis totius mundi; vt peccatoribus in infernum ruituris liberationem, veniam & gratiam impetret; vt omnium afflictorum morbos, tentationes, ærumnas Deo repræſentet, opémque poſcat; vt ſingulis fidelibus Dei gratiam, virtutum augmentum, omniáque bona impetret; vt pro defunctis exoret, & pro tot millenis animabus quæ in purgatorio vruntur, ſupplicet. Denique vt ſit mediator Dei & hominum, ac Chriſti ipſius perſonam ſubeat, iterétque illud idem ſacrificium quod Chriſtus obtulit in cruce, vbi ipſe tam victima fuit, quàm Sacerdos. Quis hæc perpendens non percellatur? non ſtupeat? non accendatur?

Vers. 12. *Et vos polluiſtis illud.*] Scilicet, nomen meum vile & quaſi pollutum effeciſtis, in eo quod dicitis non tam verbis, quàm reipſa & factis: *Menſa Domini contaminata eſt. Menſa*, Dei eſt altare. Redit ad Sacerdotes ſui æui, quos arguere cœpit verſ. 5. q.d. Talis erit mea menſa & victima tempore Chriſti, qualem iam deſcripſi: vos verò, ô Sacerdotes Iudaici (vti cœpi dicere verſ. 5.) ex aduerſo ita viliter, ſordidè & indignè tractatis altare meum, meáque ſacra & ſacrificia, atque ſi eſſent res viles, ſordidæ & pollutæ; ac hoſtia altari ſuperpoſita eſſet res contemptibilis, pariter & ignis ſacer, qui illam deuorat & conſumit. ita S. Cyril. Cauſa huius indignitatis fuit diuturnus in captiuitate ſacrorum neglectus, item paupertas Iudæorum, ac auaritia Sacerdotum, vti dixi verſ. 7. De igne etiam altaris contemnendo occaſio fuit, quod hic poſt reditum è Babylone non è cœlo, vti prior, datus ſit, ſed ex aqua craſſa accenſus, vt patet 2. Machab. 1. 21. Hebr. ad verbum habent: *fructus*, vel *prouentus eius contemptibilis. & comedens illum* (hoc enim eſt אכלו *ochelo*.) *fructus* altaris, eſt victima quæ in eo offertur: *comedens illum*, eſt ignis, qui eam cremat & conſumit. Vnde noſter clarè vertit: *Quod ſupponitur* (altari, putà holocauſtum, aliáue victima) *contemptibile eſt cum igne qui illud deuorat.* Iam aliis punctis legunt אכלו *ochlo*, id eſt, cibus eius. Vnde vertunt: *Fructus eius contemptibilis, cibus eius.* q. d. Fructus menſæ Dei, qui eſt cibus in ea Deo appoſitus, purà hoſtia, vel victima altari impoſita, eſt contemptibilis. Vnde Chald. vertit: *Menſa Domini deſpecta eſt, & deſpecta ſunt dona eius.* Et Tigurina: *Prouentus eius, nempe cibus eius vilis:* quia adeps victimæ, & inteſtina, quæ in altari Deo cremantur, ſunt res viles & ſordidæ, ait Vatab. Aliter S. Hieron. Fructus, ait, vel prouentus altaris eſt ignis (hic enim ex altari quaſi naſcitur & prodit) cibus verò ignis ſunt victimæ. q.d. Vilis eſt ignis altaris; quia viles ſunt victimæ, quas quaſi cibum deuorat.

Vers. 13. *Et dixiſtis: Ecce de labore.*] Septuag. *Hæc de afflictione ſunt.* q. d. Cauſam cur altare meum & victimæ ſint vilia & ſordida, reiicitis in veſtros labores: excuſatis enim vos paupertate & ærumnis, dicitíſque quod nuper magna fatigatione & ſumptu redeuntes è captiuitate Babylonica, per omnem laborem veſtrum vix adhuc tantilla, & tam vilia comparare & offerre poſſitis: & dum hæc dicitis, *exſufflaſtis illud*, id eſt, exſufflatione mea dignum feciſtis. ita S. Hieron. Remig. Alber. & Lyra. Addit Cyril. q. d. Hæc victima non ex ſe, ſed ex labore itineris facta eſt macra, manca vel clauda.

Aliter recentiores, R. Dauid, Pagnin. & Vatab. hi enim pro מתלאה *metelaa* per *tſere*, id eſt, *de labore*, vti legerunt Septuag. Chald. & Noſter le-

A gunt מתלאה *mattelaa*, vertúntque: *Ecce labor*; vel potiùs, vt R. Abrahã, *mattelaa* cõflatur ex מה תלאה *ma telaa*, id eſt, *quis labor?* q.d. O quantum laboris ſubij in afferenda hac victima? quàm mihi meiſque humeris fuit oneroſa? quàm ea apportanda defatigatus & anhelus ſum? quàm fuit mihi grauis, craſſa & pinguis hæc hoſtia? Vnde Pagnin. vertit: *Ecce labor, & proieciſtis illum.* q.d. Proiicitis in terram victimam, quaſi eius onere quo oppreſſi eſtis, vos leuaturi, ideóque vt Noſter vertit, *exſufflaſtis illud*, quaſi anheli exſufflatione halitum attracturi. Ita dicunt ipſi, ſed mentiuntur: nam hoſtia eorum adeo vilis, macra & exilis eſt, vt exſufflari flatúque depelli, imò exanimari poſſit, cogíque vt halitum ſuum tenuem efflet & ex-

B piret. Septuag. in editione Roman. vertunt, *Exſufflaui illud* (licèt in editione Regia habeatur *exſufflaſtis illud*, itáque legant S. Hieron. & Theod.) per antitheſin & colluſionem contrarij ſenſus. q. d. Vos exſufflaſtis & ſuſpiraſtis præ nimio onere: ego verò tamquam rem leuiſſimam & viliſſimam exſufflo, leui flatu repello, refuto, atque adeò abominor. Sic paraſitus apud Plautum glorioſum militem titillat dicens: *Cuius tu legiones difflaſti ſpiritu, quaſi ventus folia.* Addit S. Hieron. *In Hebræo legi poteſt: Et exſufflaſtis me* (legendo אתי *oti*, id eſt, *me*: iam tamen omnes legunt אתו *oto*, id eſt, *eum*) q.d. *Non ſacrificio, ſed mihi feciſtis iniuriam*, me enim tacitè irriſiſtis, exſufflaſtis & exſibilaſtis.

C Nota, ad populum magis, quàm ad Sacerdotes hæc dici. Sicut enim priùs taxauit incuriam ſacrorum in Sacerdotibus, ita hic eandem taxat in populo, qui de more Sacerdotes ſuos in ſcelere & auaritia ſequebatur, imò præibat. Vnde de populo ſubdit dicens: *Maledictus doloſus, qui habet in grege ſuo maſculum, & votum faciens immolat debile Domino.* ita S. Hieron. Remig. Hugo, Lyra. licèt aliqui, vt à Caſtro, & Sanchez, cenſeant continuari hic ſermonem ad Sacerdotes. Illis enim pergit loqui initio capitis ſequentis. Dicamus vtroſque hic culpari.

De rapinis.] Elidit Deus falſam populi excuſationem, q. d. Dicitis vos ex labore veſtro has hoſtias, quales quales comparaſſe. Mentimini: nam ex rapinis eas paraſtis, rapuiſtis eas; atque ex raptis

D claudas & languidas mihi obtuliſtis, integras verò, pingues & vegetas vobis reſeruaſtis. Duplex eſt ergo, imò triplex crimen veſtrum: primum rapinæ, ſecundum irreuerentiæ & irreligioſitatis, tertium mendacij. Nunquid hoc ſcelus patiar? nunquid munus tam fœdum & ſordidum de manu veſtra ſuſcipiam? Abſit. ita S. Hieron. Remig. Alber. & Lyra.

Maledictus doloſus qui habet in grege ſuo maſculum, & votum faciens immolat debile Domino.] Vers. 14.
Maſculum, id eſt, robuſtum, perfectum, integrum, ſine vitio.

Nota 1. Leuit. 22. 23. ſanciri, vt ſi hoſtiæ ſint votiuæ, ſiue ex voto oblatæ, ſint perfectæ ſin vo-

E luntariæ, id non requiri, ſed permitti vt ſint mutilæ & imperfectæ. Cauſam ibidem aſſignaui. Hic ergo Deus iuxta legem, in voto requirit victimam maſculam, tum propriè dictam; tum maſculam, id eſt, perfectam: opponit enim eam debili, vel vt Tigurina vertit, *vitiato*, Pagnin. *maculoſo*, Chald. *corrupto*. Hebr. enim משחת *maſcat*, quod noſter vertit debile, ſignificat ſucciſum, exciſum, mancum, corruptum. Sic ait Virg. in Pharmaceu.

Verbenáſque adole pingues, & maſcula (id eſt, fortia & egregia) *thura.*

Sic

Digitized by Google

Sic Perſius Satyra 5.

Calido ſub pectore maſcula bilis
Intumuit,quam non extinxerit vrna cicutæ.

Sic vocamus maſcula vina, maſculos animos, id eſt,fortes & generoſos.

Nota 2.in ſolo holocauſto, vtpote perfectiſſimo ſacrificio, Deus requirit victimam maſculam,Leuit.1. 3. vnde in hoſtia pacifica, ſi ſit voluntaria,permittit vt ſit femina,Leuit. 3.1. Dico, ſi ſit voluntaria:nam ſi eſſet votiua,id eſt,ex voto debita,debebat ſeligi melior,ideóque maſcula, vt patet ex hoc loco Malachiæ. Quare ſi quis Deo vouiſſet ex grege ſuo ouem, ſeligere debebat maſculam, non feminam; cuius rei cauſam tropologicam aſſignaui Exodi 1. 16. nimirum quod Deus amet,ideóque à vouentibus ſibi conſecrari velit,maſcula, id eſt, generoſa & virilia, non feminea,id eſt,languida & infirma. Optima ergo ſunt Deo vouenda & offerenda,idque ſummo ſtudio,ait S.Cyril.

Nota 3. τὸ *ſi habuerit*. Nam vt ait S. Hieron. *ſi non habes maſculum,nihil tibi nocet iſta maledictio. Hæc autem dicendo,oſtendit eos habere quæ optima ſunt,& offerre quæ mala ſunt.* Femina ergo ſe dicans Deo, illi perplacet:æquè ac vir offerẽs ouem feminam,cùm non habeat maſculam.

Nota 4. τὸ *doloſus*, ſignificat hic peccari non tantùm contra religionem, ſed & contra iuſtitiam. Sicut enim mercator, qui emptori certo pretio ſuas merces addicit, ſi poſtea ei illas tradat vitiatas & corruptas,peccat dolo malo,eſtque iniuſtus;ita & qui Deo victimam promiſit, ſcilicet Deo dignam, & iuxta legis præſcriptum integram & perfectam, fraudulentus eſt, & peccat contra iuſtitiam, ſi poſtea eidem tradat mancam, mutilam & vitiatam,facitque furtum in re ſacra, ideóque ſacrilegium.

Moral. Res vota Deo ſit optima.

Diſcant hic religioſi & vouentes ſua vota debere eſſe maſcula;atque id quod vouerunt,debere Deo dari integrum,virile, perfectum & optimum. Ergo caſtitas eorum debet eſſe omni ex parte illibata & integra;paupertas perfecta; obedientia virilis & maſcula. Hoc enim exigit reuerentia ſummæ & diuinæ maieſtatis,cui ſe conſecrant,vt ei ſumma, optima & perfectiſſima offerant;nimirum vt faciant ſe holocauſtum Deo,totas facultates ei offerendo per votum paupertatis,totum corpus per votum caſtitatis,totam animam per votum obedientiæ. Quocirca S. Baſil.ſerm.1.de Monaſt.inſtit. aſſerit eum qui nuncium ſæculo remiſit, diuinum quoddam vas effectum eſſe;ac proinde ei cauendum, ne vitioſo vſu polluatur;ſéque ipſum cuſtodire debere velut quiddam Deo dicatum, ne ſacrilegij crimen incurrat; ſi videlicet corpus quod Deo ſacrauit, rurſus miniſterio vitæ communis contaminet. Hinc S.Gregor.hom.12. in Ezech. docet religioſos eſſe holocauſta Dei: *Qui*, inquit, *cuncta quæ mundi ſunt deſerunt, & totam mentem igni diuini amoris incendunt: hi nimirum omnipotenti Deo ſacrificium & holocauſtum fiunt*.Idem docet D.Tho. 2.2.q.186.art.7.Quin & S.Auguſt.lib.10. Ciuit. 6.*Ipſe homo*, inquit,*Dei nomini conſecratus ac deuotus,inquantum mundo moritur vt Deo viuat, ſacrificium eſt*,in quo ſcilicet victima eſt homo,culter eſt ſui odium & abnegatio,mors eſt abdicatio vitæ ſæcularis vt ſpiritualem capeſſat, ignis eſt amor Dei;ligna ſunt orationes & pietatis exercitia,ſacrificium eſt ipſa ſui per tria vota oblatio & conſecratio. Ita S.Tereſia, vt habet eius vita,vo-

A uit ſe in qualibet re facturam id quod optimum eſſet, perfectiſſimum, Deóque honorificentiſſimum.Ita maſculam victimam offerunt Deo, qui per continentiam omnes cupiditates, vtpote feminarum femineas, trucidant. Rurſum qui pudorem metúmque omnem pro Dei gloria contemnunt. Inſuper,qui perſecutiones, exilia, famem,carceres,tormenta & mortem pro Deo generosè ſuſtinent & ſuperant, vti fecerunt martyres. Sic maſculum animum, & ſeptem proles maſculas, quaſi victimas pro lege Dei ad martyrium obtulit Machabæa mater & virago,quæ *ſingulas hortabatur voce patria fortiter repleta ſapientia,& feminea cogitationi maſculinum animum inferens dixit:Neſcio qualiter in vtero meo apparuiſtis*,&c.2.Machab.7.21. Totidem maſculos ſecum

B Deo ad martyrum obtulit S. Felicitas ſub Marco Aurelio Imper.anno Domini 175.quæ Publico Præfecto ſuadenti vt ſibi & filiis conſuleret, obediendo Imperatori & ſacrificando eius diis, reſpondit:*Tua compaſſio eſt crudelitas,tuum conſilium illecebroſum & crudele*,ac conuerſa ad filios: *Aſpicite*, ait,*ô filij cœlum, vbi Chriſtus vos ſpectat & expectat cum ſuis ſanctis:certate viriliter pro ſalute animarum veſtrarum: oſtendite vos fideles & conſtantes in amore Chriſti Ieſu.* Quibus vocibus animati filij ad vnum omnes ſua corpora in prædam dederunt, ac glorioſam pro Chriſto mortem obierunt,æquè ac poſt ipſos mater.Totidem

C maſculos ſecum Deo obtulit S.Symphoroſa cum marito Getulio,qui omnes martyrij lauream adepti ſunt ſub Adriano Imper. anno Domini 138. quibus competit illud Sapientis Prouerb.31.verſ. 10.17.19.25. *Mulierem fortem quis inueniet: procul & de vltimis finibus pretium eius. Accinxit fortitudine lumbos ſuos, & roborauit brachium ſuum. Manum ſuam miſit ad fortia. Fortitudo & decor indumentum eius,& ridebit in die nouiſſimo*

Quia rex magnus ego, dicit Dominus.] Et proinde magna mihi conueniunt & debentur, eximia ſcilicet & perfectiſſima, ideóque maſcula, non feminea: valida, non debilia; integra, non manca,vel mutila.

D *Et nomen meum horribile.*] Hebr. נורא *nora*, id eſt, tremendum & reuerendum. Chald. *potens*. Reſpicit ad verſ.6.*Si ergo Pater ego ſum,vbi eſt honor meus? Et ſi Dominus ego ſum, vbi eſt timor meus.* Horribile ergo idem eſt, quod ſummè pauidum & reuerendum. Reuerentia enim quando eſt eximia, ex profunda conſideratione tantæ maieſtatis generat tremorem, horrorem & ſtuporẽ.Hic eſt horror ſacer,de quo Virg.Æneid.1.

Horribile, id eſt, reuerendum.

Horrentique atrum nemus imminet vmbra.

Et Lucanus;

Arboribus ſuus honor ineſt.

Rurſum *horribile*,id eſt,*terribile*,vt vertit Pagnin.

E & formidabile; quia ipſe ſui ſuorúmque ſacrorum neglectum horribiliter caſtigat & punit. Hinc Sophon.c.1.11.ait:*Horribilis Dominus ſuper eos, & attenuabit omnes deos terræ, & adorabunt eum viri de loco ſuo,omnes inſulæ gentium.*

Septuag.hebr.נורא *nora* non à ירא *iare*, id eſt, *terruit*;ſed à ראה *raa*,id eſt,*vidit*,deducentes vertunt ἐπιφανές,id eſt,*illuſtre eſt nomen meum in gentibus*.Hoc verum fuit tempore Malachiæ & Machabæorum,quorum victoriæ cæleſtes Deum toto orbe cunctis gentibus illuſtrem,& formidabilem fecerunt;verius eſt in Chriſto & Chriſtianis: omnes enim gentes celebrant Chriſtum, eiúſque Deum Patrem.ita Theodor.

CAPVT

Digitized by Google

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS.

Malis Sacerdotibus in cultu ſuo incuriis minatur Deus egeſtatem, maledictionem, infamiam, eo quòd eorum ſit cuſtodire ſcientiam, cum ſint angeli Domini: Mittam, *inquit*, in vos egeſtatem, & maledicam benedictionibus veſtris. *Et verſ.* 9. Propter quod & ego dedi vos contemptibiles & humiles omnibus populis. *Secundò verſ.* 10. *multis arguit Sacerdotes & populum, quòd repudiarent ſuas vxores Iſraëlitides, & ducerent alienigenas, ideóque pariter verſ.* 13. *proteſtatur ſe eorum victimas repudiaturum. Duas ergo hic dat cauſas cur ei diſpliceant ipſorum hoſtiæ: prior eſt, quod ſint viles & illegitimæ: poſterior, quòd offerantur ab iis qui coniugio cum idololatris ſunt maculati & polluti.*

Verſ. 1.] Et nunc ad vos mandatum hoc, ô Sacerdotes.

Verſ. 2.] Si nolueritis audire, & ſi nolueritis ponere ſuper cor, vt detis gloriam nomini meo, ait Dominus exercituum: mittam in vos egeſtatem, & maledicam benedictionibus veſtris, & maledicam illis: quoniam non poſuiſtis ſuper cor.

Verſ. 3.] Ecce ego proiiciam vobis brachium, & diſpergam ſuper vultum veſtrum ſtercus ſolemnitatum veſtrarum, & aſſumet vos ſecum.

Verſ. 4.] Et ſcietis quia miſi ad vos mandatum iſtud, vt eſſet pactum meum cum Leui, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 5.] Pactum meum fuit cum eo vitæ & pacis: & dedi ei timorem, & timuit me, & à facie nominis mei pauebat.

Verſ. 6.] Lex veritatis fuit in ore eius, & iniquitas non eſt inuenta in labiis eius: in pace & in æquitate ambulauit mecũ, & multos auertit ab iniquitate.

Verſ. 7.] Labia enim Sacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem requirent ex ore eius: quia angelus Domini exercituum eſt.

Verſ. 8.] Vos autem receſſiſtis de via, & ſcandalizaſtis plurimos in lege: irritum feciſtis pactum Leui, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 9.] Propter quod & ego dedi vos contemptibiles, & humiles omnibus populis, ſicut non ſeruaſtis vias meas, & accepiſtis faciem in lege.

VERS. 1. E*T nunc ad vos mandatum hoc, ô Sacerdotes.*] Redit à populo ad Sacerdotes, quaſi ad mali fontem. Eorum enim auaritiam & ſacrorum incuriam taxauit c. 1. verſ. 6. & ſequent. Hanc Dei increpationem audiant, ſibíque à Spiritu ſancto dictatam

A putent Sacerdotes nouæ legis, à quibus vti maiorem ſanctitatem iure requirit Deus, ita grauiùs eos puniet, ſi in officio ſuo ſint incurij, aut ſcandaloſi.

Si nolueritis audire, & nolueritis ponere ſuper cor, vt detis gloriam nomini meo.] q.d. Si nolueritis mihi monenti, & ſcelera veſtra arguenti obedire; ſi, inquam, nolueritis firmiter apud vos decernere, cordique veſtro imprimere, quod deinceps debitè me coletis, curabitíſque vt meo altari, victimis & cultui ſuus conſtet decor, honor & gloria, offerendo ſcilicet mundas, legitimas meíque dignas victimas. Nota hebraiſmum: ponere ſuper cor, vel in corde, eſt cordi imprimere, cor applicare, cor flectere & dirigere, corde ferri & intendere. Per cor intellige mentem & voluntatem, eiúſque propoſitum, reſolutionem & decretum. VERS. 2.

B Quæres, quid iubet Deus hic poni ſuper cor? Reſpondet Chald. ſui timorem; vertit enim: *Niſi ponatis timorem mei ſuper cor, vt detis gloriam nomini meo.* Hic enim timor, non tantùm ſeruilis, ſed & filialis eſt quaſi pondus graue cordi hominis impoſitum, quod illud premit impellítque vt Deo ſe ſubmittat, & per omnia obediat; perinde ac pondera in horologio eius rotas premendo commouent, agúntque vt indicem horarum ſtata temporis menſura circumagant, ad horas quaſlibet diei indicandas & monſtrandas. Simili modo

C enim pondus cordis noſtri, eſt timor & amor Dei, iuxta illud S. Auguſtini lib. 11. Ciuit. 28. *Amor meus pondus meum: illo feror, quocunque feror. Velut amores corporum*, ait S. Auguſt. *momenta ſunt ponderum. Ita enim corpus pondere, ſicut animus amore fertur, quocunque fertur.* Secundò, Vatab. reſpondet, præcepta Dei iuberi hic poni ſuper cor, q.d. Niſi aduerteritis ad præcepta mea, niſi cor applicaueritis ad ea quæ vobis præcipio. Vbi nota, ſapientes & probos Dei præcepta ponere ſuper cor, vt illi quaſi incumbant & dominentur, illúdque agant ad ea exequendum; inſipientes verò & improbos ponere ea ſub corde, vt cor eis

D dominetur, eáque capeſſat ſi, vbi & quando velit; ſi nolit, ea peſſundet & negligat. Tertiò, ſimpliciùs & faciliùs dici poteſt, iubere hic Deum Sacerdotibus, vt gloriam nominis diuini imponant cordi ſuo, vt ſcilicet decernant in corde dare, & procurare gloriam Dei in eius ſacrificiis. Propheta enim explicat quid iubeat *ponere ſuper cor*, dum illico ſubdit: *vt detis gloriam nomini meo.* Nam gloria Dei eſt pondus, quod cor Sacerdotis premere & impellere debet, ad Sacerdotij munia piè ritéque obeundum. Finis enim & ſcopus Sacerdotij,

Marginalia: Amor eſt pondus cordis. — Pij ponunt legem ſupra cor, impij ſub corde. — Gloria Dei eſt ſcopus Sacerdotis.

Digitized by Google

cerdotij, eſt gloria Dei. Quocirca Sacerdos in omnibus ſuis actionibus hunc finem & ſcopum ſpectare debet, eáſque ita religioſè obire, vt per eas honoretur & glorificetur Deus. Ita S. Ignatius fundator Societatis noſtræ, hoc firmiter cordi impreſſum habebat, tanquam totius vitæ ſuæ principium & regulam: *Ad maiorem Dei gloriam.*

Mittam in vos egeſtatem.]Hebr. מארה *meera*, id eſt, maledictionem. Vnde ſequitur: *Et maledicam benedictionibus veſtris.* Ita Septuag. Chald. Pagnin. Vatab. & alij. Iam maledicere Dei eſt efficax, idémque quod malefacere; ſicut ex aduerſo benedicere Dei eſt benefacere. Quocirca maledictio Dei accipi poteſt paupertas, infamia, ſterilitas, peſtis, omniáque mala & aduerſa. Noſter tamen vertit *egeſtatem*; tum quia hæc maximè & ſæpiſſime Iudæis à Deo fuit comminata & intentata, hánceque maximè Iudæi terreni & carnales extimeſcebant; tum quia propria & condigna pœna auaritiæ eſt egeſtas. q. d. Vos, ô Sacerdotes, conamini per auaritiam, ſuffurando mihi victimas meliores, eáſque vobis arrogando, vos ditare: quocirca ego efficiam, vt vos depauperent: efficiam enim vt propter eas egeſtatem, quam per eas iniquè fugere cogitabatis, incurratis.

Auaritiæ pœna eſt egeſtas.

Notent hic auari, præſertim Eccleſiaſtici, æterna Dei lege iuſtiſſimè ſancitum eſſe, vt cupiditates contrariis pœnis puniantur, & per quæ quis peccat, per eadem & plectatur; ſcilicet vt ſuperbi puniantur ignominia, guloſi eſurie, inuidi exaltatione æmuli cui inuident, acedi labore & fatigatione, ac conſequenter auari penuria & egeſtate. Hanc ergo ſciant & cogitent ſibi, & poſteris ſuis à Deo certò infligendā tum in hac vita, tum in futura. Quocirca deſinant auaritiæ ſeruire, vtpote quæ illis non diuitias, quas ambiunt, ſed inopiam ſit paritura: ſtudeant verò eleemoſynæ, quæ opes omnes eis conciliabit.

Maledicam benedictionibus veſtris.] Primò, q. d. Priuabo vos bonis quæ vobis dedi, quæque ex mea benedictione poſſidetis, auferam vobis oblationes meliores & pinguiores, quia vos eas mihi ſuffurati eſtis; faciam vt populus parcè, & peiora vobis offerat, quia vos peiora mihi obtuliſtis, iuxta illud: *Qui parcè ſeminat, parcè & metet: & qui ſeminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet.* 2. Corinth. 9. 6. benedictiones enim Dei ſunt fruges, opes & gratiæ, quibus ipſe nos cumulat, nobiſque benefacit. Vnde & præceſſit: *Mittam in vos egeſtatem.* ita S. Cyril. Remig. & Vatab.

Secundò, q. d. Hominibus, beſtiis, agris & domibus, quibus vos, ô Sacerdotes irreligioſi, benedixeritis, ego maledicam & malefaciam, affligam, euertam. ita S. Hieron.

Tertiò, q. d. Habebo veſtras benedictiones pro execrationibus. Vnde Chald. vertit: *Maledicam benedictioni veſtræ, & execrabor eam.*

Symbol. Theodor. per benedictionem accipit Sacerdotium. q. d. Auferam à vobis Sacerdotium, quia vos eo indigni eſtis, eóque abutimini, præſertim quando illud cum lege veteri abolebo, nouúmque & ſanctum per Chriſtum inſtituam.

Tropol. S. Hieron. *Qui*, inquit, *ſanitate abutuntur in libidinem, & diuitias vertunt in luxuriam, bonámque famam ſordida conuerſatione deturpant, hi benedictiones Dei mutant in maledictionem.* Item propriè Sacerdotes *qui adulantur peccatoribus, dummodo diuites ſint, atque eorum vitijs blan-*

A *diuntur, de quibus dictum eſt* Iſaiæ 3. *Popule meus, qui beatos vos dicunt, ſeducunt vos, & ſemitas pedum veſtrorum ſupplantant.*

Et maledicam illis.] Idem repetit & inculcat, q. d. Omnino & grauiter maledicam benedictionibus veſtris. Secundò, Pagnin. & Vatab. vertunt: *Quin etiam maledixi*, id eſt, maledicere cœpi *illi*, ſcilicet cuilibet benedictioni veſtræ. Chald. *Execrabor illam.* Maledicere Dei eſt efficax, idémque quod malefacere, hominum verò eſt inefficax: nam ſæpe quibus homines maledicunt, Deus benedicit. Ita ocimum, inquit Plinius lib. 19. cap. 7. *cum maledictis ac probris ſerendum præcipiunt* hortulani ſuperſtitioſi, *vt lætius proueniat. Et cuminū*

B *qui ſerunt, precantur ne exeat.* Deus tamen illi benedicit, vt copioſè ſuccreſcat.

Ecce ego proijciam vobis brachium.] Pro *proijciam* Heb. eſt גער *goer*, quod propriè, vt vertit Chald. ſignificat increpare, & per metalepſin increpando proiicere, corrumpere, diſperdere. Rurſum pro *brachium*, Hebr. eſt זרע, quod ſi punctes זרע *zera*, ſignificat ſemen; ſin punctes זרוע *zeroa*, ſignificat brachium: *zera* legunt Rabbini & recentiores. Vnde Pagninus vertit: *corrumpo vobis ſemen.* q. d. Ecce maledicam benedictionibus veſtris, vti dixi, quia ſemen quod ſeminaſtis in terra corrumpam, faciámque à vermibus erodi, vt parum vel nihil ſegetis ſuccreſcat, quod metatis.

C Tigurina: *Increpabo, & increpando diſperdam vobis ſemen*, ſiue frumenti, ſiue filiorum. q. d. Et fruges, & ſtirpem veſtram ſubuertam, diſperdam vos cum ſemine, id eſt, cum filiis veſtris.

Verùm Septuag. & noſter pro *zera*, id eſt, ſemen, legunt *zeroa*, id eſt, brachium, hoc eſt, armum dextrum victimę pacificæ. Hic enim ex lege Leuit. 7. 31. cedebat Sacerdoti; quo tropol. monebatur Sacerdos, ſtrenuè operari, *vt non ſolùm ſit eius operatio vtilis, ſed etiam ſingularis; vt ſicut ſubditos honore ordinis ſuperat, ita etiam morum virtute tranſcendat*, ait S. Gregor. 2. par. paſtor. cap. 3. Senſus eſt, q. d. Armum quem in lege vobis ſeparaui & dedi, indignanter vobis relin-

D quam, & quaſi indignabundus proiiciam, dum faciam vt laici offerentes contemptibiliter, & indignabundè vobis armum & victimas in faciem proiiciant, eo quòd videant vos tam viles, incurios & irreligioſos, tam negligenter & irreuerenter Dei ſacrificia tractare & peragere. ita S. Hieron. Remig. & Hugo. Accedit huc Lyran. qui per brachium accipit robur & alimoniam, q. d. Alimoniam quam ex victimis percipiebatis, vobis auferam: aut brachium, id eſt, robur veſtrum proiiciam, ne quid magni vel heroici operetur, ſed hoſtibus ſuccumbat. Vtramque lectionem, *Zera & Zeroa*, amplectitur Arias, & à Caſtro, qui ſic explicat, q. d. Ego proiiciam brachium quo mi-

E hi mincha, id eſt, farinam ſeminis & tritici veſtri offertis, ipſamque farinam in facies veſtras indignans reſpergam.

Tertiò, Aquila vertit: *Ecce ego vos increpabo cum brachio*, q. d. Meo brachio, meáque potentia vos proiiciam & diſperdam. Alludit partim ad duces belli, partim ad oratores brachio minantes, & pugnantes. Nam *brachium procerius proiectum, eſt quaſi quoddam telum orationis*, ait Cicero lib. 3. de Oratore.

Symbol. Theodor. q. d. Brachium, ſiue armum, hoc eſt, victimas & çeremonias veſtras, ob veſtrum neglectum & abuſum abiiciam & abolebo, nouáſque per Chriſtum & Apoſtolos inducam,

Digitized by Google

cam, & ſanciam. Denique in Hebræo elegans eſt A allusio inter *Zera* vel *zeroa*, & וְזֵרִיתִי *Zarati*.id eſt, diſpergam,q.d.Diſpergam brachium veſtrum, & ſemen per illud à vobis in agro ſparſum.

Et diſpergam ſuper vultum veſtrum ſtercus.]Heb. ad emphaſin & maius probrũ, repetitur vox *ſtercus.Et ſpargam vobis ſtercus in facies, ſtercus, inquam,ſolemnitatum veſtrarum:* per ſtercus accipe cum Septuag. ventriculum, qui ſtercus conficit & continet: ventriculus enim in victima pacifica cedebat Sacerdoti, iuxta legem Leuit. 7. 31. Senſus eſt,q.d. Quia vos mutilas, viles & illegitimas victimas offertis, ego indignans dabo, & per offerentes proiiciam vobis ventriculũ, quem per legem vobis aſſignaui, ita vt ſtercus eo contentum,hoc iactu excuſſum, vultum veſtrũ con- B ſpergat & conſpurcet, illúdque *aſſumet vos ſecũ*, vt ſcilicet vos ſtercore hoc inuoluti,mihi & omnibus ſitis riſui & contemptui, & vocemini ſtercorarij, viles & abiecti, vti Heli cõminatus ſum, & reipſa præſtiti.1.Reg.2.30.Porrò ſtercus ſymbolum eſt probri & ignominiæ, quo vos afficiet Deus, dum ob ſacrorum neglectum, ignorantiam malámque vitam faciet vos populo cõtemptibiles & exoſos,dumque vos puniet inedia, fame & bello, tradétque Antiocho Epiphani,aliiſque hoſtibus vexãdos & illudẽdos. Vnde Chald. vertit: *Reuelabo confuſionem ſcelerum veſtrorum in* C *facies veſtras.*

Vers. 4. *Et ſcietis.*] q.d. Iam mihi cõminanti non credidiſtis,ſed pœna vos docebit, nimirum *Phryges non niſi plagis ſapiunt.*Cum enim videritis vos contemni & puniri,vti hic prædico, tũc ſcietis mandatum iſtud de religione, munditie & ſanctitate Sacerdotum,déque victimis mundis ritè & legitimè offerendis,olim in Leuitico à me ſancitum, nunc verò per Malachiam renouatum & refricatum,fuiſſe à me,putà à Deo veſtro editũ ad hoc, vt pactum meum olim cum Leui,id eſt,tribu Leuitica initum, firmum & illæſum conſiſteret. Videbitis enim vos bona pacto à me promiſſa perdidiſſe,quia pacti conditiones violaſtis; inſuper D & puniri.ita S.Hieron. Remig. Albert. Hugo & Lyran.qui per Leui accipiunt non perſonam, ſed tribum Leui,id eſt,Leuitas, vt vertunt Septuag. Nec enim hoc pactum iniit Deus cum ipſo Leui filio Iacob, ſed cum eius poſteris, putà cum Aarone, qui primus à Deo per Moſen conſecratus eſt Sacerdos & Pontifex Iudæorum, ac deinceps ſacerdotium & pontificatum ad poſteros tranſmiſit,vt patet Leuit.8. vnde de illo canit Eccleſ. cap. 45. 7. *Excelſum fecit Aaron fratrem eius, & ſimilem ſibi de tribu Leui: ſtatuit ei teſtamentũ æternum,& dedit illi ſacerdotium gentis, & beatificauit illum in gloria.* ita Hebræi, Theodor. Vatab.& Arias, qui duo per Leui accipiũt quoq; Phinees, nepotem Aaronis, ex patre Eleazaro:quia ob zelum eius,quo vendicauit Dei honorem occiden- E do cultores Beelphegor, Deus nouo promiſſo conſignauit & confirmauit illi, & poſteris eius pontificatum in perpetuum, imò Hebræi nonnulli,quos ſequitur B.Petrus Damiani Epiſt. 12. vel vt alij notanr 11.cap.2.ad Nicolaum 2.Pontif. cenſent Phinees eundem eſſe cum Elia,ac proinde eum etiamnum viuere, & victurum vſque in finem mundi, vt dixi num.25.11. Minùs rectè Ruper. per Leui accipit Moſen, tum quia poſteri Moſis non fuerũt Sacerdotes,ſed poſteri Aaronis; tum quia Moſes non tam pactũm iniit, quaſi paciſcens cum Deo, quàm ſequeſter & mediator fuit pacti, quod Deus pepigit non tantùm cum Leuitis, ſed cum omnibus tribubus Iſraël. Leui ergo hic ſignificat ordinem ſacerdotalem ex Aarone deſcendentem, qui vti magnus erat honos, ita magnum onus ſibi habebat impoſitum,vt patet ex toto Leuitico, ac ſæpe pœnâ mortis ſi peccarent,vt patet Leuit.10.8.& c.22.3.

Pactum meum fuit cum eo vitæ & pacis.]Scilicet Vers. 5. ei dandæ tum in hoc ſæculo,tum in futuro, ſi me ritè coleret, meáſque leges & cæremonias obſeruaret .q. d. Pepigi & promiſi Aaroni & poſteris eius longam,pacificam, opulentam & felicem vitam,ſi meum pactum & meas ſanctiones cuſtodiret, purà ſi ritè & legitimè munia Sacerdotis obiret. ita Theod.& alij.Id Aaroni reipſa præſtitit Deus:nam vitam ei prorogauit ad annum 123. qui fuit quadrageſimus à pontificatu eius, æquè ac ab exitu Hebræorum ex Ægypto, eiuſq; pontificatum contra æmulos, Core,Dathan & Abiron, eos viuos in infernum abſorbendo, & virgam Aaronis aridam floridam efficiendo, Num. 16.& 17. propugnauit. Hebræi hæc accipiunt de Phinees,quem tradunt Pontificem ſanum & proſperum vixiſſe annos trecentos, imò alij cenſent eum etiamnum viuere; ipſum enim eſſe Eliam, vti paulò antè dixi.

Et dedi ei timorem.] En pactum Dei cum Aarone & poſteris:Deus enim Aaroni promiſit longam vitam & pacem,id eſt,proſperitatem, ſi ſibi obediret:Aaron viciſſim promiſit Deo timorem, quod ſcilicet eum religiosè veneraretur & coleret. Timor enim hic, & alibi ſignificat Dei reuerentiam & cultum. Porrò hunc timorem & reuerentiã non ex ſe habebat,ſed à Deo:eſt enim donum Dei & Spiritus ſancti,vt docet Iſaias cap. 11.verſ.3. Vnde ſequitur: *Timuit me, & à facie nominis mei pauebat*, ſcilicet Aaron, eiúſque nepotes Phinees,Onias, Machabæi, aliique veri & boni Sacerdotes. Tantùm enim de bonis loquitur.

Prima dos Sacerdotis eſt timor Dei.

Lex veritatis fuit in ore in eius.] q. d. Aaron legem meam verè & rectè populum ore ſuo docebat. Hæc eſt ſecunda pacti conditio, quam ab Aarone exegit Deus, quamque ei præſtare debet Sacerdos & Pontifex, ſcilicet docere veram Dei fidem,religionem,legẽ & cultum,ac refutare omnem hæreſim, & ſuperſtitionem falsúmque Dei cultum.Quocirca Pontifex in lege veteri pectori inſcriptum gerebat *Vrim & Tummim*,id eſt, doctrina & veritas. vide dicta Exodi 28.30. & Leuit.10.8. Grauiter auctor Imperfecti in S.Matth. apud S.Chryſoſt.homilia 25. *Non ſolùm*,ait, *ille proditor eſt veritatis, qui tranſgrediens veritatẽ palàm mendacium pro veritate loquitur; ſed etiam ille, qui non liberè pronunciat veritatem quam liberè pronunciare oportet,aut non liberè veritatem defendit quam liberè defendere oportet, proditor eſt veritatis. Corde enim creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem.* Et S.Ambroſ. lib.2. Epiſt. 17. ad Theod.Imp. *Nihil*, ait, *in Sacerdote tam periculoſum apud Deum, tam turpe apud homines, quàm quod ſentiat non liberè pronunciare. Siquidem ſcriptum eſt: Et loquebar de teſtimonijs tuis in conſpectu Regum,& non confundebar. Et ideo clementiæ tua* (ô Imperator) *diſplicere debet Sacerdotis ſilentium,libertas placere. Nam ſilentij mei periculo inuolueris,libertatis bono iuuaris.*

Vers. 6. Secunda veritas.

In Sacerdote requiritur libertas corripiendi.

Iniquitas.]Id eſt,mendacium, error & falſa do-

Digitized by Google

ctrina, ait Vatab. ac falſitas, vt vertit Chald. adde, A & fraus, hypocriſis, adulatio, iniuſtitia, & quęlibet alia iniquitas.

Pacificus cum proximis, ambulat cũ Deo.

In pace & æquitate ambulauit mecum.] Putà in meis præceptis, q. d. Aaron ſtuduit præcepta mea cuſtodire, ſeruando pacem & æquitatẽ cum proximis. Vbi nota, qui pacificè & æquè verſatur cum proximis, hic ambulat cum Deo, qui pacis & æquitatis eſt amator, auctor & tutor. Vnde Septuag. vertunt: *In pace dirigens* (id eſt, in pace & rectitudine, vel planicie) *ambulauit mecum.* Eſt hæc tertia conditio pacti, quã ab Aarone & quouis Sacerdote exigit Deus, nimirũ æquitas & pax, ſiue pacifica conuerſatio, vt in ea ambulent cum Deo, ſicut ambulauit Henoch Gen. 5. 22. & Noë Geneſ. 6. 9. vide ibi dicta.

Tertia, pax.

Et multos auertit ab iniquitate.] Hæc eſt quarta conditio veri Aaronis & veri Sacerdotis, vt verbo & exemplo ſatagat omnes retrahere ab impia, & iniqua vita ad piam & ſanctam. Quocirca S. Chryſoſt. lib. 3. de Sacerdotio, Sacerdotes vocat parentes noſtros, *Parentes enim*, inquit, *nos in præſentem, Sacerdotes in vitam æternam generant.* Iure queritur S. Gregor. *Ecce*, ait, *mundus Sacerdotibus plenus eſt, ſed tamen in meſſe Dei rarus valde inuenitur operator: quia officium quidem ſacerdotale ſuſcipimus, ſed opus officij non implemus. Fructus quippe ſanctæ Eccleſiæ in ſtipendio quotidiano percipimus, ſed tamen pro æterna Eccleſia minimè in prædicando laboramus.* Plura vide hom. 17. in Euang. C Grauiter verò S. Chryſoſt. in Matth. c. 23. homil. 43. *Multi*, ait, *ſunt Sacerdotes, & pauci Sacerdotes: multi nomine, & pauci in opere. Videte ergo quomodo ſedeatis ſuper cathedram: quia cathedra non facit Sacerdotem, ſed Sacerdos cathedram: non locus ſanctificat hominem, ſed homo locum. Qui bene ſederit ſuper cathedram, honorem accipit ab ea: qui malè ſederit, iniuriam facit cathedræ. In iudicio enim ſedes. Si bene vixeris & bene docueris, iudex omnium eris: ſi autem bene docueris, & malè vixeris, tui ſolius. Nam bene viuendo, & bene docendo, populum inſtruis quomodo viuere debeat: bene autem docendo, & malè viuendo, Deum inſtruis quomodo debeat te condemnare.* Idem in cap. 25. Matth. *Bene agente populo, vnuſquiſque pro ſuo merito remune-* D *ratur; Sacerdos autem pro bonis omnium. Habebit enim pro proprijs lauream, pro acquiſitione aliorum laureolam.* Rurſum S. Greg. hom. 11. in Ezech. *Nos*, ait, *qui Sacerdotes vocamur, ſupra ea mala quæ propria habemus, alienas quoque mortes addimus: quia tot occidimus, quot ad mortem ire quotidie tepidè & tacentes videmus. Tunc ſubiectus moritur ſine te, quando in cauſa mortis contradictorem te pertulerit: nam mortuo, cui non contradicis, adiungeris.* S. Iſidor. lib. 3. de ſummo bono: *Sacerdotes*, ait, *pro populorũ iniquitate damnantur, ſi eos aut ignorantes non erudiunt, aut peccãtes non arguunt. Sicut enim peccatorem conuenit argui, ita iuſtum non exulcerari.* E Hugo de S. Vict. lib. 2. de clauſtro animæ: *Tres*, ait, *ſunt paſtoris voces, ſcilicet ſuauis, dulcis, alta. Suauis ad infirmum, ad morientem dulcis, ad ſurdum pertinet alta.*

Quarta, zelus animarum.

Gnomæ Patrum.

Vers 7.

Labia enim Sacerdotis cuſtodient, id eſt, cuſtodire debent *ſcientiam, & legem requirent*, id eſt, requirere debent, & de facto requirent *ex ore eius.*] Dat rationem eius quod dixit verſ. 6. *Lex veritatis fuit in ore eius*; quia ſcilicet fecit quod facere debuit. Nam Sacerdotis eſt cognoſcere legem, eámque alios docere, iuxta illud Eccleſiaſtici de

A Aarone cap. 45. 11. *Et dedit illi in præceptis ſuis poteſtatẽ docere Iacob teſtimonia*, (id eſt, leges ſuas: hæ enim ſunt teſtimonia voluntatis diuinæ, quid ſcilicet à nobis fieri, vel non fieri velit Deus) *& in lege ſua lucem dare Iſraël.* Sic S. Paulus ad Titum 1. ab eo exigit, *vt ſit potens exhortari in doctrina ſana, & contradicentes reuincere*, ait S. Hieron. Quocirca S. Ambroſ. lib. 3. de fid. cap. 7. Biblia, quæ continent legem Dei, vocat librum ſacerdotalem, quaſi Sacerdotibus proprium, & ab iis aſſiduè legendum. Notat S. Hieron. non dici proferent ſcientiam, ſed *cuſtodient*, vt ſcilicet eam loquantur opportunè & congruè, dando conſeruis cibum in tempore ſuo, vt monet Chriſtus Matth. 24. 45. ita vt os Sacerdotis ſit arca quæ- B dam ſalutaris, vnde quiſque ſibi depromat neceſſaria, quæ ibi Deus ad communem cuiuſque vtilitatem & inſtructionem recondidit. Quocirca Auctor Imperfecti apud S. Chryſoſt. homil. 38. in Matth. *Sicut*, ait, *ſtomachus accipiens cibum coquit, ſic & Sacerdotes accipiunt ſcientiam ſermonis per Script. à Deo, & excoquunt eam in ſe, id eſt, tractantes & meditantes apud ſe vniuerſo populo ſubminiſtrant.* Et S. Ambr. ſerm. 13. Sacerdotes comparat apibus: *Sicut apes*, inquit, *de diuinarum Scriptur. floſculis ſuauia mella conficiunt, & quicquid ad medicinam pertinet animarum, oris ſui arte componunt.*

Sacerdotis eſt ſcire & docere legem Dei.

Præclarè S. Bern. lib. 2. de Conſid. ad Eugen. C cap. 13. *Inter ſæculares*, ait, *nugæ, nugæ ſunt, in ore Sacerdotis blaſphemia. Conſecraſti os tuum Euangelio: talibus iam iam aperire illicitum, aſſueſcere ſacrilegium eſt. Labia Sacerdotis, ait Malachias, cuſtodiunt ſcientiam, & legem requirent ex ore eius, non nugas profectò vel fabulas. Verbum ſcurrile, quod faceti, vrbaniue nomine colorant, non ſufficit peregrinari ab ore, procul & ab aure relegandum eſt. Fœdè ad cachinnos moueris, fœdiùs moues.* Particulatim verò S. Chryſoſt. hom. de eo qui incidit in latrones: *Meminerit*, ait, *Sacerdos ſe ſpeculatorem eſſe cunctorum, vt ouibus paſcuas ſalubres tribuat, agnis puri fontis vndas exhibeat, extermınet ab ouibus lupos, ab agnis nociuas beſtias excludat, vulneratos curet, errantes reuocet, ignaros inſtruat, eri-* D *gat lapſos, generaliter omnes, ſpecialiter ſingulos doceat, ſua vita vniuerſos prouocet exemplo: ſit eius doctrina duplex, vt eius verbis facta conueniant, atque doctrinæ reſpondeant: in nullo ſit minor, qui cunctis eſt potior. Chariſmatibus ſplendeat, fulgeat officijs. Sit cum auctoritate humilis, cum humilitate ſublimis. Nec ideo ſit melior, quia maior; ſed ideo maior, quia melior. Multiplicet populos, & eos docendo meliores faciat quàm accepit. Sic fiet vt dum hominibus feruenter inſiſtit, Dominum ſibi conſtituat debitorem.* Quocirca S. Ambr. lib. de dignitate Sacerdotis cap. 6. ait Sacerdotes eſſe oculos Eccleſiæ, vt per eos reliquum corpus ducatum lucis accipiat. *Nam quid aliud*, ait, *interpretatur* E *Epiſcopus, niſi ſuperinſpector? maximè cùm in Eccleſia ſolio editiore reſideat, & ita cunctos reſpiciat, vt & cunctorum oculi in ipſum reſpiciant. Ergo ſi ita eſt, cur te velut tetrum ſpeculum vniuerſorum oculis demonſtras?*

Gnomæ Patrum.

Quia angelus Domini exercituum eſt.] Septuag. *quia angelus Domini omnipotentis eſt.* Hebr. eſt מַלְאָךְ *malach*, ſiue Malachias. *Exponit*, ait S. Hieron. *nomen ſuum Eſdras Sacerdos Dei, hoc eſt, Malachias* (ipſe enim cum Hebræis cenſet Malachiam fuiſſe Eſdram) *quod angelus Domini interpretatur.*

Digitized by Google

pretatur. Angelus autem, id eſt, nuncius, Sacerdos Dei veriſſimè dicitur: quia Dei & hominum ſequeſter eſt, eiúſque ad populum nunciat voluntatem; & idcirco in Sacerdotis pectore rationale eſt, & in rationali doctrina & veritas ponitur, vt diſcamus Sacerdotem doctum eſſe debere, & praconem Dominica veritatis. Sacerdos ergo eſt angelus Dei, primò, quia eſt nuncius Dei ad homines. Vnde Tigurina vertit: *Legatus enim eſt Domini exercituum.* Sicut enim legatus non aliud, quàm

Sacerdos eſt angelus ſeptem titulis.

1. principis ſe legantis voluntatem annunciat: eique nihil addere aut demere poteſt; ita & Sacerdos Dei voluntatem annunciat populo, eique nihil addere aut demere poteſt, ait S. Chryſoſt. homil. 2. in Epiſt. ad Rom. Ac viciſſim vota populi refert ad Deum. Eſt ergo tam legatus populi ad Deum, quàm Dei ad populum, putà inter vtrumque internuncius, mediator & ſequeſter. *Deus*, ait Tertull. lib. contra Iud. cap. 9. *eos vocare conſueuit angelos, quos virtutis ſua miniſtros prafecit.*

2. Secundò, ſicut angeli miniſtrant Deo, ita & Sacerdotes. Vnde Chald. vertit: *Quia miniſter eſt coram Domino exercituum.* Vnde Plato in Phædro ait triplicem eſſe ecſtaſin & furorem. 1. vatum. 2. Sacerdotum. 3. amantium. Nec enim aliquid ab hiſce tribus dignè fieri poſſe, niſi animus à corpore ſeuocetur, & extra ſe in ardorem & quaſi furorem rei amatæ, præſertim cœleſtis &

3. diuinæ rapiatur. Tertiò, ſicut angeli iugiter aſtāt Deo, in eum intentam habent aciem mentis, ei iubilant & pſallunt iugiter, Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus exercituum: *angelorum enim opus eſt laudare Deum*, ait S. Baſil. in pſal. 28. ita & iugiter orare ac pſallere debet Sacerdos, iuxta illud pſal. 137. 2. *In conſpectu angelorum*

4. *pſallam tibi.* Quartò, quia angelorum veritatem, ſinceritatem, caſtitatem, puritatem, virtutem & zelum imitari debet, ac quaſi angelus eſſe inter homines, quaſi magiſter inter pueros, quaſi paſtor inter animalia. Quocirca aptè ex hoc loco Iſidor. Polus Dorothei preſbyteri leuitatem caſtigat lib. 1. Epiſt. 319. *Cum ſacerdos*, inquit, *gregis forma, & Eccleſia lumen dictus ſit, ac reuera ſit, ſubditos, vt ceram ſigillo, ſic ipſius moribus imprimi neceſſe eſt. Quocirca ſi lumen eſſe vis, ſcurrilitatem, ac riſus petulantiam odio inſectare: ne alioqui multos petulantiam ac procacitatem doceas. Sacerdos enim Domini omnipotentis angelus eſt. angelus autem riſum neſcit, Deo cum metu ac pauore miniſtrans.*

5. Quintò, Sacerdos eſt angelus conſecratione diuina, qua poteſtatem maiorem quàm habeant

6. angeli, à Deo accipit. Sextò, angelorum tria ſunt munia, ſcilicet purgare, illuminare & perficere, vt ait S. Dionyſ. in cæl. hierar. Et, *angelorum perfectio eſt ſanctificatio*, ait S. Baſili. hom. de Spiritu S. Eadem ſunt munia Sacerdotis. Eius enim quaſi mediatoris eſt reducere populum ad Deum: hinc oportet vt iugiter in mente habeat videátque Deum, ad quem intendit populum reducere. Porrò quomodo quis Deum videre poſſit, paucis & pulchrè docet Plotinus, Platonicus licèt, lib. de pulch. cap. 9. *Efficiatur*, ait, *diuinus, pulcher & deiformis, qui diuinam pulchritudinem ſit inſpecturus.* Audi & S. Ambroſ. lib. de initiandis cap. 2. *Sacerdos eſt angelus, qui regnum Chriſti, & vitam aternam annunciat: non ſpecie tibi æſtimandus, ſed munere.* Socrates dicebat *os ſapientis* (qualis eſt Sacerdos) *eſſe quaſi oſtium templi*, quia ſicut hoc, ita & illud nonniſi ſacra pandit & promit. Septi-

7. mò, Angelorum eſt perſeuerare in ſanctitate &

A ſanctificatione, ait ibidem Baſil. qui enim in ea non perſeuerarunt, facti ſunt dæmones: ita Sacerdoti neceſſaria eſt perſeuerātia in ſuo opere & officio. Si id verū fuit in Aarone & Sacerdotibus veteribus, certè longè verius eſt in Chriſtianis, qui ſacrificia & myſteria longè auguſtiora & diuiniora conficiunt, & tractant. De quibus aurea eſt ſententia S. Gregor. Nazianz. Apol. 1. *Veritatis*, ait, *Antiſtes & propugnator, cum angelorum claſſe atque ordine eſt, cum archangelis Deum celebrat, ad ſupernum altare ſacrificia tranſmittit, ſimúlque cum Chriſto fungitur Sacerdotio, figmentum inſtaurat, imaginémque Creatori ſiſtit, & ſupernum mundo opificem agit, & vt quod maius eſt dicam, Deus*

Gnomæ Patrum.

B *eſt, alióſque deos efficit.* Rurſum S. Chryſoſt. hom. 2. in Epiſt. 2. ad Timoth. *An ignoras*, ait, *quid ſit Sacerdos? Angelus vtique Domini eſt. Non ex ſeipſo loquitur. Si deſpicis, non illum deſpicis, ſed Deum qui illum ordinauit.* Sacerdos enim in ordinatione ſua, à ſolo Deo accipit poteſtatem remittendi peccata, conſecrādi corpus Chriſti, docendi, prædicandi, &c. Idem lib. 3. de Sacerdotio: *Etenim*, ait, *Sacerdotium ipſum in terra quidem peragitur, ſed in rerum cœleſtium claſſem ordinémque referendum eſt. Quippe non mortalis quiſpiam, non angelus, non archangelus, non alia quæuis creata potentia, ſed ipſe paracletus ordinem huiuſmodi diſpoſuit, qui mortalibus hominibus etiamnum in carne manenti-*

C *bus auctor fuit, vt angelorum miniſterium animo conciperent. Idcirco neceſſe eſt Sacerdotem ſic eſſe purum, vt ſi in ipſis cœlis collocatus, inter cœleſtes illas virtutes medius ſtaret.* Idem hom. 5. de verbis Iſaiæ, demonſtrat Sacerdotem maiorem eſſe rege, & Sacerdotium maius eſſe regno: quia rex in terram dumtaxat, Sacerdos etiam in cœlum ius habet: *Sacerdoti*, ait, *thronus in cœlis collocatus eſt, & de cœleſtibus negotiis pronunciandi habet auctoritatem. Quis hoc dicit? Ipſe cœlorum rex: Quæcunque ligaueritis ſuper terram, erunt ligata & in cœlis; & quæcunque ſolueritis ſuper terram, erunt ſoluta & in cœlis, &c. Itaque medius ſtat Sacerdos inter Deum & naturam humanam, illinc venientia bene-*

D *ficia ad nos deferens, & noſtras petitiones illuc deferens, Dominum iratum reconcilians vtrique natura, nos qui offendimus eripiens ex illius manibus. Ideóque Deus ipſum regale caput Sacerdotis manibus ſubiecit.* Sacerdotium ergo eſt cœleſte regnum. Hinc auctor imperfecti hom. 18. in Matth. ait *Sacerdotes eſſe vicarios Chriſti, & Chriſtum: & qui honorat Sacerdotem Chriſti, Chriſtum honorat: & qui iniuriat Sacerdotem Chriſti, iniuriat Chriſtum.* Appoſitè S. Ambroſ. ſerm. 5. Sacerdotes comparat apibus ob tres analogias. Prima eſt, *quia ſicut apes*, inquit, *de diuinarum Scripturarum floſculis ſuauia mella conficiunt, & quicquid ad medicinam pertinet animarum, oris ſui arte componunt.* Secun-

Sacerdotes ſunt apes ob tres analogias.

E da, *quia ſicut apes caſtitatem corporis præferunt, cibum vitæ cœleſtis exhibent, aculeum legis exercent. Puri enim ad ſanctificationem, ſuaues ad refectionem, ſeueri ſunt ad vltionem.* Tertia, *quia velut aluearìo quodam gratiam matris Eccleſiæ continent, in qua diuerſorum meritorum cellulas dulciſſimis prædicationibus componentes, de vno ſaluatoris examine Chriſtianorum examina multa producunt.* Denique S. Chryſoſt. lib. 2. de Sacerdotio: *Aſpicite*, ait, *Sacerdotis dignitatem. Agitur in terra, ſed officium cœleſtibus negotiis continetur. Non enim homo, non angelus, non archangelus, non aliqua alia creatura, non virtus, ſed ipſe Spiritus ſanctus hoc munus inſtituit, atque adhuc manentes in carne miniſterio fungi*

Digitized by Google

præſtitit angelorum. S. Ignatius Epiſt. ad Smyrn. *Sacerdotum*, ait, *eſt ſumma omnium bonorum quæ in hominibus conſiſtunt: quod ſi quis inhonorauerit, Deum inhonorat, & Dominum Ieſum Chriſtum primogenitum totius creaturæ, & ſolum natura principem Sacerdotem Dei.* Plura vide apud S.Chryſoſt.lib.3.& 6.de Sacerdotio. Quocirca S. Franciſcus nunquam ſuſtinuit ordinari Sacerdos, dictitans ſe tanta dignitate indignum. Addebátque, ſi hinc occurreret mihi Sacerdos, illinc angelus, relicto angelo accurrerem ad Sacerdotem, eius manus oſcularer, peterémque ab eo benedictionem: quia ipſe corpus Chriſti conſecrat, nobíſque panem vitæ adminiſtrat. Sic & S.Hedwigis ducifſa Poloniæ, mirè venerabatur Sacerdotes, quaſi angelos Dei, ſupplexque ab eis petebat benedictionem, vti habet eius vita.

VERS. 8. *Vos autem receſſiſtis de via.*] Hac legis, ſcientiæ, veritatis, æquitatis & timoris diuini, quam Aaroni & Leuitis præſcripſi verſ. 5. & ſequentibus, *ideóque ſcandalizaſtis plurimos in lege*, dando eis exemplum legis violandæ & contemnendæ: *Irritum feciſtis pactum Leui*, non ſeruando pacti iam dicti conditiones, quas iam recenſui. Quocirca viciſſim nec ego ea quæ in hoc pacto promiſi, vobis ſeruabo aut præſtabo.

VERS. 9. *Propter quod & ego dedi vos contemptibiles.*] Iuſtum enim eſt, vt Sacerdos contemnens Deum, pari modo contemnatur à populo, iuxta illud quod Deus intentauit Heli 1.Reg.2.30. *Quicunque glorificauerit me, glorificabo eum: qui autem contemnunt me, erunt ignobiles.* Iuſtum eſt, vt qui honorem Sacerdotij commaculauit & inhonorauit, inhonoretur & ipſe, eóque magis, quò ex altiore honoris apice in imum vilitatis & contemptus corruit. Ita videmus nonnullos impuros Sacerdotes fieri ludibria hominum, & mortalium viliſſimos, quiſquilias, & peripſemata cenſeri. Pari modo S.Ambroſ.lib. de dignit. Sacerd. cap. 6.& S.Gregor.hom.17.in Euang.docent, cauſam cur Sacerdotes & Clerici deſpiciantur, eſſe ipſorum inſcitiam, leuitatem, & malam vitam. Verè S. Auguſt.(vel quiſquis eſt auctor) lib.de bono viduitatis cap.7. *Sicut ſtella*, inquit, *differt à ſtella in claritate, ſic Sacerdos differt à Sacerdote in conuerſatione. Multorum ſiquidem eſt vocari Sacerdotes, ſed non eſt omnium eſſe Sacerdotes*, &c. Quocirca vt apicem gradus & honoris ſui tueantur, honorent Deum, gradúque ſuo dignè viuant, & miniſterium tam ſanctum ſanctè obeant. *Sobriam à turbis grauitatem, ſeueram vitam, ſingulare pondus dignitas ſibi vendicet ſacerdotalis*, ait S. Ambroſ. Epiſt.26.& S.Gregor.2.par. paſtor. cap. 1.

Idea vitæ ſacerdotalis.

Tantum, inquit, *debet actionem populi actio tranſcendere Præſulis, quantum diſtare ſolet à grege vita paſtoris. Sit ergo neceſſe eſt cogitatione mundus, actione præcipuus, diſcretus in ſilentio, vtilis in verbo, ſingulis compaſſione proximus, præ cunctis contemplatione ſuſpenſus, bene agentibus per humilitatem ſocius, contra delinquentium vitia per zelum iuſtitiæ erectus, internorum curam in exteriorum occupatione non minuens, externorum prouidentiam in internorum ſollicitudine non relinquens.* Denique S.Hieron.ad Heliodorum: *Domus Epiſcopi*, ait, *& conuerſatio quaſi in ſpecula poſita, magiſtra eſt publica diſciplina: quicquid fecerit, id ſibi omnes faciendum putant.*

Accepiſtis faciem in lege.] *Faciem*, id eſt, *perſonam*, vt vertunt Septuag. perſonæ enim pars maximè digna & ſpectabilis eſt facies, per quam alij

A placent, alij diſplicent: vnde illi acceptantur, hi reiiciuntur. Eſt hebraiſmus: Hebræi enim acceptationem perſonarum vocant acceptionem facierum, ob cauſam iam dictam. Vnde Symmach. vertit: *Reueriti eſtis facies in lege.* Senſus eſt, q.d. Vos, ô Sacerdotes, eratis iudices populi, cúmque ſecundùm legem iudicare deberetis, ac tueri innocentes, orphanos, pupillos & pauperes, iudicaſtis ſecundùm reſpectum vel acceptionem perſonarum, facies pingues, opulentas & ſplendidas diuitum & potentum, faciebus macilentis, egenis, abiectis pauperum prætuliſtis; diuitibus cauſam & bona pauperum adiudicaſtis. Verùm ſic Propheta potiùs dixiſſet: Accepiſtis faciem in iudicio, non in lege. Accipere enim faciem in lege, eſt in

B lege exponenda, vel exequenda reſpicere nō tam mentem legis, quàm perſonarum qualitatem & dignitatem, v. g. eximere à lege diuites, & ea obligare ac plectere pauperes, iuxta illud Iuuenal. Satyr.2.

Dat veniam coruis, vexat cenſura columbas.

Multum enim mouet aſpectus faciei vel ad amorem, vel ad commiſerationem, vel ad odium, &c. Quocirca Areopagitæ iudices incorrupti noctu, vel in tenebris iudicabant, ne qua facies illuſtris, vel abiecta eos moueret ad aliquem affectum, qui rectum iudicium peruerteret, ait Lucianus in Hermotinio. Primò ergo Vatab. exponit q.d. *Si vobis aliqua quæſtio proponitur de lege, ô Sacerdotes, reſpondetis habito reſpectu perſona-*

C rum magis, quàm rei & veritatis, adulando diuitibus. Secundò, Theod.q. d. Diuitum victimas, etiam mutilas & lege vetitas, accipiebatis & ſacrificabatis; pauperum verò reiiciebatis, quod eſt vitium acceptionis perſonarum, æquè ac ſacrilegij. Tertiò, Ruper.q. d. Reſpexiſtis ad facies pulchras & opulentas mulierum alienigenarum, eáſque duxiſtis vxores; proprias verò Iſraëlitides ob deformitatem, vel egeſtatem repudiaſtis: de hoc enim vitio in ſequentibus agit fusè, & ob illud reprobat & reiicit eorum victimas & ſacrificia verſ. 13. Aliter vertunt Syrus & Arabicus vterque, ſcilicet, *Accepiſtis in facie legem*, quod aliqui ſic explicant: *In facie*, id eſt, in ſuperficie, q.d. Corticem legis coram hominibus impletis, at

D non legis mentem & ſenſum. q. d. Hypocritæ eſt.

Verſ. 10.] Numquid non pater vnus omnium noſtrûm? numquid non Deus vnus creauit nos? quare ergo deſpicit vnuſquiſque noſtrûm fratrem ſuum, violans pactum patrum noſtrorum?

Verſ. 11.] Tranſgreſſus eſt Iuda & abominatio facta eſt in Iſraël, & in Ieruſalem:

E quia contaminauit Iudas ſanctificationem Domini, quam dilexit; & habuit filiam dei alieni.

Verſ. 12.] Diſperdet Dominus virum qui fecerit hoc, magiſtrum, & diſcipulum de tabernaculis Iacob, & offerentes munus Domino exercituum.

Verſ. 13.] Et hoc rurſum feciſtis, operiebatis lachrymis altare Domini, fletu, & mugitu, ita vt non reſpiciam vltra ad ſacrifi

Digitized by Google

ſacrificium, nec accipiam placabile quid de manu veſtra.

Verſ. 14.] Et dixiſtis: Quam ob cauſam? quia Dominus teſtificatus eſt inter te, & vxorem pubertatis tuæ, quam tu deſpexiſti: & hæc particeps tua, & vxor fœderis tui.

Verſ. 15.] Nónne vnus fecit, & reſiduum ſpiritus eius eſt? Et quid vnus quærit, niſi ſemen Dei? Cuſtodite ergo ſpiritum veſtrum, & vxorem adoleſcentiæ tuæ noli deſpicere.

Verſ. 16.] Cùm odio habueris, dimitte, dicit Dominus Deus Iſraël: operiet autem iniquitas veſtimentum eius, dicit Dominus exercituum: cuſtodite ſpiritum veſtrum, & nolite deſpicere.

Verſ. 17.] Laborare feciſtis Dominum in ſermonibus veſtris, & dixiſtis: In quo eum fecimus laborare? In eo quod dicitis: Omnis qui facit malum, bonus eſt in conſpectu Domini, & tales ei placent: aut certè vbi eſt Deus iudicij?

Vers.10. *Nunquid non pater vnus omnium noſtrûm?*] Tranſit Propheta ad alterum Sacerdotum (hi enim in ſcelere erant duces) & populi illo æuo vitium, ſcilicet quòd poſt reditum è Babylone vxores ſuas Iſraëlitides, ex paupertate, ſenectute, labore, morbis & ærumnis repudiarent, vt vult S. Hieron. aut potiùs vt ancillas haberent & deſpicerent, vt vult Lyran. (vnde tantùm ait *deſpicitis*, idque tertiò repetit; & verſ. 16. ſuadet, vt potiùs eas dimittant) ac earum loco alienigenas, iuuenculas, diuites & formoſas ducerent, contra legem id vetantem Deuter. 7. 3. eáſque quaſi coniuges honorarent. Idem vitium taxat & emendat Eſdras Malachiæ coæuus cap. 9. & 10. Porrò vtitur duobus argumentis ad amorem coniugûm, indéque ad coniugium ipſum reconciliandum & redintegrandum. Prius petit à communione ſanguinis, quòd ſcilicet vnum eundémque habeant patrem, vel Iacob, vt volunt Hebræi, vel potiùs primum patriarcham Abraham. Hic enim Eccleſ. 46. 20. vocatur pater multitudinis gentium. Hoc enim ſignificat hebr. nomen Abraham: & ab eo Iudæi ſe vocabant, & iactabant filios Abrahæ. ita S. Hieron. Remig. Ruper. Lyra. & alij. Senſus eſt, q. d. Vos, ô Iudæi, cum Iudæis vxoribus coniugati, inuicem eſtis fratres & ſorores. Habetis enim vnum communem patrem Abraham, æquè ac Iſaac & Iacob ſiue Iſraël, à quo Iſraëlitæ nuncupamini, ſicut ab Abraham Abrahamitæ: æquum ergo eſt, vt inuicem honoretis & ametis amore & honore fraterno, quaſi filios eiuſdem domus & familiæ Abrahæ. Nolite ergo iniurij eſſe Abrahæ, Iſaac & Iacob, deſpiciendo vxores veſtras, quæ ſunt filiæ Abrahæ, Iſaac & Iacob. Nolite ſcindere hanc familiæ veſtræ vnionem, imò vnitatem: nolite ſororibus veſtris præponere extraneas & alienigenas. Poſterius petit à communione religionis, quòd ſcilicet omnes habeant colántque vnum

Coniugij vincula duo. 1. 2.

A Deum, qui licèt creauerit cœlum & terram, omnéſque gentes, propriè tamen creauit, id eſt, in ſuam Eccleſiam, populum, gentem efformauit, adſciuit & adoptauit Hebræos, quos in ſua fide, religione, cultu & Synagoga quaſi nouũ & ſpiritualem populum creauit, infundens ſui cognitionem, timorem & amorem, iuxta illud Deuter. 32. 6. *Nunquid non ipſe pater tuus, qui poſſedit te, & fecit, & creauit te?* Et verſ. 18. *Deum qui te genuit, dereliquiſti, & oblitus es Domini creatoris tui.* Deus ergo eſt creator omnium per naturam, ſed proprius Hebrȩorum per fidem & gratiam. Sic Apoſtolus ait, Chriſtianos in Chriſto quaſi communi patre per baptiſmum eſſe renatos, regeneratos, & factos nouam creaturam, non naturalem, ſed ſpiritualem, ideóque quaſi fratres inuicem arctiſſi-B mè vniri, & amare debere; eo quod omnibus ſit *vnus Deus, vna fides, vnum baptiſma*, Epheſ. 4. 4. Senſus ergo eſt, q. d. Si Abrahæ amor & veneratio vos non tangit, tangat timor amorque Dei veſtri: nolite à Deo veſtro, eiúſque filiabus apoſtatare ad filias idololatrarũ, quæ certò vos ad idola ſua abducent, vti abduxerunt Salomonem: nolite Deo id vetanti eſſe rebelles; alioqui credite & formidate eum ſui contẽptus acrem fore vindicem, & vltorem fandi atque nefandi. Cùm ergo duplici vinculo tam arcto, ſanguinis & religionis, vxoribus veſtris ſitis obſtricti, nolite illud abrumpere & violare.

C *Quare ergo deſpicit vnuſquiſque noſtrûm fratrem ſuum.*] Lyra. putat hic redargui odia & lites, quibus inter ſe diſſidebant & contendebant Iudæi: vnde vt eos ad concordiã redigat, dixit eos vnum habere patrem Abraham, & vnum colere Iſraëlis Deum. Verùm Propheta propriè non de quouis eorum diſſidio hic agit, ſed de eo quod naſcebatur ex eo, quod vxores Iſraëlitides repudiarent, vel potiùs deſpicerent, vt ait Propheta, hoc eſt, eis anteferrent alienigenas pulchras & opulẽtas, quas honorabant vt coniuges, Iſraëlitides verò deprimebant habebántque vt ancillas, vel ſeruas. Inde enim offendebantur non tantùm ipſæ, ſed & earum fratres, parentes, cognati, ideóque odiis D & iurgiis inter ſe certabant. Senſus ergo eſt, q. d. Cur veteres vxores contemnimus, & fratrum noſtrorum abiicimus filias? ait S. Hieron. qui proinde per *fratrem* accipit ſocerum. Deſpiciẽdo enim ſoceri filiam, deſpiciebant ipſum ſocerum, cæteróſque affines. Rurſum ſub fratre more Scripturæ per enallagen accipe quoque ſororem, id eſt, cognatam, vel congenerem, putà Hebræam. Sicut enim ſub viro ſubintelligi ſolet mulier, ſic & ſub fratre ſoror. Senſus ergo eſt, q. d. Deſpicitis vxores, quæ ſunt ſorores veſtræ, quia eiuſdem generis & gentis, putà Hebtææ. ita Arias. Porrò modeſtiæ cauſa dicit Propheta, *vnuſquiſque noſtrûm*, non veſtrûm, vt correptio ſit lenior, vtpote E qua ſeipſum includat, cùm tamen ipſe reuera huic culpæ non eſſet affinis. Senſus ergo eſt, q. d. *Vnuſquiſque noſtrûm*, id eſt, plerique è populo noſtro.

Violans pactum patrum noſtrorum.] *Pactum* ſcilicet, quod cum Deo iniuimus, promittendo nos ſeruaturos eius leges, inter quas vna eſt de non ducendis alienigenis. Per pactum ergo metonymicè accipe legem, quæ erat conditio pacti, quod Iudæi cum Deo pepigerant. ita S. Hieron. Remig. Ruper. & alij; præſertim quia, vt ait Arias, per has vxores, vtpote idololatras, ſenſim mariti pelliciebantur ad apoſtatandum à Deo, & conſequenter

Digitized by Google

quenter à pacto quo promiſerant ſe Deum ſemper culturos, ac ad deflectendum ad earum idola, ſuperſtitiones & vitia, vti contigit Salomoni.

Vers. 11. *Tranſgreſſus eſt Iuda* pactum & legem iam dictam: *& abominatio facta eſt in Iſraël.*] Idem dicit exaggerando aliis, & acrioribus verbis. Poſt reditum enim è captiuitate non erat alius Iſraël, quàm Iuda & Iudæi.

Sanctitas Dei octuplex.

Quia contaminauit Iudas ſanctificationem Domini.] Per *ſanctificationem*, vel vt hebr. eſt קדש
codeſç, id eſt, *ſanctitatem*, Tigurina, *ſanctum*, Se-
1. ptuag. *Sancta*, accipi poteſt primò, ſancta Dei lex:
2. Secundò, Sanctus Dei cultus: Tertiò, ſanctitas vi-
3. tæ, ad quam obligabatur Iſraël, eámque profitebatur, & inde vocabatur gens ſancta, Deo ſcilicet dicata & deuota, iuxta illud Exodi 19. 6. *Eritis mihi in regnum ſacerdotale, & gens ſancta.* Vnde Chald. vertit: *Violauerunt viri domus Iuda animam ſuam, quæ erat ſanctificata coram Domino & dilecta.*

Idem tropol. facit quiuis peccator. Hic enim per peccatum polluit templum, quod in anima ſua ſanctificarat ſibi Deus, ex eóque facit fanum profanum, imò ſacrilegum diaboli; vti docet Apoſt. 1. Corinth. 6. 19. *An neſcitis*, ait, *quoniam membra veſtra templum ſunt Spiritus ſancti qui in*
4. *vobis eſt, quem habetis à Deo?* Quartò, ſanctitas fidei & religionis: quia per vxores idololatras abducebantur à vera Dei fide ad fidem & cultum
5. idolorum. ita Lyra. Quintò, ſanctitas templi: templum enim hebr. *codeſç*, id eſt, ſanctitas vocatur; quia ſanctiſſimum, & ſanctiſſimè colendum. Nam peccatores ſuis ſceleribus polluunt terram, & maximè templum in quo verſantur. q.d. Deus deſpicit veſtras oblationes & victimas, vt dixi verſ. 13. quia vos eius legem deſpicitis, ac templum veſtris
6. connubiis cum idololatris polluitis. Sextò, ſanctitas charitatis, putà generis neceſſitudo, gentíſque ſuæ ſancta vnio, quam ipſi violabant contribules ſuas repudiando, vel deſpiciendo, & alieni-
7. genas ſuperinducendo. Septimò, ſanctitas matrimonij, quam ipſi per diuortium commaculabant.
8. ita Vatab. Octauò, & optimè, ſanctitas Iudæ erat ſeparatio à gentibus, qua iuxta legem Dei, Iuda vt populus dicatus Deo, ſeparabat ſe à commercio, ac præſertim à connubio gentium idololatrarum. ita S.Hieron. Remig. & Hugo, iuxta illud Pſal. 113. 2. *Facta eſt Iudæa ſanctificatio eius*, id eſt, gens ſeparata ab aliis, quaſi Deo dicata & ſancta, Deúmque colens, celebrans & ſanctificans. Denique ſanctificatio, vel ſanctitas Dei propriè eſt illa, qua ipſe in ſe ſanctus eſt, ac vt talis ab hominibus cognoſcitur & colitur. Hæc enim profanatur, ſi quis eam cum idolis & idololatris commiſceat. Vnde cauſam dat, ſéque explicat dum ſubdit: *Et habuit filiam Dei alieni.*

Octuplicem Dei ſanctitatem polluit peccator.

Tropol. octuplicem hanc ſanctitatem polluit, & violat quiuis fidelis dum peccat. Ipſe enim per fidem, baptiſmum & gratiam eſt ſanctificatus, Deíque cultui dicatus; ac præſertim Sacerdos & Religioſus, qui per ordinationem, vel profeſſionem Deo propriè eſt conſecratus. Peccatum ergo octuplicis rei ſacræ eſt pollutio & profanatio, (vt patet per ſingula iam dicta diſcurrenti, eáque peccato applicanti) ac conſequenter quaſi octuplex eſt ſacrilegium. Vnde Septuag. vertunt in plurali: *Quia contaminauit Iudas ſancta Domini, in quibus*, id eſt, quæ *dilexit Dominus*, ideóque accuratè præcepit voluitque à nobis obſeruari. Hiſce minatur Iſaias c. 26. 10. dicens, *In terra ſanctorum* A *iniqua geſſit, non videbit gloriam Domini.* Porrò fideles, & præſertim religioſos per fidem, gratiam & vota connubium & nuptias inire cum Chriſto, eique animas ſuas quaſi ſponſas deſpondere; ac proinde ſi illud peccando violét & diſſoluant, ſpiritualiter adulteros eſſe, patet ex illo 2. Corint. 11. 2. *Deſpondi vos vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto.* Quod enim in nuptiis carnalibus efficit verbum illud *volo*, hoc in ſpiritualibus efficit verbum *voueo*. Nam vt ait S.Bernard. ſerm. 85. in Cant. *non terret celſitudo, quam ſociat ſimilitudo, amor conciliat, profeſſio maritat. Profeſſionis forma hæc eſt: Iuraui & ſtatui cuſtodire iudicia iuſtitiæ tuæ.* Et mox: *Ergo quam videris animam* B *relictis omnibus, verbo votis omnibus inhærere, verbo viuere, verbo ſe regere, de verbo concipere quod pariat verbo, quæ poſſit dicere: mihi viuere Chriſtus eſt, & mori lucrum, puta coniugem verbóque maritatam.* Quocirca S. Agnes, teſte S. Ambroſ. ſerm. 90. dicebat iuueni ſe ambienti: *Ipſi ſum deſponſata, cui angeli ſeruiunt, cuius pulchritudinem ſol & luna mirantur, cuius mater virgo eſt, cuius pater fœminam neſcit: quem cum amauero caſta ſum, cum tetigero munda ſum, cum accepero virgo ſum. Annulo ſuo ſubarrhauit me, & immenſis monilibus ornauit me. Ipſi ſoli ſeruo fidem, ipſi me tota deuotione committo.* Hoc eſt quod Deus promittit per Oſee c. 2. 19. *Sponſabo te mihi in ſempiternum, & ſponſabo te mihi in iuſtitia, & iudicio, & in miſericordia & in miſerationibus: & ſponſabo te mihi in fide, &* C *ſcies quia ego Dominus.* Vide ibi dicta.

Anima ſancta nupta eſt Deo.

Et habuit filiam Dei alieni.] Scilicet in coniugem. Nam hebr. eſt בעל *baal*, id eſt, maritauit, matrimonio ſibi iunxit, poſſedit vt amore ardens maritus: *filiam Dei alieni* vocat alienigenam, quæ colit Deum, non verum Iſraëlis, ſed alienum, putà aliarum gentium idolum & dæmonem, tanquam Deum & patrem ſuum.

Filia Dei alieni eſt cōcupiſcentia.

Tropol. filia Dei alieni eſt concupiſcentia carnis, & oculorum, ac ſuperbia vitæ, cui quaſi ſponſæ, imò adulteræ inſano amore copulatur peccator. Audiſti culpam Iſraëlis: audi pœnam; & ex huius grauitate, illius grauitatem æſtima. Ait ergo:

Vers. 12. D *Diſperdet Dominus virum qui fecerit hoc, magiſtrum & diſcipulum.*] Hebr. ער ועונה *er veone*, id eſt, excitantem, vel vigilem, & reſpondentem. Excitans & vigil eſt magiſter, qui vigilat vt vera veſtiget, doceat, tueatur, ac mentem diſcipuli excitet, ſtimulet & acuat, nunc docendo, nunc diſputando, nunc interrogando: reſpondens eſt diſcipulus, cuius eſt magiſtro excitanti & interroganti reſpondere. Senſus ergo eſt, q. d. Deus diſperdet Iudæum, qui ſua vxore deſpecta ducit alienigenam, quiſquis ille ſit, ſiue Doctor, ſiue Diſcipulus; ſiue Sacerdos, ſiue laicus; ſiue nobilis, ſiue plebeius. ita S.Hieron. Secundò, Tigurina *er veone* vertit; *Eum qui auctor eſt, & qui obſequitur.* q.d. Auctorem & executorem ſceleris diſperdet Deus. E Tertiò, Chald. vertit: *filium & nepotem.* Filius enim eſt is qui excitat & generat nepotem: vnde nepos ei reſpondet. Quartò, Clarius & Arias vertunt: *Eum qui in domo pulſat, vel à ſomno excitat, & eum qui pulſanti vel excitanti reſpondet.* q.d. Omnes omnino in tali familia diſperdet Deus. Quintò, Septuag. pro ער *er*, legentes עד *ad*, id eſt, *vſque*, vertunt: *Donec humilietur de tabernaculis Iacob.* Hebr. enim ענה *ana* ſignificat humiliare, & reſpondere.

Et offerentem munus.] q.d. Etiamſi ſit Sacerdos offerens

offerens

Digitized by Google

offerens hoſtias. ita Chald. & S. Cyrill.

Vers. 13. *Et hoc rurſum feciſtis.*] Tigurina: *Deinde & hoc adiecistis.* Chald. *Et hoc ſecundo facitis.* q.d. Priori ſceleri, quo alienigenas ducitis, ſecundum adiicitis, ſcilicet: *Operiebatis lachrymis altare Domini.* q.d. Priores vxores quas deſpiciebatis, ita viliter & miſerè quaſi ancillas & ſeruas tractabatis, imò malè mulctabatis, vt illæ afflictiſſimæ confugerent ad templum, ibique ante altare lachrymas vberrimas profunderent, querentes apud me de veſtra iniuria, poſcentéſque opem & vindictam. ita S. Hieron. Cyril. Theod. & alij paſſim, excepto Lyrano, qui ſic explicat, q.d. Vos in coniugio cum alienigenis permanentes, vt hoc ſcelus expietis, curritis ad templum, ibique lachrymis profuſis veniam poſtulatis. Verùm fruſtra: quia propoſitum vos emendandi non concipitis, ſed in ſcelere & matrimonio illegitimo perſiſtere vultis. Quem ſenſum ſecutus S. Chryſoſt. tropol. hæc refert ad eos qui rapiunt aliena, vtque rapinam expient, partem dant templo, vel pauperibus: *Iudaica*, inquit, *huiuſmodi eleemoſyna eſt, imò verò diabolica. Non vult Chriſtus rapina nutriri*, &c. Ita ipſe hom. 86. in Matth.

Mugitu.] Septuag. & Chald. *gemitu.* Pagnin. *clamore.* Noſter efficaciùs vertit *mugitu.* Mugitus enim propriè eſt vox horriſona boum. Vnde Statius 11. Theb. de Ioue in taurum mutato, cum veheret Europam, ita canit:

Dignatus virgine noſtra
Terga premi, & placidas falſum mugire per vndas.

Hinc per catachreſin cæteris animalibus, & homini; quin & terræ ac mari tribuitur. Vnde Virgil. 3. Æneid. *Terram mugire videbis.* & lib. 6. *Solum mugit ſub pedibus.* ac Catul. Epigr. 58. de Berecinthia: *Fremitu mugienti loca cuncta reтonant.* Significat ergo mugitus hic ingentem vxorum à maritis deſpectarum complorationem, ex ingenti afflictione & dolore manantem, ita vt non mulierum more eiulare, ſed boum more mugire viderentur, iuxta illud Oenonæ ad Paridem apud Ouidium:

Impleuitque ſacram querulis vlulatibus Idam.

Ita vt non aſpiciam vltra ad ſacrificium.] Quia aſpicio ad lachrymas & mugitum vxorum, quas vos opprimitis: magis enim illæ, vtpote iuſtæ & miſerabiles, me mouent, quàm iniqua & impura ſacrificia crudelium.

Vers. 14. *Quia Dominus teſtificatus.*] Hebr. העיד *heid*, id eſt, *proteſtatus eſt* hanc eſſe ſuam mentem & voluntatem, hoc eſt, præcepit & ſanxit matrimonium inſolubile, vtque maritus amet vxorem, & propter eam relinquat patrem & matrem, Geneſ. 2. 24. vos autem hanc proteſtationem & legem meam violatis, relinquendo & deſpiciendo vxores veſtras. ita S. Hieron. Theod. Remig. Hugo & Lyran.

Secundò Hebr. *heid* cum Tigurina verti poteſt, *teſtatus eſt*, & cum Vatab. *teſtificari poteſt*, vt alludatur ad ritum veterum Hebræorum, qui Deo teſte & nymphagogo, vt ait Theodor. contrahebant coniugium, vt eo ſanctius & inuiolabilius eſſet, quo Deo quaſi præſente, & paranympho fuerat conciliatum. Vnde Laban Geneſ. 31. 49. inuocans Deum in teſtem, ait ad Iacob generum ſuum: *Intueatur & iudicet Dominus inter nos, quando receſſerimus à nobis, ſi afflixeris filias meas, & ſi introduxeris alias vxores ſuper eas: nullus ſermonis noſtri teſtis eſt abſque Deo, qui præſens reſpi-*

Deus nuptiarum conciliator & vindex.

A *cit: indéque locus vocatus eſt Galaad, id eſt, tumulus teſtis.* Sic & Raguel filiam Saram copulauit Tobiæ inuocans Deum, dicénſque: *Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Iacob vobiſcum ſit, & ipſe coniungat vos.* Idem apprecatur Sacerdos coniugibus Chriſtianis, dum eos coniungit & benedicit. Sic & Gentilibus adeo ſancta erant matrimonij vincula & iura, vt ea non niſi diis teſtibus & præſidibus inuocatis, & per ſacrificia conciliatis inirent. Audi Valerium Flaccum lib. 8. Argonaut.

Ritus nuptiarum apud Gentiles.

Inde vbi ſacrificas cum coniuge venit ad aras
Æſonides, vnáque adeunt, pariterque precari
Incipiunt, ignem Pollux vndámque iugalem
Prætulit, vt dextrum pariter vertantur in orbem.

Et paulò pòſt:

B *Primus & ecce fero, quatióque hanc lampada veſtro*
Coniugio primus celebro dotalia ſacra.

Quocirca Modeſtinus lib. 1. D. de ritu nupt. nuptias definit diuini & humani iuris coniunctionem. Et Gordianus in L. Aduerſus. C. de cri. exp. hæred. vxorem rei diuinæ & humanæ ſociam appellat. Hinc & nuptias non copulabant, niſi captatis priùs auguriis, vt ex deorum voluntate eas auſpicatas, & proſperas fore renunciarent auſpices. Hinc Claudianus epiſt. ad Serenam:

Me iungeret auſpex
Purpura, me ſancto cingeret aula toro.

Idem in Ruffin. lib. 1.

C ——*Hac auſpice tæda*
Oedipodem matri, natæ iunxere Thyeſten.

Propriè autem Iunonem nupturi inuocabant, illique multos habebant honores, quòd illam iungendis & conciliandis coniugiis præeſſe cenſerent. Docet id Ouid. in Epiſt. Medeæ ad Iaſonem:

Iuno coniugij præſes.

Conſcia ſit Iuno, ſacris præfecta maritis.

Et in Epiſt. Hipſipyles:

Non ego ſum furtim tibi cognita: pronuba Iuno
Adfuit.

Et Virgil. lib. 4. Æneid.

Iunoni ante omnes, cui vincla iugalia curæ.

Et Statius in Syluis:

Dat Iuno verenda
Vincula, & inſigni geminat concordia tæda.

D Porrò Iunoni ſacra facientes, fel victimæ diuulſum abiiciebant, vt myſticè ſignificarent bilem omnem, & iracundiam à nuptiis abeſſe oportere. ita Plutarch. in coniug. præceptis. Huc ſpectat Numæ, qui Romulo ſucceſſit, lex apud Gellium lib. 4. cap. 3. *Pellex ædem Iunonis non tangito. Si tangit, Iunoni crinibus dimiſſis agnam fœminam cædito.* Inuocabant & Deum ſanctum Fidium, ſiue Medium Fidium, quaſi fidei præſidem, & ſancti fœderis conciliatorem & vindicem, de quo Ouid. lib. 6. Faſtor. & S. Auguſt. lib. 18. ciuit. 19. *Sabini, ait, regem ſuum primum Sangum, ſiue vt aliqui appellant Sanctum, retulerunt in deos.* Tam ſancta erant Gentilium connubia: quàm religioſa ergo

E & inuiolata eadem apud Chriſtianos ſint oportet?

Nota, Malachias dehortatur hic Iudæos à deſpectu, & repudio vxorum Iſraelitidarum ſeptem argumentis. Primum eſt, quia Deus à geneſi mundi ſanxit matrimonij vinculum, voluitque eſſe perpetuum. Idem ex more & ritu connubiorum, teſtis fuit & quaſi conciliator matrimonij tui: noli ergo matrimonij tam ſanctè à Deo ſanciti, iura violare. ita S. Chryſoſt. hom. de libello repudij tomo 4.

Septem argumenta auocantia à repudio & adulterio. Primum.

Inter te & vxorem pubertatis tuæ.] Eſt hoc ſecundum 2.

Digitized by Google

A cundum argumentum, q. d. Hæc eſt vxor tua prima & legitima, quam in pubertate, id eſt, cum primùm factus es puber, putà quam adoleſcens duxiſti: noli ergo primos & teneros eius amores abrumpere: *quam tu deſpexiſti.* Hebr. *fraudaſti.* Chald. *mentitus es.*

3. *Et hæc particeps tua.*] Pagnin. *ſocia tua.* Tigurina, *conſors tua.* Eſt tertium argumentum, q. d. Sicut Deus Adæ dedit Euam in adiutorium, tam generationis, quàm vitæ; ita idem hanc è gente tua dedit tibi quaſi ſociam, & conſortem familiæ, laborum & bonorum omniũ, æquè ac malorum. Cùm ergo hæc tibi tanto tempore fida & indiuidua fuerit comes & ſocia, noli in extremo vitæ eam deſerere: noli hanc maculã dare in gloriam B tuam: noli comœdiam & fabulam vitæ tuæ, tam indigna cataſtrophe concludere.

4. *Et vxor fœderis tui.*] Eſt quartum argumẽtum, q. d. Hæc eſt vxor, cum qua primum matrimonij fœdus iniiſti: noli ergo hoc fœdus infringere, ne voceris & reipſa ſis fœdifragus.

Vers. 15. 5. *Nonne vnus fecit.*] Eſt quintum argumuntum, q. d. Deus vnus primitus fecit vnam feminam, ſcilicet Euam; & vnum marem, ſcilicet Adam, vt inter hos duos, & conſequenter inter cæteros omnes coniuges ex eis progenerãdos, eſſet vnum & indiuiſibile coniugium: nec enim Adam poterat alteri vxori iungi, quàm Euæ, cùm non eſſet alia creata à Deo; nec Eua ad alium virum diuertere, quàm ad Adam, cùm non eſſet alius vir in C mundo. Noli ergo hanc Dei ſanctionem & vnitatem coniugij infringere: noli protoplaſtorum Adæ & Euæ eſſe degener. ita S. Hier. Theod. Remig. Lyra.

Secundò, Chald. per vnum accipit Abraham. vertit enim: *Nonne vnus fuit Abraham, ex quo propagatum eſt ſæculum? & quid vnus quæſiuit, niſi vt permaneret ſibi proles in conſpectu Domini?* q. d. Abraham pater veſter ex quo tota gens veſtra deſcendit, non deſpexit Saram, licèt ſterilem, ſed ea petente duxit Agar; quia ex ea non voluptatem, vt vos, ſed prolem quæſiuit. Et Tigurina, Pagn. & Vatab. *Annon & vnus hoc fecit, in quo excellens* (Hebr. enim שאר *ſear* & reſiduum, & excellens ſignificat) *fuit ſpiritus? Quid verò vnus ille fecit? quærebat ſemen Dei*, hoc eſt, Abraham cùm D vnus eſſet & ſine liberis, virque excellentiſſimus, non fecit hoc quod vos facitis. q. d. Deſpicitis & repudiatis vxores veſtras ſine maiorum exemplo, imò contra eorum exemplum: nam vos ex vxoribus procreaſtis proles, quas quærebat & ex Sara procreare non poterat Abraham; nec tamen idcirco eam deſpexit, multò minùs repudiauit. Eſtis ergo non legitimi filij Abrahæ, ſed degeneres & ſpurij.

6. *Et reſiduum ſpiritus eius eſt.*] Eſt ſextum argumentum, q. d. Deus ex ſe vnum humanum ſpiritum, halitúmque vitalem creauit, cuius vnã quaſi partem dedit Adamo, alteram reliquam feminæ, putà Euæ. Ergo non debetis hanc vnitatem diſcindere diuortio. Femina enim eſt quaſi dimidium viri, tum corpore, quia ex reſiduo viri, putà ex coſta formata eſt; tum ſpiritu, quia halitum vitalem quẽ Deus inſufflauit in Adam, cum poſtea diuiſit cum Eua, cum eundem non numero, ſed ſpecie, id eſt, humanum & ſimilem in eam inſufflauit, fecitque vt ipſa eſſet animal, imò homo viuens. ita S. Chryſoſt hom. de libello repudij. Hinc ſecundò poteſt ſpiritus accipi pro amore & affectu: quia enim Adam & Eua ex eodem quaſi corpore, & halitu vitali efformati ſunt & conſtant; hinc pariter eundem habent ſpiritum, id eſt, affectum amoris à natura ingeneratum, quo mulier virum, & vir mulierem quaſi ſui compartem, ac ſui dimidium, imò quaſi alterum ſe intimè amat & diligit. Cauſa enim & finis, cur Deus ex viro formarit feminam, fuit, vt iis ingeneraret ſummum erga ſe inuicem amorem, & coniunctionem in coniugio, vt nunquam cogitarent de diuortio vel repudio, quia per hoc diſcinditur vnum quaſi corpus viri & feminæ, vnúſque ſpiritus, non tantùm humanus, ſed & diuinus, vtpote à Deo eis aſpiratus, quaſi diuinæ particula auræ. ita S. Hieron. Theod. Remig. Alber. & Lyra. Aliter Arias: ſpiritum enim accipit pro mente, conſilio, iudicio. Vnde ſic vertit: *Et non vnus fecit, & reſiduum ſpiritus illi: & quid vnus ille quærens? Semen Dei*, ſicque explicat, q. d. Non vnus veſtrûm hoc peccatum diuortij commiſit, ſed plurimi: vnde vix eſt vnus qui habet reſiduum ſpiritus, id eſt, ſanæ mentis, conſilij & iudicij. Quid enim ſinguli quærunt? Anne ſemen Dei, vt ſcilicet proles fideles Deo gignant? Nequaquam; ſed cupiunt ſuam explere libidinem.

Et quid vnus quærit niſi ſemen Dei?] Eſt ſeptimum argumentum, q. d. Quid vnus, putà Deus, ex vnius cum vna coniugio, à ſe ſancito intendit & quærit, niſi filios fideles & ſanctos ſibi gigni, ex fideli patre & matre, non autem infideles ex alienigenis? Matres enim alienigenæ & idololatræ, quas vos, ô Iudæi, ambitis, inſtillabunt ſuis prolibus amorem & cultum ſuorum idolorum, in eóque eas educabunt. ita S. Hieron. & alij eius ſequaces. Significat Iudæos in matrimonio non debere ſtudere voluptati & libidini, ideóq; ambire alienigenas; ſed proli, eiúſque educationi piæ & ſanctæ, quam à ſolis vxoribus Iſraelitis ſperare poſſunt, ac proinde eas retinendas & ambiendas eſſe. 7.

Moraliter notent concionatores, haſce ſeptem rationes, quibus demonſtratur à Deo ſanctitas & inſolubilitas matrimonij, iiſque vtantur contra diuortia, & adulteria, æquè ac iurgia & litigia coniugum, vt eis coniugalem ſanctúmque amorem perſuadeant. Item vt diſſuadeant Catholicis, ne matrimonia ineant cum hæreticis. Hi enim ſunt alienigenæ, qui proles educabunt in aliena fide, id eſt, in perfidia & hæreſi. Exempla illuſtria amoris coniugalis Gentilium receſet Valer. Max. lib. 4. cap. 6. Moral. de amore coniugum.

Cuſtodite ergo ſpiritum veſtrum.] Primò, ſpiritum, id eſt, animam & voluntatẽ cuſtodite à peccato libidinis, amoris & coniugij cum alienigenis, atque ex aduerſo à peccato deſpectus & repudij vxorum priſtinarum, quæ ſunt Iſraelitides. ita S. Hieron. Secundò, Remig. Alber. & Lyra. E per ſpiritum accipiunt vxorem: hanc enim verſ. 15. vocauit *reſiduum ſpiritus* viri, q. d. Cuſtodite amorem priſtinum erga vxores, quæ ſunt quaſi dimidium ſpiritus, id eſt, animæ veſtræ. Vnde explicans ſubdit: *Et vxorem adoleſcentiæ tuæ noli deſpicere.* Tertiò, à Caſtro, q. d. Cuſtodite ſpiritum Abrahæ, vt ſicut ille amauit Saram, ita vos ametis vxores veſtras. Quartò, Tigurina vertit: *Vos igitur quàm chara eſt anima veſtra, cauete ne in vxores, quæ vobis in iuuentute deſponſæ ſunt perfidi ſitis.* Quintò, Arias ex Hebræo vertit: *Cuſtodite in ſpiritu veſtro*, q.d. In re hac tanti momenti, ne ſinatis vos agi temeritate & libidine, ſed agite omnia Spiritus octuplex.

certo

Digitized by Google

certo & maturo ſpiritu ac iudicio. Sextò, Vatab. vertit: *Seruate igitur vos in ſpiritu veſtro, & ne præuaricemini*, hoc eſt, neque animo, neque corpore peccetis in Deum. Septimò, neruoſiùs & germaniùs per ſpiritum accipe amorem & affectum, quem vir gerere debet erga vxorem, quaſi alteram corporis & ſpiritus ſui partem. Hoc enim ſignificat vox illatiua *ergo*, ſcilicet Prophetam reſpicere ad *reſiduum ſpiritus*, de quo dixit verſ. 15. q.d. Mulier & vir habent eundem ſpiritum, vti vitalem, ita moralem amoris mutui, vt dixi verſ. 15. ergo par eſt vt eundem ſtudioſè cuſtodiant. Huc accedit P. Pineda in Iob 19. 17. qui per ſpiritum accipit halitum, quem ſibi inuicem communicant maritus & vxor crebris colloquiis, & conuerſatione. Eſt ergo in illis reciprocatio ſpiritus, iuxta illud Iobi: *Halitum meum exhorruit vxor mea*. Senſus ergo eſt, q.d. Cuſtodite halitum veſtrum, ne eum communicetis mulieri alienigenæ, ſed tantùm vxori legitimæ, hoc eſt, nolite conuiuere, conuerſari, colloqui & commiſceri alienigenæ, ſed Iſraëlitidi dũtaxat, quam primitus coniugem duxiſtis.

Moral. de fuga mulierũ etiam deuotarum.

Moral. cuſtodiant viri ſpiritum caſtum & virilem: quia nihil eſt quod eum, etiam in Eccleſiaſticis & deuotis, ita emolliat & effeminet, atque amor etiam in ſpeciem pius feminatum, præſertim alienigenarum. Exemplum eſt in Sardanapalo, vltimo Ninities rege & monarcha, *quem*, inquit Iuſtin. lib. 1. *Arbaſtus inuenit inter ſcortorum greges purpuram colo nentem, & muliebri habitu cum mollitie corporis, & oculorum laſciuia omnes feminas anteeuntem, penſa inter virgines partientem*. Sic Iezabel dominata eſt Achabo, concubinæ Salomoni, Dalila Sampſoni, Omphala Herculi, vti deſcribit Seneca in Hippolyto:

Natus Alcmena poſuit pharetram,
Paſſus aptari digitis ſmaragdos, &c.

Clariùs verò Deianira apud Ouidium de Hercule ita canit:

Vidit in Herculeo ſuſpenſa monilia collo,
Illo, cui cœlum ſarcina parua fuit.
Craſſaque robuſto deducens pollice fila,
Æquaque formoſa penſa rependis heræ.
Diceris infelix ſcutica tremefactus habenis,
Ante pedes Dominæ pertimuiſſe minas.

Vide S. Cyprian. tract. de ſingularitate cleric.

Vers. 16.

Cum odio habueris dimitte.] Varij variè hunc locum vertunt, vel explicant. Primò, R. Hananus apud Ariam ſic vertit: *Deus odit eum qui dimittit vxorem ſuam*. Secundò, Pagnin. *Si oderit, dimitte*. q.d. Si vxor tua ſit rixoſa, téque oderit, dimitte illam. Tertiò, Chald. *Quod ſi oderis, dimitte eam, & ne operias peccatum veſtimento tuo*. q.d. Si oderis vxorem, repudia illam, & ne tegas tuũ odium illa veſte & prætextu, quòd illam domi tuæ retineas, quaſi illam ames, cùm occultè eam tractes vt ſeruam. Quartò, ſic vertit & explicat Vatab. *Qui odio habet, dimittat: at tegit vnuſquiſque veſtrùm iniquitatem ſub veſte ſua*, id eſt, vnuſquiſque veſtrùm dimittit quidem vxorem quam odit, ſed non dato libello repudij: vnde fit, vt alteri nubere non poſſit. Quintò, alij: *Qui odit dimittat, & teget iniquitatem ſub veſte ſua*. q.d. Vir dimittens vxorem, teget ſuam infamiam, qua eum vxor, dum domi detineretur & malè tractaretur, ſolebat diffamare. Sextò, alij multi cenſent eſſe ironiam, q.d. Si oderis vxorem, dimitte; ſed ſcito quòd iniquitas operiet veſtem tuam. Nec enim

A lex ob odium permittebat repudium, ſed ob fœditatem vxoris, id eſt, ob fornicationem, lepram, mores incorrigibiles, &c. vt dixi Deuter. 24. 1. Septimò & planiſſimè, q.d. Cùm oderis vxorem dimitte, dato illi libello repudij, vt alteri nubere poſſit potiùs quàm eam domi perpetim vt ſeruam affligas, verberes, mutiles, vel occidas: ſed ſcito quod iniquitatem non euades. Licèt enim minus malum ſit dimittere vxorem, quàm occidere, tamen in ſe grande malum eſt: nec enim ob ſolam diſplicentiam, vel odium licet eam dimittere.

Operiet autem iniquitas veſtimentum eius.] Scilicet mariti dimittentis, vt patet ex pronomine Hebræo maſculino, non autem mulieris dimiſſæ.

B Eſt enallage perſonæ: ponitur enim *eius* pro *tuũ*. Pro *iniquitas* Hebr. eſt חמס *chamas*, id eſt, iniuria, vis, violentia. Aliqui vertunt: *Si vir dimittat vxorem, operiet iniquitatem veſte ſua*. q.d. Dimittendo eam teget ſuam iniuriam & infamiam libello repudij, quaſi veſte, velamine & prætextu, ait P. Prado in Ezech. 13. verſ. 18. Ex aduerſo Tigurina vertit: *num ergo violentiam veſtimento ſuo teget?* q.d. Minimè. Aut vt Clarius, q. d. ne operiat vir odium in corde ſuo, quaſi ſi maculam ſub veſte abſcondat. Aliter Vatab. & alij, vti paulò antè recenſui. Verùm noſtræ vulgatæ verſionis varia eſt explicatio. Primò, S. Hieron. per veſtimentum accipit corpus, quod eſt quaſi veſtis ani- Veſtis quadruplex.

C mæ, iuxta illud Apoſtoli 2. Corinth. 5. 4. *Nolumus expoliari* corpore, in reſurrectione & cœlo, *ſed ſuperueſtiri, vt abſorbeatur quod mortale eſt à vita*. Senſus ergo eſt, *iniquitas*, id eſt, pœna iniquitatis operiet veſtem, id eſt, corpus tuum, q.d. Deus te acriter in corpore, cuius delicias & libidines iniuſtè ſectaris, puniet, affligétque morbis, fame, plagis, &c. Secundò, Septuag. per veſtimentum accipiunt cogitationes. Sicut enim veſtis tegit corpus, ita animam tegunt cogitationes, intentiones, deſideria & concupiſcentiæ, quæ in anima circum ſe inuicem ita in glomum quaſi con-

D uoluuntur, ſicut in cæpis orbiculi alij aliis, quaſi inuolucra circumuoluuntur, & veſtiuntur. Vertunt ergo: *Operiet iniquitas ſuper cogitationes tuas*. Tertiò, alij propriè accipiunt veſtimentum, q. d. Iniquitas, id eſt, pœna iniquitatis operiet veſtem eius: quia ſcilicet Deus puniet virum ex odio dimittentem vxorem paupertate, & nuditate, vt ſuis rebus, etiam intimis, putà veſtibus, ſpolietur. Quartò & genuinè, veſtis hic metonymicè capitur pro homine veſte induto. Eſt ergo phraſis Hebræa, *operiet veſtem*, pro eo quod nos dicimus, operiet hominem veſtitum, inde ſumpta, quod homo per veſtes ſit conſpicuus & cognoſcatur, iuxta illud Eccleſ. 19. 27. *Amictus corporis,*

E *& riſus dentium, & greſſus hominis enunciant de illo*. Sic ex aduerſo de ſanctis dicitur Apocal. 7. 14. *Lauerunt ſtolas ſuas, & dealbauerunt eas in ſanguine agni*: vbi ſtolas vocat conſcientias, quæ animæ quaſi ſunt veſtes & ſtolæ. Quocirca hoc loco Heb. eſt: *Operiet iniquitas ſuper veſtimẽtum tuum*, id eſt, ita redundabit, eminebit & exuberabit tua iniquitas, vt nullo veſtimento occultari aut diſſimulari poſſit. Tanta enim erit, vt te veſtémque tuam operiat, tegat & obruat. Similis phraſis eſt Ioſue 24. 7. *Adduxit ſuper eos* (Ægyptios) *mare, & operuit eos*, Hebr. eſt, *operuit ſuper eos*. 2. Paral. 5. 8. *Cherubim expanderent alas ſuas ſuper locum*, Hebr. eſt, *operiebant Cherubim ſuper arcum*.

Conſcientia eſt veſtis animæ.

2. Eſdræ

Digitized by Google

2.Eſdræ 4.5. *Ne operias iniquitatem eorum*, hebr. eſt, *ne operias ſuper iniquitatem eorum*: præpoſitio enim *ſuper*, redundantiam & exuberantiam ſignificat. ita Lyra. Arias & à Caſtro. Denique per iniquitatem, vel vt hebr. eſt, iniuriam & violentiam, accipe iniquitatis tam culpam, quàm pœnam & vindictã, q.d. Si vxorem ob ſolum odium dimiſeris, operiet te grauis culpa, & infamia, æquè ac pœna, qua Deus hoc ſcelus in te vindicabit.

Cuſtodite ſpiritum veſtrum.] Scilicet affectum & amorem erga vxores veſtras, *& nolite deſpicere illas.* vide dicta verſ.15.

Verſ. 17. *Laborare feciſtis Dominum in ſermonibus veſtris.*] Tangit hîc aliud Iudæorum crimen, blaſphemiæ ſcilicet, ſpectans ad atheiſmum, quod nimirum dicerent, non eſſe numen puniens improbos, & protegens probos. Vnde Lyran. & Pagnin. hinc incipiunt caput tertium. Septuag. vertunt: *Prouocaſtis Deum ſermonibus veſtris.* Chald. *Faceſſiſtis negotium coram Domino.* Arias & Tigurina: *Fatigaſtis & delaſſaſtis Dominum*, veſtra ſcilicet continua contentione; ſicut homines litigioſi & clamoſi ſuis litigiis & clamoribus fatigant iudices, eiſque aures obtundunt. Vatab. *moleſtia affeciſtis.*

Improbi affligunt & delaſſant Deum.

Nota hic impios, præſertim blaſphemos & atheos, ſua improbitate fatigare, affligere & delaſſare Deum, quantum in ipſis eſt, etſi reuera eum non affligant nec delaſſent, eo quòd ipſe afflictionis & laſſitudinis non ſit capax. Nam ſi eius eſſet capax, vtique improbitas hæc affligeret & fatigaret eum; nec vlla alia re, quàm hac Deus affligeretur & fatigaretur. Simile eſt Iſaiæ 1.14. *Solemnitates veſtras odiuit anima mea: facta ſunt mihi moleſta, laboraui ſuſtinens.* Et Epheſ.4.30. *Nolite contriſtare Spiritum S. Dei, in quo ſignati eſtis.* Senſus ergo eſt, q.d. Vos, ô Iudæi, blaſphemia veſtra moleſtia affeciſtis, exacerbaſtis & fatigaſtis Deum, dicentes: *Omnis qui facit malum, bonus* (Chald. *rectus*) *eſt in conſpectu Domini.* q. d. Mali ſunt grati Deo, malos amat Deus: malos enim ita proſperat, ditat & exaltat, vt eis delectari videatur. Vnde explicans ſubdit: *Et tales ei placent. Aut certè vbi eſt Deus iudicij?* vbi eſt Dei prouidentia? vbi iuſta eius iudicia? vbi Deus iuſtus vindex impiorum, & protector piorum, qui nos fideles ſuos ita afflixit, & hoſtes noſtros infideles ita magnificauit? Eſt dilemma: vel Deus amat malos & mala, vel non amat: ſi amat, ergo ipſe pariter malus eſt, quod abſit: ſi non amat, cur ergo eos non punit; quinimò eos proſperat, facitque vt dominentur piis, in eóſque ſæuiant, vti nobis contigit? Cauſa enim huius querelæ & blaſphemiæ fuit, quòd, vt ait S. Hieron. *reuerſus populus de Babylone, & videns cunctas in circuitu nationes, ipſoſque Babylonios idolis ſeruientes abundare diuitijs, vigere corporibus, omnia quæ bona putantur in ſæculo poſſidere; ſe verò qui habeat notitiam Dei, ſqualore, inedia, ſeruitute coopertum, ſcandalizatur & dicit: Non eſt in rebus humanis prouidentia: omnia caſu feruntur incerto, nec Dei iudicio gubernantur; quin potius mala ei placent, & bona diſplicent: aut certè ſi Deus cuncta diiudicat, vbi eſt illius æquum iuſtúmque iudicium?* ſubdit S. Hieron. *Iſtiuſmodi quæſtionem mens incredula futurorũ quotidie ſuſcitat Deo, cum viderit iniquos potentes, & ſanctos humiles, &c. qualis in Euang. Lazarus legitur, qui ante fores diuitis purpurati deſiderat micis, quæ abijciuntur de menſarum reliquiis, inopem animam ſuſtentare: diuitem verò tantæ feritatis & crudelitatis, vt non miſereatur homo hominis, cuius etiã canum lingua miſeretur; non intelligentes tempus iudicij, nec vera eſſe bona illa quæ perpetua ſunt, dicunt: Mali ei placent, & vbi eſt Deus iudicij?* Similis querela eſt Abacuc 1. vide ibi dicta. Eandem iterat Malachias cap.3.14. eique reſpondet verſ. 16. & ſequent. ſcilicet, quòd in ea re expectare debeant tempus vindictæ à Deo definitum, atque interim laudare Dei patientiam & longanimitatem, quæ differt vltionem vt peccator reſipiſcat. Rom.2.4.

Querela impiorum de Dei prouidentia.

Vbi eſt Deus iudicij?] Hebr. eſt *He* demonſtratiuum, quod magnam habet emphaſin: *vbi eſt Deus,* הַמִּשְׁפָּט *hammiſpat*, id eſt, illius iudicij, ſcilicet magni, certiſſimi, exactiſſimi, acutiſſimi, omniſcij, iuſtiſſimi, liberrimi, quo nec potentem, nec diuitem, nec munera, nec quid aliud præter iuſtitiam reſpicit. Ipſe enim eſt Deus *hammiſpat*, cui ſcilicet ex natura competit exacto iudicio iudicare omnes & omnia: ipſius enim natura eſt ipſa æquitas, ipſa iuſtitia, ipſa prouidentia, ipſa gubernatio, eaque iuſtiſſima & ſapientiſſima. Vnde Septuag. vertunt: *vbi eſt Deus iuſtitiæ?* Chald. *vbi eſt ergo Deus qui facit iudicium?* cuius ſcilicet proprium eſt eſſe omnium iudicem, ac in omnes rigidum exercere iudicium: nimirum idipſum exercebit planè & plenè in decretorio & vltimo mũdi die, qui erit horizon huius vitæ & futuræ, diſterminans tempus ab æternitate, cœlum à gehenna, beatos à damnatis, in omne æuũ, per Chriſtum, quem conſtituit iudicem vniuerſorum, viuorum & mortuorum. Fruſtra ergo olim clamarunt, & etiamnum clamant impij & ſtolidi Iudæi: Vbi eſt Deus iudicij? qui nos gentem ſuam à tot probris & ærumnis, quas à 1500. annis vbique terrarum patimur, iudicet & vindicet. Quocirca æquè ſtolidi Rabbini in Thalmud ſcribunt, Deum quoties reminiſcitur calamitatum, quas Iudæi à gentibus vbilibet patiuntur, duas effundere lachrymas in mare Oceanum, & præ dolore pectus vtraque manu contundere: quam impiam & ineptam eorum blaſphemiam inter alias plurimas recenſet, & ridet Sixtus Senenſis lib. 2. Biblioth. in voce Thalmud pag. 142. Veriùs & ſapientiùs pro Deo contra ſe ſic argumentari deberent: Deus, cùm ſit iuſtiſſimus, iuſto iudicio nos omnes per 1500. annos abiecit, & punit grauiſſimè: grauiſſimum ergo ſcelus patrauimus, nimirum occidimus Meſſiam noſtrum, Ieſum Chriſtum Deum & Dominum vniuerſorũ: Deum inquam iudicij. Fruſtra ergo querimur & quærimus: Vbi eſt Deus iudicij? nos enim eum occidimus.

CAPVT

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS.

Taxauit cap.2. incuriam & improbitatem Sacerdotum veterum: hoc capite aſſignat remedium, nimirum Chriſtum venturum in carnem, ſuúmque templum, & eius præcurſorem Ioannem Baptiſtam. Chriſtus enim, inquit, purgabit filios Leui, *&c.* & erunt Domino offerentes ſacrificia in iuſtitia: *quo ſimul reſpondet querelæ impiorum in fine cap.2. dicentium*: vbi eſt Deus iudicij? *Chriſtus enim erit Deus iudicij, imò &* teſtis velox maleficis, & adulteris, & periuris, *&c. Secundò, verſ.8. culpat Iudæos, quòd Deum configant fraudando, ſibique arrogando eius decimas & primitias. Tertiò, verſ.14. arguit eos qui dicunt:* vanus eſt qui ſeruit Domino, *quaſi Dei cultus ſit inutilis, nec Deus ſuos cultores remuneretur. Quibus reſpondet verſ.18. In die iudicij* videbitis quid ſit inter iuſtum & impium, & inter ſeruientem Deo, & non ſeruientem ei.

Verſ. 1.] Ecce ego mitto angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam. Et ſtatim veniet ad templum ſuum Dominator, quem vos quæritis; & angelus teſtamenti, quem vos vultis. Ecce venit, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 2.] Et quis poterit cogitare diem aduentus eius, & quis ſtabit ad videndum eum? Ipſe enim quaſi ignis conflans, & quaſi herba fullonum.

Verſ. 3.] Et ſedebit conflans, & emundans argentum, & purgabit filios Leui, & colabit eos quaſi aurum, & quaſi argentum, & erunt Domino offerentes ſacrificia in iuſtitia.

Verſ. 4.] Et placebit Domino ſacrificium Iuda & Ieruſalem, ſicut dies ſæculi, & ſicut anni antiqui.

Vers. 1. ECCE *ego mitto angelum meum.*] Aſſurgit Propheta ad tempora Chriſti duplici de cauſa. Prior eſt, quod c.2. carpſerit vitia Sacerdotum ſui æui. Quocirca hic eorum correctorem ſuggerit, ſcilicet Pontificem Chriſtum, qui in nouo teſtamento ſit puros & integros Sacerdotes inſtituturus, ac ſacrificium Deo gratiſſimum oblaturus. ita Ruper. Ribera & alij. Poſterior, vt reſpondeat Iudæis negantibus Dei prouidētiam, ac dicentibus: *vbi eſt Deus iudicij?* Ait enim: En Chriſtum Deum iudicij, qui breui incarnabitur & ſeſe oſtēdet in templo. ita S. Hieron. Theodor. & alij.

Nota hanc eſſe vocem Filij Dei, non Patris, non Spiritus S. nam Ioannes Baptiſta non fuit præcurſor, nec præparauit viam ante Patrem & Spiritum S. ſed ante filium. Solus enim filius in carnem ad nos deſcendit. Vnde & ipſe in veteri Teſtamēto idipſum Prophetis promiſit, ideóque iiſdē præ cæteris perſonis apparuit, aut ſeipſum reuelauit, quaſi præludens ſuæ incarnationi. Accedit quod ſic explicet Zachar. Lucæ 1.76. dicens ſuo filio Ioanni: *Tu puer Propheta Altiſſimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini parare vias*

A *eius*, ſcilicet Chriſti, *qui per viſcera miſericordiæ Dei noſtri viſitauit nos oriens ex alto.* ita S. Hieron. Alber. Lyra. Vatab. Ribera & paſſim alij.

Dices, quomodo ergo Chriſtus Matth. 11.10. citans hunc locum, de Ioanne ait: *Hic eſt enim de quo ſcriptum eſt: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te?* Nec enim Chriſtus de ſe poterat dicere *ante faciem tuam*, & *ante te*, ſed ante faciem meā, & ante me. Reſpondet ibidem Ianſen. Chriſtum tum quà Deus, tum quà homo eſt in Script. vocari faciem Patris: quia ipſe perfectè Patrem eiuſque dotes & virtutes repræſentat, perinde ac facies repræſentat totum hominē: ſicut eadem de cauſa Chri- Christus est facies Patris. Cur?
B ſtus vocatur verbum, os, imago Patris, & character ſubſtantiæ eius Hebr 1.3. Hinc Pſaltes orat pſal.79.8. *Oſtende nobis faciem tuam* (id eſt, Meſſiam) *& ſalui erimus.* Pluribus idipſum probat Galatin. lib.3. cap.12. Hunc ergo dant ſenſum: Ecce ego Pater æternus mitto angelum meum, putà Ioannem Baptiſtam, qui præparet viam ante faciem meam, id eſt, ante Chriſtum, qui eſt facies mea, id eſt, mea imago, mea ſimilitudo, meus index. Vnde Pater apud S. Matth. cap.11.10. conuertens ſe ad Chriſtum, viciſſim de Ioanne ait: *Præparabit viam ante faciem tuam*, id eſt, ante te ô Chriſte, fili mi: nam tua facies eſt etiam facies
C mea. Verùm hic ſenſus ſubtilior & ſymbolicus videtur. nam *ante faciem tuam*, ad literam idem eſt quod *ante te*: ſic enim ſe explicat Euangeliſta ſubdens: *Qui præparabit viam tuam ante te.*

Dupliciter ergo reſpondent Interpretes. Primò, S. Ioannem miſſum eſſe tam à Patre & Spiritu S. quam à Filio. Opera enim Trinitatis ad extra ſunt indiuiſa, & tribus perſonis communia, vti docent Theologi: quare quod vnus facit, hoc faciunt duo cæteri; cum omnes tres ſint vnius, vti naturæ, ita & potentiæ ac operationis. Quocirca Patres cenſent Iſaiam cap.6.1. cum ait: *Vidi Dominum*, &c. vidiſſe S. Trinitatem. Itaque cum
D Scriptura opus quodpiam vni perſonæ diuinæ attribuit, cæteras ſubintelligit. Chriſtus ergo Matth.11.10. loquens Iudæis, ne ab eis arrogantiæ inſimularetur, noluit dicere ſe miſiſſe Ioannem, ſed Patri modeſtiæ cauſa id aſſignat; quē morem perpetuò ſeruauit diſputans cum Iudæis, vt patet in primis capitibus S. Ioannis, vbi omnia ſua Patri tranſcribit. Cùm ergo Filius hic dicit: *Ecce ego mitto angelum ante faciem meam.* Pater quoque dicit: Ecce ego mitto angelum ante faciem tuam,

Digitized by Google

ô Fili, vt ait S.Matthæus. Et Spiritus S. idipſum dicit: Ecce ego mitto angelum ante faciem tuam ô Chriſte: Spiritus S. enim miſit Ioannem, vti & cæteros Prophetas, pérque os eorum locutus eſt. Hic ergo in Malachia loquitur filius, ſed in S. Matthæo loquitur Pater & Spiritus S. Vnde S. Hieron. in cap. 1. S. Marci dicit, Ioannem miſſum à Spiritu S. illúmque intelligi cùm ait Chriſtus: Ecce ego (putà Spiritus S.) mitto angelum meum ante faciem tuam, ô Chriſte. Hac de cauſa Petrus Chryſol. Ioannem Baptiſtam vocat medium totius S. Trinitatis, quaſi de eo certet, eúmque ſibi arrogent ſingulæ perſonæ S. Trinitatis.

Secundò, à Caſtro reſpondet, eandem perſonam diuinam loqui hic apud Malachiam & apud S. Matthæum, ſcilicet filium. Dicit ergo hic filius: Ego mitto Ioannem ante faciem meam, ſcilicet quæ eſt facies mei incarnati. Idem apud Matth. dicit ſibiipſi, ſed homini facto: Ecce ego filius Dei mitto Ioannem ante faciem tuam, ô Chriſte Fili hominis. Licèt enim in Chriſto ſit vna duntaxat perſona, tamen illa virtute eſt duplex: quatenus enim ſuſtinet naturam diuinam, eſt perſona diuina: quatenus verò ſuſtinet naturam humanam, eſt perſona humana. Loquitur ergo Chriſtus Deus Chriſto homini, quaſi alteri à ſe: quia qua homo alteram, & prorſus diuerſam à Deo habet naturam. In Chriſto enim aliud (licèt non alius) eſt Deus, aliud homo.

Angelum.] De fide eſt hunc angelum eſſe S. Ioannem Baptiſtam. De eo enim hæc Malachiæ verba explicat Chriſtus Matth. 11. 10. verbis paulò antè citatis. ita S. Hieron. Cyril. Theod. Remig. & cæteri omnes. Sed cur S. Ioannes vocatur angelus? Reſponderi poſſet, quia Iudæi eum ob vitam ſanctam & eremiticam putarunt eſſe angelum, non hominem, vti refert Euſeb. lib. 9. demon. 5. & S. Hieron. Quinimò è Chriſtianis Doctoribus Origenes tomo 5. in Ioannem, cenſuit Ioannem Baptiſtam verè fuiſſe angelum incarnatum. Argumenta eius fuerunt duo. Prius, quia Ioannes dicitur miſſus à Deo, Ioannis 1. 6. ergo, inquit, prius extitit, non vtique in terra, ſed in cœlo: ergo fuit angelus. Poſterius, quia idem à Malachia hic vocatur angelus. Verba Origenis ſunt: *Quoniam legimus* Malach. 3. 1. *Ecce ego mitto angelum meum, adnotamus num fortè vnus angelorum exiſtens præcurſor ad miniſterium deputetur Saluatoris noſtri. Et mirum profectò nihil, Chriſti ob amorem hominum incarnati imitatores aliquos extitiſſe, quibus dulce fuerit ex benignitate inſeruire eadem corporis ſimilitudine.* Cenſet ergo angelos aliquos fuiſſe incarnatos, vt Deo incarnato ſe aſſimilarent, eique in carne ſeruirent. Verùm hic eſt error. S. Ioannem enim fuiſſe hominem, non angelum, patet ex Ioan. 1. 6. *fuit homo miſſus à Deo, cui nomen erat Ioannes.* Et Lucæ 1. 1. vbi eius parentes, conceptio, natiuitas, &c. fusè deſcribuntur. ita S. Cyril. lib. 1. in Ioannem cap. 7. Ad primum reſp. S. Ioannem non ante, ſed poſt natiuitatem, imò poſt infantiam & adoleſcentiam, iam virum fuiſſe miſſum à Deo, vt ſua prædicatione & baptiſmo præpararet animos hominum ad Chriſtum. Similí modo miſſi ſunt Prophetæ omnes ad prophetandum, quos tamen conſtat homines fuiſſe, non angelos. Ad 2. iam reſpondebo.

Ioannē Baptiſtā fuiſſe angelum incarnatum cenſent Iudæi & Orig.

Quæres, cur ergo S. Ioannes hic vocatur angelus? Reſp. quia angelus fuit non natura, ſed gratia, nimirum primò fuit angelus officio: fuit enim angelus, id eſt, legatus Dei ad homines adducen-

Vocatur angelus ob octo analogias.

1\.

A dos ad Chriſtum. Simili modo Aggæus cap. 1. 13. in Hebræo, & Malachias nomine ſuo; quin & Sacerdotes omnes Malach. 2. 7. vocantur *Malachim*, id eſt, angeli Domini exercituum.

Secundò, quia ſicut angeli infantiam non habuere, ſed cum perfecta natura, ratione, iudicio vſúque liberi arbitrij creati ſunt; ita & Ioannes tantùm ſex menſes habuit infantiæ: ſexto enim menſe viſitatus à B. Virgine, in vtero ſanctificatus eſt, prophetauit, vſúmque rationis obtinuit. Nam Chriſtum in vtero matris agnouit, ſalutauit, adorauit, ideóque præ gaudio exultauit, Lucæ 1. 44. 2.

Tertiò, quia parciſſimi fuit cibi, & penè ſine cibo & potu vixit inſtar angeli. Vnde S. Baſil. hom. de Ieiunio, ait totam vitam Ioannis fuiſſe continuum quoddam ieiunium. 3.

B

Quartò, quia puriſſimus & caſtiſſimus fuit, virgóque perpetuus inſtar angeli. Nā vt ait S. Athanaſ. lib. de virgin. ſub finem: *Virginitas eſt angelorum vita.* Et S. Auguſt. lib. de S. Virgin. cap. 13. *Virginalis*, ait, *integritas angelica portio eſt, & in carne corruptibili incorruptionis perpetua meditatio.* Et S. Hieron. Epiſt. 22. ad Euſtochium: *Statim*, inquit, *vt filius Dei ingreſſus eſt ſuper terram, nouam familiam ſibi inſtituit, vt qui ab angelis adorabatur in cœlo, haberet angelos in terris.* Et S. Cyprian. tract. de habitu virginum: *Cum caſtæ perſeueratis ac virgines, angelis Dei eſtis æquales.* Et S. Ambroſ. lib. 2. de virgin. *Quæ non nubunt, neque nubentur, erunt ſicut angeli Dei. Nemo ergo miretur ſi angelis comparentur, quæ angelorum Domino copulantur.* Amplius audet S. Bernard. Epiſt. 42. *Differt*, inquit, *homo pudicus & angelus, non felicitate, ſed virtute. Nam etſi illius caſtitas felicior, huius tamen fortior eſſe cognoſcitur.* Ob quam luctam & victoriam S. Baſil. tractat. de virgin. cap. 79. ait caſtos eſſe angelos, non ex infimo ordine, ſed illuſtriſſimos & nobiliſſimos. Hanc caſtitatem S. Ioannes quaſi cum natura hauſit à Deo, qui eum concipi fecit ex parentibus ſenibus & ſterilibus, ex corporibus, inquam, à concupiſcentia defæcatis, vt ex iis purus formaretur per miraculum, quaſi angelus. Denique Ioannes pro caſtitate, quia ſcilicet reprehendebat adulterium Herodis cum Herodiade, martyr occubuit. 4.

C

D

Quintò, quia ſicut angeli perpetuò vident faciem Dei, Matth. 18. 10. ita Ioannes à puero ſecedens in eremum, ſanctæ vacans contemplationi cum Deo & angelis conuerſatus eſt, indéque angelicam libertatem, conſtantiam, charitatem, zelum, perfectionem imbibit & induit. Nam vt docet S. Chryſoſt. hom. 32. in Acta in morali: virtus facit angelos, imò deos Deíque filios. *Ergo*, inquit, *ſi virtus angelos facit, vtique angelos poſſumus facere, & ſi non natura, certè propoſito & electione. Nam hoc quidem abſente, nulla vtilitas eſt angeli eſſe naturam: id quod diabolus indicat, qui antea angelus fuerat. Hoc autem præſente, nullum damnum eſt hominem eſſe natura, vt in Ioanne & Elia perſpicuum eſt, qui in cœlum aſcendit.* Rurſum S. Ioannes conuerſatus eſt cum verbo incarnato, eíque aſtitit & ſeruiuit, ſicut angeli aſtant & ſeruiunt Deo in cœlo. 5.

E

Sextò, quia gratiam acceptam nunquam perdidit, quia numquam peccauit, ſaltem deliberatè aut grauiter, ſed in charitate ſuóque gradu perſtitit quaſi confirmatus in gratia, inſtar angeli. Huc eum duxit auſtera vita & ſeuera pœnitentia in victu, veſtitu, ſomno, &c. Quocircà Petrus Damian. ſerm. de eo, vitam eius vocat continuum marty

Digitized by Google

martyrium. S. Chryſoſt. hom. 10. in Matth. eam vocat vitam angelicam. Idem hom. 38. *Ioannes*, inquit, *ita in terris quaſi in cœlo verſabatur. Naturæ namque neceſſitate ſuperata, mirabile quoddam peregit iter, ſemper in hymnis, ſemper in orationibus fuit: nulli hominum antequam ad baptizandum accederet, Deo autem ſoli ſua ſemper offerebat colloquia.*

7. Septimò, quia ſicut angeli ſuperiores docent inferiores, inſuper purgant, illuminant & perficiunt homines; ita idem præſtitit Ioannes, iuxta illud Gabrielis ad Zachariam patrem de Ioanne, Lucæ 1. 16. *Multos filiorum Iſraël conuertet ad Dominum Deum ipſorum; & ipſe præcedet ante illum in Spiritu & virtute Eliæ, vt conuertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam iuſtorum, parare Domino plebem perfectam.* Et illud ipſiuſmet Baptiſtæ Ioan. 1. 23. *Ego vox clamantis in deſerto: Dirigite viam Domini*, &c. Verè B. Petrus Chryſologus ſerm. 127. *Ioannes*, ait, *appellatur ſchola virtutum, magiſter vitæ, ſanctitatis forma, norma iuſtitiæ, virginitatis ſpeculum, pudicitiæ titulus, caſtitatis exemplum, patrum via, peccatorum venia, fidei diſciplina, maior homine, par angelis, legis ſumma, Euangelij ſatio, Apoſtolorum vox, ſilentium Prophetarum, lucerna mundi, præcurſor iudicis, Chriſti metator, Domini teſtis, totius medius Trinitatis.* Adde, Ioannes primus explicatè prædicauit regnum cœlorum, quaſi angelus cœleſtis, dicens: *Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum.*

Ioan Baptiſtæ elogia.

8. Octauò, quia in deſerto non habuit alium doctorem quàm Spiritum S. qui illuminauit eum in altiſſimis Dei & Chriſti myſteriis, non quaſi hominem, ſed quaſi angelum, vti docent S. Ambroſ. hom. de Natiuit. Bapt. & S. Chryſoſt. hom. 12. in Ioannem. Ibi à Spiritu S. accepit intelligentiam Script. imò poteſtatem ſcribendi & loquendi inſtar ſcriptoris hagiographi. Ibi hauſit ſapientiam & ardorem tanto Doctori & Prædicatori orbis, ad fidem Chriſto conciliandam neceſſariam, ac proinde fuit quaſi angelus, non qualis qualis, ſed inſtar vnius Cherubini & Seraphini: ſanctitate enim & virtute, æquè ac officio, ſuperauit S. Ioannes omnes inferiores angelos. Quocirca à Iudæis penè adoratus & cultus fuit, quaſi ipſe eſſet Meſſias. Vide decem priuilegia S. Ioannis apud S. Bernard. ſerm. de iiſdem (ſi tamen ipſe eius eſt auctor) pag. 393. Item 28. Ioannis excellentias, quas recenſet noſter Barradius lib. 8. cap. 3. & 4. tomo 1. Denique S. Ioannes fuit Chriſti & Euangelij aurora, lucifer, iris, lucerna, pronubus, amicus, præcurſor ſiue prodromus, vox, teſtis, Propheta, legis limes, vtriuſque teſtamenti mediator & fibula.

Anagog. Ioannes eſt Elias.

Anagog. Hebræi teſte S. Hieron. cenſent angelum hunc eſſe Eliam: quia ſicut Elias olim viuens fuit typus S. Ioannis, qui Eliæ ſpiritum & zelum induit, vti ait Chriſtus Matth. 17. 12. ita viciſſim Ioannes præcurrens & præparans viam Chriſto, typus fuit Eliæ, qui rediturus eſt in fine mundi, vt contra Antichriſtum decertans, viam paret Chriſto venturo ad iudicium. Et Sebaſtian. Barrad. tomo 1. lib. 7. c. 3. & 4. vbi 28. prærogatiuas S. Ioannis recenſet. Denique auctor imperfecti homil. 27. (*Mirabilis eſt*, ait, *qui in humana natura Angelicam ſanctitatem tranſgreſſus eſt, & obtinuit quod non habuit natura, per gratiam*) S. Auguſt. ſermone 4. de Baptiſta. (*Quiſquis Ioanne plus eſt, non tantùm homo, ſed & Deus eſt.*) Ambroſ. ſerm. 94. (*Præcellit cunctis, eminet vniuerſis,*

A *antecellit Prophetas, ſupergreditur Patriarchas: & quiſquis ex muliere eſt, inferior eſt Ioanne.*) Gerſon tractatu 4. in Magnificat (*videtur Ioannes Baptiſta primus poſt Mariam poſitus in ordine Seraphinorum, loco luciferi.*)

Et præparabit viam ante faciem meam.] Scilicet qui mihi ſit proximus, me tamen ſecundum carnem antecedat, priórque mundo manifeſtetur. Hoc enim eſt τὸ *ante faciem*, qui ſcilicet proximus eſt alteri, cum tamen, eiúſque faciem anteit & præcedit. Hic præparabit viam ante me, hoc eſt, ſuo baptiſmo, teſtimonio, doctrina & prædicatione diſponet animos Iudæorum, vt quando ego me mundo patefaciam, ipſi me recipiant vt B verum Meſſiam in lege promiſſum. Hoc eſt Chriſto præparare viam, idque ante faciem eius, id eſt, ipſo præſente, & in mundo iam exiſtente per carnem aſſumptam. Chriſtum enim ipſe ſignabit, ac digito indicabit, atque de eo teſtimonium perhibebit, quòd ſcilicet ipſe ſit Agnus, id eſt, Filius Dei, qui tollit peccata mundi.

Nota, cæteri Prophetæ multis ſæculis ante Chriſtum miſſi ſunt, vt eum futurum prænunciarent; Ioannes verò miſſus eſt, vt iam natum & præſentem indicaret, ideóque dicitur miſſus ante faciem eius. Alludit ad legatos, quos quaſi prodromos rex præmittit in vrbem, ad quam ipſe mox venturus eſt, vt ciuibus ſuum aduentum C prænuncient. Hoc enim officium Chriſto in Iudæa præſtitit Ioannes. Quocirca à Chriſto vocatur non tantùm Propheta, ſed etiam pluſquam Propheta, Matth. 11. 10. quia cum Deo incarnato familiariter conuerſatus eſt, ipſum orbi demonſtrauit, imò baptizauit. Vnde ſequitur: *Et ſtatim* poſt Ioannem, *veniet dominator*, ſcilicet Chriſtus. Quocirca S. Ioannes fuit horizon legis veteris & nouæ, quia vt ait S. Thom. 3. p. q. 38. art. 1. *Ioannes fuit terminus legis, & initium Euangelij*; ac, vt ait Nazianz. orat. 21. *Mediator noui & veteris teſtamenti*; atque vt B. Chryſolog. ſerm. 91. *Ioannes fuit legis & gratiæ fibula*, ſcilicet ad quem deſineret Iudaiſmus, & à quo inciperet Chriſtianiſmus, vt ait D Tertul. lib. 4. contra Marc. 33. *Sicut lucifer finis eſt noctis, & diei initium.*

Ioannes fuit horizon & fibula legis veteris & nouæ.

Ad templum.] Ad literam intellige materiale Ieroſolymitanum. Ad hoc enim venit Chriſtus infans in feſto purificationis, poſt natiuitatem & oblationem S. Ioannis; ſed genuinè & propriiſſimè poſt S. Ioannis prædicationem, carcerem & decollationem venit Chriſtus ad templum, in eóque prædicauit & fecit miracula, quibus demonſtrauit Iudæis ſe eſſe Meſſiam hic promiſſum. ita S. Hieron. Alber. Lyra. & cæteri. Hinc patet contra Arrianos, Chriſtum eſſe verum Deum. Dei enim veri erat hoc templum. Ergo cum hoc templum fuerit Chriſti (Ipſe enim hic dicitur venturus ad E ſuum templum) ſequitur, Chriſtum eſſe Deum. Soli enim Deo dicantur templa.

Myſticè templum Dei fuit 1. vterus virginis.

Myſticè, per templum hoc aliqui accipiunt primò, vterum virginis, in quo quaſi in templo puriſſimo & ſanctiſſimo Chriſtus nouem menſibus habitauit, dum ex ea carnem aſſumpſit, & admirabile Incarnationis myſterium in eo, quaſi in templo celebrauit. ita S. Cyril.

2. Humanitas Chriſti.

Secundò, Theod. & S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. 35. templum hoc interpretantur carnem & humanitatem Chriſti, in qua plenitudo diuinitatis habitauit corporaliter, Coloſſ. 2. 9. ita Chriſtus corpus ſuum vocauit templum, dicens: *Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud*, Ioannis 2. 19.

Digitized by Google

Chriſtus enim in corpore quaſi in templo ſuum A ſacerdotium peregit, ait Ruper. præſertim dum illud in cruce Deo Patri pro hominum redemptione immolauit.

3.Eccleſia. Tertiò, S.Hieron.cum ſuis, per templum accipit Eccleſiam, ſiue Synagogam & cætum fidelium,qui eſt templum Dei,non literale & corporale,ſed myſticum & ſpiritale.

Dominator(Hebr. הָאָדוֹן *haadon*,id eſt,ille Dominus, omnium ſcilicet antonomaſticè, qui plenum, eminens & tranſcendens in omnes & omnia habet ius,dominium & imperium, *quem vos quæritis*.) Hebræi aliqui,quos ſequitur Remigius, vti per angelum accipiunt Eliam,ita per dominatorem accipiunt Antichriſtum: hunc enim volent,& pro Chriſto recipient Iudæi in fine mundi. Verùm hoc rectè refellit S.Hieron.Nec enim Antichriſtus erit angelus teſtamenti,qualem hũc dominatorem fore ſubiungit Malachias. Dominator ergo hic eſt Chriſtus Dominus,Rex regum & Dominus dominantium, qui mox ſecutus eſt Ioannem Baptiſtam. Perperam ergo Iudæi hæc referunt ad Chriſtum ſuum, quem ipſi putant in fine mundi venturum. Nam vt rectè argumentatur S.Hieron. *Miror,ait, quomodo rerum exitus eos non doceat veritatem. Quod enim templum ſuum inueniet Dominator,quod vſque ad fundamenta deſtructum eſt? aut ſi ab alio extruendum eſt antequam Chriſtus adueniat,quid Chriſtus eorum amplius facturus eſt, cum ab alio reſtituta ſint omnia?* Iudæorum ergo Chriſtus non erit alius quàm Antichriſtus; nec enim alius eorum Chriſtus venturus eſt.

Et angelus teſtamenti.] Hebr. בְּרִית *berit*, id eſt, fœderis. Teſtamentum enim in Scriptura ſæpe ſignificat pactum & fœdus, vti dixi Hebr.9.15.& 1.Corinth.11.25.vnde Tigurina vertit: *Et legatus fœderis.* Malachias duos hic proponit & promittit angelos:vnum nudum,alterum teſtamenti: priorem ſcilicet, præcurſorem & indicem poſterioris. Prior eſt Ioannes Baptiſta, poſterior eſt Chriſtus. Vnde de eo ait: *Et ſtatim*, ſcilicet poſt priorem angelum,putà poſt Ioannem Baptiſtam, *veniet ad templum,&c.angelus teſtamenti*,id eſt,pacti,ſiue fœderis,vt vertit Syrus. Porrò cum duplex ſit fœdus Dei cum hominibus, vetus ſiue Iudaicum,& nouum ſiue Chriſtianum, Chriſtus vtriuſque fuit angelus,& legatus. Chriſtus enim à Patre miſſus apparuit Moſi in Sina,per eúmque vetus fœdus cum Iudæis iniit,quo eis promiſit ſe venturum in carnem,ad eorum mundique totius redemptionem.Chriſtus enim fuit angelus in veteri fœdere promiſſus Abrahæ & ſemini eius, ac præſertim Moſi. Quocirca S.Paulus Gal. 3.19.ait legem veterem datam in manu, id eſt, per manum mediatoris;vbi multi per mediatorem intelligunt Chriſtum. Hinc & ipſe ait Iſaiæ 52.6. *Ego qui loquebar ecce adſum.* Quapropter S. Baſilij, Cyrilli,Euſebij,Ambroſij,aliorúmque multorum Patrum ſententia eſt, quòd quandocunque in veteri teſtamento dicitur apparuiſſe Deus, apparuerit ſecunda perſona, ſcilicet Filius, vt ſuum aduentum realem in carnem præſignificaret, eique vmbraticè & typicè in corpore ſpecie tenus aſſumpto præluderet, vti dixi initio Pentateuchi Canone 16.

Chriſtus eſt angelus tam veteris, quàm noui teſtamenti.

Secundò genuinè & propriè,Chriſtus fuit angelus,id eſt, legatus, internuncius & conciliator noui teſtamenti, id eſt, fœderis, quod Deus per Chriſtum cum hominibus iniit, quo eis non bona terrena,vti Iudæis in fœdere veteri, ſed ſpiritualia,cœleſtia & æterna exhibuit, quæ in veteri adumbrabantur,quæque expreſsè promiſit Abrahæ dicens: *Benedicentur omnes gentes in ſemine tuo*, Geneſ. 18.22. Hæc enim Abrahæ benedictio non fuit aliud, quàm remiſſio peccatorum, gratia,iuſtitia,ſalus, vita æterna, quæ Chriſtus Iudæis imprimis,deinde omnibus gentibus contulit, eáque ratione omnia omnino Dei promiſſa Abrahæ & Iudæis facta compleuit. Et hoc eſt quod ſubdit dicens: *quem vos vultis*, quem ſcilicet vos, ô Iudæi,quaſi Meſſiam, redemptorem & ſaluatorem Abrahæ promiſſum, auidè expectatis. ita S. Auguſt.lib. 18. Ciuit. 35. Quocirca Chriſtus à Septuag.Iſaiæ 9.6.vocatur *magni conſilij angelus.*

Chriſtus angelus noui teſtamẽti quintupliciter. Primò.

B Porrò Chriſtus fuit angelus noui teſtamenti & fœderis primò,quia iram & inimicitiam Dei contra homines placauit & ſuſtulit: Fuit ergo angelus fœderis,id eſt, reconciliationis. Quocirca ab Iſaia cap.9.6.vocatur *Princeps pacis*: & ab Apoſtolo Epheſ. 2.14. *Pax noſtra*: & Coloſſ.2.14. *donans nobis omnia delicta, delens quod aduerſus nos erat chirographum decreti; quod erat contrarium nobis, & ipſum tulit de medio affigens illud cruci.* Secundò,quia verè nouum fœdus vetere Moſaico abolito, inter Deum & homines conciliauit, 2. quo Deus ſe obligat Chriſtianis ad dandam gratiam & gloriam æternam; Chriſtiani viciſſim ſe obligant Deo, quòd eius filio Ieſu Chriſto credent,obedient, eiúſque legem, doctrinam & vitam C capeſſent. Tertiò, quia è cœlo in terram 3. deſcendit quaſi angelus, vt carnem aſſumens in ſeipſo limum verbo,terram cœlo,hominem Deo vinculo vnionis hypoſtaticæ,quaſi arctiſſimo fœdere copularet. Quartò,quia in vltima cœna paulò ante mortem teſtamentum propriè dictum, 4. continens vltimam ſuam voluntatem, condidit, illúdque inſtitutione Euchariſtiæ ſanciuit,dicens; Hic eſt ſanguis noui teſtamenti, &c. vti dixi 1. Corinth. 11. 25. Quintò, quia Chriſtus hoc fœdus & teſtamentum ad homines è cœlo quaſi angelus detulit, illúdque in terra inſtituit triginta 5. tribus annis laborando,prædicando, miracula faciendo, circumeundo per vicos & caſtella, fatigando,ſudando,in fame,ſiti, frigore, æſtu euangelizando;ac tandem illud ſuo ſanguine non tantùm roborauit & ſigillauit,ſed & emit ac comparauit, quaſi perſoluto pretio ad tantam reconciliationem, tantúmque fœdus iuſto & condigno, D idque pro omnibus gentibus,& per omnia ſæcula, etiamſi mundus mille annorum millionibus perduraret,imò per totam æternitatem.Hoc enim fœdus ſancti & beati in cœlo per gloriam participabunt in æternum.Ipſum enim ad cœlum ducit. Vnde & cœleſtis gloriæ cauſa à Chriſto ſancitum eſt. Quocirca ipſe confecto hoc fœdere primus in cœlum glorioſus aſcendit, quaſi pandens iter cœleſtis fœderis,ſuóſque fideles eò vocans,& ad ſe ſequendum inuitans. Deniq; S.Auguſt.lib.18.Ciuit.35.Chriſtus,ait,dicitur *angelus*, E *propter Euangelium, quod nunciauit hominibus. Nam ſi Græca iſta interpretemur, & Euangelium bona nunciatio eſt, & angelus nuncius eſt.* Quod enim melius eſt nuncium, quàm cœlorum regnum prædicare, imò pandere & offerre? Vnde Arabicus Antiochenus vertit: *Nuncius, vel Apoſtolus teſtamenti.* Huius rei ſymbolo angelus Manue nuncians ortum Sampſonis ex eo naſcituri, qui futurus erat Iſraëlis liberator & vindex,ideóque typus Chriſti, peracta legatione in flamma victimæ

Digitized by Google

A victimæ aſcendit in cœlum, Iudic. 13. 20. Quibus de cauſis omnino par eſt, vt omnes Chriſtiani omnéſque omnino homines Chriſtum Domini, quaſi angelum teſtamenti de cœlo venientem, & quaſi legatum à Deo ad ſe miſſum, ſumma deuotione, honore & amore excipiant; illi immenſas gratias agant, illi per omnia obediant, eius doctrinam & vitam æmulentur, ac eum crucem baiulantem generosè ſequantur, certi quod per eam poſt illum aſcenſuri ſint in cœlum: illi totos ſe dedant; illi totum cor offerant, illúdque eius cordi & amori immergant. Ita auidè eum quaſi Meſſiam ſuum expectabant Iudæi, vti etiamnum expectant. Vnde de iis ſubdit Malachias.

Quem vos vultis.] Hebr. חפצים *chaphetſim*, B Chald. *deſideratis*, Tigurina, *quo vos delectamini*. Alij, *in quo vobis complacitum eſt*. Chriſtus enim quaſi malorum omnium depulſor, & bonorum omnium adductor, à Patribus per quatuor annorum millia ſummè fuit deſideratus. Vnde à Iacobo Patriarcha vocatur *deſiderium collium æternorum*, Geneſ. 49. 26. & ab Aggæo cap. 2. 8. *deſideratus cunctis gentibus*. Hinc illa Prophetarum ſuſpiria: *Vtinam dirumperes cœlos & deſcenderes*. Iſaiæ 64. 1. *Rorate cœli deſuper, & nubes pluant iuſtum. Aperiatur terra, & germinet Saluatorem*, Iſaiæ 45. 8. Idem Chriſti deſiderium eo nato habuit S. Simeon, aliíque ſancti & fideles. Vnde de Anna Prophetiſſa ait Lucas cap. 2. 38. *Loquebatur de eo omnibus qui expectabant redemptionem Iſrael*. Se- C cundò, Arias cenſet hic Prophetam reſpondere Iudæis dicentibus cap. 2. 17. *Vbi eſt Deus iudicij?* Hiſce enim reſpondet: *Statim veniet dominator*, qui impiis erit terribilis, *Deúſque iudicij*, piis verò erit *angelus teſtamenti*.

Vnde Tropol. S. Bernard. ſerm. ad Paſtores in Synodo: *Templum*, inquit, *Dei ſanctum eſt, quod eſtis vos. Anima iuſti ſedes & templum Dei eſt. Dominus in templo ſuo facit mirabilia, & præbet oracula. Veniat ad templum ſuum dominator quem quæritis, quo poſſitis dominari carnalibus deſideriis, & diabolicis reſiſtere tentationibus. Veniat & angelus teſtamenti, quem vos vultis, qui annunciet vobis ſuam voluntatem, & confirmet promiſſam hæreditatem. Inducant eum in templum ſuum parentes eius,* D *pater videlicet, & mater, & fratres eius. Qui ſint illi reſpondeat ipſe: Quicumque fecerit voluntatem patris qui in cœlis eſt, ipſe meus pater, & mater, & frater, & ſoror eſt. Pater, generando per verbum prædicationis, vt dicit Apoſtolus: Ego per Euangelium in Chriſto vos genui. Mater, pariendo per exemplum ſanctæ conuerſationis. Frater & ſoror, caſtè diligendo in amore fraternitatis. Hi parentes eſtis vos, aut eſſe debetis.*

Ecce venit.] Hebræi, Remig. Lyra. & S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. c. 35. hæc accipiunt de ſecundo aduentu Chriſti ad iudicium, cuius angelus & præcurſor erit Elias. Verùm hic ſenſus eſt anagogicus. Nam ad literam hic agi de primo aduentu E Chriſti in carnem & mundum, patet ex eo quod ſequitur: *Et emundabit filios Leui*, &c. In ſecundo enim aduentu eos non emundabit, ſed impuros iudicabit & damnabit. ita S. Cyril. Theod. Ruper. Vatab. Arias, Ribera & alij. Ait ergo: *Ecce venit*. Vox *Ecce*, ſignificat primò rem hanc, putà aduentum verbi incarnati fore nouum, admirabilem & ſtupendum: ſecundò, fore certum: tertiò, fore exoptatum & lætum: quartò, fore celerem. q. d. Videor mihi videre Meſſiam noſtrum aduentantem: ecce venit, ecce mox aderit.

Et quis poterit cogitare?] Hebr. מי מכלכל *mi mekalkel*, id eſt, quis feret, quis ſuſtentabit, quis metietur, quis continebit, quis comprehendet? Vnde Septuag. & Chald. vertunt: *Quis ſuſtinebit?* Pagn. *Quis ferre poterit diem quando veniet?* Noſter: *Quis poterit cogitare diem aduentus eius?* q. d. Quis poterit capere, & cogitatione comprehendere tantam angeli teſtamenti, id eſt, Dei in carnem & mundum aduenientis, inter homines conuerſantis, in templo prædicantis, ſuam legem, Sacramenta & Eccleſiam ſancientis, potentiam, ſapientiam, bonitatem, &c. Quis gloriam illius diei, quo Chriſtus in terris nobiſcum aget, mente concipiat, aut verbo explicet? Quis animo complectatur, & ore recenſeat chariſmata, virtutes & gratias cœleſtes, bonáque omnia quæ Chriſtus è cœlo nobis afferet? Hebr. enim *mekalkel* deriuatur à כל *col*, id eſt, *omne*: inde verbum כלכל *kilkel*, ſignificat omnia complecti, omnia recenſere. Nota, dies aduentus Chriſti ponitur metonymicè pro ipſo Chriſto, ſuo die adueniente, vel potiùs aduenturo. VERS. 2.

Secundò, iuxta Septuag. q. d. Quis ferre & ſuſtinere poterit tantam Chriſti lucem & maieſtatem? Eius enim reſpectu omnium angelorum & hominum acies, inſtar noctuarum hebetatur, caligat, deficit. Quis ſolem iuſtitiæ clara luce radiantem, aduerſis & irretortis oculis intueri valebit? Quomodo hominum infirmitas tantam potentiam, cæcitas tantum iubar, fragilitas tantam efficaciam, impuritas tantam ſanctitatem, paleæ tantum ignem ſuſtinebunt? Ipſe enim quaſi ignis conflans. Quis ſtupore, timore, horrore, & abyſſali reuerentia tantæ celſitudinis non deficiat, non exanimetur? Quis non liqueſcat, non tabeſcat, ſicut plumbum & ſtannum liqueſcunt & tabeſcunt coram igne ardentiſſimo, in fornace qua conflantur? præſertim dum in tanta demiſſione, exinanitione, amore, dignatione, diuinam dignitatem & magnificétiam in Chriſto incarnato contemplatur & ſpectat. Hic eſt ſenſus genuinus. Quare minùs genuinè Vatab. hæc refert ad tribulationes Chriſtianorum, & perſecutiones primitiuæ Eccleſiæ, quæ fuerunt ardentiſſimæ. q. d. Quis ardorem illarum tribulationum ſuſtinebit? vtique nemo viribus humanis, ſed multi viribus diuinis, ſuggeſtis à gratia Chriſti.

Aut quis ſtabit ad videndum eum?] Septuag. *Quis ſtabit in viſione eius?* Quis erit tam durus & ferreus, quem Chriſti aſpectus non ſternat & frangat? Quis adeò rebellis & frigidus, cuius animum ignea vis oculorum Chriſti non capiat & inflammet? ita Sanchez. Secundò, q. d. Quis ſtare poterit coram eo? Quis attonitus pauore & admiratione non corruat, videns oculis ſuis tantam Chriſti claritatem & magnificentiam? Vnde Heb. eſt: *Quis ſtabit in videndo eum?* Vatab. *Quis cùm ſe ad conſpiciendum præbebit conſiſtet, aut ſubſiſtet?* Pagn. *Quis poterit ſtare cum apparuerit?* Chald. *Ecquis conſiſtet cum reuelatus fuerit?* Hæc rumina, ô fidelis, ô Sacerdos, dum Chriſtum in altari præſentem habes, imò conficis & manducas.

Ipſe enim quaſi ignis conflans.] Arabicus, *quaſi ignis vadens*: Septuag. *quaſi ignis conflatorij*. Tigurina, *quaſi ignis excoquens*. Sic Perſæ Deum cenſuerunt eſſe ignem, quando ignem vt Deum coluerunt. Quin & *Stoici ipſum Deum in ignem diſſolutum iri opinantur*, ait S. Iuſtinus orat. ad Antoni. Pium. Imò Plato cenſuit in ignea ſubſtantia eſſe Deum, ait idem Iuſtin. orat. ad Gentiles; ad-

Digitized by Google

ditque, Plato ſidera appellat igneum Deorum genus. Verùm hi errores ſunt explorati. Porrò Propheta angelum teſtamenti, id eſt, Chriſtum comparat igni fornacis ardentiſſimæ, quo conflantur metalla, vt aurum, argẽtum, ferrum, ſtannum, &c. vt ſignificet ignitam & ardentem fore eius doctrinam, legem & gratiam.

Chriſtus eſt ignis conflans quintupliciter.

1. Primò enim, ſicut in fornace liquatur aurum; ita Chriſtus dura hominum corda ſua gratia emollit & liquat, ac in gemitus & lachrymas compunctionis reſoluit.
2. Secundò, ſicut ignis liquando aurum, ab eo ſeparat alia metalla & ſcoriam; ita Chriſtus per lachrymas & pœnitentiam ſeparat ab anima vitia, & concupiſcentias inolitas.
3. Tertiò, ſicut hac ſeparatione aurũ purificatur, perficitur, ſplendeſcit; ita pariter & anima.
4. Quartò, ſicut vi ignis aurum caleſcit, imò igneſcit, vt videatur in ignem transformari; ita vi gratiæ Chriſti anima accenditur, vt videatur inſtar ignis ſe & alios inflammare amore Dei. Hoc eſt quod Iſaias cap. 4. 3. prædicit: *Si abluerit Dominus ſordes filiarum Sion, &c. in ſpiritu iudicij & ſpiritu ardoris.* Et Ioãnes Baptiſta Lucæ 3. 16. ait ſe baptizare aqua, Chriſtum verò igne: *Ipſe*, inquit, *vos baptizabit Spiritu S. & igne.* Hac de cauſa in Pentecoſte miſit Spiritum S. in Apoſtolos ſpecie ignis & linguarum ignearum, vt ſignificaret Spiritum S. eos igne charitatis accendere, eiſque indere cor amore & zelo igneum, ac linguas igneas. Et Chriſtus ipſe Lucæ 12. 49. *Ignem*, inquit, *veni mittere in terram. Et quid volo, niſi vt accendatur?* de quo vide S. Ambroſ. ſerm. 18. in illud pſal. 118. *Ignitum eloquium tuum vehementer.*
5. Quintò, ſicut igne aurum, æs & ferrum, licèt duriſſima, non tantum molliuntur & flectuntur, ſed & in certã formam, v.g. cacabi, ſcutellæ, ſartaginis, &c. efformantur; ita gratia Chriſti hos format Apoſtolos, illos Doctores, alios Martyres, alios Confeſſores, alios virgines, &c. 1. Corinth. 12. 4. atque ex vno gradu ad altiorem, imò ad ipſum virtutis & perfectionis apicem conſcendunt.

Tres virtutis gradus.

Tres enim ſunt gradus & ſtatus virtutum. Primus eſt politicus & vulgaris, qualis eſt virtus communis fideliũ, qui honeſtè piéque viuunt ſecundùm præcepta Dei. Secundus eſt excelſior tranſeuntium, & in diuinam ſimilitudinem tendentium, quorum virtutes vocantur purgatoriæ, ita ſcilicet, vt prudentia omnia mundana diuinorum contemplatione deſpiciat, omnémque animæ cogitationem dirigat in diuina: temperantia relinquat, inquantum natura patitur, ea quæ corporis vſus requirit: fortitudo efficiat, vt anima propter exceſſum à corpore, & acceſſum ad ſuperna, nulla difficultate vel aduerſitate terreatur: iuſtitia denique faciat, vt tota anima conſentiat ad huiuſmodi propoſiti viam. Tertius eſt diuinam ſimilitudinem iam aſſequentium, quorum virtutes ſunt & vocantur animi purgati; qualis eſt in beatis, & in nonnullis in hac vita perfectiſſimis: ita ſcilicet, vt prudentia ſolùm diuina intueatur; temperantia terrenas cupiditates neſciat; fortitudo timorem non ſentiat, cæteráſque paſſiones ignoret; iuſtitia cum diuina mente, eam ſcilicet imitans, perpetuo fœdere ſocietur. Ita S. Thom. 1. 2. quæſt. 61. art. 5. & Vincentius 3. p. lib. 1. tit. de virtute, diſt. 7.

Tropol. igne, id eſt, tribulatione nos excoquit.

Tropol. ignis quo Deus purificat & excoquit animas, eſt tribulatio & afflictio. Sicut enim ſordes metallorum igne auferuntur, ſic peccata afflictionibus, ait Vatab. Ita Martyres, vt S. Laurentius, igne tormentorum excocti, facti ſunt hoſtiæ

A puriſſimæ & ardentiſſimæ Deo, iuxta illud pſal. 16. 3. *Igne me examinaſti, & non eſt inuenta in me iniquitas.* Hac de cauſa Deus permiſit perſecutionem acrem Decij Imper. vt Chriſtianorũ virtutem & pietatem, quæ in pace, quam habuerant ſub duobus Philippis, patre & filio, Chriſtianis Imper. elanguerat, ſuſcitaret & acueret, vti S. Cyprianus ſibi reuelatum fuiſſe ſcribit lib. 4. Epiſt. 4. *Nam & hoc nobis*, inquit, *per viſionem, fratres chariſſimi, exprobratum ſciatis, quòd dormitemus in precibus*, &c. *Perſecutio iſta examinatio eſt, atque exploratio peccati noſtri: excuti nos Deus voluit & probari, ſicut ſuos ſemper probauit: nec tamen in probationibus eius aliquando auxilium credentibus*
B *defuit. Denique ad minimum famulum ſuum*, &c. *pro ſua circa nos bonitate mandare dignatus eſt. Dic illi*, inquit, *ſecurus ſit: quia pax ventura eſt.* Porrò inter ſcelera ob quæ venit iſta perſecutio, præcipua fuiſſe Sacerdotum, & Epiſcoporum negligentiam & cupiditatem, aſſerit idem Cyprianus tractatu de lapſis.

Perſecutio Decij permiſſa ad acuendum torporem Chriſtianorum.

Anag. in die iudicij quaſi igne excoquentur peccatores.

Anagog. ſicut ignis ſcoriam cõburit; ita Chriſtus in extremo iudicio reprobos damnabit ad gehennam, eóſque *comburet igne inextinguibili*, vt ait Ioannes Baptiſta Matth. 3. 12. Hinc S. Hieron. ſic exponit: *Ipſe veniet quaſi ignis conflans: ignis enim in conſpectu eius ardebit, & in circuitu tempeſtas valida. Tunc vocabit cœlum deſuper, & terram, vt diiudicet populum ſuum: flumina ignis trahent ante eum, peccatores quoſque voluentia.*
C *Ignis autem dicitur Dominus, & ignis conſumens* Deuter. 4. 24. *vt ligna noſtra, fœnum, ſtipulámque comburat. Et non ſolùm ignis, ſed & herba fullonum. Ipſe his qui peccant grauiter, ignis conflans eſt atque conſumens: qui autem leuia peccata committunt, herba fullonum, vt lotis munditiam reſtituat.* Felices & ſapientes, qui in hac vita malunt emundari herba fullonum, quàm in futura, putà in gehenna, aut purgatorio igne conflari. Porrò S. Auguſt. lib. 20. ciuit. cap. 25. hoc examen in die iudicij refert ad ſolos bonos & pios. Hi enim ſunt filij Leui offerẽtes Deo ſacrificia in iuſtitia. Vnde colligit, in die iudicij *quaſdam quorundam purgatorias pœnas futuras.* Sic & Gennadius Patriarcha
D Conſtantinopol. in expoſitione Conc. Florentini cap. 8. contra Græcos, concedentes quidem purgatorium poſt hanc vitam, ſed negantes in eo ignem, ignéque expiari animas iuſtorum, ex hoc loco probat in eo eſſe ignem, eoque expiari animas: ignis enim hic, inquit, conflans & emundans non pertinet ad beatos in cœlo, vtpote mundiſſimos; nec ad dãnatos in gehenna, vtpote inemundabiles & inemendabiles: ergo pertinet ad animas purgatorij: in eo ergo eſt ignis conflans, & emundans animas iuſtorum à leuibus & venialibus maculis. ita ipſe tomo 4. Biblioth. S. Patrum.

Et quaſi herba fullonum.] Hebr. *Sicut borith la-*
E *uãtium*, ſcilicet pannos, i. fullonũ. Vnde Chald. *Sicut quo dealbantur*, ſcilicet panni. Septuag. *Sicut herba lauantium.* Hinc patet *borith*, non ſaponem eſſe, vt volunt Arias & Vatab. ſed herbam, vti aſſerit Theod. R. Iona, R. Salomon, Tigurina & alij. Vnde S. Hieron. in Ierem. 2. 22. tradit herbam fullonum in virentibus & humectis Paleſtinæ locis naſci, & ad eluendas ſordes & maculas è pannis eandem vim habere, quam habet nitrum & ſapo: vnde & herba ſaponaria tum Latinè, tum Italicè vocatur, hortulanis notiſſima, qua vulgò ad maculas è pannis & veſtibus extergendas vtuntur, vti Romæ meis oculis conſpexi. Vide di-

cta

Digitized by Google

cta Ierem. 2. 22. Nota, ſicut paulò antè Propheta comparauit Chriſtum igni conflanti & purificanti aurum; ita hic eundem comparat herbæ fullonum pannos emundanti, vt veſtem nuptialem ſuorum emundet, candidámque & ſplendidam efficiat. Iuſtorum enim animæ per Chriſti gratiam candent vt ſtolæ, & fulgent vt aurum.

Porrò pro *borith* Syrus, & Arabicus vterque vertunt *ſulphur*, quia ſuo ardore omnia purificat: aut fortè ברית *borith* acceperunt pro vicino גפרית *gophrith*, id eſt, ſulphur. Vnde Syrus vertit: *Quia quaſi ignis eſt qui conflat, & quaſi ſulphur dealbans.* Arabicus Antiochenus: *Ipſe enim quaſi ignis vadens, & quaſi ſulphur quod candeſcit.* Arabicus Alexandrinus: *Ipſe enim veniet quaſi ignis conflans, & quaſi ſulphur exardeſcet.* Notus eſt ſulphuris ardor: vnde S. Hieron. hæc refert ad ignem purgatorij, vel inferni, vbi eſt ignis ardens pice & ſulphure, vti paulò antè dixi.

Vers. 3. *Et ſedebit conflans & emundans argentum.*] *Sedebit*, ſeriò & accuratè, non obiter & leuiter, quaſi per tranſennam, conflaturus argentum, id eſt, ſuos fideles, præſertim Sacerdotes, vti ſubiungit; vt fiant nitidi inſtar argenti, ſplendeántq; quaſi argentei Sacerdotes.

Secundò, *ſedebit*, quaſi diſcretor & iudex, vt vitia, præſertim ea quæ ſe ſpecie virtutum velãt, putà hypocriſes & fucos, à veris virtutibus, ipſóſque virtuoſos ab hypocritis diiudicet, ſecernat & ſeparet. Homines enim pro affectu iudicant, & quod virtutis eſt vitio deputant, & quod vitij eſt virtuti. Meritò hac de re queritur Sidonius Apollin. lib. 7. Epiſt. 9. *Quis*, ait, *non erubeſcat, cùm videat ſordidari virtutum ſinceritatem criminatione vitiorum? Si eligimus humilem, vocatur abiectus. Si proferimus erectum, ſuperbus cenſetur. Si minùs inſtitutum, propter imperitiam creditur irridendus. Si aliquatenus doctum, propter ſcientiam clamatur inflatus. Si ſeuerum, tanquam crudelis horretur. Si indulgentem, facilitate culpatur. Si ſimplicem, deſpicitur vt brutus. Si acrem, vitiatur vt callidus. Si diligentem, ſuperſtitioſus decernitur. Si remiſſum, negligens iudicatur. Si ſolertem, cupidus. Si quietum, pronunciatur ignauus. Si abſtemium producimus, auarus accipitur. Si eum qui prandendo paſcat, edacitatis impetitur. Si eum qui paſcendo ieiunet, vanitatis arguitur. Libertatem pro improbitate condemnant, verecundiam pro ruſticitate faſtidiunt. Rigidos propter auſteritatem non habent charos: Blandi apud eos communione vileſcunt.* Chriſtus iudex hæc omnia colat, quid virtus ſit, quid vitium acri iudicio diſcernit: illi ſuum decus, huic dedecus decernens.

Virtutes quaſi vitia traducuntur.

Meminerit Sacerdos, præſertim Confeſſarius, ſe quaſi vicarium Chriſti ſedere pro tribunali, vt non leuiter hoc iudicium peragat, dicátque cuilibet confitenti: Ego te abſoluo: ſed maturè culpas examinet, cáſque non tegere, non oblinere, non ſuperficialiter delere, ſed radicitus eradere ſatagat: ſicut aurifex per ignem ab auro eradit omnem ſcoriam, & fullo per herbam borith à panno omnem, etiam intimum, tollit næuum & maculam. Quid enim prodeſt pœnitenti abſolui, ſi radix, putà eadem procliuitas, & occaſio proxima ad peccandum reſideat, quæ illico eum rurſum ad peccandum & ad recidiuam impellet? nimirum fiet quod vulgò dicitur: Canis ad vomitum, & ſus lota ad lutũ. Vis noſſe an quis bonus ſit Confeſſarius? Vide quales ſint eius pœnitentes: ſi hi vitam mutẽt, aut in ſanctitate valde pro- A ficiant, ſi heroica opera capeſſant; ſcito inſignem eſſe Confeſſarium: ſin pœnitentes maneãt iidem, hoc eſt, in eodem ſtatu, vitij aut virtutis, ſcito eneruem eſſe Confeſſarium, & vnum è triuio. *Sæpe*, inquit S. Gregor. lib. 8. mor. cap. 11. *& reprobi peccata ſua confitentur, ſed deflere contemnunt: electi autem culpas ſuas quas vocibus confeſſionis aperiunt, diſtrictæ animaduerſionis fletibus inſequuntur.* Et mox: *Pſalmiſta plagam cordis non ſolùm detexerat, ſed detectæ etiam medicamentum mœroris adhibebat, dicens: Iniquitatem meam ego pronunciabo, & cogitabo pro peccato meo. Pronunciando enim occultum vulnus detegit, cogitando autem quid aliud quàm medicamentum vulneri apponit?* Idem hom. 34. in Euang. *Pœnitentiam*, inquit, *age-* B *re, eſt & perpetrata mala plangere, & plangenda non perpetrare, nam qui ſic alia deplorat, vt tamen alia committat, adhuc pœnitentiam agere aut diſſimulat, aut ignorat.* S. Ambroſius pœnitentes audiẽs, adeò in eos pio commiſerationis, & opitulationis affectu mouebatur, vt in lachrymas prorumperet, flẽnſque ipſoſmet flere, & vitam mutare compelleret. ita habet eius vita. Eius aſſecla fuit S. Carolus Borromæus. Vide S. Ambroſ. ſerm. 35. de modo verè agendi pœnitentiam. Eiuſdem eſt tremenda illa ſententia lib. 2. de pœnitentia cap. 10. *Faciliùs inueni qui innocentiam ſeruauerint, quàm qui congruè egerint pœnitentiam. Renuncian-* C *dum ſæculo eſt, &c. Viuendum ita, vt vitali huic moriamur vſui: ſeipſum homo abneget, & totus immutetur: ſicut quendam adoleſcentem fabulæ ferunt, propter amores meretricios peregrè profectum, & abolito amore regreſſum, poſtea veteri occurriſſe dilectæ, quæ vbi non interpellata, mirata putauerit non recognitam, rurſus occurrens dixerit: Ego ſum; reſponderit ille: ſed ego non ſum.*

Cõfeſſarius ex pœnitentibus agnoſcitur.

Exempla S. Ambr. Borromæi, &c.

Myſticè, ſedet homo in ſabbatho, id eſt, Dominico & feſto die, cùm ab operibus aliis quieſcit, & Deo vacat. Sicut enim homo fit ſapiens ſedendo & quieſcendo, vt ait Ariſtot. lib. 7. Phyſic. ſic & idem quieſcendo illuſtrationes Dei ex- D cipit, quibus purgatur, & diuinus efficitur, iuxta illud Thren. 3. 28. *Sedebit ſolitarius & tacebit, quia leuauit ſuper ſe.* Et pſal. 45. 11. *Vacate & videte quoniam ego ſum Deus.* Sicut enim aqua quieta, ſubſidentibus ſordibus fit limpida, & perſpicua quaſi ſpeculum; ita & anima quieta ſubſidentibus paſſionibus veritatem cernit, fitque capax cognitionis ſpiritualis & diuinæ, præſertim quia libera à tumultu, & ſeparata ab aliis obiectis, vni veritati, vníque Deo vacat & intendit. Verum eſt enim illud:

Sedendo homo fit ſapiens & diuinus.

Pluribus intentus minor eſt ad ſingula ſenſus.

Filios Leui.] Tum quia multi Leuitæ & Sacerdotes conuerſi ad Chriſtum, facti ſunt ſancti, imò prædicatores, inter quos fuit S. Barnabas, Act. 4. 36. de quibus ait S. Lucas Act. 6. 7. *Mul-* E *ta etiam turba Sacerdotum obediebat fidei.* Taxauit enim Malachias Leuitas & Sacerdotes Iudaicos, quos à Chriſto reformandos hic prædicit. ita Theod. Tum quia Chriſtus veteribus Leuitis & Sacerdotibus Aaronicis abrogatis, nouos inſtituit ſanctæ & angelicæ vitæ. Tales enim fuerunt Apoſtoli, eorúmque diſcipuli & ſucceſſores. Hi ergo ſunt filij Leui, id eſt, Sacerdotes, non veteris, ſed noui Teſtamenti; poſteri non Aaronis, ſed Chriſti. ita S. Hieron, Remig. Ruper. Hugo, Lyra. & alij. Simili modo Eccleſia Chriſti vocatur Sion & Ieruſalem, quia in Ieruſalem orta, Synagogæ Sionis & Iudæorum ſucceſſit. Meminit

Digitized by Google

nit purificationis Sacerdotum à Chriſto faciendæ, potiùs quàm laicorum; tum quia ſumma puritas, & ſanctitas requiritur in Sacerdotibus Chriſti, eo quòd ſint vicarij Chriſti, qui eſt Sanctus ſanctorum; quódque Sacramenta ſanctiſſima, præſertim Euchariſtiæ tractent, conficiant & adminiſtrent: tum quia Sacerdotes plebem purificant: hinc quò purior & ſanctior eſt Sacerdos, eò purior & ſanctior euadit plebs. Sacerdos enim ei ſuam ſanctitatem & verbo & vita aſpirat, & inſtillat. Sicut ex aduerſo impurus Sacerdos vitiat totam Eccleſiam, vti ex S. Chryſoſt. & aliis oſtendi verſ.1. & cap.1.6. Videant ergo Sacerdotes quomodo hoc ſuum decus tueantur, nequando de iis dici poſſit, quod de ſui æui preſbyteris ingemiſcens dixit S. Bonifac. primus Epiſcop. Meguntinus, Friſiæ Apoſtolus & Martyr: *Olim Sacerdotes aurei celebrabant in calicibus ligneis, nunc lignei Sacerdotes celebrant in calicibus aureis.* ita habet eius vita.

Tropol, filij Leui, id eſt, Sacerdotes ſpirituales & myſtici ſunt fideles, qui Deo victimas bonorum operum, orationis, compunctionis, eleemoſynæ, & præſertim purum cor, ſanctáque & ardentia amoris deſideria offerunt, iuxta illud 1.Petr.2.9. *Vos genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta, populus acquiſitionis, offerentes ſpirituales hoſtias, acceptabiles Deo per Ieſum Chriſtum.*

Et colabit.] Colare eſt pauxillatim ſtillatímque liquorem aliquem, v.g. oleum, vinum, lac, aurum liquatum, &c. per aliquod vas anguſtum, vel linteolum transfundere, aut tranſmittere, vt quod purum eſt tranſeat, quod craſſum & impurum excludatur. Vnde Plinius lib.13.cap.2. *Regale*, ait, *vnguentum colato melle conſtat.* Et Manilius:

Chriſtus colat ſuos tribulatione & zelo.

Et colare vagos inductis retibus amnes.

Et Apuleius libro Florid. *Neque*, ait, *illi norant colere aruum, vel colare aurum.* Hinc pro *colabit*, Chald. vertit *expurgabit*. Pagn. *conflabit*. Alij *defæcabit*. Septuag. *effundet*, ſicut è fornace conflatoria ſtillatim effundi ſolet liquatum & defæcatum aurum. Porrò Chriſtus colat & expurgat Sacerdotes per Spiritum S. ſicut colauit Apoſtolos in die Pentecoſtes, Spiritus S. enim indit eis ſpiritum compunctionis, & lachrymarum, item charitatem & zelū. Tropol. per tribulationes & perſecutiones, inquit Vatab. quales paſſi ſunt Sacerdotes in primitiua Eccleſia, cum omnes penè rapiebantur ad mortem, populóq; erant duces ad martyrium, quod Romæ feciſſe S. Cornelium Papam in perſecutione Decij, narrat & celebrat S.Cyprian.lib.1.Epiſt.1. ad Cornelium: *Exprimi*, ait, *non poteſt, quanta iſthic exultatio fuerit*, &c. *ducem te illic fratribus confeſſionis extitiſſe; ſed & confeſſionem ducis de fratrū confeſſione creuiſſe, vt dum præcedis ad gloriam, multos feceris gloriæ comites, & confeſſorem populum ſuaſeris fieri, dum primus paratus es pro omnibus confiteri.* Et mox: *Virtus illic Epiſcopi præcedentis publicè comprobata eſt, adunatio ſequentis fraternitatis oſtenſa eſt, dum apud vos vnus animus & vna vox eſt, Eccleſia omnis Romana confeſſa eſt. Docuiſtis granditer Deum timere, Chriſto firmiter adhærere, plebem Sacerdotibus in periculo iungi, in perſecutione fratres à fratribus non ſeparari, concordiam ſimul iunctam vinci omnino non poſſe; quicquid ſimul petitur à cunctis, Deum pacis pacificis exhibere.* Et paulò pòſt: *Quale illud fuit ſub oculis Dei ſpectaculum glorioſum; quale in conſpectu Chriſti eius, Eccleſiæ ſuæ gaudium, ad pugnam quam tentauerat hoſtis, inferre non ſingulos*

A *milites, ſed tota ſemel caſtra prodiſſe?*

Moral. de exacto examine Epiſcoporū.

Moral. Videant hic Epiſcopi, & eorum examinatores, quàm accurati eſſe debeant in admittendis iis, qui ſe offerunt ad ordines ſacros, vt videant an probæ talíque gradu dignæ ſint vitæ, & an habeant doctrinam, qua tanto munere ritè perfungi, ac populum in fide & rebus diuinis inſtruere valeant. Si enim aurifices tanta cura & labore, putà per ignem colant aurum & argētum, vt ab eo ſcoriam ſeparent, & nonniſi purum purúmque colligant, quantò magis Epiſcopus colare debet ordinandos, vt aureos populo ordinet Sacerdotes, non ſtanneos, non ferreos, non ligneos? à Sacerdotibus enim pendet tota Eccle- B ſiæ diſciplina, vita & ſanctitas. Legant & practicent hac de re decreta Conc. Trident. ſeſſ. 23. cap.7. & 14. & ſeſſ.24.cap.18. Narrat Sophronius in prato ſpirit.c.149. & ex eo Baron. tomo 6. anno Domini 461. quod cum Abbas Amos Patriarcha Ieroſolym. ordinatus eſſet, dixerit: *Orate pro me Patres: magnum enim & intolerabile onus mihi iniunctum eſt. Petri & Pauli ſimilium eſt regere rationales animas. Ego autem infelix & peccator ſum: plus enim quàm cætera timeo ordinationis ſarcinam.* Affert deinde exemplum S. Leonis: *Nam inueni ſcriptum, quia beatus & angelis æqualis Leo Papa, quadraginta dies perſeuerauit ad* C *ſepulchrum Apoſtoli Petri, vigiliis & orationibus inſiſtens, petenſque ab Apoſtolo vt pro ſe apud Deum intercederet, vt dimitterentur ſibi peccata ſua. Impletis 40. diebus apparuit ei Apoſtolus Petrus, dicens ei; Oraui pro te, & dimiſſa ſunt omnia peccata tua, præterquàm impoſitionis manuum.* Loquitur de dimiſſione, non culpæ; hæc enim omnis ſimul dimittitur; ſed pœnæ, inquit Baron. Illis ergo remanebat S. Leo peccatorum pœnis obligatus, quæ illi perpetraſſent, qui ab eo indignè fuiſſent promoti ad ordines, iuxta illud Apoſtoli 1.Tim.5. *Nemini citò manus impoſueris, neque communicaueris peccatis alienis.*

Exempl. S. Leonis & Amos.

Olim Deus ordinandos cœlitus deſignabat.

Hac de cauſa non niſi præmiſſa oratione & ieiunio totius Eccleſiæ, ordinantur Sacerdotes: ac D Deus olim ſæpe indicio cœleſti deſignabat, quos vellet eligi Epiſcopos, vti deſignauit S.Mathiam Actor.1.26. Sic S. Fabianus deſignatus eſt à Deo Pontifex per columbam, è ſublimi in caput eius deuolantem. Columbæ enim ſpecie Spiritus S. deſcendit in Chriſtum cum baptizaretur ita refert Euſeb.lib.6.hiſt.c.22. Simile accidit S.Chryſoſtomo: nam cùm ordinaretur Patriarcha Conſtant. alba columba deuolans ſtetit ſuper caput eius, vti narrat Leo Auguſtus in eius vita, & ex eo Baron.tomo 7.anno Domini 456. Sic & S. Gregorius fugiens pontificatum, indicio fulgidæ columnæ iugiter ſuper ſe è cœlo dependentis agnitus, raptus eſt ad templum S. Petri, creatúſque E Pontifex. Sic & S.Remigius Remenſis Epiſc. cum duorum & viginti tantùm eſſet annorum, cœlitus creatus eſt. Nam radius noui luminis ſuper eius verticem deſcendit, ac ſi ipſe ſol de cœlo motus ſuper eum cecidiſſet: quia ſcilicet ipſe illuminandarum lux parabatur animarum. Etenim radio illo ſe illuſtrante, ſenſit capiti ſuo vnguinis ſacri infuſum liquorem, quo totum eius delibutum eſt caput, inquit Hincmarus in eius vita. Mortuo Mena Patriarcha Conſtant. Iuſtinianus Imper. ingreſſus in cœtum Epiſcoporum & Cleri, eis viſionem cœleſtem enarrauit. Cùm, inquit, in æde S.Petri principis Apoſt. in qua ſenatus habebatur, ſomnus me comprehendiſſet, in quiete vidi

Idem

prin

Digitized by Google

principem Apoſtolorum mihi magnum Eutychium oſtendentem, dicentémque: Fac vt hic ſit Epiſcopus. Cùm hoc iuraſſet Imperator, Eutychius ab Epiſcopis & Clero cõclamatus eſt Patriarcha. ita Euſtathius in vita S. Eutychij. Sic S. Ambroſ. declaratus eſt Mediolanen. Archiepiſc. voce pueri, & populi exclamantis: *Ambroſius Epiſcopus*. ita Socrates lib. 4. cap. 30. Sic S. Athanaſius ab Alexandro Epiſc. Alexan. morientе euocatus, vt ſibi ſuccederet, cum ille fugeret, exclamauit Alexander: *Athanaſi putas te poſſe fugere, non tamen effugies.* Quare à Clero & populo raptus eſt ad Epiſcopatum. ita Sozom. lib. 2. hiſtor. cap. 16. S. Amphilochium ab angelis conſecratum eſſe Epiſcopum Iconij, narrat Nicephor. lib. 11. cap. 20. Qui ergo creaturi ſunt Sacerdotes vel Epiſcopos, orationi inſiſtant, & cœleſte lumen Deique nutum expoſcant, ne in re tanti ad commune Eccleſiæ bonum momenti errent; ſed eos deſignent, qui Dei gloriæ, Eccleſiæ ædificationi, ſibi ſaluti ſunt futuri.

Sacrificia.] Hebr. מנחה *mincha*, id eſt, ſacrificium farreum, putà Euchariſtiæ ſub ſpeciebus panis & vini, de quo dixit cap. 1. 11. Hoc enim, vtpote puriſſimum, opponit impuris ſacrificiis & Sacerdotibus Aaronicis. ita Theod. Ruper. Lyra. & alij.

In iuſtitia.] Id eſt, iuſtè, purè, ſanctè, iuxta illud Zachariæ Lucæ 1. 74. *Seruiamus illi in ſanctitate & iuſtitia coram ipſo, omnibus diebus noſtris.* Sacerdotes enim quaſi angeli corporati coram Deo incedere, & ambulare debent in omni iuſtitia & ſanctitate.

Vers. 4. *Et placebit.*] Chald. *ſuſcipietur voluntariè.* Pagni. & Vatab. *dulceſcet*: (hoc enim eſt ערב *arebu*,) id eſt, dulce, gratum, ſapidúmque erit Domino ſacrificium Iuda & Ieruſalem, hoc eſt, Eccleſiæ Chriſtianæ, quæ eſt noua Sion Dei, ex veteri Sione intereunte exorta, vt in ea vetus, quaſi phœnix reſurgere & renaſci videatur. Hinc præcisè per Ieruſalem, quæ erat metropolis & caput Iudæ, poſſet accipi Eccleſia Romana & ſedes Apoſtolica, quæ eſt caput & metropolis totius Eccleſiæ, quæ eſt Iuda, id eſt, confitens Deum.

Sicut dies ſæculi.] Id eſt, ſicut dies antiqui, vt ſequitur, quibus priſci ſancti viri, Abel, Noë, Melchiſedech, Abraham, Moſes, Aaron, &c. placebant Deo, eique ſanctè offerebãt ſacrificia ſua. Vnde Sacerdos in Canone Miſſæ dicit, & orat: *Supra quæ* (ſcilicet panem & calicem conſecratũ) *propitio ac ſereno vultu reſpicere digneris, & accepta habere, ſicut accepta habere dignatus es munera iuſti tui Abel, & ſacrificium Patriarchæ noſtri Abrahæ, & quod tibi obtulit ſummus ſacerdos tuus Melchiſedech, ſanctum ſacrificium, immaculatam hoſtiam.*

Nota τὸ *ſicut*, aſſimilat ſacrificia Chriſtiana Aaronicis, non tam quoad ipſum ſacrificium, quàm quoad ſacrificantes. Ipſum enim ſacrificium in lege noua eſt longè præſtantius Aaronico, cum victima eius ſit ipſum Chriſti corpus, quod proinde vim impetrandi habet ex opere operato: Aaronici autem victima erat bos, ouis, vel capra, quæ tantùm erant typus & vmbra Chriſti, ideóque valebant tantùm ex opere & deuotione operantis, non verò ex opere operato. Dicit ergo, quod Chriſtus ipſos Sacerdotes in lege noua emundabit & ſanctificabit, vt ea puritate, deuotione & religione offerant Deo ſacrificia, qua obtulerunt Noë, Abraham, Melchiſedech, aliíque

A priſci & eximij ſancti. Secundò tamen τὸ *ſicut*, poteſt ſignificare ſimilitudinem in ipſo ſacrificio. Nam vt ait Lyra. τὸ *ſicut* ſignificat analogiam quæ eſt inter typum & antitypum, inter imaginem & exemplar, inter vmbram & veritatem, ac proinde, vt ait Clarius, ſignificat præcellentiam ſacrificij Euchariſtici præ Aaronicis. q. d. Placebit Deo ſacrificium Euchariſticum mirificè, ſicut liquet ex eius typis, imagine & vmbris, purà ex ſacrificio Noë, Abrahæ, Melchiſedech, &c. Si enim hæc, quæ tantùm fuerunt typi & vmbræ, adeo placuerunt Deo, vt Deus propter ea benedixerit toti eorum familiæ, imò toti orbi, multò magis placebit ſacrificium Chriſti, quod illorum fuit exemplar, veritas & antitypum, quódque priſcis

B illis omnem vim & dignitatẽ tribuit, per quam placerent Deo.

Verſ. 5. Et accedam ad vos in iudicio, & ero teſtis velox maleficis, & adulteris, & periuris, & qui calumniantur mercedem mercenarij, viduas, & pupillos, & opprimunt peregrinum, nec timuerunt me, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 6. Ego enim Dominus, & non mutor: & vos filij Iacob non eſtis conſumpti.

C *Verſ.* 7. A diebus enim patrum veſtrorum receſſiſtis à legitimis meis, & non cuſtoditis. Reuertimini ad me, & reuertar ad vos, dicit Dominus exercituum.

Et accedam ad vos in iudicio.] Redit ad querelam Iudæorum dicentium cap. 2. verſ. vlt. *Vbi eſt Deus iudicij?* Hiſce enim reſpondet: Ecce breui veniam, *accedam*, & *appropinquabo*, vt vertit Tigurina, *vobis ad iudicium*, vt ſcilicet deſcẽdam Vers. 5.

D in carnem, & coram inſpiciam impiorum ſcelera, itáque eorum ſim teſtis oculatus, quæ quaſi iudex condemnem & puniam. Simili modo ait Deus Geneſ. 18. 20. *Clamor Sodomorum & Gomorrhæ multiplicatus eſt*, &c. *Deſcendam & videbo, vtrum clamorem qui venit ad me, opere compleuerint, an non eſt ita vt ſciam.* Quocirca reipſa tres angeli, repræſentantes Deum trinum & vnum, perrexerunt Sodomam, vbi ab incolis appetiti ad ſtuprum, cœlitus pluerunt ſuper eos ignem & ſulphur, quo omnes conflagrarunt. Pergit loqui Propheta de primo Chriſti aduentu in carnem, quo Chriſtus venit vt ſcelera inſpiciat, eorúmque ſit teſtis, quæ deinde partim in hac vita &

E morte punit, partim in extremo iudicio puniet. Vnde Chald. vertit: *Et reuelabor ſuper vos, vt faciam iudicium, & erit verbum meum contra vos in teſtem*, &c. ita Ruper. Arias, Ribera & à Caſtro. Alij paſſim cenſent, Prophetam hic tranſire à primo Chriſti aduentu in carnem, ad ſecundum, quo veniet ad iudicium, quando ipſe, vt ait S. Hieron. ſimul erit iudex & teſtis, occultiſſimorum etiam criminum, adulteriorum, &c. quæ hic recenſentur. ita & Theodor. Remig. Hugo, Lyra. & Vatab. Chriſtus enim iudex, ſimul erit *teſtis velox*, Tigurina *feſtinus*, Vatab. *promptus*; quia eum nihil latet, ſed quà Deus omnia videt, quà homo omnia cognoſcit per ſcientiam infuſam, æquè ac beatificam. Quocirca impiis dicet: Ego

Digitized by Google

A Ego vidi,ô Iuda, tuam occultam auaritiam, quæ
te impulit ad me prodendum Iudæis. Ego vidi,ô
Roberte, tuam occultam pollutionem, fornica-
tionem, adulterium. Ego vidi,ô Nicolae, tua oc-
culta praua deſideria, tuas vlciſcendi cupidines,
tuas cædis machinationes.Ego vidi,ô Simon,tuas
occultas Simonias,ambitiones,inuidias,&c.Non-
ne ita eſt? ſi neges,conſcientia tua Chriſto teſtis
erit,téque mentiri clamabit.Quocirca totus mun-
dus videbit æquiſſimum eſſe Chriſti iudicium &
ſententiam,qua dicet:Ite adulteri, ite homicidæ,
ite ſimoniaci,ite ambitioſi, ite inuidi, ite maledi-
cti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo &
angelis eius. Vterque ſenſus huic loco congruit.
Chriſtus enim cœpit eſſe iudex & teſtis in primo
B aduentu,ſed vtrumque perficiet in ſecundo,putà
in die iudicij. Teſtis ergo per catachreſin hic
idem eſt quod iudex. Sic Chriſtus vocatur teſtis
fidelis,id eſt,iudex, Rex & Princeps, Apoc. 1.5.
vide ibi dicta.

Qui calumniantur mercedem mercenarij.] Hoc
eſt, vt Chald. & Septuag. *Qui auferunt violenter
mercedem mercenarij*.Pagnin. *Qui vi retinent*.Va-
tab. *Qui opprimunt*. Tigurina: *Qui mercenarium
mercede fraudant*. Hebr. enim עָשַׁק *aſac* ſignificat
per calumniam, vim vel dolum fraudare alium
re,vel iure ſuo. Vnde additur, *viduas & pupillos*,
ſupple & repete,*calumniantur*,fraudant & oppri-
munt. Nam τὸ *humiliant*, quod quædam Biblia
C habent, expungunt Romana, æquè ac Hebræa.
Vnde Septuag.vertunt:*Qui opprimunt per poten-
tiam viduas,& percutiunt pupillos.*

Opprimunt peregrinum.] Septuag. & Chald.
Qui peruertunt iudicium aduenæ. Pagnin. hebr.
מַטֵּי *matte*,reddit ad Verbum: *Peruertentes pere-
grinum*.Tigur.*Auerſantur peregrinum.*

Vers. 6. Deus eſt immutabilis octupliciter.

Ego enim Dominus & non mutor.]Heb.לֹא שָׁנִיתִי
lo ſçaniti,id eſt, vt Septuag. *Non ſum mutatus*. Pa-
gnin.*Non mutaui me*,id eſt, non mutor. Hebræi
enim quia carent verbo præſenti, idcirco illud
1. exprimunt per præteritum. Iam ſenſus eſt pri-
mò,q.d. Comminatio mea firma eſt,impleo quod
prædixi,ait Vatab. Minor hic adulteris, periuris,
D oppreſſoribus pauperum vindictam, præſtabo il-
2. lam. Secundò, q.d. Non ſum mutabilis, mobilis
& inconſtans,vt nunc hoc, mox aliud velim; ſed
3. ſemper ſcelera,& ſceleratos odi & punio.Tertiò,
S.Hieron. *Quod ſequitur*,inquit: *Ego Dominus &
non mutor, idcirco ponit, quia ſupra dixerat: Ipſe
quaſi ignis conflans,& quaſi herba fullonum,ne pute-
mus eum diuinitatis mutare naturam,cum pro nobis
4. aut angelus,aut ignis,aut borith nominatur.* Quar-
tò, alij referunt ad id quod ſequitur, *Et vos filij
Iacob non eſtis conſumpti*.q.d. Ego vos, licèt per-
uerſi ſitis,non conſumpſi,quia miſericordia mea,
quam patribus veſtris promiſi, eſt conſtans &
E immutabilis. *Ego enim Dominus & non mutor*,
iuxta illud Thren. 3. 22. *Miſericordiæ Domini,
quia non ſumus conſumpti, quia non defecerunt mi-
ſerationes eius.* Aut q. d. Vos, ô Iudæi, calumnia-
mini me eſſe mutabilem, quod contra promiſſa
patrum vos conſumpſerim. At erratis: nec enim
5. ego ſum mutatus, nec vos conſumpſi. Quintò,
q.d.Vos,ô Iudæi,mutamini, itíſque de ſcelere in
ſcelus: at ego in ſententia & iudicio meo ſum
6. conſtans,& immutabilis. Sextò, ex aduerſo Ru-
per.q.d. Ego ſum immutabilis in bono: vos eſtis
obſtinati & immutabiles in malo. *A diebus enim
patrum veſtrorum receſſiſtis à legitimis meis*, vt ſe-
7. quitur. Septimò, Chald.vertit. *Ego enim Dominus
non mutaui pactum meum quod à ſæculo eſt; & vos
domus Iſrael putatis quod quicunque moritur in hoc
ſæculo, iudicium eius ceſſat.* q.d. Vos putatis impios
non puniendos,eo quòd multi impuniti maneant
in hoc ſæculo. At erratis:puniam enim eos in fu-
turo. Nam in iudicio & iuſtitia, ab æterno à me
decreta, conſtans ſum & non mutor. Octauò & 8.
genuinè,vox *enim* dat cauſam præcedentium, q.
d. Vos,ô Iudæi,calumniamini me, iactando illud
cap.præced.verſ.vlt. *Omnis qui facit malum bonus
eſt in conſpectu Domini;& tales ei placent.* Cenſetis
enim me mutaſſe indolem, quaſi qui olim bonos
amarim,malos oderim; nunc mutata mente bo-
nos odiam,& affligam;malos amem & ditem, eo
quod infideles Chaldæos proſperauerim,vos ve-
rò fideles meos eis vaſtandos tradiderim. Hinc
dicitis: *Vbi eſt Deus iudicij?* Huic calumniæ ego
reſpondi verſ.præcedenti,edixique: *Accedam ad
vos in iudicio,& ero teſtis velox maleficis*, &c. q.d.
Licèt ad modicum tempus differam iudicium &
vindictam impiorum,tamen certò & breui ad il-
lam accedam,eámque peragam. Nam conſtanter
bonos amo & præmio, malos conſtanter odi &
punio;ſed ſuo tempore. Cuius rei cauſa eſt,mea,
tum in natura, tum in dictis & decretis conſtan-
tia & immutabilitas. *Ego enim Dominus, & non
mutor*.ita S.Cyril. Theod. Remig. Ruper. Hugo,
Lyra.& Vatab.

Immutabilitatis Dei prima ratio eſt eius plenitudo.

Nota,immutabilitatis Dei cauſa,vel potiùs ra-
tio prima,ait D.Thom.1.par.quæſt.9.eſt plenitu-
do & perfectio naturæ,putà diuinitatis.Hęc enim
cum omnia bona in ſe habeat, & poſſideat firmi-
ter,neceſſariò & naturaliter, hinc mutari nequit,
vt aliud aliquid bonum quærat vel ambiat, cum
omnia habeat in ſe eſſentialiter.Hinc nomen eius
eſt *Iehoua*,id eſt,*qui eſt,Ego ſum qui ſum*, Exodi 3.
14.vide ibi dicta. Celebre eſt illud Triſmegiſti,in
Pimandro: *Sicut mundi partes ſunt cœlum, aqua,
terra & aer;ſic membra quaſi Dei ſunt vita,immor-
talitas, neceſſitas, prouidentia,natura,anima,mens,
horúmque omnium participatio,ipſum bonum: neque
fit aliquid vſquam, neque eſt factum, vbi Deus non
adſit.* Diuinius Caſſiodorus in pſal. 47. *Magnus
Dominus*,&c.*Deus*,inquit,*eſt virtus inexplicabilis,
pietas incomprehenſibilis,ſapientia ineffabilis, cuius
definitio eſt, finem in ſanctorum laudibus non habe-
re.* Iam quia Deus immutabilis eſt natura,hinc &
immutabilis eſt voluntate, vt quod ſemel vult,
ſemper velit: quia voluntas ſequitur naturam,
imò in Deo voluntas idem eſt cum natura. Se-

2. quia eſt actus purus.

cunda, quia Deus eſt actus purus, nihil habens
admixtum potentialitatis. Quicquid autem mu-
tatur, eſt aliquo modo in potentia ad id quod
mutatur,ait D.Thom. loco iam citato. Huc ſpe-
ctat illud Apoſtoli:*Qui ſolus habet immortalitatem.*
1.Timoth. 6. *Quia omnis mutatio quædam mortis
imitatio eſt*, ait S. Bernard. mox citandus. Hinc
pſal.101.dicitur: *Sicut opertorium mutabis eos, &
mutabuntur:tu autem idem ipſe es, & anni tui non
deficient*:& Num.23.*Non eſt Deus quaſi homo,vt
mentiatur; nec vt filius hominis, vt mutetur.* Præ-
clarè S. Gregor. Nyſſen. in expoſitione orationis
Dominicæ,ad illa verba,*Adueniat regnum tuum:
Nunquid*,ait, *nunc regem fieri vult vniuerſi regem,
qui ſemper eſt quod eſt, qui ad omnem mutationem
firmus & immobilis eſt, qui non poteſt reperire me-
lius quicquam,in quod tranſeat?*

3. quia eſt ſimpliciſſimus.

Tertia, Deus eſt immutabilis, quia eſt ſimpli-
ciſſimus, cui nihil addi vel accedere poteſt. ita
S.Auguſt.lib.11.de Ciuit.cap. 10. *Eſt itaque*, ait,
bonum

Digitized by Google

bonum ſolum ſimplex, & ob hoc ſolum incommutabile, quod eſt Deus. Idem lib. 6. de Trinitat. c. 6. *Nihil ſimplex, mutabile eſt.* Et auctor lib. de eſſentia diuinitatis apud S. Auguſt. in principio: *Ideo*, ait, *Deus immutabilis dicitur, quia in natura eius ira, furor, pœnitentia, obliuio, recordatio, & alia his ſimilia nullo modo accidunt. Simplex enim natura eſt, & immutabilis, atque imperturbata; neque aliud eſt ipſe, aliud quod habet, & quod eſt*, iuxta illud Iacob 1.17. *apud quem non eſt tranſmutatio, nec viciſſitudinis obumbratio.* Quocirca Tertul. vel potiùs Nouatianus lib. de Trinitate c. 4. *Immutatio*, inquit, *portio eſt mortis. Nam & incrementa originem monſtrant, & detrimenta mortem atque interitum probant. Et ideo: Ego*, ait Malach. 3. *ſum Deus, & non ſum mutatus: ſtatum ſuum tenens ſemper, dum id quod natum non eſt, conuerti non poteſt. Hoc enim in ipſo quicquid illud poteſt quod eſt, Deus ſemper ſit neceſſe eſt, vt ſemper ſit Deus, ſeruans ſeſe virtutibus ſuis. Et ideo dicit: Ego ſum qui ſum.*

4. quia eſt ipſum eſſe.

Quartam dat S. Anſel. in proſol. c. 22. *Tu ſolus*, ait, *Domine es quod es. In quo eſt aliquid mutabile, non omnino eſt quod eſt: & quod habet fuiſſe, quod iam non eſt; & futurum, quod nondum eſt, id non eſt propriè & abſolutè: tu verò es quod es; quia quicquid aliquando aut aliquo modo es, hoc totus ac ſemper es: & tu es, qui propriè ac ſimpliciter es.* Quia quod mutatur perdit aliquid eſſe, & aliud eſſe acquirit: Deus autem nihil poteſt perdere, vel acquirere. Vnde S. Auguſt. lib. 11. Confeſſ. 10. *In quantum*, ait, *quiſque non eſt quod erat; & eſt quod non erat, in tantum moritur & oritur.*

5. Quia quod vult hoc ab æterno voluit.

Quintam dat S. Auguſt. lib. 11. Confeſſ. c. 10. & 11. & lib. 12. c. 15. Quia voluntas Dei æterna eſt, & quicquid in tempore per totam ſæculorum ſeriem operatur, idipſum ſimul & ſemel ab æterno voluit & decreuit. Implicat autem vt quod ab æterno efficaciter voluit, hoc in tempore non fiat, aut vt contrarium eius fiat. Sic enim elideretur æternum Dei decretum. Celebre eſt illud Platonis: *In Deo eſt prouidentia & ſapientia æterna: in cœlis eſt fatum: in terra rebúſque particularibus eſt contingens & nouum.*

6 quia omnia ſunt Deo præſentia.

Sextam dat S. Auguſt. lib. 11. de Ciuit. c. 21. Quia omnia præterita & futura ſunt Deo præſentia, & in omnia vt præſentia fertur Dei ſcientia, voluntas & prouidentia. Sicut ergo quod circa rem præſentem volo, non poſſum non velle; ita quod Deus vult circa futura, non poteſt non velle: quia futura ſunt ei præſentia.

Tropol. vir conſtans eſt immutabilis, quaſi Deus terreſtris.

Tropol. S. Greg. Nazianz. Orat. 27. hæc applicat viro in virtute forti & conſtanti. Hic enim ait, *diuinum aliquid ſentiens, his quoque Dei verbis vti poſſit: Ego idem ſum & non mutor. Quare nec ab animo ſuo migrabit, nec immutabitur cum temporibus ac rebus aliàs alios mores induens, ac nouos ſubinde colores aſſumens, non ſecus ac polypi petrarum, ad quas acceſſerint, colores referunt: ſed idem ſemper ſuique ſimilis permanebit, fixus in rebus minimè fixis, immotus in incertis & fluctuantibus, non aliter ac rupes quædam ventorum fluctuúmque impetu non modò non concutitur, ſed etiam incurſantes vndas circa ſe frangit atque abſumit.*

Moral. hic diſce nomen Dei, eſt; Ego ſum qui ſum, idem ſemper, conſtans & immutabilis: Ego Dominus & non mutor, ſum inflexilis in ſententia, immutabilis in decretis: certæ ſunt meæ minæ, certa promiſſa. Pij ergo credite & ſperate gloriam æternam, impij timete & fugite ignem æternum. Ex aduerſo titulus & nomen hominis,

A angeli, & cuiuſlibet rei creatæ eſt: Ego creatura ſum & mutor, muto conſilia, muto animum, muto decreta, muto deſideria & amores, denique verſor in continua mutatione & motu. Natura enim creata cum ſit dependens, imperfecta, imminuta, defectiua, mobilis; hinc perpetim mutatur. Quocirca qui in hominibus aliiſque creaturis ſpem & amorem defigunt, in perpetua fame, ſiti, deſiderio, metu, motu, alteratione & alternatione verſantur, iuxta illud Thren. 1. 8. *Peccatum peccauit Ieruſalem, propterea inſtabilis facta eſt.* Qui enim adhæret mobili, cum eo moto moueatur neceſſe eſt. Ex aduerſo vis eſſe conſtans & immobilis? adhære incommutabili naturæ & bono, quod eſt Deus. Deus enim in ſua immutabilitate eſt immutabilis, ſicut ex aduerſo homines &

Qui confidit in creatura, eſt in iugi metu & motu.

B creaturæ in ſua mutabilitate ſunt immutabiles, quia perpetuo mutantur: nam nunc volunt, mox nolunt; nunc amant, mox odiunt; nunc placent, mox diſplicent; nunc fauent, mox aduerſantur: nunc volunt, ſed non valent; mox valent, ſed non volunt; nunc ſummi ſunt, mox imi; nunc viui, mox mortui. Verè S. Bernard. ſerm. 81. in Cant. citans hæc verba Malachiæ: *Ego Dominus & non mutor. Omnis*, inquit, *mutatio quædam mortis imitatio eſt. Omne enim quod mutatur, dum de vno ad aliud tranſit eſſe, quodammodo neceſſe eſt moriatur quod eſt, vbi eſſe incipiat quod non eſt. Quod ſi tot mortes, quot mutationes, vbi immortalitas?* Præclarè

Omnis mutatio eſt quædam mors.

C S. Auguſt. lib. 1. Confeſſ. c. 6. *Apud illum*, ait, *rerum omnium inſtabilium ſtant cauſæ, & rerum omnium mutabilium immutabiles manent origines, & omnium irrationabilium & temporalium ſempiterna viuunt rationes*; & vt ait Boëtius:

Immotúſque manens dat cuncta moueri.

Et Proſper ſententia 145. *Æterna & incommutabilis eſt voluntas eius, nec conſilio alternante variatur, in qua ſimul eſt quidquid in rebus creandis, vel ordinandis præceſſit, aut ſequitur.* Eodem pertinent quæ ſcribit D. Auguſt. lib. 1. Confeſſ. cap. 4. *Immutabilis mutans omnia, numquam nouus, numquam vetus, innouans omnia, & in vetuſtatem deducens*

D *ſuperbos, & neſciunt, ſemper agens ſemper quietus, colligens & non egens, portans & implens & protegens, creans & nutriens & perficiens. Quæris cum nihil deſit tibi; amas nec æſtuas, zelas & ſecurus es, pœnitet te & non doles; iraſceris & tranquillus es; opera mutas, nec mutas conſilium; recipis quod inuenis, & numquam amittis; numquam inops, & gaudes lucris; numquam auarus, & vſuras exigis. Supererogatur tibi vt debeas, & quis habet aliquid non tuum? reddis debita nullis debens, donans debita nihil perdis*, &c.

Hæc eſt primæua & increata in Deo immutabilitas, quæ omnis ſtabilitatis & immutabilitatis

E eſt fons, origo & cauſa, tam in angelis, cœlis, mundo, quàm in hominibus. Ad eam ergo aſcende ô anima, illi inhia, illi te affige, ſi ſolida, ſi firma eſſe cupis. Tranſcende maris huius fluctus, tranſuola mundi turbines: nil te moueant illecebroſæ opes, dignitates & pompæ, quæ in momento pertranſeunt: non te terreant pauperies, morbi, ærumnæ, perſecutiones, quæ ſæpe ſubitò, & ſemper in morte finiuntur. In cœlo habita, in Deo commorare: ibi fixa, imperturbata conquieſces. Ibi ſuper omnium mutabilium ſphæras, ſupra anni ſoliſque vias eleuata, ex alto deſpicies hoc terræ punctum: videbis & ridebis vana hominum ſtudia, vanos labores, vanos mundanorum amores & honores, quaſi puerorum crepundia. Miraberis, imò

Mor. mens fixa in Deo fit immutabilis.

Digitized by Google

imò miſeraberis exilem hominum ſortem, & exiliorem mẽtem, ac nugacem nugarum huius mundi faſcinationem, ſenſum ſimplicem peruertentem, atque cum Poëta exclamabis: A

O curas hominum, ô quantum eſt in rebus inane!

Præclarè S.Gregor. lib. 16. moral. c. 28. *Anima*, inquit, *ad illum ſuſpenſa eſt, à quo formata. Et quia ad Deum ſolum appetendum facta eſt, omne autem quod infra appetit, minus eſt, iure ei non ſufficit, quod Deus non eſt. Hinc eſt quod huc illùcque ſpargitur, & ab vnaquaque re faſtidio impellente remouetur, &c. Sancti autem viri, quia cauta ſe obſeruatione cuſtodiunt, ne ab intentione ſua mutabiliter diſſoluantur, & quia idem eſſe appetunt, ad cogitationem qua Deum diligunt, ſe ſolerter aſtringunt. In contemplatione namque creatoris hoc accepturi ſunt, vt* B *vna ſemper mentis ſtabilitate perfruantur: nulla eos tunc mutabilitas diſſipat; quia ſcilicet eorum cogitatio ſibimetipſi ſemper indiſſimilis perſeuerat. Hoc ergo cum labore nunc conantes imitantur, quod poſt gaudentes in munere accipiunt. Cui ſe Propheta immutabilitati virtute amoris aſtrinxerat, cùm dicebat: Vnam petij à Domino, hanc requiram, vt inhabitem in domo Domini. Huic Paulus vnitati intentione adhæſerat, dicens: Vnum autem, quæ retro ſunt oblitus, ad ea quæ ante ſunt exte ntus, ſequor ad palmam ſupernæ vocationis Chriſti.*

Et vos filij Iacob non eſtis conſumpti.] Aptè hæc cohærent cum eo quod præceſſit, q. d. Ego ſum C Deus qui non mutor: ſicut enim non muto minas, ſententiam & vindictam in adulteros, periuros, alióſque maleficos; ita viciſſim non muto miſericordiam quam patribus veſtris promiſi. Nam non conſumpſi vos, cum iuſtè id facere poſſem. *A diebus enim patrum veſtrorum receſſiſtis à legitimis meis.* Secundò, q.d. Licèt conſtanter malos oderim, veſtra tamen peccata non puniui planè & omnino, vti merebantur: nec enim vos conſumpſi, ſed toleraui ex amore, quo conſtanter patres veſtros vóſque eorum filios proſequor, expectans vt reſipiſceretis. Vnde vos hortor ad pœnitentiam, dicóque: *Reuertimini ad me, & reuertar ad vos.* D Tertiò, Septuag. vertunt: *Vos ô filij Iacob non receſſiſtis à peccatis patrum veſtrorum.* Tigurina: *Vos ô filij Iacob nequaquam deſiſtitis.* Alij: *Non facitis finem, non ceſſatis* (hebr. enim כָּלָה *cala* ſignificat finire, complere, ceſſare) ſcilicet me offendere, & irritare. q. d. Ego differo vindictam impiorum, expectans vos ad pœnitentiam: at vos ex aduerſo peccata peccatis cumulatis. Facitis ſicut pueri ceruicoſi, qui blandè vocati à parentibus dorſum obuertunt, fiúntque duriores inſtar bubalorum, qui quo magis attrahuntur à bubulariis, eò magis renituntur & retrocedunt. Aut q.d. Ego non mutor à bono; vos autem non mutamini à malo: ego ſum immutabilis in ſanctitate; vos immutabiles eſtis in peruerſitate. ita Rupert. E

Vers. 7. *A legitimis meis.*] A legibus meis. Tigur. *A ſtatutis meis.* Pagn. *Ab inſtitutis meis.*

Reuertimini ad me, per pœnitentiam, *& reuertar ad vos,* per gratiam, amicitiam, beneficentiam. Prior enim eſt pœnitentia peccatoris, quàm ſit eius iuſtificatio & reconciliatio cum Deo: tamen prior eſt gratia excitans Dei, qua pulſat mentem peccatoris, vt reuertatur & pœniteat, quàm ſit eius pœnitentia. Peccator enim iacet ſopitus in ſomno, imò morte peccatorum, à quo excitari nequit, niſi per vocem & gratiam Dei cor tangentis & excitantis: ſicut hic Iudæos præuenit & excitat, dicens; *Reuertimini ad me.* ita hunc locum, & ſimiles explicat Concil. Trident. ſeſſ. 6. cap. 5. vbi docet *iuſtificationis exordium in adultis, à Deo, per Chriſtum Ieſum, præueniente gratia ſumendum eſſe,* &c. *vt qui per peccata à Deo auerſi erant, per eius excitantem atque adiuuantem gratiam ad conuertendum ſe, ad ſuam ipſorum iuſtificationem, eidem gratiæ liberè aſſentiendo & cooperando, diſponantur.* Et mox: *Vnde in ſacris litteris cùm dicitur: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos, libertatis noſtræ admonemur. Cum reſpondemus: Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur, Dei nos gratia præueniri confitemur.* Peccator ergo vt à peccato reſurgat, cum id non poſſit viribus ſuis, ſed Dei, crebrò oret: Conuerte me Domine ad te, & conuertar.

Verſ. 8.] Et dixiſtis: In quo reuertemur? Si affiget homo Deum, quia vos configitis me? Et dixiſtis: In quo configimus te? In decimis, & in primitiis.

Verſ. 9.] Et in penuria vos maledicti eſtis, & me vos configitis gens tota.

Verſ. 10.] Inferte omnem decimam in horreum, & ſit cibus in domo mea, & probate me ſuper hoc, dicit Dominus, ſi non aperuero vobis cataractas cæli, & effudero vobis benedictionem vſque ad abundantiam.

Verſ. 11.] Et increpabo pro vobis deuorantem, & non corrumpet fructum terræ veſtræ: nec erit ſterilis vinea in agro, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 12.] Et beatos vos dicent omnes Gentes: eritis enim vos terra deſiderabilis, dicit Dominus exercituum.

Si affiget homo Deum ſuum.] Ita & Tigurina. Vers. 8. Hebr. eſt קָבַע *kaba*, quod incertæ eſt ſignificationis. Vnde variè à variis vertitur. *kaba* hebr. multa ſignificat. Primò Septuag. & alij putant *kaba*, per metatheſin eſſe idem quod עָקַב *akab*, id eſt, ſupplantauit, conculcauit, oppreſſit. Vnde Septuag. vertunt: *Si ſupplantabit homo Deum, quia vos ſupplantaſtis me.* Alludit ad nomen Iacob, q.d. Vos, ô filij Iacob, imitamini patrem veſtrum, ſed peruerſè: Iacob enim rapuit iura primogenituræ Eſau fratris ſui, ſed iuſſu matris, & voluntate Dei; vnde vocatus eſt Iacob, id eſt, ſupplantator: vos verò mihi inuito rapitis meas decimas & iura. Vnde inuerſo nomine voco vos *kabobæos*, non Iacobæos. Secundò, Pagnin. & Vatab. *kaba* vertunt rapere, fraudare, extorquere, ſpoliare. Vnde Pagnin. vertit: *Nunquid rapiet homo quæ Dei ſunt, quia vos rapuiſtis mea?* Vatab. *Nunquid ſpoliare debet homo Deum, quia vos ſpoliaſtis me?* Spoliat homo Deum, quando illius miniſtris ſubtrahit decimas, & alia ad victum neceſſaria. Aquila, Symmach. & Theod. vertunt: *Nunquid homo fraudabit Deum?* ſcilicet ſuis decimis & iuribus. Tertiò, R. Abraham *kaba* vertit corrumpere, perdere. Quartò, Syrus & Arabicus Alexandrinus vertunt: *Nunquid opprimit homo Deum, ſicut vos opprimitis me?*

Digitized by Google

me? Et Arabicus Alexandrinus: *Nunquid homo opprimit Deum, quia vos expuliſtis* (proieciſtis, deſpexiſtis) *me?* Quintò, *kaba* Chaldæorum & Syrorum lingua, inquit S. Hieron. ſignificat affigere. Omnes hæ verſiones eodem collimant: ſenſus enim eſt, q.d. An æquum eſt, ius & fas, vt homo Deum ſuum contriſtet & affligat, perinde ac ſi eum clauo aut lancea configeret? contriſtet, inquam, defraudando decimas, quibus alendi erant eius miniſtri; quo fit, vt illi ob paupertatem diffugiant, & Deum Deique cultum relinquant: itàque Dei religio & veneratio negligitur, calcatur, peſſundatur, annon hoc Deum affligat, & quaſi cruci affigat? ita Remig. Alber. Hugo, Lyra. Ribera & alij. Loquitur Deus humano more & anthropopathôs.

Myſticè, de confixione Chriſti in cruce.

Myſticè, S. Hieron. (qui putat hunc eſſe ſenſum literalem) hæc refert ad crucifixionẽ Chriſti: *Vnde & nos*, inquit, *ante plurimos annos vertimus, affiget, magis ad myſteriũ Dominicæ paſſionis, in qua homines crucifixerunt Deum, quàm ad decimas ac primitias ſcripta referentes.* Porrò iis quæ ſequuntur hæc de cruce ita connectit, q.d. *Vt me affigeretis cruci, vt ſceleratas manus iniiceretis Deo veſtro, multarum antè rerum meditatione feciſtis, ſubſtrahendo decimas & primitias, non dico Sacerdotibus meis & Leuitis, ſed mihi, qui eas per Moſen iuſſi dare.* q. d. Afflixiſtis me olim ſacrilegio decimarum, nunc affixiſtis me cruci; ac per prius ſacrilegium viam ſtrauiſtis, & gradum feciſtis ad poſterius Chriſticidium.

Tropol. peccatum eſt ſagitta configens Deum.

Tropol. omnis peccator dum peccat, peccato ſuo quaſi ſagitta in cœlum miſſa, Deum configit quantum in ſe eſt, iuxta illud Apoſt. Heb. 6. 6. *Rurſum crucifigentes filium Dei, & oſtentui habentes.* Hæc ſanè cõſideratio deberet hominem, etiam furentem, à ſcelere inhibere. Scis quò ruas ô infelix, dum ruis ad cædem; ad Venerem? ruis ad necem Chriſti; vt iterum Chriſtum affigas cruci. Inhibe ergo gradum, ne tantum nefas admittas. Refræna iram, libidinem, &c. quia ira & libido ſunt Chriſticidium, imò Deicidium: quot verbera, quot maledicta, quot pollutiones committis, tot clauos adigis per corpus Chriſti, tot pugionibus cor eius configis & perfodis.

In decimis.] Vide hîc quàm ſtrictè Deus exigat decimas, quamque ſentiat ſi eæ negentur, videlicet perinde ac ſi quis eum clauo, vel pugione transfigeret.

Et in primitiis.] Tigurin. *in magnificis donis.* Hebr. eſt תרומה *teruma*, id eſt, eleuatio, hoc eſt, oblatio, quæ eleuando offerebatur Deo, vt dixi Exod. 23. 27. ac præſertim primitiæ: hæ enim inter oblationes principem locum tenent. Vide hîc rurſum quàm Deus gaudeat oblationibus fidelium; ac doleat ſi eæ deſinant, aut minuantur.

Vers. 9. *Et in penuria maledicti eſtis.*] Tigurina: *Execratione execrati eſtis.* Vatab. & Pagnin. *Maledictione ipſa vos eſtis maledicti.* Per maledictionem intelligit negationem pluuiæ, indéque terræ ſterilitatem, famem & penuriam: horum enim cauſa eſt Dei maledictio. Vnde paulò pòſt benedictionem huic maledictioni oppoſitam, vocat pluuiam: *Si non aperuero*, inquit, *catarractas cœli, & effudero vobis benedictionem.* Senſus eſt q. d. Maledixi vobis, vóſque penuria & fame afflixi, &, id eſt, quia pari modo *me vos configitis*, & affligitis egeſtate & fame, negando decimas & oblationes; itaque fugatis Sacerdotes, ac cultum meum euertitis.

A Idem eodem tempore queſtus eſt apud magiſtratus Nehemias c. 13. 10. vbi ſuo iuſſu decimas Sacerdotibus, & Sacerdotes ſuis officiis templóque reſtitutos, enarrat.

Gens tota.] q.d. Non vnus, non pauci, ſed omnes & tota gens negant decimas; itaque me configunt.

Inferte omnem decimam, &c. *& probate me ſuper hoc*, &c. *ſi non aperuero catarractas.*] Tigurina, *feneſtras cœli*, id eſt, vt explicat S. Hieron. ſi non effudero tam copioſam pluuiam, vt catarractæ cœli apertæ eſſe videantur. Nota, catarractæ vocantur ex alto defluentes aquæ tanta copia, impetu & fragore, vt ruere potius quàm fluere videantur (Græci enim καταῤῥάττειν defluere dicunt) qualem Vers. 10.

Catarractæ cœli quæ.

B Tibure cernimus Anienem, & quales eſſe in Ægypto Nili catarractas legimus, inquit Plinius lib. 5. 9. Hinc loca ipſa è quibus exeunt aquæ, & præſertim obices & repagula quibus retinentur & coërcentur, vocantur catarractæ. Hebræi, & Hieron. ab Oleaſtro in Geneſ. 7. 11. cenſent verè has catarractas eſſe in cœlo, eáſque fuiſſe ruptas in diluuio tempore Noë, ita vt per illud cœlum diſciſſum ſit in foramina & feneſtras, vt per eas ruerent aquæ, terrámque mergerent & obruerent. Verùm hoc eſt paradoxum, repugnans S. Scripturæ, & Phyſicæ. Eſt ergo Hebræa figura & phraſis. Hebræi enim cœlum claudi dicunt, cum tenet vapores & nubes, ne in pluuiam reſoluantur & depluant; aperiri verò ac rumpi, cùm aquæ

C è nubibus magna vi, fragore & impetu erumpunt, perinde ac ſi catarractas, id eſt, obices obiectos, putà ferreas portas, vel feneſtras perfringerent. Sic & Latini in magnis imbribus, apertas eſſe cœli catarractas dicere ſolent. Vnde illud pſal. 41. 8. *Abyſſus abyſſum inuocat in voce catarractarum tuarum.* Similia ſunt Iſaiæ 24. 18. 4. Reg. 7. 2. Vide dicta Geneſ. 7. 11.

Et effudero.] Pagn. *euacuauero vobis benedictionem*; Tigurina: *omnigenam benedictionem effundam.* Benedictionem vocat imbrem copioſum, humectantem & fœcundantem agros, itáque producentem copioſam ſegetem & meſſem.

Ad abundantiam.] Heb. בְּלִי־דָי *belidai*, id eſt, *vſque ad non ſufficientiam*, ſupple vaſorum & hor-

D reorum. q.d. Tantam abundantiã frugum omniũ dabo, vt non ſufficiãt vobis vaſa & horrea, quibus illas excipiatis & recondatis: ita Vatab. vnde Pagn. vertit: *adeo vt non ſit ſufficientia vobis vaſa*; vti cõtigit mulieri illi ab Eliſæo benedictæ, cui lecythus tantum ſtillauit olei, vt omnia vaſa commodato accepta impleret, adeo vt illa diceret filio: *Affer mihi adhuc vas; & ille dixit: Non habeo, ſtetitque oleum.* 4. Reg. 4. 3. Eſto ergo liberalis in Deum, Deique miniſtros, & ſenties viciſſim Deum multò in te liberaliorem. Nec enim liberalitate à creaturis ſuis ſe vinci ſinit Creator. Hinc ſecundò,

E meliùs & ſimpliciùs Hebr. *belidai*, id eſt, *non ſufficientia*, cum ſit vnum nomen, idem eſt quod *abundãtia*: abundantia enim opponitur ſufficientiæ, q.d. dabo vobis imbres & fruges, non ad ſufficientiam, ſed ad abundantiam. Vnde Arias vertit: *vltra ſufficiens.* Heb. enim בְּלִי *beli* ſubinde ſignificat *abſque, præter.* Sicut ergo dicimus, vidi formicas abſque numero, id eſt, innumerabiles; ſic Deus promittit hic imbrem *belidai*, id eſt, abſque ſufficientia, vel præter ſufficientiam, id eſt, pluſquàm ſufficientem, putà abundantem & copioſum. Aut certè *beli* hic in compoſitione eſt merè

 encli

Digitized by Google

encliticum,tantumque ornatus cauſa additur voci *das*, id eſt,ſufficientia, copia, abundantia. A *dai* enim Deus vocatur שַׁדַּי *ſaddas*,id eſt,cornucopię, ditiſſimus, abundantiſſimus, munificentiſſimus. Vnde R.Saadias: Deus,inquit,dicitur *Saddas*, *eo quod ipſe abundet adeo, vt ſua abundantia omnes omnium creaturarum defectus expleat.* Hoc ſecuti videntur Septuag. vertunt enim: *vſque dum ſufficiat*; & Chald. *adeo vt dicatis*; *Satis eſt.* Hebræi enim *das*,id eſt, ſufficientiam, vocant copiam & abundantiam,vt vertit noſter.

Nota, Iudæi Babylone redeuntes erant pauperes, hinc negabant decimas. Pauperes enim ex anguſta re familiari contrahunt anguſtum cor: vnde fiunt parci, ſordidi, auari,furaces, ac præſertim iura Eccleſiæ debita vel negant, vel carpunt & minuunt. Quocirca ſapienter Salomon deprecatur tam paupertatem, quàm diuitias Prouerb. 30. 8. *Mendicitatem*,ait, *& diuitias ne dederis mihi, tribue tantum victui meo neceſſaria: ne fortè ſatiatus illiciar ad negandum, & dicam: Quis eſt Dominus? aut egeſtate compulſus furer, & periurem nomen Dei mei.* Durum enim telum eſt neceſſitas. Quocirca Deus huic eorum malo & miſeriæ occurrens, anguſtum eorum cor elidit, & dilatat,docens ſi liberales ſint in Deum & Sacerdotes, percepturos à Deo benedictionem rerúmque abundantiam. Sciatis, inquit S.Hieron. vos perdidiſſe abundantiam, quia fraudaſtis me parte mea. Moneo igitur vt reddatis mihi mea, & ego reſtituam vobis veſtra. Idem iiſdem eodem tempore promiſit Aggæus cap.2.20.& Zachar.cap.2.4. Scripſit de reddendis decimis S. Auguſt. ſermonem 219. de tempore tomo 10. Vbi inter cætera citans hæc Malachiæ verba, ex eo hæc colligit axiomata. 1. *Decimæ ſunt tributa egentium animarum. Redde ergo tributa pauperibus, offer libamina Sacerdotibus.* 2. *Non eget Dominus Deus, non præmium poſtulat, ſed honorem.* 3: *Primitias rerum & decimas dignatur petere, & negas auare?* 4. *Quid faceres, ſi nouem partibus ſibi ſumptis, tibi decimam reliquiſſet?* 5. *Quod certè iam factum eſt, cum meſſis tua pluuiarum benedictione ſubtracta, ieiuna deficit; & vindemiam tuam aut grando percuſſit, aut pruina decoxit. Quid auidè ſupputas? Nouem tibi partes retractæ ſunt, quia decimam dare noluiſti. Hæc eſt enim Domini iuſtiſſima conſuetudo, vt ſi tu illi decimam non dederis, tu ad decimam reuoceris.* 6. *Dabis impio militi, quod non vis dare Sacerdoti.* 7. *Decimæ ex debito requiruntur, & qui eas dare noluerit, res alienas inuaſit.* 8. *Quanti pauperes in locis vbi ipſe habitat, illo decimas non dante, fame mortui fuerint, tantorum homicidiorum reus ante tribunal æterni iudicis apparebit: quia à Domino pauperibus delegatam, ſuis vſibus reſeruauit.* 9. *Ecce annus iam finitus eſt, redde Domino pluenti mercedē.* 10. *Non de tuo aliquid exigit, quod refundas*; ſed ſuum, imò ſui partem decimam repoſcit. Vide de decimis Conc.Trident.ſeſſ.25.cap.12. & ea quæ dixi in Deuter. cap, 14. in fine, & Numer. 18. in fine.

Decem de decimis axiomata S.Auguſtini.

Vers. 11.

Increpabo.]Id eſt, prohibebo quaſi increpans (eſt catachreſis) *deuorantem*, ſcilicet ſegetes veſtras,putà locuſtam, q. d. Præcipiam locuſtis, eáſque cohibebo, ne depaſcantur veſtras fruges, ne vaſtent veſtra ſata. Vnde explicans ſubdit: *Et non corrumpet fructum terræ veſtræ.*

Vers. 12.

Eritis enim vos terra deſiderabilis.] Primò, Septuag. ſubintelligunt *ſicut*. Vnde vertunt: *Vos eritis ſicut terra voluntaria*, id eſt, volita & deſiderabilis, q.d. Eritis virentes, florentes, proſperi, abundantes omnibus frugibus & opibus. ita Cyril. aut vt Vatab.q.d. Vos eritis homines habitantes terram fertiliſſimam & amœniſſimam.

Terra deſiderabilis erat Iudæa tripliciter.

Secundò,poteſt eſſe epexegeſis: *vos*, id eſt,terra veſtra erit *deſiderabilis*, Tigurina, *optata*, q. d. Omnes gentes optabunt habitare in terra veſtra, vtpote benedicta à Deo,ideóque frugibus abundante. ita S.Hieron.Remig.Hugo,Lyra. Tertiò, Hebr. ad verbum eſt, *vos eritis terra* חֵפֶץ *chephets*, id eſt,voluntatis,complacentiæ, deſiderij, in qua ſcilicet complacebit ſibi Deus, quámque benedicet boníſque omnibus cumulabit: quia enim vos obeditis Deo, eúmque colitis dando ei decimas & primitias; hinc viciſſim Deus ſibi complacebit in vobis, ac propter vos in terra veſtra, vt per eam eiúſque fertilitatem vos locupletet & beet. Vnde Chald.vertit: *Habitabitis in terra domus maieſtatis meæ, & fiet in ea voluntas mea, dicit Dominus.* q.d. Quia vos facitis voluntatem meam, hinc viciſſim voluntas & complacentia, indéque beneficentia mea effundet ſe in vos & in terram veſtram, in eáque commorabitur & conquieſcet. Sic Iudæa à Daniele cap. 11. 16. vocatur *terra inclyta*, Hebr. צְבִיָּה *tſebiia*, id eſt, gloria, decor, voluntas, beneplacitum, deſiderium, res dilecta & grata inſtar capreoli. Vide ibi dicta.

Alleg. Eccleſia & anima ſancta eſt terra *chephets*, in qua ſcilicet ſibi complacet Deus, iuxta illud Iſaiæ 62. 2. *Videbunt gentes iuſtum tuum, & cuncti reges inclytum tuum, & vocabitur tibi nomen nouum quod os Domini nominauit. Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui. Non vocaberis vltrà derelicta*, &c. *ſed vocaberis, voluntas mea in ea, & terra tua inhabitabitur: quia complacuit Domino in te.* Eadem in Cant.2.9. vocatur *tſebiia*,id eſt,caprea amabilis & gratioſa,quia ſponſus eius eſt Chriſtus gratioſiſſimus, vt capreolus. *Similis*,inquit,*eſt dilectus meus capreæ hinnulóque ceruorum.* Et verſ.17. *Reuertere, ſimilis eſto dilecte mi capreæ hinnulóque ceruorum ſuper montes Bethel.* Et cap.4.5. *Duo vbera tua, ſicut duo hinnuli capreæ gemelli, qui paſcuntur in lilijs donec aſpiret dies & inclinentur vmbræ.* Et Ierem.2.19. *Quomodo ponam te in filios, & tribuam tibi terram deſiderabilem, hæreditatem præclaram exercituum Gentium?* Hebr. eſt hæreditatem צְבִי צִבְאוֹת *tſebi tſibot*, id eſt, *gloria caprearum*, vel iucunditatis iucunditatum,id eſt, ſummè amabilis,chariſſima & iucundiſſima.

Alleg. eſt Eccleſia & anima ſancta.

Verſ. 13.] Inualuerunt ſuper me verba veſtra,dicit Dominus.

Verſ. 14.] Et dixiſtis: Quid locuti ſumus contra te? Dixiſtis:vanus eſt,qui ſeruit Deo: & quod emolumentum quia cuſtodiuimus præcepta eius, & quia ambulauimus triſtes coram Domino exercituum?

Verſ. 15.] Ergo nunc beatos dicimus arrogantes: ſiquidem ædificati ſunt facientes impietatem; & tentauerunt Deum,& ſalui facti ſunt.

*Verſ.*16.]

Verſ. 16. Tunc locuti ſunt timentes Dominũ, vnuſquiſque cum proximo ſuo. Et attendit Dominus,& audiuit;& ſcriptus eſt liber monumenti coram eo timentibus Dominum, & cogitantibus nomen eius.

Verſ. 17.] Et erũt mihi, ait Dominus exercituum, in die qua ego facio, in peculium:& parcam eis,ſicut parcit vir filio ſuo ſeruienti ſibi.

Verſ. 18.] Et conuertimini, & videbitis quid ſit inter iuſtum & impium: & inter ſeruientem Deo, & non ſeruientem ei.

Vers.13. *Inualuerunt ſuper me.*]Id eſt,contra me. Redit Propheta ad blaſphemiam Iudæorum cap.2. verſu vlt. quia frequens erat in ore eorum. Pro *inualuerunt* Hebr.eſt חָזְקוּ *chaſeku*, id eſt, roborata ſunt, primò,quia contentioſè, validè & clamoſè perſiſtitis, imò creſcitis in veſtra blaſphemia, iugiterque illud mihi occlamatis: *Vanus eſt qui ſeruit Domino.* ita Lyra. & à Caſtro. Secundò, quia hæ veſtræ aſsiduæ & rixoſæ blaſphemiæ mihi valde graues & moleſtæ accidunt, meque quaſi lapide molari aggrauant & opprimunt. ita S.Hieron.Remig. Haymo & Arias. Tertiò, Tigurina vertit: *Superant me verba veſtra*,quia ſcilicet vos veſtris clamoribus & blaſphemiis plures auertitis à me, quàm Prophetæ mei ſuis concionibus ad me conuertant: ſicut hæretici plures peruertunt, quàm Catholici conuertant. Omnes enim naturaliter propendent, imò ruunt in libertatem carnis quam prædicant hæretici, & abhorrent à continentia & vitæ ſeueritate, quam prædicant Catholici.

Vers.14. *Et dixiſtis:Quid locuti ſumus contra te?*] Hebr. נִדְבַּרְנוּ *nidbarnu*, vtpote in *niphal*, ſignificat aſsiduam & continuam locutionem. Vnde Chald. vertit: *In quo multiplicauimus ſermonem contra te?* Audi eorum murmura contra Dei prouidẽtiam, iuſtitiam & ſanctitatem.

Vanus eſt qui ſeruit Domino.]Tigurina:*Fruſtra ſeruitur Deo.* Chald. *nihil lucratur qui colit coram Domino*, nimirum

Vulgus amicitias vtilitate probat.

Vanus ergo,id eſt,indonatus,irremuneratus,quia nullum ſeruitutis ſuæ recipit lucrum, aut præmium. Hoc eſt iudicium mundi, quo mundani vanos cenſent viros pios,iuſtos, ſinceros, auſteros, præſertim cùm vident eos depauperari, deſpici, deprimi, affligi: quia vera bona virtutis & gloriæ æternæ ignorant; ſed omnia metiuntur præſenti aſpectu,ſenſu & guſtũ; vti faciunt pueri,porcelli & bruta.Ac proinde ipſimet vani ſunt; quia nonniſi caducis & vanis paſcuntur. Ita vxor Iob ei afflicto inſultabat dicens: *Adhuc tu permanes in ſimplicitate tua?benedic Deo & morere.* Cui ſapienter Iob, æquè ac generoſè reſpondit: *Quaſi vna de ſtultis mulieribus locuta es. Si bona ſuſcepimus de manu Dei, mala quare non ſuſcipiamus?* Iob.2.10. Sic Tobiam occaſione officij ſepulturæ excæcatum, irridebant cognati dicentes cap.2.15. *Vbi eſt ſpes tua, pro qua eleemoſynas & ſepulturas faciebas? Tobias verò increpabat eos di-*

Mundani pietatem cenſent vanitatem.

A *cens: Nolite ita loqui, quoniam filij ſanctorum ſumus, & vitam illam expectamus quam Deus daturus eſt his, qui fidem ſuam nunquam mutant ab eo.* Sanè ſi iuſti non haberent ſpem alterius, & melioris vitæ,vanè ſe affligerent, & fruſtra aliorum afflictiones ſuſtinerent.Nam,vt ait Apoſt. 1. Corinth.15.19. *Si in hac vita tantùm in Chriſto ſperantes ſumus, miſerabiliores ſumus omnibus hominibus.* Nunc autem quia ſperamus aliam vitam, beatam & æternam, pro modicis vitæ huius tribulationibus; hinc feliciores ſumus omnibus hominibus. Ita S.Caſimirus Dux Lithuaniæ, & filius Caſimiri regis Poloniæ,cùm in morbum incidiſſet, medicique aſſererent ab eo liberari non poſſe,niſi vxorem duceret, reſpondit: *Eligo vir-*

B *go mori: non enim noui aliam vitam, niſi cæleſtem immortalitatem.* Quocirca ne virginitatis propoſitum infringeret, maluit occumbere, fierique Deo caſtitatis victima, vt in æternum cum Deo & Agno, angelus inter angelos viueret. ita habet eius vita.

Quia ambulauimus triſtes.] Heb. קְדֹרַנִּית *kedorannit*,id eſt,vt Tigurina,*pullati*,atrati,quaſi mœſti,afflicti & pœnitẽtes.Pagnin.*humiles.* Septuag. *ſupplices.* Chald. *in depreſſione ſpiritus.* Vnde per antitheſin ſubditur.

Ergo nunc beatos iudicamus arrogantes.] Qui audent omnia, ideóque ſe extollunt, & dominantur modeſtis,eóſque calcant & affligunt, vti quotidie videmus. Vers.15.

C *Si quidem ædificati ſunt.*] Id eſt,prolibus,& ſimul domibus, villis, opibus, deliciis, honoribus aucti ſunt impij.Eſt hebraiſmus.

Tentauerunt.] Id eſt, ad iram prouocauerunt. Vnde Septuag.vertunt:*reſtiterunt Deo.* Secundò, magis genuinè, & neruoſè *tentauerunt*,Hebr. בָּחֲנוּ *bachanu*, id eſt, probauerunt Deum. q. d. Impij ſuis ſceleribus non contenti, alia aliis, & numero, & grauitate enormia addiderunt ad hoc, vt experirentur an eſſet numen ſcelerum vindex. Voluerunt ergo ſua audacia & improbitate mouere numini bilem, vt viderent an concitaretur ad ſe vindicandum. Verùm cum viderent non eſſe vocem,neque ſenſum,Deúmque nullam iræ, nullam vindictæ dare ſignificationem, ſed ex ad-

D uerſo ſe impunè peccare, liberos eſſe ab omni pœna, imò omnia ſibi ex voto fluere & proſperè ſuccedere,tunc velut victores, imò debellatores numinis, quaſi nullum eſſet, vel impotens ad vindicandum,ſecuri in ſua impietate viuere, luxuriari & laſciuire cœperunt.ita à Caſtro.

Tunc locuti ſunt.] q. d. Tunc iuſti & pij ſibi contra blaſphemos, & atheos defendendam ſuſceperunt Dei cauſam, putà prouidentiam & iuſtitiam, atque ad id ſe mutuo cohortati ſunt, nimirum aſſerendo illa quæ à patribus, & è Scriptura didicerant, ſcilicet Deum in hac vita multa diſſimulare & impunita relinquere; vt acriùs & pleniùs ea puniat in futura, vtque in die iudicij Vers.16.

E generalem in omnes exerceat iuſtitiam. ita S. Hieron.& paſsim alij,vno excepto Aria, qui vertit: *Tunc vaſtati ſunt timentes Dominum*, ſcilicet ab impiis & atheis impunè eos inuadentibus: quia,inquit,Heb. דִּבֶּר *dibber*,id eſt, loqui, ſubinde ſignificat vaſtare, perdere, vt pſal.2.5. 2. Paral. 22.10. Vnde דֶּבֶר *deber* ſignificat peſtem & mortem.

Et attendit Dominus.] Aliqui putant hæc eſſe verba piorum, quæ ſcilicet ipſi locuti ſunt ad defenden

ſendendam Dei prouidentiam.q.d.Deus non negligit, ſed attendit dicta & facta tam iuſtorum, quàm iniquorum, eáque in libro memoriæ ſuæ conſcribit,vt in die iudicij ea depromat,publicéque legat & iudicet.ita Lyra,& Clarius.

Meliùs alij cenſent eſſe verba Prophetæ, q. d. Deus tam impiorum blaſphemias, quàm piorum apologias attendit,eáſque in libro monumenti, id eſt,memoriæ conſcripſit, idque in gratiam piorum timentium ſe, & cogitantium nomen eius, qui ſcilicet nomen & gloriam Dei aſſiduè cum veneratione cogitant,inuocant, prædicant & celebrant,vt in die iudicij eorum erga ſe fidem, religionem & pietatem toti mundo oſtendat, & æterna corona præmiet.ita S.Hieron.Theod.Remig.Ruper.Hugo & alij.

Nota,liber monumenti eſt liber memoriæ, vt habent Hebræa & Græca.Syrus & Arabicus Antiochenus vertunt: *Scriptus eſt liber recordationis.* Arabicus Alexandrinus: *Audiuit Dominus hoc,& ſcripſit librum in quo eſt hoc, & fecit illum memoriam* (recordationem) *coram omnibus timentibus Dominum, vt timeant nomen eius.* Deus enim in ſua memoria,quaſi in libro monumenti annotat, & conſcribit ſingulorum hominum dicta & facta, vt in die iudicij ea ex illo legat coram omnibus hominibus & angelis,ac cuique pro meritis, vel demeritis præmium vel pœnam decernat. Vnde de eo ait Daniel 7. 10. *Iudicium* (id eſt, Deus iudex cum ſanctis, quaſi ſuis aſſeſſoribus) *ſedit,& libri aperti ſunt* Et S.Ioannes Apocal. 20. 12. *Libri aperti ſunt: & alius liber apertus eſt, qui eſt vitæ; & iudicati ſunt mortui ex his quæ ſcripta ſunt in libris,ſecundùm opera ipſorum.* Vide ibi dicta. Hic ergo *liber timentiũ Deum,* eſt *liber prædeſtinationis,* qui alibi vocatur *liber Dei.* Vnde Exodi 32. Moſes ait Deo: *Aut dele me de libro tuo quem ſcripſiſti*; & *liber viuentium* vt pſal.68.29. *Deleantur de libro viuentium.* Idem vocatur *liber cœli. Gaudete quod nomina veſtra ſcripta ſunt in cælo.* Lucæ 10. 20. Idem à S. Ioanne in Apocal. crebrò vocatur *liber vitæ:* quia in eo Deus ſanctos & electos conſcripſit ad vitam æternam. Hic verò vocatur *liber monumenti,* Hebr. זִכָּרוֹן *Ziccaron,* id eſt,memoriæ, hoc eſt,mentis diuinæ; quod electi illi ſemper obuerſentur, vtpote quos Deus peculiari amore, fauore & cura proſequitur,vt illos ſuo tempore in regnum ſuum transferat. Sic Deuter.32. 34. ait Deus: *Nonne hæc condita ſunt apud me, ſignata in theſauris meis?* ſcilicet in libris memorialibus, putà in archiuis mentis diuinæ. ita S. Cyril. *Scribitur,*inquit,*liber memoriæ timentibus Deum, quos ait fore ſibi familiares & intimos tempore acquiſitionis, cùm ſcilicet Chriſtus deſcendet è throno maieſtatis comitantibus angelis, & ſtatuet oues ad dextram, hædos ad ſiniſtram.* Nec enim in Deo propriè eſt memoria, quæ eſt præteritorum: Deo enim nihil præterit, ſed omnia ſunt quaſi præſentia. Loquitur ergo humano more: quia enim res præteritæ apud homines in memoria conſeruantur, hinc idem tribuit Deo. Mentem ergo Dei omnia cognoſcentem vocat memoriam, quatenus ipſe ea quæ nobis præterita ſunt cognoſcit, & in ſe recondit, ac in ſua notitia conſeruat. Vnde S. Auguſt. in pſal. 87. *Tunc,* inquit, *dicitur Deus meminiſſe, quando facit; tunc obliuiſci,quando non facit. Nam neque obliuio cadit in Deum, quia nullo modo mutatur; neque recordatio, quia non obliuiſcitur.*

Liber memoriæ Dei eſt liber vitæ & cœli.

In Deo non eſt memoria, ſed viſio.

A Idem lib.10.Confeſſ.cap.14. *Memoria,*ait,*quaſi venter eſt animi,* &c. *Fortè ergo ſicut de ventre cibus ruminando, ſic iſta de memoria recordando proferuntur.* Deus autem nullius recordatur, nec quicquam extrahit latens de ventre & ſinu memoriæ, vtpote qui omnia actu intuetur & videt. Rurſum dicitur hic liber memoriæ, quia ad memoriam, famam & gloriam æternam tranſcribet ſanctos,iuxta illud pſal.111.6. *In memoria æterna erit iuſtus*; cùm omnis gloria & pompa impiorum & mundi tranſeat inſtar fumi, iuxta illud pſalm.9. 8. *Periit memoria eorum cum ſonitu.* Et pſal.33.17. *Perdidit de terra memoriam eorum.* Vis ergo memoriam & nomen æternum? Quære B illud non apud homines, ſed apud Deum; non in terra,vbi omnis memoria finietur cum ſæculo, ſed in cœlo, iuxta illud Sapientis cap.8.13. *Habebo per hanc* (ſapientiam, ſcilicet practicam, hoc eſt virtutem) *immortalitatem & memoriam æternam.* Et Sapien.4.1. *O quàm pulchra eſt caſta generatio cum claritate: immortalis eſt enim memoria illius.* Et Eccleſiaſtici 24.28.ait Sapientia: *Memoria mea in generationes ſæculorum.* Porrò quid præmij in hoc libro monumenti Deus decreuerit piis & iuſtis, ſubdit dicens.

Et erunt mihi, ait Dominus, in peculium, &c.] Vers. 17.

Alludit ad libros memoriæ, putà ad annales & diaria regum, de quibus Eſther 2. 23. in quibus ſcripta fuerunt merita Mardochæi, ob quæ eum C exaltauit Aſſuerus. Sic Pontifex habet librũ memoriæ, in quo merita Prælatorum ſcribit, quos ad Epiſcopatum, vel Cardinalatum euehere deſtinat. *In die qua ego facio,*id eſt, faciam, ſcilicet iudicium.q.d. In die iudicij timentes me, meámque prouidentiam credentes & propugnantes, erunt mihi in peculium, id eſt, in populum proprium & peculiarem mihi dicatum,& ex mei viſione ac fruitione beatum. ita S. Hieron. Theod. Remig. Ruper. Lyra.& alij. Nota, pro *peculium* Hebr. eſt סְגֻלָּה *ſegulla,* id eſt, portio ſelecta, res rara & chara,theſaurus pretioſus, cimelium præſtans. Alludit ad Exod. 19. 5. *Eritis mihi in peculium de cunctis populis.* Vide ibi dicta. Sicut enim in lege veteri Iſraëlitæ fuerunt peculium, D id eſt, hæreditas Dei, & populus à Deo electus ex omnibus gentibus; ita in lege noua peculium Dei ſunt Chriſtiani & iuſti per gratiam, qui proinde in cœlo erunt peculium Dei per gloriam, poſſeſſi à Deo, & viciſſim poſſidentes Deũ, quod vltimum hic propriè intendit Malachias. Agit enim de die iudicij, déque præmiis ſanctorum. Aliter ergo hic ſumitur peculium, quàm apud veteres Romanos & Iuriſconſultos. Peculium enim,inquit Feſtus,à pecore dicitur, eſtque quicquid alicuius labore & induſtria comparatum & lucrifactum eſt. Et propriè ſeruorum eſt, ſicut pecunia patrumfamilias & nobilium. E Vnde apud maiores omne patrimonium dicebatur peculium, quia pecoribus vniuerſa eorum ſubſtantia conſtabat. Vlpianus de peculio l. depoſiti: Peculium,ait, dictum eſt quaſi puſilla pecunia, ſiue puſillum patrimonium. Peculium autem Tubero ſic definiuit, quod ſeruus domini permiſſu ſeparatum à rationibus dominicis habet, deducto inde ſi quid domino debetur. Florentinus in l. Peculium ff.de peculio: Peculium, inquit,ex eo conſiſtit, quod parſimonia ſua quis ſibi parauit, vel officio meruit à quolibet ſibi donari, idque velut proprium patrimonium ſeruum

Sancti ſunt peculium Dei.

Peculij etymon & vſus.

Digitized by Google

uum ſuum habere quis voluit. Hinc Celſus in l. Si chorus. ff. de legatis 3. ſcribit pecuniam ſine peculio, id eſt, ſine fructu & lucro fragilem eſſe. Hic verò peculium ſumitur pro hæreditate ſelecta, & theſauro raro charóque. Electi tamen poſſunt dici peculium Chriſti priori ſignificatione, quia labore & pretio ſanguinis Chriſti, qui propter eos ſeruilem naturam aſſumpſit, empti ſunt, iuxta illud: *Empti eſtis pretio magno, glorificate & portate Deum in corpore veſtro.* 1. Corinth. 6. Ingens hæc erit gloria ſanctorum, quòd ſint futuri peculium & cimelium Dei; ſicut reprobi erunt mancipia & peculium diaboli, iuxta illud Chriſti: *Diſcedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius,* Matth. 25. 41. Hinc hoc peculium ab Apoſtolo vocatur ſors ſanctorum, regnum Chriſti, & familia Dei: *Gratias*, inquit, *agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem ſortis ſanctorum in lumine, qui eripuit nos de poteſtate tenebrarum, & tranſtulit in regnum filij dilectionis ſuæ*, Coloſſ. 1. 12. Et, *Cum tradiderit regnum Deo & Patri.* 1. Corinth. 15. 24. Et, *Iam non eſtis hoſpites & aduenæ, ſed eſtis ciues ſanctorum & domeſtici Dei*, Epheſ. 2. 19. Hoc præuidens Iſaias cap. 44. 5. *Iſte*, inquit, *dicet; Domini ego ſum, & iſte vocabit in nomine Iacob, & hic ſcribet manu ſua, Domino; & in nomine Iſraël aſſimilabitur.* Porrò Deus hoc ſuum peculium, putà ſanctos & beatos exornat longè magis, quàm paterfamilias colat ſuũ peculium, aut rex vel regina ornet ſuum cimelium. Cum enim eos habeat in ſummo amore, æquè ac honore, hinc eos omni lætitia, opulentia, ſapientia, felicitate, imò ſeipſo cumulat & beat. Vnde S. Auguſt. lib. 10. de ciuit. cap. 7. *Meritò*, ait, *illi in cæleſtibus ſedibus conſtituti, immortales & beati, qui creatoris ſui participatione congaudent, cuius æternitate firmi, cuius veritate certi, cuius munere ſancti ſunt.* Et in pſalm. 87. ſub finem, explicans illud: *Sicut lætantium omnium* (vel vt ipſe legit, *iocundatorum habitatio eſt in te.*) *Similes*, inquit, *ei erimus, quoniam videbimus eum ſicuti eſt. Ibi totum negotium noſtrum non erit niſi laudare Deum, & frui Deo. Et quid alium quæremus, vbi ſolus ſufficit, per quem facta ſunt omnia? Habitabimur & habitabimus: ſubiicientur illi omnia, vt ſit Deus omnia in omnibus. Beati ergo qui habitant in domo tua, in ſecula ſeculorum laudabunt te. Hoc vno beati otioſo negotio.* Et in ſoliloq. cap. 35. *O quàm glorioſum eſt regnum, in quo tecum Domine regnant omnes ſancti, amicti lumine ſicut veſtimento, habentes in capite ſuo coronam de lapide pretioſo. O regnum beatitudinis ſempiternæ, vbi tu Domine ſpes ſanctorum, & diadema gloriæ, facie ad faciem videris à ſanctis, lætificans eos vndique in pace tua, quæ exuperat omnem ſenſum. Ibi gaudium infinitum, lætitia ſine triſtitia, ſalus ſine dolore, via ſine labore, lux ſine tenebris, vita ſine morte, omne bonum ſine omni malo. Vbi iuuentus nunquam ſeneſcit, vbi vita terminum neſcit, vbi decor nunquam palleſcit, vbi amor nunquam tepeſcit, vbi ſanitas nunquam marceſcit, vbi gaudium nunquam decreſcit: quoniam ibi ſummum bonum poſſidetur, quod eſt videre ſemper faciem Domini virtutum. Felices igitur, qui de naufraga vita præſenti, ad tanta gaudia tam peruenire meruerunt: infelices heu nos & miſeri, qui per huius maris magni fluctus procelloſáſque voragines nauem trahimus, ignorantes an ad portum ſalutis peruenire valeamus. Infelices,* A *inquam, quorum eſt vita in exilio, via in periculo, finis in dubio, &c.*

Electi ſunt peculium Chriſti.

Idem ſunt ſors ſanctorum.

Deſcriptio felicitatis beatorum.

Et parcam eis.] Parcere apud Latinos propriè ſignificat parùm tangere, abſtinere, veniam dare, vltionem remittere. Hinc per antiphraſin dictæ ſunt Parcæ, quod nemini parcant, quas Gentiles tres eſſe finxerunt, Clotho, Lacheſin, & Atropon, eáſque Cicero lib. 3. de natura Deorum, Erebi & noctis filias, fatáque eſſe cenſet, quod naſcentibus hominibus bonum malúmque conſerant. Vnde eſt illud Cleanthis:

Parcæ quæ & quales?

Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.

Fingũt eas vitæ hominum præeſſe, & nendo eam ducere inſtar fili & ſtaminis. Nam

Clotho tenet fuſum, Lacheſis net, Atropos occat.

B Vnde Virgil. Eclog. 4.

Concordes ſtabili fatorum numine Parcæ.

Sic hic ſumi poteſt, q.d. Ego parcam præteritis veſtris peccatis, vtpote iam per pœnitentiam veſtram & meam condonationem obliteratis, & æterna obliuione ſepultis, nec vllam de eis vindictam aut pœnam ſumam. Quocirca quicquid triſte eſt, quaſi ſæuas Parcas, & fata ab eis arcebo & propellam. Secundò, parcere idem eſt quod conſeruare: & tunc in præterito habet parſi, ait Donatus; nam alias habet peperci. ita Plautus in Aulul. *Feſto die*, ait, *ſi quid prodegeris, profeſto egere liceat, niſi peperceris.* Et Virgil. 10. Æneid.

C *Argenti atque auri memoras quæ mille talenta,*
Natis parce tuis. (parce, id eſt, conſerua.)

Hinc Cicero orat. pro Quintio, opponit parcere & perdere, quaſi contraria. *Iugulare ciuem*, inquit, *ne iure quidem quiſquam bonus vult: mauult enim commemorare ſe cum poſſet perdere, pepercisse, quàm cum parcere potuerit, perdidiſſe.* Idem pro Cœlio opponit parcere & ſpoliare: *Parcat*, inquit, *iuuentus pudicitiæ ſuæ, ne ſpoliet alienam.* Sic hic ſumitur. Vnde Septuag. vertunt: *Eligam eos.* Alij: *Miſerebor eorum.* Alij: *Indulgens ero in eos.* Hebr. D enim חמל *chamal* ſignificat affectum pietatis, miſericordiæ, indulgentiæ, quo v. g. pater amat filium, eius miſeretur, ei indulget, eum tuetur, fouet, nec vllo malo affligi ſinit. Sic enim Deus tuebitur & ſeruabit electos ſuos in die iudicij, cùm non ſinet eos affligi damnationis ſententia, igne, vel vlla re alia, qua affligentur damnati, etiamſi electorum fuerint parentes, filij, cognati, amici. Eſt ergo metalepſis, *parcam*, id eſt, miſerebor, & tuebor eos à communi maledictione, qua feriam improbos. Quos enim amamus, & quorum miſeremur, eis in communi clade parcimus. Vnde Theodor. Parcam, inquit, id eſt, illos mihi vindicabo, & liberabo è manu impiorum. Sic ſumitur parcere 2. Reg. 21. 7. *Pepercit rex Miphi-* E *boſeth filio Ionathæ: pepercit*, id eſt, pio miſerationis affectu eum complexus eſt, eum quaſi pupillum in ſuam curam ſuſcepit, fouit, aluit quaſi Ionathæ ſibi amiciſſimi filium. Nec enim Miphiboſeth peccarat, vt ei Dauid peccatum condonaret, & propriè parceret. Et Ezech. 16. 5. *Non pepercit ſuper te oculus.* Id eſt, nullus tui miſertus eſt.

Parcere per miſereri.

Duo generalia electorum præmia ſignificat hic Propheta: prius, quod erunt peculium, id eſt, populus peculiaris Dei, ideóque ab eo cumulabuntur omni honore, decore, felicitate & gloria. Secundum, quod parcet eis, id eſt, amouebit ab eis metum damnationis, gehennæ, omníſque

Duplex præmium beatorum.

Digitized by Google

mali, eóſque certos & ſecuros faciet, quòd in æternum erunt beati, nihilque vnquam doloris vel mali ſentient: ſicut ex aduerſo damnatorum duplex erit pœna: prior, carentia omnis ſolatij & boni: poſterior, abundantia omnis miſeriæ, tormenti & mali. Ingens enim erit gaudium beatorum, quando videbunt ſe liberari à crepitantibus gehennæ incendiis, cæteriſque malis horrendis, quibus videbunt inuolui impios tot & tantos, præſertim quia videbunt ſe eadem aliquando per peccata ſua meruiſſe, in eáque reipſa caſuros fuiſſe, niſi Deus eos liberaſſet. Quocirca canent: *Miſericordiæ Domini, quia non ſumus conſumpti,* quia non ſumus damnati: *Niſi Dominus adiuuiſſet me, paulominus habitaſſet in inferno anima mea.* Et canticum Moſis: *Cantemus Domino: glorioſè* A *enim magnificatus eſt: equum & aſcenſorem proiecit in mare:* liberauit nos de manu Pharaonis, id eſt, diaboli, peccati & gehennæ, Exodi 15. 1. Et Canticum Agni, dicentes: *Magna & mirabilia ſunt opera tua Domine Deus omnipotens: iuſtæ & veræ ſunt viæ tuæ Rex ſæculorum: quis non timebit te, & magnificabit nomen tuum?* Apocalyp. 15. verſ. 3.

Et conuertimini & videbitis.] q.d. Vos, ô impij, negantes Dei prouidentiam, in die iudicij mutabitis ſententiam, licèt ſerò & coactè: videbitis enim & reipſa ſentietis, quantum interſit inter iuſtum & impium, quando videbitis hunc igni æterno, illum paradiſo cæloque addici, vti fuſius explicat Malachias cap. ſeq. ita S. Hieron. Remig. Ruper. Ribera & alij. Vers. 18.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS.

Pergit deſcribere diem iudicij, in quo deſinet impiorum felicitas, & incipiet eorum infelicitas; atque ex aduerſo deſinet piorum infelicitas, & incipiet eorum felicitas nunquam finienda. Tunc ergo Deus, qui in hac vita impiorum ſcelera diſſimulauit, & pios ab eis affligi permiſit, aſſumet iudicium, oſtendétque ſe eſſe Deum iudicij, ac illum diem iudicio vniuerſali hominum omnium ab æterno præfiniuiſſe, ideóque in hoc mundo permiſiſſe pios ab impijs vexari, vt horum improbitas, illorum virtus in die illo decretorio declaranda, & gloria cæleſti præmianda, coram toto mundo eniteſceret: Orietur, *inquit,* vobis timentibus nomen meum Sol iuſtitiæ, *&c.* Et calcabitis impios. *Hinc ſecundò verſ. 4. monet vt legem Dei cuſtodiant, eo quòd per eam ſint iudicandi, ideóque aſſerit ſe ante diem iudicij præmiſſurum Eliam, qui ipſos ad legis Dei cuſtodiam exſtimulet, vt iudicis non iram & anathema maledictionis, ſed clementiam & remunerationem æternam experiantur.*

Verſ. 1.] Ecce enim dies veniet ſuccenſa quaſi caminus: & erunt omnes ſuperbi, & omnes facientes impietatem, ſtipula: & inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum, quæ non derelinquet eis radicem & germen.

Verſ. 2.] Et orietur vobis timentibus nomen meum Sol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius: & egrediemini, & ſalietis ſicut vituli de armento.

Verſ. 3.] Et calcabitis impios, cùm fuerint cinis ſub planta pedum veſtrorum, in die qua ego facio, dicit Dominus exercituum.

Verſ. 4.] Mementote legis Moyſi ſerui mei, quam mandaui ei in Horeb ad omnem Iſraël, præcepta, & iudicia.

Vers. 1. ECCE *enim dies.*] Τὸ *enim* dat cauſam præcedentium, q. d. In die iudicij videbitis quid interſit inter pium & impium, nec pios vanè & fruſtra ſeruiuiſſe Deo. Ecce enim dies veniet, qui impios cremabit, ſicut ignis ſtipulam: piis autem orietur Sol iuſtitiæ. Dies hic eſt dies iudicij extremi: huius enim ſolius præcurſor erit Elias. ita S. Hieron. B Cyril. Theod. Remig. Lyran. & alij, vno excepto Aria, qui per diem accipit diem quo Chriſtus, & Chriſtianiſmus orbi illuxit: ille enim impiis fuit quaſi caminus, eorum impietatem manifeſtans, redarguens & comburens; piis verò fuit quaſi Sol iuſtitiæ, & ſanitas, tum mentis, tum corporis. Sed hoc præpoſterum eſt, & myſticum.

Succenſa.] Igne, tum ſpirituali & myſtico, putà ardenti ira & vltione Chriſti iudicis, qua impios à piis ſeparabit, eóſque ad tartara damnabit & præcipitabit, iuxta illud Daniel. 7. 9. *Thronus eius flammæ ignis, rota eius ignis accenſus. Fluuius igneus rapidúſque egrediebatur à facie eius: millia millium miniſtrabant ei, & decies millies centena millia aſſiſtebant ei: iudicium ſedit, & libri aperti ſunt.* ita S. Hieron. Remig. & Clarius: tum vero & pro- C prio, putà igne conflagrationis mundi, qui præibit iudicium; & igne inferni, qui ſtatim poſt iudicium damnatos in gehennam conuoluet, & celerrimè abripiet quaſi ſtipulam. Ignis enim conflagrationis ſecernet impios à piis; tum quia eos grauiùs vret, grauiorémque necem & ſtragem pro demeritis inferet, quàm piis: tum quia ſeparabit eos loco & ſtatu in die iudicij, vt ad ſiniſtram iudicis quaſi hædi mactandi conſiſtant, ibíque eis quaſi carnifex aſſiſtet, vt poſt iudicis ſententiam illico eos in tartara quaſi turbo deturbet. ita Lyran. & Vatab. Huc alluſit Apoſtolus 1. Corinth. 3. 13. cùm diem iudicij deſcribens ait: *Vniuſcuiuſque opus manifeſtum erit. Dies enim Domini declarabit, quia in igne reuelabitur: & vniuſcuiuſ-*

Dies iudicij igne ſuccēſa duplici.

que

Digitized by Google

quæ opus quale ſit ignis probabit. Vide ibi dicta.

Moral. nota impios ſuis peccatis ſuccendere ſibi hunc ignem, vt docet Iſaias c. 50. 11. *Ecce,* inquit, *vos omnes accendentes ignem, accincti flammis: ambulate in lumine ignis veſtri, & in flammis quas ſuccendiſtis.* Vide ibi dicta. Sic Babylonij ſuccendentes fornacem, non tribus pueris, qui in ea Dei virtute illæſi manſerunt; ſed ſibi ipſis eam accenderunt. Nam *erupit flamma, & incendit quos reperit iuxta fornacem de Chaldæis,* Daniel. 3. 48.

Sicut caminus.] Septuag. *Sicut clibanus.* Alij, *Sicut furnus.* Cogita horrorem fornacis & incendij Babylonici, *in quo effundebatur flamma ſuper fornacem cubitis* 49. Daniel. 3. 48. Cogita fornacem, qua cœleſti igne combuſta eſt Sodoma & Pentapolis, Geneſ. 19. Cogita incendia arcium & vrbium, ſi quæ vnquam oculis ſpectaſti; & ſcito hæc tantùm fuiſſe vmbram & ſcintillam huius camini, quo igne cœleſti conflagrabit totus orbis, omniáque quæ in eo ſunt, putà domus, templa, arces, villæ, vrbes, arbores, animalia, homines, cæteráque vniuerſa, ita vt tota terra videatur eſſe furnus & clibanus ardens. Rurſum hic caminus & ignis conflagrationis mundi, tantùm erit vmbra & ſcintilla ignis gehennæ, vbi fumus tormentorum aſcendit in ſæcula ſæculorum, Apoc. 19. 3. Hunc ignem tibi propone, cùm te libido, ſuperbia, ira, dæmon, vel mundus ad ſcelus ſollicitant.

Et erunt omnes ſuperbi, & omnes facientes impietatem, ſtipula.] Hoc eſt quaſi ſtipula, inſtar ſtipulæ, q. d. Superbi & potentes, qui in hac vita erant fortes, ferrei & ænei, ita vt nemo auderet eis reſiſtere; ipſi verò auderent pugnare cum Deo; hi in die iudicij erunt infirmi, imbelles & inualidi vt ſtipula, quæ igni reſiſtere nequit: quia ab efficaci & potenti vltione Dei, quaſi ſtipula correpti, celerrimè cremabuntur; nec tamen conſumentur, ſed ſeruante eos Deo ad æterna tormenta, ſemper manebunt viui, vt ſemper ardeant. Ecce tunc apparebit non fuiſſe vanos eos qui ſeruiuerunt Deo, ſed vanos & ſtultos qui ſeruiuerunt Veneri, ambitióni & Mammonæ; quia pro modico honore, pretio & voluptate accerſiuerunt ſibi æternos ardores: pij verò per modicum deſpectum, paupertatem & dolorem accerſiuerunt ſibi gloriam æternam.

Quæ non derelinquet eis radicem & germen.] *Et,* id eſt, *nec.* Eſt prouerbium, ſignificans plenam exciſionem & perditionem, q. d. Dies illa iudicij igne ſuo ita afflabit, excindet & perdet impios,
6. eorúmque opes, delicias, felicitatem & gloriam, quaſi ſtipulam, vt non tantùm hæc omnia, ſed & omnis boni ſpem in æternum eis adimat, eóſque in æternam mortem & ignem præcipitet; ſicut arbor, aut potiùs ſtipula ſuccisa, vel euulſa radice, ac ſuccenſa non poteſt repullulare in germen, & renaſci. ita S. Cyril. & Alber. Secundò, Lyra. per radicem intelligit ſpem redeundi ad ſtatum gratiæ & meritorum. q. d. Impiis in die iudicij nulla ſupererit ſpes errores & lapſus ſuos corrigendi, nulla ſpes pœnitentiæ & veniæ, nulla ſpes redeundi ad Dei gratiam, nullum tempus dabitur ſatisfaciendi, aut merendi vitam æternam. Prior ſenſus literalis eſt, poſterior moralis.

Vers. 2. *Et orietur vobis timentibus nomen meũ Sol iuſtitiæ.*] *Iuſtitiæ,* tum propriè dictæ, tum naturalis & ſymbolicæ, hoc eſt, ſalutis, gloriæ & felicitatis. Iuſtitia enim naturæ congrua, & quaſi debita, eſt

A eius integritas, ſalus & decor. Hinc iuſtitia, æquè ac ſalus, ſubinde in Scriptura capitur pro mundi- tia, claritate & ſplendore, vt Pſal. 131. verſ. 9. & 16. *Sacerdotes tui induantur iuſtitiam.* Et, *Sacerdotes eius induam ſalutari.* vbi Chald. pro *iuſtitiam* vertit *mũditiem,* vti & hic pro *Sol iuſtitiæ,* vertit *Sol puritatis.* Et Iſaiæ 61. verſ. 10. *Induit me veſtimentis ſalutis, & indumento iuſtitiæ circundedit me,* hoc eſt, induit me vndequaque mundiſſima veſte per Chriſtum Saluatorem. Idem enim eſt veſtimentum ſalutis, & indumentum iuſtitiæ: poſterior enim verſus explicat priorem. ita Prado in Ezechielem cap. 16. verſ. 4. ſub finem. Iuſtitia ergo hic eſt ſalus, decor & gloria. Vnde explicans ſubdit: *Et ſanitas in pennis eius.* Iuſtitia enim Soli de-

Iuſtitia pro munditie & ſplendore.

B bita, eſt eius ſplendor, & vis ſanandi. Iam Theod. Arias, & Clarius hæc accipiunt de primo Chriſti ortu & aduentu in mundum, quem ipſe quaſi Sol oriens illuminauit, calefecit, omníque gratia & virtute fœcundauit & viuificauit. Hinc dicitur *iuſtitiæ,* quia ex ſe radios iuſtitiæ diffudit, quibus iuſtificauit, & in dies iuſtificat peccatores quoſcumque, qui eum intueri, id eſt, in eum credere, eíque obedire volunt; ſicut Sol omnibus qui oculos ad ſe conuertunt, lucem, lætitiam & vitam impertit. 1. Secundò, oriens Sol eſt inſtar ſponſi de 2. thalamo ſuo prodeuntis; ita Chriſtus eſt ſponſus Eccleſiæ. Tertiò, Sol eſt inſtar gigantis in ſtadio, à 3. carceribus ad metam inoffenſo curſu properan-

Chriſtus eſt Sol iuſtitiæ ob quinque analogias in primo ſuo aduẽtu.

C tis: ita Chriſtus princeps omnipotens potenter glorioſum gratiæ ſuæ curſum abſoluit, vt à nemine præpediri poſſit. Quartò, Sol non expectat 4. preces, ſed ſtatim refulget, & omnibus videntibus lucem vitámque affert: ita Chriſtus prior dilexit nos, & cùm inimici eſſemus præuenit, ſpontéque ſua maximis beneficiis ditauit & ditat. Ipſe eſt ergo noſter Apollo, ſanitatis præſes; ipſe rex omnium ſæculorum, omnia noua luce, noua vita, noua pulchritudine exornans. Quintò, Sol nubi- 5. bus obuelatur, eclipſim patitur, rutilus & ruber apparet: ita Chriſtus carne aſſumpta velatus eſt, in cruce deliquium paſſus, illuminatus per reſurrectionem, ruber & formidandus eſt iudex & vin-

D dex peccatorum. Verùm hic agi de ſecũdo Chriſti aduentu, patet ex præcedentibus & ſeq. quæ omnia ſpectant ad diem iudicij, in quo Deus cuique pro meritis retribuet pœnam vel præmium. Tunc ergo piis orietur Deus & Chriſtus quaſi Sol iuſtitiæ, impiis verò occidet. Primò & genuinè, quia ſicut Sol obſcura illuminat, & videnda ac conſpicua oculis omnium exhibet; ita Chriſtus piorum virtutem & iuſtitiam, quæ in hac vita ab impiis obſcurabatur & deprimebatur, in die iudicij illuſtrabit & clarificabit, & toti orbi conſpicuam & glorioſam exhibebit. ita S. Hieron. Vnde dicitur *iuſtitiæ,* Chald. *puritatis,* id eſt, iu-

Chriſtus in die iudicij propriè erit Sol iuſtitiæ ob 7. analogias.

E ſtiſſimus, puriſſimus & ſanctiſſimus: quia iuſtos & iuſtitiam hic oppreſſam, ibi ſplendeſcere & coruſcare faciet. Secundò, quia ſua claritate, maie- 2. ſtate & gloria radiabit quaſi Sol. Hinc eo moriente in cruce obſcuratus fuit Sol, vt indicaret veri Solis occaſum. Tertiò, quia ſanctos mira lætitia 3. afficiet, poſt longas ærumnas perſecutionum & tribulationum huius vitæ, ſicut Sol poſt longas tenebras noctis oriens homines exhilarat. ita S. Hieron. Theod. Remig. Ruper. Lyra. & Vatab. Quartò, quia vt Sol diſpellet omnem caliginem 4. errorum, peccatorum, concupiſcentiarum, tentationum, adducétque perpetuum diem veritatis,

Digitized by Google

5. gratiæ & iuſtitiæ. Quintò, quia Solis lumen non eſt vulgare, quale eſt candelæ, lucernæ, ignis, ſtellarum, ſed eximium & glorioſum: ita Chriſtus in die iudicij lumine gloriæ illuſtrabit ſanctos, in anima, beando illos viſione Dei, quæ eis beatitudinem & gloriam æternam afferet; & dote claritatis donabit eorum corpora. Nam, vt ait Chriſtus Matth. 13. 43. *fulgebunt iuſti ſicut Sol in regno*
6. *patris eorum.* Sextò, quia ſicut Sol *aquilarum oculos vegetat, noſtros ſauciat inſpectus & tenebrat*, ait S. Auguſt. lib. 2. de moribus Manich. cap. 8. ita Chriſtus iuſtorum mentes acuet & vegetabit in æternum, impiorum verò animos oculóſque ſua
7. luce excæcabit. Septimò, quia Sol ſua vnitate hieroglyphicum eſt Dei, ſua verò trinitate ſymbolum eſt S. Trinitatis: *In Sole enim tria ſunt, & ſeparari non poſſunt, curſus, ſplendor, calor. Videmus enim Solem in cælo currentem, fulgentem, calentem. Diuide ergo ſi potes Arriane Solem; & tum demum diuide Trinitatem*, ait S. Auguſt. ſerm. 1. de verbis Apoſtoli. Idem ſerm. 181. de Tempore: *Sol*, ait, *candor, & calor, & tria ſunt vocabula, & tria vnum. Quod candet hoc calet, & quod calet hoc candet; tria hæc vocabula res vna cognoſcitur: ita Pater, & Filius, & Spiritus S. tres perſonæ in deitate vnum ſunt, & indiuidua vnitas rectè creditur.* Deus eſt ergo Sol, *quia ſolus ille colendus eſt, quo ſolo fruens, beatus fit cultor eius, & quo ſolo non fruens, omnis mens miſera eſt, qualibet re alia perfruatur*, ait S. Auguſt. lib. 2. contra Fauſtum 5. Sol enim dictus eſt, quod ſolus, id eſt, vnus duntaxat ſit in mundo, quodque ſolus cùm eſt exortus, obſcuratis omnibus aliis ſideribus, appareat, ait Cicero lib. 2. de Nat. deorum. Quocirca Manichæi Solem adorabant vt Deum, imò cenſebant ipſummet eſſe Chriſtum, vti ibidem cap. 6. ſubdit S. Auguſt. *His*, inquit, *obſcœniſſimis pannis veſtris conamini aſſuere ineffabilem Trinitatem, dicentes Patrem in ſecreto quodam lumine habitare. Filij autem in Sole virtutem, in Luna ſapientiam, Spiritum verò S. in aere.* Et paulò antè refellens eorum de Sole figmenta: *Primò, inquit, eum nauim quandam eſſe dicitis: ita non tantum, vt dicitur, toto cælo erratis, ſed & natatis. Deinde cum omnium oculis rotundus effulgeat, eáque illi figura pro ſui ordinis poſitione perfecta ſit, vos eam triangulam perhibetis, id eſt, per quandam triangulam cæli feneſtram, lucem iſtam mundo terriſque radiare* (ſicut Solis radij cùm per foramen triangulare tranſeunt, mox iterum ſe colligunt, orbiculantur, & rotundi apparent, vt Solem rotundum à quo manant, repræſentent, vti docent Perſpectiui, & patet ipſa experientia.) *Ita fit vt ad iſtum quidem Solem dorſum ceruicémque curuetis, non autem ipſum tam clara rotunditate conſpicuum, ſed neſcio quam nauim per foramen triangulum micantem atque lucentem, quam confictam cogitatis, adoretis.* Ex aduerſo Anaxagoras cenſuit Solem eſſe lapidem ardentem, ait idem S. Auguſt. lib. 18. Ciuit. cap. 41. Cum enim olim lapis in Ægos, Thraciæ amnem, è cælo cecidiſſet, Anaxagoras (quem etiam prædixiſſe ferunt id futurum) affirmauit cælum omne ex lapidibus cõſtare, Solémque ipſum candens eſſe ſaxum. Quocirca Euripides eius diſcipulus in Phaëtonte tragœdia, Solem auream glebam nuncupauit. Eam ob cauſam Anaxagoras à Cleone impietatis accerſitus, defenſúſque à Pericle diſcipulo, talentis quinque & exilio mulctatus eſt. ita Diogen. Laërt. in eius vita.

Sol dictus, quia ſolus in mundo.

Manichæi Solem cenſebant eſſe nauim triãgulam.

Anaxagoras ait Solem eſſe lapidem ardentem.

A Ad Manichæorum errorem accedit Homerus, & ex eo Plinius lib. 2. c. 6. Quare quæ Plinius elogia dat Soli, nimis vtique auguſta & diuina, tu Chriſto Soli iuſtitiæ veriſſimè aſſigna: *Planetarum*, inquit, *medius Sol fertur ampliſſima magnitudine ac poteſtate: nec temporum modo terrarúmque, ſed ſiderum etiam ipſorum cœlique rector. Hunc mundi eſſe totius animum ac planius mentem, hunc principale naturæ regimen, ac numen credere decet opera eius æſtimantes. Hic lucem rebus miniſtrat, aufértque tenebras: hic reliqua ſidera occultat; hic vices temporum, annúmque ſemper renaſcentem ex vſu naturæ temperat. Hic cæli triſtitiam diſcutit, atque etiam humani animi nubila ſerenat. Hic ſuum*
B *lumen ceteris quoque ſideribus fænerat, præclarus, eximius, omnia intuens, omnia etiam exaudiens, vt principi literarum Homero placuiſſe, in vno eo video.* Rurſũ Plato in Cratylo triplex dat ἡλίου, i. Solis etymon. Ἥλιον, inquit, *Dores vocant* ἅλιον: ἅλιος *autem fuerit quod homines in vnum eundémq; locum congreget, vbi primum ortus eſt. Dici etiam poſſit videri* περὶ τῶ ἀεὶ εἱλεῖν, *id eſt, quod ſẽper voluatur, ſc. circa terram perpetuo quodam curſu.* Tertiò, dicitur ἄλιος, *quod res quæ è terra fiunt variè efformet.* αἰολεῖν *enim id ſignificat.* Tria hæc competunt Chriſto, qui eſt Sol iuſtitiæ. Nam 1. Chriſtus omnes fideles in vnam Eccleſiam à ſuo in orbem aduentu congregauit, & iugiter congregat. 2. Chriſti oculus, cura & mens ſemper oberrat & voluitur circa Eccleſiam. 3. dotes & virtutes ſingulorum
C fidelium in Eccleſia variè efformat, vti docet Apoſt. 1. Corinth. 14.

Solis, id eſt, Chriſti elogia.

Hinc Chriſti typus & præcurſor fuit Samſon, Iudic. 13. 24. ſicut enim Iudæis à Philiſthinis oppreſſis Deus naſci fecit Samſonem, qui populum ſuum ab hoſtium tyrannide liberaret, indéque vocatus eſt שמשון *ſamſon*, id eſt, Sol Lætitiæ, à שמש *ſcemeſc*, id eſt, Sol, & שש *ſcaſc*, i. gauiſus eſt, vel potius Samſon, id eſt, paruus Sol, vt ſit diminutiuũ à *ſcemeſc*, q. d. Iſraëli in tenebris, mærore & ſeruitute conſtituto, ortus eſt ſoliculus, id eſt, paruus nouúſque Sol, putà Samſon iudex & vindex, qui tenebras haſce diſpellat, & Iudæos noua luce, libertate & lætitia perfundat & recreet. Ita pariter
D Chriſtus verus Samſon, orbi à peccatis & ærumnis oppreſſo datus eſt à Deo quaſi Sol oriens ex alto, qui peccata in primo aduentu, ſed ærumnas omnes & mortem in ſecundo fugabit & abolebit; túmque non amplius dicent: *Vbi eſt Deus iudicij?* Videbunt enim Solem iuſtitiæ, putà Chriſtum, qui iuſtè pro meritis puniet impios, & præmiabit pios. Plura de Sole dixi Iſaiæ c. 45. 6. vbi oſtendi Solem eſſe ſymbolum regis, & multò magis Chriſti Domini, qui eſt rex regum.

Samſon, id eſt, paruus Sol, typus Chriſti.

Denique noſter Martinus de Roa lib. 1. Singular. c. 14. cenſet Chriſtum vocari Solem iuſtitiæ, id eſt, verum iuſtúmque amicum, qui radios ſuæ beneficentiæ in fideles ſuos, quaſi amicos effundat. Solem enim apud ſacros & profanos
E ſcriptores amicitiæ eſſe ſymbolum, ob quinque analogias. Prima eſt, vnicus eſt Sol, & vnicus debet eſſe amicus: plures ſtellæ, plures familiares, iuxta illud Eccleſ. 6. verſ. 6. *Pacifici ſint tibi multi, conſiliarius vnus è mille.* Secunda, Sol Euripidi eſt aurea gleba, Homero reſtis aurea è cælo in terram demiſſa, eo quod ipſe aurum gignat in imis terræ viſceribus: ita amicus eſt aurum optimum, theſaurus ingens. Eccleſ. 6. verſ. 14. *Amicus fidelis protectio fortis, qui autem inuenit illum, inue-*

Sol typus veri amici ob quinque analogias: talis eſt Chriſtus.

Digitized by Google

nit theſaurum. Amico fideli nulla eſt comparatio, & non eſt digna ponderatio auri, & argenti contra bonitatem fidei illius. Tertia, Soli ſemper eſt æterna iuuenta: ſic amicitia perpetua & conſtans eſſe debet, nec temporum varietate labefactari, nec vetuſtate conſumi. Quarta, ſicut Sol ſua luce cuncta colluſtrat, & viarum difficultates aperit, & quà ſit eundum oſtendit: ita etiam amicorum eſt commonere amicos; & vitæ pericula, & morum offenſiones, & quæ vitare, quæ amplecti debeant commonſtrare. Ita dicitur Iudic. 5. 31. *Qui autem diligunt te, ſicut Sol in ortu ſuo ſplendet, ita rutilent*, id eſt, radios emittant, quibus alij tum illuſtrentur, tum etiam incendantur ad verum decus, verámque virtutem. Quinta, ſicut Sol eſt beneuolus & beneficus; ſic & amicus. Dicitur ergo Chriſtus per antonomaſiam Sol iuſtitiæ, id eſt, iuſtus verúſque Sol, benignus, liberalis, bona ſua omnibus impertiens: *& ſanitas in pennis eius*, hoc eſt, in radiis eius: quia *amicus fidelis eſt medicamentum vitæ & immortalitatis*, Eccleſ. 6. 16. *Sanitas* ergo *in pennis eius*, quia ipſe ſolatur mœrentes, recreat afflictos, confirmat labantes, iacentes excitat, iratos mitigat, omnibus denique omnia præſtat officia amicitiæ & charitatis. Hic nimirum eſt Sol iuſtitiæ; quia nemo omnium eſt, qui hominibus vel commodarit magis, vel magis illuxerit, quàm Chriſtus. Hinc promittitur timentibus & amantibus Deum: magnes enim amoris eſt amor: amicorum Dei præmium eſt Chriſtus amiciſſimus.

Symbol. Chriſtus eſt Sol, Adam eſt Luna.

Symbolicè, S. Auguſt. Epiſt. 119. ad Ianuarium c. 5. *In prouerbiis* (Eccleſiaſt. 27. 12.) *legitur. Sapiens ſicut Sol permanet, ſtultus autem ſicut Luna mutatur. Et quis eſt ſapiens qui permanet, niſi Sol iuſtitiæ, de quo dicitur: Ortus eſt mihi Sol iuſtitiæ, & quem ſibi non fuiſſe ortum in die nouiſſimo plangentes impij, dicturi ſunt: Et iuſtitia lumen non luxit nobis, & Sol iuſtitiæ non ortus eſt nobis? Nam iſtum carnis oculis viſibilem Solem, oriri facit ſuper bonos & malos Deus, qui etiam pluit ſuper iuſtos & iniuſtos. Quis eſt ergo ille ſtultus, qui tanquam Luna mutatur, niſi Adam, in quo omnes peccauerunt? Anima quippe humana recedens à Sole iuſtitiæ, ab illa ſcilicet interna contemplatione incommutabilis veritatis, omnes vires ſuas in terrena conuertit, & eò magis magiſque obſcuratur in interioribus ac ſuperioribus ſuis.* Et inferiùs: *Cùm Chriſtus apparuerit vita veſtra, tunc & vos apparebitis cum ipſo in gloria. Obſcura videtur Eccleſia in tempore peregrinationis ſuæ, inter multas iniquitates gemens, &c. Orietur,* inquit, *in diebus eius iuſtitia & abundantia pacis, donec interficiatur Luna: id eſt, abundantia pacis in tantum creſcet, donec omnem mutabilitatem mortalitatis abſumat. Tunc nouiſſima inimica deſtruetur mors, & quicquid nobis reſiſtit ex infirmitate carnis, vnde nobis perfecta pax nondum eſt, conſumetur omnino, cùm corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatem.*

Tropol. irato occidit Sol, miti oritur.

Tropol. iraſcenti & peccanti occidit, manſueto & iuſto oritur Sol iuſtitiæ. Vnde S. Auguſt. hom. 43. inter 50. *Non debuit*, inquit, *occidere Sol ſuper iracundiam veſtram, & multi Soles occiderunt: tranſeat aliquando iracundia veſtra, dies magni Solis celebramus: illius Solis, de quo dicit Scriptura: Orietur vobis Sol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius. Quid eſt in pennis eius? In protectione eius. Vnde in pſal. 16. dicitur: Sub vmbra alarum tuarum protege me.* Et inox: *Si ergo iraſceris, ne occidat Sol iſte in corde tuo ſuper iracundiam tuam, ne fortè & occidat tibi*

A *Sol iuſtitiæ, & in tenebris remaneas. Ne putetis autem quia nihil ſit iracundia: Turbatus eſt præ ira oculus meus. Vtique cui turbatur oculus, Solem videre non poteſt; & ſi conatus fuerit videre, pœna illi eſt, non voluptas.* Notent hic paſtores (quod nonnullos factitare vidi & audiui) vt plebem die Solis, id eſt, Dominico conuenientem ad Eccleſiam, moneant de dimittenda ira, omníque peccato, eo quod ille ſit dies Domini, in quo ortus eſt eis Sol iuſtitiæ. Rurſum S. Bernard. Epiſt. 107. *Vobis*, inquit, *qui timetis Deum orietur Sol iuſtitiæ. Manentibus igitur in tenebris filiis diffidentiæ, euadit in nouam hanc lucem lucis filius de poteſtate tenebrarum, ſi tamen iam fidenter Deo dicere poteſt: Particeps ego ſum omnium timentium te.*

Pennæ Solis ſunt radij. Cur?

B *Et ſanitas in pennis eius.*] Hebr. בכנפיה *bicnaphecha*, id eſt, *in alis eius.* Poëticè pennas vocat radios, primò, quia veſtiunt, ornant & ſtipant Solem, ſicut pennæ aut comæ auem. Vnde ab Homero vocatur auricomus Sol. Et Virgil. initio 6. Æneid. loquens de Dædalo:

Præpetibus pennis auſus ſe credere cœlo, &c.
Redditus his primùm terris tibi Phœbe ſacrauit
Remigium alarum:

Sol enim vocatur Phœbus, quaſi φώβιος, à φῶς & βίος, id eſt, lux vitæ.

Secundò, quia Sol celerrimè mouetur, & quaſi volat vt auis, iuxta illud de Sole Pſal. 18. *Exultauit vt gigas ad currendam viam: à ſummo cœlo*
C *egreſſio eius, & occurſus eius vſque ad ſummum eius.* Sol enim tam velox eſt, vt vno die naturali, id eſt, 24. horis conficiat millionem milliarium, & inſuper 140. millia eorundem; quod tantundem eſt, ac ſi totum terræ ambitum circumcurreret quinquagies, vti ex Aſtronomis docui Geneſ. 1. 16. Inſuper Sol oriens radios ſuos quaſi pennas velociſſimas, in momento ſpargit per totum hemiſphærium.

Solis velocitas quanta.

Tertiò, quia Sol, præſertim oriens, vtrinque radios in eam figuram expandit, vt videatur eſſe auis expanſis alis, iuxta illud pſal. 138. 9. *Si ſumpſero pennas meas diluculo*, hebr. *Si ſumpſero alas*
D *auroræ*, quæ verba de Chriſto intelligit S. Auguſt. *qui cum ſumpſit pennas ſuas in reſurrectione, iam corpore non grauatur.* Hinc Ægyptij Solem pinxerunt quaſi auem, longas ſpargentem pennas circumquaque, eámque vocarunt Phœnicem. Phœnix enim non eſt auis vera, ſed ſymbolica, putà Sol, vti oſtendi Geneſ. 7. 2. Hinc vnicum dixerunt eſſe Phœnicem, quia vnicus eſt Sol in mundo; eúmque degere Heliopoli, id eſt, in vrbe Solis, atque interire & renaſci, quia Sol occidens veſpere, manè rurſum oritur & quaſi reſurgit, iuxta illud Ouidij Metamorph. 15.

Phœnix non eſt aliud quàm Sol.

Vna eſt quæ reparet, ſéque ipſa reſeminet ales.

E Extat apud Lactantium incerti Auctoris elegans carmen de Phœnice, in quo tota eius hiſtoria, vel potiùs fabula enarratur, vbi inter cætera Phœnicem vocat auem ſolarem. Inter cætera ergo ſic de ea canit:

Paret & obſequitur Phœbo memoranda ſatelles, &c.
Lutea cùm primùm ſurgens aurora rubeſcit,
Ter quater illa pias immergit corpus in vndas,
Et conuerſa nouos Phœbi naſcentis ad ortus,
Expectat radios & iubar exoriens.
Incipit illa ſacri modulamina fundere cantus,
Et mira lucem voce ciere nouam.

Sicut omnes penè aues cum Sole occidente dormire,

Digitized by Google

mire, & cum oriente euigilare incipiunt. Vnde manè cantillant, cantúque ſuo Solem orientem ſalutant. Pergit Poëta de cauda & pennis Phænicis:

Caudáque porrigitur fuluo diſtincta metallo,
In cuius maculis purpura mista rubet.
Clarum inter pennas inſigne eſt deſuper iris,
Pingere ceu nubem deſuper alta ſolet.
Æquatur toto capiti radiata corona,
Phœbei referens verticis alta decus.
Effigies inter pauonis mista figuram
Cernitur, & miſtam Phaſidis inter auem.
Eſt leuis & velox, regali plena decore:
Et raram volucrem turba ſalutat ouans.
Alituum ſtipata choro volat illa per altum,
Turbáque proſequitur munere læta pio, &c.
Ipſa ſibi proles, ſuus eſt pater, & ſuus hæres:
Nutrix ipſa ſui ſemper alumna ſibi:
Ipſa quidem, ſed non eadem, quia & ipſa nec ipſa eſt:
Æternam vitam mortis adepta bono.

Nimirum Phœnix eſt Sol, cuius cauda, pennæ & comæ ſunt radij in longum, latum & altum expanſi, qui partim albicant, partim rubent, ſuóque loco in nube roſcida faciunt iridem: atque pulcher & ſpecioſus eſt, æquè ac magnificus & velox in inceſſu, vti pauo trahens poſt ſe elegans ſyrma caudæ, putà radiorum longè latéque expanſorum: vnde in ortu eum aues, animalia & homines ſalutant. Ipſe ſibi eſt pater, & filius, qui poſt occaſum ex ſeipſo quaſi rurſum oritur & renaſcitur, itáque continuo ſuo occaſu continuum ſibi parit ortum, & quaſi vitam æternam, cuius æquè ac reſurrectionis eſt hieroglyphicum. Quocirca ad hoc Phœnicis ſymbolum videtur hic alludere Malachias, imò illud ipſum ſuis verbis repræſentare, dum ait: *Orietur vobis timentibus nomen meum Sol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius.* Perinde ac nonnulli cenſent feciſſe Iobum cap. 29.18. *In nidulo meo moriar, & ſicut palma multiplicabo dies.* vbi Tertul. legit: *Et ſicut Phœnix multiplicabo dies.* Græcum enim φοῖνιξ apud Septuag. & Phœnicem, & palmam, ob ſimilem longæuitatē, ſignificat. Plinius enim lib. 7. c. 40. aſſerit Phœnicem viuere 660. annis. Sic & Hebr. חול *chol*, quod Noſter Iob. 24.18. vertit palma, veteres Hebræi & moderni, R. Salomon, Tigurina, Caiet. vertunt Phœnix. Vnde Philippus Preſbyter in Iob. 29. Fieri, ait, poteſt, vt Iob in ſimilitudinem auis illius (Phœnicis) dicat ſe per mortem in cinere carnis, velut in nido pro tempore moriturum, & inde reſurrecturum in gloriam & multitudinem dierum. Idem aſſerit Beda. Quocirca Phœnix eſt ſymbolum Chriſti (& conſequenter Chriſtianorum) morientis, & glorioſè ex ſeipſo & ſua virtute reſurgentis, vti oſtendit Aldrouandus in Phœnice. Porrò ſanitas eſt in pennis Solis, quia Sol ſuis radiis plantas, animalia & homines nocturno frigore languentes, torpentes & quaſi emorientes excitat, roborat, viuificat, lætificat, itáque quaſi omnium creaturarum languores & vulnera ſua luce, radiis & calore ſanat. Iam ſenſus eſt primò, q. d. Veniet Chriſtus, qui quaſi Phœnix, & Sol iuſtitiæ oriens in mundo, quocunque ſuas alas & pennas, hoc eſt, radios ſuæ prædicationis (vnde Syrus & Arabicus vertunt: *Sanitas ſuper linguam eius*) gratiæ & virtutis extendet, ibi omnes infirmitates corporis & animæ ſanabit. Nam vt ait S. Marcus cap. 6.56. *Quotquot tangebāt eum, ſalui fiebant:* vti hæmorrhoiſſa tactu fimbriæ, quæ quaſi ala & penna erat (teſte Heſychio homil. de S. Maria) veſtis Chriſti, ſanata eſt à fluxu ſanguinis, Lucæ 8.44. Rurſum ſicut Sol ſua luce fugat ſerpentes, lupos, tigrides, omnéſque feras ſæuas & noxias; ita Chriſtus Sol iuſtitiæ ſuo aduentu in orbem dæmones effugauit, idola contriuit, peccata deleuit, mundúmque infirmum, imò mortuum ſanitati & vitæ reſtituit. ita Theodor. Idem facit quotidie, dum exoritur in fidelium animis, ſiue peccatorum, ſiue iuſtorum. Nam ex eis vel dæmones, & peccata grauia, vel leuia, concupiſcentias, tentationes, malas cogitationes, omnéſque infirmitates depellit & ſanat, vt homo ſibi redditus, ſanus & vegetus incipiat operari opera non tantùm ſancta, ſed & heroica, quibus perfectionis Chriſtianæ apicem & culmen conſcendat. Verùm quia hic agitur non de primo, ſed de ſecundo aduentu Chriſti, quo ipſe iudex, quaſi Sol iuſtitiæ, piis in hac vita afflictis & oppreſſis ſuum robur, decus & gloriam reſtituet, imò in immenſum augebit, hinc

Alludit Malachias ad Phœnicem.

Phœnix ſymbolū Chriſti morientis & reſurgentis.

Sol ſanat, & Chriſtus. 1.

Secundò & genuinè, hæc cum eodem Theodor. Ruperto, Lyrano & aliis accipias de ſanitate, quam conſequentur beati à Chriſto in die iudicij. q. d. O viri pij gemitis in hac vita, quòd iniuſtè ab impiis opprimamini, incarceremini, libertate priuemini, vti vos, ô Iudæi, in Babylone, quaſi in carcere cæco à Chaldæis concluſi fuiſtis: verùm attollite animos, ſuſtinete fortiter. En breui orietur vobis Sol iuſtitiæ, putà Chriſtus iudex, qui illorum iniuſtitiam, & veſtram iuſtitiam coram toto orbe celebrabit, & remunerabitur. Rurſum in hoc ſæculo affligimini mille infirmitatibus & ærumnis, vt ſpoliatione bonorum, paupertate, ſqualore, mœrore, fame, ſiti, morbis, verberibus, vulneribus, morte & martyrio. Tolerate: en breui Sol iuſtitiæ pennas, id eſt, radios ſanitatis ſuæ in vos diffundet, quibus omnia veſtra vulnera, omnes plagas, omnes mœrores & infirmitates diſpellet, vti Sol tenebras, eáſque plenè & perfectè ſanabit. Nam corpora veſtra afflicta & corrupta è ſepulchris & cineribus ſuis educet, reſuſcitabit, beabit & glorificabit, vt ſaliatis quaſi vituli de armento. Quocirca ſanitas hæc multa complectitur. Chriſtus enim in reſurrectione omnes ægritudines non ſolùm corporis, ſed & animæ perſanabit. Sanitas ergo corporis primò, erit ipſa eius reſurrectio: ſecundò, immortalitas: tertiò, impaſſibilitas, vt nec ab igne, nec à gladio, nec ab hoſte, nec à dæmone, nec ab vlla re creata amplius lædi aut pati poſſit: quartò, agilitas: quintò, ſubtilitas: ſextò, claritas: ſeptimò, felicitas: octauò, gloria, putà omnis decor, omnis honor, omnis ſuauitas, omnes deliciæ, omnes opes, omne quod delectat. 2.

Sanitas corporis reſurgentis octuplex.

Sanitas verò animæ erit primò, lætitia inenarrabilis, quæ omnem mœrorem à mente, & omnem lachrymam ab oculis abſterget, iuxta illud Iſaiæ 35.10. *Lætitia ſempiterna ſuper caput eorum: gaudium & lætitiam obtinebunt, & fugiet dolor & gemitus.* Secundò, integritas omnium animæ virium. nam vt ait S. Proſper lib. 1. de vita contempl. cap. 4. *Ibi erit intellectus ſine errore, memoria ſine obliuione, cogitatio ſine euagatione, charitas ſine ſimulatione, ſenſus ſine offenſione, ſaturitas ſine faſtidio, & tota ſanitas ſine morbo.* Anima enim per peccatum Adæ ſauciata eſt in intellectu,

Sanitas animæ beatæ triplex.

Digitized by Google

tellectu, per obſcuritatem & ignorantiam; in voluntate, per procliuitatem ad bona caduca; in iraſcibili, per varios metus & formidines; in concupiſcibili, per infirmitatem & concupiſcentiam multiplicem, &c. Chriſtus in cœlo hæc omnia ſanabit, dando intellectui lumen & ſcientiam, voluntati conſtantiam in bono, iraſcibili heroicam fortitudinem, concupiſcibili honeſtatem & rectitudinem, vt nil niſi honeſtum & rectũ concupiſcat. Tertiò, ſanitas animæ erit lumen gloriæ, viſio & fruitio Dei, ac dotes glorioſæ quæ ex ea conſequentur, & deriuabuntur in omnes animæ vires & potentias, & ex illis in corpus. vnde S. Auguſt. Epiſt. 56. ad Dioſcorum: *Tam potenti,* ait, *natura Deus fecit animam, vt ex eius pleniſſima beatitudine, quæ in fine temporis ſanctis repromittitur, redundet etiam in inferiorem naturam, quod eſt corpus, non beatitudo, quæ fruentis & intelligentis eſt propria, ſed plenitudo ſanitatis, id eſt, incorruptionis vigor.*

Mor. de patientia & fortitudine.

Moral. hæc ſibi applicent, ruminéntque martyres. En patimur pro Chriſto, vngulis laceramur, dentibus ferarum laniamur, ſcorpionibus diſcerpimur, cataſtis diſtendimur, gladiis truncamur, ignibus torremur: veniet ecce, & breui veniet Sol iuſtitiæ Chriſtus iudex, qui membra noſtra lacerata, laniata, diſciſſa, truncata, toſta reſtituet, ſanabit, & æterna gloria decorabit. Hæc cogitabas, ô S. Laurenti, cũ in craticula aſſareris, & tamen inſultabas tyranno. Hæc ruminabas, ô S. Vincenti, cum non tantùm omnia corporis tormenta, ſed & Dacianum tyrannum generosè viciſti. Hæc meditabaris, ô S. Chriſtina, cum à patre tuo idololatra, quaſi carnifice flagris conciſa; defluentes carnis particulas in vultum patris proiiciens, dixiſti: Recipe, ô tyranne, carnem quam generaſti.

Dicant & pœnitentes: Affligimus noſmetipſos ieiuniis, vigiliis, ciliciis, plagis: propter te, ô Chriſte, mortificamur tota die, quia ſperamus carnis reſurrectionem, in qua tu illam emaciatã, liuidam, contractam, emortuam, nobis ſucculentam, roſeam, floridam & radiantem reſtitues; quando nimirum reformabis corpus humilitatis noſtræ, configuratum corpori claritatis tuæ.

Dicant & mœrentes, certantes ac luctantes: Ecce lugemus in præſenti vita, mœſti flemus, ſuſpiramus, ingemiſcimus: nunc caro, nunc mundus, nunc dæmon nos tentat: nunc ſcrupuli angunt, nunc ſuſpiciones & timores deprimunt, nunc cholera irritat, nunc calumniæ, probra, irriſiones affligunt, nunc labores fatigant, nunc dolores penè exanimant, &c. Illuceſce ô Sol iuſtitiæ: pennas & radios ſanitatis tuæ in nos diffunde. Oſtende nobis faciem tuam, & ſalui erimus. Eia Domine aſpiret dies ſanitatis, & inclinentur vmbrę infirmitatis. Eia aſpiret dies æternitatis, & inclinentur vmbræ mortalitatis, vt pulſis mœroribus, timoribus, ſcrupulis, tentationibus, doloribus, aſpiret menti noſtræ pax, ſerenitas, robur, integritas, gaudium & iubilus ſempiternus. Quoties ergo te infirmitas animi, quoties dolor corporis premit, cogita: Orietur breui Sol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius. Illum ſuſpice, illum inuoca, illi ſpem mentémque affige: ita Phœnix eris. Audi illi inhiantem S. Auguſt. in meditat. cap. 19. *O domus Dei luminoſa & ſpecioſa, dilexi decorem tuum, & locum habitationis gloriæ Domini Dei mei: tibi ſuſpiret peregrinatio mea nocte*

Suſpirium S. Auguſt. ad vitam beatam.

A *ac die, tibi inhiet cor meum, tibi intendat mens mea, ad ſocietatem beatitudinis tuæ peruenire deſideret anima mea: dico ei qui fecit te, vt poſſideat me in te, quia ipſe fecit me & te.* Et paulò pòſt: *O Ieruſalem domus Dei æterna, poſt Chriſti dilectionem tu eſto lætitia & conſolatio mea: dulcis memoria tui beati nominis, ſit releuatio mœroris tædiorúmque meorum. Tædet enim me Domine valde vitæ huius, & iſtius ærumnoſæ peregrinationis. Vita hæc vita miſera, vita caduca, vita incerta, vita laborioſa, vita immunda, vita domina malorum, regina ſuperborum, plena miſeriis & erroribus, quæ non eſt vita dicenda, ſed mors, in qua momentis ſingulis morimur per varios mutabilitatis defectus, diuerſis generibus mortium. Nunquid ergo hoc quod viuimus in hoc* B *mundo, dicere poſſumus vitam, quam humores tumidant, dolores extenuant, ardores exſiccant, aër morbidat, eſcæ inflant, ieiunia macerant, ioci diſſoluunt, triſtitia conſumunt, ſollicitudo coarctat, ſecuritas hebetat, diuitiæ inflant & iactant, paupertas deiicit, iuuentus extollit, ſenectus incuruat, infirmitas frangit, mœror deprimit? Et his malis omnibus mors furibunda ſuccedit, ſimúlque cunctis gaudiis iſtius miſeræ vitæ ita finem imponit, vt cum eſſe deſierit, non fuiſſe putetur. Mors iſta vitalis, & vita mortalis, licèt his aliiſque ſit reſperſa amaritudinibus, proh dolor! quamplurimos ſuis capit illecebris, & quàm multos ſuis falſis promiſſionibus decipit.* Deinde ſanitatem quam afferet Chriſtus iudex ſuis electis, ita depingit: *O tu vita, quam* C *præparauit Deus his qui diligunt eum, vita vitalis, vita beata, vita ſecura, vita tranquilla, vita pulchra, vita munda, vita caſta, vita ſancta, vita ignara mortis, neſcia triſtitiæ, vita ſine labe, ſine dolore, ſine anxietate, ſine corruptione, ſine perturbatione, ſine varietate & mutatione, vita totius elegantiæ & dignitatis pleniſſima: vbi non eſt aduerſarius impugnans, vbi nulla peccati illecebra, vbi eſt amor perfectus, & timor nullus: vbi dies æternus, & vnus omnium ſpiritus, vbi Deus facie ad faciem cernitur, & hoc vitæ cibo mens ſine defectu ſatiatur. Libet me tuæ intendere claritati, delectant me bona tua: auido corde quanto plus valeo mecum conſiderare, tanto plus amore langueo: tuo vehementi deſiderio,* D *tuáque dulci memoria admodum delector.*

Egredi emini.] Scilicet de hoc ſæculo & vita, quaſi de carcere, vt ingrediamini in alteram beatam & immortalem. ita S. Hieron. Remig. Alber. & Vatab. Aut potiùs, *egrediemini* in die iudicij (de eo enim hîc agitur) de ſepulchris, cum Chriſtus Sol iuſtitiæ ſuis pennis, id eſt, radiis gloriæ vos reſuſcitabit & ſanabit, aſpirans vobis vitam glorioſam. ita Theodor. Vnde & Tertul. lib. de Reſur. carnis c. 31. legit: *Exibitis de ſepulchris, veluti vituli de vinculis ſoluti.*

Et ſalietis ſicut vituli de armento.] Hebr. פוש *pus* ſignificat creſcere, impinguari, luxuriari, laſciuire, E ſaltare ex paſtu, gaudio & petulantia, vti faciunt vituli ſaginati. Vnde Chald. Tigurina & alij vertunt, *augeſcetis*, vel *pingueſcetis ſicut vituli ſaginæ.* Pagnin. *Sicut vituli ſaginati*, id eſt, altiles. Septuag. *Salietis ſicut vituli de vinculis relaxati, & ſoluti*, vt legit Tertul. lib. de Reſur. carn. cap. 31. vituli enim præ aliis animalibus ſaliunt, & petulci ſunt (vnde vitulus dicitur à vitulando, id eſt, laſciuiendo.) Hinc vinculis conſtringuntur, ideóque dum iis exoluuntur, quaſi carcere liberati, præ gaudio mirè exiliunt (vti & pueri è ſcholis emiſſi) præſertim dum ſaginantur: tum

enim

Digitized by Google

enim ſanguine & ſpiritibus vitalibus abundant. Porrò vituli teneri, domi in ſtabulis ſaginãtur lacte; maiores verò in paſcuis cum armento, id eſt, grege boum & vaccarum. Vnde noſter vertit: *Sicut vituli de armento*, id eſt, ſicut vituli armenti, qui cum armento paſcuntur, ideóque iuxta ſuas matres, alióſque vitulos & boues ſibi congeneres, ſibique ſimiles, lætabundi exultant. Omne enim animal gaudet ſibi ſimili, cum eóque delectatur, & ſi iuuencum ſit exultat. Vnde Ruper. & ex eo Delrio adagio 1027. *Vitulum de armento*, explicat *vitulum armentarium*: nam qui cum armento vagatur, vinculo liberatus eſt, ideóque exilit. Aut *vituli de armento*, id eſt, ſeparati ab armento, poſitíque in ſtabulis, vt ibi ſaginentur. Significat hac phraſi Malachias miram exultationem piorum, qui in hoc mundo quaſi in carcere ab impiis (veluti Iudæi in Babylone à Chaldæis) preſſi & oppreſſi fuerant, in reſurrectione à Chriſto ita ſanandos, vt ſint ſucculenti, ſpecioſi, fortes, imò glorioſi, ideóque quaſi vituli ſaginati incredibili gaudio exultent, iuxta illud Sapien. 3. 7. *Fulgebunt iuſti ſicut Sol, & ſicut ſcintillæ in arundineto diſcurrent*. Vnde Mariana ſic explicat. Salietis, inquit, id eſt, præ gaudio choreas plaudetis, iuxta illud pſ. 149. 5. *Exultabunt ſancti in gloria, lætabuntur in cubilibus ſuis*.

Dot agilitatis.

Vox ergo *ſalietis*, ſignificat primò plenã ſanitatem, robur & vigorem corporũ beatorum: ſecundò, lætitiam ingentem. Vnde Vatab. vertit: *Diſſilietis huc illuc*: tertiò, dotem agilitatis, inquit Suarez 3. p. q. 54. art. 4. diſp. 44. ſect. 4. ex Innocentio 3. qua inſtar fulguris diſcurrent celerrimè quaquauerſum, vt vbi voluerit eſſe ſpiritus, ibi protinus ſit & corpus, iuxta illud Iſaiæ 40. verſ. vlt. *Qui ſperant in Domino mutabunt fortitudinem, aſſument pennas vt aquilæ, current & non laborabunt, ambulabunt & non deficient*.

Par angelis penè.

Vnde S. Anſelm. lib. de ſimilitud. cap. 51. aſſerit beatos in agilitate ſimiles fore Angelis, quia à cœlo ad terras dicto citiùs dilabuntur: impios verò præ pondere neque pedes, nec manus, nec aliud corporis ſui membrum moturos, aut mouere poſſe. Et cap. 52. docet beatum ſi velit, poſſe terram loco ſuo mouere; damnatum autem nec vermes ab oculis amouere. Huius rei ſymbolo ſancta illa animalia Ezech. 1. 14. *Ibant & reuertebantur in ſimilitudinem fulguris coruſcantis*.

Quartò, vox *ſalietis*, ſignificat mutationem ingentem beatorum, per ſaltum quem è terra facient in cœlum. *Salietis* ergo è cœno ad cœlum, è morte ad vitam, ex ærumnis ad gloriam, è ſepulchro ad thronum Dei & Agni. Ita ſponſa, id eſt, Eccleſia beatorum imitabitur ſponſum Chriſtum, de quo Cantic. 2. 8. ait ipſa: *Vox dilecti mei: ecce iſte venit ſaliens in montibus, tranſiliens colles. Similis eſt dilectus meus capreæ hinnulóque ceruorum*. Chriſtus enim ingentes dedit ſaltus, dum è cœlo ſaliit in vterum virginis, ex vtero in præſepium, è præſepio in crucem, è cruce rediit in cœlum.

Chori & choreæ beatorum.

Quintò, cœleſtes choros & choreas, ouationes & plauſus beatorum. Alludit ad Iudæos, qui tranſito mari rubro & ſubmerſo Pharaone, ſacros choros præcinente Maria duxerunt, Exodi 15. 20. ac peracta peregrinatione 40. annorum per deſertum, quietè & lætè incolentes terram promiſſam, quæ typus erat cœli & cœleſtis beatitudinis, in feſto tabernaculorum, inter alia

A lætitiæ ſigna, tenentes manibus palmas ſaltabant, & choreas ducebant, vti oſtendi Leuit. 23. 40. Quo anagogicè repræſentabant choros beatorum in cœlis, vbi peracta victoria palmati, perenne agent feſtum tabernaculorum, iuxta illud: *Laudate eum* (Dominum) *in tympano & choro*, pſal. 150. 4. Et: *Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo in voce exultationis*, pſalm. 46. 1. Et: *Sancti eius exultatione exultabunt*, pſal. 131. 16. & pſalm. 67. 26. *Preuenerunt principes coniuncti pſallentibus in medio iuuencularum tympaniſtriarum*. Et pſal. 125. 6. *Venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos ſuos*.

Licèt enim chorea mundanorum ſit mollis &
B laſciua, cœlitum tamen eſt caſta & angelica. *Sic vinum bibas vt Cato, ſic terram pede pulſes vt Scipio*, inquit ille. Scipio enim Imperator, inquit Seneca lib. de tranquil. in ludis & feſtis corpus mouebat ad numeros, & tripudiabat, non molliter, ſed viriliter, non facturus nominis ſui detrimentum, etiamſi ab hoſtibus ſpectaretur. Simili modo Dauid ſaltauit totis viribus ante arcam. 2. Reg. 6. 14. & Iſraëlitides coram Saüle & Dauide percuſſo Goliath, choros agentes cantabant in tympanis & ſiſtris: *Percuſſit Saül mille, & Dauid decem millia*. 2. Reg. 18. 7. ac Iephte victori à cæde hoſtium redeunti occurrit filia cum tympanis & choris, Iudic. 11. 34. *Chorea mundana*,
C inquit Conradus Clingius in locis Theologicis cap. de chorea, *eſt circulus, cuius centrum eſt diabolus, & circumferentia omnes angeli eius*. At *chorea cœleſtis eſt circulus, cuius centrum eſt Agnus, & circumferentia omnes virgines & electi eius*. Hinc Cantic. 7. 1. dicitur: *Quid videbitis in Sulamite, niſi choros caſtrorum?* Et Ierem. cap. 31. 4. de Eccleſia tam militante, quàm triũphante ait: *Ædificaberis virgo Iſraël, adhuc ornaberis tympanis tuis, & egredieris in choro ludentium*. Et Lucæ 15. 25. ſenior filius in conuiuio iunioris reducis & rediuiui, audiuit *ſymphoniam & chorum*; nimirum hunc chorum poſcunt nuptiæ Agni, quas ſcilicet cum Chriſto ſponſo perennes celebrabit Eccle-
D ſia, Apoc. 19. 9. & cap. 21. 2. Quocirca S. Auguſt. in meditat. cap. 22. *Vtinam*, inquit, *illis ſanctiſſimis choris intereſſem, vt cum beatiſſimis ſpiritibus gloriæ conditori aſſiſterem*. Et S. Athanaſius, vel potiùs Anaſtaſius (citat enim quæſt. 3. & 8. Epiphanium & Nyſſenum, qui Athanaſio fuere poſteriores) ad Antiochum quæſt. 33. *Sanctorum*, ait, *animæ à S. Spiritu incitatæ, cum Angelis in regione viuorum Deum laudant, & tripudiant*.

Et calcabitis.] Tigurina, *conculcabitis impios*. Vers. 3.
Tertul. lib. de Reſur. carnis cap. 31. *Conculcabitis inimicos*. Primò, quia eos ſub pedibus habebitis: impij enim in valle Ioſaphat iudicandi conſiſtent, pij verò rapiẽtur obuiam Chriſto in aëra, ibique
E cum eo ſedebunt quaſi iudices. Secundò, quia tanto gaudio afficiemini, quanto afficeremini ſi nunc calcaretis inimicos veſtros. q. d. Eritis ſuperiores improbis, eiſque dominabimini. Tertiò, quia quaſi aſſeſſores Chriſti iudicis damnabitis impios. Vnde Pagnin. vertit: *diruetis impios*. Quartò, quia per dæmones quaſi lictores & executores ſententiæ veſtræ, deturbabitis eos in tartara; vbi erunt *quaſi cinis ſub planta pedum veſtrorum*, id eſt, inſtar cineris comminuti & humiliati, nempe contemptiſſimi & abiectiſſimi. Rurſum cinis notat ignem gehennæ, ait Vatab. in illo enim erunt impij *quaſi cinis*, id eſt, aduren-

rentur

Digitized by Google

rentur vt cinis, non quòd incinerandi & in cinerem redigendi ſint;ſed quod ſicut cinis in igne ſemper perdurat,ita in eodem perdurabunt & impij in æternum. Quid enim impiis,æquè ac cinere vilius, miſerius,ſqualidius,aridius,ſterilius? ita Catullus:

Troia nefas,commune ſepulchrum Aſiæ Europæque.
Troia virum,& virtutum omnium acerba cinis.

Et P.Sabinus:

Iam cinis,& tantùm flebile Troia ſolum.

Seneca in Herc.Fur.

Cadmea proles,atque Ophionius cinis quò recidiſtis?

Claudian.in Eutropium:

Migdonij cineres,& ſi quid reſtat Eoi,
Quod pereat regni.

In die qua facio.] Id eſt,faciam,ſcilicet in die iudicij,quando faciam vos calcare impios,ſicut ipſi in hac vita conculcarunt vos, iuxta illud Pſal. 149.6. *Exaltationes Dei in gutture eorum, & gladij ancipites in manibus eorum: Ad faciendam vindictam in nationibus,increpationes in populis: Ad alligandos reges eorum in compedibus,& nobiles eorum in manicis ferreis: vt faciant in eis iudicium conſcriptum: gloria hæc eſt omnibus ſanctis eius.* Et Sapien. 3.8. *Iudicabunt nationes, & dominabuntur populis.* Et Matth. 19. 28. *Vos qui ſecuti eſtis me in regeneratione, cùm ſederit filius hominis in ſede maieſtatis ſuæ, ſedebitis & vos ſuper ſedes duodecim,iudicantes duodecim tribus Iſraël.*

Mementote legis Moyſi.] Hinc Iudæi contendunt probare,legem Moſis non fuiſſe abolitam per Chriſtum,ſed duraturam vſque ad diem iudicij: de eo enim hic in præcedentibus & ſequentibus agitur. Reſpondet Primò Ruper. Lyra. & Vatab. per legem hic intelligi præcepta moralia, quæ durant etiam tempore legis nouæ. Verùm obſtat,quòd legem hanc explicans ſubdit Malachias, *præcepta*, hebr. חקים *chuckim*, id eſt, ſanctiones circa ſacra & ritus, putà præcepta ceremonialia; & *iudicia*,id eſt, præcepta iudicialia.Secundò,alij ſic explicant:*Mementote legis Moyſi*,vt ſcilicet in eius ceremoniis,ritibus & iudiciis intueamini Chriſtum & Eccleſiam eiúſque Sacramenta;& *iudicia*,quæ in illis figurantur. Moſes enim expreſsè de Chriſto audiendo ita Iudæis præcepit: *Prophetam de gente tua & de fratribus tuis,ſicut me,ſuſcitabit tibi Dominus Deus tuus: ipſum audies*, Deuter. 18. 15. ita S. Hieron.Theod. Arias & alij. Verùm & hoc arctius & coactius videtur.Nam iubere vt meminerint legis, eſt iubere vt eam opere compleant, eiúſque ſanctiones ceremoniales & iudiciales obſeruent. Hoc autem non potuit Malachias iubere Iudæis pro tempore Chriſti,& legis Chriſtianæ.

Dico ergo, Prophetam loqui Iudæis ſui æui, & poſteris eorum futuris vſque ad Chriſtum: toto enim hoc tempore durauit & obligauit lex Moſis. Ad eam ergo ſeruandam Iudæos ſui temporis adhortatur, quia ipſi in ea ſeruanda refrixerant, præſertim in præceptis ceremonialibus de dandis decimis & primitiis,vti vidimus c.3. 8. Illos ergo excitat, eíſque dat acrem ſtimulum ad legis obſeruationem,ſcilicet repræſentationem diei iudicij. q.d. Videte vt leges omnes à Moſe præſcriptas obſeruetis, tam quæ Dei cultum, quàm quæ ius proximi ſpectant.Nam Deus in die iudicij legis ſeruatæ,vel non ſeruatæ exactam à ſingulis rationem requiret, ac eam obſeruantes glorificabit, non obſeruantes condemnabit. Nolite ergo dicere: *Vbi eſt Deus iudicij?* vti dixiſtis c.2.17. Nec: *Vanus eſt qui ſeruit Deo,& quod emolumentum quia cuſtodiuimus præcepta eius?* vti dixiſtis cap.3. 14. In die enim iudicij videbitis Chriſtum eſſe Deum iudicij, nec vanè vos ſeruiſſe Deo,& præcepta eius cuſtodiiſſe.*Tunc enim orietur vobis Sol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius, & egrediemini, & ſalietis ſicut vituli de armento. Et calcabitis impios*,&c. ita Remig. Alber. Hugo, Vatab. Arias & alij.

Perperam ergo Victorinus & Maldonatus in Matth. 17. ex hoc Malachiæ loco, & ex Apocal. 11. verſ. 6. cenſent cum Elia venturum,non Enoch,ſed Moſen,vt ambo certent contra Antichriſtum.

In Horeb.] In Sina, vt dixi Exodi 17.6.

Verſ. 5.] Ecce ego mittam vobis Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus,& horribilis.

Verſ. 6.] Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum: ne fortè veniam, & percutiam terrā anathemate.

Ecce ego mittam vobis Eliam.] Poſt exhortationem ſuorum ad legem Moſi ſeruandam,quam obiter inſeruit Propheta, hic redit ad diem iudicij, eiúſque prodromum aſſignat Eliam.

Quæres,quiſnam hic Elias? Caluinus,& nonnulli Catholici,vt Burgenſis,Arias,Clarius, cenſent eſſe Ioannem Baptiſtam:quia de eo, ad hunc Malachiæ locum reſpiciens Chriſtus Matth. 17. 10. ait: *Elias iam venit*,ſcilicet Ioannes Baptiſta, vti mox explicat S.Matth. Et c. 11. 14. *Omnes Prophetæ & lex vſque ad Ioannem prophetauerunt. Et ſi vultis recipere, ipſe eſt Elias qui venturus eſt.* Alij Nouantes per Eliam accipiunt quoslibet Prophetas à Deo in orbem mittendos. Verùm dico, certum eſt per Eliam hic verum Eliam accipi,non Ioannem Baptiſtam, aut chorum Prophetarum. Probatur Primò,quia Septuag. hunc Eliam vocant *Theſbiten*: ſic enim habent codices Vaticani & alij, vt mirum ſit in Regiis τὸ *Theſbiten* deeſſe. Sic & verſio Arabica: *Ecce*,inquit,*ego mittam vobis Eliā Theſbitem,ante apparitionem diei Domini terribilis.* Ergo de vero Elia hic eſt ſermo:nec enim Ioannes Baptiſta fuit Theſbites. Secundò,quia Elias hic erit præcurſor ſecundi aduentus Chriſti ad iudicium: hic enim erit *dies Domini magnus & horribilis*: Baptiſta verò præiuit primum Chriſti aduentum in mundum. Tertiò,quia cùm Elias veniet,veniet & Chriſtus percuſſurus terram anathemate,vti indicat Propheta verſ. vlt. Hoc autem fiet in ſecundo aduentu. Nam in primo venit ſaluare mundum, non perdere aut percutere. Quartò,ita ad hunc locum alludens explicat Eccleſ.c.48. 10. dicens: *Qui ſcriptus es in iudiciis temporum lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filium, & reſtituere tribus Iacob.* Et Chriſtus Matth. 17. 10. *Elias quidem*,inquit,*venturus eſt,& reſtituet omnia.*

Eliam venturum in fine mundi, probatur 5. argumētis.

Quintò, quia ita interpretantur Patres Græci & Latini,Cyril. Theodor. Remig. Haymo, Alber. Hugo,Lyra.& alij hic,S.Chryſoſt. Euthym. Beda, Anſelm. S.Thomas in Matth. 17. Hippol. lib. de conſummatione ſæculi, Cypr. tract. de Sina & Sion, Ephrem tract. de Antichriſto, Proſper in dimidio temp. c. 13. Tertul. lib. de anima c. 35. Iuſtin. dial. contra Tryphon. Nyſſen. lib. Teſtimon. contra Iudæos, S.Auguſt. 20. Ciuit. 29. S. Gregor. 11. Moral. 10. Andreas, Ambroſ. Haymo, Ruper. & Arethas in Apocal. c. 11. Eadem fuit communis Hebræorum ſententia, vt patet Matth. 17. 10. Idem de Elia prædixit Sibylla, dum ita canit:

Tum quoque cœleſti curru deuectus inibit
Terras de cœlo Theſbytes, ſignáque trina
Oſtendet toti mundo vitæ pereuntis.

Dices, S. Hieron. per Eliam accipit chorum Pro-

Digitized by Google

phetarum,qui præibit ſecundum Chriſti aduétum. A Reſp.S.Hieron.myſticè explicat Eliam, vt mox dicam, non literaliter. Nam Eliam in perſona eſſe venturum,clarè docet ipſe in c.11.& 17.S.Matthæi. Inſtabis,quomodo ergo S.Hieron.hic ait:*Iudæi, & iudaizantes hæretici ante ἠλειμμένον ſuum Eliam putant eſſe venturum*? Reſp. quia Iudæi ſuum adhuc expectant Meſſiam, eiúſque primum in mundum aduentum,cuius præcurſorem cenſent fore Eliam: hos redarguit S. Hieron. Et meritò. Eſt enim hic duplex eorum error. Prior, quòd cenſeant Chriſtum nondum veniſſe. Poſterior,quòd putet Eliam fore præcurſorem primi aduentus Chriſti, cùm ſit futurus præcurſor ſecundi.

Ad argumentum initio ex c.17.S.Matth. propoſitum reſpondeo,ſimillimos in officio,zelo, prædicatione & ſanctitate fuiſſe, & fore Eliam & Ioannem Baptiſtam: B quia hic fuit præcurſor Chriſti in primo aduentu, ille erit præcurſor eiuſdem in ſecundo aduentu. Quocirca vnus ſortitur nomen alterius,vtpote cuius eſt antitypus. Ioannes Baptiſta enim vocatur Elias,non in perſona; ſed ob ſimilem ſpiritum & virtutem,vti ait Gabriel Lucæ 1.17.*Ipſe præcedet ante illum in ſpiritu & virtute Eliæ.* Diſtinguit ergo Chriſtus duos Elias,vnum ad literam, de quo ait: *Elias quidem venturus eſt, & reſtituet omnia:* alterum typicum, putà Ioannem Baptiſtam, de quo ait:*Elias iam venit.* Iudæi enim confundebant duplicem Chriſti aduentum, eúmque commiſcebant in vnum, ante quem venturus eſſet Elias, ac proinde aiebant necdum veniſſe Chriſtum,eo quòd C necdum veniſſet Elias: quibus reſpondet Chriſtus, duplicem eſſe Chriſti aduentum,& prioris præcurſorem eſſe typicum Eliam, putà Ioannem Baptiſtam,vti prædixit Malachias c.3. 1. poſterioris præcurſorem fore verum Eliam, ac proinde cùm ipſi viderent Eliam typicum,credere debere iam veniſſe Chriſtum,cuius ipſum fore præcurſorem prædixerunt Prophetæ.

Myſticè,S.Hieron.& ex eo Remigius:*Poſt Moſen*,inquit,*cuius mandata ſpecialiter docuimus eſſe ſeruanda,Eliam dicit eſſe mittendum.In Moyſe legem, in Elia prophetiam ſignificans. Et Dominus atque Saluator transfiguratus in monte, loquentes habebat Moy-* D *ſen & Eliam in candidis veſtibus, qui & dicebant ei quæ paſſurus eſſet in Ieruſalem. Lex enim & omnis Prophetarum chorus Chriſti prædicat paſſionem.* Et mox: *Mittet Dominus in Elia (qui interpretatur Deus meus,& eſt de oppido Thesbi, quod conuerſionem & pœnitentiam ſonat) omnem Prophetarum chorum, qui conuertat cor patrum ad filios.*

Quæres Primò,cur hic Propheta iniicit mentionem Eliæ?Reſp.Primò,quia c.1.10.& c.2. 2.prædixit reprobationem Iudaiſmi & Iudæorum per Chriſtum; vt ergo eos conſoletur & Chriſto conciliet, prædicit hîc eos rurſus reuocandos fore, & in priſtinam gratiam recipiendos à Chriſto tempore Eliæ, E per eius prædicationem & miracula. Igitur eum cùm viderint,recipiant quaſi verum Eliam hic prædictum,ac in Chriſtum quem Elias prædicabit,credant. Quocirca Iudæi auidè expectant Eliam, vt Chriſtum ab eo deſignatum amplectantur. Hinc Rabbinorum de Elia gnome eſt:*Tiſbi*, id eſt, Elias Thesbites *ſoluet dura*,hoc eſt,nodos omnes & quæſtiones. Ad Eliam enim remittunt, quicquid in Scriptura dubium & obſcurum incidit, vti refert Quinquarboreus in Abbreuiaturis Hebr. Imò Iudæi etiamnum,quoties aliquem circumcidunt, ponunt ornántque Eliæ ſellam,cenſentes eum in ſpiritu adeſſe,& zelari pro lege Domini, vti tradunt Rabbini in Thalmud tract. *Berachot*, & R. Dauid hic,& Galatin.lib.10.c.6.Secundò, quia Malachias dixit verſ. 2. quòd Chriſtus timentibus Deum in die iudicij *orietur* quaſi *ſol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius;& egrediemini, & ſalietis ſicut vituli de armento,& calcabitis impios.* Talis autem fuit eritque Elias: vnde congruè erit Chriſti præcurſor. Fuit enim ipſe, eritque ſui æui Phœnix,imò Sol illuminans,ſanans & accendens amore Dei frigida hominum corda: vnde & meruit curru igneo, quaſi Phaëton rapi in cœlum: hinc & Elias dictus eſt quaſi ἥλιος,id eſt,Sol, ait S. Chryſoſt. de quo mox plura.

Quæres Secundò,cur Elias potius quàm Moſes, vel quis alius futurus ſit præcurſor ſecundi aduentus Chriſti?Reſp.Primò,ob ingentem zelum, quo præ aliis Prophetis à Deo dotatus fuit Elias. Cùm enim mitteretur à Deo ad corrigendos ſæculi ſui corruptiſſimi mores, & ad idololatriam ex Iſraële extirpandam, opus erat ei ad hoc perficiendum ingenti animi robore & zelo, quem proinde Deus ei indidit; eóque conflixit & debellauit tam impiiſſimam Iezabel cum Achab marito ſuo, quàm omnes Prophetas Baal,quos & occidit, 3. Reg. 18. Simili zelo opus erit in fine mundi, quando refrigeſcet charitas & abundabit iniquitas.Mittetur ergo zeloſus Elias,vt cum Antichriſto confligat,vt peruerſiſſimos illius æui mores emendet, itáque viam ſternat Chriſto venturo. Moſen, licèt zeloſum, non congruit redire,ne videatur legem veterem ſuo reditu reſtituere, & Iudæos in Iudaiſmo confirmare. Ipſi enim ad aliud non appellant, quàm ad Moſen eiúſque legem.

Cur Elias veniet? 1. cauſa.

Secundò,quia Elias miſſus fuit à Deo ad tollendum ſchiſma,quod fecit Ieroboam & decem tribus apoſtatantes à Iuda & à Deo, pro eóque adorantes vitulos aureos in Dan & Bethel. Simili modo mittetur in fine mundi ad tollendum ſchiſma, quod olim fecerunt Iudæi à Chriſto & cæteris gentibus fidelibus, vt eos vniat Chriſto & Eccleſiæ. Iudæi enim ipſi credent, vtpote Iudæo & Prophetæ ſuo, adeò in Scrip.celebrato,& promiſſo ad idem opus, quod olim fecit,iterum peragendum in fine mundi.Hanc cauſam dat Malachias cùm ſubdit: *Et conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum; idque reſtituere*,id eſt,vt reſtituat Deo & auitæ fidei *tribus Iacob*,vt ait Eccleſ.c.48.10. 2.

Tertiò, quia ſicut olim ſub Noë mundus periit diluuio, ſic in fine peribit igne conflagrationis. Mittetur ergo Elias Propheta igneus, vt ignem inſtantem peccatoribus prænunciet, eóſque ad fidem & pœnitentiam accendat, quò hunc ignem euadant.Hinc Eccleſ.c. 48. 1. *Surrexit*, inquit, *Elias Propheta quaſi ignis, & verbum eius quaſi facula ardebat.* 3.

Quartò,quia Elias ob zelum cœleſtem raptus eſt in cœlum.E cœlo ergo quaſi cœleſtis Chriſti è cœlo venturi teſtis adueniet, iuxta illud Eccleſ. 48.9. *Qui receptus es in turbine ignis, in curru equorum igneorum:qui ſcriptus es in iudiciis temporum* (id eſt, tempore à Deo iudicato & decreto) *lenire iracundiam Domini.* Adde, id meruiſſe Eliam ſua virginitate,& puritate angelica. Eum enim virginem fuiſſe,& quidem illo æuo ſingularem, docet S. Ignat. Epiſt.11.S.Ambroſ.lib. 1. de virgin. S.Epiphan. in Anchor.*Elias*,ait,*erat in virginitate, vt prærogatiua virginitatis immortalitatem prædicaret mundo.* S. Ephrem ſerm.de transfiguratione: *Aſpexit*,inquit, *virgo veteris teſtamenti virginem noui,Elias nimirum Ioannem.* 4.

Quintò,quia Elias fuit dux & anteſignanus Prophetarum,tum tempore,tum dignitate,tum ſanctitate,

Digitized by Google

tate,tum libertate & efficacia prædicandi, tum rerum geſtarum gloria:vnde repræſentat totum chorum Prophetarum,ait S.Hieron.qui præit Chriſto, eique teſtimonium perhibet. Eadem de cauſa Elias apparuit Apoſtolis in transfiguratione Chriſti, vt oſtenderet ipſum eſſe Chriſtum, ſéque & omnes Prophetas illi ſuum dare calculum,illique atteſtari quòd ipſe eſſet Meſſias orbis ſaluator.

6. Sextò, quia Elias Iſraëlis & Iudæorum fuit cuſtos,Propheta,Doctor,protector,Apoſtolus. Veniet ergo, vt ſuos Iudæos per tot ſæcula aberrantes à Deo, ad eum & Chriſtum reducat. Vnde Eliſæus Eliæ dum in cœlum raperetur ſucclamabat: *Pater mi,currus Iſraël & auriga eius.* q. d. Tu,ô Elia pater mi,eras Iſraëlis auriga & currus,quia eum vt auriga regebas & flectebas quocunque volebas, eundémque vt currus tolerando baiùlabas, protegebas ac propugnabas contra Syros aliósque hoſtes. Vnde Septuag.vertunt: *Pater mi, currus Iſraël & equites eius.*q.d. Tu,ô Elia,eras totum robur,totus exercitus Iſraëlis, qui magis eum ſeruabas & defendebas tuo zelo,precibus & meritis,quàm magna curruum & equitum multitudo. Præclarè Tertul.lib.de Anima c.35.citans hæc Malach. verba:*Elias*,inquit, *non ex deceſſione vitæ,ſed ex tranſlatione venturus eſt, nec corpori reſtituendus,de quo non eſt exemptus,ſed mundo reddendus, de quo eſt tranſlatus, non ex poſtliminio vitæ,ſed ex ſupplemento prophetiæ, idem & ipſe & ſui nominis & ſui hominis.*

7. Septimò, quia ſicut Elias curru igneo raptus in cœlum, typus fuit glorioſæ aſcenſionis Chriſti in cœlum;ita rurſum typus fuit glorioſi regni Chriſti & beatorum, quo in die iudicij triumphantes aſcendent in cœlum, ibi in æternum regnaturi. Appoſitè ergo glorioſus Elias præibit glorioſum Chriſti aduentum, vti Sol oriens præit ſolem meridianum. Fuit enim Elias ſua ſanctitate, zelo & raptu quaſi ἥλιος,id eſt,Sol mundi. Vide S.Chryſoſt.ſerm. de aſcenſione Eliæ tomo 1. vbi triumphalem Eliæ currum depingens,inter cætera ait: *Oportebat namque errantis populi rectorem, gubernatorem ſacrorum, moderatorem diſcrepantium voluptatum,Iſraelis aurigam;vt quoniam ad iugum timoris Dei laſciuos & vagos animos reuocauit,frænis loriſque aſtrinxit,& ad iter diſciplinæ recto tenore currendum concordi quadam copulatione compoſuit, ad regna cæleſtia curru atque equis tranſuolaret euectus.* Addit deinde:*Hinc Poetas atque pictores in figuranda Solis imagine,exempla credo ſumpſiſſe: qui curru atque equis fulgentibus ipſe rutilans, & fluctu Oceani leuatus inter præruptos montium ſcopulos euadens,quaſi ad cæleſtia videtur aſcendere. Sol enim Græco ſermone ἥλιος appellatur. Vnde Elias verè ἥλιος,quia curru & equis fulgentibus igne,de Oceani fluctu,id eſt,de mundi commotione per montium ſcopulos, id eſt, per magnorum laborum difficultates progrediens,ad cæleſtia deuectus aſcendit.* Erat enim Elias *vir, cui totus mundus erat inferior*, vt idem ait hom.15.inter 27.ex variis in S.Matth.locis.

8. Octauò,quia Elias exemplum & typus eſt beatæ reſurrectionis, quam in die iudicij Chriſtus conferet omnibus beatis & electis. Vnde ex Epiphan. in Anchor.S.Auguſt.lib.15.Ciuit.19. Eliam & Enoch vocat primogenitos noſtræ reſurrectionis. Et Tertul.lib.de reſurrect.carnis c. 58. *Enoch & Elias*,inquit, *nondum reſurrectione diſpuncti, quia nondum morte functi: quia tamen de orbe tranſlati, & hoc ipſo iam æternitatis candidati, ab omni vitio, & ab omni dãno, & ab omni iniuria & contumelia immunitatem carnis ediſcunt, cuinam fidei teſtimonium ſignant,niſi qua credi oportet hæc futuræ integritatis eſſe documenta?*

Moral. de zelo. Moral.diſce hic ex Elia, quanta virtus ſit zelus,

A quantíque Deus faciat zeloſos, vtpote quos velit ſibi eſſe vicinos,ſuóſque eſſe prodromos,præcurſores & indices,vti fuit antitypus Elias,ſcilicet Ioannes Baptiſta, de quo Gabriel Zachariæ Lucæ 1.17. *Ipſe præcedet ante illum in ſpiritu & virtute Eliæ.* Talis fuit S.Paulus,dicens Rom.8.35.*Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti? Tribulatio? an anguſtia?* &c. Talis fuit S.Ignatius, cuius igneas epiſtolas, vitam & martyrium ſi quis legat,igneſcet. Talis S.Franciſcus,qui proinde adhuc viuens, ſed abſens, ſuis fratribus apparuit quaſi Sol in curru igneo, tanquam alter Elias zelator legis diuinæ, ſuo ardore accendens orbem,eoque rapiendus in cœlum. *Intellexerunt namque concorditer omnes ſanctum patrem abſentem corpore,præſentem ſpiritu, transfiguratum tali effigie,* B *ſupernis irradiatum fulgoribus & ardoribus inflammatum; ſupernaturali virtute in curru ſplendente ſimul & igneo,ſibi demonſtrari à Domino,vt tanquam veri Iſraelitæ poſt eum incederent, qui virorum ſpiritualium,vt alter Elias, factus fuerat à Deo currus & auriga*,ait S.Bonauent.in vita eius c.4. De hoc ſuo zelo gloriatur Elias 4.Reg.19.14. *Zelo*,ait, *Zelatus ſum pro Domino Deo exercituum: quia dereliquerunt pactum tuum filij Iſraël, altaria tua deſtruxerunt, Prophetas tuos occiderunt gladio: derelictus ſum ego ſolus,& quærunt animam meam,vt auferant eam.*

Et conuertet cor patrum ad filios.] Varij variè hoc explicant.Primò,S.Hieron.hic, S.Auguſt.20.ciuit. 29.Gregor.11.mor.9.& ex iis Toletus Lucæ 1.17. Vers. 6.
C ſic explicant:Elias cor,id eſt,mẽtem patrum transferet in filios,excitando ſcilicet in filiis idem cor,id eſt,eundem animum,fidem,deſiderium & deuotionem erga Chriſtum, quod habuerunt eorum patres,vt eos filij imitentur & æmulentur. q.d. Elias ſua prædicatione reſtituet & reuocabit fidem & deuotionem patrum, Patriarcharum ſcilicet & Prophetarum antiquorum erga venturum Meſſiam, in filiis, id eſt, poſteris, vt & ipſi viua fide & ardenti ſtudio Chriſtum, quaſi Meſſiam iam præſentem amplectantur; itaque ignitum patrum erga Chriſtum deſiderium, iam multis ſæculis per infidelitatem & ſcelera extinctum, accendet in filiis. Vnde pro *conuertet* hebr.eſt השיב *heſceb*, id eſt, redire faciet.q.d.Elias faciet vt in filiis redeat cor,id eſt,mẽs, fides & deuotio patrum. Alludit *heſceb* ad *Tiſbi*, id
D eſt Theſbites.*Elias* enim hebr. idem eſt quod *Deus meus.Tiſbi* ſignificat conuerſionem ad pœnitẽtiam, reſtitutionem & reuocationem.q. d. Elias iuxta nomen ſuum & patriam erit Theſbites,quia conuertet ſuorum corda per pœnitentiam ad Deum ſuum; itáque omnia in integrum reſtituet & reuocabit.ita S.Hieron.Hoc eſt quod ait Chriſtus:*Elias venturus eſt & reſtituet omnia.*Matth.17. Et Eccleſ. c.48.10. *Veniet Elias conciliare cor patris ad filium, & reſtituere tribus Iacob*,id eſt,Elias duodecim tribus collapſas à vetere veráque patrum fide & religione,in priſtinam & auitam pietatem reſtituet: per cæcitatem & perfidiam fractas & diſſipatas, oſtenſa fidei luce redintegrabit. Verùm huic expoſitioni obiici
E poteſt id quod ſequitur: *Et cor filiorum ad patres eorum*:nec enim Elias cor,id eſt,mentem & deuotionem filiorum tranſtulit in patres, vt illam eis inderet,vtpote qui eam primitus habuerant,& iam erant mortui. Sed reſpond. ſenſum eſſe, Elias conuertet *cor filiorum ad patres*, id eſt, efficiet vt Iudæorum cor, id eſt, mens & fides conſentiat & adhæreſcat cordi,id eſt,menti & fidei patrum.

Secundò,R. Salomon,Abenezra,R.Dauid,Arias, Vatab.& à Caſtro, cenſent hac phraſi non aliud ſignificari, quàm omnes, tam patres, quàm filios ad vnam fidem ac religionem conuertendos, q.d.Elias

Digitized by Google

conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres, id eſt, faciet vt patres & filij habeant vnum cor, id eſt, ſint vnanimes in fide & amore Dei, vt vno communi corde & animo patres cum filiis, & filij cum patribus, id eſt, tam maiores quàm minores Chriſtum recipiant & colant. Vnde Abenezra: Erunt, ait, omnes cor vnum, ſeu cordis vnius ad reuertendum ad Dominum, tam patres, quàm filij. Verùm ſic potiùs dixiſſet; Conuertet cor patrum & filiorum ad Chriſtum; iam autem dicit; Conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres.

Tertiò, q.d. Elias ſua prædicatione & zelo efficiet, vt Iudæi in fine mundi imitentur ſuos Patriarchas, vt ſicut ipſi crediderunt, ſperarunt, ſumméque deſiderarunt & amarunt Chriſtum venturum; ita filij eorum credant, ſperent, ſummè deſiderent & ament eum præteritum, imò præſentem; itáque cor patrum à filiis incredulis ante auerſum, ad eos iam credentes conuertet, faciétque vt Patriarchę Iudęos Chriſto credentes pro legitimis filiis agnoſcant, & ament. *Abraham* enim *pater veſter exultauit vt videret diem meum: vidit, & gauiſus eſt*, ait Chriſtus Ioannis 8. Idem dic de Iſaac, Iacob, Moſe, Dauide, &c. ita S. Hieron. Remig. Ruper. Lyran. & alij. Hoc enim eſt reducere, vel conuertere cor vnius ad alterum, nimirum redintegrare amorem priſtinum, reconciliare affectum auerſum. Cor enim eſt ſymbolum, & ſedes amoris. Hic ſenſus ſequitur ex primo, ac proinde vterque genuinus eſt, & connectendus. Quia enim Iudæis in fine mundi erit idem cor, id eſt, animus, fides & pietas in Chriſtum, quod fuit patrum: hinc conſequenter erit idem cor, id eſt, amor & charitas mutua, patrum fidelium erga filios fideles, & filiorum erga patres. Vnde Lucas c. 1. 17. hæc verba Malachiæ applicans antitypo Eliæ, id eſt, Ioanni Baptiſtæ: *Conuertet*, inquit, *corda patrum in filios*; & pro eo quod Malachias ſubdit, *& cor filiorum ad patres*, vertit, *& incredulos ad prudentiam iuſtorum*; hoc eſt primò, q.d. Elias, æquè ac Ioannes, conuertet Iudæos ad prudentiam, id eſt, ad fidem, quam de Chriſto venturo habuerunt priſci iuſti, eorum patres. ita Mald. in Lucæ 1. Secūdò, q.d. Faciet Ioannes, vt increduli diligenter conſiderent ſigna aduentus Meſſiæ, à Prophetis præſcripta & patribus à Deo data, atque ex iis credant, Meſſiam iam veniſſe, Chriſtúmque agnoſcāt, ſcilicet Chriſtum eſſe hunc, quem ipſe eis digito oſtendet, dicens: Ecce Agnus Dei. Hoc enim prudentiæ eſt opus. ita Toletus in Lucæ 1. Tertiò, Ioannes conuertit incredulos, græcè ἀπειθεῖς, id eſt, inobedientes, vt vertit Syrus, ſcilicet legi & præceptis maiorum, ad prudentiam iuſtorum, quæ eſt amare cœleſtia & æterna, non terrena & caduca; timere & colere Deum, eiúſque leges obſeruare. Qui enim hoc facit, is ſapit & prudens eſt. Ioannis enim prædicatio erat hæc: *Pœnitentiam agite; appropinquauit enim regnum cœlorum*, Matth. 3. 2. Eadem erit Eliæ.

Symbolicè, Elias conuertet cor patrum, id eſt, Iudæorum ad filios, id eſt, ad Chriſtum & Apoſtolos: hi enim ex Iudæis prognati, eorum fuerunt filij: & cor filiorum ad patres, nimirum Chriſtianorum ad Iudæos (primi enim Chriſtiani ex Iudæis ſunt orti) q.d. Elias faciet vt Iudæi credant Chriſto & Chriſtianis, vt Chriſtianorum fides & religio infundatur Iudæis, ac proinde vtrique habeant vnum cor, id eſt, animum, fidem & religionem, nimirum cultum Chriſti. ita Theodor. hic, & S. Chryſoſt. & Euthym. in c. 17. Matthæi, ac Damaſcen. lib. 4. de fide c. 27.

Iudæi penè omnes conuertentur ab Elia.

Ex hoc ergo loco patet, Iudæos penè omnes in fine mundi conuertendos eſſe ad Chriſtum, per Eliam. Ita cenſet S. Chryſoſt. hom. 58. in Matth.

A *Elias*, inquit, *reſtituet omnia, incredulitatem videlicet Iudæorum qui tunc erunt reſidui, ad fidem conuertet.* Et poſt nonnulla: *Quomodo ergo credituri ſunt, inquies? Siquidem Elias cuncta reſtituet, non modò ſanè quia notus, verùm etiam quoniam vſque ad illum diem amplior magis atque amplior gloria Chriſti radiis ſolaribus erit fulgentior, ad quæ omnia cum prædicatio illius accedat ad Chriſti fidem impellens, facillimè ſuſcipient.* Idem docet S. Auguſt. 20. ciuit. 29. Theod. in c. 12. Daniel. S. Gregor. hom. 12. in Ezech. Damaſc. lib. 4. de fide c. 27. Beda lib. 3. in Marc. c. 37. Theoph. in c. 17. 5. Matth. Ambroſ. Victorin. & Anſbertus in c. 11. Apoc. eſtque hæc communis Patrum & Eccleſiæ traditio. Vbi nota, cùm ait Chriſtus, *Elias reſtituet omnia*, ſignificat ingentem tunc fore
B conuerſionem: adhæc, Eliam facturum pacem inter Iudæos & gentes, tanto tempore diſcordes, vt vno fœdere in Chriſti fidem & Eccleſiam coëant: inſuper, Eliam collapſos Cleri & populi mores reformaturum, ſuóque zelo Apoſtolico omnia ad auitum nitorem & primigenium ſplendorem quem habuit Eccleſia tempore Apoſtolorum, reparaturum, vt Chriſtiana religio & ſanctitas vbique mirificè ſplendeat & coruſcet. plura de Elia & Enoch dixi Geneſ. 5. 24. & Apoc. 11. 2. & ſeq. Hinc rurſum Iulianus Archiep. Toleta. lib. 1. contra Iudæos, probat eos iam auerſos eſſe à Chriſto, ac conſequenter iam veniſſe Chriſtum; quia ad eum conuertētur in fine mundi: nec enim cōuerti poſſunt niſi auerſi: Iu-
C dæi autē ab alio Chriſto nō ſūt auerſi, quàm à noſtro Ieſu Chriſto: Ergo hic verus eſt Chriſtus & Meſſias.

Ne fortè veniam & percutiam.] Id eſt, veniens percutiam, vel, cum venero iudicare percutiam. Eſt hendiadys, qua vnum dicitur per duo. Nam τὸ *fortè* non ad *veniam* (quia non fortuitum & dubium, ſed fixum certúmque eſt quòd veniet ad iudicium) ſed ad *percutiam* referendum eſt, q.d. Ne fortè cum venero iudicaturus terram, inueniam eam incredulitate & ſceleribus refertam, ideóque iuſta condemnationis ſentētia *percutiam* eam *anathemate*, Chald. *exterminatione*, Pagnin. *occiſione*, Septuag. ἄρδην, id
D eſt, penitus, vel ſubitò; Tigurina, *prorſus*; Alij, *funditus, radicitus*; Alij, *vſque ad interitum*, vel internecionem. Hebr. enim חֵרֶם *cherem* ſignificat exciſionem, qua res ſtirpitus excinditur, interimitur & perditur: idem ſignificat Græcum ἀνάθεμα. Vide dicta Leuit. 27. 28. & Rom. 9. 3. Per *cherem* ergo & *anathema* hîc intellige æternam maledictionem, pœnam & ignem gehennæ, cui Chriſtus impios omnes addicet in die iudicij. ita Remig.

Per terram metonymicè intellige incolas terræ, putà homines terrenos & terrena ſapientes. ita S. Hieron. Dicit *terram*, non Iudæam; tum quia Iudæi quos conuertet Elias, ſparſi ſunt per totam terram; tum quia Elias non tantùm Iudæos, ſed & gentes
E vbiuis terrarum conuertet, & Chriſtianam vel fidem, vel vitam & mores eis imprimet, itáque auertet ab eis anathema damnationis æternæ. Minùs rectè Arias per anathema accipit excidium Iudæorum per Titum & Romanos. Agitur enim hic de die iudicij, cuius præcurſor erit Elias. Minùs aptè quoque Vatab. per τὸ *fortè* putat ſignificari tempus aduentus Chriſti indeterminatum, q. d. Ne fortè veniam tempore incerto, quo minimè putabitis, vel me expectabitis. Nam quocunque tempore veniet Chriſtus, certò perdet impios, niſi ſe conuertant per prædicationem Eliæ.

Moral. ſancti zeloſi ſunt Atlantes orbis.

Moral. diſce hic primò ex Elia, qui irā Dei auertet, ne percutiat totam terram anathemate, ſanctos illuſtres & zeloſos eſſe quaſi baſes & columnas orbis, qui ſuis precibus, meritis & zelo eum, alioqui

ruiturum

Digitized by Google

ruiturum in exitium, fulciunt & ſuſtinẽt: tum quia orando manus Deo irato quaſi ligant, ne in vindictam proſiliant: tum quia prædicando ſanctéque viuendo peccatores compungunt, impellúntque ad corrigendam vitam. Hi enim ſunt quaſi angeli terreſtres, quorum mens in cœlis eſt, qui terra celſiores, & Deo quaſi fortiores ſunt. Talis Sodomæ Atlas fuit Abraham Geneſ. 18. 23. & apud Iudæos Moſes Exodi 32. 14. ac Samuel 1. Reg. 7. 10. & Dauid 3. Reg. 11. 12. & Ezechias 4. Reg. 20. 6. & Ieremias c. 1. 18. Deus enim pluris facit vnum inſigniter ſanctum, quam centum communes iuſtos. Ratio eſt quam per tranſennam, per lumen, inquam, naturæ, vidit Plato in Theæteto, dicẽs: *Deo nihil eſt ſimilius, quàm cum ex hominibus aliquis iuſtiſſimus eſt*, qui ſanè cuilibet ſtimulus eſſe debet, vt iugiter ardenti conatu aſpiret & contendat ad profectum, & ad culmen ſanctitatis. Talis enim in cætu iuſtorum eminet quaſi gigas, qui dextra ſua cœlum contingit, ibique quaſi alter Iacob cum Deo luctatur, & volentem vincit. Hinc Dominus ad Ezechielem c. 22. 30. *Quæſiui*, inquit, *de eis virum qui interponeret ſepem, & ſtaret oppoſitus contra me pro terra, ne diſſiparem eam, & non inueni. Et effudi ſuper eos indignationem meam: in igne iræ meæ conſumpſi eos.* Non eſt dubium plures tunc in Iudæa fuiſſe iuſtos, ſed nemo fuit tam eminens, qui ſtaret oppoſitus Deo, eique flagellum extorqueret. Talis Venetiarum Atlas fuit S. Laurentius Iuſtinianus, earundem Patriarcha: viro enim cuidam ſancto reuelatum eſt, Deum ciuitati indignantem eam perditurum fuiſſe, niſi precibus ſui ſancti Patriarchæ furor diuinus auerſus fuiſſet. ita habet eius vita. Talis Emeſæ, imò orbis Atlas fuit S. Simeon, cognomento Salus, id eſt, ſtultus, quòd ſanctitatem ſuam ſtultis operibus celaret, cùm interim multa mirabilia in ſummum ſui contemptum, ac in ſalutem corporalem & ſpiritualem proximorum patraret. Cùm enim quidã Emeſanus ciuis Ieroſolymam profectus, ſe Abbatis Ioannis precibus commendaret, hoc ab eo reſponſum tulit: *Miror te cum Emeſæ habeas Abbatem Simeonem, ad me hominem vilem & abiectum diuertere. Nam non ego ſolum, ſed etiam mundus totus indiget illius precibus.* ita Leontius Epiſcopus Neapol. in vita S. Simeonis. Similes Eccleſiæ Atlantes fuêre S. Dominicus, S. Franciſcus, S. Vincentius Ferrerius (qui centum Chriſtianorum millia, Iudæorum 25. Saracenorum octo ad Chriſtum conuertit, ſic Iaponum & Indorum Atlas hoc æuo fuit S. Xauerius. Quis ergo dubitet mundum precibus talium ſtare ſanctorum? Quocirca meritò S. Ambroſ. lib. 2 de Cain & Abel c. 3. & 4. *Quàm beata, ait, ciuitas quæ plurimos iuſtos habet, quomodo benedicitur tota de parte. Quàm gaudeo cum aliquos mites ac ſapientes diu viuere video, cum virgines caſtas, viduas graues aſpicio longæuas, velut quandam inegnam Eccleſiæ curiam prætendant ipſo quodam vultu & ſpecie grauitatis, quod iuuenes reuereantur, quod imitentur, quo ad omnem morum gratiam colorentur. Similiter cùm aliquis huiuſmodi decidit, quamuis longa ſenectute depoſitus, afficior, quia deſtituitur grex iuuenum muro ſenili.* Subdit tales eſſe quaſi ciuitates refugij, in quas delinquentes ſe recipere poſſint. *Denique peritura*, inquit, *vrbis, aut malorum imminentium, vel famis, & labis hoc primum indicium eſt, ſi ei decedant viri conſultores, vel etiam grauiores fœminæ. Hæc primùm ingruentium aperitur porta malorum.* Idem docet Iſaias c. 3. verſ. 1. & ſeq.

Exempla.

Vltimum cherẽ quàm metuẽdum.

Diſce Secundò, æſtimare & ponderare vltimum cherem & anathema, quo ſuam, omniúmque aliorum prophetias claudit Malachias, vt illo ſtimulo inci-
A tet omnes ad piam ſanctámque vitam. Eodem ſua oracula concludit Iſaias dicens: *Et egredientur, & videbunt cadauera virorum qui præuaricati ſunt in me: vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur: & erunt vſque ad ſatietatem viſionis omni carni.* Hoc eſt *cherem*, quo ferientur & ſiderabuntur impij in vltimo & decretorio mundi die, qui erit horizon temporis & æternitatis, cœli & gehennæ, quando à Chriſto iudice in valle Ioſaphat, quaſi in orbis vniuerſi theatro, ad æterna tormenta damnandi, pauidi & attoniti audient: *Diſcedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo & angelis eius*; atque illico igne conflagrationis conuoluti, à dæmonibus in tartara rapientur, vbi in
B æternum ſeparati, imò maledicti à Deo, angelis, & beatis perpetuo carcere concluſi, nunquam amplius videbunt Solem, ſtellas, vel vllam lucem, nullam lætitiam aut conſolationem percipient; ſed in perpetuis incendiis volutabuntur. vbi fumus tormentorum aſcendit in ſæcula ſæculorum. Hoc cogita cùm te libido ſtimulat, cùm ambitio ſollicitat, cùm ira exagitat, cùm caro blanditur, cùm mundus allicit, cùm dæmon fallaces ſuas illecebras & pompas oſtentat. In manu, in arbitrio tuo eſt vita & mors, cœlum & gehenna, ſalus & damnatio, felicitas & infelicitas tua ſempiterna. Elige quod mauis. Cogita: *momentum quod delectat, æternum quod cruciat.* Et viciſſim: *momentum quod cruciat, æternum quod dele-*
C *ctat.* Præclarè S. Chryſoſt. hom. 1. de Lazaro: *Si quis*, ait, *in centum annis vidiſſet per vnam noctem ſuaue ſomnium, multiſque delicijs per ſomnium ſruitus, centum deinde annis cruciaretur, num is vellet vnam noctem qua ſomniauit, centum annis æquiparare? Hoc de futura vita cogita. Nam quod eſt ſomnium vnum ad centum annos, hoc eſt præſens vita ad futuram, imò multo minus. Quod eſt exigua gutta ad pelagus immenſum, hoc ſunt mille anni ad futuram fruitionem, quantumque intereſt inter ſomnia & res veras, tantum intereſt inter huius vitæ ſtatum & illius.* Quid enim ſunt aliud omnes res & ſpes mortalium, *quàm ſomnia vigilantium*: ait Philo. *Quid videatur ei magnum in rebus humanis, cui æternitas omnis, totiuſque mundi nota ſit*
D *magnitudo* ait Cicero Tuſcul. 4.

Ex aduerſo cogita, quàm diſpar ſit *cherem* ſanctorum, anathema beatorum. Impij ſunt *cherem* iuſtitiæ & vindictæ diuinæ: Sancti ſunt *cherem* miſericordiæ & gloriæ diuinæ. Impij ſunt *cherem* diaboli: pij & electi ſunt *cherem* Dei, id eſt, res ſacra ab vſibus prophanis ſeparata, Deo Deique laudibus in æternum dicata. Impij ſunt anathema, folles & fomenta gehennæ: ſancti ſunt anathema cœli & Ieruſalem cœleſtis, vt in ea ad perennem Dei gloriam per æterna ſæcula reſplendeant.

Probus ergo piúſque eſto, fuge illecebras mundi, mortifica concupiſcentias, ſuſtine mortis, deſpectus, ærumnas perſecutiones: ſtude puritati, ſan-
E ctitatem cole, enitere ad omnem virtutem: modicus erit breuíſque omnis labor tuus; ſed ingens præmium te manet, & corona immarceſſibilis. *Id enim quod in præſenti eſt momentaneum & leue tribulationis noſtræ, ſupra modum in ſublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis*, 2. Corinth. 4. 17. *O fragilitas humana, exiguum eſt quicquid agis propter rem æternorum*, ait Euſeb. Emiſſenus (vel potiùs Eucherius Lugdun. aut quiſquis eſt auctor) homil. de S. Maximo. Quocirca S. Antonius, teſte S. Athanaſio in eius vita, hoc beatum *cherem* ſuis inculcabat, vt iugis eis eſſet ſtimulus ad heroicam ſui victoriam, omnemque perfectionem: *Hoc, inquit, in primum cunctis in commune mandatum, nullum in arrepti propoſiti vigore laſceſcere, ſed quaſi incipientem augere*

Æternitatis hypotypoſis.

ſemper debere quod cœperit, præſertim cum humanæ vitæ ſpatia æternitati comparata breuiſſima ſint. Et mox: *Promiſſio vitæ æternæ vili pretio comparatur, ſcriptum eſt enim: Dies vitæ noſtræ ſeptuaginta anni, ſi autem in potentatibus, octoginta. Quando ergo octoginta aut centum annis laborantes in Dei opere vixerimus, non tanto tempore regnaturi ſumus in futuro, ſed pro annis prædictis omnium nobis ſæculorum regna tribuentur*, &c. *Nemo cum aſſeruit mundum, reliquiſſe ſe arbitretur ingentia: quia omnis terra ad infinitatem cœlorum comparata, breuis ac parua eſt.*

O æternitas, quanta, quàm durans, quàm conſtans & æterna es! Cherem es, anathema es. O mentes amentes, quæ tui obliuiſcuntur! ô ſtupor ſtupidorum mortalium, qui te pro momento voluptatis diuendunt & prodigunt! Obſtupeſcite cœli ſuper hoc, & portæ eius deſolamini vehementer. Si Deus daret, diceretque Iudæ, & cuilibet damnato: ſingulis millenis annis pro tuis peccatis emittes vnam dumtaxat lachrymam; & quãdo hoc modo per tanta annorum interualla, tot lachrymas emiſeris, vt iis totam mundi capacitatem impleas, miſerebor tui, téque ex inferni ignibus pœníſque eripiam; gauderet ſanè Iudas gaudio ingenti & ineffabili, eo quod aliquam haberet ſalutis ſpem. Sed quàm longa hæc ſpes, quàm vaſta annorum ei in pœnis emetienda eſſent ſpatia? quot millena annorum millia ei expectanda, antequam lachrymis ſuis vel ſcyphum impleret? quot milliones annorum, vt poculum? quot cubi millionum, vt dolium vnum? Quãdo ergo cubiculum, quando domum, quando vrbem, quando vnam prouinciam, quando terram, quando aërem, quando cœlum lachrymis ſuis compleret? At iam infelix Iudas ne quidem hanc ſpem habet, ſed etiamſi per hæc annorum interſtitia totũ mundum lachrymis impleret, [illegible] nec dimidium, imò nec dum pr[illegible] miſeræ æternitatis: quia nouus [illegible] lachrymis implendus [illegible] impleto, tertius; & poſt eum q[illegible] textus, & ita deinceps ſine numero & termino. Idem eſt ex aduerſo de gloria S. Pauli, & c[illegible] beati. ÆTERNITATEM MEDITARE, ingredere & penetra quantum potes: quo profundius ingredieris, eo longiorem & profundiorem reperies. ABYSSVS EST. Semel dictum, iterum iterúmque, imò ſemper dicendum: ÆTERNITATEM MEDITARE.

Votum ad B. Virginē

O B. Virgo Deipara, Prophetarum Regina, æterni Verbi, eiúſque fidelium & filiorũ mater ab æterno ordinata, quæ Deum nobis tua carne virginea corporaſti, per eúmque beatæ æternitatis nobis aditum deuicta morte reſeraſti, offer hoc meum, imò tuum opus benedicto filio tuo Ieſu Chriſto, Saluatori noſtro, ac toti S. Trinitati, ab eáque impetra, vt quicunque illud lecturi ſunt, ad eius cultum & laudem perennem accendantur. Ipſa enim eſt felix æternitas ſua, & noſtra. Effice, vt eam quaſi ſummum bonum ardentiſſimè diligamus; atque ex aduerſo peccatum & gehennam, quaſi ſummum & æternum malum, ſummè horreamus & fugiamus: ac proinde effice pariter, vt beatæ & miſeræ æternitatis memoria, timor & amor iugiter nobis obuerſetur, vt BEATÆ ÆTERNITATI VIVAMVS, certemus, laboremus, patiamur dura & acerba quæque. Auerte à nobis *cherem & anathema* reprobationis æternæ. Fac & forma nos *cherem & anathemata* Deo, in tẽplo & gloria cœleſti. Filij tui ſumus, vel eſſe cupimus. Monſtra ergo te eſſe matrem, nunc & in hora mortis noſtræ. Amen.

Omnis conſummationis vidi finem: latum mandatum tuum nimis. *Pſal. 118.*
In ſempiternum æuum theſauriza. *S. Nazianz. in ſentent.*
Iunge cor tuum Æternitati Dei, & cum illo æternus eris *S. Auguſt. in Pſal. 91.*
Nullus labor durus, nullum tempus longum, quo gloria Æternitatis acquiritur. *Angeli apud Bedam in Hiſtor. lib. 3. c. 19.*
* Pro paucis annis laboris omnium nobis ſæculorũ regna reddentur. *S. Anton. apud S. Athan.*
Vera beatitudo eſt ſæculi beatitudinem ſpernere, neglectíſque terrenis in diuina flagrare. *S. Eucherius ad Valerianum.*

INDEX

INDEX
LOCORVM S. SCRIPTVRÆ, QVÆ IN HOC POSTERIORE COMMENTARIORVM TOMO
explicantur, vel obiter elucidantur.

Prior numerus paginam, ſecundus columnam indicat; litteræ additæ reſpondent litteris intercolumnaribus.

EX GENESI.

Cap. 1. ET vocauit aridam terram, cõgregationéſque aquarum appellauit maria. pag. 140. lit. c. col. 2.
Firmamentum in medio aquarum. 68.c.2
2. Lignum vitæ in medio paradiſi. 68.c.2
3. Ego ſum Dominus Deus tuus. 179.c.1
3. Puluis es, & in puluerem reuerteris. 44.a.2
6. Videns Deus quod cuncta cogitatio cordis intenta eſſet ad malum omni tempore. 207.b.2
15. Nondum completæ ſunt iniquitates Amorrhæorum. 206.a.2
19. Pluit Dominus à Domino. 136.a.2
22. In ſemine tuo benedicentur omnes gentes. 263.b.2
25. Maior ſeruiet minori. 312.c.2
Duæ gentes ſunt in vtero tuo, & duo populi & ex ventre tuo diuidentur, populúſque populum ſuperabit, &c. 313.c.1
29. Videns autem Dominus quod deſpiceret Liam. 313.a.1
1. Vocauítque nomen eius Noë, dicens: Iſte conſolabitur nos ab operibus, & laboribus manuum noſtrarum, in terra cui maledixit Dominus. 2.b.2
31. Ego damnum omne reddebam, quicquid furto peribat, à me exigebas. 270.b.1
47. Conuerſus ad lectuli caput. 39.c.2
Dies peregrinationis meæ centum triginta annorum, parui & mali. 191.c.2
49. Salutare tuum expectabo Domine. 56.d.141.d.2
Non auferetur ſceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat qui mittendus eſt, & ipſe erit expectatio gentium. 146.c.2.233.c.1

EX EXODO.

Cap. 3. Ego ſum qui ſum. 64.a.1
4. Sponſus ſanguinum tu mihi es. 121.c.2
13. Non duxit eos per viam terræ Philiſthiim, quia vicina erat. 233.b.2
17. Dominus exaltatio mea. 242.d.2
19. Eritis mihi in regnum ſacerdotale, & gens ſancta. 332.b.1
23. Præcedet te angelus meus, & introducet te ad Amorrhæum. 276.a.2
Terrorem meum mittam in præcurſum tuum, & occidam omnem populum ad quem ingrederis, &c. 77.d.1
33. Noui te ex nomine, & inueniſti gratiam coram me. 8.a.1
Ego oſtendam omne bonum tibi. 64.a.2

EX NVMERIS.

Cap. 3. Habebunt excubias in tabernaculo fœderis, &c. 181.d.2
12. In omni domo mea fideliſſimus eſt. 182.a.1
21. Ne contaminetur ſacerdos in mortibus. 149.d.2.
Deeſt panis, non ſunt aquæ, anima noſtra iam nauſeat ſuper cibo iſto leuiſſimo. 263.a.1.

EX DEVTERONOMIO.

Cap. 32. Numquid non ipſe pater tuus qui poſſedit te, & fecit, & creauit te? 331.a.2
Deum qui te genuit, dereliquiſti, & oblitus es Domini creatoris tui. ibid.
In dextera eius ignea lex. 75.d.2
Cuſtodiuit quaſi pupillam oculi ſui. 174.d.2
Nonne hæc condita ſunt apud me, ſignata in theſauris meis? 352.d.1
Pars autem Domini populus eius, Iacob funiculus hæreditatis eius. 175.c.1
Concreſcat in pluuiam doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum. 251.c.1
33. Quaſi primogeniti tauri pulchritudo eius: cornua rhinocerotis cornua illius, in ipſis ventilabit gentes. 76.c.1

Dominus de Sinai venit,apparuit de monte Pharan, & cum eo ſanctorum millia. 73. d. 2.295. d. 3

EX IOSVE.

*Cap.*17. Ceciderunt funiculi Manaſſe abſque terra Galaad. 170.b.2
24. Adduxit ſuper eos mare, & operuit eos. 335. c. 2

EX LIBRO IVDICVM.

Cap. 5. Qui autem diligunt te, ſicut Sol in ortu ſuo ſplendet,ita rutilent. 357.a.1
13. Morte moriemur, quia vidimus Dominum. 268.e.1
15. In maxilla aſini,in mandibula pulli aſinarum deleui eos,& percuſſi mille viros. 32.e.1

EX I. REGVM.

*Cap.*2. Quicumque glorificauerit,me glorificabo eum: qui autem contemnunt me,erunt ignobiles. 330.c.1
Domini ſunt cardines terræ, & poſuit ſuper eos orbem. 78.c.1
11. In hoc feriam vobiſcum fœdus,vt eruam omnium veſtrum oculos dextros. 178.a.1
26. Nunc ergo perfodiam eum lancea in terra ſemel,& ſecundo opus non erit. 9.d.2
30. Erupimus ad auſtralem plagam Cerethi, & contra Iudam,& ad meridiem Siceleg. 106.c.1

EX II. REGVM.

Cap. 15. Vniuerſi ſerui eius ambulabant iuxta eum,& legiones Cerethi & Phelethi. 106.e.1
21. Pepercit Rex Miphiboſeth filio Ionathæ. 353.e.2

EX III. REGVM.

Cap. 18. Clamate voce maiori. Deus enim eſt, *&c.* certè dormit,vt excitetur. 62.e.2
19. Egredere, & ſta in monte coram Domino: & ecce Dominus tranſit, & ſpiritus grandis & fortis ſubuertens montes, & conuertens petras ante Dominum,*&c.* 193.b.1
22. Fecit Sedecias cornua ferrea. 168.a.1

EX IV. REGVM.

Cap. 2. Pater mi,currus Iſraël, & auriga eius. 19. c. 2
6. Vidit montem plenum equorum & quadrigarum ignearum in circuitu ſuo. 213.b.2

EX I. PARALIPOMENON.

*Cap.*18. Banaias filius Ioiadæ ſuper legiones Cerethi & Phelethi. 106.e.1
22. Præparaui impenſas domus Domini,auri talenta centum millia, & argenti mille millia talentorum,&c. 147.c.2
Ipſe erit mihi in filium,& ego ero illi in patrem, firmabóque ſolium regni eius ſuper Iſraël in æternum. 152.a.1

EX II. PARALIPOMENON.

Cap. 5. Cherubim expanderent alas ſuas ſuper locum. [illegible]

EX I. ESDRÆ

Cap. 6. Seniores autem Iudæorum ædificabant, & proſperabantur iuxta prophetiam Aggæi Prophetæ. 148.b.2
10. Et dederunt manus ſuas, vt eiicerent vxores ſuas, & pro delicto ſuo arietem de ouibus offerrent. 181.c.1

EX II. ESDRÆ.

Cap. 4. Ne operias iniquitatem eorum. 236.a.1

EX TOBIA.

*Cap.*12. Ego ſum Raphaël, vnus ex ſeptem qui aſtamus ante Dominum. 185.b.1

EX LIBRO IOB.

Cap. 2. Pereat dies in qua natus ſum. 296.c.2
6. Numquid rugiet onager, cùm habuerit herbam,aut mugiet bos,cùm ante præſepe plenum ſteterit? 72.e.1
7. Elegit ſuſpendium anima mea,& mortem oſſa mea. 79.b.2.243.d.2
Videbit faciem eius in iubilo. 80.a.1
9. Qui commouet terram de loco ſuo. Qui præcipit Soli,& non oritur. 170.d.2
Stellas claudit quaſi ſub ſignaculo. 154.c.2
11. Forſitan veſtigia Dei comprehendes,& vſque ad perfectum Omnipotentem reperies? *&c.* 64. c. 1
13. Etiamſi me occiderit,in ipſo ſperabo. 56.d.1
Qui quaſi putredo conſumendus ſum. 86.c.2
21. Quare impij viuunt,ſubleuati ſunt,confortatique diuitiis? ſemen eorum permanet,&c.37. d. 2
22. Circa cardines cæli perambulat, nec noſtra conſiderat. 165.b.2
23. Probauit me quaſi aurum, quod per ignem tranſit. 197.e.2
25. Homo putredo,& filius hominis vermis. 86. c. 2
28. Quando ponebat pluuiis legem,& viam procellis ſonantibus. 252.a.1
29. In nidulo meo moriar, & ſicut palma multiplicabo dies. 358.c.1
31. Si vidi Solem cùm fulgeret, & Lunam incedentem clarè, & lætatum eſt in abſcondito cor meum, & oſculatus ſum manum meam ore meo: quæ eſt iniquitas maxima, & negatio contra Deum altiſſimum. 94.c.1
38. Viam ſonantis tonitrui. 251.a.2
39. Gloria narium eius terror. Terram vngula fodit,exultat audacter,in occurſum pergit armatis,*&c.* 253.a.1

EX LIBRO PSALMORVM.

*Pſal.*4. In pace in idipſum dormiam, & requieſcam. 157.d.1
7. Ecce parturiit iniuſtitiam, concepit dolorem, & peperit iniquitatem. 36.c.2
9. Cuius maledictione os plenum eſt,& amaritudine,& dolo, & ſub lingua eius labor & dolor. 36.c.2
11. Eloquia Domini eloquia caſta, argentum igne examina

examinatum,probatum terræ, purgatum ſeptuplum. 144.c.1
13. Dixit inſipiens in corde ſuo : Non eſt Deus. 101.c.2
15. Prouidebam Dominum in conſpectu meo ſemper: quoniam à dextris eſt mihi ne commouear. Propter hoc lætatum eſt cor meum, & exultauit lingua mea, & caro mea requieſcet in ſpe. 157.b.2.177.d.2
Funes ceciderunt mihi in præclaris. 105.c.2
19. Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine Dei noſtri inuocabimus. 85.c.1.214.b.1.
20. Poſuiſti in capite eius coronam de lapide pretioſo. 210.c.1
22. Et calix meus inebrians quàm præclarus eſt? 248.c.1
Nam etſi ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es. 68.d.1
24. Montes in circuitu eius, & Dominus in circuitu populi ſui. 171.c.1
31. In chamo & fræno maxillas eorum conſtringe. 305.d.2
33. Et non delinquent omnes qui ſperant in eo. 44.d.2
Immittet Angelus Domini in circuitu timentium eum,& eripiet eos. 235.d.1
34. Dic animæ meæ,ſalus tua ego ſum. 87.d.2
Odio habuerunt me gratis. 318.c.2
35. Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ.133.a.1
37. Si ambulauero in medio tribulationis,viuificabis me. 68.d.1
41. Abyſſus abyſſum inuocat in voce cataractarum tuarum. 349.c.2
43. In te inimicos noſtros ventilabimus cornu. 76.c.1
44. Aſtitit regina à dextris tuis in veſtitu deaurato circumdata varietate. 117.d.2
Eructauit cor meum verbum bonum. 166.d.2
47. Magnus Dominus & laudabilis nimis in ciuitate Dei noſtri, in monte ſancto eius, &c. 171.c.2
Si eſuriero, non dicam tibi : meus eſt enim orbis terræ & plenitudo eius. 144.b.1
Sedens aduerſus fratrem tuum loquebaris. 208.d.2
48. Homo cùm in honore eſſet non intellexit, comparatus eſt iumentis inſipientibus, & ſimilis factus eſt illis. 72.b.2
49. Ignis in conſpectu eius exardeſcet, & in circuitu eius tempeſtas valida. 171.b.2
51. Ego autem ſicut oliua fructifera in domo Dei, ſperaui in miſericordia Dei in æternum. 291.b.2
54. Quoniam ſi inimicus meus maledixiſſet mihi,ſuſtinuiſſem vtique,&c. 264.d.2.286.b.1
Die ac nocte circumdabit eum ſuper muros eius iniquitas, & labor in medio eius & iniuſtitia. 36.c.2
56. Exaltare ſuper cælos Deus, & ſuper omnem terram gloria tua. 75.d.2
59. In Idumæam extendam calceamentum meum. 79.b.1
64. Te decet hymnus Deus in Sion. 63.c.2
67. Iter facite ei qui aſcendit ſuper occaſum,Dominus nomen illi. 174.c.1
A templo tuo in Ieruſalem tibi offerent Reges munera. 175.c.1
Currus Dei decem millibus multiplex,millia lætantium,Dominus in eis in Sina,in ſancto.81.d.2.213.a.2
Increpa feras arundinis. 179.b.2
68. Infixus ſum in limo profundi,& non eſt ſubſtantia. 162.c.1
Improperium expectauit cor meum & miſeriam. 54.c.2
Quoniam quem tu percuſſiſti perſecuti ſunt, & ſuper dolorem vulnerum meorum addiderunt. 167.b.1
70. Tamquam prodigium factus ſum multis. 183.d.1
71. Dominabitur à mari vſque ad mare, & à flumine vſque ad terminos orbis terrarum. 238.c.2
72. Vt iumentum factus ſum apud te. 72.a.1
73. Dediſti eum eſcam populis Æthiopum. 118.c.1.
74. Dixi iniquis : Nolite iniquè agere, & delinquentibus: Nolite exaltare cornu, nolite extollere in altum cornu veſtrum, nolite loqui aduerſus Deum iniquitatem. 76.d.1
Cùm accepero tempus, ego iuſtitias iudicabo. 100.a.2
75. Factus eſt in pace locus eius, & habitatio eius in Sion. 148.d.2
76. Vocem dederunt nubes : etenim ſagittæ tuæ tranſeunt : vox tonitrui tui in rota. 81.b.2.243.c.1
77. Interrupit mare, & perduxit eos, & ſtatuit aquas quaſi in vtre. 85.b.2
7. Filij Ephrem intendentes & mittentes arcum, conuerſi ſunt in die belli. 240.c.2
Obliti ſunt benefactorum eius, & mirabilium eius quæ oſtendit eis. 312.c.2
78. Deus venerunt gentes in hæreditatem tuam. 194.c.1
79. Oſtende nobis faciem tuam, & ſalui erimus. 357.b.2
87. Sicut lætantium omnium habitatio eſt in te. 353.c.1
88. Aquilonem & mare tu creaſti. 73.b.2
89. Dies annorum noſtrorum in ipſis ſeptuaginta anni : ſi autem in potentatibus, octoginta. 68.b.2
90. Qui habitat in adiutorio Altiſſimi, in protectione Dei cæli commorabitur. 21.b.1
Super aſpidem & baſiliſcum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem. 168.d.2
A negotio perambulante in tenebris. 165.b.2
96. Nubes & caligo in circuitu eius. 251.c.2
101. Qui coronat te in miſericordia, & miſerationibus. 219.a.2
103. Hoc mare magnum & ſpatioſum manibus, illic reptilia quorum non eſt numerus.50.c.1
Qui facit Angelos ſuos ſpiritus,& miniſtros ſuos flammam ignis. 199.b.2
Qui ponis nubem aſcenſum tuum. 81.a.2
Draco iſte quem formaſti ad illudendum ei. 47.c.2
104. Nolite tangere Chriſtos meos. 83.c.2
105. Increpuit mare rubrum & exiccatum eſt. 179.b.2
106. Poſuit terram fructiferam in ſalſuginem à malitia inhabitantium in ea. 107.c.2
108. Conſtitue legiſlatorem ſuper eum. 177.b.2
109. Memoriam fecit mirabilium ſuorum miſericors & miſerator Dominus, eſcam dedit timentibus ſe. 245.d.1
113. Facta eſt Iudæa ſanctificatio eius. 332.d.1

Digitized by Google

118. Ignitum eloquium tuum. 101.b.1
Narrauerunt mihi iniqui fabulationes, ſed non vt lex tua. 122.c.2
Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen ſemitis meis. 101.a.1
121. Fiat pax in virtute tua, & abundantia in turribus tuis. 201.c.2.227.d.2
Cœlum mihi ſedes eſt. 244.a.1
122. Sicut oculi ancillæ in manibus Dominæ ſuæ, ita oculi noſtri ad Dominum Deum noſtrum donec miſereatur noſtri. 233.c.1
127. Filij tui ſicut nouellæ oliuarum in circuitu menſæ tuæ. 201.c.1
131. Sacerdotes tui induantur iuſtitiam. 355.a.2
136. Exinanite, exinanite vſque ad fundamentum in ea. 84.c.1
137. In conſpectu Angelorum pſallam tibi. 329.c.1
138. Si ſumpſero pennas meas diluculo. 357.c.2
139. Labor labiorum ipſorum operiet eos. 36.c.2
140. Dirigatur oratio mea ſicut incenſum in conſpectu tuo. 320.c.2
148. Ignis, grando, nix, glacies, ſpiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius. 5.c.1
149. Exultabunt ſancti in gloria, lætabuntur in cubilibus ſuis. 360.b.1

EX PROVERBIIS.

Cap. 3. Quaſi pater in filio complacet ſibi. 39.c.2
8. Dominus poſſedit me in initio viarum ſuarum. 28.a.1
Quando præparabat cælos, aderam. 60.a.2
13. Iuſtus comedens replet animam ſuam: venter autem impiorum inſaturabilis. 132.c.2
14. Qui patiens eſt, multa gubernatur prudentia. 4.c.1
15. Stultus irridet diſciplinam patris ſui. 267.d.2
Melius eſt parum cum timore Domini, quàm theſauri magni & inſatiabiles. 50.a.2
20. Os iuſti vena vitæ, & os iuſti parturiet ſapientiam. 282.c.2
21. Cor enim Regis in manu Domini, quocumque voluerit, inclinabit illud. 193.b.2
23. Cui væ? cuius patri væ? cui rixæ? cui foueæ? cui ſine cauſa vulnera? cui ſuffuſio oculorum? Nónne his qui commorantur in vino, & ſtudent calicibus epotandis? 57.c.1
Ne erigas oculos tuos ad opes, quas non potes habere, quia facient ſibi pennas quaſi aquilæ, & volabunt in cælum. 31.d.2
25. Aufer rubiginem de argento, & egredietur vas puriſſimum: aufer impietatem de vultu Regis, & firmabitur iuſtitia thronus eius. 134.a.1
Sicut frigus niuis in die meſſis, ita legatus fidelis ei qui miſit illum. 251.c.2
27. Si contuderis ſtultum in pila, non auferetur ab eo ſtultitia eius. 99.b.1
Melior eſt manifeſta correptio, quàm amor abſconditus, *&c.* 312.b.1
31. Accinxit fortitudine lumbos ſuos, & roborauit brachium ſuum. 17.b.1

EX ECCLESIASTE.

Cap. 4. Melior eſt pugillus cum requie, quàm plena vtraque manus cùm labore, & afflictione animi. 50.a.2
5. Eſt & alia infirmitas peſſima, quam vidi ſub Sole: diuitiæ conſeruatæ in malum Domini ſui. 22.a.2
7. Melior eſt finis orationis quàm principium. 194.b.2
Melius eſt à ſapiente corripi, quàm ſtultorum adulatione decipi. 312.b.1
9. Neſcit homo finem ſuum, ſed ſicut piſces capiuntur hamo, & ſicut aues laqueo comprehenduntur, ſic capiuntur homines tempore malo, cùm eis ex templo venerit. 51.c.1
10. Labor ſtultorum affliget eos. 36.d.2

EX CANTICIS.

Cap. 1. Equitatui meo in curribus Pharaonis aſſimilaui te. 214.c.1
Filij matris meæ pugnauerunt contra me. 286.a.1
Nigra ſum, ſed formoſa. 226.a.1
2. Faſciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter vbera mea commorabitur. 277.b.1
Ecce iſte veniet ſaliens in montibus, tranſiliens colles. 193.d.2
Similis eſt dilectus meus capreæ. 100.c.1
4. Mille clypei pendent ex ea. 253.a.2
De vertice Sanir & Hermon, de cubilibus leonum, de montibus pardorum. 258.c.2
Sicut vitta coccinea labia tua. 19 d.1
Vadam ad montem myrrhæ & ad collem thuris. 299.d.2
5. Adiuro vos filiæ Ieruſalem, vt annuncietis dilecto meo quia amore langueo. 79.c.2
Comedi fauum cum melle meo. 79.c.2
Bibite & inebriamini chariſſimi. 133.a.1
Comæ eius nigræ quaſi coruus. 215.c.2
6. Fortis eſt ſicut mors dilectio, dura ſicut infernus æmulatio: lampades eius lampades ignis atque flammarum. 199.b.2
Deſcendi in hortum meum, vt viderem poma conuallium, & inſpicerem ſi floruiſſet vinea, & germinaſſent mala punica. 279.d.1
7. Oculi tui ſicut piſcinæ in Heſebon, quæ ſunt in porta filiæ multitudinis. 97.c.2
Tota pulchra es amica mea, & macula non eſt in te. 165.b.1
Manè ſurgamus ad vineas, & videamus ſi floruerunt mala punica. 279.d.1
Dabo tibi poculum ex vino condito, & muſtum malorum granatorum meorum. 248.a.1.280.b.2
Pone me vt ſignaculum ſuper cor tuum, vt ſignaculum ſuper brachium tuum. 152.c.2.155.b.1

EX LIBRO SAPIENTIÆ.

Cap. 1. Dies tubæ & clangoris ſuper ciuitates munitas, & ſuper angulos excelſos. 253.a.2
2. Tamquam nugaces æſtimati ſumus. 122.d.2
3. Deus tentauit eos, & inuenit illos dignos ſe; tamquam aurum in fornace probauit illos. 288.d.2
7. Eſt enim in illa ſpiritus intelligentiæ ſanctus, vnicus, multiplex, ſubtilis, diſertus, mobilis, *&c.* 148.a.2
8. Habebo per hanc immortalitatem & memoriam æternam. 352.b.2
10. Fuit illis in velamento diei, & in luce ſtellarum per noctem. 171.a.2
14. Benedictum eſt lignum, per quod fit iuſtitia. 95.c.1

Digitized by Google

Faſcinatio nugacitatis obſcurat bona. 123.b.2
18. In veſte poderis quam habebat, totus erat orbis terrarum. 141.c.2

EX ECCLESIASTICO.

Cap. 1. Nullus ſperauit in Domino, & confuſus eſt. 112.e.2
4. Fili conſerua tempus, & deuita à malo. 130.e.2
Omne quod tibi applicitum fuerit accipe, & in dolore ſuſtine, & in humilitate tua patientiam habe. Quoniam in igne probatum aurum & argentum, homines verò receptibiles in camino humiliationis. 288.e.2
6. Pacifici ſint tibi multi; conſiliarius vnus è mille. 356.e.2
Quaſi lapidis virtus probatio erit in illis, & non demorabuntur proiicere illum. 273.e.1
14. Non defrauderis à die bono, & particula boni doni non te prætereat. 246.c.2
19. Amictus corporis, & riſus dentium, & greſſus hominis enunciant de illo. 335.e.2
Operarius ebrioſus non locupletabitur. 105.d.2
Qui ſe iungit fornicariis, erit nequam: putredo & vermes hæreditabunt illum. 87.a.1
20. Quàm bonum eſt correptum manifeſtare pœnitentiam. 312.d.1
43. Multa dicemus, & deficiemus in verbis. Conſummatio autem ſermonum ipſe eſt in omnibus. 63.b.2
Gloriantes ad quid valebimus? Ipſe enim omnipotens ſuper omnia opera ſua, *&c.* ibid.d.1
44. Illi viri miſericordiæ ſunt, quorum pietates non defuerunt. 101.c.2
Non eſt inuentus ſimilis illi in gloria, qui conſeruauit legem excelſi. 313.e.1
45. Excelſum fecit Aaron fratrem eius, & ſimilem ſibi de tribu Leui: ſtatuit ei teſtamentum æternum, & dedit illi ſacerdotium gentis, & beatificauit illum in gloria. 327.d.1
49. Quomodo amplificemus Zorobabel? nam & ipſe quaſi ſignum in dextera manu. 152.c.1. 153.a.2

EX ISAIA.

Cap. 1. Cognouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe domini ſui. 70.e.2
2. Venite & aſcendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob, & docebit nos vias ſuas, & ambulabimus in ſemitis eius: quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Ieruſalem. 142.a.2.226.d.2
Conflabunt gladios ſuos in vomeres, & lanceas ſuas in falces: non leuabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur vltrà ad prælium. 227.a.1
Præparatus mons domus Domini. 60.a.2
3. Decaluabit Dominus verticem filiarum Sion, & crinem earum nudabit. 84.a.2
4. In die illa erit germen Domini in magnificentia. 183.a.2
5. Nubibus mandabo ne pluant ſuper eam imbrem. 251.e.2
7. In die illa radet Dominus in nouacula conducta, in his qui trans flumen ſunt, in Rege Aſſyriorum caput, & pilos pedum, & barbam vniuerſam. 84.a.2
Sibilabit Dominus muſcæ, quæ eſt in extremo fluminum Ægypti, & api quæ eſt in terra Aſſur. 255.e.2
8. Mulieres dominatæ ſunt eis. 40.b.1
Voca nomen eius, Accelera ſpolia detrahere, feſtina prædari. 116.c.1
9. Lætabuntur coram te ſicut qui lætantur in meſſe, ſicut exultant victores capta præda quando diuidunt ſpolia. 175.a.1
10. Conſummationem enim & abbreuiationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ. 9.c.2
Virga furoris mei Aſſur. 38.c.1
11. Et deſolauit Dominus linguam Ægypti, & leuauit manum ſuam ſuper flumine in fortitudine ſpiritus ſui, & percutiet in ſeptem riuis, ita vt tranſeant per eam calceati. 256.b.2
13. Ego mandaui ſanctificatis meis, & vocaui fortes meos in ira mea. 95.d.1
Ecce ſuſcitabo ſuper eos Medos, qui argentum non quærant, nec aurum velint. 22.d.2
14. Abietes quoque lætatæ ſunt ſuper te, & cedri Libani. 59.d.2
Subtus te ſternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes. 59.c.1
Quomodo ceſſauit exactor, quieuit tributum? Contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium, cædentem populos in indignatione plaga inſanabili, ſubiicientem in furore gentes, perſequentem crudeliter, &c. 24.b.1
Non vocabitur in æternum ſemen peſſimorum. 12.b.2
18. Percuſſimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum: flagellum mundans cùm pertranſierit, non veniet ſuper nos. 204.b.1
21. Et vidit currum duorum equitum, aſcenſorem aſini, & aſcenſorem cameli. 70.a.2
24. Erubeſcet Luna, & confundetur Sol, cùm regnauerit Dominus exercituum in monte Sion, & in Ieruſalem, & in conſpectu ſuorum fuerit glorificatus. 101.b.1
26. In terra ſanctorum iniqua geſſit, & non videbit gloriam Domini. 60.e.1
Saluator ponetur in ea murus & ante murale. 171.c.1
Nomen tuum & memoriale tuum in deſiderio animæ. Anima mea deſiderauit te in nocte, ſed & ſpiritu meo in præcordiis meis mane vigilabo ad te. 143.b.1
28. Ecce ego mitto in Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretioſum, in fundamento fundatum. 184.c.1
33. Luxit & elanguit terra, & confuſus eſt Libanus. 59.d.2
38. In dimidio dierum meorum vadam ad portas inferni. 68.b.2
40. Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt praua in directa, & aſpera in vias planas. Et reuelabitur gloria Domini. 193.c.2
Super montem excelſum aſcende, tu qui euangelizas Sion. 270.c.1
41. Dabo in ſolitudine cedrum, & ſpinam, & myrtum, & lignum oliuæ. 164.c.1
42. Ecce ſeruus meus, ſuſcipiam eum: electus meus, complacuit ſibi in illo anima mea. 152.b.2
45. Hæc dicit Dominus Chriſto meo. 83.c.2
49. Ecce iſti de longè venient, & ecce illi ab Aquilone, & mari, & iſti de terra auſtrali. 227.d.1

Digitized by Google

Dominus ab vtero vocauit me, de ventre matris meæ recordatus eſt nominis mei. 183.d.2
Cibabo hoſtes tuos carnibus ſuis, & quaſi muſto ſanguine ſuo inebriabuntur. 301.c.1
Anguſtus eſt mihi locus, fac ſpatium mihi vt habitem. 171.a.1
1. Poſuit os meum quaſi ſagittam electam: in pharetra ſua abſcondit me. 241.c.1
Leuabo ad gentes manum meam, & ad populos exaltabo ſignum meum. 175.b.1
Ecce in manibus meis deſcripſi te. 286.c.2
50. Ecce vos omnes accendentes ignem, accincti flammis: ambulate in lumine ignis veſtri, & in flammis quas ſuccendiſtis. 355.a.1
51. Conſurge, induere fortitudinem brachium Domini. 180.c.2
Et ponam illum in manu eorum qui te humiliauerunt. 122.b.2
52. Quàm pulchri ſuper montes pedes euangelizantis & prædicantis pacem? 13.b.1
Propter ſcelus populi mei percuſſi eum. 167.b.1
53. Lætabitur deſerta & inuia, & exultabit ſolitudo, & florebit quaſi lilium, &c. 299.c.1
55. Pro ſaliunca aſcendet abies, & pro vrtica creſcet myrtus. 164.c.1
Ecce teſtem populis dedi eum, ducem ac præceptorem Gentibus. 154.d.2
58. Et ædificabuntur in te deſerta ſæculorum: fundamenta generationis & generationis ſuſcitabis: & vocaberis ædificator ſepium, auertens ſemitas in quietem. 136.b.1
59. Conceperunt dolorem, & pepererunt iniquitatem. 36.d.2
60. Surge, illuminare Ieruſalem, quia venit lumen tuum, & gloria Domini ſuper te orta eſt. Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos: ſuper te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur. 172.a.1
Suges lac gentium, & mammilla regum lactaberis, &c. 302.b.1
Ponam te in ſuperbiam. 17.a.2
61. Induit me veſtimentis ſalutis, & indumento iuſtitiæ circumdedit me. 355.a.2
61. In gloria eorum ſuperbietis. 17.a.2
Eris quaſi corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui. 154.b.1.219.c.1
63. Calcaui eos in furore ſuo, & aſperſus eſt ſanguis eorum ſuper veſtimenta mea, & omnia indumenta mea inquinaui. 242.a.1
Quis eſt iſte qui venit de Edom tinctis veſtibus de Boſra? &c. Quare ergo rubrum eſt veſtimentum tuum? Torcular calcaui ſolus, &c. 162.d.1

EX IEREMIA.

Cap. 1. Ab Aquilone pandetur malum ſuper omnes habitatores terræ. 210.c.2
2. Populus verò meus mutauit gloriam ſuam in idolum. 171.c.2
3. Quomodo ponam te in filios, & tribuam tibi terram deſiderabilem, hæreditatem præclaram exercituum Gentium? 350.d.2
4. Aſcendit leo de cubili ſuo, & prædo gentium ſe ſaluauit: egreſſus eſt de loco ſuo, vt ponat terram tuam in ſolitudinem. 24.a.1
5. Idcirco percuſſit eos leo de ſylua, lupus ad veſperam vaſtauit eos, pardus vigilans ſuper ciuitates eorum. 43.a.2
6. Sanctificate ſuper eam bellum. 95.d.1
7. Templum Domini, templum Domini, templum Domini. 120.b.1
9. Ad eam venient paſtores. 268.c.1
10. A ſignis cœli nolite metuere, quæ timent Gentes. 94.d.1
11. Ne aſſumas pro eis laudem. 67.b.1
Numquid carnes ſanctæ auferent à te malitias tuas in quibus gloriata es? 149.c.2
Ego quaſi agnus manſuetus. 72.b.1
13. Si mutare poteſt Æthiops pellem ſuam, aut pardus varietates ſuas, & vos poteritis bene facere, cùm didiceritis malum. 108.d.2
15. Si ſeparaueris pretioſum à vili, quaſi os meum eris. 155.c.2
17. Maledictus homo qui confidit in homine, & ponit carnem brachium ſuum, & à Domino recedit cor eius, &c. 112.c.2
22. Viuo ego, dicit Dominus: quia ſi fuerit Iechonias filius Ioakim Regis Iuda, annulus in manu dextera mea, inde euellam eum. Et dabo te in manu quærentium animam tuam, &c. 153. c. 1
Scribe virum iſtum ſterilem, virum qui in diebus ſuis non proſperabitur; nec enim erit de ſemine eius vir qui ſedeat ſuper ſolium Dauid. 12. a. 2
Tui verò oculi & cor ad auaritiam, & ad ſanguinem innocentem fundendum, & ad calumniam, &c. 207.b.2
23. Væ paſtoribus, qui diſperdunt & dilacerant gregem paſcuæ meæ. 259.c.1
24. Dabo eos in vexationem afflictionémque omnibus regnis terræ, in opprobrium, & in parabolam, & in prouerbium, & in maledictionem, &c. 228.a.2
31. Creauit Dominus nouum ſuper terram: Femina circumdabit virum. 183.a.1
33. In diebus illis, & in tempore illo germinare faciam Dauid germen iuſtitiæ: & faciet iudicium & iuſtitiam in terra. 183.a.2
44. Faciemus omne verbum quod egredietur de ore noſtro. 41.b.2
Faciamus vota noſtra quæ fecimus, vt ſacrificemus reginæ cæli, & libemus ei libamina. 94.c.1
47. O mucro Domini vſquequò non quieſces? 287.d.2
48. Maledictus qui facit opus Dei fraudulenter. 95.d.1
Fertilis fuit Moab ab adoleſcentia ſua, & requieuit in fæcibus ſuis; nec transfuſus eſt de vaſe in vas, & in tranſmigrationem non abiit, &c. 101.a.2
50. Ecce viſitabo Regem Babylonis, & terram eius, ſicut viſitaui Regem Aſſur. 16.b.1
51. Fugite de medio Babylonis, & ſaluet vnuſquiſque animam ſuam: nolite tacere ſuper iniquitate eius, quoniam tempus vltionis eſt à Domino, viciſſitudinem ipſe retribuet ei. 172. d. 2

EX THRENIS.

Cap. 1. Peccatum peccauit Ieruſalem, propterea inſtabilis facta eſt. 347.a.2
2. Hæccine eſt vrbs perfecti decoris, gaudium vniuerſæ terræ? 110.c.2
Maledixit ſanctificationi ſuæ. 40.b.1
Conſurge, lauda in nocte. 67.b.1
3. Sedebit ſolitarius & tacebit, quia leuauit ſuper ſe. 343.d.2

4. Qui

4. Qui nutriebantur in croceis. 18.c.2
Spiritus oris noſtri Chriſtus Dominus, captus eſt in peccatis noſtris. Cecidit corona capitis noſtri: væ nobis, quia peccauimus. 279.d.1
1. Quomodo obſcuratum eſt aurum, mutatus eſt color optimus, diſperſi ſunt lapides ſanctuarij? 191.c.1

EX BARVCH.

Cap. 3. Vbi ſunt principes gentium, & qui dominantur ſuper beſtias, quæ ſunt ſuper terram? qui in auibus cœli ludunt? qui argentum theſaurizant & aurum? *&c.* 24.b.1
Magnus eſt, & non habet finem, excelſus & immenſus. 64.d.2

EX EZECHIELE.

Cap. 1. Ibant & reuertebantur in ſimilitudinem fulguris coruſcantis. 199.d.2
5. Iſta eſt Ieruſalem: in medio gentium poſui illam. 68.b.2
9. Signa thau ſuper frontes virorum gementium. 155.a.1
12. Portentum dedi te domui Iſraël. 182.d.2
16. Radix tua & generatio tua de terra Chanaan. Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa. 99.b.2
Non pepercit ſuper te oculus. 353.e.2
21. Mucro, mucro euagina te ad occidendum: lima te, vt interficias & fulgeas. 287.d.2
23. Quorum carnes ſunt vt carnes aſinorum. 72.b.2
26. Inundatione equorum eius operiet te puluis eorum. 5.d.1
28. Tu ſignaculum ſimilitudinis, plenus ſapientia & perfectus decore, in deliciis paradiſi Dei fuiſti: omnis lapis pretioſus operimentũ tuum. 155.b.2
In medio lapidum ignitorum ambulaſti. 165.a.2
Ecce ſapientior es tu Daniele: omne ſecretum non eſt abſconditum à te. In ſapientia & prudentia feciſti tibi fortitudinem, & acquiſiuiſti aurum, *&c.* 233.c.2
34. Væ paſtoribus Iſraël qui paſcebant ſeipſos, &c. 259.c.1

EX DANIELE.

Cap. 4. Nónne hæc eſt Babylon, quam ego ædificaui in domum regni, in robore fortitudinis, & in gloria decoris mei? 59.a.2
7. Iudicium ſedit, & libri aperti ſunt. 203.c.1
Thronus eius flammæ ignis, rotæ eius ignis accenſus. Fluuius igneus rapiduſque egrediebatur à facie eius, *&c.* 354.b.2

EX OSEE.

Cap. 4. Non eſt veritas, & non eſt miſericordia, & non eſt ſcientia Dei in terra. Maledictum & mendacium, & furtum, & adulterium inundauerunt, & ſanguis ſanguinem tetigit. 173.d.1
7. Factus eſt Ephraim quaſi columba ſeducta. 112.a.2
12. Chanaan in manu tua ſtatera doloſa. 99.a.2
In manibus Prophetarum aſſimilatus ſum. 128.a.2
13. Ero mors tua ô mors. 40.a.2

EX AMOS.

Cap. 2. Ecce ego ſtridebo ſubter vos, ſicut ſtridet plauſtrum onuſtum fœno. 217.c.2
4. Facti eſtis quaſi torris raptus ab incendio. 179.e.2
5. Numquid non vt filij Æthiopum vos eſtis mihi filij Iſraël? 108.d.2
6. Qui bibunt in phialis vinum. 306.b.1
Væ qui opulenti eſtis in Sion ingredientes pompaticè domum Iſraël. 96.e.1
9. Auaritia in capite omnium. 133.c.2

EX I. MACHABÆORVM.

Cap. 1. Et ſiluit terra in conſpectu eius. 63.b.2
5. Et exiit Ionathas & perambulabat trans flumen ciuitates, & congregatus eſt ad eum omnis exercitus Syriæ in auxilium, & venit Aſcalonem, *&c.* 232.a.1

EX II. MACHABÆORVM.

Cap. 15. Accipe ſanctum gladium munus à Deo, in quo deiicies aduerſarios populi mei Iſraël. 255.a.1

EX NOVO TESTAMENTO.

EX MATTHÆO.

Cap. 3. Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacui. 155.c.2
5. Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur. 163.d.2
Qui fecerit, & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum. 129.a.1
Si oculus dexter tuus ſcandalizat te, erue eum, & proiice abs te, *&c.* 284.a.2
Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabũtur. 70.b.1
Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cælorum. 237.b.2
6. Quærite primùm regnum Dei & iuſtitiam eius, & hæc omnia adiicientur vobis. 133.c.1
7. Multi ſunt vocati, pauci verò electi. 288.b.2
10. Nónne duo paſſeres aſſe væneunt, & vnus ex illis nõ cadet ſuper terrã ſine Patre veſtro? 51.b.1
12. In illo tempore reſpondens Ieſus dixit: Confiteor tibi Pater Domine cæli & terræ. 200.b.1
Tollite iugum meum ſuper vos, & diſcite à me, quia mitis ſum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus veſtris. Iugum enim meum ſuaue eſt, & onus meum leue. 231.c.1

Digitized by Google

Præparabit viam ante faciem tuam. 337.b.2
12. Niſi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipſum ſolum manet: ſi autem mortuum fuerit, multum fructum affert. 219. c. 2
16. Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduerſus eam. 177.c.1
18. Vbi ſunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ſum in medio eorum. 70.a.1
21. Qui ceciderit ſuper lapidem iſtum, confringetur; ſuper quem verò ceciderit, conteret eum. 274.a.1
22. Lucerna corporis tui eſt oculus tuus. 100. c. 2
Si iſti tacuerint, lapides clamabunt. 60.a.1
23. Ecce relinquetur vobis domus veſtra deſerta. 135.d.2
Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, qui deuoratis domos viduarum, orationes longas orantes. 96.d.2
24. Et tunc parebit ſignum filij hominis in cælo, & tunc plangent omnes tribus terræ, *&c.* 278. a. 2
Et vos implete menſuram patrum veſtrorum. 206.c.1. 207.c.1
25. Diſcedite à me maledicti. 204.a.2

EX MARCO.

Cap. 6. Numquid hic eſt faber, filius Mariæ, frater Iacobi, *&c.* 196.b.1
10. Facilius eſt camelum per foramen acus tranſire, quàm diuitem intrare in regnum Dei. 100.a.1

EX LVCA.

Cap. 1. Seruiamus illi in ſanctitate & iuſtitia coram ipſo, omnibus diebus noſtris. 345. c. 1
Dabit ipſi Dominus Deus ſedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum. 183.d.2
Per viſcera miſericordiæ Dei noſtri, in quibus viſitauit nos Oriens ex alto. 183.d.2
Erexit cornu ſalutis nobis in domo Dauid pueri ſui. 170.a.1
2. Quia non erat ei locus in diuerſorio. 71.b.1
Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax. 148. c. 2
8. Increpauit ventum & tempeſtatem aquæ. 170. b. 2
9. Neſcitis cuius ſpiritus eſtis. Filius hominis non venit animas perdere, ſed ſaluare. 193.c.1
10. Videbam ſatanam ſicut fulgur de cælo cadentem. 77.a.2
12. Ignem veni mittere in terram, & quid volo niſi vt accendatur? 171.c.1
19. Ad terram proſternent te, & non relinquent in te lapidem ſuper lapidem. 205.c.2

EX IOANNE.

Cap. De plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia. 194.c.2
Deum nemo vidit vnquam; vnigenitus filius qui eſt in ſinu Patris ipſe enarrauit nobis. 154. a. 2
2. Soluite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. 119.c.
3. Tu es magiſter in Iſraël, & hæc ignoras. 190. a. 2
4. Aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam. 283.c.2
5. Ille erat lucerna ardens & lucens. 101.c.1
Ego veni in nomine Patris mei, & non accepiſtis me: ſi alius venerit in nomine ſuo, illum accipietis. 268.b.2
6. Hunc enim Pater ſignauit Deus. 154.b.2
7. Nondum erat Spiritus datus, quia Ieſus nondum erat glorificatus. 174.d.1
8. Nos ex fornicatione non ſumus nati, vnum Patrem habemus & colimus Deum. 235. d. 1
Vos ex patre diabolo eſtis. 105.d.2
11. Prophetauit quod Ieſus moriturus erat pro gente, & non tantùm pro gente, ſed vt filios Dei, qui erant diſperſi, congregaret in vnum. 119.c.1
12. Ego ſi exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipſum. 141.b.2
Credite in lucem, vt filij lucis ſitis. 192.c.2
14. Si quis diligit me, ſermonem meum ſeruabit. Et Pater meus diliget eum: & ad eum veniemus, & manſionem apud eum faciemus. 157.c.1
19. Ieſus Nazarenus Rex Iudæorum. 209.b.1

EX ACTIS APOSTOLORVM.

Cap. 2. Hunc definito conſilio & præſcientia Dei traditum, per manus iniquorum affigentes interemiſtis. 287.b.2
13. Videte ergo ne ſuperueniat vobis quod dictum eſt in Prophetis: Videte contemptores, & admiramini, & diſperdimini. 39. a. 2. 40. b. 2

EX EPIST. AD ROMANOS.

Cap 2. An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis? ignorans quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit: ſecundùm autem duritiam tuam & impœnitens cor, theſaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iuſti iudicij Dei. 4.c.38.d.1
Propter quod inexcuſabilis es, ô homo qui iudicas: in quo enim iudicas alterum, teipſum condemnas. 128.c.2
8. Expectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei expectat: vanitati enim creatura ſubiecta eſt, non volens, ſed propter eum qui ſubiecit eam in ſpe, quia & ipſa liberabitur, &c. 141. d. 1.
Non enim qui in manifeſto Iudæus eſt, neque quæ in manifeſto in carne eſt circumciſio, ſed qui in abſcondito Iudæus eſt, & circumciſio cordis in ſpiritu, non litera. 230.d.2
Spiritus adiuuat infirmitatem noſtram: nam quid oremus ſicut oportet, neſcimus; ſed ipſe Spiritus poſtulat, *&c.* 277.c.1
11. O altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei: quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius? *&c.* 64.a.2
13. Nox præceſſit, dies autem appropinquauit. 296.a.2

15. Vt

Digitized by Google

15. Vt ſim miniſter Chriſti Ieſu in Gentibus ſanctificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio Gentium accepta & ſanctificata in Spiritu ſancto. 119.d.1

EX I. AD CORINTHIOS.

*Cap.*1. Quia in Dei ſapientia non cognouit mundus per ſapientiam Deum, placuit Deo per ſtultitiam prædicationis ſaluos facere credentes. 233.b.2
Videte vocationem veſtram fratres, quia non multi ſapientes ſecundum carnem, *&c.* 275.a.2
3. Neque qui plantat eſt aliquid, neque qui rigat, ſed qui incrementum dat Deus. 133.a.2
Vniuſcuiuſque opus quale ſit ignis probabit, *&c.* 171.a.2
6. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis. 69.a.1
9. Numquid de bobus cura eſt Deo? 52.a.1
11. Dum iudicamur, à Domino corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur. 10.c.2
Quotieſcumque manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini annunciabitis. 245.c.1
Quicumque manducauerit panem hunc, vel biberit calicem indignè, reus erit corporis & ſanguinis Domini. 316.e.2
15. Vbi eſt mors victoria tua? 40.b.1

EX II. AD CORINTHIOS.

*Cap.*5. Nolumus expoliari, ſed ſuperueſtiri, vt abſorbeatur quod mortale eſt à vita. 335.c.2
Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit. 79.c.1
11. Deſpondi vos vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto. 332.a.2

EX EPIST. AD GALATAS.

Cap. 6. Vos qui ſpirituales eſtis, huiuſmodi inſtruite in ſpiritu lenitatis, conſiderans teipſum, ne & tu tenteris. 311.e.2
Ego ſtigmata Domini Ieſu in corpore meo porto. 187.c.1

EX EPIST. AD EPHESIOS.

Cap. 1. Propoſuit in eo, in diſpenſatione plenitudinis temporum inſtaurare omnia in Chriſto quæ in cælis, & quæ in terra ſunt. 141.a.2
Prædeſtinauit nos in adoptionem filiorum per Ieſum Chriſtum, in laudem gloriæ gratiæ ſuæ, in qua gratificauit nos in dilecto filio ſuo. 277.a.1
2. Vos qui eratis longè, facti eſtis propè in ſanguine Chriſti. 221.d.2
3. Vt poſſitis comprehendere cum omnibus ſanctis quæ ſit latitudo, & longitudo, & ſublimitas, & profundum. 170.b.1
4. Omnis ſermo malus ex ore veſtro non procedat. 124.a.1
Induite nouum hominem, qui ſecundum Deum creatus eſt in iuſtitia & ſanctitate veritatis. 96.c.1
5. Nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria, *&c.* 248.b.1
Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino, *&c.* 119.b.2
6. Induite vos armaturam Dei, vt poſſitis ſtare aduerſus inſidias, *&c.* 20.c.2

EX EPIST. AD PHILIPPENSES.

Cap. 2. Sed & ſi immolor ſuper ſacrificium & obſequium fidei veſtræ, gaudeo & congratulor omnibus vobis. 242.c.1
Semetipſum exinaniuit. 46.a.2
Inter quos lucetis ſicut luminaria in mundo. 101.c.1
3. Nos enim ſumus circumciſio, qui ſpiritu ſeruimus Deo, & gloriamur in Chriſto Ieſu. 230.c.2
Quorum Deus venter eſt, & gloria in confuſione ipſorum, qui terrena ſapiunt. 48.a.1
Propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror vt ſtercora, vt Chriſtum lucrifaciam. 61.d.2

EX EPIST. AD COLOSSENSES.

Cap. 3. Induite vos ergo ſicut electi Dei, viſcera miſericordiæ, benignitatem, humilitatem, modeſtiam, patientiam. 96.d.1
4. Sermo veſter ſemper in gratia ſale ſit conditus. 163.e.1

EX I. AD THESSALONICENSES.

Cap. 3. In aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti. 278.b.2

EX I. AD TIMOTHEVM.

*Cap.*2. Vnus mediator Dei & hominum, homo Chriſtus Ieſus. 70.a.1
3. Columna & firmamentum veritatis. 226.c.1
Manifeſtatum eſt in carne, iuſtificatum eſt in ſpiritu, apparuit Angelis, prædicatum eſt Gentibus, creditum eſt in mundo, aſſumptum eſt in gloria. 67.c.2
4. Corporalis exercitatio ad modicum vtilis eſt; pietas autem ad omnia vtilis, promiſſionem habens vitæ quæ nunc eſt, & futuræ. 151.d.1

EX II. AD TIMOTHEVM.

*Cap.*2. Cognouit Dominus qui ſunt eius. 8.a.1

EX EPIST. AD TITVM.

*Cap.*1. Cretenſes ſemper mendaces, malæ beſtiæ, ventres pigri. 106.e.2

EX EPIST. AD HEBRÆOS.

*Cap.*1. Qui facit Angelos ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flammam ignis. 100.e.2.171.d.1
Splendor gloriæ & figura ſubſtantiæ eius. 154.d.1
4. Non eſt vlla creatura inuiſibilis in conſpectu eius: omnia autem nuda & aperta ſunt oculis eius. 100.c.2
10. Holocauſtomata & pro peccato non tibi placuerunt. Tunc dixi: Ecce venio. In capite libri

Digitized by Google

ſcriptum eſt de me, vt faciam Deus voluntatem tuam. 311.a.2
11. Fides eſt ſubſtantia rerum ſperandarum, argumentum non apparentium,&c. 55.c.2
12. Deus noſter ignis conſumens eſt. 199.a.2
13. Obedite præpoſitis veſtris & ſubiacete eis. Ipſi enim peruigilant quaſi rationem pro animabus veſtris reddituri,vt cum gaudio hoc faciant,& non gementes: hoc enim non expedit vobis. 178.c.2
Beneficentiæ & communionis nolite obliuiſci:talibus enim hoſtiis promeretur Deus. 121.d.2

EX I. PETRI.

*Cap.*2. Chariſſimi obſecro vos tamquam aduenas & peregrinos abſtinere vos à carnalibus deſideriis. 303.b.1
4. Quoniam quod eſt honoris, gloriæ & virtutis Dei, & qui eſt eius ſpiritus ſuper vos requieſcit. 232.d.2
5. Sobrij eſtote & vigilate: quia aduerſarius veſter diabolus tamquam leo,*&c.* 20.b.2.43.a.1

EX II. PETRI.

*Cap.*1. Attendentes quaſi lucernæ lucenti in caliginoſo loco. 101.a.1

EX I. IOANNIS.

*Cap.*2. Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo ſunt;qui diligit mundum, non eſt charitas Patris in eo. 32.c.2
Filioli,nouiſſima hora eſt. 139.c.1

EX EPIST. IVDÆ.

Cap. 1. Cùm Michaël archangelus cum diabolo diſputans altercaretur de Moyſi corpore, non eſt auſus iudicium inferre blaſphemiæ,ſed dixit:Imperet tibi Dominus. 179.a.2
Ecce venit Dominus in ſanctis millibus ſuis facere iudicium contra gentes. 295.c.2

EX APOCALYPSI.

*Cap.*1. Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus,& qui eum pupugerũt,& plangent ſe ſuper ſe omnes tribus terræ. 278.c.1
In dextera ſua habebat ſtellas ſeptem. 199.c.1
2. Blaſphemaris ab his qui ſe dicunt Iudæos eſſe, & non ſunt,ſed ſunt Synagoga Satanæ. 230.a.1
5. Agnus habebat oculos ſeptem, qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei miſſi in omnem terram. 185.b.1
6. Cadite ſuper nos, & abſcondite nos à facie ſedentis ſuper thronum,& ab ira Agni. 175.d.2
7. Lauerunt ſtolas ſuas, & dealbauerunt eas in ſanguine Agni. 335.c.2
Benedictio,& claritas, & ſapientia, & gratiarum actio,honor, & virtus, & fortitudo Deo noſtro in ſæcula ſæculorum. 65.b.1
Vidi alterum Angelum, *&c.* habentem ſignum Dei viui. 155.a.2
8. Factum eſt ſilentium in cælo. 63.c.1
9. Solue quatuor Angelos qui alligati ſunt in magno flumine Euphrate, *&c.* vt occiderent tertiam partem hominum. Et numerus equeſtris exercitus vicies millies dena millia. 210.c.2
10. Et erat in ore meo tamquam mel dulce, & cùm deuoraſſem eum, amaricatus eſt venter meus. 203.b.2
11. Hi ſunt duæ oliuæ,& duo candelabra in conſpectu Domini terræ ſtantes. 101.c.1.202.b.1
12. Et factum eſt prælium magnum in cælo:Michaël & Angeli eius præliabantur cum dracone,& draco pugnabat & angeli eius. 177.c.1
17. Et in fronte eius nomen ſcriptum: Myſterium,Babylon magna,mater fornicationum,& abominationum terræ. 209.b.1
18. Mercatores horum, qui diuites facti ſunt, ab ea longè ſtabunt propter timorem tormentorum eius,*&c.* 27.c.2
5. Quantum glorificauit ſe & in deliciis fuit,tantum date illi tormentum & luctum. 102.a.2
Væ ciuitas illa magna, quæ amicta erat byſſo, purpura & cocco. 214.c.2
19. Apprehenſa eſt beſtia,& cum ea pſeudopropheta, *&c.* Viui miſſi ſunt hi duo in ſtagnum ignis ardentis ſulphure. 294.a.1
20. Iudicati ſunt mortui ex iis quæ ſcripta erant in libris,ſecundum opera eorum. 203.c.1
Et aſcenderunt ſuper latitudinem terræ, & circuierunt caſtra ſanctorum, & ciuitatem dilectam. 290.c.1
21. Ciuitas non eget Sole, neque Luna, vt luceant in ea:nam claritas Dei illuminauit eam, & lucerna eius eſt Agnus. 101.c.1
22. Et oſtendit mihi fluuium aquæ vitæ ſplendidum tamquam cryſtallum, procedentem de ſede Dei & Agni,*&c.* 298.c.1
Veni Domine Ieſu. 143.b.1

INDEX

Digitized by Google

INDEX
RERVM MEMORABILIVM QVÆ IN HOC POSTERIORE COMMENTARIORVM TOMO
continentur, alphabetica ſerie digeſtus.

Prior numerus paginam, ſecundus columnam indicat; litteræ additæ reſpondent litteris intercolumnaribus.

A

ARONIS & veri Sacerdotis conditiones. 327. c. d. e. 2. & 328. a.b.c.1
Abominationis deſolatio à Daniele quid vocetur. 300.c.1
Abominationes in Scriptura vocantur idola & idolothyta. 235.d.2
Abraham & Iſaac Deo fideles & obedientes vſque ad mortem. 112.d.1
Abſtractum pro concreto. 218.b.1
Abſentes ſæpe punguntur & lacerantur à conuiuis. 11.c.1
Abundantia opponitur ſufficientiæ. 349.e.2
Accaron quid ſit. 105.d.2
Acedia in Emblematibus quomodo picta. 208. c.2
Acceptionem perſonarum Hebræi vocant acceptionem facierum. 330.a.2
Actus purus eſt ſecunda ratio immutabilitatis Dei. 346.d.2
Adam quo ſenſu Luna. 357.c.1
Adadremmon vrbs quæ & qualis. 280.d.1
Addo fuit auus Zachariæ. 16.a.b.1
Adoleſcentes quo pacto olim vires explorabant. 273.c.2
Ædituus quaſi ſacræ ædis tutor. 93.a.2
Æditui officia tria. 93.d.e.2
ab Adulterio dehortatur Malachias ſeptem argumentis. 333.e.2
Aëris ſola reſpiratione Romæ quidam Sacerdos quadraginta annos vixit. 47.c.1
Aër & aqua ſunt elementa vicina & ſymbola. 47.b.2
Ægyptus pro imbre habet Nili exundationem. 304.b.1
in Ægypto primus Cham regnauit, quæ inde dicta eſt terra Cham. 84.a.1
Ægyptij ſua myſteria repræſentabant per hieroglyphica. 303.d.1
Ægyptij & Aſſyrij præ aliis olim crebrò & vehementer afflixerunt Iſraëlitas. 256.a.2
Ægyptij quando ſcribere cœperunt in tabulis, vel phylluris arboris, quæ vocatur papyrus. 54.d.1
Æquanimitas eximia dos eſt Principis, qua ſubditorum infirmitates & murmurationes ferat & toleret. 261.e.2
Æternitas quid ſit. 78.d.1
Æternitas fit in ſanctis, aſpiciendo Dei æternitatem. 79.d.2
Æternitatis ſymbolum eſt oliua. 291.b.2
Æternitatis Dei itenera quænam ſint. 78.b.1
Æthiopia ſita eſt trans Ægyptum in qua degunt iam Abyſſini. 108.a.b.2
Æthiopia eſt pars Africæ, eſtque duplex, vna Orientalis, altera Occidentalis. Inde Æthiopes alij vocantur Eoi, alij Heſperij. 108.b.c.2
trans Æthiopiam regio triplex. 118.b.1
Æthiops quidam nubes vertice tangens victus ab Abbate Theodoſio. 108.d.2
Æthiops alius dicens: Ego ſum dæmon ſuperbiæ; ab Apollo Abbate in arena infoſſus eſt. ibid. e
Æthiopes quomodo interpretentur, & quos ſignificent. 105.d.2
Æthiopes vnde dicti. 108.c.2
Æthiopes myſtici ſunt dæmones & homines obſtinati in malo. 108.c.d.2
Æthiopes quomodo pingant dæmones. 109. b.1
Æuum æuorum cur à S.Dionyſio vocatur Deus. 78.c.2
Affabilitas in Principe requiritur, vt ſe omnibus comem & benignum præbeat. 261.c.2
Aggæus cur dictus Angelus. 136.c.2
Aggæus cur præpoſitus Zachariæ. 158.a.1
Aggæus, id eſt, feſtiuus, & lætus. 125.a.1
Aggæus quo tempore prophetauit. ibid.b.1
Aggæus ingenti animo. ibid.a.2
an Aggæus fuerit Angelus. 125.c.2
Aggæi vita paucis ab Epiphanio deſcripta. 126. a.1. eius pſalmi. ibid.a.2

Digitized by Google

Agilitatis dos per pedes ceruorum ſignificatur. 89.c.1

S. Agnetis reſponſum ad iuuenem ipſam ambientem. 332.b.2

Agricolæ cur ex ampla ſemente parum fructuum colligant. 132.d.e.2

Agris & frugibus per hyemem conducit ſerenitas, adulto vere pluuia. 251.b.c.1

Alexander magnus qua ratione orbis Imperium obtinuerit. 41.d.2

Alexander magnus ſpurius.235.d.Iouis Hammonij filius credi & haberi voluit. ibid.

Alimentum conuertitur in ſubſtantiam hominis, ac proinde ſuas qualitates ei communicat.248. e.2. & 249.a.1

Alleluia à quo primùm cœpit cani. 126.a.b.2

B. Aloiſius Gonzaga in oratione nullam mentis euagationem patiebatur. 63.e.1

Amantium iræ amariſſimæ, & fratrum odia ſunt acerbiſſima. 286.b.1

Ambitionis & auaritiæ vis quanta ſit. 52.a.2

S. Ambroſius quo pacto declaratus eſt Mediolanenſis Epiſcopus. 345.a.1

S. Ambroſius quo affectu pœnitentes audiebat. 343.b.2

S. Ambroſius monitus à quopiam, gratias monitori agebat. 312.b.1

Amicitiæ ſymbolum quod. 356.e.2

Amici veri typus eſt Sol ob quinque analogias: talis eſt Chriſtus Dominus. 356.a.1

Amictus mollis & ſplendidus culpatur. 96.a.1

Amicis commodandum, ſed vſque ad aras. 205. e. 1

Ammonitæ dicuntur populi dolorum, & ſignificant inuidos. 105.d.2

Amor transformat amantem in ſimilitudinem amati in quantum poteſt. 79.b.2

Amor cur à S. Gregorio Nazianzeno vocetur Tyrannus dulcis. 286.a.1

Amor eſt pondus cordis. 325.b.c.2

Amor omnis ponderis pondus & libramentum eſt. 77.b.1

Amor voluptatum & conſuetudo peccandi excæcat. 101.c.2

Amoris diuini ignis eſt Euchariſtia. 245.d.2

Amoris ſymbolum purpureus punici mali, floriſque eius color. 280.c.2

Amoris impendia perdere eſt, amare non redamantem. 312.b.2

Amorem coniugalem ſanctúmque coniugibus perſuadeant concionatores. 334.c.d.2

Amphora tria portendit. 207.d.e.1

Amphora quid. 206. c. d. Eſt menſura peccatorum Iudæorum.ibid.e. quando impleta. ibid. a.& b.2.& 211.d.1

Amphora leuata inter cælum & terram quid ſignificet. 210.e.& a.2

Amphora ſymbolicè eſt auaritia. 211.e.2

S. Amphilochius ab Angelis conſecratus eſt Epiſcopus Iconij. 345.a.1

Anaxagoras aiebat Solem eſſe lapidem ardentem. 356.e.1

Angelus inter myrteta cur. 162.e.1

Angelus per equos & currus ſignificatus. 85.e.1

Angelus cur vocetur Malachias. 311.a.1

an Angeli per quadrigas intelligantur apud Zachariam. 213.a.b.2

Angeli & dæmones ſunt prima creata lucerna Dei. 100.e.2

Angeli quomodo loquuntur inuicem, etiamſi à ſe mutuò longiſſimè diſtent. 178.d.2

Angeli vices obit qui alium corripit. 311.d.2

Angelum malum an habeat vnuſquiſque noſtrûm. 178.d.e.1

Angelus cur vocetur Dominus. 179.d.1

Angeli nomen conuenit Sacerdoti ſeptupliciter. 329.a.b.c.d.e.1

Angeli tutelares ſunt murus igneus Eccleſiæ & fidelium quorumlibet in particulari.171.d.e.1

Angeli cur oculi. 185.b.& 199.d.1

Angeli delectantur de eloquiis Domini. 124. b.c.1

Angeli quatuor nomine fabrorum quatuor ſignificati. 167.e.2

Angeli compariũtur humanæ infirmitati & ignorantiæ, dum homines corripiunt. 311.e.2

Angelorum & ſanctorum officium in cælo quale. 65.b.1

Angelorum nomine cur Prophetæ vocentur. 309.c.1

Angelorum mira vis & potentia in omnes Reges & regna. 168.c.d.1

Angelis admiratio& ſtupor, plagę Chriſti.287.d.1

pro Anglia, Scotia, &c. in quibus ſtetit ſtatque hæreſis & deſolatio, quibus Scripturæ verbis, orandus & obſecrandus eſt Deus. 166.b.c.2

Anguli pro arcibus & munitionibus, quæ in limitibus regionum eriguntur ad tutelam. 114. e. 2

Anima ſancta cœlum eſt. 187.a.b.2

Animæ quietæ & aquæ quietæ comparatio.343. d. 2

Animæ tempeſtates atque turbines quatuor. 5. b.2

Animæ paſſiones quatuor. 26.e.2

Animæ rectitudo, iuſtique vita perficitur in cælo. 56.b.1

ante Annum trigeſimum apud Hebræos ordinariè nemini docere, aut prophetare licebat. 35.a.1

Anima virtutibus ornanda præſertim cùm ſumit Euchariſtiam. 317.b,c.2

Anima ſancta nupta eſt Deo. 332.a.2

Anima pro cadauere, & quomodo. 149.d.2

Animæ tempeſtates ſunt quatuor, & quatuor ipſius turbines. 5.a.2

Animæ vita eſt pietas, quam tollit mors, id eſt, impietas. 209.c.1

Animæ cælatura per virtutes & cruces. 187.a.1

inter Animam ſanctam & templum analogiæ multæ. 155.e.2.& 156.a.b.c.d.e.1

Animæ beatæ ſanitas quotuplex. 358.e.2

Animæ ſunt quaſi veſtes & ſtolæ. 335.e.2

Animalia in quorum medio Chriſtus, quænam. 70.b.2

Animalium omnes ſpecies quæ ſunt in terra, proportionaliter ſunt & in mari. 47.b.1

Annuli vſus & inſignia.152.b.c.d.e.2.& 153.a.b. c.d.e.1

Annulo ferreo olim vtebantur Romani, non aureo. 22.c.2

Annus tribulationum eſt annus meritorum. 251. d. 2

Annus apud Hebræos duplex. 127.b.2

Annuncians idem quod propheta. 240 c.2

Antichriſtus ab initio in Chriſtianos ſolos ſæuiet, benignus futurus in Iudæos quoad corpus; ſed ſæuiet in animas eorum, & quomodo.268. a. 2. Confirmato imperio in omnes erit crudeliſſimus tyrannus. ibid. Volet tanquam idolum,

Digitized by Google

lum,& numen à ſuis coli & adorari. ibid.b.1
Antichriſtus erit luxurioſiſſimus. 290.e. vbi ponet thronum tyrannidis ſuæ. ibid.
Antichriſtus colet Deum Maozim. 51.b.2
Antichriſtus in fine mundi erit princeps in domo & familia diaboli. 84.b.1
Antichriſti typus & præcurſor fuit Antiochus, æquè ac Pharao. 291.b.1
Antichriſti typus, Nabuchodonoſor. 210.e.2
Antichriſtum pro Chriſto induit qui ſpretis virtutibus vitia aſſumit. 96.d.1
Antichriſtum in Babylone naſciturum quinam aſſerant. 210.d.2
Antichriſtum, Gog, Megog, omnéſque impios in fine mundi tabeſcere faciet Deus per plagas horrendas, quas eis immittet. 301.e.2
Antiochus tumens & furens percuſſus inſanabili & inuiſibili plaga. 301.a.1
S.Antonij de Padua, cùm in exequiis cuiuſdam diuitis auari haberet orationem funebrem, dictum notatu dignum. 99.e.2
S.Antoninus cur ita vocatus. 196.d.2
Apibus comparantur Sacerdotes. 329.d.e.2
Apollinem cur Gentiles pingerent vna manu tenentem citharam & charites, altera verò ſagittas & pharetram geſtantem. 286.b.1
Apoſtoli ſunt niues, nubes, venti & fulgura. 251.e.2
Apoſtoli & diſcipuli Chriſti Domini pauperes. 120.c.d.1
Apoſtoli ſunt equi gloriæ Chriſti. 253.a.1
Apoſtoli & homines ſancti quo ſenſu pedes Domini dicantur. 5.e.2
cur Apoſtoli tota nocte piſcantes nihil ceperint. 133.e.1
Apoſtoli aliíque primi fideles ſunt pars Chriſti. 175.e.1
Apoſtoli in fabrica Eccleſiæ quaſi lapides primarij. 241.a.b.2
Apoſtoli ſunt arcus Dei. 241.e.1
Apoſtoli fuêre quaſi grex arietum electus, & ſelectus à Chriſto. 242.d.e.1
Apoſtorum concio erat efficax,& cur. 128.b.c.1
Apoſtolorum & Eccleſiæ perſecutio prima fuit à Iudæis. 273.b.1
Apoſtolorum dotes & virtutes quatuor, myſticè ſunt quadricolores equi & quadrigæ. 215.d.e.2
Apoſtolis prophetiæ lampada quaſi tradit Malachias, dum ipſorum velut index & lucifer, in eos deſinit & conquieſcit. 310.d.2
Aqua fontis Siloë ipſis Sarracenis ad quid proſit. 281.b.2. Oculorum viſui conferre Turcæ experiuntur. ibidem. Ad eum Helena Imperatrix mirifica conſtruxit opera. ibid.
ex Aqua generantur piſces,& in eadem viuunt, ex eáque aluntur. 47.e.1
Aquæductus Roman. & Iudæorum, orbis miracula. 297.e.1
Arbaſtus inuenit Sardanapalum inter ſcortorum greges. 335.e.1
Arbor vitæ in medio paradiſi collocata cuius typus fuit. 69.e.2
Arca fœderis vocatur gloria. 171.d.2
Arcanum iudiciorum Dei, quo pios opprimi, impios proſperari & dominari permittit, non ſcrutandum, ſed admirandum. 37.e.1
Architecti cur vtantur perpendiculo ſiue libella. 167.d.e.1
Architecti & opifices ſciant artes etiam mechanicas eſſe dona Dei. 138.d.e.2
Arcus cujus ſymbolum. 241.e.1
Arcus Iudæ quis. 240.d.e.2
Arcum implere eſt plenè extendere. 241.b.1
phraſis hæc vnde ſumpta. ibid.6
Areopagitæ Iudices incorrupti noctu vel in tenebris iudicabant,& cur. 330.b.2
Argentum eſt idolum auari. 99.d.2
Argentum coaceruare quaſi humum, quid. 233.d.e.2
Argentum quomodo Dei lex & doctrina. 144.d.e
Argenteus quid fuit. 264.a.2
Arida & terra an idem. 140.d.2
Arma Dei quæ. 7.e.1
Arrius dum pergit ad inuadendam Chriſtianorum Eccleſiam Conſtantinopoli, correptus ingenti dolore viſcerum, ſecedens in latrinas inteſtina emiſit, animámque infelicem efflauit. 301.d.1.
Arrogantia vitanda in ingreſſu templi. 96.e.1
Artaxerxis pincerna fuit Eſdras. 312.b.1
Artibus multis tum liberalibus, tum mechanicis Gentiles conuerſi ornarunt Eccleſiam. 302.b.1
Aſcalon interpretatur ponderatio. 105.e.2.& ignis homicida. 107.e.1
Aſcalonitæ quàm infenſi Chriſtianis. 235.e.1
Aſinus animal pigrum, vorax & laſciuum, quos repræſentet. 72.b.2
Aſinæ & pullo Chriſtus inſedit ſucceſſiuè. 238.a.1
Aſina myſticè eſt anima humilis, mitis, obediens, patiens. 238.e.1
Aſſyriæ metropolis quondam erat Niniue. 1.e.1
Aſſyrij cur ſpinis comparati. 11.b.1
Aſſyrij per equos rufos accipiuntur,& cur. 214.e.2
Aſſyriorum imperium quot annis ſteterit. 17.a.1
Aſſyriorum Monarchia in Sardanapalo deſiit. 8.d.2
Aſteritæ lapidis quanta vis. 155.e.1
Aſtra cur dicta militia cœli. 94.e.1
Ἄστρα dicta quaſi ἀστρατά. 83.a.1
Aſtomos halitu tantùm & odore, quem naribus trahunt, viuere, num fabuloſum. 47.e.1
Aſylum tentatorum, plagæ Chriſti. 287.d.1
S.Athanaſius à Clero & populo raptus eſt ad Epiſcopatum. 345.a.1
Atem deam vnde finxere Gentiles. 77.a.2
Athenodori documentum de ira ſupprimenda Cæſari Auguſto datum. 4.e.1
Atheorum & politicorum vox. 101.b.e.2
Auaritia in capite omnium. 133.e.2
Auaritia qua de cauſa vocetur ab Apoſtolo idolorum ſeruitus. 99.d.2
Auaritia bona quænam ſit. 59.b.2
Auaritiæ pœna eſt egeſtas. 326.e.1
Auaritiam eſſe amphoram, oſtendit Sanctus Gregorius. 211.e.2. 202.a.1
Auarus & ſuperbus comparatur ebrio, inferno, & morti. 55.b.2
Auari & Ariſtotelis comparatio. 99.d.e.2
Auari cur dicantur inuoluti argento. 99.d.e.2
Auaris dat aurum Deus ad ſupplicium cupiditatis, liberalibus ad exercitationem humanitatis. 144.a.1
an Auerruncus poſſit dici de Chriſto Domino. 121.a.1
Auerruncare quid ſit,& vnde dictum. 120.a.1
Auerruncus Gentiliũ Deus cur ita dictus. 121.a.1
Aulicis ſæpe non proſunt, quæ ipſis à Principibus donantur. 133.d.e.2

Digitized by Google

S. Auguſtinus non admittebat detractores. 11.e.1
S. Auguſtini ſuſpirium ad beatam vitam. 359.e.1. & a. b. 2.
Auguſtus Chriſti prænuntius. 238.d.2
Aurum pallet ex metu, quia omnes ei inſidiantur. 22.d.2
Aurum & argentum Dei eſt. 143. c. 2. & 44. per totam pag.
Auro loquente, ſermo omnis inanis eſt. 228.c.2
Aurugo vitium eſt ſegetis cùm ex nimio humore palleſcit, marceſcit, tabeſcit, vt tandem grana in cinerem vertantur. 150.d.2
Auſter myſticè quid ſignificet. 74.a.1
Axiomata Gentilium de Principum officio. 253. c. 2

B

Baal Prophetæ cur ſibi plagas & ſtigmata infligerent. 285.d.1
Babylon à Cyro quomodo capta. 8.d.1
Babylon quomodo capta à Dario. 172.c.2
Babylon idem ac confuſio. 172.c.2
Babylon & Sennaar an idem. 210.b.2
Babylon domus idololatriæ & ſcelerum. 211. b. c. 1
Babylonem quo ſtratagemate Cyrus ceperit. 81.b.1
è Babylone fugiendum, id eſt, è mundo. 172.e. 2. & 173.b.2
Babytaceni aurum oderant, illúdque abiiciebant, imò ſepeliebant, ne cui eſſet noxæ. 22.b.2
in Bacchanalibus multis in locis omnes penè domus, totáque ciuitas fit ſuperliminare crapulæ. 273.a.1
in Bacchanalibus maximè Dei ira & vindicta. 211. c.2
Balſaſaris typus Pharao. 85.c.1
Baptiſmi, Euchariſtiæ, & cæterorum Sacramentorum ſymbola. 283.b.1
Baſan, Carmelus & Libanus fertiliſſimi montes & regiones. 6. e.1
Beati in cœlo ſeruiunt Deo labio vno. 117.e.2
Beati in die iudicij cur optabunt egredi cœlo. 175. d. c. 2
Beatorum felicitatis egregia deſcriptio. 353.d.e.1
Beatorum agilitas quanta. 360.b.c.d.1
Beatorum chori & choreæ. 360.e.1
Beatorum præmium duplex. 353.e.2
Bellum foris creat domi pacem. 29.c.2
Belli teſſeram, & victoriæ omen quodnam in vexillis & inſignibus Machabæi præferebant. 255.a.1
Belli & regni bello parti ſymbolum eſt quadriga. 214.b.c.1
Ben Hebræi vocant filium, quaſi domum, quam *bana*, id eſt ædificauit pater. 184.c.1
Benedictio pro imbre copioſo. 349.c.2
Benedictio pro ſacerdotio. 326.e.1
Benedictio pro valde benedictis. 228.e.1
Beneficia Dei ſempiterna ſunt & infinitæ æſtimationis. 90.a.2
Beneficentia Dei eſt ſi aliis præferamur. 313.e.1
Beneficentia ex amore & beneuolentia naſcitur. 312.c.2
Beneficentiæ & amoris hieroglyphicum. 286.b.1
Benignitas & beneficentia Principi neceſſaria eſt, vt præmiet ſupra meritum, puniat citra condignum. 262.a.1
Bibliotheca Alexandrina à quo primùm inſtituta. 29. d. Ptolemæus Philadelphus mirè auxit libris ex Græcia petitis. ibid.
Blaſphemi per Moabitas ſignificati. 105.d.2
Blaſphemiarum nomine quid veniat. 107.c.d.1
Bonum oritur ex integra cauſa, malum autem ex integris defectibus. 149.e.2. & 150.a.1
Bona ſpiritualia, quæ in nouo Teſtamento attulit Chriſtus, rudibus Iudæis explicari non poterant, niſi per ſymbola corporalia quibus aſſuerant. 303.e.2
Bos ſua indole refert duros, ſtupidos, obſtinatos, ſæuos & ſuperbos. 72.b.2
Brachij varia explicatio. 126.b.c.d.2
Bucephalus Alexandri equus cur ita dictus. 162. a.1
Bucephalus equus Alexandri Magni qualis fuerit. 253.b.1
Buſiris hoſpites ſuos diis mactabat ad aras. 104. e.1

C

Cælum dictum quaſi cælatum ſtellis. 187.a.2
Cæli & ſtellarum nulla eſt vis ad regna & imperia; ſed ex ſolo Dei conſilio & voluntate ea conſignantur. 78.c.1
Cæli commotio naſcente Chriſto. 139. a. b. c. d. e. 2
in Cælo ſua iudicia reuelabit ſuis Deus, quæ nobis hic obſcura ſunt. 74.a.2
Cælicolæ & ſolicolæ multi apud Gentiles. 94.d.1
Calamitas & miſeria magna ex templorum & ſacrorum neglectu. 131.d.1. & 132.a.1
Calix Domini inebriat. 248.c.d.2
Calices & vaſa ſacra ſemel conſecrata Deo, manent in æternum ſacra, nec fas eſt ea reducere ad vſus prophanos. 307.d
Caluinus inſtar Herodis fœtore & vermibus conſumptus eſt. 301.d
Caluinus arguitur. 319.b.2. & 320.d.e
Caluini paralogiſmus. 150.b.1
Caluiniſmi metropolis Geneua. 211.c.1
Candor animi & ſuauitas Principis mulcet & conſolatur. 262.a.1
Candelabrum typus templi & Eccleſiæ. 188.c.2
Candelabri ſymbolum. 190.c.d.e.2. & 191.a.1
Candelabri figura. 189.d.1
Captiuitas Babylonica quot annis durarit. 310.a.1
Caro Chriſti virginea nos alit in Euchariſtia, nos ſui ſimiles efficit. 248.e.2
S. Carolus Borromæus duos ex profeſſo ſacerdotes graues conſtituerat, omnium actionum ſuarum inſpectores & cenſores. 312.a.1
Caroli V. Imp. de Francis & Hiſpanis ad Franciſcum Valeſium Galliarum Regem elogium. 29.c.2.
Cardinales ſeptem per ſeptem oculos figurati. 185.b.c.2
Cardinalium vita qualis eſſe debeat. 186.b.1
Carnes Deo immolatæ erant quaſi panes. 316.a.2
S. Caſimirus Iagellonides Caſimiri Regis Poloniæ filius, Euchariſtiæ beneficio virginitatis martyr, & virgo martyrij obiit. 249.d.e.2
Caſſianus Martyr qua morte enecatus. 54.a.2
Caſti quomodo Angeli. 338.c.2
S. Catharina Senenſis virtute Euchariſtiæ effecta eſt virgo angelica, & virgo talis, vt facta ſit portentum ſæculorum omnium. 249.c.d.e.1
S. Catharinæ Senenſis repulſis ſuperatiſque libidinis facibus à dæmone immiſſis, ad Ieſum verba,

Digitized by Google

verba,& huius ad illam. 121.a.b.2
Catarractæ cœli quæ. 349.b.2
Cauſa ceſſante, vel mutata, ceſſat, vel mutatur effectus. 225.c.1
Celeritas in rebus conficiendis multum facit. 41.d.2
Cerethi & Phelethi vnde & qui dicti. 106.d.e. an ab his veniant cetrati & peltati milites. ibid.
Ceruam Sertorij fatidicam eſſe Hiſpani crediderunt. 89.b.1
Ceruæ cur ceruis velociores. 289.a.b.1
Ceruorum pedibus ſignificatur dos agilitatis. 99.c.1
Chæronæi ex diis omnibus maximè coluerunt ſceptrum Agamemnonis. 84.c.2
Chananæi olim in mercatura fuerunt celebres. 307.d.2
Charitas & humilitas ſunt cornua Chriſti. 76.b.2
Charitas Principis omnibus, etiam inimicis, aſpiranda. 262.b.1
Chartæ, vel pergameni cognitio olim & vſus non erat, ſed in tabulis ligneis è buxo, ſcribebant. 53.d.1
Charybdis inſatiabilis eſt cupiditas. 57.c.2
Cherubini duo arcæ Teſtamenti quaternos & quadriformes habebant vultus. 81.c.2
Chiliaſtæ quid ſomnient. 290.a.1
Chlamys veſtis eſt Satraparum, pannus mendicorum. 95.c.2
Chorea mundanorum mollis & laſciua, cœlitum eſt caſta & angelica. 360.b.2
Chori & choreæ cœleſtes. 360.c.1.& a.b.2
Chriſtus cruce & patiendo vicit diabolum. 180.b.c.2
Chriſtus colat ſuos tribulatione & zelo. 344.c.1
Chriſtus factus eſt fons ſanguinis, potiùs quàm aquæ, ad abluenda Iudæorum, omniúmque hominum peccata. 282.d.1
Chriſtus eſt centrum & felicitas orbis. 141.a.b.2
Chriſtus in Virgine conceptus, myſticè, vit eſt in myrtetis. 162.c.1
Chriſtus quomodo ſimul potuit aſcendere ſuper aſinam, & ſuper pullum aſinæ. 237.c.2. & 238.a.1. Quid opus erat ei tam breui ſpatio & itinere iumentum mutare? ibid.
Chriſtus crucifixus an appareat cuique animæ in morte iudex. 278.a.2
Chriſtus quaſi alter Melchiſedech in cœlo eſt ἀμήτωρ, in terra eſt ἀπάτωρ. 184.a.1
Chriſtus cur vocetur Sol germinans & oriens. ibid.& b.c.d.1. Cur lapis. ibidem.
Chriſtus fons eſt ſapientiæ, charitatis, gratiæ, virtutis, omniſque boni. 283.d.2
Chriſtus initio æquè ac in fine prædicationis ſuæ cur redarguit vitia Sacerdotum. 315.d.e.2
Chriſtus vnde meruit eſſe pretium peccati. 264.b.2
Chriſtus facie auerſa à Ieruſalem, ſpectans Romam crucifixus eſt, & aſcendit in cœlum. 291.b.2
Chriſtus eſt medium vniuerſi. 69.a.2
Chriſtus eſt medium duarum vitarum quadrupliciter. 72.d.2
Chriſtus eſt finis legis & Prophetarum. 232.c.1
Chriſtus, non Zorobabel, Oriens eſt. 219.b.c.d.e.2
Chriſtus Dominus & Deus ita delectatur noſtra toletantia, vt videatur geſtire, canere, & iubilare. 121.d.2
Chriſtus myſticè ſeparator eſt. 235.a.2
Chriſtus ſuſtulit magniloquos & ſuperbos Scribas & Phariſæos, eiſq; ſubſtituit humiles Apoſtolos, qui Hieroſolymitas docerent modeſtiam & humilitatem. 129.a.c.d.1
Chriſtus reſurgens indutus eſt mutatoriis veſtibus. 181.c.1.& a.2
Chriſtus eſt amor amorum. 245.d.e.2
Chriſtus eſt ſigillum Dei Patris quadrupliciter. 154.a.1
Chriſtus eſt ſigillum regni diuini quintupliciter. 154.b.2
Chriſtus eſt myſticè ſigillum, quia nos ſua cruce & gratia obſignat. ibid.
Chriſtus, allegoricè, eſt lapis ſtanneus. 197.d.2.& 198.a.2
Chriſtus à Iacobo Patriarcha vocatur deſiderium collium æternorum. 341.b.1
Chriſtus eſt ignis conflans quintupliciter. 342.a.1
Chriſtus eſt lapis angularis Eccleſiæ, qui Iudæos & gentes continet. 253.a.2
Chriſtus reſurgens ob quot cauſas plagas ſuas ſeruare, & in cœlo per omnem ætatem oſtentare voluerit. 287.b.1
Chriſtus venditus fuit ſex aureis. 264.a.2
Chriſtus, myſticè, vitis & ficus noſtra eſt. 187.c.2
Chriſtus eſt lapis primarius Eccleſiæ. 194.c.1
Chriſtus cur crebrò in monte Oliueti orauit & verſatus eſt. 291.a.2
Chriſtus ſedit ſuper aſinam, non aſinum. 237.c.d.2
Chriſtus cur lapis cælatus. 186.c.1. & a.b.c.d.e.2
Chriſtus fuit quaſi horizon temporis & æternitatis. 69.d.1
Chriſtus angelus noui Teſtamenti quintupliciter. 340.b.2
Chriſtus eſt verus iuſtúſque amicus. 356.c.2
Chriſtus eſt annulus Patris. 154.a.1
Chriſtus in cœlo eſt deſiderium omnium Beatorum & Angelorum. 142.c.2
Chriſtus eſt Sol iuſtitiæ ob quinque analogias in primo ſuo aduentu. 355.b.2
Chriſtus quando cœpit eſſe iudex. 345.c.2. & 346.a.1
Chriſtus in die iudicij propriè erit Sol iuſtitiæ ob ſeptem analogias. 355.d.2
Chriſtus eſt Sol, Adam eſt Luna. 357.c.1
Chriſtus omnes creaturas reſtaurauit. 141.c.1
Chriſtus in ſuis Apoſtolis quaſi equis perambulauit totum orbem. 174.c.1
Chriſtus cur cum pompa ingreſſus eſt Ieruſalem. 237.b.1
Chriſtus cur reclinarit in præſepio, cauſa triplex. 71.b.1
Chriſtus eſt Dominus exercituum. 174.b.1
Chriſtus quomodo duplex oculus. 233.c.1
Chriſtus eſt portentum ſæculorum. 182.d.e.2
Chriſtus cur vocatur ſurculus vel germen. 183.b.2. Cur oriens. ibid.c.1
Chriſtus eſt Angelus tam veteris quàm noui Teſtamenti. 340.d.1
Chriſtus eſt deſiderium gentium. 142.d.1
Chriſtus eſt facies Patris. 337.b.2
Chriſti bonitas & pulchritudo eſt Euchariſtia. 224.d.e.2. & 245.a.b.c.1
Chriſti prænuntius an fuerit Auguſtus. 238.d.2
Chriſti nomen quare fuit ἰχθύς. 48.a.1
Chriſti necem plangent impij in die iudicij, quia videbunt ſtigmata vulnerum eius, æquè ac peccata ſua, quæ illorum cauſa fuerunt. 281.c.2

Chriſti

Chriſti ſatisfactio nihil prodeſt, niſi applicetur, & quomodo applicanda. 10.c.2
Chriſti ſplendidiſſima & glorioſiſſima humanitas eſt lucerna Ieruſalem cœleſtis. 101.c.1
in Chriſti incarnatione cur cœlum, terra, mare, & arida concuſſa fuerint. 141.b.c.1
Chriſti cornua quæ ſint. 76.c.1
an de Chriſti reſurrectione intelligenda ſint verba illa Sophoniæ: *Expecta me, dicit Dominus, in die reſurrectionis meæ in futurum.* 115.a.b.d. e. & 116.a.b.1
Chriſti vtrumque latus in Cruce transfoſſum eſt. 283.c.1
Chriſti ſignum & vexillum eſt Crux. 175.b.1
Chriſti confixio in Cruce. 349.b.1
Chriſti vox pathetica ad parcos & acedos. 266.c.2
Chriſti morientis & reſurgẽtis ſymbolum quod. 358.d.1
Chriſti elogia. 356.a.2
Chriſti peculium quod. 353.a
Chriſti figura fuit Zorobabel ſeptupliciter. 154.c.1
Chriſti ſigillũ eſt Crux; diaboli, voluptas. 155.b.1
Chriſti typus & præcurſor fuit Samſon. 356.c.2
Chriſti & ſanctorum vita, quo pacto lucerna. 101.c.1
Chriſti venientis ad iudicium quanta maieſtas. 175.c.2
Chriſti concio è præſepio. 71.b.2
Chriſti Ieſu tres Ieſus typi tripliciter. 129.d.2
Chriſtum inſidere aſinæ, myſticè quid. 238.b.c.d.e.1
Chriſtum repræſentat candelabrum aureum. 192.b.1
per Chriſtum & Apoſtolos ſublata ſunt vbique idola, & idolorum oracula. 284.d.1
ad Chriſtum & Eccleſiam confluxus gentium omnium ex cunctis mundi plagis, quibus verbis ſignificatus. 227.c.d.1
Chriſtum coronamus bonis operibus. 219.d.1
de Chriſto dicẽdum quod de Scipione dixit antiquitas. 155.d.2
in Chriſto omne bonum, extra ipſum omne malum & omnis miſeria. Lege paginam 143.
Chriſtiani cur orent conuerſi ad Orientem, & templa reſpiciant Orientem. 291.c.2
Chriſtiani in Chriſto quaſi communi patre per baptiſmum ſunt renati, regenerati, & facti noua creatura ſpiritualis. 331.a.b.2
Chriſtiani & iuſti per gratiam ſunt peculium Dei. 352.d.2
Chriſtiani feſtum tabernaculorum continuum & perenne agunt. 30.b.1
Chriſtiani omnes qui gratiæ Chriſti obſequuntur & cooperantur, ſancti ſunt. 308.a.2
Chriſtianorum torpor perſecutione acuitur. 342.a.2
S. Chriſtinæ patientia & fortitudo. 359.c.1
Chus. vel Chuſim quid propriè ſignificet. 80.a.2
S. Chryſoſtomus fuit paruus. 197.a.1. vixit annos 63. ibid.b.1
S. Chryſoſtomus quomodo ordinatus Patriarcha Conſtantinopolitanus. 344.d.2
Ciconia pia in parentes. 210.d.1
Cidaris idem ac tiara Pontificis. 181.c.1
Circenſium origo. 216.a.b.c.1
Ciues non minus pugnare oportet pro legibus, quàm pro mœnibus. 254.d.1
Ciues armati & vnanimes ſunt ciuitatis mœnia. 117.b.1
Ciuitatis & ciuium quaſi mens & oculi conſiliarij & viri ſapientes. 103.d.1
Cladis tempore, ieiunio conciliandus eſt Deus. 223.b.2
de Clementia gnomæ ſapientum. 261.b.& ſeq.
Coccus olim erat nobilium, imò Regum veſtis. 18.c.2
Cognitionis Dei clara non eſt lux tempore huius vitæ, & cur. 296.b.2
ad Cognitionem Dei quot modis pertingimus. 65.c.1
Colare quid ſit. 344.c.1
Collectio pro defectione, morte, interitu in Scripturis accipitur. 93.a.b.1
Color praſinus & venetus qui. 216.a.1
Color albus denotat Græcos. 215.d.1
Coma & cæſaries in viro, eſt quaſi corona dignitatis. 32.a.1
Commotiones variæ ſub tempus Chriſti. 139. 140. & 141. vbique.
Concilium ad conſcribendum canonem librorum canonicorum quando celebratum tradant Hebræi. 310.c.1
Concionator prædicet tam manu quàm ore. 128.a.b.2
Concionator tempore peſtis, belli publicæque cladis, quomodo ſe gerere debeat. 28.b.c.1
Concionatores, cùm publicum Reipublicæ vitium coram magiſtratu arguunt, directè non ipſum, ſed populum accuſent. 130.b.1
Concordia quàm potens & vtilis. 117.a.b.1
Concupiſcentia carnis, concupiſcentia oculorum & ſuperbia vitæ, tres ſunt hominum hoſtes, & tentatores in mundo. 301.a.2.1
Concupiſcentia eſt filia Dei alieni. 332.c.2
Concupiſcentiæ ſymbolum, mulier. 208.c.d.1
Concupiſcentiæ vis ex lapſu Adami contractæ, quanta ſit. 38.a.d
Confeſſores generoſi quo ſenſu vincti ſpei dicuntur. 240.c.1
Confeſſarius bonus quomodo dignoſcatur. 343.c.1
Configere, vrere, ſecare, in Scripturis ſignificat quemuis grauem dolorem & ſupplicium. 284.b.2
Coniugij vincula duo. 331.d.e.1
Conſcientia eſt veſtis animæ. 335.c.2
Conſcientia cuiuſque & ratio, eſt ſecunda lucerna Dei. 100.c.2
Conſcientiæ bonæ encomia. 157.d.1. & a.2
Conſecrationis templi ritus quot & qui ſint. 155.2.& 156.a.1
Conſolatio tribulatorum quæ ſit. 287.d.1
Conſolatio eſt afflictis videre quòd Deus ipſorum iniurias vlciſcatur. 7.c.2
Conſtans & immutabilis qui cupit eſſe, adhærere debet incommutabili naturæ & bono, quod eſt Deus. 347.a.b.2
Conſtantinus Magnus clauo, quo crucifixus eſt Chriſtus, frænos equi ſui ornauit. 305.b.1
Contemplatio quid ſit. 79.a.2
Conuerſio Gentium cur vocetur prædatio & ſpolium. 174.c.2
an Conuerſionis ad Deum præceptum obliget in primo rationis inſtanti. 160.c.1
Conuiuia tribus de cauſis ſpinæ vocantur. 11.b.1
Conniuarum numerum qualem debere eſſe cenſuerit M. Varro. 11.c.1
Cor eſt origo & ſymbolum ſenſus communis, rationis, prudentiæ, & ſapientiæ. 132.c.2

à Corde

Digitized by Google

à Corde lætitiæ ſicut & mœroris motus exoritur, atque in eodem deſinit. 86.c.2
Corda ponere ſuper vias, quid ſit. 132. b. c.1.& ſeqq.
Corona cur inſigne & ſtemma Pontificis æquè ac Regis. 219.b.c.1
Coronam triplicem cur geſtet Rom. Pontifex. 218.d.2
Coronam Chriſto quando imponamus. 219.d.2
Cornua cuius rei ſymbola. 76.c.1
Cornua Dei quadruplicia. 75.c.2
Cornua quatuor pro quatuor plagis orbis. 167. c.d.1
Corpus Chriſti crucifixum idem numero reſurrexit, non aliud. 287. c.1
Corporis reſurgentis ſanitas quotuplex. 358.d.2
Coruus crocitat triſti & ferali voce. 210.c.d.1
Corui vox *cras, cras*, quibus conueniat & quomodo. ibid.c.1.& b.2
Crapulæ ſuperliminare quid ſit. 271.b.2
Creatura ſemper mutatur. 347.a.2
in Creatura confidens, eſt in iugi metu & motu. 347.a.2
Creator à creaturis ſuis non ſe vinci liberalitate ſinit. 349.c.2
Creta vnde dicta. 106. b. 2. plura de ea. ibid. & ſeqq.
Cretenſes ſemper mendaces, malæ beſtiæ, ventres pigri. 106.c.2
Crux Sole fulgentior pleno die cælitus apparuit ſupra montem Oliueti anno Domini 353. ſub Conſtantio Imper. eum quaſi ſignans & inſtar crucis ſecans. 293.b. Quid ea repræſentaret. ibidem.
Crux eſt Chriſti ſigillum. 155.b. 1
Crucis Chriſti titulus buxo fuit inſcriptus. 54.c.1
Crucis amantium exempla. 287.a.1
Culpæ & pœnæ grauitas per talentum plumbi ſignificata. 207.c.2
Cultus diuinus eſt ſemen omnis felicitatis. 228. b. c. 1
Cultum Dei non eſſe negligendum, notent agricolæ. 132.d.2.& 133.d.c.1
Cupiditas eſt mentis ebrietas. 57.d.1
Cupiditates contrariis pœnis puniuntur. 326.c.1
Cyaxares quis fuerit, & vnde nomen conflatum. 14.c.2.& ſeq.
Cyrus cæſus à Tomyri regina Scythiæ. 313.d.2
Cyzici fons amorem Veneris tollit. 283.c.2

D

DÆmones pinguntur, vt Æthiopes, & vt tales apparuere S.Antonio, S.Macario, aliiſque ſanctis. 108.d.2
Dæmonnum typi quare ſint Æthiopes, & hominum impiorum. 80.c.2
Dæmonum rabies à fidelibus Euchariſtia roboratis ſuperatur & profligatur. 247.a.1
Dagon Deus Palæſtinorum piſcis formam habebat. 51.d.1
Damaſcus myſticè quid ſit. 232.b.2
Damaſci deſcriptio. 232.c.2
Damnati nolent egredi inferno in die iudicij. 175.d.2
Damnati in inferno ſunt Seir & Edom. 314. c.1
Darius Perſicè prudentem ſignificat. 160.a.1
Darius quomodo Babylonem ceperit. 172.c.d.2
ſub Dario Hyſtaſpis quinam prophetarint. 310. c. 1
Dauidis regia ſtirps defecit in Iechonia. 12.a.2
Decaluatio & depilatio totius hominis quantum probrum. 84.a.2
Decimas ſtrictè Deus exigit. 349.d.1
Decij perſecutio cur permiſſa. 342.a.2
Defectio, mors, interitus in Script. dicitur collectio. 93.a.b.1
Deliciarum, gulæ & crapulæ fœditas. 61.d.2
Democratis cuidam purpuram oſtentanti dictum. 96.a.1
Deitas eſt Oceanus eſſentiæ, maieſtatis & immenſitatis. 64.a.1
Deſideratus & deſiderium Gentium quomodo Chriſtus. 141.142.& 143. vbique.
Detractionis & dicacitatis vitium in conuiuiis eſt frequens. 11.c.1
Deus eſt immutabilis octupliciter. 346.b.c.d.e.1. rationes eius immutabilitatis. ibid. c. d. e.2.& 347.a.b.c.d.1
Deus qua ſcientia cognoſcat ſperantes in ſe. 7.c.2
Deus myſticè dealbat Æthiopes in iuſtificatione. 119.c.1
Deus olim ſæpe iudicio cœleſti deſignabat quos vellet eligi Epiſcopos. 344.d.2
Deus eximios viros quos ad magna deſtinabat, cur paruos corpore formauit. 197.a.b.1
Deus liberalibus dat aurum ad exercitationem humanitatis, auaris ad ſupplicium cupiditatis. 144.a.2
Deus in Seraphim amat vt charitas, in Cherubim noſcit vt veritas, in Thronis ſedet vt æquitas. 80.b.1
Deus eſt oculus & Sol mundi. 207.c.1
Deus antonomaſticè & metonymicè dicitur ſalus. 87.d.2
Deus omnibus petentibus dabit herbam ſiue germina ſalutis in cordibus. 252.c.1
Deus in infirmis oſtendit robur ſuum. 275.d.2
Deus quos punit in hac vita, an punientur in futura. 10.b.1
Deus cur vocetur à S. Dionyſio *ὑπερούσιος οὐσία*. 64.b.1
Deus vindictam poſt caſtigationem conuertit in auctores. 167.a.b.1
Deus eſt fidelium Pater multis modis. 315.c.1
Deus nuptiarum conciliator & vindex. 333.c.1
Deus mirè delectatur noſtra virtute. 121.d.2
Deus quomodo creator omnium. 331.a.2
Deus in clade conciliandus fletu & ieiunio. 223.b.2
Deus in lucernis ſcrutabitur in die iudicij. 100. d.c.1.& a.b.c.2
Deus iuſtiſſimus eſt, æquè ac manſuetiſſimus. 104.d.2
Deus tam impiorum blaſphemias, quàm piorum apologias attendit. 352.a.1
Deus loquitur tā ſymbolis quàm verbis. 161.b.2
Deus magna à paruis orditur. 196.c.1
Deus in iuſto quomodo habitet. 157.b.1
Deus configitur peccato quaſi ſagitta in cœlum miſſa. 349.c.1
Deus etiam peſſimis vtitur tanquam inſtrumentis & lictoribus ad populi ſui defenſionem, vel ad impiorum caſtigationem. 216.b.2
Deus ab Ægyptiis quomodo pictus. 100.c.2
Deus cur factus homo. 245.c.2
Dei annulus qui ſint. lege pag. 152.153. 154.155. & 156.
Dei prouidentia in orbis gubernatione. 193.a.1
Dei hieroglyphicum eſt Sol. 356.b.1

Digitized by Google

Dei in homines pietatis officia. 160.c.1
Dei ſanctificatio vel ſanctitas quotuplex. 331.a.1
Dei robur & potentia poëticè per equos & quadrigas ſignificatur. 85.c.1
Dei infirmitas ſuperat omnem firmitatem mundi. 239.d.c.2
Deo præſentia ſunt omnia. 347.b.1
Deo quàm gratum opes ſuas offerre templo, & perſonis illi dicatis. 221.d. 1
Deo non fidere quam grauis iniuria. 112.d.2
Deo quæ danda. 317.d.2. ad 318.b.1
Deo vt Patri debetur amor, vt Domino timor. 315.c.1
Deo noſtro debemus infinitam gratiarum actionem. 90.c.1.& a.2
Deo & ſanctis Angelis quæ odibiles reddant. 124.c.1
Deum cur Gentiles τὸ πᾶν vocabant. 64.c.1
Deum quærere & inueſtigare qui dicantur. 94. c. d. 2
Deum colere & adorare humero vno, quid ſit. 116.d.2
ad Deum conuerti an obligemur primo inſtanti vſus rationis. 160. c. 1
in Deo non eſt propriè memoria. 352.d.c.1
in Deo tria eminent, ſumma potentia, ſumma ſapientia, ſumma bonitas. 261.a.2
Deorum tutelarium templa in palatiis ſuis Reges habere ſoliti. 21.d.1
Dextræ virum quem vocet Dauid. 178.a.b.1
à Dextris, vel ſiniſtris, quibus ſtet diabolus. 177.c. 2.& 178.a.b.1
Diabolus à Chriſto quomodo victus. 180.c.2
Diabolus quo ſenſu Belial. 13.c.2
Diabolus idem ac calumniator. 177.b.1
Diabolus & mors ſunt quaſi narthecia fortitudinis Dei. 76.c.1
Diabolus myſticè eſt à dextris impiorum, & cur. 177.c.2
Diaboli veſte peregrina quando induamur. 96. d. 1
Diaboli typus fuit Naas rex Ammon. 178. a.b.1
an Diabolo ſeruientes magis ditentur quàm qui Deo ſeruiunt. 144.d.2
Διάψαλμα iuxta verbi etymon quid denotarit. a. 2
Dicere Dei eſt efficax, idémque quod facere. 84. 75.b. 2
Dies ſæculi pro diebus antiquis. 345.d.1
Dies hoſtiæ Domini quis ſit. 95.c.1.& a.2
Dies parui qui dicantur. 195.a.b.c.d.e.2
Dies tribulationum eſt annus meritorum & virtutum. 251.d.2
Dies iudicij vocatur dies Domini, reliqui ſunt dies hominum. 95.a.1
Diei iudicij quantus horror ex duodecim epithetis. 102.c.1.& a.b.c.d.e.2
Diffidentia Dei oritur ex defectu fidei. 112.d.2
Dilectio Dei eſt efficax, & fons omnis boni & doni. 312.c.2
in Dilectione ſua ſilebit Deus, quid hoc ſit. 121. d. 1
Diluuium quotuplex ſecundum S. Bernardum. 9. c. 1
Dimidium quo modo plus ſit toto. 50.c.1
Diogenis dictum cuidam glorianti quod leonis pelle veſtitus incederet. 96. a.1. aliud eiuſdem cuidam iuueni ſe ſtudioſiùs ornanti. ibidem. aliud diuiti cuidam indocto, ſed ſplendidè induto. ibid.
Diſcoboli à Plinio qui vocentur. 273.c.2
Diſcus quid ſit. ibid.
Diuites in theſauris habent cor. 99.c.1. & 100.a. 1. comparantur cum pueris. ibidem.
Diuitum arrogantia culpatur in ingreſſu etiam templi. 96.c.1
Diuini cur ſomniatores dicti. 252.c.1
Docere & non facere, non ſolùm nihil lucri, ſed etiam damni plurimum affert. 128. c.2
Doctor qua ratione polluat panem & menſam Dei. 317.c.d.2
Doctrina & gratia Euangelica per quæ parabolicè ſignificata. 298.c
Doctrina Chriſti, *Beati pauperes*; *Beati qui lugent*, &c. mundo viſa paradoxa. 272.a.2
Doloris mẽſura eſt amor, & amoris dolor. 286.c.2
Dolorum & laborum Chriſti ſacræ reliquiæ, ſunt eius plagæ. 287.c.1
Dominus pro Angelo. 179.d.1
Domini oculus duplex. 232.c.2.& 233.a.b.1
Domini verbum in peccatores & iuſtos quale. 232.b.2
Domitianus Imperator nugis & friuolis ſe occupabat, captandis ſcilicet muſcis; vnde rogantibus quis eſſet cum Domitiano, reſponſum eſt, ne muſca quidem. 123.c.1. & a.2
Domus fortium Dauid qualis. 276.d.1
Domus in quibus immane ſcelus, v.g. rebellio in Principem, patratum eſt, ſolent deſtrui & radi vſque ad fundamentum. 205.a.b.2
Domus pro Eccleſia. qualis gloria primæ & ſecundæ. lege pag.144. b. c.d.e.2. & 145. 146. 147. 148.
Donatiſtæ vnde colligebant Sacerdotes impuros vitiare baptiſmum, nec quenquam recipere in eo gratiam, niſi baptizaretur à Sancto. 150.a.2 arguuntur à S. Auguſtino. ibid.
ſeptem Dona Spiritus ſancti, ſeptem oculis lapidis ſignificantur. 185.c.1.& a.2
Dos agilitatis beatorum par penè Angelis. 360. b. c. 1
Duranno Epiſcopo Toloſano, à nugis & ridiculis verbis quibus aſſueuerat, ſibi non temperanti, quid acciderit. 124.d.1

E

Ebrietas ſpiritualis quæ. 133.b.1
Ebrietas per Philiſthæam ſignificata. 105.b. c. 2. eius mala. ibidem.
Ebriis omnia videntur gemina, ſicut & entheis. 272.c.1
Eccleſia Chriſti quare vocatur Sion & Ieruſalem. 343.c.2
Eccleſia floret, ſi ſacerdotium ſit integrum. 315. c. 2
Eccleſia quo ſenſu templum Dei. 340.a
Eccleſia & anima ſancta quo ſenſu terra deſiderabilis. 350.c.2
Eccleſia cur dicitur eſſe ſicut pelles Salomonis, & ſicut tabernacula Cedar. 272.a.2
Eccleſia gentium nunquam deſeret fidem quam ſemel accepit, nec à Chriſti religione deficiet. 291.c.2
Eccleſia Chriſti verè & propriè vocatur filia Sion. 120.c.d.2
Eccleſia eſt templum animatum Dei viuentis. 236.d.1
Eccleſia vetus & noua an eadem. 120.c.d.2
Eccleſia Chriſti repræſentata per candelabrum aureum.

Digitized by Google

aureum. 189.a.1.192.b.1
Eccleſiæ è gentibus Chriſto obedientibus collectæ ſymbolum eſt mons Oliueti. 291.e.1
Eccleſiæ perſecutorum carnes computruerunt & oculi contabuerunt,linguaque in pædorem & ſaniem diſſoluta eſt. 201.c.1
Eccleſiæ omnia Sacramenta & dona adumbrata fuerunt per vetera & Iudaica. 303.b.1
Eccleſiæ primitiuæ perſecutores. 272.a.1
Eccleſiæ diſciplina,vita , & ſanctitas à Sacerdotibus pendet. 344.b.2
Eccleſiæ felicis typus eſt , myſticè , Ieruſalem felix. 170.e.2
Eccleſiæ quatuor vniuerſales perſecutiones & perſecutores , qui eam huc vſque à Chriſto impetierunt , poſſunt ſignificari per quatuor cornua , vel quatuor equos & equites. 168. e. 2
Eccleſiæ primarius lapis quis. 194.c.1
Eccleſiæ Atlantes qui ſint. 178.d.e.2
in Eccleſiæ conſecratione quæ requirantur. 155. e.2. & 156. a.1
Eccleſiæ gloria ſub typo Ieruſalem graphicè depingitur ab Iſaia. 172.a.1
Eccleſiæ lampas eſt B.Virgo,lucernæ Sancti.192. a. 2
Eccleſiæ Chriſtianæ , quam Deus per totum orbem extendit , quodnam ſit ſymbolum. 271. a. 2
Eccleſiæ multæ , Monaſteria & Ordines qua de cauſa à primæuo ſanctitatis ſplendore deciderunt. 100.b.1
Eccleſias quod vbique terrarum erexerint Apoſtoli,omnéſque gentes ad eas aggregarint, fuit opus non roboris humani , ſed Spiritus diuini. 192.e.2
Eccleſiaſticus non meminit omnium virorum illuſtrium,ſed aliquorum duntaxat. 310.e.1
Egere & deſiderare an idem. 142.d.1
Electi ſunt peculium Chriſti. 353.a.1
Electorum frumentum & vinum. 244.a.2
Electorum præmia quot. 353.e.2
Eleemoſyna Iudaica quæ. 333.b.1
Elementa noſtra non habent primæuam puritatem & ſimplicitatem , in qua condita ſunt. 47. b.2
Elementa quibus coloribus ſignificata. 216.b.c.1
Elias fuit typus S.Ioannis Baptiſtæ. 339.e.1
Elias & Enoch quomodo filij olei. 202.b.1
Elias & Enoch ab Antichriſto in Ieruſalem occidentur. 290.e.1
Emendatio vitæ ſanáque conſilia non procraſtinanda. 110.d.e.1
Enallege crebrò vtuntur Hebræi. 115.a.1
Epha,communis Iudæorum menſura.106.c.d.e.1
Ephebia in Ieruſalem ab impio Iaſone conſtituta , in qua optimi quique iuuenum proſtituebantur. 272. c. 2. Quo ſymbolo eſſet inſignita. ibid.
Epiſcopatus in quo conſiſtat. 186.a.1
Epiſcopi domus , & conuerſatio quaſi in ſpecula poſita, magiſtra eſt publicæ diſciplinæ. 330. e. 1
Epiſcopi quàm accurati eſſe debeant in admiſſione ad Ordines. 344.a.2
Equus rufus cuius ſymbolum. 161.e.1
Equus Seianus ſuos heros & ſeſſores perdidit. 253.e.1
Equi rufi,nigri , iugales,albi , varij & fortes quid ſignificent. 214.215.216.& 217.vbique.
Equi & quadrigæ Dei,poëticè, robur eius & potentiam indicant. 85.e.1
Significant etiam Angelum in columna ignis & nubis præcedentem caſtra Hebræorum. ibid.
Equi rufi,albi & varij qui. 164.a.b.c.d.e.2
Equi & quadrigæ Dei ſunt nubes. 81.a.2
Equi Chaldaici feroces. 43.a.2
Ericius quis , & quibus aliis nominibus vocetur. 109. e. 2. Eſt ſymbolum furis. 110.a.1
Eſau & Iacob pugna , pugna virtutum & vitiorum eſt. 314.c.1
Eſau odium & dilectio Iacob. 313.c.2
Eſau quia piloſus, vocatus eſt Seir ; quia rufus, Edom. 73.a.2
Eſau odiſſe non poterat Deus, antequam peccaret. 313.a.1
Eſau cur vocatus Seir. 314.d.e.1
Eſdras an eodem tempore vixerit quo Malachias, 309.b.2. Fuit vir ſanctus , zeloſus & egregius prædicator. ibid.
Eſdræ pater Saraias quo tempore occiſus. 310. a. 1
Euangelium eſt onus dupliciter. 231.b.c.1
Euangelia quatuor , quadrupliciter à quadruplicibus præconibus toto orbe promulgata & propagata , per quatuor quadrigas accipiuntur. 214.d.1
Euchariſtia olim mox à baptiſmo dabatur. 250. b. 1
Euchariſtia cur vocatur incenſum vel thymiama. 320.c.2
Euchariſtia eſt bonitas & pulchritudo Chriſti. 244.c.2
Euchariſtia facit iuuenes validos. 246.d.2
Euchariſtia ante prælium & conflictum percipienda. 247.b.c.d.e.1
Euchariſtia eſt compendium mirabilium Dei. 245.d.e.1. & ſeq.
Euchariſtia inebriat mentes. 248.b.1
Euchariſtia eſt ſacrificium pacificum. 321. a. 1
Euchariſtia dicitur munda tripliciter. 321.d.1
Euchariſtià ſummè honoratur Deus octo de cauſis. 321.e.2
Euchariſtiæ vi reſurgemus. 248.a.2
Euchariſtia reprimit libidinem. 248.c.2
Euchariſtiæ ſacrificium eſt oblatio munda. 319. c. 2
Euchariſtiæ potentia in dæmones. 247.a.1
Euchariſtiæ ſacrificium ſuperat omnia ſacrificia. 345.e.1.& a.2
Euripides aiebat Solem eſſe auream glebam.356. c. 2
Eutichius qua ratione conclamatus eſt Patriarcha. 345.a.2
Exemplorum efficacia. 23.a.b.1
Exempla quàm potentia. 196.d.e.1
Expiationis aquæ vnde conficiebantur. 284. a. 1. Sanguinis Chriſti typus erant, quo peccatum omne abluitur. ibid.b.1

F

FAbri quatuor pro quatuor Angelis. 167.e.2
Fabulis & nugis ſcatent Iudæi , Mahomet , & hæretici. 122.d.e.2
Facies index eſt animi & mentis , totúmque hominem & perſonam ipſam repræſentat.318.c.1
à Facie Domini ſilere quid ſit. 94.d.e.2

in Faſciculo viuentium colligi, ſeu colligari dicebantur pij viri. 86.c.1.& a.2
Faſtigium virgæ Ioſephi, quod Iacob adorauit, ſceptrum denotat. 84.c.d
Fata volentem ducunt, nolentem trahunt. 353.a.1
Felicitatis Sanctorum deſcriptio. 353.d.e.1
Felicitatis ſemen eſt religio & cultus Dei. 228.b.c.1
Felicitatis ſymbolum myrtus. 162.d.2
Felicitatis & bonorum ſymbolum Auſter. 37.b.2
Felicitati præſenti impiorum potiùs condolendum, quàm inuidendum. 39.a.1
Femina eſt quaſi dimidium viri. 334.e.1
Feminam ex viro cur formarit Deus. 334.a.2
Feminæ apud Hebræos, imò & Græcos ſeparabantur à viris in actibus publicis & ſolemnibus. 281.a.1
Feſta Iudaica erant typi & figuræ feſtorum Chriſtianorum. 303.b.1
Fidelis eſt ſigillum Dei dupliciter. 155.d.1
Fideles & Sancti diem ſuum obeuntes dicebantur congregari & colligi ad populum ſuum, patribuſque ſuis apponi & copulari. 86.e.1
Fideles olim poſt ſacram Synaxin, quaſi Euchariſtia & amore temulenti, canebant cantica ſacra, arcana & ſublimiſſima myſteria miris modis & odis eructabant. 248.b.1
Fidelium Pater eſt Deus multis titulis. 313.c.d.2
Fidelium murus igneus, Spiritus ſanctus & Angeli. 171.d.e.1
Fidelium locus poſt mortem, poſtque diem iudicij erit cœlum. 256.c.1
Fides & ſpes omnia aduerſa ſuperat, facitque animam rectam, eique dat vitam ſerenam, lætam & diuinam. 56.c.1
Fidem Chriſtianam eiurantes ſolent eſſe infenſiſſimi Eccleſiæ hoſtes. 302.a.1
in Fide ratio formalis credendi, eſt prima & increata veritas. 56.b.1
Filia Dei alieni eſt concupiſcentia carnis & oculorum ac ſuperbia vitæ. 332.c.2
Filius dicitur eius, quem imitatur & refert. 99.b.2
Filium Dei eſſe verum Deum, vnde probent aliqui. 174.a.b.1
Filij Leui qui. 344.b.2
Fluuij ductiles. 297.c.2
Fons patens domui Dauid quis eſſet. 282.c.2
Fons quidam Romæ ſub natiuitatem Chriſti, per totum diem fluxit oleo. 283.b.2
Fornicariis ſe iungens citâ & præcoci morte occumbet. 87.a.1
Fornicatio apud Prophetas ſignificat idololatriam, quia idolum eſt quaſi adulter. 26.d.1
Fornicationis dæmon ſpecie Æthiopiſſæ monacho cuidam apparuit, & quid ei dixerit. 109.a.1
Fortitudo noſtra eſt Dominus Ieſus. 88.d.2
Fortitudo pro exercitu. 101.d.2
Framea quid ſit. 287.b.2
S. Franciſcus nunquam ſuſtinuit ordinari Sacerdos. 330.a.1
Sanctus Franciſcus quàm amator Euchariſtiæ. 246.d.1
S. Franciſci Ordo à quo & quomodo approbatus. 135.e.2. & 136. a.b.1
ſub Fratre intelligitur ſoror, ſicut ſub viro intelligitur mulier. 331.d.2
Frumentum electorum quod. 244.a.b.c.d.2
Fulgur in Scripturis cuius rei ſymbolum. 20.e.1
Fulgura tonantia & tonitrua fulgurantia quo ſenſu Apoſtoli. 252.a.b.1
Funiculus pro parte poſſeſſionis ſiue ſortis hæreditariæ. 105.e.2. & 107.b.1
Funiculus in manu Angeli quid ſignificet. 169.c.2. & 170.a.b.1
Funiculus coccineus ad quid olim pueris Chriſtianis ex collo ſuſpendebatur. 19.b.1
Furis & raptoris ſymbolum eſt Ericius, & cur. 110.a.b.1
Furorem habens quis ſit. 3.e.2
Futura pro præſenti quando vſurpent Hebræi. 114.e.1

G

GArrulitas eſt deambulatio linguæ. 115.c.2
Gaudere in Domino quid ſit. 87.c.2
Gaudium electis, plagæ Chriſti. 287.d.1
Gazæ etymon. 105.e.1. & a.2
Gazæ capiendæ portentum. 234.b.2
Gazæ Rex myſticè eſt Marnas idolum. ibid.
Gens non amabilis quæ ſit. 104.c.d.1
Gentes conuerſæ ad Chriſtum omnes ſuas opes in Eccleſiam contulerunt. 302.b.1
Gentes cur dicat Paulus ex oleaſtro factas oliuas. 291.e.2
Gentium deſiderium quomodo Chriſtus. 141.d.e.1. & a.b.c.2
Gentium conuerſio quare dicatur prædatio & ſpolium. 174.e.2
Gentium commotio multiplex. 141.d.e.1
Gentilium religio in victimis ſeligendis. 316.c.2
Gentilium vocatio. 221.c.d.2
Gloria templi ſecundi an maior quàm primi lege pag. 144. b. c. d. e.2. & 145. 146. 147. & 148. vbique.
Gloria Dei eſt ſcopus Sacerdotis. 325.d.2
Gog & Magog erunt milites & duces Antichriſti. 290.e.1
Gothi fuerunt ſtipendiarij Romanorum, verùm ſub Honorio fœdus ruperunt, & in hoſtes conuerſi Italiam, Africam, Hiſpaniam, quin & Romam ipſam vaſtauerunt. 217.a.b.1
Grabrielis etymon. 255.a.2
Græci ſunt albi equi, & cur. 215.d.1
Gratia, & dona gratiæ nomine ſignificata, quibus dentur. 221.e.1
Gratia excitans Dei prior eſt quàm pœnitentia peccatoris. 348.e.1
Gratiæ infinitæ Deo debentur infinitis modis. 190.e.1
S. Gregorius qua ratione creatus Pontifex. 344.d.2
S. Gregorij Nazianzeni ſtatura & ætas. 197.b.1
Gula & guloſus per onocrotalum ſignificantur. 109.c.2
Gulæ & improbitatis ſymbolum eſt lupus veſpertinus. 43.a.1
Guloſi venter cur à Philoſopho appellatus vitæ Charybdis. 58.a.1

Habacuc

Digitized by Google

Index rerum memorabilium.

H

HAbaeuc idem eſt quod luctator. 34. a. 1 Quando propheтauit. ibid.c.1. Alius fuit ab Habacuc Danielis. ibid.c.2
Hadrah myſticè quid. 232.b.2
quatuor Hæreſes primæ, quibus impetita fuit primitiua Eccleſia, per quatuor cornua ſignificantur. 169.a.1
Hæretici nomine Æthiopum ſignificantur, qui tenebroſi interpretantur. 105.d.2
Hæretici narrant fabulationes. 122.c.2
Hæreticos morte plecti non tantùm licitum & ſanctum, ſed & præceptum à Deo. 284.a.2
Harpyiæ ærarij publici auferendæ. 134.a.1
Hebdomadæ dies ſunt dies diſcipulorum. 95.a.1
in Hebdomada ſancta quotannis cædem Chriſti plangunt omnes familiæ fideles. 281.c.2
Hebræi ſæpe per vnam temporis differentiam, cæteras omnes ſignificant. 312.b.2
Hebræi duplicem habebant annum & menſem. 127.b.2
Hebræi ſignificantes animal tenerum & recens natum, ei adiungunt nomen matris. 32.d.1
Hebræi in deſerto in tabernaculis cœleſti columna ignis per noctem, & nubis per diem obumbratis, protegebantur à tenebris nocturnis, æquè ac ab æſtu diurno. 302.e.2
Hebræi cur exiſtiment Malachiam vocari Angelum. 309.a.2. veteres & moderni tradunt fuiſſe Eſdram Sacerdotem & Scribam. ibid.
S.Helena clauos quibus crucifixus eſt Dominus, quæſiuit, & inuenit. 305.d.1. Quomodo eoſdem diſtribuit. ibid.a.2. Quatuor fuiſſe perhibentur. ibid.b.2
Heliopolis templum ſtetit vſque ad imperium Veſpaſiani per annos trecentos quinquaginta. 303.e.2
Henrici VIII. Angliæ Regis, pauperies & miſeria, & cur. 131.e.2
Herodes infanticida, vnde Aſcalonita cognominatus. 235.a.1
Herodis templum an fuerit anguſtius Salomonico. 146.d.e.2
Heſther vocata eſt Hadiſca.i.myrtus, & cur. 162. b. c. 2
Hiberni, Koſachi, Hollandi, aliæque gentes cur vino aduſto ſe implent ante prælium. 255.d.2
S. Hieronymus paruo fuit corpore, ſed mente eximia. 197.c.1
Hiſpaniarum Reges à Gothis prognati. 217.b.c.1
Homo eſt μικρόκοσμος, & multo magis μικρόθεος. 84.c.1
Homo homini lupus, adagium vnde natum. 24.e.1
Homo eſt omnium creaturarum compendium & microcoſmos. 141.c.1
Homo eſt velut arbor inuerſa, pro radicibus habens capillos, pro ramis manus & pedes. 84.a.2.
Hominis vires magna ex parte ſitæ ſunt in lumbis. 17.b.1
Homines reſpectu Angelorum ſunt quaſi pueri. 170.d.1
Hominum tertia pars non ſaluatur. 288.a.2
in Hominibus aliiſque creaturis ſpes & amor non eſt defigendus. 347.a.2
Horti penſiles Nitocris, orbis fuerunt miraculum. 15.c.1
Hoſtias quales requirebat Deus. 323.d.e.2
S.Hugonis Abbatis Cluniacenſis monitio ad Durannum Epiſc. Toloſanum, vt à nugis ſibi temperaret; & eiuſdem Abbatis opera egregia & ſeria. 124.d.e.1. & a.2
Humanitas Chriſti Patri & Spiritui ſancto affinis. 288.a.1
Humanitas Chriſti, templum Dei. 339.c.2
Humero vno ſeruire Deo quid ſit. 116. d.e.2. & 117.a.1
Humiles & manſueti tantùm poſſunt lenire iram Dei. 104.b.2
per Humilia ad excelſa deducimur. 196. vbique.
Humilitas prima dos eſt Principis, vt ſe demittat ad infimos, eorúmque grauamina præ aliis audiat, iiſque medeatur. 16[illegible].c.2
Humilitas omnis boni eſt cauſa. 12[illegible].a.1
Humilitatis & virtutis Chriſtianæ maiora habent impedimenta diuites quàm pauperes. 275.b.2
Hyænæ pellis hieroglyphycum intrepiditatis & conſtantiæ in calamitatibus. 42.d.1
Hyberniæ Archiepiſcopus S.Malachias vti appellatione, ita & moribus Malachiæ Prophetæ fuit conſimilis. 311.a.2
Hypogæa quæ dicantur. 132.a.1

I

IAcob dilectus præ Eſau ad bona temporalia. 313.b.1
Iacob propriè non deſpexit Liam. 313.a.1
Ianuarius menſis erat apud Iudæos penultimus. 161.b.2
Idololatria quando deſiit videri in Iudæa. 206.d.2
Idolum, vel peccatum, Scriptura ſæpe vocat vanum & inutile. 104.e.1
Idumæa, populus impietatis. 313.d.2
Idumæi armis Hircani ſubacti, ſuſceperunt circuncíſionem & Iudaiſmum. 302.c.2
Idumæi an planè perierint. 313.c.2
Ieiunium quomódo gratum Deo. 224.a.1
Ieiunij efficacia. 223.b.2
Ieiunia Hebræorum multa. 229.d.e.1
Ieiunia quatuor temporum, Chriſtianis ab Eccleſia indicta, repræſentantur per Hebræorum ieiunia. 229. b. 2. quot & quibus de cauſis inſtituta. ibid.c
Ieiunare ſibi quinam dicantur. 224.a.b.1
Ieruſalem quibus de cauſis cum regali ſibique inſolita pompa ingreſſus eſt Chriſtus. 237.a.b.1
Ieruſalem gloria ſignificat arcam fœderis. 171.d.1
Ieruſalem à 1600. annis funditus à Tito exciſa eſt. 289. b. 1. Eius deſolatio durabit vſque in finem mundi. ibid.
Ieruſalem erat triplex ciuitas. 300.a.1
Ieruſalem obſeſſa fuit à Tito iuxta montem Caluariæ. 292.c.2
Ieruſalem cur dicta Pila. 98.d.1
Ieruſalem felix myſticè typus eſt Eccleſiæ felicis. 170.e.2
Ieruſalem ciuitas pietatis. 211.c.1
Ieruſalem cœleſtem cingit ignis Purgatorij. 171. a.d.1
Ieſus filius Ioſedec cum ſociis vir portenti quintupliciter. 182.a.b.2
Ieſus Ioſedec typus Ieſu Chriſti quintupliciter. 183.c.1
Ieſus Ioſedec allegoricè eſt Ieſus Chriſtus. 176. c.2
Ieſus filius Ioſedec indutus veſtibus ſordidis repræſentat Ieſum Chriſtum ſordida noſtra carne

kk 2

Digitized by Google

ne indutum. 180.c.d.1
Ieſus & Zorobabel ſunt duo filij olei. 201.d.1
Ieſu Ioſedec peccatum quale. 178.a.b.2
Ieſus nomen ſexcentis annis ante ortum eius prophetat & nominat Habacuc, cum eóque diſſuauitur,& cur. 88.a.1
Ieſus à Sanctis quàm deſideretur. 143.b.2
Ieſu nomen quàm amabile & reuerendum. 88.b.c.1
Ieſu nomen dæmonibus eſt tremendum & horrendum. 88.b.2
Ieſu nomen & Mariæ in ore ſemper habent viri pij. 88.d.1
tres Ieſus typi Ieſu Chriſti tripliciter. 129.d.c.2
S. Ignatij de ſpe in Deum præclarum elogium. 56.c.2
Ignis zeli quid ſonet. 103.a.b.2
Ignis conflans quotuplicitet Chriſtus. 342.a.1
Ignis quo Deus purificat & excoquit animas, eſt tribulatio & afflictio. 342.c.1
Ignis Deo præfertur,& cur.199.b.2.& Regibus. ibid.d.1
Ignis quomodo ſapientia. 200.a.1
Ignis conflagrationis mundi erit tantùm vmbra & ſcintilla ignis gehennæ. 355.b 1
Ignominiæ ſymbolum,ſtercus. 327.b.1
Igne Purgatorij cinctus paradiſus cœleſtis. 171.a.b.2
Imber imbris quid ſit. 252.b.1
Immolo vnde dictum. 319.c.2
Immutabilitatis diuinæ rationes quæ. 346.c.d.e.2.& 347.a.b.c.d.1
Immutabiles eſſe qua ratione poſſemus. 347.a.b.c.d.e.2
Imperatori cur prælatæ faces. 200.a.1
Impietas ſchemate mulieris repræſentata. 208.b.2. ſedet ob tres cauſas. ibid.d.1
Impietatis termini qui. 313.c.2.& 314.c.2
Impietatem facientes erunt ſtipula in die iudicij. 355.c.1
Impietate impunè & publicè graſſante impletur amphora peccatorum. 211.c.2
Impij ſunt Seir & Edom. 314.c.1
Impij ſub corde ponunt legem. 325.c.2
Impij ſunt virga & flagellum Dei, quibus quaſi Pater filiorum ſuorum peccata caſtigat. 38.b.1
Impij ſuis peccatis ſuccendunt ſibi ignem. 355.a.1
Impiorum querela de Dei prouidentia. 336.c.2
Impiorum à dextris cur diabolus. 177.c.2
Improbitas felix, optimorum calamitas. 37.c.2
Improbi affligunt & delaſſant Deum. 336.b.1
Imprudentia qui peccat, non malatia, magis eſt miſerandus. 268.c.2
Impunitas luctuoſa eſt peccanti. 36.a.1
Incarnationis & redemptionis opus quomodo factum eſt in medio annorum. 68.c.2.& ſeq.
Incarnationis opus ſtupendum. 67.b.2
Incenſum cur dicatur Euchariſtia. 320.c.d.2
Increpare & increpatio quid ſignificent.lege pag. 179.
Infantibus ſimiles quomodo diuites. 100.a.1
Infelicitatis & malorum ſymbolum Aquilo. 73.b.2
Inferni præſes cur à Gentilibus vocatus ſit Pluto. 57.b.2
Infirmum Dei,fortius eſt hominibus. 239.d.2
Infirmi ac debiles mirum quantum ſentiant roboris, conſolationis & lætitiæ in ſacræ Synaxis perceptione. 247.a.2
Infirmi cogitent oriturum breui ſolem iuſtitiæ Chriſtum Dominum. 359.c.2
Infuſoria idem ſunt ac calami. 189.c.2. myſticè ſunt ſeptem Sacramenta. 190.b.1
Inimicus cur à dextris. 177.a.b.c.d.e.2
Iniquitas quomodo depicta. 208.b.2
Iniquitatem non facere quid ſit. 114.b.1
Iniquus neſcit confuſionem. 114.d.e.1
Iniurias impiorum & ſcelera in pios cur Deus permittit. 37.d.2
Interpretes Septuaginta habuerunt aſſiſtentiam Spiritus ſancti, ex eiúſque inſpiratione ſcripſerunt. 40.d.1
Inualere ſuper aliquem, id eſt, contra aliquem. 351.b.1
Inuidos ſignificant Ammonitæ. 105.d.2
S.Ioannes in Apocalypſi ſua penè totus ſymbolicus eſt & parabolicus. 303.d.1
S.Ioannes Baptiſta an à Patre & Spiritu ſancto, an verò à Patre,filio & Spiritu ſancto miſſus. 337.a.b.c.d.1
Ioannem Baptiſtam fuiſſe Angelum incarnatum qui cenſuerint. 338.c.d.1
Ioannes Baptiſta vocatus eſt Angelus ob quinque analogias. 338.c.1.& a.2
Ioannis Baptiſtæ elogia. 231.a.2.339.b.1
Ioannes Baptiſta quomodo Elias. ibid.d.e.1
Ioannes Baptiſta fuit horizon legis veteris & nouæ. 339.c.d.2
P. Ioannes Maldonatus quotidie quinquies mortis memoriam, imò præſentiam ob ſibi oculos ponebat. 110.a.2
Ionas quo tempore prophetare cœperit. 1.a.2
Ioſeph typus fuit Chriſti, à fratribus venditus Madianitis. 264.d.2
Ioſias Rex Iuda piiſſimus. 91.c.1
Iouis potentiam quomodo oſtentant Poëtæ. 81.b.2
Ira Dei fletu & ieiunio placanda. 223.b.2
Ira Dei ante ſcelerum vindictam quæ, & quàm magiſtratibus timenda. 217.c.1
Ira & libido ſunt Chriſticidium, imò Deicidium. 349.c.1
Ira Dei qualis. 7.a.b.c.1
Iræ dominus eſt Deus, quia illi dominatur: homines irati illius ſerui, quia ab illa reguntur. 4.a.1
Iræ Dei ignis ardentiſſimus. 7.a.1
Iræ fumos quinam facilè efflent & expirent, quinam verò difficilè. 4.c.1
Iræ diuinæ ſigna. 211.d.2
Irato & peccanti occidit, manſueto & iuſto oritur Sol iuſtitiæ. 357.c.1
Iudas Machabæus cum fratribus, qui oriundus erat ex Leui,non ex Iuda & Dauid, cur vocatur domus Dauid. 276.c.1
Iudas Machabæus ſpoliis Nicanoris, aliorúmque Antiochi ducum ditauit ſe ſuóſque. 302.b.1
Iudææ tota fertilitas & felicitas pendebat ab imbre matutino & ſerotino. 303.c.2
Iudæa erat terra deſiderabilis tripliciter. 350.a.2
à Daniele vocatur terra inclyta. ibid.c.1
Iudæi laborare fecerunt Dominum ſermonibus ſuis. 336.b.c.1
Iudæi cur abducti in varios errores & dæmonum cultus. 252.b.1
Iudæi vocantur nugæ ob duas cauſas. 122.c.d.2
Iudæi quo tempore impleuere menſuram peccatorum

Digitized by Google

torum ſuorum. 209.d.1
Iudæi ſæpe in Scriptura vocantur nominibus gentium, quarum cultum, mores & vitam imitabantur. 114.c.2
Iudæi ſub Theodoſio Imper. à Pſeudomoſe Cretenſi decepti. 268.e.1
Iudæi quare gens non amabilis. 104.d.e.1
Iudæorum conuerſio ad Chriſtum inchoata ab Apoſtolis, perficietur ab Elia & Enoch in fine mundi. 255.a.2
Iudæorum impietatis menſura per cædem Chriſti completa. 211.d.1
Iudæorum obſtinatio ſub Chriſto quanta. 295. a. 1
Iudæorum duplex annus & menſis. 127.b.2
Iudæorum miſeria à 1600. annis,& cur. 205.c.2. & 210.a.2
Iudæorum peccata duo inſigniora quæ ſint, non conſtat. 210.b.1
Iudicium operari quid ſit. 104.c.d.2
Iudicium extremum quàm horrendum. 102.e.1. & a,b.c.d.2
Iudicium pacis iudicare, quid ſit. 228.b.c.2
in die Iudicij beati optabunt egredi cœlo, damnati nolent egredi inferno. 175.d.2.1
Iudicij finis eſt iuſtitia. 37.b.1
in die Iudicij Deus ſcrutabitur in lucernis. 100. d. e. 1
in Iudicij vltimi die cum omnibus Angelis deſcendet Chriſtus in montem Oliueti, qui imminet valli Ioſaphat, vt ibi iudicet, & diſceptet cum omnibus gentibus. 291.d.2
Iudicij dies igne ſuccenſa duplici. 354.b.1
Iuno coniugij præſes. 333.c.2
Iunoni ſacra facientes cur fel victimæ diuulſum abiiciebant. 333.d.2
Iuramentum eſt actus latriæ. 94.a.2
Iuramentum mendax non diligere, quid ſit. 228. c. 2
Iurantes olim aram manu contingebant. 205. e. 2
Iuſtiniani Imperatoris menſa quæ. 317.d.1
Iuſtitia pro munditie & ſplendore. 351.a.2
Iuſtus eſt myrtus ob quindecim analogias. 163. c. d. 1
Iuſtus vino ſapientiæ & gratiæ Dei abundans inebriatur. 133.b.1
Iuſtitia & rectitudo conſiſtit in duobus. 53.c.2
in Iuſto ſubſtantialiter habitat Deus. 157.b.1
Iuſti ſunt cœli. 244.a.1

L

LAbium electum quod ſit. 116. c. d. e. 2. & 117. c. 1
Labium electum quando fidelis habere dicatur. 118. a. 1. illi opponitur lingua doloſa. ibid.
Labor magnus impiorum deſinit in maiorem, imò æternum dolorem: labor verò piorum paruus deſinit in immenſum & æternum gaudium. 36.d.2
Lacus myſticè acceptus eſt humanæ profunditatis, & naturæ in peccato miſeria & ſterilitas. 239. c. 2. eſt idololatria. ibid. eſt legis veteris iugum. ibid. eſt ſtatus damnationis. ibid. d. 1
Lætitia vehemens ſolet totum corpus alterare ac commouere, imò euaneſcentibus ſpiritibus abire in deliquium, ipſamque mortem. 86.c.2
Laici tales quales ſacerdotes. 315.d.2
Lampadis, quæ erat ſuper caput candelabri, explicatio. 189.b.c.d.e.1
Lampades in Eccleſia cur accendi ſolitæ. 199. a. b. c. d. 2
Lapis athleticus qualis. 273. c. 1
Lapis primarius quis. 193. e. 2. 194. a. b c. 1
Lapis ſtanneus quis. 197.b.c.2. allegoricè Chriſtus eſt. ibid.
Lapis cur dicatur Chriſtus. 184.e.1
Lapidis huius oculi ſeptem quales. ibid. a.b.c d. 2. quid ſignificant. ibid.e.1. & ſeq.
Lapis cælatus eſt Chriſtus. 186.e.1
Lapides ſancti qui. 242.a.2
Latrones ſignificantur per Aſſyrios. 105.c.2
Lectio eſt iter ad meditationem, meditatio ad orationem, oratio ad contemplationem. 80 d.1
Lex à piis ponitur ſupra cor, ſub corde ab impiis. 305.e.2
Lex & verbum Dei eſt eius tertia lucerna. 101. a. b. 1
Lex Dei ſæpe vocatur iudicium. 104 c.2
Legis veteris & nouæ horizon & fibula quis. 339.c.2.
Legem Dei ſcire & docere ſacerdotis eſt. 328. a. 2
in Lege faciem accipere, quid ſit. 330 e.1
Legum authoritas vbi ſumma eſt, ibi eſt minimum tyrannidis. 254 d.1
Lix neglectus vocatur odium. 313.a.1
Libanus vnde dictus. 257.b.2
Libella cur vtantur architecti. 167.d.1
Liber volans quis. 203.b.1
Liber monumenti eſt liber memoriæ. 352 c.1
Liber memoriæ Dei eſt liber vitæ & cæli. ibidem b. 1
Liberalis in Deum, Deique miniſtros, ſentiet viciſſim Deum multo in ſe liberaliorem. 349. d. 2
Libertas corripiendi neceſſaria eſt Sacerdoti. 327. d. 1.
Libido reprimitur per Euchariſtiam. 248.e.2
Limbus cur vocatur lacus. 239.b.2
Lingua Hebræa iam valde acciſa eſt, nec pura niſi in Scriptura ſacra reperitur. 122.c.2
Lingua felix quæ non nouit niſi de diuinis texere ſermonem. 124.b.1
Linguæ vnitas quantum conferat. 117.b.2
Linguæ continentia dicanda Deo. 305.d.2
Literarum inuentores qui. 233.c.2
Loci & officij mutatio ſæpe vtilis. 101.b.2. Diuites omne ſuum robur ponunt in domibus & opibus. 101.d.2
Lucerna increata Dei, quæ. 100.c.2
Lucerna ſymbolum feſti. 191.a.2
Lucernæ creatæ quinque. 100.e.2.& ſeq.
in Lucernis ſcrutari quid ſit. 100.c.1.& ſeq.
Lucifer eſt tentator ſummi Pontificis. 177.d.1
Luna quando plena. 241.d.1
Lupus quiuis veſpertinus vocatur, & quare. 42. c. 2
Lutum denſum quare vocantur opes. 58.c.2
Lutum pro alueo maris rubri. 85.b.2
Luto inhærere quid ſit. ibid.d
Luxuriæ nidus, veſtitus inſignis. 96.b.1
Luxurioſi hypogæa quærunt. 132.a.1
Lycanthropi per magiam ope dæmonis ſe in ſpeciem, æquè ac ferociam luporum tranſmutant. 41.b.1
Lytrum omnium peccatorũ, plagæ Chriſti, quod iugiter Patri repræſentat. 287.c.d.1

Digitized by Google

M

MAchabææ matris & viraginis maſculus animus. 324.a.b.2
Machabæi quo ſenſu vocantur Iuda. 252.d.2
Machabæi Templum repurgarunt, & ritus Iudaicos reſtituerunt. 282.c.2
Magiſtratus eſt lex loquens, ſicut lex eſt magiſtratus ſilens & mutus. 254.a.1
Magiſtratus, Iudices, prætores ſciant quàm iuſtitia iuſtáque ſcelerum vindicta ſit ſancta & Deo grata. 217.c.2
Magi in Cappadocia cur dicti pyrethi. 93.c.d.2
Magi dæmones familiares habent in annulis. 153.c.1
Magnanimitas quàm neceſſaria Principi. 262. 2.a
Magnificentiæ & magnitudinis vanitas. 107. c.2
Magniloquorum ſuperba laus & adulatio nihil eſt aliud quàm irriſio & contumelia. 119. c.2
Magnarum rerum à paruis initiis exordia, & cur. 196.c.1
Mahometiſmi metropolis in Arabia Meca. 211. c.1
Maieſtas diuina potiùs caſto profundóque ſilentio, quàm exili præconio veneranda. 63.b.2
Malachias, Angelus Domini interpretatur. 328. c.2
Malachias Hebraicè quid ſonet. 309.a.1. Eum fuiſſe Angelum qui cenſeant. ibid.
Malachias vicinior Chriſto, myſteria futura in nouo Teſtamento clariùs enunciat. 310.d.2
Malachias iuuenis obiit. 310.b.1. Poſt reſtauratum templum prophetauit. ibid.d.1
Maledicere Dei eſt malefacere, ſicut benedicere eſt benefacere. 204.a.2
Maledicere Dei eſt efficax, idémque quod malefacere, hominum verò eſt inefficax. 326. a.2
Maledictio eſt ſupplicium. 204.a.2
Maledictio Dei ſuper faciem vniuerſæ terræ, quomodo id intelligendum. 204.d.2
Maledictio pro valde maledictis. 218.c.1
ſi Maledictio commoretur in domo, quomodo domum conſumit vſque ad lapides & ligna. 205.c.2
Maluchen idem quod puluis aſperſiuus, vbi colligatur, & quis illius vſus. 107.d.1
Manzet quid ſit. 235.c.d.1
Manichæi Solem cenſebant eſſe nauem triangulam. 356.c.d.1
Manichæorum hæreſis circa corpus Chriſti qualis. 287.c.1
Manſuetudinis & humilitatis quanta vis. 104. b.c.d.2
Manus eſt organum organorum. 128.c.1.311. c.2
Manus ſæpe ponitur pro opere. 117.a.1
Manus Dei dicuntur Prophetæ. 128.c.1
Manum leuare quid ſit. 175.a.b.1
Manu priùs facere cœpit Ieſus, deinde ore docere. 128.b.2
Maris aqua licet ſit ſalſa, in eo tamen permultus humor dulcis continetur. 47.d.1
Maris rubri alueus cur lutum vocatus. 85.b.2
Maris commotiones variæ ſub Chriſti tempus. 140.c.2
Maris funiculus quis ſit. 105.c.2
ſanctæ Mariæ Ægyptiacæ verba in obitu. 248, c.1
Marnæum quid, & quomodo dirutum. 234. d.2
Martyres gaudebant in martyriis, & quare. 121.c. 2. & 122.a.1
Martyrum exemplar, plagæ Chriſti. 287.d.1
Maſſa plumbea quo ſenſu obſtinatio, & conſuetudo peccandi. 209.d.2
Maſſa plumbea in ore mulieris, quid. 209.c.1 tropologicè eſt conſuetudo peccandi. ibid. c.2
Anagogicè eſt obſtinatio. ibid.d.1
Matrimonij ſanctitas & indiſſolubilitas quibus demonſtratur à Deo. à 333.d.1.ad 334.d.2
Mediocritas nos Deo & hominibus gratos efficit. 70.b.1
Medium extremorum eſt finis. 69.b.1
Medius & mediator vbique fuit Chriſtus. 69. c.2
Memoria propriè non eſt in Deo. 352.c.1
Mendacium in Scriptura ſæpe ſignificat quodlibet peccatum. 114.b.c.1
Mens Dei omnia cognoſcens eſt memoria. 352. c.2
Mens fixa in Deo fit immutabilis. 347.c.2
Menſa pretioſa Iuſtiniani Imper. 317.d.1
Menſa ſacra Ptol. Philadelphi. ibid.a.2
Menſa Dei, id eſt, anima virtutibus ornanda. 317.b.c.2
Menſa Domini eſt altare. 323.b.1
Menſis apud Iudæos duplex. 127.b.2
Menſes Iudæorum qui. 229.a.b.1
Menſtruatas aqua viua ablutas fuiſſe tradunt Iudæi. 282.c.2
Menſura peccatorum cuiuſque impleta, Dei vindicta proſilit ad vltionem. 211.c.2
Mercatores & mercenarij cultum Dei non negligant. 133.d.c.1
Mercatores & auari inuoluti argento. 99.c.2
Mercatorum lucra citò tranſeunt & prætèrlabuntur. 9.c.1
Mercedes mittere in ſacculum pertuſum, quid ſit. 133.c.1
Meretricis cuiuſdam obiectio Socrati, & Socratis ad eam reſponſum. 150.c.1
Meſſias Iudæorum refellitur. 289.b.1
Meſſias eſt Deſideratus cunctis gentibus. 144. d.1
Meſſiam veniſſe quibus Scripturæ verbis aſſerant Chriſtiani, negent Iudæi. 144.d.c.2. & ſeq.
Meſſiam veniſſe conuincitur ex Aggæo. 142. b.1
S. Michaël Synagogæ Iudæorum, & Eccleſiæ Chriſtianorum cuſtos. 161.c.2
Michaël vocatur Deus. 1. Dei legatus. 179.c.1
Milites olim cur coccineis induebantur. 18.d.2 & ſeq.
Militia cœli vocantur aſtra. 94.c.1
Mincha propriè ſacrificium farreum, & cuius ſymbolum. 321.a.1
Miraculum primum cur à Chriſto factum in vino ex aqua producto. 272.b.2
Miſericordia & veritas ſunt itinera æternitatis. 79.c.1
Moab vt Sodoma, & filij Ammon quaſi Gomorrha, quid hoc ſit. 107.c.1.& a.2
Moabitæ interpretantur *ex patre*, & ſignificant blaſphe

Digitized by Google

blaſphemos. 105.d.2
Moabitarum & Ammonitarum probra in Iudæos iactata. 107.c.d.1
Modicum vnum quid ſit. 139.a.b.c.d.1
Mola ſalſa quæ. 321.b.1
Mola pura eſt ſacrificium farreum. 319.c.2
Monarchiæ quatuor per quadrigas ſignificantur. 213. c.2. & 214.a.b.1
in Monaſterio Clareuallenſi mos pius olim obſeruatus quoad monitores quis fuerit. 312. c. 1
Monaſteria ambita & neglecta quæ. 231.a.1
S.Monicæ verba, ſumpta ſancta Synaxi. 248.c.1
Mons Sion ſanctus ob quatuor cauſas. 226. d. c. 2
Mons magnus quis. 193.c.1. & a.b.c.d.2
Mons ſanctus eſt Sion. 120.b.1
Mons Oliueti findetur dehiſcens Antichriſto. 294.a.1
Montes duo vicini olim in Ieruſalem, in quorum altero arx Dauid, in altero templum ædificatum erat. 292.b.1
Mors in Scriptura cur vocetur collectio. 93. a. 1
Mortis memoria, imò præſentia, quotidie ob oculos ponenda. 110.a.b.2
in Morte vox aurea Regis Hiſpaniarum Philippi III. 107.c.2.& 108.a.1
Moſes & Elias quomodo duo filij olei adſiſtentes candelabro. 202.a.1
Moſis vxor Madianitis cur vocetur Æthiopiſſa. 80.a.2
Moyſes liberator Hebræorum, & cæſor Pharaonis fuit typus Cyri liberatoris Iudæorum per cædem Balſaſaris, & vterque Chriſti liberatoris fidelium per ſtragem diaboli. 85.c.1
Mugitus propriè eſt vox horriſona boum. 333. b. 1
per catachreſin cæteris animalibus, & homini, quin & terræ & mari tribuitur. ibidem c. 1
Mulier mala quid. 208.d.e.1
Mulier cur in ampliora ſedet. 208.b.1
Mulier ſymbolum concupiſcentiæ. 208. c. d. c. 1
Mulieres duæ quæ. 209.c.2.& 210.1
Mulieres etiam deuotæ fugiendæ. 335.b.1
Multitudinis ſymbolum denarius. 230.b.2
Mundani pietatem cenſent vanitatem. 351. d. 1
Mundanorum chorea eſt circulus, cuius centrum eſt diabolus, & circunferentia omnes Angeli eius. 360.c.2
Mundus eſt quaſi magnum quoddam animal, & magnus homo, cuius anima eſt Spiritus Dei, hepar eſt mare, veſica ſunt flumina, oculi ſunt fontes, &c. 84.c.1
Mundus ſex millia annorum duraturus, iuxta quorum opinionem. 68.d.1
Mundus eſt quaſi homo magnus. 184.c.2
Mundi Sol & oculus eſt Deus. 207.d.1
Mundi excidij typus eſt excidium Niniues. 24. c. 2
Mundi principatus quàm breues. 216.a.2
è Mundo fugiendum. 172.c.2
Munitio pro Chriſto & Eccleſia. 240. b. 1
Murus igneus Eccleſiæ & fidelium quomodo Angeli & Spiritus ſanctus. 271.d.c.2
Mutabilitas non cadit in Deum. 347.b.1
Mutatio loci & officij ſæpe homines à ſuis cupediis, moribus, & amoribus auellit. 101.b.2
Mutatio quælibet eſt quædam mors. 347.b.2
Myrtetum & myrtus quid ſint, & quibus approprientur. 162.c. d. e. 1. & a. b. c. d. e. 2. & ſeqq.

N

NAas rex Ammon, figura diaboli. 178.a.b.1
Nabuchodonoſor & Nabuzardan per duas mulieres ſignificati. 210.b.1
Nahum prophetia cur modò vocatur onus, modò viſio. 3.c.1
Nahum quo tempore prophetarit. 1.c.1. Ab initio prophetiæ Ionæ vſque ad Nahum quot anni fluxerint. 1. a. 2. Eius etymon. 1.a.2
Natio nulla eſt, quæ Chriſtum & Eccleſiam immaniter aliquando non ſit perſecuta, cùm eius tantùm eminus ſuperliminaria vidit. 272. a. 2
Natura creata perpetim mutatur. 347.a.1
Natura humana meditullium, & quaſi vinculum omnium exiſtit. 69.c.2
Naufragorum ſepulcrum eſt mare. 12.c.2
ad Naupactum in pugna nauali Chriſtianorum cum Turcis anno 1572. quæ cauſa victoriæ ab eis reportatæ. 5.c.1
Nazaræi cur abſtinebant voluptatibus carnis & vino. 248.b.2
Nazaræi apud Hebræos à vulgo ſeparati erant, & quaſi conſecrati Deo per comam quam alebant. 32.a.1
Nebula, tempeſtas & turbo, cuius rei ſymbolum & imago. 105.a.1
Neſtorij blaſphema lingua à vermibus eroſa extabuit. 301.d.2
Niniue inundatione Tygris obruta fuit & capta à Medis & Babyloniis. 8.d.1
Niniue aquis dulcibus, igne & terræ motu euerſa eſt. 2. a. 1. Ex Hebræo ſpecioſam ſonat. ibid.b.1
Niniue erat quaſi ſpelunca & luſtrum leonum. 23.c.2
Niniue quando & à quo exciſa eſt. 14. e. 1. An ante, vel poſt Ieruſalem. 15.d.1
Niniue ſcelerata, ſymbolicè eſt mundus in maligno poſitus. 25.c.1
Niniue à conditore dicta eſt Ninus & Nina. 8.e.1
Niues quo ſenſu prædicatores. 251.d.2
Nobilium faſtus taxatur. 96.e.1.& a.e.1
Nomen Dei quod. 347.e.1
Nomen hominis, Angeli, & cuiuſlibet rei creatæ, quod. 347.e.1.& a.2
Nox viſionibus apta. 161.c.2
Noxa caput ſequitur. 210.b.1
Nubes myſticè Apoſtoli. 251.e.2
Nudare in Scriptura quid ſubinde ſignificet. 84. e. 1
Nugacitas hominum. 122.c.2
Nugæ Hebraicè & Latinè vocantur homines reſque nugaces. 122.d.1
Nugæ fidelibus quantopere vitandæ. 123.c.d.2. multa de nugis. ibid.
Numerus cardinalis ſumitur ſæpe pro ordinali, vt vnus pro primo. 128.d.1
Nummus quo venditus eſt Chriſtus, Pariſiis à Budæo viſus, quantum appenderit. 264.a.2
Nuptiæ quomodo definitæ à Modeſtino. 333.b.2
Nuptiarum ritus apud Gentiles. 333.a.2
Nuptiarum conciliator & vindex Deus. 333. e. 1

Digitized by Google

O

OBedientia vera in quo ſita. 136.d.1
Obedientiæ Chriſti vſque ad mortem ſtigmata ſunt plagæ ipſius. 287.c.1
Oblatio munda quæ. 319.c.1
Oblatio quàm grata Deo. 221.d.1
Obſtinatio in malo, talento plumbi ſignificatur. 209.d.2
ad Occidentē conuerſus Chriſtus in monte Oliueti in cœlum aſcendit. 292.a.1. vnde hoc conſtet. ibid.
Oculus dupliciter acceptus. 207.c.1.& a.2
Oculus Domini dupliciter acceptus. 232.c.2
Oculus pro re viſa. 233.a.b.1
Oculus myſticè, Chriſtus. ibid.c.1
Oculus dexter & ſiniſter myſticè à S. Gregorio explicatus. 178.b.1
Oculi 7. fuerintne in lapide ſtanneo, an in candelabro, & quid ſignificent. 198.c.d.e.2.& ſeq.
Oculi ſeptem lapidis quid ſignificent. 184. & 185. vbique.
Odium vocatur amor minor. 513.a.1
Officia pietatis Dei in homines. 160.c.1
Olam Dei, & olam hominum & principum quale. 98.c.1
Olea hieroglyphicum eſt deditionis, ſubiectionis, obedientiæ, reuerentiæ & cultus. 191.a.2
Oleum miſericordiam repræſentat. 201.d.2
Olei filij qui dicantur. 201.d.e.1.& a.b.c.d.2.& 202.a.b.1
Oliua pacis eſt ſymbolum. 201.d.2
Oliuæ opus mentietur, quid hoc ſit. 87 b.2
Oliuæ an habeant ſpicas. 200.d.1
Oliuarum duarum ſymbolum. 202.a.b.c.2
Olíueti mons qualis. 291.d.1 Vnde dictus. ibid. A Ieruſalem quot ſtadiis diſtet. ibid. Ibi Chriſtus in oratione pernoctauit, Apoſtolos docuit, & paſſionem inchoauit. ibid.c.1. Ex eodem quaſi Rex & Meſſias, triumphans ingreſſus eſt vrbem cum ramis oliuarum in die palmarum. ibid. Coram ſuis Apoſtolis ex hoc in cælum glorioſus aſcendit. ibid.
Onion Heliopolis ſub quo Rege Ægypti ædificatum 303 d.2. Vnde ita appellatum. ibid.c.1. In eodem loco puer Ieſus, fugiens Herodem exulauit. ibid. Ibi etiamnum oſtenditur fons Ieſu, irrigans hortum balſami. ibid.
Onocrotalus quis, & cur ita dictus. 109.b.2
Onocrotalus eſt gulæ ac guloſi exemplum, æquè ac ſymbolum. 109.c.2
Onus verbi Domini quod. 231.d.2
Oneris nomen apud Prophetas quid denotet. 271.c.1
Operarij Deum colant & innocent. 133.d.e.1
Opus quod diliculo fit cordi & curæ eſt. 115.b.1
in Operis vſu quamuis ſit temporalitas, tamen in intentione debet eſſe æternitas. 80.c.1
Opera leuia ſunt leuis animi ſigna. 124.a.1
Operibus bonis ſtudendum, quia Deus his mirè delectatur. 121.d.2
Opum, deliciarum, honorum tranſitus & fluxus quàm celerrimus. 9.a.1
Oraculum illud; *Magnus Pan mortuus eſt*, vnde ortum. 64.a.2
Oratio cur in Scriptura ſubinde vocatur laus. 67.b.1
Orationis donum & precum magnum eſt. 277.a.2
Orationes longas orantes Scribæ & Phariſæi deuorabant domos viduarum. 96.d.2
Orationibus & piis operibus eo tempore magis inſiſtunt viri ſancti, quo impij magis vacant ſuis cupidinibus. 211.d.2
Orbis plagæ quatuor ſignificatæ per cornua quatuor. 167.c.d.1
Orcus quare dictus eſt infernus. 57.b.2
Ordinandos colare debet Epiſcopus. 344.a.2
Ordinandos olim Deus cœlitus deſignabat. 344.d.2
Oriens, id eſt germen, eſt Chriſtus. 183.a.b.c.d.e.2
Oriens eſt Chriſtus, non Zorobabel. 219.b.c.d.e.2 & ſeq.
Orientales calidi ſunt & callidi. 29.e.2
Origenes quo argumento motus cenſuit Malachiam, Aggæum, & Ioannem Baptiſtam fuiſſe Angelos. 309.a.1
Origenis error quoad miſſionem ſancti Ioannis Baptiſtæ. 338.c.d.1
in Otia multi negotia vertunt. 123.a.2

P

PActum pro lege poſitum. 331.e.2
Palæſtram ritu gentilitio in Ieruſalem inſtituit impius Iaſon. 273.d.2
Pallium ex pilis & ſetis camelorum, equorum, vel aliorum animalium contextum, aſſumebant Prophetæ, vt ipſo habitu populum prouocarent ad luctum & pœnitentiam. 284.c.2
Panis apud Hebræos idem ac eſca. 316.a.2
Panis pollutus quis. 316.d.e.1.& a.b.c.2
Parabolam quid vocent Hebræi. 58.a.2
è Paradiſo terreſtri cuius rei ſymbolo emanabant quatuor fluuij. 298.e.1
Parcæ quæ & quales. 353.a.b.2
Parcere & perdere opponuntur. 353.c.2
Parcere apud Latinos propriè quid ſignificet. 353.a.2
Pardo cur comparetur Alexander magnus apud Danielem. 41.e.2
Pars pro portione hæreditaria. 175.d.1
de Paruitate virorum eximiorum. lege pag. 195.196.& 197.
Paſſiones animæ quatuor, myſticè, ſignificantur per quatuor cornua. 168.c.1.& a.2
Paſtor & idolum quis. 268.c.2
Paſtoris ſtulti quæ ſint inſtrumenta. 267.d.2
Paſtoris voces ſunt tres, & quæ. 328.e.1
Paſtoris falſi & veri indicia. 269.c.1
Paſtori vero incumbit vigilantia & cura gregis. 269.d.2. Nec non eminentia virtutis & vitæ ſanctitas. ibid.
Paſtores quantum onus ſubeant. 178.d.2
Paſtores non tantùm bonos, ſed & malos ob peccata populi creat Deus, vt per eos populum puniat. 268.b.1
Patientia eſt vera potentia. 4.d.2
Patientia & fortitudo martyrum. 359.b.c.1
Patientia in Principe regiminis moleſtias & ærumnas ſuperat. 261.a.1
Patientium exemplum quodnam. 287.d.1
Patres in limbo ſperantes liberationem per Chriſtum, anagogicè dicuntur vincti ſpei. 240.a.2
Patriarchas præibat lampadarius. 199.e.2
Pauperes ſpiritu qui dicantur. 237.c.2

Paupertas

Digitized by Google

Index rerum memorabilium.

Paupertas eſt amica & mater humilitatis. 120.d.1
Paupertatis typus. 71.a.2
S.Paulus vti nomine,ita re fuit paruus. 197.c.1
Pauoris vis quid in omnibus animalibus efficiat. 301.c.2
Pax pro benedictione & omni bono. 148. c. d.e.2
Pax eſt tertia dos Sacerdotis. 328.a.1
Pacis & ſubiectionis quodnam ſit ſymbolum. 291.c.2
Pacis ſymbolum & emblema. 201.d.e.2
Pacis ſemen quintuplex. 227.c.2
Pacis iudicium quod ſit. 228.b.2
Pacem petentes olim ramos oliuæ prætendebant. 291.a.2
Peccandi conſuetudo eſt plumbea maſſa. 209. c. 2
Peccator à peccatis excitari nequit, niſi per vocem & gratiam Dei cor tangentis & excitantis. 348.e.1
Peccator quilibet, per Prædicatorem vel Confeſſarium docendo & monendo è gehenna, cui deſtinatus erat, ereptus, torris erutus de igne. 179.c.2
Peccator vili pretio vendit Chriſtum. 265.a.1
Peccatori commiſereri debemus. 111.a.b.1
Peccatori quomodo orandum vt à peccato reſurgat. 348.a.2
Peccatores ſignificantur per Æthiopes. 108. c.d.2
Peccatores vino ſapientiæ & gratiæ Dei deſtituti ſitiunt. 133.b.1
Peccatores in die iudicij quaſi igne excoquentur. 342.b.2
Peccatorum ſcelera à quibus manifeſtabuntur in die iudicij, & quomodo. 100. c.d e. 2. & 101. a.b.c.d.1
Peccatoribus placet ſua deformitas. 109.b.1
Peccatum quoduis in Scriptura vocatur labor, & cur. 36.a.2
Peccatum eſt ſagitta configens Deum. 349.c.2
Peccatum octuplicis rei ſacræ eſt pollutio & profanatio, ac conſequenter quaſi octuplex eſt ſacrilegium. 332.e.1
Peccatum mortale infinito odio Deus odit. 46. c. 1
Peccati emblemata. 208.b.c.d.2
Peccati pondus, talentum plumbi. 209.b.2
Peccato quomodo coniuncta eſt ſemper aliqua ignorantia. 67.c.1
Peccatorum menſura impleta, mox omnia ſimul & ſemel acriter caſtigat & vindicat Deus. 206. e.1.& 211.c.d.2
Peculium Dei qui ſint. 352.d.e.2.& 353.a.1
Peculij etymon & vſus. ibid.
in Peculium eſſe Deo quid ſit. 352.b.c.2
Pecunia olim non erat ſignata, ſed ad certum pondus appendebatur. 264.d.1
Pedes Domini qui. 5.e.2
Pedes ceruorum quid ſignificent. 89.e.1
Pelta vnde deducatur, & quid ſit. 106.d.1
Pennæ Solis quæ. 357.b.2
in Pentecoſte qua de cauſa miſit Dominus Spiritum ſanctum in Apoſtolos ſpecie ignis & linguarum ignearum. 342.b.1
Perambulare idem quod regere. 165.a.2
Percutere, & perſequi ad internecionem differunt. 167.b.1
Perfectionis ſtatus ex religioſa vita. 231.a.1
Perfectiones creaturarum omnium in ſe continet Deus, ac inſuper infinitas alias creaturis incommunicabiles. 64.d.1
Perire dicuntur ea quorum non eſt vſus. 93.c.1
Perſæ cur per equos nigros ſignificati. 215.c.1
Perſarum reges habebant principes, qui vocabantur oculi Regis, & alios, qui aures Regis dicebantur. 185.d.1
Perſecutio Deciana permiſſa ad acuendum torporem Chriſtianorum. 342.a.2
Perſecutiones quatuor Eccleſiæ poſſunt intelligi per quatuor cornua. 168.e.2
Perſeuerantia & conſtantia vincit omnia. 137. b. 2
S. Petrus & S. Paulus quomodo filij olei. 202. a. b. 1
S Petrus correptus à S.Paulo, quomodo ſe geſſerit. 312.d.1
Pharan, vbi à Moſe deſignati 70. Iudices, impleti ſunt Spiritu ſancto, typum geſſit miſſionis Spiritus ſancti in Apoſtolos. 74.a.1
Pharao perſequens Hebræos typus fuit Balſ. taris captiuos detinentis Iudæos, & vterque diaboli. 85.c 1
qui Pharaonis equitatum deleuerunt, equi & equitatus Dei vocantur. 85.a.c.2
Phœnix ſymbolum Chriſti morientis & reſurgentis. 35 .d.1
Phœnix non eſt aliud quàm Sol. 357.d.2
Phœnices inuenere literas. 233.c.1
Phialarum in templo Ieruſalem quotuplex eſſet vſus. 306.b.1
Philippi III. Hiſpaniarum Regis cygnæa, ſed aurea vox in morte. 107.e.2
Philiſthinorum Satrapiæ quinque. 105.c.1
qui Philoſophiam velut aliquod venale artificium didicerunt, qui viuunt aliter quàm viuendum eſſe præcipiunt, hi peſſimè de omnibus mortalibus merentur. 128.c.2
Pietas Dei in homines. 160.e.1
Pietas à mundanis cenſetur vanitas. 351.d.1
Pietas eſt animæ vita, impietas, mors. 209.c.1
Pij ponunt legem ſupra cor, impij ſub corde. 315.c.2
Pila vnde dicta. 98. b. 1. pro quo accepta. ibid.
Pila eſt tribulatio. 99 b. 1. & gehenna. ibid.c.1
Piſces habent cor, eiúſque ſitum ſimilem homini. 48.d.2
Piſces maiores glutiunt minores, prouerbium vnde vulgò vſurparum. 46.c.1
Piſces ſunt aquei & humore luxuriant. 47.c.1
Piſces memoriam habent, ex Auguſtino. 49. a. 1
Plaga ſolet eſſe grauiſſima, & dolor qui ab amicis infertur. 286.a.1
Planctus fidelium ob mortem Chriſti quantus. 279.c.1
Planctus Adadremmon, vel planctus Ioſiæ, Hebræis quid ſignificet. 280.c.2
Plebs talis qualis Sacerdos. 344.a.1
Plebs eſt maximè neceſſaria pars, & quaſi hypoſtaſis Reip. cui omnia eius onera incumbunt. 84.d.1
Plebis oculi ſunt paſtores. 270.a.1
Pluuia hyemalis copioſa æquè ac refrigerans. 252.b.1
Pluuia quantum Dei donum ſit. 6.e.1
Pluuia matutina & ſerotina quæ. 251.a.b.1
Pluuia myſticè ſignificat doctrinam. 251.c.1
Poderis erat tunica pontificia vſque ad pedes demiſſa. 181.d.e.1

Digitized by Google

Poetæ vocantur nugæ ab Anaxarcho. 122.c.1
Pœnitenti abſolui nihil prodeſt, ſi procliuitas & occaſio proxima ad peccandum reſideat. 343.c.1
ad Pœnitentem vox Chriſti pathetica. 286.c.1
Pœnitentium incitamentum, plagæ Chriſti. 287.d.1
ex Pœnitentibus agnoſcitur Confeſſarius. 343.a.2
Pœnitentia voluntaria in ſeculo hoc punientes ſua peccata, in futuro punitionem euitant. 10.c.2
Pœnitentia peccatoris prior eſt quàm eius iuſtificatio cum Deo. 348.c.1
Pœnitentiam agere quid ſit. 343.b.2
Poloniæ Reges, qui ante Ducum nomine cenſebantur, cui regnum debeant. 269.c.2
an Pollutus omnia quæ tangit polluat. 149.d.e.2. & 150.a.b.c.d.e.1
Pondus cordis noſtri, eſt timor & amor Dei. 325.b.2
Ponere ſuper cor quid ſit. 325.a.b.2
Pontifex gerit triplicem coronam ob ſex cauſas. 218.d.2
Pontifex ſummus, qui eſt Principum & Purpuratorum apex, ſerui ſeruorum Dei titulum ſibi præfert, eoque gloriatur. 261.d.2
Pontificis perfecti idea. 254.c.2
Summi Pontificis cuſtos Angelus eſt S. Michaël, tentator Lucifer. 177.d.1
Pontifices & Reges ſunt quaſi duo Cherubini. 201.d.2
Pontifices colendi Regibus. 220.e.2
in Populo Sacerdos eſt id quod ſtomachus eſt in corpore. 316.a.1
Portæ piſcium explicatio. 98.& 99.vbique.
Portentum portentorum Chriſtus. 182.d.e.2
Potentes parui ſunt & infirmi ſi cum Deo comparentur. 197.c.1.& a.2
Potentia Dei tanta in vindicando erit quanta fuerit eius patientia in expectando. 4.c.1
Potentiæ & magnificentiæ Dei graphica deſcriptio. 6.c.1
Præceptum conuerſionis ad Deum an obliget in primo rationis vſus inſtanti. 160.c.1.& a.b.2
Præceptum affirmatiuum & negatiuum quomodo obligent. ibid.c.1
Præcepti verba non ſiniſtrè interpretanda. 136.d.1
Prædicator quando panem & menſam Dei polluat, ac in ipſum Deum iaciat contumelias. 317.c.d.2
Prædicatores ſunt niues, nubes, venti, fulgura. 251.d.c.2
Præferri aliis eſt beneficentia Dei. 313.c.1
Prælij horrendi ſymbolum & imago ſunt nebula, tempeſtas & turbo. 103.a.1
in Prælio & conflictu quanta vis Euchariſtiæ. 247.b.c.d.e.1
Prælatus rarò liber à culpa ſubditorum. 130.b.1
Prælati officium quale. 253.d.2
Prælato ſe eleuante ad vitæ reformationem & perfectionem, eleuatur Eccleſia, quaſi Luna ſequens Solem. 83.a.2
Prælati & Doctores ſunt annulus Dei. 155. b.c.2. imò ſunt os Dei. ibid.
Prælati debent eſſe portenta ſanctitatis. 183.d.1
Prælatorum idea. 254.a.2
Præpoſiti reddent rationem prò animabus ſubditorum. 177.c.2
Præſepij Chriſti ſymbola ſeptem. 72.c.2
Præto-Ioannes imperat Abyſſinis. 108.b.2
Princeps in Repub. eſt id quod angulus in fabrica, & quod paxillus in pariete. 253.a.2
Principes vrbium vocabantur olim reges. 234.b.2
Principes debent colere Eccleſiam & Pontifices. 220.c.2
Principes ſciant ſcelerum vltionem placere Deo. 217.c.2
Principes, qui magna tributa ſubditis indicunt, non inde ditantur. 133.b.c.d.2
Principes ſuperbi & ſupercilioſi Iudæorum taxantur, præſertim Scribæ & Phariſæi, & cur. 119.c.2.& 120.a.b.1
Principum arrogantia taxatur in ingreſſu etiam templi. 96.c.1.& a.b.c.d.2
Principum manus, id eſt, opera & exempla, fundant Reipublicæ ſtatum, non os, id eſt, edicta & minæ. 195.d.1
Principum, eorúmque ſequacium crudelitas taxatur. 113.c.d.e.1.& a.b.c.2
Principatus & Cardinalatus non eſt niſi purpurata ſeruitus, quæ cum ſplendore fidelium commodis ſeruit. 261.d.2
Probri ſymbolum quod. 327.b.1
Procellæ myſticè ſunt Apoſtoli & prædicatores. 252.a.1
Proiicere brachium quid ſit. 326.b.c.d.2
Prophetæ ſæpe non diſtinguunt tempora, nec ea certa ſuis prophetis conſignant. 176.d.1
Prophetæ omnes ſuas vires virtutes, victorias, & triumphos acceptos referunt Deo & Chriſto. 90.c.1
Prophetæ quare vocati ſunt videntes. 265.a.2
Prophetæ omnes fuerunt homines. 309.b.1. Quo ſenſu vocentur Angeli. ibid.c.1
Prophetæ propheticè loquuntur, id eſt, parabolicè, ſymbolicè, ænigmaticè, & cur. 303.c.1
Prophetæ non loquebantur in ectaſi. 3.b.1. Eorum viſio fuit intelligentia mentalis qua videbant ea quæ ſibi à Deo oſtendebantur. ibid.d.1
Prophetæ de Chriſto vaticinaturi quomodo procedant. 232.d.1
Prophetæ poſt minas ſolent conſolari, & læta triſtibus ſubiungere, ne peccatores deſperent, ſed pœnitentes ſpem veniæ concipiant. 7.b.2
Prophetæ per præteritum de futuro loquuntur ob futuri certitudinem. 41.a.1
Prophetæ vocantur manus Dei. 128.c.1
Prophetæ veſani qui ſint, & cur ita vocati. 113.b.c.2
Prophetarum exterior habitus qualis. 284.c.2
Prophetarum omnium vltimus fuit Malachias, in eoque deſiit prophetia apud Hebræos. 309.c.2
Prophetarum officia quænam eſſent. 281.d.1
Prophetia triſtis & oneroſa apud Prophetas nomine *Oneris* nuncupatur. 311.c.1
Prophetia Nahum poſt quot annos fuerit completa. 1.c.2
Prophetiæ donum ſanctioribus Deus ſubinde negat, minus verò ſanctis, imò impiis communicat. 310.d.1
Prouerbium, *Septem conuiuium, nouem conuicium.* 11.d.1
Prouerbium, *Æthiopem dealbas.* 108.d.2
Prouerbium ironicum, *Cretenſis mare neſcit.* 106.c.2
Prouerbium, *Annus niuium eſt annus frugum.* 251.c.2

Prouer

Prouerbium, *Ignis, mare, mulier tria mala.* 208.d.1
Prouerbium, *Sublata lucerna nihil intereſt inter mulieres.* 100.d.1
Prouerbium, *Titio ad ignem, torris ad focum.* 179. d. 2
Prouerbium, *Piſtillo retuſior, nudior, caluior.* 99.e.1
Prouerbia non pauca veriſſima, quando inuito vel irato Deo aliquid facimus. 133.c.d.1
Prouidentia Dei protegit ſanctos, & illæſos ab omni hoſte & periculo conſeruat. 21.b.1
Prouidentiæ diuinæ typus candelabrum aureum. 191.e.2
Prouidentiæ ſymbolum eſt lampas. 200.a.1
Prouidentiam Dei negant Athei. 101.c.2
Prouidentiam Dei accuſant impij, & de ea queruntur. 336.d.e.1
Prouidentiam particularem piſcium an habeat Deus. 51.c.2
Prudentia eſt magiſtra & mater fortitudinis. 4. e. 2
Prudentia tempore docetur. 150.c.2
Pſalmorum finis & ſcopus eſt Chriſtus. 89.b.2
Ptolomæus Philadelphus centum viginti millia Iudæorum ex Ægypto libertate donata in Iudæam remiſit. 256. a. 1. Ea beneficentia obtinuit ab Eleazaro Pontifice 72. Interpretes, qui S. Scripturam in Græcum idioma conuerterent. ibid.b.1
ſub Ptolomæo Philometore Rege Ægypti, templum ædificarunt Heliopoli Iudæi ſimile Ieroſolymitano. 303.d.2
Pugna Iacob & Eſau notat pugnam virtutum & vitiorum. 314.c.1
Puluis pedum Dei quid denotet. 5.b.1
Pupilla oculi nihil delicatius, charius, pretioſius, nihilque maiori cura cuſtodiendum. 174. b.c.d.2

Q

QVadrageſima cur ieiunanda. 230.a.1
Quadrigæ quatuor quæ apud Zachariam. 213.a.b.c.2
Querela improborum de prouidentia diuina. 336.d.e.1

R

RAbbini ſtolidi. 336.d.2
Rapina nutriri non vult Chriſtus. 333 b.1
an primo Rationis inſtanti teneamur ad Deum conuerti. 160.e.1
Rectores ſunt Atlantes Reipublicæ. 178.d.e.2
Redemptionis noſtræ teſſera plagæ Chriſti. 287. c. 1
Redemptionem generis humani in monte Oliueti vti cœpit & conſummauit Chriſtus, ita & Eccleſiam ſuam. 291.e.1
Reformatio laicorum inchoanda à reformatione Sacerdotum. 315.d.2
Refugium afflictorum quale. 287.d.1
Regnum, ſacerdotium & militia, ſunt robur, firmamentum, decus & gloria cuiuſuis Reipub. æquè ac Eccleſiæ. 255.c.2
Regnum omne ſub regno grauiore eſt. 168.c.1
Regna & potentatus huius ſæculi naturam habent ventorum. 216 a.2
Regna omnia terræ aduerſus Ieruſalem fuêre collecta. 273.d.2
Regnorum fluxus quàm celer. 9.a.1
Rex gerit coronam quaſi Deus quidam terreſtris. 219.b c.1
Regem eſſe nihil iuuat, niſi vt in morte cruciet fuiſſe, dixit moribundus Philippus II. Hiſpaniarum rex. 107.c.2
Reges & Principes ſunt filij olei tripliciter. 201.a.1
Reges pij Iudæorum aduerſus hoſtes ſemper pedites pugnabant. 255.a.2
Regum & Monarcharum comparatio cum auriga. 214.b.1
Regibus cur prælatus ignis. 199 d.e.1.& 200.a.1
Regibus piis & quibuſuis fidelibus Deus difficultates ad hæreſin extirpandam, aut vitia inolita, ſic complanat, vt ipſi mirentur illas quaſi in planum deduci, colliqueſcere, & euaneſcere. 193.d.2
Regiminis ratio optima quæ ſit. 261.e.2
Religio eſt mater felicitatis. 228.b.c.1
Religio Gentilibus quantæ fuerit curæ. 131.e.1. & a.2
Religioſi & fideles, qui ſua vitia mortificant, paſſiones & membra crucifigunt amore Chriſti, eum crucifixum plangunt. 282.a.1
Religioſi cur transferantur ex vno loco in alium. 101.b.2
Religioſorum vota debent eſſe maſcula. 324.c.d.1
Religioſos parit religioſa vita. 230.e.2
S. Remigius, cùm duorum & viginti tantùm eſſet annorum, Rhemenſis Epiſcopus cælitus creatus eſt. 344.e.2
Renegati ſunt robur Turcæ contra Chriſtianos. 302.a.1
Reprobo cuilibet quid dicet Chriſtus Iudex. 101. c.d.1
Reprobi in extremo iudicio quaſi igne excoquentur. 342.b.2
Reprobis in die iudicij probrum, plagæ Chriſti. 287.d.1
à Repudio vxorum auocantia ſeptem argumenta. 333.e.2
Reſpublicas euertunt euertentes templa. 131.c.2
Reipub. angulus eſt Princeps, paxillus & arcus populi. 253.b.2
Reſurrectio eſt effectus Euchariſtiæ. 248.a.2
Reptile eſt homo ob tres analogias. 50.a.1
Reuelationum ſpiritualium aſſidua ruminatio præbet aſſiduum cognitionum & exultationum incrementum. 79.d.2
Roma quo ſenſu Babylon. 211.a.1
Romæ in templo S. Crucis in Ieruſalem viſitur nummus vnus ex triginta argenteis, quibus venditus eſt Chriſtus. 264.b.2
Romani per equos varios & fortes ſignificati. 215.e.1
Romanorum felicitas, imperium, & triumphi, religioni attribuuntur. 228.c.1
Roſtra duo aurea quæ. 200.e.1.& a.b.c.d.e.2

S

SAcerdos contemnens Deum, pari modo contemnitur à populo. 330.b.c 1
Sacerdos purificat plebem. 344.a.1
Sacerdos maior eſt Rege. 329.c.2
Sacerdos qui pollutus pollutum offert Deo ſacrificium, Deum ipſum quaſi polluit & conſpurcat. 316.d.2
Sacerdos, altare, ſacrificium ſunt correlatiua. 320. a. 1

Sacerdos

Digitized by Google

Sacerdos inter Angelos verſatur. 182.b.1
Sacerdos debet ſtrenuè operari. 326.c.2
Sacerdos quàm purus eſſe debeat. 321.b.2
Sacerdos, præſertim Confeſſarius meminerit ſe quaſi vicarium Chriſti ſedere pro tribunali. 343.d.e.1
Sacerdotis prima dos eſt timor Dei. 327.c.2. Secunda, veritas. ibid.d.1
Sacerdotis eſt ſcire, & docere legem Dei. 318.a.2
Sacerdotis mira dignitas. 322.c.2
Sacerdotis labia cuſtodire debent iuſtitiam. 328. c. 1
Sacerdotis ſcopus eſt gloria Dei. 225.d.2
in Sacerdote requiritur libertas corripiendi. 327. d. e. 2
Sacerdotes præ laicis ſunt filij Dei tribus titulis. 315.b.2
Sacerdotes comparantur apibus ob tres analogias. 319.d.e.2
Sacerdotes non ordinantur niſi præmiſſa oratione & ieiunio totius Eccleſiæ. 344.d.2
Sacerdotes ſpirituales & myſtici ſunt fideles. 344.b.1
Sacerdotes quomodo pro populorum iniquitate damnantur. 328.d.1
Sacerdotes debent eſſe heroës ac portenta ſanctitatis, ſapientiæ, & prudentiæ. 183.d.1
Sacerdotes colantur & expurgantur à Chriſto per Spiritum ſanctum, ſicut in die Pentecoſtes Apoſtoli fuere colati. 344.c.d.1
Sacerdotes impuri tactu altaris aut calicis, vel rei ſacræ non ſanctificantur, ſed potiùs ea polluunt & fœdant. 150.c.1
Sacerdotes ſunt oculi Eccleſiæ. 328.d.2
Sacerdotum plurium vita mala & inſcitia hæreſi Lutheri occaſionem dedit. 315.d.2
Sacerdotum eſt cæleſte regnum. 319.d.2
à Sacerdotibus pendet tota Eccleſiæ diſciplina, vita & ſanctitas. 344.b.2
Sacramentum Euchariſtiæ eſt etiam ſacrificium. 319.c.2
Sacramenta ſunt fontes Eccleſiæ perenniter manantes volentibus eos haurire. 298.e.1
Sacrificium Chriſtianorum præſtantius eſt Aaronico. 345.e.1
Sacrificij ſpecies tres erant à Deo Iudæis præſcriptæ. 311.e.1
Sacroſanctæ Euchariſtiæ cur faces & tædæ præferantur, atque ante hierothecas eius iugiter ardeant lampades. 199.b.2
Sæculorum axis eſt æternitas. 78.b.2
Salomonis templum auguſtius Herodiano. 147. b. 2
ei reliquit Dauid pro templo 240. milliones auri. ibid.d.1
Saluianus Epiſcoporum magiſter à quo appellatus. 270.a.2
Sanctitas in quo conſiſtat. 46.b.2. Quid ſit. ibid.
Sanctitas Dei propriè quæ. 332.d.1
Sanctitatis portenta debent eſſe Prælati. 183. d. 1
Sancti probantur aduerſis, velut aurum igne. 288. c. 2
Sancti quo magis à Deo illuminantur, & tolluntur in altum, eo magis cognoſcunt Deum eſſe omnia, ſe verò nihil. 92.c.2
Sancti omnes ſuum lumen habent non à ſe, ſed à Chriſto per B. Virginem. 192.c.2
Sancti victo diabolo, carne & mundo triumphantes & regnantes cum Chriſto, illi omne ſuum robur, victoriam & gloriam adſcribunt. 90.d.e.1
Sancti ſunt peculium Dei. 352.c.d.2
Sancti ſunt lucernæ Eccleſiæ. 192.a.2
Sanctorum vita quàm eleuata. 243.a.2
Sanguis cur vocetur quodlibet enorme crimen. 25.e.1
Sanitas, quam afferet Chriſtus Iudex ſuis electis, quomodo à D. Auguſtino depicta. 359.c.2
Satan accuſans Ieſum filium Ioſedec in tribunali, cur ſtabat à dextris Ieſu. 177.a.b.2
contra Satisfactionem hæreticorum paralogiſmus. 10.a.2
Scelerum vindicta quàm Deo grata. 217.c.2
Sceptra ſunt inſigne principatus. 84. b. 2. Diuinitatis quippiam ea habere veteres exiſtimarunt. ibid.c.1
Schiſmaris Anglicani fax & auctor Henricus VIII. ad pauperiem redactus miſerrimè periit. 131.c.2
Scribæ & Phariſæi ex quibus orti, non multo antè quàm Chriſtus naſceretur. 281.b.1
Scyphus Herculi & Baccho ſacer, erat inſigne crapulæ, indéque ſequentis libidinis. 272.d.2
Selah vbi tantùm in Scriptura reperiatur. 74.a.2. Quid ſit. ibid. Qualis nota carminis. 75.a. 1. Opinio Lorini. ibid.d.1
in Epitaphiis ſuis quid defunctis apprecentur Hebræi. 74.c.2
Seir, vbi erectus eſt æneus ſerpens, cuius aſpectu ſanabantur Hebræi morſi à ſerpentibus, typum geſſit Crucis Chriſti, cuius fide à morſu peccati ſanamur. 74.a.1
Septem conuiuium, nouem conuicium, prouerbium vnde ortum. 11.d.1
Septenarius eſt ſymbolum vniuerſitatis. 185.e.2
Seruitus Ægyptia fuit typus captiuitatis Babylonicæ; & vtraque tyrannidis peccati & concupiſcentiæ. 85.c.1
Siccitate & ſterilitate Deus ſæpe Iudæos ob impietatem puniuit. 303.b.2
Siclus olim erat communis moneta. 264. d. 1. Quantum ponderare debebat. ibid. e. Eius etymon. ibid.
Sigillum Chriſti eſt Crux; diaboli, voluptas. 155. b. 1
Silere in Scripturis pro quo plerumque vſurpetur. 63.b.1
Silentium reuerentiæ, timoris, admirationis & ſtuporis eſt indicium. 94.d.2
Siloë fons typus fuit Chriſti. 282. Qualis ſit, & vbi ſcaturiat. ibid. Ab Ezechia fuit reſtauratus. ibid.
Simoniacus quas pœnas incurrat. 308.a.1
Simplicitas eſt cauſa, vel potiùs ratio tertia immutabilitatis Dei. 346.c.2
Sina, vbi data fuit lex vetus, typum geſſit Sionis, in qua data eſt lex noua in Pentecoſte. 74.a.1
Smilax quare voluola dicatur. 11. a. 2. Quæ ſit herba. ibid. Eius duæ ſpecies. ibid.
Smilaci comparantur, qui charitatem & beneuolentiam ſimulant, ac interim perniciem moliuntur. 11.c.2
Societatis vis quanta. 301.e.2
Sol ab Ægyptiis quomodo pictus. 357.d.2
Sol, Luna, ſtellæ ſunt lucerna Dei. 101.b.1
Sol typus veri amici ob quinque analogias. 356. d. 2. Talis eſt Chriſtus. ibid.
Sol ſua vnitate hieroglyphicum eſt Dei, ſua verò trinitate ſymbolum eſt Sanctæ Trinitatis. 356. b. 1

Digitized by Google

Sol iuſtitiæ irato occidit,miti oritur. 357.e.1
Sol germinans & oriens cur vocetur Chriſtus. 184.a.b.c.d.1
Sol cur vocatur Phœbus. 357.b.2
Sol à Manichæis cenſebatur nauis triangula.356. c.1.ab Anaxagora lapis ardens. ibid.e.1
Solis pennæ ſunt radij,& cur. 357.b.2
Solis velocitas quanta. ibid.c.1
Solis elogia. 356.a.2
Solis etymon triplex. 356.b.2
Somnum diabolus,vigiliam Chriſtus inducit.32. b.2
Sphyngis ænigma de homine explicatur. 50.a.1
Spiritus ſanctus quomodo murus igneus Eccleſiæ & fidelium. 171 c.1
Spiritus Sancti obumbratione fideles in Eccleſia proteguntur ab omni tentatione & ærumna. 302.e.2
Spiritus ſancti virtus quàm admirabilis.192.e.2.& 193.a.b.1
Stimulus laborantium,plagæ Chriſti. 287.d.1
quod Stomachus eſt in corpore,hoc Sacerdos in populo. 316.a.1
à Subditorum culpa rarò Prælatus immunis.130. b.1
ad Suggeſtum requiruntur ſeptem gradus, ex D. Bernardo. 128.c.2
Superbia omnis ſceleris & confuſionis eſt mater & origo. 119.e.2.& 120.a.1
Superbia vbique Deo diſplicet,ſed maximè in loco ſancto. 120.c.1
Superbiæ vexillum veſtitus inſignis ac mollis. 96.b.1
Superbiæ & vanæ gloriæ proprietas. 212.a.2
Superbi cùm ſe redargui concipiunt, gladium perſecutionis credunt. 312.b.1
Superbi & potentes quales in die iudicij. 355.c.1
Symbola ſua,& literas, ſuámque ſapientiam ab Hebræis hauſerunt Ægyptij. 303.d.1
Symmachus & Theodotion erant Ebionitæ, & Chriſtum negabant eſſe Deum. 83.d.2
Synagoga fuit quaſi aurora & parens Eccleſiæ. 256.b.2

T

TAbernaculorum feſtum diutiùs cæteris durabat. 302.d.2
Temperantes priſci cur non carne,ſed piſce veſcerentur. 49.b.1
Tempeſtatis & turbinis diſcrimen. 5.a.1
Templum à Iudæis Heliopoli erectum per quot annos ſteterit. 303.e.2. Contra legem Dei fuit ædificatum. ibid.
Templum Dei,Virginis vterus,humanitas Chriſti,339.e.2.& Eccleſia. 340.a.1
an Templum Herodis fuerit magnificétius quàm Salomonis. 146.d.e.2
Templum Ieruſalem ob quinque analogias Libanus vocatur. 257.a.2
poſt Templum conſummatum è Babylone in Ieruſalem an venerit Eſdras. 310.b.2
Templi Ieroſolymitani portæ Chriſto moriente ſponte ſua apertæ ſunt. 258.b.1
Templi Ieroſolymitani adyta Pompeius ingreſſus, numquam deinceps proſperè rem geſſit in bellis. 273.c.2
Templi Ieruſalem fons ad abluendos immundos, & menſtruatas deſeruiebat. 282.c.2
Templi & animæ ſanctæ proportiones octo.155. c.2.156.& 157.vbique.
Templi miniſter cur dictus Ædituus. 93.a.2
è Téplo cuius rei ſymbolo Chriſtus eiecit ementes & vendentes. 307.c.2
in Templo conſecrato vigilant Angeli. 156.a.1
Templorum ornatus qualis eſſe debeat. 317.d.1
Templorum fabrica quàm Deo placeat. 152. a.b.1
Templorum lapides & tigna in die iudicij contra hæreticorum ſacrilegia clamabunt. 60.e.1
in Templis Gentiles ſua conuiuia agitabant.272. d.2
Tempus eſt menſura, non otij, ſed pij negotij. 130.c.2
de Temporis pretio gnomæ. 130.d.2
quatuor Tempora quatuor de cauſis inſtituta. 229.b.c.d.e.2
Tentatio carnis per Euchariſtiam reprimitur. 248.e.2
in Tentationibus & laboribus noſtris cur ſileat Dominus. 121.e.1
Ternarius ſymbolum æquitatis ſummæ. 218 d.2
Terræ commotio naſcente Chriſto. 140.b.c.d.e.1
Teſtamenti noui conſenſio & conſonantia cum veteri,magnam fidem Eccleſiæ facit. 303.b.1
Teſtudinis bellicæ forma.20.e.1. Vnde ſic dicta. ibid.
Theodoſius Imp. ob cædem Theſſalonicenſium correptus à S.Ambroſio,quid fecerit. 312.d.1
Theologorum axioma, *Deus non punit bis idipſum*,quo ſenſu explicandum. 10.b.1
S.Thomas Aquinas ſuam ſapientiam & doctrinam orando potiùs quàm ſtudendo ſe adeptum eſſe profeſſus eſt. 277.a.2
Thymiama quo ſenſu ignitæ orationes, ſuſpiria, & vota tam ſacerdotum quàm fidelium. 320. d.2
Timor Dei ponendus eſt ſuper cor. 325.b.2
Timor Dei eſt prima dos Sacerdotis. 327.c.2
Timor & anxietas timidis,anxiis & perplexis lumen eripit. 103.c.d.1
Tonitrua comitari ſolent, imò cauſare fulmina. 301.c.2
Tribulationes nos quaſi vniunt & deſpondent Chriſto. 121.b.2
Tribus Ephraim inter decem tribus fuit fortiſſima.255.c.2. Dedit continuos Reges cæteris tribubus. ibid.
Tribus Iuda & Beniamin,decem aliis in Aſſyriam abductis,ſibi auitum Iſraëlis nomen vendicarunt. 312.e.1
S. Trinitas per *iod,he,vau*, ſignificata. 135.d.1
Trinitatis opera ſunt indiuiſa, & tribus perſonis communia. 337.c.2
S.Trinitatis myſterium vnde Doctores orthodoxi probent contra Arrianos. 174.a.b.1
Tyrannis talionem iuſto ſuo iudicio rependit Deus. 11.a.2
Tyranni & Hæreſiarchæ cœlitus percuſſi. 301.c.1
Tyri vaſtandæ portenta tria. 234.a.1
Tyri tria robora à Chriſto diſiecta. ibid.c.1

V

VAnitas magnitudinis & magnificentiæ.107. e.2
Vau conuerſiuum apud Hebræos præteritum vertit in futurum. 312.c.2
Veneri dicatæ fuerunt feminæ apud Babylonios, Cyprios,Phœnices,&c. 21.c.2
Verbum Domini acre in peccatores, molle & clemens

Digitized by Google

clemens in iuſtos. 232.b.1
Verbum Dei,lucerna. 101.a.b.1
Verbi eiuſdem geminatio quid ſignificet apud Hebræos. 40.c.2
Verba leuia & nugacia ſigna ſunt animi leuis & nugacis. 124.a.1
Veritas rerum omnium fortiſſima. 150.c.2
Veritas eſt filia temporis. 151.a.1
Veritatis firmamentum & columna eſt Eccleſia, 226.b.2.
Veritatis proditor quis. 327.d.e.2
Veritatem & iudicium pacis iudicare in portis, quid ſit. 228.b.2
Veſtis candida conuiuiorum & triumphantium ſymbolum apud Græcos. 215.d.1
Veſtium nouitatem & luxum quàm oderit Dominus. 95.b.c.d.e.2
Veſtitus inſignis ac mollis ſuperbiæ vexillum eſt, indexque luxuriæ. 96.b.1
Victima debet eſſe integra & vitio carens. 317.d. e. 2
Victima olim erat far,non caro. 321.b.1
in Victimis ſeligendis Gentilium religio. 316.c.2
Victores ſpolia dicant Deo. 304.d.2
Victoriæ Machabæorum fontibus & aquæductibus Ieruſalem ſymbolicè expreſſæ. 298.a.1
Vigilantia in emblematibus quomodo pingatur. 200.b.1
Vigilantius hæreſiarcha lampades per diem in Eccleſia accendi ſolitas damnans ac ridens,reprehenditur à S.Hieronymo. 199.c.2
Vindicta Dei in peccata & dæmones, eſt miſericordia & gratia in peccatores. 116.b.2
Vindictam in auctores conuertit Deus poſt caſtigationem. 167.a.b.1
Vir conſtans eſt immutabilis quaſi Deus terreſtris. 347.d.e.1
Viri ſancti deſcriptio. 243.b.c.d.e.2
Virga decoris multa poſcit à Principe & Prælato. 261.e.2
Virgarum Zachariæ hieroglyphicũ quale. 260.d
Virginitas eſt Angelorum vita. 338.b.2
Virgo Deipara,quaſi mons virtutum cęteris Sanctis excelſior eſt. 74.c.1
B.Virgo eſt lampas Eccleſiæ. 192.a.1
Virtus in medio conſiſtit. 70.b.1
ad Virtutem arduus & pleriſque inſolitus eſt aſcenſus. 150.c.1.& a.2
Virtutes quaſi vitia traducuntur. 343.c.1
Viſionibus apta nox eſt,& cur. 161.c.d.1
Vita religioſa parit religioſos. 230.e.2
Vita Sanctorum quàm alta,ſeparata,& eleuata ſit. 243.a.2
Vitæ ſacerdotalis idea. 330.d.1
Vitæ æternæ præguſtum ſenſerunt multi ſancti in pia & ardenti ſumptione Euchariſtiæ.80.a.1
Vitia quatuor capitalia per quatuor cornua poſſunt accipi. 168.c.d.2
Vltionem differt Deus, vt peccator reſipiſcat. 356.b.2
Vnionis & ſocietatis præſtantia. 312.a.2
Vniones nihil ſunt, niſi concharum excrementa. 23.c.1
Vocatos & ſanctificatos ſuos quos vocet Deus. 95.b.c.d.1
Voluntas Dei æterna & immutabilis eſt.347.c.1. & 2
Voluntas Dei eſt menſura, & regula omnis ſanctitatis. 46.b.2
Voluptas eſt hydra multorum capitum. 208.d.1
Voluptas diaboli ſigillum eſt. 155.b.1
Votum Deo quale eſſe debeat. 324.c.d.1
Vrbanitas Principis quid erga ſubditos efficiat. 262.b.1
Vtopiæ indigenæ quid factitent, vt ſuis contemptum auri iniiciant. 23.a.1
Vulcanum cur claudum finxere Poëtæ. 76.a.1
Vulnera quinque Chriſti fuerunt quaſi quinque fontes,tam gratiæ,quàm ſanguinis. 283.b.1
in Vulneribus Chriſti tuta quies. 283.c.1
Vxorum alienigenarum repudium quis Iudæis perſuaſerit. 310.b.2

Z

ZAcharias appoſitè vocatur memoria Dei, & cur. 158.b.2
è qua tribu oriundus. ibid.c.1
eum fuiſſe martyrem nonnulli aſſerunt. ibid. d. 1
Zachariæ oracula & miracula. 159. b. c. 1. eius ſanctitas. ibid.b.2
Zacharias quo tempore cœpit prophetare. 159. c. 2
Zacharias coæuus fuit Aggæo. 158.a.1. Symbolicus eſt,æquè ac Daniel & Ezechiel. ibid.b.1. eius etymon. ibid.
Zacharias non fuit paſtor, ſed Propheta populi. 265. e.1
Zachariæ anni 70. diuerſi ſunt ab annis 70. Ieremiæ. 166.a.b.1
Zelus & zelotypia Dei in ſuos fideles & filios quàm admirabilis. 3.b.c.d.2
Zelus animarum eſt quarta dos Sacerdotis. 328. b. 1
Zelus Dei & maritorum comparatur. 103.b.2
Zelus Dei magis pugnat in vitia & dæmones quàm in homines. 116.b.2
Zelus duos actus complectitur, eoſque contrarios. 3.c.2
Zorobabel fuit typus & figura Chriſti ſeptupliciter. 154. b.c.1
Zorobabel an dicendus Oriens. 219.b.c.2
Zorobabel annulus Dei. 153.b.c.2

FINIS.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

1-6-2

Digitized by Google